X 71. 1939

1939 — ANUL XXXI Nr. 7 — IULIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINȚĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

SUMARUL:

NUMĂR INCHINAT FRANȚEI

ADMINISTRAŢIA
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREŞTI I
TELEFON 5-1820

Giranţi responsabili: M. RALEA şi C. VIŞOIANU

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

Inscrisă în registrul de publicaţiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXI
IULIE 1939

CUVÎNT ÎNAINTE

Luna aceasta, Franța comemorează o sută cincizeci de ani dela moartea „vechiului regim'' și dela instaurarea Statului francez modern, care în decursul veacului al XIX-lea a slujit drept model tuturor popoarelor.

Acest „stat modern'' își are izvoarele înainte de 1789. Revoluția franceză, la dreptul vorbind, doar s'a *terminat* în 1789. Inceputul ei e mai vechiu. In ordinea materială, el coincide cu acumularea de averi urbane, și, la sate, cu înmulțirea țăranilor proprietari. In ordinea spirituală, rădăcinile revoluției franceze sunt tot atît de antice și se identifică cu însăși gîndirea individualistă îndeobște.

Renașterea italiană a „inventat'' individul (expresia e a lui Burkhardt). Dar acest individualism nu putea fi utilizabil decît în stătulețele foarte speciale din peninsulă, și, chiar acolo, numai pentru scurt timp, adică numai pentru acea perioadă de tranziție care a fost Renașterea din quadrocento. In fond cei care cu adevărat au dăruit *altora* morala individualistă au fost Francezii. „Omul'' descoperit de Florența, Milano și Roma era un fel de minereu brut, fără altă întrebuințare posibilă decît aceea de materie primă pentru omul de mai tîrziu pe care Francezii au avut dela Istorie misiunea să-l prelucreze și să-l ofere civilizației universale; omul pregătit de Revoluția dela 1789 și cizelat de secolul al nouăsprezecelea.

Acest om e serbat azi în Franța. Și, cu aceeași ocazie, noi, prietenii cei dintîi și cei de pe urmă ai Franței, am crezut bine să consacrăm acest număr de Iulie 1939 al revistei „Viața Romînească'' unei „recepții'', unde musafirii să fie personalitățile mai de seamă ale culturii franceze. Ne pare rău că nu toți invitații au venit precum și că această casă a noastră n'a fost destul de încăpătoare ca să ne fi permis să chemăm de zece ori atîția oaspeți. Dar suntem totuși mulțumiți că această casă am pus-o azi la dispoziția marilor noștri amici, cărora le mulțumim că au venit.

Și acum, fiindcă am terminat cu explicațiile asupra conținutului general al acestui număr, ar trebui poate să întoarcem pe cetitor înapoi la punctul mai special despre care vorbeam adineauri.

Franța — ziceam — este aceea care a dăruit omenirii gîndirea individualistă. Individualismul primitiv, cel „made in Italy'' era neutilizabil.

Intr'adevăr, el provenea dintr'o ruină generală. Cum foarte bine explică Burkhardt în lucrarea sa celebră și devenită pe veci școlară, individul devenise în epoca Renașterii o forță așa de formidabilă din pricină că toate celelalte forțe — Stat, familie, biserică, dinastie, corporație, etc., se stingeau de anemie. Aceste așezăminte care, prin natura lor, robesc pe individ, se topeau dela sine; și tot dela sine individul ieșea desrobit din această hecatombă de obstacole.

Astfel a fost individualismul „more italico''. Dar mai este posibil și un altul; unul „more franco'', foarte ingenios definit de Simmel, care spunea că „individul, persoana individuală, este punctul de intersecție al diverselor cercuri sociale''. Intr'o societate necomplicată — ca bunioară un clan totemic — individul nu aparține decît unui singur cerc social: clanul (de vreme ce clanul acolo e și biserică, și familie, și Stat, și partid politic, și școală, etc.). Aparținînd unui singur cerc social: apartinerea este totală. Dimpotrivă, în societăți complicate, individul aparține unui Stat, unei provincii, unui oraș, unei universități, unei familii, unei asociații profesionale, unui club sportiv, unei unități militare, unei parohii confesionale, etc., etc. Legătura lui cu societatea se pulverizează, împărțită fiind în atîtea lanțuri. Fiecare lanț e înlănțuit de celelalte, care îi reduce puterea. Și personalitatea individuală iese sporită și consolidată.

Acesta e genul de individualism pe care l-am numit „more franco'', și care contrastează antinomic cu cel adus de Renașterea italiană. Acesta din urmă provenea din suprimarea, din nimicirea cercurilor sociale, din simplificarea societății, reduse la o mică, minusculă colonie de atomi, la un polipier de indivizi autonomi.

Cellalt individualism provine nu din supresiunea ci din înmulțirea cercurilor sociale; nu din simplificarea în structură și comprimarea în dimensiuni a societății, ci din complicarea indefinită a ei, precum și din lărgirea iarăși indefinită a granițelor sale geografice; lărgire dincolo de frontierele naționale, tinzînd a se identifica omenirii însăși.

Individualismul Renașterii avusese ceva aspru, sălbatec, excesiv, simplist, primar, brutal și șubred. Individualismul Revoluției franceze a fost mai complex; desigur mai confuz, dar și, prin asta, mai lesne întrebuințabil în vasta lume; însfîrșit mai realist și totodată mai altruist.

Revoluția franceză a marcat succesul complicării progresive a societății omenești. Succes pe care veacul al nouăsprezecelea avea să-l organizeze în detalii, difuzînd crezul individualist francez în cele cinci continente ale lumii.

Acest crez individualist împlinește — cum ziceam — 150 de ani de existență manifestă, socotită dela 1789, cînd noului regim i se tăia cordonul ombilical.

Acest crez domină și azi evenimentele. Il servesc, fără s'o știe, chiar și popoarele de doctrină contrară cînd, prin experiențele lor curajoase demonstrează, ca într'un laborator de vivisecțiune, ce anume din social va rămîne, în definitiv compatibil cu individualul și ce anume este caduc, destinat a fi dat deoparte atunci cînd experiența se va termina.

Pînă atunci, în Franța se organizează o altă experiență: se arată cum, deși inconjurată de momentani inamici, morala individualistă, morala respectului demnității persoanei umane, morala imperativului categoric kantian: „consideră pe om ca pe un scop în sine și nu ca pe un mijloc'' (Kant, se știe, a fost produsul direct al revoluției franceze) — morala aceasta a întîietății particularului omenesc asupra generalului social —, această morală trăește în mijlocul ostilităților și în vederea unei alte izbînde.

Sunt puține lucruri pe lume care să merite atît de deplin onoarea unei comemorări festive ca această idee franceză a respectării omului — nu a supra-omului din quadrocento, omniscient și omnicompetent, ci a omului pur și simplu, cu ale sale slăbiciuni și păcate.

Iată de ce, în luna cînd Franța sărbătorește aniversarea de 150 de ani a acestui mare eveniment istoric, am simțit, noi, cei dela „Viața Romînească'', dorința să ne umplem casa cu oaspeți din această țară glorioasă în civilizație, în îndrăsneală și bunătate.

D. I. SUCHIANU

SPIRITUL

Cineva întrebă pe Renan în timpul cînd acesta călătorea în străinătate: „Ce se face în Paris?" — „Cred că se fac mereu lucruri fine, răspunse autorul *Vieţii lui Isus*. Aceasta este într'adevăr o specialitate naţională, şi mai ales pariziană, în domeniul bibelourilor ca şi în al spiritului. Ştiu că spiritul acesta nu are întotdeauna o bună reputaţie şi că uneori merită să n'o aibă din cauza unui exces de frivolitate care ia în zeflemea orice lucru, şi mai ştiu că mulţi rîd de ceea ce nu pricep pentrucă e mai uşor să rîzi decît să înţelegi. Pe poeţi, spirite religioase, spiritul îi supără. Musset, pe nedrept, găsea că e hidos zîmbetul lui Voltaire, şi Vigny, jignit poate din pricina vreunei glume pe seama gravităţii lui solemne, a mers pînă la imprecaţii: *„Spirit parizian, demon al bizantinismului... Vechi sofist... Frig nivelator...“*. Vigny are dreptate în principiu, şi spiritul greşeşte cînd atacă tot ce e înalt, mare şi frumos. Oricum însă, ceea ce e înalt se pierde uneori în nouri şi ceea ce e mare se poate confunda cu lipsa de măsură.

O minte franceză, bine construită, se îngrozeşte de tot ce-i emfază şi afectare, şi din cauza aceasta, peste graniţă, lumea crede de multe ori că noi ne batem joc de toate, pentrucă avem numai spirit critic care nu e în fond decît un mijloc de a păstra mintea limpede şi de-a apăra esenţialul printr'o teamă continuă de ersatzuri şi speranţe false.

M'am gîndit întotdeauna că manualelor noastre de istoria literaturii, chiar celor mai bine făcute, le lipseşte un capitol care ar trebui consacrat spiritului francez considerat ca un gen literar, şi în care formele lui ar fi definite, cu exemple. S'ar stabili mai întîi o diferenţă necesară între vorbele de spirit, care au un sens, şi spiritul vorbelor care nu e decît produsul zgomotos şi vrednic de dispreţ al întîmplării şi al coincidenţii şi a cărui cea mai de jos expresie este calamburul.

Spiritul este o artă inegal distribuită şi ai cărei specialişti aparţin la categorii diferite şi în care scriitorii propriu zişi nu sunt întotdeauna cei mai numeroşi. Spiritul lucrează în domeniul fineţii şi se exprimă sub o formă concisă, dar el poate să lovească cu putere şi

să meargă departe. In spirit excelează moraliştii, a căror meserie este tocmai de-a da forma cea mai concisă observaţiilor lor asupra omului. De altfel trebue să notăm că spiritul nu e întotdeauna vesel numaidecît; cîteodată, pentru a fi el însuşi, n'are nevoie decît să fie subtil, şi să exprime un raport neaşteptat şi surprinzător între lucruri. Sunt vorbe care te fac să rîzi dar care nu sunt decît amuzante şi care cînd te gîndeşti mai mult la ele vezi că nu conţin nici adevăr, nici sens adînc. O adevărată vorbă de spirit mai întîi te va surprinde şi prin ingeniozitatea ei te va obliga să reflectezi. Vei spune atunci: da, e adevărat; şi nu vei surîde decît după aceea, de plăcerea pe care o dă un lucru bine spus şi de forma nouă sub care nu-l aşteptai, la care nu te gîndeseşi. Plăcerea va fi mai savuroasă şi mai vie prin faptul că vei fi văzut spiritul manifestîndu-se parcă pe neaşteptate şi fără nicio pregătire, ceea ce asigură spiritului verbal sau de conversaţie o superioritate evidentă asupra spiritului scris, îndelung ascuţit şi făurit pe îndelete.

Spiritul este gratuit şi niciodată nu e atît de frumos decît atunci cînd ţîşneşte imediat, ca scînteia din cremene, în clipa cînd nu-l aşteptai, şi nici din partea persoanei care vorbeşte. Una din cele mai frumoase vorbe de duh, pe care le ştiu este a mareşalului Pétain, a cărui gravitate, glorie şi nobleţă la prima vedere nu evocă nimic care să te facă să zîmbeşti.

Intîlnind odată, în timpul războiului pe Forain, celebrul desenator, care purta o uniformă prea frumoasă, prea naiv galonată şi scînteietoare de decoraţii, Pétain, îi spuse: „Dacă te-ar vedea Forain!“

Se simte subînţelesul: „Ce caricatură ar face din dumneata!“ Gluma aceasta mă încîntă din mai multe puncte de vedere. Dintre şeful grav şi specialistul în ironie, cel dintîi are mai multă ironie decît cel de al doilea. Militarul a simţit uşorul ridicul al vînătorului profesional de ridicul la alţii şi-şi propune să se ia pe el însuşi drept subiect. Notaţi că, apelînd la Forain caricaturistul împotriva lui Forain ridicul, mareşalul aducea un delicat omagiu indirect talentului său. Şi pe urmă, împrejurările: era în timpul războiului cînd marele soldat putea să aibă în cap griji mai grave decît aceea de-a avea spirit în faţa unui om de spirit. Dar vorba e că acele griji grave îi lăsau mintea liberă.

Spiritul e frumos la oamenii de sus. Nici n'au nevoie să aibă ca să fie admiraţi. Şi chiar cea mai searbădă glumă din partea lor ar face pe curtezani să leşine de rîs. Dar e minunat lucru atunci cînd, la nobleţa, la averea, la meritele lor, ei îl adaugă şi pe acesta care exprimă sufletul lor vesel, sau curtenia lor, sau darul de a observa pe aceia dela care n'ar putea aştepta decît ascultare. Henric IV abundă în vorbe de spirit, ţîşnite dintr'un fond natural de jovialitate şi de bun simţ realist. Vorbea odată cu o fată pe care o credea naivă. Ea începu să facă pe pedanta, spunînd de cer că e *nebulos*. „Nebulos! Foarte bine. Am înţeles!“, spuse regele, arătînd astfel că

nu se lăsa înșelat de falșa candoare. — Majestatea lui Ludovic XIV știa să surîdă. Dugay-Trouin îi istorisea una din isprăvile lui războinice: „Am ordonat *Gloriei* (o corabie) să mă urmeze..." — „Ți-a fost fidelă...", spuse zîmbind marele rege. Ludovic XV era și el spiritual, dar cîteodată chiar crud. Contele de Lauraguais, care se credea filosof, fusese la Londra. La întoarcere, regele îl întrebă: „Ce-ai căutat în Anglia?". Lauraguais, care era destul de infatuat și nu visa decît reforme, răspunse: „Sire, j'y suis allé apprendre à panser". — Les chevaux?... întrebă regele [1]). Nu este de sigur decît un joc de cuvinte dar repeziciunea cu care e făcut e frumoasă.

La o insolență o insolență și mai mare. Aceasta e una din regulile artei. Ludovic XV era de altfel capabil de spirite mai bune. Unul din miniștrii lui, disgrațiat proaspăt își încărca bagajele; văzîndu-le trecînd, un curtezan care fusese pînă ieri favoritul ministrului, începu să rîdă. „Și cocoșul a cîntat", murmură regele, pentru ca morala să fie răzbunată. Un cuvînt a fost destul.

Spiritul are nevoie de ascultători. Robinson în insula lui n'a rostit niciun cuvînt de spirit. Cine l-ar fi auzit? Dar Voltaire în locul lui Robinson tot ar fi găsit cu ce să se amuzeze singur. Era un om de duh excepțional. Veselia cere martori și din cauza aceasta ea abundă în epocile în care viața socială este mai desvoltată și în care libertatea e mai mare. Sub Ludovic XIV se rîdea puțin la curte unde trebuia să te supraveghiezi și să joci fin ca să nu riști să displaci.

Iată de ce spiritul se refugiază în grupuri, la Sceaux, la ducesa de Maine; în Marais, la Ninon de Lenclos, care după ce știuse să se distreze în vremea ei, devenise cu vîrsta filosoafă și femeie de spirit, în tovărășia unor spirite tot așa de libere ca și ale ei. Se citează cîteva vorbe de duh de-ale ei, așa de fine, încît au nevoie întotdeauna de o explicație, hazul nefiind decît o aluzie voalată la un lucru pe care ea nu-l spune, la care se gîndește și care trebue ghicit. De ce exclamația: „Ah! ce scrisoare bună are La Chatre"! este atît de nostimă? Trebue să știi în ce împrejurări a spus ea aceasta: în brațele unui nou amant și gîndindu-se la amantul precedent, La Chatre, care o pusese să semneze, din prudență, naivul, o scrisoare de fidelitate. Și fraza: „Viteaz trebue să mai fii, monseniore", spusă lui Condé într'o împrejurare analoagă, cere să știi latinește și alternativa care este între *pilosus și fortis* sau *libidinosus*. De altfel tot Ninon a enunțat poate reflexiunea cea mai adîncă despre spirit și valoarea lui, atunci cînd a scris vechiului ei prieten Saint-Evremond, așa de făcut ca s'o înțeleagă; „Veselia spiritului arată forța lui". E frumos că o femee a știut să găsească această bărbătească vorbă. Nu poți întotdeauna să te indignezi, să te mînii sau să te bați împotriva prostiei sau a nenorocului. Nu întotdeauna ai prilej de rîs. Dar zîmbetul e o pavăză, ușoară și sigură. Ceea ce mitologia nu spune

[1]) Calambur intraductibil, bazat pe omonimia a două verbe; *penser* — a gândi și *panser* — a țesăla. (N. Tr.).

este că Perseu purta o pavăză de oțel luciu ca o oglindă; el n'a avut decît să-l arate Gorgonei și aceasta s'a văzut în el atît de ridiculă, încît și-a pierdut imediat puterea și a depus armele.

Tot secolul XVIII francez nu este decît un hohot de rîs, dar rîsul acesta nu e întotdeauna vesel. E secolul prin excelență al criticei și al implacabilei puneri la punct, unde cei mai filosofi nu sunt numaidecît aceia care trăesc cu pana în mînă pentru a zugrăvi omul și a-i arăta cu gravitate drumul înțelepciunii și al fericirii. O culegere de vorbe de duh ale Sophiei Arnould merge tot atît de departe, prin cantitatea lui de observații și spirit țîșnit din nebuniile unui supeu galant, ca și o carte de maxime gîndite de un moralist de profesie. Spiritul poate fi trist sub o înjghebare ușoară de noțiuni contradictorii. Una din cele mai frumoase vorbe spuse de o femeie, și una din cele mai adînci, este după părerea mea aceia a marchizei de Créqui, bătrînă, și pe care fiul său o lăsa să îmbătrînească singură. Ea se gîndea la viitorul ei fără mîngîiere: „Voi ieși, spunea ea, din singurătate prin eternitate". Vorbă care se poate alătura de o frază a lui Fontenelle, tot atît de gravă, despre relativitatea timpului, cu toată ușurința grațioasă a imaginei: „Trandafirii, de cînd există ei, nu-și aduc aminte să fi văzut murind un grădinar".

Dar iată acum, specialiștii: Rivarol, Chamfort, ironiști și anecdoctieri de profesie. Ei sînt înainte de toate niște causeuri ale căror focuri de artificii s'au putut reconstitui și păstra în cîteva culegeri de anecdote. Rivarol excela în conversație, la care de altfel venea pregătit, după ce își ascuțise epigramele și replicele dimineața, în timp ce se rădea. Ele sunt fine, ascuțite și niciodată nu-și greșesc ținta; însă, fiind aproape întotdeauna abstracte ca expresie, te obligă să te gîndești; gluma aici nu servește decît ca să facă să treacă ideia și critica severă pe care o comportă. El spunea, de exemplu, despre un prost care nu pricepea prea repede: „Sufere de o absență de prezență de spirit", iar despre altul care se lăuda că e poliglot și că poate gîndi în patru limbi: „Bravo, domnule, asta înseamnă că ai patru limbi pentru o idee". Să mă ferească Dumnezeu să-l vorbesc de rău pe acest spiritual Rivarol: ar fi în stare să vie să-și bată joc de mine în visurile mele. Cu toate acestea trebue s'o spun: spiritul lui e acela al unui scriitor care își ascute cele mai bune vorbe de duh pe hîrtie. Și ceeace caut să definesc aici este spiritul în stare, dacă pot supne astfel, volatilă, care nu e profesional, care se naște dela sine, în dialog și în conversație, spontan și plesnind ca o petardă sau ca o palmă, înainte ca interlocutorul să fi întors spatele sau ca răspunsul fericit să-ți vină cînd ești pe scară. Imi place că Talleyrand, fără să creadă, slujind pe altarul Federației la Champs de Mars, cu Fouché ca diacon, șoptește acolitului său printre dinți, în clipa cea mai gravă a ceremoniei: „Nu mă face să rîd". Vorbă admirabilă a unui augur către alt augur — dar care, spusă peste cinci minute și prea tîrziu, ar fi rece. — Sau iarăși răspunsul acesta al unui candidat academic către un pontif căruia îi solicita votul și care îi declara

brutal: „Niciodată, cît voi trăi eu, nu vei intra la Academie". — Foarte bine, spuse celălalt, înclinîndu-se politicos; voiu aştepta.

Mi-aduc aminte că am auzit o replică perfectă a lui Henri de Régnier, în ziua recepţiei lui la Academie. El fusese primit într'un chip grosolan de un orator ultramontan care, deşi fost căpitan de cavalerie, făcuse o critică răutăcioasă şi plină de morală religioasă a delicioaselor lui romane. Cineva spuse: „Ce n'est pas un discours, c'est une encyclique!". Régnier zise atunci: „Non, c'est une encyclaque". Cu un singur cuvînt situaţia a fost restabilită; rîsul a trecut de partea lui Régnier. Spiritul răzbună atunci cînd ocheşte bine. Muzicianul Richard Strauss, înainte de războiu, fiind supărat că nu obţinuse la Paris succesul pe care îl spera cu opera *Salomeia*, îşi exprimă nemulţumirea prin următoarea frază: „Pe Francezi nu-i poţi urni decît cu baioneta!". „Cu baioneta, poate, răspunse imediat Marcel Boulanger (care era un bun mînuitor de spadă), dar în niciun caz cu briciul!"

S'au adunat vorbele de duh ale lui Capus, împrăştiate în opera lui, semănate în articole, risipite zilnic în conversaţia lui strălucitoare. Toate sunt adevărate comori salvate. Dar alţii, care meritau şi ei, n'au avut acelaşi noroc, şi mă gîndesc la bătrînul şi spiritualul Adrien Hébrard, care a fost şaizeci de ani director al lui *Le Temps*, n'a scris aproape niciun rînd, dar care n'a deschis niciodată gura fără ca să nu spună o minune de adevăr şi de spirit, de care toţi la ziar erau încîntaţi. Unul din prietenii lui, care nu mai era tînăr, devenind ministru al instrucţiei publice şi al artelor, se felicita în faţa lui că are la dispoziţie întregul corp de balet al Operei. „Tare mi-e teamă, dragul meu, îi spuse Hébrard, că confuzi puterea cu potenţa". Prin vorba asta Hébrard disocia o mulţime de lucruri, dintr'odată. Şi iată încă o reflexiune de-a lui care merge şi mai departe: „Nu Sena curge prin Paris ci rîul Lethe". Pentrucă e foarte adevărat că la Paris lumea uită repede.

Esop spunea că limba este totodată cel mai bun lucru şi cel mai rău. Mai bine spunea aceasta despre spirit care nu are valoare decît prin felul în care te serveşti de el. Poţi să provoci rîsul printr'o calomnie, poţi să distrugi o reputaţie printr'o vorbă de duh; mulţi cred că sunt spirituali repetînd vorbele de spirit ale altora, dar asta nu înseamnă decît că au memorie. Spiritul distruge pe proşti, răzbună raţiunea jignită sau gustul şi cîteodată chiar morala. El este capabil de sublim printr'o admirabilă şi imediată potrivire la situaţie. Îmi pare rău că nu mai ştiu autorul acelei magnifice replici din timpul Revoluţiei, cînd oamenii ştiau să moară cu spirit. Un fost nobil era dus la eşafod. La trecerea căruţei care-l ducea la moarte, un mitocan începu să zbiere: „La ghilotină!" Celălalt, legat, întoarse numai capul şi nu spuse decît atît: „Acolo mă duc, canalie!" Spiritul nu este întotdeauna amar, ascuţit, răzbunător, furios, deziluzionat. El poate să nu fie, şi în chip foarte frumos, decît expresia veseliei şi a unui haz firesc. Dumas-père, care avea tot felul de spirit, îl avea şi pe acesta.

Călătorind odată în Spania cu fiul său, i se făcu sete şi ceru ceva de băut pe malul unui rîu secat. Din paharul de apă rece, care i se aduse, el nu bău însă decît jumătate, şi întinse cealaltă jumătate fiului său, spunîndu-i: „Dă-i să bea şi rîului ăstuia, săracul!". Nu-i mare lucru, dar nimeni nu se gîndia şi e vesel. Cum să nu rîzi? Dar îmi dau seama, terminînd, că spiritul nu poate exista singur şi că trebue să ai tu însuţi mult spirit pentru a aprecia pe-al altora. Cîţi autori nu s'ar fi oprit la mijlocul carierii lor dacă n'ar fi ştiut că trebue să se bizuie pe spiritul cetitorului.

EMILE HENRIOT

FRANŢA SEVERĂ

In fiecare vară mă reîntorc în Champagne, în partea nordică a regiunii, cu dealurile ei încununate de păduri. Acolo primesc pe prietenii mei romîni, într'o locuinţă plină de amintirea ţărei lor. Acolo aştept sfîrşitul anului în glorioasa splendoare a toamnei ; cîte odată zăpada timpurie îndoaie ramurile încă pline de frunze ale copacilor. Privelişti simple, întinse deasupra unor sate vechi, neînsemnate şi bine clădite. Celor ce se miră că mă văd acolo, departe de provincii cu monumente şi de ţinuturi cu renume, le răspund că aceste locuri singuratice sunt prielnice gîndului şi cercetării. Şi mai ales, acolo regăsesc şi respir o anume poezie a ţării noastre. Clairvaux nu e departe. De la călugării care au înfiinţat mănăstirea, dela Saint Bernard care a păstorit-o, gîndul urmăreşte dealungul anilor răspîndită în tot locul, o puternică dinastie de oameni fără de care Franţa nu ar fi decît luxul măreţ al umanităţii.

Ne place s'o iubim ca pe o fiinţă încîntătoare. O iubim pentru blîndeţea ei, pentru tot ce are gingaş şi generos, pentru graţia ei de femee. O înfăţişem de obiceiu sub aspectul unei tinere mame. Dar geniul acestei naţiuni are două feţe: ca tot ce e mare el e femenin şi bărbătesc. Poate aşa e în orice viaţă adîncă, unde se văd luptînd pînă la apusul zilelor aceşti ciudaţi germeni, topiţi într'o singură unitate, fiul mamei şi fiul tatălui. Analele noastre dezvoltă pe larg această luptă lăuntrică. Să recunoaştem printre străbunii noştri pe cei asprii. Fără îndoială puterea noastră ascunsă ţine de o anume lege salică a spiritului.

Fiecare epocă oferă sorţi de dezvoltare energiei unui gînd. Flacăra unei familii spirituale îşi găseşte întotdeauna momentul, prilejul potrivit. Sau, mai bine zis, ea iese din adîncuri la suprafaţă cînd e nevoie de ea. Ei sunt acolo, oricînd gata, sub nume şi vestminte diferite, aceşti exigenţi, aceşti cutezători cărora nu le ajung stările uşoare ale sufletului şi care poartă în ei cu o sănătoasă amărăciune — nu ştiu ce nostalgie a grandoarei. Cînd lucrurile par a se apropia de sfîrşitul lor, vedem cum se ridică aceşti oameni, înălţaţi din piatră ca bisericile. Ce importanţă are credinţa, ce importanţă au sectele ! Ceea ce prezintă interes este calitatea omenească. Ea

menţine în fundul provinciilor rigoarea puritanismului domestic, poezia supunerii şi a renunţării. Să privim cum apare în decursul timpurilor această Franţă severă — asemenea unei frumoase umbre profilată pe asprimea unui zid. Forţele ei active se exprimă prin tendinţe şi prin opere mari. Dela Clairvaux la Port Royal, dela poeţii reformei la poeţii jansenismului, dela David la Degas ea comandă un larg orizont al vieţei noastre istorice.

Nicăieri spiritul nu se exprimă mai bine ca în formele monumentale. Ce este mai elocvent ca planul unui edificiu religios ? El este o figură, un portret omenesc. Nu răspunde numai unor nevoi, unor posibilităţi, ci mai ales unor funcţiuni spirituale; este proectarea liniară a unui anumit fel de a simţi şi de a gîndi. Astfel ne apare dualitatea secolului al XII-lea: pe deoparte fast, bogăţie aparentă, pe de altă parte o sărăcie robustă care se închide în ea însăşi. Ici, arta marilor pelerinagii ridică basilici asemănătoare unor relicvare şi unor teatre, concepute pentru desfăşurări de mulţime şi pentru amploarea ceremoniilor: dincolo reforma cisterciană construeşte edificii simple, unde predomină valorile absolute, unde mult timp a domnit unghiul drept, unde mulţimea capelelor se ascundeau îndărătul zidului. Vaste biserici rustice, ca nişte hambare, fără compoziţie, fără faţadă. Delirul Apocalipsului şi monştrii Asiei, vechea podoabă romantică, sunt izgoniţi. Şi se vede căzînd dintr'o singură dată, toată acea pădure de ramuri ce se întretae şi de frunziş, de combinaţii himerice, în care se afundau de milenii visurile despre divinitate. Se face astfel loc unei ordine mai austere şi totuşi mai omenească. Frumuseţea nu a dezertat, dar pare supusă unor legi noi; rafinamentul în locul luxului şi măsura în locul profunziunii, nobleţea unei desăvîrşiri depline dobîndită cu mijloace simple, secretul stăpînilor spiritului nostru. Folosul acestei eleganţe virile a rămas mult timp apanagiul artei gotice. Şi asta pentrucă nu este vorba de un fenomen nedesluşit, nici chiar de un important capitol al istoriei stilurilor, ci, planul valorilor franceze, de o dată esenţială şi poate constantă.

Să iubim tot ceea ce înseamnă trecutul nostru. Să nu renegăm nimic. A căuta să reconstruim aspra Franţă de altădată nu înseamnă a ne întoarce faţa de la Franţa maternă, de la farmecul ei nesecat. Amîndouă sunt strîns legate împreună, în taina sufletelor. Şi cînd vocile lor se acordă pe un dublu registru — armonia este fără seamăn. Aceasta este Renaşterea noastră, care nu seamănă cu nici o alta. Ea cuprinde toţi oamenii, amestecă toate familiile spirituale, vizionarii, umaniştii, misticii, creatorii de noi orînduiri şi pe cei care au luptat pentru credinţă. Ea frămîntă ultimul delir gotic cu îmbelşugarea imperială şi cu prostul gust lombard. Este un sbucium şi o nostalgie. Această efocotire de bogăţii nu şterge trăsătura de inflexibilă puritate prin care Franţa secolului al XVI-lea dovedeşte şi defineşte autoritatea geniului său. Din mijlocul acestui minunat haos verbal, d'Aubigné îşi aruncă deodată

săgeata care se înfige adînc în ţintă şi care mult timp vibrează în inimile noastre. *Abraham sacrificînd* a lui Théodore de Bèze, fala vechiului nostru teatru, este de o îngrozitoare goliciune.

Niciodată n'a fost mai bine înţeleasă marea Biblie evreiască, şi nu s'a redat mai bine, sub o formă mai aspră, inflexibilă şi nepieritoare, tot ce are omenesc în inumanitatea ei. Dar, nu numai poeţii Reformei, cu fălcile încleştate de ură şi dispreţ, au fost acei care au cunoscut taina acestei puteri concentrate. In ţinuturile paşnice, într'un clar-obscur primitor, care sugerează cîteodată oarecare duioşie, pictorii, desenatorii, şi gravorii noştrii de portrete, (vizitatorii muzeului Toma Stelian o ştiu bine), par a deştepta în şoaptă, la modelele lor, o viaţa veşnică, aprigă şi pură ca timpul. Fără fast, fără capricii, nici chiar de gust, însă cu ascuţimea de observaţie analitică şi cu laconismul unui meşteşug care nu lasă nicio urmă şi care nu se lasă niciodată în voia lui.

Trăim în obsesia istoriei „succesive“: Nu ne putem dezbăra de ideea că umanitatea schimbă secolul cum o dramă schimbă decorul şi că aportul fiecărei generaţii este brusc inedit. Dar anumite mari constanţe umane, menţin valori morale, care nu sunt decît superficial atinse de cronologie. Succesiunea faptelor, ondulaţia stilurilor nu ating adîncimea straturilor subterane. Grupurile unite prin afinităţi rămîn legate în decursul veacurilor. Istoriceşte şi teologiceşte nu există nicio comună măsură între Cistercieni şi Jansenişti; dar şi unii şi alţii traduc cu fidelitate anumite exigenţe franceze — aceeaş repulsiune pentru un exces de gîndire, care se exprimă aici prin dialectică şi acolo prin casuistică. Şi se înţelege cum pe deasupra doctrinelor s'au putut stabili acele mari acorduri ale vieţii morale. Intrebarea se pune încă dacă există o artă jansenistă. Pentru mine nu încape nicio îndoială cînd privesc pe *„Mère Angélique“*, pictată de Champaigne, pe scaunul ei de pae. Dar este sigur că jansenismul ca stil de existenţă şi ca fel de a fi nu este decît cel mai luminos punct culminant a unei vechi şi durabile rîndueli. Tot ea se exprimă desigur în pictura lui Georges de la Tour, prin socoteli chibzuite şi printr'un meşteşug de nepătruns, prin puterea tăcută a sentimentului domestic, prin amintirea autentică şi fără îndoială instinctivă a statuarei medievale — Umbra şi flacăra — flacără asemănătoare unei flori de foc, — este nota exotică, este urma lui Caravaggio al cărui italianism guraliv este contrazis din toate părţile de această poetică fără concesiuni.

Secolul lui Ludovic al XIV-lea n'a putut să şteargă aceste virtuţi esenţiale. Ele se găsesc la temeliile geniului clasic înnecate în fast şi agrement. Ele se manifestă cîteodată cu o crudă asprime în anume forme ale vieţii religioase. Nu-mi trebue ca dovadă decît „le récit de la mort de Madame“, scris de duhovnicul ei. Dar acestea sunt momente acute. In timp de criză ele se înmulţesc. Se văd ridicîndu-se cohortele aceleeaşi rase, depozitarii aceleeaşi moşteniri. Este deşteptarea acestor umbre care nu mor niciodată. Revoluţia s'a făcut împotriva uşurinţei şi în direcţia aceasta şi-a îndreptat progresiv forţele. Ce spectacol mai instructiv decît conflictul între Gironda şi Jacobini! De oparte sclipitorii Aqvitani, fericiţii copii ai secolului al XVIII-lea, împodobiţi de măreţia şi zădărnicia însuşirilor lor, tinerii promişi morţei, pe care o presimţeau cu o nerăbdare funebră. De altă parte totala stăpînire a omului de un singur gînd, absolutul virtuţilor mijlocii a burghezimii provinciale, puţine însuşiri, însă ridicate pînă la sublim, ceva uscat şi acrit, însă împreunat cu o adevărată măreţie. Cum să măsori asemenea oameni? Ce cuvinte potrivite să găseşti pentru a-i descrie?

Trebue să te gîndeşti la străbunii lor spirituali, să-i legi de dinastia lor. Oricît de mare ar fi deosebirea dogmatică, este vorba de aceeaşi dinastie şi toată a noastră. Acesta este motivul pentru care David pe care-l vedem deformat de Winckelmann, este aşa de adînc francez aparţinînd acestei Franţe, şi nu alteia. El o rezumă toată, după felul şi mijloacele lui., în puternica lealitate a studiului, în energia intonaţiei, în asceticismul meşteşugului, în înălţimea sentimentului.

Nu este, oare aici vorba de o comunitate de origine, de o continuitate de acţiune? Dar ce diferenţă între gînduri nutrite în locuri aşa de diferite — mînăstirile de la Fontenay, Citeaux sau Pontigny, cutare cetate feudală de unde a plecat sborul unui şoim al protestantismului, melancolicul refugiu dela Port-Royal-des-Champs, odăiţa lui Maximilien, la familia Duplay. Totuşi dealungul secolelor, găsim aceeaşi tensiune a sufletului, aceeaşi deasă ţesătură.

Nu se poate înţelege Franţa, fără aceşti oameni greu de mulţumit, fără aceste arte severe. Cînd vom termina să considerăm ţara noastră ca pe o grădină binecuvîntată de Dumnezeu, populată de optimişti eleganţi, ne vom întoarce către cei care i-au dăruit un caracter, arătîndu-i ce e măsura şi renunţarea.

HENRY FOCILLON

UMANISMUL FRANCEZ

Umanismul francez, care se poate numi şi umanismul clasic, are două trăsături caracteristice. In primul rînd separă spiritualul de celelalte activităţi ale omului, şi mai ales de activitatea economică. Mai mult încă, el conferă acestui spiritual izolat o valoare cu totul superioară, am putea spune chiar exclusivă. El este destul de bine definit de cuvintele Sfîntului Thomas *„Homo est maxime mens"* (omul e mai cu seamă spirit), sau de Pascal „Gîndirea este toată demnitatea noastră". In măsura în care separă spiritualul de restul omului, el este eminamente opus umanismelor „totalitare", care, dimpotrivă, înţeleg să constate o solidaritate profundă între spiritual şi practic, sau cel puţin ne insuflă dorinţa de a nu le separa. Umanismul francez este *dualist*, pe cînd celelalte de care vorbeam sunt *moniste*.

Incă o trăsătură a acestui umanism, foarte înrudită cu precedentul: el socoteşte drept valori supreme acele *entităţi*, create tocmai de spiritul funcţionînd independent de celelalte activităţi omeneşti, de spiritul în stare pură, de spiritul desbrăcat de contactul experienţei sau pe care-l crede astfel. El cinsteşte aceste valori tocmai pentrucă le socoteşte produsul spiritului liberat de raporturile materiale. Justiţia, Raţiunea, sunt tipuri eminente a acestor valori. Se mai poate spune că sunt valori *apriorice* sau chiar *abstracţiuni*. Adversarii acestui umanism spun, pentru a-l descalifica, că nu sunt decît abstracţiuni „goale", şi nu se înşeală complect dacă înţeleg prin aceasta că ele nu se sprijină pe experienţă. E evident, de exemplu, că respectul faţă de Justiţie nu se bazează pe experienţă, care ne arată, mai degrabă, domnia nedreptăţii în decursul veacurilor; acest respect este eminamente un comandament al conştiinţei umane, ceea ce e cu totul altceva. Dimpotrivă umanismul totalitar are pretenţia să-şi fondeze valorile sale numai pe experienţă şi mai cu samă pe istorie şi pe biologie. In acest sens s'ar putea spune că valorile umanismului clasic isvorăsc din partea *liberă* a omului, pe cînd cele ale umanismului totalitar se sprijină pe partea *fatală* a omului.

Vom face imediat o observaţie care va risipi un echivoc. Am spus mai sus că umanismul clasic cinsteşte creaţiunile spiritului

desbrăcat de experienţă, *sau pe care-l socoteşte astfel*. Ar fi trebuit să spun: *„pe care vrea să-l creadă astfel"*. Intr'adevăr, la baza acestui umanism, este o voinţă de *„a crede"*. Acest umanism nu ignoră că raţiunea, de exemplu, e născută din experienţă. Dar vrea să uite această origine şi mai ales vrea, ca pe viitor, raţiunea să nu se mai supună experienţei, ci să se declare transcedentă acesteia (ceea ce-l pune în total desacord cu o întreagă filozofie actuală). In umanismul clasic există un fel de pragmatism foarte deosebit, de altfel, de acela de care voiu vorbi mai jos, în sensul că socoteşte că a considera raţiunea (sau justiţia), drept o valoare *apriorică* de acum înainte, este ceva care face parte, după el, din atitudinea necesară civilizaţiei. Să mai observăm încă, că, contrar celor ce cred unele persoane prost informate sau care-şi iau dorinţele drept realităţi, experienţa şi mai cu seamă fizica recentă, n'a învins niciodată principiile raţiunei [1]).

Această poziţiune a umanismului francez se poate pune şi sub o altă formă. Se poate spune că el cinsteşte valorile *absolute*, adică (cuvîntul o spune) astfel de valori încît între ele şi lumea schimbării, a realităţii, a relativului, lumea propriu zis umană, există o ruptură. Privit sub acest unghiu, umanismul francez se opune riguros celuilalt despre care vorbeam adineoarea, umanism care nu ia în seamă decît valorile care ţin *de om*, în sensul că omul este un lucru eminamente terestru şi a cărui esenţă e de a fi în luptă cu lumea exterioară; umanism pentru care valorile supreme sunt în mod necesar instinctele de creştere, spiritul de cucerire. Din acest punct de vedere s'ar putea spune că ele sunt *statice:* unul din motivele pentru care „dinamismul" celorlalte le comandă în modul cel mai formal posibil.

Un alt aspect al rupturei lor de lumea relativului este că sunt preţuite *în afara efectelor lor;* tocmai cu voinţa de a nu ţine nicio socoteală de consecinţele bune sau rele pe care influenţa lor poate s'o aibă în ordinea practică. Aceasta se vede foarte bine din felul cum acest umanism preţueşte adevărul. In lecţia sa de deschidere la Collège de France, în Decemvrie 1870, adică a doua zi după desastrele de la Metz şi Sedan, marele umanist francez Gaston Paris declara: „Cred în mod absolut şi fără nicio rezervă că ştiinţa nu are alt obiect decît adevărul în sine însuşi, *fără să se preocupe de consecinţele bune sau rele, regretabile sau fericite*, pe care acest adevăr ar putea să le aibă în practică". El adăuga că acela care,

[1]) In ce priveşte experienţa, s'ar putea spune că umanismul frances (i s'a şi reproşat adesea) tinde să pună ştiinţa raţională (al cărui tip este matematica), înaintea ştiinţei experimentale. Din acest punct de vedere cazul lui Descartes, este semnificativ, căci acesta, dacă e adevărat că făcea mereu experienţe, socotea că ştiinţa se formează mai ales din concluziile trase din intuiţii particulare şi consistă în ipoteze logic deduse. (Vezi G. Milhaud, Descartes, savant, c. X: „Descartes şi Bacon"), Se cunoaşte reproşul pe care Anglo-Saxonii îl fac francezilor, care chiar în ordinea politică rămân întotdeauna „raţionali".

pentru orice fel de motive, „patriotice, religioase sau chiar morale", îşi permite să aranjeze cît de puţin adevărul, trebue şters de pe lista savanţilor. Pentru umanismul totalitar, adevărul trebue isgonit dacă împiedecă unele interese, mai ales interesul naţiunii; mai mult, criteriul adevărului este că serveşte aceste interese. Acesta este umanismul „pragmatic".

O altă formă de separaţie a umanismului francez de realismul, de idealismul său, este că exaltă valorile decît în măsura în care acestea sunt *dezinteresate*. Aceasta se vede din atitudinea sa faţă de ştiinţă. Cinsteşte ştiinţa pentru activitatea ei *în sine* şi nici de cum pentru avantagiile practice care pot rezulta. Renan declara că acela care respectă ştiinţa pentru binefacerile materiale pe care ea le poate procura, comite cel mai îngrozitor blestem faţă de această divinitate. Fustel de Coulange spunea că frumuseţea istoriei consistă în faptul că „nu serveşte la nimic". Dimpotrivă umanismul totalitar este eminamente utilitarist.

S'ar mai putea spune încă că ceea ce este propriu umanismului clasic, este faptul că idealul *are prioritatea*, şi că împrejurările trebue să se modeleze după el, după cum în mitul lui Platon sfărămăturile de fier tind să se alipească magnetului. Prin ce se opune celuilalt umanism pentru care, dimpotrivă, idealul va ţîşni din împrejurări şi va varia cu ele. Umanismul clasic cinsteşte ceva etern; celălat se proclamă oportunist

*
* *

Un cuvînt din istoria acestui umanism.

Originea lui este net Elenică. Putem să-l socotim pornit de la Eleaţi, de care se spune că erau posedaţi de o adevărată „beţie a raţiunei". Acest umanism este ilustrat minunat de Platon, în a sa doctrină a Binelui superior Fiinţei şi în a sa teorie a Ideilor, care, prin esenţa lor se opun lumii schimbărilor.

De la platonicieni acest umanism trece la elevii lor, Alexandrinii, şi la teologia creştină. Aceasta din urmă ţine de umanism prin faptul că pentru ea viaţa spirituală este în mod net concepută şi exaltată, în opoziţie cu viaţa practică. Acest umanism se transmite oamenilor de la Port-Royal cu ordinul pe care-l dau spiritului să scape de „dezordinea voinţei care turbură judecata"; lui Malebranche, lui Descartes care venera acest „lucru spiritual" a cărui idee „nu este amestecată cu ideea lucrurilor sensibile"; Iezuiţilor, care o trec la Universitate unde se învaţă (aşa era pe timpul meu şi mi s'a spus că nimic nu s'a schimbat) să nu respecţi decît valorile spirituale şi foarte puţin viaţa experimentală, în sensul că nu se vorbeşte aproape niciodată de lucrători sau tehnicieni.

Ceea ce este curios e că acest umanism pe care l'am văzut la moralişti, la filozofi, la clerici, exista şi la oamenii de Stat. Desigur că aceştia, în actele lor, nu ţineau de loc seama de valorile justiţiei şi a raţiunii; dar în declaraţiile lor teoretice, profesau un respect riguros faţă de ele. Iată un exemplu pe care-l iau din Memoriile lui Ludovic XIV (se mai pot găsi unele asemănătoare în *Testamentul* lui Richelieu): „Regii trebue să ţină bine seama în tratatele pe care le fac; dar odată acestea încheiate, trebue să le observe cu religiozitate. Ştiu că mulţi oameni politici ne învaţă contrariul, dar, fără a mai ţine seama de argumentele pe care credinţa creştină ni le oferă împotriva acestor maxime, susţin, că din moment ce pierderea onoarei este un lucru mult mai grav decît pierderea vieţii, un mare Prinţ e obligat să-şi rişte mai degrabă fiinţa şi chiar interesele Statului său, decît să-şi calce cuvîntul, ceea ce nu poate să facă decît pierzîndu-şi reputaţia, şi, în consecinţă cea mai mare forţă a Suveranului". Aici, o repetăm, nu e vorba decît de declaraţii foarte adesea desminţite de fapte. Dar chiar dacă nu le considerăm decît ca declaraţii, nu le vom întîlni nici la un Bismarck nici la vreunul din succesorii săi.

*
* *

In ce priveşte statele de serviciu ale umanismului, mi se pare că tot ce, în instituţiile din timpul ultimelor douăzeci de secole, a însemnat moralitate, victorie asupra egoismului, admitere a drepturilor celorlalţi, îi revine: veleităţile de asistenţă a claselor bogate faţă de cele sărace, cîteva din progresele justiţiei sociale, Declaraţia Drepturilor Omului, încercarea genoveză de supunere a egoismelor naţionale unei justiţii care le transcede. Dacă numim civilizaţie efortul cu care omul încearcă să adopte în privinţa semenilor săi alte raporturi decît acelea dictate de simplul egoism animal al dorinţei de a trăi, se poate spune că marele factor al civilizaţiei este umanismul clasic. Se ştie că acest umanism a intrat azi în conflict cu un altul pentru care, dimpotrivă, valorile supreme sunt acelea care par capabile să asigure unei colectivităţi oarecare — unei rase oarecare — satisfacţia poftelor sale vitale pe spinarea celorlalţi oameni. N'am nevoe să spun că înfrîngerea primului umanism mi se pare că ar duce după sine iremediabila moarte a civilizaţiei.

JULIEN BENDA

LIMBA FRANCEZĂ ŞI CIVILIZAŢIA

Nu mai poate fi vorba în 1939 ca în 1784 de a discuta asupra „Universalităţii limbii franceze''. Cunoscutele memorii relativ la aceasta, distinse de Academia din Berlin, acela a lui Rivarol, şi a lui Jean Christophe Schwab din Würtemberg, ar face să surîdă pe un linguist şi să dea din umeri pe un politician. Pronosticurile şi argumentele acestor lucrări au fost neîmplinite şi contrazise de realitate. Fiecare popor acuma este obişnuit să considere că este constrîns prin natura sa la anumită formă de vorbire şi deci de gîndire. Universalismul spiritului omenesc n'a cîştigat, trebue să mărturisim, şi dacă încurcătura Turnului Babel sporeşte pe zi ce trece în secolul nostru, ea a dat naştere la mai multă neînţelegere şi ură, decît la plăcere şi fericire.

Totuşi, rolul limbii franceze în lume e departe de a fi terminat. Este chiar probabil că influenţa ei nu e aşa strîns legată, cît se crede, de împrejurări trecătoare. Ceea ce e în joc în timpurile noastre nu e existenţa unei „limbi universale'' sau egemonia unui dialect deja întrebuinţat. Este înlesnirea de a avea o limbă secundă, favorabilă schimbului de idei şi de sentimente, şi cu atît mai trebuincioasă cu cît diversitatea va triumfa în domeniul practic. Să presupunem că limba irlandeză va reînvia, şi că estoniana, lituaniana, albaneza, vor fi, fiecare în sfera ei, făgăduite unei vrednice soarte. Aceste biruinţi n'ar ameninţa de loc limba engleză, rusă, germană sau italiană, atîta vreme cît aceste limbi ar servi Irlandezilor Estonienilor, Albanezilor, ca mijloc de comunicare cu celelalte popoare ale Europei. Tot aşa limba franceză nu şi-a legat soarta, dar absolut de loc, de unificarea, egalizarea, internaţionalizarea planetei. Serviciile pe care le poate face sunt cu desăvîrşire lipsite de imperialism. Aşi spune mai repede utilitatea pe care şi-o propune s'o ofere străinilor, se apropie de aceea a idiomului grecesc „Koïnè'' şi a limbii latine. Rămîne de lămurit şi delimitat această utilitate, în trecut şi prezent. Aceste precizări vor putea răspunde şi pentru viitor.

Este greu să faci să se admită că limba franceză tinde către o expansiune dezinteresată. Trebue să observăm însă, că această

expansiune s'a îndeplinit servind nu numai interesele Franţei, dar şi ale Europei, sau, mai bine zis, ale unei civilizaţii comune vechiului continent. Datorită limbei franceze, limba engleză este o limbă semi-latină, iar limba germană a dobîndit o mulţime de cuvinte cîteodată demarcate, cîteodată traduse şi transpuse (observaţi diferenţa) din patrimoniul universal. Chiar cînd un om de rasă germanică spune *„Fernsprecher''*, el se serveşte în realitate de *„téléphone''*, exact cum se serveşte de *„cause-chose-causa''* cînd întrebuinţează *„Ursache''* şi de *„interdire-intedicere''* cînd recurge la *„untersagen''* Anume Flamanzi din ură pentru *„identikeit''* (care există în limba olandeză) spun *„enzelwigkeid''*, care totuşi nu este decît *„identité''*. In scurt nu te poţi lepăda cu uşurinţă de vocabularul greco-latin al Europei. I se aduce omagiu, chiar cînd este disimulat. Vechea supremaţie a limbii franceze în Europa, a menţinut şi sporit această „latinitate'' obligatorie.

Mă servesc de asemenea cuvinte cu prudenţă şi neîncredere, căci se înţelege adesea „latinitate'' în sensul de „mediteraneism'', şi se confundă cîteodată noţiunea de Roma cu noţiunea unei anume culori de păr, unui anume profil de statue, a unei anume clime, chiar al unui fel de a se hrăni.

Au fost în Franţa oameni cumsecade care, plictisiţi de aceste ecuaţiuni, şi-au dat seama în secolul al XIX-lea de precăderea Galilor, de origine celtică, presupunînd, aceasta merge dela sine, că Celţii erau nişte curagioşi barbari cu mustăţi lungi şi roşii şi cu pantalonii lipiţi de picior. Aceste fantezii amuzante nu înseamnă nimic, cu toate că pot înşela mulţimile. Singura realitate tangibilă este o civilizaţie, adică felul moravurilor şi felul de a gîndi; această realitate este reprezentată în Europă într'o formă greco-latină, pe care limba franceză a ajutat s'o transmită. Să luăm cazul Romîniei; influenţa limbii noastre nu apare Francezilor ca o influenţă propriu zis franceză, ci într'un sens mai larg al cuvîntului, latină; ea a servit Romînilor să se „romînizeze'', după o lungă perioadă de amorţire şi servitute. Acest exemplu arată exact ceea ce înţelegeam prin expansiune dezinteresată. Se spune că limba franceză este pe cale de a deveni în America un fel de limbă latină a săracului. Această formulă ironică este excelentă pentru mai multe motive. Fiindcă nu mai suntem în vremea binecuvîntată a lui Erasme şi Santeuil, trebue să admitem că civilizaţia nu mai poate vorbi ca pe timpul lui Cicero. Ce bine ar fi să vorbească limba lui Voltaire! Pentru atît de puţin nu şi-ar fi întrerupt cursul nici n'ar fi renunţat la unitatea ei secretă. Iată ce are importanţă şi nimic altceva. Dacă peste o mie de ani, ea ar lua limba engleză ca intermediar, sau dacă din întîmplare ar adopta limba hotentotă—esenţialul ar fi să existe încă o continuitate. Dar n'am ajuns aici, şi acţiunile omeneşti nu trebuesc considerate sub aspectul eternităţii; e destul de frumos că durata este factorul principal.

Relativ la influenţa pe care a avut-o limba franceză în diferitele părţi ale lumii, mă voi mulţumi să trimit pe cititor la magistralele studii pline de erudiţii şi probitate ale lui Ferdinand Brunot în volumul III (partea a doua) a monumentalei *„Histoire de la langue française"*. Lectura tablei de materii dă o vedere generală asupra stării sociale şi politice care a decăzut cu secolul al XVIII-lea, dar care n'a dispărut complet. Un loc comun pe care-l auzi peste tot repetîndu-se, este că accesul maselor la cultură, şi ceea ce se numeşte democraţie, a combătut cu încetul supremaţia limbii franceze, care de altfel îi fusese şi profet şi vehicul. De aicea pînă a conchide că limba franceză nu datora situaţia ei privilegiată decît supravieţuirii regimului aristocratic, nu e decît un pas. Este sofismul clasic: *„post hoc, ergo propter hoc"*.

Este natural ca umanitatea din ce în ce mai conştientă de ea însăşi, cu progresul a ceea ce strămoşii noştri, numeau „les lumières" să se fi schimbat şi diferenţiat la infinit şi ca fiecare grup să se pasioneze pentru însuşiri proprii şi specifice—şi ca urmare civilizaţia generală să pară distrusă şi cu ea să cadă în desuetudine şi limba care-i servea de instrument. Dar aceasta este o mişcare în ritmul perpetuu al istoriei. O tendinţă de unitate trebue fatal să ia naştere din această risipire; şi mai mult, condiţiile materiale de viaţă indică această revenire: comunicaţia între diversele puncte ale globului fiind înlesnită, este evident ca o tainică şi adîncă unitate să se înfăptuiască. Şi va veni o zi cînd popoarele cele mai învrăjbite, vor trebui să se recunoască apropiate, prin felul de îmbrăcăminte, prin felul de plăceri, dansuri, cinematograf, muzică etc., şi vor fi obligate să-şi recunoască această rubedenie pe care acum o tăgăduesc. Nu mai e vremea cînd Parisienii lui Montesquieu întrebau cu naivitate: „Cum poate fi cineva persan" ?... Deci civilizaţia maselor nu e în principiu generatrice de diversitate. Problemele gîndirii şi ale moralei vor fi aceleaşi ca în epoca în care numai o elită însemna ceva. Şi în acelaşi timp, ceea ce ne interesează aici, problema unei expresii curente, comode şi cu adevărat transmisibilă. Adică o limbă de comunicaţie

Mă voi feri de a face proorociri în această privinţă. Nici nu doresc să regăsesc în autorii de odinioară argumentele aşa de mult repetate în favoarea valoarei şi frumuseţei limbei franceze. Veţi găsi din belşug disertaţii unde în mod hotărîtor, se va dovedi că idiomul din Ile de France este cel mai logic, cel mai clar, cel mai armonios, cel mai bogat etc... Acestea sunt motive pe care ştiinţa linguistică le găseşte foarte nesigure. Logica nu e totdeauna formală, claritatea poate fi intuitivă; armonia este un farmec subiectiv pe care fiecare îl va simţi cînd îi va vorbi mama sau cînd îi va gîngăvi copilul; bogăţia e mai ales apanagiul limbilor primitive şi confuze. Nu, ceea ce rămîne propriu limbii franceze sunt însuşiri mai modeste şi mai solide: stabilitatea, caracterul intelectual şi sociabilitatea. Trei capitole de desvoltat care pot forma punctele de recunoaştere ale unui plan.

Limba franceză este o limbă stabilă, poate mai mult ca oricare alta, şi un bun prieten de-al meu a susţinut următorul paradox periculos şi anume că limba franceză ar avea asemănări cu o „limbă moartă". O limbă moartă care ar fi, însă scrisă şi vorbită sau cel puţin uşor de vorbit, chiar pentru popor, dacă acesta s'ar hotărî la o anumită ţinută — ar fi idealul unei limbi vii... Limba vorbită azi —, chiar cea literară, ar fi uşor pricepută (ţinînd seamă de noile noţiuni şi de termenii moderni), de un om al secolului al XVIII-lea şi invers, orice cititor a lui Henri Duvernois şi Tristan Bernard (am ales într'adins pe aceşti doi scriitori de o minunată simplicitate, aproape orali), ar putea citi proza de după anul 1650. Chiar fonetica, atît cît se poate, e fixată şi pare a evolua foarte încet. Aspectul neutru şi relativ monoton pe care l-a luat, întăreşte unitatea sa în timp şi spaţiu. In afară de asta, centralizarea implacabilă, pe care a suferit-o ţara, influenţa presei, a şcoalei, a radiou-lui, toate contribue a întări viaţa acestei limbi care a depăşit de mult stadiul bolilor tinereţei, şi a cărei crize au devenit pur literare, adică vindecabile în cinci sau zece ani. Autorii eterodoxi, extravaganţii, pionierii de avant-gardă (de care se face mare caz în străinătate) sunt absorbiţi de geniul profund al societăţii, înainte ca generaţia lor să fie gonită de alta... Toate încercările de stil bizar, de anarhie linguistică sunt destinate unei infime dezvoltări. Preţiozitatea, stilul decadent (secolul al XIX-lea), stilul Goncourt sau stilul Nervèze (secolul al XVII-lea) sunt moarte şi gîndiţi-vă că ciudatul idiom a lui Mallarmé (pe care-l admir mai mult decît oricine) a rămas absolut în afară de întrebuinţare, inspirînd limba lui Paul Valéry, care e aşa de clasică încît s'ar putea spune că e aproape arhaică. Spiritul de conservare, recunoscut Francezilor, în toate nenumăratele revoluţii, interesînd însă mai mult cadrul decît structura, se exercită aici mai vădit decît aiurea. El se întinde chiar (lucru înspăimîntător) la latinitate. Există oameni chinuiţi de pluralul *„sanatoriums"* fiindcă le pare un barbarism şi-mi amintesc de un cititor care mă întreba dacă n'ar trebui scris *„des linoléa"* fără să se gîndească că *„linoléum"* e latină... englezească. Imensa majoritate a puriştilor scoate strigăte în faţa inofensivului *„parution"* fiindcă după ei nu derivă din supinul regulat. Astfel ar trebui suprimate toate cuvintele de derivaţie franceză în rădăcină latină... Aceste exemple caraghioase vă dau măsura cultului foarte răspîndit, adevărată superstiţie, pe care Francezii îl nutresc pentru limba lor şi fixitatea ei. Să nu credeţi de altfel că acest cult decade cu ridicarea claselor populare. Este exact invers. Grija de nobleţe socială, eleganţă, distincţie, înflăcărează pe noii promovaţi, mai mult decît pe cei vechi; şi niciodată o naţiune n'a avut ambiţie mai evidentă de a se transforma toată în aristocraţie. Explicaţiile „decă-

derii democratice" a limbii franceze în Europa erau bune; nu au însă valoare în domeniul național, și constatarea faptului are și mai puțină. In Republica a III-a se vorbește o limbă mai bună decît sub Ludovic al XV-lea.

Caracterul intelectual al limbii franceze n'are nevoie să fie dovedit decît prin observații foarte simple: tendința la abstracție, la stil substantival, punînd accentul frazelor pe substantive și nu pe verbe, în scurt prin rezultatele unei acțiuni îndeplinite și nu a acțiunii în curs. Este incontestabil că limba noastră pare cîteodată rece, uscată, despărțită de viață și realitate prin această calitate unică. Literații sau scriitorii luptă contra acestui pericol; destinată însă prin natura sa expresiilor stabile, conceptelor precise, ea refuză expresia vagului și a devenirii,—iată un avantaj de prim ordin. Fără a asupri geniul, să apărăm în acest secol saturat de confusiune și haos, vechile regule ale spiritului omenesc. Sau civilizația e destinată să se scufunde în întregime, și umanitatea să revie la starea animală sau chiar vegetală (ceea ce în adevăr nu cred de loc), sau va trebui să păstreze și să restaureze vechile valori și gîndirea. Este oare prea pretențios acest ultim cuvînt? Să spunem atunci meșteșugul cel mai încercat, cel mai potrivit pentru a filtra, valul existenței — val cam tulbure, dacă nu veghezi. Vor fi totdeauna poeți, copii, femei, vor fi totdeauna melancolii fermecătoare, nevroze sublime și sfinte nebunii; dar alături de acest demonism, alături de Marsyas, Apolon are nevoie să fie apărat; cît despre Minerva! Dacă limba franceză n'ar avea drept vocație decît să perpetueze această zeiță austeră și încorsetată, ar fi încă un destin strălucit. Și ultima apărare a intelectualismului în această lume, va fi limba franceză. Astfel vom spune că la nevoie intelectualismul indispensabil speciei noastre, cu toată moda lui Bephegor, își va găsi refugiul.

In fine, calitatea socială ar trebui să spun sociabilă, a limbii franceze, îmi pare legată de cele două calități precedente. Insemnează că dorești înțelegerea cu altul, cînd nu schimbi prea repede codul expresiei, cînd nu-i prezinți traducerea obscură și obiectivă a ceea ce-ți trece prin cap. Raționalul este înainte de toate gîndirea curățită, rumegată, redusă la forma cea mai comunicabilă. Politețea și urbanitatea sunt înțelese în cultul intelectului. Limba franceză a păstrat renumele de limbă mondenă și *conversabilă*. D-l Von Wartburg, eminentul profesor din Leipzig i-a adus de curînd acest omagiu tradițional (*Evolution et structure de la langue française*, Editions Teubner), care atîrnă mai greu venind dela un filolog. Dacă o civilizație consistă înainte de toate în schimburi, idiomul cel mai flexibil pentru a le înlesni, și-a păstrat însușirea lui particulară. Limba franceză nu este creată numai pentru „marivandage", ea este creată pentru vulgarizare, adică pentru a exprima idei și fapte. Ea se ferește de pedantism, de profunzimea agresivă și caută să fie concisă și lămurită chiar în ceea ce este obscur și încurcat.

Niciodată, în nicio limbă, nici chiar în limba lui Gibbons, Seneca sau Lucien n'a existat o proză atît de perfect umană ca aceea a autorilor francezi doritori de a se face înțeleși (și nu ca aceea a unora dintre autorii de azi care lasă trei sferturi din lucrul lor nenorociților cititori). Pentru a nu cita decît un nume, proza lui Malebranche, model de înaltă speculație metafizică, a atins o culme care nu pare a fi fost depășită.

Ca savanții, filosofii, poeții chiar (mă gîndesc la Racine) ca oamenii obișnuiți, însă bineînțeles cultivați, să poată să se găsească în orice epocă, în posesia unui instrument verbal capabil să-i facă să se recunoască între ei, să îmbogățească mintea celorlalți, cu lumina unui adevăr sau a unui sentiment de prietenie, iată o condiție de cultură universală. Ea nu are un drapel, n'are vîrstă, dar are încă și va avea fără îndoială și mîine, un interpret natural care este limba franceză și pe care Francezii nu o revendică numai pentru ei singuri!

ANDRÉ THERIVE

PARISUL MODERN

VIAȚA LUI INTENSĂ, ASPECTELE, CONFORTUL, FARMECUL LUI. — PRIMIREA PLĂCUTĂ PE CARE O REZERVĂ VIZITATORILOR

Marele celtizant francez Camille Jullian scria odată că Parisul Galilor și al Romanilor, strîns la început între malurile Senei, „este schița Parisului nostru''. Parisul, marele nostru Paris s'a născut, ce-i drept, pe o insulă: Cité, naosul Parisului. Și cînd se compară acest „naos'', această „arcă'' a orașului antic, cu ceace a devenit acest oraș în cursul veacurilor, nu-ți poți opri stima și recunoștința față de cei care au realizat acest monument al timpurilor, această capodoperă a activității umane.

Mai mult chiar: e lucru de mirare cînd urmărești cu răbdare, dealungul a două milenii, sporirile succesive care au reușit să facă, dintr'un biet tîrg de pescari adunați în ostrovul unui fluviu, una din cele două sau trei metropole puternice ale lumii. Este ca și cum ai spune (și aici humorul se confundă cu adevărul) că modesta luntre a unuia din acei pescari, din acei *nautes*, a izbutit încetul cu încetul și prin comparație să fie pachebotul colosal, uriașul steamer al cărui tip este Normandie.

Dacă ne urcăm pe coasta Montmartre-ului, dealul acesta dominat de Sacré-Coeur și care este pentru Paris ceiace e Aventinul sau Palatinul pentru Roma de exemplu, trebue să descoperim în fundul zării cam încețurate, cenușii și blînde totodată, cele două biserici, La Sainte-Chapelle și Notre-Dame, minuni amîndouă ale artei ogivale și care indică locul, mărginit de cheiuri, al Parisului primitiv. Dar în acelaș timp, atras de alte turnuri, de alte cupole și de alte amețitoare vîrfuri de turle, ochii, scormonind acest formidabil ocean de pietre, va zări răsărind și alți „martori'', alte semne monumentale care jaloanează munca secolelor: aici Panteonul Sfintei Genoveva și Luvrul regilor Valois, colo Invalizii lui Ludovic XIV, domul lor, care a fost numit „o cască de bronz și aur''; mai departe Arcul triumfal ordonat, la capătul lui Champs-Elysées, de către Napoleon. Și nu e încă toată priveliștea. Și, ivindu-se din acest minereu al

istoriei, din acest creuzet glorios al trecutului, ceiace privirea surprinde tot așa de bine este Parisul modern. Parisul actual care, — tot atît de mult ca și celălalt și fără a-l întuneca pe acela — stîrnește mirarea și trezește admirația noastră.

* * *

Acest Paris al secolului XX, pe care l-au pregătit, prin timpuri, atîtea generații succesive și laborioase, iată-l așa cum l-au format marile realizări ale industriei, cum l-a înfrumusețat gustul luxului, cum l-a rafinat grija confortului și a eleganței.

Acest stup imens, străbătut de un fluviu peste care trec treizeci-și trei de poduri și care e făcut din mii de alveole, strămoșii noștri, dacă s'ar întoarce, cînd l-ar zări ar rămîne muți de uimire. Chiar noi, copiii lor, ne minunăm. Iată ce a devenit pentru noi acel biet ostrov de marinari din timpuri îndepărtate, aproape lacustre: o lume colosală prin dimensiunile ei și prin intensitatea și activitatea de toate felurile care se desprinde din ea, un lucru fascinant.

Un stup (pentrucă vorbim de stupi) după spusa entomologilor, nu adăpostește mai puțin de 50.000 albine. Ce stup este atunci acest Paris care nu avea decît 500.000 locuitori sub Ludovic XIV și care acum numără aproape 3 milioane (5 milioane cu împrejurimile imediate). Gîndiți-vă — și aceste cifre sunt amețitoare — că Parisul acesta, Parisul nostru contemporan, e făcut din 90.000 case, ceiace înseamnă că se găsesc în el cam 650.000—700.000 apartamente, locuințe și camere. Mai gîndiți-vă că, dacă s'ar pune străzile lui cap la cap, s'ar ajunge la sute și sute de kilometri!

Acum cinci ani, circonferința Parisului era de treizecișișase de kilometri. In aceste limite, însă, în corsetul acesta petrificat al vechilor fortificații, Parisul, crescînd mereu, se înăbușea literalmente. Și atunci corsetul a plesnit; fortificațiile au fost dărîmate. Acum Parisul respiră mai bine și se poate întinde în voie. Cu toate acestea populația lui rămîne cea mai deasă din Franța: în medie, 10.000 locuitori pe kilometru patrat, în timp ce la Londra sau la Berlin, pe un spațiu corespunzător sunt abia 5.000! Această densitate este chiar atît de mare încît celebrul geograf Jean Brunhes a putut stabili că departamentul Senei, cu Parisul ca reședință, conține el singur o populație superioară populației Norvegiei și egală cu aceia a întregii Elveții!

Din cauza acestei creșteri enorme, părțile cultivate, sau numai plantate cu arbori, ale orașului au fost reduse. Acolo unde unul din vechii ofițeri ai lui Napoleon, generalul conte Lagrange, putea acum un secol, să vîneze iepuri și potîrnichi pe cîmpul din jurul Arcului dela Etoile, s'au ridicat acum case prevăzute cu tot confortul și de un bun gust evident. Architectura modernă, acolo ca și pretutindeni în Paris, a construit edificii cu ferestrele largi, cu acoperișuri retrase, lăsînd să pătrundă soarele și lumina. Pretutindeni, numai

pereți de sticlă sau de faianță, suprafețe netede, solide armaturi de metal, o judicioasă întrebuințare a cimentului, a betonului, a cărămizii; însfîrșit, pretutindeni o silință de înfrumusețare, de asanare considerabilă, de construcție rațională, răspunzînd unei nevoi foarte vii de lumină și de aerisire.

Specimenele cele mai reușite în acest gen, afară de hotelurile și de *building*-urile unde străinii se vor găsi ca la ei acasă, fără a fi depeizați, cu aceleași mulțumiri și cu aceleași resurse ca în țara lor, sunt monumentele de utilitate publică ridicate de zece ani încoace: spitale și clinici concepute după exigențele cele mai imperioase ale antisepsiei și ale higienei; gări cu peroane imense și săli vaste; palate și muzee ca noul Trocadero, cu linii totodată pure și sobre, cu aripile dispuse în hemiciclu, sau ca Muzeul de artă modernă din avenue de Tokio, care reprezintă amîndouă, în ordinea clădirilor, niște realizări tot atît de perfecte ca tot ce s'a putut vedea în acest gen, la Roma sau la Londra, în Brazilia sau în Statele-Unite.

* * *

Acestui focar de negoț activ, de trafic neîncetat, care este Parisul actual, însuflețit, din centrul lui elegant (acela al bulevardelor) până la docurie și antrepozitele periferiei, de-o viață aproape frenetică, deși ordonată, îi corespunde o circulație accelerată și ea, extrem de intensă. Afară de zece gări de drum de fer care permit la sute de mii de călători, veniți din provincie și din străinătate, să ajungă ușor la străzile principale, la răspîntiile cele mai centrale ale orașului, o gară aeriană, considerabilă, înconjurată de 20 hectare de teren, gara Bourget, facilitează legăturile cotidiane, constante și rapide, prin avioane poștale sau de turism, cu celelalte mari capitale ale Europei. Să se mai adauge la aceasta un transit industrial și comercial numeros pe calea fluvială, prin cele două canale utile Saint-Martin și Saint-Denis. Să nu uităm mai ales circulația cu metropolitanul care ajunge, în subsolul pe care îl ocupă, să dubleze circulația dela suprafață și care, printr'o ramificație de linii multiple ce corespund unele cu altele, pe un parcurs de 250 pînă la 280 kilometri, suprimă distanțele care făceau altădată atît de anevoioase călătoriile prin Paris. Să se acorde de asemeni atenție și celuilalt mod de locomoțiune: acela al celor 200.000 automobile care străbat orașul, ziua și noaptea, grație unei poliții disciplinate, într'o ordine perfectă. Această ordine este chiar atît de bine observată, poliția aceasta atît de bine făcută, încît numai în piața Operei de exemplu, 50.000 automobile se încrucișază zilnic fără ca niciodată să se întîmple vreun accident, nici măcar o izbitură.

* * *

Miracolul, într'un astfel de Paris, pe care l-ai putea crede frenetic și care nu-i decît laborios, este că nici confortul și nici estetica nu sunt niciodată sacrificate ci izbutesc să se mențină și să se completeze. Dela baronul Haussmann și inginerul Jean Alphand, contemporani, primul cu Napoleon III și al doilea cu începuturile celei de-a treia Republici, Parisul între pietrele lui vechi și pietrele lui noi, a știut să facă străzi largi ca rue de Rivoli, du Quatre-Septembre, devenită avenue Foch; să amenajeze pieți vaste inoind pe acelea ale monarhiei (place Vendôme și place de la Concorde); să rezerve însfîrșit pentru bucuria ochilor și plăcerea plimbării grădini împodobite și pline de flori.

Se întîmplă chiar demulteori — și aceasta e în tradiția lui Lenôtre, ilustrul desenator al grădinilor din Versailles și dela Tuileries — că o stradă parisiană, avenue des Champs-Elysées, ca să n'o citâm decît pe ea, este ea însăș o grădină, plantată cu stufișuri de arbuști și pe margini cu castani, iar perspectiva ei care se desfășoară amplă și dreaptă, dela Arcul marțial al Etoilei până la Arc du Caroussel mai grațios, este una din cele mai admirabile și mai bine concepute din toate capitalele moderne. Renumite prin florile lor, grădinile Parisului: Luxembourg, Monceau, Tuileries, Buttes-Chaumont chiar Palais-Royal atît de frumos și a cărui orînduire monumentală a putut fi comparată cu celebra piață San-Marco din Veneția, formează podoaba rustică a orașului, sînt zîmbetul lui.

Totuși, străinul, pe care vizitarea diverselor muzee îl va fi obosit prin mulțimea de minuni pe care acestea le conțin, va putea, dacă vrea să se odihnească puțin, să se ducă într'unul din cele două mari parcuri suburbane, atît de pline de umbră, atît de verzi și de dese: Bois de Boulogne sporit cu Bagatelle și Bois de Vincennes completat cu grădina zoologică, parcuri despre care s'a spus, nu fără dreptate, că sunt plămînii marelui oraș și, într'un ritm egal, îl ajută pe acesta să respire, să se hrănească cu sevă și cu aer curat. Dela Bagatelle și grădina de trandafiri de acolo, atît de reputată, vizitatorul Parisului, care e adeseori un sportiv, se va putea întoarce pe la peluza dela Longchamp. Aici e *Newmarket*-ul francez; marele premiu care se dispută aici în fiecare vară, are aceiaș reputație pe care o are *Derby*-ul din Epsom în Anglia. La cele 10.000 hectare de teritoriu plantat cu arbori, pe care îl reprezintă Vincennes și Boulogne, trebue să adăugăm serele municipale (tot la Boulogne), florăriile cu violete, garoafe și trandafiri dela Madeleine și dela quai de la Cité și atunci se va înțelege că, dacă Parisul e un oraș de afaceri, el este în acelaș timp un oraș al primăverii și al florilor, un oraș al eleganței.

* * *

Un observator foarte judicios a spus că dacă noul meridian al pămîntului trece prin observatorul din Greenwich, meridianul Modei trece prin rue de la Paix, rue Saint-Honoré și rue de Rivoli. Ce nu s'a scris și ce nu s'a spus despre *păpușile* din strada Saint-

Honoré, păpuși împodobite în secolul XVIII de mîinile iscusite ale frumoasei Bertin, modista Reginei, și care erau expediate cînd la Viena cînd la Petersburg sau la Londra pentru a impune cochetelor Europei legile eleganței pariziene! Astăzi, e drept, nu se mai expediază manechine împodobite cu mii de panglici, însă egemonia croitoreselor noastre a rămas, în acest încîntător domeniu, tot atît de întreagă, tot atît de absolută.

Printre bucuriile discrete și plăcerile delicate de care are parte cel care vizitează cu atenție Parisul, puține sînt atît de agreabile ca aceea care consistă în a zăbovi în fața vitrinelor strălucitoare și în a contempla seducătoarele etalaje ale magazinelor într'unul din cartierele distinse, acela al Operei de exemplu. Vizitatorul are, pe lîngă alte bucurii ale călătoriei, plăcerea de a descoperi că aspectul Parisului e bogat și divers. Mai întîi, după cîteva zile, el va afla că Parisul este asemeni unui regat care ar avea provinciile lui deosebite, teritoriile lui diferite, care sunt însă toate, printr'o anumită latură, atrăgătoare și noi. In jurul Bursei și pe lângă rue du Sentier se află cartierul afacerilor; și asta e cu atît mai frapant și, prin contrast, mai amuzant, cu cît la cîteva sute de metri, sunt alte mici provincii, acestea mai pașnice și care îl îndeamnă spre singurătate și vis: vechiul cartier Marais, insula Saint-Louis, regala și spațioasa place des Vosges. In umbra Sorbonei și a Panteonului mai este o provincie: aceia a boemei, a cartierului latin, rezervată studenților și unde sunt adunate (cu imense anexe în Cetatea Universitară dela Porte d'Orléans) cele mai celebre licee și facultățile faimoase. Căci așa e Parisul: în el toate aspectele se adună, se înfruntă sau se completează într'un ansamblu armonios. Din atîtea contraste, din atîtea curente chiar, venite din trecut și din prezent, din marile secole istorice ca și din secolul cel nou, se desprinde o lume minunată. Emile Zola, care într'unul din romanele lui studiase în special cartierul halelor, spunea că acolo e „pîntecele Parisului"; dar „creerul Parisului", laboratoarele în care se practică acea „vrăjitorie binefăcătoare" și savantă de care vorbea Jules Lemaître, există deasemeni!

Și nu mai vorbim de teatrele unde se urmează, cu alternanțe mergînd dela arta clasică la arta modernă, tradiția celor mai iluștri poeți dramatici sau comici; și nu vorbim nici de muzeele cele mai variate și mai bogate. Căci asta este iarăș una din superioritățile Parisului: aici unde se elaborează Moda, unde triumfează capodoperele celei mai delicioase și mai fragile cochetării, se impun, păstrate în muzee, cele mai nemuritoare chipuri femeiești din toate timpurile: Victoria din Samothrace, Gioconda, Laura Dianti, și din toate Venerile cea mai frumoasă: Venera din Milo!

* * *

Una din noile surprize cele mai ingenioase care așteaptă pe străinul ce vizitează Parisul este că, de-acum înainte, toate aceste

minunate forme plastice, sculptate sau pictate, sunt vizibile, cîte odată, seara. Zînă binefăcătoare, electricitatea, care transformă capitala imediat ce se înserează ca să facă din ea un oraș nou, aproape oriental, prin risipa de culori, răspîndește acum valurile ei de savantă lumină pînă în sanctuarul în care domnesc zeițele și zeii artei antice. Și astfel feeria care a început ziua cu vizitarea magazinelor, grădinilor și monumentelor, continuă și noaptea în muzee și în teatre în toată strălucirea și varietatea luminilor ei.

Parisul pe care Goethe îl saluta, încă de pe atunci, cu numele de „oraș universal", și-a păstrat, după cum se vede, această universalitate, această reputație. Miracolul este că, fără a renega nimic din trecutul său atît de încărcat de istorie, acest oraș, de un strălucitor prestigiu, a știut să pună de acord cu tradiția care apasă asupra lui un evident confort și o higienă modernă desăvîrșită. Edilitatea lui, prin amabila și binevoitoarea primire pe care o rezervă străinului turist, a făcut cît mai plăcută șederea aici, ședere pe care nicio altă capitală n'o poate oferi atît de fertilă în resurse materiale și, pentru ochi și spirit, atît de bogată în spectacole și distracții rare și alese.

EDMOND PILON

PALATUL DIN VERSAILLES

Palatul din Versailles este una din cele mai complete mărturii ale geniului francez. Fără îndoială, îi lipsește vlaga țărănească a bisericii din Vézelay sau avîntul mistic al catedralei din Chartres. Dar un singur monument n'ar fi destul pentru ca să exprime o mare națiune. Versailles exprimă mai ales grandoarea și măsura franceză.

Frumusețea palatului e făcută din armonia liniilor orizontale. Efectul monumental nu stă aici în amploarea bolților și a stîlpilor, ca la Vézelay, nici în înălțimea naosului, ca la Chartres, ci în alinierea fațadelor pe orizont, pe acest mare cerc de dealuri și de frunzișuri ale căror ondulări și secrete corespondențe palatul nu le strică.

Nu-i nimerit să te apropii de palat pentru prima oară intrînd pe marea poartă de onoare care dă spre Place d'Armes. Decorul este aici prea complex pentru a putea da vizitatorului o impresie de ansamblu. Numai văzut dinspre parc, castelul se revelează dintr'odată în unitatea lui maiestoasă: așa dar e bine să te apropii de Versailles pe scările terasei sau încă și mai bine pe drumul care vine dela Saint-Cyr.

Văzut din drumul Saint-Cyrului, între Oranjerie și basinul Elvețienilor, spre latura aceasta în care clădirile lui se etajează în înălțime, ca o abruptă colină de scări și de balustrade, Versailles ni se înfățișează ca o vastă compoziție de planuri și de linii orizontale.

In partea aceasta, cele două mari scări paralele care mărginesc Oranjeria, antabulamentul și balustradele care domină ordinul toscan al colonadei sale și zidurile lui grandioase, orînduirea etajelor castelului, linia acoperișului corpului central și a aripei dinspre miazăzi, ne revelează dintr'odată măreția și secretele acestei arhitecturi.

Acest palat imens care se înalță în fața ochilor, cu fiecare treaptă urcată, deasupra pajiștelor cu flori dinspre miazăzi, s'ar părea că a fost conceput dintr'odată. Unitatea lui ne surprinde mai mult decît măreția lui. Ea este perfectă fără a fi niciodată monotonă. Dealtfel nicăieri ea nu e mai frapantă decît în fațada

de piatră dinspre parc. Aici, între două basinuri, chiar pe axa palatului, ea ni se arată cu mai multă putere. Aici realitatea acestei unități susține mai bine decît oriunde imaginea măreață pe care istoria și legenda au fixat-o în spiritul nostru.

Căci Versailles este pentru toată lumea creațiunea marelui rege. Vizitatorul care caută mai mult plăcerile emoției decît ale studiului, îl imaginează conceput și realizat de voința lui Ludovic XIV ca prin bagheta unei zâne. Văzând pentru prima oară fațadele dinspre parc, acest vizitator va putea crede că visul lui corespunde realității. Palatul pare aici să fie construit dintr'o singură bucată, ca după o epură și într'o singură campanie de lucru.

Versailles totuș nu s'a clădit într'o singură zi și contradicțiile arhitecturale ale istoriei, evoluția stilurilor, variațiile gustului au marcat adânc diversele lui părți.

Se știe că palatul s'a născut dintr'un pavilion de vînătoare pe care îl avea aici, într'un decor de tufe și de mlaștini, regele Ludovic XIII. Silit de agitațiile Frondei să se îndepărteze de Paris, legat de acest pavilion forestier prin amintiri din copilărie, Ludovic XIV s'a fixat aici încetul cu încetul pînă cînd a ajuns să facă din Versailles sediul guvernului și al curții sale.

In locul locuinței primitive de cărămizi roșii și pietre albe, asemănătoare cu toate casele franceze din secolul XVI și începutul secolului XVII, marele Rege a așezat în trei etape imensul Palat care avea să fie, pentru lumea întreagă, mărturia gloriei și puterii lui.

Toată istoria Versailles-ului se rezumează în aceste trei campanii arhitecturale. Trei palate succesive — reședință de vânătoare, reședință de sărbătoare, reședință a guvernului și a Curții — s'au ridicat în jurul pavilionului lui Ludovic XIII. E departe, după cum vedem, dela această realitate până la creațiunea dintr'odată a Versailles-ului pe care îl avem sub ochi.

Toți arhitecții care au lucrat aici au visat, totuș, mereu, să reconstruiască dintr'odată palatul, însă voința lui Ludovic XIV mai întâi, apoi forța însăș a lucrurilor în timpul epocilor următoare, i-a constrâns mereu să accepte construcțiile existente.

Primul dintre ei, arhitectul Le Vau, a înfrumusețat castelul lui Ludovic XIII. El a adăugat o nouă ornamentație de plumb aurit pe coama acoperișurilor, hornuri, lucarne și ferestre. A construit avant-corpuri la intrare și a împodobit fațada dinspre parc cu un fronton susținut de coloane.

A doua transformare este datorită tot lui Le Vau. Deoarece regele se opunea la orice distrugere, arhitectul a învelit fațada dinspre parc într'o fațadă de piatră, acolo unde între două saloane laterale, o terasă de stil italian ocupa locul viitoarei Galerii a Oglinzilor. In acelaș timp, avant-corpurile au fost legate de castel

și terminate prin două portice de șase coloane peste care se întindea o terasă împodobită cu statui.

Versailles se desvolta astfel în etape, dar succesorul lui Le Vau, Jules Hardouin Mansart avea să-i dea aspectul pe care îl are și astăzi. Mansart a construit Marea Galerie și a modificat împodobirea fațadei. El a arcuit ferestrele primului etaj și a prelungit corpul central, astfel transformat, cu aripile de nord și sud. Versailles a fost astfel totodată rezultatul unei lungi evoluții, rodul unor lucrări succesive și creațiunea unui singur arhitect, realizarea unei viziuni grandioase.

Dacă fațadele dinspre parc dovedesc unitatea palatului, partea dinspre curte arată dimpotrivă complexitatea lui. Intrînd pe poarta de onoare, vizitatorul este adesea desorientat de acest ansamblu în care stau alături colonade și frontoane monumentale de stil neogrec, absida capelei și clădiri de cărămidă roză cu colțuri de piatră.

Parcă pentru a spori incertitudinea acestei prime impresii, însăș perspectiva ansamblului a fost curmată de timp. Orînduiala ei primitivă se întemeia pe o ridicare treptată a nivelului curților care se succed dela poarta de onoare pînă la fațada centrală a castelului. Curtea din față, curtea regală și curtea de marmură se etajau astfel în fața ochilor vizitatorului. Altă poartă — dărîmată la sfîrșitul secolului XVIII — despărțea curtea regală de curtea din față și adăuga încă un element orizontal acestei compoziții de planuri și de linii paralele cu marile linii pe care acoperișurile le desenează pe cer.

Toată această perspectivă savantă a fost distrusă. Corpurile cu colonade construite de Le Vau au dispărut și au fost înlocuite cu două corpuri de stil neogrec care copleșesc cu volumul lor castelul și curtea de marmură. Fără îndoială, aceste clădiri simetrice, dintre care cea din dreapta e construită de Gabriel, nu sunt fără grandoare, dar ele nu sunt la înălțimea acelor curți încîntătoare în care stăpînea vechiul stil francez cu cărămizele lui roze și pietrele lui albe.

Inlăuntrul castelului regăsim aceleași contradicții, aceleași alăturări de stiluri și ornamentații. Ceea ce frapează mai mult pe vizitator sunt aici vastele saloane căptușite cu marmură din epoca lui Ludovic XIV. Dela scara Reginei pînă la salonul lui Hercule, în tot corpul central, e o înșiruire neîntreruptă de camere de gală, cu pereți de marmură policromă, cu cornișe ornate cu sculpturi, cu tavane pictate.

Apartamentul Reginei și marile apartamente desfășură simetric ornamentațiile lor paralele. Ele comunică, de o parte și de cealaltă, cu două saloane laterale — Salonul Păcii și Salonul Războiului — care se deschid în Galeria Oglinzilor. Intreg acest ansamblu central, a cărui arhitectură e datorită lui Mansart și ale cărui plafoane fuseseră pictate de Lebrun, se desfășură în jurul unei teme

unice, care este acțiunea Regelui guvernînd prin el însuși. Această temă ne conduce dela războiu la pace dealungul marilor evenimente ale domniei. Și aici fiecare parte are unitatea ei decorativă și platoșele, fulgerele și prizonierii din Salonul Războiului corespund simbolic snopilor și frunzelor din Salonul Păcii. Intr'o parte, Ludovic XIV, sculptat de Coysevox își doboară, călare, dușmanii; în cealaltă, Ludovic XV, pictat de Lemoyne, oferă Europei o ramură de măslin.

Marmurele care se reflectă în oglinzi, pilaștrii, bronzurile aurite, cornișele și cupidonii sculptați care se odihnesc pe ele, formează ansamblul cel mai nobil din interioarele Versailles-ului. Lipsește astăzi mobilierul de argint cu care îl împodobise Ludovic XIV și portocalii care se găseau dealungul oglinzilor.

Intre Marea Galerie și Curtea de marmură se află Salonul Consiliului, Camera Regelui și Salonul „de l'Oeil de Boeuf". Mobilierul camerei regelui, împrăștiat de Revoluție ca tot mobilierul palatului, a fost reconstituit sub Ludovic-Filip. Camera aceasta n'a fost instalată decît în 1701 de către Mansart. Ea a fost deci numai camera din ultima perioadă a vieții Regelui. Camera precedentă ocupă jumătate din salonul vecin cu „L'Oeil de Bouef" care a fost refăcut în aceeași epocă. El este remarcabil mai ales prin friza reprezentînd niște copii și care înconjură cornișa. Ludovic XIV ceruse ca pretutindeni la Versailles copilăria să servească de podoabă. Dar, deja, acești copii sprințari dela L'Oeil de Boeuf, sculptați la începutul secolului XVIII de Van Clève, Hurtrelle și Flament, rup cu tradiția cupidonilor robuști și gravi de pe cornișele din Galeria Oglinzilor.

Secolul al XVIII-lea a rupt intr'adevăr cu solemnitatea marilor saloane dela Versailles. Fără îndoială, îi datorăm și lui încăperi monumentale, cum este salonul lui Hercule în care se găsește cel mai frumos plafon pictat al castelului, însă aportul lui veritabil trebue căutat în micile apartamente care fac cu camerele de gală cel mai fermecător și mai complet dintre contraste.

In aceste mici apartamente, între marile saloane și curte, fie la Ludovic XV, fie la Maria-Antoaneta, nu mai sunt nici garnituri de marmură, nici plafoane pictate, ci numai căptușeli de lemn sculptat. Acesta este Versailles-ul intim și secret. Se poate aici urmări evoluția gustului francez și trecerea influențelor venite din Extremul-Orient sau din antichitate.

Astfel, în acest imens palat, vizitatorul poate să contemple un rezumat al istoriei stilurilor în cursul a două secole de viață franceză. Nicăieri aiurea el nu va vedea o sinteză atît de frapantă, nicăieri aiurea nu va putea să măsoare atît de bine ceia ce deosebește între ele aceste stiluri și de asemeni ceea ce au împrumutat unele dela altele.

După ce a cercetat castelul, vizitatorul, mai obișnuit acum cu corespondențele și cu armoniile Versailles-ului, va descoperi arhi-

tectura aceea de frunze care la capătul terasei pare să răspundă arhitecturii de piatră a palatului. In fața lui, o perdea vegetală, simetrică cu fațada lui Mansart, își întinde fațadele vaste și mișcătoare. Spre miazăzi numai, dincolo de Oranjerie, o largă deschizătură se întinde pînă în zare. Simetria decorului vegetal a fost întreruptă aici de arhitecți și de grădinari. Ei au vrut să lase deschisă partea dinspre soare și lumină.

In centrul terasei, o altă deschizătură e trasată în mijlocul zidului de verdeață. Ea se întinde pînă la marginile zării peste basinul Latonei, peste marea pajiște, numită Tapis vert (covorul verde) și peste Marele Canal. Aceasta e axa cea mare a Versailles-ului, în jurul căreia boschetele și fîntînile parcului se orînduesc într'o simetrie deiaolaltă riguroasă și inventivă.

Arhitectura aceasta vegetală este încă și mai sensibilă la trecerea timpului decît arhitectura de piatră și de marmură. Ea se schimbă după ritmul creșterii, odată cu desvoltarea și cu moartea ulmilor și a castanilor. Ea se transformă prin cicluri seculare în care se innoește, din an în an, alternanța anotimpurilor. Rînd pe rînd desfrunziți de iarnă, acoperiți de ramuri tinere, stufoși vara, ruginiți de toamnă, copacii parcului cresc și mor, modificând ușor decorul pe care îl compun.

Nimic nu-i mai frumos decît înclinarea parcului spre Marele Canal, între statuile de marmură și vasele monumentale. Din decorul arhitectural al palatului, prin grădina plină de monumente, ai impresia că mergi către natura sălbatică. Dela marele Trianon pînă la căsuțele din Hameau, trecînd pe lîngă Pavilionul francez și Micul Trianon, putem să mergem în urmărirea naturii așa cum au făcut odinioară regii și reginele Franței. Căci toate aceste clădiri și grădinile care le înconjoară arată dorința de-a scăpa de fast și de-a regăsi contactul cu natura, dorință de care erau mînați stăpînii palatului din Versailles.

Aceeași liniște învăluie astăzi Marele Trianon al lui Ludovic XIV, Micul Trianon al lui Ludovic XV și casele rustice din Sătucul Mariei Antoaneta, însă felul cum se leagă arhitecturile lor de natura înconjurătoare este diferit pentru fiecare și fiecare din aceste domenii e mărturia unei epoci a sensibilității și a sentimentului naturii.

Dacă vizitatorul merge mai departe, drept în fața lui, înspre apus, o cîmpie cu nobile contururi i se va deschide înaintea ochilor. Versailles se sfîrșește în fața unei cîmpii armonioase, încadrată cu pîlcuri de copaci, în fața unui pămînt bogat pe care-l străjuesc două mari ferme, la fel cu toate celelalte ferme din Franța.

Toate elementele care au servit ca să creieze palatul din Versailles se regăsesc în acest orizont. El poartă în el acea forță maiestoasă și acel simț al măsurii a căror transpunere monumentală este palatul din Versailles.

ANDRÉ CHAMSON

MAREA REVOLUȚIE

Marea revoluție e de mult anunțată printre oameni; dar ea nu se face. Asta nu din pricină că ideile despre ea n'ar fi vii și convingătoare. Libertate, egalitate, fraternitate, sună frumos. Și oamenii se pun cu nădejde să realizeze toate aceste lucruri frumoase prin instituții; dar asta strică totul; și pentru ce? Pentrucă revoluția este o chestie de sentiment și de moravuri și se face din ea o chestie biurocratică.

Despre ce-i vorba? E vorba de-a recunoaște omul care, de fapt, e un animal dresabil, mai mult chiar decît cîinele și calul. Totuși faptul că îți dai seama că poți să pui pe om la muncă, nu înseamnă că-l recunoști. Prin ce semn să-l recunoști? Prin faptul că este purtător de spirit, că are obligația spiritului. Și atunci se pun toate problemele de demnitate. Omul nu este un animal domestic, e un animal care gîndește, e un animal care, cu un cuvînt, mă poate ajuta să ies eu însumi din animalitate. Totuș, această recunoaștere nu se poate face decît în contact cu omul și în urma unei speranțe pline de credință. Din această recunoaștere iese o prietenie frumoasă și alte obișnuințe. Dacă această idee s'ar forma pretutindeni, revoluția ar fi făcută și atunci nu s'ar mai vedea contradicțiile triste dintre idealul revoluționar și practica revoluționară. Odată omul recunoscut, se statornicește imediat un respect, nu prin lege, ci prin sentiment. Oamenii sunt egali atunci, și frați. N'am suporta să vedem oameni înhămați la trăsuri și bătuți cu biciul ca niște cai. Departe de-a suporta asta sau un tîrg de oameni sau alte orori, am vrea ca ei, cum spune filosoful, să nu fie luați niciodată ca mijloace, ci întotdeauna ca scopuri, adică ființe libere a căror libertate e sfîntă și într'adevăr obiect al unui cult. După ce s'ar întemeia pe sentiment această prietenie tot așa de sensibilă în notele ei false ca muzica pentru ureche, n'ar mai fi nicio dificultate; omul ar judeca pe om; judecătorul n'ar mai avea să hotărască. Oratorii ajung cîteodată la acest sentiment fratern, dar cu nuanța că în loc de a se coborî pentru a atinge nivelul fraților lor, ei îl ating, ridicîndu-se deasupra lor înșiși; este ceea ce alcătuește sublimul propriu politicei și pe care inima omenească îl simte adînc. Acestea sunt undele miraculoase care au atins pe mulți oameni, în cursul revoluțiilor și care

le dau speranţă în om şi încredere în om pentru secole de secole. In ce mă priveşte, trebuind să dau o carte unui proletar prieten al cărţilor, i-am dat cartea cea mai grea pe care o cunosc, *Republica* lui Platon. Imi pare bine şi acum.

Ceea ce e luminos şi reconfortant în istorie, este faptul că creştinismul exprimă acelaş: gînduri în mituri pline de sens, cum este acela al Omului-Dumnezeu, care exprimă exact ce spuneam, fiindcă, de sigur, a recunoaşte un spirit, înseamnă a-i hărăzi onoruri divine. Astfel, marele limbaj al miturilor care exprimă gîndirea populară cea mai adîncă, spune acelaşi lucru ca şi filosoful cel mai obscur (Kant, pe care îl citam adineauri). Acest acord, imediat ce este observat, produce efectul fulgerului care desvălue deodată toată cîmpia. Această iluminare este o revoluţie în fiecare individ, ea face revoluţia cea mai adîncă şi numai prin gînduri. Acesta e semnul revoluţiei adevărate.

Din acest punct de vedere trebue să judecăm ciudatele deviaţiuni ale spiritului uman. Unii au calitatea de-a învăţa pe alţii şi nu fac de loc greşeli; căci cum să nu recunoşti pe om în şcolar? Se formează aici o fraternitate, o egalitate, o libertate, minunate. Gîndiţi-vă la noul sens care străluceşte în cuvîntul Maestru; dacă s'ar spune toată dragostea, toată încrederea, tot cultul pe care îl presupune acest cuvînt, pagina care s'ar scrie cu acest prilej ar fi de păstrat în arhivele revoluţiei.

Totuşi, s'a putut întîmpla ca unii să se întoarcă dela sensul nou la cel vechiu şi să ajungă să creadă că puterea, toată puterea, aparţine de drept celui mai savant. Cîţiva, încrezători în experienţa lor şcolară, s'au pus să înveţe poporul. Ce anume să-l înveţe? Tot! Am cunoscut de aproape Universităţile populare; am văzut cum elita se înşela şi în privinţa scopurilor şi în privinţa mijloacelor. M'am înşelat şi eu, din pricina unei judecăţi false, în privinţa distanţei dintre ignoranţă şi ştiinţă. Un studiu al acestor recunoaşteri ar constitui încă o pagină pentru arhivele revoluţiei. Ceea ce scriu aici, prin aluzie, trebue să fie destul pentru ca să trezească spiritul şi să-i dea ideea justă a marei revoluţii pe care o plănueşte; şi o plănueşte, pentrucă îşi dă seama că are datoria s'o plănuiască. Să recunoşti spiritul altuia, este frumos; dar să te recunoşti pe tine însuţi ca spirit şi să crezi în aceasta şi să nu cedezi, aceasta înseamnă spiritul însuş şi, cu suficientă îndîrjire, înseamnă pace, justiţie şi tot ce poate dori moralistul.

ALAIN

FAMILIA FRANCEZĂ

Forţa Franţei a izvorît, în trecut, din virtuţile ei familiale. Ne putem da uşor seama de aceasta răsfoind acele catastifuri, numite *livres de raison*, pe care le ţineau odinioară gentilomii, burghezii, negustorii, mai ales proprietari agricoli, cîteodată chiar simplii ţărani, catastifuri care la început nu erau decît nişte registre de socoteli şi care, încetul cu încetul, cu datele nunţilor, ale naşterilor, ale morţilor, însoţite de comentarii, deveniseră nişte adevărate tablouri ale familiilor. Impresia care se desprinde din această lectură, este simţul unanim al duratei şi al respectului vieţii, este subordonarea tuturor voinţelor dragostei de casă, de rasă, de nume şi de onoare.

Olivier de Serres, în secolul al şaisprezecelea, spunea că viitorul unei familii atîrnă de următoarele trei condiţii: să ştii să porunceşti, să te însori bine (căci bărbatul produce şi femeia strînge), în fine să păstrezi pacea şi înţelegerea. Şi el adăuga: „Oamenii săraci au întemeiat familii bogate". Cele trei condiţii erau deseori împlinite.

Cu toate abuzurile puterii paterne, cu toată îndepărtarea progresivă de pămînt şi cu toată desrădăcinarea care începe sub Ludovic XIV, cînd nobilimea pleacă dela ţară ca să vie la Versailles, cu tot spiritul de liberă cercetare, introdus de Reformă şi cu toate ştirbirile şi atacurile, această puternică organizare a familiei a rămas aproape intactă pînă la Revoluţie. Rétif de la Bretonne, în *Viaţa tatălui meu*, dă o descriere a acestei organizări familiale, care ar fi fost tot atît de justă în secolul al doilea sau al doisprezecelea ca şi în al optsprezecelea. El îl numeşte pe tatăl său *zeul lui vizibil* şi într'adevăr nu s'ar putea defini mai limpede decît aşa caracterul aproape sacru pe care copiii îl atribuiau puterii paterne. Rétif ne zugrăveşte căsătoria tatălui său, căsătorie care fusese poruncită de bunicul lui împotriva celei mai tandre înclinări fireşti. Pentru aceşti fondatori de dinastie, pentru aceşti şefi responsabili, iubirea nu are nicio însemnătate, şi nici fericirea individuală. Pentru ei, familia trece înainte de orice.

Cu toate acestea anarhia moravurilor începuse în secolul al optsprezecelea în înalta societate care adusese la modă libertatea con-

jugală. „Atunci, pleacă !" spune o femeie tînără soţului ei prea drăgăstos care îi cere să-l tutuiască. Căsătoria nu mai impune nicio jenă: ea nu mai este decît o asociaţie mondenă de interes şi de capricii.

Boala nu e adîncă. Dela Paris ea n'a ajuns încă în provincie şi nici mai cu seamă la ţară. Unită însă cu dezordinea ideilor, ea contribue la legile dezorganizatoare ale Revoluţiei care sfarmă căsătoria cu ajutorul divorţului împins pînă la repudiere şi îmbucătăţeşte pămîntul prin împărţeala forţată.

Marele istoric Albert Sorel, judecînd aceste rezultate nefaste ale Revoluţiei, scrie această magnifică formulă: „Continuitatea persoanei este familia... Continuitatea familiei este Pămîntul".

Şi unul şi celălalt sunt loviţi. Bonaparte, apoi Napoleon, repară ruinele, dar nu destul. Codul civil restrînge divorţul la anumite cazuri bine definite şi păstrează, la titlul succesiunilor, împărţeala forţată a domeniului familial între moştenitori.

De atunci încoace vechile forţe familiale luptă în Franţa împotriva unei ordine noi, întemeiată nu pe familie, ca pînă atunci, ci pe individ, pe care îl susţine deopotrivă literatura romantică şi moravurile. Incepe treptat exodul satelor către oraşe şi scăderea natalităţii. Fiecare vrea să-şi realizeze viaţa lui personală şi nu mai consimte să încredinţeze generaţiei următoare desăvîrşirea acestei realizări. Ideea duratei a fost înlocuită cu aceea a rezultatului imediat. In lumea burgheziei viaţa interioară a familiei a fost lovită de gustul confortului material şi de febra distracţiilor şi a deplasării : pînă şi automobilul a favorizat nevoia aceasta de exteriorizare.

Toată lumea caută riscul cel mai mic şi profitul cel mai mare. In clasa muncitorească, insalubritatea sau îngustimea locuinţii a făcut ca foarte deseori cîrciuma şi strada să ia locul căminului. „Faptul că femeia nu stă acasă, oricît ar cîştiga ea prrin aceasta, înseamnă un cămin gol, fără copii sau cu copii lăsaţi să crească la întîmplare, înseamnă sterilitate, ruină". La sat, ţăranca, mai întotdeauna, nu ştie să-şi ţină bărbatul acasă şi acesta îndrăgeşte cîrciuma; serviciul militar a obişnuit oamenii cu oraşul şi i-a desgustat de sat ; oraşul înseamnă lumină şi mai înseamnă şi parale în loc de produse în natură. Mai adăugaţi şi alte cauze : alcoolismul, fuga de răspunderi, frica de greutăţile vieţii, însfîrşit ceeace am numit *Frica de viaţă*.

Şi totuşi tabloul acesta încărcat nu este exact. Nepăsarea legilor şi a guvernelor ar fi putut într'adevăr să-l provoace. Dar acest individualism încurajat de sus nu este învingător în Franţa şi nu izbuteşte să-şi impună stăpînirea. Chiar înainte de războiu, un American distins, d. Barret Wendel, vizitînd Franţa, publicase rezultatul observaţiilor lui într'o carte: *Franţa de astăzi*. Ceeace poate l-a frapat mai mult în această Franţă de azi ale cărei caractere generale le descrie, este tocmai puternica organizare a familiei care a supravieţuit celor mai cumplite vijelii revoluţionare, celor mai grave erori intelectuale. El exprimă surprinderea lui şi chiar uimirea lui plăcută în faţa acelor mici societăţi unite şi durabile care sunt

familiile, recunoştinţa lui faţă de felul curtenitor în care a fost primit în intimitate, reflexiile, comparaţiile, desavantajoase pentru Statele Unite, şi chiar învăţămintele sociale pe care le-a cules. Fără îndoială, Englezul şi Americanul au *home*-ul lor, pe care dealtfel îl părăsesc bucuros; Francezul însă are căminul lui pe care străinul nu-l cunoaşte destul: „Căminul, scrie Wendel, lespedea vetrei, este centrul vieţii domestice, în jurul căruia se grupează familia, formînd un tot deosebit de orice alt grup în lumea aceasta zgomotoasă şi turbure, întreg în fiecare, şi care te liberează, cînd stai în mijlocul lui, de tot restul omenirii. Căminul simbolizează toată puterea complexă şi profundă a emoţiilor familiale care constituesc pentru acest popor cele mai puternice emoţii individuale şi naţionale".

Inmulţind micile fapte semnificative, d. Barret Wendel arată cum în Franţa sentimentul familiei este cel mai spontan din toate instinctele. Aiurea legătura conjugală pare cea mai puternică ; aici pare să fie cea care uneşte pe părinţi de copii. Certitudinea aceasta îi dă cheia multor obiceiuri sociale pe care pînă acum nu şi le explica. Umblarea după zestre, de exemplu, încetează să mai fie pentru el o vulgară şi josnică preocupare de interese şi dovedeşte dimpotrivă o prudenţă sentimentală în vederea întemierii căminului. Căsătoria, care i se părea atît de complicată cu riturile, ceremoniile şi autorizaţiile ei, nu mai este o chestiune pur individuală ci familială. La fel, alegerea unei cariere nu este indiferentă familiei, căci prin această alegere ea va fi întărită sau slăbită. Obligaţiile casnice, de conducere, de administraţie, de paternitate, sunt considerate cel puţin tot aşa de importante ca şi obligaţiile conjugale. Moştenirea este garantată copiilor. Toate aceste fapte sunt dovada unei civilizaţii înaintate, căreia îi sunt impuse anume necesităţi şi care pune familia înaintea individului. Iar pentru a încununa această zugrăvire a familiei franceze, Americanul încheie :

„In rezumat, cu cît cunoşti mai bine pe Francezi, îţi dai seama cu o mirare tot mai mare, că toată concepţia lor despre familie, cu această sancţiune emoţionantă şi sfîntă a căminului, îi face să se considere la origine nu ca nişte individualităţi ci ca fiind fiecare membrii unei mici societăţi. Familia este o asociaţie sau, dacă vreţi, o corporaţie, un clan. Este ceva mai mult decît suma indivizilor care o compun, cu complexitatea lor omenească şi supusă greşelii; ea are un drept primordial şi suprem la devotamentul fiecăruia dintre ai săi pentru apărarea ei. Fiinţele care iau parte la viaţa ei, ca şi acela care, la un moment dat, aparţin unei naţiuni, pot cădea în uitare, însă familia însăş trebue să trăiască mereu. In chipul acesta, prima dintre datoriile umane devine nu individuală ci desinteresată şi socială. Francezii sunt profund credincioşi acestui ideal al datoriei. Dacă, dealungul generaţiilor, ei n'ar fi fost legaţi de el cu o continuitate pasionată, neîntreruptă şi persistentă, societatea lor n'ar fi putut să dureze în forma pe care i-a lăsat-o moştenire trecutul şi pe care este gata s'o treacă viitorului".

Am vrut să citez această mărturie obiectivă a unui străin care laudă forţa trecutului în construcţia societăţii franceze, fiindcă a văzut just şi fiindcă familia, oricum ar fi legile şi aparenţele moravurilor actuale, va sfîrşi prin a învinge individualismul revoluţionar, cu toate că lupta durează mereu.

Războiul a scos la iveală şi mai mult nevoia forţei familiale care singură repară pierderile pe care el le-a pricinuit. „Omul care n'are religie, a spus Bonald, e ocrotit de religia celorlalţi''. Aşa şi omul care n'avea familie sau care îşi limitase familia, s'a găsit în războiu sub ocrotirea tuturor acelor familii numeroase care îşi dădeau sîngele fără şovăire. Şi atunci familia, care aproape nu mai era onorată în Franţa, pe care n'o mai sprijineau nici legile nici moravurile, şi-a reluat rangul, primul rang.

Şi încă nu e destul. Am văzut de aproape numeroasele familii cărora Academia franceză le împarte în fiecare an premii ca să le încurajeze. Nimic mai emoţionant decât întâlnirea cu ele. Odată un ţăran din Sallanches, dela poalele lui Mont Blanc, tată a cincisprezece copii şi care a intrat în viaţa conjugală cu optzeci de franci, atunci cînd l-am întrebat ce făcuse în faţa invaziei atîtor copii, mi-a arătat cu mîndrie casa lui, casă frumoasă cu două rînduri, şi mi-a răspuns :

— Am clădit.

A spus: „Am clădit'' cu un accent autoritar, ca generalul Mangin care, la Verdun, luînd comanda sectorului celui mai ameninţat, atunci cînd a fost întrebat ce are să facă, a răspuns : „Voi ataca''. Ţăranul a atacat şi el în felul lui destinul. A clădit o casă mare cu faţa la soare şi la Mont Blanc, a cărui zăpadă acum se pierde în nouri şi acum străluceşte sub un cer albastru. A clădit fiindcă are de adăpostit cincisprezece copii, toţi sănătoşi, cu ochi vioi şi gura repede deschisă cînd vine vremea mîncării.

Şi iată că Academia, jucînd rolul Providenţii, vine tocmai la timp să-i plătească datoriile.

Fără îndoială, familia în Franţa n'a ieşit încă din încurcăturile în care a vîrît-o individualismul revoluţionar. Totuş ea şi-a păstrat tăria pînă şi în casele unde copiii sînt rari. Viitorul este al ei. De pe acum chiar, legile se întorc înapoi. Acum de curînd ele au început să ocrotească bunurile rurale, să favorizeze moştenirea pămîntului. O ţară veche cum e Franţa a primit dela trecut o tradiţie care poate suferi eclipse dar care sfîrşeşte întotdeauna prin a apărea din nou. Şi această tradiţie este Tradiţia familiei.

HENRY BORDEAUX

SPIRITUL REFORMEI ÎNVĂŢĂMÎNTULUI ÎN FRANŢA

Francezul are pasiunea pedagogică. Pentrucă formarea omului rămîne preocuparea lui de căpetenie. Dar nu a omului robit. El caută dimpotrivă fără încetare mijlocul de a dezvolta la individ raţiunea şi conştiinţa de sine. Aşa gîndeau şi Rablais, Montaigne, Fenelon, Diderot, Rousseau. Grije constantă, exprimată de marii scriitori şi care explică această nevoie de a reîmprospăta sistemele de educaţie, dupăce o lungă experienţă arată necesitatea acestei reînoiri.

Astfel a fost definit şi lămurit, printr'o evoluţie lungă şi sigură învăţămîntul francez. Fiecare epocă a adus partea ei de contribuţie. Republica a III-a a înfiinţat un învăţămînt primar, unde copilul primeşte cunoştinţe elementare care sunt recunoscute prin certificatul de studii primare. In cursul secolului al XIX-lea pe lîngă învăţămîntul secundar, a cărui origine o găsim la regimul monarhic, unde copilul primeşte timp de şapte ani o solidă cultură generală, s'au desvoltat învăţămîntul primar superior care durează patru ani şi prepară mai direct copilul la exercitarea unei meserii şi învăţămîntul tehnic care formează lucrători şi contramaeştri cu o mare îndemînare profesională.

Creaţii succesive care trebuiau să fie coordonate, căci afluxul mereu sporit al şcolarilor, făcea utilă o justă repartiţie a acestor tinere forţe şi obligaţia Statului de a da fiecărui copil cît mai multe posibilităţi, devenea mai imperioasă.

Aceste preocupări au fost la temelia proiectului pe care l'am depus acum doi ani în Camera Franceză.

Diversităţii acestui învăţămînt trebuia substituită noţiunea clară a două grade de învăţămînt.

M'am străduit să reorganizez studiile gradului al doilea de învăţămînt, care înseamnă o etapă intermediară între învăţămîntul primar şi cel superior şi care prin caracterul lor complect dezinteresat sunt mai permeabile noului spirit pedagogic. Aceste stu-

dii ar da elevilor în afară de cunoştinţele fundamentare indispen-
sabile, în domeniul diferitelor discipline ale spiritului, o cultură
generală care este adevăratul lor scop. Aceste cunoştinţe au mai
ales importanţă prin felul de a fi predate copilului şi prin posibi-
lităţile pe care i le dă de a dobîndi altele noi. Principiul autorităţii
trebue exclus de profesor; el trebue să întrebuinţeze o metodă ac-
tivă, sprijinită pe experienţe accesibile elevului, să pue în valoare
cunoştinţele deja căpătate acordînd exerciţiilor practice toată im-
portanţa pe care o au şi să prepare cu folos elevul pentru viaţă.

Dacă se lămureşte astfel sarcina educatoare a Statului, nu
mai e nevoe să adăugăm că toţi copiii naţiunii, oricare ar fi origi-
nea lor socială, vor putea trage foloase reale, potrivit propriilor
lor aptitudini. Preocupările de căpetenie ale predecesorilor mei
au fost de a da Universităţii franceze un caracter hotărît demo-
cratic, şi de a întinde progresiv la toate clasele secundare princi-
piul gratuităţii învăţămîntului. Aceasta era baza indispensabilă a
reformei învăţămîntului, reformă căreia ne-am consacrat. Dar a
democratisa învăţămîntul nu înseamnă a îndrepta mii de copii şi
tineri către clasele secundare, nu înseamnă a înmulţi numărul ti-
nerilor fără slujbe, care ar deveni nişte declasaţi şi acriţi şi ar
expune unei mari primejdii instituţiile libere. Dimpotrivă, a de-
mocratisa învăţămîntul înseamnă a organiza şi a alege.

Pentru ca această alegere să fie judicioasă, trebue ca toţi co-
piii să fie puşi în aceleaşi condiţii şi ca niciunul să nu se găsească
îndepărtat dela şcoală, înainte ca aptitudinile lui să fie puse la
încercare. De aceea prelungirea cursurilor urmate pînă la 14 ani,
şi unificarea claselor elementare în licee şi colegii pe de o parte, în
şcolile primare pe de altă parte, mi s'a părut ca o primă condiţie
indispensabilă în stabilirea unei selecţiuni şi unei orientări temei-
nice pentru intrarea elevului în învăţămîntul gradului al II-lea.

Iată copilul, ale cărui posibilităţi au fost ocrotite, solicitat să
aleagă între diferitele secţiuni ale gradului al II-lea: Va urma studiile
clasice, cele moderne sau cele tehnice? Adversarii reformei care simt
ce problemă grea şi delicată este pusă elevului, consideră această în-
trebare ca un fel de presiune asupra copilului. De sigur este uşor
a arăta pericolul pe care fiecare-l vede limpede. Dar problema nu
poate fi înlăturată; a lăsa soluţionarea ei la întîmplare nu înseamnă
a o evita, ci a o rezolva în cele mai rele condiţiuni. In momentul
în care copilul va trebui neapărat să aleagă, şi deci să-şi fixeze un
anume scop omenesc şi social, în loc să laşi numai familiei grija de
a decide de viitorul lui, nu este oare de dorit, ca Universitatea, fără
să atenteze la libertatea părinţilor, care trebue să fie absolut res-
pectată, să susţie această alegere, prin informaţiile ei asupra apti-
tudinilor copilului, ale posibilităţilor sociale şi debuşeurilor vii-
toare? Mi-am propus deci să informez şi să călăuzesc alegerea pă-
rinţilor.

Pentru informaţia asupra posibilităţilor unei cariere, e de
ajuns să recurgi la organisme specializate, ca Biroul Universitar de
Statistici, care e la curent cu efectivul profesiunilor liberale. Pro-
iectul de lege depus la Parlament prevede concursul acestor în-
tocmiri.

Dar pentru a putea da sfaturi bune, trebue înainte de toate să
cunoşti copilul. In acest scop, proiectul meu prevede crearea unei
clase speciale, la nivelul clasei a VI-a, zisă „clasă de orientare".
Această clasă funcţionează deja, pentru experienţă, în multe cen-
tre de învăţămînt, şi o Comisie tehnică e însărcinată să cerceteze
rezultatele. După un prim an de încercări, Comisiunea a fost una-
nim de părere ca cercetările să continue. Aceasta ne arată cît de
satisfăcătoare au fost concluziile acestei experienţe. Prin acest pro-
iect de lege, elevii care au obţinut certificatul de absolvire al cla-
selor primare vor fi reuniţi împreună cu alţii din diferite institu-
ţii în „clasa de orientare". Puşi subt observare, ei vor urma studii
obişnuite, dar cu concursul profesorilor Invăţămîntului Secundar,
al Invăţămîntului Primar Superior, Invăţămîntului tehnic şi insti-
tutorilor. Această colaborare va constitui în Franţa o inovaţie Uni-
versitară, care nu va fi lipsită de interes, căci aceşti profesori di-
'verşi vor fi chemaţi să schimbe roadele experienţei lor. Ei nu tre-
bue să caute să recruteze adepţi pentru specialitatea lor, ci cu aju-
torul diverselor discipline să caute să scoată în evidenţă capaci-
tăţile şi aptitudinile copilului. Clasa de orientare nu poate avea mai
mult de 25 de elevi şi 5 sau 6 profesori. Observatiile profesorilor
sunt trecute în fişe, pentru fiecare elev în parte, şi complectate de
avizul medicului.

Cînd se vorbeşte de orientare, mai este nevoe a se specifica, în
proiectul nostru, că nu e vorba de o orientare profesională ci de
una şcolară? Nu trebue să hotărăşti dacă elevul va fi tîmplar, pic-
tor, avocat sau medic; este vorba numai să hotărăşti dacă este mai
apt pentru studiile ştiinţifice, literare sau tehnice. Numai cu tim-
pul orientarea şcolară se va transforma în orientare profesională.

Dacă un an din viaţa şcolară a elevului este consacrat acestor
cercetări, ceea ce-i permite a fi orientat în cunoştinţă de cauză, nu
există nicio îndoială asupra necesităţii de a prelungi termenul aces-
tei clase de orientare. Trebue ca sfaturile comisiunii de orientare
să fie luminate, dar nu considerate fără drept de apel. Aptitudi-
nile multor copii se manifestă mai tîrziu — dintr'o stare fiziolo-
gică mai proastă de exemplu — pentru acest motiv, s'a prevăzut
şi realizat o coordonare în programele diferitelor secţiuni al gra-
dului al II-lea, care va face nu numai posibilă, dar chiar uşoară
trecerea ulterioară dela o secţiune la alta. Datorită acestor armoni-
oase comunicaţii, acestor corespondenţe metodice se va putea oricînd
rectifica erorile, şi îndrépta copilul pe o cale potrivită firei lui. A
doua preocupare esenţială a proiectului de lege este să se păstreze
diferitelor secţiuni ale gradului al II-lea propria lor originalitate,

să se alcătuiască astfel programul încît el să servească mai ales cultura generală. Secţiunile Invăţămîntului îşi vor păstra originalitatea şi valoarea. Ele vor fi ca membrii unei aceleiaş familii care păstrează între ei o asemănare secretă şi profundă, dar care au fiecare o personalitate bine distinctă.

Pentru a descoperi aptitudinile spontane ale copilului, într'un fel cît mai direct, s'a instituit în stabilimentele Invăţămîntului o altă experienţă. In anume licee, colegii şi şcoli primare, s'au organizat şedinţe de „timp liber dirijat'', care urmează „activităţii dirijate'' prevăzută în programul gradului I-iu.

Şi aici rezultatele obţinute au fost satisfăcătoare.

Sîmbăta după amiază, într'un fel care rămîne facultativ pentru gradul al II-lea, dar obligatoriu în cursul primar, sunt puse la contribuţie, cîte odată, in afara zidurilor instituţiei, toate procedeele care pot, sub formă de distracţie, să pue copilul în legătură directă cu viaţa. Membrii Invăţămîntului au toată libertatea de a căuta care ar fi izvoarele la care ar putea recurge în acest scop. Ei au fost însă sfătuiţi să conducă copiii în aceste după amieze şi pe la muzee, monumente, uzini, la ţară, la spectacole, să-i iniţieze la plăcerile muzicei, să-i îndrepte către plăcerea lucrului manual, să-i facă să asculte emisiunile Radiou-lui şcolar. Cu ajutorul unei Comisii speciale, unde şi elevii ar avea reprezentanţi, să caute să definească tot ceea ce poate da impresia copilului, evadat din cercul disciplinei şcolare, de adevărata viaţă în care vor intra în curînd.

Aptitudinile copilului trebuesc provocate, deşteptate, lăsîndu-i-se o anume libertate care-i va permite să se instruiască după dorinţa lui; această alegere nesilită va fi o indicaţie preţioasă pentru profesorii însărcinaţi cu orientarea lui.

M'am străduit, pe de altă parte, cu organizarea luptei contra surmenajului şcolar. Iată ultimele instrucţiuni pe care le-am dat în această privinţă: Pentru a lupta contra surmenajului elevilor e mai întîi nevoie, ca să se stabilească o înţelegere între profesorii aceleiaşi clase. Fiecare dintre ei trebue să-şi amintească fără întrerupere că în rubrica programelor nu sunt decît indicaţiuni generale. Insistăm asupra importanţei pe care trebue s'o acordăm „şedinţelor de direcţia lucrului'', în care copilul învaţă cum să-şi pregătească lecţiile. Poate că acesta este leacul cel mai bun contra surmenajului. Mai recomandăm încă, repartiţia elevilor în echipe omogene, a căror muncă obligatorie este bine repartizată, iar a căror activitate voluntară încurajată. Aceste sfaturi, vor servi bineînţeles directivelor care animă experienţele „timpului liber dirijat''.

Dar nu trebue pierdut din vedere că scopul educaţiei este de a da copilului simţul energiei şi obiceiul de a-şi îndrepta sforţările pe linia celei mai mari rezistenţe. Astfel învăţămîntul poate contribui la educaţia voinţei; poate avea, fără ca profesorul să facă presiuni, o eficacitate morală, şi să atingă, pe deasupra inteligenţei, însăşi rădăcinile sufletului. Să măsurăm lucrul copilului, să-i arătăm cum trebue să înveţe ca să-şi cruţe forţele, să-i îndreptăm sforţările în aşa fel încît ele să nu fie zadarnice; să dăm culturii fizice partea ei; să procurăm spiritului lui răgazuri în care-şi va putea satisface gusturile personale şi desfăşura în libertate activitatea — însă să-l facem să rămîie convins de necesitatea unei munci austere şi grele. Dacă profesorul trebue, cum spune Montaigne, „să condescindă la purtările puerile'' ale copilului, este pentru a-l ridica la purtările virile.

JEAN ZAY

DESNODĂMINTE

Am impresia că între autor și spectator există o oarecare neînțelegere asupra desnodămîntului pieselor de teatru.

Autorul care a conturat o situație, a descris un caracter și a evocat o clasă socială timp de trei, patru sau cinci acte, simte, în mod natural, nevoia unui desnodămînt, fără a-i atribui însă, valoarea unui țel ce trebue atins. Se mai poate întîmpla să nu-și dea bine seama dela început care va fi concluzia și să se bizuiască, pentru a o găsi, pe înșăilarea faptelor și logica caracterelor.

Dacă desnodămîntul e altul decît acela pe care l'ar fi dorit, el își va spune că la urma urmei partea esențială a sarcinei lui a fost îndeplinită și că spectatorul, ținînd seama de interesul sau plăcerea pe care a încercat-o în timpul celor trei sau patru acte, va uita cu ușurință scurta deziluzie finală.

Decît, spunîndu-și aceasta, autorul se înșeală.

Pentru spectator piesa constitue un întreg, un tot pe care nu
l'ar putea adopta dacă sfîrșitul ar fi fost, tot așa cum n'ar putea
admira o clădire al cărui vârf ar fi ratat. Acest sfîrșit înseamnă
pentru el un total, o dovadă. Și spectatorul e totdeauna gata să fie
de acord cu ambițioasa și de altfel contestata exclamație a lui Du-
mas-Fiul, că, „dacă totalul e fals toată operația e greșită". Specta-
torul nu știe că dintre toate greutățile care stau în calea autorului,
desnodămîntul e piedica cea mai grea de trecut; el nu se gîndește
că viața pe care avem pretenția s'o reproducem, îl are foarte rar, și
că din această cauză nu-i așa de ușor de împăcat rigurozitatea imi-
tației cu absența modelului. Spectatorul nu vede decît o poveste al
cărui sfîrșit îi place sau îi displace, fără să bănuiască însă că nu
acest sfîrșit fusese dorit de autor dintru început și că nu acolo
voise el să ajungă.

La acestea mai trebue adăugat că din totalitatea amintirilor pe care publicul le are după spectacol, amintirea desnodămîntului e cea mai vie, pentrucă e mai recentă. Și dacă acest desnodămînt i se pare prost, spectatorul pleacă din teatru cu o impresie defavorabilă, care va influența mai mult sau mai puțin părerea lui despre întreaga piesă.

Din cauza acestei exigențe ultime, din cauza acestei exigențe totale a publicului față de operele noastre, provine insuccesul relativ al unor opere care ar fi meritat o soartă mai bună.

S'ar putea obiecta că cu toate că în unele piese ale lui Molière, desnodămîntul e slab, soarta lor n'a fost compromisă și nici publicul n'a trecut cu vederea faptul că erau niște capodopere. La care voi răspunde că acolo era vorba de piese de caracter, și că desnodămîntul are mai puțină importanță ca în alte cazuri. O să mai adaug că Mizantropul, Școala Femeilor, cele mai admirate comedii ale sale, sunt tocmai acelea în care el a arătat o grijă deosebită față de desnodămînt, poate pentrucă a avut mai mult timp. In orice caz, în teatrul modern, s'ar putea cita nu unul ci douăzeci de exemple de piese care au suferit din cauza unui desnodămînt prost închegat; cu cît spectatorul e mai prins, mai antrenat de o acțiune dramatică, cu atît va fi mai neertător dacă sfîrșitul piesei îl va dezamăgi.

Există oare, în ce privește desnodămîntul, unele regule care trebuesc observate? Nu cred, și dacă le-aşi cunoaște n'aşi îndrăzni să le formulez. Capus scria: „De cîte ori i se cere să-și dea părerea asupra artei sale, autorul dramatic nu se mai gîndește decît la propria lui concepție...". Ințeleaptă observație asupra căreia ar trebui să meditām de cîte ori suntem ispitiți să transformăm în precepte unele observații personale, atît de fragile și de contestabile, încît suntem obligați să le examinăm cu atenție înainte de a le pune în practică.

Și tocmai acesta e motivul pentru care numeroasele rețete asupra desnodămîntului ca și asupra altor chestiuni, lăsate moștenire dela Aristotel încoace de teoreticienii teatrului, pierd atît de mult din interes.

Sunt printre ele și unele bune, cum ar fi aceea unde Corneille examinînd acțiunea tragediei și a comediei, spune că aceasta trebue să fie complectă și terminată, adică din evenimentul care o închee spectatorul trebue să fie așa de bine informat asupra sentimentelor tuturor acelora care au avut vreun rol oarecare, încît să poată pleca cu mintea liniștită și fără să mai aibă vreo îndoială. In ce mă privește, nu văd nimic de obiectat aci. Dar, puțin mai departe, Corneille adaugă că: „trebue, dacă se poate, să rezervăm pentru exod", adică pentru desnodămînt „întreaga catastrofă", adică ultimul act, „și chiar s'o împingem cît mai mult posibil spre sfîrșit. Cu cît o amînăm cu atît mai încordate sunt spiritele, iar nerăbdarea cu care spectatorul așteaptă să vadă ce drum va lua,
este motivul pentru care o primesc cu atîta plăcere: ceea ce nu se
întîmplă cînd ea începe înaintea acestui act". Nici Diderot, nici
Lessing nu sunt de aceeași părere. „Sunt așa de departe, scrie Di-
derot, de a gîndi împreună cu majoritatea celor care au scris despre
arta dramatică, că trebue să ascunzi spectatorului desnodămîntul,
încît cred că n'ar fi să-mi iau o sarcină peste puterile mele, dacă

m'aşi apuca să seriu o dramă unde desnodămîntul să fie cunoscut chiar dela prima scenă...". In sprijinul acestei teze pe care şi-o însuşeşte, scrie Lessing: „Mizerabila plăcere a unei surprize! Oare ce nevoe are poetul să ne răspundă? N'are decît să-şi surprindă cît vrea personagiile, o să facem în aşa fel să avem şi noi partea noastră...". Şi citează exemplul lui Euripide, care era aşa de sigur de aceasta încît arăta aproape întotdeauna spectatorilor scopul către care voia să-i conducă. S'ar mai putea adăuga la acestea şi piesele istorice, cel puţin în cazul cînd personagiul sau epizodul care formează subiectul e îndeajuns de cunoscut spectatorilor.

Un desnodămînt poate fi fericit sau nefericit. Nu vreau să spun că autorul e liber să aleagă; această alegere îi este impusă sau să-i fie impusă de către subiect. In orice caz sunt piese care sfîrşesc bine şi altele care sfîrşesc prost. Se întîmplă însă ceva curios: cît timp durează acţiunea pe scenă, spectatorul doreşte instinctiv ca lucrurile să se sfîrşească bine şi este recunoscător autorului dacă nu-l dezamăgeşte, chiar dacă acesta din urmă trebue, pentru acest motiv, să falşifice puţin logica şi verosimilitatea. Insă după căderea cortinei, şi dacă sfîrşitul nu i se pare riguros justificat, spectatorul reneagă plăcerea pe care a avut-o, reproşînd autorului prea marea sa complezenţă. Să ne amintim reproşurile adresate lui Molière din cauza desnodmîntului lui Tartuffe. Unii autori ar fi preferat, pentru semnificaţia operei, ca Tartuffe şi nu familia Orgon să triumfe. La fel, pe un alt plan, şmecheria cu care se termină Princesse Georges de Dumas-Fiul, a fost mult discutată pe vremea sa. Am putea înmulţi exemplele. Dacă mi-e permis să mă exprim astfel e sigur că sfîrşitul fericit care, pentru moment satisface pe spectator, nu e întotdeauna o afacere bună. Căci ceea ce e necesar e să avem aprobarea publicului nu în *timpul* ci *după* spectacol: pentrucă părerea pe care o va împărtăşi a doua zi, şi care va contribui să creeze sau nu, acel val misterios şi profund, care se numeşte succes, se formează după spectacol, acasă. Ori această adeziune el n'o acordă oricărui desnodămînt, la întîmplare, ci numai dacă i se pare că acesta e în complect acord cu însăilarea evenimentelor şi cu logica caracterelor.

Şi invers, se poate întîmpla ca un desnodămînt nefericit să i se pară spectatorului nejustificat. Astfel J. J. Rousseau nu s'a temut să critice, din punct de vedere al publicului, sfîrşitul piesei Berenice: „Regina pleacă, spune el, fără ca statul să-i fi dat voe: împăratul o expediază *invitus invitam:* se poata adăuga: *invito spectatore*. Titus poate rămîne Roman, e singur; toţi spectatorii au îmbrăţişat-o pe Berenice". Şi el îşi închipue un desnodămînt diferit, unde Titus „ne voind nici să înfrîngă legile Romei, nici să vîndă fericirea ambiţiei, va veni să depună imperiul la picioarele Berenicei, care, pătrunsă de un astfel de sacrificiu, va simţi că e de a sa datorie să refuze, şi, totuşi va accepta. Iar cei doi amanţi......... renunţînd la vanele măriri se vor decide să plece şi să trăiască fericiţi

în vreun colţ de lume, după ce Titus, părăsind pe Romani, le va fi adresat un discurs de circumstanţă......". Cred că peroraţia acestui discurs ar fi fost „Nimic nu valorează cît dragostea".

Avantagiile şi inconvenientele desnodămînturilor fericite sau nefericite au preocupat şi pe alţi maeştri teoreticieni ai Teatrului, mai cu seamă pe Aristotel şi pe comentatorul acestuia, Corneille.

In ce priveşte tragedia Aristotel conchide pentru necesitatea desnodămîntului nefericit, la care nu am nimic de obiectat. In privinţa comediei el se mărgineşte să-i impună, la sfîrşit, transformarea inamicilor în amici. „Ceeace trebue înţeles, spune Corneille, în mod puţin mai general decît ne permit cuvintele şi extins la împăcările neînţelegerilor de tot felul. Şi adaugă că această împăcare nu trebue să se întîmple" printr'o simplă schimbare de voinţă, ci cu ajutorul unui eveniment care s'o justifice. Altfel, desnodămîntul n'ar mai fi o aşa mare artă dacă, după ce timp de patru acte, în care autorul şi-a construit piesa pe autoritatea tatălui care nu aprobă înclinaţiile amoroase ale fiului sau ale fiicei sale, acesta din urmă ar consimţi pe neaşteptate în al cincelea, iar autorul n'ar mai îndrăzni să facă un al şaselea". Lucrul acesta ar trebui să ne pară evident şi am putea fi îndemnaţi să judecăm recomandarea de prisos. Totuşi dacă ne uităm mai atent şi dacă luăm spusele lui Corneille nu în sensul riguros al cuvintelor, ci într'unul mai larg, ne dăm seama că multe piese moderne datoresc slăbiciunea desnodămîntului lor faptului că s'a ignorat acest precept, inutil în aparenţă.

Alexandre Dumas-Fiul, care în prefaţele sale nu se arată a fi mai puţin dogmatic sau peremptoriu decît alţi teoreticieni ai artei dramatice, crede că „piesa trebue începută cu desnodămîntul, adică nu trebue începută decît atunci cînd cunoşti scena, mişcarea şi ultimul cuvînt". Nu prea sunt sigur. Se poate ca această metodă să fi fost bună pentru genul de piese ce scria autorul operei Demi-Monde şi unde totul era subordonat efectelor scenice. Ea nu se mai poate întrebuinţa astăzi într'un teatru care nu mai urmăreşte atît de mult scena de efect cît scena semnificativă, care aspiră din ce în ce mai mult să se despoaie de convenţii şi unde, cum scria Paul Brisson, „nevoile pregătirii, a desnodămîntului, chemarea personagiilor,...... intrările, ieşirile lor, obligaţia de a da socoteală de existenţa lor, aceste mii de piedici mărunte ale teatrului devin din ce în ce mai supărătoare". Şi nici nu cred că Shakespeare şi Musset, cei doi mari maeştri ai desnodămîntului, ar mai fi avut la sfîrşitul pieselor lor acele fericiri care ne încîntă atît de mult, dacă ar fi ştiut mai dinainte, exact, unde mergeau şi cum se vor sfîrşi piesele lor. Putem crede oare că Shakespeare de exemplu, care de cele mai multe ori, n'avea numai o singură intrigă de descurcat, ci mai multe legate între ele de aceaşi temă, ştia dela început fiecare soluţie? Putem oare crede că mai înainte de a începe să scrie el îşi făcuse un plan a acelor desnodămînturi multiple, acele desnodămînturi „retard", niciodată consumate şi care seamănă cu acele isbueniri de focuri de artificii, unde

jerba luminoasă, ajunsă la sfîrşitul cursei, exploadează proectînd înaintea ei un mănunchi de alte jerbe strălucitoare stamine a le aceleaşi flori?

Şi oare s'ar putea găsi cineva care să pretindă că acele minuni de logică şi de poezie cu care se termină piesele lui Musset erau cu mult înainte hotărîte; că le găsise fără isbucnirea neprevăzută a dialogului, fără acea stare de transă ce procură autorului descoperirea progresivă a subiectului şi însăşi spectacolul lucrurilor pe care le creează?

Ceeace e sigur e că trebue să ştim încotro mergem, dar nu trebue s'o ştim în mod prea sigur, ci în aşa fel încît uneori s'o putem uita.

Imi dau seama că după ce m'am ferit de „terorizare'' la începutul acestor reflexii, mi-am trecut timpul discutînd şi respingînd teoriile celorlalţi, ceeace înseamnă cam tot acelaşi lucru. E timpul să mă opresc şi pentrucă îmi închipui că într'un articol despre desnodăminturi, trebue un sfîrşit, nu văd altul mai bun şi mai cuminte ca declaraţia preliminară cu care Corneille începe al său „Discurs asupra Poemului Dramatic'': „E sigur că din moment ce există o artă există şi precepte: numai că ele nu sunt întodeauna aceleaşi''.

EDOUARD BOURDET

CUM CONCEP FRANCEZII DIRECŢIA DE SCENĂ

E neîndoelnic că niciodată nu s'a vorbit mai mult de Directorul de Scenă ca în timpul ultimilor cincizeci de ani.

Şi totuşi funcţiunea aceasta e contemporana teatrului. Recentele descoperiri ale Egiptologilor şi mai cu seamă ale Abatelui Driotton, ne arată în îndepărtarea vremurilor un preot făcînd să evolueze corul reprezentînd familia lui Osiris, în timp ce bocitoarele comentau acţiunea. Preotul acesta e primul Director de Scenă. După o mie de ani, pe vremea cînd Eschile măreşte masa primitivă pe care era suită Thespis pentru a face loc unui al doilea actor, cînd face uşi în Logeion pentru intrări, baraca Skene, unde să-şi schimbe costumele şi îndepărtează orchestra pentru a face loc evoluţiilor corului, el tot Director de Scenă este. Cărţile de iniţierea misterelor pe care le datorăm lui Gustave Cohen şi miniaturile manuscriselor ne arată pe maestrul jocurilor care cu rolişorul şi cu bastonul în mînă circula de la un capăt la altul al vorbitorului, ale cărui schele le aşezase, supraveghiind actorii pe care-i instruise şi funcţionarea maşinelor pe care le pregătise; maestrul jocurilor e Directorul de Scenă. Broşurile Teatrului romantic îl citează adesea alături de autor şi chiar s'au editat pe acea vreme note de regie. D-na Akakia Viala, a recenzat un mare număr din aceste plachete, şi a publicat recent una din ele, aceea a lui „Henri III şi Curtea sa'', de Alexandre Dumas. In fine trebue să recunoaştem că cele două mari genii care domină istoria teatrului, Shakespeare şi Molière, nu sunt intelectuali puri, ci în adevăr Directori de Scenă, care, pe lîngă meseria lor principală şi în funcţie de ea, au scris piese pentru teatrele lor şi roluri pentru actorii lor, fără a pierde din vedere resursele scenelor pe care le conduceau.

Numai că expresia aparţinea vocabularului scenic, iar publicul n'o întrebuinţa. Astăzi cuvîntul s'a popularizat, graţie, în parte de altfel, întrebuinţării abuzive pe care o face cinematograful, aplicîndu-l regisorilor ecranului.

Dar dacă a devenit uzual, cei care-l pronunţă nu prea au aerul de a avea totdeauna o idee clară asupra înţelesului lui. Pentru o

bună parte din public el nu se aplică decît decorurilor și mobilelor: deci Directorul de Scenă ar fi un decorator. Alții îi extind sarcina pînă la costume; decoratorul ar fi deci și costumier. Alții mai cred că tot în sarcina lui cade și lumina. Decoratorul-costumier devine electrician. Cei care ignoră mai puțin teatrul, și chiar mulți actori, încă, completează oficiul de decorator-costumier-electrician, făcînd din Directorul de Scenă pe acela care conduce repetițiile, comandă mișcările, dirijează jocul.

Să admitem pentru moment că rolul Directorului de Scenă se mărginește într'adevăr la aceasta, ceea ce n'ar fi tocmai puțin..... El ar putea deci fi grozav de binefăcător sau teribil de nefast, pentrucă are posibilitatea să facă ce vrea dintr'un text, respectînd în același timp cu rigurozitate textul.

Intr'o sală mare, decorată cu tapiserii campestre, gen Loudovic XIV și scăldată în lumină, un om gras stă într'un fotoliu mare, în fața publicului. Are aerul încîntat, cu toate că-și închipue că e bolnav; e îmbrăcat într'o haină de casă înflorată și poartă pe cap bonetă. Nevasta lui, tînără încă, seducătoare, elegantă, aduce un notar pentru a-l face să-și scrie ultimele dorințe. Notarul e bine îmbrăcat, poartă o haină neagră bine tăiată. E surîzător, solemn și cunoaște toate șmecheriile care-ți permit să interpretezi legea fără s'o ocolești. A venit să dea o consultație formală și nu pare să aibă aerul că știe că se face complicele unui lucru necinstit, într'atît e de orbit de ușurința cu care jonglează cu subtilitățile juridice. Cînd femeia va avea aerul că se înduioșează, notarul care nu are timp de pierdut: „Lacrimile acestea sunt de prisos, și mai la urma urmei nici lucrurile n'au ajuns încă așa de departe". Iar cînd bolnavul se va înduioșa la rîndul lui: „Dacă mor, drăguța mea, singurul regret pe care-l voiu avea, e că n'am avut nici un copil cu tine"; notarul îl va întrerupe iarăși: „asta se mai poate întîmpla". De îndată ce bolnavul se decide, se scoală: „O să fim mai în voe în micul meu birou", și luîndu-o înaintea tabelionului, iese la brațul nevestei sale, care devine drăgăstoasă și maternă parcă: „să mergem micul și bietul meu băețaș". L'a „dus" cu surîsuri, cu grație, cu falsă tandrețe, avînd mereu aerul nevinovat.

Această scenă din Bolnavul Inchipuit, nimic nu ne oprește să o interpretăm nu ca pe o comedie ci ca pe o farsă. Inconjurat de paravane viu colorate, „Argan", va fi enorm, plesnind de sănătate; haina lui va fi împodobită cu ramuri verzi iar toca înlocuită cu o bonetă cu panglici înodate. „Belline" foarte tînără, cu părul blond, va arăta ca o pațachină. Notarul, un bărbat frumos, tînăr încă, fardat violent și arătînd vizibil complice. Consultarea sa se reduce la un puhoi de cuvinte destinate să zăpăcească victima, deja amețită de mîngîierile femeiei, care stă pe marginea fotoliului. In momentul cînd grosanul va regreta că nu are copii, omul legii, care stă în spatele fotoliului, o va lua în brațe pe Belline, surîzătoare și consimțindă: „Asta poate să se mai întîmple încă". Belline

va plînge sgomotos la fiecare codicil al testamentului oprindu-se brusc să audă sumele rostite. Și cînd îl va conduce pe Argan, ieșirea va fi întretăiată de sărutări neașteptate, terminîndu-se în prag cu o mimică cinică a celor doi complici.

Inchipuiți-vă acum un entresol tapisat cu panouri de lemn, unde lumina tristă a zilei filtrează prin geamuri inverzite, iar în fotoliu, lîngă căminul unde strălucesc cărbunii, un biet om, înfășurat friguros într'o haină de casă cenușie. Suferă fără îndoială de una din acele boli nervoase, care pentrucă n'au nume, lumea le tratează de maladii imaginare. Doctorii îl persecută fără să-l creadă bolnav și-și fac din el vacă de muls. Nevasta lui femeie matură deja cu părul și fața vopsită, știe că aceasta e ultima ei aventură și că trebue sau să pună mîna pe testamentul omului, sau să se resemneze să îndure mizeria. Poartă o rochie montantă, din tafta de culoarea puricelui, și pare, tot așa de cinstită ca Mme de Maintenon. Notarul va fi un om bătrîn, slab, necăjit, fără perucă, ochelari rotunzi și cu mîini de hoț de mantale. Hainele uzate, datează din alte vremuri, și s'ar putea chiar să-și tirască piciorul, semn că odată fusese înlănțuit pe galere.

Scena se joacă pe șoptite, cu insinuări murmurate de către omul legii, iar Belline are fața încordată și plină de ură, surîzînd atroce de cîte ori Argan se uită la ea. Se va pune în evidență în același timp tot ce este îngrozitor în cruzimea lui Argan care acceptă să-și lase familia pe drumuri, spunînd cu un oribil cinism: „Vă rog spuneți-mi cum aș putea face ca să-i las toată averea mea și să-mi frustrez copiii?". Se înduioșează: „Drăguț-o, îmi sfîșii inima". Și pentrucă notarul vede că se sufocă aproape, se gîndește că timpul sboară: „Lacrimile acestea n'au nici un rost și nici lucrurile n'au ajuns atît de departe". „Dacă mor, singurul regret pe care-l voiu avea, drăguța mea, e că n'am avut niciun copil cu tine". Notarul îl încurajează timid și încercînd să surîdă: „Asta se mai poate încă", dar tace brusc văzînd privirea glacială a Bellinei, ce-și antrenează bărbatul care abia mai poate sufla și-l face să meargă cît poate de repede, pe cînd notarul, cu spatele încovoiat, urmează umil pe aceea care-i va da cîțiva franci pentru osteneala și ticăloșia lui.

Comedie, farsă, dramă; aceste trei scene pot fi jucate cu același text fără să se schimbe nicio virgulă. Și ar fi ușor de înmulțit astfel de exemple a responsabilității și puterii pe care Directorul de Scenă o are și în bine și în rău.

II

Majoritatea criticilor dramatici sunt cinstiți; înțeleg prin aceasta că iubesc sincer teatrul și-și dau osteneala să-l servească pe cît pot de bine. Dar regula are și excepții. Se întîmplă uneori ca

locurile de critici dramatici să fie date unor oameni a căror ambiție era de a fi altceva. Și se mai întîmplă ca aceștia să încerce să-și reverse asupra teatrului supărarea speranțelor lor amăgite și aceasta în proporția în care arta dramatică încercînd de a fi cît mai completă nu se mai lasă aservită acelei literaturi care i-a respins, dar a cărei amanți dezesperant de platonici n'au încetat să fie. Dela ei provin atacurile împotriva importanței regiei. De altfel dacă Directorul de Scenă e un personaj care a existat în toate epocile, și atacurile contra lui au fost aceleași.

„Publicul care nu mai înțelege frumusețile poeziei, ne face să ne întrebăm dacă n'am ajuns la momentul cînd spectatorul va omorî arta teatrului?".

„Un singur lucru din această piesă (și această piesă era Hernani) merită elogii fără restricții: regia. Și aceasta ne amintește foarte bine pe acei oameni bogați care n'au alt merit decît acela de a fi angajat un bucătar excelent".

„Teatrul francez, odinioară cenaclul spiritului, a devenit un spectacol pentru ochi. Arta dramatică este crucificată între mașinist și decorator, ca cel Drept între doi tîlhari".

„Mai putem oare spera într'un teatru fără costume și fără decorație, în fine, un teatru literar?".

„Directorul de Scenă este un încurcă lume supărător, care sub pretextul zelului, copleșește pe spectator cu prostiile sale".

„Pot să spui cît poftești că prostănacii sunt minuțioși, căci tocmai minuțiozitatea este geniul și meritul Directorului de Scenă. Inainte ca drama să isbucnească el a văzut, în camera obscură a minții sale, întreaga piesă. El nu știe ce se petrece, nici ce se spune. Dar vede locul unde vor trebui să stea personagiile, fotoliile, mesele și mînerele soneriilor".

„Neîncetatele schimbări ale decorurilor sunt cauza unei arte pervertite. Manie detestabilă care va produce ruina teatrului literar, dacă nu se va găsi cineva să facă ordine".

„Punerea în scenă este un sos foarte scump destinat să înlocuiască peștele"..

Sunt oare aceste drăgălășenii extrase dintr'un jurnal din anul 1939? Nu, de loc. Așa vorbeau: D. de Bonald în 1918, d. Jules Janin în 1830, d. Auguste Lefranc în 1934, d. Gustave Planche în 1847.

Numai că nimeni nu mai citește astăzi pe d. de Bonald, nici pe d. Lefranc, nici pe d. Janin nici pe d. Planche. Și criticile au putut fi repetate fără niciun inconvenient. Și pentru acelaşi motiv se vor putea repeta în vecii vecilor.

Și totul n'ar avea nici o importanță dacă aceste afirmații, repetate cu insistență monotonă a formulelor publicitare, n'ar parveni să creeze în mintea oamenilor de treabă, cîteva prejudecăți împotriva Direcției de Scenă.

III

Cea mai răspîndită prejudecată e aceea care presupune că Directorul de Scenă se interesează mai înainte de toate de prezentarea vizuală și de decoruri, și că el este, înainte de orice, un decorator, și că primul lucru pe care-l vede într'o operă este o serie de imagini.

Nimic nu e mai fals. Decorul în sine nu prezintă nici un interes. El nu e decît un interpret al dramei. Funcția sa nu e să încadreze acțiunea ci să joace, iar importanța rolului variază după piesele unde este distribuit. Dacă e inutil n'are altceva de făcut decît să dispară. Cine s'ar putea gîndi să încurce scena cu personagii străine dramei? Nu există nici un motiv de a face să joace actorul-decor dacă nu se simte nevoia lui. Racine spune: „Totul e în text. Nu numai orice detaliu al caracterelor, orice nuanță a sentimentelor ci și mediul și atmosfera. Decorul nu trebue să repete spusele textului. Nici o pînză vopsită nu va putea reda mai bine Roma Imperială care în Britanicus apare la fiecare vers.

Dar majoritatea pieselor au nevoe de decor; acesta a fost prevăzut de autor sau e cerut chiar de operă. Dar și în acest caz decorul nu are o existență de sine stătătoare. El există în funcție de text; trebue să mlădie după stilul textului și nimic nu e mai supărător decît acei producători care au un stil personal sau se lasă influențați de moda picturală contemporană, căreia îi jertfese cum pot, operele cele mai contradictorii. Acum cîțiva ani, pe vremea expresionismului german și al constructivismului rus, Francezii n'au urmat această tendință decît de departe. Ei înaintau timid iar mulți socoteau retrograzi chiar pe aceia dintre noi care se consacrau cercetărilor celor mai noui. Insă moda a trecut. Indrăznelile s'au calmat și ne dăm seama că ceea ce patrimoniul artei scenice au cîștigat definitiv e aproape numai ce regisorii francezi acceptaseră dintru început. Țara noastră și-a împlinit odată mai mult misiunea de a pune la punct o noutate, eliminând excesele, făcînd să dureze ceea ce era durabil și ajustînd-o la măsura clasică.

IV

Am definit mai sus concepția tradițională, după care Directorul de Scenă încadrează plastic opera scrisă, reglîndu-i jocul. Dacă acesteia i se substitue una mai vastă, nu e din cauza nu știu căror pretenții sau patimi, ci pentrucă conținutul operei dramatice s'a schimbat și nu mai putea fi exprimat decît printr'o technică nouă.

Singurul om pe care-l cunoștea teatrul tradiționalist era o mașină construită după principiile filozofiei carteziene; el are viața sa fizică, sentimentală, intelectuală: totul foarte clar și bine ordonat; nimic nu scapă conștiinței sale nici analizei noastre. Dramaturgii îl studiază subt unghiuri diferite, îi schimbă situația socială, hainele și limbajul, îl plimbă prin cele mai diferite intrigi, modificîndu-i caracterul la infinit. El însă rămîne mereu individul ce poate fi analizat, omul așa cum l'au inventat Umaniștii.

Dar omul adevărat depășește în totul aceste scheme a omului. Intreaga sa viață conștientă e scăldată într'o viață inconștientă, sau numai semi-conștientă. El nu e compus numai din ceea ce crede, ci din visele sale obscure, din memoria sa adormită, din instinctele sale refulate; în umbra sufletului lui trăiesc strămoșii, copilul care a fost odată și toți oamenii care ar fi putut să fie. Toate acestea nu ating decît puțin, ici și colo, cîmpul conștiinței sale; și totuși această viață obscură o condiționează pe cealaltă.

Și grupările omenești au o viață proprie, deosebită de aceea a indivizilor care o alcătuesc. In afară de caractere personale, comunitățile sunt și entități dramatice: meseria, orașul, clasa socială, națiunea, rasa. Nu reuniune a mai multor ființe: de fiecare dată o ființă nouă, policefală, cu existență de sine stătătoare.

Dar universul nu e compus numai din oameni sau din grupări omenești. In jurul lor e tot ce trăește, tot ce vegetează, tot ce este. Și tot ce există e materie dramatică: animalele, plantele, lucrurile. Toată viața zilnică și misterul său, acoperișul, pragul, banca, ușa care se deschide și se închide, masa cu mirosul pîinii și culoarea vinului, și lampa și patul și bătaia din inima ceasornicului. Sunt și personalități neanimate: vaporul, orașul, pădurea, muntele; există mașini constituite de oameni, dar care după aceea „merg singure". Sunt și marile forțe ale naturii: soarele și marea, ceața, căldura, vîntul, ploaia, mult mai puternice ca omul și supunîndu-l, copleșindu-l, transformîndu-i corpul, uzîndu-i voința, replămădindu-i sufletul.

Iată-ne deci departe de dramaturgia întrebării: „Oare o să se culce?". Dar regatul pe care teatrul nou trebue să-l cucerească se întinde mai departe, la infinit. După om și misterul lui interior, după lucruri și misterul lor, ajungem la unele mistere mai mari. Moartea, prezențele invizibile, tot ce există dincolo de viață și amăgirea timpului. Flagel al balanțelor unde se echilibrează binele și

răul. Toată durerea care trebue s'o înduri ca să-ți răscumperi păcatul și să salvezi frumusețea lumii. Totul pînă la Dumnezeu.

N'ai decît să inventariezi foarte scurt toate bogățiile oferite teatrului nou ca să-ți dai seama că nu le poate atinge numai cu procedeele tradiționale. Nu se cere să vorbești de toate acestea, ci să le faci pe toate cît mai sensibile.

Cum s'ar putea oare traduce viața inconștientă a omului prin dialoguri? Așa fiind, ar înceta, prin definiție, de a mai fi inconștientă. Putem să facem să vorbească indivizii care formează un grup; dar grupul acesta, ca atare, cum s'ar putea el exprima prin cuvinte care prin însăși esența lor sunt individuale? Și viața lucrurilor? (nu poezie în legătură cu lucruri, dar însăși lucrurile). E clar că mijlocul lor de expresie nu va fi verbal.

Textul este partea esențială a dramei. El e pentru dramă ceea ce sîmburele este pentru fruct, centrul solid în jurul căruia vin să se așeze celelalte elemente. Și la fel, după cum fructul odată mîncat, rămîne sîmburele pentru a asigura creșterea altor fructe asemănătoare, textul, după ce prestigiul reprezentației s'a evaporat, așteaptă în vreo bibliotecă prilejul de a-l reînoi vreodată.

Rolul textului în teatru e rolul cuvîntului în viață. Cuvîntul ne servește pentru a formula și eventual comunica celorlalți cele înregistrate de inteligență. El exprimă direct, deplin, ideile noastre limpezi. El mai exprimă, însă indirect, sentimentele și senzațiile în măsura în care sunt analizate de inteligența noastră; neputând să transcrie integral și simultan toată viața noastră sensibilă, el o descompune în elemente succesive, în reflexe intelectuale așa cum prisma descompune o rază de soare.

Domeniul cuvîntului este imens pentrucă cuprinde inteligența întreagă, tot ce omul poate înțelege și formula. Dar dincolo de aceasta, tot ce scapă analizei nu poate fi exprimat prin vorbe.

„Cel mai savant și mai înzestrat individ nu traduce (chiar dacă are la dispoziție întreg vocabularul limbei sale) decît o parte infimă din ceea ce simte și meditează. Ce e mai important, mai interesant, scapă printre ochiurile vocabularului așa cum apa fuge printre degete".

Intre simțurile și sufletul nostru sunt cărări secrete pe unde drumul inteligenței nu trece. Bucuria directă, imediată, pe care ne-o dă un cer, un peisagiu, un corp frumos, o regăsim purificată dar nu mai puțin imediată, nu mai puțin directă, în fața operei pictate sau sculptate pe care a inspirat-o; însă în comentariile pe care această operă le-ar putea stîrni, nu mai regăsim nimic; plăcerea pe care vom resimți-o va fi o altă calitate. Astfel intervin în dramă mijloacele de expresie plastice, colorate, luminoase. Și apoi toate celelalte, joc, mimică, ritm, sgomot, muzică, etc.

Graţie lor ne vom elibera de vechile servitudini, vom putea străbate frontierele şi traduce, în drama integrală, viziunea noastră integrală asupra lumii.

Inţelegem deci care va fi funcţiunea Directorului de Scenă. Poetul a visat o piesă. Transcrie pe hîrtie ce se poate reduce în cuvinte. Dar după cum am spus, el nu poate exprima decît o parte a visului său. Restul nu există în manuscris. Directorul de Scenă va trebui să restitue operei poetului ceea ce se pierduse în calea dela vis la manuscris.

Ca să reuşească, ele va regla jocul, nu numai replicile, ci şi prelungirile lor, va armoniza ansamblul interpretărei, va ritma mişcarea fiecărui tablou. Cu ajutorul costumelor, decorurilor, luminei şi dacă e cazul cu ajutorul muzicei şi al dansurilor el va crea în jurul acţiunii, mediul material şi spiritul care-i convine, acea ambianţă indescriptibilă care va influenţa pe spectatori făcîndu-i receptivi, pentru a-i apropia de actori, pentru a-i pune de acord cu poetul. Lui îi revine sarcina de a realiza pe scenă visul unui univers expresiv şi coherent şi să provoace în sală o halucinaţie colectivă.

GASTON BATY

VINURILE FRANŢEI

Ştim că în străinătate sunt podgorii excelente şi citeodată minunate. Nu credem însă că există pe pămînt o ţară în care diversitatea şi perfecţiunea vinurilor să fie mai mare decît în Franţa.

Dacă e vorba de vinuri dulci, atunci avem vinuri de Vic-bihl, de Jurançon şi de Morsein, în Béarn; Banyuls şi Frontignan, tămîioasele din Lunel; marile vinuri din Sauternais: Yquem, Climens, Guiraud, La Tour-Blanche etc.; Serran şi Quart de Chaume din Anjou; Vouvray şi Rochecorbon; în fine extraordinarele vinuri dulci de Château-Chalon, care ating bătrineţi miraculoase.

Gama vinurilor noastre albe nu este mai puţin aleasă. Ea e reprezentată în Bourgogne de vinurile de Montrachet, Meursault, Corton, Pouilly-Fuissé şi Chablis; în Jura, de Château-Châlon, Arbois, Pupillin, L'Estoile; în Alsacia, de o mulţime de vinuri minunate; în Lorena, de Pagny-sur-Moselle; în Champagne, de vinuri naturale ca şi de vinuri şampanizate, care au făcut inconjurul lumii; în Basse Bretagne de vinurile de Muscadet; în regiunea Centrului Franţei de Pouilly fumé, Chavignol, Quincy; în Valea Ronului, de Ermitage alb; în Bordelais, de vinuri care merg dela Margaux alb, sec şi palid la culoare, pînă la vinurile de Entre-deux-mers, blonde şi blînde şi pînă la vinurile albe de Graves; în Dordogne, de Montbazillac; în Poitou, de vinurile de Loudunais... Şi uit încă o mulţime altele!

Ce varietate, de asemeni, în vinurile roşii! Corsica are vinul ei; în Provence e Châteauneuf du Pape; în Gard, vinul de Tavel; în Dauphiné şi Viennois, vinurile de Ermitage şi Côtes du Rhône; în Beaujolais, vinurile de Fleurie, de Romanèche şi Moulin à vent; în Touraine, vinul de Chinon şi de Bourgueil; în Aube, vinurile de Riccy parfumate. Totul culminează în somptuzitatea unică a marilor vinuri din Côte d'Or şi din Gironde, vinuri regale, pline de parfum, înveşmîntate în purpură transparentă, cînd uşoare cînd aspre şi pline de arome misterioase, cum este Chambertin-Lumière care miroase a stînjinel, şi Cheval-Blanc cu dulce miros de toporaşi.

Aceste mari vinuri, glorie a pămîntului şi a cerului nostru, nu duc la patima beţiei. Intr'adevăr, alcoolismul bîntuie mult mai puţin

în Franţa, decît în alte ţări, unde nu sunt podgorii, iar statisticile arată că în Franţa beţia aduce oarecare ravagii tocmai în regiunile unde nu se bea vin.

Pricina este că marile vinuri franceze sunt cu deosebire adaptate gastronomiei. S'ar putea spune aproape că fiecare butelie este făcută ca să se armonizeze cu o mîncare diferită.

Marile vinuri franceze, nu-şi descopăr belşugul virtuţilor lor, decît faţă de acela care le bea cu înţelepciune, însoţind pe fiecare cu mîncarea care îl pune mai bine în valoare şi graduînd cu grijă apariţia vinului, dela cel mai aspru la cel mai puţin aspru. Iată de ce moda care voia la un moment dat să se servească vin de Porto sau de Madera, la începutul mesii, era un non-sens gastronomic. Era cu neputinţă după aceea să mai analizezi farmecele unui Montrachet, ale unui Clos de Bèze sau ale unui Latour. Ar fi trebuit măcar să se servească imediat un vin de tranziţie. Şi bogăţia podgoriilor noastre este atît de mare încît vinul acesta de tranziţie există la noi. Este şampania brută sau naturală. De asemeni dacă începem dejunul cu pepene galben, cu care bine înţeles nu se poate bea decît un vin dulce, va fi destul dacă la felul următor vom da invitaţilor noştri o şampanie brută sau naturală, mai uşoară, pentru ca ei să poată aprecia bordeaux-ul sau bourgogne-ul care va însoţi friptura.

Vreţi să parcurgeţi cu mine codul secret al degustatorilor de mari vinuri? Nu e aşa de greu cum vi s'ar putea părea la început. Ar trebui poate să expun mai întîiu regulele degustării. Să fixăm dela început un principiu: marile vinuri trebuesc servite în pahare mari. Sau cel puţin în pahare destul de mari pentru ca simţul mirosului să ia parte la bucuria băuturii. Şi aceste pahare nu trebue niciodată să fie umplute pînă la vîrf. Cunoscătorul începe prin a judeca culoarea vinului pe care-l bea. Apoi, după ce a învîrtit uşor în loc paharul pentru a îngădui buchetului să se răspîndească, el îl va respira cu atenţie. Talleyrand spunea că în acest moment trebue să pui paharul pe masă şi, înainte de a-l duce la buze, să vorbeşti de vin. Noi suntem mai puţin pretenţioşi decît celebrul diplomat. După ce aţi mirosit aroma vinului luaţi în gură o sorbitură bună şi mestecaţi-o înainte de-a o înghiţi, aşa cum aţi face cu o bucată de pîne. In acest chip veţi fi analizat cele patru virtuţi esenţiale ale vinului pe care-l beţi: frumuseţea culoarei, calitatea buchetului, savoarea lui şi tăria lui.

Servirea vinurilor la temperatura care le convine este o ştiinţă întreagă. Bordourile roşii trebue şambrate la o temperatură de aproximativ 18° centigrade; baurgogne-urile roşii numai la 12° sau 14°. Dar regulile acestea nu sunt absolute deşi au o valoare generală — şi e bine ca amatorul luminat să facă cu cîteva mostre din pimniţa lui cercetări personale în această materie. Vinurile albe din Gironde, montbazillacuri, anjou-uri, vouvray-uri, trebuesc băute foarte reci, aproape frapate, pe cînd marile bourgogne-uri albe îşi ating

valoarea maximă la temperatura unei pimniţi bune, adică în jurul lui 8°.

Vinurile roşii de Chinon, de Bourgueil şi vinul de Beaujolais pot foarte bine să fie băute destul de reci, adică la temperatura pimniţei. Şampaniile trebue să stea la ghiaţă.

Aceste consideraţiuni au o mare importanţă. Acele adevărate minuni care sunt Latour, Cheval-Blanc, Haut-Brion, nu-şi spun secretul decît dacă butelia a fost mult şi bine şambrată. In Bordelais, se obişnueşte să se tragă vinurile în sticle cu cîteva ceasuri înainte de-a le servi la masă. Bine înţeles, aceste vinuri trebue să fie şambrate cu o zi înainte. Dar aceasta e o operaţie delicată, mai ales cînd e vorba de vinuri foarte vechi care riscă să se strice în contact cu aerul. Dimpotrivă, un Chambertin sau un Clos-Vougeot prea încălzit îşi pierde din putere.

In general mielul, bobocul de raţă, prepeliţa, curcanul tînăr fript, jambonul de York crud, carnea de pui, de viţel, şi toate cărnurile albe cer un vin roşu uşor. Vinul aspru merge cu sitarul, cu carnea de vacă, ca raţa à la rouennaise, cu căprioara, cu iepurele, cu carnea de berbec, de mistreţ, cu potîrnichea pe varză, şi, încheind excepţional, cu sauté de pui sau pui cu sos marengo.

In ce priveşte vinurile albe, se obişnueşte să se servească un vin moale la sola normandă, la mreană, la calcan, la homarul à l'armoricaine, la jambonul cu sos maderă, la puiul cu sos suprême, la tocana de momiţe.

Vinurile reci se armonizează cu costrăşul fript sau fiert, cu homarul maioneză, cu ouăle sub orice formă, cu somnul, cu păstrăvul...

Şampania brută sau naturală, are această calitate specială că se armonizează cu toate mîncările, oricare ar fi ele.

Una din greşelile cele mai obişnuite consistă în a spune că toate vinurile de Bordeaux sunt uşoare şi toate vinurile de Bourgogne sunt aspre. E o greşală. Marile vinuri de Saint-Emilion, Cheval-Blanc, Ausonne, sunt în general foarte aspre. Vinurile de Graves, al căror tip este Haut-Brion, pot şi ele să fie aspre. Sunt chiar unii ani în care Medocurile pot căpăta o asprime surprinzătoare. In schimb, în Côte-d'Or, mai ales pe Côte de Beaune, se găsesc vinuri uşoare buchetate, ale căror tipuri sunt Volnay sau Clos de Santenots la Meursault. Este aşa dar foarte important ca amfitrionul să-şi cunoască vinurile. Negustorul conştiincios va şti desigur să-l informeze şi să-i dea exact vinul şi anul (care are o importanţă atît de mare) care vor răspunde dorinţii lui.

In vinurile acelea pe care Cassagnac le-a numit atît de frumos domnişoarele de onoare şi care gravitează în jurul vinurilor noastre renumite, vom găsi lesne butelii care, nu aşa de strălucite şi nu aşa de simandicoase, se dau după toate împrejurările. Aşa e cu vinurile de Beaujolais, sau acele plăcute vinuri roşii din Touraine, Chinon şi Bourgueil. Ele sunt întotdeauna plăcute la băut. Marile glorii ale podgoriilor noastre au însă spinarea mai dreaptă. Un Clos de Bèze,

un Latricière, un Nicolas Rollin, un Haut-Brion, un Cheval Blanc, cer imperios o căsătorie demnă de rangul lor.

Mai rămîne de examinat o chestiune importantă: îmbătrînirea vinurilor. In unele țări în Belgia de exemplu, ni se reproșează că nu știm să ne bem vinurile, că le bem prea tinere. Dar iată că la niște prieteni belgieni care mi-au făcut acest reproș, am băut niște foarte ilustre vinuri de Bourgogne..., care erau trecute. E foarte greu de spus la ce vîrstă trebue băut cutare sau cutare vin. Cunoaștem un Chambertin 1919, care a rămas tînăr pînă în 1934, adică timp de cincisprezece ani și care acum e pur și simplu splendid. In schimb un excelent Medoc de prima calitate din 1924 a început să slăbească începînd din 1934, la o epocă la care speram că, dimpotrivă, va cîștiga în calitate. Regula generală este că vinurile foarte aspre sunt vinuri de păstrare. Ca toate regulile, și aceasta sufere excepții. In realitate vinul rămîne un lucru misterios!

Este în afară de orice îndoială că noi scoatem din vin o parte din forțele noastre fizice și spirituale. In timpul războiului, soldații noștri țineau la modesta lor porție de „pinard". Ea înfățișa pentru ei ceea ce înfățișa carnea pentru Englezi. Și știe Dumnezeu că oamenii noștri nu s'au purtat prost de loc. Marna, Verdunul, bătălia din 1918, sunt destulă mărturie.

Cu toate catastrofele materiale și morale, am păstrat, la toate epocile, o extraordinară însușire de a ne recăpăta puterile. Aceasta este un semn strălucitor de sănătate. Se poate ca aceasta să se datorească faptului că suntem o națiune de agricultori și de podgoreni și că ne împărtășim cu însuși pămîntul patriei noastre sub chipul celor două produse principale ale lui: pînea și vinul.

MAURICE CONSTANTIN WEYER

ȚĂRANUL FRANCEZ

Franța e un popor de plugari. Ea datorește unitatea ei spirituală țăranilor. „Puneți o sută de Francezi cu capul în jos, spunea Ruddyard Kipling, și pun rămășag că talpa a cel puțin trei sferturi din ei poartă urmele ogorului strămoșesc".

Ce este țăranul francez?

In momentul de față o impunătoare masă de bărbați și femei care, dela viile și livezile de măslini din sudul Franței, pînă la sfecla și hameiul care crește de-alungul Mării Nordului, cuprinde aproape jumătate din populația țării.

Cultivarea grîului face ca singură să trăiască zece milioane de locuitori și rămâne industria națională prin excelență. O masă complexă, prezentînd deosebiri, diferențiată prin muncă, latitudine, climă și rasă, însă care prezintă o unitate psihologică și morală destul de puternică pentru a se impune întregii națiuni.

Din cea mai îndepărtată antichitate țărănimea a format, pe pămîntul care se numește azi Franța, substratul națiunii.

Acum 7.000 de ani, după cum spun etnografii cei mai cunoscuți, cincizeci de secole înaintea stăpînirii galice, cu mult înainte chiar de problematicul imperiu liguric, în timpul erei neolitice, teritoriul nostru era locuit de o populație agricolă, sedentară, puternic legată de acest pămînt.

Felul ei de viață și felul ei de a simți s'a schimbat relativ puțin.

Alte popoare, chemate și atrase de mări necunoscute, au călătorit, au făcut comerț, au înființat contoare îndepărtate și imperii; altele neputând să se supună disciplinei cerute de munca pământului au rămas vânători ai pădurilor sălbatice și au devenit popoare cuceritoare; altele s'au îndeletnicit cu extragerea bogățiilor subsolului și topirea minereurilor; altele au săpat marmura rară sau au făcut comerț de bani și idei; aici a plecat deasupra pămîntului dela care-și așteaptă hrana, îngrijindu-l cu perseverență, poporul nostru, ca înțeleptul lui Voltaire, și-a cultivat ogorul.

Țăranul din 1939, atît mediteraneanul cît și cel din nord, datorește o bună parte din ceea ce-l caracterizează strămoșului lui mort acum 70 de secole.

Pîinea de secară sau de grîu a rămas hrana lui de căpetenie și pînă în secolul trecut el locuia în aceeași colibă cu acoperișul de pae și zidurile de lut. Turmele lui sunt formate mai ales din vaci și porci, de unde acea bucătărie cu bază de unt și untură necunoscută de popoarele din sud a căror bogăție principală este cultivarea măslinelor și creșterea oilor. Insăși îmbrăcămintea lui s'a schimbat foarte puțin.

Țăranul nostru poartă încă costumul Galilor, care părea așa ciudat Romanilor; acele tunici lipite de corp, din care noi am făcut bluza și șorțul și pantalonul care acopere tot piciorul. El are pentru lucru, încălțăminte de lemn ca strămoșii lui. Peste tot unde au locuit Galii, și aproape numai acolo, se aude zgomotul saboților în ulicioarele satelor.

In toate aceste amănunte vedem cum apare țăranul francez, dintr'un îndepărtat trecut, așa cum putem să-l întîlnim și astăzi. Așa cum îl zărim la arătura de primăvară, serios, tăcut, mergînd încet, apăsînd pe plug, și ca atras de el, ca tîrît de boii care, cu capetele plecate, suflînd pe pămînt și căutînd nutreț înaintează supuși dealungul brazdei pe care au săpat-o. Ogorul pare a porunci omului, animalelor și uneltelor... Și este adevărat, căci pămîntul călăuzește viața satelor de secole întregi. Din arătură în arătură, aceleași brazde dau naștere, datorită trudei unui popor credincios chemării lui, acelorași recolte în aceleași văi, pe aceleași dealuri.

Acest om, greu de tulburat, încet la mers, când se va ridica va arunca o privire chibzuită și în acelaș timp puțin batjocoritoare. El nu este ușor tras pe sfoară. El știe că este departe de la nădejdea semănatului, la realitatea culesului. Și că chiar cu prețul unei neîntrerupte munci, omul cel mai stăruitor nu e întotdeauna sigur că va putea culege ceeac e a semănat. Fără muncă nu poți aștepta nimic dela pămînt. Dar munca cea mai îndîrjită nu ajunge întotdeauna. Țăranul trebue să lupte și cu elementele, să știe să se facă ajutat de pămînt și de anotimpuri.

Unii îl bănuesc că ar fi lipsit de ideal. Este o greșeală. Dar mai bine ca oricine, el este chemat să cunoască limitele posibilității omenești. Experiența de toate zilele îl readuce la cumpătare. Este realist și prevăzător.

Temîndu-se de flagele naturale, urăște cu atît mai mult pe acelea pe care omul crede de cuviință să le adaoge la povara obișnuită. Urăște războiul tot atît cît și lenea. Asemenea în aceasta cultivatorului de totdeauna și din tot locul, aceluia al Genesei ca aceluia al Odiseei.

Una din trăsăturile caracteristice ale cultivatorului francez este de a fi țăran proprietar. El este stăpîn aproape pe jumătate din pămîntul pe care-l îngrijește cu atîta dragoste.

Și visează să dobîndească mereu mai mult.

El ține mai ales să rămîe stăpîn pe bunurile lui. Iși împrejmuiește bucuros pămîntul. Il înconjoară cu garduri, ori cu ziduri de lut; se adăpostește îndărătul șanțurilor, își ascunde patrimoniul îndărătul unei perdele de copaci. Il găsești totdeauna gata să se apere în contra încălcării vreunui vecin sau vreunei autorități. Este conștient de drepturile lui, și se hotărăște cu ușurință să se ocupe de procese și de procedura lor. In Normandia anume procese de mărginire și anume certuri de împărțeală se întind peste mai multe generații.

El se retrage, din neîncredere și mîndrie, pe bucata lui de pămînt, cum se retrage melcul în casa lui. Nu-i place să fie ajutat. Țăranul francez este adînc individualist și viața în comun este mult mai puțin activă la noi la țară decît în țările în care există obști sătești. Pămîntul îi aparține de secole, și nu Revoluția din 1789 l'a împroprietărit.

Revoluția i-a îmbunătățit soarta liberîndu-l de datoriile feudale, de biruri, de dijme, i-a îngăduit, cum făcuse și Reforma, să dobîndească nemăsuratele bunuri de mînă moartă ale Bisericii.

Dar mai sărac aici, mai bogat acolo Jacques Bonhomme, cum îi spuneau seniorii lui, avea din timpul Evului Mediu casa lui și lăsa pămîntul moștenire. El putea să-l vîndă. Era la el acasă. Servitutea atîta de răspîndită în toată Europa a făcut totdeauna excepție în Franța.

Robul, descendentul sclavului coloniștilor romani, n'a reprezentat decît o minoritate a populației rurale. Temelia populației țărănești, este din timpurile vechi, formată la noi din oameni liberi, vrednici să aibă drepturi și să le discute, chiar cînd sunt persecutați și obligați să plătească biruri.

Neîncrederea țăranului, adesea luată în rîs, este mijlocul lui secular de a-și apăra independența. Modestia aparentă de asemenea. El e sfios ca să se poată ține deoparte. Stăpîn pe bunurile lui el este însă adesea sclavul lor, gata să le sacrifice orice.

Asupra acestui punct femeile sunt și mai aprige. Ele nu pregetă niciodată. Dar nu îngădue lenea la bărbații lor. In sufletul țărancei franceze, dragostea pentru fermă este asemănătoare cu dragostea exclusivă și neînduplecată a reginei Elisabeta a Angliei pentru regatul său. Țăranca franceză este de altfel, în toate lucrurile, asociata bărbatului și în multe regiuni ține și baerele pungii.

Dacă bunul lui e amenințat, țăranul e totdeauna gata să-l apere. Birul sângelui face parte din ceea ce datorește pămîntului. Jeanne d'Arc a ieșit din țărănime, și această fiică a pămîntului francez e o figură unică în istoria omenirii.

Realist, neîncrezător, câteodată poate puțin șiret, țăranul este un mare neînțeles al literaturii noastre. In Evul mediu numele însăși al țăranului „vilain“ luase înțelesul de josnic, urît groso-

lan, demn de dispreţ. Şi din secolul al XVI-lea până la Balzac şi Zola literaţii şi-au şters picioarele pe spinarea ţăranului. Este obişnuit a se imputa lui Georges Sand idealizarea personagiilor pe care le înfăţişa în romanele ei. Eu cred însă că sunt mai adevăraţi şi mai bine observaţi decît cei din romanele noastre „realiste". Aceşti „bădărani" sunt viteji şi mîndri. Ei pot să se înarmeze şi să-şi apere libertatea şi idealul. Greu de convins, neîncrezător, ţăranul francez, odată decis, este capabil de cele mai mari sacrificii şi de o credinţă dusă pînă la încăpăţînare. Astfel în satele noastre, fiecare familie aparţine nestrămutat unui partid; ea e clasată pentru totdeauna „albă" sau „roşie".

S'a produs totuşi la începutul secolului nostru o răsturnare de valori, care modifică oarecum aspectul ţăranului francez.

Motivul este industrializarea satelor. Nu mai există comune care să nu aibă apă curentă, electricitate şi maşini de treerat cu aburi, nicio fermă fără radio. Uneltele mecanice economisesc peste tot mîna de lucru, care se face tot mai rară. Tinerii dispun de aceste noi cuceriri şi le întrebuinţează. Ei pleacă dela şcoală, dela regiment şi se duc în oraş cu bicicleta sau cu automobilul.

Omul matur, sau bătrînul care ieri era înţeleptul satului, trebue să se plece către fiul sau fiica lui ca să primească ultimele lumini ale progresului tehnic. In acelaş timp evoluţia economică a făcut peste tot necesare grupările colective, sindicatele de cumpărare de îngrăşăminte chimice, de vînzări la oficii, de stokaj al recoltelor etc... Şi acolo tot tinerii sunt iniţiatorii.

Viaţa de ţară a fost smulsă din dulcea şi seculara amorţire.

Sindicatele, motoarele, radioul, electricitatea au răsturnat ştiinţa şi cultura care repeta aceleaşi gesturi de milenii.

Un spirit nou însufleţeşte viaţa satelor. Peste tot ţăranul tradiţional, face loc antreprenorului agricol. Viaţa merge înainte. Această schimbare de decor şi de ritm va face să geamă sufletele amărîte. Şi dacă viaţa ţăranului va pierde din pitoresc, esenţialul va dura. Virtuţile pămîntului rămîn ce au fost în decursul veacurilor. Sufletul ţăranului nu s'a schimbat.

JACQUES DEBÛ BRIDEL

VISURI ALE POEZIEI FRANCEZE

Nu mai ştiu cum, într'una din serile trecute, am ajuns să vorbim despre poeţi şi taina lor şi discutam acum de câteva minute, cînd domnul Lalouette, care nu scosese încă nicio vorbă, ne spuse aceste cuvinte:

— Eu cred că vă place grozav să rătăciţi prin vorbe, cînd toată drama poeziei, în Franţa, cam de-o jumătate de secol încoace, nu are drept subiect decît forma, dacă îmi daţi voe să mă joc astfel cu cuvintele, şi această dramă, orice ar putea gîndi oamenii distraţi, nu ni-i de loc îngăduit s'o trecem cu vederea. Imi vorbiţi de ideile poeţilor, de manifestele lor, de proclamaţiile lor, de destăinuirile, de proiectele lor, atunci cînd numai operele lor pot într'adevăr să ne intereseze, şi cred că veţi admite că nu în cărţile lor se întîlnesc deobiceiu cugetări care să poată fi numite noi şi care să se poate compara, de exemplu, cu acelea care luau naştere în capul unui Arhimede sau al unui Descartes. Poezia, ca să vorbim ca oamenii obişnuiţi, nu lucrează cu lucruri noi; şi vreau să spun că, dacă v'aţi apuca să citiţi cu atenţie Lucreţiu, Virgiliu şi alţi cîţiva poeţi vechi, aţi fi foarte miraţi cînd aţi găsi în operele lor mii de cugetări, de visuri şi de maxime care au continuat să alcătuiască cele mai frumoase podoabe ale poemelor din secolul nostru, pe care le iubim şi pe care desigur că aceşti autori din vremuri vechi nu le găsiseră singuri.

— Faci cumva un rechizitor contra poeţilor? întreabă doamna Baramel.

— De loc! N'am spus că un Homer nu face cît un Newton, nici nu m'am gândit să insinuez că poeţii sunt nişte tâlhari, nici că ar putea fi acuzaţi că fură hainele strămoşilor lor, ca să se împodobească cu ele; şi mi-ar plăcea mult să precizez că nu e vorba aici de haine pentrucă din lăuntrul poeţilor, din adâncul tainei lor, ţişneşte izvorul acela care, din veac în veac, farmecă pe oamenii ce ştiu să-l asculte.

S'a spus, fără îndoială, şi s'a repetat de multe ori că poezia, ca şi toate artele, este făcută din desinteresare; şi fiţi siguri că nici

acum nici altădată nu mă veți vedea poftindu-vă să nu credeți acest lucru; dar în acelaș timp poezia nu e vie și frumoasă (și experiența ne-o probează mereu), decît dacă ea este cîntecul întîmplărilor la care destinul nostru zilnic participă mai mult. Este aici un secret și nu acuma vom încerca (deși mă gândesc) să deslegăm această enigmă a *interesului desinteresat* care ne face să iubim poeziile, enigmă cărcia cred că Aristot îi găsise cheia și o înscrisese în faimoasa vorbă *catharsis*. Dar dacă poeții n'au putut niciodată și nici nu pot să evoace, pentrucă altfel nu ne-ar atrage, decît pasiunile, speranțele, regretele de care-s pline zilele noastre, nu vă veți mira că ei n'au încetat și nu încetează să mînuiască un material care este tot atît de vechiu ca și rasa umană și care n'ar putea, dealtfel în zadar, să ia aparențele noutății decît dacă vreun cîntăreț din liră s'ar gîndi să cînte că semenii noștri iubesc durerea și sunt bucuroși că sunt muritori. Lucrul a și fost făcut.

— Ei! dacă te-am urma pe dumneata, spuse domnul Polyp-phème Durand, am ajunge să ne întrebăm la ce servesc poeții!

— Nu știi că sunt ființele cele mai inutile de pe pămînt și că odinioară lumea voia să-i încununeze cu trandafiri, însă pentru a-i izgoni din țară? Toată lumea are să vă spună asta; dar nu-i nimeni care să nu vă spună de asemeni că nu te poți lipsi de operele lor, în școli, pentru a forma spiritul și inima copiilor, adică a viitorilor oameni. Acesta este alt secret, dar el e destul de clar dacă ne gîndim că poeții n'au alt dar decît acela de-a ne face să simțim, de-a face să trăiască și să retrăiască în noi un anumit număr de adevăruri care sunt, într'un fel, omul însuș; care ne sunt deci absolut trebuincioase; pe care școlarii nu le cunosc încă și care, la o vîrstă mai puțin fragedă, seamănă foarte deseori cu niște maxime ofilite deși, fără ca să ne dăm seama, ele nu încetează de-a ne călăuzi viața. Le veți numi *locuri comune*, dacă vreți numaidecît; veți crede că le acoperiți cu dispreț cînd le veți numi *truisme!* Dar sunt trainice: ele sunt voi înșivă și vor fi astfel cel puțin atîta vreme cît spiritul vostru nu va încerca să umble cu picioarele în aer susținînd că două și cu două nu fac patru. Ele sunt un vechi tezaur pe care experiența secolelor l-a strîns pentru noi; e adevărata noastră bogăție care se vede în fiece clipă strălucind la poeți fiindcă ei știu oricînd să facă dintr'o monedă veche care e în toate buzunarele și care e mereu aceeaș o medalie care ne ia ochii de strălucitoare aceea a formei? Și nu mă îndoiesc că se vor ridica glasuri care să întrebe dacă este într'adevăr cu putință ca, în aceeaș limbă să se ce-i; și nu înseamnă oare asta că unica problemă, la versuri, este exprime aceeaș ideie în două chipuri diferite. Veți surîde; vă veți gîndi la această banalitate că atunci cînd ești mort ești pentru totdeauna— sau pentru multă vreme, cum spun unii care nici nu se gîndesc, rostind acest adverb, la simpla și vechea finețǎ populară pe care el o cuprinde. Acest truism, Boileau, într'un vers, ca și

Molière în proza lui, ni-l servește deadreptul: „Cei care-s morți sunt morți".

On ne voit point deux fois le rivage des morts...
Et l'avare Achéron ne lâche point sa proie...

(Nu vezi de două ori tărîmul celor morți...
Și Acheron, sgîrcitul, nu-și mai slăbește prada...)

spune Racine; și Hugo:

Hélas! ce que la mort touche de ses mains froides
Ne se réchauffe plus aux foyers d'ici-bas...

(Vai! tot ce-atinge moartea cu miinile ei reci
Nu se mai încălzește la focuri pămîntene...)

iar Scarron, dacă vreți să-l ascultați cu sarcasmul lui pompos:

Car s'il faut qu'on soit mort un instant seulement,
On est mort éternellement.

(Dacă-i nevoie numai o clipă să fii mort,
Atunci ești mort pe veșnicie).

S'ar mai putea cita o mulțime alții și care ar arăta că acelaș gînd se poate însufleți nu numai într'un singur fel ci în două, într'o mie de feluri, și s'ar vedea atunci fără trudă că geniul poeților se arată în astfel de lucrări nu în invenția ideilor.

Veți răspunde că acelaș lucru s'ar putea spune despre toată literatura și că prozatorii ca și cei care compun versuri fac deobiceiu o muncă plăcută și pentru ei și pentru noi; deoarece însă vorbim de poezie, veți observa desigur că, tot așa cum există un tezaur de gândiri pe care-l stăpînim cu toții, există și un tezaur de forme pe care experiența a arătat că sunt cele mai potrivite pentru a face să pătrundă în inimă ca și în spiritul publicului ideile și sentimentele a căror putere și al căror freamăt îl silesc pe poet să cînte. Una din părțile cele mai prodigioase ale acestui tezaur este versul nostru alexandrin; și aici începe drama.

N'ați uitat, desigur, că, încă din 1884, Huysmans, pe care dealtfel îl iubim mult, în *A rebours*, odată cu gustul lui pentru o limbă, nu numai muribundă, dar chiar suspectă, pătată și fosforescentă, proclama groaza lui de versurile lui Virgiliu, „tăiate, spunea el, cu mașina, printr'o insuportabilă cezură, tamponate în coadă, mereu în acelaș mod, de izbitura unei dactile de un spondeu".

Zîmbiți? Fraza este amuzantă și inofensivă. Ne vom gîndi numai că dacă greșelile de cantitate și hiaturile i se păreau delicioase la un

Commodianus din Gaza, versurile franceze pe care el le citează cu delicii în aceeaș operă, nu au astfel de beteșuguri, deși i-ar fi fost foarte ușor să aleagă din Mallarmé, din Verlaine, din Corbière, despre care vorbește, aceste trei versuri, pe care le citise, dar pe care nu le citează și dintre care cele două dintîiu ne arată un cuvînt călare pe cezură:

A me peigner nonchalamment dans un miroir...
Ce n'est pas la méchanceté, c'est la bonté...

iar cel de-al treilea ne-ar fi putut arăta ce este un alexandrin de unsprezece picioare:

Sommeil... Ciel de lit pour ceux qui n'en ont pas...*)

Corbière ar fi rîs și el, în azurul lui, susținînd că *ciel* este format din două silabe, fiindcă în aceiaș poem, al cărui titlu îl amintește Huysmans și din care el citează alt vers foarte regulat, se mai găsește odată cuvîntul *ciel*, care acuma însă nu mai aspiră decît să umple ca de obiceiu o douăsprezecime de alexandrin:

Parfum qui monte au ciel des tombes parfumées...

Tocmai pe vremea aceea începea să germineze ceea ce s'a numit „versul-liber'', aceste două cuvinte reunite dîndu-ne aproximativ o idee de ce poate fi triunghiul cadrilater, piramida sferică și cercul patrat, ceva care nu este în niciun fel fratele mezin al versului liber — care era foarte regulat — din fabulele lui La Fontaine sau din *Amphytrion* al lui Molière. Că acest nou *„vers-liber''* (și aici să nu se evoce faimoasa odeletă:

Un petit roseau m'a suffi
Pour faire frémir l'herbe haute...)

ale cărui versuri, pe care unii le cred libere, n'au niciodată decît patru sau opt picioare — că acest *„vers-liber''*, în ultimii cincizeci de ani care formează prima lui jumătate de secol, n'a produs niciun poem din care cineva să poată recita, pe nepregătite, măcar o pagină, aceasta nu e o vorbă 'n vînt:, e un fapt; el a fost însă, fără îndoială, cel mai vast loc geometric al acelor greșeli de cantitate, ca și al acelor „deliquescențe complicate'' în care se complăceau, în *A rebours*, decadentele solitudini ale Domnului des Esseintes.

*) Traducerea versurilor citate pentru a servi de argument într'o chestiune de prozodie franceză ar fi, bine înțeles, inutilă. (N. Tr.)

Moréas, Henri de Régnier și alții s'au întors, spre gloria lor, la versul francez; și mai tîrziu, prin răsunetul lor brusc și durabil, poemele d-lui Paul Valéry, pe care le-au admirat imediat până și cei care arătau în operele lor cel mai înverșunat dispreț față de orice reguli, au răspîndit fericita dovadă că, chiar în secolul nostru atît de lacom de noutăți, versul regulat n'a încetat de-a se arăta cel mai potrivit pentru a face pe cititor să beneficieze de gîndurile și de tainele din sufletul poeților.

— Dar autorii care încercau să practice *„versul-liber''* nu visau ei că arta lor va cunoaște în chipul acesta o libertate completă?

— Nici nu mă îndoesc de asta, și iarăș nu mă îndoesc că greșeau, așa cum opera lor a dovedit-o, căci nu este artă care să poată trăi fără legi tot așa cum nu este ființă care să respire dacă nu este într'un fel oarecare organizată; și ne-am bucura foarte mult cînd un poet ar ști să desprindă reguli noi care să fie folositoare poeziei, adică să fie astfel ca publicul, cu ajutorul lor, să citească încă și mai bine în meditațiile pe care poemul încearcă să i le încredințeze, căci, sub pedeapsa de a nu exista, poezia nu este în primul rînd decît o anumită artă de a face ca spiritele să comunice între ele, și am spune chiar în privința aceasta că faptele au arătat că *„versul-liber''* nu e decît un telefon în care cele mai frumoase voci se pierd.

Iar cît despre faimoasele ritmuri personale pe care *„versul-liber''* făgăduia, în zadar, că le va lăsa să danseze după inspirație, nu se găsesc ele oare din belșug în alexandrin, unde, în felul acesta, poetul, dominîndu-și opera, în mijlocul celor mai capricioase balete, nu încetează să bată măsura care este semnul rațiunii ce domnește mereu peste furtuni și peste visuri? Și dacă trebue aici să arăt cu modestie în ce consistă acest mecanism, nu voi căuta în biblioteca mea nicio pagină celebră și mă veți ierta că nu vă spun decît aceste versuri:

Je vais songer à la jeune fille
Que j'ai peinte naguère
Au tome deux de *l'Abrégé de mes Amours*
Et dont grâce était fleurie.
Cet abrégé n'est pas encore
En librairie.

— Scrii dumneata așa ceva? exclamă doamna Baramel. Primul vers este penibil. Și ce asonanțe: *fille — fleurie;* și ce biete contra-asonanțe: *ère — ours — ore...*

— Nu, doamnă, eu scriu așa:

Je vais songer à la jeune fille que j'ai
Peinte naguère au tome deux de l'*Abrégé*
De mes Amours, et dont la grâce était fleurie.
Cet abrégé n'est pas encore en librairie.

TRISTAN DERÈME

ORGANIZAREA CERCETĂRII ŞTIINŢIFICE ÎN FRANŢA

Tot astfel cum un biolog, pentru a înfăţişa un animal sau o plantă, este adeseori nevoit să explice evoluţia acestui organism, nu pot nici eu să explic în chip viu organizarea cercetării ştiinţifice în Franţa, fără să spun dificultăţile care au trebuit să fie învinse.

Şi, înainte de orice, în numele celor care au dus în Franţa cruciada pe care am s'o rezumez acum, vreau să spun şi să repet pentru prietenii noştri Romîni profesiunea noastră de credinţă: suntem pe deplin conştienţi de faptul că — în timp ce ea lărgea spiritul uman, creind o formă nouă de artă şi de frumos — cercetarea ştiinţifică a îngăduit imensul progres al civilizaţiei noastre materiale; suntem pe deplin conştienţi de faptul că, datorită acestui progres material, oamenii vor avea mai mult timp liber şi că acest timp liber va permite tuturora să ajungă la o înaltă cultură intelectuală, artistică şi morală; suntem pe deplin conştienţi de faptul că, datorită descoperirii de lucruri necunoscute, existenţa omenească, odinioară mediocră şi nenorocită, s'a lărgit în chip prodigios şi că intrăm într'o eră nouă în care se vor desvolta în realităţi splendide toate posibilităţile fericite ale trupurilor şi sufletelor noastre.

I

ÎNVĂŢĂMÎNTUL SUPERIOR

Cercetarea ştiinţifică a început cu Renaşterea. De pe atunci, crearea Colegiului Franţei a asigurat din partea statului francez un ajutor permanent, pentru desvoltarea ştiinţei. Totuş, în linii generale, cercetarea ştiinţifică s'a desvoltat mai întîi la întîmplare, ca şi alte forme de artă, şi a căpătat slabele resurse de care avea absolută nevoie, fie dela sacrificiile personale ale cercetărilor înşişi, fie dela generozitatea cîtorva meceni. N'a fost un laborator de stat

acela în care Descartes a stabilit legile refracţiei, în care Lavoisier, fermier general, a pus bazele Chimiei, în care Du Fay a descoperit cele două electricităţi, căpitanul Coulomb a găsit legile interacţiunii lor, Sadi Carnot, alt ofiţer de Geniu, a creat termodinamica sau în ginerul Fresnel a stabilit natura ondulatorie a Luminii. Pe acele vremuri, şi aproape pînă în zilele noastre, statul n'a facilitat descoperirile ştiinţifice decît în chip indirect, intemeind, mai ales sub influenţa filosofilor din secolul al XVIII-lea şi graţie înfăptuirilor Convenţiunii, *Invăţămîntul superior*.

Rol capital, dealtfel, dacă ne gîndim că acest învăţămînt, într'adevăr „superior'', pe lîngă că rezumă în linii mari ştiinţa dobîndită în cursul secolelor, ştie să nu ascundă cîte incertitudini îi indică hotarele, punînd prin aceasta probleme tot mai numeroase şi sugerînd noi cercetări. Fără acest învăţămînt care prelungeşte şi amplifică tot mai mult cunoaşterea noastră despre univers, nu există nicio posibilitate, nici chiar pentru cel mai mare geniu, să descopere vreun filon nou în terenul prea cunoscut pe care miliarde de oameni l-au prospectat pînă acum.

Se înţelege dela sine că profesorii noştri din învăţămîntul superior făceau cercetări în limita timpului liber pe care li-l lăsau funcţiunile lor. Şi lor li se datoresc descoperiri mari. Dar ei erau prea puţini la număr şi pe lîngă asta nici n'aveau credite speciale

II

ÎNALTELE STUDII ŞI CASA CERCETĂRILOR

O primă încercare în favoarea cercetărilor ştiinţifice propriu zise a avut loc la sfîrşitul celui de-al doilea imperiu. In momentul acela, după o frumoasă „expunere de motive'', pe care am putea-o accepta şi astăzi, Victor Duruy a obţinut crearea unui organism de cercetări pe care l-a numit, în chip supărător de altfel, *Şcoala de înalte studii*, organism care comporta, pentru ştiinţele fizice şi naturale, numirea cîtorva funcţionari, avînd drept singură obligaţie cercetarea ştiinţifică. Însă resursele prevăzute pentru experinţe erau minime şi numirile cercetătorilor în număr neînsemnat. Acest organism subsistă şi astăzi, titlurile pe care le acordă sunt preţuite şi cei 200.000 sau 300.000 de franci de care dispune sunt întrebuinţaţi în chip folositor.

Afară de acest efort bugetar neînsemnat, statul continua să nu afecteze niciun credit cercetărilor ştiinţifice. El subvenţiona numai laboratoarele învăţămîntului experimental, la titlul „Material şi Intreţinere''. Costul experienţelor celor mai mari cercetători ai noştri, ale unui Pasteur de exemplu, era plătit din aceste resurse prin viramente tolerate, dar contabiliceşte incorecte.

La începutul acestui secol, o nouă sforţare. O lege crează o Casă a cercetărilor ştiinţifice (1902), ale cărei credite, distribuite de savanţi de primul rang, sunt destinate nu unor laboratoare, ci cîtorva cercetători indicaţi în fiecare an pentru a cumpăra aparate şi a publica descoperiri. Aceste credite, care n'au depăşit un milion, au adus, cu toată insuficienţa lor, servicii mari.

III

TAXA DE CINCI CENTIME PENTRU LABORATOARE

Totuşi nevoile cercetărilor ştiinţifice creşteau pe măsură ce Ştiinţa se lărgea. Nu se făcuse încă nimic în Franţa pentru a remedia o situaţie tot mai gravă, în timp ce celelalte naţiuni mari, mai puţini sărăcite de război, consacrau cercetării ştiinţifice resurse considerabile şi prin aceasta, datorită consecinţelor acestei cercetări, sporeau prosperitatea lor economică şi cucereau în domeniul ştiinţei o supremaţie care fusese gloria noastră.

A fost timpul acelei mizerii a laboratoarelor, mizerie al cărei pericol l-a denunţat în chip elocvent Maurice Barrès, trezind o simpatie generală întreţinută de întreaga presă şi pe care a arătat-o succesul zilei închinate lui Pasteur. Milioanele adunate atunci şi distribuite de Academia de ştiinţe au permis printre alte instalaţii construirea de către Aimé Cotton, a marelui electro-magnet dela Bellevue, rămas mult timp fără rival.

Dar aceasta nu era decît un ajutor temporar. O contrbiuţie durabilă s'a obţinut însfîrşit în 1924 graţie unei iniţiative a lui Emile Borel, pe atunci deputat. Se discuta, la Cameră, stabilirea unei *taxe de ucenicie* prelevată asupra industriaşilor în proporţie de 30 centime la salariul de 100 franci. Emile Borel făcînd observaţia că, fără descoperirile făcute în laboratoare, majoritatea industriilor n'ar exista, a propus să se majoreze cu 5 centime această taxă, pentru a subvenţiona laboratoarele de cercetări şi a obţinut cîştig de cauză în faţa Camerii (Ministerul Edouard Herriot).

Cînd acest proiect de lege a fost supus Senatului (Preşedintele Consiliului, tot atît de favorabil, fiind pe-atunci Paul Painlevé), taxa a fost redusă la 20 centime, pentru un salariu de 100 franci. Insă la intervenţia lui Léon Perrier, aceiaş fracţiune din această taxă, adică o şeptime, a fost considerată ca garantînd un credit destinat laboratoarelor de cercetări ştiinţifice (ceea ce însemna, a observat Borel, să se preleve pentru aceste cercetări cîteva secunde asupra zilei de muncă a fiecărui lucrător). In chipul acesta, chiar din anul următor, au fost plătite laboratoarelor opt milioane. Mai pe urmă însă, contrar dorinţei Parlamentului, creditul corespunzător fusese micşorat. Voi spune imediat cum, de curînd, el a căpătat valoarea mărită care corespunde ridicării salariilor.

Chiar cu proporţia normală, creditul garantat de taxa de ucenicie era insuficient. Cu toate acestea, existau acum pentru prima oară nişte credite regulate pentru cercetarea ştiinţifică. Dar, cum spunea glumind Emile Borel el însuş, dacă cercetările ştiinţifice se fac în al doilea rînd cu aparate, trebue oricum, în primul rînd, creere.

Creerile, însă, din păcate prevăzute cu stomahuri, nu se prezentau în număr suficient: chiar un artist, puţin exigent pentru viaţa lui materială, are nevoie să mănînce. Existau, desigur, cîteva posturi de asistenţi, al căror număr însă, foarte mic, era neglijabil faţă de numărul cercetătorilor întreţinuţi în celelalte mari naţiuni. Astfel încît, deşi avînd un fond intelectual hereditar poate fără egal, Franţa care odinioară ocupa primul rang în creaţia ştiinţifică, cădea acum în rangul al patrulea sau al cincilea; asta însemna decadenţa apropiată.

IV

UN PLAN GENERAL DE ORGANIZARE

O iniţiativă particulară a dat semnalul ridicării. Ajuns aproape de sfîrşitul carierii, Edmond de Rotschild a vrut să realizeze o operă a cărei primă ideie îi venise în cursul unor conversaţii mai vechi cu Claude Bernard. El a consacrat 50 milioane pentru creearea unui Institut de biologie fizico-chimică (1926) în care cîţiva cercetători plătiţi, fizicieni, chimişti, biologi, liberaţi de orice funcţie profesorală, aveau să întreprindă în nişte laboratoare, larg înzestrate, studiul fizico-chimic al mecanismelor vieţii.

Am avut cinstea ca, împreună cu fiziologii Pierre Giraud şi André Mayer şi cu chimiştii André Job şi Georges Urbain, să organizez şi să conduc această instituţie. Fireşte, noi ne-am gîndit să generalizăm principiul şi, în discuţiunile noastre săptămînale, am stabilit un proect de Serviciu naţional al Cercetărilor ştiinţifice, pe care m'am obligat să-l redactez şi să-l public. Acest proect prevedea patru clase de cercetători: Bursieri ai Cercetărilor, Insărcinaţi cu cercetări, Maeştri de cercetări şi Directori de cercetări ştiinţifice; aceste clase corespundeau, cu lefuri egale, asistenţilor, şefilor de lucrări, conferenţiarilor şi profesorilor titulari din învăţămîntul superior. (Aceleaşi titluri puteau să fie date unor cercetători de elită care n'ar fi putut să-şi consacre cercetărilor tot timpul lor, dar cu o leafă foarte redusă). De-acum înainte un savant putea să facă în cercetarea ştiinţifică o carieră completă, fără altă obligaţie. Totuş

aceşti cercetători nu aveau să fie nişte funcţionari. In cazurile, negreşit numeroase, în care aptitudinile tinerilor puşi la încercare s'ar fi dovedit hotărît diferite de cele necesare aici, şi după un termen rezonabil, aceşti tineri trebuiau să accepte să se îndrepte spre alte activităţi, de exemplu spre industrie sau spre învăţămînt. Aparatele speciale cerute de cercetători (şi furnizate pînă atunci numai de neinsemnatul credit al Casei de cercetări) trebuiau să se înmulţească, publicaţiile trebuiau să fie facilitate şi ajutoare tehnice trebuiau să permită realizarea rapidă a ideilor concepute de cercetătorii pentru care acest ajutor ar fi părut mai folositor.

Pentru a lua aceste hotărîri şi a face această alegere cu cît mai puţine erori, trebuia un juriu a cărui autoritate să fie incontestabilă, constituit, pentru fiecare ştiinţă, de personalităţi eminente, destul de numeroase pentru ca orice mare disciplină ştiinţifică să fie reprezentată, juriu care să accepte, fără nicio retribuţie, numai în interesul ştiinţei şi al patriei, să facă propuneri, de care el să nu profite în niciun caz. Acest juriu, pe care îl numiam de pe atunci *Consiliul superior al Cercetării*, trebuia să fie cheia de boltă a edificiului proectat.

Trebuia însfîrşit să se stabilească un deviz al cheltuielilor. Noi am socotit că, adresîndu-ne tinerilor care au beneficiat de învăţămîntul superior, se putea uşor dubla producţia ştiinţifică franceză. O discuţie precisă arăta atunci că, ţinînd seamă de ajutoarele şi de materialul necesar, trebuia prevăzut într'un regim normal (ieşirile compensînd intrările) aproximativ 40 milioane franci. Sau mai exact (fiindcă cunoşteam incertitudinea evoluţiilor monetare) trebuia, aşa cum îmi spusese Paul Painlevé atunci cînd i-am expus planul, să se consacre Cercetării pure a mia parte din bugetul Franţei. Şi trebue să amintesc că la început noi nu ne gîndisem decît la ştiinţele „cuceritoare'' : matematici, mecanică, fizică, chimie, fiziologie, uitînd că descoperirile ştiinţelor umane pot lărgi spiritul tot atît de bine ca şi ştiinţele astronomice sau chiar (ştiinţe sociale), că ele pot juca un rol important în mecanismul prin care progresul ştiinţei obiective transformă şi creiază civilizaţia.

Astfel era planul nostru general de organizare al Cercetării. Pentru reuşita lui, acest plan avea nevoie cel puţin de bunăvoinţa serviciilor administrative existente. Decanul facultăţii de ştiinţe Charles Maurain, cîştigat ideilor noastre, şi eu însumi, am reuşit să convingem pe directorul învăţămîntului superior, Jacques Cavalier, care a acceptat cu generozitate să apere un proect pe care ar fi putut măcar să vrea să-l modifice (atîţia alţii ar fi fost ispitiţi s'o facă) cu riscul de a-i întîrzia execuţia şi poate de a-l face să eşueze. Şi acest sprijin tehnic trebuia să permită ministrului să susţină acelaş proect, de îndată ce s'ar fi ivit prilejul favorabil.

Dar noi n'avem credite, de pe atunci greu de obţinut. Am solicitat aşa dar puterea publică. Primele noastre demersuri pe lîngă oamenii politici, favorabil dispuşi, dar şovăitori ei înşişi în privinţa drumului de urmat, n'au ajuns la rezultate practice.

V

CASA NAŢIONALĂ A ŞTIINŢELOR

O întîmplare făcu atunci ca vechiul meu prieten Edouard Herriot să-mi ceară să pronunţ un discurs la o „împărţire de recompense societăţilor de învăţămînt profesional'', pe care el trebuia s'o prezideze la Grand Théâtre din Lyon. Imi luai ca subiect al acelui discurs Cercetarea ştiinţifică. Avui norocul să impresionez pe auditori şi, lucru mai important, pe prezident, cu care chiar în ziua aceea avui o largă convorbire precisă şi care hotărî — fapt capital — să-şi pună în favoarea Cercetării ştiinţifice influenţa şi răspunderea lui.

El începu prin a insista în presă asupra avantajului pe care l-ar avea Statul, creind un corp de cercetători, să ţină la dispoziţia lui imediată, în caz de pericol, nişte oameni indicaţi, atît prin aptitudinile lor, cît şi printr'un antrenament special, pentru soluţionarea multor probleme neprevăzute şi schimbătoare. După aceea Herriot făcu în acest sens la Cameră, în Iunie 1930, un frumos discurs, propunînd ca un credit de 20 milioane, care să permită organizaţia proiectată, să fie prelevat din creditele Apărării Naţionale.

El obţinu în parte cîştig de cauză. Miniştrii Apărării Naţionale acceptară, după intervenţiile lui Léon Blum, Borel, Ducos, o prelevare de 5 milioane, fiind stabilit că asta ar fi prima anuitate a unui capitol regulat al bugetului Educaţiei Naţionale, la care, în regim normal avea să fie ataşat noul organism. *Serviciul naţional al Cercetării* era de fapt creat chiar atunci, limitat la început la ştiinţele obiective.

Pentru a evita întîrzierea pe care ar fi necesitat-o o lege nouă, acest Serviciu fu integrat într'un organism deja existent şi al cărui titlu ne convenea, *Casa Naţională a Ştiinţelor*. Această Casă avusese până atunci drept unic obiect să distribue ajutoare (având un caracter onorific) savanţilor care aveau nevoie sau familiilor lor, aşa cum face Societatea Prietenilor Ştiinţelor (societate privată prezidată de d. Emile Picard). Creditul nostru de 5 milioane s'a adăugit la suma prevăzută de Parlament şi la suma de 500.000 franci de care această Casă dispunea pentru ajutoare, astfel că Serviciul Cercetării propriu zis a putut să fie organizat după proiectul nostru iniţial, deja acceptat în principiu, după cum am spus, de Invăţământul superior şi de ministru.

In urma unui frumos raport a lui André Mayer, Consiliul de administrație al acestei case a adoptat un „regulament interior'', aproape identic cu acest proiect inițial. Dar consiliul superior prevăzut nu era încă realizat decît sub forme de „comitet tehnic'', organ consultativ al consiliului de administrație și fără autoritate și stabilitate suficientă.

VI

CONSILIUL SUPERIOR AL CERCETĂRII

După un nou discurs (la Cahors în fața foștilor combatanți) care îmi dădu ocazia să conving pe ministrul Anatole de Monzie de importanța pe care cercetarea științifică trebue s'o aibă în economia țării, și după demersuri laborioase care duseră la o petiție semnată de o sută de mari savanți, înfățișând toate științele, am obținut în sfârșit (prin decretul din 11 Aprilie 1933) crearea *Consiliului superior al Cercetării*, format din secțiuni care corespund diverselor științe și din cîțiva membri „în afara secțiilor'', mari personalități reprezentând diverse interese generale. In fiecare secție, adică pentru fiecare știință, membrii sunt fie numiți de ministru, fie aleși: de Academia competentă sau de către marile societăți științifice sau de cercetători, cu reprezentare asigurată tinerilor.

Astfel constituit, Consiliul superior exprimă guvernului nevoile cercetării cu o majoritate incontestabilă.

VII

DIFICULTĂȚI BUGETARE

Existența Consiliului superior asigură o bună utilizare a resurselor noastre. Trebue însă ca aceste resurse să existe. Am spus cum, datorită președintelui Herriot, noi obținusem pentru alocații cercetătorilor un prim buget de 5 milioane. Larg la început, acest buget a devenit repede neîndestulător.

Am făcut atunci, doamna Curie și cu mine, numeroase demersuri pe lîngă marii parlamentari, membri ai comisiunii sau miniștri, care ne-au făcut întotdeauna o primire bună. Campania aceasta a consolidat desigur situația Cercetării față de Parlament, de-acum înainte mai bine informat (și aceasta ne impune datoria de-a aduce un nou omagiu amintirii doamnei Curie care a consacrat acestei opere o parte din ultimele ei sforțări). Am obținut dela d. Ducos,

raportor al bugetului educației naționale, să-și ia răspunderea de-a spori propunerea ministrului, ridicând suma dela 5 milioane la 7 milioane jum. (sub rezerva ca o șeptime să fie consacrată cercetărilor științelor umane); această sporire a fost acceptată de Parlament.

In anul următor am reluat demersurile noastre și, în bugetul din 1934, am obținut 8 milioane pentru indemnizațiile alocate cercetătorilor, în timp ce bugetul acordat pentru cheltuieli de cercetare laboratoarelor care depind de învățămîntul superior (în urma silințelor lui Emile Borel) rămânea de 8 milioane.

A venit apoi o perioadă întunecată; anumite decrete-legi au avut drept consecință indirectă, și, țin să spun, fără votul Parlamentului, să reducă cu 25% toate creditele noastre, care au scăzut astfel la 12 milioane.

VIII

CASA NAȚIONALA A CERCETARII ȘTIINȚIFICE

Dar cel puțin, tot în aceiaș perioadă, datorită directorului Cavalier s'a realizat o importantă reorganizare administrativă: Casa națională a Științelor și Casa cercetărilor științifice au fost unite într'un singur așezămînt, înzestrat cu personalitate civilă și autonomie financiară și numită Casă națională a Cercetării științifice. Această casă lua gestiunea nu numai a resurselor celor două așezăminte astfel unite, dar și a subvențiilor acordate pentru cercetarea așezămintelor științifice (subvenția Borel), precum și a subvențiilor pentru publicarea cercetărilor, pentru călătorii și misiuni științifice, pentru săpături arheologice și însfârșit pentru ajutoare date savanților (decretul din 30 Octomvrie 1935).

Primul buget anual al acestei case a fost de 15 milioane, așadar mai mic cu 4 milioane față de ceea ce ar fi fost fără reducerile de care am vorbit. Acest buget cuprindea șase posturi: indemnități cercetătorilor (vechea casă a Științelor); material acordat nominal (vechea casă a cercetărilor); cheltueli pentru cercetări în laboratoarele statului (subvenția Borel); publicare de cercetări (vechea casă a cercetărilor); misiuni științifice și săpături; ajutoare savanților și familiilor lor. Pentru toate acestea creditele erau insuficiente.

IX

SUBSECRETARIATUL CERCETARII

Tocmai în momentele acelea grele, datorită sosirii lui Léon Blum la putere (1 iunie 1936), a început o perioadă favorabilă pentru Cercetarea științifică.

Bizuindu-mă pe vechea noastră prietenie și mai ales pe comprehensiunea activă de care dăduse atîtea dovezi, mi-am îngăduit, nu fără mari șovăiri, să mă duc la viitorul șef al guvernului ca să-i cer să afirme în declarația lui ministerială, așa cum făcuse și tînărul rege Leopold în discursul tronului, importanța primordială a Cercetării și a Descoperirii pentru progresul și gloria națiunii.

El mi-a răspuns — și n'am niciun motiv să cred că demersul meu i-a întărit intențiile — că va face poate și mai mult, rezervând un subsecretariat tinerei și celebrei noastre Irène Joliot-Curie, și reușind astfel, pentru prima oară și dintr'odată, printr'o alegere față de care orice obiecțiune de principiu ar fi fost imposibilă, să reprezinte în guvern și femeile franceze și cercetarea științifică.

A trebuit totuș multă insistență până când Irène Curie să se hotărască să ocupe un post care o îndepărta de laboratorul ei. Am fost chemat să-i urmez, după dorința ei, de îndată ce a fost posibil (septembrie 1937) și m'am găsit astfel într'o situație foarte nimerită pentru a îmbunătăți și a consolida serviciul Cercetării.

Mai întâi, am căutat, în ciuda situației financiare și fiind convins că silința mea este justificată de interesul general, să obțin ceva mai multe din acele resurse care sunt în mînile noastre o sămînță prețioasă pentru viitor. Pentru aceasta trebuia să mă adresez ministrului finanțelor Vincent Auriol. Se știe câte dificultăți întâlnea el. Cu atît mai mult trebue să insist asupra recunoștinței pe care i-o datorează țara pentrucă a găsit mijlocul de-a dubla aproape creditele afectate Cercetării științifice, și aceasta în modul care urmează:

Mai întâi, noi subvenționam prea puțini cercetători, mai ales pentru științele umane, și asta cu atît mai mult cu cît era de dorit să se creeze o secție nouă pentru medicina experimentală. In loc de 6 milioane la care fusesem reduși, am cerut și am obținut 10 milioane din care o cincime (și nu o șeptime ca pînă atunci) pentru științele umane.

Aș fi vrut să urc la 10 milioane subvenția pe care Emile Borel o obținuse pentru laboratoarele de cercetări și care, cum am spus, fusese redusă dela 8 la 6 milioane fără ca, totuș, taxa care o garanta să fi devenit mai puțin rentabilă. Mi se acorda însă (e drept că cu titlu excepțional) din „creditele pentru lucrări mari" 16 milioane pentru utilajul laboratoarelor, astfel încît n'am mai îndrăznit să insist ca să se sporească imediat subvenția regulată.

In schimb, am ținut să obțin fără întîrziere, și am obținut, înscrierea în capitolul nostru bugetar a unui articol nou permițând crearea unui corp de *Ajutori tehnici*, calculatori, chimiști, horticultori, operatori în tot felul de tehnice, cărora nu li se cere o muncă originală, dar grație abilității cărora se vor putea înmulți încercările sugerate de creatori care niciodată n'au destule „mîini" inteligente pentru a-i ajuta să-și realizeze proectele. Nu m'aș mira dacă ar trebui

să se cheltuiască pentru acești tehnicieni tot atîta cît pentru cercetătorii înșiși; de fapt, la început, am fost mulțumit să obțin 2 milioane, în practică sporite la 3, datorită sumelor acordate din fondul (excepțional) al luptei contra șomajului intelectual.

Pe de altă parte, nu e deajuns numai să cercetezi și apoi să găsești; trebue să publici ce găsești. Aceasta, nu numai pentru a spori știința „făcută", nu numai în vederea unei utilizări, ci pentru a fecunda Cercetarea însăș prin cunoașterea imediată a progresului Descoperirii, cunoaștere care unește, în fiecare clipă, în vederea unei colaborări fecunde, pe cercetătorii purtați de acelaș curent de gîndire. Am putut să obțin 2 milioane în plus pentru publicațiile de cercetări și trebue să spun că imediat acest spor s'a dovedit neîndestulător.

Infine, mereu în scopul de-a înmulți descoperirile, atrăgînd pe cercetători într'o carieră devenită mai sigură și mai plină de prestigiu, am cerut *recompense* pentru savanții ale căror lucrări ar onora sau ar îmbogăți țara, și prime analoage cu premiile Institutului, pentru acei care s'ar distinge în chip deosebit. Vincent Auriol, căruia i-a plăcut această ideie, a înscris în buget pentru acest scop un credit de 2 milioane.

In definitiv, și ținînd seama de alte cîteva sporuri, bugetul propus pentru cercetările științifice se urca la 26 milioane, cu 11 milioane mai mult decît bugetul precedent.

Mai rămînea de obținut aprobarea parlamentului. Și mai ales, ascultînd de sfaturile unor prieteni prevăzători care se temeau ca nu cumva să dispară brusc în viitor un serviciu neocrotit administrativ, voiam să cer parlamentului crearea unei Direcții a Cercetării științifice, cadru administrativ stabil și permanent, capabil, chiar în lipsa unui subsecretariat special, să apere progresele realizate și să pregătească altele. Comisiunea financiară a Camerii, prezidată de deputatul Valières, a acceptat fără nicio rezervă proectul meu, apărat de către Georges Cogniot, raportor al bugetului Educației naționale și care trebuia acum să fie prezentat Camerii. Aceasta mi-a dat ocazia să vorbesc dela tribună despre importanța capitală a Cercetării pure și, pe lîngă asta, să las să se prevadă în metropolă și în colonii o organizație conexă a Cercetării aplicate. Propunerile și programul avură rarul succes de-a fi aplaudate de unanimitatea Camerii deputaților.

Succesul a fost mai puțin ușor la Senat. Comisiunea financiară nu voia să acorde decît jumătate din sporul de credit cerut și, ostilă creării de noi funcționari, refuza direcția cerută. Totuș, la ședință, după intervenția senatorului Queuille, ea a acordat creditul în întregime.

Direcția, însă, rămînea în suspensie: scurta mea inervenție (primită cu simpatie); bunăvoința pe care președintele Caillaux a lăsat-o să se ghicească în obiecțiunile sale; înfine întoarcerea în des-

baterile bugetare a propunerilor menţionate de Cameră, au permis discuţii noi. Ministrul Léon Perrier amelioră proectul meu evitând ca el să aibă drept consecinţă crearea unei biurocraţii în curând fără contact cu Ştiinţa. Directorul, sub numele de şef al serviciului central al Cercetării şi cei doi consilieri ştiinţifici ai săi trebuiau să aparţină în chip obligator învăţământului superior şi să continue să conducă cercetări; iar restului personalului prevăzut i se cereau titluri ştiinţifice. Sub această formă, proectul a fost votat (31 decembrie 1936)' de-acum înainte, apărat de riscul unei dispariţii repezi. Serviciul naţional al Cercetării îşi dobîndise cadrele.

A trebuit totuş oarecare timp pentru a le completa. In toată această perioadă şi, de altfel, chiar dela crearea subsecretariatului, încă şi alte progrese se obţineau sau se anunţau.

X

LABORATOARE SPECIALIZATE

A fost mai întâi (noembrie 1936) crearea (dorită zadarnic de atita vreme) apoi realizarea imediat începută (graţie unor fonduri excepţionale obţinute din creditele pentru lucrări mari, graţie de asemeni activităţii tinerii şcoli astronomice franceze) a unui Serviciu de astro-fizică demn de Franţa, comparabil cu marile observatoare americane. Serviciu naţional care nu depinde de nicio universitate dar deschis tuturora, format din două staţiuni, una pentru observaţie în Haute Provence (în regiunea franceză unde › cerul cel mai curat), alta la Paris, pentru construire de aparate precise şi pentru măsurătorile sau discuţiile permise de documentele adunate în observatorul provensal. Un comitet de astrofizică, nominal indicat, compus jumătate din astronomi noui şi jumătate din fizicieni şi unde tinerii sunt în majoritate, asumă direcţia generală a lucrărilor.

Altă creaţie importantă a fost, sub impulsul lui Georges Urbain, aceia a unui laborator de mari transformări chimice, construit (tot graţie creditelor dela „lucrările mari") în periferia Parisului, laborator în care se vor putea obţine prin procedee semi-industriale produse preţioase pentru Cercetarea ştiinţifică şi care nu interesează încă industria chimică. Astfel sunt, în chimia minerală, metalele extrase din păminturi rare, a căror preparare cere fracţionări anevoioase şi întrebuinţarea unor cantităţi considerabile de minereu. Pentru astrofizică e vorba aici de un laborator utilizabil (după o ordine a urgenţii fixată de un comitet de direcţie) de către toate laboratoarele de cercetări, atît în provincie cât şi la Paris.

Tot nevoia de-a pune în lucru mijloace de mare putere a îndemnat Serviciul Cercetării să construiască laboratorul de sinteză atomică, veritabilă uzină de producţie de elemente noi, organizată de însuş fizicianul ale cărui descoperiri au permis această sinteză, Frédéric Joliot, .

Alte laboratoare specializate ce au nevoie de mijloace puternice de care nu pot dispune laboratoarele generale existente şi pe care li le va da Casa, au fost, sau regularizate (de exemplu laboratorul de magnetism condus de Pierre Weiss la Strasbourg), sau începute (laboratoul de temperaturi joase condus de Aimé Cotton la Bellevue), sau prevăzute (mai ales în ce priveşte biologia, datorită lui Mayer şi lui Laugier).

XI

MEDICINA EXPERIMENTALĂ

Tot la începutul anului 1937, şi astfel cum fusese anunţat în parlament, am reuşit, ajutat de decanul Roussy, să creez o secţie de medicină experimentală (pentru care am ales intr'adins titlul pe care il are la Collège de France catedra marelui Bernard), ceiace ridică la şapte numărul secţiunilor corespunzătoare ştiinţelor obiective (matematici, mecanică şi astronomie, fizică, chimie, biologie, medicină experimentală, ştiinţe naturale). Astfel vom putea însfîrşit să utilizăm, pentru unul din grupurile de cercetări de care se leagă cele mai multe speranţe, pe tinerii cercetători entusiaşti ai şcolilor de medicină şi de farmacie, care înţeleg că vindecarea bolilor noastre va rezulta de cele mai multe ori din studii urmate fără scop imediat utilitar şi care sunt clasate printre cercetările ştiinţei pure.

XII

CERCETAREA APLICATA

Alt mare efort complimentar avea să fie necesar, aşa cum am ţinut să anunţ în parlament imediat ce am devenit responsabil de organizarea Cercetării.

Dacă cercetarea pură este prima sursă a civilizaţiei, nu putem uita că *invenţia şi tehnica* care îi urmează sunt de asemeni necesare (şi pe lângă asta uşurează la rîndul lor descoperiri noi în ştiinţa pură). Pe scurt, e vorba de-a organiza cercetarea ştiinţifică aplicată.

Lucrul acesta este deja realizat în Germania, în Anglia, în Statele Unite, cu o amploare atât de mare în cât noi trebue, pentru a utiliza brevetele lor, să plătim în fiecare an străinătăţii un tribut de miliarde, fără nicio contraparte comparabilă.

Ca să ne liberăm va trebui să lărgim mult şi să depăşim ceiace putea face cu credite mici *Oficiul invenţiilor*, ieşit din Serviciul invenţiilor interesând apărarea naţională pe care îl crease în timpul războiului Paul Painlevé.

E vorba astăzi să se transforme această operă aşa cum ar fi dorit acest mare om. Va trebui în deosebi, în organismul pe care îl prevedem, să utilizăm, ca şi în cercetarea pură, cercetători plătiţi lucrînd liber, fără probleme impuse mai dinainte. Căci, şi azi, „spiritul suflă încotro vrea" şi cercetătorului îi trebue întotdeauna un minimum de securitate personală şi de înlesniri materiale care permite tocmai această independenţă şi această libertate de cercetare pe care industria n'o dă astăzi, cu toată evidenta bunavoinţă a unora dintre şefii ei.

In sensul acesta, atunci cînd subsecretariatul Cercetării restabilit (al doilea minister Léon Blum) mi-a fost din nou încredinţat, progrese mari au fost sugerate şi au putut fi realizate de-atunci încoace. Mai întâi textul legii privind „Organizarea naţiunii în timp de război", text votat de Cameră (apoi adoptat, după căderea ministerului, la Senat) a recunoscut importanţa Cercetării ştiinţifice în timp de război sau de primejdie de război şi a încredinţat ministrului educaţiei naţionale (sau eventual subsecretariatului de stat al Cercetării) pregătirea mobilizării ştiinţifice. După aceasta, organizarea cercetării aplicate a fost obiectul unui decret-lege (24 Mai 1938), obţinut dela d. Daladier de către d. Jean Zay (rămas ministru al educaţiei naţionale) Acest decret-lege, care suprimă totodată oficiul invenţiunilor, creiază un Centru naţional al cercetării aplicate, cuprinzând un Inalt Comitet de coordonare a cercetărilor ştiinţifice (care leagă între ele serviciile de cercetare ale diverselor ministere) şi un consiliu superior al cercetării aplicate, împărţit în comitete specializate, organism consultativ analog consiliului superior al cercetării pure. In fine, preşedintele Inaltului Comitet (post care mi-a fost încredinţat) este însărcinat (împreună cu directorii cercetării pure şi ai cercetării aplicate) să pregătească măsurile generale proprii acestor două feluri de cercetări şi supune ministrului bugetele ambelor servicii (decret din 10 septemvrie 1938).

Un prim credit de 18 milioane, care se poate spera că va fi înoit în fiecare an şi sporit, a fost atribuit noului serviciu, din bugetul Apărării naţionale.

XIII

PALATUL DESCOPERIRILOR

Enumerînd întreprinderile începute sau executate pentru a favoriza cercetarea ştiinţifică, cred că nu trebue să uit marea realizare care a fost Palatul descoperirilor. Am avut cinstea să-l organizez, dar n'am jucat decît un rol de catalizor şi într'adevăr trebue să spun că nimic nu s'ar fi făcut fără râvna şi continuitatea la lucru a savanţilor care au răspuns chiar la prima mea chemare.

Noi voiam să răspandim cât mai mult această ideie că progresele puterii noastre materiale, împreună cu posibilităţile care rezultă din ele pentru dobândirea unei culturi generale la care toţi au dreptul, îşi au originea, prin mijlocirea invenţiei şi a tehnicei, în descoperirea de lucruri necunoscute, descoperire făcută fără acele consideraţii utilitare care nu pot decât să exprime dorinţele noastre dar nu ne dau mijloacele (în general de-o specie cu totul nouă) care ne permit să le realizăm. Prin asta, noi voiam să arătăm maselor şi claselor conducătoare că a înlesni cercetarea ştiinţifică este absolut necesar pentru binele public.

Voiam însfârşit să determinăm, în vederea acestui bine public, la vârsta când îndrumările sînt uşor de realizat, diverse vocaţii ale căror consecinţe sociale pot fi incalculabile, cum a fost cazul lucrătorului Faraday angajat printr'o simplă întâmplare la un laborator. Avem motive să credem că am reuşit, deoarece peste două milioane de visitatori, respectuoşi şi reculeşi ca într'o biserică, s'au perindat prin Palatul nostru, dovedind avîntul către ştiinţă a acestui popor care, cu o încredere emoţionantă, îşi pune în ea nădejdea lui.

Repercursiunea, în Franţa şi în străinătate, a fost considerabilă. Şi cum motivele care ne-au călăuzit rămân evident valabile, toată lumea, public, parlamentari, miniştri, pare a dori în unanimitate să se creeze un palat durabil al descoperirilor.

Instituţiile trebuesc însă clădite cu oameni mai mult decît cu pietre. Acest Palat permanent nu va fi folositor decît dacă, departe de-a fi un fel de muzeu în curând stabilizat, el va păstra un contact viu cu ştiinţa care continuă să se creeze, şi aceasta prin silinţele statornice ale unor savanţi care vor face din aceste silinţe activitatea lor principală.

In acest scop credem necesar, fapt care dealtfel nu va spori mult cheltuelile inevitabile, să se facă din Palatul descoperirilor un nou aşezământ de înaltă învăţătură, al cărui personal va fi format din Savanţi de aceeaş treaptă cu, de exemplu, asistenţii şi profesorii Muzeului de istorie naturală; savanţi predînd învăţătură mai mult prin experienţe decît prin conferinţe şi trebuind, pe lîngă asta, să consacre cercetărilor o parte din timpul lor.

Deciziile corespunzătoare sunt în pregătire. Putem spune că ele vor fi luate în curând, grație ministrului Educației naționale, d. Jean Zay, care ne-a sprijinit cu curaj întotdeauna și al cărui nume merită de pe-acum să fie semnalat recunoștinței naționale, în rînd cu un Victor Duruy sau un Jules Ferry.

XIV

NOI PROGRESE ÎN RESURSELE NOASTRE

Cînd subsecretariatul Cercetării a fost suprimat pentru prima oară (iunie 1937), bugetul nostru pentru 1938 era pregătit cu un spor de 6 milioane, prevăzut în special pentru cercetătorii in medicina experimentală, pentru ajutorii tehnici, pentru laboratoarele noastre specializate, pentru publicațiile noastre, pentru misiuni și săpături. Ministrul nostru Jean Zay mi-a încredințat grija de-a apăra acest spor (care părea greu de obținut)în fața ministrului finanțelor, Georges Bonnet. Acesta a consimțit la tot ce i-am cerut, fără reduceri și fără tocmeală, și trebue să adăugăm numele lui la numele acelora cărora Franța va datora organizarea unui mare Serviciu al cercetării științifice pure.

Dar și de data aceasta deciziunea trebuia s'o ia parlamentul. Camera, unde raportorii și comisiunea financiară erau tot cei din 1936, a acordat totul și a menținut sprijinul în „naveta bugetară", totuș fără ca să obțină dela Senat tot creditul cerut. Reducerea (de aproximativ un milion) nu privea, dealtfel, noile cereri ci articolul relativ la „recompensele naționale", articol care a fost suprimat, din fericire cu un raport de un milion la ajutorul pentru savanți și familiile lor. Insfârșit, bugetul nostru pe 1938 era egal cu 31 milioane.

In ce privește ajutorul pentru savanți, Consiliul superior al cercetării a propus, după îndemnul meu: 1) să acorde alocațiuni importante savanților glorioși și bătrâni a căror situație este grea (și eventual văduvelor lor); 2) să acorde alocații savanților valoroși, chiar tineri, pe care îi apasă nevoi excepționale; 3) să ajute (așa cum pui umărul la un drum greu), pe cercetătorii care sunt opriți de un obstacol întâmplător sau să le ajute familia în caz de moarte prematură. Prin aceste măsuri vom da chiar tinerilor cercetători făgăduiala unei securități sporite care îi va face să-și aleagă cu mai puțină șovăire o carieră în care nu se pot spera mari avantaje materiale.

Am primit astfel, în bugetul din 1938, satisfacții importante; însă laboratoarele noastre rămîneau foarte slab înzestrate; subvenția „Emile Borel", care ar putea să le fie suficientă (calculată la 3 centime pentru 100 franci de salariu), n'a urmat creșterea salariilor și chiar scăzuse cu 25 la sută în timp ce nevoile noastre creșteau, atît din cauza creșterii prețurilor, cît și din cauza creșterii voite a numărului cercetătorilor. Din pricina unui ajutor provizor, datorit Fondului de înzestrare națională, subsecretariatul nu se ocupase în primul rînd de acest punct; acuma însă, trebuia lucrat repede, fiindcă laboratoarele noastre erau amenințate săcadă din nou în sărăcie. Revalorizarea subvenției Emile Borel, urcîndu-se dela 6 la 15 milioane, putea să asigure creditelor regulate ale acestor laboratoare o valoare acceptabilă.

Pe de altă parte, atribuțiile individuale de material rămîneau, cu toate cele cîteva sporuri timide, foarte neîndestulătoare. O privire asupra cererilor justificate, care au trebuit să fie respinse, cu riscul de-a împiedeca descoperiri utile, arată că creditul afectat acestor atribuții ar fi trebuit dublat. Deasemeni, ajutorii noștri tehnici erau prea puțin numeroși, mai ales în ce privește tehnicienii de precizie.

In fine, regimul permanent (ieșiri compensînd intrările) nu era încă realizat pentru cercetători. In 1936 urcasem creditul corespunzător dela 6 la 10 milioane. O nouă urcare devenea indispensabilă și va trebui fără îndoială să fie urmată de alte cîteva urcări, e drept că din ce în ce mai mici.

Dacă, pe de altă parte, se ține seamă de compensațiile pe care le impune scăderea francului (scumpirea vieții, pierdere la schimb pentru misiuni și săpături etc.), se ajungea la un total de 16 milioane pentru urcarea globală necesară bugetului nostru pe 1939.

Aceasta pare prea mult în aceste timpuri cînd Franța luptă cu disperare să-și echilibreze finanțele. Dar este vorba aici de cheltuieli „rentabile", comparabile cu cumpărăturile de semințe pe care un agricultor trebue să le facă, pentru a evita ruina, chiar dacă pentru aceasta trebue să modifice ușor repartiția bugetului lui. Pe lîngă asta, și acesta e argumentul cel mai puternic, aceste cheltuieli, neînsemnate în fond față de milioanele pe care trebue să le consacrăm înarmării, sunt și ele tot atît de indispensabile pentru Apărarea națională; sau, dacă vreți, cercetarea *pură* este și ea un fel de armament foarte puțin costisitor, foarte puternic și de neînlocuit. Dela Paul Painlevé, toți miniștrii noștri de războiu au înțeles acest lucru, de asemeni și personalul înalt al apărării noastre; și primele milioane cerute pentru noi de Edouard Herriot au fost luate din miliardul liniei Maginot. Aveam deci speranțe mari.

Aceste speranțe au fost îndreptățite: cînd cererile noastre au fost supuse ca și anul trecut de biurourile Finanțelor hotărîrei ministrului lor, d. Jean Zay mi-a încredințat din nou cinstea de-a le apăra pe lîngă acesta; și o scurtă convorbire a fost destul pentru ca d. Marchandeau, primind să asimileze cheltuielile noastre cu acelea ale apărării naționale și recunoscînd utilitatea lor generală, să acorde în întregime sporul cerut, foarte important pentru Cercetarea științifică, deoarece ridica cu încă o jumătate creditul total. N'avem calitatea să-i mulțumim, fiindcă nu apărăm interese particulare, dar semnalăm decizia sa recunoștinței viitoare a țării.

Ne apropiem astfel, pentru Cercetarea pură, de acel buget egal cu o miime din bugetul Franței, prevăzut ca rezonabil de către Paul Painlevé.

Oricare ar fi sumele de care vom dispune, structura bugetului Cercetării pure este fără îndoială fixată pentru multă vreme. Ea cuprinde 9 posturi principale și anume:

1. Alocația cercetătorilor; 2. Material acordat cu titlu individual; 3. Ajutoare tehnice acordate cu titlu individual; 4. Cheltuieli de publicare a rezultatelor căpătate; 5. Credite regulate de cercetare, acordate laboratoarelor generale ale marilor așezăminte științifice pentru întreținere, material și personal (tehnicieni); 6. Credite analoage pentru laboratoarele specializate ale Cercetării; 7. Misiuni și săpături; 8. Ajutor savanților sau familiilor lor; 9. Lefurile personalului fix (direcție și administrație).

Această structură în care anumite posturi se vor amplifica poate (de exemplu postul 7 ar putea subvenționa cercetări geologice), oglindește destul de fidel organizarea noastră.

XV

REZULTATE

Fața de orice operă nouă, după cîtva timp, națiunea are dreptul să ceară socoteală de silințele pe care ea a consimțit să le depună.

Evident că nu putem răspunde în ce privește cele mai recente din aceste silințe. Sperăm foarte mult, de exemplu, dela ajutorele noastre tehnice (atribuite aproape toate pînă acum profesorilor universităților noastre), fără ca să se fi putut manifesta deja rezultate importante, dat fiind că instituția acestor ajutoare nu funcționează decît de un an.

Pe de altă parte, șase ani încheiați au trecut de cînd primii noștri cercetători nefuncționari au fost indicați. Șase ani nu este încă mult. Trebue timp pentru ca pe o cîmpie să apară o pădure. Totuș, de pe acum chiar, producția noastră științifică a sporit în chip evident, așa cum se vede în linii generale din cantitatea crescută a marilor noastre publicații. Și mari succese au fost obținute, mai ales în matematici, în fizică, în chimie, în biologie, de către cercetătorii cărora Casa noastră le-a procurat răgazul necesar lucrărilor lor.

Fără a le putea indica pe toate aici, vreau să citez numai două dintre aceste succese absolut remarcabile.

Sunt mai întîi descoperirile făcute în fizica nucleară. Un tînăr, Frédéric Joliot, ales pentru evidentele lui calități de inteligență și de entusiasm, progresînd din an în an ca bursier de cercetări, însărcinat cu cercetări, maestru de cercetări, a făcut în colaborare cu Irène Curie (numită și ea maestră de cercetări), descoperirea ra-

zelor neutronice, apoi aceia poate încă și mai frapantă a unor elemente radioactive necunoscute (descoperire sancționată cu Premiul Nobel), după o metodă care, aplicată acum de numeroși cercetători, a permis deja să se găsească două pînă la trei sute de isotopi fugitivi ai elementelor stabile din vechea chimie. Veți fi de acord de sigur că faptul de-a fi transformat astfel chimia este destul pentru a răsplăti sforțarea consimțită de țara întreagă, cu atît mai mult cu cît se prevăd importante aplicații biologice ale corpilor astfel descoperiți, verificîndu-se această lege imuabilă după care progresele puterii noastre se nasc din cercetarea și descoperirea desinteresată. Nu cred deloc că exagerez, dacă spun că, fără crearea Serviciului național al Cercetării, aceste descoperiri ne-ar fi lipsit, împreună cu, ceiace nu trebue considerat drept neglijabil, tot prestigiul pe care ele l-au răsfrînt asupra Franței.

Am o bucurie deosebită, citînd celălalt exemplu, în acest studiu destinat marei noastre prietene, Romînia.

Un tînăr Romîn, Horia Hulubei, trimis în laboratorul meu, după ce făcuse în chip strălucit războiul și în Romînia și în Franța, a dat repede dovadă de-o atît de mare valoare științifică și totodată de-o atît de înaltă cultură generală, incît mi s'a părut indicat pentru a facilita (ca odinioară profesorul Cantacuzino), legătura intelectuală dintre Romînia și Franța, împărțindu-și timpul și munca între cele două țări. Și într'adevăr, el a fost numit de noi însărcinat cu cercetări, apoi, maestru de cercetări și în sfîrșit director de cercetări, în timp ce, 6 luni pe an, el contribuia la organizarea laboratoarelor romînești, ca șef de lucrări, conferențiar și însfîrșit profesor.

Voi cita printre descoperirile pe care le-a făcut la noi, aceia a elementului alcalin Nr. 87, din seria lui Mendeleief, element pe care l-a numit Moldavium, apoi (în colaborare cu maestrul nostru de cercetări J. Cauchois), elementul Nr. 93, încă și mai interesant deoarece se plasează după Uranium dela Nr. 92, care marca pînă aici limita elementelor stabile cunoscute.

Voi încheia. Noi am deschis cercetătorilor o carieră potrivită cu gusturile lor și suficient de sigură. Sunt convins totuș, că exprim sentimentele lor, spunînd că scopul nostru n'a fost să asigurăm interesele particulare ale unei corporații, fie ea oricît de nobilă, ci a fost ca, grație activității creatoare astfel desvoltate, să facilităm Cercetarea științifică și să înmulțim descoperirile care constitue singurul mijloc pentru omenire de-a realiza și de-a depăși vechile ei visuri în putere și în libertate, în artă și în frumos, în fraternitate. Aceasta e speranța noastră și acesta e idealul nostru; în sensul cel mai ridicat al cuvîntului, aceasta e religia noastră.

JEAN PERRIN

POEZIA LUI FRANCIS JAMMES

Cu săvîrşirea din viaţă a lui Francis Jammes la vîrsta patriarhală de 70 de ani — era născut în 1868 la Tournay (Hautes-Pyrénées) — nu dispare numai unul din poeţii cei mai reprezentativi şi originali ai literaturii franceze contemporane dar, o putem afirma cu tărie, unul din puţinii a căror influenţă a fost hotărîtoare asupra desvoltării unui întreg curent literar, care a adus în lirica europeană a timpului, încărcată şi saturată de livrescul parnasian sau de ideologia simbolistă, un suflu de proaspătă întinerire, o revenire la simplitatea rustică, un sentiment nou şi direct faţă de natură, un nou simţ al exoticului, un cîntec al iubirii, care părea uitat, ca şi eroinele sale reînviate parcă din filele vechilor, înduioşătoarelor almanahuri provinciale. Dar, mai ales, poezia lui Francis Jammes aducea, cel puţin, în primele sale volume de versuri, care i-au stabilit reputaţia autentică, un minunat şi foarte subtil amestec de sensualitate păgînă, aproape naivă şi de adînc sentiment creştin, o viziune şi o simţire a lumii: cer şi pămînt, plante şi animale — cu adevărat franciscane. Nici un poet, afară de divinul „Poverello", dela Assisi, n'a vorbit despre cele însufleţite sau nu cu mai multă iubire, cu mai multă pietate. N'a ales dintre ele pe cele nobile, intrate de mult în literatură, cum n'a cîntat în versurile sale eroi străluciţi — ci, precum a evocat lumea umilă dela ţară: plugarii şi păstorii din Béarn şi Ţara Bască — tot astfel l-au inspirat dobitoacele cele mai năpăstuite: măgăruşii, mai buni în simplitatea lor decît oamenii şi mai aproape de cerul adevărat. Am tradus pe vremuri acea rugăciune, atît de franciscan botezată de autor: *Prière pour aller au Paradis avec les ânes,* străduindu-mă să păstrez nu numai forma exactă a versurilor, ci şi parfumul lor atît de greu de redat în altă limbă. Este destul de cunoscută ca să o mai reproducem.

E aici, în versurile lui Francis Jammes, un amalgam rar de daruri contradictorii. E o adorabilă transpunere a celor de pe pămînt pe planul ceresc şi a celor cereşti la măsura omului. E poezia unui faun franciscan cu beretă-bască şi barbă stufoasă, aşa cum arăta aevea chipul expresiv şi mucalit al Poetului de la Orthez, înainte de a fi devenit bătrînul sihastru, eremitul liric de la Hasparren din anii din urmă.

Iată cadrul rustic şi umil, iată fondul bucolic şi religios al poeziei lui Francis Jammes. Acest cadru şi acest fond îi înrudeşte inspiraţia cu aceea a *Bucolicelor* şi a *Georgicelor*. Francis Jammes nu e numai fratele întru poezie al lui Francisc din Assisi, e şi poetul virgilian, care ne-a dat: „Les géorgiques chrétiennes" şi care a slăvit în versurile sale muncile omului.

Ce sont les travaux de l'homme qui sont grands:
celui qui met le lait dans les vases de bois,
celui qui cueille les épis de blé piquants et droits,
celui qui garde les ruches près des aulnes frais,
celui qui fait saigner les bouleaux des forêts,
celui qui tord, près des ruisseaux vifs, les osiers,
celui qui raccommode les vieux souliers
près d'un foyer obscur, d'un vieux chat galeux,
d'un merle qui dort et des enfants heureux;
celui qui tisse et fait un bruit retombant,
lorsqu'à minuit les grillons chantent aigrement;
celui qui fait le pain, celui qui fait le vin,
celui qui sème l'ail et le choux au jardin,
celui qui recueuille les oeufs tièdes.
(Ce sont les travaux...).

Acest caracter rustic, virgilian al inspiraţiei lui Francis Jammes, pe de o parte, şi sentimentul său religios, de o puritate franciscană, pe de alta, condiţionează atitudinea poetului faţă de viaţă şi de problemele ei. E o atitudine de un optimism sănătos şi înalt — care nu trebue însă luat drept o împăcare uşoară şi egoistă a „eului" cu lumea înconjurătoare a atîtor materialişti vulgari. Filozofia vieţii lui Jammes şi preţuirea ei, merg paralele cu un sentiment foarte adînc al morţii şi al timpului trecut, sentiment care îi dă relief şi putere. Ea se mai altoieşte şi cu conştiinţa profundă a legăturii dintre generaţii, a tradiţiei şi a dragostei de pămîntul stăpînit din tată în fiu. Un exemplu fericit al cuminţeniei unei atare poezii, ni-l dau următoarele versuri luate din cartea citată.

Eh! je sais bien qu'ils ont tous dit: vieillir est doux
Mais je vieillis et je regrette la jeunesse,
et la joueuse de croquet, et les caresses
de sa main sur mon front posé sur ses genoux.
Quand donc viendra le temps où j'aurai cette force
de bénir, sans que j'aie de l'amertume au coeur,
des enfants respirant la sève des écorces
dans le ravin rempli d'églantières pâleurs?
Heureux celui qui peut, dans l'enclos paysan,
à l'heure où lourdement sonnent les vêpres chaudes,
mettre dans d'autres mains les mains de ses enfants
qui se sont fiancés dans les framboises jaunes.

Frăţia aceasta firească, instinctivă cu tot ce e aproape de simplitatea divină, de Dumnezeu: cu dobitoacele mai umile, cu viţeii, cu asinii, cu plantele cele mai vulgare, cu florile simple ale cîmpului, pe care Jammes le cunoştea ca un botanist şi le iubea ca un poet — nu se opreşte aici. Poetul ajunge să se identifice cu lucrurile chiar, să le dea suflet şi prin vraja verbului său poetic să le împrumute o personalitate tot atît de reală ca şi a semenilor săi. Iată cum, de pildă, şi în ce mod original, redă poetul viaţa ascunsă dar cu atît mai turburătoare, a casei bătrîne în care i-au trăit pe rînd bunicii şi părinţii. Poezia am tradus-o pe vremuri împreună cu B. Munteanu. E intitulată:

LA SALLE À MANGER

Il y a une armoire à peine luisante
qui a entendu les voix de mes grand'tantes,
qui a entendu la voix de mon grand-père,
qui a entendu la voix de mon père.
A ces souvenirs l'armoire est fidèle.
On a tort de croire qu'elle ne sait que se taire,
car je cause avec elle.

Il y a aussi un coucou en bois.
Je ne sais pourquoi il n'a plus de voix.
Je ne veux pas le lui demander.
Peut-être bien qu'elle est cassée,
la voix qui était dans son ressort,
tout bonnement comme celle des morts.

Il y a aussi un vieux buffet
qui sent la cire et la confiture,
la viande, le pain et les poires mûres.
C'est un serviteur fidèle qui sait
qu'il ne doit rien nous voler.

Il est venu chez moi bien des hommes et des femmes
qui n'ont pas cru à ces petites âmes.
Et je souris que l'on me pense seul vivant
quand un visiteur me dit en entrant:
— comment allez-vous, monsieur Jammes?

E o naivitate poate, voită aici ca şi în dragostea poetului pentru acele fete de pension, eroinile vacanţelor sale de adolescent, cu pălării de paie prea mari, demodate ca şi numele lor nostalgice de provincie nobilă: Clara d'Ellébeuse, Almaïde d'Etremont, Laure d'Anis — precum e poate puţină afectare în evocarea Antilelor de acum o sută şi atîţia de ani cu plantori şi creole... Dar atmosfera ceea bătrînească, pe jumătate trecut, pe jumătate vis, din primele volume ale lui Francis Jammes, odată pătrunsă în sufletul cititorului, îl urmăreşte ca o amintire proprie, estompată de o stranie nostalgie. Toată poezia lui Jammes e sentiment pur şi atmosferă turburătoare. E situată la antipodul poeziei marelui său contimporan şi prieten: Paul Claudel. Ei nu-i trebue universul întreg, păinjenişul stelelor şi resfirarea oceanelor, ca să afirme pe Dumnezeu. E suficientă vîlceaua cea mai mică; o ferigă plecată pe ape, talanga unei turme în seara ce cade, o floare, un parfum, ca să evoce totul. Jammes ne-o spune, lămurindu-şi arta poetică, în unul din catrenele sale:

LE DON

Le génie est de voir et puis de faire voir
Ces fougères laissant vers l'eau leurs langue pendre;
Le génie est d'entendre et puis de faire entendre
Ce troupeau de brebis qui se perd dans le soir.

Da, geniul acestei poezii e de a evoca, nu de a construi; de a simţi, nu de a explica; de a atinge sufletul, nu de a convinge mintea. Versul lui Jammes e cîntecul simplu şi limpede al copiilor dintr'o procesie de ţară, deşirindu-se printre lanuri de grîu şi de albăstrele, la umbra unei bisericuţe îmbrăcată în frunze *(L'église habillée de feuilles*, cum frumos intitulează poetul o carte a sa). El mai sună astăzi cînd Francis Jammes nu mai e, ca acel tainic glas de clopot, înfrăţit cu zorile şi cu moartea luminii, din *De l'angélus de l'aube à l'angélus du soir*, sugestivul nume al altui volum, cel mai cunoscut al poetului pierdut.

Am încercat să arăt în linii mari personalitatea poetică a lui Francis Jammes şi cît de atrăgătoare e formula lirică pe care o reprezintă „Patriarhul dela Hasparren'', cum îl numeau admiratorii şi prietenii tot mai numeroşi ai poetului, după localitatea bască unde se fixase în ultimii ani ai vieţii. Acuma cînd ne-am familiarizat cu aspectul general al poeziei jammiste şi am pătruns întrucîtva în atmosfera ei atît de specială, aş dori în partea doua a acestei prelegeri comemorative să insist puţin asupra remarcabilei originalităţi, atît formale cît şi ca fond de inspiraţie, adusă de Francis Jammes, în versul ca şi în proza franceză. Voi încerca apoi să evidenţiez ajutat de numeroase citate — căci de cîte ori e vorba de un poet, cea mai bună explicare ne-o dau tot versurile sale — desvoltarea armonică a unei poezii care cuprinde aproape o jumătate de secol de literatură franceză dela prima plachetă de 6 sonete, tipărită la Orthez, în 1891, pînă la ultimul volum de versuri, intitulat atît

de frumos, „Sources", publicat la *Le Divan*, în 1936. Mă voi strădui, în ciuda părerii aproape unanim admisă de critica franceză, să vă arăt unitatea adîncă a unei poezii pe care conversiunea catolică a lui Jammes n'a deviat-o decît în aparenţă — aşa cum răsare, mai luminos nu se poate, din ultimile sale producţii poetice, în „Sources" sau încă în „De tout temps à jamais".

Care a fost originalitatea lui Fr. Jammes? Care e taina uimitoarei prospeţimi ce, după atîţia ani veştejitori a atîtor sute de poeţi şi mii şi mii de versuri, mai stărue ca o mireasmă reavănă de primăvară adevărată printre strofele poetului nostru? Ca să apreciem la dreapta ei valoare noutatea versului şi inspiraţiei sale, trebue să ne transportăm în mediul literar francez din anii 90. Simbolismul, după ce luase cu asalt cetatea literelor, apărată de parnasieni, după ce, cu prima sa generaţie de corifei: Verlaine, Rimbaud, Mallarmé, Laforgue, îşi întronase idealurile noui — aşa cum se întîmplă cu orice mişcare de mare renovare literară, ajunsă stăpînitoare a gustului public cu generaţia nouă ce se ivea, trăia o viaţă de formule artificiale şi de decoruri fără consistenţă, pe placul snobilor şi al epigonilor. E drept că aureola simbolismului mai atrăgea pe atunci şi talente adevărat creatoare: un Jean Moréas, un Henri de Régnier, un Paul Claudel, un Francis Jammes — dar personalitatea lor adevărată era aiurea şi pe rînd, începînd cu autorul „stanţelor", fiecare din ei va părăsi drumul croit de alţii pentru o cale numai a lui. In această atmosferă îmbîcsită de surogat simbolist, de formule pur literare, decadente sau de împrumut — în această atmosferă, interesantă de sigur dar sterilă, de bizantinism poetic, de cuvinte şi de construcţii verbale bizare, de heraldism şi de ocultism liric, în care poeţi de sînge şi de nume străin, anglo-saxoni ca: Vielé-Griffin sau Stuart Merrill, flamanzi ca Rodenbach sau Albert Mockel, semiţi ca: Gustave Kahn şi Efraïm Mikhael, pretindeau să înveţe pe francezi să scrie în franţuzeşte — în acest mediu literar deschis tuturor inovaţiilor, dar izolat între zidurile Parisului, pur urban, fără contact cu pămîntul şi cerul Franţei, poezia tînărului Jammes aducea o dublă revoluţie.

Pentru provincialii din Orthez, din micul oraşel bearnez, obişnuiţi cu monotonia alexandrinului academic şi pedestru al poeţilor de subprefectură, subţirile plachete trase în cîteva exemplare, orgolios intitulate: *Versuri*, ale lui Jammes, desigur, prin forma lor liberată şi prin desinvoltura realistă şi tinerească a fondului ca şi prin noutatea unei sensibilităţi neobişnuite, puteau să pară, cu drept cuvînt, revoluţionare, adică, pe atunci, „simboliste". In schimb, astăzi, cu distanţa obiectivă a timpului scurs, numai înţelegem cum un volum ca „De l'angélus de l'aube a l'angélus du soir" (care, în paranteză, e un alexandrin plin de poezie pură), a putut fi anexat de simbolism — cu toată stîngăcia voită a unei arte poetice, ce întrebuinţează cu mare artă toate resursele asonanţei şi ritmului liberat ca să redea versului alexandrin tradiţional toată puterea lui de sugestie verbală. Căci, prin autentica sa viaţă rurală, prin verva sa proaspătă, prin legătura cu pămîntul şi trecutul provinciei franceze, prin simplitatea aproape naivă a inspiraţiei şi puritatea ei feciorelnică, lirica lui Jammes se găsea de fapt la polul opus saloanelor literare dela Paris şi spiritului lor de mandarinat poetic.

Intr'un articol apărut în „Nouvelle Revue Française", la moartea poetului, André Gide, — care deşi foarte opus ca mentalitate— îi fusese prieten, a definit admirabil originalitatea versului lui Jammes — Citez: „Jammes sfîrşea hotărît cu şcolile şi tradiţia poetică. Opera sa nu prelungeşte nimic; ea porneşte cu noutatea chiar dela pămînt; e un isvor din care însetaţii şi cei cu suflet curat vin să bea. Jammes e de o autenticitate răpitoare. Şi lucrul cel mai uimitor e că, pentru cîntece aşa noui, el întrebuinţa vechiul vers alexandrin; dar îl întrebuinţa cu o nedibăcie atît de hotărîtă, încît instrumentul antic, dezacordat de el, reda sunete de nerecunoscut.

„Le pauvre pion doux, si sale, m'a dit: j'ai
bien mal aux yeux et le bras droit paralysé...
Il économise pour se faire soigner...

Oricine poate să încerce armonii noui; meritul exclusiv al lui Jammes a fost de a aduce de'ndată la perfecţie această noutate. Dealtminteri, noutatea asta nu era obţinută artificial; tocmai ca să nu-şi falsifice propriul său glas, Jammes a falsificat instrumentul; singurul lucru important pentru el: era să fie glasul adevărat. Glasul lui Francis Jammes nu amintea de nimeni; autentic pe cît poate să fie glasul omenesc. Acuma ne-am obişnuit cu dînsul, nu ne mai miră; cînd au apărut întîiele poeme ale aceluia, care îşi spunea faun, suna discordant la urechile orăşenilor culţi, atît de puţin pregătiţi să-l asculte; dar, în curînd, justeţea glasului său izbîndi şi, prin comparaţie glasul contemporanilor păru artificial, împrumutat".

Din toate poeziile ce le-am citat până acuma, se poate constata precis ce admirabil corespunde forma cu fondul poeziei lui Jammes — ce bine se potriveşte mlădierea atît de firească a versului cu sinceritatea aşa de naturală a inspiraţiei sale. Această nedibăcie voită, această stîngăcie, această divină naivitate în felul de a versifica, de a rima şi de a asonanţa poemele sale, au dat poetului putinţa unei veşnice reîmprospătări a fluidului liric. Nicăeri metronomul monoton al alexandrinului nu goneşte fluturul muzical al poeziei pure. Totul conspiră să dea cititorului realitatea curată a inspiraţiei originale — cel puţin, în primele volume.

Iată cum îşi defineşte această inspiraţie Jammes însuşi în prefaţa volumului „De l'angélus de l'aube à l'angélus du soir": „Doamne, m'ai chemat dintre oameni. Iată-mă! Sufăr şi iubesc. Am

vorbit cu glasul ce mi l-ai dat. Am scris cu cuvinte ce le-ai învățat maicei mele și tatălui meu, care mi le-au trecut. Merg pe drum ca un asin împovărat; de dînsul își rîd copiii și el își ține capul plecat. Mă voi duce cînd vei voi, unde vei voi. Clopotul vecerniei sună''.

In această mărturisire dela începutul chiar al carierei sale poetice, Jammes își croește sigur și hotărît drumul și țelul viitor — și în ea se desvălue originalitatea inspirației poetului cel puțin egală cu noutatea formei întrebuințate.

Ce aducea nou în esență poezia lui Jammes? Mai întîi o complexitate de atitudini și de simțire în fața vieții, la care ne obișnuiseră unii poeți simboliști desigur — dar mai mult pe planul literar decît pe cel sensibil și vital și nu în acelaș grad. Există o întreagă poezie jammistă, mai ales cea dela început, în care două atitudini contradictorii, în aparență cel puțin, dau paradoxal, tocmai prin îmbinarea lor neașteptată o unitate de inspirație atît de autentică încît rămîi uimit. De pildă, în toată poezia aceasta din prima lui epocă, putem ușor recunoaște două inspirații gemene care ar trebui logic să se excludă, dar care de fapt se întregesc minunat. Dar ca să nu plutim în vag și în abstracții să luăm un exemplu concret. Aleg prima poezie din primul volum al poetului, intitulată „Sărmanul Pedagog'' *(Le pauvre Pion)*, nu fiindcă e una din cele mai bune, dar fiindcă e deosebit de caracteristică pentru demonstrația noastră.

Le pauvre pion doux et sale m'a dit: j'ai
bien mal aux yeux et le bras droit paralysé.

Bien sûr que le pauvre diable n'a pas de mère
pour le consoler doucement de la misère.

Il vit comme cela, pion dans une boîte,
et passe parfois sur son front froid sa main moite.

Avec ses bras il fait un coussin sur un banc
et s'assoupit un peu comme un petit enfant.

Mais au lieu de traversin bien blanc, sa vareuse
se mêle à sa barbe dure, grise et crasseuse.

Il économise pour se faire soigner.
Il a des douleurs. C'est trop cher de se doucher.

Alors il enveloppe dans un pauvre linge
Tout son pauvre corp misérable de grand singe.

Le pauvre pion doux si sale m'a dit: j'ai
bien mal au yeux et le bras droit paralysé.

Poezia e una din întîiele ale lui Francis Jammes și e datată din 1888. Originalitatea ei — deși subiectul l-ar fi putut trata un François Coppée — o găsesc tocmai în amalgamul contradictoriu și totuși atît de firesc, a două sentimente, ce nu merg îndeobște împreună: mila pentru această ființă nenorocită și umilă, pe care mizeria fizică o apropie atît de mult de animal — de bietul cîine, vițel sau măgar îndrăgit mereu de poetul nostru — și ironia, care la altul ne-ar apărea mușcătoare, aproape răutăcioasă de n'ar fi acea atmosferă în jurul ei de înțelegere iertătoare, de bunătate franciscană, proprie lui Jammes. Deși poezia e foarte realistă în amănunte prin această spiritualizare a fondului, ea ne impresionează cu totul diferit de cum ar face-o o bucată naturalistă și efectul ei se transpune dela sine pe un tărîm numai sufletesc.

Și fiindcă evocăm acum pe poetul nenorocirilor umile, să ne amintim o altă poezie din același volum, scrisă cu 10 ani mai tîrziu și în care emoția purificată de orice ironie sarcastică, se topește și se înduioșează într'un zîmbet abia perceptibil: *Prière pour qu'un enfant ne meure pas*, aflată în toate antalogiile.

Sinceritatea și arta desăvîrșită a unei atare inspirații e evidentă. Tot atît de original și nu mai puțin nou ne apare Jammes ca poet al naturii, ca poet rustic. Aici adînca sinceritate a emoției sale intime, întotdeauna de calitatea religioasă, chiar înainte de convertirea lui la catolicismul practicant, precum și realismul unei viziuni ajutată de vastele sale cunoștinți botanice, luate nu din cărți ci de pe cîmp, i-a servit în deosebi ca și practica vieții rustice a Bearnului și a Țării Basce, ținuturi de viață, autentic țărănească și de transhumanță pastorală în Pirinei, în care și-a trăit toți anii — cu foarte rare și scurte popasuri la Paris—. Seva proaspătă, viziunea neprefăcută, mireazma de brazdă și de stînă, cunoașterea pădurilor și a luncilor, a apelor și a isvoarelor — ce se desprind din poezia sa, Francisc Jammes le-a cules în tolba lui de vînător pătimaș sau de pescar răbduriu.

Prin această latură atît de nouă în lirica franceză, în care natura n'a servit decît ca decor impresionant dar secundar pentru iubirile, durerile și meditațiilor Romanticilor mari și mici — sau drept tablouri impunătoare dar neînsuflețite pentru recele penel al Parnasienilor — în această literatură franceză prea legată de fenomenul uman, de omul în societatea semenilor săi, ca să nu fi pierdut contactul direct, rădăcina intimă cu pămîntul, taina înrudirii cu animalele și plantele sale — poezia lui Jammes e revelatoare. Ea descoperea publicului francez — și aceasta chiar în Franța, — un pămînt mai necunoscut decît al Americei pe vremea lui Chateaubriand. Și tocmai ceeace nouă, Romînilor, ne pare la Francis Jammes mai firesc — fiindcă toată literatura noastră, și, în speciel, cea lirică e a pămîntului — apărea acolo la dînsul acasă, ca o achiziție mai rară și mai originală. Mai ales că poezia lui Jammes cînd

cîntă natura — şi poate că această e nota ei specifică — nu e numai spaţială ci introduce ca într'o ecuaţie cu una sau mai multe necunoscute, elementul sufletesc al timpului, fie că el se scurge dealungul anotimpului evocat, fie că stărue sub forma nostalgică şi enigmatică a unui trecut pururi presimţit. Peisagiul la Jammes e nins cu amintire, precum şi năluca trecutului stărue tainic în sufletul poetului şi a eroinelor sale. Dar mai bine să recurgem iar la versul însuşi care va lumina mai mult decît toate comentariile mele. Să cităm de data aceasta o elegie.

Ce pays a la fraîcheur molle des bords des eaux.
Les chemins s'enfoncent obscurément, noirs de mousses,
vers des épaisseurs bleues pleines d'ombre d'amour.
Le ciel est trop petit sur des arbres trop hauts.
C'est ici que je viens promener ma tristesse,
chez des amis et que, lentement, au soleil,
le long des fleurs je m'adoucis et je me traîne.
Ils s'inquiètent de mon coeur et de sa peine,
et je ne sais pas trop ce qu'il faut leur répondre.
Peut-être, quand je serai mort, un enfant doux
se rappellera qu'il a vu passer dans l'allée
un jeune homme, en chapeau de soleil, qui fumait
sa pipe doucement dans un matin d'Été.

Et toi que j'ai quittée, tu ne m'auras pas vu,
tu ne m'auras pas vu ici, songeant à toi
et traînant mon ennui aussi grand que les bois...
Et d'ailleurs, toi non plus, tu ne comprendrais pas,
car je suis loin de toi et tu es loin de moi.
Je ne regrette pas ta bouche blanche et rose.
Mai alors, pourquoi est-ce que je souffre encore?

Si tu le sais, amie, arrive et dis-le moi.
Dis-moi pourquoi, pourquoi lorsque je suis souffrant,
il semble que les arbres comme moi soient malades?
Est-ce qu'ils mourront aussi en même temps que moi?
Est-ce que le ciel mourra? Est-ce que tu mourras?

(Elegie Troisième).

Şi fiindcă suntem la capitolul iubirii, atît de personal cîntată de poetul nostru — trebue să insistăm puţin asupra eroinelor lui Francis Jammes, asupra acelor feciorelnice şi duioase efigii crescute în vechi pensionate, locuind parcuri mari şi umbroase de provincie cu case străvechi, cu mobilă demodată, cu amintiri dela străbunii, plantori pe vremuri — ca şi ai poetului — în insulele Antile sau în alte colonii cu mireasmă pipărată de mirodenii. Acest parfum exotic, care se îmbină atît de fericit cu acela al trecutului provincial

şi al destinului palidelor şi fermecătoarelor sale eroine: Clara d'Ellebeuse, Almaïde d'Etremont, Laure d'Anis, dă versurilor lui Francis Jammes o savoare unică. E în această poezie, atît de modernă ca inspiraţie, o reactualizare totuşi a vechei teme a lui *Paul et Virginie*, celebrul roman al lui Bernardin de St. Pierre, care se vădeşte clar într'o bucată ca „C'est aujourd'hui la fête de Virginie''.

Originalitatea poeziei lui Jammes răsare deci limpede, fie că leagă într'o complexă dar vie unitate elemente aproape contradictorii: milă şi ironie, spaţiu şi timp, viaţa monotonă a provinciei franceze şi splendoarea peisagiului exotic, iubirea castă a diafanelor sale eroine şi pătimaşe porniri de faun îndrăgostit, un simţ foarte ascuţit al modernului şi dorul cel mai nostalgic după trecut, o cunoaştere de ţăran a vieţii rustice, a muncilor pămîntului şi încîntarea mereu împrospătată faţă de natură a orăşeanului liberat — fie că această originalitate se adevereşte mai ales într'o simplitate într'adevăr minunată, demnă de un sfînt, de un copil, sau de acel biet măgăruş în care poetul a recunoscut dela început un frate bun al sufletului său franciscan, atît de străin printre oameni. Citez sfîrşitul din „Consolation'':

„O mon frère, éspérons qu'à cette même source
où se mire le Paradis:
toi se moi nous boirons un jour une eau plus douce
que l'ombre de l'aulne à midi.

Nous raillerons alors ceux qui nous méprisèrent,
tous ceux qui ne comprirent pas
qu'il fallut du génie pour chanter ou pour braire
avec une certaine voix.

Mais j'ai bien peur, âne si finement poète,
que même au ciel, près du Bon-Dieu,
les hommes en question ne demeurent des bêtes,
et que nous ne différions d'eux.

Cînd se vorbeşte de poezia lui Francis Jammes, critica literară, prieteni şi duşmani, sunt de acord să atribuie cea mai mare însemnătate trecerii poetului la catolicismul militant. Importanţa morală a conversiunii lui Jammes, făcută sub directul imbold al vechiului şi bunului său prieten Paul Claudel, a fost capitală pentru viaţa sufletească a poetului. Ne-o spune el însuşi; nu denaturez sinceritatea tonului şi frumuseţea expresiei prin nici o traducere:

„J'avais bu à bien des bouches, mordu à bien des fruits, et je distinguais la limite de l'homme et une froide tristesse, m'envahissait et une espèce de mort était sur moi, parceque je ne comprenais pas que l'on puisse demander à Dieu, en même emps que l'on fait le mal, l'ineffable bien de la grâce renouvellée.

„Je me revois une matinée, étendu sur mon lit, l'âme et le corps en détresse, humilié, neurasthénique. Quand je sortis de cette prostration qui dura vingt minutes, je prononçai avec un tremblement de larmes dans le gosier: „Il faut que cela soit ou il n'y a rien''.

„Cela quoi? L'Eglise catholique, apostolique et romaine qu'avait recommencé de m'enseigner, malgré la séparation des mers, Paul Claudel.

„Je me relevai et, ce même matin, un dimanche j'allai pleurer à la messe de la Cathédrale de Bordeaux''.

Dacă sunt și eu de acord că însemnătatea conversiunii lui Jammes nu poate fi destul de accentuată, nu împărtășesc însă părerea generală, devenită aproape o dogmă a criticei, cînd e vorba de opera poetului — și anume că reîntoarcerea lui Jammes în sînul Bisericei ar fi avut un efect defavorabil asupra desvoltării sale poetice, dînd producției literare ce i-a urmat un aspect rigid, lipsit de spontaneitatea anterioară și în care fantezia bucolică a vechiului faun, prădător de răsaduri înflorite și de livezi doldora de poame — făcuse loc florilor de hîrtie ale altarului catolic și florilor de elocință eclesiastică ale seminaristului regăsit. Desigur cu conversiunea sa, dar și cu vîrsta mai înaintată și cu maturitatea artei sale, atît de personale, am văzut-o — Jammes își schimbă dacă nu fondul, cel puțin forma și granițele inspirației sale. Dealtminteri, această evoluție nu s'a făcut brusc, ea a urmat o linie foarte unitară, trecînd dela primul volum, din care am citat atîtea bucăți, la Rugăciunile și Elegiile atît de religioase în spiritul lor adînc, ca să ajungă la poemul de vaste proporții creștine, intitulat tocmai „Les Géorgiques chrétiennes'', printr'o analogie căutată și un paralelism voit cu Georgicele păgîne ale altui poet, ale lui Virgiliu. Revenirea lui Jammes la tradiția religioasă a mers pas la pas cu reîntoarcerea la tradiția versului francez, la alexandrinul clasic.

Poetul își acordează iar instrumentul verbal desacordat cu atîta artă în vederea unei expresii sufletești pur personale și a unui ritm muzical doar al lui. Și-l acordează deacuma la unisonul sufletului francez însuși a marei tradiții clasice a țării sale. Nu părăsește, în schimb, nimic din ce e al lui și numai al lui. Din acest punct de vedere ultimele două volume de versuri ale lui Jammes, scrise în 1935, în anul al 67-lea al vieții sale, cum ne-o mărturisește singur intitulate atît de frumos „Din totdeauna la niciodată'' *(De tout temps à jamais)* și „Isvoare'' *(Sources)*, îmi par concludente. Ele după „teza'' originală și proclamată cu tinerese avînt „De l'angélus de l'aube à l'angélus du soir'' și „Le triomphe de la vie'' (care cuprinde poemul „Jean de Noarrieu și „Existences'') și după antiteza catolică a Georgicelor creștine și a volumului „La Vierge et les Sonnets'', formează de fapt sinteza poeziei lui Jammes. Poetul

era foarte conștient de importanța lor și că în acele volume ajunsese culmea artei și inspirației sale poetice.

Cuvintele așezate în *Prefața* ce deschide „De tout temps à jamais'' sunt prea însemnate pentru cunoașterea acestei poezii, ca să nu le amintim: „Posteritatea va ști, spune Jammes, că n'am încetat niciodată să lupt din anul 1898, aveam pe atunci 20 de ani, contra vițiului veacului nostru, care e *complicația*. Dela primele mele *Versuri* pînă la cele patru cărți de *Catrene*, am urmat mereu aceeași linie. E linia poeziei eterne care, *Din totdeauna la niciodată*, dela Teocrit la Virgiliu, dela Virgiliu la La Fontaine, dela La Fontaine la Lamartine urmează și leagă între ele culmile Parnasului. Ea nu suferă nici o rupere a ondulației sale armonioase și umbra în care am intrat mi-o arată lămurit prin lumina stelelor însăși. Cale a geniului. Cale a despuierii, a simplicității Primitivilor, cari n'au jertfit formei sentimentul, sau unde această formă rămîne nezărită prin însăși limpezimea ei ce se confundă cu lumina. Paralelism al perfecției în artă și a căutării sfințeniei în viață...''. Această artă poetică atît de nobilă, acest crez estetic și moral atît de înalt, nu pot fi reduse la proporțiile onorabile dar mediocre, a unei poezii de „sacristie'' — cum au încercat s'o facă atîția și atîția critici, vorbind cu ușurință de toată opera maturității și bătrîneții lui Jammes și săpînd un șanț adînc între primele și ultimele volume ale poetului. Ne lipsește timpul și nu e locul aici să insistăm mai mult asupra minunatelor bogății lirice ce se află în poeme ca „Alouette'' sau în acele „Sources'' cele mai curate isvoare poetice ale bătrînului inspirat, nici să arătăm cum reluînd, în parte, versificația și asonanțele din tinerețea sa — o comparație cu un poem ca „Jean de Noarrieu'', ar fi edificatoare — Jammes ajunge la cea mai personală și clasică frumusețe.

Ca să se înțeleagă la ce poezie mare a putut atinge, voi cita din „Sources'' un fragment luat la întîmplare. Aci vreau să sfîrșesc aceste prea slabe cuvinte închinate memoriei și operei unui adevărat și rar poet.

„O source, paix. Paix à nous tous. Oh! verse
En nous le paix. Source de ma jeunesse
Sur ton sein pur, source, ô nourrice, berce
De ton long pleur qui l'argile traverse.
Nos pauvres coeurs que des épines percent.
Témoin de Dieu qui fait que tu disperses
Jusqu'à la mer ta plainte si diverse,
Aïeule de soleil et d'ombre verte,
Abreuve-nous jusqu'à ce qu'apparaisse
L'Amour, l'Amour dans l'océan céleste.

(Source sixième)

Puţin timp înainte de moarte, în acele minunate însemnări lunare publicate regulat, în vremea din urmă de către „Noua revistă franceză'', Francis Jammes exclamă undeva, ca o confesiune a întregii sale vieţi, cu o spontaneitate căreia moartea azi, îi dă un lung şi nostalgic ecou: „Ah, ce mult am îndrăgit poezia''! Şi într'alta, prevăzînd sfîrşitul apropiat, el cere ca pe groapa lui simplă ca şi viaţa trăită să nu i se înalţe nici un monument de marmoră sau de bronz, ci să i se graveze în piatră numai aceste cuvinte: „Francis Jammes — poète''.

Cred că nu mă înşel, socotind că această umilă inscripţie va supravieţui atîtor falnice şi bogate memoriale, căci e simbolul unei poezii care va rămîne — cînd larma inutilă a atîtor glorii literare de azi nu va mai fi amintită de mult.

ION PILLAT

LINIA „DESCARTES“

Acum cîteva luni, Georges Duhamel, alarmat de slăbirea influenţii culturii franceze în Sud-Estul european, a scris, într'un număr din „Figaro'', despre „Linia Descartes'' ca despre o a două linie de rezistenţă franceză, alături de „Linia Maginot''. Constatînd, cu durere, căderea succesivă a mai multor centre puternice din această linie de „fortificaţii morale'', întinsă în toate ţările lumii, academicianul francez se întreba, pe bună dreptate, ce va aduce popoarelor cucerite noua stăpînire în locul acelei culturi „frăţeşti şi vii'' care a făcut faima „spiritului francez''.

A reduce totuşi, cum face Duhamel, problema apărării „Liniei Descartes'' — simbol al civilizaţiei moderne — numai la cercul de preocupări exclusiv franceze, înseamnă a-i micşora din rolul şi din semnificaţia pe care le-a avut şi le va avea în istoria culturii universale. Astăzi, cînd asistăm la renaşterea unor stări de spirit sălbatice şi obscurantiste care caută să împingă omenirea cu cîteva secole înapoi, apărarea ideii de civilizaţie, raţionalistă şi umanitară, lansată de Descartes şi tradusă în ordinea politică şi socială de Marea Revoluţie Franceză, nu poate fi cauza unei singure naţiuni, ci a tuturor popoarelor din lume. „Viaţa Romînească'', care şi-a înscris din primul moment ca lozincă principală promovarea acestei idei de civilizaţie, bazată pe raţiune, ştiinţă şi democraţie, a considerat-o totdeauna ca o realizare a întregii omeniri în continuă evoluţie şi afirmare.

E adevărat, că cel care a cerut ca destinele omenirii să fie date pe mîna ştiinţei şi raţiunii, a fost un francez şi că tot în Franţa au fost desfiinţate pentru prima dată din temelie vechile instituţii feudale şi s'au pus bazele regimului democratic liberal. Faptul acesta nu poate umbri, totuşi, contribuţia celorlalte popoare la fortificarea „Liniei Descartes''. Opera întemeietorului filozofiei moderne se completează din primul moment cu lucrările germanului Leibniz şi ale englezului Newton, iar ideile Revoluţiei Franceze îşi găsesc adepţii şi promotorii în toate ţările lumii.

Renaşterea, în ideologii şi regimuri noi de silnicie, ură şi intoleranţă a vechilor principii medievale, pe care filozofia lui Descartes şi Marea Revoluţie Franceză le desfiinţaseră, nu poate fi înţeleasă deci ca o eclipsare doar a „spiritului francez", ci ca o primejdie pentru civilizaţia întregii omeniri. Reafirmarea „Liniei Descartes" interesează îndeaproape pe fiecare cetăţean conştient de „Drepturile Omului".

Oferind lumii o metodă de gîndire clară şi precisă, pornită dela geometrie şi fizică şi atingînd apoi toate domeniile cunoaşterii, Descartes a produs de fapt o adevărată revoluţie spirituală, ale cărei realizări sunt subminate astăzi de filozofii „Noului Ev-mediu". In locul misticei, el a intronat puterea raţiunii; în locul moralei teologice: morală bazată pe „posedarea în întregime a tuturor ştiinţelor"; în locul fericirii în împărăţia cerurilor: buna stare pe pămînt a întregei omeniri, prin „cunoaşterea şi stăpînirea cît mai perfectă a naturii"; în locul atitudinii contemplative: încrederea în progres şi în capacitatea omului de a-şi crea, el însuşi, condiţiunile de viaţă mai bune în care să domnească dreptatea şi fraternitatea; în locul umilinţei faţă de forţele transcendentale: încrederea în puterea şi demnitatea intelectului.

Tradiţiile feudale, prejudecăţile nobilimii, morala bisericească, regimul absolutist, totul a fost chemat de el la judecata raţiunii. Inteligenţa a fost înţeleasă ca partea cea mai înălţătoare a fiinţei omeneşti, iar ştiinţa ca pîrghie principală a culturii şi civilizaţiei. Raţiunea trebuia să dirijeze setea înăscută a omului de a căuta şi a iubi adevărul, iar ştiinţa urma să-i ofere armele necesare pentru cunoaşterea şi respectarea realităţii înconjurătoare.

Pornind dela „Discursul asupra metodei", materialismul cartesian a cunoscut o viguroasă desvoltare, cultivat fiind de minţile cele mai reputate ale geniului uman. A trecut totuşi mai mult de un secol pînă ce această nouă concepţie a lumii să-şi fi găsit o exprimare mai sistematică în opera grandioasă a enciclopediştilor francezi.

La Mettrie, Helvétius, Holbach, Diderot şi alţi filozofi francezi din secolul al XVIII-lea au făcut o sinteză fericită între materialismul englez al lui Bacon, Hobbes, Locke şi Priestley bazat pe metoda experienţei şi a observaţiei, şi între raţionalismul lui Descartes cu tendinţa lui de a „se îndoi de orice" şi de a revizui toate valorile consacrate. Ei nu şi-au limitat însă preocupările numai la criticarea vechilor concepţii şi aşezăminte, dar au supus unei cercetări minuţioase şi toate descoperirile ştiinţifice, toate teoriile politice şi sociale, pentru a trage din această analiză concluzii revoluţionare în legătură cu reconstrucţia conştientă a societăţii omeneşti.

Caracterul militant al materialismului francez din secolul al XVIII-lea stă în directă legătură cu accensiunea burgheziei revoluţionare, care în lupta ei împotriva regimului feudal, nu putea să nu lege construcţiile abstracte cu cerinţele luptei politice imediate.

Majoritatea filozofilor din vremea aceia au fost în acelaş timp şi publicişti şi reformatori sociali, iar „Enciclopedia" lor a avut meritul să dea republicanilor francezi materialul necesar pentru a redacta „Declaraţia Drepturilor".

Cele treizeci cinci de volume ale „Enciclopediei", scrise de adepţii diferitelor curente politice şi filozofice, nu reprezintă desigur o construcţie monolită, nici ca metodologie, nici în ceeace priveşte unitatea concepţiei filozofice. Totuşi, această operă uriaşă a fost cea mai puternică afirmare dinaintea Revoluţiei Franceze a spiritului burghez progresit care a vrut să ofere omenirii o nouă ordine socială mai dreaptă bazată pe raţiune, tehnică şi ştiinţă. „Enciclopedia", după expresia lui Diderot, a avut ca scop să îndrepte filozofia, literatura, arta şi cuceririle ştiinţei la lupta împotriva „vechiului regim", pentru libertatea burgheză, ateismul, democraţia şi republica.

Stabilind astfel obiectivele imediate ale luptei politice, enciclopediştii au înspirat burgheziei progresiste încrederea în puterea omului de a schimba ordinea socială şi de a crea, pe calea revoluţiei, instituţii noi care să-l facă să progreseze şi să trăiască mai fericit. In acelaş timp, economia capitalistă, în plină afirmare, crea alte raporturi de producţie mai evoluate, simţindu-se stînjenită în desvoltarea ei de restricţiile regimului feudal. Către sfîrşitul veacului al XVIII-lea, totul a fost copt în Franţa pentru acel „salt istoric" pe care-l numim Marea Revoluţie Franceză.

In aceste condiţiuni, „Linia Descartes", înfiptă în solul fertil al raţiunii şi experienţii, şi-a găsit o expresie definitivă, complectîndu-şi baza de susţinere cu spiritul jacobin alături de cel cartezian. Democraţii francezi revoluţionari au simţit, din primul moment, nevoia de a se identifica cu aspiraţiunile poporului întreg, de a chema şi de a cointeresa massele largi la acea uriaşă prefacere istorică pe care o pregăteau. Strîns legaţi de „Comitetul Salvării Sociale", jacobinii au rămas pînă la sfîrşit credincioşi poporului francez cu care au suferit şi au luptat împreună, iar „Declaraţia" lor a fost, desigur, una din cele mai puternice afirmări ale democraţiei sociale, umanitare şi progresiste.

„Egalitatea politică şi socială a tuturor cetăţenilor", „Respectul proprietăţii", „Suveranitatea naţională", „Respectarea opiniilor şi credinţelor fiecărui om", „Obligaţia generală de a se supune legilor elaborate de voinţa populară", „Libertatea cuvîntului şi a presei", „Repartiţia echitabilă a impozitelor" şi alte principii din „Declaraţia drepturilor omului şi ale cetăţeanului" rămîn ca cea mai bună mărturie a acelui spirit larg popular şi progresist de care a fost animată mişcarea jacobinilor.

Acţionînd pe planuri diferite, unii în domeniul filozofiei şi ştiinţei, alţii în lupta politică şi socială, enciclopediştii şi jacobinii, aceşti promotori ai „Liniei Descartes", au împins gîndirea umani-

tăţii pe calea raţiunii şi a progresului şi au comandat mersul istoriei umane spre libertate şi democraţie.

Intronînd ordinea burgheză, liberală şi democratică, Marea Revoluţie din 1879 a dat un avînt nebănuit ştiinţei, tehnicei şi industriei. „Linia Descartes'' şi-a întins treptat posturile avansate în toate ţările lumii, cunoscînd în cursul veacului al XIX-lea nenumărate sclipiri, dar... şi tot atîtea decăderi. Cu tot mersul lui triumfal, noul sistem de organizare socială şi economică a început să dea curînd dovezi de incontestabilă slăbire şi descompunere interioară.

Intinzîndu-şi tot mai mult domeniile de exploatare, burghezia întreprinzătoare a ajuns, spre sfîrşitul secolului trecut, să ia în concesiune întreaga planetă, dar din nefericire, nu în folosul întregii omeniri. Spiritul ei de îmbogăţire rapidă, de ciştigare a bunei stări pe socoteala altora a tocit treptat elanul jacobin şi a împins-o să se substitue, ea însăşi oligarhiei feudale contra căreia se fusese revoltat.

Urmaşii jacobinilor, chiar dintre aceia care n'au reuşit să-şi cucerească calitatea de patron, au putut lua totuşi loc la ospăţul civilizaţiei, populînd cadrele tehnice, ştiinţifice şi administrative ce deveneau tot mai numeroase. In schimb, massele largi, dinamizate altă dată de jacobini, au ajuns să guste prea puţin din binefacerile progresului tehnic şi ştiinţific, luînd cunoştinţă de el mai mult în procesul de producţie a bunurilor, decît în consumarea lor.

O asemenea limitare a progresului, la cercul prea îngust de beneficiari, n'a putut decît să împingă civilizaţia pe povîrnişul crizei şi să zdruncine încrederea de altă dată în postulatele „Liniei Descartes''. Pătura intelectuală, din care s'au recrutat principalii animatori ai progresului, a început să manifeste şi ea semne vădite de oboseală şi descurajare. In locul enciclopediştilor şi jacobinilor, a apărut intelectualul de azi, care preferă să întoarcă spatele ştiinţei şi raţiunii, decît să-şi reocupe locul de promotor al progresului social.

Interesele omenirii cer, deci, ca „Linia Descartes'' să cunoască cît mai curînd, o nouă puternică reafirmare. Poziţiile ei ameninţate nu se vor putea apăra, însă, numai prin construirea în număr tot mai mare a „Liniilor Maginot'' care să îngrădească fiecare colţişor de civilizaţie Puterea spiritului cartezian şi a celui jacobin stă tocmai în faptul că ele n'au vrut să ţie seamă de graniţe între popoare şi au cucerit lumea pe calea paşnică, oferindu-i progresul şi cointeresînd massele largi la construirea noii civilizaţii.

Fără să fie aşezată pe temelie de beton, „Linia Descartes'' apare mult mai puternică şi mult mai durabilă decît toate „Liniile Maginot'', care trebuesc considerate ca un episod trecător, ca o măsură impusă de împrejurări, dar şi ca o pată pe civilizaţia burgheză. Căci nu ne putem închipui că oamenii de ştiinţă, care au făcut posibile asemenea construcţii uriaşe, au visat vreodată risipirea atît de excesivă a materialelor şi a energiilor umane în nişte lucrări care n'au utilitatea şi la urma urmelor, nici eleganţa

„block-house''-urilor, a viaductelor sau a liniilor de transport electrice. Duşmanilor „Liniei Maginot'', nu le-a fost greu să construiască în faţa acesteia o altă linie de fortificaţii militare, „Linia Siegfried'', tot atît de invizibilă şi tot atît de adînc înfiptă în planetă.

Se pune însă întrebarea: ce au putut oferi omenirii duşmanii „Liniei Descartes''? Pe forţa brutală instaurată în locul dreptului, pe misticismul în locul raţiunii, pe obscurantismul în locul ştiinţei, pe ura şi intoleranţa în locul înţelegerii şi egalităţii, pe reacţiunea în locul încrederii în progres, pe răsboiul fratricid în locul păcii democratice, pe lipsă şi mizerie în locul luptei comune pentru buna stare — pe aceste fundamente nu se va putea clădi, desigur, niciodată o nouă civilizaţie. Se va pune doar în pericol civilizaţia existentă care, cu toate scăderile ei, e incomparabil mai bună decît o nouă barbarie.

Agravarea din ultimul timp a primejdiei în care se află cultura şi civilizaţia modernă se datoreşte, în primul rînd, tocmai faptului că s'a supraevaluat tehnica militară, părăsindu-se metoda jacobinilor de a organiza şi a cointeresa massele largi la apărarea „Liniei Descartes''.

Această situaţie de criză generală nu poate fi, desigur, decît trecătoare. Concepţia carteziană, raţionalistă şi ştiinţifică, din „Discursul asupra metodei'', ca şi principiile democratice, progresiste şi umanitare, din „Declaraţia Drepturilor'' sunt prea strîns legate de aspiraţiunile şi interesele umanităţii, pentru ca spiritul enciclopediştilor şi jacobinilor să nu reînvie cu aceiaşi putere, desigur în alte împrejurări istorice şi cu alte obiective imediate şi care vor trebui să ţină seamă de evoluţia omenirii în ultimii o sută cincizeci de ani. Lupta în jurul „Liniei Descartes'' se dă astăzi zilnic în toate colţurile lumii; şi datoria fiecărui credincios este să o sprijine fără rezerve.

N. ROMANESCU

CRONICA LITERARĂ

NOTE DESPRE ROMANTISMUL FRANCEZ

Intre revoluția socială de la 1789 și revoluția literară numită „romantism" există un paralelism istoric, de formație, și unul semnificativ, de tendință.

Aceste două mișcări, avînd cauze comune, s'au născut în acelaș timp și s'au desvoltat alături una de alta, din aceiași germeni. De-aceea istoricii revoluției sociale, fie independenți cum este Taine, regaliști cum e Gaxotte, sau jacobini ca Mathiez, dimpreună cu istoricii romantismului, fie și aceștia strict științifici ca L. Reynaud sau clasicizanți ca Lasserre, cînd e vorba să precizeze agenții nouilor transformări, convin cu toții asupra acelorași factori atît ai răsturnării sociale cît și ai celei literare.

Ei numesc fără deosebire pe cîțiva oameni de litere ai veacului XVIII făuritori de opinie publică — pentru unii, pregătitori ai noului ideal literar — pentru ceilalți. Aceștia sunt Voltaire, Diderot, Rousseau etc..., ale căror scrieri ni se spune că au introdus în cultura franceză concepția de viață engleză.

In special, deismul, sensualismul și naturalismul englez sunt date ca premisele ambelor revoluții. Dacă deismul era menit să sdruncine numai tradiția catolică, sensualismul și naturalismul sunt arătate ca avînd, fiecare în parte, aceeaşi bivalență, socială și literară, în urmări, lovind deopotrivă Statul tradițional și Cultura tradițională.

Se știe îndeajuns care aveau să fie concluziile revoluționarilor sociali și care — ale revoluționarilor literari: cei dintîi au ridicat în fața statului și a monarhului noul tip de om „cetățean", iar ceilalți au exaltat individualitatea omenească împotriva rațiunii, pe baza numai a sentimentului și instinctului.

Nu ne interesează acum să urmărim ecourile duble, produse unele de altele cu timpul, ale sensualismului și naturismului. E destul că putem înțelege, mai ales din opera lui Rousseau, nașterea simultană a celor două mișcări, una socială și alta literară, precum și desvoltarea lor paralelă.

Ceea ce pare însă ciudat în soarta acestor mișcări este faptul că prefacerile sociale au mers la înfăptuire mai repede decît cele literare, deși ideile, care le-au produs, au fost răspîndite în acelaș timp. Chiar se poate gîndi că mai normal ar fi fost ca schimbarea idealurilor literare să fi avut loc înainte de schimbarea celor sociale, de-

oarece literatorii adoptaseră mai întîi ideile noui și ei au fost răspînditorii lor cei mai activi; iar apoi, pentrucă statul, ca putere organizată, e firesc să fie cucerit de o nouă mentalitate mai tîrziu decît indivizii singuratici.

După logica firească ar trebui așa dar să căutăm pe 1830 înaintea lui 1789. Cronologia totuși e aceea pe care o știm. Ce anume trebuia să lipsească sau să se adauge în istoria spiritului francez, ca romantismul să se fi declarat normal, adică înainte de Revoluție, e cu neputință de știut; dar ce anume a venit pe neașteptate și l-a întîrziat, aceasta se poate spune.

Sunt în adevăr cîteva fapte, care explică amînarea efloresceneței romantice. In ordinea producerii lor, e mai întîi poezia lui Chénier, este apoi constituirea Imperiului și, în al treilea rînd ultima acțiune literară a lui Chateaubriand.

Tradiția clasică a manifestat, cu opera lui Chénier, un revirîment profitabil și, deși totul n'a fost decît o simplă tresărire de vitalitate agonică, s'a făcut totuși dovada că alexandrinul și antichitatea pot fi reîmprospătate. Exemplul acestui poet a pus cea dintîi frînă procesului de romanticizare, temporizîndu-i într'o măsură deslănțuirea.

In acelaș sens, un rol mai însemnat a avut tradiția monarhică. Luat în înțelesul cel mai larg de autoritate supremă, de la care se autorizează ierarhia în stat, monarhismul, deși reprezentat prin alți oameni decît acei ai tradiției, a reînviat sub Imperiu într'un spirit de disciplină romană, care a ținut în loc, pentru un timp mai apreciabil, întregul mers al vremii.

Dezordinea sentimentală și individualistă nu era slăbiciunea lui Napoleon, după cum regimul de ordine latină instaurat de el nu pasiona pe reprezentanții noului spirit literar. E aproape de la sine înțeles că o d-nă de Staël, vrînd să promoveze mentalitatea cea nouă, va ataca în cunoscutele ei lucrări clasicismul francez, fără să uite nicïun moment regimul napoleonian, care putea să reactualizeze stările literare vechi; și tot de la sine se înțelege că Imperiul nu va îngădui răspîndirea anarhiei morale pe care cărțile d-nei de Staël căutau s'o propage în Franța.

Deși, de o parte, era o concepție de stat, iar de alta o concepție literară, împotrivirea aceasta semnifica atingerea a două lumi complete, care știau, una despre alta, că victoria celeilalte aduce cu sine și o altă politică sau și o literatură anumită, după cum învingea nestăpînirea romantică sau Imperiul.

In orice caz, dacă Napoleon n'ar fi căzut la o sută de ani de la moartea acelui Ludovic, a cărui atmosferă literară, părîndu-i-se cea mai prielnică regimului său, căuta s'o trezească din nou, fie și numai combătînd pe inițiatorii romantismului, e de bănuit că procesul istoric al acestui curent ar fi întîrziat mai mult.

Insfîrșit, în legătură strînsă cu acțiunea de cenzură a Imperiului, stă acțiunea sau mai bine zis reacțiunea lui Chateaubriand. Deși inițiator el însuș al nouii literaturi, Chateaubriand se ridică împotriva ei de două ori.

Prima dată, în scrisoarea cunoscută către Fontanes și în *Essai sur la littérature anglaise*, autorul lui *René* atacă literatura romantică în cîteva idei ale d-nei de Staël și, cu deosebire, chiar în isvoarele ei engleze, criticînd pe filosofii sensualiști și pe scriitorii naturiști, necruțînd nici pe Shakespeare, nici pe Young, pentru a le opune tuturor spiritul francez și... modelele antichității. Se admitea și înoirea literaturii, dar numai prin sentimentul religios, cu toate că Young fusese respins. Ceea ce însemna, mai limpede spus, că *Nopțile* ace-

atuia ca și celelalte isvoare romantice erau înlăturate nu atît cu operele clasicismului, cît cu *Génie du Christianisme*.

Iar a doua oară, Chateaubriand se opune noului spirit în timpul Restaurației, cînd, fiind maestrul tinerilor, încearcă prin ei să pună stavilă byronismului cutropitor, militînd pentru un romantism național, catolic și monarhic.

Dar, căutînd să amintim preocupările lui sub Restaurație, am trece la examinarea unei alte curiozități a romantismului francez, despre care vom pomeni deosebit, deoarece ea ține nu numai de procesul istoric al noii școli, ci și, după cum vom vedea, de direcția ei.

Așa încît, rezumînd arătările de pînă aci, prima curiozitate a romantismului francez, fiind de ordin istoric, răsare din întîrzierea cu care se declară definitiv abia în 1830, explicîndu-se prin întreita acțiune de opoziție a poeziei lui Chénier, a Imperiului și a lui Chateaubriand.

Ca să putem arăta aceea ce credem noi că reprezintă o altă nepotrivire a romantismului francez, e nevoe să reluăm paralela cu revoluția socială, de data aceasta însă — paralela de tendință, cu alte cuvinte, semnificația comună. Căci, după cum data tîrzie a isbucnirii romantice apare ca nefirească în raport cu formația istorică a ambelor revoluții, noua nepotrivire rezultă în bună parte din paralelismul de tendință, ce se poate face între ele.

Deaceea suntem nevoiți să spunem mai întîi că liberalismului englez, care a dus, prin transplantare în Franța, la revoluția de la 1789, îi răspunde din mișcarea paralelă un liberalism literar de aceeași natură revoluționară. Tipul desăvîrșit al acestei experiențe morale este Byron. De dragul eliberării absolute, el își va exprima pornirile antisociale în balade ca *Lara* și *Corsarul*, va transforma incestul, care pare a fi remușcarea conștiinței lui *Childe Harold*, în stil de viață proprie, va atinge culmi nebunești de ateism cu moartea în necredință a lui *Manfred* și, în deosebi cu revolta, împotriva Creatorului și Creațiunii însăși, a satanizatului *Cain*, pînă ce în cele din urmă va înțelege, pentru libertatea *omului*, în numele căreia mersese pînă la nelegiuirea incestului, să moară la Missolonghi. Un Byron care să sprijine un stat reacționar n'ar fi prin urmare cel mai neînțeles spectacol?

Și totuși primii romantici francezi sau, mai exact, prima lor manifestare în grup se produce, sub Restaurație, în favoarea inspirației catolice și monarhice. Sunt numai, deocamdată, niște tineri, dintre care, dacă unii răspund la nume uitate ca Lefèvre sau de Pons, alții se numesc Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Vigny, lucrînd cu toții la *Conservatorul literar*, în umbra lui Chateaubriand.

Ei adoptă în totul ultimul program al maestrului, catolicism și mai ales monarhism, militînd împotriva influențelor străine, care răsturnaseră odată tradiția monarhică, militînd cu alte cuvinte împotriva celei mai evidente coordonate politice a romantismului: democrația. Este a doua abatere în romantismul francez, pe care o explică, după cum s'a putut înțelege, politica lui Chateaubriand.

Iar în atitudinea lui, care singură este de fapt în discuție, ceilalți fiind și discipoli și prea tineri la această dată, rolul precumpănitor îl joacă nu atît politica Statului, cît politica literaturii personale.

Ca inițiator al noii mișcări literare, Chateaubriand își punea opera, cu posibilitățile ei de a influența tînăra generație, la adăpostul monarhiei legitime, după cum încercase mai înainte s'o pună și la adăpostul Imperiului. Și influența străină, pe care o resimțea el ca mai primejdioasă, atît pentru dominația sa literară, cît și pentru momentul social, era byronismul, adică tocmai cultul individualismului anarhic, de care Franța putea fi ferită prin consolidarea Restaurației. Monarhismul primei manifestări de grup a romantismului francez, ca atitudine politică neconformă cu orientarea lui democratică, este așa dar o abatere, pe care o explică în totul politica literară a autorului lui *René*.

Această trecătoare incoerență, fiind și a istoriei și a semnificației romantice, ne înlesnește luarea în considerație a ultimei ciudățenii dintre cele trei pe care ne-am propus să le avem în vedere. E vorba anume de aristocratizarea literaturii și în special a poeziei prin lucrarea spiritului romantic, — de mandarinatul liric, în care se implică izolare și rafinament, — de acea tendință, însfîrșit verificabilă sub o formă sau alta în tot veacul XIX, potrivit căreia artiștii cred a constitui o castă supranobiliară, cînd nu se cred chiar exemplare unice, și care tendință se află în cea mai flagrantă contrazicere cu aspirația originară a romantismului.

In adevăr, paralelismul de semnificație dintre mișcarea socială, care a culminat în 1789, și mișcarea literară, care a întîrziat pînă în 1830, constă în voința comună de democratizare a sferelor de viață, cărora aparțin fiecare. Reformatorii sociali, înlăturînd piedicile Imperiului, Restaurației și celui de al doilea Imperiu, au isbutit în general să democratizeze statul francez, făcînd ca la opera de guvernare să participe toate clasele sociale.

Nu se poate spune că reformatorii literari n'au încercat ceva similar în sfera lor și că n'au isbutit. Ei au scos de sub interdicția rațiunii și bunului simț imaginația, sentimentul și instinctul, fantezia și capriciul, însfîrșit particularismele individuale, care au căpătat astfel dreptul, și deatîtea ori exclusivitatea, de a se exprima în opera literară.

Impotriva clasicilor, care nu socoteau pe oricine demn să susțină o intrigă dramatică sau epică, romanticii au deschis teatrul și romanul tuturor oamenilor de treabă și, mai ales, chiar celor care nu sunt de treabă, revoltaților, banditilor și temnițașilor. Societatea timpului, în întregime, devenea astfel vrednică a fi reprezentată în eternitate. Și această lume fără blazon, dar și fără nimic convențional, nu numai că era lăsată în voia pasiunilor oricît de „josnice", adică ale cît mai multor semeni, dar și vorbea ca majoritatea oamenilor, fără grijă și chiar fără cunoștință de limbajul nobil, de parafraza stilului curtenesc, la care Molière fusese constrîns să-și constrîngă pînă și valeții teatrului său.

Cu cît dar se înțelege pentru ce tragediile inumanului și curteanului Corneille nu se mai pot bucura de popularitate — și e îndoială dacă s'au bucurat în adevăr la timpul lor —, cu atît mai limpede apare, în ceea ce privește pe romantici, destinul lor de a fi pe placul unui public foarte larg. Căci, în semnificația ei originară, ca și pînă la un anumit timp, arta romantică a fost o artă umană și deci populară.

Cu toate acestea, publicul operelor clasice, deși restrîns la Curte, iar astăzi — la oamenii cultivați, a existat și există încă; în timp ce romantismul a dat naștere, împotriva doctrinei proprii, la numeroase opere fără niciun public.

Și ca să nu dăm loc la nicio nedumerire, vom preciza acum că noi înțelegem să adoptăm opinia lui Louis Reynaud, după care perioada romantică ține pînă în zilele noastre. Sau, cu propriile-i cuvinte: „... Romantismul reprezintă, în istoria literaturii noastre, o fază tot atît de importantă ca și clasicismul. Ca acesta, a avut perioada lui de pregătire, perioada de apogeu și perioada de răspîndire. Secolul XIX

Intreg este această perioadă de răspîndire, în care aspectele felurite ale Romantismului s'au desfășurat rînd pe rînd, și la începutul secolului XX, ne aflăm încă în plin Romantism......" *(Le Romantisme,* 1926).

Insușindu-ne punctul de vedere de aci, „turnul de fildeș", izolarea, singularizarea, groaza de spiritul burghez, arta pentru artă sau estetismul, proza artistică, poezia ermetică și poate chiar gratuitatea gide-iană ne apar ca idei, atitudini și varietăți romantice, care au contrazis dealungul ultimului secol aspirația fundamentală a romantismului. Origina lor, ca să încheem aceste note despre curiozitățile unei stări de spirit, care își dovedește astfel complexitatea, este în voluptatea singurătății, trecută cu vremea din planul vieții în planul artei, a unui Werther, René și Child Harold.

VLADIMIR STREINU

LITERATURA STRĂINĂTĂȚII

REPERCUSIUNI ÎN LITERATURĂ ALE REVOLUȚIEI

Faguet, în introducerea la tomurile VII și VIII din Istoria literaturii franceze publicată de Petit de Julleville, atribuia Revoluției dela 1789, trei efecte principale asupra desvoltării literaturii franceze din secolul XIX:

„Un public nou mai vast, foarte favorabil literaturii personale sau individualismului în literatură; — preocupări grave, foarte favorabile desvoltării adevăratului spirit istoric și adevăratului spirit filosofic; — amestecul claselor, care suprimă ideia de *gust* și care e foarte favorabil, iarăși, literaturii personale și unei anumite uitări a regulelor literaturii regulate".

Fără îndoială că dacă Revoluția n'ar fi existat, aceste condiții de desvoltare ale literaturii franceze din secolul trecut ar fi apărut mai greu sau n'ar fi apărut în forma aceasta. Gustul pentru literaturile străine, care încă dela începutul secolului XVIII, cîștigase tot mai mult teren în Franța, n'ar fi fost probabil suficient, oricît de mult s'ar fi răspîndit el, pentru a schimba atît de mult atmosfera literaturii franceze și sensul evoluției sale. Nu trebue, totuși, uitat că marile prefaceri în literatură, la sfîrșitul secolului XVIII și la începutul secolului XIX, pornesc nu din Franța, ci din Anglia și Germania. Mai mult; chiar în Franța, purtătorii noului spirit, inovatorii expresiei și ai sentimentului sînt tocmai adversarii Revoluției (Chateaubriand), sau în orice caz oameni care au rămas la prima ei formă și n'au depășit stadiul constituantei (Madame de Staël) sau Francezi exteritoriali, ca Elvețianul Benjamin Constant. A spune că toți aceștia sunt condiționați de Revoluție, așa cum deobicei se afirmă prin istoriile literare, este excesiv. Asta înseamnă a pune un preț exagerat pe influența cauzelor externe asupra formației scriitorului. Temperamentul melancolic, neliniștit și orgolios din timiditate al lui Chateaubriand ar fi exprimat plictiseala lui René fără călătoria în America și fără lungii ani de ședere în Anglia romantică. Toate acestea au favorizat bine înțeles desvoltarea literară a lui Chateaubriand, dar primele date ale acestei desvoltări există, înaintea Revoluției și a emigrației în pustietatea lugubră și în nopțile de vis și melancolie ale castelului din Combourg, povestite mai tîrziu în *Mémoires d'outre — tombe*. Revoluția a făcut, desigur, să se producă mai repede un proces de cristalizare literară. Cauzele acestei cristalizări, elementele ei, trebuesc însă căutate mai departe, la izvorul unora din cauzele Revoluției însăși, în Rousseau și într'o sensibilitate care apăruse cu cîteva decenii în urmă. Și, bine înțeles, trebuesc căutate în primul rînd în structura sufletească a scriitorului.

Cred că ceea ce trebue reținut în special din „efectele" lui Faguet care sunt de fapt condițiuni create de Revoluție pentru desvoltarea viitoare a literaturii, este formarea unui public cu totul deosebit de publicul vechiului regim. Acest public este chiar în întregime nou.

Mulțimea care invadează Tuilerile pătrunde și în templul gustului, devastîndu-l și aruncîndu-i în stradă podoabele consacrate. Asta nu înseamnă, însă că noul gust literar ia imediat locul celui vechi. Aceasta se va întîmpla tîrziu, odată cu Imperiul, după *Génie du Christianisme*, și chiar mai tîrziu odată cu generația dela 1820 și 1830. Literatura propriu zis revoluționară a fost un amestec fără personalitate. Istoria literară păstrează despre ea referințe savuroase.

Orice manual puțin mai desvoltat de istoria literaturii franceze te poate informa ce erau, mai ales în teatru, produsele literare de pe vremea Revoluției. Noul regim este lăudat, cel vechi hulit. „Patrioți, republicani, sans-culottes, toți sunt înfățișați ca niște oameni simpli și buni. Li se atribue toate virtuțile și toate eroismele". Intr'o piesă, „papesa Ioana prescrie căsătoria preoților și dă naștere unui copil". In alta „papa se însoară cu doamna de Polignac". Se reiau tot piese bune „politicește vorbind".

Și dacă amintim că Convențiunea amenință cu închiderea acelor teatre care vor reprezenta piese care „contrazic spiritul Revoluției", atunci nu ne este greu să vedem în astfel de măsuri antecedentele literaturii dirijate din cîteva regimuri ale vremii noastre. Cenzura imperială avea să reglementeze, după alte criterii, această inițiativă a puterii Statului în literatură. Metoda, indiferent de ideologii sau de regimuri, va continua de altfel, pînă sub ochii noștri.

Toate acestea însă formau un public nou. Melodrama lua locul tragediei. Poezia lui Millevoye, puțin mai tîrziu, avea să introducă în elegia grandiloquentă și pompoasă de pînă atunci, accente de sinceritate și de simplitate. Tiparele vechi se sparg. S'a spus (Arthur Chuquet) că Revoluția a produs două genuri noi: elocvența parlamentară și jurnalismul politic. Să mărturisim că, din punct de vedere literar, nu e mare lucru. Revoluția nu a avut repercusiuni importante în literatură prin ceea ce ea a produs, ci prin spargerea multor ferestre, chiar dacă aerul care a intrat mai întîi a fost încărcat și turbure.

Un lucru absolut remarcabil s'a constatat în ce privește influențele Revoluției în literatură. In țara în care s'a produs, ea n'a influențat pe niciun scriitor de valoare contemporan cu ea. Poezia și tragedia franceză nu capătă prin Revoluție și în timpul ei nicio culoare nouă. André Chénier trebue considerat, atît prin epoca în care au fost scrise cea mai mare parte din poeziile lui, cît și prin spiritul acestor poezii, ca aparținînd epocii prevoluționare. *Iambii* săi sînt inspirați de Revoluție, fără îndoială, subiectul lor este luat din actualitate. Forma, însă, spiritul lor, tiparele lor sînt fără niciun contact cu timpul în care ei sunt scriși.

Trebue să trecem dincolo de granițele Franței pentru a găsi ecouri favorabile Revoluției în suflete de mari poeți contemporani cu ea. La aproape toți dintre aceștia, ce-i drept, simpatia pentru Revoluție pare să fie mai mult un entusiasm al primei tinereți. Cei trei prieteni lakiști, Coleridge, Wordsworth, Southey, în Anglia, încep prin a fi admiratori frenetici ai Revoluției franceze. Coleridge și Southey, scriu o dramă, *Prăbușirea lui Robespierre*. Coleridge plănuește cihar, sub directa influență a ideilor revoluționare, crearea unei societăți socialiste în America. Dar toate aceste visuri de acțiune sunt repede

părăsite. Revoluția celor trei tineri avea să aibă loc în literatură, dar atei cu roade durabile.

Curioase sînt de asemeni oglindirile Revoluției în spiritele altui grup de tineri, exact contemporani cu lakiștii: grupul romanticilor germani, mai ales Novalis, Tieck, Friedrich Schlegel, care și ei împlineau douăzeci de ani în epoca primei perioade a Revoluției. Și la ei se observă întîi un entusiasm pentru ideile revoluționare, entusiasm care dispare însă repede, mulți dintre ei ajungînd chiar la cea mai înverșunată reacțiune.

Ceea ce în Revoluție îi atrăgea pe niște tineri ca Novalis sau ca Schlegel, era spiritul novator al acesteia, distrugerea legăturilor cu tradiția despotică, desfrînarea sensibilității și ideia de libertate.

Cu cît însă Revoluția continua să se desvolte, cu atît ei trebuiau să-și dea seama că ea era tocmai foarte puțin întemeiată pe sensibilitate, că libertatea ei era condiționată de prea multe principii și că oamenii ei erau niște mistici ai rațiunii, ai acelei rațiuni căreia romanticii îi opuneau simțirea, intuiția contemplația.

Și totuși aceeași sete de absolut mîna și pe unii și pe alții și aceeași forță mistică îi însuflețea. Reacționari în tendințele lor politice, romanticii germani erau revoluționari în morală și în poezie. Ca și oamenii revoluției, luptau și ei împotriva unui „principiu de autoritate", reprezentat pentru ei de acea „Aufklärung", filosofia raționalistă a secolului XVIII. Pentru oamenii Revoluției acest principiu de autoritate era religios și politic. Dar și la ei și la romantici era vorba de-a răsturna o tradiție despotică.

Cred că această ideie de răsturnare a tradiției, dacă nu apare în literatură datorită exclusiv Revoluției, este cel puțin stimulată de exemplul Revoluției, astfel în cît ea intervine mai de vreme în istoria literaturii. Toate bătăliile literare ale secolului al XIX-lea și ale secolului nostru au fost însuflețite de această ideie de răsturnare a trecutului prezentat ca model tiranic. Școlile literare nu se vor naște decît prin negațiuni furioase ale unei tradiții. Este poate una din cele mai durabile influențe ale Revoluției dela 1789 în literatura universală *).

AL. PHILIPPIDE

*) Revoluția ca subiect literar sau întrebuințarea literară a ideilor revoluționare de către scriitori ca romanticii francezi din 1830, de către Heine sau de către unii Germani din mișcarea zisă „Das junge Deutschland" sînt alte chestiuni care nu intră în limitele considerațiilor de mai sus, ele însăle fără altă semnificație decît ocazională și memorativă. Chestiunile pomenite se găsesc tratate în orice manual de istorie a literaturilor europene.

CRONICA LINGVISTICĂ

REVOLUȚIA FRANCEZĂ ȘI LIMBA

Se știe azi că lingvistica este o ramură a sociologiei. Limba a fost creată pentru a înlesni raporturile între membrii aceleeași societăți, rostul ei este să permită exprimarea ideilor și înțelegerea lor de ceilalți, și orice modificare a raporturilor între membrii societății, ca și orice transformare a societății însăși, se reflectează în schimbările pe care le sufere limba. Faptele acestea au fost adesea studiate și dovedite cu exemple categorice. Este prin urmare lucru îndreptățit să se cerceteze în ce măsură Revoluția franceză a influențat evoluția limbii franceze. Subiectul acesta a fost în mai multe rînduri tratat de specialiști în lingvistică, dar mi se pare că singurul care a privit problema în ansamblu, care nu s'a pierdut în explicarea de termeni izolați, a fost Paul Lafargue. Articolul acestuia, privitor la limba franceză în timpul Revoluției, a fost publicat acum 45 de ani, într'o vreme cînd materialul pus la dispoziția savanților era încă restrîns și cînd metoda de cercetare a lingvistului era departe de a fi atins nivelul actual. Ar fi deci interesant să se reia astăzi subiectul acesta, într'un studiu de proporții mai mari. Bine înțeles, nu-mi propun s'o fac eu și mai ales aici: nici spațiul nu mi-ar îngădui-o, nici n'am efectuat lucrările premergătoare unui astfel de studiu. Mă voi mulțumi deci să indic unele aspecte ale chestiunii și să schițez un tablou sumar al ei.

In primul rînd, nu trebue să ne așteptăm ca transformările aduse limbii să aibă tot atîta amploare ca cele produse în ordinea de stat. Intr'adevăr, nici pronunțarea, nici morfologia nu trădează prea importante deosebiri între categoriile de oameni care vorbesc aceeași limbă. Deosebiri există, fără îndoială, dar ele sînt de amănunt. Categoriile morfologice, ca singular și plural, sau trecut, prezent și viitor nu puteau fi influențate de înlăturarea feudalismului și de venirea la putere a burgheziei. Revoluția se oglindește mult mai bine în vocabular, căci noile instituții, noile raporturi între clase cereau cuvinte noi cu care să fie denumite. Dar vocabularul este o chestiune oarecum de suprafață: s'ar putea înlocui toate cuvintele unei limbi, fără ca structura ei morfologică și sintactică să fie modificată.

Modificările esențiale pentru problema noastră care s'au adus în structura statului francez au fost, în afară de venirea burgheziei la cîrmă, extinderea învățămîntului elementar printre muncitori și țărani, constituirea unei armate naționale pe bază de recrutare obligatorie și centralizarea (desăvîrșită sub imperiu). In perioada anterioară Revoluției, cînd tonul îl da nobilimea, foarte greu pătrundea un termen popular, „vulgar", într'un text tipărit. Prezența unui astfel de

termen putea ajunge ca să compromită o carte. Dicționarul Academiei franceze respingea cu indignare tot ce nu era conform „bunului gust". In felul acesta, franceza se despărțea tot mai mult în două limbi diferite, una scrisă (și vorbită de cercurile înalte), alta vorbită de popor. Un om cu totul incult nu înțelegea mai nimic cînd i se citea un jurnal. Revoluția a adus o descătușare a elementului popular: nu numai că vorbitorului nu-i mai era rușine de „vulgarisme", ci adesea, din potrivă, se mîndrea cu ele, le căuta, căci cu ajutorul expresiilor vulgare se afirma ca făcînd parte din clasa revoluționară. Atunci apar de exemplu *embêter* „a plictisi", *bouffer* „a mînca" și altele la fel, pe care puriștii epocilor următoare se vor lupta (și în parte vor reuși) să le gonească din limba scrisă. Dar multe alte expresii vulgare sau provinciale au rămas definitiv în limba literară, de exemplu *dégotter* „a da la o parte, a întrece". Alte cuvinte, fără să fi fost noi în literatură, au primit o coloratură nouă grație schimbării regimului. Un studiu care s'ar ocupa de problema inovațiilor vulgare în perioada Revoluției ar trebui să ia în considerație sute dacă nu mii de cuvinte. Să mai adăugăm că a existat chiar o publicație scrisă pe de-a'ntregul în argou: *Le Père Duchêne* al revoluționarului Hébert.

Paralel cu această „vulgarizare" a limbii franceze, are loc însă și o „înnobilare" a ei. Cultura începe să spargă cercul restrîns al aristocrației, ba depășește chiar și limitele burgheziei și pătrunde în popor. Știința de carte generalizează întrebuințarea întorsăturilor rafinate întrebuințate pînă atunci numai de lumea subțire. Deși se cunosc exemple de pătrundere în mase a expresiilor distinse, totuși acest aspect al chestiunii a fost mult mai puțin studiat.

Armata nu avea mai înainte o influență serioasă asupra limbii vorbite. Soldații de meserie erau rupți din mediul căruia aparținuseră, numărul lor era destul de restrîns pentru ca modificările introduse în graiul lor în urma luării serviciului să nu aibă prea mare răsunet în țară. Din potrivă, armata națională și populară, recrutată din toate părțile Franței, se compunea din oameni care-și păstrau legăturile de familie. La regiment, particularitățile locale se fierbeau ca într'un creuset, dînd naștere la o nouă limbă comună, în care predominau elementele literare și pariziene. De unde mai înainte fiecare provincie avea patois-ul ei, ba, mai mult, erau cazuri cînd locuitorii dintr'un sat vorbeau un grai destul de deosebit de al celor din satul vecin, odată cu Revoluția graiurile locale încep să piardă din importanță, franceza pariziană începe să pătrundă în cele mai îndepărtate colțuri de țară. Procesul eliminării patois-urilor nu este nici astăzi desăvîrșit, dar progresul în această privință este enorm: e destul să spunem că Germania și Italia au rămas considerabil în urma Franței din acest punct de vedere. Natural, nu vom susține că meritul este numai al armatei naționale. Tot sistemul centralizator trebue pus în cauză, și, mai mult, Revoluția în sine a avut aici un rol. Provincialii care mai înainte erau Francezi numai cu numele, al căror rol în stat se mărginea la îndeplinirea obligațiilor fiscale, încep, în urma Revoluției, să se simtă cetățeni francezi. Ca atare, ei încep să caute a învăța bine franțuzește, ba chiar se rușinează de graiul local. Există hotărîri ale consiliilor municipale revoluționare, care declară că patois-ul va trebui înlocuit cu franceza, singura limbă demnă de niște Francezi liberi. De remarcat că această hotărîre era luată, din proprie inițiativă, de oameni care vorbeau în mod normal un patois, sau care chiar cunoșteau foarte puțin franceza. Procesul de unificare a început mult mai tîrziu în celelalte state occidentale.

Ne vom mărgini de aici înainte să cercetăm graiul din Paris, acela care va da tonul în toată Franța. Provincialii adunați în Capitală, fie ca soldați fie ca civilii, au adus cu ei un număr oarecare de ex-

presii locale, dar bine înțeles influența pe care au exercitat-o asupra limbii pariziene este neînsemnată față de cea pe care au suferit-o ei din partea Parisului. Fiecare grai local în parte avea prea puțini reprezentanți pentru a putea influența limba comună. Pe de altă parte însă, toți provincialii la un loc erau destul de numeroși pentru a face să dispară unele particularități ale graiului parizian, unele amănunte prea specifice pentru a putea fi împrumutate. De exemplu *l* muiat pe care nobilimea îl mai pronunța (în cuvinte ca *merveille*) și care dispăruse în graiul plebei pariziene, este cu totul înlăturat de aici înainte; diftongul *oi* se pronunța *ue* (de exemplu „rege" se zicea *rue*, scris *roi*), dar în perioada Revoluției pronunțarea lui devine *oa* (astăzi se zice *roa*). Unele afectări ale feciorilor de bani gata, care pronunțau *z* pentru *r* (*Pazi* pentru *Paris*), sau chiar îl eliminau cu totul pe *r* (*incoyable* pentru *incroyable*), sînt acum înlăturate.

Noile stări de lucruri aduseseră nevoia a numeroși termeni noi. Termeni abstracți, ca cei privitori la libertate, egalitate, fraternitate; termeni concreți, privind instituțiile publice nou create, viața parlamentară, administrația, justiția funcționînd pe baze noi etc. Vocabularul francez se îmbogățește și se transformă radical în această vreme. Mare parte din termenii pe care-i întrebuințăm astăzi în viața publică provin din franceza Revoluției, fie pentru că au fost creați atunci, fie pentru că atunci li s'a modificat înțelesul în sensul pe care-l cunoaștem azi. Iată cîteva exemple: *constituție, reprezentare, legislatură, deputat, sesiune, interpelare, moțiune, oficial, municipal, lege marțială, verdict* și foarte multe altele.

Pentru a crea toți acești termeni, Francezii s'au adresat la două surse diferite: engleza, pentru limbajul parlamentar, și mai ales latina. Revoluția burgheză avea o admirație nețărmurită față de republica romană, deaceea a imitat foarte multe amănunte din antichitate. Intre altele au fost împrumutate un foarte mare număr de cuvinte. In multe cazuri s'au creat cuvinte noi, dar cu prefixe sau sufixe latinești (franceza fiind extrem de săracă în prefixe și mai ales în sufixe). De atunci datează trecerea atît de mare de care se bucură sufixele *-isme (terrorisme), -iste (royaliste), -iser (démocratiser), -isation (nationalisation)* și multe altele, adoptate și de noi și devenite elemente esențiale ale limbilor europene. (N'are importanță că unele dintre aceste sufixe fuseseră împrumutate de Romani de la Greci.) Din acest punct de vedere, al formării cuvintelor, se poate spune că Revoluția franceză a avut un efect covîrșitor pentru toate limbile europene.

Se poate întreba: poporul, care venise cu expresiile lui vulgare, se putea împăca pe de altă parte cu latinismele? Evident că exista oarecare greutate de înțelegere a neologismelor, dar pe de altă parte este sigur că sufixele pomenite și altele au fost adoptate de graiul popular, care a creat multe alte cuvinte cu ajutorul lor. Și nu se poae tăgădui că avem aici un conflict între tendința populară și cea latinistă după cum ușor s'ar putea scoate în lumină contradicția între „vulgarizarea" și „înnobilarea" limbii. Dar omul este o ființă complicată, și viața societății este făcută din îmbinarea a numeroase contradicții. De rezultatul ciocnirii între ele depinde evoluția și progresul.

AL. GRAUR

CRONICA EXTERNĂ

„PRINCIPIILE" ÎN POLITICA EXTERNĂ A FRANȚEI

Politica externă a Franței de astăzi are unele începuturi în principiile și experiențele revoluțiunii franceze. Politica externă a unei mari națiuni nu are așezări fixe, dar nici nu este supusă la schimbări precipitate. Ea are tradițiuni și principii, cari nu privesc numai modalitățile și formele exterioare. Nu se definește numai prin expresiuni de protocol, prin vestminte sau printr'un limbagiu technic. Politica externă, fiind o formă de apărare sau de expansiune a unei națiuni, se caracterizează prin psihologia și moralitatea acelei națiuni. Prin felul de a judeca, de a simți, de a se înălța al ei. In afară de rafinamentele sale, de abilitățile sale superioare, de combinațiuni savante sau de manevre trecătoare, politica externă a unei națiuni însemnate se întemeiază pe cîteva principii și preferințe esențiale. Acestea nu pot avea o valoare vecinică, fiindcă se leagă cu fazele evoluțiunii istorice ale națiunii și apoi corespund schimbărilor produse în structura altor state. Politica relațiunilor etxerioare este desigur un joc de influențe mutuale, în care intră nenumărate variabile, dar care cuprinde cîteva tendințe elementare foarte trainice.

O mare națiune nu își suferă soarta. Nu se supune unor influențe din afară pe care le înregistrează prin adaptări neîncetate. Nu este numai primitoare și gata să își schimbe forma după „nevoile timpului". In relațiunile sale cu străinătate, nu așteaptă numai daruri și inițiative. Nu se mlădie la fiecare adiere, nu se încovoae la orice apăsare. Puterile sale de viață nu îi comandă numai o rezistență victorioasă la lovituri sau numai o tenace și molcomă păstrare a condițiunilor sale de viață rudimentară. Nu trăiește numai din întîmplări. Prima sa virtute nu este adaptarea.

O mare națiune își făurește destinul. Istoria sa nu este o fatalitate, nu este o forță oarbă și exterioară care să-i conducă pașii pe căi necunoscute. Ci este povestea voinței sale de viață. A virtuților sale creatoare, a capacității de a făuri norme umane și de a influența mersul lumii.

Acest rol eminent nu îl poate avea cine nu face decît să se adapteze, cine schimbă într'una punctul de vedere. O țară care nu vrea decît să își „scape pielea" nu poate influența omenirea. Funcțiunea de conducere este rezervată națiunilor care reprezintă în ochii lumii cîteva principii de viață și de înălțare.

O politică fără principii poate fi o politică de mici profitori, dar nu de mari biruințe.

Franța este, în această privință, un exemplu ilustru. Puterea sa politică, influența sa spirituală s'au exercitat, mai ales, prin ajutorul principiilor. Marile sale victorii au fost dobîndite prin ele. Prin ele, a atras adeziunea lumii și ajutorul ei efectiv. Ele au făcut parte din armătura Franței, din forțele sale de apărare, din puterea sa de expansiune. De cîte ori le-a slujit, fidelă și mîndră, de atîtea ori s'a ridicat în fruntea națiunilor civilizate; cînd le-a părăsit, s'a scoborît și a pierdut chiar elementele propriei sale securități.

Mă gîndesc aici la politica națiunii franceze, adică la Franța modernă, la cea fundată de revoluțiunea franceză; de cînd națiunea suverană și-a proclamat singură noile principii de viață, după experiențe dureroare și violente contradicțiuni.

Fiindcă revoluțiunea franceză a proclamat cea dintîi în istorie acest principiu că principiile sunt o forță în politica externă. Și tot ea, sub dușmănii străine sau din ambiții proprii, le-a călcat. Dar beneficiile primei atitudini au lăsat urme adînci, ca și dezastrul celei de a doua. Și mentalitatea de astăzi a națiunii franceze este formată de această îndoită experiență.

In toate actele sale, în toate declarațiunile solemne, în demersurile sale oficiale, Franța invoacă tăria unui principiu, în care găsesc ocrotire și mîngiere toate națiunile. Națiunile sfîșiate, națiunile mici și amenințate se întorc către Franța, după cum către ea privesc toate statele care voesc să-și găsească liniștea și să-și garanteze independența prin colaborare și prin organizarea moralității internaționale. Ea primește adeziunea popoarelor libere și servește împreună cu ele un ideal de umanitate. Orice încercare s'a făcut în lume de a pune capăt războaelor de cucerire, de a împiedeca agresiunile, de a respecta viața și libertatea popoarelor a găsit un puternic răsunet în politica franceză. Și nu este în această sensibilitate față de pace și de libertate numai sufletul unei națiuni satisfăcute, ci și conștiința unor valori morale. Nu este numai grija unui stat care vrea să păstreze bogățiile pe care le are, ci și respectul unui principiu, pe care națiunea franceză liberă l-a proclamat în 1790: „Adunarea Națională declară că națiunea franceză renunță să întreprindă orice război în vederea cuceririlor și că ea nu va întrebuința niciodată forțele sale contra libertății vreunei țări".

Revoluțiunea franceză a întîlnit dușmănia Curților din Europa și a presimțit în voința lor de apărare o conspirațiune contra idealurilor sale. Vrînd să-și păstreze victoria și libertățile, ea a uitat principiul pe care îl înscrisese în declarațiunea din 1790 și s'a angajat într'o politică de atac și de cuceriri, care nu s'a isprăvit decît cu dezastrul napoleonian. O luptă eroică pentru pace și pentru libertate, care își găsise formula cea mai fericită, a fost întoarsă contra propriului său ideal. Revoluțiunea franceză a devenit războinică, din cauze de apărare, dar și din ambițiuni de expansiune sau din necesități interioare de regim. Ea a căutat totuși să-și acopere această abdicare sub prestigiul unui principiu și a anunțat că se bate pentru eliberarea popoarelor. Faptele și zeii s'au răzbunat. Trădarea acestui principiu a dus la îngenunchiarea celor două idealuri pe care le proclamase: libertatea și pacea. Națiunea franceză a căpătat o dictatură și o serie tragică și neîntreruptă de războae.

Experiența nu a fost uitată. S'a eliminat ceeace era contradicțiune și abdicare și s'a păstrat aspirațiunea, dîndu-i-se o formă din ce în ce mai pozitivă. Ea stă astăzi la baza politicii externe a republicii, căreia îi conferă un prestigiu de onoare și de umanitate.

Popoarele sunt pacifice. Ele o apucă pe calea războiului numai sub presiunea conducătorilor. Combinațiunile lor savante, ambițiunile, gloria personală readuc popoarele la violențele primare și sîngeroase ale epocilor antice. Revoluțiunea franceză, eliberînd națiunea, a creiat prima condițiune a păcii. Toate puterile națiunii, vigoarea și aspirațiunile sale sunt închinate bunei stări materiale și înălțării spirituale. Ele nu mai sunt cheltuite în folosul unor forme exterioare, cu nevoi proprii de prestigiu și de propășire. Acesta este poate primul avantagiu al democrației. Națiunea trăiește prin ea, se reprezintă pe ea. Nu este un material de susținere pentru instituțiuni suprapuse. Sau un izvor de prestigiu pentru regimuri personale. Epoca noastră ne dă exemple în această privință. Cele două mari dictaturi din Europa aspiră toate forțele naționale în beneficiul unui regim. Ele tind să lege soarta regimului de aceea a națiunii creind, pentru existența națională, mari pericole. Oricare ar fi valoarea unui regim, el este depășit de viața și puterile națiunii. Fiindcă națiunea este mai durabilă, mai profundă, mai vastă decît regimul. Orice regim politic este menit să slujească națiunea, nu să se înalțe deasupra ei. Cînd forțe exterioare o supun, o constring la servicii particulare, națiunea pierde o parte din forțele sale. Am cunoscut, dimpotrivă, dictaturi care au tins către eliberarea națiunilor de forme politice sau religioase parazitare. Kemal Ataturk a liberat, spre exemplu, puterile națiunii absorbite de islamism și de apăsătoare tradițiuni religioase. El le-a pus în slujba națiunii, a întineririi și propășirii Turciei.

Națiunea franceză a trebuit să se elibereze însă și ea de svîrcolirile revoluției, pentru ca să recîștige în folosul propriei sale fericiri toate virtuțile și isvoarele de care dispunea. O epocă revoluționară de mai mulți ani sleiește vigoarea unui popor nu numai prin pierderile materiale de tot felul pe care le provoacă, dar și prin nevoia de a susține un regim, despre care am vorbit. Revoluția franceză a făcut războaie și pentru ca să mențină predominanța unui grup de conducători asupra altora sau pentru ca să asigure victoria unei fracțiuni contra alteia.

Numai sub cea de a treia republică, Franța a eliminat aceste excese și a păstrat principiile curate, proclamate la începutul revoluției. Luptînd pentru „libertate, egalitate și fraternitate", între cetățeni, Franța revoluționară a prelungit aceste deziderate și pe planul internațional. Raporturile între State aveau să se inspire din aceleași lozinci și să înlesnească o colaborare pacifică, bazată pe suveranitatea Statelor și pe libera deciziune a popoarelor. Noul cetățean republican s'a format în această luptă și și-a fundat drepturile cîștigate prin ea pe ideea de dreptate și de lege. Socotindu-se pînă atunci oropsit de abuzurile claselor privilegiate, el s'a ridicat contra abuzurilor și contra privilegiilor. Față de primele, s'a garantat prin respectul legii, impus tuturor cetățenilor și tuturor autorităților; față de privilegii, s'a înarmat cu egalitatea de drepturi pe care se sprijină toată organizațiunea republicană.

Această mentalitate civică a conceput în mod analog viața internațională. Nicio mare putere nu are o mai pronunțată facultate decît Franța de a înțelege egalitatea dintre State în fața drepturilor esențiale de viață, și de libertate. Niciuna nu pune un mai mare preț pe legea internațională. Ea știe că după cum umilul cetățean găsește în respectul legii o ocrotire, tot astfel micile națiuni pot fi protejate de respectul legii și al convențiunilor internaționale. Darul pe care revoluțiunea franceză l-a făcut lumii a fost eliberarea cetățeanului și deșteptarea națiunilor.

Politica externă a Franţei a acceptat, cea intîi, principiile democratice. A devenit pacifică şi s'a lepădat de ambiţiunile de cucerire. A văzut în voinţa de independenţă a micilor naţiuni un drept al lor esenţial şi o condiţiune a oricărei organizaţiuni internaţionale. A luptat contra opresiunii, contra violenţei. Diplomaţia franceză este inspirată de idei umanitare, de valori universale. Fiind o categorie a civilizaţiunii franceze, are toate caracterele ei. Această civilizaţiune este fundată pe demnitatea persoanei, pe eternitatea şi identitatea omului. Ea concepe organizarea socială, Statul, ca un mijloc pentru buna stare a cetăţeanului. Nu face din el un monstru sau un idol care să-i absoarbă puterile sau să-i nimicească bucuriile şi drepturile. Nu impune cetăţeanului o viaţă eroică şi o concepţiune tragică. Nu cunoaşte aceste exaltări perpetue, cu nenumăratele lor renunţări.

Civilizaţiunea franceză este umană.

Politica externă a Franţei este de aceea pacifică. Ea urmăreşte să prezerve omul, cu libertăţile şi bucuriile lui. Să respecte naţiunile şi să le cheme la o colaborare pacinică.

Acestea sunt valorile pe care le propune Franţa în lupta ideologică de astăzi. Ea le ridică în faţa „doctrinelor dinamice" şi cuceritoare, care tulbură viaţa lumii. Adevărul cuprins în ele va birui, fiindcă omul se înalţă peste trecătoarele lui decăderi.

CONST. VIŞOIANU

CRONICA IDEILOR

SEMNIFICAŢIA GENERALĂ A REVOLUŢIEI FRANCEZE

Stabil'rea unei ierarhii a valorii faptelor omeneşti faţă de un plan de existenţă pur spiritual, are o adîncă semnificaţie: se despart astfel hotărît faptele vegetative şi cotidiene, de acţiunile depăşind clipa şi răspunzînd unor nevoi înalt omeneşi. Nu ne referim, desigur, la o ierarhie precisă, cu trepte bine definite şi diferenţieri categorice între valori, ci a unei distincţii largi, care desparte faptele individuale sau colective fără răsunet şi tumult, de acelea care dau vieţii, prin tilcul lor, un sens pînă atunci inedit.

Existenţa umană privită oarecum exterior va apărea ca o întreţesătură de atari activităţi cotidiene, automate şi nesemnificative, şi de sensuri vitale, ce ridică pe om pe un plan de viaţă pur spiritual. Primele sun acte efemere, înlănţuiri de gesturi, cuvinte şi gînduri care ne menţin în actual; ele pot fi comparate, fără să ne diminuăm voluntar demnitatea umană, cu actele biologice ale animalelor: ele au aceiaş semnificaţie restrînsă la individ şi la momentul care trece. Fapte individuale sau colective, aceste manifestări au acelaşi tilc circumscris, menite fiind ca după producerea lor să nu lase în urmă nici un ecou. Intre perindarea acestor acţiuni destinate uitării şi evoluarea complicată a vieţii animale, nu există decît o diferenţă de treaptă biologică. Gesturile omeneşti săvîrşite în actualitate şi mişcările unduioase ale faunei marine desfăşurate la cîteva sute de metri adîncime, aparţin deopotrivă aceleiaşi lumi a efemerului. Faţă de eternitate sau de aşezămintele largi ale lumii, aceste categorii de întîmplări apar ca accidente despuiate de sens şi adîncime; sunt fapte limitate şi fără iradiere, neputînd depăşi colţul de lume şi nici clipa în care au fost săvîrşite.

Dar alături de aceste fapte pe care timpul le absoarbe şi viaţa le depăşeşte deosebim acţiuni încărcate de un tilc ce se impune spiritului ca esenţial şi permanent. Sunt momentele de mare intensitate de viaţă şi de răscolitoare dramă de conştiinţă trecînd dincolo de cadrul actualităţii. Oamenii ce le săvîrşesc comunică în acest chip cu eternitatea şi oferă prin aceasta îndreptaruri noi semenilor lor. Indeplinirea unor atari acţiuni va fi avînd în evoluţia vieţii omeneşti răsunetul durabil al unor revelaţii: momentele în care Descartes şi-a scris Metoda şi Pascal Gîndurile, sau în care drama cunoaşterii era înfăţişată în Faust. Se limpezeşte prin aceste creaţii o direcţie de viaţă şi se defineşte în ceia ce are mai caractristic existenţa omenească şi

năzuințele ei. Știm că odată cu aceste elaborări viața umană a luat mai adinc și mai acut cunoștință de ea însăși și că odată cu aceste opere a căpătat noi orientări. Astfel, aceste opere se încorporează vieții de totdeauna, fac parte din existența umană și reprezintă valori permanente.

O atare valoare, întru totul comparabilă acestor elaborări individuale, dar apărînd a fi ca rodul colectiv al geniului specific și nevoii de libertate a unui popor, o reprezintă Revoluția Franceză. Dar poate că tîlcul Revoluției este mai adînc, mai dramatic, pentru că acest fapt nu exprimă numai un răspuns teoretic la problema condiției umane, ci pentru că oferă o formulare clară și definitivă a poziției individualității omenești în istorie și în viață. Revoluția Franceză devine în aceste condiții nu numai o rezolvare provizorie și relativă a unei probleme eterne, ci o afirmare răspicată a demnității și libertății umane. Deslegările și postulările Revoluției vor alcătui așa dar în forma lor absolută, o definiție a valorii omenești, integrîndu-se stilului nostru de viață, modului nostru intim de a fi. Înțelegem că în viitoarea anului 1789 și a celor următori s'au așezat temeliile unei noi omeniri și a unei noi vieți, că dacă aceste temelii au putut fi mai tîrziu provizoriu zdruncinate de forțe contrarii sau negate de deslănțuiri oarbe, ele nu vor putea fi niciodată anulate și că vor sfîrși prin a intra în conștiința adîncă a întregii umanități. Prin Revoluție, un popor a arătat lumii un îndreptar, un așezămînt de civilizație care depășește secolul și devine un ideal permanent, dînd în acelaș timp individualității omenești frumusețe și demnitate.

Această permanență și universalitate a valorilor proclamate de Revoluție dovedește că poporul francez s'a identificat cu realitatea de gînd care ne apare ca esențială vieții umane; principiile promovate de Revoluție, apar, într'adevăr, ca manifestate mai înainte vreme nelămurit în cursul istoriei, dar putînd fi totuși desprinse din sensul general al evoluției omenești, ca și din formulările teoretice ale gînditorilor secolului XVIII; dar ceia ce era mai înainte presimțit obscur sau formulat doctrinal, prinde corp și realitate tangibilă în cursul experienței de sacrificiu și luptă pentru libertate a marei răsvrătiri. Revoluția reprezintă un termen de evoluție în istoria umanității, momentul în care omul ia cunoștință de valoarea, drepturile și nevoia lui de libertate și pe care o formulează cu simplicitate primul articol al Declarației Adunării Constituante: „Oamenii se nasc și rămîn liberi și egali în drepturi".

Dela perspectiva de timp la care ne aflăm, faptele concrete ale Revoluției, întîmplările pe care istoricii le desprind din texte prăfuite se subliniază și-și pierd conturul. Din tălăzuirea contradictorie a evenimentelor, din excese și deslănțuiri, se desprinde un tîlc general omenesc, care dobîndește valoare de simbol. Treptat, din această sublimare a faptelor și din această integrare a lor unui sens general, se deslușește un mit, dominînd viața umană prin puterea lui elementară, prin pretsigiul lui hotărît, susținut nu de rațiune și nevoi utilitare, ci de puterile tăinuite ale vieții omenești. Principiile Revoluției reprezintă valori permanente ale umanității. Obiecțiile aduse formulării acestor principii, și referindu-se la generalitatea și lipsa de preciziune a ideilor exprimate, dovedesc în realitate tocmai universalitatea lor. În evoluția istorică a umanității un popor s'a putut identifica cu aspirațiile profunde ale omului și a îndrăznit să proclame, sacrificînd vieți și împotrivindu-se despotismului, drepturile și condiția generală a vieții omenești. Prin Revoluție, poporul francez dă omenirii o justificare de existență, un îndemn pentru cunoașterea

propriei valori și mai ales de luptă împotriva forțelor care se vor opune liberei afirmări a demnității și conștiinței umane.

Odată cu Revoluția Franceză se conturează o nouă concepție a personalității omenești. Omul devine din instrument sau valoare numerică o realitate de sine stătătoare, un „scop în sine", se înlătură astfel puterile care se opuneau liberei desvoltări și afirmări a personalității și se pun prin aceasta temeliile unei noi civilizații. Revoluția a creiat un nou stil de viață, a imprimat evoluției umanității o direcție precisă de devenire. Revoluția e un punct de plecare pentru un nou ev istoric, în care individualitatea omenească eliberată de servituți își afirmă valoarea și unicitatea. Evenimentele istorice care au urmat Revoluției și care se vor înlănțui peste secole, nu vor putea în nici un caz știrbi semnificația civilizației și modul de a fi al omului instaurat de Revoluția Franceză. Căci evenimentele concrete sunt accidente, în timp ce faptele spiritului de măsura acelora proclamate de Revoluție se așează pe însăși linia de evoluție a istoriei. Faptele momentului pot nega această direcție, omul poate fi înfrînt pe planul vieții cotidiane, demnitatea personalității poate fi nesocotită, dar toate acestea sunt manifestări trecătoare, condamnate prin însăși caracterul lor intolerant. Revoluția Franceză anunță o nouă civilizație, intemeiată pe demnitate și libertățile Omului.

ION BIBERI

CRONICĂ DE ISTORIE MILITARĂ

OPERA MILITARĂ A REVOLUŢIEI FRANCEZE

Marea răsturnare, care dărîmă pînă în temelii, către sfîrşitul veacului al XVIII-lea, regimul feudal absolutist din Franţa, trebui să-şi cucerească dreptul la viaţă, luptînd din greu nu numai împotriva adversarilor ei fireşti interni, dar şi în contra unei serii întregi de coaliţii răsboince exterioare.

In clipele ei cele mai grele, atunci cînd încordarea, pasiunea, ardoarea ciocnirilor sociale, deslănţuite de vîrtejul revoluţionar i-au absorbit toate energiile în arena luptelor interne, ea a avut de susţinut şi atacurile cele mai teribile la multiplele graniţi ale patriei. Răsboiul contra inamicilor exteriori, duşmani ai emancipării politice ca şi duşmani ai Franţei, visînd împărţirea şi ciopîrţirea ei, avea să decidă de soarta noilor aşezăminte sociale şi politice. In mod firesc pe terenul activităţii militare se concentrară din belşug energiile erei revoluţionare şi se manifestă toată impetuozitatea acţiunii de inovare emanate de imensa răsturnare politică şi socială. Nu e dar nici o mirare că campaniile militare din anii 1792—94 au purtat pecetea unor transformări radicale, care au afectat atît strucura armatelor, cît şi felul lor de a lupta, şi care prin aceast au inaugurat şi în domeniul militar începerea unei eri noi.

Istoria a consemnat ca punct de pornire al perioadei de ostilităţi, declaraţia de răsboiu trimisă Austriei în 20 Aprilie 1792 de către guvernul girondin, faimosul general Dumouriez fiind ministru de etxerne. Aparenţele istorice ar înclina dar să atribuie revoluţiei iniţiativa agresivă. O cercetare mai adîncă a evenimentelor arată însă că declanşarea răsboiului n'a isvorît în mod consecvent din doctrina mişcării ce înmărmurea Europa, n'a fost revendicată de forţele ei progresive. Dimpotrivă, gestul de sfidare lansat la adresa Austriei, însemnînd stîrnirea premeditată şi voită a răsboiului, a fost pus la cale de uneltirile acelor elemente cari tindeau din răsputeri să stăvilească valul transformăriilor şi să restaureze eventual vechiul regim. Curtea lui Ludovic al XVI-lea ardea de nerăbdare să asiste la isbucnirea răsboiului, nutrind speranţa că privilegiile absolutiste vor putea fi redobîndite şi impuse cu ajutorul baionetelor străine, ca o urmare a înfrîngerii scontate a armatelor franceze. In 9 Decemvrie 1791, Marie Antoinette scria contelui emigrant Mercy, referindu-se la politica de stîrnire a răsboiului, pacificată de partidul girondin:

„Cred că vom declara răsboiul, nu unei puteri în stare să se măsoare cu noi, suntem prea laşi pentru aceasta, ci Electorilor şi

cîtorva prinţi din Germania, în speranţa că aceştia nu se vor putea apăra. Imbecilii! Ei nu văd că săvîrşind acest lucru, ne servesc pe noi, căci în cele din urmă, odată ce noi vom fi început, şi celelalte puteri vor trebui să se amestece pentru a-şi apăra fiecare drepturile”.

Marie-Antoinette, curtea, nobilii emigraţi şi neemigraţi, toţi desmoşteniţii din 1789 doreau din inimă începerea răsboiului. Nostimă împletire a pasiunilor, căci prin epitetul de „imbecili” erau vizaţi tocmai girondinii, cari concepeau salvarea lor supremă numai prin manevra deslănţuirii răsboiului. Personificînd interesele aristocraţiei financiare, a marii burghezii speculante şi agitatoare, ale cărei veleităţi politice fuseseră satisfăcute de primele lucrări ale Adunării Constituante, partidul girondin tindea să înţepenească în loc cursul revoluţiei, să ajungă la un compromis cu Ludovic al XVI-lea, să prevină astfel amplificarea libertăţii de mişcare a mulţimilor populare şi eventualele atacuri îndreptate în mod tangenţial împotriva proprietăţii. Declanşarea răsboiului şi epuizarea energiilor norodului pe cîmpiile de bătălie erau socotite de girondini ca unica posibilitate ce se oferea în vederea consolidării dominaţiei lor politice moderate, ameninţate de puhoiul în creştere al revoluţiei. Planurile Girondei se potriveau în acest punct capital de minune cu stratagemele anturajului lui Ludovic al XVI-lea. Tratîndu-i pe girondini în corespondenţa ei particulară de „imbecili”, Marie-Antoinette, pe lângă că exprima repulsia în care ea învăluia pe toţi reprezentanţii fără deosebire ai celei de-a treia stări, dovedea că înţelegea perfect cine avea să culeagă adevăratele roade ale politicii girondine. Precum se ştie însă aceasta din urmă nu deţinu mult timp în mînă destinele Franţei revoluţionare.

Desigur, partidul girondin nu mărturisi nici o clipă adevăratul substrat al politicii sale răsboinice. El se învălui în mantaua unor argumente pe cît de grandilocvente pe atît de netemeinice. Brissot exageră importanţa activităţii nobililor trecuţi peste Rhin, şi pledă cu aprindere o teză cu totul necorespunzătoare realităţii, anume aceea că focarele contrarevoluţionare protejate de capii feudali germani trebuiau să fie distruse cu forţa armelor, pentru ca viaţa libertăţilor franceze să fie garantată. In toiul campaniei de înfierbîntare a entuziasmului răsboinic, girondinii lansară şi ideia în aparenţă seducătoare şi eroică, că celelalte popoare nu aşteptau decît un gest din partea armelor revoluţiei franceze pentru a adopta şi ele noile libertăţi.

In acele momente, în primele luni ale anului 1792, forţa politică a partidului Girondei era predominantă. Răsboiul fu declarat. Nu însă fără ca adevăraţii reprezentanţi ai tendinţelor progresive, în frunte cu Robespierre, să se fi opus cu o claritate de vederi remarcabilă. In 2 şi 11 Iunie 1792, în întrunirile societăţii iacobine, Robespierre desvăluie cu un rar curaj substratul ascuns al antreprizei răsboinice. Observînd că „răsboiul convine emigranţilor, că el e agreabil ministerului şi intigranţilor curţii”, că el e „rezultatul unui proect alcătuit de mult timp de duşmanii libertăţilor”, Robespierre combate cu înverşunare iluziile, reacţionare în fond, fluturate de girondini şi consistînd în speranţa unei extinderi facile în Europa a principiilor dela 1789 cu ajutorul armelor. Ce logică de fier şi ce pătrundere adîncă a lucrurilor respiră din argumentarea lui:

„E trist că adevărul şi bunul simţ desmint aceste splendide precizări; e în firea lucrurilor ca mersul progresiv al raţiunii să fie încet. Guvernul cel mai vicios găseşte un reazăm puternic în obiceiurile, prejudecăţile şi educaţia popoarelor. Despotismul depravează spiritul oamenilor pînă într'atît încît el însuşi se face adorat, făcînd

libertatea suspectă şi înfricoşătoare la prima înfăţişare. Cea mai extravagantă idee care poate naşte în capul unui om politic este de a crede că e deajuns ca un popor să intre cu arma în mînă la un popor străin pentru a-l face să adopte legile sale şi constituţia sa. Nimeni nu iubeşte misionarii înarmaţi şi primul sfat pe care-l dau natura şi prudenţa este de a-i respinge pe aceştia ca pe inamici... Înainte ca efectele revoluţiei noastre să se facă simţite la naţiunile străine, trebuie ca ea însăşi să fie consolidată. A vrea să le dăm altora libertatea înainte de a fi cucerit-o noi înşi-ne, înseamnă a chezăşui laolaltă servitutea noastră şi cea a lumii întregi".

Răsboiul revoluţionar agresiv cu ţelul de a impune cu forţa noile principii politice a fost deci o născocire ideologică a elementelor moderate şi retrograde. O cursă întinsă noului organism politic şi social în vederea distrugerii lui. El nu avea nimic comun cu idealurile democratice cari au însufleţit poporul francez. Stîrnit de forţele cari conspirau contra noului regim de emancipare uman el a fost declarat împotriva dorinţelor şi ideilor răspîndite de acei ce reprezentau tot ceea ce era mai progresiv, mai grandios şi mai uman în marea revoluţie franceză. Doctrina acesteia n'a fost deci o doctrină răsboinică, ci una profund pacifică. Chiar în momentele celor mai mari victorii repurtate de tînăra armată revoluţionară, Robespierre, a cărui operă aceasta din urmă fu în cea mai mare parte, se gîndia să obţie şi să impună o pace dreaptă, o pace fără anexiune. In lupta pe care el a dat-o contra hebertiştilor, militarişti şi răsboinici à outrance, avizi de cuceriri, precursorii de fapt ai bonapartismului de mai tîrziu, Robespierre, în notele sale private, în care îşi rezuma pentru sine propria sa gîndire, formulează astfel scopul victoriilor din anul II, anul de apogeu al revoluţiei: „Trebuie să ne înarmăm nu pentru a merge la Rhin, ar fi răsboiul etern, *ci pentru a dicta pacea, o pace fără cuceriri*". Iar Saint-Just exclama cu o mîndrie plină de durere: „In fiecare bătălie noi pierdem oameni liberi cu miile, coaliţia nu pierde decît sclavi".

Doctrina celor mai autentici reprezentanţi ai principiilor dela 1789—93 a fost deci o doctrină inspirată de ideile cele mai nobile de pace democratică şi dreaptă, cu respectul libertăţii şi independenţii tuturor popoarelor. Revoluţia n'a fost agresivă decît atunci cînd frînele puterii s'au aflat încă în mîinile adversarilor ei reacţionari, ca în primele luni ale anului 1792. Robespierre nu putu să împiedice declararea ofensivă a răsboiului în 1792, fiindcă atunci el fusese încă prea slab. Nu-i fu hărăzit însă nici să încheie pacea dreaptă şi democratică la care el tindea, atunci cînd ajunsese stăpîn pe toate frînele puterii. Isbutise să înăbuşe curentul militarist deslănţuit de Hebert, dar foarte curînd la 9 thermidor forţele reacţionare îşi luară cumplita revanşă. In cursul consulatului, directoratului şi în urmă în perioada napoleoneană, din armate hărăzite a impune Europei în lupta contra forţelor absolutismului o pace dreaptă şi democratică, armatele franceze zămislite în cazanul revoluţiei deveniră uriaşe instrumente de expansiune şi cuceriri ale marei burghezii franceze, redevenite stăpînă absolută pe destinele Franţei, după ce reuşise să reducă la supunere forţele populare pe deplin democratice, cari dominaseră sub regimul teroarei.

Cît de puternice au fost aceste instrumente, istoria o arată în întruchiparea acestor campanii napoleoniene. Napoleon a moştenit armatele sale din anii de apogeu ai revoluţiei. Deşi declaraţia de răsboiu porni în Martie 1792 din partea guvernului girondin, luptele susţinute ulterior de revoluţia franceză căpătară foarte iute carac-

terul *unor răsboaie de apărare a revoluţiei* şi de *apărare naţională*. Intr'adevăr, din prima fază a ostilităţilor trădarea lui Ludovic al XVI-lea, înţelegerea lui cu inamicii, trădările generalilor, cari duseră la invadarea unei părţi din teritoriul francez, transformară de fapt Franţa în victima agresiunilor regimurilor absolutiste sau conservatoare din restul Europei. Sub impulsul primejdiei cotropirei solului naţional şi a înăbuşirii libertăţii cu ajutorul baionetelor străine, energiile profunde, adînci ale poporului alarmat de conducătorii săi fideli, se revărsară potop şi creară cele dintîiu *armate naţionale* din lume, ale căror isprăvi au rămas de pomină pînă astăzi.

Secretul victoriilor obţinute de armatele revoluţiei franceze trebuie căutat într'o superioritate a numărului şi într'o superioritate a moralului. Pînă în preajma anului 1789 toate armatele puterilor europene au fost organizate pe baza angajărilor de mercenari. In mod firesc efectivele lor nu puteau fi decît reduse; materialul uman concentrat în ele din cel mai mizerabil, degenerat sau declasat. Răsboaiele în general aproape nu interesau populaţiile ţărilor decît doar în măsura în care ele erau însoţite de sporiri ale sarcinilor bugetare. In preajma anului 1789, întreaga armată a Franţei, cea activă şi cea de rezervă, plus toate formaţiile de pază secundare, nu întreceau efectivul de 270.000. Un efectiv de 7.200 de oameni aparţinea corpului regal, 121.000 de infanterişti erau grupaţi în 102 regimente şi în 12 batalioane de vînători, cavaleria număra un efectiv aproximativ de 33.000 de oameni, artileria de vreo 7.580, iar miliţia de rezervă aproximativ 75—80.000 de inşi. Dintre toate puterile din acea vreme Franţa poseda armata cea mai numeroasă. Austria dispunea de un efectiv de numai 230.000 de oameni, dintre care bine instruiţi 150.000. Prusia 200.000 (140.000 sub drapel). Cît de reduse erau aceste efective de mercenari în raport cu resursele unei armate bazate pe sistemul recrutării, se vede din faptul că cele 14 armate ridicate în 1793—94 de către guvernul revoluţionar au numărat mai bine de un milion de oameni.

Principiul recrutării, care stă la baza armatelor moderne, a rezultat în mod spontan din primele faze ale marei revoluţii dela 1789. Primul gest al burgheziei revoluţionare fu de a-şi organiza o forţă armată cu care să poată rezista şi frînge opoziţia trupelor aflate la dispoziţia lui Ludovic al XVI-lea. Astfel apărură gărzile naţionale, formaţii armate compuse la început numai din cetăţeni „activi", adică din cei cu oarecare stare, înscrişi ca voluntari. Pe măsura desfăşurării evenimentelor şi a răsboiului început cu coaliţia forţelor absolutiste, caracterul gărzilor naţionale a evoluat. Ele au încetat a mai constitui nişte corpuri de gardă ale burgheziei, complet credincioase ei şi din cari erau excluşi voluntarii provenind din păturile sărace ale populaţiei. Ele au încetat de asemenea de a mai fi utilizate exclusiv în arena luptelor sociale interne. Necesităţile răsboiului impun trimiterea pe fronturi a gărzilor de voluntari şi de asemenea înglobarea în rîndurile lor a cetăţenilor de orice categorie socială cu excluderea nobilimii bine-înţeles. Numai datorită faptului că fronturile n'au fost lăsate exclusiv în seama vechii armate de linie, trădările generalilor preluaţi de la vechiul regim n'au avut urmări catastrofale pentru viaţa revoluţiei. Nici măcar generalul Lafayette, adorat la un moment dat de gărzile naţionale, nu putu să le mişte pe acestea împotriva cursului progresiv al revoluţiei. Tot atît succes au avut şi tentativele generalului Dumouriez, care încercă să meargă asupra Parisului cu trupele de linie, ce îi erau credincioase. Escortat de husarii de Berchiny, el încercă să pătrundă în Condé pentru a antrena garnizoana sa împotriva capitalei, cînd al treilea batalion al volun-

tarilor din Yonne, condus de Davout îi bară drumul și-l sili prin foc de arme să treacă aproape neînsoțit de nimeni de partea prusacilor.

Noile corpuri de voluntari n'au constituit numai o armată credincioasă cu trup și suflet revoluției. Ele au fost animate de un spirit de acțiune și de jertfă, necunoscut pînă atunci în istorie, reprezentînd o stare de spirit cu totul opusă apatiei și indiferenței mercenarilor. Ofițerii și restul gradelor inferioare erau aleși prin vot de către unitățile comandate. Bazată pe aceste principii democratice de selecționare a ierarhiilor, disciplina era ceva mai liberă ca în vechile armate de linie, în schimb mult mai efectivă în cursul acțiunii. Pentru a trezi și încorda și mai mult interesul luptătorilor voluntari, ofițerii explicau soldaților marile misiuni ale luptelor ce aveau loc, obținînd rezultate superioare din colaborarea conștientă a soldaților.

Născute din necesitățile războiului politic interior, transplantate la frontieră în urma unor ridicări în massă, decretate de guvernele revoluției și realizate de către comisari trimiși în lungul și latul Franței cu această misiune specială, formațiile de voluntari au sfîrșit prin a constitui un nou *tip de armată*, armata națională revoluționară.

Care au fost, în mod paralel, transformările suferite și rolul jucat de vechea armată de linie, moștenită dela regimul absolutist? Revoluția n'ar fi putut învinge în 1789 dacă spiritul marilor răsturnări n'ar fi contaminat în prealabil și anumite straturi din vechea armată de mercenari. Simpatizară din prima clipă cu mișcarea celei de-a treia stări mai ales sub-ofițerii, numiți în acea vreme în mod disprețuitor „les bas-officiers". Resentimentele acestora în contra tratamentului militar impus de ofițerii nobili, constituiau un teren extrem de prielnic pentru propagarea spiritului de adeziune la revoluție. Trupa fu antrenată și ea la rîndul ei, încît nici măcar regimentele străine n'au opus dela început chiar vre-o rezistență materială serioasă.

In prima fază a Adunării Constituante ofițerii nobili începură o activitate de dezagregare a armatei de linie. Soldații bănuiți de a nutri simpatii pentru cauza poporului erau expulzați din armată, prin modalitatea faimoaselor „cartușe galbene", certificate cari lipeau de stîlpul infamiei pe cei ce le primeau. In regiunile din apropierea frontierii ofițerii nobili provoacă chiar dese incidente cu burghezia. Valurile revoluției ridicîndu-se tot mai aprig, o parte din ofițeri dezertează și se concentrează în Germania, la Coblentz. Robespierre propuse curățirea armatei de toate elementele nobile. Constituanta tergiversă și se mulțumi să ceară ofițerilor nobili un jurămînt solemn de credință față de revoluție. Ca răspuns, după neisbutita fugă dela Varennes, întreprinsă de Ludovic al XVI-lea, din 9.500 de ofițeri, cîți rămăseseră în armata de linie, încă 2.000 iau calea pribegiei spre Coblentz. Excluderile soldaților, dezertările, opera de descompunere înfăptuită de ofițerimea nobilă, emigrarea unei fracțiuni importante a cadrelor ofițerești, toate aceste fapte au contribuit la slăbirea enormă a armatei de linie. Dela efectivul ei activ din preajma anului 1789, anume de 170.000 de soldați, ea este treptat măcinată ajungînd a număra abia 135.000 de inși în momentul declarării răsboiului cu Austria, în Aprilie 1792.

Revoluția întîmpină astfel prima invazie străină cu două armate de natură cu totul diferită: vechea armată de linie cu efectivul menționat mai sus și armata proaspătă, nouă, de voluntari, înglobînd aproximativ 105.000 inși. Cu toate ezitările generalilor, cari cochetează cu nobilii emigranți, cu toată rîvna mediocră a ofițerilor nobili neemigranți, ce se băteau mai mult în silă, avîntul primei ar-

mate populare, voluntare, țîșnite din profunzimile revoluției, e atît de vijelios, încît înaintarea prusacă este în cele din urmă oprită la Valmy, ducele de Brunswick silit să se retragă în pripă pentru a evita un dezastru, iar solul liber al Franței este sustras de sub cotropirea străină și despotică. Ludovic al XVI-lea, Marie-Antoinette și girondinii plătesc rînd pe rînd cu eșafodul, politica de deslănțuire a răsboiului și de pactizare cu dușmanul.

Trece iarna anului 1793 și a doua coaliție absolutistă se ridică contra marei revoluții franceze. De astă dată opera militară a Convențiunii, dirijate în cele din urmă de Robespierre, se va arăta în toată splendoarea ei. In 24 Februarie 1793 este ordonată o nouă ridicare de voluntari, fixată la un efectiv de 300.000 de oameni. In unele departamente elementele nobile reușesc să suscite oarecare rezistență. Curînd însă măsurile energice ale iacobinilor, conduși de mîna de fier a Comitetului Salvării Publice, reușesc să ridice la un nou nivel temperatura revoluționară a Franței. Pretutindeni comisarii trimiși de Convențiune pentru a organiza noile batalioane de voluntari sunt primiți cu entuziasm. In cîteva luni cifra de 300.000 va fi pe larg depășită, devenind aproape dublă. Coexistența celor două soiuri de armate începe să devie jenantă. Două feluri de discipline, două feluri de avansări în grad, de solde, de uniforme, durate inegale de serviciu, două grade de statornicie în fidelitatea către revoluție, nu mai puteau dăinui în mod paralel. Inainte, ministrul girondin Narbonne plănuise vărsarea formațiilor de voluntari în sînul armatei de linie. Manevra sortită a transforma noile armate în instrumente docile ale generalilor, a fost însă dejucată de iacobini. Unificarea realizată de Comitetul Salvării Publice, sub denumirea de *amalgam*, avu cu totul altă semnificație. In momentul săvîrșirii ei, proporția dintre formațiile de voluntari și efectivele vechii armate de linie era de 2 : 1. Cîte două batalioane de voluntari fură împreunate cu un batalion de linie, creindu-se astfel o semi-brigadă. Comandanții de brigăzi și cei superiori erau numiți de puterea executivă centrală. Avansările în restul gradelor inferioare erau făcute o treime în ordinea vechimei și două treimi prin alegeri. Era asigurat astfel un sistem simplu care garanta cadrelor ofițerești, rămase credincioase revoluției, o înaintare sigură și care dădea în acelaș timp o largă posibilitate controlului popular exercitat prin alegeri. In acelaș timp, puterea revoluționară își asigură prin numirile directe în comandamentele superioare controlul deplin asupra întregii armate. Atît formațiile de voluntari cît și cele de linie dispăreau astfel într'o armată unică, în care trăsăturile dominante purtau pecetea transformărilor radicale imprimate de revoluție. Vechii soldați peste cari trecuse sufletul înviorător al răsturnării politice și sociale erau acum organic încadrați în fostele formații de voluntari.

Atenția Comitetului Salvării Publice, inspirat de Robespierre, se îndreaptă în acelaș timp asupra constituirii unui comandament superior, care să fie din toate punctele de vedere la înălțimea situației. In locul vechilor generali apar o serie de comandanți tineri, Hoche, Carnot, Kleber, Marceau, mai toți foști sergenți sau alte grade inferioare la isbucnirea revoluției, elemente proaspete, viguroase, energice și capabile, crescute în focul fierberilor politice și însuflețite de avîntul acestora.

Caracteristic și interesant este modul în care guvernul iacobin condus de Robespierre a reușit să aprovizioneze cu arme și munițiuni, într'un timp relativ foarte scurt, armata de un milion de oameni, de proporții uriașe pentru acea vreme, care a luptat în momentele critice din Septembrie 1793. După ce fu sdrobit sabotajul ofițerilor din

ministerul armatei, unde comisiunile îngreuiau recepția și distribuirea armelor, autoritățile revoluționare făcură apel la savanții vremii, cerînd sfaturi pentru accelerarea și mărirea producției de arme și de pulbere. Două broșuri, scrise de savanții mari ai timpului și înfățișînd noi metode de fabricare a armelor din oțel și a pulberei, fură răspîndite în mii de exemplare. Cu ajutorul aplicării noilor metode științifice, în fiecare departament fură organizate pulberării, în cari procesul de producție fu scurtat până la trei zile. Dela 3 milioane de livre de pulbere, producția fu ridicată în scurt timp la 20 de milioane. Revoluția inova în toate domeniile, grăbia procesul de creștere al industriei capitaliste, făcînd primele mari aplicații ale științei în producția pe scară întinsă. In piața Grenoble, atunci la marginea Parisului, o pulberărie scotea zilnic 25—30.000 de livre de pulbere, ocupînd 1.800 de lucrători, reprezentînd deci o concentrare industrială de brațe de lucru excepțională pentru acea vreme. In două luni de zile, cele trei manufacturi vechi de arme împreună cu cea nouă, creată de revoluție la Paris, ajunseră să dubleze producția, fabricînd aproximativ 1.300 de puști pe zi. Forțele de producție ale capitalismului se desvoltau cu o iuțeală necunoscută pînă atunci în atmosfera activantă a revoluției burgheze.

Efective considerabile în comparație cu armatele de mercenari din restul Europei, un moral incomparabil superior, încălzit la flacăra arzătoare a patriotismului și libertății, aprovizionarea cu arme și muniții din ce în ce mai îmbelșugată, un comandament tînăr, format din generali viteji și hotărîți, căliți la jarul evenimentelor, iată însușirile viguroasei armate create de Convențiune. Numai o astfel de armată putu fi sortită să sfarme încleștarea generală în care s'a sbătut Convențiunea în lunile critice ale anului 1793. Marsilia și Lyon-ul în plină revoltă contra-revoluționară. Răscoalele țărănești din Vandeia tot mai vijelioase. Toulon ocupat de Englezi, iar Dunkerque, Maubenge și tot nordul Franței amenințat de coaliția austro-anglo-prusacă. Și totuși prin enorma sa încordare de energie guvernul condus de Robespierre redevine stăpîn pe situație și eliberează Franța declarațiilor Drepturilor Omului de strînsoarea forțelor negre ale trecutului. In August, Marsilia este curățită de formațiile contra-revoluționare care puseseră stăpînire pe ea. După pacificarea văii Rhonului, vine rîndul reacțiunii lyoneze, învinse în 9 Octombrie. In 19 Decembrie, portul Toulon este reluat din mîinile Englezilor, ceva mai tîrziu două coloane strîng ca într'o chingă Vandeia și o forțează la supunere. In timp ce în interior forțele reacționare sunt nimicite, armata din Nord repurtează victorii decisive împotriva coaliției externe. In bătălia dela Hondschoote, Dunkerque este salvat. O lună mai tîrziu, în 10 Octombrie, la Watignies, se repetă minunea dela Valmy. Tinerii soldați ai republicii dau peste cap marea armată austriacă. De astă dată învinșii se cheamă Coburg și Clairfayt.

In aceste lupte victorioase noua armată creiază și o nouă tactică de luptă, al cărei principiu fundamental a rămas și pînă astăzi învățămîntul de căpetenie al strategiei militare. Armata făurită de marea revoluție franceză pune pentru prima oară în practică procedeul atacurilor masive, de ea este legată prima aplicare istorică a principiului strategic: „ofensiva este cea mai bună tactică". Iată cum descrie nobilul Mallet du Pan, adversar înverșunat al Convențiunii, noul mod de luptă inaugurat de armatele republicii:

„Veți înțelege și mai bine (e vorba de un memoriu adresat de către Mallet du Pan lordului Engin, la 1 Februarie 1794) cîtă energie

capătă acest fanatism răsboinic dela genul de luptă la care el este întrebuințat. Tactica Comitetului (Salvării Publice) nu este complicată, mereu, mereu atacuri în masse mari, iată tema sa și văzurăm că este cea bună; căci soldații încontinu activi, încontinuu exaltați de speranța de a înfrunta un inamic mai prudent și cărora avîntul nu le permite să vadă nici să calculeze pericolul, contractă o îndrăzneală nedesmințită și o ardoare impetuasă de a merge la luptă. Iuțeala și impetuozitatea sunt pentru ei cele două elemente ale războiului, elemente perfect conforme caracterului lor și războiului revoluționar. Cum s'ar putea ca ei să se teamă de inamici, fără întrerupere inferiori, fără întrerupere covîrșiți la număr, fără întrerupere închiși într'un cerc de operații defensive și care nu s'au ostenit niciodată să le arate că sunt de temut. Cînd vedem un general austriac, întărit în dosul unei oarecari redute, lăsîndu-se atacat de treizeci și cinci de ori în cinci săptămîni, lăsîndu-se zdrobit în detail fără a merge o singură dată la inamic, forțat după aceea la o derută, ce se compară numai cu cea dela Rosbach, și pierzînd în cinci zile prețul de sînge a celei mai frumoase armate; cînd, pe de altă parte, vedem un sergent de artilerie (Pichegru) devenit general șef, ducînd în fiecare zi timp de o lună pe soldații săi împotriva Austriacilor și sfîrșind printr'un triumf strălucit, ne putem aștepta la un exces de entuziasm din partea trupelor sale și la părerea cea mai exagerată asupra intrepidității lor neînfrînte.

„Astfel ... aveți de combătut ceea ce nu exista în prima campanie și decît într'o măsură slabă la începutul celei de-a doua: armate pasionate în luptă cu armatele nobililor, un popor soldat fanatizat căruia îi sunt opuși soldați materiali, indiferenți față de obiectul certii și a căror disciplină n'a evitat înfrîngerile".

Geniul noii armate creiază așa dar o nouă strategie. Vechile armate ale suveranilor feudali luptau bizuindu-se mai ales pe defensivă. Armatele înflăcărate ale revoluției franceze, emanațiuni ale națiunii, dispunînd de mari efective și de mari doze de entuziasm, luptă dimpotrivă mai ales în ofensivă. Chiar atunci cînd generalii savanți ai Austriei obțineau niscaiva succese zilnce, mișcările lor erau atît de greoaie, atît de înlănțuite în rutina prăfuită a trecutului, încît ei pierdeau imediat avantajiile propriilor lor succese. Spiritul de ofensivă întreprindă și masivă, iată care a fost arma supremă a lui Napoleon. Acest spirit va intra mai tîrziu ca principiu călăuzitor în operile unuia din cei mai mari protagoniști ai științei militare moderne, Clausevitz. Și mai tîrziu, tactica lui von Moltke se va inspira din exemplele de luptă ofensivă, lăsate posterității de armatele revoluției franceze. Acestea din urmă au salvat Franța dela primejdia de a deveni o a doua Polonie și au lăsat dîră adîncă în istoria militară a lumii.

V. NICOLAU

CRONICA MILITARĂ

PRINCIPIILE FRANCEZE ALE ORGANIZĂRII ECONOMIEI DE RĂZBOIU

Un spirit sintetic remarca odată, ceea ce ar trebui să devie o propoziţie banală, că de citeva veacuri tot ce se gindeşte original izvorăşte dintr'o minte franţuzească. Indeplinirea sau popularizarea ideii cade în deobşte în lotul altui popor, mai aprig de cîştig, de parvenire, de supremaţie. Sursa, focul iniţiator rămîne însă în Franţa. Şi, cum prejudecata noastră intelectualistă acordă actului de geneză o întîietate, este firesc ca admiraţia şi recunoştinţa executanţilor şi imitatorilor să conveargă către centrala franceză de directive spirituale.

S'ar părea, totuşi, că îndrumarea neo-ateniană ar trebui să rămîie, apriori prin caracterul ei, limitată la exerciţii cerebrale sau la îndeletniciri pacifice. Războiul nu a fost o preocupare fericită a oamenilor foarte inteligenţi. Cu tot efortul de afabulaţie ditirambică a lui Tucidie, „războiul cel mare" al antichităţii grece, a fost un război mic şi aristocraţia deşteptăciunii din Atena a fost înfrîntă tocmai cînd devenise extrem de subtilă şi de rafinată. Un insucces asemănător a desintegrat şi inteligentsia romană şi cea arabă. Părea definitiv demonstrat că războiul este o meserie de reiteri, croaţi şi panduri, de oameni simplii şi brutali, ducînd războiul ca o vastă bătaie anarhică, fără artă. De abia în veacul al şaptesprezecelea, cînd două generaţii succesive de generali francezi, Turenne şi Condé, Villeroy şi Villars, au aplicat geniul galic al judecăţii logice, strategiei, s'a putut din nou vorbi de o ştiinţă militară.

Este adevărat că în secolul al optsprezecelea, specificul manierei franceze de a se lupta, a fost războiul în dantelă. Războiul dus la frontieră, de soldaţi de carieră, cu un minimum de pierderi, pentru scopuri politice limitate. Burghezul depăna acasă o viaţă calmă, creatoare de bună stare şi protectoare a artelor, o existenţă subiect de frescă alegorică. Cînd Saint-Simon pomeneşte sosirea unui curier militar la Versailles, fraza nu conţine un adjectiv în plus, un accent de compasiune, un tremolo pentru întîmplările de pe front. Fraza următoare revine la probleme mai acute, la viaţa mondenă a mansardelor castelului regesc. Războiul a devenit o activitate civilizată, specializată, împotriva căruia nu protestează nimeni, nici chiar cel care moare.

Războiului în dantelă, francezii fac să-i succeadă genul opus, războiul naţional, instrument al Revoluţiei franceze. Cum golănimea pedestră dela Bouvines a sdrobit cavaleria înzăuată a seniorilor, la fel a nimicit revoluţionarul francez, inexpert şi indisciplinat, armata mercenară condusă de boeri a Aliaţilor. Superiorităţii technice a infante-

riei din veacul al XIII-lea îi urmează superioritatea morală a iacobinului. Omul reprezentativ al revoluţiei, „der meister" cum îl numeşte V. Clausewitz, a sezisat întîiul că soldatul nou, soldatul invincibil, este soldatul neplătit, hămesit, gol, ascultătorul înfierbîntat al harangelor napoleoniene, admiratorul soarelui dela Austerlitz. Soldatul romantic, soldatul veacului al XIX-lea, este recrutul lui Bonaparte, iar nu lefegiul lui Blucher sau Wellington.

După războiul mondial, în fine, tot francezii au fost aceia care au observat declinul iremediabil al războiului „pregătit pînă la ultimul nasture de ghetră". Descoperitorii războiului total au fost redactorii proiectului de lege Paul-Boncour din 1925, pentru organizarea naţiunii în timp de războiu. În urmă, V. Luddendorf, a pus pe coperta unei cărţi, formula războiului total, care, într'o conjunctură politică înrudită ca tendinţă de totalitate, a avut succesul pe care-l cunoaştem. Dar constatarea nevoii în sine, emiterea principiilor, trasarea liniilor de conduită au fost, ca întotdeauna, aport francez.

*
* *

Gîndirea sistematică, metodică pare să fi devenit un bun tot atît de liberal împrăştiat ca şi bunul simţ al lui Descartes. Niciodată nu s'au alcătuit mai numeroase sisteme, nu s'au trasat mai multe scheme. Diagramele piramidale, activităţile care pornesc dintr'un nucleu central şi se împrăştie, prin etape intermediare, la ultimul agent celular sunt atît de comune încît au ajuns un fel obişnuit de a vedea. Insăşi mecanica raţională a metodei se poate regăsi în rudimentele de cultură ale oricărui învăţăcel contimporan. Acest instrument de căutare al gîndirii, cu toate că atît de răspîndit astăzi, nu trebue să se uite că este maniera specific franceză de a cerceta adevărul. Şi este una din marile sale glorii, vulgarizarea sa chiar excesivă.

Totuşi nu trebue trecut cu vederea că metoda nu este decît o unealtă. Că este necesară dar nu şi suficientă în actul de descoperire sau în cel de creiare. Nu este, deci, îndeajuns, ca un junker să aplice o metodă de organizare pentru ca ca să aibă sens. Desigur, organizarea va fi în ea însăşi perfectă şi valoarea ei intrinsecă va fi considerabilă. Ea rămîne însă stearpă fără concepţia de ansamblu, sintetică, care a stabilit necesitatea organizării şi ţelul ei. De aceea, ceea ce importă pentru apreciatorul intelectual este actul francez al precizării nevoilor formei actuale a războiului. Organizarea economică a războiului nu este decît o temă parţială a unei probleme globale. Preocupările ce s'au născut odată cu tentativele de rezolvire ale acestei teme sunt nenumărate şi au generat o şcoală de gîndire mai în fiecare ţară care se socoteşte mare putere. De gîndire minoră, însă. Care nu poate decît să aplice şi care pentru a progresa este obligată a se reîntoarce constant la sursă. Dacă printr'o întîmplare oarecare s'ar creia un hiatus între cei care gîndesc militar în Franţa şi cei care gîndesc astfel aiurea, s'ar stinge însăşi tradiţia inteligentă a acestei categorii de gîndire. Cred că nicăeri această constatare nu este mai des făcută decît în celălalt Stat militar al Europei, Germania ,unde literatura de specialitate franceză este citită cu deosebită atenţie, şi nu pentru informaţia care s'ar putea colecta asupra felului de a reflecta al unui inamic potenţial ci pentru însăşi preţiosul său material de inspiraţie. Aşa dar, analiza doctrinei franceze a economiei războiului nu înseamnă numai studiul limitat al unui punct de vedere naţional, ci studiul izvorului însuşi al acestui fel de a gîndi.

*
* *

După războiul mondial, era de prevăzut ca interesul pentru organizare în vederea unui nou războiu să fie destul de mediocru. În Franța, în special, opinia publică era hotărîtă să decreteze imposibilitatea revenirei unui conflict armat. Problemele care se puneau erau sociale, cele naționale fiind socotite rezolvate. Era epoca în care, sub auspiciile unui parlament conservator, se înfiripa „republica camarazilor", pacifistă, revendicatoare, etatistă. Sindicalismul francez, în faza mistică, profita de întreaga vitalitate pe care Sorel o presupune acestei etape de evoluție. Franța se îmbăta de cuvinte cuminți și de reforme echitabile. Securitate și dreptate socială, erau formulele cele mai frecvente.

Este adevărat că Franța era administrată încă quasi militărește. Reminiscențele războiului se îndepărtau destul de greu și numai sub presiunea crescîndă a vieții politice libere. Sindicaliștii și, în general, toată stînga, nădăjduiau, totuși că absența unei ambianțe constituționale timp de aproape cinci ani de zile întrerupsese tradiția democratică franceză, îngăduind o facilă instaurare a unui Stat sindical. Se părea, chiar, că nu există o mai bună pregătire pentru etatismul politic decît etatismul militar. Cu ajutorul acestuia din urmă, a rolului său compulsoriu și educativ, se putea atinge idealul de viață pacifică și justă al muncitorimei sindicaliste.

* * *

Prima propunere organizatorie a Confederației Generale a Muncii, compania ortodoxă a sindicalismului francez, conducea la întemeierea unui „Conseil national économique", alcătuit din reprezentanți ai sindicatelor de muncitori, ai celor de patroni, ai Statului și ai consumatorilor. Această formație avea însă funcțiuni neconstituționale și tindea la înlocuirea parlamentului, ceea ce ar fi periclitat însăși fundamentele Statului liberal. Era, deci, normal ca tentativa să eșueze, Confederația fiind însărcinată să aplice ziua de opt ore, de curînd adoptată. În locul consiliului mixt propus de sindicate, guvernul înființa un „Conseil économique", asistat de o comisiune permanentă cu caracter consultativ, care era format din delegații corpurilor interesate minus consumatorii. În consiliul propriu zis, însă, numai guvernul rămînea reprezentat avînd, deci, și conducerea. Toate aceste eșecuri de organizare aveau loc în Iulie 1919.

Cu toate că sindicatele erau silite să-și recunoască înfrîngerea, tentativele de reluare a ideii de organizare economică pe baze sindicale nu dispărură. Ele se mărginiră numai la soluții parțiale, cum ar fi „Conseil économique du Travail", destinat să reguleze legăturile între muncă și viața economică. Pe lîngă eforturile sindicatelor muncitorești, se adăugau, în timpul legislaturii conservatoare din 1919—1924, și primele avansuri de colaborare a sindicatelor patronale. Guvernul rămînea, însă, cu conștiinciozitate liberal, tratînd toate ofertele de conlucrare cu un interes moderat și considerîndu-le sub un punct de vedere diletant.

Continuul dezinteres pentru ofertele sindicatelor, nu împiedeca Guvernul francez să asigure organizarea apărării naționale.

Dacă inovațiile în structura administrativă și politică a Franței erau privite cu circumspecție și cîte odată cu aversiune de către un guvern de mari burghezi, Apărarea Națională rămînea mereu în centrul interesului claselor conducătoare. Este firesc ca această preocupare să nu fi fost împărtășită de marea mulțime, sigură de neputința revenirei războiului și urînd cu furie și religiozitate orice încercare de a-i

readuce aminte de existența lui. Detașați de prejudecăți sentimentale, cîțiva civili cunoscători ai Istoriei și cîțiva militari de profesie s'au străduit să nu uite cîteva legi constante ale evoluției omenești. Astfel se născu în 17.XI.1921 „le Conseil Supérieur de la Défense Nationale", centralizatorul organizării economice a Statului francez în vederea războiului.

* * *

Organizarea Consiliului superior al apărării naționale prevede directa supraveghere a șefului Statului și a primului ministru. Consiliului Superior al Armatei, Ministerul de Războiu, Consiliul de Miniștri, Consiliul economic sunt convocabili în interiorul C. S. al A. N., dispunînd de o „Comission d'études de la défense nationale", care, pe lîngă experți științifici și tehnici, dispune de totalitatea conducătorilor departamentelor economice atașate ministerelor de resort.

Activitatea Consiliului Superior a fost, în primii ani de ființare dirijată de Statul civil. Deabia în 1929, cînd probabilitatea războiului se mărise, influența militară se făcu simțită prin încredințarea Secretariatului general unui ofițer general numit de Ministrul de Războiu. Cum atribuțiile Secretariatului sunt importante, el fiind organul real de lucru al Consiliului, se poate observa că direcția civilă a acestui organism de interes militar, a fost oarecum slăbită. Numai prezența unui pericol putea să îndemne Guvernul francez, să cedeze un post de control unui militar, cunoscîndu-se sectarismul civil al politicii franceze.

Consiliul superior este un organ de administrare și execuție. Normele sale de activitate trebuiau, însă, să fie stabilite printr'o lege cu caracter general. Această lege, care ca toate măsurile de ordin organizator și general ar fi constituit un pas mai departe spre socializare, nu putea fi elaborată de conservatori. Deabia în 1925, cînd un deputat de stînga, Paul-Boncour, fu numit vicepreședintele Comisiunii de studii pentru Apărarea Națională, organizarea Franței luă un caracter definitiv. Proiectul de lege depus în 1925, asupra „Organizării generale a națiunii în vederea războiului" și numit prematur legea Paul-Boncour, poate fi considerat drept sursa de inspirație a tuturor sistemelor ulterioare, preconizatoare a războiului total.

* * *

Ideile lui Paul-Boncour le cunoaștem astăzi: Sunt ideile tuturora. Sunt însă cîteva principii care din diferite cauze nu au fost adoptate și care rămîn încă discutabile.

Grija principală a proiectului Paul-Boncour a fost pe tărîmul politic, să nu creeze precedente și să nu deschidă calea legală, dictaturii. Desigur că intenția ultimă a proiectului era, politicește, educarea Franței pentru sindicalism .Totuși, oamenii de Stat francezi au închietudini asupra inexorabilității venirii evului sindicalist. Încercarea generalului Boulanger, este încă des citată, dovedind că persistă încă în sînea celor care sunt responsabili de menținerea democrației. Toată lumea de stînga era de acord să se încurajeze socializarea temperată, avînd însă aprehensiunea nedeclarată a unei rezistențe a claselor posedante. Și atunci, spectrul Boulanger reapărea. De aceia, în dirijarea

organizării, proiectul propune conlucrarea comisiunilor parlamentare. Acestea din urmă constitue poate un lest din punct de vedere al unității de conducere și al celerității deciziunilor, dar, în acelaș timp, ceea ce este extrem de prețios, ele prezintă o neîndoioasă garanție de constituționalitate. Așa dar, prima grije a întemeietorului organizărilor totale a fost și creierea frînei temperatoare a exceselor acestui gen de a conduce.

Era foarte simplu, de asemeni, pe planul social, ca proiectul să fie expresia majorității. Sugestiile partizane îndemnau pentru o structură unitară, avînd un caracter de clasă. Moderația redactorilor, însă, a făcut ca organele de consultare să nu înfățișeze numai o parte din factorii răspunzători chiar dacă, numeric, aceștia erau covîrșitori. Este notabil că ideile unui om de stînga, închegate la începutul unei legislaturi net de stînga, să păstreze destulă cumpătare și să țină seama de drepturile unei minorități sociale. De aci conlucrarea patronilor cu lucrătorii.

In acelaș timp, însă, proiectul înregistrează atitudinea opiniei publice împotriva beneficiilor realizate în timpul războiului, excluzînd o asemenea posibilitate prin stabilirea de către Stat a prețurilor de cost. Această aversiune a omului de pe stradă pentru cîștigul industriei de războiu în timpul războiului, a continuat pînă astăzi, dealungul a douăzeci de ani dela războiu, permițînd în 1937 exproprierile lui Pierre Cot, care s'au executat cum se știe, cu insucces.

Proiectul se mărginește, cum am indicat, să prevadă o organizare pentru ipoteza unui războiu. El nu încalcă, cum au făcut tentativele mai violente de mai tîrziu ale altor țări, domenii asupra cărora nu are autoritate. El nu a încercat, prin urmare, să fasoneze un om nou, robotul ideal nouei concepții de organizare. Ci a lăsat cetățeanului, în afara educației sale militare, deplină libertate. Nu l-a forțat să-și schimbe și să-și falsifice existența, în vederea unui războiu, care în 1925 părea extrem de ipotetic. Ci i-a pus la dispoziție pur și simplu un instrument excelent, destinat unui anumit scop, a cărui recurență este, să nădăjduim, mică.

* * *

Coherența și valoarea generală a proiectului Paul-Boncour a făcut ca acesta să fie tiparul fundamental al reformelor ulterioare. Rînd pe rînd, toate problemele importante ale economiei de războiu, au fost rezolvate, recunoscându-se în factura soluțiunilor, ideile unitare ale proiectului din 1925. Materialul omenesc, asigurarea alimentelor, a materiilor prime și fabricate, a transporturilor, a finanțelor s'au ghidat potrivit normelor prevăzute în acest poiect.

Recrutarea mînii de lucru care prezintă o lature atît de dificilă în Franța și care explică, în bună măsură contingentul însemnat de străini, s'a reglementat, după eșecurile private ale lui „Société Générale d'immigration agricole et industrielle", prin înființarea, în 1925, a unui „Conseil national de la main doeuvre", în atribuțiile căruia reveneau toate chestiunile organizării muncii industriale, în caz de războiu.

La fel, asigurarea stocajului și distribuției alimentelor de primă necesitate, s'a făcut prin înființarea, reclamată încă din 1932, a unui „Office National interprofessionel du Blé", care pe lîngă funcțiunile sale regulatoare ale pieței prețurilor și importului, este agentul stocator a 20% din recolta anuală a Franței.

De asemeni, în sectorul industrial, „la Conféderation générale de la production" care a premers cu cel puțin cincisprezece ani întemeierea organismelor similare în celelalte țări mari puteri europene, și care este o asociație sindicală a industriașilor francezi, a alcătuit un perfect instrument de organizare a industriei în vederea războiului. Repartizarea pe regiuni, în conformitate cu nevulnerabilitatea oferită, raționalizarea, adaptarea la fabricația specifică de război, descentralizarea, normalizarea și standardizarea industriei franceze s'a făcut treptat, fără sacade și fără sforțări.

Transporturile au fost în același chip aduse să se integreze planului general de pregătire economică a războiului. Organe private ca „Fédération nationale de l'automobile", și „Union des Usagers des Vehicles Industriels" coordonate printr'un „Comité central de coordination" înființat în 1934 și în legătură cu un „Conseil supérieur des Chemins de fer", sunt colaboratorii imediați ai Ministerului Apărării Naționale pentru îndrumarea chestiunilor privind transportul în caz de conflict armat.

In fine, organizarea financiară a războiului a obținut cel mai însemnat suport, prin modificarea statutelor Băncii Franței în 1936, cu trei ani înaintea asemănătoarei reforme germane. O politică strict conservatoare a institutului de emisiune francez nu se mai poate concepe astăzi și eventualele piedici pe care cele două sute de familii, excesiv de ortodoxe și de independente în mînuirea puterilor de control, mai ar încerca să le ridice, vor fi cu facilitate răsturnate. In plus, administrația lui „Caisse des Dépôts et Consignations" care centralizează casele de depuneri, baza economiei franceze, este sub directa priveghere a Statului.

* * *

In concluzie, din schița trasată mai sus, se degajă limpede caracteristicele manierei franceze de a organiza economia în ipoteza unui războiu. Ele înseamnă moderație, cumpătare, echilibru. Sunt, de altfel, caracteristicile geniului francez.

Ar fi fost mult mai simplu ca, dintr'o dorință de perfecție, organizarea franceză să fi luat alura, adoptată de alții, a etatismului politic militar sau combinat. Această tendință spre perfect ar fi dus însă la imperfecțiune. Sub organizarea franceză, cu toate aparențele de disensiuni, există un consens cu atît mai puternic cu cît este liber consimțit. Legiuitorii și planificatorii de stînga sau de dreapta în Franța nu au uitat niciodată, că în țara lor, victoria este în totdeauna a oamenilor și că, potrivit tradiției liberale atît de tenace pe pămîntul francez, în jurul omului trebue să se concentreze eforturile de progres. Economia de războiu trebue să încerce a rămîne o unealtă de apărare a omului, iar nici decum omul un instrument docil și automat al economiei de război. Națiunea de „total" este pentru francez excepțională și reprezintă o strădanie pentru un anume țel, limitată și îngrădită. In alte părți totalul este hipertrofiat, dominînd potrivit etimologiei, totul, filozofie de Stat și filozofie de viață. Pe cînd în Franța, războiul este imaginat drept un accident, putînd a fi evitat prin persuasiune, aiurea el devine substanța însăși a quotidianului, a existenței.

Dr. Ing. PAUL ZOTTA

CRONICA PLASTICĂ

REVOLUŢIA FRANCEZĂ ŞI ARTA

Este greu de conceput în istorie o epocă mai diferită de cea care a precedat-o şi de cea care o va urma ca Revoluţia Franceză. Pentru oamenii de la 1789, nu există decât o singură atitudine faţă de tot ce reprezintă „vechiul regim": opoziţia, o ură neîmpăcată şi nevoia de a suprima tot cea ce-l amintea. Evident, nu vorbesc de faza intermediară, de scurtă durată, în care unul sau altul, dintr'o tabără sau din cealaltă, se face a crede într'un compromis, într'o posibilitate de conciliere. Vorbesc de adevărata revoluţie, de vremea în care armatele de „gueux" şi de „sans culottes" luptă la hotarele Franţei cu îndirjirea pe care o dau o puternică convingere şi desperarea, iar în interior se urmăresc cu toate mijloacele oamenii trecutului şi cad sub secure hecatombele de „aristos" sau de „bănuiţi" pentru a da poporului iluzia că cei de la guvern veghează.

Pentru oamenii dinnainte de războiul mondial era mai greu de imaginat starea sufletească a unui întreg popor în continuă fierbere a cărui voinţă şi simţire erau întinse ca nişte coarde gata să plesnească, care-şi pierduse aproape calitatea umană a spiritului adică duioşia şi înţelepciunea, dar din mijlocul căruia se ridicau marele exemplare de bărbaţi şi de femei hotărîţi la cele mai grele sacrificii, în folosul unei convingeri. Noi, cei de azi, am cunoscut acest fenomen deaproape. Nu trăim oare în mijlocul unui războiu de „ideologii", fiecare cu eroii săi? Ne dăm astfel seama de tot binele şi de tot răul ce-l pot face doctrinele, puse exclusiv în serviciul statului, cu desconsiderarea, cu sacrificarea chiar cumplită a indivizilor.

Dar şi atunci, ca şi acum, pentru ca omul să consimtă a se anihila, fie şi în interesul obştesc, este nevoie ca el să fie adus pe nesimţite la o astfel de exaltare, încât intensitatea convingerilor ce i se strecoară să nu mai întîmpine nici un fel de rezistenţă din partea instinctului de conservare şi a bunului simţ obişnuit. Acesta este rolul „propagandei". Iar arta, cu influenţa ce exercită asupra sentimentului, cu apelul ce face la ce e nobil şi dezinteresat în om, va avea un rol mare în astfel de împrejurări. In generalitatea cazurilor — o vedem astăzi cu prisosinţă în jurul nostru — nu este uşor să provoci curente artistice, să determini acţiuni în stil mare. Oricît ar suna din trompetă artiştii mediocri, ei nu pot produce nimic durabil poate şi pentru că, la cei mai mulţi dintre ei, nu e greu să se observe lipsa de sinceritate.

Din acest punct de vedere Revoluţia Franceză a fost mai fericită. Ea a avut norocul să fie servită de talentul unui mare artist,

revoluţionar „avant la lettre", de vreme ce în artă el se făcuse apărătorul unor principii, care nu vor fi ale Revoluţii decît mai târziu. Artistul acesta venea, cu prodigiosul său trecut de pictor, cu o dorinţă arzătoare de a da meseriei sale un ideal nobil şi sever. El poseda în plus o capacitate rară de a-şi urî cu perseverenţă adversarii, capacitate de ură aproape fără exemplu în istoria artei, deşi cazurile de gelozii, între pictori şi sculptori, mergînd pînă la tentativa de asasinat, nu lipsesc. Acest om excepţional este Louis David. El a servit Revoluţia cu toată puterea fiinţei sale fizice şi morale. La căderea ei, el a rămas credincios lui Napoleon, cu aceeaşi rîvnă, cu aceeaşi oarbă pasiune, şi acelaş devotament. Ca mulţi contemporani el nu şi-a dat seama că „tiranii" şi „despoţii", pe care-i combătuse pe vremea Revoluţiei, îşi găsiseră un urmaş în Napoleon, „tiran" genial, fără îndoială, idolatrizat de popor, ca mulţi alţii din categoria lui, însă, oricum, tot un tiran.

Nimeni nu părea mai puţin făcut pentru rolul de regenerator al picturii, pentru punerea ei pe baze severe, ascetice, înălţătoare, ca David. Născut în mijlocul sec. al XVIII-lea, el îi simte deliciile prin toţi porii. In timpul adolescenţei sale pictorii care se bucurau de favoarea amatorilor ajunseseră să producă o artă de o plenitudine, de un rafinament de execuţie, de o splendoare şi de o sinceritate mergînd la unison cu preferinţele publicului — cum din vremea Renaşterei italiene a epocei lui Velosques şi Rembrandt nu se mai întîlnise. Ei n'au sufletul înalt, de sigur toţi aceşti protejaţi de favorite şi de „mignoni"; inspiraţia lor este adesea turbure. N'au nici dorinţa, nici putinţa să ridice moral omul. In genul minor, pe care şi-l aleg, cu graţie, cu spirit, cu o dulce voluptate ei au arătat însă o cunoaştere a resurselor picturii, a tutulor, care este unică. E greu de conceput tablouri mai desăvîrşit pictate ca cele ale lui Chardin, ale lui Watteau, ale lui Frayonard. Louis David îi admiră pe toţi cu pasiune. El însuşi nu-i insensibil la plăcerile vieţei. Şi dacă soţia sa legitimă este ceva cam groasă şi cam disgraţioasă, în portretul de mai tîrziu al d-nei Récamier, al d-nei Sériziat, al d-nei de Vergninac (sora lui Delacroix), se ghiceşte ochiul amatorului de femee, artistul mişcat în faţa unui model rar. Primul său profesor este Boucher însuşi, care-i promite să-l înveţe „cum să încovoaie cu graţie un braţ sau o gambă". Acesta este însă prea bătrîn ca să-i dea regulat lecţii. Il încredinţează lui Viera, rezervîndu-şi plăcerea de a-i corecta uneori încercările.

David era un parizian care ştia ce vrea, dotat cu o energie sălbatecă, capabilă să înfrunte orice, şi cu o tot atît de neînfrîntă perseverenţă. Genul în care Boucher ajunsese ilustru, îi convine şi lui. Nu se mulţumeşte însă cu cea ce ar fi putut produce orice tînăr ceva mai talentat. El vrea să dea picturii sale o bază solidă — consacră ore nenumărate desenului, în care ajunge cu adevărat să exceleze— şi să o fortifice prin exemplul Italiei. Prezumţios, el dispreţueşte arta antică, înainte de a o cunoaşte. O declară rece, lipsită de sentiment şi de mişcare. Cea ce aştepta de la italieni era familiarizarea cu arta facilă, cam răsunătoare şi teatrală a celor din sec. al XVII-lea. Se prezintă la concursul pentru Premiul Romei, cea ce i-ar fi dat, dacă reuşea, dreptul să devie pensionar al Academiei Franceze din Roma. In 1770, 1771, 1772, este respins. Atîta îndărătnicie, o aşa de puternică dorinţă de a învinge cu orice preţ obstacolele nu se mai văzuse printre candidaţi. Aşa se acumulează în sufletul acestui violent şi pasionat o provizie de ură, care nu se va stinge, mai tîrziu, decît cu desfiinţarea Academiei de Arte Frumoase. Deocamdată însă tînărul artist, deşi susţinut de Boucher, nu poate nimic contra acestei instituţii oficiale. Işi întoarce necazul în contra sa însuşi şi se decide să se lase să moară de foame. Prietenii intervin însă, îl susţin, îl remontează.

Ei sfîrșesc prin a-l convinge să se prezinte din nou la concurs, în 1774, cînd David este clasat primul și trimis ca pensionar la Roma.

Aici îl așteptau multe surprize. Ele nu-i vin din partea pictorilor, ci din partea teoreticienilor și a descoperirilor arheologice: de la Quatremère de Quincy și dela Winckelmann, dela săpăturile din Pompei. Cîtăva vreme noile sale convingeri morale și filosofice nu-i influențează pictura. David își continuă drumul, fără să iasă prea mult din făgașul academic. Abea dacă, cînd și cînd, se simte o tensiune voluntară mai puternică. Contractul cu antichitatea sub forma ruinelor și a basoreliefurilor, efectul ideilor ce se înrădăcinează din ce în ce mai mult în spiritul său îl fac însă în curînd să se schimbe, să adopte o altă cale. Nu mai poate admite nicio altă formă de artă decît cea care evoca faptele eroice și virtuțile anticității. I se pare că atunci totul era nobil și mare, fiindcă omul era întreg, fiindcă sentimentele sale îl înălțau. „Cea ce-l aduce la anticitate, ne spune Focillon, nu-i furia arheologică, ci prestigiul unei înalte idei despre om, ca o reacțiune contra galanteriei de iatac și eroismului de operă".

Tot ce este farmec și seducție în artă i se pare condamnabil și menit să dispară. Rolul artistului este să provoace convingeri puternice, să ne facă mai buni, mai curajoși, gata de a ne sacrifica pentru o idee sublimă. Coloritul, latura cea mai materială a picturii, este și cea mai primejdioasă. Se va renunța la el, se va păstra strictul necesar pentru a evoca natura. Compoziția se va rîndui ca în basoreliefuri. Trupurile vor avea perfecția ideală a statuelor și vor apare toate drapate cu decență, nu în stofe pe care să le fluture vîntul, creindu-se astfel aspecte pitorești, ci în costume căzînd în cute drepte, severe. Numai tîrziu și cu timiditate David, fostul elev al lui Boucher, va reveni la nud în Paris și Elena, în Răpirea Sabinelor.

Estetica lui nu este o doctrină moartă, care, cel mult, să-l determine la o anume atitudine în artă; ea e ceva viu și dinamic. David devine astfel exponentul opoziției în fața Academiei, adică a artei susținute de tot ce era oficial și avea vreo legătură cu guvernul și curtea regală. Mai înainte de a-și fi dobîndit ființă, Revoluția își găsise reprezentantul în materie de artă, un reprezentant genial, în care darurile de pictor nu erau cu nimic inferioare energiei de propagandist și de distrugător de idoli.

Indată ce guvernul trece în mîna tovarășilor săi revoluționari, David se declară gata să-i servească. Revoluția nu-i pentru el o mare epopee, o succesie de evenimente și de spectacole capabile să hrănească imaginația unui artist, să-l inspire spre a produce capodopere; ea este realizarea dorinței sale cele mai fierbinți, momentul de mult așteptat în care idealul la care aspira și pe care aproape nu îndrăznea să și-l formuleze, dvine aevea. Artistul execută mai multe tablouri, urmărește cu pensula și cu creionul evenimentele mai însemnate. Ne dă moartea lui Saint-Faryean, pe Marat înjunghiat în baie, pe gornistul copil Bara, omorît de dușmanii Revoluției. In toate aceste opere pune convingerea sa de republican, durerea pentru amicii pierduți în chip tragic, ceva din revolta poporului ce-și vede idolii măcelăriți de inamicii statului. Mai fiecare din aceste pînze poartă într'un colț un cuvînt de omagiu, care este în acelaș timp o amenințare voalată pentru făptuitorii crimei și prietenii acestora.

Toate trele aceste opere sunt printre cele mai frumoase din cîte a realizat maestrul. Niciuna însă nu atinge oroarea tragică a celei în care ni se arată Marat omorît. Rare ori reprezentarea unei crime stupide, redată în chipul cel mai simplu, lipsită de orice accesoriu, a putut ajunge la un atare grad de putere emotivă.

Dar nu în aceste pînze, oricît ar fi ele de impunătoare, se poate vedea cît îl preocupa pe David Revoluția. Pictura, deși elocventă, nu i se pare că mișcă destul poporul. Comunitatea de sentimente, în care trăesc toți patrioții, altfel trebue exprimată: prin serbări, la care să participe tot norodul, în care fiecare să se simtă în acelaș timp actor și spectator. David obține pentru sine să organizeze reviste de mulțimi și cortegii cum nu se mai văzuse și cum nu se vor mai vedea decît numai în timpul nostru, în Rusia și în statele totalitare. Mii de oameni, de toate vîrstele, adică o mare parte din populația Parisului, în costume strălucite, pe care simbolice sau pe jos, vor defila pentru a însufleți cealaltă parte a populației capitalei, care va ieși în piețe și pe străzi, ca să privească. David desenează costumele, accesoriile, arcurile de triumf, tribunele, carale; el supraveghează repetițiile; conduce mulțimele în ziua serbărilor. Și nu e vorba de una singură, ci de multe, ce se țin lanț; transportarea la Panteon a cenușei lui Voltaire; serbarea pentru ocuparea de către trupele revoluționare a orașului Toulouse; pentru a se mulțumi unor soldați elvețieni; serbarea în cinstea copilului martir Bara; altele multe acuarelele desenate de arist pentru aceste sărbători există, minunate prin preciziunea detaliilor, prin puterea de invenție a artistului.

Această activitate, oricît de complexă, nu satisface deplin pe acest om, pentru care viața era o luptă neîncetată spre a-și impune ideile. Devine deputat, în care calitate ia parte la ședințe agitate, votează moartea lui Ludovic al XVI-lea, propune distribuții de recompense la cei „puri", avertismente și mai rău decît atît la cei suspecți. A fost chiar acuzat de a fi făcut o caricatură injurioasă după nenorocita Maria Antoaneta, în drum spre eșafod.

Temperamentul său pasionat și violent îl destina în mod firesc să devie un partizan al lui Maximilian, al iacobinului Robespierre. De aceea căderea acestuia are consecințe asupra situației pictorului. Inchis, liberat, închis din nou, el poate iscăli unul din tablourile sale din temniță: „in vinculis". O amnistie oportună îl scapă de moarte. Cu excepția unui mic număr de artiști tineri, încă mai radicali decît David, așa numiții „primitivi" sau „bărboși", care considerau decadentă și degenerată pînă și arta din vremea lui Pericles și își alegeau modelele în epoca cea mai arhaică la venirea imperiului lui Napoleon, David era figura cea mai impunătoare din lumea artelor, un adevărat șef, înconjurat de discipoli numeroși și talentați. El avea încă reputația unui republican întreg, a unui suflet mare. Napoleon îl adoptă, iar David primește, cu bucurie și mîndrie să-l slujească. Ca mulți alții, el se hrănește cu iluzia că Primul Consul continuă Revoluția, o întregește, o așează pe baze durabile. Oricît ar fi de prezumțioasă dorința Impăratului care pretindea că „are dreptul să aștepte ca geniul francez să producă capodopere", ea se va îndeplini. Este unul din rarele exemple din istorie cînd pictura de comandă și de idei (nu vorbesc de arhitectură unde cazul este mai frecvent), cea impusă de voința unui „despot", a produs opere cu care se poate mîndri o școală. Coincidența de sentimente dintre Impărat și pictorul său favorit nu era străină de acest fenomen.

Dar aceasta ne duce la un alt capitol al vieței lui David. Pentru un moment nu vrem să ne oprim decît la raporturile lui cu Revoluția, raporturi care se termină în momentul în care Napoleon pune mîna pe putere.

GH. OPRESCU

CRONICA DRAMATICĂ

REVOLUŢIA FRANCEZĂ ŞI TEATRUL

O revoluţie nu este niciodată un mediu creator de artă. Nimic nu se dezorganizează mai uşor decît o mişcare artistică, nimic nu se reface mai greu.

Cîmpiile devastate pot da o nouă recoltă, uzinele părăsite pot fi repuse în circulaţie, dar funcţiunile creatoare de artă, cînd au fost odată oprite în loc, nu revin la viaţă decît foarte tîrziu, după ce noua ordine a devenit o realitate, nu o constrîngere. Arta, chiar atunci cînd este, în ordine spirituală, o manifestare de nelinişte sau de revoltă, presupune totuş în fapt condiţiuni sociale aşezate, la care poate să nu adere, dar care nu mai puţin constitue un cadru.

Momentele de tensiune socială nu sunt momente de fertilitate artistică. Ele pot deveni mai tîrziu, după rezolvarea lor, după resorbirea lor, fenomene creatoare de artă. In plină tensiune însă, în plin tumult, forţele de creaţie spirituală sunt suspendate.

Există desigur o literatură a Revoluţiei şi există deasemeni un teatru al Revoluţiei, dar în măsura în care acest teatru este artisticeşte valabil, el apare înainte sau după Revoluţie, nu în acelaş timp cu ea. Dacă prin „teatru al Revoluţiei" înţelegem un teatru care să-şi fi pus problemele ei, care să fi încercat a da viaţă marilor figuri revoluţionare şi a da o semnificaţie umană, nu strict politică, evenimentelor, atunci acest teatru în nici un caz nu trebue căutat între 1789 şi 1800. Nici o operă dramatică, demnă de acest nume, absolut nici una nu e de semnalat în aceşti ani de febră. Baumarchais, care desigur nu poate fi desprins din Revoluţie şi care îi aparţine şi ca scriitor şi ca om, o precedează totuşi. „Bărbierul din Sevilla" este din 1775, „Nunta lui Figaro" din 1780.

Literatura franceză va trebui să aştepte bătălia lui „Hernani", pentru ca să aibe un nou autor dramatic. Intre Baumarchais şi Hugo, sunt cîteva decenii de tăcere.

Ar fi poate mai potrivit să spunem „cîteva decenii de secetă", căci tăcere propriu zis n'a fost. Dimpotrivă, poate că teatrul francez trăeşte în acest timp epoca lui cea mai agitată. Dela căderea Bastiliei pînă la 15 Brumar, avem un continuu vacarm teatral, un nesfîrşit lanţ de scandaluri, de lupte şi de procese, care fac din teatru un fel de scenă redusă a întregii Revoluţii. Niciodată pînă atunci, teatrul nu fusese atît de mult în centrul vieţii publice. Un sistem de privilegii şi opresiuni administrative, îl ţinuse în afar ăde actualitate, ca pe un fel de Academie în afară de timp. Revoluţia deschide porţile acestei lumi

Jaques-Louis David: Portretul D-lui Seriziat

David : Madame Récamier

David: Sabinele oprind lupta între Romani și Sabini

David : Leonidas la Thermopyles

David : Madame Récamier

David: Marat murind

închise, şi teatrul este literalmente înecat de valurile momentului social. In marea furtună care începe, teatrul va fi bătut de toate vânturile, purtat spre toate zările, liberat de vechile lui legi şi prins în jocul noilor pasiuni — totul într'o dezordine, care nu creează nimic imediat, dar provoacă schimbări de structură, care abea mai tîrziu, în romantism, vor fi duse la expresie artistică.

Dacă începutul Revoluţiei însemnează un triumf al ideii de libertate, nicăeri mai mult decît în teatru acest lucru nu este adevărat. Pînă la 1789, tearul era un monopol al Comediei franceze, o proprietate personală şi exclusivă a societarilor ei („les comédiens du roi"), care singuri în tot Parisul aveau dreptul să joace marele repertoriu, interzis oricărei alte trupe.

Cenzura supunea celelalte scene de teatru la condiţii deadreptul distrugătoare. Unul din puţinele teatre dinainte de Revoluţie (de altfel nu erau decît patru în total) „Théâtre des délassements comiques" avea de exemplu obligaţia să nu aibe niciodată mai mult de trei actori în scenă, iar scena să fie despărţită de sală, chiar în timpul spectacolului, printr'o pînză străvezie („une gaze"), contactul direct cu spectatorul fiind interzis [1]).

Revoluţia a înlăturat această absurditate, sau cum spunea în termeni exaltaţi un istoric al nefericitului teatru: *„la gaze fut déchirée par les mains de la liberté"*.

Revoluţia nu i-a dat teatrului francez o mare libertate spirituală sau, pentru a fi precişi, i-a retras-o foarte repede. Un regim revoluţionar este totdeauna ispitit să confişte în folosul său toate mijloacele de comunicaţie intelectuală şi să facă din ele instrumente proprii. „Propaganda" nu este o invenţie recentă.

Dar revoluţia i-a dat teatrului libertatea de a exista — şi acest lucru a fost o victorie irevocabilă. La 13 Ianuarie 1791 o lege a Constituantei declară că „orice cetăţean poate să fondeze un teatru public şi să reprezinte piese de orice gen". Iată o măsură care lichidează un întreg trecut şi care constitue pentru teatru un fel de „declaraţie a drepturilor omului". Atît e de adevărat acest lucru, încît atunci cînd Napoleon, la 1807, desfiinţează într'o singură zi toate teatrele Parisului, pentru ca să păstreze numai opt din ele, cineva, fără să glumească, a putut spune că împăratul a făcut „o lovitură de stat". Inutilă lovitură de altfel căci libertatea se cucereşte odată pentru totdeauna şi dacă poate fi trecător îngenunchiată, nimeni nu o poate distruge pînă în rădăcinile ei.

Fapt e că cele patru teatre ale Parisului dinainte de 1789, devin în 1792 treizeci şi cinci. Sunt multe de gîndit asupra acestui fenomen, care face să coincidă prosperitatea spectacolelor cu momentele politice acute. Este poate un semn de exuberanţă a maselor. Este poate unul de nervozitate publică. Este poate un mijloc de refugiu în alte zone, decît ale revoluţiei care însufleţeşte mulţimea, dar în acelaş timp o extenuează.

Dar pe măsură ce Revoluţia merge spre fazele ei cele mai încordate, teatrul e din ce în ce mai puţin un refugiu. Nicăeri Revoluţia nu e mai prezentă, mai obsedantă, mai imperioasă. Există un conformism revoluţionar, care în artă merge pînă la idee fixă. O ştim foarte bine noi cei de azi, şi în această privinţă oamenii dela 1789 nu au — vai! — nimic să ne înveţe.

---

[1]) Vezi Max Aghion: Le Théâtre à Paris au XVIII-e siecle. Librairie de France.

Cînd la Operă se reprezintă în Septembrie 1793 „Oedip la Colona" un spectator se revoltă că republicanii mai pot suporta piese cu prinți și cu regi [1]) — fapt nepatriotic ce nu se va mai repeta pe această scenă altminteri prețuită de regim.

Incidente de acest fel sunt nenumărate. Versul cel mai inocent pare o aluzie, replica cea mai anodină devine o provocare, totul e suspect, plin de subînțelesuri, plin de primejdii și publicul e gata să se despartă în grupuri de partizani și dușmani, la cel dintîi semn. Bătăliile politice se țin lanț în diverse teatre, nu totdeauna fără temei real, dar totdeauna în disproporție cu punctul de plecare.

In genere, teatrele se grăbesc să facă declarații de supunere la regim, ba chiar adesea cu un exces de zel care fie din prudență, fie sub presiunea publicului, o ia înaintea exigențelor guvernului.

Semnificative sunt de exemplu schimbările de firmă. „Théâtre Français de la Rue Richelieu" devine „Théâtre de la liberté et de l'égalité", iar mai tîrziu „Théâtre de la République". „L'ambigu comique" devine „Theéâtre patrioque". Teatrul „Louvois" devine „Théâtre des amis de Patrie''. Teatrul „Molière'' devine „Théâtre des sansculottes".

E adevărat că aceste schimbări de nume nu sunt totdeauna garanții certe de republicanism. Este de exemplu sigur că vechea „Comedie franceză", care își vede pierdute toate privilegiile (nu numai față de celelalte teatre, dar și față de autori, căci Revoluția reglementează pentru prima oară dreptul de proprietate literară, pînă atunci anulat printr'un absurd monopol), este sigur că deși ia numele de „Théâtre de la Nation", și deși foștii „comediens du roi'' se numesc acum „citoyens du Théâtre de la nation", totuș casa lor rămîne o instituție contra-revoluționară. O știe prea bine Talma, arzător partizan al Revoluției, cînd în plin spectacol, se adresează publicului, care îl aclamă, și provoacă astfel o spărtură în marele teatru, actorii republicani trecînd peste drum, la noul teatru din „Rue de Richelieu", iar actorii vechiului regim rămînînd pe loc, să apere situații pentru totdeauna pierdute.

„Comedia franceză" trăește în timpul Revoluției trei formidabile scandaluri mai mult politice, decît teatrale, cu prilejul a trei spectacole („Charles IX'', „L'Ami des lois" și Paméla'') care, la epoci diferite devin pe rînd adevărate probleme de stat, ce antrenează într'o furtună de pasiuni, nu numai publicul de teatru, dar autoritățile, adunările legislaive, justiția, întregul aparat al Revoluției. Ultimul scandal, provocat de piesa „Paméla" a unui anume François de Neufchâteau, duce la închiderea teatrului și la arestarea întregei trupe. Este poate în destinul Comediei Franceze să ia parte cu voe sau fără voe la mișcările politice, căci 145 de ani mai tîrziu, tot o reprezentație de teatru („Coriolan" de Sakespeare) avea să dea naștere întîilor incidente din Februarie 1934, din fericire mult mai potolite decît pe vremea adevăratei Revoluții, dar — cel puțin sub acest aspect teatral — la fel de naive.

Ar fi cu totul nepotrivit să judecăm teatrul din timpul Revoluției, din punctul de vedere al artei. E un teatru politic, un teatru militant, un teatru al evenimentelor imediate, pe care le deformează, le exaltă, le denunță și le răzbună. E un fel de presă vorbită a Revoluției. Este glasul acestei Revoluții — glas impetuos, fără măsură, fără stăpînire de sine, retoric, grandilocvent, naiv, brutal.

[1]) Vezi Henry Bidou: Paris. N. R. F.

Văzut dela depărtare, nu-i putem cere acestui teatru nici măcar indicii documentare despre societatea acelui timp.

Este o literatură dramatică făcută de pamfletari și apologeți. Ea oscilează între injurie și lauda plată.

Fiecare nou eveniment aduce o ploaie de opere dramatice de circumstanță: dela o zi la alta eroii vechi cad, idoli noi se ridică, ceea ce a fost adorat eri, este detestat azi și va fi din nou înălțat mîine, totul într'o atmosferă de spaimă, de buimăceală, de exaltare și de entuziasm, care nu permite nici oprire în loc, nici gîndire, nici control desine.

„Avem regi de un trimestru, cărți de o oră, piese de o jumătate seară și constituții de cincisprezece zile", spune un actor care nu iubea poate regimul, dar care își dădea seama că în această furtună alt teatru nu era posibil.

Abea tîrziu, după liniștirea lucrurilor, după definitiva retragere a apelor dezlănțuite, în momentul în care și Republica și Imperiul vor fi căzut, teatrul își va reface forțele lui de creație, și prin „Hernani" va începe să-și trăiască propriile lui probleme, de structură, de orientare și de stil, probleme pe care zbuciumații dar nu inutilii ani 1789—1800 le-au pregătit și le-au făcut posibile.

MIHAIL SEBASTIAN

RECENZII

EUGÈNE TARLÉ: „Napoleon". (Ed. Paiot, Paris, 1937).

Legăturile dintre Revoluţia franceză şi Imperiul lui Napoleon, nu au fost studiate întotdeauna temeinic şi mulţi istorici văd un hiatus de neexplicat între evenimentele dintre 1789 şi cele din 1804—11. Raporturile dintre aceste două mari momente dau totuşi cheia evoluţiei Franţei din întregul secol trecut.

Este evident că această problemă nu poate fi rezolvată de o istoriografie idealistă, în care personalitatea lui Napoleon orbeşte într'atît pe cel ce expune faptele, încît el se mulţumeşte să redea existenţa lui Napoleon ca pe o aventură extraordinară, lipsită de explicaţie. Cine acceptă dela început cultul „eroului" nu poate explica deci raporturile reale dintre Napoleon şi Revoluţia franceză.

Eugène Tarlé, profesor de istorie modernă la Universitatea din Moscova, face parte dintre puţinii istorici care au cercetat problema cu o metodă materialistă — dialectică, — căutînd să explice primul imperiu graţie cunoaşterii situaţiei Franţei şi a desvoltării personale ale lui Napoleon.

Tarlé începe prin a arăta că Napoleon tînăr, care văzuse Revoluţia, nu putea avea decît simpatie la început pentru ea: „Dată fiind situaţia sa socială, Napoleon nu putea decît să cîştige odată cu victoria burgheziei împotriva Statului feudal şi absolutist. In Corsica, chiar în timpul Genovezilor, niciodată nobleţea, şi mai ales micii proprietari nu se bucuraseră de drepturi şi de privilegii asemănătoare celor date nobleţei franceze. Micul proprietar, venit dintr'o provincie îndepărtată, din insula recent cucerită de Francezi, nu putea face în niciun caz în armată o frumoasă şi rapidă carieră. Dacă ceva plăcuse lui Napoleon în literatura culturală a sec. XVIII, cu care se familiarizare cu atîta sîrguinţă, erau desigur principiile de egalitate. Dacă ceva îl putea seduce, în Revoluţia din 1789, aceasta era tocmai Declaraţia Drepturilor. Din clipa aceea, capacităţile personale puteau singure să ajute ascensiunea individului în ierarhia socială".

Astfel se explică şi atitudinea lui Napoleon faţă de regalişti şi faptul că a executat cu oarecare entuziasm ordinele Republicii. Prima mare victorie a lui Napoleon, la Toulon, a fost obţinută împotriva contra-revoluţionarilor, ajutaţi de Englezi, — emigraţiunea pactizînd cu duşmanii Franţei oridecîteori era vorba de propriile ei privilegii de clasă.

Napoleon lovi cu putere în regalişti şi în 13 Vendemiar. Deşi principiile Revoluţiei au fost părăsite din 9 Thermidor de către Barras şi tovarăşii săi, Napoleon a rămas mult timp pentru ţărani şi pentru

cei ce se temeau de o restauraţie — salvatorul Franţei de Bourboni — ceea ce explică şi o bună parte din popularitatea sa în masse.

Compania strălucită din Italia îi aduse şi prestigiu în ochii burgheziei născînde, deoarece supunerea industriei italiene şi marile contribuţii băneşti obţinute o întăreau considerabil.

Strateg extraordinar, Napoleon cîştiga bătăliile sale cu mari pierderi umane. Tarlé spune: „In toate aceste cazuri, sistemul politic al lui Napoleon era pus în aplicare: nicio cruzime fără scop, dar o teroare masivă, absolut lipsită de milă, fluvii de sînge, munţi de cadavre, dacă aceasta era conform politicei". (P. 58).

Cucerirea Egiptului şi expediţia din Siria, care va rămâne unul din momentele de seamă ale ideilor politice şi militare ale lui Napoleon, arată începuturile rivalităţii imperialiste franco-engleze.

In 1799, Napoleon se hotărî să nu mai fie un simplu ofiţer al Directoriului. Pleacă repede spre Franţa. Lovitura din 18 Brumar, este astfel explicată de Tarlé: „In cursul celor doi ani care trecuseră din 18 Fructidor 1797, pînă în toamna lui 1799, apărea clar că Directoriul pierduse orice punct de sprijin în masse. Burghezia comercială visa un dictator, o renaştere comercială, un om care să aducă Franţei, cu pacea externă, o ordine bine asigurată. Burghezia mică şi mijlocie, şi, înaintea lor, ţărănimea îmbogăţită de dobîndirea pămînturilor confiscate aveau, şi ele, aceeaşi dorinţă. Dictatorul putea fi oricine, numai să nu fi fost un Bourbon". (p. 78).

Starea socială a Franţei cerea, aşa dar, un dictator, un om care prin restabilirea liniştei, să îngădue desvoltarea promisă de desfiinţatrea Statului feudal. Directoriul nu da aceste garanţii de ordine: „S'ar putea formula astfel în rezumat starea generală a Franţei prin 1799: zdrobitoarea majoritate a membrilor clasei posedante, judecau, din punctul lor de vedere, Directoriul drept inutil şi incapabil. Mulţi îl socoteau chiar păgubitor. Pentru massele de neposedanţi din oraşe şi dela ţară, Directoriul însemna regimul de hoţi bogaţi şi de speculatori, de lux şi de plăcere pentru prevaricatori, de foame, fără nădejde şi de opresiune pentru muncitori, ucenici, consumatori săraci. In sfîrşit, pentru armată, Directoriul însemna cîteva personagii suspecte, care lăsau pe soldaţi fără ghete şi fără pîine.... (Cit. p. 80).

Imprejurările arătau limpede că Bonaparte putea răsturna Directoriul, compus din trei oameni fără însemnătate, din Barras, fostul lui şef, şi din Sieyès, „reprezentant şi ideolog al marei burghezii franceze", care fusese unul din animatorii reacţiunii termidoriene, înfricoşat înainte de dictatura jacobină mic-burgheză şi doritor să consolideze poziţiile clasei sale.

Barras era tot atît de impopular ca Sieyès, deoarece el apărea drept prototipul dictaturii în decadenţă, risipitoare şi necinstită.

Primii paşi ai dictatorului (1799—1801), adică epoca Consulatului se manifestă cu începutul organizării administrative şi juridice care au definit construcţia socială burgheză a Franţei, timp de peste un veac. In această epocă, el lupta şi împotriva dreptei regaliste, care îl ameninţa şi îl socotea uzurpator, dar şi împotriva masselor jacobine, care vedeau părăsirea idealurilor egalitare. In timpul Consulatului, Bonaparte făcu ordine în finanţe, pacifică ţara, îngriji de armată, pregătind astfel terenul viitoarelor sale victorii.

Legislaţia primului Consul, (1800—1813), a însemnat o întărire a dictaturii lui. Dar după ce cîştigase oarecare simpatie în masse, deoarece el era totuşi generalul ce învinsese pe regalişti şi pe aliaţii lor, — el începu să reprime orice mişcare de stînga. 130 de şefi jacobini fură deportaţi — lămurindu-se astfel că Napoleon era departe

de a continua tradiţia revoluţionară din 1789. In schimb, din 145.000 de emigraţi, 141.000 erau admişi să se reintoarcă (p. 123). „In sfîrşit, Concordatul era o părăsire a celor mai multe din poziţiile cucerite de către Revoluţie asupra Bisericii în favoarea libertăţii de gîndire. Napoleon înţelegea că prin religie el putea lovi în ideologia revoluţionară şi că putea fi ajutat în schimb de Papa Piu VII, cu influenţa acestuia în lumea catolică.

Cu privire la legislaţia civilă a lui Napoleon, Tarlé spunea: „Aci punctul de vedere al clarităţii, al înlănţuirii ideilor, al dispoziţiei logice, se poate ca codul Napoleon să merite sufragiile pe care i le dă cu prisos literatura juridică a ţărilor capitaliste. Dar oricine are un minimum de imparţialitate nu poate nega că această culegere de legi însemna un pas înapoi faţă de legislaţia revoluţiei burgheze franceze, dacă se ţine seamă de ceea ce pusese în vigoare principiile revoluţiei, şi anume: egalitate complectă, libertate individuală complectă (juridică), libertate de acţiune şi liberă dispoziţie a propriei persoane. Faţă de soţul ei, femeea se găsea, prin Napoleon, într'o situaţie inferioară: ea nu avea drepturi. Apoi, faţă de fraţi, în cauzurile de moştenire, ea era de asemenea într'o stare inferioară de dezavantaj. Legile umane ale Revoluţiei care dăruiseră drepturi egale copiilor nelegitimi şi copiilor legitimi, erau cu totul înlocuite. Moartea civilă era introdusă din nou pentru condamnaţii la muncă silnică, deşi acest penibil supliment adus pedepsii judiciare, fusese abrogat de Revoluţie. Napoleon clădea o nouă societate, luînd dela Revoluţie tot ce era necesar activităţii economice foarte lungi şi fără piedici a marei burghezii, respingînd însă tendinţele ce reflectau speranţele democratice ale micii burghezii". (p. 140).

Din 1803 începe perioada marilor lupte dintre Napoleon şi coaliţiile europene. Raportul de forţe este acesta: pe de-o parte o putere economică în creştere (Franţa), pe de alta ţări semi-feodale ajutate de o putere capitalistă mai veche (Anglia). Este demn de menţinut că motivele pentru care Rusia sau Anglia luptau împotriva lui Napoleon, nu erau aceleaşi.

Tabloul politic este astfel definit de Tarlé: „In viaţa sa, Napoleon a trebuit să combată împotriva coaliţii lor de monarhii semifeodale şi economiceşte în întîrziere cari, în această luptă, erau dirijate de o putere de frunte, aflată în avant-garda economică a lumii capitaliste de atunci. Nu era numai lupta Statului burghez francez împotriva vechei organizaţii absolutiste şi feodale, antagonismul dintre un sistem progresiv de producţie şi forme economice persistente; ci, în acelaş timp, această interminabilă luptă napoleoniană punea în lumină rivalitatea Franţei, de abia intrată în calea desvoltării capitaliste, şi Anglia, care, evoluînd mult mai de vreme în acest domeniu, obţinuse deja rezultate cu mult superioare". (p. 142).

Este evident că acest raport de forţe explică Blocusul Continental şi necesitatea lui Napoleon de a cuceri întreaga Europă pentru a veghea la aplicarea lui.

Impuşcarea Ducelui de Enghien în 1804 face parte din epizoadele luptei lui Napoleon cu regaliştii, ducele fusese executat după o serie de comploturi împotriva lui Napoleon, şi acesta voise să lovească exemplar.

Imperiul (1804) este urmat de victoriile militare ale lui Napoleon pe toate cîmpiile Europei. Napoleon refomase armata franceză: o echipase, desfiinţase pedesele corporale, se sprijinea pe moralul trupei. „Folosindu-se de emanciparea ţăranilor din lanţurile feodale, dictatorul proclamat împărat, sfinţit de papă, şi în 1806 rudă prin alianţă cu casa de Austria, Napoleon ştiuse să întreţină în spiritul

soldaţilor săi ideia că el şi ei erau ca în trecut apărătorii Revoluţiei împotriva Bourbonilor, împotriva intervenţioniştilor, că el, mai ales, era primul soldat al republicii franceze". (p. 171).

După victoriile împotriva Prusiei, Napoleon dădea cunoscutul decret din Berlin, 1806, împotriva Angliei.

El „urmărea şi întărea monopolizarea pieţii interioare a imperiului în favoarea industriei franceze, lovind apoi teribil toată economia engleză, încercînd să o condamne la înăbuşire, la bancrută, la foame şi la capitulare". (p. 198).

Trebue subliniat faptul că, deşi pentru Franţa, Napoleon oprise desvoltarea Revoluţiei, acţiunea lui însemna totuşi un progres în ţările semifeodale. Astfel se explică entuziasmul maselor în unele părţi ale Imperiului, entuziasm de altfel repede răcit. De pildă: „Politica internă a lui Napoleon în Polonia însemna un pas mai departe în sensul revoluţiei burgheze. Paragraful 1 al Constituţiei marelui ducat de Varşovia enunţa: Sclavajul este desfiinţat. Toţi cetăţenii sunt egali în faţa legii". (p. 204).

Intre 1807—1809 victoriile continuau, sprijinite prin politica economică a lui Napoleon: finanţele erau înfloritoare, ordinea domnea în toată Franţa.

După apogeul puterii (1810—11) începe decadenţa. Un prim simpton a fost dat de criza comercială şi economică din 1811, provocată de o scumpire artificială a preţurilor — din cauza eliminării parţiale a produselor engleze, — de lipsa materiilor prime, de scăderea consumaţiei de bunuri. Au urmat Sevastopol, dezordini, greutăţi financiare pentru armată. Insăşi burghezia începea să fie nemulţumită, după o decadă de prosperitate.

Experienţa din Spania a însemnat apoi o primă înfrîngere militară, deoarece poporul spaniol a luptat sălbatec cinci ani pentru a elimina armatele imperiale. Aşa cum poporul spaniol a lovit primul cu putere în forţa militară a lui Napoleon, a lovit apoi şi poporul rus în campania din 1812 campanie nefericită, cînd începe să decadă Napoleon, a cărui geniu militar era acelaş, dar care se lovea de prea multe dificultăţi şi chiar de desvoltarea actelor pe care el le organizase.

Istoricul Tarlé face interesanta observaţie că Napoleon ar fi putut schimba cu totul poziţia sa în Rusia dacă ar fi eliberat ţărănimea din şerbie.

Napoleon însuşi s'a gîndit la această soluţie, dar temîndu-se de marea mişcare revoluţionară care ar fi putut naşte astfel, el a renunţat la această idee, — arătînd încă odată că teama de principiile Revoluţiei era mai mare chiar decît riscul unei înfrîngeri.

Pînă la sfîrşit, Imperiul construit pe teroare, trebui să se prăbuşească. Armatele nu mai putea fi refăcute din lipsă de oameni. Tarlé spune că dintr'o populaţie de 26 milioane de oameni, Franţa pierduse peste 1 milion de oameni, la care se adăogau vreo 4 milioane de străini (italieni, polonezi, germani) care luptaseră silit în rîndurile sale şi pe care Impăratul îi sacrifica cu uşurinţă.

In concluzie, Tarlé spune că într'un sens Napoleon a desăvîrşit revoluţia (pentru marea burghezie), — deşi a comprimat-o (cu privire la tendinţele ei democratice).

In arta războiului, el rămîne cel mai mare strateg pînă azi. Şi victoriile lui militare pot fi explicate cu ajutorul unor elemente sociale, pe care el a ştiut să le folosească într'un chip genial. Astfel el a folosit schimbările aduse de Revoluţie: mişcările de mase, conştiinţa soldatului, noulle metode de înrolare, ofiţeri recrutaţi din popor, etc.

D. TROST

ALBERT MATHIEZ: *„Autour de Robespierre".*

Dintre figurile reprezentative gigantice ale marei revoluții franceze, cea a lui Robespierre a suferit retușările cele mai nedrepte din partea posterității, mai bine zis din partea unei anumite posterități. Atît de deasă a fost perdeaua de calomnii țesută în jurul personalității și acțiunii politice a lui Robespierre, încît pînă și minți atît de pătrunzătoare, ca cea a lui Jaurès, n'au reușit să distingă toată splendoarea rolului jucat de acel ce a întruchipat apogeul revoluției franceze. Simpatiile lui Jaurès s'au îndreptat în a sa „Istorie a Revoluției franceze", netăgăduit către Robespierre, dar noianul de interpretări false, conținute în materialul folosit de el, l-au împiedecat să sezizeze întreaga realitate. Meritul reabilitării memoriei lui Robespierre revine școlii istorice conduse de Albert Mathiez.

Privită din acest punct de vedere, cartea pe care o recensăm, constitue o verigă dintr'un lanț întreg de lucrări, izvorîte din pana aceluiași autor, inspirate de aceeași străduință perseverentă a istoricului Albert Mathiez, de a prezenta după propria-i mărturisie „nu un Robespierre de fantezie, manechin sîngeros al fabricii thermidoriene, ci veritabilul Robespierre, omul de stat clar-văzător și just, care n'a respirat decît pentru binele țării sale". Cartea e compusă din fragmente, în aparență disparate, reprezentînd incidente, crîmpeie de evenimente, opinii. Unicul lor fir interior de legătură este faptul ce ele evocă toate într'un chip sau altul, personalitatea măreață a lui Robespierre. Și deși nu avem de-a face cu o biografie completă a Incoruptibilului, deși cele mai multe laturi sau evenimente în care s'a manifestat activitatea acestuia rămîn în umbra cărții, cu cît relief apar trăsăturile esențiale ale vajnicului iacobin!

Iată în primul capitol pe fratele lui Maximilian rezistînd în Franche-Conté furiei teroriste a proconsulilor, acelei furii teroriste care pe atît de nedrept a fost imputată lui Robespierre. Teroarea anilor 1793—94 a fost o armă absolut necesară menținerii cuceririlor politice și sociale, repurtate împotriva vechiului regim. Robespierre, Saint-Just, Robespierre tînărul, Coutkon, acești conducători de Stat fără prihană ai marei revoluții franceze au înțeles să exercite teroarea cu mai limitat posibil, numai în măsura în care ea era absolut trebuitoare apărării drepturilor poporului. In jurul lor, în dosul lor, împotriva dorințelor lor, o seamă de membri ai Convențiunii, ilustra companie a celor de-alde Barras, Fouché, etc..., au folosit puterile excepționale primite de ei din partea Convențiunii, nu numai pentru a sfărîma forțele reacțiunii nobile și clericale, dar și pentru a trage foloase personale imense, pentru a se îmbogăți și a îmbogăți pe cei din jurul lor. Cu cît mîinile acestora s'au cufundat în afaceri mai necurate, cu atît mai mult ei au simțit nevoia de a afișa o hotărîre revoluționară teribilă, comițînd cu nemiluita acte de teroare excesive, sîngeroase și nedrepte. Mult timp istoricii au atribuit acestui val de teroare exagerat setei de sînge a Incoruptibilului. Azi adevărul e dovedit cu prisosință: după ce terminase cu Dantoniștii, cari propovăduiau clemența totală, în speranța că astfel vor fi spălate și complicitățile lor politice și venale, dar cari coalizau astfel în jurul lor toate elementele reacționare, girondinii, feuillantinii și nobilii legitimiști; după ce terminase și cu lebertiștii, cari cereau exasperarea până la paroxism a teroarei, surpînd astfel bazele dominației Convențiunii, Robespierre se pregătise în ajunul răspunderii sale să-și îndrepte focul și împotriva proconsulilor, cari au exploatat teroarea decretată de Convențiune, în scopuri necinstite, după ce de altfel tot el se străduise neîntrerupt să anuleze toate actele excesive de represiune, asupra cărora putuse să statueze înaintea executării lor.

In aceeași postură, de mare om de stat, ținînd cumpăna evenimentelor, exclusiv din punctul de vedere al salvării Franței și libertăților ei, nedîndu-se înapoi dela acțiunea curajoasă împotriva inamicilor interni și externi, dar încercînd să împiedece cu tot atîta ardoare excesele sîngeroase, purtînd germenii descompunerii, ne apare Robespierre din capitolul șase. In care e tratată chestiunea lui Fouquier-Tinville. Acesta din urmă, în calitatea sa de procuror general al Tribunalului Revoluționar, jucă un rol odios în zilele „marei terori" (la „grande Terreur") cari precedaseră Thermidorul. Ori documentele dovedesc în mod peremptoriu că în ajunul începerii „marii terori", Robespierre ceru destituirea lui Fouquier-Tinville, a cărui incapacitate de a concepe just rolul politic adevărat al teroarei îi apăru manifestă. Comitetul Salvării Publice refuză însă lui Robespierre această revocare, concepută de autorul ei ca o măsură de limitare a represiunii la marile ei țeluri politice. Atît de consecvent era Incoruptibilul cu direcțiile politice de conduită pe care le trase, încît dîndu-și seama că mașina teroarei îi scapă din mînă pentru a aluneca pe căi excesive și dăunătoare, el începe a se depărta de Comitetul Salvării Publice, a se desolidariza întru cîtva de acțiunea acestuia, pentru a nu purta responsabilitatea „marii terori", pe care el o considera tot atît de funestă, ca și încetarea oricărei terori, atît timp cît dușmanii noului regim progresiv, complotau în favoarea cotropitorilr străini.

Nu putem trece în revistă toate capitolele cărții, pe care o recenzăm, deși fiecare adaugă o nouă lumină asupra caracterului acțiunii lui Robespierre. Incontestabil însă că un interes deosebit stîrnesc paginile consacrate dramei dela Thermidor.

Că lovitura reacționară din 9 Thermidor a fost fructul intrigilor foștilor proconsuli, revocați de Robespierre, pentru actele lor necinstite, asupra acestui fapt, mai toți istoricii serioși sunt azi de acord. Divergențele devin însă foarte accentuate, atunci cînd e vorba să se stabilească exact scopul acțiunii lui Robespierre și a colaboratorilor săi cei mai apropiați. E adevărat că Incoruptibilul, dîndu-și perfect de bine seama ceea ce însemna pentru mersul ulterior al Revoluției, conjurația profitorilor, ce se formase împotriva lui, ar fi avut un acces de apatie, lăsînd lucrurile să meargă în voia lor? E adevărat cum susținuse și Jaurès, că el refuză să ridice Comuna pariziană împotriva Convențiunii, după ce aceasta din urmă decăzuse într'atîta, încît ajunsese să se lase influențată de elementele ei cele mai dubioase și să ordone arestarea sa și a colaboratorilor săi. E adevărat, așa dar, că la urmă Robespierre își dezminți întreaga sa structură sufletească, călită în serviciul noilor idealuri și al patriei, și neîntrerupt, neobosit închinată acestora? Care e adevărul istoric?

După documentele adunate și expuse de Albert Mathiez, drama thermidoriană capătă o înfățișare cu totul deosebită de cea acreditată pînă acum de majoriatea istoricilor. Nicăieri nu se găsește nici urmă de slăbiciune, de defetism din partea geniului politic al lui Robespierre. Căderea sa nu se datorește refuzului lui de a lupta în fruntea organizațiilor populare, ce-i rămăseseră credincioase împotriva uzurpatorilor ce se inscăunaseră în fruntea Convențiunii. El își dădu pe deplin adeziunea la acțiunea insurecțională, pe care se pregătise s'o deslănțuie Comuna. Ințelesese dar să fie hotărît la postul datoriei, față de idealurile populare, în acele clipe grele ale existenței sale. Iar dacă acțiunea de ridicare insurecțională a Comunii împotriva conjuraților thermidorieni n'a fost încununată de succes, aceasta

s'a datorat exclusiv unor manevre false, şi nicidecum carenţei de voinţă a lui Robespierre.

Filmul intimplărilor se desfăşură cam în modul următor. In clipa în care Robespierre şi colaboratorii săi se văzură sub ordinul de arestare al Convenţiunii, ei nu pierduseră încă speranţa de a putea întoarce majoritatea membrilor Convenţiunii în favoarea lor, cu ocazia pledării procesului lor. Hotărîră deci, să aibă o atitudine de supunere legală faţă de procedura instituită împotriva lor. Evenimentele s'au desfăşurat însă într'o cadenţă mult mai agitată decît ei putuseră s'o prevadă. Comuna se opune arestării şi impune prin organele ei executive eliberarea. In mod spontan ea se pregăteşte de insurecţie. Robespierre eliberat, se află în faţa unei situaţii politice cu totul noi. In trecut, de cîte ori mersul revoluţiei avusese nevoie de vreo injecţie de energia populară, intrarea în acţiune a norodului parizian fusese în fiece dată pregătită pe îndelete, sub diriguirea organizaţiilor iacobine, inspirate la rîndul lor de Robespierre. De astă dată, acesta din urmă se găseşte în faţa unei mişcări spontane, declanşate în afara iniţiativei sale şi fără nicio pregătire prealabilă. Cîteva ore el ezită, chinuindu-se cu întrebarea dacă intr'adevăr mişcarea pornită are sorţi de isbîndă, dacă ea trebue amplificată, sau dacă e preferabilă calea judecăţii legale în faţa Convenţiunii. In cele din urmă, dîndu-şi seama că Barras Fouché. Caront, vor face tot ce le va sta în putinţă pentru a-i împiedeca apărarea, el aderă la acţiunea Comunii. Cele cîteva ore de şovăială au lăsat însă să treacă un timp preţios, în care Comuna dispunînd de forţe adunate, ar fi putut surprinde Convenţiunea şi sfărîma conjuraţia. Totuşi încă nu e prea tîrziu. Forţele pe care începuseră să le strîngă unii conducători ai Convenţiunii, Comuna le poate încă opune formaţii superioare, cu condiţia de a fi sprijinită de cele 48 de secţii pariziene. Robespierre e febril la lucru, lansează proclamaţii şi cere comitetului Comunei să ridice secţiunile. Conjuraţii sunt alarmaţi. Incă nu se ştie cu ce semnificaţie politică va intra 9 Thermidor în istorie, cînd trădarea unui ofiţer din serviciul Comunei, care destăinuieşte parola, decide înainte de orice ciocnire de soarta mişcării. Dîndu-se drept trupă amică, o formaţie a Convenţiunii, pătrunde nestingherită în Hotel de Ville şi cu ajutorul parolei năvăleşte în sala de deliberări a Comunei. Robespierre, crezîndu-se învins, îşi trage un foc de armă, pentru a nu cădea viu în mîinile inamicilor săi. Se răneşte însă numai la faţă. Lebas îşi sboară creierii. Couthon este rănit cu o lovitură de sabie, iar Saint-Just, „orgolist şi stoic, rămîne neclintit şi tăcut sub ploaia de injurii". (Jaurès). Acesta este, după albert Mathiez, adevărul asupra zilelor de 8, 9 şi 10 Thermidor, aşa cum el rezultă din documentele timpului.

Mişcător, în sfîrşit, este ultimul capitol al cărţii, în care sunt expuse părerile admirative exprimate de Baboeuf asupra lui Robespierre. E adevărat, reprezentanţii Thermidorului şi urmaşii lui istorici, au pîngărit memoria lu Robespierre, prezentîndu-l sub înfăţişare respingătoare şi odioasă a unui „tiran", crud, fanatic şi pontif. Aproape un veac avea să dureze această profanare şi mare nedreptate istorică. Dar chiar din primii ani ai Republicei, ce se sbătea în ghiarele regimului thermidorian, în curentele generoase de idei ale vieţii publice franceze, măreţia figurii lui Robespierre, era apreciată la adevărata ei valoare. Incă astăzi, următoarele pasagii ale lui Baboeuf, aşternute pe hîrtie cîţiva ani după Thermidor, constitue cea mai bună cheie de înţelegere a realităţilor sociale, reprezentate de Danton şi Robespierre, şi a rolurilor deosebite, îndeplinite de ei în vijelia evenimentelor.

„Ce diferenţă — exclamă Baboeuf — între Danton, patronul tuturor adepţilor Republicei bogaţilor şi între acei a căror acte şi discursuri nu respirau decît dragoste pentru popor şi egalitate. Danton iubea republica, după moda măcelarului Legendre, prietenul său intim. El o vroia pentru a pune pe revoluţionari în locul prinţilor şi a marilor seniori, pentru a da domeniul Le Rincy lui Merlion de Thionville şi pe Comtat-Messalina artista Comtat era metresa lui Legendre. n. a.), susnumitul măcelar. Facem desigur cît nişte d'Artois şi d'Orléans, spuneau între ei, după maestrul lor, aceşti scelerați. Da, repeta mereu Danton, fiecare la rîndul său. Revoluţia este pentru aceia care au făcut-o. Revoluţionarii trebue să ieie locul acelora pe care ei i-au răsturnat; să aibă ca şi a ceia aur, avere, pămînturi, palate, frumoase curtezane şi toate plăcerile reunite. Era aceasta doctrina filozofului din Arras? Ascultaţi-l în discursul său sublim din 17 pluviôse, anul II, veţi recunoaşte un alt mod de marcare a ţelului revoluţiei: „Vrem — spune el — o ordine de lucruri.... în care Patria să asigure bună-starea fiecărui individ şi în care fiecare individ să se bucure semeţ de prosperitatea şi gloria Patriei". (Pag. 215).

Poate tocmai pentrucă Robespierre a întruchipat cele exprimate în citatul de mai sus, calomnia unei posterităţi interesate nu l-a cruţat decenii de-a rîndul, şi cît o priveşte, nu-l cruţă nici azi.

S. D.

ROMAIN ROLLAND: „Robespierre". Dramă în trei acte din ciclul „Théâtre de la Revolution" Paris, Editura „Albin Michel" 1939.

„Am avut treizeci de ani — scrie Romain Rolland în prefaţa ultimei sale lucrări — cînd am întreprins să scriu o vastă epopee dramatică a Revoluţiei franceze, compusă din zece drame. Am împlinit şaptezeci şi doi de ani, cînd termin lucrarea care în gîndirea mea, trebuia să constitue vîrful epopeii: „Robespierre". N'am încetat niciodată să mă gîndesc la această operă. Dar aşteptam să stăpînesc din plin subiectul. Anul acesta mi s'a părut că a venit timpul...".

Cetitorul care cunoaşte ciclul „Théâtre de la Revolution", după citirea lui „Robespierre", va fi probabil de acord cu autorul: a venit timpul pentru ca epopeea revoluţiei să fie terminată.

„Robespierre" exprimă nu numai apogeul acestei epopei, dar totdeodată rezultatul unei vieţi de gîndire şi creaţie. Intre primele piese ale „dramelor revoluţiei" („Le Loups", „Le Quatorze Juillet", „Danton") şi drama „Robespierre", autorul a parcurs un drum mare. Este drumul dela concepţia humanitară-idealistă, care vede în figurile revoluţiei, individualităţi eroice abstracte şi concepţia de astăzi a autorului, concepţia lui Romain Rolland, luptătorul şi exponentul claselor neavute, care restabileşte adevărul obiectiv şi urmăreşte conţinutul adevărat al forţelor istorice care s'au ciocnit în marea Revoluţie.

Dacă în „Danton", girondinii apăreau ca humanişti căzuţi jertfa teroarei jacobiene, învingători însă, în fond, prin calităţile lor morale; în „Robespierre", Romain-Rolland îşi revizueşte părerile asupra Revoluţiei.

Danton nu mai întrupează cutezanţa virtuţilor revoluţionare. Partidul Tribunalului, pe care cercetările istorice recente l-au dovedit legat de guvernul englez, apare în „Robespierre" în lumina adevărului istoric. Toate iluziile idealiste, legate de o concepţie greşită a revoluţiei, au trecut în domeniul trecutului. „Robespierre" este o dramă realistă în care „sper şi cred — scrie autorul, că adevărata

faţă a istoriei este arătată mai bine decit în „Danton", care a apărut prea devreme, înainte ca cercetările fructuoase să înoiască istoria revoluţiei".

In afară de cercetările istorice recente, noua ideologie a autorului, adevărurile la care a ajuns Romain-Rolland la virsta lui de astăzi — este cauza profundă a înfăţişării pe care a căpătat-o ultima sa lucrare.

Conţinutul dramei este simplu şi poate fi rezumat în citeva cuvinte. Totul se petrece în cursul a trei luni şi jumătate dela executarea lui Danton, pînă la căderea lui Robespierre.

„Robespierre... tu te-ai ascuns asasinule! Robespierre mă vei urma!... Robespierre salvează-mă! Ajutor! Ajutor Maximilian!"... Sunt strigătele disperate ale lui Danton şi Desmoulon, duşi la ghilotină, prin faţa Casei lui Duplay din Saint-Honoré 376, unde locueşte Robespierre. Oblcanele casei sunt trase. Maximilian intră, palid, ascultă strigătele desperate ale foştilor săi amici, urletul mulţimii şi huruitul carului condamnaţilor la moarte. Astfel, începe acţiunea dramei. In aceeaşi seară autorul ne introduce în şedinţa Comitetului salvării publice, unde se întîlnesc Saint-Just Couthon, Carnot, Billaud-Varenne, Barève, Lindet şi alţii. Marile figuri ale Revoluţiei, discursurile pasionate în care se ciocnesc idei mari şi caracterul violent, sunt redate de autor cu veridicitate şi perfectă cunoaştere a oamenilor.

Iată-l pe Couthon, paralizat şi mişcîndu-se într'un fotoliu pe roate, dar plin de hotărîre şi pasiune pentru cauza revoluţiei. Iată-l pe Saint-Just, tînărul de 27 de ani, posedînd o energie îndărătnică, o capacitate de organizare şi politică excepţională, bărbatul cinstit şi pasionat, dar totodată singurul care pricepe poate mai bine decît Robespierre însuşi, mersul evenimentelor şi necesităţile împrejurărilor. Aceştia sunt fanaticii revoluţiei, singurii conducători hotărîţi şi cinstiţi care îl sprijină pe Robespierre.

Iată-i acum şi pe ceilalţi: Joseph Fouché, proconsulul sîngeros dela Lyon, figura unică de provocator, trădător şi intrigant. Omul care slujeşte toate cauzele şi părăseşte toţi prietenii şi toate principiile.

Billaud-Varenne, Barère, Collot, d'Herbois, Carnot, temidordeni prin forţa împrejurărilor istorice, oameni care vor plăti mai tîrziu cu exilul şi disperarea, crima miopiei lor politice, de a fi ajutat la răsturnarea „incoruptibilului".

Deocamdată ei sunt toţi membrii ai Comitetului salvării publice, a doua zi după lichidarea Dantoniştilor, a Herbertiştilor şi a „turbaţilor" care exprimau sentimentele sărăcimii Parisului.

La suprafaţă se pare că totul este în ordine. Dar în sînul comitetului stăpînesc neîncrederea, suspiciunea şi o luptă surdă.

Drama desvălue cu măestrie, scenă după scenă, veşnicile certuri şi conflicte, reţeaua de spionaj şi trădare ţinută în jurul conducătorilor de către agenţii roialişti şi mai ales acei ai guvernului englez.

In această atmosferă viciată prin concepţie, autorul pictează figura „incoruptibilului", obosit de boală şi încordarea teroarei, suferind profund pentru mulţi din acei pe care e nevoit să-i jerfească („En le frappant-je suis frappé".

Robespierre mai este plin de încredere în cauza revoluţiei şi poporul „care este gata de toate sacrificiile, totodată însă e despărţit de massele populare, nehotărît ce priveşte economiceşte să decedeze pe cine să se sprijine şi transformînd cu încetul *teroarea din mijloc în scop în sine*, pentru păstrarea puterii.

Evenimentele se precipită. Toate forţele opuse lui Robespierre se coalizează. Se cimentează blocul monstruos al Termidorienilor: alături de revoluţionari cinstiţi care cred că scapă de un „tiran", stau agenţii roialişti, alături de oameni care îşi salvează pielea de rigorile teroarei, agenţii guvernului englez şi ai puterilor reacţionare din Europa. Ropespierre, bolnav, deprimat şi plin de presentimentul tragic al sfîrşitului său, este lipsit de energie şi iniţiativă.

In momentul în care se hotărăşte însfîrşit să apeleze la popor, o ceată de răsculaţi atacă municipalitatea. Jandarmul Merda îl răneşte în faţă. Robespierre cade. Revoluţia e oprită.

In ultima parte a dramei, autorul recurge la ajutorul cinematografiei. Pe masa municipiului, plin de sînge, istovit, Robespierre îşi trăieşte ultima noapte.

In faţa lui plutesc icoanele trecutului. O voce gravă acompaniază viziunile. Se desfăşoară în imagini scurte toată viaţa lui Robespierre, dela grădina şcolii din micul orăşel Aras şi pînă la viziunea ghilotinei. In ultimul moment Saint-Just îi arată ceva cu ochii. Robespierre vede pe un zid afişul Tabloul drepturilor omului, şi aude cuvintele lui Saint-Just: „Declaraţia drepturilor... Opera noastră... Ea va învinge".

In acelaşi timp în care cad capetele revoluţiei, din mulţimea enormă adunată în Piaţa Concordiei, se aud strigătele lui Babeuf, Regnault şi Hoche:

„Regnoult: „A nous, nos morts! Es sout aivauts, dans la bataille. Tant que la bataille se paursuivira, ils seront là. A nous la Revolution inmortele!

Billaud: Mourons pour elle!

Hoche: Elle vaincra.

Mathien Regnault:

„Peuples du monde, siècle à venir, à nous, à nous!

Hoche:

Marchons au-devant!

Babeuf:

Ils viennent, ils viennent! j'entends leur pas!

Regnault:

Les voila!

„Hoche a entonné la Marseillaise. — El je voudrais qu'un Milhand ou un Honegger en fit sortir, en libre et fongueux contrepoint passionné, unde puissante internationale, qui, enfintée d'elle, la recouvrit et l'absorbit".

Aceasta este scena finală a dramei „Robespierre" şi concluzia lui Romain--Rolland la întregul ciclu al „dramelor Revoluţiei".

ILIE CONSTANTINOVSCHI

JACQUES BAINVILLE: Napoléon. Arthème Fayard et Cie. Editeurs.

Maurras, Daudet, Gaxotte sau oricare alt militant de extremă dreaptă, scriind o istorie a lui Napoleon, n'ar fi pierdut prilejul de a face un pamflet împotriva revoluţiei. Acest pamflet Jaques Bainville nu-l face. Scrisul lui are anumită moderaţie naturală, care îi ţine loc de obiectivitate. E un scriitor, care nu se lasă antrenat de frază, de epitete sau de invective. Spiritul său partizan — acolo unde nu mai poate fi cu totul reprimat — se exprimă mai mult printr'o observaţie ironică, decît printr'o răspicată luare de poziţie.

Revoluţia nu se vede în această monografie a lui Napoleon. Capitolul este să nu zicem escamotat, dar în orice caz trecut sub tăcere în explicarea fundamentală a lucrurilor. În ce măsură generalul Bonaparte este totuşi un om al Revoluţiei, cartea lui Bainville nu ne arată.

„Va fi văzut episoade ale Revoluţiei franceze, dar nu o va fi trăit, nu-i va fi respirat pasiunile decît din depărtare şi mai ales nu se va fi angajat şi nici compromis în ea. Va intra în revoluţie în momentul în care ea va fi gata făcută. Prin minte şi prin inimă, va fi la fel de liber faţă de republică şi faţă de regalitatea decăzută" (p. 39).

Totuşi sunt unele fapte, care indică o destul de directă participare. Lăsînd deoparte asediul Toulonului (unde căpitanul de artilerie Bonaparte, s'ar putea spune, era mai mult militar şi specialist, decît revoluţionar), rămîn alte momente, în care viitorul împărat se arată incontestabil om al revoluţiei. Bainville desigur nu le ignorează, dar le reduce semnificaţia.

„A discerna pînă la ce punct acobinismul lui Bonaparte a fost sincer, e greu" (p. 61).

Efortul autorului de a-l desolidariza pe eroul său de Revoluţie este vădit. Cînd Bonaparte participă la o festivitate republicană, nu în uniformă de general, ci ca simplu membru al institutului, Bainville vede în acest fapt un semn de dezavuare (p. 112).

Totuşi, întreaga lucrare e făcută fără abuzuri doctrinare, fără defaimări politice, fără resentimente flagrante, cu o reală silinţă de a înţelege lucrurile. E de citit în această privinţă întreg capitolul executării ducelui d'Enghien („Le fossé sanglant"), scris cu o linişte analitică, pe care un condei regalist, mai animat decît al lui Bainville, n'ar fi fost desigur capabil să o păstreze. Tonul reprobator este vizibil, dar el nu e mai puternic decît îndatorirea istoricului de a examina exact faptele.

„Istoric" e poate prea mult spus. Bainville e mai mult un esseist, decît un istoric. Interesul lucrării sale nu-l constitue contribuţia personală la cunoaşterea documentelor, ci o vedere organizată a materialului, o expunere clară a unui punct de vedere.

Napoleon, văzut de Bainville, este în fapt sustras explicaţiilor de ordin politic, social sau economic şi înţeles doar ca o formidabilă manifestare aventuroasă a unui tip de geniu. Avem de aface cu o monografie a lui Napoleon, nu a Revoluţiei şi nici a Imperiului. E mai mult un portret, un studiu de psihologie, un roman istoric sobru, romanul unui destin, nu al unei epoci.

Pentru Bainvile, Napoleon este o grandioasă apariţie arbitrară. Este omul care a forţat istoria, care i-a schimbat un moment cursul ei care pe urmă a fost doborît de realităţile mai încete dar mai puternice, decît orice forţă personală.

Fără strălucire stilistică, fără pasiune partizană, cu ceva cenuşiu dar grav în toată întreprinderea sa, cartea reuşeşte să creeze o figură de om interesantă dincolo de problemele propriu zis politice, implicate în destinul său. Anumite pagini, anumite formule sunt magistrale prin conciziune şi sobrietate, deşi Bainville nu e un artist, iar calităţile sale sunt mai mult de ordin didactic (claritate, metodă, cumpătare), decît literar.

M. SB.

† N. M. CONDIESCU

Îi plăcea să-şi semneze cărţile cu numele său de civil: N. M. Condiescu.

Militarul, marele demnitar, purtătorul de uniforme strălucite, era în fond un om modest, care iubea simplicitatea. Pînă şi în ultima lui dorinţă de a fi înmormîntat în haina lui de lucru, în acea haină civilă de fiecare zi, pe care o purta la masa de scris, pînă şi în această ultimă dorinţă, „Generalul" mărturisea a fi înainte de orice, scriitor.

A iubit literatura şi munca literară cu o pasiune nesfîrşită. Cărţile pe care ni le lasă, au fost scrise cu o probitate artistică din alte timpuri. Deşi ştia bine că viaţa nu-i va îngădui să ducă pînă la capăt vastele lui proecte literare (numai ciclul „Safirim" urma să cuprindă mai mult de 6 volume), n'a avut nici o grabă, nu şi-a permis nici o improvizaţie, n'a ocolit nici o dificultate. Scria greu, se controla cu severitate, îşi refăcea de nenumărate ori manuscrisul şi nu tipărea nimic decît cu infinite scrupule. Este în acest lucru, un exemplu de demnitate literară.

Critica n'a fixat încă locul exact al scriitorului N. M. Condiescu în literatura noastră de azi. Este sigur că de opera lui se va ţine seama. „Conu Enake" e un mic roman satiric, în care trăsătura caricaturală, adesea prea violentă, nu împiedică totuş să se realizeze anumită putere de creaţie epică.

S'ar putea ca după mulţi ani, cartea aceasta să fie recitită şi ca document al timpului, dar şi pentru calităţile ei literare uitate.

„Insemnările lui Safirim" vor păstra însă cu mai legitimă îndreptăţire numele scriitorului. Sunt acolo pagini de prim ordin, prin frumuseţea prozei şi prin varietatea tipurilor evocate. In această galerie de figuri pitoreşti, însufleţite fie de ironia autorului, fie de emoţia lui, cea mai greu de uitat rămîne propria lui figură, de boer şi de boem, generos şi sentimental.

Preşedinte al Societăţii Scriitorilor, generalul Condiescu a fost în fapt, înainte chiar de a fi fost ales formal, căci întregul său prestigiu, toată greutatea numelui său le pusese totdeauna în slujba camarazilor săi de literatură, pentru care nimeni n'a rostit vreodată

dela o tribună oficială, cuvinte mai îndrăzneţe, mai arzătoare şi mai mîndre. Ar trebui recitită astăzi cuvîntarea sa din Mai 1935, la „ziua cărţii", pentru a înţelege ce funcţiune culturală vie devenise prin el „prezidenţia" S. S. R-ului.

In toate marile înfăptuiri profesionale, care sunt pe cale de a da la noi meseriei de scriitor o altă soartă, Suveranul a avut în bibliotecarul şi adjutantul N. M. Condiescu un consilier, care făcea în modul cel mai firesc legătura între iniţiativele regale şi lumea literară.

Preşedinte al scriitorilor şi secretar general al Fundaţiilor Regale, autorul lui „Safirim" putea să ducă pînă foarte sus doleanţele breslei şi să întoarcă apoi camarazilor săi un cuvînt de înaltă înţelegere.

Emoţia cu care a fost primită moartea generalului Condiescu şi care stărue încă, la fel de vie ca în primul moment, se adresează şi omului admirabil plecat dintre noi, şi scriitorului care a crezut cu atîta pasiune în vocaţia lui şi luptătorului care a cucerit atîtea victorii pentru breasla literară.

1939 — ANUL XXXI Nr. 8 — AUGUST

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREȘTI I
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA și C. VIȘOIANU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382938

ANUL XXXI
AUGUST 1939

LUPTA PENTRU SUPREMAŢIA ASUPRA ITALIEI ŞI FORMAREA SISTEMULUI POLITIC EUROPEAN (1494—1559)

Cu expediţia lui Carol VIII începe o nouă perioadă în istoria politică a Europei. In cursul acestei perioade, dela 1494 pînă la 1559, se constituie sistemul politic european; de atunci se poate vorbi de o Europă. Intrarea Francezilor în Italia determină intervenţia Spaniei, Germaniei, Angliei şi a Turciei şi provoacă primul conflict internaţional. Spania şi Germania contestă Franţei supremaţia asupra Italiei şi, în vîrtejul luptei, fiecare din puterile antagoniste caută să-şi asigure concursul altor State. Italia nu devine numai cîmpul de luptă, ci şi cîmpul de experienţă al diplomaţiei europene. Combinaţiile diplomatice, procedeele de propagandă şi mijloacele de luptă financiare, aplicate de mult in Italia, sunt transpuse acum pe terenul diplomaţiei internaţionale. Ideea echilibrului, care va avea o soartă aşa de strălucită în politica europeană, fusese aplicată cu succes în domeniul politicei italiene.

Conflictul pentru supremaţia asupra Italiei se va complica prin lupta între Habsburgi şi Valois pentru moştenirea lui Carol Temerarul şi, sub Carol-Quintul, va lua proporţiile unei lupte pentru egemonia universală. Dar, cu toată lărgirea conflictului, obiectivul principal al luptei rămîne cucerirea supremaţiei asupra Italiei. Marile bătălii ale timpului sunt Ravenna, Marignan, Pavia, Roma. De aceea se poate spune că, pînă în 1559, războaiele europene sunt „războaie italiene''.

In cursul acestei perioade se produc evenimente mai adînci şi mai durabile decît „răboaiele italiene'', ca de pildă descoperirile geografice, colonizarea europeană şi deplasarea căilor comerciale. Dar consecinţele acestor fapte nu se vor produce decît mai tîrziu şi însemnătatea lor scapă contemporanilor. Problema care, timp de şase decenii, domină cercurile diplomatice şi opinia publică europeană e problema italiană.

I. — *EXPEDIȚIA LUI CAROL VIII*

Războaiele italiene sunt considerate de istoricii francezi ca „războaie de magnificență" care au deviat politica franceză dela scopurile ei naționale — lărgirea granițelor pînă la Rin și la Alpi — și i-au istovit forțele în luptele sterile de dincolo de Alpi.

Impotriva acestei concepții s'a ridicat în 1885 ducele de Chaulnes, care a susținut că expediția lui Carol VIII a fost „o necesitate națională", consecința inevitabilă și de altfel avantajoasă a politicei lui Ludovic XI, un epizod al mișcării care, dela cruciate, împingea Occidentul spre Orient.

Teza ducelui de Chaulnes a determinat o vastă operă de cercetare în arhivele Italiei și ale Franței, care a lărgit considerabil cunoștințele noastre despre această epocă, dar n'a confirmat ideile ducelui de Chaulnes. Expediția lui Carol VIII a putut fi pregătită, dar nu determinată, de politica predecesorilor săi. „E profund inexact să considerăm invazia lui Carol VIII ca un rezultat necesar al domniilor anterioare", scrie Ioseph Calmette, cel mai bun cunoscător al epocii lui Ludovic XI. Cu toate încercările de reabilitare, războaiele italiene rămîn „o aventură", care a abătut pentru șaizeci de ani politica franceză dela scopurile ei firești.

Dintre toate aventurile care se ofereau nobilimii franceze, expediția în Italia era cea mai ispititoare. Perspectiva unei cavalcade de a lungul celei mai bogate și mai civilizate țări de atunci exercita o puternică atracție asupra unei nobilimi, care, după domnia burgheză a lui Ludovic XI, „se plictisea de moarte", fiindcă războiul rămase singura ei îndeletnicire. Revolta nobiliară, *la Guerre folle*, care turburase minoritatea lui Carol VIII, fu un avertisment. Carol VIII era înștiințat că, dacă vrea să domnească, trebue să dea satisfacție nevoii de aventură a nobililor sau, sprijinit pe burghezie, să reprime cu asprime neastîmpărul nobililor. Carol VIII, slab, desechilibrat, s'a lăsat sedus „de fumurile și de gloriile Italiei".

Politica Statelor italiene era de natură să înlăture, dacă ar mai fi fost nevoie, ultimele scrupule ale regelui Franței. Laurențiu cel Măreț, care stabilise un echilibru între ambițiile Statelor italiene, murise în 1492. Puternicul regent al Milanului, Ludovic Maurul, dorind să uzurpe tronul nepotului său Giovan-Galeazzo Sforza, căsătorit cu Isabella de Aragon, fiica Ducelui de Calabria, se uni cu supușii nemulțumiți ai regelui Neapolului și solicită intervenția Franței. Bancherii florentini stabiliți la Lyon oferiră subsidii însemnate pentru răsturnarea domniei Medicilor din Florența. Adversarii lui Alexandru VI Borgia cereau convocarea unui consiliu care să depună pe „papa simoniac" și intervenția unei armate franceze să-l alunge din Roma. Toate nemulțumirile așteptau mîntuire dela regele Franței. Girolamo Savonarola, superiorul mînăstirii San Marco din Florența, vestea sosirea unor armate

străine conduse de un nou Cirus care avea să izbăvească Italia de păcatele ei.

Aceste solicitări răspîndiră în cercurile franceze credința că expediția în Italia nu va fi decît un marș triumfal. O singură îndoială turbura certitudinea succesului: atitudinea celorlalte puteri europene. Guvernul francez își dădea seama că intervenția sa va transforma chestiunea italiană într'o chestiune europeană, și de aceea a căutat să-și asigure libertatea de acțiune plătind regelui Angliei suma, colosală pentru vremea aceea, de 745.000 scuzi de aur (tratatul dela Etaples, 3 Nov. 1492), renunțînd în favoarea regilor catolici la Roussillon și la Cerdagne (tratatul dela Barcelona, 9 Ianuarie 1493) și cedînd lui Maximilian Artois, Charolais și Franche-Comté (tratatul dela Senlis, 23 Mai 1493).

In sfîrșit, guvernul francez și-a constituit o bază solidă de acțiune în Italia, încheind, la 5 Mai 1492, un tratat de alianță cu Milanul, prin care Franța își asigură concursul maritim al Genovei, infeudate Milanului în 1490.

Pregătirile militare începură în Ianuarie 1494. Primele acte de dușmănie fățișe au fost concedierea ambasadorilor neapolitani și alungarea bancherilor mediceeni din Lyon. Apoi ducele de Orléans plecă, în fruntea unui corp de armată, în Italia să ocupe litoralul Genovei și să stabilească comunicația pe mare între Franța și Neapol. Regele însuși părăsi Lyonul, unde se făcuse concentrarea trupelor și, la 27 Iulie 1494, se îndreaptă spre Alpi, în fruntea unei armate de 30.000 de oameni. Cavaleria grea, formată de nobili francezi, infanteria, formată de 8.000 Elvețieni și din 20.000 Bretoni și Gasconi, și artileria compusă din 140 tunuri grele și o mulțime de tunuri ușoare, constituiau cea mai bună armată din vremea aceea.

Scopul expediției era cucerirea Neapolului. Deși Carol VIII luase la Lyon titlul de „rege al Siciliei și al Ierusalimului", în proclamațiile guvernului francez nu se vorbește decît de Neapol. Proiectele de cruciate ajunseră o temă de propagandă în care nimeni nu mai credea, iar cucerirea Siciliei era în contradicție cu tratatul dela Barcelona, și ar fi determinat în mod automat intervenția Spaniei, care nu putea trăi fără grînele Siciliei.

Pretențiile lui Carol VIII asupra Neapolului, se întemeiau pe testamentul ultimului descendent al casei de Anjou, Charles du Maine, care lăsase lui Ludovic XI drepturile sale asupra Neapolului, cucerit în secolul XIII, de Carol de Anjou. Drepturile acestea erau mai mult decît contestabile, dar esențialul era că se putea da expediției o aparență de legitimitate.

Principala armată franceză trecu Alpii, la începutul lui Septemvrie, și, fără să întîmpine vreo rezistență, străbătu Italia dela Alpi pînă la Neapol. Ludovic Maurul a venit la Pavia întru întîmpinarea regelui prea-creștin; Florența și Roma și-au deschis larg porțile, și Francezii în marșul lor triumfal n'au avut altă

grijă decît să însemneze cu cretă porţile caselor în care aveau să fie găzduiţi. Piero de Medici părăsi Florenţa înainte de sosirea regelui, iar Alexandru VI Borgia îndepărtă el însuşi armata neapolitană, care venise pînă la Roma să taie drumul năvălitorilor. La 22 Februarie 1495, Carol VIII îşi făcu intrarea solemnă în Neapol.

Francezii au fost primiţi ca salvatori de Pisani, de Florentini, de Colonna, de toţi adversarii papei şi ai Medicilor. Dar în curînd Savonarola însuşi a trebuit să se convingă că o armată de mercenari, pe care Brantôme o descrie ca „înspăimîntătoare la vedere, plină de oameni buni de spînzurat, de clienţi ai justiţiei şi de indivizi înfieraţi pe umăr cu semnul crinului", nu e o ceată de arhangheli coborîtă pe pămînt să curețe biserica lui Hristos de desfrîu, de lăcomie şi de nedreptăţi.

Succesul fulgerător al expediţiei arătă superioritatea militară a Franţei şi primejdia egemoniei franceze. Spania ameninţată în posesiunea Siciliei, Maximilian I, neliniştit de soarta Ţărilor de Jos, papa, Veneţia şi Milanul se uniră într'o ligă semnată la Veneţia (24 Martie 1495). Liga, încheiată pentru alungarea Francezilor din Italia, constitue prima coaliţie contra Franţei şi prima aplicare în domeniul internaţional a principiului echilibrului.

Indignarea de care fu cuprins guvernul francez, la aflarea acestei veşti, dovedeşte naivitatea şi nepregătirea diplomatică a conducătorilor Franţei; în ceea ce priveşte diplomaţia, Francezii erau inferiori nu numai Italienilor, ci şi Habsburgilor, care aveau excelente servicii de informaţie. Ameninţat să fie izloat de Franţa, Carol VIII luă calea întoarcerii, înainte ca Liga să fi mobilizat forţe suficiente. Armata franceză izbuti să treacă defileurile Apeninilor cu toată artileria sa, dar la Fornovo se izbi de armata ligii, care încerca să-i taie retragerea. A fost nevoie de toată *furia franceză*, cum spuneau Italienii, pentru ca armata să-şi deschidă drum spre Franţa (Iulie 1495). Ultimele resturi ale armatei franceze au capitulat în 1496, şi Neapolul a fost ocupat de regele Spaniei. Adevăratul cîştigător al primei campanii italiene a fost Ferdinand Catolicul. Carol VIII se pregătea să reia lupta, cînd muri, pe neaşteptate, în urma unui accident (8 Aprilie 1498).

Expediţia lui Carol VIII, dovedise că Neapolul nu putea fi păstrat fără Milano. Recucerirea Neapolului, la care nici noul rege Ludovic XII (1498—1515) nu voia să renunţe, trebuia să înceapă cu ocuparea Milanului. Franţa şi-ar fi asigurat astfel comunicarea şi pe uscat şi pe mare, întru cît cine avea Milanul, avea şi Genova, cea mai mare putere maritimă din Mediterana occidentală.

Ludovic XII luă deci titlul de rege al Franţei şi duce al Milanului. Pretenţiile lui se întemeiau pe faptul că bunica sa, Valentina Visconti, fusese fiica ducelui de Milano, Giovan-Galeazzo Visconti. Drepturile lui asupra Milanului nu erau mai sigure decît ale lui

Carol VIII asupra Neapolului, dar esenţialul era că revendicarea Milanului să poată fi întemeiată pe un titlu de drept.

Campania militară fu precedată de o campanie diplomatică prin care Milanul fu izolat. Guvernul francez obţinu neutralitatea Angliei, Spaniei şi a papei, şi încheiă cu Veneţia un tratat de împărţire a Lombardiei. Cantoanele elveţiene, deşi n'aveau niciun interes ca stăpînirea franceză să se întindă asupra Milanului, jurară Franţei alianţă pe zece ani. Maximilian I rămînea ostil, dar diplomaţia franceză i-a neutralizat acţiunea, obţinînd dela Filip cel Frumos neutralitatea Ţărilor de Jos şi a Comitatului Liber (Franche Comté).

Astfel pregătită, expediţia n'a fost decît o plimbare militară. Armata franceză trecu Alpii în Iulie 1499 şi, în douăzeci de zile, cuceri toată Lombardia. Dar Ludovic Maurul, refugiat în Germania, se întoarse şi, cu ajutorul lui Maximilian şi al Elveţienilor, recuceri Milanul (Martie 1500). A fost nevoie de o nouă campanie, pentru care guvernul francez mobiliză noi trupe elveţiene şi o artilerie considerabilă. Ludovic Maurul nu era în stare să lupte cu noua armată, mai ales că mercenarii săi elveţieni refuzară să lupte împotriva compatrioţilor lor din tabăra franceză. La Novara fu făcut prizonier şi dus în Franţa, unde muri obscur, în 1508.

Ducatul Milanului fu alipit la Franţa, afară de Cremona şi de Ghiara d'Adda ocupate de Veneţieni şi de Bellinzona cedată Elveţienilor. Un senat, organizat după modelul Parlamentului din Paris şi compus în majoritate de Francezi, supraveghea administraţia, forma o curte superioară de justiţie şi confirma sau invalida decretele regale referitoare la Milan. Regele era reprezentat printr'un guvernator militar şi printr'un guvernator civil. Regimul acesta avea să dureze pînă în 1512.

Stăpîn pe trecătorile Alpilor şi dispunînd de o bază navală, deoarece Genova căzuse în mîinile sale odată cu Milanul, Ludovic XII era într'o situaţie mult mai bună decît Carol VIII pentru a cuceri Neapolul. Dar experienţa din 1495 dovedise că armata franceză nu poate apăra Neapolul împotriva unei armate spaniole venind din Sicilia. De aceea, Ludovic XII propuse lui Ferdinand împărţirea regatului. Prin tratatul dela Grenada, dela 11 Noemvrie 1500, Franţa îşi rezervă Neapolul, Terra di Lavoro şi Abruzzii, şi lăsă Spaniei partea de Sud a regatului, adică Apulia şi Calabria.

Regele Neapolului, Frederic II, incapabil să opună rezistenţă armatelor franco-spaniole, capitulă, la 1 August 1501, şi fu condus în Franţa, unde muri trei ani mai tîrziu. Fiul său, Ferdinand, fu luat ostatec de Spanioli şi dus în Spania, unde muri fără moştenitori, în 1559. Aşa se stinse dinastia bastardă a Aragonesilor.

Cum era uşor de prevăzut, cei doi aliaţi se certară pentru împărţirea prăzii. După o serie de bătălii mărunte, Spaniolii ocupară Neapolul şi siliră pe Francezi să se îmbarce pentru Genova (1504). Neapolul fu transformat, pentru două secole, în posesiune spaniolă, cu titlul de vice-regat, ca şi Sicilia.

Aceste războaie treziră în sufletul Italienilor o puternică ură contra „Barbarilor" care le cotropiseră ţara. Papa Iuliu II (1503—1513) se făcut ecoul acestor resentimente. El visa să facă din Statul papal o mare putere şi să-şi întindă stăpînirea asupra Italiei, „liberată de Barbari". In scopul acesta se împăcă cu Veneţia, împotriva căreia organizase „Liga dela Cambrai" şi căută să grupeze Statele italiene contra Franţei. Cu ajutorul Cardinalului de Sion, Matei Schinner, împiedecă recrutarea trupelor elveţiene pentru Franţa. Apoi, pentru a cîştiga alianţa Spaniei contra Franţei, recunoscu stăpînirea spaniolă asupra Neapolului (3 Iulie 1510). La 4 Octomvrie 1511, papa semnă cu Veneţia şi cu Spania *Liga Sfîntă*, la care, în Noemvrie, aderă şi Anglia.

Armata franceză, comandată de Gaston de Foix, un tînăr general de 22 ani, care avea să se revele strateg de geniu, fu atacată dinspre nord de Elveţeni, dinspre est de Veneţieni, dinspre sud de Spanioli. In Ianuarie 1512, armata hispano-papală începu asediul Boloniei. Gaston de Foix părăsi Milanul şi, la 5 Februarie, eliberă Bolonia. Apoi, aflînd că Veneţienii au pătruns în Brescia, se întoarse spre nord şi, după ce risipi armata veneţiană între Mincio şi Adige, luă Brescia cu asalt (19 Februarie 1915). Intre timp, Spaniolii se concentraseră în apropiere de Ravenna. Gaston de Foix îi atacă, în ziua de Paşti (11 Aprilie 1512) şi cîştigă cea mai sîngeroasă bătălie din cîte se văzuseră pînă atunci: 10—15.000 oameni rămaseră pe cîmpul de bătălie, printre care generalul victorios. Prin rapiditatea manevrelor sale, prin utilizarea raţională a forţelor, prin aprecierea justă a timpului şi prin intuiţia precisă a strategiei şi a tacticei, Gaston de Foix prevesti războiul de mişcare al epocii moderne.

Urmaşii săi nu ştiură să exploateze situaţia şi, în cîteva săptămîni, Lombardia fu pierdută, Genova se revoltă, Medicii se întoarseră la Florenţa. Papa fu salutat ca liberator al Italiei.

Moartea lui Iuliu II, în Februarie 1513, nu opri ofensiva contra Franţei. Noul papă Leon X (1513—1521), un Medici, rămase credincios Ligii sfinte, care hotărî să mute războiul în Franţa. Englezii debarcă la Calais, împrăştie, cu ajutorul lui Maximilian, armata franceză la Guinegatte şi ocupă Thérouane şi Tournais. In acelaşi timp, Elveţienii pătrund în Burgundia şi atacă Dijonul. Guvernul francez e silit să le cumpere retragerea cu bani şi să renunţe la toate cuceririle sale din Italia. Ceilalţi adversari sunt desarmaţi prin negocieri. Primejdia trecu şi Ludovic XII lăsă urmaşului său Francisc I (1515—1547) regatul împăcat cu toţi vecinii săi.

Francisc I recuceri, printr'o singură lovitură, Milanul. Ocolind trupele Elveţienilor care păzeau trecătorile Alpilor, armata îşi tăie drum printre stînci şi coborî fără de veste în şesul Lombardiei. Elveţienii surprinşi se concetrară la Marignano, între Lodi şi Milano, unde, după o luptă de două zile, Francezii cîştigară o victorie decisivă (13—14 Septemvrie 1515).

Stăpînirea franceză asupra Lombardiei şi Genovei fu restabilită şi consolidată printr'o serie de tratate încheiate cu Papa, cu Elveţienii şi cu Spania. La 16 Decemvrie 1516, Leon X semnă cu Francisc I concordatul dela Bolonia, care lăsa la discreţia regelui numirea înalţilor demnitari ai Bisericii franceze. Tratatul dela Freiburg, sau „Pacea perpetuă" încheiată de reprezentanţii Franţei cu cele treisprezece cantoane, rezerva Franţei şi aliaţilor ei dreptul de a recruta mercenari în Elveţia (29 Noemvrie 1516). In sfîrşit, moartea lui Ferdinand Catolicul (23 Ianuarie 1516) înlesni guvernului francez lichidarea tuturor diferendelor sale cu Spania (tratatul dela Noyon, August 1516). Prima fază a războaielor italiene se încheie cu victoria Franţei. Alegerea regelui Spaniei şi a moştenitorilor Ţărilor de Jos la tronul imperial răsturnă însă, în cîţiva ani, situaţia în favoarea Habsburgilor.

II. — *SUPREMAŢIA HABSBURGILOR*

Căsătoria lui Maximilian cu Maria de Burgundia, moştenitoarea lui Carol Temerarul (1477), a făcut din Habsburgi dinastia cea mai bogată din Europa. Căsătoria fiului lor Filip cel Frumos cu Ioana, moştenitoarea regilor catolici, a pregătit unirea coroanei spaniole cu posesiunile Habsburgilor. Cum Filip cel Frumos a murit în 1506, fiul său Carol — viitorul Carol-Quintul — a moştenit, la moartea lui Ferdinand Catolicul, în 1516, coroana Spaniei. La moartea bunicului său Maximilian I, regele catolic, Don Carlos, avea să fie ales împărat al Germaniei.

Maximilian I a pregătit alegerea încă din 1517. Dar lucrurile n'au mers aşa de uşor cum s'aştepta. Pe lîngă nepotul său, s'au ivit alţi doi candidaţi, Francisc I, regele Franţei, şi Frederic cel Inţelept, electorul Saxei. In faţa acestei competiţii, electorii şi-au scos votul la licitaţie. Izbînda lui Don Carlos se datoreşte organizării superioare a băncilor germane. Fuggerii şi Welserii n'au pus numai la dispoziţia Habsburgilor suma colosală de 850.000 florini, în hîrtii de valoare plătibile *după alegerea* candidatului lor, dar, prin legăturile lor financiare cu factorii din Anversa ai bancherilor florentini şi genovezi, au tăiat orice credit regelui Franţei. Astfel, la 28 Iunie 1519, Carol I al Spaniei a devenit Carol-Quintul.

Noul împărat reprezenta el singur „o coaliţie". Dela bunicul său patern, Maximilian, moştenise domeniile ereditare ale Habsburgilor (Austria, Stiria, Carintia şi Carniolia); dela bunica sa, Maria de Burgundia, Ţările de Jos şi Franche Comté; dela bunicii săi materni, Ferdinand şi Isabella, Spania, cu dependinţele ei din Italia (Sardinia, Sicilia, regatul neapolitan) şi coloniile din America; în urma alegerii sale ca împărat, el dobîndea Germania şi pretenţiile la egemonia universală legate de coroana imperială; în sfîrşit, prin alegerea fratelui său Ferdinand ca rege al Boemiei şi al Ungariei, influenţa lui Carol Quintul s'a întins şi asupra acestor ţări. Puterea noului împărat constituia o primejdie pentru independenţa

Statelor mici şi mijlocii şi o directă ameninţare pentru situaţia politică a Franţei.

Pentru a restabili echilibrul, puterile ameninţate s'au unit. In toate aceste coaliţii, Franţa a jucat un rol covîrşitor, fiind Statul cel mai puternic şi, prin poziţia sa, cel mai ameninţat de puterea excesivă a Habsburgilor.

A trebuit însă timp pentru ca puterile ameninţate să înţeleagă că interesul lor era de a se strînge în jurul Franţei. Ameninţat de mişcarea lutherană, Leon X încheiă cu împăratul un pact pentru recucerirea Milanului şi Genovei, indispensabile Spaniei pentru a comunica direct cu Germania şi pentru a-şi consolida stăpînirea asupra Italiei. Statul papal avea să primească Parma, Piacenza şi Ferrara. Incercarea lui Francisc I de-a cîştiga, la întrevederea dela Guines, alianţa lui Enric VIII, n'a dat rezultatele dorite. Puţin timp după întrevederea sa cu regele Franţei, Enric VIII încheiă cu împăratul Germaniei un tratat secret contra Franţei.

Cu tot insuccesul campaniei sale diplomatice, Francisc I n'a pregetat să deschidă ostilităţile în Flandra, în Italia şi la graniţa Spaniei. Robert de la Marck, duce de Bouillon, vasal imperial, trecut în serviciul Franţei, atacă Luxemburgul (Februarie 1521). In acelaşi timp, Henri d'Albret, regele Navarrei, în fruntea unei armate franceze, încercă să recucerească partea Navarrei pierdută în 1512. Amîndouă încercările, care indicau o lărgire considerabilă a teatrului operaţiilor, se terminară cu înfrîngerea aliaţilor Franţei. Carol-Quintul ocupă Tournai şi o alipi la Ţările de Jos. Franţa pierdea astfel o poziţie care-i permitea să ameninţe deopotrivă Flandra şi Hainaut. In Italia, armata hispano-pontificală nimiceşte la Bicocca (lîngă Monza) armata elveţiană şi sileşte pe Francezi să evacueze Milanul (1522). Roadele victoriei dela Marignan erau pierdute, odată cu reputaţia militară a infanteriei elveţiene.

Franţa fu din nou redusă, ca în 1513, să-şi apere propriile sale graniţe. In Septemvrie 1523, Spaniolii cucerîră Fuenterrabia şi ameninţară Bayonne. In Nord, Anglo-Imperialii înaintară pînă aproape de Compiègne. Iar în Sud, Imperialii comandaţi de ducele Charles de Bourbon, trecut la inamic, şi de marchizul de Pescara, invadară Provensa şi asediară Marsilia. Dar oraşul rezistă şi, la apropierea trupelor franceze trimise în ajutor, Imperialii ridicară asediul şi se întoarseră în Italia. Franţa s'a dovedit ireductibilă pe teritoriul ei.

Cu trupele concentrate pentru apărarea Marsiliei, Francisc I urmări armata imperială şi reocupă cea mai mare parte a ducatului milanes. Numai cîteva cetăţi, printre care Pavia, mai rămaseră în mîna Imperialilor. La sfîrşitul lui Octomvrie 1524, armata franceză începu asediul Paviei, dar cetatea rezistă patru luni de zile, pînă ce Carol-Quintul putu trimite trupe de întărire. Prinsă între cetate şi între armata de ajutor, armata franceză fu bătută şi regele însuşi căzu prizonier (24 Februarie 1525). Intr'o lungă scrisoare adresată mamei sale, Francisc I descrise bătălia şi încheie cu cuvintele: „De toutes choses ne m'est resté que l'honneur et la vie qui est sauve", din care legenda a făcut fraza: „Tout est perdu, fors l'honneur".

Bătălia dela Pavia a consacrat superioritatea infanteriei spaniole. In luptele cu Maurii, Spaniolii formaseră o cavalerie uşoară, înarmată cu suliţi, neîntrecută în manevre repezi şi în acţiuni de recunoaştere, dar incapabilă de a se măsura cu cavaleria grea franceză. „Marele căpitan", Gonzalo de Cordoba, constitui din Spanioli o infanterie naţională, organizată după modelul companiilor elveţiene. Unitatea tactică era batalionul de cinci sute de oameni, dintre care două sute, înarmaţi cu suliţi lungi, erau aşezaţi în faţă; alţi două sute erau înarmaţi cu săbii şi suliţi de asvîrlit; în sfîrşit o sută de puşcaşi mobili aveau misiunea să umple golurile formate între rînduri de accidentele terenului. Fiecare batalion înainta în rînduri strînse, cu suliţele întinse, ca o cetate mişcătoare de oţel. Prin această organizare, infanteria spaniolă a devenit, pentru o sută cincizeci de ani, prima din Europa. Dezastrul dela Pavia a asigurat definitiv Imperialilor stăpînirea asupra Milanului şi a schimbat radical situaţia internaţională.

Francisc I fu condus în Spania şi internat la Madrid, unde, după un an de activitate aspră, fu silit să semneze tratatul dela Madrid (Ian. 1526). Francisc I, renunţă la toate drepturile sale asupra Italiei şi la suzeranitatea sa asupra Flandrei; cedă împăratului Burgundia, şi, drept garanţie pentru executarea tratatului, lăsă ca ostatici pe cei doi fii mai mari ai săi. Pus în libertate, Francisc I a refuzat să execute „un tratat care îi fusese smuls cu sila". Statele Burgundiei, întrunite la îndemnul guvernului francez, contestară regelui dreptul de-a înstrăina o provincie fără voia ei şi declarară că vor „să rămână sub ascultarea coroanei franceze şi nu a împăratului". Această declaraţie constitue prima afirmare a principiului de liberă determinare a popoarelor.

Consecinţele dezastrului dela Pavia alarmară toate popoarele europene. Statele italiene se grupară în jurul Veneţiei şi Papei şi, la 22 Mai 1526, încheiară cu Franţa Liga dela Cognac, cu scopul mărturisit de-a libera pe Francisc I de obligaţiile tratatului dela Madrid, în realitate, pentru a cuceri independenţa Italiei. Enric VIII, care, de asemenea rupsese relaţiile cu Împăratul, fu proclamat protectorul Ligii. Francezii încercară, încă de atunci să completeze frontul antihabsburgic printr'o înţelegere cu Turcii, dar încercarea era încă prematură şi n'avea să izbutească decît zece ani mai târziu.

Francisc I, devenit prudent după experienţa dela Pavia, n'a trimis în Italia decît trupe neînsemnate şi a lăsat aliaţilor săi tot greul luptei. Armata italiană a atacat garnizoanele spaniole din Lombardia, dar a procedat atît de încet, încît Împăratul a avut timpul să trimită în Italia, sub comanda lui Georg Frundsberg, o armată de Lutherani fanatici care au bătut armata aliată şi au înaintat pînă la Roma. Speriat, Clemente VII (1523—1534), semnă un

armistițiu cu trimisul împăratului, dar armata imperială nu ținu seamă de el și, la 6 Mai 1527, ocupă Roma.

Timp de două luni, bandele germane, spaniole și italiene, măcelăriră populația, jefuiră casele și bisericele, necinstiră femeile și distruseră o mulțime de opere de artă. Jaful nu încetă decît cînd izbucni ciuma. Papa, refugiat în Castel Sant'Angelo, fu silit să plătească o mare despăgubire de războiu și să cedeze Imperialilor Parma și Pianceza.

Acest *sacco di Roma* (jefuirea Romei) umplu de groază și revoltă creștinătatea. Francisc I trimise, în 1528, o nouă armată în Italia, care recureri Lombardia și impresură Neapolul pe mare și pe uscat. Orașul, pe punctul de-a capitula în Iulie, fu salvat de defecțiunea lui Andrei Doria, care, cîștigat de Impărat, a ridicat blocada din fața Neapolului și s'a întors cu flota la Genova. Andrei Doria, unul din cei mai remarcabili amirali din secolul XVI, servise din 1512 Franța cu credință, în ciuda disprețului amiralilor și diplomaților francezi; dar cînd Francisc I voi să creeze la Savona o bază navală, rivală Genovei, patriotismul lui se revoltă. El acceptă oferta lui Carol-Quintul care-l făcea comandant al tuturor flotelor spaniole și asigura Genovei privilegii însemnate. Relațiile directe între Spania și Italia, pe de o parte, iar pe de alta între Italia și Germania, erau asigurate.

Flota genoveză era acum în măsură să aprovizioneze orașul asediat de Francezi și să taie acestora comunicațiile cu Franța. Armata franceză fu silită să ridice asediul și să se întoarcă în Franța. Nu mai rămînea decît să se încheie pacea. Inaintarea Turcilor pînă la Viena sili și pe Carol-Quintul să trateze.

Prin pacea dela Cambrai, din August 1529, Francisc I renunță la toate pretențiile sale asupra Italiei și se obligă să evacueze fortărețele pe care le ocupa încă în Lombardia și regatul neapolitan. In schimb, Carol-Quintul renunță la Burgundia și promite să elibereze pe cei doi fii ai lui Francisc I. Stăpîn pe toată Italia, Carol-Quintul apare în adevăr, după pacea dela Cambrai, ca șeful creștinătății. La 22 Februarie 1530, fu încoronat de Clemente VII, la Bolonia, întâiu ca rege al Longobarzilor, apoi ca împărat.

III. — *ALIANȚA FRANȚEI CU PRINCIPII PROTESTANȚI ȘI CU TURCII*

Pacea dela Cambrai impunea Franței renegarea întregii ei politici dela 1494, părăsirea Milanului, renunțarea la suveranitatea tradițională asupra Flandrei și anularea sentințelor pronunțate contra lui Carol de Bourbon. După atitea înfrîngeri, Franța ieșia cu prestigiul știrbit, dar cu teritoriul intact, de vreme ce păstra Burgundia.

In acelaș timp Carol-Quintul atinge culmea gloriei și a puterii: atotputernic în Italia, învingător împotriva Franței și împotriva

Turcilor, arbitru al partidelor religioase în Germania, protector al papei, șef al creștinătății occidentale. Triumful lui e atît de copleșitor încît se miră însuși că „regele prea-creștin a renunțat așa de repede la tot ceea ce poseda în Italia''.

In adevăr, Francisc I nu renunță la proiectele sale asupra Italiei și pentru a putea interveni, întreținea tot ce ar fi putut provoca turburări. Prin urmare, antogonismul între Francisc I, care n'aștepta decît prilejul de-a interveni din nou în Italia, și Carol-Quintul, care considera Italia ca baza puterii sale, rămînea ireductibil.

In aceste condiții tratatul dela Cambrai nu putea fi decît un armistițiu. Timp de șase ani cît a durat pacea, Italia a fost cîmpul bătăliei diplomatice între Francisc I și Carol-Quintul. Regele Franței a căutat pretutindeni aliați contra împăratului. Astfel a tratat cu principii protestanți ai Germaniei, cu Suedia și cu Danemarca, cu Enric VIII, deja schismatic, cu Clemente VII și, în deosebi, cu Turcii, care, stăpîni pe regențele africane, puteau compensa în Mediterană pierderea flotei genoveze

In Octomvrie 1532, Francisc I avu la Boulogne o întrevedere cu Enric VIII, căruia îi promise asistența sa în privința divorțului. Apoi, sub pretext de a servi mai bine interesele regelui Angliei, Francisc I s'a întîlnit în Octomvrie 1533, cu Clemente VII, la Marsilia. Singurul rezultat durabil al întrevederii a fost căsătoria viitorului Enric II cu nepoata papei, Ecaterina de Medici. Alianța cu papa fu ruptă anul următor prin moartea neașteptată a lui Clemente VII (25 Septemvrie 1534).

Moartea papei și neîncrederea stîrnită în Germania și în Anglia de negocierile dela Marsilia au făcut și mai necesară înțelegerea cu Turcii. Francisc I era însă din 1528 aliatul lui Ioan Zápolya și prin acesta în relații cu Turcii. In 1535, regele Franței trimise la Constantinopol un ambasador, La Forest, care încheiă, în Februarie 1536, un tratat de alianță cu Sultanul. Formal nu s'a încheiat decît un tratat de comerț; în realitate, se stabilea între cele două țări o strînsă colaborare politică și militară. Imperiul otoman și Franța își garantau reciproc posesiunile contra Habsburgilor, dușmanul lor comun. Sprijinul flotei turcești în Mediterană și diversiunea armatei otomane la frontiera orientală a Monarhiei Habsburgilor avea să permită Franței să rupă cercul de fier în care împăratul voia s'o închidă; pe de altă parte, rivalitatea lui Francisc I cu Carol-Quintul avea să permită Turcilor să cucerească Ungaria centrală. Așa s'a constituit între regele prea-creștin și șeful necredincioșilor o cooperare care avea să dureze pînă la Revoluția franceză.

Campania diplomatică fu completată prin întinse pregătiri militare. Ordonanța din 1534 hotări ca în fiecare provincie a regatului să se organizeze o legiune de 6.000 de soldați de infanterie. Armata națională avea să fie completată cu miliția feudală și cu mercenari

străini. Prin aceste dispoziţii, regele Franţei şi-a asigurat efective pe care le putea ridica la 100.000 de oameni.

Franţa era deci bine pregătită, cînd moartea lui Francisc Sforza deschise din nou chestiunea Milanului (1 Noemvrie 1536). Francisc I invadă Savoia şi ocupă Piemontul. Carol-Quintul răspunse cotropind Provensa, Languedoc şi Picardia. Două armate, una venind din Spania prin Languedoc, a doua din Italia, peste Alpi, atacară Provensa. Dar armata spaniolă fu respinsă la Narbonne, iar armata imperială, comandată de împăratul însuşi, nu găsi în Provensa decît pustiul, foametea şi bolile care îi secerară, în două luni, jumătate din armată. Comandamentul francez arsese satele, distrusese recoltele şi concentrase trupele în cetăţi. Rezistenţa eroică a oraşelor Arles, Tarascon şi Marsilia sili pe împărat să se întoarcă în Italia, urmat de aproape de armata franceză, care cuceri toate cetăţile Piemontului. Invazia Picardiei de către contele Nassau fu oprită la Péronne. Campania militară se termină fără ca vreunul din adversari să fi putut dobândi un succes decisiv. Pacea dela Nissa lăsa Franţei, Bresse, Bugey şi două treimi din Piemont, iar restul Piemontului şi Milanul lui Carol-Quintul (1538).

Carol-Quintul a semnat pacea dela Nissa pentru a-şi consolida autoritatea în Germania şi pentru a organiza contra Ligii dela Schmalkalden o contră ligă catolică. Dar evenimentele din Ungaria îl siliră să amâne aceste proiecte şi să-şi concentreze forţele la graniţa de est. Ioan Zàpolya muri în 1540 şi, în virtutea tratatului din Oradea, statele lui ar fi trebuit să treacă sub stăpînirea lui Ferdinand. Dar, la îndemnul lui Francisc I, Soliman II luă sub protecţia sa pe fiul nou născut al lui Zápolya şi, pentru a-i apăra moştenirea, năvăli în Ungaria şi ocupă Buda (1541).

O înfringere şi mai gravă suferi Impăratul în Mediterană. In 1541, el organizase împotriva regenţelor africane o expediţie cu scopul de-a smulge lui Haireddin Barbarossa supremaţia Mediteranei. Futruna transformă expediţia într'un dezastru.

Francisc I se folosi de aceste înfrîngeri, pentru a forma o nouă coaliţie contra lui Carol-Quintul. Ducele de Clèves, de Jülich şi de Berg, s'a aliat cu Franţa, iar Danemarca şi Suedia au aderat la Liga dela Schmalkalden. Războiul a început în Flandra şi în Italia. Carol-Quintul a scos fără greutate din cauză pe ducele de Clèves, care năvălise în Ţările de Jos. In Italia, Francezii obţinură victoria strălucită dela Ceresole, care le asigura Piemontul, dar nordul Franţei fu invadat de Imperiali şi de Englezi. In timp ce Englezii asediau Bologne, Imperialii înaintară pînă la Château-Thierry şi ameninţară Parisul. Atacul flotei otomane contra Nissei, care aparţinea ducelui de Savoia, (aliatul Impăratului) şi contra coastei spaniole, şi istovirea resurselor sale financiare, siliră pe Carol-Quintul să evacueze Franţa şi să accepte pacea dela Crépy (1544). Ducele de Orléans avea să se căsătorească cu fiica Impăratului sau cu fiica lui Ferdinand: în primul caz ar fi primit ca zestre Milanul, în al doilea Ţările de Jos. In amîndouă cazurile, regele Franţei ar fi renunţat la suzeranitatea sa asupra Flandrei şi ar fi evacuat ducatul Savoiei. Moartea ducelui de Orléans a anulat clauzele păcii dela Crépy, care, n'a fost decît un armistiţiu.

Carol-Quintul se folosi de pacea cu Franţa, pentru „a restaura unitatea, pacea şi dreptul în imperiu''. Intrunirea conciliului dela Trento, în Decemvrie 1545, şi moartea lui Luther în anul următor, păreau favorabile planurilor sale. Ideea lui era să convoace un sinod naţional, care să rezolve chestiunea religioasă. Opoziţia membrilor Ligii dela Schmalkalden a zădărnicit-o. Acest insucces l-a convins că forţa era singurul mijloc de a pune capăt ereziei. După ce şi-a asigurat concursul lui Moritz de Saxa, Impăratul a proscris pe electorul de Saxa şi pe landgravul de Hessa, şi a recrutat o armată considerabilă. Moritz de Saxa a sdrobit armata Ligii dela Schmalkalden la Mühlberg (1547). Electorul de Saxa şi landgravul de Hessa fura făcuţi prizonieri. Germania era la picioarele Impăratului. Moartea lui Francisc I şi a lui Enric VIII, înlătura ultimele piedici din calea lui. Carol-Quintul se simţi, în sfîrşit, liber să resolve problema religioasă şi să pregătească unitatea imperiului.

Prin *Interim*-ul dela Augsburg (1548), el impuse respectul *statului quo* în materie religioasă, pînă la terminarea conciliului dela Trento.

Problema succesiunii la tronul imperial a fost de asemenea rezolvită printr'un compromis: urmaşul lui Carol-Quintul avea să fie fratele său Ferdinand; după aceasta ar veni fiul lui Carol-Quintul, Filip, care ar avea ca succesor pe Maximilian, fiul lui Ferdinand.

Aceste măsuri, departe de-a aduce pacificarea dorită, au stîrnit noi turburări. Protestanţii nici nu voiră să audă de un astfel de compromis, iar Saxa, Brandenburg şi Madgeburg se revoltară. Catolicii erau la fel de nemulţumiţi.

Soluţia problemei succesiunii lăsă impresia că interesele Imperiului erau sacrificate consideraţiilor dinastice. Filip era foarte impopular şi prezenţa trupelor spaniole mărea şi mai mult resentimentul poporului german împotriva Spaniei. Nemulţumiţii găsiră în Moritz de Saxa, biruitorul dela Mühlberg, şeful de care aveau nevoie. Moritz încheiă cu landgravul Ioan de Hessa o alianţă, la care fură invitate să participe Franţa, Anglia şi Polonia. Franţa aderă prin tratatul dela Chambord, (15 Ian. 1552) şi, pentru motive strategice, fu autorizată să ocupe Toul, Metz şi Verdun.

La 18 Aprilie 1552, Enric II îşi face intrarea în Metz, iar Moritz de Saxa pătrunde fără veste în Tirol şi alungă pe Carol-Quintul dela Innsbruck la Villach, în Carintia. Aceste evenimente treziră în favoarea lui o mişcare de simpatie. Protestanţii încheiară cu Impăratul armistiţiul dela Passau (1552), care punea pe Enric II într'o situaţie primejdioasă. Ameninţat să fie atacat din spate de regenţa Ţărilor de Jos, Enric II se retrase la Verdun şi ar fi renunţat la cele trei oraşe, a căror însemnătate nimeni n'o

bănuia atunci, dacă Impăratul n'ar fi făcut greşala de-a ataca Metz (Nov. 1552). Ducele de Guise avuse timp să organizeze apărarea şi, în Ianuarie 1553, Impăratul fu silit să ridice asediul. Cele trei Episcopate (cum aveau să fie numite cele trei cetăţi imperiale) aveau să rămînă sub stăpînirea Franţei.

Enric II nu vedea în cele trei Episcopate decît o monedă de schimb pentru Milan. Dovadă că în acelaşi timp a reînceput activitatea în Italia. Cercul posesiunilor franceze în Piemont fu lărgit, mareşalul de Termes fu trimis în Corsica să susţină revolta isbucnită împotriva Genovei (1553) şi, la îndemnul Franţei, Siena se revoltă în 1552 şi alungă garnizoana spaniolă care-i fusese impusă în 1540. O armată franceză, comandată de emigratul florentin Piero Strozzi, fu însărcinată să apere oraşul contra Spaniolilor. Dar Strozzi fu bătut şi Siena, învestită de Imperiali, fu redusă să capituleze prin foame (Aprilie 1555). Singurul rezultat al acestei expediţii a fost că ducatul Florenţei şi-a întins stăpînirea peste întreaga Toscană.

Pacea dela Vaucelles (Februarie 1556), încheiată pe cinci ani, lăsa Franţei cuceririle sale din Piemont, cele trei Episcopate şi alianţele sale cu Turcii şi cu principii italieni.

Umilirea dela Innsbruck, înfrîngerea dela Metz şi insuccesul politicei sale religioase, au distrus ultimele nădejdi ale Impăratului. Bolnav, desamăgit şi trist, nu se mai gândea decît să cedeze altora sarcina copleşitoarei sale guvernări.

In Iulie 1554, Carol-Quintul cedă Milanul fiului său Filip, cu prilejul căsătoriei sale cu Maria Tudor. In Februarie 1555, el delegă fratelui său Ferdinand puterile necesare pentru a semna pacea dela Augsburg (3 Octombrie 1555), care acorda protestanţilor libertatea cultului. Pacea dela Augsburg consacra victoria celor două forţe de opoziţie care ruinaseră planurile de unificare ale Imperiului: protestantismul şi particularismul principilor teritoriali.

La 25 Octomvrie 1555, în faţa Statelor generale ale celor şaptesprezece provincii, în faţa membrilor consiliilor şi a ambasadorilor străini, Carol-Quintul abdică, în favoarea fiului său, ca suveran al Ţărilor de Jos, iar la 16 Ianuarie 1556 renunţă şi la coroana Spaniei. Prin scrisoarea din 27 August 1556, el încredinţă fratelui său Ferdinand regenţa Imperiului, iar la 28 Februarie 1558 îi lăsă şi titlul de împărat. La 21 Septemvrie 1558, Carol-Quintul muri în mînăstirea San Yuste, unde se retrăsese în 1556.

Pacea dela Augsburg însemna falimentul planurilor de unificare a Germainei, dar şi sfîrşitul colaborării principilor protestanţi cu Franţa. Ruperea acestei colaborări punea capăt unei situaţii echivoce, care durase prea mult. Regele Franţei nu putea juca indefinit rolul de protector al protestantismului în Germania, de aliat al Turcilor şi de prigonitor al hughenoţilor în Franţa, de protector al „libertăţilor" particulariste în Germania şi de suveran

absolut în Franţa, de exponent al unei politici de cucerire în Italia şi de apărător al independenţei naţionale în Italia.

Ruperea alianţei protestante a permis Franţei o alianţă mai strînsă cu papa. Paul IV Carafa, care, în calitatea sau de Neapolitan, era un duşman neîmpăcat al Spaniei, promise investitura Milanului pentru fiul al doilea al lui Enric II şi o armată de ajutor. Intemeiat pe aceste promisiuni, Enric II comise greşeala de-a rupe, fără nici o provocare din partea Spaniei, pacea dela Vaucelles, care-i lăsa toate cuceririle, şi de-a porni războiul fără alţi aliaţi decît Papa.

In Decemvrie 1556, ducele de Guise trecu Alpii şi, fără să încerce a ocupa Milanul care i se oferea, se îndreptă spre Neapol. Dar, oprit de Spanioli chiar la graniţa regatului, ducele de Guise s'ar fi găsit într'o situaţie primejdioasă, dacă guvernul nu l-ar fi chemat în Franţa ca să apere frontiera de nord-est, (August 1557).

Filip II şi Maria Tudor, concentraseră în Ţările de Jos, sub comanda ducelui Emanuel-Filibert de Savoia, o armată de 60.000 de oameni. După un atac simultan spre Marienburg, ducele de Savoia se îndreptă contra cetăţei Saint-Quentin care păzeşte pe Somme drumul Parisului. Coligny abia avu vreme să se arunce în cetate cu o mînă de oameni. Connestabilul de Montmorency care venea în ajutorul cetăţii, fu surprins de ducele de Savoia, bătut şi făcut prizonier (10 August 1557). Parisul, descopirt, fu salvat de şovăielile învingătorilor şi de eroismul lui Coligny care, prin rezistenţa sa, permise trupelor să se regrupeze şi ducelui de Guise să se reîntoarcă din Italia. Printr'o campanie îndrăzneaţă, executată, contra regulelor artei militare de atunci, în toiul iernei, Guise ocupă Calais (6 Ianuarie 1558), ştergînd ultima rămăşiţă a stăpînirii engleze în Franţa. Guise reluă campania, în Mai, şi ocupă Thionville, în timp ce mareşalul Termes, deşi bătut la Gravelines, asigură ţării sale Dunquerque. Aceste succese permiteau Franţei să negocieze în condiţii favorabile.

Pacea era o necesitate pentru amîndouă taberele, din cauza istovirii financiare. Pentru a face faţă nevoilor războiului, atît Franţa cît şi Spania sporiseră necontenit impozitele, concesionaseră pe ani înainte produsul impozitelor, înmulţiseră expedientele cele mai deplorabile, ca: vînzarea slujbelor, înnobilările şi legitimările şi împrumuturile forţate. Nu e de mirare dacă, în Spania, datoria publică crescu dela 18 milioane maravedis în 1504 la 99 milioane în 1539. Produsul minelor din America era consumat cu ani înainte. In 1557, Filip II suspendă plăţile. Creditorii Statului fură siliţi să renunţe la concesiunile asupra veniturilor Statului şi să primească rente de stat de 5%. Falimentul îi permise să răsufle pentru moment şi să susţină campania din Flandra, dar îi tăia orice credit pentru operaţii războinice mai mari.

Situaţia nu era cu mult mai bună în Franţa. In 1555, regele promise o dobîndă de 20% pentru împrumutul de consolidare şi subscrierile veniră din toate părţile, nu numai din Franţa, ci din

Elveția, Germania, chiar și Turcia. Dar după înfrîngerea dela Saint-Quentin, regele nu poate plăti decît o parte a dobînzii, și titlurile scad succesiv la 85, 70, 50, 40%. In 1559, datoria publică a Franței e evaluată între 39 și 44 milioane de livre. Franța era tot atît de incapabilă ca și Spania, de-a continua războiul. Pacea s'a impus „ca o necesitate financiară".

Tratatul definitiv a fost semnat la Cateau-Cambrésis (3 Aprilie 1559). Enric II renunță la toate drepturile sale asupra Italiei, dar păstră Calais și cele trei Episcopate, (Toul, Metz și Verdun). Habsburgii au cîștigat deci războiul pentru supremația asupra Italiei, de vreme ce Milanul și Neapolul rămîneau în mîinile lor, dar au trebuit să renunțe la orice vis de monarhie universală. Franța a rupt cercul de fier în care Habsburgii au voit s'o închidă și și-a reluat expansiunea spre frontierele sale naturale.

IV. — *TRIUMFUL PRINCIPIULUI DE ECHILIBRU*

Pacea dela Cateau-Cambrésis consacra victoria Habsburgilor asupra Franței. Italia care formase obiectul competiției, avea să rămînă pentru patru secole în mîinile lor. Lupta pentru cucerirea Italiei s'a terminat cu triumful supremației spaniole.

Franța n'a ieșit propriu zis micșorată din războiu; dimpotrivă, dobîndind Calais și cele trei Episcopate, și-a mărit în proporție considerabilă teritoriul și s'a întors la vechea ei politică de cucerire a granițelor naturale. Dar, în raport cu situația rivalelor sale, Franța a ieșit micșorată din războaiele italiene. La sfîrșitul secolului XV, era puterea cea mai însemnată din Europa. Tratatul dela Cateau-Cambrésis a coborît-o la rangul al doilea. Epoca cuprinsă între pacea dela Cateau-Cambrésis și pacea dela Pirinei, va fi a supremației spaniole (1559—1659).

Față de încercările de desmembrare ale Habsburgilor, Franța dovedi o invincibilă putere de rezistență. Clasa mijlocie a găsit în sine forțele materiale și morale, care au permis monarhiei să repare toate dezastrele și să învingă toate greutățile. Resurselor multiple ale lui Carol-Quintul, diplomația franceză, ieșită din sînul clerului sau al burgheziei mari, a opus coaliții din ce în ce mai largi și alianțe din ce în ce mai îndrăznețe. Astfel, în fața monarhiei universale a lui Carol-Quintul, Franța a reprezentat forțele vii ale Europei moderne, și aceasta a salvat-o.

Dacă Franța a trebuit să renunțe la Italia, Habsburgii au fost siliți să părăsească visul lor de monarhie universală. Carol-Quintul voia să restabilească vechiul Imperiu universal și să asigure propășirea și siguranța lumii creștine din Apus. Dacă idealul acesta ar fi fost realizabil, nimeni n'ar fi avut mai mulți sorți de isbîndă decît Carol-Quintul. Dar monarhia universală era o reminiscență medievală, în contradicție cu statele moderne care se constituiseră la sfîrșitul evului mediu. In fața lui Francisc I, care personifica sta-

tul modern, Carol-Quintul reprezenta o lume de mult apusă, de aceea a fost condamnat la insucces.

In al doilea rînd, Carol-Quintul a fost pus, prin însăși compoziția statelor sale, în fața unor probleme prea complexe și diverse ca să le fi putut rezolvi. Spania, Țările de Jos, Germania, domeniile ereditare ale Habsburgilor, Boemia și Ungaria, aveau interese antagoniste, constituții și aspirații deosebite. De aceea Impăratul n'a putut duce pînă la capăt nici o întreprindere. Situația internă din Germania l-a distrat necontenit dela lupta sa cu Franța și invers. Posesiunile sale italiene l-au adus în conflict cu papa și i-au slăbit poziția de apărător al catolicismului. Diversitatea de interese dintre posesiunile lui Carol-Quintul a îngreuiat considerabil mobilizarea forțelor imperiale. In timp ce Francisc I dispunea de totalitatea forțelor țării sale, Carol-Quintul nu era stăpîn absolut în niciunul din statele sale. Spania a rămas mult timp refractară visului imperial. Revolta comunelor din 1521 era să compromită opera lui Ferdinand și a Isabellei. Iar cînd Spania a devenit centrul monarhiei lui Carol-Quintul, Imperiul german a protestat contra hispanizării politicei și guvernului imperial. Domeniile ereditare, mai ales după alegerea lui Ferdinand ca rege al Boemiei și al Ungariei, au fost mai mult un balast pentru Imperiu: puterea lor era absorbită de lupta cu Turcii. Țările de Jos ocupau un loc însemnat în politica și economia imperială ca piață financiară industrială și comercială. Țările de Jos au contribuit cu cei mai mulți bani la războaiele lui Carol-Quintul; furnisau Spaniei stofele care alimentau comerțul cu coloniile acesteia și consumau producția de lînă a Spaniei. Dar tocmai pentru însemnătatea lor politică și economică, Impăratul era obligat să le respecte tradițiile și interesele care nu concordau totdeauna cu ale Imperiului. Soliditatea Imperiului nu era în raport cu înfățișarea lui impozantă. Cum a spus-o Baumgarten, „puterea lui era în același timp slăbiciunea lui".

In afară de lipsa de unitate și de coheziune internă, alte două cauze au slăbit acțiunea lui Carol-Quintul contra Franței: atacurile Turcilor și Reforma protestantă.

La politica de încercuire a Habsburgilor, Franța a răspuns aliindu-se cu Turcii și atacînd cu ajutorul lor Imperiul din spate. In 1529, 1533, 1544, atacurile armatei și flotei turcești au silit pe Carol-Quintul să trateze cu Franța. Diplomația franceză a încercat să lărgească sistemul, ridicînd contra Habsburgilor Danemarca, Suedia, Polonia și Transilvania. Așa apare, încă din secolul XVI, sistemul de alianțe prin care Franța caută să se garanteze contra Habsburgilor. Acordul între Turcia și Franța a durat pînă la Revoluția franceză și a rezistat tuturor încercărilor de a-l rupe.

Alianța Franței cu Turcia însemnează, și din punctul de vedere al politicei externe, sfîrșitul evului mediu. Faptul că Francisc I, regele prea-creștin și urmașul lui Ludovic cel Sfînt, s'a putut uni cu șeful Necredincioșilor contra șefului laic al creștină-

tăţii occidentale, dovedeşte că statul modern nu se mai lasă influenţat de motive religioase şi că raţiunea de stat, adică conservarea societăţii laice, a ajuns motivul determinant în politica externă.

Reforma lutherană a exercitat asupra politicei imperiale o acţiune tot aşa de dăunătoare ca şi primejdia turcească. Grija de-a păstra unitatea religioasă a Imperiului său a împiedecat pe Carol-Quintul de-a angaja toate forţele sale în lupta contra Franţei şi de-a exploata cum ar fi dorit victoriile obţinute; pe de altă parte, politica sa externă nu i-a lăsat răgaz să urmărească cu toată atenţia problema religioasă. Protestanţii au profitat pentru a se întări şi a se organiza. In lupta sa cu Franţa, Carol-Quintul a fost silit să cumpere cu concesiuni religioase şi politice ajutorul Imperiului contra Franţei. Aceste concesiuni au favorizat progresul protestantismului, iar progresul protestantismului, ca şi atacurile Turcilor, au silit pe Carol-Quintul să fie conciliant cu Franţa.

Opoziţia protestantă a fost, de altfel, întărită de particularismul principilor teritoriali din Germania.

Politica universală, reprezentată mai ales de Spanioli, jignea sentimentul naţional al Germanilor şi impunea Imperiului sarcini intolerabile, iar creşterea puterii imperiale ameninţa „libertăţile" principilor teritoriali. Opoziţia religioasă a fost întărită deci de particularismul principilor teritoriali. Aceste contradicţii interne au zădărnicit toate planurile Impăratului. Cînd a dispărut de pe scena politicei europene, Carol-Quintul fusese înfrînt în toate întreprinderile sale, afară de Italia. El n'a putut să smulgă Franţei Burgundia, să răpească Turcilor egemonia Mediteranei, să impună Protestanţilor restabilirea unităţii religioase, să realizeze monarhia universală, — fiindcă ideile lui erau perimate şi în contradicţie cu dreptul popoarelor şi al indivizilor. Viitorul era al statelor naţionale, care au găsit în politica de echilibru un mijloc de apărare eficace contra încercărilor de restaurare a monarhiei universale.

ANDREI OŢETEA

COMEDIA SETEI

(Din Arthur Rimbaud)

I

STRAMOŞII

Suntem Strămoşii tăi,
Străbunii!
Sub brumele sudorii reci
Luau gustul ierbilor şi-al lunii
Şi vinurile noastre seci.
Şi cînd pe cer nu-i soarele minciunii
Ce-i trebue - omului? Să bea.

EU. — Să mori în fluvii barbare!

Suntem Cîmpenii tăi
Strămoşi.
E apă'n scorburi de răchiţi
Şi-s castelanii toţi setoşi
De şanţul apei'mprejmuiţi.
Hai să ne închidem în chilere;
Pe urmă, lapte şi miere.

EU. — Să bei de unde beau cirezi!

Suntem strămoşii tăi
Na, ia
Licori din vechiu nostru scrin
Balsamuri rare: Ceai, Cafea
Ce fierb spumoase în cazane.
— Priveşte, flori lîngă icoane:
Noi venim din cimitir.

EU. — Să poţi goli orice ulcior!

II

DUHUL

Nemuritoare Ondine
Despicaţi apele fine.

Veneră, soră cerească,
Apele fă-le să crească.

Spuneţi-mi, Jidovi pribegi
Despre nămeţii norvegi.

Bătrîni întorşi din surghiun,
Vorbiţi-mi de mări şi taifun.

EU. — Nu, nici băuturi după plac
Nici flori de apă drept şipuri
Legende nici chipuri
Nu-mi mai sunt leac.

Hei, cîntăreţule, naş
Setei mele năroade!
Hydra lăuntrică-mi laşi
Ce pustieşte şi roade.

III

PRIETENII

Vino, curg vinuri pe mal
In mii de valuri mărunte!

Vezi Bitter barbar
Ţişnind din piscuri de munte!

Să bem, înţelepţi pelerini
Absintul din trunchiuri şi cetini.

EU. — Fără privelişti aşă
Ce-ar fi beţia, Prieteni?
La fel mi-e, sau mi-e şi mai drag
Sub smîntîna lintiţei în floare
Să mă plimbe putred pe lac
Bîrnele lui plutitoare.

IV

BIETUL VIS

M'aşteaptă poate-un Amurg
In care să-mi sting însetarea
In liniştea vre-unui Burg
Şi moartea să-mi curme'mpăcarea:
Sunt doar deprins cu răbdarea!

De-ar fi să mă vindec cîndvà
Şi'n sîn să-mi simt gălbiorii
Aş plecà: spre Nord aş plecà
Sau spre Ţări de Podgorii?...
— O, ce vis josnic, ce vis

Cînd visul e tot ce pot pierde!
Și chiar de-aș vrea să fiu iară
Pribeagul de-odinioară
Nicicînd la Hanul Verde
Nu-mi va mai fi deschis.

V

ÎNCHEIERE

Hulubii care tremură în stepe
Vietățile care văd noaptea și fug,
Fiarele apelor, dobitoacele'n jug
Și ultimii fluturi!... și lor le e sete.

Dar să te'nmoi unde norii se'nmoaie,
— Oh, ocrotit de prospețimi! Să mori
Prin viorelele umezi de ploaie
Care'ncarcă toți codrii cu zori?

ION FRUNZETTI

V E S T
(Roman)

IX

... ȘI-UN STRĂNEPOT DE BAN CARE SE TEME DE STRIGOI

— Dar cu tine ce-i, Dinule dragă, astăseară? Nici nu ne-ai spus încă dacă ți-ai găsit garçonieră, sau locuiești tot la Troïka-Palace. A propos! Ce mai face societatea Miss Irma, Fräulein Gretty & Co.?

— Bine merci. Fräulein Gretty îți trimite complimente, răspunse Dinu laconic, evitînd astfel prin tangentă a da un răspuns la prima întrebare. Apoi se cufundă în consultarea listei, socotind că nu eră nici locul nici timpul să intre în alte amănunte asupra domiciliului său actual.

— Văd eu că nici tu nu prea ești în vervă. Ce-aveți domnilor cu toții astăseară? Hai Veve și tu Fănică, mai bine să plecăm. Nouă fără douăzeci. Că de! Nouă nu ne dă mîna să facem aici platonism pînă la 1 noaptea și după aceea „nani'' la Troïka-Palace în separeu, în ritm de Barcarolă de Ceaiwowsky sau de Chanson des Bateliers de la Volga.

Făcînd cu ochiul către Veve, Sandi subliniase sfîrșitul frazei, cu un gest semnificativ de vîslire, care accentuă plastic sensul strict metaforic al ultimului „banc''.

— A propos de Barcarolă. Nu uită Dinule că mîine repetăm cu orchestra. Ia vezi să nu ne faci neamul de ocară. Și tu Mitule! Ai grijă, să nu ne joci vreo festă, că o să fie sala „Casinei „tixită. Știți că 50 la sută din beneficiu îl cedăm orfelinatului greco-catolic din Elisabetin și s'au plasat bilete cu duiumul. O să avem cuconet „maimuțe''... A propos! Mitule, tu nu iei un bilet pentru viitoarea ta jumătate? Ar fi păcat, să nu te audă și mai ales să nu te vadă, în toată splendoarea ta de orchestrant. Cînd te-oi avînta într'un pizzicato „cu molto sentimento'' pe contrabasciorul tău, o dai pe spate! Te costă eftin: Un centenar la rezervat, dar pentru artiști facem cu patru poli.

— Să fii sănătos. Am luat de acum o săptămînă trei fotolii pentru ea și bătrânii, d-le Baby! O să fie o folie, continuă Mitu cu înflăcărare.

A spus-o şi maestrul Cornetti. N'a mai auzit aşa concert Timişoara dela „fondarea" ei.

*
* *

După plecarea activilor Sandi, Mitu Veve şi Fănică, masa Şcolii de Artilerie căzuse în somnolenţă, procurorul Poetaş şi doctorul Cezăreanu cufundîndu-se într'o monotonă, enervantă, interminabilă linie de table, spre exasperarea lui Dinu, care avînd intenţia de a recurge la luminile tînărului doctor în istorie dela Roma, într'o chestiune, strict confidenţială, aşteptă ca pe ghimpi sfîrşitul partidei.

Făcuse şi plata.

— No, iar eşti marţ încheie Coriolan triumfător, completîndu-şi fişicul de abanos cu ultimile două piese ale procurorului Poetaş.

— Şi eu un şvarţ—conchise la rîndul său Poetaş-ul, svîrlind pe marmora mesei o piesă de 5 lei, pe care ţalul o culese în podul palmei, mormăind cu gura pe jumătate un mecanic Tanke Sehr! în care se contopeau două nuanţe: resemnare şi dispreţ (îi rămînea doar un leu). Noroc că se revanşase dela „Herr Dinu", care lăsase restul pe masă.

Atît Dinu, cît şi vărul său Sandi, statornici stîlpi ai localului, erau cunoscuţi pe nume pentru bacşişurile lor princiare (vorba lui Sandi: dai un gologan mai mult, da cel puţin ştii că te salută toţi chelnerii pîn'la duşumea ! E vorba de prestigiul şcolii...).

— No merjem domnilor. Unsprăce douăzeci că mi se 'ncuie poarta.

Coriolan Cezareanu. transilvănean econom, locuia într'o „penziune" din Fabrik, cu deschiderea porţii tarifată după miezul nopţii.

*
* *

Despărţindu-se de Poetaş în piaţa Jean Huniady, Coriolan iuţi pasul, urmat de Dinu care se oferise să-l conducă pînă acasă pe jos „ca să mai facă puţină mişcare".

— Ascultă Coriolan. Ştii tu ce-am citit aseară în Larousse? Cred că o să te intereseze.

Ştiu că te pasionează tot ceea ce-i în legătură cu luptele lui Mihai Viteazul şi mai ales cu rivalitatea dintre el şi Batoreşti, începu Dinu „pe ocolite".

Cine ştie ce ai putea scoate tu din asta!?... Căci, cu voi istoricii, ca şi cu geologii... Dintr'o rădăcină de măsea sunteţi capabili să reconstituiţi scheletul unui uriaş cît un transatlantic.

Ascultă, sau mai bine zis citeşte, căci mi-am copiat documentul. (Se opriseră sub un felinar).

— No căz doar ce doamne legătură vezi tu c'ar putea fi între crimele contezinei Nadasdy şi luptele lui Mihai cu Zygmund şi Andreiaş Bathory! se minună Coriolan, după ce citi din cuvînt în cuvînt ţidula lui Dinu.

— Imi pare rău Coriolane dragă. Tocmai tu să mă întrebi asta! Contesa Elisabetha Nadasdy nu e născută şi ea principesă Bathory?

— No da tu nu vezi? că cînd s'or succes crimele contezinei şi cîn'o fo tăiat Mihai?

Dinu nu mai răspunse nimic. Il înfundase, Coriolan.

Făcînd un apel suprem la memoria lui de proaspăt bacalaureat, Dinu trebui să-i deà dreptate. Contesa Elisabetha Nadasdy, autoarea monstruoaselor crime relatate în Larousse, fusese prinsă asupra faptului în anul 1610; pe cînd Mihai Viteazul fusese „tăiat mişeleşte pe cîmpia Turdei", în primăvara anului 1601, trei luni după întoarcerea lui dela Praga.

Cîteva zeci de paşi de tăcere lugubră. Lugubră fiindcă pe lespezile de piatră ale „Cetăţii" pustii la acea oră nocturnă, clinchetul de pinteni al paşilor răsuna în ritm sacadat ca al unor fioroase izbituri de secure pe eşafoduri de granit — în special pintenii lui Coriolan Cezăreanu (transilvănean econom cu echipamentul limitat la zestrea primită dela magazie), care pinteni, de altfel, semănau aidoma cu ai lui Mihai-Viteazul.

— Dar indiferent — zise Dinu — de legătura pe care crimele „contezinei" cum îi spui tu le vor fi avut sau nu cu întâmplările în care a fost amestecat Mihai, — cele ce ţi-am dat să citeşti, ţie ţi se par lucruri posibile? In ce mă priveşte, mărturisesc sincer: dacă nu le-aşi fi găsit în Larousse ci în vre-un roman din colecţia crimelor celebre, aşi fi zvîrlit cartea pe foc şi m'aşi fi dus la culcare, chit că aşi fi lăsat totuşi lampa aprinsă toată noaptea. Nu de frică, dar aşa... de urît, căci trebue să recunoşti şi tu: atîta sadism, atîta cruzime din partea unei femei...

— Dragă dragule. Pentru istoricii, care prin profeziunea noast', întocmai ca medicii criminoloji, ne aflăm siliţi, pentru aflarea adevărului, să dezgropăm multe hoituri ale trecutului, crimele contezinei tale (ce vor fi avut drept cauzalitate fie vreo răzbunare din gelozie, fie niscaiee vrăji de întinărire, avînd ca bază — drept mobil cauzal tot niscaiee amoruri neînpărtăşite), ne lasă reci, căci nu ne spun vreun lucru nou.

Ştie numai Dumnezău şi pămîntul frămîntat cu lacrimi şi sânje al Ardealului nost', ce ne-o fo dat a pătimi din partea elementelor măghiare şi jermane în decurzul a nouă secole şi mai bine.

Cînd vei află, dragule dragă, grozăviile ce mi-o fo' dat a ceti în biblioteca Vaticanului...

Tînărul doctor dela Roma se pornise. Deşi Coriolan nu mai eră de mult „în chestiune", Dinu îl ascultă resemnat. Ştia că acum ar fi fost inutilă orice tentativă de a circumscrie „causeria" la punctul care-l interesă pe el, căci în tovarăşul său de drum vorbeà acum primul redactor al foii „Tribuna" din Deva.

De altfel, Dinu nici n'ar mai fi avut vreme să încerce vreo diversiune, căci intraseră pe strada Veturia Imbroane şi firma Penziunei Richter luminată de unicul felinar de pe trotoarul opus se aflà la o distanţă de cel mult treizeci de paşi.

— Ascultă Coriolane dragă. Ce-ai zice tu dacă m'aşi invita să dorm la tine astăseară? M'am certat cu gazda. Am ameninţat-o că mă mut şi aşi vrea s'o sperii niţel, ca să vadă că n'am glumit.

— La mine? impozibil dragule. Te-aşi găzdui cu tot dragul. Ştii cîtă zimpatie-ţi păstrez, dar o aştept pe Corina. Mi-a promiz formal că după ce-şi mîntuie cassa, vine fără greş, şi s'o aştept că-mi bate'n jam.

M'o tot dus cu vorba'n tot felul două săptămîni la rînd, de m'o făcut să-mi mine cu ea nouă sute de lei părale numărate. Făr' dăo-n Dumnezău ei! Socot că batîr azi ş'o ţîne promiziunea!! N'o dragule la dracu, socot că mă'nţeleji!..

*

* *

Dinu se aflà în grea dilemă.

Să se întoarcă la penzionul lui? Un fior... de frig îl străbătu subit din creştet pînă'n tălpi.

Erà numai cu trench-ul şi se părea că această toamnă mult întîrziată începea să-şi amintească în sfîrşit, că ar cam fi timpul să se pregătească de pelcare. Vântuleţul, ce se pornise pe neaşteptate, silindu-l să-şi ridice gulerul aveà un pronunţat miros de crivăţ; şi, coincidenţă bizară, acest vînt perfid bătea tocmai din direcţia cartierului Elisabethin, unde volens-nolens trebuià să se întoarcă.

Toate elementele îi erau protivnice astăseară. Totuşi, trebuia să le înfrunte. N'aveà încotro. Ar mai fi existat poate o soluţie: aceea sugerată de Sandy, atunci cînd îl întrebase dacă şi-a găsit garçonieră, sau locuieşte tot la Troïka Palace. Dar îşi uitase plicul cu ceea ce-i mai rămăsese din mandat în celalt veston, iar metalul din portofel abia îi ajunsese pentru masă şi ţigări. Şi apoi, judecînd cuminte, chiar dacă şi-ar fi petrecut noaptea asta la Troïka Palace, în tovărăşia lui Miss Irma (admiţînd că Excentric Girl i'ar fi făcut credit „pour une fois", acceptînd eventual în gaj tabachera cu leoparzi pînă la termenul proximului mandat), erà oare aceasta o soluţie bărbătească?

— Ai grijă Dinule, şi fii la înălţime, să nu ne faci neamul de ocară, îi recomandase Sandi, făcînd aluzie la viitorul festival din sala Casinei. Acum cînd se apropia de casa cu leoparzi, cu portrete şi armuri, vorbele lui Sandi, strănepotul Banului Ot. Stroieşti, aveau cu totul alt tîle.

Ai grijă Dinule, să nu ne faci neamul de ocară. Că de! După mamă, se cheamă că şi el Dinu, erà o leacă strănepot de Ban.

*

* *

In timp ce traversà podul Impăratul Traian, orologiul din turnul Piariştilor îşi începu bătăile. Miezul nopţii... Milimetric, de exact; întocmai ca în romanele cu stafii.

O subită reacţiune, se produse atunci în el; scrîşnete, oţăriri de bărbăţie, ceva cam asemănător cu năprasnica revoltă pe care o avusese Sandi împotriva „mîrlei cu galoane de sergent". *Nu-i va fi frică.* Ajunse în faţa porţii cu leoparzi, după o adevărată cursă de viteză, cu pumnii şi dinţii încleştaţi, populîndu-şi închipuirea cu diverse scene de bravură personală, citite sau auzite.

Călătoria navigatorului Allain Gerbault, raidul aviatorului Ionel Ghika, autooperaţia chirurgului Richard, şarja dela Robăneşti, şi alte asemenea eroice lucruri se îmbulzeau în mintea lui în timp ce, ajuns sub soneria casei cu leoparzi, trăgea vîrtos de mîner, ca dintr'o chică de inamic tătar.

X

SIEGFRIED VON SONNENHEIM

In timp ce-şi examinà cu încruntată atenţie cismele întinse pe şanuri („deşteptul" de Sandi iar i le zgîirase, trăgîndu-i pintenii pe sub masă în timpul „şuetelor" dela Palace), Dinu procedă la o sumară revizuire a evenimentelor ultimului sfert de oră:

Aflînd din gura Domnişoarei Erji — care-i deschisese cu o grabă febrilă cele trei rînduri de zăvoare, — „bomba", telegramei primite dela Viena, anunţînd pentru a doua zi înapoierea stăpînelor „dela strinătate", Dinu, ca prin farmec uitase complet de baia măriei sale, de tabloul lui Franz Freuken, de Larousse-ul din bibliotecă, şi de toate celelalte prăpăstii din închipuirea lui. Urcându-se în fugă în cameră, se întîlnise pe culoar cu celălalt chiriaş al villei Bodony, politechnicianul, înapoiat chiar în acea seară dela Reşiţa. Era un tînăr blond, înalt, svelt, foarte simpatic, care se prezentase singur, cu o politeţă cam glacială: Siegfried von Sonnenheim. Aducîndu-şi aminte că-şi uitase scrisoarea pe măsuţa maură, lîngă album, Dinu coborîse din nou în hall, îşi ridicase plicul dimpreună cu „geniala carte cu chipuri", (neavînd ce citi aveà intenţia s'o mai răsfoiască în pat cîteva minute înainte de a adormi), apoi urcase iarăş scările, hotărîndu-se în sfîrşit să se pregătească de culcare, căci nu-i mai rămîneau nici cinci ore de somn.

Deschizînd uşa camerei de baie, îl surprinse pe politehnician în faţa oglinzii, într'o ipostază cam surprinzătoare pentru un om cu preocupări atît de pozitive. Gol pînă la brîu, în culotă de baie şi espadrile de manilla. Siegfried von Sonnenheim îşi „corija" sprîncenele cu o pensetă

Ceea ce părea cu adevărat surprinzător în înfățișarea cochetului sportiv, eră contrastul dintre arămiul intens al acelui olimpian corp de efeb și nuanța de un blond spălăcit a părului, în care cosmeticul utilizat în profuziune puneà strălucitoare reflexe „platine",

— Pardon!

— Pardon!

* * *

Innodîndu-și șnurul pijamalei, Dinu întoarse capul spre albumul de pe noptieră; așa dar curînd de tot, poate chiar mîine îi va fi dat în sfîrșit norocul nesperat de a întâlni din nou privirea „de un verde fluid ca al smaraldului topit din mare", a ochilor „superb migdalați, cu neverosimile gene de cadînă georgiană"...

Miss Chesterfield, englezoaica din Simplon, La Princesse lointaine, Miss Hungaria, Domnișoara Bodony, Minola.

Enunțarea succesivă a diverselor denumiri sub care se întipăriseră în mintea lui trăsăturile celei care trebuia să sosească, trăsături atît de vagi la început, în epoca hipoteticelor divagații, atît de luminoase acum, după descoperirea albumului de fotografii al Minolei, s'ar fi putut spune că simbolizau tot atîtea capitole dintr'o poveste nescrisă încă, al cărei desnodămînt foarte apropiat sau foarte depărtat, constituia pentru moment un mare, un imens semn de întrebare. Căci iată: în trăsăturile tînărului politehnician Siegfried von Sonnenheim, al cărui nume wagnerian corespundeà atît de minunat înfățișării sale de nordic semi zeu al păgînității germane, Dinu întrezărea personalitatea unui nou și interesant erou, ale cărui acțiuni mai mult sau mai puțin neprevăzute puteau să încurce foarte mult ițele și așa suficient de încîlcite ale veridicului său basm.

Auzind pași pe culoar, apoi zgomotul unei uși deschise și închise, Dinu ciuli urechea.

Probabil că „semi-zeul", își terminase minuțioasa toaletă (Rușine! Auzi dumneata, un politechnician, aproape inginer, să-și smulgă sprîncenele ca o „șanteză" dela Troika Palace! Nu se uitase la unghii, dar probabil că erau lăcuite). Și-acum binevoia însfîrșit a elibera camera de baie.

* * *

In timp ce-și clătea gura cu Odol, observând pe fundul cuvetei cîteva picături roșiatice, Dinu avu un surîs triumfător. Așadar nu se înșelase: „Bestia" își făcea și unghiile. De ce-i zisese bestie? Numai din cauza dezgustătoarei lui cochetării de cocotă? (N'ar fi putut jură, dar parcă-i zărise și o brățară la mîna dreaptă. Poate eră un invertit?)

Siegfried von Sonnenheim. In străinătate auzise el că asta se practică pe o scară întinsă. Ia mai bine să încuie ușa. (Ce e bine nu-i

rău: proverb bulgăresc! vorba lui Veve). S'au poate, ca să fim perfect sinceri, avea oarecare pică pe politechnician care, orice s'ar zice, eră ceea ce se cheamă „un tip bine", iar Minola trebuià să se întoarcă a doua zi....

După ce încuie ușa de două ori, începu să mînuiască în fața oglinzii periuța și tubul de pastă, cu gesturi furibunde (nu-și putea smulge din minte revoltătoarea scenă de epilare a efebului), apoi se întoarse la baie, deschise robinetul, umplîndu-și pe jumătate paharul de porțelan și începu să se gargarisească, furios că apa era rece, fiindcă „bestia", consumase toată apa caldă. Ba nu. Il făcuse „bestie" de geaba. Greșise el robinetul, deschizînd din distracție cel pe care scria cald cu k.

Bietul Siegfried! In definitiv, poate că nici unghiile nu și le vopseà (mai ales că-și aminteà acum bine, brățara dela mînă nu fusese de aur, ci de piele și mai aveà și ceas).

Iată cum omul cel mai de bună credință poate fi antrenat într'un lanț de presupuneri false, pentru a ajunge la cele mai absurde concluzii. Căci judecând cu sînge rece, Dinu ar fi trebuit să fie mai de grabă încîntat de vecinătatea acestui tînăr simpatic, sănătos, sportiv, care — pentru a recunoaște adevărul — cu el, fusese chiar amabil.

Intr'adevăr, ce nevoie avusese în definitiv politechnicianul să se prezinte el întîi, cu acel zîmbet puțin cam bleg, dar nu lipsit de grație:

Siegfried von Sonnenheim, von Politechnikum.

E drept că strîngerea de mînă după riposta lui Dinu:

Constantin Dragu. Offizierkandidat von Artilleriekadetenakademie, fusese mult mai glacială.

Din cauza lipsei de particulă a numelui? Această lipsă tînărul „Offizierkandidat" găsise de cuviință să o umple cu acel „von Artilleriekadetenakademie"; nu atît pentru a-l epată pe neamț cu un titlu de quasi noblețe, dar așa „ca chestie" și „fiindcă eră în joc prestigiul școlii", cum ar fi zis Sandi.

Aparenta răceală a Von-ului își aveà explicația în temperamentul rasei. Nemții și mai ales Sașii (Sonnenheim e un nume saxon) sunt știuți ca oameni rezervați, dacă nu chiar închiși. (Frau Josefa eră o excepție care întărea regula). Nu-s ca noi romînii și în special „oltenii": azi te-ai cunoscut, mîine te-ai bătut, și poimîine, la un păhărel de Drăgășani, frați de cruce pe vecie.

* * *

Dinu își terminase toaleta gurei și se pregăteà să intre în baie. Consultînd termometrul (32 grade celsius), închise unul din robinete. In timp ce se cufundă cu voluptate în apa călduță, cu ochii la stropitoarea dușului, prin asociație de idei, sau mai bine de cuvinte,

îi revenise în minte repetatele dușuri ecoseze, pe care i le provocaseră cu teri ore în urmă prăpăstiile citite în Larousse.

De altfel, n'avea nicio scuză. La 19 ani nu mai ești un copil, ca să te sperii de un tablou, fie el chiar al misterioasei Contese Nadasdy, născută principesă Elisabetha Bathory, care a poruncit să i se înjunghie optzeci de țărănci de pe moșie, pentru a se scălda în sîngele lor...

*
* *

— Cine-i?

I se păruse că aude un zgomot sacadat în spatele lui.

Nici un răspuns. I s'o fi părut.

— Hei! Cine-i?!!

Zgomotul, nu numai se repetase, dar persista.

Intorcînd capul, văzu, clanța dela ușă mișcându-se lent, aproape imperceptibil, în sus, apoi în jos, condusă de o mînă invizibilă.

Cum o clipă avusese impresia că erà o iluzie optică pricinuită de aburul care se ridicà din baie, închise ochii apoi clipi nervos de cîteva ori.

Nu fusese nicio iluzie: Clanța se mișcà din nou, de astă dată repede și sacadat, subt apăsarea aceleași mîni invizibile.

— Cine-i la ușă? Nu pot să deschid! Sunt în baie!

Din nou liniște.

Nu că-i fusese frică, dar oricum... această zgîlțiire a clanței avusese cevà, dacă nu neliniștitor, în orice caz suspect.

Deși totul reintrase în normal, tocmai această imobilitate a clanței i se părea inexplicabilă, mai ales că între timp ușa începuse să vibreze, mai întîi imperceptibil, apoi din ce în ce mai intens, iar acum se zgîlțîia violent ca de cutremur.

Ce să mai umble cu subtilități?

Deși afundat pîn'la bărbie, nu se prea simțeà în apele lui. Mai ales că așa cum se găseà, în baie, erà complect dezarmat.

Dar gîndindu-se la răstrămoșul ot Stroești, își luă inima'n dinți, sări din baie, își încălță papucii, se repezi la ușă, o descuie și o deschise smulgînd-o aproape cu o smucitură în același timp curagioasă și terorizată, ca pe un capac de sicriu.

Tablou:

In locul „strigoaicei din cosciug'', „fetișcana cu dinți de lapte''.

— Ce cauți aici Fräulein Erji?! Iar mă spionezi?

— Domnu ofițer nu super, dar trubui faci curat clanțe. Muine venim conițe și musai toate lucește cum arjint.

Subreta țineà în mîna dreaptă pielea de căprioară, iar în cea stîngă tubul de „amor''.

— Pardon! Credeam... că aveai treabă înăuntru... Continuă-ți treaba dragă Fräulein Erji și te rog să mă ierți că te-am deranjat de geaba se scuză Dinu înroșindu-se mai mult de halul în care se găseà decît pentru spaima lui ridicolă, căci strănepotul banului ot

Stroești, deabià acum își dădeà seama că se află în ținuta primului strămoș al Banului...

— Nu faci nimic, dragă domnu ofițir. Erjike nu superi niciodată, răspunse fetișcana, arătîndu-și toți dinții de lapte, într'un zîmbet proaspăt și inocent.

XI

ALBUMUL MINOLEI

MOTTO:

„Iar când fu într'o dimneață, văzu viind oaste „nemțească mândră, către cortul lui, unii călări, alții „pedeștri, și socoti că aceștia sunt ajutorul lui și ni„mica de dânșii nu se temea; iară ei procleții nu i-au „fost ajutor ci vrăjmași. Și dacă văzu că sosesc ieși „din cort înaintea lor și le zise: „Bine ați venit voi„nicilor, vitejilor!'' iară ei se repeziră asupra lui ca „niște dihâni sălbatice cu săbiile scoase, iar unul se „repezi cu sulița și-l lovi drept în inimă, iar altul de „grab îi tăie capul și căzu trupul lui cel frumos ca „un copaciu, pentrucă nu știuse nici a prileji sabia „în mâna lui cea iute''.

(Cronica anonimă. Uciderea lui Mihai Viteazul).

Csjete, 8.VIII.927.

Noaptea trecută mi-a vorbit din nou. Cînd am țipat, și-a apropiat degetul de buze și mi-a șoptit: Nu vei mai suferi mult. In curînd vei află adevărul. Pînă atunci roagă-te pentru mine și pentru noi toți. Erà îmbrăcată în alb, dar cu toate bijuteriile din portret. Cînd m'am trezit, primul meu gest a fost să-mi scot perla „ei'' din deget.

Imi făcusem totdeauna o mîndrie din faptul că nu sunt superstițioasă. De ce oare această schimbare? E vinovată în primul rînd Viviane cu absurdele ei ședințe de spiritism. Ultima oară ne-a prezentat spiritul lui Rudolf Valentino, care mi-a prezis o durere apropiată, urmată de o mare bucurie. Viviane căreia făcusem copilăria de a-i istorisi ultimul meu vis, s'a oferit să o cheme și pe „ea'', dar m'am opus din răsputeri. E rit să o cheme și pe „ea'', dar m'am opus din răsputeri. E oare serios tot ce scriu acum? Uneori am impresia că am halucinații și ziua, atît sunt de obsedată de amintirea „ei''.

Dinu închise ochii. Erà atît de sigur că citise scrisul Minolei, numai după fondul textului englezesc (găsise cele trei file de bloknotes între una din scoarțele „genialei cărți cu chipuri'' și înveli-

toarea lor florentină de marochin purpuriu, din care se desprinseseră în cădere, căci Dinu fusese pe punctul de a ațipi cu albumul în mînă), încît nici curiozitatea de a-și verifica presupunerile nu-l putea smulge din nemărginita inerție fizică ce-l cuprinsese.

Ar fi putut ce-i drept să compare scrisul acestor note cu adnotările Minolei de pe unele fotografii, spre a nu mai aveà nicio umbră de nesiguranță. Dar la ce bun alte presupuneri, alte pronosticuri, alte îndoieli?

Un singur fapt: „Ea“ îi vorbise Minolei.

Cine era „ea“? Dece această întrebare?

Pînă acum, pentru Dinu, cuvîntul „ea“, erà sinonim cu Minola. Cu ce drept această umbră, vinovată sau nu, uzurpase Minolei acest nume unic? Dinu nu erà sincer.

Știa perfect cine erà „ea“ cea nouă.

Așadar „ea“ o chinuiește și pe „ea“.

Csjete, 10.VIII.1927.

Noaptea asta n'am mai țipat. Ea mi-a spus numai: Ași vrea să mă luați de aci, ca să fiu mai aproape de voi.

Mîine Viviane Walter și cu mine plecăm la Praga, apoi la Viena, pentru 3 zile.

La Budapesta vom fi abià săptămîna viitoare. Ce mult e pînă atunci! Ași fi vrut să vorbesc imediat cu mama, căci îmi simt nervii zdrobiți și cred că de această dată puterea de a continuà să tac îmi va lipsi.

Dinu se smulse din inerția lui. Csjete... Își amintea. Csjete erà numele castelului din Slovacia, unde „ea nevinovata“ a fost prinsă asupra faptului în anul 1610, și închisă pentru tot restul vieții

Budapesta, 17.VIII 1927, ora 5 d. a.

Am convins'o pe mama. N'a fost deloc ușor. Pentru acoperirea cheltuielilor mi-am oferit colierul de perle dăruit de bunicul la Crăciun, pretextînd că superstiția m'ar face să-l port cu groază. Cu formalitățile se va ocupa Walter. Ea va fi adusă în Banat la țară. Am hotărît ca prima deshumare să se facă de servitori, pentru ca autoritățile cehe să nu afle că e vorba de ea, existînd astfel alte complicații. De asemenea am comandat o nouă lespede. Discreția maestrului pietrar va costa probabil mai mult decît lespedea însăși.

Cum poți lua hotărîri așa grave în urma unui vis?

Budapesta, 17.VIII.927, ora 9 seara.

Pentru a nu risca să fie citite de Viviane, am rupt ultimele 3 pagini cu intenția de a le distruge. Ieșisem pe terasă, spre a le aruncà în Dunăre, dar în ultima clipă, am ezitat.

Un imbold iresistibil și chinuitor mă îndeamnă să le păstrez, pentru a le revedea mai tîrziu, cînd îmi voi fi recăpătat calmul.

Aștept cu nerăbdare întoarcerea la Timișoara spre a-l vedea pe bunul Pater Vincéntius. Sunt sigură că numai dînsul mă va liniști.

Inerția lui Dinu pierise. Aici pe aceste file (se vedeà că fuseseră rupte dintr'un carnet) nu mai erà vorba de simple visuri de adolescent — argintii ca „sicriul cu centauri și cupidoni“, sau „purpurii ca sîngele de fecioară decapitată“. Nu mai erau reverii așternute pe hîrtie de o mînă romanțioasă, ispitită să țină un jurnal intim.

Nu. Aici erau fapte.

„Ea“, „strigoaica“, adică păcătoasele ei ciolane, fuseseră mutate dela Castelul Csjete din Slovacia și transportate în Banat la țară, adică la conacul dela Zakalhaz, de unde, în ziua instalării lui Dinu, îi sosise Minolei, cu acea camionetă Ford, faimoasa baie de argint a „madonei cu ochi de sfynx“ purtată pe umeri, ca un sicriu regesc, de-a lungul aleei, de către cei patru ciocli ungureni.

* * *

Dinu se trezi zgîlțuit ca de friguri.

In cele șapte minute de somn — (erà martor cadranul fosforescent al ceasului de pe noptieră pe care îl consultase în timp ce-l întorcea, înainte de a stinge lampa —) avusese destul timp să viseze amîndouă visele Minolei și încă unul pe de-asupra: „Se făcea“ că *Mihael Voewoda*, la un ordin al Impăratului Rudolf, fusese tăiat cu halebardele pe care armurile din hall le smulseseră din panoplie. El, Dinu, încins cu paloșul răstrămoșului ot Stroești, în locul săbiei sale de artilerist, continuà să-și consulte impasibil Larousse-ul, în timp ce ibovnica Woewodului valah, „strigoaica din tablou“, îi strigà în romînește dar cu timbrul de voce al „Englezoaicei din Simplon“

— Ce stai? Nu-ți curge sînge'n vine? Nu ești strănepot de Ban?

La un nou ordin al împăratului Rudolf, armura din stînga a tabloului se repezise cu halebarda la Dinu, și înante ca acesta să-și poată smulge paloșul din teacă, îi retezase capul, care se rostogolise pe covor, alături de al lui Mihai.

Capul lui Dinu, desprins de trup, vedea, de jos în sus, apărînd în arcada din stînga bibliotecii pe fetișcana cu dinți de lapte, urmată de convoiul celor patru ciocli, purtînd pe umeri „baia măriei sale“, în timp ce „strigoaica din tablou“, se sbătea plîngînd cu hohote, încercînd să scape din mîinile armurilor care-i sfîșiau vestmintele.

MIRCEA GESTICONE

LITERATURA
ŞI CONVENŢIILE SOCIALE

I

Cînd vizităm o ţară străină, dacă suntem călători pricepuţi, vom dori să aflăm răspunsuri la următoarele întrebări: Care sunt ocupaţiile principale ale locuitorilor ei? Care sunt lucrurile cari îi interesează mai ales? Cum petrec? Care este reacţiunea lor faţă de lucrurile mai serioase ale vieţii — religia, patriotismul, iubirea şi moartea?

Artele unei ţări, literatura sau celelalte, ne vorbesc despre aceste lucruri în felul şi cu vocea lor, şi dacă nu am învăţat să le recunoaştem în înfăţişarea lor originală nu vom înţelege mai mult decît jumătate din ceea ce ne povestesc. De aceea Goethe, după cum ne aminteşte Taine, dorind să producă o operă în spiritul epocei de aur a Greciei, a stat zile îndelungate căutând să vadă cu ochii şi să audă cu urechile Grecilor vechi.

Dacă scopul nostru este de a aprecia mai bine literatura ori de a înţelege psihologia poporului, vom fi siliţi să recunoaştem că chiar cea mai înaltă literatură nu poate fi niciodată despărţită cu totul de atmosfera mintală şi socială a ţării în care a fost scrisă: pină şi Othello, Maural, este întrucâtva Englez, şi este un paradox ciudat că pentru a putea înţelege ceea ce este universal în el, trebuia, mai întâi, să fim în stare să recunoaştem ceea ce este englez în el.

Pentru a mă apăra de acuzarea că spun banalităţi, mă grăbesc să adaog că până acum nu s'a arătat încă drumul drept pe care se poate ajunge prin literatura engleză la cunoaşterea caracterului englez. Lucrurile cele mai evidente sunt adesea trecute cu vederea şi puţini Englezi ar putea să înfăţişeze o hartă a grădinii sufletului nostru [1]). Sunt nenumărate Istorii generale ale Angliei şi Istorii ale

[1]) Nu se poate spune aceasta despre străini. Taine şi Cazamian (amîndoi Francezi şi amîndoi specialişti în literatura engleză) în *„Histoire de la Littérature Anglaise''* şi în *„Ce qu'il faut connaître de l'âme anglaise''* ne-au dat studii remarcabile despre caracterul englez. *„Les Silences du Colonel Bramble''*, de André Maurois, este un alt studiu pătrunzător, deşi într'un ton mai uşor, făcut de un Francez, asupra obiceiurilor engleze.

literaturii Engleze. Sunt, de asemenea, fireşte, şi Istorii sociale, dar nu este nici una care să încerce să ne arate cum trăsăturile caracteristice sociale, politice, religioase, intelectuale sau de altfel, sunt personificate în literatura lor.

Metoda literară de a se apropia de caracterul altui popor atrage mai ales pe studentul străin al limbei şi literaturii engleze, care nu poate călători. Pentru a prinde spiritul altui popor, şi poate al unei alte epoci, prin mijlocul artelor, este nevoie de o facultate sufletească, care, destul de straniu, a stat adormită până în ultimul secol în Europa. Atunci, cu poeţii revoluţiunii, după cum sunt numiţi, vedem că apare o nouă putere critică, inspirată de spiritul modern, care dă un imbold pentru un fel de poezie cu totul diferit de orice a fost mai'nainte. dela Shelley încoace ne dăm seama de încercarea de a prinde spiritul altui popor sau al altei epoci. Shelley a capturat atmosfera mintală a renaşterii italiene şi a epocei de aur a Greciei, şi ne-a dat în spiritul lor pe Cenci şi pe Prometheu al său.

Această putere critică, pe care poeţii au folosit-o pentru opera lor, a fost încoronată cu un succes şi mai mare de generaţia următoare. Tennyson a personificat în Arthur şi cavalerii săi spiritul cavaleresc medieval. Browning ne dă Italia din vremea sa şi a renaşterii — portretele sale de pictori şi clerici din această epocă sunt cu deosebire interesante. Arnold a înţeles nu numai spiritul grecesc, ci chiar şi calităţile speciale ale artei greceşti, pe care le foloseşte în poema sa „Sohrad and Rustum'', şi aceasta intensifică neliniştea pe care el, ca om cult, o simte faţă de agresivitatea materialismului industrial al vremii sale. Importanţa acestui element nou în poezia engleză nu a fost destul recunoscută.

Cercetătorul străin ar putea găsi în exerciţiul acestei facultăţi esenţiale moderne un mijloc interesant care ar da studiilor sale engleze acea unitate pe care un interes special o dă totdeauna. El poate avea satisfacţia de a vedea că îndeplinirea acestui scop îi va aduce avantagii practice în cel mai scurt timp posibil: el va studia psihologia unui popor şi fondul pe care se profilează literatura lui fără a se depărta de cele mai bune modele literare, care sunt şi cele mai perfecte mijloace pentru a-l ajuta să înveţe limba.

Intinderea acestui articol nu ne permite mai mult decît să dăm câteva indicaţii. Se cuvine în rîndul întîi să luăm seama ce ne pot oferi sociologia, istoria şi alte ştiinţe cu scopuri asemănătoare cu a noastră; şi cum avem încredere în ceea ce considerăm o metodă de apropiere directă, va fi important să notăm şi ceea ce este relativ direct în alte metode şi cum ar putea literatura însăşi să ne inducă în eroare. Sugestiile mele ar putea să fie completate de profesori străini care, fiind obişnuiţi cu această cale literară de apropiere de psihologia engleză, sunt în stare să vadă problema mai obiectiv decât pot spera s'o fac eu.

II

Literatura înfățișează viața mai adevărat decât istoria.

Defectul principal al istoriei, după cum arată Aristotel, este că se ocupă mai curând cu ființe și lucruri excepționale decât cu cele obicinuite. Incă o greutate ni se prezintă dacă ne gândim să folosim istoria ca un mijloc de a ne apropia de psihologia unui popor: atmosfera curților și palatelor este cu totul aparte față de țara în care se află — aceasta este, în parte, chiar atracția lor — și , cu toate că acestea au o atmosferă convențională proprie lor, regii, dictatorii și alți oameni excepționali, cu care se ocupă istoria, stau deasupra celor cari îi înconjoară. Acești oameni care s'au născut cu avantagii speciale, sau și le-au câștigat, au primit în același timp și răspunderi și restricțiuni extraordinare în faptă și gând. Ei ne vor ilustra mai curând ceea ce este incidental decât ceea ce e esențial. Aceasta ne duce la un studiu cu totul deosebit — influența împrejurărilor excepționale asupra individului. Pentru acest motiv e foarte probabil că vom găsi că literatura istorică este o călăuză foarte nesigură pentru a ne face să înțelegem caracterul național.

Primejdia de a lua ceea ce este exagerat drept tipic se află și în observația directă. Aceasta este probabil cauza cea mai obișnuită a ideilor greșite despre străini. Un prieten american îmi spunea că în timpul războiului mondial el și cu alți camarazi americani se aflau într'un lagăr cu un detașament britanic. Cunoștențele pe care Englezii le aveau despre Americani se mărgineau la acele filme populare înfățișând viața din restul Americii; și a trebuit să treacă mai multe zile pînă ce Englezii să se poată convinge că acest grup de Americani nu purtau revolvere în buzunarele pantalonilor și că nu erau mai primejdioși în obiceiurile lor decât erau ei înșiși. Putem presupune că spectatorii de cinematografe de astăzi, în toate țările, nu sunt departe de a-și forma concepții greșite asupra țărilor străine pe care le văd reprezentate mai mult teatral decât adevărat. Pe stradă, în hoteluri și restaurante, ceea ce ne atrage atenția este vocea cea mai ridicată, gestul cel mai extravagant sau mai arogant, cu un cuvînt tot ce e mai puțin tipic. De aceea de cele mai multe ori ne formăm părerea asupra altor țări după lucruri care sunt mai de grabă ciudățenii pentru oamenii de acolo.

Și în metoda de apropiere pe cale literară trebuie să fim cu grijă. Exagerarea este unul din mijloacele literare cele mai obișnuite — hiperbola, paradoxul, caricatura, humorul (când întrebuințează exagerarea) nu sunt totdeauna recunoscute ca atare. Trebuie să înțelegi dispoziția mintală specială a lui G. K. Chesterton, și fundamentele ei englezești, pentru a trece dincolo de jumătățile de adevăr pe care strălucitoarele sale paradoxe le conțin totdauna și a ajunge la adevărurile întregi pe cari de multe ori le ascund. De fapt, ca o recompensă, și în acelaşi timp o dovadă sigură că cineva a ajuns să înțeleagă sufletul altui popor este putința de a-i aprecia humorul; căci humorul în cea mai mare parte, afară de acel care are caracter de farsă, și care este altceva, este localizat într'o anumită țară și se hrănește din tipurile convenționale ale acesteia.

Tipurile convenționale din *Punch*, cea mai faimoasă revistă humoristică engleză, ar forma un material excelent pentru început și am putea reveni la ele pentru exerciții gradate, căci este sigur de tot că nu vom putea înțelege nici cea mai obișnuită și banală comedie engleză sau conversație engleză, dacă nu suntem în stare să înțelegem acest humor. Este un lucru cu totul obișnuit să auzi pe Americani mărturisind că nu pot înțelege glumele din *Punch*, după cum Englezul îți va spune că nu găsește nimic în *Judge* sau în *Life*, populare reviste humoristice americane. O foarte scurtă comparație a tipuirlor convenționale în revistele reprezentative de ambele părți ale Atlanticului ne va lămuri deodată asupra deosebirilor și asemănărilor dintre popoarele care vorbesc englezește în lumea nouă și cea veche.

Intr'o eră de revoluție intelectuală, ca aceea în care trăim acum, nu este un lucru neobișnuit să vedem că ceea ce e ciudat ia locul tipicului; poate chiar ca ceea ce pare ciudat astăzi să fie reprezentativ mîine. Nici la Aldous Huxley, nici la D. H. Lawrence nu vom găsi tipuri convenționale, ci în totdeauna mult schimbate. La amândoi acești scriitori vom găsi figuri — tipuri sau chiar caractere sunt cuvinte nepotrivite — formate prin substracție din tipuri convenționale și apoi exagerate. D. H. Lawrence face de obiceiu o operație interesantă de chirurgie literară înlăturînd facultățile intelectuale și pe cele convențional sociale. Ce mai rămîne sunt niște automate care pot mânca, dormi și face alte lucruri fizice, dar care nu sunt în stare să vorbească prea mult, decît pentru a exprima anumite lucruri primare, din care ele-și derivă toată energia și al căror secret se pare că-l are Lawrence.

Aldous Huxley face o operație similară cu atributele sociale și emoțiile individuale. Abstracțiile sale nu sunt imorale; neavînd o personalitate morală ele sunt numai amorale. Ele sunt, totuși, foarte vioaie intelectualicește și în limite foarte strîmte chiar și fizicește. Huxley recunoaște anormalitatea lumii sale în Cap. XXII din Punct și Contrapunct. El pune pe Philip Quarles, care cum se vede reprezintă ideea sa despre romancierul de astăzi, să spună următoarele:

„Defectul principal al romanului de idei este că trebue să scrii despre oameni cari au idei de exprimat — ceea ce exclude pe toți afară de 0.01 la sută din neamul omenesc. De aceea adevărații romancieri nu scriu astfel de cărți... Marele defect al romanului de idei este că este un lucru aranjat. Neapărat, pentrucă oamenii cari pot să depene noțiuni bine formulate nu sunt tocmai reali, ei sunt carecum monstruoși. A trăi cu monștri devine cam obositor după un timp mai îndelungat".

După o astfel de mărturisire nu trebuie să ne așteptăm să găsim în cărțile lui Huxley, ceva reprezentativ pentru culegătorul de ma-

terial psihologic, decît poate atmosfera mentală oarecum haotică a unei perioade de schimbări. E de mirare că s'a găsit un critic care să-l considere ca reprezentativ pentru o decadenţă care ar fi început în Anglia. După cum recunoaşte el însuşi, Huxley nu reprezintă societatea şi deaceea ar trebui considerat ca un satirizator al proceselor de gândire pur intelectuale sau ştiinţifice şi câteodată pervers sexuale. Satira aparţine unei mişcări pozitive — întovărăşind de obiceiu epoci viguroase [1]) — şi de aceea este tocmai opusul decadenţei.

Exagerarea la Th. Hardy este în atmosfera locală, încărcată cu fatalitate şi cu norii ameninţători ai imaginaţiei cari stau apăsători deasupra unui peisaj englezesc oarecum inofensiv. Este marea bătălie a zeilor împotriva oamenilor (un ciudat anahronism în sec. XX-lea); şi dacă luăm ca exemplu romanul *Far from the Madding Crowd* (Departe de mulţimea care te înnebuneşte), zeii iau forma ciudată a unui pustiu, mai puţin personal decît vrăjitoarele aşezate tot într'o astfel de regiune în Macbeth. E drept că unele din caractere reflectează oarecum supranaturalul pustiului, dar pustiul este factorul principal. Peisajul englez şi chiar aspectele ţinutului sunt astfel transformate pentru oricine, afară de acei cari pot să distingă elementul fizic de cel pur imaginativ, şi cum cel din urmă este mult mai puternic, acest lucru este foarte greu de făcut.

Cei trei scriitori moderni pe care i-am discutat acum nu sunt singurii cari exagerează caracterul şi atmosfera, dar sunt totuşi mulţi alţii pe cari cititorii experimentaţi vor putea să-i aleagă pentru o adevărată apropriere psihologică. In genere vorbind, este mai sigur să se aleagă scriitori din generaţia mai veche — acei cari au scris înainte de războí. Unul dintre cei mai folositori este Galsworthy şi secretul popularităţii sale stă în adevărul tipurilor sale sociale. El are să dea o contribuţiune importantă studiului de faţă, după cum se va vedea mai jos.

III

Mai sunt alte apropieri de literatură cari par a avea ţinte asemănătoare cu a noastră şi care, totuşi, după o mai deaproape examinare, se arată a fi numai indirect folositoare pentru scopul nostru. Cum dorim să găsim o metodă de a distinge ceea ce este caracteristic, va fi bine să fim cu băgare de seamă în privinţa lor. Cel mai comun viţiu critic, încurajat poate de artişti pentrucă în lumea lor el devine o virtute, este acela de a înşela pe alţii şi am

[1]) Secolul al XVIII-lea a fost o astfel de epocă şi a produs multă literatură satirică în Anglia. Statele Unite ale Americei au astăzi multe reviste care se ocupă cu totul, sau în parte, cu satirizarea condiţiilor sociale existente: The American Mercury, The Atlantic Monthley, Hasper's Magazine, sunt reprezentative în acest sens.

putea adăoga, pentru apărarea lor, chiar pe ei înşuşi — în a crede că au un fel de chee care se potriveşte la toate lacătele. Această chee poate fi o teorie sau o formulă.

Ca un tip de critică sociologică a literaturii, care este mai mult o piedică decât un ajutor, putem lua un eseu al lui V. F. Calverton: *Sociological Criticism of Literature*. D-l Calverton se arată mai mult în rolul celui care pledează decît în al judecătorului şi metoda sa este nu de a ataca direct partea dversă, ci mi mult de a ne cere să credem decât să ne convingem cu argumentele sale. Feudal, burghez şi proletar sunt cuvinte magice în crezul critic al D-lui Calverton cari trebuie să ne dea mijlocul de a deschide orice uşă. Citeva exemple vor fi de ajuns pentru a arăta natura acestei apropieri de literatură şi limitările ei: — „... eventual descoperim că toate teoriile şi conceptele, toate formulele pentru efortul creativ şi critic sunt numai nişte produse ale sistemului social în care-şi au fiinţa şi care la rîndul lui este produsul condiţiilor materiale ale timpului". (p. 3).

Aceasta înseamnă a pretinde că în literatură nu este nimic decât teoriile şi conceptele timpului, şi cu aceasta nu ne putem învoi. Poziţia devine şi mai clară cu exemplul următor:

„Shakespeare n'a făcut nimic mai mult decît să reprezinte concepţiile estetice ale timpului său". (p. 12).

Această afirmaţie este „dovedită" prin menţionarea faptului că eroii lui Shakespeare sunt nobili şi iluştri şi că clasele de jos sunt în general tratate humoristic. Argumentul acesta, ca şi acel de mai înainte, ne face să ne întrebăm cum este posibil ca atîţi oameni să aprecieze pe Shakespeare deşi cunosc atît de puţin epoca elisabetană. După d-l Calverton, fără ajutorul istoricului social, Shakespeare ar fi aproape de neînţeles astăzi. Totuşi iată ce spune Emerson: „Tot ce spune Shakespeare despre un rege, băieţaşul acela din colţ simte că este adevărat despre el însuşi".

Explicarea este că d-l Calverton şi alţi istorici sociali cari au aceleaşi păreri fac o distincţie care nu există între literatură şi societate. Literatura conţine totuşi toate faptele cari privesc pe sociologi precum şi (prin aranjament şi comparaţie) implicit o critică a lor.

Este greu de înţeles acest raţionament care face din întrebuinţarea figurilor aristocratice şi nobile la Shakespeare un semn că el s'ar fi supus „formulelor" şi „concepţiilor estetice" alte timpului său. Fost-a oare tot o concepţie a timpului ca regii să devie nebuni ca Lear sau asasini ambiţioşi ca Macbeth? Eroarea criticului provine de sigur din exclusiune şi exagerare. Este foarte uşor a dovedi că este ceea ce se numeşte victorianism la Dickens şi imperialism la Kipling, dar prin aceasta n'am dovedit că nu este nimic decât imperialism la Kipling şi nimic decât victorianism la Dickens. Este, totuşi, foarte important să fim în stare să izolăm aceste elemente so-

ciale pentru a putea ajunge la adevăratul Dickens sau Kipling care se ascunde sub ele.

In timp ce admitem cu d-l Calverton că literatura reflectă societatea, este totuşi logic să considerăm că ea reflectă şi pe individul pe care d-l Calverton nu-l ia în considerare, şi care în viaţa reală este adesea duşmanul societăţii. Dar în viaţa reală este mai greu decît în critică a trata pe duşman ca şi cînd n'ar exista. Dacă considerăm societatea în termeni de literatură în loc de a considera literatura în termeni de societate (sau poate chiar de laborator social?), va fi mai puţină posibilitate de a cădea în această eroare. Să considerăm deci justificaea unei critici literare a societăţii, ca opusă unei critici sociologice a literaturii.

Omul este fundamentul comun, atît al literaturii cît şi al sociologiei. Dela el pureed fapte şi gînduri. Nu este nicio formă de acţiune fără instinct sau gîndire, şi cînd aceste acţiuni sau gîndiri devin colective, căpătînd o semnificaţie socială, ele devin mişcări sociale. Deci mişcările sociale sunt transformarea în acţiune a gîndirii şi instinctelor sociale. In acelaşi timp, forţele predominante ale rasei îşi găsesc expresia în limbă, şi limba scrisă, decînd oamenii au învăţat să scrie, s'a ocupat fireşte cu ideile şi instinctele cele mai puternice. Inainte de aceasta ele erau păstrate în epopei şi balade, în literatura orală.

Mişcările sociale sunt, deci, o consecinţă şi o transformare, în timp ce literatura este expresie. De aceea, dacă vrem să găsim cauza şi originalul trebue să studiem gîndurile oamenilor, să vorbim cu ei, să citim literatura lor. După părerea mea ideea de a explica literatura prin mişcările societăţii este fundamental greşită, sau cel puţin indirectă. Pe cînd o gîndire nu poate fi explicată prin fapta căreia i-a dat naştere, fapta poate fi uşor explicată referindu-ne la gîndire. Cel mai uşor fel de a explica mişcările sociale este de a aduna ideile care le-au produs şi acestea sunt păstrate pentru noi în cărţi, în literatură.

In Taine vom găsi un aliat de valoare, dar este o diferenţă în scop şi metodă. In timp ce metoda lui caută să ilustreze cauza şi efectul şi scopul lui este de a arăta importanţa lor, metoda noastră este observaţia şi scopul nostru este căutarea şi discriminarea faptelor. El explică geniul prin societate, pe cînd noi încercăm să vedem societatea în produsele geniului. Deşi cărările noastre nu sunt totdeauna aceleaşi, aceasta nu ne împiedică să ne întîlnim cîteodată în aceeaşi provincie.

IV

Dacă se admite că apropierea de caracterul altei ţări, pe cale artistică este tot atît de directă şi practică, precum sunt şi alte metode, şi am notat că aceasta este o ramură a criticii care a distras pe mulţi poeţi dela opera creatoare, făcînd dintr'înşii totuşi nişte poeţi mai mari, rămâne acum numai să limităm subiectul nostru şi să discutăm căile şi mijloacele.

Cum obiectul nostru este de a studia atmosfera personală, care a fost particulară Angliei în cele din urmă cîteva veacuri, în care putem descoperi elemente sociale, politice, religioase, economice şi pur intelectuale, nu vom studia diferitele opere în felul vreunei istorii literare. O astfel de metodă ne va da numai un studiu psihologic comparativ al geniului literar. Nici nu ne va fi de mare folos să întrebuinţăm metoda unui studiu psihologic atât de pătrunzător al unui geniu englez cum este *Cromwell* al lui Carlyle, căci o astfel de operă trebuie în mod necesar să se ocupe de ceea ce este neobişnuit şi unic.

Sarcina noastră este mai umilă, dar nu mai puţin grea, şi desigur ne va aduce multe recompense practice dacă reuşim. Trebue să încercăm a descoperi fundamentul comun pe care clădeşte chiar şi geniul şi de care el nu se poate niciodată desface cu totul. Un studiu al unui geniu nu este adesea mult mai mult decît un rezumat al tuturor devierilor sale dela norma socială şi intelectuală: cînd omul este destul de tare, lupta internă împotriva convenţiei, impusă de creştere şi educaţie, capătă înaltul interes al tragediei.

Dacă ne mai îndoim încă de puterea convenţiei şi credem că geniul, în orice caz, nu simte nicio greutate de a se libera de ea, să citim istoria vieţii lui Byron şi comentariile lui Taine, asupra ei. Taine, spune:

„El este aşa de mare şi atît de englez, încît numai dela ei noi vom învăţa mai multe adevăruri despre ţara şi vremea sa, decît dela toţi ceilalţi la un loc". (Taine, op. cit. Cartea IV, cap. 2).

Fiind de acord cu Taine, în ce priveşte pe „ceilalţi", noi credem că adevărurile despre ţară şi vreme trebue să fie întîiu izolate ca lucruri comune, şi numai după aceea vom înţelege mai bine natura geniului şi cauzele conflictelor sale. Societatea poate fi considerată ca un mecanism şi produsele ei pot fi examinate ca oricare alte produse în masă. Odată ce am recunoscut că un produs vine dintr'o fabrică, vom şti că multe altele ca el au fost fabricate. Tot ce avem de făcut este de a colecta diferitele produse şi atunci vom avea o idee lămurită despre ceea ce maşina şi fabrica pot produce.

Este unul din instinctele cele mai de bază ale rasei omeneşti de a personifica ideile şi simţimintele care au cea mai mare însemnătate într'o perioadă şi o ţară anumită. Religia ne oferă o comoară de astfel de personificări şi artele alta. In stadiile cele mai vechi, religia este de aceeaşi natură ca şi artele şi aproape nu se poate distinge de ele, „exprimînd tot sufletul omului în activitate", cu ajutorul frumuseţii formei, muzicii, culorii şi al reprezentării dramatice. Indată ce individul începe a se deosebi de trib, conflictul care începe aduce cu el separarea artelor de religie. Deşi nu este nicio probabilitate pentru o completă reconciliere a lor, este totuşi o cu-

rioasă dovadă a vechii lor legături faptul că epocile de culminare a artelor au fost adesea acelea în care ele au fost direct inspirate de religie, ca în picturile Renaşterii în Italia, în *Divina Commedia* sau în *Paradisul Pierdut*.

Intocmai după cum Dionysos, zeul vinului şi al vieţii, a fost tatăl comediei şi tragediei greceşti, tot aşa drama engleză şi-a căpătat viaţa din religie şi cîtăva vreme le vedem desvoltîndu-se împreună, în Miracole, Moralităţi şi Interludii, dînd poporului într'o formă personală ideile etice şi sociale predominante ale ţării şi epocii.

In cele mai vechi stadii ale dramei în Anglia, în Mistere, găsim unele din cele mai istorice tipuri convenţionale ale noastre, tratate aproape cu acelaşi humor pe care-l găsim azi în *Punch*. In Misterul lui *Noe* ni se înfăţişază toate greutăţile tradiţionale ale căsniciei. Noe, după ce şi-a isprăvit corabia, spune soţiei sale să intre în ea. Doamna Noe, totuşi, cu o perversitate femenină găseşte tot felul de obiecţiuni; ea vrea mai întîi să isprăvească ce avea de vorbit cu prietenele ei. După dialogul humoristic care urmează ea trebuie să fie adusă înăuntru pe sus şi de-abia intrată şi-arată felul ei de scorpie pălmuindu-şi bărbatul. Variaţii pe această temă se pot vedea aproape în fiecare număr din *Punch* şi alte foi humoristee de astăzi.

Profesorul Schelling spune despre *Everyman* (Fiecare), o vestită „Moralitate'' medievală :

„Văzută pe scenă, într'o reprezentare recentă, este surprinzător cît de mult dispăreau abstracţiunile în concretul reprezentării şi în puternica înfăţişare a adevărului spiritual cuprins în piesă. Mare trebue să fi fost efectul acestei drame vechi într'o epocă în care vorbea direct auditorilor în limba, credinţa şi isimţimintele vremii''. (Schelling F. E., English Drame, p. 26, London, Dent).

In *Everyman* şi alte „Moralităţi'', ceea ce poporul din Anglia considera ca vitii şi virtuţi — de fapt toate calităţile din catalogul moral — era tradus în material literar cu toată culoarea locală [1]). In Interludii aceste elemente erau puse aproape în poziţia pe care o au în viaţa reală : în loc ca viţiul sau virtutea să formeze tot caracterul unui individ ele formau numai o parte din el. In piesa lui Heywood *The Four P's* ne vorbesc chiar vocile unor tipuri caracteristice ale ţării şi vremii, cu felul şi dispoziţiile lor.

Nici în istoria politică nici în cea socială nu devin oamenii aşa de distincţi ca în aceste reprezentări ale lor prin ei înşişi. Ne rămîne să notăm cîteva din mijloacele mai demne de încredere pentru apropierea literară de acel caracter special englez care este prezentat în literatura de astăzi.

Tipuri convenţionale, cari sunt personificarea ideilor şi felurilor de viaţă naţionale, pot fi studiate în portrete incomplete sau complete. Portretul incomplet, limitat la cîteva cuvinte în forma

[1]) *Pilgrim's Progress* (Călătoria Pelerinului) de Bunyan, poate fi privit ca o colecţie de moralităţi dintr'o epocă mai tărzie.

unei glume sau a unei scurte poveşti humoristice, ne înfăţişază numai una sau unele din trăsăturile comune tipului. Se cere oarecare practică înainte ca aceste trăsături să poată fi recunoscute ca dînd cheia caracterului, deşi semnul distinctiv al clasei — preot, doctor, hoţ, soţ sau soţie etc. — este totdeauna limpede marcat. E mai bine să notăm şi să studiem întîi portretul incomplet pentrucă ne serveşte ca orientare în cercetarea noastră.

Cel mai bun fel de a începe studiul tipurilor, complete ori incomplete, este prin portretele humoristice din paginile clasicei reviste humoristice engleze *Punch* sau din alte forme humoristice similare prezintate mai condensat în puţine pagini.

Nu este încă general recunoscut nici astăzi că humorul poate fi privit şi dintr'un punct de vedere foarte serios şi nu numai glumeţ. Este un fapt interesant de notat că cele mai humoristice personagii din toate literaturile, Falstaff şi Don Quixote, au fost create de două popoare care sunt în genere recunoscute ca cele mai serioase din Europa — Englezii şi Spaniolii. In literatura engleză, Ben Jonson, dramaturgul din vremea reginei Elisabeta, unul dintre cei care au luat arta şi lumea mai în serios, s'a lăsat dominat de o teorie a „humorilor'' [1]), şi ne-a dat una din cele mai interesante încercări în englezeşte de a introduce psihologia în literatura creatoare în *Every Man in His Humour*. Ideea că humorul este numai un producător de rîs vine dintr'o confuzie a scopului cu efectul incidental. Ţinta autorului şi a cititorului se întîlnesc în descoperirea firii omeneşti şi rîsul poate fi considerat ca manifestarea plăcerii de a fi făcut această descoperire. Recunoaşterea şi înţelegerea capriciilor şi a trăsăturilor predominante ale semenilor noştri produce una din cele mai mari sensaţii de plăcere pe care le poate avea omul; iar cînd această cunoaştere nu este folosită de scriitor pentru a face o tragedie, se întîmplă de multe ori să se inventeze situaţiuni în care oamenii devin un joc al capriciilor lor. Cu cît rezultatele sunt mai grotesce, atîta vreme cît aceste rezultate nu introduc un element asupra căruia nu putem avea nici o stăpînire, ca moartea sau o boală serioasă, cu atît mai mare este plăcerea şi ilaritatea produsă.

Este interesant a nota că omul cu humor este printre cei dintîi care să recunoască posibilităţile tragice ale vieţii [2]).

Iată cum descrie Thackeray funcţiunea humoristului:

„Humoristul caută să deştepte iubirea ta, mila ta, bunăvoinţa ta — dispreţul tău pentru neadevăr, pretenţie... — înduioşarea pentru cei slabi, pentru cei săraci, apăsaţi, nenorociţi. Pe cât poate mai bine el face comentarii asupra tuturor acţiunilor şi pasiunilor obiş-

[1]) Ben Jonson, înţelegea prin „humor'', o dispoziţie predominantă a minţii (sau a trupului), determinată de cele patru humori cardinale ale trupului — sângele, phlegma, minia şi melancolia. Jonson a ilustrat teoria că fiecare om are o humoare predominantă în *Every Man in His Humour*.

[2]) Ambiţia comedianilor vestiţi de a juca în tragedie este bine cunoscută. Charley Chaplin ne-a dat şi el cîteva filme excelente a căror temă este tragică — de exemplu *The Woman of Paris*.

nuite ale vieţii. El se face, am putea spune, un predicator de toate zilele. (Thackeray, *Lectures on The English Humorists*).

Acesta era şi atitudinea spirituală a lui Cazamian cînd a scris: „En France nous avons le sentiment quand vous prononçons le mot „humour" de toucher à quelque chose de spécialement britannique... Il este impossible d'exagérer la place tenue par l'humour dans le vie morale de l'Angletere [1]".

Sunt, fireşte, tipuri de humor mai larg sau mai strîmt ; totuşi chiar şi tipul cel mai strîmt de humor nu este cu totul superficial, deoarece este bazat pe o cunoaştere a firii omeneşti. Acesta se deosebeşte de humorul unui Shakespeare, care îmbrăţişază aproape o lume, mai mult prin strîmteţe decît printr'un fel deosebit de a fi.

Dar toată această chestiune a humorului rămîne încă să fie explorată. Bergson şi Freud au atacat-o fără rezultate hotărîte, afară de acela că au arătat seriozitatea studiului, şi publicarea de curînd a trei cărţi noi [2]) asupra acestui subiect arată că încă i se acordă multă atenţie [3]). In viitorul apropiat va fi poate recunoscut ca unul din cele mai importante elemente în literatură ca şi în criitica psihologică.

Artistul care este un om cu o sensibilitate neobişnuită, este plin de un respect religios în prezenţa lucrurilor cari merg mai adînc decît cunoştinţa omenească, dar în acelaşi timp, afară de cazul dacă trăieşte cu totul numai în sferele cele mai înalte [4]), el poate să înţeleagă uşor şi maşinăria convenţilor sociale. Intr'adevăr opera sa, chiar dacă nu este deadreptul humoristică sau satirică, nu va fi adesea nimic mai mult decît un joc între omul convenţional şi individul din el, şi aproape că nu mai e nevoie să menţionăm că artistul ia de obiceiu partea celui din urmă. In *Salvation of a Forsyte* (Mîntuirea unui Forsyte) [5]) acest conflict formează acţiunea povestirii şi convenţiunea cîştigă [6]) după cum se întîmplă adesea

[1]) Cazamian, op. cit., p. 94.

[2]) Priestley, J. B. *English Humour*, Longmans, London. Edinger & Neep, *The Future of Nonsense and Pons Asinorum*. Gould, Gerald, *Democritus or The Future of Langhter*.

[3]) Vezi cîteva comentarii interesante în The Times Literary Supplement, Dec. 26, 1929.

[4]) Nici Dante, nici Milton, nu sunt în genere socotiţi ca avînd simţ pentru humour. Profesorul Raleigh, spune despre Milton: „Lipsa lui de humor l-a înstrăinat de mii de oameni". (p. 6 în *Milton*).

[5]) Prima poveste din volumul *Caravan*.

[6]) Convenţionalismul îndrăgostiţilor în opera lui Dickens, dă ocazia lui Taine să scrie o diatribă despre „Hipocrisia engleză" (Cartea V, op. cit., Cap. I). Aceasta nu este drept: civilizaţia se arată în mare parte în convenţii, şi Francezii, cum e de aşteptat, au şi ei destule. Acestea privesc în Franţa mai ales arta de a mânca şi a bea şi manierele societăţii înalte. Aşa numiţii „gourmet" şi „bon viveur", personificaţi mai mult sau mai puţin în cea mai mare parte din tipurile convenţionale franceze, au fost importate în Anglia, întocmai cum tipul de „gentleman" şi cel de „sportsman", au fost importate în Franţa. Este tot atît de neraţional să zici că tipul de gentleman îndrăgostit ca Henry Esmond, este un hipocrit, după cum ar fi să numeşti astfel pe un „gourmet". Amândoi se poartă după o convenţie ce le-a fost impusă de atîtea secole şi care a devenit pentru ei o a doua natură. In loc de a vorbi de hipocrizie am repeta mai curând vechia vorbă: De gustibus non est disputandum.

la Englezi. La sfîrşit, totuşi, scriitorul îşi ridică masca şi-şi arată regretul, dar aici, ca şi în alte părţi Galsworthy ne-a dat portretul unui tip englezesc credincios legilor propriului său mecanism convenţional.

V.

Istoria timpurilor noastre arată că publicul cititor recunoaşte instinctiv adevărul şi semnificarea interpretării literare a timpurilor sociale. Babbitt (caracterul principal din romanul cu acelaş nume al lui Sinclair Lewis) a fost recunoscut imediat ca un portret al prototipilor săi din viaţa reală şi a dat un cuvînt nou limbii engleze, pentru explicarea căruia ar trebui mai multe pagini de critică sociologică şi cari i-ar reda înţelesul încă mai puţin precis.

Ne vin uşor în minte şi alte nume literare, cari conţin o critică literară concentrată a unor tipuri naturale şi sociale. Din Biblie avem pe Daniel [1]), Fariseu, Femeea lui Putifar şi multe altele ; din literatura mai recentă Shylock, Othello, Jacques, Falstaff, Romeo şi Julieta, Jekyll & Hyde, Bill Sykes [2]), Pecksniff, Sherlock Holmes — şi lista e departe de a fi completă. Sociologii şi filosofii dela Plato încoace, pentrucă n'au găsit de cît rar şi incidental în literatură metoda lor dialectică, au trecut adesea cu vederea faptul că ea este cea mai veche critică a vieţii [3]). Dar în literatură, critica vieţii este implicită, nu explicită — aranjamentul semnificativ şi contrastul, atunci cînd scriitorul este priceput, iau locul argumentului şi pentru mintea populară, în orice caz, ele sunt mai cu efect.

Babbitt se deosebeşte de cele mai multe tipuri mercenare ale lui Dickens (Grandgrit este un bun exemplu al acestora) prin faptul că el nu e o victimă a naturii, ci a educaţiei şi a împrejurărilor sociale în care se găseşte. El nu este, totuşi, numai un tip naţional sau reprezentativ pentru ocupaţia sa, ci el reprezintă vremea de astăzi în care oamenii sunt prea adesea sclavii maşinăriei pe care au inventat-o ei înşişi.

Sinclair Lewis ne-a dat în *Main Street* şi *Dodsworth* alte exemple de oamenii cărora societatea nu le-a permis să se desvolte decît într'o singură direcţie. In literatura produsă în Anglia, tipul cel mai apropiat de acesta este poate în romanul *The Card* al lui Bennett. In romanul şi filmul german *Metropolis* vedem un veac al maşinismului viitor încă mai formidabil decît cel pe care-l cunoaştem astăzi.

[1]) Felul cum poporul a primit judecata literară se poate vedea din folosirea obişnuită a unor expresii ca: „Daniel a venit la judecată", sau „Un Romeo dela ţară".

[2]) Intrebuinţat adesea în limba gazetărească în englezeşte ca sinonim pentru tâlhar.

[3]) Matheiu Arnold, „The Study of poetry", în *Essays in Criticism Second Series*. Macmillan, 1925, p. 5.

Amintindu-ne de vechea epigramă a filosofilor că omul a făcut pe Dumnezeu după chipul şi asemănarea sa, recunoaştem că Babbitt are nevoie de o nouă religie. Bruce Barton a pătruns în mintea tuturor semenilor lui Babbitt şi în romanul său *The Man Nobody Knows* (Omul pe care nu-l cunoaşte nimeni) a prezentat într'o expunere clară o religie care înlocuieşte vechea moralitate convenţională prin oportunism. Putem vedea ce este nou în religia vremii noastre comparînd pe Cristos al lui Thomas a Kempis (din Imitaţia lui Isus Cristos) sau pe cel al lui Saint François de Sales (Traité de l'amour de Dieu) cu acel al lui Bruce Burton.

Afară de aceste varietăţi ale tipului Babbitt în America şi al familiei Forsyte în Anglia, ce tipuri populare mai avem astăzi în Anglia ? Dacă teoria noastră este bună ne aşteptăm ca răspunsul să fie semnificativ pentru tendinţele sociale. Iată ce spune unul dintre „moderni'' despre acest subiect:

„**Puterea de a crea mituri.. pare a fi datorită unui fel de ferti**litate vitală emoţională foarte intensă pe care numai puţini autori moderni o posedă. James Joyce o are : notorietatea lui Mr. Bloom, acest Anti-Pickwick (am putea spune chiar „Anti-Christ'') al inteligenţii, l-a făcut nemuritor pentru un număr tot mai mare de cititori. Galsworthy a reuşit poate tot aşa de bine cu familia Forsyte; dar cine se preocupă de caracterele create de Miss Richardson, Mrs. Woolf, Swinnerton sau Huxley? [1])''.

Matthew Arnold în opera [2]) amintită mai sus ne explică dependenţa artistului creator de atmosfera mentală a timpului în care trăieşte, (confirmînd astfel teza noastră). Chiar dacă adăogăm pe Norman Douglas, cu al său Mr. Keith, la lista de autori menţionaţi mai sus ca avînd puterea de a produce caractere vitale, vom nota o coincidenţă curioasă : toţi aceştia aparţin generaţiei mai vechi şi astfel îşi iau inspiraţia vitală dintr'o vreme trecută.

Haosul de idei pe care-l găsim la Huxley, deşi el însuşi recunoaşte, cum am văzut mai sus, că el nu este reprezentativ, şi cu toate cele ce am spus mai înainte, ne dă totuşi o lămurire asupra epocei sale, tot aşa şi vagile încercări psiho-analitice ale lui D. H. Lawrence. Haosul şi vagul sunt o caracteristică a mişcărilor de după războiul mondial, şi cum Huxley şi Lawrence sunt şi ei luaţi de curentul acesta, ei pot fi socotiţi că-l reprezintă, deşi prin aceasta nu reprezintă încă în totul epoca lor. Faptul că ei n'au reuşit să ne înfăţişeze caractere ne arată că convenţiile vremii ce vine nu şi-au găsit încă forma în cărţile lor şi că aceste convenţii nu sunt încă şi nici nu par a deveni aşa de decadente cum vor unii pesimişti să ne facă să credem.

---

1) **Sherard Vines, *Movements in Modern Poetry and Prose*, p. 274.**

2) **„The Function of riticism at the Present Time''.**

Vechile convenţii ale clasei de mijloc din Anglia sunt încă destul de puternice după cum se dovedeşte prin popularitatea pe care o are tipul Forsyte: un Beau-Geste, eroul cărţii cu acelaşi nume a lui P. C. Wren, reprezintă idealul de soldat-gentleman-sportsman, ne înfăţişază un tip care îşi păstrează locul în opinia populară, împotriva romanelor ştiinţifice de felul lui Wells sau al celor cu detectivi, cari reprezintă unele „tendinţe moderne''.

JOHN BURBANK

UN PICTOR MOLDOVEAN DIN SECOLUL TRECUT: NICOLÒ LIVADITI [1])

Cîteva notițe întîmplătoare în *Albina Romînească* [2]) din anii 1832—1833 și patru tablouri aflate la Pinacoteca din Iași, reprezintă tot ce s'a știut pînă acum despre existența acestui pictor din prima jumătate a veacului trecut.

Nicolò Livaditi pe care soarta avea să-l poarte pînă prin părțile noastre, s'a născut la Triest, în anul 1802, ca al cincilea fiu al lui Diamante Livaditi și al soției sale Vassilachi, ambii de origină grecească [3]).

Negustor cu stare, tatăl pictorului lăsa după moarte soției și celor șase copii ai săi (Cristoforo, Costantino, Eugenia, Alessandro, Nicolò și Caterina) o avere în numerar de circa patruzeci de mii de florini de Viena [4]), două case și mai multe prăvălii; el mai lăsa o

[1]) Primele cercetări în legătură cu acest pictor le-am intreprins acum doi ani cu scopul de a fi comunicate într'o ședință a Seminarului de Istoria Artei de sub conducerea d-lui prof. Gh. Oprescu. Cum însă, datorită bunăvoinței descendenților pictorului și a altor câteva persoane, care vor fi la timp numite, am putut culege informații cu desăvârșire nouă și descoperi tablouri de a căror existență nu se știuse nimica, am socotit interesant să încerc a schița, pe baza datelor aflate pînă în prezent, — ca o modestă contribuție la istoria artei romînești din sec. XIX — figura acestui pictor pînă acum necunoscut.

[2]) *Albina Romînească*, 1832, Nr. 97, p. 388 și 1833, Nr. 21, p. 84.

[3]) Datele acestea și cele imediat următoare au fost luate din testamentul lui Diamante Livaditi, redactat la Triest în anul 1809. O copie de pe acest testament, trimiseră în țară pentru lichidarea averii lăsată de Nicolò Livaditi în Italia, se află în Muzeul Al. Saint Georges al Fundațiilor Culturale Regale din București.

[4]) Florinul de Viena este zlotul din Ardeal. Zloții, după cum arată însuși numele (zlot aur) erau la origină monede de aur. Totuși pe la 1809 se făceau din argint și echivalau cu talerii. Un zlot, sau florin de Viena, avea deci o valoare egală cu doi lei de aur, dinainte de războiul mondial. (Comunicat de d-l C. Moisil).

sumă importantă bisericii ortodoxe San Nicolo din Triest și o alta mai modestă pentru săracii din oraș.

Dată fiind starea materială a familiei, presupunem că Nicolò Livaditi a dus acasă la el o viață îmbelșugată; dar despre copilăria și adolescența lui nu avem niciun fel de știre. Cunoaștem [1]) numai că tînăr încă, în orice caz înainte de a avea treizeci de ani, el se căsătorește cu florentina Carlotta Cianchi și, la foarte scurtă vreme, pleacă cu ea spre Orient. Ce l-a determinat pe Livaditi să ia drumul pribegiei, nu putem spune precis. Se zice că părinții Carlottei (în special mama sa, spaniola Medina Celli), s'au împotrivit cu atîta îndîrjire la căsătoria fiicei lor cu un ortodox, încît cei doi tineri nu au putut decît fugind să scape de urgia lor. Nu știm pînă la ce punct această ipoteză romanțioasă și atît de mult în gustul vremii poate fi adevărată. In orice caz, chiar dacă această căsătorie a contribuit și ea într'o măsură oarecare, motivul cel mai temeinic al expatrierii lui pare însă să fi fost de ordin politic și anume, împărtășind în chip fățiș ideile lui Mazzini, cu care se spune că a fost cîtva timp și în corespondență [2]), tînărul Nicolò a devenit suspect și a fost silit să plece în grabă în străinătate [3]).

După un scurt popas la Constantinopol, Livaditi și soția lui se stabilesc la Iași. Nu cunoaștem nici motivul care l-a determinat să-și aleagă țara noastră [4]), nu știm nici cînd a venit. E totuși cert că acest lucru trebue să se fi întîmplat cu cîtva timp înainte de 1832, dată la care Livaditi era îndeajuns de cunoscut pentru a i se încredința decorarea teatrului înființat în acel an, în capitala Moldovei, de către frații Fouraux [5]), după cum mărturisește următoarea însem-

[1]) Informație dată de familie.

[2]) Informație dată de d-na Adela Vidrașcu, nepoată de fiu a pictorului, care își amintește că tatăl său îi vorbea, în vremea copilăriei, de aceste scrisori care încă existau, dar despre care acuma nu se mai știe nimica. Dealtfel în legătură cu ideologia mazziniană la noi se poate vedea: Alexandru Marcu, *Conspiratori și Conspirații în epoca Renașterii politice a Romîniei (1848—1877)* București, 1930. (Indice).

[3]) Această a doua ipoteză e destul de verosimilă, nu numai pentrucă expatrierea lui Nicolò Livaditi coincide cu epoca, din preajma anului 1830, cînd încep în Italia înverșunate persecuții împotriva discipolilor lui Mazzini (cfr. Pietro Orsi, *Breve storia d'Italia*, Milano, Hoepli, 1923, p. 232) dar și pentrucă astfel putem să ne explicăm dece pictorul, plecat desigur pe furiș și în mare grabă, și-a lăsat în părăsire bunurile dela Triest.

[4]) Nu ar fi exclus ca Livaditi să fi fost atras la noi de mișcarea artistică înjghebată în acei ani de moldoveanul Asachi. Nu credem totuși ca el să fi venit la Iași chemat (cum a fost cazul cu Schiavoni) deoarece în acest sens nu avem nici o mărturie, și apoi relațiile dintre pictor și Asachi nu au fost (și se va vedea) lipsite întru totul de cordialitate.

[5]) In 1832, pe vremea ocupației rusești, frații Fouraux, veniți la Iași cu o trupă franceză, cer dela guvern, prin adresa Nr. 3.746 din 27 August, învoirea de a înființa un teatru. Sala amenajată de către arhitectul Fraivald (sic) și decorată de Livaditi a fost inaugurată, sub numele de „Théatre de Variétés" (sic) la 4 Decemvrie același an, Cfr. T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, Iași, 1915, vol. I, p. p. 109 urm.

nare din *Albina Romînească* [1]): „Decorațiile s'au zugrăvit de D-l Livaditi, carele pe cortină (perdeaua întiia) au înfățișat muzele, fiecare în a lor îndeletnicire''.

La puțină vreme deci după stabilirea în țară, pictorul are prilejul de a se putea afirma printr'o lucrare importantă care, fără îndoială, nu a rămas necunoscută, date fiind proporțiile de adevărat eveniment pe care le-a luat, în viața culturară a Iașului, deschiderea primului teatru [2]).

Totuși, trei ani mai tîrziu, la înființarea Academiei Mihăilene, a cărei clasă de desemn și ,zugrăvie'' reprezintă oarecum prima școală superioară de pictură în Moldova, Nicolò Livaditi nu e numit profesor [3]), iar în *Albina* lui Asachi îl găsim menționat de cîteva ori în treacăt, fără niciun comentariu relativ la arta lui, lucru ciudat pentru foaia care, în mod obișnuit, împărțea cu dărnicie încurajări și elogii celor ce se dedicau artei de a „zugrăvi''.

Dacă ținem apoi seamă de faptul că Asachi, îndrumătorul respectat al picturii moldovene — el însuși pictor, de altfel — nu-i pomenește numele în niciuna din scrisorile în care găsim atîtea informații prețioase despre artiștii de atunci, avem dovada evidentă că el nu s'a bucurat de stima și prietenia învățatului ieșan [4]) și astfel a rămas departe de mișcarea artistică oficială a vremii [5]).

Pictorul a fost în schimb protejat dela început de către familia Cantacuzino Pășcanu, care l-a recomandat la mulți boeri moldoveni, pentru a le face portretul. Și în puțin timp, Livaditi, tînăr, inteligent și cult, cu figură energică și cu ochi pătrunzători (așa cum îl putem vedea în autoportretul său), priceput la „zugrăvie'' și care, mai presus de orice, aducea cu el un suflu de romantism și răsvrătire, și-a cîștigat bunăvoința elitei din acele vremuri, pe care o și distra de sigur cu însușirile-i alese de muzicant [6]) și uneori chiar de actor diletant, după cum găsim notat în *Albina Romînească*.

La începutul anului 1833 au avut loc pe scena teatrului de curînd inaugurat, două reprezentații date de diletanți; prima a fost în

[1]) *Albina Romînească*, 1832, Nr. 97, p. 388.

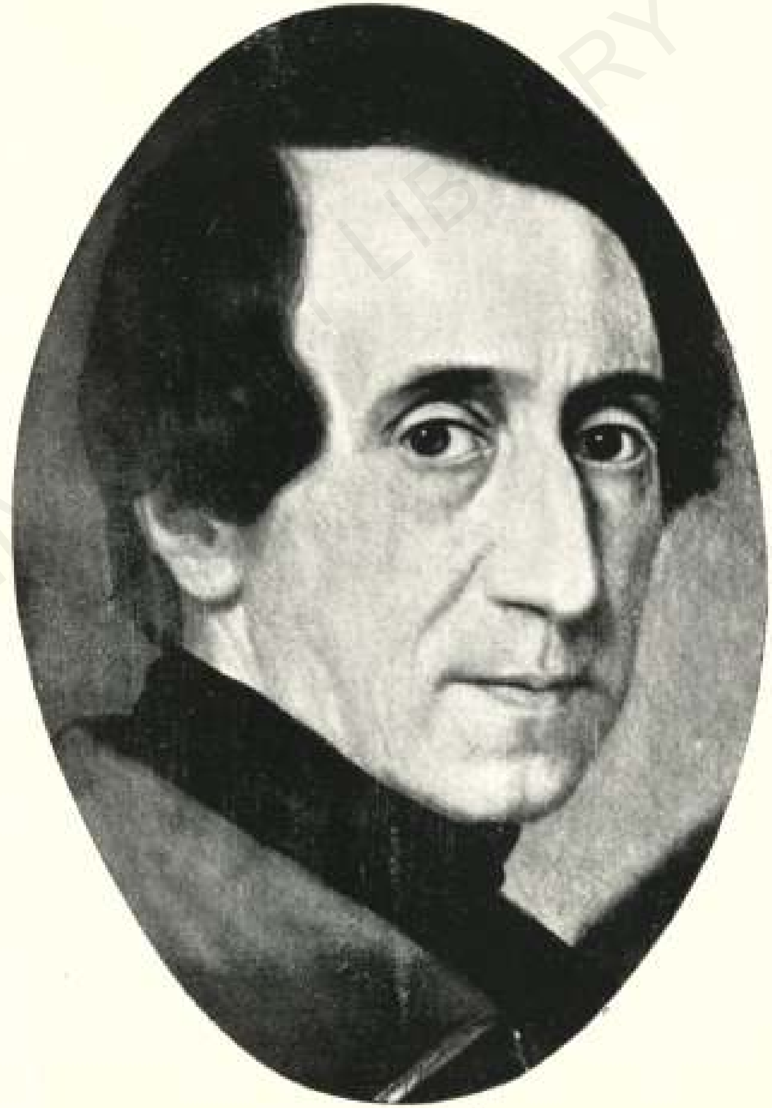
[2]) Cfr. T. Burada, *op. cit.*, p. p. 109 urm.

[3]) Se știe că acest post a fost încredințat la început lui Müller, litograful oficial al lui Asachi. In 1837 catedra e oferită italianului Schiavoni, chemat la Iași în acel an Cfr. Gh. Oprescu, *Pictur romînească în secolul XIX*, București, 1937, p. p. 39 urm.

[4]) Atitudinea aceasta pare într'adevăr ciudată mai ales că Livaditi venea din țara unde Asachi fusese dus la învățătură și pentru a cărei artă nutrea un cult deosebit. (Graba cu care oferă, în 1837, catedra de „zugrăvie'' italianului Schiavoni e îndeajuns de elocventă). Să credem că pe Livaditi nu-l aprecia ca pictor ar fi desigur naiv, deoarece cunoaștem cu toții mentalitatea acelei vremi în materie de artă și apoi, pentru timpul său, Livaditi nu era (și o vom vedea îndată) un artist neînzestrat. Așa încât indiferența sau poate ostilitatea, scriitorului ieșean nu se poate explica decît printr'o neînțelegere personală între cei doi sau prin deosebirea între convingerile politice ale unuia și ale celuilalt.

[5]) Cfr. Gh. Oprescu, *op. cit.*, p. 43.

[6]) Știm dela familie că atît Livaditi cît și soția sa cîntău frumos din gură.

Autoportret

(Col. D-nei col. Pandele).

Portretul Carlottei Livaditi (soţia pictorului)

(Col. D-nei col. Pandele).

Portretul Eufrosinei Livaditi (fica pictorului)

(Col. D-nei Col. Pandele).

Portretul lui Achile Livaditi (fiul pictorului)

(Col. D-nei Adela Vidraşcu).

Portretul unei necunoscute

(Col. Prof. N. Ionescu).

Portretul Principelui Constantin Mavrocordat

(Muzeul Saint-Georges al Fundaţiilor Culturale Regale).

Portretul unei necunoscute

(Muzeul Sima).

limba germană „pentru beneficiul d-lui Herfner, director de orches-„trul teatrului. A doua era drama italiană a nemuritorului Metas-„tasio, intitulată *La Didone abandonata* (sic) dată pentru beneficiul „lui Sinior Livaditi, ghibaciului zugrav acestui teatru. Sinior [1]) Liva-„diti care a reprezentat pe Dido și Sinior [2]) Kemingher, în rolul Se-„lenii, prin cunoștința măestriei teatrale și a declamației versu-„rilor armonioase, au adus privitorilor cea mai plăcută mulță-„mire ...."

„Asemenea și Sinior Livaditi în partea lui Eneas, s'a sirguit a „îndeplini reprezentația italiană [3])".

Așa încît pictorul, prețuit și încurajat de boieri, deci de „amatorii de artă" ai acelor vremuri, reușește să cîștige ca autor de portrete și cu lecții de pictură (se știe că l-a avut de elev pe Negulici), sume îndestulătoare pentru a-și putea întreține familia, devenită suficient de numeroasă, căci între timp ajunsese tatăl a patru copii: Achile, Eufrosina, Aglae și Alexandru [4]).

Rămas definitiv în țară și asimilat întru totul societății romînești [5]), Nicolò Livaditi se stinge din viață spre anul 1860.

E tot ce am putut afla, pînă în prezent cel puțin, relativ la acest pictor cu sînge grecesc în vine, născut însă la Triest și trimes apoi de soartă să-și încheie zilele pe pămînt moldovenesc unde, aproape trei decenii, a zugrăvit cu dibăcie pe pînză, hîrtie, ori fildeș, chipurile de boieri și jupănițe romînce din prima jumătate a veacului trecut, deoarece, în afară de pictura executată la Teatrul de Varietăți [6]) și care, după cît se știe, a fost o încercare unică în cariera lui de pictor, Livaditi s'a consacrat exclusiv portretului.

*

* *

Risipite pe la urmașii acelor pe care i-a pictat, prin orașe de provincie și pe la conace de țară cele mai multe nesemnate portretele lui Livaditi au rămas necunoscute, în marea lor majoritate. Așa încît pentru a ne face o cît de sumară idee de ce a însemnat pictura

---

[1]) Formă greșită pentru *Signora*, deoarece este vorba de Carlotta Livaditi.

[2]) Greșală identică cu acea de mai sus.

[3]) *Albina Romînească*, Nr. 21, din 27 Martie 1833, p. 84. Reprodus în T. Burada, *op. cit.*, vol. I, p. p. 116—17.

[4]) Cel din urmă dintre ei avea să fie tatăl lui Alexandru Livaditi, caricaturistul ieșan de acum cîteva decenii.

[5]) După moartea pictorului, pentru o totală despărțire de meleagurile străine de pe care veniseră, Carlotta Livaditi trece la ortodoxism.

[6]) Din lucrarea aceasta n'a rămas nici o urmă, Teatrul de Varietăți fiind dărîmat în anul 1856. Crt. T. Burada, *op. cit.*, p. p. 345—46.

lui, ne vom rezuma deocamdată [1]) la acele cîteva pe care pînă în prezent am reușit să le aflăm și anume:

Un portret al principelui Constantin Mavrocordat, miniatură pe fildeș, ovală (I. 0,05×L. 0,04), semnată și purtînd data 1840. (Muzeul Al. Saint Georges al Fundațiilor Culturale Regale din București [2]).

Un portret de femeie, aquarelă, ovală (I. 0,16×L. 0,12), semnată, nedatată (Muzeul Simu din București).

Un portret de femeie, pictură în uleiu (I. 0,58×L. 0,48), semnat, nedatat (Col. Prof. N. Ionescu, din București).

Portretul lui Achile Livaditi (fiul pictorului), pictură în uleiu, (I. 0,23×L. 0,18) nesemnat, nedatat. (Col. D-nei Adela Vidrașcu, din București).

Portretul Eufrosinei Livaditi (fiica pictorului), pictură în ulei, (I. 0,68×L. 0,52) nesemnat, nedatat. (Col. D-nei Col. Pandele, din București).

Portretul soției pictorului, pictură în ulei, nesemnat, nedatat. (Col. D-nei Col. Pandele).

Portretul artistului, pictură în ulei, oval, nesemnat, nedatat. (Col. D-nei Col. Pandele).

Dar înainte de a încerca pe baza acestor portrete, o caracterizare a operei lui Livaditi va trebui să aruncăm o cît de fugară privire asupra gustului și mentalității artistice de acum un veac, fiindcă numai integrînd-o vremii în care a fost lucrată vom putea să ne dăm seama de adevărata ei valoare.

Baudelaire a spus cîndva că „există două feluri de a înțelege „portretul: istoria și romanul. Prima este redarea fidelă și minu„țioasă a conturului și formei în vreme ce a doua, specifică pictorilor „coloriști, constă în faptul de a face dintr'un portret un tablou, mai „bine zis o poemă cu accesoriile sale de spațiu și de visare" [3]).

Portretul romînesc din secolul trecut se integrează pe deplin în prima definiție și explicația firească o găsim cu ușurință, mai mult decît în tendința personală a pictorilor, în gustul și preferința clientelei lor de atunci. In contact cu Occidentul pe care de puțină vreme prinseseră a-l descoperi, boierii noștri își dau seama de rolul important al artei în viața unui popor care se vrea civilizat și, dor-

[1]) In lucrarea sa *Pictura Romînească în secolul XIX*, (ed. cit., p. 44) d-l prof. Gh. Oprescu, semnalează, în posesia Pinacotecii din Iași, patru portrete ale lui Livaditi, reprezentînd pe Logofătul A. Ghica, pe Col. Liubobratici, pe Grigore Ghica și pe bătrînul Lochman.

D-l Col. Lupu Balaiș, descendent al pictorului, mă înștiințează de asemeni că posedă la moșia d-sale din jud. Dorohoi mai multe lucrări de Nicolò Livaditi și că portrete de același pictor se află și în colecțiile altor cîțiva proprietari de moșii din împrejurimi. Intrucît împrejurările nu mi-au permis să le văd înainte de redactarea prezentului articol, rămîne ca, atît acesta cît și cele dela Iași, să fie integrate la prima ocazie în concluzii.

[2]) Miniatura a fost donată acestui muzeu în anul 1930, de către principesa Gisèle Nicolae Soutzo, strănepoata prințului Constantin Mavrocordat.

[3]) După Baudelaire, *Curiosités esthétiques*, Paris, éd. Lemerre p. 141.

nici să contribue la crearea și desvoltarea unei arte romînești, iau sub protecția lor pe pictori și încep să le dea comenzi. Dar bunăvoinței lor îi lipsește pregătirea și cultura necesară ca să poată înțelege și prețui obiectiv valoarea absolută a operei de artă [1]). Astfel preferința lor se îndreaptă în mod fatal spre portret, gen distinat, prin însăși natura lui, să fie mai accesibil acelor nepregătiți care nu cer dela el decît ceea ce înțeleg și ce-i poate satisface, adică o asemănare cît mai mare cu modelul. Reprezentarea fidelă a propriei lor imagini le încîntă naivitatea și le măgulește orgoliul; iar atitudinea doamnei din aquarela menționată — care, după ce a îmbrăcat rochia cea mai elegantă,—s'a instalat grațioasă cu brațul drept sprijinit, într'un gest plin de afectare, de măsuța de alături, lăsînd pe celălalt că cadă, cu o voită nepăsare, peste mătasea neagră a rochiei, este dovada evidentă că pentru lumea de atunci portretul nu însemna mai mult decît acum fotografia.

Totuși în mulțimea aceasta de imagini zugrăvite se întîlnesc și portrete care, depășind nivelul producției „artistice" a vremii, ne vorbesc de existența unor pictori îndeajuns de înzestrați, pentru a putea să pună în lucrul executat, alături de probitatea unor buni meșteșugari, suflet și emoție. Printre ei, fără îndoială, merită să aibă un loc și Nicolò Livaditi, „zugravul" de acum un veac, care s'a arătat în stare nu numai să insufle viață și să prindă în culoare pe chipul modelelor sale reflexul sufletului lor, dar care a și stăpînit cu destulă îndemînare (repetăm din nou că totul se judecă în raport cu vremea) tehnica însăși a picturii.

Desenator dibaci și personal, chiar în lucrările cele mai neexpresive, cum ar fi, de exemplu, portretul fiului său Achile (a cărui figură totuși e foarte clar desemnată) sau aquarela menționată în care partea superioară (figura, umerii, brațul) sunt de un contur fără greș, Livaditi s'a dovedit de asemenea îndemînatic și adesea ori plin de finețe în redarea, nu ușoară, a coloritului figurii. Remarcabil pentru aceasta este mai ales portretul din Col. D-lui Prof. N. Ionescu, în care tonul alb trandafiriu al pielii este atît de fin lucrat, încît simțim pulsînd sub el sîngele care-l colorează. Iar pentru a putea înțelege că nici sensibilitatea față de materie nu i-a lipsit acestui pictor e deajuns să privim miniatura pe fildeș mai înainte amintită, în care e atît de vădită preocuparea de a reda deosebirea dintre față, stofa costumului și păr, pe care, sub buclele lui, îl simțim mătăsos și suplu.

Foarte minuțios de sigur așa cum i se cerea, se dovedește pictorul în redarea costumului. Iar atunci cînd este vorba de portrete femenine, el întîrzie mai ales asupra înfloriturilor din garniturile de dantelă sau pentru a cizela finețea bijuteriilor purtate. De altfel acestea sunt, aproape întotdeauna, singurele pete luminoase în tonalitatea brună, pînă la un punct mohorîtă, a tablourilor lui.

[1]) Pentru mentalitatea artistică a vremii, să se vadă Teodora Voinescu, *Anton Chladek și începuturile picturii romînești*, București, 1936, p. p. 35 urm.

Insă tuturor acestor îndemănări de pictor conștiincios și în deajuns de stăpîn pe meserie se adaugă la Livaditi o calitate mai de preț, aceea de a fi insuflat viață figurilor pictate. Prin fluturarea unui zîmbet, prin tristețea ochilor sau resemnarea blîndă a feței el a știut să surprindă și să exprime pe chipul fiecăruia resfrîngerea unui suflet, pe care mult prea puțini dintre pictorii, de atunci l-au simțit și l-au redat. Pentru a ne putea convinge deajuns să privim cît de vie și expresivă este figura Carlottei, în portretul amintit.

Imbrăcată într'un costum elegant dar serios, soția lui Livaditi se desprinde de pe fondul brun al cadrului într'o poză naturală, absolut necăutată. Cu mîinile încrucișate cuminte pe genunchi, ea privește drept în față și în căutătura ei se deslușește ușor toată seriozitate de burgheză înstărită, mamă a mai multi copii, pe care viitoarea vieții cu ademenirile ei a încetat s'o mai înșele. De altfel privirea Carlottei, tihnită și înțeleaptă, e în deplină armonie cu placiditatea feței înecată în grăsime, care mai păstrează totuși urma frumuseții trecute.

In schimb chipul necunoscutei, din portretul aparținînd D-lui Prof. Ionescu, cu ochii albaștri frumoși sclipind o șiretenie, care privesc puțin piezis, și forma arcuită dar disprețuitoare a gurii, e mărturia unei firi convinsă de farmecul ei, care se pare că așteaptă să înfrunte și să învingă viața

La fel de adevărată și vie este figura lui Livaditi el însuși, în care doar ochii negri sclipitori au rămas tineri și din care, contrastînd cu trăsăturile adînci și brăzdate ale feței, se desprinde un sentiment de profundă oboseală.

Expresiv și interesant, în deosebi pentru atmosferă, este de asemenea portretul fiicei sale Eufrosina, reprezentată șezînd, cu o carte întredeschisă rezimată pe genunchi. Figura brună a copilei, învestmîntată în alb, apare pe un fond de peisagiu fantezist cu munți înalți, printre care șerpuește lin un rîu. Două lebede elegante, plutind pe apele lui, însemnă la rîndul lor alte pete albe mici, pe verdele mohorît al plantelor dinprejur. Tristețea acestui loc se resfrînge toată în ochii, cu limpezimi de ape albastre ai fetei care, rezimînd o clipă cartea pe genunchi, privește înainte, drept, cu o fixitate întrebătoare și poate grea de nostalgie. Singur printre tablourile, pe care le cunoaștem noi, unde figura omenească e încadrată de natură, portretul acesta rămîne pentru atmosfera lui, în care este evidentă amintirea maeștrilor italieni, o bucată nu numai reușită, dar foarte expresivă atît pentru autor, cît și pentru întreaga pictură romînească de acum o sută de ani, mărturie a influențelor care i-au venit din afară, la primele începuturi.

Fără a încerca să tragem concluzii definitive, putem totuși, din lucrările cunoscute pînă acum, să afirmăm că Livaditi a posedat frumoase însușiri de portretist. Bun observator și bun desenator el a prins cu eleganță grația plină a unui umăr, sau liniile mlădioase ale unui braț descoperit; a știut să îmbine culoarea pentru a reda finețea unui obraz femenin. Nu i-a lipsit nici dibăcia de a fixa catifelarea și moliciunea unei stofe și, deși ținut de moda și mentalitatea vremii, să facă din pictura lui mai mult o fotografie, în care brățarele sau dantela dela guler trebuiau să se arate cu toate înfloriturile lor, Livaditi a reușit să pună adevăr și viață în multe din portretele pe care le-a executat.

Așa încît el merită loc de cinste printre artiștii contemporani sau chiar mai tineri; și faptul că numele lui a rămas necunoscut, aproape cu desăvîrșire, vreme atît de îndelungă, a însemnat o nedreptate, nu numai față de acest pictor conștiincios și înzestrat, dar față de valoarea însăși a „zugrăviei" romînești în prima jumătate a veacului trecut.

JEANA GHEORGHIU

EŞARFE DE MĂTASE

— Traduceri din poezia japoneză —

BIRUITĂ DE SOMN

Mă 'ntrebam: — Va veni oare,
Sau mă voiu duce să-l caut?
Şi tot întrebindu-mă,
Biruită de somn, am adormit
Cu uşa deschisă..

COLIBA MEA

Coliba mea
E la poalele muntelui Miwa.
Dacă vii să mă vezi,
O vei recunoaşte uşor,
Căci e străjuită de cedri!

V I S U L

Gindindu-mă la tine
Am adormit,
Şi 'n somn te-am visat!
Dacă-aş fi ştiut că-i numai un vis,
Nu m'aşi fi deşteptat!

URMELE IUBIREI

Cu toate că mă lupt
Să-mi ascund Iubirea,
Intreaga fiinţă mă trădează:
Fiecare mă 'ntreabă:
De ce oare eşti trist?

D O R I N Ţ Ă

Aş vrea ca sufletul tău
Să se topească 'n mine
Precum primăvara, gheţurile
Işi amestecă apele
Fără de urmă.

ÎN LUMEA CEALALTĂ

Cît timp voiu fi fericit
In această lume,
Ce-mi pasă dacă-am să renasc
Pasăre sau insectă
In lumea cealaltă?

AL. T. STAMATIAD

DIN SCRIERILE INEDITE ALE COMISULUI IONICĂ TĂUTUL

Născut în 1795, comisul Ionică Tăutul este cel mai interesant scriitor moldovean dela începutul veacului al XIX-lea. El reprezintă influenţa cugetării franceze — spiritul enciclopediştilor şi al declaraţiei drepturilor omului — altoită pe un gînditor original şi înzestrat cu deosebite calităţi de scriitor. Din nefericire, aproape toate scrierile sale au rămas necunoscute pînă acum, astfel că istoria literaturii romîneşti nu l-a înregistrat încă în catastiful său. De altfel, destinul său a contribuit în mare măsură la această ignorare, pregătindu-i o moarte prea timpurie, pe ţărmii Bosforului, departe de ţară şi de prieteni, la vîrsta de abia 35 de ani. Şi numai o întîmplare miraculoasă a adus, de acolo, manuscrisele sale pînă în mîinile noastre. Kogălniceanu singur i-a publicat cîteva versuri, la 1838, în *Alăuta Romînească*, şi tot el, într'un fel de conspect, inedit, al literaturii romîneşti, îl numeşte „poet suav".

Mai tîrziu, la 1855, Alecu Russo publică ştiri preţioase şi extrase succinte din opera comisului, însoţindu-le de aprecieri elogioase. La acestea se adaugă pamfletul politic, demn de pana lui Paul-Louis Courier, pe care l-am publicat în „*Viaţa Romînească*" din 1930. Nădăjduim, pe de altă parte, să publicăm în curînd şi dovezile definitive că cea dintîi Constituţie moldovenească, scrisă în Iaşi la 13 Septemvrie 1822, este în întregime tot opera lui Ionică Tăutu [1]). Însăşi existenţa acestei încercări de a da o Constituţie Moldovei arată, implicit, tot ceea ce plănuia şi tot ce aştepta generaţia comisului Ionică Tăutul dela prima domnie pămînteană, a lui Ioan Sandul Sturza Voevod.

Pentru cunoaşterea stării de spirit de atunci, dar mai ales pentru a vedea proporţiile entusiasmului stîrnit de numirea celui dintîi Domn pămîntean, în persoana lui Vodă Sturza, publicăm acum două texte inedite, după manuscrisele autografe ale comisului Ionică Tăutul, autorul lor.

Amîndouă aceste texte sînt adresate lui Vodă Sturza. Cel dintîi cuprinde urările şi aşteptările cu care Moldova înţelegea să salute venirea acestuia ca Domn, după îndepărtarea Fanarioţilor, în vara anului 1822. Cel de al doilea, o scurtă trecere în revistă a realizărilor celor cîteva luni de domnie, pînă la sfîrşitul aceluiaşi an, precum şi urări cu prilejul noului an 1823, adresate Domnului ca din partea călugărilor unei mînăstiri. Lectura amîndurora arată neîndoios existenţa unui mare scriitor politic. Prin cunoaşterea lor şi a celorlalte inedite pe care ne propunem să le dăm treptat pentru prima oară la lumină, istoria politică a veacului al XIX-lea va căpăta un relief deosebit, iar literatura romînă un scriitor de care pînă acum a fost văduvită prin ignorare.

[1]) Părere pe care am susţinut-o încă dela publicarea primului pamflet (*Viaţa Romînească*, XXII (1930), Nr. 4—5, p. 86). Menţionăm cu acest prilej că lucrările care îi sînt atribuite la N. Iorga, *Un „jacobin moldave" au XIX-e siècle* (Paris, 1936), nu aparţin cîtuşi de puţin comisului Ionică Tăutul.

I.

Precît anul 1821 va pricinui întristare şi uimire veacurilor viitoare, înmiit mai multă mulţămire va aduce în sufletile urmaşilor anul acesta 1822, însămnat cu înviere drepturilor noastre acelor omorîte din învechime şi încununat cu zioa această mare, în care, precum odinioară strămoşii noştri, asămine şi noi gustăm fericire ace dulce de a vide pre scaunul ţării noastre şezînd un fiiu a patriei. Aceasta este zioa care pune hotar plîngerii vremii trecute şi, făcînd a să mai naşte nedejde ce mîngîitoare în inima fiiştecăruia patriot, să face început unii ferîciri dorite cu atîta însătare şi de atîta vremi necunoscute în pămîntul nostru. Astăzi să usucă izvorul lacrămilor pre care cu puhoi Moldovva întreagă au vărsat în curgire de atîţa ani pre mormîntul drepturilor sale, supt stăpînire unii naţii streine! Astăzi norodul Moldavviei, privind cu ochi de mulţămire stema oblăduirii sale pe creştetul unui ales dintre patrioţi, să încredinţază de scuturare giugului celui mirşav al Grecilor! Astăzi văzind el frîile ocîrmuirii sale mîntuite de lăcomie Fanariului, şi încredinţate în nişte mîini patrioticeşti, răsuflă cu linişteire aerul pre care vecuri întregi au strîmtorit cu suspinurile! Nu este mai mult! S'au ridicat sarcina supt care ni-am încujbat atîta vremi! S'au tîmpit boldul asupririi care, străpungîndu-ne şi inimile şi rărunchii, ni-au stors pînă şi sîngile! S'au rupt urzala ace nevedită de vicleşug, în care atîta vremi s'au ţăsut răsfăţul mîndriei greceşti, plătit din ticăloşiile noastre! S'au ridicat perdiaoa ce ne ţine ascunsă, despre ochii noştri, lumina drepturilor! Şi au căzut zidiul ce pune hotar între noi şi între fericire!

O! tu, înnaltă fiinţă! Dumnezăule stăpîne şi părinte a tuturor! A căruia nestrăbătută şi dreaptă pronie nu lasă totdiauna mîndrie şi vicleşugul în fericire, ci, cu o bunătate priincioasă omenirii, pune schiptrul prinţipilor în nişte mîini nevinovate! Priimeşte, astăzi, mulţămirile ce, cu îngenunchere inimii, îndrăzneşte a-ţ aduce norodul pămîntului nostru! Tu ai rădicat de asupra noastră biciul acel dat în urgie ta! Tu, dar, întăreşte temeiurile ce s'au statornicit de iznoavă în ocîrmuire noastră, cărora tu însuş fiind martorul, braţul tău cel puternic le fie protector! Tu ai cercat, ai ispitit şi ai ales pre unsul tău, pre care astăz, prin a ta rînduială, îl videm pre scaunul vechilor noştri voevozi! Tu, bunule părinte, dărueşte-i zilile cele îndelungate, întăreşte-i stăpînire în hotarîle fericirii, cu dreapta ta apără-l, păzăşte-l, şi pre toţi protivnicii lui pune-i aşternut picioarelor sale! In laturile lui aşază dreptate şi adivărul, pre care tu însuţ le ocroteşte cu pavăza sfinţirii tale! Şi precum noi, pre voevodul acesta, asămine şi urmaşilor noştri, primeşte în bună voinţă a dărui, să aibă, pentru stăpîni şi părinţi, pre fireştii moştenitori ai scaunului său!

Slavă lui Dumnezău! El au priimit, însfîrşit, lacrămile şi suspinare noastră! Slavă marelui şi pre puternicului nostru înpărat! El cu milostivire au ascultat jălnicile noastre tînguiri! Slavă pre

înnălțatului nostru domn, prin care îndulcim amărăciune vecurilor trecute! Slavă tuturor lucrătorilor folosului patriei! Arhivile noastre să vor auri cu numile lor cele nemuritoare!

Glasul cel duios al patriei, lungă vremi au chemat un voevod patriot: „Vino, fiule și părintele meu" ! au strigat ia. „Vino! Izbăvești-mă de vicleșugul ce mă sfâșue, de zavistie ce mă aprinde, de mîndrie ce mă surpă, și de celelalte răutăți ce mă îngrozăsc! Tu ești acela pre care proniia ti-au trimis, și ia, milostivă pentru a noastre ticăloșii, prin mijlocul lor ti-au adus până la scaun ! La tine, dar, o fiiule și părinte a patriei! La tine este a le dezrădăcina, și de la îngrijire ta așteptăm odraslile fericirii! Intindi-ne o mînă ocrotitoare! Cu braț puternic rădică-ne din cădere noastră, și după tine cu toții, cu pași uriesăști, vom alerga pre cale fericirii! Șterge lacrămile de pre fața norodului tău, gonește întristare [1]) și mâhniciune ce ni-au întovărășit păn'acum, și chiamă, în sînul țării și a patriei tale, veselie, învoioșare, îmbelșugare și dreptate! Povățuești-ne cu plinătate stăpînirii! Iubești-ne ca un părinte! Gustă și tu plăcere de a fi iubit de supuși! Fă-ne să nu simțim niciodată pace și bucurie, fără a ne aduce aminte de tine, care ni li-ai dat ! Zidește, în inimile noastre, stîlpul pomenirii tale, care va mergi de la părinți la fii! Innalță preste surpările țării noastre oltariul [2]) slavii cei fără prihană! Numără ceasurile cu facirile de bine! Și fă ca nimine să nu poată eși din ușa ta, fără a striga din inimă : „Iată dreptate! Iată dreptate! Iată vecul cel aurit!"

Și care altul, afară de tine, șăzînd pre scaunul acesta, ar pute face să mai străluciască astăz o nedejde atîta de stinsă? Dacă nu tu, care copilărie, tinerețile, vrîsta ce veselă și o parte din căruntețâ, topindu-le în ticăloșiile opștiei, li-ai jărtvit dorinții de a-ț vide patrie înflorită? Cine altul va ști mai bine a dezrădăcina asupririle, a izgoni mita și pârtinire, și a chema în stat bunile rînduele, dacă nu tu, care totdiauna văzînd nevinovăție jărtvită, purure ai însătoșat de reguli și de dreptate? De la cine altul am fi putut aștepta fericire, dacă nu de la tine, pre care pronie însuș, dămolită de tînguirile noastre, pentru a te învăța meșteșugul cel mare al ocîrmuirii, ti-au purtat prin toate asprimile sorții? Care altul ar pute fi mai bun protector omenirii prigonite, dacă nu tu, care în cursul unii vieți cu suspinurile ai măsurat prigonire?

Fără sminteală, vrednicie din fățarnica falâ și adevărul din măgulire, nimine n'ar pute ști alegi mai bine decît tine, care, pomăzuit de pronie a sprijini în mână greutate schiptrului, totdiauna purtîndu-te ca un teptil pintre toate treptile locuitorilor, ți s'au făcut cunoscute haractirurile tuturor [3]) !

[1]) Șters: „ticăloșiile".
[2]) Șters: „monumentul".
[3]) Șters: „Și dintr'aceasta este că vicleșugul, zavistie, mîndrie, măgulire și toate celelalte răutăți care ticăloșăsc omenire, n'au priceput a-ș ascunde izvorul dela știința ta; deci, fățărie nu le va pute împrumuta haine streine, pentru a le scăpa de a ta ințălegire".

Acesta este temeiul cel dintăi a nedejdii ce ne făgăduește supt ocîrmuire ta o pitrecire fericită! Aceste sînt, pre înnălțatule voevod, cugetările ce îndeletnicesc duhurile supușilor tăi! Și nedejdile lor odihnesc asupra științii ce au că, tu însuș fiind ispitit, poți și celor ce să ispitesc să le ajuți!

Al Hușului pre osfințite părinte! Păstoriule cel adivărat, care sufletul ț'ai pus pentru turmă, în mijlocul peirii nu ti-ai lăsat de a o povățui, și în întunerecul primejdiei ai avut pentru țintă făclie ce aprinsă a credinții, a datoriei și a patriotismului! Priimește, în zioa această mare, mulțămirile ce iț aduce opștie! Glasul tău, adunînd turma ce risipită, au mers în frunte întru chemare drepturilor celor pierdute de strămoși. Pre înnălțatul domnul nostru, aducîndu-le, au făcut din zioa aceasta o epohi a nașterii de a doa. Intră, dar, întru bucurie isprăvii blagosloveniilor, rugăciunilor și lucrărilor ce ai pus! Gustă, din masa ce astăz hrănește pre opștie întriagă, rodurile cele dulci pre care, cu strădalnicee mîini, însuț ai sămănat!

Și voi, boerilor! Carii pre țărmurile Vosforului aț dezgropat privileghiile noastre! Patrie, din inimă, vă mărturisăște îndatoririle cele mai mari și vă închină cele mai curate mulțămiri! Vreme tulburărilor au fost pentru voi un mehenghiu pre care v'aț cercat patriotismul; îngrozirile și primejdiile au fost treptile suișului vostru la slavă; și trîmbița vestii de pe acum răsună în vecurile viitoare, nemurire numelui vostru! Tăutul, a căruia trudnice ostenele a vieții sale vor fi purure, supt ochii urmașilor celor mai depărtați, tipărite pe documenturile stării lor, acum, în sfîrșit, încujbat supt greutate anilor, au numărat pașii strămoșului său! Cerchez, a cărue duh, plecat în folosurile patriei, i-au întrecut vrîsta! Grecianul, Cuza, Rișcanul, iubiți fii ai patriei și iubitori binelui ei! Aceste vor fi numile cele mai scumpe, pre care gurile noastre și a urmașilor le vor rosti cu plăcere! Soliile anului trecut: ace de la Ibrăila, prin care Balș și Tăutul, trecînd alăture cu săcire morții, au hotărît soarta Moldavviei; și ace de la Silistra, unde Balș și Cerchez au aruncat cele dintăi sămînță a fericirii, a cărora rod acum gustăm cu bucurie, vor fi locurile cele mai însămnati în istorie țării noastre!

Scriitorilor a arhivelor noastre! Fără îndoială, condeiul vostru, de multe vecuri neîndulcit de vre o fericire a țării, au obosit scriind, cu slove de sînge, ticăloșiile noastre! De mulțime lor, negreșit, duhul vostru au putut ameți, și agerime să vă lasă. Mai înnoiți-vă [1]), dar, puteri, din veselie ziiii aceștii mari, în care tot Moldovanul, ca în Siloam, spălîndu-să de lepra vremii trecute, să face ca un nou născut! O fericire a patrie(i) mulțămește sufletul, rădică duhul, umple inimile de entusiasm, și pana făcîndu-să izvor ideilor, nu să satură de a le priscrie! Voi nu veți ave mai mult a zugrăvi [2]) haractirul unui jacaș Stavrachi, unui înșălător Dragomanachi, unui mîn-

[1]) Șters: „luați".
[2]) Șters: „privi...".

dru şi trufaş Balasachi, unui viclian şi vînzător Mavrodin, unui falnic nevrednic! Aceste patimi, streine pămîntului nostru, neînțăiepție strămoșilor, sau, ca să zic mai bine, urgie cerului, pentru o vremi spre osîndă li-au fost adus! Osînda au fost venit la ce mai depărtată margine! Dar vreme înplinindu-să, ceriul milostiv ni-au slobozit de dînsile, şi li-au făcut să triacă piste hotar, unde alcătuesc pomba *(sic)* pribagului Suțul.

Condeiul vostru, o! istoricilor! de acum înainte, îndeletnicit numai de fapta bună, de dreptate, de o slobodă umilință, de curățănie inimii, de iubire patriei, de supunire la pravile, de credința cătră stăpînire şi de frica lui Dumnezău, pentru ca să zugrăvască haracterurile miniştrilor oblăduirii noastre, vor înprumuta din analile vecurilor portreturile vechiului Tăutul, Balica hatmanu, Nădăbaicu vornic, Urechi vornic, şi alții! In sfîrşit, Sandul Sturza logofăt, a cărue iubire de dreptate şi de sfîntul adivăr au împletit pentru sîngile său cununa domniei noastre, vă va sluji de icoană vie cînd veț ave a arăta în vreunul înplinire datoriilor omului, a bunului lăcuitori, a înțăleptului ministru şi a smeritului creştin!

O! nume iubite Moldavviei! O! suflete vertuasă, care în pămîntul nostru aț făcut fala vechimii! Ertați ,dacă eu, cu slăbăciune, vă trag prin aducire aminte! Duhul meu obosăşte a alerga pre cale ce mare a bunelor voastre fapte!

Ertați, dacă din locul odihnii vă aduc să sărbați înpreună cu noi zioa această luminată a bucuriei! Căci dacă sufletile cele scîrbite, pre care vecurile li-au topit în ticăloşie, v'au întristat cu înştiințare de stare ce jălnică a patriei voastre, stare care acum a luat sfărşit; fără sminteală în mijlocul plăcerilor ce v'au gătit, acolo, dreptate voastră, nu veți fi nesimțitoare la opştiasca vesălie a urmaşilor voştri!

Judecătorilor, iubitori de dreptate! În adivăr, ocîrmuire grecească v'au fost rîpit pravilile din giudecătorie voastră, şi din fundul Fanariului au adus, pentru regulă, interesul, mita şi părtinire! Bucurați-vă! Voevodul nostru patriot, părintile patriei noastre, va chema adivărul din ceriuri, şi cu mîna dreptății va scrie codicul fiilor săi, cu care între toate vițile supuşilor va lega nodul unii frății adivărate!

Slujitorilor ai patriei! carii lungă vreme cu stare aț cumpărat răsplătire sudorilor voastre, mîngieți-vă! Căci au contenit vreme aceia în care slujbile era a patriei şi răsplătirile de la streini! Fiiul patriei este acum părintile ei; el este acum adivăratul stăpîn a casii, slujbile casii sînt drepte a lui, şi la dărnicie lui sînt răsplătirile!

Tinerilor, pre carii patrie îş întăreşte nedejdile strălucirii! Voi nu veț mai fi siliț a cerca învățăturile piste hotară! Opştescu nostru părinte le va chema aice; el va face, prin voi, să înfloriască ştiințile şi meşteşugurile şi, prin acele, el vă va povățui paşii de la ruşine la slavă şi de la giocuri la vrednicie! Ştiința noastră de acum,

înprumutată şi cu lipsuri, sau, ca să zic mai bine, neştiința noastră, abie agiunge a pute spune rălile trecute. In curînd, însă, noi vom ave trebuință a încununa cu laude pre domnul, stăpînul, părintile şi făcătoriul nostru de bine; căci, fără sminteală, faptile şi strălucitile lui isprăvi vor întrece măsura învățăturii noastre! La voi, dar, o plăcuților tineri! la voi va rămîne a înplini!

Moldavie, totdiauna silită a plăti răsfățuri, jacuri şi asupriri, n'au avut nici un ceas de neguțitorie! Deci, precît de mare au fost pân'acum lipsa, fără îndoială pre atîta va fi înbielşugare, cînd aurul va fi chemat de glasul dreptății şi păstrat de bunile rîndulele! Insămnaț, dar, o! neguțitorilor! zioa aceasta, ca un început a veeului fericirii!

Voi, muncitori ai pămîntului! Sprijinitori ai opştiei! Cutezați! Ogoarîle voastre nu vor mai fi udate cu lacrămi. Voi, carii v'aț deprins a vă încujba supt asupriri, bucurați-vă! Sarcina voastră va fi de snopi săceraț în vesălie, şi fericire noastră este că ceriul, spre învățătură, au purtat pre obştescul nostru părinte pintre toate truzile voastre! Adesăori, partaşi durerii ce vă stăpîne în vreme plîngirii, au unit cu a voastre lacrămile sale! Nimine, dar, altul n'ar pute stîrni în inimile voastre o nedejde atîta de sfîntă, decît acela care, povățuit de mîna proniei pre drumul scaunului, de mii de ori au odihnit în umilitele voastre colibi!

Şi tu, tristule jăluitor! Care mai înnainte tremurai dinainte uşilor unui stăpîn strein! Tu, care cumpărai întrare, şi eşire o plătei cu nemulțămirea şi, după ce la cerire ta, tăetă de suspinuri, luai un răspuns îngăimat şi într'o limbă necunoscută, păşăi pragul cu un picior poticnitor, lăsat şi de însuş nedejde ce te povățuisă: cutează, acum! Intră! Uşile sînt deşchisă! Vorbeşte în limba maicii tale! Intreabă în îndrăzneală! Spune, fără a te sfii! Este tatăl tău care te ascultă! Este un bărbat însătat de dreptate, care îț va da hotărîre. Mîinile lui, prigonite lungă vreme de strîmbătate, țin acum cumpăna şi arma dreptății: cu una va lămuri nevinovăție; cu ceialaltă, ocrotindu-o, va pedepsi silnica năvălire!

Usucă, dar, lacrămile de care mai înnainte în zădar îț închipuei o trebuință spre a dămoli piepturile cele înpietrite! Căci plînsul fiilor aduce întristare unui părinte. Cutiază, fără a te îngriji, căci hotărîre lui va fi driaptă! Indrăzneşte, căci s'au surpat jărtvelnicul pre care lungă vreme adivărul s'au făcut jărtvă minciunii, dreptate strîmbătății, curățănie măgulirii, şi nevinovăție vicleşugului!

Nu este mai mult! Oltariul Mamonii au ars cu Finixul! [1])

Patrioților! Veniț, înpreună să deşchidem inimile cătră întrările bucuriei, ce astăzi să răvarsă de [2]) la tronul nostru! Veniț să

[1]) Ştera: „Grecilor''.
[2]) Ştera: „stăpînul!''.

primim [1]) balsamul vindecării la ranile ce ni-au deșchis vreme trecută ! Veniț, bătrînilor, de vă îndulciț rămășița vieții ! Veniț, tinerilor, gustaț fericire și vă înnoiți putere întru săltările vrîstii voastre ! Veniț, noroadelor, la sărbătoare nației ! Veniți cu toții, să ne închinăm, și cu un glas, cu un cuget și cu o inimă, mulțămind celui pre înnalt, să strigăm : „Să trăiască ! Să trăiască ! Să trăiască ! Mulți ani să trăiască pre înnălțatul domnul nostru Ioan Sandul Sturza Voevod !" [2])

II.

Mai mult de un vec este, decînd Moldova au fost contenit de a mai gusta fericire să vază asupra scaunului său pre fiei patriei! Mai mult de o sută de ori s'au început anul, și această vesălă sărbătoare pentru niamul nostru, in toată curgire aceștii vremi, au fost totdiauna amărîtă de oreșcare întristare de a vide ocîrmuire în mîini streine. O sufletească nemulțămire era întru toți răvărsată. Dar aceia acum nu este mai mult! [3]). Dumnezău cel prea înalt s'au milostivit, însfîrșit, marile nostru înpărat s'au îndurat, și cu privileghiile cele dintăi a țării au răsplătit ostinelile ce ai pus înălțime ta și boerii, patru luni! Sfîrșitul anului ce s'au închiet acum, au fost pentru Moldovva o sărbătoare întriagă, în care acest norod, atîta vremi gîrbovit supt un giug strein, au avut plăceri a vide cu venire înnălțimii tali aducîndu-să driturile cele vechi, precum odinioară Israiltenii, săltînd, s'au bucurat la aducire sicriiului legii ! Și nădejde învietă în toati inimile au înpins veste și păn la noi, între stîncile munților (unde, scăpați de vălmășagul lumii, ne silim în liniște, cu umilite rugăciuni, a chema îndurare celui prea înnalt) : Că înnălțime ta, prin strădanii sîrguindu-te a îndrepta cele stricate și struncinate de vremile trecute, țintești toate dorințile a mai aduce pentru fiei și supușii înnălțimii tali vecul fericirii. Dintr'aceasta închipuim că și anul ce să începe va fi asămine pentru Moldova o sărbătoare în care, precum lepra în Siloam [4]), așa și în sudorile ce vor scoati silințile înnălțimii tali, să va spăla toată întinăciune cu care neîngrijire vremii trecuti au pătat obiceiurile și rînduielile, să vor zidi cele dărmate, să vor îndrepta cele stricate, și să vor face cele ce lipsăse [5]). Negreșit, atunce să va păre că pentru Moldova vreme s'au înturnat înnapoi cu 188 de ani, și supt un voevod patriot, lucrînd într'o slobodă curgire supunire [6]) cătră pre

[1]) Șters: „dela dînsul".
[2]) Arhivele Statului Iași, pach. 131 bis, nr. 10. Ciornă autografă I. T. La sfîrșit, fără nicio legătură cu textul, scria și pe urmă tăiat: „Amis de qui l'audace aux mortels peu commune!".
[3]) Șters: „căci ceriul s'au milostivit".
[4]) Șters: „și".
[5]) Șters: „sau".
[6]) Șters: „credința".

înnalta noastră Inpărăție, și iubire patriei, să [1]) va mai sădi fericire ce vechi, în care tot Moldovanul săltînd va înplini bisăriciasca zicere, că „șchiopul va sări ca cerbul, graiul gîngavului să va limpizi, în locul urzicii va răsări mirsina...". Atunce, într'una, toati glasurile vor striga: „Fericit norodul ce este ocîrmuit de un domn ce lucriază [2]) în binile lui, dar de mii de ori mai fericit domnul care urzăști fericire supușilor săi! El stăpînești în toate inimile, este opștesc părinte, și supușii lui îi sînt datori cu viiața! Iubesc a-l ave purure [3]) și cu frică să tem a nu-l pierde!"

Această mîngiitoare închipuire, măcar că sîntem depărtați de vălmășagul lumii, însă ni-au pătruns tot duhul și inima de o vesălă bucurie: cu toții privim în înnălțime ta pe un durelnic fii al bisăricii și pe ctitorul cel mare al ei, într'a cărue mînă înnalta pronie au voit bine a pune slava a atîța mari voevozi, carii cu a lor iubire de cele dumnezăești [4]) au înpodobit pămîntul Moldavviei cu sfintele lor zidiri! Pomenire lor, a cărie lungimi [5]) să va măsura cu vecii, s'au clătit în adivăr de struncinare ce au întîmpinat în vreme tristelor întîmplări. Dar rămîind la înnălțime ta să o așăzi în temeliile ei, va lua în tovărășie veste numelui înnălțimii tale, și străbătînd prin toate vecurile, vor agiungi în viiața nemuririi, unde fiiștecare din sfintele zidiri vor fi dovagii evlaviei ctitorului său, și toati la un loc vor fi martori faptelor celor bune a înnălțimii tale!

Fiiștecare din noi, depărtat în adivăr de cele lumești, dar sîngile trăgîndu-l a cugeta cîte odată și la priința rudelor, prietinilor și a omenirii ce au lăsat, privește în înnălțime ta pe un părinte a tuturor, care, după veste ce [7]), zburînd în toate părțile, au trecut și pe la noi, strădănuești a pune o statornică temelie fericirii supușilor, întemeială pe dreptate opștiască, pentru a să pute cruța [8]) despre putrejune vremii, zidită cu piatra credinții și a bunilor rînduele, pentru ca în toată vreme [9]) să fie o hrană îndestulată a norodului întreg! Această fericire, alcătuită de silințile înțălepciunii, te va face părinte tuturor celor ce să vor naște și vor trăi în vreme iai. Bătrînii acestui vec, cu mulțămire să vor pogorî la țărmurile mormîntului [10]), neavînd nimică a să mai temi pentru urmașii lor ; și sufletele lor, cu o dulce înștiințare, vor vesăli pre cele adormite în vreme ticăloșiei ! Tinerii vor rămîne mulțămiți, căci părinții lor au stors cu a lor ispite toată asprime nenorocirii, și pe dînșii i-au lăsat în sinurile păcii, liniștirii și a bunii pitreceri! Cei ce se vor naște vor ave ce dintăi și ce de pre urmă răsuflare în aerul cel curat a sfintei veri-

[1]) Șters: „mai".
[2]) Șters: „numai".
[3]) Șters: „în față".
[4]) Șters: „sfinte".
[5]) Șters: „viiață".
[6]) Șters: „prive".
[7]) Șters: „au agiu".
[8]) Șters: „sprijini".
[9]) Șters: „vecurile".
[10]) Îndreptat peste „mormînturilor".

ăiri *(sic)*, în care lege va sufla în toate inimile umilitele ei învățături, credința către Inpărăție noastră tuturor va descoperi că ia este cel întăi razim a liniștirii, și pravilele vor pune înnainte tuturor ochilor că, în cîtă vremi furnica și elefantul, fără a le jieni, le vor da aceiaș ascultare, fericire va fi nelipsită dintre norod! Atunce, pre înălțate doamne, atunce aducire aminte va tragi prin toate duhurile că innălțimea ta ai deșchis izvorul cel mîlit a atîte bunătăți! Cătră înălțime ta[1]) și în celi mai depărtati vremi, cătră sufletul înnălțimii tale cu toții vor striga: „Acesta este cel adivărat părinte a nostru, aceste noi îi sîntem datori, cu tot binile ce tragim de la dînsul! Căci deși numim părinți pre cei ce ni-au făcut a ne naște, ce ni-au dat ei, însă, mai mult decît ființa? Și ce ne folosăște viiața ce avem de la dînșii, cînd ia[2]) va fi amărîtă de rălile întrebuințări, și, în loc de flori, să înpodobește cu ghimpii strîmbătății? Deci, dacă de la acie tragim ființa, de la acest opștesc părinte a nostru tragim folosul de a fi bine!" Și nu vor conteni niciodată de a te ave în inimă![3]). Atunce Ioan Vodă-cel-Bun va fi pentru norod un nume pre care nu-l va rosti fără a simți oareșcare dulciață și mîngîere. In adivăr, cuvîntul de bun nu să dă decăt aceluia care nu numai că umblă pe urmile dreptății, dar gătindu-i cale cu bună chibzuire, face a umbla și alții. Și precît treapta[4]) unii fețǎ este mai înnaltă, pre atîta are mai multă nelesnire a cîșliga acest titlu. Un om particularnic[5]), pentru a-l dobîndi, este destul să fie darnic, ertători, iubitori de dreptate și înplinitor datoriilor lui către altul. Pentru un domn, însă, nu este de agiuns să fie darnic; mai vîrtos dărnicie lui trebue să fie măsurată, pentru a cruța dreptul și avere opștească. Nu-i de agiuns să fie ertător, căci cu adivărat este o mărime de suflet a erta greșălile cele către dînsul, în cît nu vor fi de ace mare vinovăție[6]) ca să de pildă de prilistire; iar a erta sălnicie unui om către aproapile său este o văzută înstrîmbătățire a sîlnicitului. Nu-i de agiuns să fie iubitori de dreptate, ci trebui ca cu niște rînduele bine chibzuite să facă pre toți supușii săi a umbla pre căile ei! Căci ce folosește dacă zăci asupriți, înfățoșați înaintea lui, ș'au aflat îndestulare, și o mie alții, în neputință de a-i[7]) eși de față și a cărora glas de multe ori este oprit de a agiungi păn la auzul lui, să nădușăse supt greutate asupririi și a strîmbătății! Nu-i destul să-ș înpliniască datoriile sale, dar trebui ca, prin niște pravili pusă, să facă și pre alții a le înplini! Este pentru acest cuvînt că noi, slabii muritori, îndrăznim a zice marelui Dumnezău că este bun! El lucriază[1]) la bună vreme tot aceia ce este bine! Este darnic fără hotar, pentru că visteriile lui nu au margini! Este grabnic a erta tot aceia ce noi oamenii greșim către dănsul, căci toati greșalile noastre sînt nimică pre lîngă milostivire lui ce mare! Insă dreptate lui nu-l lasă a nu pedepsi în noi aceia ce greșim celui de aproape, pentru aceia vameșului n'au ertat până n'au dat înnapoi aceia ce luasă! El este începutul dreptății, o iubește și între toate zidirile sale au tipărit urmile ei, încît nu este bună sau ră, mișeare a făpturii, care să nu tîrască după dînsa buna sau răoa răsplătire. El nu are nici o datorie, dar prin binile ce dă făpturii, îi face și ei asămine o datorie de a face bine, căci „fă și tu altora, aceia ce eu am făcut ție", au zis stăpînul, slugii sale, cărie i-au ertat datoriile, după evangheliciasca învățătură. După acest chip, dar, un stăpînitori de norod[2]) este pre pămînt icoana stăpînului ceresc, și pre cît fața ce închipuește este sfîntă și încuviințată, pre atîta este de mare și datorie lui de a o purta fără prihană[3]).

¹) Șters: „cu toții vor s".
²) Șters: „este".
³) Șters: „gura supușilor (norodului) totdiauna va înghiți dulciață, cînd cu sfiială va rosti (rostui) numile".
⁴) Șters: „sfera".
⁵) Șters: „să zice că este bun cînd este".
⁶) Șters: „stare mîrșavă".
⁷) Șters: „i să arăta înnainte lui".

Stăpînitorul nu este dator a da samă numai pentru răul ce va face! El nu este răspunzător numai pentru răul ce vor face alții supt ocîrmuire lui, dar încă și pentru binile ce au trebuit să facă și n'au pus în lucrare. Căci, precît Dumnezău ne înnalță în treptele ominești, pre atîta mai pentru multe lucruri sîntem datori a-i da samă!

Deci, după plecările ce răsună veste că ai înălțime ta[4]) întru întemeiare opșteștii fericiri, prin niște rînduele neapărat trebuitoare acestui sfîrșit, fără îndoială în curînd toati glasurile să vor uni a striga: „Bunul domn! Bunul Părinte!" Și cel pre înnalt văzător a toate va răsplăti înnălțimii tali, păn la cei depărtați urmaș, intr'amîndoi viețile, fericire ce vei urzi pentru un norod întreg, a cărue glasuri nenumărate, înpinsă de izbucnirile bucuriei, vor fi atîța marturi ca să aducă la știința marelui înpărat înnaltele fapte a înnălțimii tale, și osăbire ce mare ce este între patrioticiasca ocîrmuire îndeletnicită numai de datorie către înnalta stăpînire și de binele opștesc, și între ocîrmuire ce au fost păn'acum streină, neluătoari aminte de binele norodului, și de multe ori abătută și la vînzări!

In socotință, dar, că toată vreme domniei înnălțimii tale[5]) (pre care Dumnezău cel pre înnalt, în priința norodului nostru, să o lungiască, în ani mulți, fericiți și paciniei!) va fi ca un an nou a veacurilor fericirii, îndrăznim, pre înnălțate doamne, pentru acest închipuit an nou, spre heretisire, a aduce prinos duhovnicesc înnălțimii tale, cugetările noastre însămnate mai sus, și către cel pre înnalt, aice în singurătate noastră, rădicăm umilitele noastre ruga-

¹) Șters: „tot aceia".
²) Șters: „ține".
³) Șters: „căci".
⁴) Șters: „sfinție ta".
⁵) Șters: „va fi".

ciuni [1]), chemind îndurare lui ce mare, ca în toată [2]) vreme să te acopără cu pavăza dreptății sale!

Iar pentru obicinuitul an nou de acum, în care prăznuire [3]) inplinirii [4]) ce au făcut Dumnezău [5]) însuși legii cei vechi cu tăere înpregiur, și pomenire marelui Sfînt Vasilie, va fi o zi care va osăbi rălile sfirșite în anul 1822, și binile început pentru toți anii viitori, precum și sărbătoare ce mare [6]) în care pomenim înbrăcare în fire a celui pre înnalt, vădită noî prin a sa mîntuitoare și cu minune naștire din fecioară; asămîne și pomenire temeiului ce au dat credinții noastre cu botezare sa ce sfîntă în Iordan:

Rugăm pre cel a-tot-îndurat, ca aceste făcătoare de viiață pomeniri să fie înnălțimii tale spre îndelungare vieții, spre pitrecire ce pacinică și fericită, și spre întregime sănătății cei mai desăvărșit! Și prorocul cel mare și înnainte mergătoriul Ioan, pre a cărue sfîntă pomenire și înnălțime ta purure o sărbezi cu însuș numile, să agiuti înnălțimii tale, ca precum însuș el au fost mergători înnainte a stăpînului făpturilor, și înnățime ta să fii înnainte mergători a fericirii supușilor, și să gătești cale ei, precum acela în pustii au strigat gătire căii Domnului!

Deci [7]), mii de glasuri în mănăstire noastră, unite cătră nenumărate altele în oblastul înnălțimii tali, nu vor conteni niciodată din suflet a cere darul și mila celui pre înnalt pentru înnălțime ta, și a ne ruga ca „mulți ani să trăiești! să trăiești!“

Fără îndoială, rugăciunele noastre vor fi primiti, mai vîrtos cînd glasul a tot norodul, împins de bunătățile înnălțimii tali, nu va conteni de a striga înpreună: „amin, amin!“ [8]).

Cu toate dificultățile ce vin din formele moldovenești ale limbei, s'a putut vedea din aceste două texte că multiple calități de stil, de gîndire și de simțire romînească împodobesc scrisul comisului Ionică Tăutul. Iar după publicarea integrală a scrierilor sale ne vom convinge și de aceasta: literatura romînă modernă începe cu Ionică Tăutul!

EMIL VÎRTOSU

---

1) Ștera: „închinăciuni“.
2) Ștera: „lucrare bunelor isprăvi“.
3) Ștera: „arătare“.
4) Ștera: „arătării lui“.
5) Ștera: „în fire“.
6) Ștera: „a naștirei mîntuitoriului nostru“.
7) Ștera: „și“.
8) Arhivele Statului Iași, pach. 131 bis, nr. 9; ciornă autografă I. T

MÎNA

(Nuvelă inedită)

La amiază, cînd s'a întors dela birou, Ion Nichifor și-a aruncat pălăria pe dulapul din sală și-a scos haina pe care și-a agățat-o în cuiul de după ușă și, intrînd în odaia dela mijloc unde dormeau copiii și familia lua masa, — s'a lăsat cu toată greutatea trupului pe scaunul cel mai apropiat, care scîrții jalnic. Oftă și-și trecu palma peste frunte cu un geamăt ușor, ca omul pe care nu-l doare nimic, dar se simte tare trudit. Cei doi copii, care luaseră loc la masă înaintea lui și-l așteptau, îl priviră lung. Tocmai atunci, însă, intră și mama, venind dela bucătărie și ei începură să aștepte nerăbdători, să le dea supă din castronul de pe masă, deasupra căreia se ridicau aburi ca fumul dintr'un horn.

— Mă doare rău unghia sub care m'am înțepat ieri... zise bărbatul și ridicînd mîna dreaptă deasupra mesei, se apleacă mult asupra ei și începu s'o privească atent. Ținea degetele răschirate, privindu-le pe toate odată, apoi își fixă privirile numai pe degetul mare, care era puțin umflat și roșu. Voia să facă o deosebire între degetul bolnav și celelalte.

— Nu-i nimic! zise femeea, observîndu-i îngrijorarea. Mai pune un compres cu apă de plumb și are să-ți treacă...

— Poate c'ar fi mai bine să mă duc la spital... spuse bărbatul încet.

— Ești un fricos! Pentru toată nimica la spital... Vrei să te rîdă iar doctorul?...

Ion Nichifor își aminti că, într'adevăr, mai fusese acum cîtva timp la spital, pentru un fleac de coș care-i ieșise pe ceafă și fiindcă se arătase îngrijorat, medicul îl cam luase peste picior. Era cogemitea omul, frecat de toate asprimele vieții și nu-l mai impresionau nici glumele oamenilor, nici farsele destinului... Dar atunci simțise o tulburare năvalnică în corp, ca apele care se nivolbură și se răstoarnă val pe val, cînd se rup zăgazurile. Pielea feței parcă s'ar fi subțiat brusc și-ar fi lăsat toată fierbințeala sîngelui să se scurgă

afară. Plecase privirile şi ieşise din camera de consultaţii cu sufletul plin de amărăciune.

Ii povestise întîmplarea nevestei şi provocase altă ocazie ca să reuşească, fiindcă şi ea l-a rîs. Apoi, de cîte ori îi spunea că-l doare ceva îl zeflemisea:

— Du-te la spital...

— Poate nu-i nimic rău... îşi zise Ion Nichifor făcîndu-şi curaj şi, aplecîndu-se deasupra farfuriei, începu să mănînce din supa cu care nevasta îi umpluse farfuria... De cîte ori ridica mîna cu lingura spre gură, simţea o împunsătură în degetul bolnav şi o durere surdă aproape de cot, parcă s'ar fi legat strîns în jurul braţului şi i se oprise circulaţia sîngelui; urmărea cu privirile, degetul, şi i se părea că era mult mai umflat decît fusese ieri, chiar mult mai umflat decît fusese azi dimineaţă... Ii întuneca sufletul o nelinişte efemeră, ca un abur.... Se gîndea că dintr'un fleac de nimic cine ştie ce nenorocire putea ieşi... Dacă n'ar fi fost întîmplarea cu doctorul, s'ar fi dus imediat la spital... Aşa, însă, era nehotărît...

In după amiaza aceea s'a dus ca deobiceiu la slujbă... Mai mult a privit degetul decît a lucrat. Roşeaţa se urcase încet spre încheietura cu degetul arătător, cuprinsese şi aproape jumătate din podul palmei. Unghia, împreună cu vîrful degetului, se învineţise. Şi, fiindcă crescuseră şi neliniştile din sufletul lui, se ridică dela birou şi trecu pe rînd pe la birourile colegilor lui...

— Uite dragă ce-am păţit... Am dat să scot un dosar din dulap şi mi-a intrat o ţandără sub unghie... Am scos-o, dar tot mă doare şi s'a umflat....

Toţi îi luară mîna, îi priviră degetul cu curiozitate... Unii clătinară din cap, dar cei mai mulţi îi ziseră:

— Nu-i nimic... Pune comprese cu apă de plumb... De cîte ori n'am păţit şi eu aşa....

Ion Nichifor găsea o rază de lumină şi încurajare în cuvintele fiecăruia, dar tot tremura la gîndul că poate degetul se infectase.

Drumul spre casă i se păruse o veşnicie. Tot trupul îi era rece şi numai mîna îi ardea ca focul şi era grea, parcă-l trăgea în partea aceea spre pămînt. De sub cot, durerea se mutase mai sus, subsioară. Incepuse să-l doară capul şi-i era greaţă, dar îşi zicea că asta-i din supărare şi grijă...

Acasă, luase odată din mîncare, apoi simţi o silă nemărginită pentru tot ce-l înconjura. Se ridică şi se întinse pe pat...

— Nu mai mănînci? îl trebă femeea...

— Nu mi-i bine! răspunse el mohorît şi ea se gîndi cît de laş şi de fricos face grabondia pe om. Nu-l mai sgîndări, însă, şi, după ce-i făcu patul, îl chemă să se culce... El se ridică greoi, trecu dincolo, se desbrăcă şi sila de sufletul lui se transformă deodată în ură pe femeea lui, fiindcă nu arăta interes pentru boala ce-l lovise, nu-l întreba ce are, nu-i ceruse mîna ca s'o vadă...

Desbrăcîndu-se, simţea cum mîna îi creştea mereu, svicnea într'însa sîngele bolnav şi-l durea. Se culcă şi, sub plapomă, îşi puse mîna bolnavă pe piept O pipăi un timp cu mîna cealaltă, mîna sănătoasă. Umfăturile erau mai pe o suprafaţă mai mare, dar în unele locuri aveau ghinduri tari. Apăsă cu vîrful degetului şi se mutau din loc în loc. In locurile moi, degetul intra ca în aluat şi se gîndea că dedesubt chifteşte puroiul. Gîndul îl îngrozea. Toţi porii corpului i se deschideau, parcă ar fi intrat intr'o baie de aburi şi pielea i se brobonea de sudoare.

A adormit tîrziu.... Dimineaţa, cînd s'a trezit din somn, a încercat să se ridice, dar n'a putut. Mîna bolnavă îl durea, parcă ar fi dormit pe dînsa, strîmbă, şi-i amorţise. A strigat-o pe nevasta lui, să-l ajute...

— Te doare rău? îl întrebă ea, acum speriată.

El nu răspunse altfel, ci numai ridică mîneca largă şi lungă a cămăşii de noapte. Desgoli un membru diform, roşu, aprins. Femeea se sperie tare şi nu-şi putu opri strigătul de alarmă şi lacrămile.

— Imbracă-te repede, omule, să mergem la spital...

— La spital! zise el acru şi'n glasul lui mai era spaimă şi ură.

Femeea fugea de colo-colo prin cameră, căutîndu-şi hainele şi, zăpăcită, nu le găsea, deşi erau puse la locul lor, ca întotdeauna.

— Va trebui să-mi tae braţul... începu el să se văicăre, privind mîna cu groază, ca pe un animal veninos ce i se lipise de corp. Ce-o să mă fac? Ce-o să mă fac? Rămîn muritor de foame... Şi tocmai mîna dreaptă... Cu ce-am greşit?... Să rămîn ciung! Ciung!...

Vorbele lui jalnice o speriau şi mai tare pe femee. Incepu să tremure şi se gîndea că numai ea era o vinovată, fiindcă el voise să se ducă la spital şi ea, prin atitudinea şi ironia ei, îl oprise... Voia acum să-i fie cît mai de folos, ca să-l împace şi să-i capete iertarea.... Dacă s'ar fi întîmplat să-i tae mîna, ar fi avut un bărbat ciung... Vedenia îngrozitoare adusă de gînd în faţa ochilor ei, o făcu să se cutremure... Ce nenorocire!

Cît timp se îmbrăcase, la fiecare mişcare, el gemea mereu şi, din minut în minut, se oprea şi-şi privea mîna.

— Ce-o să mă fac fără o mînă? întreba el, ca şi cum chiar i-ar fi tăiat-o...

Sufletul femeii tremura acum ca o frunză. Se ruga în gînd lui Dumnezeu să le ajute să treacă pe lîngă nenorocire... Glasul îi amorţise de nici nu mai putea să vorbească... Şi cînd el fu gata îşi puse şi ea pălăria pe cap, îşi luă pardisiul şi ieşiră amîndoi pe uşă. Figurile le erau palide şi'n ochi li se aprinseseră o flacără stranie... După înfăţişare păreau amîndoi bolnavi...

*
* *

— Dece n'ai venit din timp!... îi zise doctorul cu imputare în glas, ridicînd capul şi privindu-l lung, tragic. Ion Nichifor bănui gravitatea umflăturii dela mînă şi sufletul începu să i se agite ca o barcă surprinsă de furtună în largul mării. Rămase cu privirile lipite pe chipul doctorului, parcă n'ar fi înţeles ce-i spusese apoi furtuna dinăuntru îl cutremură şi-l cuprinse tremurul. Ii tremura capul, genuchii, mîinile şi din faţă îi dispăru ultima picătură de sînge. Glasul i se înodase în gîtlej...

— E grav, d-le doctor? auzi el, înceată, vocea femeii lui, de care şi uitase.

— De ce mai veniţi, cînd nu mai e nimic de făcut?

— Nimic!

Se ridică un urlet în pieptul lui, dar pieri cînd ajunse în gîtlej. Dinţii începură să-i clănţăne. In spatele lui femeea plîngea.

— Ce ai făcut cu degetul omule? îl întrebă doctorul privind punctul negru de sub unghia pe care carnea umflată dimprejur aproape o acoperea.

— N'am făcut nimic! Am dat să scot un dosar dintr'un dulap şi mi-a intrat o ţandără sub unghie...

Vorba îi era gîfîită, ca după fugă...

Doctorul mai privi cîteva clipe mîna umflată, o pipăi sus, deasupra cotului, coborî apoi mai jos, dedesubt, apoi în podul palmei.... Il lăsă şi retrăgîndu-se mai încolo şopti cu subchirurgul.

Rămaşi singuri, bărbatul şi femeea se priviră iar, lung, speriaţi. Ochii le erau aburiţi de lacrămi.

— Să nu-ţi fie frică! zise ea, dar el era atent la şoaptele celorlalţi doi şi n'o auzi.

— Ca să salvăm mîna, — zise doctorul apropiindu-se — trebue să amputăm degetul infectat...

Parcă ar fi trecut un curent electric prin trupul lui şi-l sgudui.

— Nu, nu vreau! gîfîi el, retrăgîndu-se spre uşă şi ascunzîndu-şi mîna la spate...

— Vrei să pierzi toată mîna? îl trebă doctorul puţin enervat. Şi dacă mai întîrzii o zi, ţi se infectează sîngele. Nici cu sacrificarea mînei nu mai scapi...

Cuvintele erau mai aspre ca o sentinţă de moarte, dar într'însul spaima făcuse un gol atît de mare, încît nu mai era în stare nici să judece.

— Nu! Nu! repetă el şi, învîrtindu-se în loc, smuci uşa şi se repezi afară, înainte ca să-l fi putut opri cineva. Doctorul şi subchirurgul se priviră miraţi, iar femeea, după o clipă în care nu ştia ce se întîmplase, se repezi şi ea pe uşă, după el, strigîndu-l.

Nu-l găsi nici pe sală, nici în curtea spitalului. Il ajunse din urmă în stradă, la cîţiva paşi de poartă. Stătea pe loc, cu capul plecat, ca o stană de piatră. Işi ţinea mîna bolnavă pe palma celeilalte mîni şi o privea. Femeea se apropie şi atingîndu-l pe braţul sănătos, îi zise, rugîndu-l cu lacrămi în ochi:

— Ionică, nu fii copil... Dacă nu-l asculţi pe doctor va fi mai rău...

El ridică privirile, mirat parcă de a o vedea acolo, şi atunci ea îi văzu lacrămi în ochi. Chipul îi ear galben ca ceara şi buzele i se sbăteau într'un tremur nervos. In sufletul ei se deslănţui furtună năprasnică, o clipă, pe care însă o alungă tăria judecăţii rămasă încă bază; şi liniştindu-se, rămase într'însa numai o amărăciune neagră, ca un fum cu miros înnecăcios după trăsnet...

— Vin-o înapoi... se rugă, întinzînd braţul timid şi cuprinzîndu-i mijlocul.

Ion Nichifor întoarse capul şi privirile lui întîlniră privirile femeii. Şi, printre lacrămi, citi în lumina lor o rugăminte atît de mare, atît de fierbinte, încît îşi simţi şi el deodată sufletul învăluit într'o căldură care se revărsa spre toate mădularele trupului. Era în privirile acelea şi o încurajare blîndă şi temătoare...

— Trebue să-mi pierd un deget! zise el şi glasul îi tremura uşor. Tocmai degetul mare... Nu voi mai putea scrie cu mîna asta!

— Ai să te obişnueşti... zise femeea.

Nichifor făcu un pas înapoi, sprijinindu-se mai tare pe braţul ei. Se întoarse şi ea şi începură să meargă spre poarta spitalului fără să mai vorbească. De frică, întinde mîna şi parcă nu-l mai doare. Dar dacă o lăsa în jos, îl doare, îl doare înăuntru, măduva osului. Il doare în jurul cotului şi durerea, după fiecare mişcare se urcă tot mai sus, spre umăr...

Cînd reintrară în camera de operaţii, doctorul dăduse foc spirtului din vasul în care aruncase instrumentele... Nici nu ridică privirile să vadă cine-i. Ştia cine intrase. Ii aşteptase, pregătindu-se de operaţie... Era sigur că se vor întoarce... Cine ar fi avut curajul ca dintre două rele, s'o aleagă pe cea mai mare?

Subchirurgul scotea dintr'un dulăpior nişte pansamente. Intoarse capul, îi văzu, pe chipul lui nu apăru nicio dungă, apoi îşi continuă treaba.

Ion Nichifor îşi scoase haina. Femeea îl ajută apoi îşi suflecă mîneca dela cămaşă, pînă sus, pe umăr.

— Are să mă doare, oare? o întreabă el şoptit, negîndindu-se că ea nu avea de unde să ştie. Ea tăcu, ca răspunsul să nu-l sperie mai tare. Nici nu-i trecea prin minte dacă avea să-l adoarmă sau nu, sau să-i facă anestezia locală!?...

Cînd doctorul şi subchirurgul se apropiară, un tremur uşor îl cuprinse din nou pe Nichifor şi peste priviri i se lăsă ca un abur foarte subţire... Totul se petrecea încet, enervat de încet, estompat, ca într'un vis... Fiecare mişcare a doctorului avea un reflex în trupul şi în sufletul lui. Şi iar se gîndi că-i va lipsi un deget, tocmai degetul cel mare. Avusese întotdeauna oroare de atingerea mînilor la care lipsea un deget. In viaţa lui simţise de cîteva ori ciotul moale în palmă şi se înfiorase. Parcă ar fi luat în palmă un şoarece mort sau o rîmă caldă...

Apoi doctorul se apropie și-l trase de mîna sănătoasă, spre fereastră, unde era lumină mai multă și mai albă. Se apropie și subchirurgul... Femeea rămase lîngă ușă...

Ion Nichifor își simți mîna bolnavă cuprinsă de alte două mîini sănătoase, vînjoase. Statura uriașă a subchirurgului se așeză între el și doctor, separîndu-i ca un zid. Nu vedea nimic dincolo, numai auzea vorbă șoptit și fiindcă nu înțelegea nimic tremura și mai tare de frică. Auzea sgomotul pe care-l făcea medicul căutînd în vasul cu instrumente, auzi pocnitura unei fiole rupte.. Nu putea să se întoarcă... Aștepta împunsătura injecției și teama de durere îi strecura fiori în tot corpul....

Iar nu-l mai durea nimic...

Impunsătura se produse în clipa cînd își pierdu privirile pe fereastră, în lumina albă și bogată a primăverii... O împunsătură scurtă... Nu-l durea, dar gemuse ca să-l facă pe doctor atent și să lucreze mai ușor, ca să nu simtă.... Incepu să creadă că nu trebue să se teamă...

Era curios să-și vadă mîna, să privească la operație. Doctorul se învârtea mereu grăbit, dar subchirurgul nu-i slăbea mâna...

Și, deodată, începu să simtă cum îi smucea mîna. Funcțiunile îi erau paralizate, țesuturile nu mai primeau svicnirile mîinii... Se răcea și se umfla... Nu-și mai simțea degetele. Poate le mișca, dar nu-și dădea seama, parcă-i erau înghețate. Sau, poate nici nu putea să le mai miște...

Și, totuși, deodată simți o durere surdă undeva; nu ar fi putut preciza la care mînă, care deget; îl durea sus, în umăr... Se gîndi iar că dacă ar mai fi întîrziat, ar fi trebuit să-i taie mîna! Poate i-o tăia acum, îl mințiseră, ca să nu-l sperie, spunîndu-i, că-i va tăia numai un deget... Il trecură sudori reci...

Se înțepeni pe picioare și voi să tragă mîna, dar nu reuși măcar s'o clintească. Parcă căzuse un munte peste ea, înțepenind-o în loc.

— Fii liniștit! strigă subchirurgul bătînd din picioare.

Tăcu și rămase cu privirile pierdute pe fereastră, urmărind în van o închipuire care nu se închega... Mîna lui întreagă, frumoasă, cu toate degetele! Cît de frumos scria! Cîte laude la birou! Toate avansările pentru talentul la scris le luase... De-acum!...

Și cînd subchirurgul se ridică de pe mînă și-l lăsă liber, tot nu se mișcă. Privea lung la mototolul de pansamente care-i acoperea și brațul, parcă nu știa ce se întîmplase...

— Gata! zise doctorul mai vesel...

Incepu să simtă iar durerea în corp, dar parcă-l durea la unul din degetele piciorului... Venea de jos, mult mai de jos decît mîna, durerea aceasta surdă, a osului tăiat...

— Mi-ați tăiat degetul? întrebă el aiurit.

— Du-te acasă! zise doctorul. Stai liniștit... Faci rețeta asta... Și mîine, tot pe la ora asta, vii la pansament...

Ieșind pe poarta spitalului, Ion Nichifor simți durerea aceea încentă mai sus, în corp. Se plimba de ici-colo. Il durea o mînă, dar nu știa care. Parcă-l durea în stînga...

— Te-a durut? întrebă femeea și abia atunci el întoarse capul și o văzu alăturea. Se gîndi că ea, care nu se ducea la birou și nu scrie, avea mînile întregi, sănătoase...

— Am pierdut un deget... începu el să se vaicăre. Ce-am să mă fac...

Işi aminti că voise să vie din prima zi la spital și că nu venise ca să nu-l ridă femeea și doctorul.

— Tu ești vinovată! zise el cu răutate în glas. Rîdeai cînd îmi era frică de vreo infecție. Dacă veneam la timp, salvam degetul...

Ea se simțea vinovată și tăcea... Mai tîrziu, zise încet, rugător:

— Nu te mai enerva... Așa a vrut Dumnezeu...

— Dumnezeu! Dumnezeu! scrîșni el dinții. Ce-l amesteci aici...

Il privi speriată, dar văzîndu-i chipul atît de încruntat și roșu de mînie, tăcu... Tăcerea aceasta acoperea o presimțire mai grea decît toate tristețile... Nu știa ce se mai putea întîmpla și nici de ce-i venea să plîngă.

* * *

El nu putea să doarmă și ea stătea lîngă dînsul ca să-i aline truda și neliniștea care-l cuprinsese de cum se înserase. Stătea întins pe spate și ținea mîna bolnavă pe piept, deasupra pe plapomă. Ridica din cînd în cînd capul, o privea lung, apoi recădea pe pernă și închidea ochii. Cînd rămînea cu ochii deschiși, privirile căpătau o fixitate bolnăvicioasă, ațintite spre tavan.

Ea stătea mai departe, pe scaun și-l privea urmărindu-i fiecare mișcare. Cînd nemișcarea se prelungea, se ridica ușor, se apropia de pat în vîrful picioarelor și-l atingea pe frunte, cu palme.

— Ionică! îl striga.

El mișca numai capul și o privea obosit.

— Te mai doare? îl întrebă femeea.

— Mm... răspundea bărbatul gemînd și ei i se urca un nod de plîns în gîtlej.

Spre miezul nopții i se ridică brusc temperatura. Deveni și mai neliniștit. Iși freca nervos picioarele. Aruncă plapoma de pe dînsul. Femeea se apropie iar de pat, mai speriată.

— Mi-i rău tare!... zise el.

Mama trecu în camera vecină și trezi copiii. Văzînd-o plîngînd începură și ei să plîngă.

—I-i rău tare tatii... zise ea. Trebue să mă duc după doctor...

Copiii trecură în camera bolnavului. Se apropiară de pat și rămaseră privind cu ochii în lacrimi la omul pe care nu-l văzuseră niciodată bolnav și care acum se frămînta chinuit de durere...

Mama se îmbrăcă repede și ieși. Bărbatul se mai liniști. Copiii se priveau speriați și se rugau în gînd pentru tatăl lor.

Cînd mama reveni cu doctorul, bolnavul începuse iar să se agite. Gemetele lui se intețiră.

– Deocamdată am să-i fac o injecție, ca să se liniștească... zise medicul după ce-i examină brațul. Mîine dimineață îl aduci la spital. Trebue să rămîe sub supravegherea noastră cîteva zile.

Vorbele au speriat-o pe femee. Se păruse întîiu că bolnavul nu auzise nimic, dar deodată înălță capul și privirile lui fulgerară spre doctor.

— Nu, nu vreau! Dacă mă cere acolo, îmi tae și mîna... Nu, nu vreau... Nu mai scap...

Căzu pe pernă, cu un hohot de plîns sec...

Medicul nu-l contrazise. Ii făcu injecția, își strînse siringa. La plecare îi făcu semn femeii să-l urmeze...

— Să nu întîrzii! zise el. La opt, cel mai tîrziu, să fie la spital...

— De ce? întrebă ea, speriată.

— Trebue să fii tare... Să-l încurajezi. Poate va fi nevoie și de mai mult eroism... Pregătește-l...

— Mîna? întrebă iar, șoptit, ca un fluerat.

— Poate! zise, dar dîndu-și seama că vorbise prea mult, se corectă: nu știu. Vom vedea mîine dimineață..

Ieși grăbit.

Femeea rămase în sală, năucă, parcă ar fi primit o lovitură de măciucă în cap... Nu se îndoia! Avea să-i taie mîna! Hm... se cutremură. Și nu putea să-și stingă disperarea. El era acolo, bolnav... Cum să-i spuie, cum să-l pregătească. Mai bine ar fi fost ea în locul lui. De ce nu trimesese cerul pe capul ei pedeapsa aceasta? Cu ce greșiseră oare? Ce nenorocire!

Mai rămase în sală cîteva clipe. Plînse înfundat, mușcîndu-și mînile, apoi intră în casă.

Injecția îl liniștise pe bolnav. Ceru apă, apoi zise copiilor:

— Mi-i bine! Duceți-vă la culcare...

Mama le făcu semn să-l asculte...

— Ce ți-a spus doctorul? întrebă el, cînd rămaseră singuri.

— Nimic... zise ea șovăind.

— Nimic? Nu se poate! De ce să mă duceți la spital? Nu mai sunt om! Imi va tăia mîna! Un biet ciung!...

Incepea iar să se agite...

— Fii liniștit! se rugă ea. Iți face rău... Trebue să fii tare...

— Ți-a spus, vasăzică! Imi ascunzi! Mîna, îmi va tăia mîna. Nu, nu vreau! Mai bine moartea... Nu mă duc...

Incercă să se ridice, să protesteze și mai puternic, dar nu avu puterea, și rămase pe spate. Ii curgeau lacrimi și se prelingeau pe pernă. Apoi începu să vorbească încet, rar...

— Am să rămîn ciung! Ciung! N'am să mai am ce căuta la birou... Și tocmai mîna dreaptă... Of!... Hm!...

Femeea îl asculta și plîngea fără suspine. Il văzu ridicînd mîna sănătoasă și o trecu peste plapomă. O puse întîiu pe umăr, apoi o coborî încet pe braț, pe antebraț, pe laba învelită în pansament, cum mîngîi un trup neînsuflețit, care a fost o ființă pe care ai iubit-o mult. Repetă gestul, încă odată, de două ori, apoi se opri și movila trupului de sub plapomă începu să se ridice și să se scoboare. Se auzea sughițul plînsului disperat...

Stătea încremenită, cu bărbia sprijinită în palme, ca o statue a durerii.

Durerea îi oprise și gîndul în loc. Și cînd își reveni din aiureală, auzi respirația regulată a omului adormit. Se apropie de pat și se aplecă deasupra lui. In adevăr, dormea! I se umplu sufletul de bucurie și se gîndi că poate tot nu-și întorsese fața dela ei Dumnezeu, că poate va scăpa și fără să-i taie mîna... Era obosită și se gîndi să se culce, dar imediat se răsgîndi și reluîndu-și locul pe scaun, petrecu și restul nopții păzind liniștea omului bolnav...

Dimineața, el se trezi înainte de a se lumina de ziuă...

— Te-ai și sculat! zise el, cînd o văzu pe scaun.

— Da!... răspunse ea, mințind. Trebue să mergem la spital...

El privea acum complet liniștit. Ea îl ajută să se ridice, apoi să se îmbrace. Se mira de liniștea lui. Parcă uitase vizita doctorului și porunca de a-l aduce la spital. Ceru un ceaiu, îl bău, mîncînd și un colț de pîine prăjită pe plită. Se îmbrăcă și ea, dar nu avea curajul să-i zică „hai". Aștepta. Și, nu după mult timp, el se ridică în picioare.

— Să mergem! zise. Să nu mai întîrziem...

Iși sărută copiii, le dădu de grijă să fie cuminți...

— Mă întorc sănătos... zise, clătină capul și zîmbi. Iși făcu cruce și ieșiră.

Femeea credea că el uitase ce se petrecuse peste noapte. Vizita doctorului, chemarea la spital, spaima lui să nu-i taie mîna.... Dacă uitase, în fața realității crude, avea să-și arate iar disperarea...

La spital, doctorul și subchirurgul îi așteptau. Se desbrăcă. Cînd apăru membrul bolnav, diform și vînăt, încercă să glumească...

— Numai de nu mi-ați cere și mai mult... Mai mult de mîna asta nu v-ași putea oferi...

Nu rîse nimeni. Voise el să rîdă și mai mult își strîmbase fața, hidos. Doctorul examină mîna, împietrit. Nichifor îl privi în față, voind să vadă vreo licărire, mișcîndu-se o fibră, dar nu văzu nimic. Subchirurgul chemă o gardiană, îi dădu ordin să pregătească o cameră.

— Du-te cu ea! îi zise apoi femeii lui Ion Nichifor... Aștepți acolo pînă ce va veni și el...

Femeea ieși, mecanic, deși sufletul îi poruncea să rămînă... Trecu prin alte săli, pe coridoare lungi... Albul nesfîrșit al pereților mărea impresia de singurătate, de liniște eternă.... O rodea o neliniște gravă, adîncă, ca o durere...

Cînd ajunse în camera unde trebuia să-l aducă și pe dînsul, își trase un scaun lîngă fereastră și se lăsă cu toată greutatea trupului. Incepu o așteptare lungă, mai lungă parcă decît viața ei de pînă acum...

Rămas numai cu doctorul și subchirurgul, în sufletul lui Ion Nichifor, se redeschiseră zăgazurile panicei de ieri, ziua cînd își pierduse degetul. Femeea era pentru dînsul un sprijin, o încurajare, și lipsa ei îl făcea iar fricos...

— Dece n'ați lăsat-o aici! zise el....

Nu-i răspunse nimeni și se simți atît de singur și de nenorocit, încît îi veni să plîngă. Apoi doctorul îi porunci să se urce pe masa de operație. Incepu să tremure deabinelea, ca scuturat de friguri. Il ajutară și se urcă. Mai veniră două femei îmbrăcate în alb.

Acum era întins pe spate... Privea în plafonul alb... Se gîndea la ceeace trebuia să se întîmple cu dînsul... Voia să-și amintească în care parte era mîna bolnavă și nu reușea...

Apoi, parcă, deodată, plafonul alb coborî pe fața lui, ca o fluturare de batistă, ca o fîlfîire de aripi... Simți o răcoare parfumată... Pleoapele i se îngreuiau, se transformau în plumb și trupul i se ușura, se prefăcea în eter...

Albul acela care i se lăsase pe pleoape era și în sufletul lui și sub pleoape. Și deodată se stinse în noaptea aceea albă, topindu-se ca o scîntee într'un ocean de lumină...

*

* *

Trecuse un răstimp...

...Cînd auzise pași pe sală, se ridicase în picioare...

Trecuse o oră, poate două, de așteptare chinuită... Nu știa precis cît... I se păruse un veac...

Acum aștepta cu respirația oprită să se deschidă ușa...

Pașii se apropiară. Voia să fie tare și-i era teamă să nu cadă....

Ușa se deschise larg...

Le vedea pe toate ca într'o ceață... Tremurau contururile, se destrămau și iar se închegau...

Doi oameni purtau o targă. Targa era acoperită cu un cearșaf alb.... Intrară...

Nu se putea mișca...

Oamenii lăsară targa jos. Atunci îl văzu. Mască de mort. Urletul țîșni din întunericul dintr'însa, dar pieri înainte de a ieși afară. Se sprijini de fereastră...

Oamenii au ridicat cu grijă trupul și l-au pus pe pat, apoi ieșiră. Lîngă ușa, care se închise, rămase o fată îmbrăcată în alb... Era vălmășag cumplit de emoții în sufletul ei și nici nu putea să îngîne o vorbă...

Se urni cu greu din loc... Cînd ajunse lîngă pat, el deschise ochii. Atunci păru și mai palid. Nu se mai putu stăpîni, picioarele n'o mai sprijiniră și se lăsă în genunchi, ușor, prelins, ca un voal de mătase care-ți alunecă din brațe, printre degete..

Iși sprijini fruntea pe pat și deschise porțile durerii, ca să învingă furtuna dintr'însa... Plîngea disperarea pe care o văzuse în ochii lui...

— Nu-i voe! auzi ca o voce la spatele ei și o mînă grăbită o ajută să se ridice...

Era doctorul. Fata de lîngă ușă dispăruse...

— E bine acum... zise doctorul. Mai stai puțin, dar fii liniștită. Pe urmă te duci la copii și vii iar mîine.... De acum nu se va mai întîmpla nimic rău...

Ii venea să rîdă! Nu era nenorocirea destul de mare? Putea fi mai mare? Cu ce greșiseră?

Avea atîtea întrebări de pus, atîta durere de strigat și nu putea să lege două vorbe. Toate se petreceau ca într'un vis urît...

— Să nu stai mult.... îi zise iar doctorul, ieșind. Să nu-l obosești. Avem noi grijă de el... Dacă ești neliniștită, mai poți veni spre seară să-l vezi...

Mai rămase. Intrase iar fata, lîngă ușă. Nu-l întreba nimic. Numai îl privea...

El deschidea ochii din cînd în cînd, o privea trist, ofta și iar îi închidea.... ..

Apoi fata de lîngă ușă tuși, poate ca să-i aducă aminte că trebue să plece. Iși aminti și de copii...

Se aplecă. Mîngîie fruntea pe care apăruseră, ca o puzderie de praf de sticlă pisată, broboane de sudoare rece; o sărută.

Se ridică, se îndreptă spre ușă, se opri. Il mai privi odată. Cînd ajunse lîngă ușă, auzi glasul slab, strigînd-o. Se întoarse.

El o simțise îndepărtîndu-se și, deși suferința ei nu se putea măsura cu a lui, se gîndi s'o strige înapoi, s'o mîngîie. Așa cum făcea în anii dintîi ai vieții lor,, cînd o vedea supărată...

O strigă și ea se întoarse. Uitase și voi să ridice mîna pe care n'o mai avea, ca s-o mîngîie... Dar mîna nu mai putea să-l asculte, fiindcă lipsea și trupul se sgudui înfiorat. Inchise ochii și printre pleoape ieșiră lacrămi...

— S'a terminat... zise el. De acum va fi bine...

Ce sens avea ultimul cuvînt! Bine!...

Femeea se aplecă și-l sărută iar pe frunte. Il înveli. Mîna ei atinse trupul. Acolo unde trebuea să fie mîna, locul era gol...

Se îndreptă și rămase în picioare, încremenită.

— Du-te! îi zise el într'un tîrziu. Vezi de copiii...

Ea clătină din cap. Din ușă mai privi odată spre patul alb. Apoi ieși....

Mergea pe sală îngîndurată, nehotărîtă. El avea să se gîndească că se grăbise să plece. Putea să mai stee. Să-i ție de urît, să-i umple singurătatea.... Se opri, gata să se întoarcă, dar îi veni în minte sfatul doctorului, că nu trebue să-l obosească, și porni mai departe. Avea să mai vie spre seară... Suferința îi sdrobise sufletul...

Abea făcu cîțiva pași și auzi pași apropiindu-se. Ridică privirile.....

Văzu un om de serviciu venind din partea cealaltă a coridorului,, dinspre sala de operații... Ducea cu el o căldare...

Rămase cu privirile pe căldare... Omul o văzu, avu o tresărire, voi să se întoarcă, se răsgîndi și trecu în fugă pe lîngă ea...

Dădu un țipăt îngrozitor și se prăbuși...

Mîna lui! Mîna lui era acolo, o bucată de carne netrebnică, un stîrv... Omul se ducea să-l îngroape...

•

• •

Femeea a rămas în ea cu spaima acelei zile, cu un tremur nervos în gesturi, cu o umbră neștearsă de groază în priviri...

Nu putea să uite ziua aceea, dela care începuse pentru ei o altă viață. El nu mai era cel ce fusese altădată... Redevenise un copil și ea îl creștea cu grijă, smulgînd pe fiecare zi ce trecea, din sufletul lui, bucuriile descurajării, ale disperării care reveneau des în singurătatea retragerii în care trăia acum...

Ultimul tablou al acelei zile era încă atît de viu într'însa.... Poate n'avea să se șteargă niciodată... Cea mai neînsemnată întîmplare îl reactualizează...

Clipește des.... Ce vis cumplit! Ce poveste îngrozitoare!...

Dar altă întîmplare veni să se prindă la lanțul celor trecute. In clipa aceea își dă seama că nu-i vis, nu-i poveste, ci totul e trăit, sunt frînturi din viața lor...

... Sunt iarăși toți la masă. I-a întins farfuria și el a vrut să întindă mîna, ca s'o apuce... Mîna pe care n'o mai are... Uitase și ea, uitase și el, cum uitau adesea...

Copiii privesc cu ochii mari la tatăl lor, care s'a înroșit. Lasă privirile în jos și rămîne așa cu capul plecat...

Fruntea apasă pe umeri, grea și neagră.

.... N'a fost un vis! Dar a trecut... E iar între ai lui.... Viața curge mai departe și așa, parcă nimic nu s'ar fi întîmplat...

... Cînd rămîne singur, Ion Nichifor închide ochii și se gîndește la viața lui trecută, care este atît de departe de ziua de azi. Trei luni și i se par trei veacuri... o scurgere nesfîrșită de timp...

Uneori îi vine să creadă că n'a fost niciodată altfel... că amintirea este poate numai un vis al lui, visat mai demult, care se repetă și ale cărui rădăcini au crescut prea adînc în viața lui...

Atunci zîmbește, dar nu trece mult și-i apare în fața ochilor făptura vreunui semen al lui, al lui cel de altădată și fața i se acoperă de umbra unei tristeți nesfîrșite...

Nu mai este el cel ce-a fost... e altul... Cel ce-a fost e înmormîntat în amintire... Lîngă acest mormînt drag, sufletul lui pîlpie ca o candelă nestinsă...

MIHAIL ŞERBAN

Mergea pe sală îngîndurată, nehotărîtă. El avea să se gîndească că se grăbise să plece. Putea să mai stee. Să-i ție de urît, să-i umple singurătatea.... Se opri, gata să se întoarcă, dar îi veni în minte sfatul doctorului, că nu trebue să-l obosească, și porni mai departe. Avea să mai vie spre seară... Suferința îi sdrobise sufletul...

Abea făcu cîțiva pași și auzi pași apropiindu-se. Ridică privirile.....

Văzu un om de serviciu venind din partea cealaltă a coridorului,, dinspre sala de operații... Ducea cu el o căldare...

Rămase cu privirile pe căldare... Omul o văzu, avu o tresărire, voi să se întoarcă, se răsgîndi și trecu în fugă pe lîngă ea...

Dădu un țipăt îngrozitor și se prăbuși...

Mîna lui! Mîna lui era acolo, o bucată de carne netrebnică, un stîrv... Omul se ducea să-l îngroape...

* * *

Femeea a rămas în ea cu spaima acelei zile, cu un tremur nervos în gesturi, cu o umbră neștearsă de groază în priviri...

Nu putea să uite ziua aceea, dela care începuse pentru ei o altă viață. El nu mai era cel ce fusese altădată... Redevenise un copil și ea îl creștea cu grijă, smulgînd pe fiecare zi ce trecea, din sufletul lui, bucuriile descurajării, ale disperării care reveneau des în singurătatea retragerii în care trăia acum...

Ultimul tablou al acelei zile era încă atît de viu într'însa.... Poate n'avea să se șteargă niciodată... Cea mai neînsemnată întîmplare îl reactualizează...

Clipește des.... Ce vis cumplit! Ce poveste îngrozitoare!...

Dar altă întîmplare veni să se prindă la lanțul celor trecute. In clipa aceea își dă seama că nu-i vis, nu-i poveste, ci totul e trăit, sunt frînturi din viața lor...

... Sunt iarăși toți la masă. I-a întins farfuria și el a vrut să întindă mîna, ca s'o apuce... Mîna pe care n'o mai are... Uitase și ea, uitase și el, cum uitau adesea...

Copiii privesc cu ochii mari la tatăl lor, care s'a înroșit. Lasă privirile în jos și rămîne așa cu capul plecat...

Fruntea apasă pe umeri, grea și neagră.

.... N'a fost un vis! Dar a trecut... E iar între ai lui.... Viața curge mai departe și așa, parcă nimic nu s'ar fi întîmplat...

... Cînd rămîne singur, Ion Nichifor închide ochii și se gîndește la viața lui trecută, care este atît de departe de ziua de azi. Trei luni și i se par trei veacuri... o scurgere nesfîrșită de timp...

Uneori îi vine să creadă că n'a fost niciodată altfel... că amintirea este poate numai un vis al lui, visat mai demult, care se repetă și ale cărui rădăcini au crescut prea adînc în viața lui...

Atunci zîmbește, dar nu trece mult și-i apare în fața ochilor făptura vreunui semen al lui, al lui cel de altădată și fața i se acoperă de umbra unei tristeți nesfîrșite...

Nu mai este el cel ce-a fost... e altul... Cel ce-a fost e înmormîntat în amintire... Lîngă acest mormînt drag, sufletul lui pîlpîe ca o candelă nestinsă...

MIHAIL ȘERBAN

CRONICA LITERARĂ

IOANA POSTELNICU: „BOGDANA“, ROMAN

In romanul de începătoare al d-nei Ioana Postelnicu, sunt numeroase paginile din care se poate vedea înzestrarea autoarei de a exprima stări de conștiință felurite și cu deosebire pe cele subliminale. Calitățile de stil și analiză au atîta varietate și putere, că susțin singure interesul cititorului, care altfel ar avea motive, după cum se va vedea, să nu sfîrșească lectura. E mai pretutindeni, în *Bogdana*, o maturitate de expresie, unduioasă și fermă, după trebuință, ca și o pătrunzătoare observație interioară, fie a sensațiilor celor mai fugitive, fie a desvoltărilor sufletești aproape halucinatorii, e un meșteșug fără îndoială notabil și care presupune, în spate, exerciții de tinerețe necunoscute.

Nu fără temei s'a remarcat pagina, în care Bogdana e urmărită de un bărbat: „Îi tîrîse după dînsa pînă în Cișmigiu pașii. Nu întorsese capul de loc în tot drumul lung și obositor, ce-i păruse ciudat de scurt, de nou. Căldura se ridica în val cald sub piele. In Cișmigiu, încordarea deveni grea și se așeză peste auz ca o pînză opacă și umedă. Trebuia să deosebească pașii scîrțîind în zăpadă. Pașii lui de ai celorlalți. Trupul întreg auzea, timpan sensibil crescut peste dînsa. Lămuri pașii printr'o potrivire sonoră a ei după ai lui și traversă aleea principală cu o bucurie mare, tîrînd în urmă, ca tras de o curelușă nevăzută, pe bărbatul a cărui umbră o preceda, întinzîndu-i-se jos la picioare. Bogdana trecea peste umbră, căutînd atentă să ghicească după conturul bine limitat de lumina lunii, cam ce fel ar putea fi străinul, ce pălărie poartă și ce statură are. Umbra însă se micșora, se lungea sau dispărea cu totul, după cum treceau prin diferite puncte ale felinarelor. Cînd își simțea propria-i umbră lungindu-se la pămînt înapoia ei și pașii bărbatului bătătorind-o, inima îi căpăta un palpit rapid, tîmplele îi svîcneau să se spargă“.

Bogdana, în copilărie, fusese o fetișcană amatoare de emoții; se pare că experimenta singură chiar frica, pe care și-o producea retrăgîndu-se pe sub paturi, în anumite după-amiezi. Priceperea autoarei de a prezenta asemenea stări e remarcabilă: „Trecea însă în dormitorul mamei și se vîra sub pat, deși știa că acolo, în întunericul de sub cuvertură o va apuca spaima, va auzi cum toți se pregătesc „să moară“, cum numea ea evadarea din realitate. Tocmai spaima aceasta o căuta. Ridica un colț al cuverturii să vadă pașii slujnicei, cum trec pe dinaintea ei spre dulap, urmărea marginea ușei cum se des-

chidea și se închidea apoi. Fusta slujnicei juca în jurul gleznelor, pașii moi treceau din nou pe lîngă pat. Un colț al șalului, pe care-l scosese din dulap, îi atîrna în urmă. Îi părea cu haz ciucurele roz ce-i bălăbănea între picioare și-i venea să rîdă. Inghițea rîsul ca pe o bucurie numai a ei, gîndindu-se că „mîine“ va așeza astfel cuvertura ca să poată vedea cum ține slujnica șalul mamei, ca ciucurele să-i nimerească întotdeauna în același loc între picioare. Acest „mîine“ nu-l putea însă înfăptui, căci ar fi însemnat să fie descoperită sub pat. Slujnica era ultima ființă ce mergea „să moară“, după masă. De cum se închidea ușa la bucătărie, nu se mai mișca nimeni în casă. Sgomotele se pierdeau încetul cu încetul, dar lucrurile parcă înviau. Cînd dulapul pornea să troznească, inima i se strîngea cît un pumnișor. Dulapului îi răspundea masa și pe urmă scaunul. Atunci începea spaima. Toate lucrurile se însuflețeau. Poate era cineva în odae? Poate nu băgase bine de seamă și slujnica nu ieșise încă? Sta și o pîndea; pielea i se strîngea pe dînsa și simțea cum o învăluie o flacără. Deasupra, somiera parcă se apleca, arcurile se strîngeau. Își dădea seama că nu putea fi nimeni, că „afară“ e lumină, că numai la ea sub pat e întuneric; lăsa totuși voit să o cuprindă teama. O căuta chiar. Dacă uneori se întîmpla ca dulapul să nu troznească, se întorcea atunci pe spate, cu capul sprijinit de un coș de rufe, pe care maică-sa îl ținea acolo și se uita printre arcurile somierei. Printre sfori și fierărie se silea să descopere un paianjen mare ce trebuia neapărat să se fi cuibărit acolo. Scotea un picior lung și-l plimba pe obraj. Știa bine că nu e paianjen, deși era tot atît de sigură că e. Spaima îi era negativă ca și liniștea. Și se întîlneau venind în sens contrar în acelaș prag. In năzuința de a fi așa cum dorea ea, i se părea că somiera se lăsase spre dînsa și se bucura să audă ce știa dinainte, că va trebui să audă, deși-i tremura toată carnea pe dînsa. Nu era o frică completă ca de ceva necunoscut, ca, de pildă, frica pe care o încerca prin odăi întunecoase, cînd simțea deslușit că cineva o urmărește de aproape și trecea printr'însele ca o săgeată. In pragul camerei luminate se oprea cu inima la gură gîfîind, parcă ar fi scăpat dintr'o luptă cumplită. I se părea că cel ce-o urmărea ar putea-o ajunge, ar putea-o atinge și mersul ei, căci nu alerga, de teamă să nu-l ațîțe, devenea o fugă lăuntrică, o goană a ființei ei, ce o preceda lăsîndu-i trupul în pas liniștit, încordat însă. Nu și-ar fi întors capul înapoi pentru nimic în lume. Era o spaimă totală, de care se ferea și care n'o căuta în niciun chip, pe cînd spaima din semi-întunericul de sub pat era filată, căutată, gradată, un segment din cercul vieții ei pe care și-l rînduia așa cum voia. Îi plăcea fantasticul și umbla după dînsul“.

Dar ascuțimea observației lăuntrice și capacitatea de a exprima strîns și sugestiv nicăieri nu sunt mai neîndoelnice ca în cele șase pagini (cap. VIII), în care autoarea descrie efectele unei prize de eter. Oricît de rău ar ședea, într'o cronică, citatele lungi, suntem nevoiți să reproducem încă o pagină din romanul d-nei Ioana Postelnicu, deoarece tot binele ce se poate spune despre el stă în legătură numai cu asemenea mici fragmente. Bogdana, ca să scape de obsesia unei întîmplări ridicole, urmată de eliminarea din școală, „se afundă cu capul în sticluță“: „....Roti ochii și nu văzu pe nimeni. Patul i se păru așezat în mijlocul lumii, într'un loc fără acoperiș, fără podea, lipsit de temelii, doar cu un geam cu perdele albe într'o parte. Nu știu dacă era trează sau nu, unde era și unde ar fi voit să fie. Acum nu-și mai amintea nimic, dar știa precis că plecase la drum cu o mare durere în trup, cu un cancer ce începuse săi roadă viața. Voise

să omoare cancerul ca să elibereze viaţa. Nu-şi da seama dacă a reuşit. Mişcă degetele şi le simţi aşezate pe ceva moale, mătăsos. Pipăi mai departe, ca orbii şi copiii mici. Da, era plapoma, plapoma ei de puf. Plapoma ei dragă ce o încălzeşte iarna. La gîndul acesta se înduioşă şi-i veni să plîngă. Işi trase nasul de cîteva ori înghiţind. O milă fără margini o cuprinse. Din pricina plapomei, din pricina perdelei albe, care, sărmana, trebuia să stea spînzurată aşa, vertical, o viaţa întreagă, fără să cîrtească, fără să se revolte şi să se desfacă de acolo, să pornească în lume. Jalea o cuprinse de toate şi o îneca. Ar fi vrut să plîngă întreaga viaţă, să curgă din ea un rîu, un fluviu, o mare de lacrimi. Indoiala începu s'o scurme. Trecuse oare dincolo? Paralel cu realitatea, în care sta cu mîinile înfipte în plapomă, cu ochii lipiţi de perdeaua ce se mişca fîlfîind din pricina aerului intrat printre ramele ferestrelor, nu era oare altă realitate, în care să stea tot aşa întinsă, dar intr'un cosciug sau într'o groapă? Nu se va trezi oare acum şi-şi va da seama că nu mai este? Gîndurile începură din nou a i se încîlci, spiriduşi nedisciplinaţi, scăpaţi din celulele bolnave ale creierului congestionat. Bogdana începu să alunece într'însa în rostogoliri nebune şi de aci alunecă cu totul în pat şi patul o luă razna prin fereastră, trăgînd perdeaua peste el şi ca într'un vehicul bizar, dea-lungul continentelor, pe globul rotund într'un vîrtej nebun...". Acest început de trezire din eter, urmat de recăderea în efectele intoxicaţiei, ca şi visurile de toxicomană din paginile necitate, la care cititorul simte plăcere să revină, este un exemplu deplin de acuitate analitică şi stăpînire a mijloacelor de expresie, la o debutantă.

Se înţelege, cazul d-nei Postelnicu nu e fără precedent. D-sa are maeştri identificabili dintr'odată în proza noastră narativă. D-na H. P. Bengescu, în ceeace priveşte mlădierea exprimării pînă la incorectitudinea formală, după desemnul mişcător al sufletului, şi d. E. Lovinescu, în ceeace priveşte abuzul de sugestivitate a stilului, sunt mereu prezenţi în lectura romanului Bogdana. Şi dacă autoarea *Rădăcinilor* poate fi întrevăzută, ca forţă îndrumătoare, mai ales în stăruinţa de a da consistenţă stărilor sufleteşti noroase şi nevorbite, în care d-na Ioana Postelnicu se arată deprinsă în chip deosebit, d. E. Lovinescu e de recunoscut, nu atît în rezultatele pozitive ale exemplarităţii sale stilistice, cît în depăşirea măsurii ornamentale, pe care o îngădue stilul narativ. Abreviaţiunile sintactice, atît de cunoscute, din romanele d-lui Lovinescu, sunt şi ale autoarei *Bogdanei*, care le foloseşte cu vădită plăcere de discipol; ele aparţin tipului metaforic, ca de ex: „Telefonul sună strident şi-i ajunse în ureche ascuţit, *drum de burghiu de foc*", „La început el (un tremur nervos *n. r.*) se strînse, *bulă de aer într'un tub de apă după agitare*", „ea asista surprinsă la lupta ce se da într'însa, cu o curiozitate încordată, — *cîmp de bătaie între două existenţe*" etc., etc., contracţiuni care mai mult împiedică, decît ajută, răzbaterea unui text în proză. Dar cursa cea mai primejdioasă în care maestrul atrage pe tînăra romancieră este cumulul de imagini în jurul aceleeaşi idei, intenţia expresivă împinsă pînă la incoerenţa părţilor. Astfel, ca să lumineze în conştiinţa bărbatului, care se îndrăgostise de Bogdana, cînd aceasta, urcată pe scară, căuta un dosăr în rafturi, d-na Postelnicu scrie: „Imaginea crescută în întunericul pe înălţimea scării cu *flacăra pulpei strînsă în ciorapi* şi cu *braţele albe, acoladă vîlvătăii părului*, se înfipse în el *ca firul de nisip sub valva scoicii*. Un grăunte dureros, ce se putea transforma în perlă. Pînă una alta era o boală, *un cuiu înfipt în mijlocul creierului*. Imaginea se strecurase *ca o flacără mistuitoare*".

Oricum însă, chiar dacă asemenea abuzuri distrag atenţia cititorului dela însuşi faptul sufletesc, pe care vor să-l facă într'atît mai evident, de nenumărate ori se simte că autoarea stăpîneşte remarcabile virtuţi stilistice, cărora nu le lipseşte decît oarecare sobrietate şi reţinere, pentru a fi în adevăr admirabile. Şi ne place să stăruim cu atît mai mult asupra meritului ei de a şti „să scrie", cu cît deprinderea curentă este a scrisului la întîmplare, care după cum se tot spune, garantează aşa zisa „autenticitate". Iar, cînd în astfel de împrejurări o scriitoare tînără ţine să-şi supravegheze condeiul, cu toate că lucrează într'o materie nebuloasă, acest lucru devine în primul rînd vrednic de toată lauda.

Cît despre romanul propriu zis, credem că el aparţine, într'o măsură anumită, tipului romantic, iar într'alta tipului cerebral. Bogdana este o femee măritată, care, în primele capitole ale povestirii, schimbă fotografii cu un necunoscut, cu care nu are decît relaţii telefonice, datorite unei întîmplări. Pentru ca schimbul de fotografii să capete temei psichologic, suntem introduşi în devenirea sufletească a Bogdanei, de la copilăria umbrită de sora ei Elena, căreia părinţii îi dedeau toată ocrotirea lor educativă, de la vîrsta de şcolăriţă adolescentă, cu sensibilitatea comprimată şi imaginaţia fără frîu, pînă la căsătoria cu Adam Drăguş, avocatul a cărui ajutoare de secretar devenise în urma vinderii casei părinteşti, — cu care viaţa i se scurge în nemulţumiri de ordin mai ales sufletesc. Necunoscutul de la telefon va reuşi astfel, cînd bărbatul se află plecat la Tighina, s'o atragă acasă la el, unde însă nu se va întîmpla nimic, căci Bogdana va fugi înapoi. Şi atît; cu alte cuvinte, nici cît în romanele romantice de George Sand sau în acela de mai tîrziu al lui Fromentin, în care o sărutare încheea lipsa de naraţiune.

De altă parte, am zis că poate fi privit ca roman cerebral. In adevăr, deşi pe alocurea am fi iluzionaţi să credem că e vorba de o mare temperatură erotică, romanul d-nei Ioana Postelnicu, observat a doua oară, e făcut cu răceală şi din răceală. Cele două personagii mai de seamă, Bogdana şi Adam Drăguş, au aceeaşi comportare amoroasă. Ele trăesc din plăcerea de a se suprapune propriului lor sentiment, pe care şi-l derivează în şuviţe nesfîrşite pînă la risipirea lui totală. Astfel Bogdana, după un sbucium cu adevărat amoros, „dori o mînă care să-i tremure uşor degetele pe pleoape. Niciodată nu rîvnise la altceva. Nu mîna lui şi nici a altuia. Dorea o mînă fără stăpîn, despersonalizată, palmă fină, lungă, albă, de la încheetură în sus pierdută în necunoaştere, în întuneric. Să iasă ca un fulger din umbră, să se aplece caldă, bună, peste dînsa şi ea să-şi mişte capul, să ajute, să-şi rotunjească singură obrajii în cupa ei, să-şi înalţe buzele umede în palma prietenă. Dorul mînii o apăsa uneori cumplit pe inimă, ca şi cînd l-ar fi prins-o într'o plasă ţesută de degetele ei. Să fie linişte, să audă undeva în jurul ei o şoaptă uşoară... Altceva nimic...". Nici Drăguş nu reacţionează eroticeşte altfel: cînd Bogdana i se revelează dintr'odată, pe scara bibliotecii, despre care a mai fost vorba, ca „imagine dinamică, o înşiruire de siluete cu fiecare picior coborît pe rînd pe scară, trup ce venea încetul cu încetul spre el în raza de lumină, ca într'o baie de fosfor" se întîmplă nu ceeace ar fi cum nu se poate mai firesc, ci contrariul: Drăguş îşi toarce şi el impresiile prime despre Bogdana, aşa că, după coborîrea ei, „el nu văzu în faţa lui decît o fată oarecare, venind spre dînsul" şi deci rămase înlemnit, deoarece „nu fata aceasta intrase în el ca o otravă, ci cealaltă de pe scară". Aceste două momente, unul privind pe Bogdana, iar al doilea pe Adam Drăguş, sunt reprezentative.

E o înşelare prin urmare să se creadă că *Bogdana* e un roman erotic. Speculaţia erotică interesează în gradul cel mai înalt pe aceşti oameni şi nu erotismul propriu zis. Romanul d-nei Postelnicu are toate semnele romanului cerebral. Pe lîngă frigiditatea speculaţiei amoroase, aceea ce îndreptăţeşte în aceeaşi măsură concluzia noastră este calitatea romantismului din conversaţiile telefonice ale Bogdanei. Bogdana şi necunoscutul de la telefon îşi spun versuri din poeţii noştri moderni (din Arghezi —unele, iar altele — din necunoscuţi), se botează nu convenţional, ci ideal: Jeanne şi Val, iar, cînd e să-şi declare fiecare identitatea, amîndoi se refugiază sub masca gravă a cîte unei entităţi, care îi desfiinţează ca indivizi trăitori:

„— Cine eşti ?

— Bărbatul.

— In cazul ăsta eu sunt femeia...

Pronunţase cu teamă că va auzi dincolo, plesnind racheta rîsului. Dar n'auzi decît o tăcere mare şi o respiraţie caldă venind parcă din inima pămîntului. Apoi deodată:

— Eşti fericită ?

— Nu ştiu.

— Ce faci tot timpul ?

— Trăesc.

— Pentu cine ?

— Nu ştiu.

— Vrei să trăeşti pentru mine de azi înainte ?

— Da, vreau.

Intrebările porniseră ferme ca înainte unor mari hotărîri. Femeia răspundea şoptit dar ferm ca şi el. Nici o clipă nu se gîndi că ar putea isbucni rîsul. Nici aci la ea, nici dincolo. Ii păreau fireşti întrebările şi nu se putea gîndi că ar putea răspunde altfel". Se înţelege: convorbeau doar două foarte grave ficţiuni: Bărbatul şi Femeia, deoarece Jeanne nu este o anumită femee, după cum nici Val nu e un bărbat anumit; ci amîndoi sunt două transcedenţe, cum stă bine uneori personagiilor din romanele cerebrale. Chiar dacă le înroşeşte, aprinderea nu le înflăcărează niciodată. „Romanul" însă pierde astfel din materia proprie, lectura lui întreagă rămînînd numai pe seama cititorilor profesionişti.

Totuşi cartea d-nei Ioana Postelnicu, fiindcă se simte de atîtea ori că este a unei autoare înzestrată, merită şi altă analiză. Dincolo de impresiile arătate ca şi de cele trecute cu vederea, cum este aceea care rezultă din întocmirea ei (după două sute de pagini, cititorul se află la aceeaşi convorbire telefonică de la începutul romanului, aşteptînd fapte noui, care însă nu se produc nici în ultimele cincizeci de pagini), există cu toate acestea o intenţie artistică deosebit de interesantă, chiar numai ca intenţie. Căci Bogdana, ca unic personaj de roman, în care nu se întîmplă nimic, ca femee, desvoltată dintr'un copil nebăgat în seamă de părinţi, care a fost silit să-şi croiască viaţa pe lîngă viaţă, ca soţie cucerită de aventura imaginaţiei, pe care n'o recunoaşte în niciuna din aventurile oferite de realitate, ca fiinţă inaptă să trăiască, e o concepţie epică deadreptul îndrăzneaţă: în alte împrejurări ar fi putut da o replică feminină cunoscutului mare şi leneş visător Oblomov. Aşa cum este, Bogdana ni se arată numai în caracterizările autoarei, dintre care alegem pe acesta: „Trăia somnambulic detaşată de existenţa reală, fără nici un contact cu lumea, într'o plutire strălucită şi dulce, o somnolenţă vrăjită. Orice sgomot din casă, din jur, orice contact cu realitatea aluneca pe lîngă Bogdana, izbind-o surd fără a simţi direct lovitura. Ca acele sensaţii din

vis, cînd cineva te bate, simţi durerea, dar nu vezi cine te loveşte ori, dimpotrivă, vezi lovitura, o simţi în carne dar nu te doare". Cu alte cuvinte, fiind strict conceptuală, eroina d-nei Postelnicu, departe de personajul lui Goncearov, este numai o replică a lui Bizu din romanele d-lui E. Lovinescu.

In concluzia noastră, cartea d-nei Ioana Postelnicu, prin scoaterea eroilor din marginile lor individuale şi isgonirea în generalităţi inexpresive, ne apare ca operă în adevăr de debut, fără puterea de a mişca oameni identificabili prin ei înşişi; dar, prin îndrăzneala concepţiei personajului central şi, mai cu seamă, prin calităţile de stil şi analiză, nu este mai puţin adevărat că afirmă o scriitoare vrednică de atenţia criticei.

VLADIMIR STREINU

LITERATURA STRĂINĂTĂŢII

O BIOGRAFIE A LUI RIMBAUD

Literatura provocată de Rimbaud ia de pe-acum proporţii colosale, chiar dacă n'am raporta-o numaidecît la opera lui, care încape toată într'un volum nu prea compact. Considerat cînd ca vagabond de geniu, *(Rimbaud le voyou de Benjamin Fondane)*, cînd ca vizionar *(Rimbaud le voyant* de Rolland de Renéville, Rimbaud împărtăşeşte cu marii creatori de poezie însuşirea fericită dar şi puţin penibilă de-a provoca reacţiuni foarte felurite. In el, ca şi în Baudelaire, care e în multe privinţi înaintaşul lui, fiecare găseşte ce-i convine. Paul Claudel vede în Rimbaud „un mistic *în stare sălbatecă*", un mare credincios catolic. Interpretarea aceasta este datorită apologiei pe care sub numele de *La vie de Jean-Arthur Rimbaud*, a scris-o Paterne Berrichon, cumnat al poetului. Bine înţeles, nu lipsesc nici aceia care resping această tendinţă de-a face din Rimbaud un sfînt.

Trebuia o lucrare care să pună la punct toate aceste păreri contradictorii. O carte, adică, în care, pe bază de documente şi de mărturii, să se evoace viaţa reală a lui Rimbaud.

Sarcina aceasta şi-a luat-o Jean-Marie Carré. Lucrarea sa despre Rimbaud, apărută acum într'o nouă ediţie [1]) (ediţia primă datează din 1926) este o biografie în vechiul şi sănătosul înţeles al cuvîntului, adică nu conţine nicio romanţare şi stă mereu pe un teren solid susţinut de documente.

In reconstituirea vieţii lui Rimbaud autorul a avut de luptat cu toate interpretările şi imaginile deformate despre care am vorbit mai sus, dintre care cea mai persistentă era aceia plăsmuită de Paterne Berrichon şi de soţia acestuia, Isabelle Rimbaud. Aceştia doi, însufleţiţi de un puternic spirit familial, şi cu sincera dorinţă de-a reabilita figura lui Rimbaud, au împănat, el biografia foarte puţin fidelă pe care ia consacart-o şi ea *Amintirile* ei, cu o mulţime de absurdităţi şi de inexactităţi, interpretînd în acelaş timp opera lui într'un chip greşit.

Credincios adevărului, Jean-Marie Carré nu se grăbeşte deloc să umple lacunele destul de multe ale vieţii lui Rimbaud cu comentarii şi presupuneri. Nu se sfieşte să mărturisească că nu ştie nimic acolo unde orice informaţie îi lipseşte, ceeace îl deosebeşte în chip fericit de autorii de vieţi romanţate, specie literară absurdă.

---

[1]) Jean-Marie Carré: La vie aventureuse de Jean-Arthur Rimbaud (Plon).

La alţii scriitori, atunci cînd documentul biografic lipseşte, îţi vine în ajutor opera. La Rimbaud care *a încetat* să scrie la optsprezece ani şi jumătate (epocă la care alţii de-abia încep) opera poate fi (şi este într'adevăr) de mare ajutor pînă la limita acestei vîrste. De-aici încolo, însă, pînă la treizeci şi şapte de ani, vîrsta la care moare, viaţa lui Rimbaud nu ne este cunoscută decît prin scrisorile lui şi cîteva mărturii de-ale contemporanilor, rari şi sumare şi unele şi altele.

Aşadar cea mai mare parte, şi cea mai „aventuroasă" într'adevăr, din viaţa acestui poet este aceia în care el nu scrie. Viaţa lui literară nu durează decît vreo patru ani. Aceasta este, dealtfel, şi epoca mai bine cunoscută din viaţa lui şi, fără îndoială, mai interesantă.

Datorită revelaţiilor fostului lui profesor Georges Izambard, adolescenţa lui Rimbaud la Charleville, orăşel aproape de graniţa belgiană unde el se născuse în 1854, este suficient luminată. La extraordinara lui vocaţie poetică se adaugă o stare permanentă de revoltă, hrănită de un caracter obstinat şi voluntar, care avea, dealtfel, să dea mult de furcă mamei lui, fire voluntară şi ea dar fără imaginaţie, sgîrcită şi aprigă la cîştig. Despărţită de soţul ei, căpitanul Rimbaud, fire vioaie şi nepăsătoare, cu care nu se potrivea, ea este în conflict cu fiul ei. Revolta lui Rimbaud se îndreaptă la început împotriva ei: „Inainte de-a se răsvrăti împotriva religiei, a societăţii, a literaturii, el se va răsvrăti împotriva familiei".

După o primă fugă de-acasă, în August 1870, cînd, arestat ca vagabond imediat după sosirea lui la Paris, el este adus la Charleville de Georges Izambard, Rimbaud, peste cîteva zile, pleacă din nou pe drumurile Franţei răvăşite de război, spre frontiera belgiană. Atmosfera aceasta de nelinişte şi de nesiguranţă, este cum nu se poate mai prielnică vocaţiei de aventurier a lui Rimbaud. Dar şi vocaţia lui poetică este favorizată de aceste vagabondaje prin Belgia:

„El ia drumul spre Bruxelles, petrecîndu-şi nopţile pe cîmp, lîngă stogurile de fîn, cerşind prin sate, mîncînd cu argaţii pe la ferme. Acum e epoca poemelor *Le Buffet, La Maline, Les Douaniers, Ma Bohême:*

> Je m'en allais, les poings dans mes poches crevées,
> Mon paletot aussi devenait idéal,
> J'allais sous le ciel, Muse, et j'étais ton féal,
> Oh ! là, là, que d'amours splendides j'ai rêvées !
>
> Mon unique culotte avait un large trou.
> Petit Poucet rêveur, j'égrenais dans ma course
> Des rimes. Mon auberge était à la Grande Ourse,
> Mes étoiles au ciel avaient un doux froufrou".

Această a doua fugă a lui Rimbaud se sfîrşeşte printr'o vizită la Douai, la Izambard, care, din nou dar de data asta cu colaborarea poliţiei cerută imperios de doamna Rimbaud, îl expediază acasă. In februarie 1871 Rimbaud pleacă la Paris, unde rătăceşte cîteva săptămîni. Se întoarce la Charleville, unde rămîne pînă în Septemvrie 1871. In acest interval iau naştere cîteva din poemele lui caracteristice, printre care *Bateau ivre*. Şi tot în această epocă se plasează două scrisori, una către Izambard, alta către Paul Demeny, scrisori din care Jean-Marie Carré citează cîteva pasagii extrem de interesante. In ele Rimbaud „expune teoria lui cu privire la poezia nouă şi concepţiunea lui despre poetul-vizionar". La şaisprezece ani şi jumătate Rimbaud enunţă cîteva precepte care aveau să fructifice mereu poezia franceză de atunci încoace:

„Primul studiu al omului care vrea să fie poet este propria lui cunoaștere, întreagă. El își caută sufletul, îl cercetează, îl ispitește, îl învață. De îndată ce-l știe, el trebue să-l cultive. Asta pare simplu: în orice minte se săvîrșește o desvoltare naturală; sunt atîția *egoiști* care se proclamă autori; și sunt mulți alții care își atribue progresul lor intelectual! — Este vorba, însă, de-a face monstruos sufletul... Inchipuiți-vă un om care și-ar implanta și și-ar cultiva negi pe față. Eu spun că trebue să fii *vizionar*, să te faci vizionar. Poetul se face vizionar printr'o lungă, imensă și chibzuită desfrînare a tuturor simțurilor. Toate formele de iubire, de suferință, de nebunie... El epuizează în el însuș toate otrăvurile și nu mai păstrează decît chintesența lor. Nespusă tortură în care are nevoie de toată credința, de toată forța supraomenească, și prin care devine marele bolnav, marele criminal marele blestemat — și supremul savant. Căci el ajunge *necunoscut!*".

In August 1871, Rimbaud pleacă din nou la Paris, chemat de Verlaine, căruia îi scrisese trimițîndu-i cîteva poeme și care fusese entusiasmat. De data aceasta șederea lui Rimbaud la Paris avea să fie mai lungă. Prin mijlocirea lui Verlaine el face cunoștință cu lumea literară a Parisului.

Trebue să fi fost foarte comică surprinderea și chiar spaima pe care apariția lui Rimbaud a provocat-o în mediul literar parizian al vremii. Vești despre aceasta au ajuns și pînă la noi și Jean-Marie Carré le relatează cu fidelitate și humor. Firea lui Rimbaud încăpățînată și autoritară, apucăturile lui dezordonate, sălbătăcia lui, aerul lui de destrăbălat inadaptabil, nu-l făceau simpatic deloc. Burghezimea literară a vremii îl considera desigur ca pe un copil obraznic, monstruos prin precocitatea lui. Talentul, la început nu i-a fost recunoscut decît de foarte puțini: Verlaine, Théodore de Banville, alți doi sau trei. Prin viața lui, Rimbaud scandalizează societatea, prin poezia lui, lumea literară. Verlaine singur e fermecat:

„Pentru el Rimbaud ieșea din mutismul lui. Ce tovarăș! inteligența lui, viziunea lui originală îl fascinau. Insă imediat ce-l ducea în mediuri literare, începeau decepțiile, incidentele, supărările. Sălbătăcie, stîngăcie, cinism, hotărît „copilul minune" avea împotriva lui toate aparențele. Cu timiditatea lui brutală și absolutismul lui înspăimîntător, el n'a putut sau n'a vrut să se adapteze nici la convenientele sociale, nici la legile elementare ale curteniei literare. Nu respecta nimic și pe nimeni".

In asemenea condiții desigur că scriitorii vremii, onorabili burghezi ca Hérédia, Coppée, chiar Mallarmé care-l numește în chip destul de anost „passant considérable" ceiace nu spune nimic avînd aerul că spune multe — desigur că toți aceștia nu vedeau în Rimbaud decît un adolescent rău crescut, vițios și impertinent, mistificatar fără respect față de înaintașii consacrați. Ce-i păsa lui Rimbaud de „curtenia literară"? Așa ceva e bun pentru un mediocru Coppée, poet duios și fad al micei burghezii pariziene. El n'avea nevoie de asta pentrucă n'avea de gînd să ajungă la glorie pe drumurile bine bătute. S'ar fi schimbat ceva în evoluția lui scurtă și bogată dacă l-ar fi lăudat contemporanii? Sigur că nu. Renunțarea lui la literatură nu-și are cauza în nepriceperea pe care i-au arătat-o scriitorii parizieni. Rimbaud îi disprețuia prea mult pentru ca să pună preț pe înțelegerea lor. Jean-Marie Carré, în special pe baza unei interpretări juste a cîtorva pasaje din *Une saison en enfer*, explică foarte bine această renunțare. In Rimbaud erau doi aventurieri: unul, spiritual, pornise în căutarea țărilor noi ale poeziei. Celălalt, moștenitor al apucăturilor de țărancă franceză strîngătoare și chibzuită ale mamei sale, avea să încerce aventura materială.

Se știe că *Une saison en enfer* este epilogul, în bună parte, a prieteniei lui Rimbaud cu Verlaine. Această prietenie însăși este foarte cunoscută (desigur din pricina părților ei de scandal scabros). Jean-Marie Carré nu caută să umple cu comentarii, așa cum au făcut alții, lacunele pe care le prezintă povestea acestei amiciții pline de frămîntări. In primăvara anului 1872 Rimbaud revine la Charleville. După o lună cedînd insistențelor lui Verlaine, se întoarce iar la Paris. Pleacă amîndoi în Belgia și de aici la Londra. Soția lui Verlaine cere divorțul invocînd ca motiv principal relațiunile sexuale dintre cei doi prieteni. Plictisit de scenele de beție ale lui Verlaine și de sentimentalismul lui de alcoolic, Rimbaud pleacă la Charleville. Verlaine se îmbolnăvește grav la Londra. La chemările lui, Rimbaud din nou răspunde, venind. Intors iar la Charleville, Verlaine îl urmează acolo în curînd. A doua plecare împreună la Londra. Insfîrșit, în iulie 1873, întorși amîndoi la Bruxelles, unde vine și mama lui Verlaine, acesta rănește la braț pe Rimbaud cu un glonte de revolver. Din propria mărturisire a lui Rimbaud, scrisă și semnată de el la judecătorul de instrucție, se vede clar că el n'a denunțat tentativa de omor a lui Verlaine decît a doua zi, în drum spre gară, cînd de teamă ca acesta să nu încerce din nou să-l omoare, a luat-o la fugă pe stradă și a chemat un agent. Este clar deasemeni din aceeași declarație că Rimbaud a făcut aceasta pentru a scăpa de prietenul lui care îl obosea și îl plictisea.

Din cîteva piese pe care le-a dat la iveală publicarea în 1930 a dosarului dela Bruxelles, Jean-Marie Carré trage concluzia că bănuelile de legături sexuale între cei doi sunt întemeiate. Atît numai că mobilul nu e acelaș la amîndoi. La Verlaine există o adevărată pasiune, pe cînd la Rimbaud nu e vorba decît de o curiozitate de adolescent „o aventură, o plecare". Totul se explică la el „prin indiferența lui imoralistă, voința lui de dezordine sistematică, curiozitatea lui de *voyant*, care justifică în ochii lui aceste experiențe noi".

Partea a doua a vieții lui Rimbaud, partea de aventură a realului este față de prima parte într'un contrast puternic. Literatura este complet părăsită, uitată, disprețuită chiar. Parcă n'ar mai fi acelaș om. După ce publică *Une saison en enfer*, primită evident cu o totală tăcere de cei pe care îi vexase lipsa lui de „curtenie literară", Rimbaud nu se mai gîndește decît să plece în lume și să facă avere. Se apucă mai întîi să învețe temeinic engleza și germana, locuind mai multe luni în Anglia și în sudul Germaniei, la Stuttgart în special. Apoi, după cutreerări în lung și în lat prin Europa, nu rareori pe jos, se angajează în armata olandeză colonială și stă cîteva luni în Iava, de unde pleacă, dezertînd. Detalii asupra acestor aventuri lipsec și vor lipsi mereu pentrucă nu există singurele documente capabile să ne informeze, adică scrisorile. Știm, cel puțin, locurile prin care a trecut între 1875—1880, epocă în care viața lui se rezumă într'o lungă înșirare de localități din trei continente. Stă mai mult în insula Chipru, de unde se întoarce în Iunie 1879.

Cîteva mărturii contemporane acestei epoci ne informează despre atitudinea lui față de literatură. Cînd Delahaye, prietenul din copilărie, îl întreabă dacă se mai gîndește la literatură, Rimbaud îi răspunde „cu un aer supărat și cu un ton disprețuitor: Nu mă mai ocup de așa ceva". Unui alt prieten care tocmai cumpărase mai multe volume editate la Lemerre îi spune: „Asta înseamnă bani pierduți. Să cumperi cărți, și mai ales asemenea cărți, e ceva complet idiot. Ai un cap pe umeri care trebue să înlocuiască toate cărțile. Cărțile, așezate pe rafturi, nu sunt bune decît ca să acopere leprozitățile pereților vechi".

In 1880, după ce încercă să-şi reia lucrul în Chipru, Rimbaud se angajează ca reprezentant pentru Abisinia al unei case din Aden. Va rămîne aici unsprezece ani. Poetul e mort. Alt Rimbaud este acela care se va strădui, pe grele drumuri şi intr'o climă obositoare pentru un European, să facă avere. Scrisorile către mama lui, din acest timp, sunt pline de socoteli şi de proecte de cîştig. Trimite bani mamei lui ca să-i „plaseze bine şi sigur şi pe numele lui". Cere să i se timeată un teodolit, o busolă, un sextant şi cărţi de chimie, de fizică, de trigonometrie. In 1883 trimite Societăţii de geografie un raport asupra unor triburi pînă atunci necunoscute. Minat de îndeletnicirile lui comerciale, Rimbaud devine explorator. Intră în legătură cu Menelic. Şi el, boemul de altădată, nu se mai gîndeşte decît să „adune parale" şi să se însoare la Charleville. O tumoare în genunchiul drept îl obligă să ia drumul spre casă, cu chimirul plin de aur. După o călătorie de cîteva săptămîni în condiţii inconfortabile şi chinuit de dureri cumplite, ajunge la Marsilia unde i se amputează picorul. Adus acasă în Ardeni moare la 10 noembrie 1891, în vîrstă de treizeci şi şapte de ani, după ce a luat împărtăşania.

Acest ultim detaliu, exaltat de Isabelle Rimbaud şi glorificat de Claudel, a dat naştere legendei unui Rimbaud convertit prin miracol, în pragul morţii. Jean-Marie Carré se fereşte să conchidă şi bine face. Dealtfel, detaliul acesta, al împărtăşaniei primite cînd era aproape în agonie, nu are importanţă nici pentru opera lui Rimbaud care trăeşte puternica ei viaţă proprie, nici pentru aventuroasa lui viaţă, ea însăş o operă de voinţă, de îndrăzneală şi de zbucium, expresie pe plan material a visurilor de aventură din vizionara *Corabie beată*. Şi poate că, privind astfel lucrurile, vom descoperi că viaţa lui Rimbaud completează în chip foarte firesc opera lui.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA EXTERNĂ

NEGOCIERI DIFICILE

Frontul păcii se alcătueşte cu oarecare dificultăţi. Necesitatea sa elementară este recunoscută în doctrină şi atît de adînc simţită în realitate, încît întîrzierile şi peripeţiile actuale par din ce în ce mai inexplicabile. Desigur, negocierile trebue să înfrîngă repulsiuni istorice, rivalităţi de regim, grave deosebiri de temperament şi să lichideze rămăşiţele unei experienţe nefaste, pe care am făcut-o în comun. Desigur, trebue să se înlăture prejudecăţi şi combinaţiuni „abile" pentru ca să se revină la judecăţile simple şi viguroase, pe care le cere pericolul acut ce ne ameninţă.

Desigur, trebue să se reprime în spiritul negociatorilor ideile biblice, care au vrut să facă din concesiune un element al victoriei şi din izolare un refugiu. Să ridice cîteva temperamente la nivelul demnităţii, care este o prudenţă. Să se adune forţe de rezistenţă, energii de apărare. Să se lege din nou politica guvernelor democratice cu instinctul de conservare al naţiunilor.

Desigur, trebue să se uite la Moscova cîteva umiliri şi servituţi la care politica sovietică a fost supusă de miopia occidentală. Să nu se caute însă satisfacţiuni de vanitate, în mijlocul unei drame. Să nu se dorească, prin cerinţe de formă şi de procedură, o încătuşare zadarnică a tradiţiunilor britanice. Anglia a îndeplinit mari reforme organice şi a înfăptuit grave inovaţiuni în scopul de a constitui o bază solidă pentru organizaţiunea pacifică la care lucrează. Serviciul militar obligatoriu, garanţii continentale, ajutor financiar şi economic sunt, în istoria britanică, sforţări şi sacrificii memorabile. Dar opiniunea publică engleză, atît de hotărîtă şi atît de lucidă, trebue să vadă în ele o deciziune proprie, o adaptare a voinţei sale tradiţionale; cel mult, o constrîngere din partea adversarilor, dar nu o violentare din partea aliaţilor. Colaborarea nu se poate aşeza pe înfrîngeri mutuale.

Desigur, trebue să se atenueze la Londra şi Paris hipertrofia intereselor capitaliste, cu pretenţiunile lor de dominare. Să se libereze naţiunea de calculele de clasă şi de grija de „tantieme". Să se gîndească naţional la City ca şi la Bursa din Paris. Să se revină la dorinţa de pace, dar şi la voinţa de apărare a poporului.

Sentimentul naţional este un sentiment popular.

Desigur, trebue să se uite greşelile şi decepţiunile istoriei. Intre state limitrofe să renască încrederea. S'au schimbat condiţiunile vieţii. Infidelitatea unui om sau unui elan atrăgea odinioară necredinţa unui popor. Astăzi, puterea lor este mai mică, chiar acolo unde pare

decisivă. Exemplele istorice sunt aproape fără nicio valoare, atît sunt de variate şi de contradictorii. Dacă istoria ne dă o lecţiune, ea este aceea a vecinicilor schimbări. Schimbări chiar de psichologie, de caractere etnice. O naţiune se formează treptat. Se îmbogăţeşte cu elemente noi, cu vaste experienţe. Numai în cărţile didactice sau în ghidurile de călătorie, naţiunile au o istorie lineară şi o psichologie stabilă.

Desigur, trebue să se alăture regimuri politice de ideologie şi de formaţie opuse. Nevoile de salvare, de apărare în comun sunt atît de acute încît conduc la colaborări esenţiale, care străbat substanţa naţiunilor. Colaborări comandate de voinţa de viaţă a popoarelor, mai tari decît formele lor politice trecătoare. Intre Franţa şi Rusia, spre exemplu, a existat o alianţă politică în vreme ce între ţarism şi republică erau cele mai serioase opoziţiuni. Ţarul Rusiei şi pătura conducătoare aveau faţă de republica franceză democratică sentimente de neîncredere şi de desgust tot atît de puternice ca şi cele ale democraţiei franceze faţă de absolutismul ţarist. Şi totuşi alianţa franco-rusă a scăpat Europa, în 1914, de subjugare.

Ştiu că, pe lîngă aceste piedici, negocierile anglo-franco-ruse au să ţină seama de repercursiunile unui pact de alianţă în toate părţile lumii. Limitat chiar la o aplicaţiune europeană, el se prelungeşte imediat în păienjenişurile asiatice sau în apele Pacificului. El se impune judecăţii americane sau hotărîrii dominioanelor.

Dar aci stă şi imensul său avantagiu. In valoarea lui internaţională, în semnificaţiunea sa diplomatică, în virulenţa lui preventivă, nu numai în greutatea militară şi războinică pe care ar putea-o avea în cazul unui conflict. Un asemenea pact trebue socotit ca un element important al noului echilibru de forţe, ca un mijloc de stabilizare în lume, ca o piesă masivă de presiune asupra deciziunilor eventuale. De altfel, un tratat militar este, mai ales, un instrument diplomatic. Valoarea sa cea mai sigură se arată înaintea războiului, în negocierile diplomatice, în forţa de atracţie exercitată asupra altor state, în puterea de împăciuire pe care o are asupra adversarilor, precum şi în formaţiunile politice pe care le sugerează sau le determină. In timpul războiului, tratatele de alianţă sunt adeseea supuse unui nou examen. Istoria, istoria cea mai recentă a făcut din nou această dureroasă dovadă.

In privinţa pactului anglo-franco- rus, caracterul său decisiv şi valoarea sa preventivă sunt mărturisite şi subliniate de toţi negociatorii. El va sta dealtfel la baza „frontului păcii". Şi va determina, desigur, noui orientări în politica externă a multor state europene. Puterea exercită o mare atracţie asupra statelor şi asupra oamenilor. Un sistem politic compus din Anglia, Franţa şi Rusia, cu mijloacele lor de putere şi izvoarele lor de bogăţie, va fi un element decisiv de judecată şi de hotărîre în spiritul conducătorilor politici şi al opiniei publice de pretutindeni. Rămînînd solidar, acest front îşi va spori forţa şi influenţa neîncetat, în vreme ce axa a atins de pe acum punctul cel mai înalt al pregătirii sale generale. Iar politica de expansiune pe care o practică Statele totalitare exasperează sentimentul de independenţă şi voinţă de viaţă a tutulor statelor din Europa. Inăuntrul axei, dificultăţile de tot felul vor fi în curînd cu mult mai mari decît avantagiile pe care le cuprinde organizarea totalitară şi dictatorială a celor două state. In frontul păcii, mijloacele de organizare şi coordonare, care se întrebuinţează pe o scară din ce în ce mai întinsă, se vor sprijini pe isvoare nesecate de energie şi de materii prime.

Intr'o parte, constrîngere şi eroism, care obosesc o naţiune şi îi sleesc energiile. In cealaltă, o colaborare disciplinată şi fructificarea

unor bogăţii naturale, care inspiră naţiunii sentimente de putere şi de mîndrie. Dintr'o parte, desfăşurarea asupra lumii a unei apăsări şi unei voinţe de cucerire, care pot surprinde şi intimida la început, dar care stimulează faţă de rezistenţă şi de apărare. Din cealaltă, dorinţa de colaborare pacinică şi de ocrotire a micilor naţiuni, care vor strînge în jurul frontului păcii adeziunii generale.

In scurtă vreme „politica realistă" va constata încăodată cît este de utopică cu pretenţiunea sa că numai forţa brutală, cu atributele ei de frică şi teroare, poate conduce lumea şi cînd va vedea ce domeniu imens de libertate şi nobleţe a lăsat în afară de preocupările sale.

Cu atîtea avantagii evidente, de ce oare pactul nu s'a semnat încă ?

Fără el, frontul păcii este infirm, oricare ar fi valoarea Poloniei. Fără el, caracterul preventiv al frontului păcii este compromis, pofta de agresiune nu este descurajată, nădejdea în separaţiunea Occidentului de Orient este permisă. Fără el, adeziunea sinceră şi activă a altor state nu poate fi asigurată. Fără el, represiunea unui nou act de violenţă devine îndoelnică. Fără el, multe şi funeste combinaţiuni politice rămîn teoretic posibile în Europa.

De ce atunci, negocierile sunt atît de anevoioase ?

Răspunsul este complex.

Cîteva din cauzele acestei întîrzieri sunt indicate în primele rînduri ale acestei cronici. Iată altele:

1. Intre Franţa, Anglia şi Rusia există o legătură de fapt; între Orientul şi Occidentul Europei este o legătură organică. Consacrarea legală a acestui fapt, nu pretinde o prea mare urgenţă. In fond, negociatorii sunt liniştiţi, fiindcă ei ştiu că ţările lor se vor apăra în comun, cu sau fără pact.

In adevăr, unul din adevărurile simple ale politicii europene este că dacă una din aceste trei Puteri este bătută de Germania, celelalte două sunt înfrînte chiar dacă nu au participat la război. Gîndiţi-vă: Rusia învinsă şi supusă la o exploatare sistematică de către technica şi energia germană. Milioanele de braţe ruseşti, imensele zăcăminte de materii prime din Rusia puse în slujba pregătirii de război germane. Apoi, toate statele dintre Germania şi Rusia cucerite, ca şi cele din sud-estul european, căci aceasta ar fi inevitabila lor soartă. Germania, stăpînă astfel pe patru cincimi din Europa, s'ar întoarce peste un an sau doi asupra Occidentului.

Sau, cealaltă ipoteză, aşa cum prevede „Main Kampf": Franţa sdrobită şi subjugată, împreună cu Anglia. Germania, dominînd asupra Occidentului Europei şi a mărilor, lovind apoi cu toate puterile sale înspre Orient. Cine i-ar putea rezista?

Aceasta este problema simplă şi brutală a securităţii celor trei mari Puteri. Alianţa lor este o chestiune vitală. Numai modalităţile acestei alianţe trebuesc stabilite prin pace.

2. D-l Chamberlain, susţinut astăzi de majoritatea cetăţenilor britanici, nu cred să fi curăţit definitiv din spiritul său căile împăciuirii prin concesiuni. Nu se mai gîndeşte desigur la concesiuni teritoriale, dar poate să aibă în vedere concesiuni politice şi doreşte să menţină o situaţiune compatibilă cu conferinţe sau negociaţiuni de această natură. Plăcerea cu care a operat la München, mîndria cu care flutura declaraţiunea comună de pace şi de consultare semnată împreună cu d-l Hitler, etc., nu au pierit fără urme din sufletul său cu toate decepţiunile şi umilinţele la care a fost supus.

Apoi, d-sa reprezintă toate tradiţiunile conservatoare, cu exigenţele lor de clasă şi cu interesele lor capitaliste. Nimeni nu are de înfrînt mai multe repulsiuni ca nobilul preşedinte britanic pentru ca să accepte colaborarea cu bolşevicii. Nu este vorba desigur de interese

meschine sau particulare. Un om de Stat englez este cu mult deasupra acestor decăderi. Şi, mai ales d-l Chamberlain. Dar de preferinţe doctrinale, de curate sentimente sociale, de vederi de stat.

Aduceţi-vă aminte că d-l Chamberlain a fost partizanul, protagonistul celeilalte politici. D-sa a lovit de moarte Societatea Naţiunilor, a dislocat definitiv securitatea colectivă, a adopat practica pactelor bilaterale, a patronat ideile de neutralitate şi a crezut în satisfacerea poftelor de agresiuni prin concesiuni succesive.

Desigur, un om de stat cu onestitatea, sinceritatea şi demnitatea sa, văzînd că n'a întîlnit înţelegerea şi bunăvoinţa pe care le spera şi constatînd eroarea pe care a făcut-o, poate schimba cu toată energia politica în care a crezut.

Dar, oamenii cinstiţi se schimbă foarte greu de păreri. Şi tot mai rămîne în sufletul lor ceva din credinţele părăsite.

3. Sovietele au şi ele oarecare neîncredere. Nu au făcut o experienţă fericită, de cînd au intrat în politica europeană. Iar formulele de securitate şi de conciliaţiune, aşa cum s'au practicat la Geneva, nu le-au dat niciodată satisfacţiune.

De cîte ori Franţa era strîmtorată, de atîtea ori se întorcea prietenoasă către pactul cu Rusia. Cînd însă situaţiunea i se părea confortabilă, pactul devenea cadru. Acest pact era un fel de haină de vreme rea, un instrument de schimb, de compensaţiune. Iar, conferinţa dela München a fost o lovitură grea dată colaborării cu Rusia.

Apoi, Sovietele au desigur prejudecăţi ostile claselor capitaliste. Şi urmăresc poate un succes de vanitate.

Dar argumentul lor cel mai important stă în nevoia de consistenţă şi de precizie a pactului pe care îl negociază. Prea s'au călcat multe angajamente internaţionale, tratate şi cuvinte solemne, prea s'a alergat după interpretări vinovate deciteori dispoziţiunile scrise nu aveau o vigoare desăvîrşită, prea s'au transformat alianţele în sfaturi de a ceda pentruca să nu fie justificate precauţiunile actuale din partea unor negociatori mai sceptici.

Insăşi oferta engleză dela începutul acestor prea lungi negociaţiuni ca şi notele următoare, cu conţinutul lor vag şi unilateral au sporit pretenţiunile de amploare şi de preciziune ale Sovietelor. Ele au vrut să aşeze pactul pe o bază de egalitate prin angajamente reciproce şi au cerut o alianţă tripartită între Franţa, Anglia şi Rusia. Ele au vrut să se *garanteze independenţa* şi existenţa Statelor-limitrofe, pentruca să împiedice o agresiune masivă ulterioară, pregătită prin mici cuceriri succesive şi au definit agresiunea directă şi indirectă. Ipoteza ultimă nu este imaginară. Cazul ruşinos al d-lor Tisso şi Hacha i-au dat o tragică realitate.

Au vrut de asemenea să libereze pactul de aprecieri eventuale şi reconsiderări, să-i ridice orice caracter aleatoriu şi arbitrar şi au cerut introducerea unor dispoziţiuni de automatism, care să-i asigure o aplicaţiune imediată şi nediscutabilă. Iar ca o esenţială condiţiune a acestui automatism, au pretins înţelegeri de Stat major, care să prevadă toate ipotezele.

4. Dar tocmai amploarea şi preciziunea care vor să se dea pactului au îngreunat negociaţiunile. Au fost examinate tot felul de ipoteze, definite feluritele agresiuni, măsurate ajutoarele eventuale. Vor fi fost de asemenea calculate prelungirile inevitabile ale unui asemenea pact în politica celor trei State faţă de multe probleme europene şi mondiale.

Toate aceste dificultăţi — şi altele pe care nu le mai enumăr — se pot explica. Ele justifică o întîrziere a negociaţiunilor. Dar nimeni nu poate dori o nouă prelungire a lor. Importanţa pactului este

covîrşitoare, iar grava situaţiune internaţională de astăzi comandă cea mai mare grabă. Rusia nu poate ridica noui obiecţiuni de procedură. Un pact se sprijină pe o necesitate şi funcţionează graţie spiritului său, mai mult decît dispoziţiunilor sale scrise.

Un pact anglo-franco-rus s'ar baza pe nevoia elementară a acestor mari puteri de a se apăra în comun şi ar răspunde nevoii tutulor statelor libere din Europa de a se garanta contra unei agresiuni.

Valoarea sa ar fi cu atît mai mare cu cît ameninţarea ar fi mai mare şi deci ar scădea dacă voinţa de pace şi de colaborare a celorlalte mari Puteri ar trece înaintea dorinţei lor de expansiune.

30 Iulie 1939.

CONST. VIŞOIANU

CRONICA IDEILOR

BAZELE FILOZOFICE ALE ŞTIINŢEI

Progresele ştiinţifice realizate în cursul ultimului secol au dat o expresie nouă mecanismului şi materialismului secolului XVIII. Concepţiile *Omului-maşină* şi mai ales vederile desvoltate în *Sistemul naturii* şi-au găsit încoronarea firească, dincolo de pozitivismul comtist, în cărţile de largă circulaţie şi expunere de vulgarizare filozofică, *Kraft und Stoff*, *Der Kreislauf des Lebens* şi, mai cu deosebire, către sfîrşitul secolului, *Die Welrätsel*. Se integra astfel, prin utilizarea datelor ştiinţifice, o imagine de totalitate a universului; se dădeau explicaţii exacte şi definitive tuturor enigmelor lumii, înlăturîndu-se zona de necunoscut şi nesiguranţă pe care într'o răsunătoare cuvîntare inaugurală Du Bois-Raymond o proclama totuşi în 1881. Coherenţa, solidaritatea aparentă a armăturii ştiinţifice, caracterul peremptoriu al explicaţiilor date şi mai ales invocarea prestigiului necontestat al progresului ştiinţific, au dat materialismului ştiinţist al acestui timp o mare răspîndire, cu toată formularea şi gîndirea simplistă pe care au vădit-o reprezentanţii lui, sau, poate, tocmai prin aceasta.

Se contura astfel în acest timp într'un edificiu bine închegat totalitatea rezultatelor obţinute de diferitele discipline ştiinţifice: descoperirile astronomiei configurau viziunea unui univers material dominat de legi inflexibile, chimia, fizica şi geologia contribuiau la delimitarea acestui univers material, în timp ce antropologia şi evoluţionismul lamarkian şi darwinist aduceau sprijine puternice descendenţei speţelor, explicînd apariţia vieţii şi a omului pe pămînt. Totul era în această explicaţie coherent şi clar. Nici o soluţie de continuitate nu intervenea în desfăşurarea faptelor şi nici o îndoială nu se ridica în privinţa eficienţei explicaţiilor ştiinţifice. Ştiinţa domina universul material, reuşind să explice originile şi devenirea lumii. Savantul se găsea în posesia unui instrument de cercetare ce-i îngăduia să rezolve definitiv problemele grupate de Haeckel în celebra lui carte, subt aceste patru rubrici: omul, sufletul, lumea şi Dumnezeu.

Soliditatea acestui sistem explicativ şi, mai ales, convingerea în valoarea absolută a dobîndirilor obţ'nute prin ştiinţă nu au întîrziat să se risipească încetul cu încetul. Simplismul de gîndire, lipsa de orizont filozofic, entuziasmul necontrolat faţă de ştiinţă vădit de reprezentanţii materialismului ştiinţific, au fost repede denunţate. Reacţia a intervenit, tot atît de excesivă şi de parţială. S'a proclamat către sfîrşitul secolului un „faliment al ştiinţei". Dar alături de această ceartă între reprezentanţii ştiinţei sau filozofiei de vulgarizare, îşi făcea încet drum o direcţie de gîndire esenţial relativistă şi critică, opu-

nînd entuziasmului prematur al oamenilor de ştiinţă materialişti, un discernămînt avizat. Evoluţia teoriilor fizice şi termo-dinamice, noile experienţe şi cercetări asupra lumii atomice sau a universului mare au pus bazele unei ştiinţe evoluate, fundamental deosebită de mecanica şi fizica clasică. Imaginea pe care omul de ştiinţă şi-o face în prezent asupra universului, înţelegerea pe care o are faţă de realitate, ca şi felul cum apreciază valoarea rezultatelor ştiinţifice şi a teoriilor emise, sunt cu totul opuse imaginii coherente şi fixe pe care şi-o formaseră naturaliştii secolelor trecute. Universul material încadrat de legi fixe, diriguit de un determinism inflexibil, compus din corpuscule materiale, este pulverizat de fizicienii şi astronomii actuali în discontinuitate şi incertitudine. In aceste condiţii, valoarea ştiinţei se pune din nou, dar cu alte resurse şi în alt spirit, mult mai evoluat şi sprijinit pe dobîndiri ştiinţifice care lărgesc nebănuit cadrul vechilor explicaţii. Noua imagine a lumii este precumpănitor rezultatul cercetărilor fizice şi astronomice, diriguite de calculul matematic. Deşi efective, rezultatele biologice nu au putut contribui hotăritor la această schimbare de prespectivă. Discuţia se limitează prin urmare, con lusă exclusiv de fizicieni şi matematicieni.

* * *

Cercetarea critică a d-lui Anton Dumitriu examinează problema valorii ştiinţei, discutînd validitatea punctelor de reazăm şi elementelor prime ale acesteia, adică a faptelor ştiinţifice. Are faptul ştiinţific valoarea şi soliditatea pe care o presupune omul de ştiinţă convins de eficienţa instrumentului lui de cercetare, sau nu este decît o iluzie psihologică? Concluziile obţinute din acest examen se vor răsfrînge asupra întregii construcţii ştiinţifice, după cum gradul de rezistenţă a pietrelor unui edificiu îi condiţionează stabilitatea.

Faptul ştiinţific nu este, aşa cum închee gîndirea comună, o consemnare strictă a unei realităţi obiective, direct şi imediat surprinse de savant în structura ei intimă; el este în realitate un rezultat al unei simplificări psihologice. Dezarticularea naturii în fapte şi în grupe de obiecte, apare ca rezultatul unei nevoi omeneşti de orientare în real. In această privinţă, nu există o deosebire esenţială între cercetarea ştiinţifică şi distincţiile pe care le face în natură ochiul omului profan. Şi omul de ştiinţă şi ignorantul despică realitatea exterioară, care este un continuum, în parcelări şi fragmente arbitrare. Dar această despicare este fictivă şi are la bază o iluzie psihologică. Nu trebue deci să acordăm acestei fragmentări o valoare obiectivă. Obiecţia aminteşte critica bergsoniană, la care, dealtminteri autorul se referă: ştiinţa dezarticulează în fapte statornice şi rigide o realitate în veşnică evoluţie şi dinamism. O atare izolare de fapte, condiţionată de structura noastră psihologică şi comandată de nevoia noastră subiectivă de simplificare, nu poate fi considerată însă în niciun caz ca avînd o corespondenţă şi o justificare obiectivă valabilă în totalitatea cazurilor.

„Un fapt ştiinţific, afirmă d-l Dumitriu, este o definiţie arbitrară, un domeniu artificial separat de noi în natură, pentru a putea să-l studiem mai bine, şi pentru a fi accesibil limitărilor noastre psihologice. Distingînd un obiect oarecare de altele—ceea ce poate să aibă ceva obiectiv—ştiinţa, mai mult decît simţul comun, îl izolează, dîndu-i o existenţă separată şi individuală arbitrară..." (pp. 29—30). Iar mai departe, şi mai precis: „Distingînd într'o massă omogenă de lucruri, fapte individuale, ştiinţa inventă entităţi fără nicio existenţă ca atare, şi îmbogăţeşte natura, complicînd-o" (p. 35). In atari condiţii, faptul de ştiinţă îşi pierde obiectivitatea; el devine o simplă convenţie, o iluzie sau un artificiu psihologic al savantului.

Dar nevoia de unitate, adînc implîntată în structura noastră psihologică, ne conduce către sinteză, către unirea secundară a acestor fapte în organizări din ce în ce mai largi, tinzînd înspre o unitate de ansamblu a realității. Autorul vede în această tendință o nouă dovadă de subiectivitate, afirmînd că orientarea științei spre unitate nu poate reprezenta „mersul adevărului".

Stabilind caracterul arbitrar al separației faptelor zise științifice, din massa amorfă a universului, d-l Dumitriu menționează în același timp legăturile ce se țes între aceste fapte, a relațiilor lor reciproce. Pulverizarea naturii în centre oarecum individualizate presupune o interacțiune constantă a acestor realități. Raporturile constante între aceste unități arbitrare au fost numite legi, care, la rîndu-le, sunt iarăși ficțiuni, „rezultate ale unor nevoi psihologice și sprijinite doar aparent pe fapte" (pag. 72). Elaborarea legilor este deci deopotrivă corolarul împărțirii naturii în fapte individuale și a comodității psihologice de a putea cuprinde mai ușor unitatea și ființa naturii. Crearea legilor are drept scop legarea faptelor între ele, acoperirea hiatusului prilejuit de parcelarea naturii în fapte. Rigoarea legilor naturale nu este absolută; ele sunt simple convenții aproximative. Armonia lumii postulată de metafizica materialistă este fictivă.

Există totuși o verificare experimentală și repetată a valorii științei și legilor științifice: previziunea. Autorul previne obiecția și consacră discuției acestui punct un întreg capitol. Ce este, propriu vorbind, o previziune? D-l Dumitriu definește: „O extrapolare a unui interval cercetat experimental" (p. 122). Această definiție îl conduce la concluzia că previziunile nu sunt decît simple probabilități. Concluzia este însă condiționată de accepția pe care o dăm definiției noțiunii de previziune. Acceptînd definiția d-lui Dumitriu vom accepta implicit și concluziile sale. Avem totuși convingerea că această formulare nu definește sensul strict al noțiunii de previziune, și că, pentru ușurința reputării, d-l Dimitriu a dat noțiunii accepția ei cea mai largă, deci cea mai aventuroasă.

Pentru a ne menține la distincțiile autorului, vom preciza că, teoretic, domeniul previziunilor se poate limita la cazul fenomenelor de repetiție constantă. Dacă un fenomen A este constituit uniform, și dacă faptul A se repetă în mod constant, A, A, A, atunci previziunea este posibilă. Cum însă în natură faptele nu se succed nici odată identic, faptele de succesie vor avea particularități în producerea lor: a1, a2, a3 etc, pentru faptul A, care la repetiția lui ar lua altă configurare: b1, b2, b3 etc. Mai este, în acest din urmă caz posibilă previziunea științifică? D-l Dimitriu o recunoaște: previziunea este posibilă, „deși s'ar obține în mod foarte complicat" (pag. 123). Dar acesta ni se pare a fi sensul strict pe care trebue să-l acordăm noțiunii de previziune. Din moment ce acceptăm această delimitare, eliminînd din definiția previziunii extrapolarea, din acest moment acceptăm implicit și valabilitatea previziunii. Eclipsa de soare pe care o prevede astronomul e un fapt care se petrece înlăuntrul unui ciclu periodic de 18 ani și 11 zile. Presupune această previziune o extrapolare?

Dar această întîrziere în definiția unui termen nu are, după părerea noastră, decît o semnificație secundară, nefiind în legătură cu miezul problemei.

Intr'adevăr, ce vrea să dovedească d-l Dumitriu? Că legile științifice sunt fictive, iluzorii, simple expresii ale unor tendințe subiective. Anticiparea prin calcul a unor fenomene naturale dovedește însă tocmai dimpotrivă, stringența unei anumite evoluții exterioare, care exprimă o comportare fixă a faptelor. Previziunea eclipselor traduce o înlănțuire exterioară necesară, pe care calculul o poate exprima ri-

guros. Legile care exprimă această desfășurare externă nu pot avea prin urmare o simplă valoare subiectivă, ele corespunzînd unor desfășurări obiective. Independent deci de definiția noastră și de năzuința umană de a extrapola intervalele observate, care, în esență, poate fi considerată ca o depășire a rezultatelor experimentale și neavînd decît o valoare ipotetică, trebue să recunoaștem că legile exprimă o înlănțuire exterioară statornică. Sunt în această privință cîteva verificări științifice și previziuni făcute prin calcul, peste care nu se poate trece: descoperirea planetei Neptun în 1846 de către Galle, după indicațiile date de Le Verrier, sau confirmarea devierii razelor de lumină stelară trecînd în vecinătatea massei solare, prevăzută de teoriile lui Einstein și verificată de astronomi cu prilejul eclipselor de soare din Mai 1919 și Septemvrie 1922, pentru a nu cita decît aceste exemple. Va trebui să recunoaștem, că rezultatele pozitive au o semnificație mai mare decît cele negative, acestea din urmă putînd fi rezultatul unei evoluții neîndestulător de înaintate a științei. Dar rezultatele obținute dovedesc că există dacă nu o suprapunere, cel puțin o corespondență efectivă, între instrumentul de cercetare care e știința și realitatea exterioară; că legile au un substrat obiectiv și că nu sunt produse fictive. Caracterul inert al exploatărilor științifice, rezultatele aproximative dobîndite, nesiguranțele prezentului și, desigur, ale viitorului, nu pot anula valoarea și eficiența cercetării științifice aflate încă la începutul ei, după cum nu poate afirma caracterul subiectiv al legilor științifice, care traduc în realitate raporturi cantitative între fenomene exterioare, consemnîndu-le înlănțuirea și succesia. Numeroasele verificări experimentale și de observație săvîrșite pînă în prezent o dovedesc.

„Si totuși! Cîte eșecuri nu a suferit știința! De cîte ori au anunțat astronomii fenomene care nu s'au întîmplat! De cîte ori prevederile științifice au fost iluzorii!", întîmpină autorul (pag. 101). Iar cîteva rînduri mai jos: „Efectiv, o eroare de previziune a unei legi trebue să infirme cu necesitate această lege". Intîmpinările d-lui Dumitriu sunt lipsite de valabilitate. O eroare de previziune poate fi, deopotrivă, rezultatul unui calcul greșit sau a unei cuprinderi incomplete a fenomenului studiat în complexitatea lui de structură. Un rezultat practic inexact nu poate anula în niciun caz valoarea teoretică a principiului pe care se sprijină, după cum neizbutirea unui tratament medical poate cel mult afirma ignoranța medicului, dar nu insuficiența doctrinei medicale. Neizbutirile înregistrate de știință, sunt desigur, numeroase, dar aceasta, nu poate conduce, în bună logică, la negarea valorii acesteia, ci numai la caracterul ei de permanentă devenire și de constituire treptată. Ni se pare ciudată contradicția d-lui Dumitriu care recunoaște pe deoparte că știința e un corp de doctrină care devine și se construește treptat, dar care nu încetează un moment de a o considera ca o realitate deplin constituită, utilizînd totuși în sprijinul argumentației sale tocmai datele care pun în evidență caracterul flotant și nesigur al dobîndirii științifice, în special a acelor recente. Critica pe care o îndreaptă autorul nu răstoarnă atît pozițiile științei ca atare, cît mai ales a științei clasice, anchilozate în simetrii și determinisme absolute. In această privință discuția la care d-l Dumitriu supune principiul determinismului clasic și amendările pe care le aduce concepției lui Broad sunt din cele mai sugestive. Autorul arată că determinismul universal nu este absolut, legînd cele mai depărtate părți ale universului unele de altele printr'o cauzalitate efectivă. Afirmația pe care, teoretic, ar presupune-o acest determinism, că între un atom de pe pămînt și între evoluția în spațiu a lui Sirius, ar fi o permanentă influență mutuală, nu poate fi exactă în sensul ei strict. Atomul terestru se integrează succesiv în diferite sisteme fizice din ce în ce mai complicate. Există, de bună seamă, un determinism mai apro-

piat între atomul considerat şi un fenomen de pe pămînt, decît între acest atom şi Sirius; schimbîndu-se, atomul nu va determina modificări corespunzătoare decît în sistemele fizice apropiate, schimbarea operată fiind fără efect asupra unor sisteme planetare sau stelare depărtate; există deci în funcţiunea atomului anumite grade de determinism, cărora le corespunde, corelativ, anumite grade de libertate. Prin această amendare se aduce o corectare dintre cele mai fecunde principiului rigid al determinismului clasic.

Dar această concluzie, mai e nevoie să o subliniem?, nu suprimă definitiv noţiunea determinismului şi nu ridică ştiinţei posibilitatea de a se constitui ca atare prin coordonarea faptelor exterioare şi prin observaţia înlănţuirii lor? D-l Anton Dumitriu atacă cel mult fundamentul şi spiritul ştiinţei clasice, dovedindu-i lipsa de înmlădiere şi perspectivă. Nu trebue totuşi să considerăm pe autor ca pe un partizan hotărîtor al noilor teorii ştiinţifice în beneficiul cărora el îndreaptă această critică împotriva ştiinţei clasice. Poziţia lui critică este bine definită, fixîndu-se mai ales în capitolul intitulat „Explicaţia în ştiinţă".

Autorul pune problema eficienţei explicaţiei ştiinţifice, încheind în concordanţă cu vederile desvoltate în capitolele anterioare că o explicaţie ştiinţifică nu recunoaşte un răspuns nevoilor noastre logice, ea răspunzînd unui fel de halo sufletesc difuz care înconjoară enunţarea rigidă a formulelor. Sau, în expunerea autorului: „*Rezultatele ştiinţifice nu au în ele însile explicaţia, ci aceasta stă în ceea ce, vag şi amorf, se adaugă formulelor, legilor, etc., formînd o atmosferă psihologică specială*" (subliniat în text, pag. 167). Explicaţia ştiinţifică nu se găseşte prin urmare în conţinutul obiectiv al teoriilor sau datelor ştiinţifice; acestea din urmă nu servesc decît de pretext sau punct de plecare pentru jocul imaginativ sau procesul sufletesc care construeşte în jurul acestor date explicaţii subiective.

Intre explicaţia magică a primitivului şi explicaţia omului de ştiinţă nu este o diferenţă de structură psihologică, ci o diferenţă de grad de abstractizare. In esenţă, explicaţia ştiinţifică nu e decît o sensibilizare, o vizualizare, deci o traducere în fapte cotidiene, familiare, a unor raporturi abstracte între fenomene. Formularea atracţiei universului de către Newton presupune, subliniază autorul, o comparaţie cu un fapt cotidian, atracţia, fără de care formularea ar pluti în vag In fond, între explicaţia primitivului, care presupune intervenţia unor fiinţe supranaturale şi aceste „forţe" newtoniene, trecerea se poate urmări cu uşurinţă, după cum dela aceste „forţe" ajungem la proprietăţile geometrice ale spaţiului, postulate de teoria relativităţii einsteiniene.

Reprezintă explicaţia ştiinţifică, considerată fiind în generalitatea ei, un progres faţă de explicaţiile primitive? D-l Anton Dumtriu o neagă. Nu ne aflăm după credinţa autorului, decît în faţa unui procedeu de eludare a problemei, de substituţie a explicaţiilor veritabile prin formule verbale şi prin explicaţii fanteziste. Intreaga ştiinţă ar fi rezultatul unei „diversiuni psihologice", în care adevărata explicaţie e mereu amînată, enigmele făcînd loc unor explicaţii care nu conţin nici un răspuns efectiv. *Obscurum per obscuris*. Explicaţia ştiinţifică presupune, oricît de paradoxal ar părea faptul, o eliminare a explicaţiei însăşi şi înlocuirea ei printr'o imagine.

Care va fi deci răspunsul pe care autorul îl va da problemei cardinale a lucrării: ce este ştiinţa? Are ştiinţa un rol pur utilitar, sau reprezintă ea o „aproximaţie apropiată succesiv şi asimptotic de adevăr"? Şi în acelaşi timp: care este poziţia omului de ştiinţă în faţa universului material? Posedă el în datele ştiinţifice o armătură îndestulător de eficace pentru a putea adînci enigma lumii, sau trebue să se

mulţumească cu rezultate incomplete şi provizorii? Răspunsul d-lui Dumitriu este conţinut în punctele sale de plecare: Omul de ştiinţă ajunge să construiască un univers fictiv, care nu se *supune* decît aproximativ, şi uneori chiar de loc, regulelor lui. Evoluţia universului se face după o curbă foarte complicată, poate chiar transcendentă; savantul, cunoscînd un singur punct din această curbă, extrapolează, generalizează, uniformizează, adică crede că poate fi înlocuită printr'o linie dreaptă, cel puţin pentru o anumită porţiune, că i se poate considera tangenta ei în punctul considerat". (pag. 231). Iar mai departe: „Universul omului de ştiinţă e o imagină perfectă a slăbiciunilor lui". Ştiinţa e deci o expresie a realităţilor subiective profunde ale omului, şi cu deosebire a dorinţei lui de a domina lumea prin cugetare. Teoriile ştiinţifice au un tîlc simbolic, marcînd locul pînă unde a putut ajunge eficacitatea explicaţiei ştiinţifice. Autorul îşi închee studiul printr'o definiţie: „*Ştiinţa deci, considerată independent, adică numai ca o teorie, este o artă: arta de a construi simboluri ale propriei noastre puteri* (subliniat în text, pag. 238). Autorul îşi fixează în acest mod poziţia critică.

*
* *

Suntem departe de certitudinile omului de ştiinţă şi materialistului secolului trecut, ca şi de imaginea pe care aceştia şi-o formaseră asupra Lumii. Secolul XX a adus, după cum remarcă Sir James Jeans la începutul unuia din studiile sale, două contribuţii fundamentale în domeniul ştiinţelor fizice, care au schimbat total perspectivele omului de ştiinţă: relativitatea şi teoria quantelor. Subt impulsul acestor două teorii, ştiinţa a suferit o adevărată criză de creştere, prilej de revizuire a datelor ei fundamentale. Criza nu se limitează de altminteri la domeniul fizicei. Cu toate progresele înregistrate, biologia se află în prezent într'un mare impas. Ceea ce savanţilor secolului trecut apărea ca definitiv dobîndit şi clar, ne apare în prezent ca depăşit, nesigur şi gîndit simplist. Se dovedeşte pe zi ce trece că certitudinile trecutului nu erau decît rezultatul unei adînciri neîndestulătoare a fenomenelor, ca şi a unui spirit critic deficient. Acum, cînd universul ne oferă o nouă imagine, cînd ultimile date ale astronomiei sau fizicei atomice ne deschid noi perspective, cînd se adaugă mereu contribuţii hotărîtoare la devenirea ştiinţei, dovedind că ştiinţa nu e o disciplină formată, ci una care e pe cale de constituire, apariţia lucrărilor de examen critic ca aceea a d-lui Anton Dumitriu sunt destinate să aducă noi contribuţii pentru definiţia ştiinţei şi a demarcaţiei domeniului ei.

Spirit clar şi logic, format în disciplinele matematice, familiarizat cu noile teorii ale fizicei, d-l Anton Dumitriu a deschis o discuţie ale căror concluzii sunt categoric negative valorii ştiinţei, considerată cel puţin în spiritul plin de încredere al cercetătorilor de specialitate. Negînd obiectivitatea adevărului ştiinţific, nereţinînd din ştiinţă decît metoda, reducînd dobîndirile ştiinţifice la simple ficţiuni, autorul nu a considerat însă decît unul din termenii problemei: datele subiective ale cercetătorului. El a redus ştiinţa la o expresie a unei realităţi interioare profunde, mai mult veleitare, de natură inconştientă şi emoţională. Prin aceasta el a privit problema trunchiat. Căci realităţii sufleteşti îi corespunde o realitate exterioară. Esenţa actului ştiinţific constă tocmai în punerea în raport a acestor realităţi. Fără îndoială, omul nu poate depăşi propria sa structură psiho-fiziologică, deşi el caută prin matematizarea şi abstractizarea progresivă a datelor ştiinţifice să se emancipeze de restul organic şi de limitările propriilor deprinderi de gîndire. Dar în afară de faptul subiectiv se află realitatea obiectivă, pe care savantul o caută şi pe care vrea să o cuprindă.

Ştiinţa, aşa cum e constituită, nu e decît coordonarea celor două ordine de realităţi, punerea lor faţă în faţă, corespondenţa lor.

O suprimare a realului, după exemplul idealismului filosofic, sau o tendinţă de anulare a subiectivităţii umane în elaborarea datului ştiinţific, cum au făcut materialiştii, sunt deopotrivă de parţiale. Numai o îmbinare a acestor poziţii, aşa cum tinde să o stabilească noua fizică, poate fi fecundă:... „Le point essentiel est que le physicien ne se considère plus comme entièrement distinct de la nature: la nature, c'est tantôt ce qu'il crée ou choisit, ou extrait, et tantôt ce qu'il détruit; car sous certains de ses aspects, que révèle la nouvelle théorie des quanta, la nature est quelque chose que détruit l'observation" [1]). Ne aflăm, desigur, în momentul de faţă, în plină evoluţie a ştiinţei, într'o epocă de revizuiri şi dibuire, de căutare de noui orientări, cînd nu avem poate îndestulătoare îndreptăţiri să facem critici necruţătoare şi să formulăm concluzii definitive.

Rezultatele ştiinţifice, uneori aproximative, alte ori de o mare precizie, după gradul de subiectivitate pe care le include, prezintă cu vremea o tendinţă de perfecţionare şi o năzuinţă către o adîncire din ce în ce mai îndrăsneaţă a lumii exterioare.

D-l Dumitriu nu a privit în pătrunzătoarea sa critică decît unul din termenii problemei. In acest mod el reduce ştiinţa la un produs subiectiv arbitrar al spiritului, analog creaţiei poetice, sau construcţiei filosofice fără suport experimental. Concluzia e desminţită de însăşi devenirea ştiinţei, de rezultatele ei practice, de previziunile ei, ca şi de explicaţiile ei teoretice.

Apariţia cărţii d-lui Dumitriu într'un moment în care ştiinţa lipsită de prestigiul ei trecut traversează o epocă de prefacere, dovedeşte nevoia de limpezire critică a valorii ei. Reprezentînd un punct de vedere, după opinia noastră parţială, şi ajungînd la concluzii prea categorice, contribuţia d-lui Dumitriu la discuţia acestei probleme este totuşi dintre cele mai preţioase. Intinderea informaţiei autorului, altitudinea perspectivei de studiu şi, mai ales, examenul strîns al problemelor urmărite explică valoarea acestei contribuţii. Intr'o discuţie ulterioară în care problema va fi reluată pe alte baze şi în care sprijinul datelor ştiinţifice dobîndite între timp va fi mai concludent, poziţia apărată de d-l Anton Dumitriu va alcătui un corectiv entuziasmului necontrolat al partizanilor ştiinţei, iar spiritul lui critic un îndemn la ponderaţie.

ION BIBERI

[1]) Sir James Jeans, *Les nouvelles bases philosophiques de la science*. Paris, Hermann Ed., 1935, p. 12.

CRONICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

CULTURĂ GENERALĂ ŞI CULTURĂ DE SPECIALITATE

Gîndul care ne îndeamnă să ne oprim o clipă asupra acestor două noţiuni — *cultură generală* şi *cultură de specialitate* — deşi în aparenţă teoretic, este totuşi un gînd practic. Sunt două noţiuni pe care le întîlnim des, în construcţiile noastre pedagogice, în programele şcolare pe care le formulăm, în sfîrşit, în directivele mari pe care le cerem politicii culturale. Totuşi, în jurul acestor noţiuni nu există o atmosferă limpede, de idei precise şi ferme. Adeseori, înţelesul lor şovăe. Şi nu atît înţelesul fiecăreia în parte, ci al felului cum se leagă una cu cealaltă, cum colaborează pe planul acţiunilor spirituale, cum ajută oamenilor care le preţuesc să devină ceea ce năzuesc: intelectuali adevăraţi, stăpîni pe principiile şi criteriile lor de viaţă.

Definiţiile acestor două noţiuni — stricte, lapidare, schematice, aşa cum trebue să fie definiţiile — nu se pot da dintr'odată. Dealtminteri, nici nu ar avea prea mult sens să le dăm astfel. Există noţiuni care nu pot fi lămurite cu adevărat, în semnificaţia lor esenţială, decît într'un singur chip: în contextul faptelor de viaţă la care iau parte. Aşa este şi cu noţiunile de care ne ocupăm aici. Inţelesul lor se va desprinde dela sine, din înşirarea faptelor şi ideilor urmărite în cursul acestei desvoltări.

Cultură generală — trebue să lămurim aceasta dela început — nu înseamnă enciclopedism. Omul care ştie multe, care manifestă opinii în toate domeniile, poate fi privit ca un „om informat", poate fi socotit uneori chiar şi un „om spiritual", mai greu însă unul cult. Dintre toate meşteşugurile spirituale, enciclopedismul, cel puţin în forma lui modernă, este cel mai uşor de realizat. Are de partea lui unele avantagii, care îl fac, să zicem, căutat şi apreciat: este comod, dă satisfacţi imediate, împacă aparent şi cu o suficienţă convenabilă o seamă întreagă dintre aşa zisele exigenţe culturale ale oamenilor. Enciclopedismul înfăţişează, din realitatea lucrurilor, doar contururi de-ale lor generale; în schimb lasă spiritelor suficiente impresia că au înţeles tot ce trebuia. In multe privinţe, enciclopedismul, ca formă de cultură modernă, se aseamănă cu sensurile materiale şi uniformizatoare ale tehnicei. De aceea, poate să întreţină, în cugetele, care îl cultivă, sentimentul că prin practica lui devin actuale şi active sufleteşti.

In fond, enciclopedismul este o simplificare, şi chiar o adevărată diformare materială, a adevăratei *culturi generale*. Sufleteşte, *cultura*

generală răsare din nevoia organizată de a cunoaște, nu din aceea primitivă de curiozitate. Ea nu se apleacă asupra unor domenii întîmplătoare, fără alegere, așa cum se ivesc în ordinea curentă a faptelor zilnice, ci asupra domeniilor clasice ale cunoașterii, acelea care alcătuesc liniile de forță și de echilibru statornic ale spiritualității omenești. *Cultura generală* nu înseamnează o răsfirare de gînduri, încotro poate să bată vîntul unei curiozități sau alta, ci o adunare a lor, sintetică, o adunare de gînduri care să ne poată da o imagine unitară, lămuritoare, asupra lumii întregi, asupra funcționării ei, asupra problemelor care o frămîntă, în sfîrșit, asupra faptelor care, dîndu-i sens, întrețin ideea ei în sufletul nostru. Rezumînd: enciclopedismul ne apare ca expresia unei legături trecătoare, cu aspecte materiale, de suprafață, ale lumii; *cultura generală*, dimpotrivă, este o străbatere mai în adînc, cea dintîiu pe care trebue să o parcurgem, în lumea de fapte care dau înțelesul și valoarea spirituală a vieții.

De asemeni, este necesar să facem o precizare paralelă cu aceasta, în ce privește cealaltă formă de cultură de care ne ocupăm. După cum *cultura generală* nu trebue confundată cu enciclopedismul, tot așa *cultura de specialitate* nu trebue confundată cu simplul meșteșug, sau cu ceea ce ar părea că trebue să alcătuiască stricta spiritualitate a acestuia. Această opinie e frecventă, place și prinde în cugetul multora, pentrucă simplifică la maximum, și pentrucă astfel răspunde mai bine unei anumite blazări sau oboseli spirituale a omului modern. Meșteșugul, privit doar în sine, este o simplă activitate practică, la care ajungem prin deprinderi, prin rutină, prin participări corecte — doar atît — într'un domeniu sau altul al vieții. *Cultura de specialitate*, dimpotrivă, este un fapt incomparabil mai adînc, mai complex. Rolul ei, înainte de toate, este de a lămuri, de a măsura întinderi ale adevărului, de a pătrunde cu autoritate, în chip analitic, în domeniile ce trebuesc cunoscute ale realității.

De obiceiu, judecăm problema specialistului cu elemente empirice și parțiale. Astfel, de foarte multe ori, socotim că acesta trebue să fie doar atît: un practician, capabil să conducă și să determine elementele dintr'un domeniu dat, pînă în ultima lor relație materială. Pusă astfel, problema rezultă cu o înfățișare limitată, aproape pînă la desfigurarea ei. Privită mai de aproape, se poate vedea că această activitate practică, la care se referă atîția și pe care o iau ca element absolut de măsurătoare, nu epuizează întreaga problemă spirituală a specializării. Aceasta are nevoie, și ea, de orizonturi, de încadrări abstracte, de sisteme de ideație care să justifice existența ei pe planul valorilor universale ale culturii. Dela simplul meșteșug, pînă la acestea, există o adevărată prăpastie. In fond, specialistul trebue să fie nu numai un practician, ci și un om de idei. Mai mult: am putea spune că numai cu acest preț poate fi, în adevăratul înțeles al cuvîntului, un specialist. Mergînd pînă la limită, adică pînă în punctul în stare să ne dea impresia esențială a procesului în discuțiune, se poate afirma că misiunea autentică a specialistului este, în fond, tot o misiune abstractă: să descopere și să verifice, unul cîte unul, elementele care, adunate la un loc, să ne poată da imaginea și înțelesul lumii întregi.

Să nu procedăm, însă, numai prin asemenea deosebiri dialectice. Să privim faptul și altfel, într'un chip ceva mai direct, mai practic.

Există, oare, vreo erarhie între aceste două forme de culturi? Este vreuna din ele mai importantă decît cealaltă? Auzim asemenea întrebări, adeseori, în jurul nostru. Sunt destui oameni, care se formează, care își organizează munca lor spirituală, în lumina lor. Răspundem cu hotărîre: această erarhie nu există, nu are sens să existe. In viața noastră personală, ca și în aceea a societății, amîndouă sunt

la fel de importante, la fel de necesare, la fel de integrante. Și iată de ce:

Să ne gîndim, mai întîiu, la *cultura de specialitate*. Aceasta pare, față de cealaltă, mai directă, mai precisă, mai legată cu viața.

Se știe, fiecare din noi ocupă un loc necesar în angrenajul vieții. Specializarea, pentru oricare intelectual, nu este o asuprire sau o limitare a libertăților lui spirituale, ci o condiție necesară, pentru a-și găsi acest loc, pentru a putea să-l onoreze, pentru a răspunde astfel unor îndatoriri minimale ale destinului lui de intelectual. In fond, avem de-aface, aici, cu un fenomen de diviziune a muncii; cu un fenomen pe care îl întîlnim nu numai în organizarea activității economice, ci în toate manifestările vieții. Diviziunea muncii există în procesele naturii, ale istoriei, ale societății, în sfîrșit, există peste tot, ca un reflex necesar al legăturilor lor reciproce dintre toate lucrurile care alcătuesc lumea.

Dacă ne-am cerceta sufletește mai de-aproape, ne-am da seama că una dintre cele mai puternice porniri interioare, atunci cînd am ajuns la un sentiment ferm al ființii noastre, este de a ne ști înfăptuind ceva, de a ne simți participînd la opera de creație a umanității. Pentru a înfăptui, se cere însă o condiție supremă: să știm să ne limităm, adică să știm să alegem domeniul în care înțelegerea, puterea de muncă și devotamentul nostru vor putea să funcționeze mai din plin, în care toate acestea să se poată simți mai la ele acasă.

Străduința noastră finală, a tuturor care credem în ceva, este să înțelegem lumea, să ne încadrăm organic în acțiunile și armoniile ei. Pentru a ajunge aici, e necesar să știm de unde plecăm. Mersul gîndirii și al creației în general, este un mers ascendent, dela cunoscut la necunoscut, dela empiric la ideal. Ce interesant ar fi să ne convingem că, de atîtea ori, dacă nu ajungem să isbutim în multe dintre acțiunile noastre, nu este pentrucă n'am știut încotro să ne îndreptăm, ci pentrucă n'am știut de unde să pornim. In drama de viață spirituală a unui intelectual, cultura lui de specialitate înseamnă cunoscuta în care să se poată încrede, care să-i dea primele temeiuri și garanții ale ordinei universale, din care să poată privi cu siguranță către perspectivele mai îndepărtate, ale înțelegerilor lui generale despre lume.

Tot așa, avem de precizat unele lucruri, în legătură și cu *cultura generală*. Lumea adevărată nu este numai aceea pe care o avem sub simțuri, pe care o putem măsura și limita direct. Lumea adevărată este o lume cu spații mari, cu perspective îndepărtate, o lume infinită. Trecutul, actualitatea și viitorul nu sunt trei regiuni diferite, despărțite între ele prin prăpastii de netrecut, ci trei aspecte necesare, înlănțuite strîns, ale aceluiași tot. In fiecare gînd al nostru trăește o întreagă istorie. In fiecare prevedere, se cuprinde o întreagă experiență trecută. Cine ar putea spune că a fost ceva inutil, sau fără sens, în lume? Cine s'ar simți împăcat sufletește, prieten adevărat cu viața, dacă s'ar mărgini numai de a număra, de a înregistra și de a folosi doar faptele actuale din jurul lui?

Dacă ne dăm seama de aceste lucruri, de puterea interioară cu care vin în simțirea noastră, în cazul acesta, ne putem da seama, cu adevărat, și de utilitatea *culturii generale*. Inainte de a răspunde unor exigențe sociale, adică unor deprinderi care au intrat în necesitățile și în stilul de viață al comunităților omenești, ele trebue să răspundă unor cerinți sufletești, dintre cele mai adînci cu putință, cerințele acelea care sunt chemate să definească poziția fundamentală a omului, de ființă conștientă.

Incă o precizare. La ce ar putea să ne ducă *cultura de specialitate*, limitată doar la ea însăşi, adică fără a primi, într'un fel sau altul, sprijinul armonic şi complimentar al celeilalte? Aici, fără îndoială, răspunsul este mai uşor de dat. Adeseori, viaţa ne pune în situaţia de a fi victime ale specialiştilor, care sufleteşte s'au mărginit să fie doar atît: specialişti. O asemenea metodă de viaţă crează un tip de om incomplet, neconvingător şi, uneori, poate chiar periculos. Anume: tipul de om cu spirit obtuz, uniform, exclusivist, rutinar cîte odată pînă în ultima lui fibră; tipul de om care îşi închide viaţa, care îşi amorţeşte sufletul, care pe nesimţite, pe deasupra voinţii şi puterii lui de sesizare a lucrurilor, cade într'unul dintre cele mai grave păcate omeneşti: să nu mai poată înţelege, că în viaţă şi în general în toate desfăşurările care o reprezintă, avem cu atît mai multă dreptate, cu cît suntem pregătiţi a primi, a recunoaşte şi a înţelege adevărul mai multor fapte.

Există şi o reciprocă a acestui caz? Fără îndoială că da. Există, în tipul de om care vede în *cultura generală* singura condiţie a intelectualului adevărat. Şi acesta, ca om, ca slujitor al vieţii şi al valorilor, întruchipează o formă tot atît de incompletă, de neconvingătoare. Este omul fără spirit pozitiv, în general puţin sau chiar deloc înfăptuitor. Omul care pentru linia simetrică a unei construcţii spirituale, este gata să sacrifice rostul practic şi necesar al oricitor realităţi. Ca intelectual, are tendinţa să procedeze cu armele dialecticii peste tot, chiar acolo unde singura demnitate activă ar trebui să fie acţiunea fermă şi puternic organizată. Prin felul lui general de a privi problemele şi faptele vieţii, este omul care nu poate să se facă util decît unui număr restrîns de oameni, cu toate că în fapt ar dori, cu toată puterea sufletului lui, contrariul. In fine, este omul care, chiar dacă din anumite puncte de vedere poate fi un exemplar de elită al vieţii, din altele, însă, nu prezintă decît promisiunea de a deveni un ratat. Intr'un cuvînt, este omul, în cugetul căruia problemele vieţii nu vor putea să înscrie, niciodată, puterea şi semnificaţia lor integrală.

Cele cîteva precizări de mai sus nu ridică o problemă nouă, ci reamintesc punctul de vedere clasic, într'o problemă veche care, într'o formă sau alta, a stat întotdeauna în centrul preocupărilor de concepţie şi de organizare a învăţămîntului. Readucerea ei în discuţie nu constitue o întîmplare oarecare, ci o premisă, un element în plus de judecată, în analiza şi înţelegerea împrejurărilor de astăzi ale vieţii noastre şcolare.

Ne aflăm, din nou, într'o perioadă de reforme şcolare. Au trecut doar cîteva luni, dela punerea în aplicare a nouei legi a învăţămîntului superior. De curînd, a fost promulgată o nouă lege a învăţămîntului primar şi normal. Reorganizarea învăţămîntului profesional este un fapt iminent, la care se lucrează asiduu de cîteva luni încoace. In fine, principial se vorbeşte şi despre o reformă a învăţămîntului secundar, cu toate că, dintre toate ramurile noastre de învăţămînt, acesta este singurul care se bucură de-o alcătuire şi de-o funcţionare mai precisă, mai organică. Momentul de viaţă pe care îl trăim în prezent este un moment interesant, plin de încordări şi de răspunderi. Intre condiţiunile necesare pentru a face faţă acestor răspunderi, trebue să numărăm şi pe acestea: să stabilim o armătură doctrinară puternică, să fixăm un program ideologic ferm, să recunoaştem că nu trebue să mai întreţinem atmosfera de experienţalism empiric de pînă acum şi, în sfîrşit, să opunem o atitudine mai exegetică, faţă de atîtea tendinţe de simplificare şi de concesiuni materiale care ameninţă crescînd edificiile clasice ale vieţii spirituale.

In cadrul acestor preocupări, problema celor două orientări cruciale — *cultura generală* şi *cultura de specialitate* — trebue să ocupe un loc de frunte. In ultimul timp, ideea lor a pierdut din demnitatea ei necesară. Şcoala, în general, se sbate într'o atmosferă de transformări, care în aparenţă are de partea ei toate avantagiile actualităţii, dar care în fond nu se sprijină încă pe o doctrină limpede şi cuprinzătoare. Aşa cum funcţionează în prezent, învăţămîntul nostru public, de toate gradele, nu mai are putinţa de a întreţine, fie într'o direcţie, fie într'alta, un climat adevărat de cultură. Este cert că universităţile noastre, în forma lor de astăzi, nu dau la iveală specialişti propriu zişi, tot aşa după cum liceele noastre, răvăşite de transformări care durează de 20 ani încontinuu, încetează din zi în zi mai mult de a mai fi şcoli de cultură generală.

Poate dura oare această situaţie? Constitue ea oare ceea ce ne-am dorit mai mult în legătură cu viaţa şi evoluţia învăţămîntului nostru? De sigur că nu. Prin natura şi funcţiunea ei firească, şcoala este o instituţie care nu trebue să meargă întotdeauna în aşa zisul pas al vremei, paralel cu ceea ce în alte domenii, politico-sociale, ar reprezenta maximum de actualitate şi de necesitate. Obiectivele şcoalei — *educaţia* şi *instrucţia* — sunt obiective eterne, cu o structură statornică, ale căror linii de forţă nu se alcătuesc din valurile împrejurărilor, ci din dreptatea clasică a valorilor. *Cultura generală* şi *cultura de specialitate* sunt două asemenea valori, al căror regim nu poate fi clădit empiric. Revalorizarea lor şi punerea lor în situaţia de a-şi îndeplini organic funcţiunea, iată două din punctele de bază ce pot să legitimeze noulle încercări de reformă ale învăţămîntului nostru public.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA MEDICALĂ

PRINCIPIUL ANTAGONISMULUI ÎN BIOLOGIA UMANĂ

Cercetările de fiziologie normală, patologică și experientală au ajuns să puie la punct, încetul cu încetul, pînă astăzi, în mai toate do- meniile de biologie umană (ca și animală) chestiunea atît de impor- tantă a luptei dintre cele două sisteme care-și dispută întîietatea în conducerea organismului viu: unul *excitator*, stimulînd și chiar exa- gerînd funcțiunea organelor, celalt *inhibitor*, atenuînd pînă la dispa- riție activitatea acelorași organe. Primul, funcționînd singur, ar de- clanșa o hiperactivitate progresivă, o consumare exagerată de energie și — pînă la urmă — epuizarea forțelor organice. Al doilea, în ace- leași condițiuni, adică acționînd în absența celuilalt, ar determina o încetinire a funcțiunilor vitale ale organelor și chiar oprirea lor. Din antagonismul acestor două forțe, rezultă funcționarea normală a eco- nomiei organice, adică a corpului omenesc. In momentul în care una din ele ar depăși cu mult în intensitate pe cealaltă, ar rezulta o stare patologică impregnată de caracterul sistemului predominant. Dar chiar în stare normală, aceste două forțe nu se echilibrează perfect. (Dacă aceasta s'ar întîmpla, funcțiunea corespunzătoare ar fi anihi- lată). Există totdeauna un sistem care își asumă întîietatea în dauna celuilalt. Așa se explică de ce găsim — cînd influența se exercită asu- pra unor elemente izolate — organe deficiente sau hiperactive, ceea ce constitue o predispoziție pentru anumite afecțiuni, și de ce — cînd antagonismul se repercutează asupra organismului întreg — avem de-a face cu indivizi a căror organizare intimă trădează insuficienta sau hiperactivitatea globală.

Astfel ne explicăm „tipurile constituționale".

Dar și în relațiile lor reciproce aceste două sisteme se com- portă într'un mod special: ele se controlează și se adaptează unul la nevoile celuilalt, făcînd ca vicisitudinile fiziologice, inerente unui organism viu, să fie cît mai reduse, și ca linia de funcționare și des- voltare a individului să nu depășească normala.

Dacă ne e permisă comparația, putem asemăna acești doi fac- tori cu două segmente întinse de cauciuc, fixe la capătul lor pe- riferic și permițînd prin capetele lor interne, fixate pe un obiect, evoluțiile acestuia. Obiectul ar reprezenta corpul omenesc, iar mo- dificările de poziție pe care le suferă sub diferite impulsuri meca- nice, schimbările fiziologice ale organismului. Astfel, oridecîteori obiectul se va apropia de unul din capetele periferice ale cauciucu- lui, producînd relaxarea segmentului din partea aceea, celalt seg-

ment se va întinde, acomodîndu-se în felul acesta la nouile nevoi ale sistemului, și acumulînd în acelaș timp o cantitate de energie care va servi la readucerea la centru a obiectului.

Să presupunem însă, că — la un moment dat — secționăm unul din brațele de cauciuc. Instantaneu, obiectul va sări în partea opusă, atras de segmentul rămas intact, alipindu-se de extremita- tea periferică a acestuia.

Exact acelaș lucru se întîmplă și în mediul biologic uman cînd unul din sistemele de cari ne ocupăm devine inactiv din cauze patologice sau experimentale. Nu se constată, consecutiv, numai o pierdere a valorii, a caracterului lui în funcțiunea organelor, ci și — ceea ce este tocmai expresia clinică, exterioară a acestui neîntrerupt antagonism — predominența imediată și absolută a sistemului opus. Este o concurență vie și evidentă: cele două forțe se luptă ne- contenit pentru acapararea conducerii organismului, din moment ce fiecare așteaptă sucombarea celeilalte pentru a se întrona, sin- gură, guvernatoare a mașinii umane. Chiar atunci cînd n'au prin definiție amprenta puterii stimulatorii sau a celei inhibitorii, ele se menajează sau se înfrînează reciproc prin simplul joc al anta- gonismului.

Pentru a demonstra cele arătate pînă aci, n'am greși dacă ne-am referi la toate capitolele fizio-patologiei umane: am găsi în cele mai clasice și interesante experiențe, în cele mai nete ca și în cele mai obscure sindrome patologice partea de manifestare a an- tagonismului dintre forța stimulantă și cea inhibitoare. Domeniile însă, în cari manifenstările acestui antagonism apar mai caracte- ristice, și de cari depind în realitate și celelalte fenomene datorite aceluiaș antagonism, sunt: sistemul endocrin, sistemul nervos al vieții de relație și — mai cu seamă — sistemul nervos vegetativ; adică tocmai acelea cari conduc și coordonează funcțiunile organismului.

Sistemul endocrin, sau — cu alte cuvinte — totalitatea glan- delor cu secrețiune internă, reprezintă, în ansamblu, încrucișarea a două constelații opuse ca funcțiune, cari se concurează și se în- ving reciproc. Astfel, pentru o funcțiune dată: metabolismul glu- cidelor de ex., insulina — secreția internă a pancreasului — este excitatoare. Făcînd să se fixeze mai mult glicogen în ficat și să se utilizeze mai multă glucoză la nivelul țesuturilor, ea accelerează consumarea glucozei din alimentație, micșorînd în acelaș timp can- titatea de zahăr din sînge. Pituitrina — hormonul hipofizei — dim- potrivă, are o acțiune hiperglicemiantă, adică face să se mărească cantitatea de zahăr din sînge și, consecutiv, determină apariția glu- cozei în urină. (De aceea la acromegalici și la toți cei a căror hipo- tiză funcționează exagerat, glicemia este ridicată și glicozuria apare).

Cercetările și experiențele lui *Houssay* din Buenos-Aires au arătat, mai departe, că în diabetul experimental provocat la un cîine prin extirparea pancreasului ar juca un rol important tocmai această pituitrină, pentrucă, dacă — după ce i s'a eliminat pancrea- sul — i se extirpă aceluiaș cîine și hipofiza, hiperglicemia și glico- zuria nu se mai produc. Deci, faptul caracteristic este că în momen- tul în care — pancreasul ne mai existînd — insulina n'a mai stimulat metabolismul zahărului, nu numai că acesta a scăzut proporțional, dar s'a adăugat acțiunea exageratoare a unui alt organ, ținut pînă atunci în echilibru.

Trecînd la o altă funcțiune, aceea a reproducerii, putem cons- tata — printre altele — antagonismul dintre cele două sexe chiar la acelaș indvid. Se știe astăzi că dacă un bărbat de pildă, își are ca- racterele sexuale determinate de o cantitate oarecare de țesut gona- dal masculin, el nu e cu totul lipsit nici de secrețiunea internă a

glandei genitale femenine. Aforismul care afirmă că bărbatul e un hermafrodit cu predominență masculină, și femeea, unul cu predominență femenină nu este un simplu joc de cuvinte. Așa se explică de ce insuficiența gonadală îmbracă adeseor, aspectul sexului opus. Nu se produce numai o slăbire a caracterelor sexuale respective, ci și predominența caracterelor celuilalt sex, în urma exagerării funcțiunii glandulare a țesutului rămas singur în activitate. Iată de ce eunucoizii de ex., prezintă pe lîngă o marcată impotență sexuală, și o înfățișare exterioară femenină, o voce ascuțită și chiar o psihologie caracteristică sexului opus.

Tot așa se explică acele fenomene, în aparență ciudate, de transformare a sexului în cursul desvoltării. E suficient ca glanda rămasă atîta timp latentă după perdeaua fiziolgiei aparente să intre în hiperactivitate, pentru a depăși puterile gonadei „oficiale" și a determina schimbarea înfățișării, structurii și psihologiei sexuale.

Antagonismul dintre scoarța cerebrală și partea inferioară a nevraxului — adică măduva spinării cu prelungirile ei — nu mai constitue astăzi o noțiune nouă. Il cunosc și antropologii, cari scot din dimensiunile mici ale telencefalului și din desvoltarea importantă a restului corpului la primitivi ipoteze cu privire la inteligență și la etică; îl cunosc și psihologii, cari judecă acțiunile după înălțimea la care s'a ridicat în nevrax actul nervos care le-a dat naștere; dar îl cunosc mai cu seamă fiziologii și medicii. Primii știu că — de pildă asupra reflexelor — scoarța are o acțiune inhibitoare, micșorînd amploarea pe care măduva tinde să le-o dea. Proba cea mai evidentă e că un animal spinal (căruia, printr'o secțiune a măduvii, i s'a separat aceasta de scoarța cerebrală) nu numai că nu pierde reflexele, care-și au în fond sediul în măduvă, dar le păstrează *exagerate*. Prin secționarea măduvii s'a determinat o izolare a centrilor actelor reflexe față de scoarță. Eliberați de sub controlul creerului, acești centri și-au asumat *ei* întreaga conducere a mișcărilor reflexe, imprimîndu-le în acelaș timp și caracterul lor inerent. Acelaș lucru să se observe în clinică oricînd va fi vorba de o leziune a neuronului motor centra.

Dar sistemul care a atras în ultimul timp atenția încordată și cercetările celor mai mari fiziologi și clinicieni este sistemul neuro-vegetativ, sau sistemul autonom, cum impropriu a mai fost numit. Cele două constituante ale sale: grupul simpatic și grupul parasimpatic, formează exemplul cel mai caracteristic de antagonism biologic, iar prin faptul că prezidează funcționarea tuturor organelor, dau dovada importanței acestui principiu în biologia umană. La noi în țară, chestiunea sistemului vegetativ a preocupat în cel mai înalt grad pe *D-l Prof. Danielopolu*, căruia i se datoresc în mare parte noile achiziții din acest domeniu.

In ceea ce privește distribuția sistemului, pentru unele organe, simpaticul este grupul excitator și parasimpaticul cel inhibitor; pentru altele viceversa. De pildă, considerînd cordul: o excitare experimentală a simpaticului va produce accelerarea ritmului cardiac, în timp ce o excitație pe parasimpatic va produce rărirea ritmului cardiac. Dimpotrivă, la stomac, un stimul simpatic va determina relaxarea organului, adică inactivitatea lui motorie, în timp ce un stimul parasimpatic va produce contracția fibrelor lui musculare, adică creșterea activității motorii. Mai departe, dacă — în scop experimental — am secționa simpaticul cardiac la un animal, am obține imediat o rărire a bătăilor inimii, prin predominența instalată instantaneu o parasimpaticului. Datele acestea și-au găsit de multă vreme utilizări practice chiar în afara medicinii. Astfel, doamnele cu înalte veleități estetice și (fatal, cu mult spirit de sacrificiu în-

trebuințau înainte, pentru a-și mări pupila, pentru a avea „ochi mari, negri", picături de *Belladona* (nume îndreptățit). Această substanță are proprietatea de a paraliza parasimpaticul, făcînd să predomine astfel simpaticul. Acesta produce midriaza, sau dilatația pupilei, și răspunde în modul acesta la dorința posesoarei ochilor. (Numai că această Belladona e puțin cam toxică și — după un timp — doamnele, cu tot spiritul lor de sacrificiu, au abandonat-o).

Dar, vorbind de substanțe chimice, putem aminti aci că există numeroase imitatoare ale acțiunii sistemului neuro-vegetativ. După natura lor și după dozele în care se întrebuințează, aceste substanțe au o acțiune predominantă simpatică sau parasimpatică.

Ne putem da seama ce importanță practică prezintă toate aceste date. E destul să ne gîndim la foloasele pe cari medicina le-a tras din cunoașterea lor. Manevra de a obține un efect terapeutic prin simpla anihilare fiziologică a fenomenelor antagoniste a devenit lucru curent în practica medicală. Astfel, injecția de *atropină* poate readuce la viață un bolnav în colaps numai grație faptului că — paralizînd parasimpaticul — exagerează activitatea cordului. Extirparea lobului anterior al hipofizei preconizată de Houssay în diabetul zaharat ar putea da rezultate dacă n'ar interveni în această problemă și alte elemente.

In concluzie: există în biologia umană un principiu destul de important pentru a constitui un criteriu de sinteză și o metodă de investigații: principiul antagonismului. El traduce procesul ce se desbate în intimitatea organismului între două forțe puse pentru acapararea unei funcțiuni. Din ciocnirea acestor două sisteme rezultă funcționarea normală a organismului, care niciodată nu înseamnă însă, perfecta lor echilibrare.

In stadiul actual al cunoștiințelor noastre, n'am putea spune dacă omul reprezintă sau nu treapta cea mai înaltă a scării filogenetice, dar dacă — printr'o mutațiune — o nouă ființă ar putea apărea, probabil că organizarea ei va trebui să fie bazată numai pe una din aceste două forțe, și anume pe acea care va fi mai viabilă.

N. MARCU

CRONICA MILITARĂ

LEGĂTURA STRATEGICĂ DINTRE VEST ŞI EST

Problema fundamentală a clipelor de groază prin care trece actualmente omenirea, este aceea de a se şti dacă primejdia isbucnirii războiului va putea fi „încercuită" într'un zid uriaş de forţe, care să condamne dintru început şi definitiv orice întrebuinţare a forţei brutale agresive. In procesul de ridicare al digului sortit să stăvilească pornirile cuceritoare ale „axei" sau „triunghiului", nu intervin numai considerente de ordin economic şi uman, care formează aşa numitele „potenţialuri" de războiu. Un loc de frunte revine atît împrejurărilor geografice, botezate cam emfatic „geopolitice", cît şi factorilor strategici, rezultaţi din intervenţia mînei omului şi integraţi organic în condiţiile naturale ale cîmpurilor de luptă. In categoria acestora din urmă se situiază marile linii de fortificaţii (linia franceză Maginot, cea germană Siegfried, etc.), care sugerate din experienţa ultimului mare războiu, tind să imprime eventualei conflagraţii mondiale o serie de noi trăsături. In mod reversibil, acestea din urmă impun luarea în considerare a unor noi elemente în eşchierul diplomatic mondial, ocupat cu împletirea corsetului de fier, menit a ţine imobilizate energiile agresoare.

Pînă la terminarea războiului mondial din 1914—18, istoria militară n'a cunoscut decît un singur soiu de fortificaţii: fortăreţele izolate. Războaiele marii revoluţii franceze şi campaniile napoleoniene au fost acelea care au sfărîmat pentru prima oară prestigiul redutelor, al forturilor, într'un cuvînt al punctelor fortificate izolate. Blazonul acestui prestigiu era vechiu de tot. In centrul întregii arte militare a evului mediu a străjuit principalul mijloc de luptă: fortăreaţa. Castelele marilor feudali nu erau decît nişte redute, de asemenea oraşele — adevărate citadele, „burguri". Incă în timpul lui Ludovic al XIV-lea, lucrările de fortificaţie izolate ale lui Vauban, reprezintă culmea aplicaţiei pe teren a gîndirii militare. Cum am spus, tradiţia aceasta a fost ruptă de primele armate naţionale, creiate de revoluţia franceză din 1789. Armate, care au elaborat o nouă strategie, strategia atacurilor masive, a ofensivei vijelioase, alimentate neîntrerupt cu mari efective de luptători, ridicînd acest sistem de ofensivă la rangul de principiu suprem al artei militare. Forturile izolate, sau chiar aşezările orăşeneşti, transformate în citadele, n'au putut rezista nouei metode de atac. Era firesc ca într'un foarte scurt timp ofensiva intensă şi repetată să ducă la încercuirea acestor centre fortificate izolate şi să determine într'un soroc destul de redus, capitularea lor din lipsă de hrană sau muniţii, atunci cînd atacurile directe nu isbutiseră să le

forţeze porţile. In urma capaniilor napoleoniene, odată cu deprecierea evidentă a principiului de luptă defensiv, valoarea strategică a fortăreţelor izolate pierde mai toată prestanţa ei de odinioară. Numai regimurile politice putrede în fond şi lipsite de vitalitate, pentrucă contrarii aspiraţiilor celor mai elementare ale naţiunilor dominate de ele, se mai cramponează de sistemul de luptă defensiv al fortăreţelor izolate, ducînd la încercuiri şi dezastre, ca cele dela Metz şi Sedan, cum fu cazul cu regimul lui Napoleon al III-lea. Atît de jos coborî faima militară a fortăreţelor izolate, încît bătrînul Moltke, obişnuise să spună: „Istoria fortăreţelor se confundă cu cea a capitulărilor", lucru care nu e de altfel riguros adevărat decît dela sfîrşitul veacului al XVIII-lea.

Chiar şi în cursul războiului mondial dintre 1914—18 fortăreţele izolate n'au jucat decît un rol foarte mediocru. Opiniile publice au fost deseori mirate de repeziciunea cu care au căzut punctele fortificate ca Liège, Namour, Maubenge, Anvers, Lemberg, Przmyl, Brest-Litowsk, etc..... Nici unul din aceste centre fortificate, izolate n'au rezistat mai mult de cîteva săptămîni. Marele războiu, a năruit deci definitiv importanţa prezumată a fortificaţiilor izolate în strategia războiului modern. In schimb din grozavele lui experienţe s'a constatat că tranşeele continui, organizate pe teren în poziţii de adîncime, deşi fără fortificaţii de însemnătate, s'au arătat foarte rezistente mijloacelor de atac. In ultimul an al măcelului mondial, în 1918, a fost nevoie a se pune în mişcare un imens foc de artilerie şi efective nenumărate de soldaţi pentru a se sparge o poziţie organizată simplu, sub aer liber; şi încă rezultatele victorioase erau foarte greu obţinute. Din această experienţă s'a născut ideia clădirii fortificaţiilor *continui*, de fapt croieli în beton mult mai savante, mai întărite şi mai înfundate în pămînt, a tranşeelor din timpul războiului, spre deosebire de vechile forturi sau întărituri izolate.

Insuşirile ideale ale unei linii de fortificaţii sunt: soliditatea, continuitatea şi profunzimea. In clipele de faţă nu există nicio linie de fortificaţii în lume care să întrunească în aceeaşi măsură aceste trei calităţi, nici măcar faimoasa linie Maginot. Soliditatea este prima condiţie de rezistenţă a unei linii fortificate. Continuitatea perfectă, nelăsînd niciun loc gol, nicio placă susceptibilă de a fi uşor turnată, este absolut necesară pentru evitarea şanselor de succes ale incursiunilor locale sau chiar ale formării unor breze parţiale mai mici sau mai mari, care exploatate intens pot da naştere pericolului luării pe la spate a întregii poziţii fortificate, rămase în toate celelalte părţi ale sale intacte. In sfîrşit, cea mai bună pavăză a continuităţii este profunzimea, adică construirea mai multor linii de fortificaţii paralele pe o adîncime de şase pînă la 10 km, cu scopul dobîndirii unei poziţii de „rezistenţă" complete, formate exclusiv din întărituri. In aceste din urmă condiţii, ori şi ce succes local, orişice incursiune reuşită, orişice gaură produsă într'un sector oarecare al primei linii, sunt sortite dela început eşecului, exploatarea lor, în scopul luării pe la spate a primei linii, fiind aproape exclusă în faţa celorlalet valuri de întărituri, tot atît de solide.

Linia Maginot este extrem de solid construită în beton, fruct al unei activităţi de ani de zile. Ea este de asemenea perfect continuă. Ii lipseşte însă profunzimea, structura ei reducîndu-se la o *singură linie*. Construirea încă a unei sau două linii de fortificaţii paralele şi de aceeaşi tărie, ar fi însemnat o muncă imensă şi nişte cheltuieli aproape de neconceput, cînd se ştie cît s'a lucrat şi ce capitaluri au fost investite în actuala linie. Profunzimea urmează dar să fie asigurată în cazul isbucnirii ostilităţilor, prin lucrări de campanie, destinate a

completa în adîncime dispozitivul poziției de rezistență. Marea soliditate a liniei Maginot permite să fie considerată îndestulătoare această completare.

Replica liniei Maginot de cealaltă parte a Rhinului, anume linia germană Siegfried, construită în grabă cu începere din anul 1938, nu posedă nici pe departe suporturile de beton ale fortificațiilor franceze. Timpul scurt n'a putut materialmente îngădui lucrări de beton mai solide. Pentru a se compensa mediocritatea capacității de rezistență a întăriturilor germane, acestea au fost înzestrate și cu lucrări paralele, mergînd în adîncime pînă la 6 și chiar 10 km. Linia Siegfried, se deosebește așadar de fortificațiile franceze prin întinderea ei în adîncime, linia Maginot prin soliditatea ei extraordinară. Care dintre aceste două sisteme se va dovedi mai rezistent în cursul operațiilor (probabil cel francez!), ar fi de dorit ca experiența menită să tranșeze această chestiune să nu se întîmple. Ceea ce trebue notat însă este faptul că însăși existența lor, ca atare, proectează de pe acum asupra viitoarei eventuale conflagrații generale, o schemă strategică fundamental deosebită de cea a trecutului războiu mondial.

Planul comandamentului german din ajunul lui August 1914, fusese înșurubat pe ideia invaziei fulgerătoare a nordului Franței și a cuceririi grabnice a Parisului. Era vorba așadar de deslănțuirea unui războiu de *mișcare*, de *manevră*, orientat pe drumul istoric al cotropirei teritoriului francez pe la nord. Coalițiile îndreptate împotriva primei republice iacobine, cît și armatele cuceritoare ale lui Bismarck în 1870, au urmat aceeași cale. *Construirea lanțurilor de fortificații Maginot și Siegfried, pune capăt tradiției seculare a războiului de mișcare în vestul european.* Dela început, eventualele ostilități vor lua în apusul Europei caracterul unui războiu de poziții pe fronturi stabilizate, după chipul bătăliilor de uzură din ultima fază a războiului mondial. Fronturile apusene, prin urmare, sunt destinate a nu putea duce la un rezultat *decisiv*, o perioadă de timp destul de lungă. Va cădea deci în sarcina celorlalte fronturi europene și mondiale să decidă în primul rînd de avantajele dobândite de una din tabere sau de cealaltă. Avantajii, care asvîrlite în urmă, în cumpăna războiului de poziții apusean, vor constitui factorul hotărîtor al victoriei finale.

Spre deosebire de sectorul apusean, Mediterana, Africa și estul european, vor constitui teatre ale războiului de mișcare prin excelență. Din punctul de vedere al aprovizionării cu materiile prime, absolut necesare alimentării frontului, rezultatele ciocnirilor din estul european vor decide șansele de isbîndă ale puterilor totalitare. Dela Danzig pînă la Porțile de Fier, din 1.300 de km. de granițe, pînă în prezent doar 300 de km. sunt puse la adăpostul unor oarecari cordoane de fortificații. Un front lung așadar de 1.000 de km rămâne virtual teatrul de desfășurare a unui războiu de invazie, de mișcare, de manevră. A cărui rațiune ofensivă, imperioasă, inevitabilă e evidentă. Din moment ce puterile axei nu se pot aștepta în niciun caz la o decizie rapidă pe frontul vestic, singura lor posibilitate de a rezista uzurii războiului de poziții declanșat în această zonă este de a pune stăpînire pe resursele în materii alimentare și prime (petrol, grîne etc.), ale țărilor din estul european prin desfășurarea în această parte a continentului a unei campanii ofensive, cît mai pătrunzătoare în adîncul teritoriilor și cît mai fulgerătoare.

Războiul din 1914 a început printr'o cotropire activă a Belgiei și a norului Franței, deci printr'o acțiunea strategică, comportînd un element de mișcare covîrșitor. Deciziunea putea interveni, din această parte, și în consecință, ofensiva pe fronturile răsăritene nu deveni vitală decît mai tîrziu, din momentul stabilizării ulterioare a fronturilor apusene, și al începerii blocării economice a puterilor centrale. Dimpotrivă, viitorul războiu european va fi inițiat prin bătălii statice, de poziții, de durată lungă în zonele de vest. Acțiunile de mișcare strategice din est vor căpăta deci din primul moment o importanță covîrșitoare. Victorioase în această parte a Europei, puterile totalitare dobîndesc *capacitatea* materială de a învinge pe Rhin sau în Alpi. Dimpotrivă, eșecul lor pe malurile Vistulei sau la poalele Carpaților va constitui *preludiul necesar* al victoriei blocului anglo-francez la Rhin.

Aceasta este legătura strînsă de interese strategice care leagă teatrele de operații din vestul și estul Europei. In lumina ei trebue considerată perseverența cu care conducătorii Rusiei Sovietice cer garantarea fără echivoc a Statelor baltice, în cursul actualelor conversații anglo-franco-ruse, ce se prelungesc atît. In războiul ofensiv, de mișcare, pe care am văzut că forța lucrurilor îl va impune cu deosebită intensitate în estul european, în cazul isbucnirii ostilităților, alegerea unor poziții inițiale cît mai favorabile, de pornire a ofensivei, în legătură cu direcțiile de mișcare și efectul lor strategic posibil este de o importanță esențială. Nici o mirare, dar că atita atenție este concentrată asupra teritoriilor baltice, atît de apropiate de al doilea oraș al Rusiei, Leningradul. Cerînd garantarea neechivocă a țărilor baltice, Moscova nu urmărește niciun joc politic particular, căci temeiurile ei sunt împărtășite în aceeași măsură și de Varșovia. Le „*Temps*" din 19 Iulie 1939, reproduce un articol al cunoscutului general polonez *Sikorski*, publicat în *Kurier Warsawski*, din care relevăm următorul pasaj:

„Totul vădește că cancelarul german continuă fără odihnă efortul său de a extinde hegemonia Reichului pe ambele țărmuri ale Balticei. Principalele porturi germane ale acestei mări sunt fortificate în grabă și transformate în baze de războiu..... Aceasta creiază o primejdie evidentă pentru independența tuturor Statelor riverane ale Balticei, pentru Statele baltice, pentru Finlanda, atît cît și pentru Polonia. Dar Germania vizează prin aceste țări înainte de toate Rusia".

Statele baltice nu trebue să devină o bază ofensivă de războiu, ceea ce ar înlesni foarte mult puterilor agresoare eficacitatea strategică a războiului de mișcare pe care ele vor trebui să-l desfășoare din prima clipă în partea răsăriteană a Europei. Este deci și în interesul vital al blocului franco-englez ca această poartă excelentă a ofensivei totalitare în est să rămînă inaccesibilă. Tocmai pentru ca războiul prelung de poziții din vest să fie suportat cît mai greu de puterile axei.

Pare paradoxal, dar adevărul e că fortificațiile din lungul Rhinului, departe de a fi izolat teatrul de războiu franco-englez de estul Europei, a mărit și mai mult în condițiile actuale interdependența strategică reciprocă. Iar analiza substratului acestei interdependențe aruncă o lumină cu atît mai deconcertantă asupra ezitărilor Angliei și Franței de a da satisfacție deplină în chestia teritoriilor baltice (nu numai Moscovei, dar și Varșoviei!), cu cât ea vădește că o eventuală disociere a colaborării dintre vestul și estul european ar fi mai curînd fatală celui dintîiu.

Am găsit formulată pentru acest caz, cu deosebită claritate, ordinea ipotezelor strategice, într'un aricol „Polonia între Downing Street și Kremlin", publicat de excelenta revistă franceză „L'Europe Nouvelle", articol care reflectă în mod manifest opiniile cercurilor răspunzătoare din Varșovia.

„Dacă puterile vestului se dezinteresează de est, estul nu este încă pierdut. Căci, se spune la Varșovia, împotriva uniunii Statelor din estul european nu sunt posibile decît campanii napoleoniene, și acestea

se sfirşesc totdeauna printr'o catastrofă. Şi ar trebui ţinut socoteală de faptul, că numai o singură putere a Axei, Germania, ar intra în joc. Dar dacă estul s'ar desinteresa de vest, pentru Axă situaţia ar fi exact cea pe care ea o doreşte: un războiu pe trei fronturi (Rhin, Alpi şi Pirinei, n. a.), împotriva unui teritoriu limitat, iar cei doi aliaţi a Axei ar putea acţiona fără îngrijorare pentru spatele lor.

La răsărit nu există intenţia de dezinteresare faţă de apus. Varşovia ca şi Moscova, au făcut dovadă în cursul ultimelor două luni de o răbdare şi de o moderaţie supraomenească pentru a încerca de a goni din spiritul puterilor occidentale resturile spiritului dela München, spiritului sinuciderii. Dar nici Varşovia, nici Moscova, n'au poftă de a se lăsa împinse în mod personal la sinucidere de către puterile occidentale. Dacă, într'o bună zi, s'ar observa că se merge într'acolo, se va şti, fie să se prevină pericolul, fie să se execute retragerea din zona ameninţată. Există convingerea că s'ar avea în acea zi cu sine şi bunul drept şi onoarea". („L'Europe Nouvelle" din 1 Iulie 1939, pag. 708).

Iată o versiune asupra fondului tărăgănelii conversaţiilor anglo-franco-ruse, care situiază responsabilităţile destul de limpede şi într'un mod destul de deosebit de acel a-l unor ecouri de presă deajuns de răspîndite. Şi e vorba de o versiune care reflectă sentimentele cercurilor conducătoare polone. Dar independent de orice consideraţie relativă la acest element inedit de informaţie, un fapt e esenţial: solidaritatea strategică între vestul şi estul Europei este necesară ambelor părţi, ba chiar, mai necesară vestului. Realizarea ei solidă pe tărîmul diplomatic poate evita catastrofa viitorului războiu. Nerealizarea ei ameninţă apusul cu o înfrîngere sdrobitoare şi finală, răsăritul cel mult cu o serie de înfrîngeri parţiale, succeptibile să se transforme ulterior în tot atîtea cavouri ale năvălitorilor. Nicio linie Maginot, fie ea cît de tare nu va fi în stare să reziste unei presiuni germano-italo-spaniole, avînd spatele acoperit. Necesităţile strategice vor ca Marea Britanie şi Franţa să nu aibă frontiera numai la Rhin, la Vistula sau la Carpaţi, ci şi în teritoriile baltice, unde însăş independenţa lor este apărată, în pofida prejudecăţilor sociale a unei părţi din conducătorii lor politici şi a complicităţii prototalitare a unei fracţiuni din clasele lor conducătoare.

V. NICOLAU

CRONICA DRAMATICĂ

SPECTACOLE DE VARĂ

Nici unul din spectacolele de teatru ale acestei stagiuni de vară, nu merită, şi desigur nici nu aşteaptă onoarea unei cronici.

Din momentul în care teatrele încep să joace „In aer liber", directori, actori şi autori se consideră în mod automat liberaţi de orice îndatorire artistică. S'ar zice că bunul simţ, ca să nu mai vorbim de simţul critic, e o facultate, care nu se poate exercita decît cu plafonul închis. Sub cerul descoperit, teatrul romînesc face un salt înapoi de cel puţin jumătate veac şi se întoarce cu cele mai grosolane metode de repertoriu şi de joc. Afişe mari răspîndesc în toată capitala, titluri triviale, cărora le lipseşte uneori şi singura scuză de a avea haz. Caut în cele cîteva istorii de teatru pe care le avem (D. C. Olăneanu, Teodor Burada....) şi nu găsesc nimic care să întreacă în grosolănie sau în stupiditate, întrebarea zilnic imprimată, cu litere enorme pe toate zidurile, în toate ziarele: „Ai cui sunt pantalonii"?

Cît despre felul în care se joacă acest repertoriu de vară, el recurge la tot ce e mai violent, mai forţat şi mai lipsit de scrupule în arsenalul actorian de comedie. Tumbe, piedici, bîlbîieli, grimaze — nimic nu e prea mult sau prea dezonorant, pentru a obţine rîsul publicului.

Şi totuşi, aşa cum sunt, aceste spectacole reprezintă încă un anumit pitoresc al teatrului bucureştean — ceva care îl leagă de începuturile lui şi menţine o anumită tradiţie, la urma urmelor nu prea vinovată de cabotinaj uneori simpatic, cînd rămîne numai naiv şi nu devine deabinelea pornograf. Insuşi, modul în care se formează trupele de vară, cu actori de toată mîna, adunaţi cum dă Dumnezeu, aminteşte acele biete trupe dinainte de 1900, care jucau în toată ţara, în grădini, cu scene improvizate peste noapte, farse şi operete, care probabil încă n'au îmbătrînit de tot, de vreme ce se mai joacă şi astăzi, cu numele schimbat.

„Grădina de vară" este un întreg capitol în istoria teatrului romînesc, poate cel mai mişcător capitol, căci reprezintă teatrul în aspectul lui eroic, de sărăcie, de mizerie, de zbucium, teatrul nomad bătut de ploi şi urmărit de nenoroc.

Fraza cu care începe una din cronicile dramatice dela 1876, ale lui Eminescu, este şi astăzi emoţionantă

„Actorii tineri ai Teatrului Naţional, au ridicat în grădina cafenelei Chateau aux fleurs o scenă unică, pe care execută cu mult succes piese într'un act şi canţonete înaintea unui public adesea foarte numeros".

Cîte asemenea „scene mici" ridicate în tot felul de grădini și cafenele, nu dau istoriei teatrului nostru din trecut, aspectul său familiar, boem, nu lipsit de bună voie uneori, dar nici de melancolie!

Este de scris o întreagă monografie asupra „teatrului de vară", în Romînia și sunt convins că subiectul păstrează nu numai un foarte interesant material documentar, dar și un nebănuit farmec pentru a răsplăti munca cercetătorului.

Dacă privim cu oarecare îngăduință și în orice caz, nu cu indignare, spectacolele de farsă și de revistă, care se joacă din centru pînă la periferie, în tot felul de „grădini", mai mult sau mai puțin de teatru, este fiindcă în cel din urmă din aceste spectacole, dăinuește poate — fără știrea și fără vina celor ce-l joacă — ceva din trecutul încă viu al teatrului nostru dela începuturile sale. Mai mult chiar, mă întreb dacă un anumit grad de grosolănie nu este strict necesar teatrului de vară, pentru a-i păstra caracterul de „teatru de cartier", pe care l-a avut totdeauna, și grație cărui și-a conservat marea lui popularitate. Chiar atunci cînd se află în plin centru, grădina de teatru are o anumită nevoie de mahala, anumită cordialitate gălăgioasă, pestriță, în care încă perzistă parcă amintirea vremurilor cînd între acte se consuma bere și se strigau dela o masă la alta, chelnerii. Vremuri patriarhale ale teatrului rominesc, cînd limitele dintre comedie, cantonetă și music-hall nu erau lămurite — confuzie din care poate că se trage în linie directă și actualul gen de revistă, popularizat de Tănase și continuat de atîția alții....

„Grădina de vară", face parte din peisagiul Bucureștiului, din pitorescu lui, din viața lui populară, din însuflețirea nopților lui de Iulie. Cortina multicoloră de reclame, scaunele albe de lemn și fier vopsit, pietrișul de pe jos, orhestra care atacă „uvertura" plină de refrenuri cunoscute, zgomotul tramvaielor, care se aud trecînd afară, în stradă, ferestrele luminate ale caselor cu etaj din apropiere, unde apar la pervaz, în cămăși de noapte, vecinii treziți din somn — toate acestea sunt imagini atît de bucureștene, încît dispariția lor ni se pare că ar sărăci orașul de anumit farmec puțin provincial, care-l leagă încă de lumea lui Caragiale și îi păstrează, dincolo de aspectul de metropolă modernă, amintirea unui trecut aproape idilic.

Ne e greu să ne închipuim un București, fără grădini de vară, după cum ne e greu să ni-l închipuim fără „trăsuri cu cai" — deci ne dăm seama că timpul nu le va ierta nici pe unele, nici pe celelalte și în marele oraș european, pe care îl vedem căutîndu-și sub ochii noștri un plan ordonat de cetate modernă, nu se va opri în drumul său, de dragul pitorescului. Nostalgiile noastre nu pot ține în loc lucruri sortite să dispară și care poate tocmai deaceea devin nostalgice.

Oricum, vechiul București se apără cum poate și revine mereu acolo unde poate, la obișnuințele lui familiare. Oriunde se mai află 50 de metri pătrați, încă liberi, în centru sau la periferie, la un colț de stradă, într'o curte ascunsă, la o margine de cartier sau pe o uliță neluată încă de curentul noilor construcții, vezi apărînd din senin, un gard de lemn vopsit, o firmă albastră sau roșie de neon, ci o casă de bilete: „Grădina American", Grădina Paris", Grădina Pax", „Grădina Milano", „Grădina Florida", „Grădina Unic", „Grădina Nero", „Grădina Ileana", „Grădina Edison", „Grădina Șic"....

E adevărat că în cele mai multe din aceste „grădini de vară", cu nume atît de amuzante, în care un mahalagism robust și optimist se trădează dela primă vedere, e adevărat că locul principal îi revine cinematografului, dar și așa — chiar dacă nu ținem seamă de afișul care anunță *„în pauză, artiști"* — grădinile acestea țin mai puțin de răspîndirea relativ recentă a cinematografului, și mai mult de tradiția

unui gen de spectacol popular, specific bucureștean. Toate aceste grădini — Pax, Șic, Florida sau Nero — coboară în linie directă din memorabilă „Grădina Union", unde în veci, neuitatul nostru prieten Jupîn Dumitrache Titircă, își ducea „damele" dumnealui, pe coana Veta și pe Zița, să vadă acele „comedii de le joacă Ionescu".

Mă gîndeam și astăzi cu duioșie la toți jupînii Dumitrache, la toți Venturienii, care și astăzi, nu am nici o îndoială, în serile de vară trebue să fie, schimbați de trecerea timpului și totuși, în fond inalterabili, în aceste grădini Union, unde joacă alți Ionești, pentru mereu același public.....

MIHAIL SEBASTIAN

SCRISORI DIN LONDRA

„UMANITATEA MAI PRESUS DE TOATE". - FRONTIERE. — ŞI TOTUŞI NU VA AVEA LOC ..

„Mai presus de toate naţiunile — a scris un istoric din America
de nord — este umanitatea". „Impresia cea mai profundă pe care
am avut-o în călătoria de peste Ocean, chiar în vremile acestea ale
maşinei şi fabricaţiunii în serie, este că forţa sentimentului uman
este încă cea mai puternică din toate cîte pot influenţa situaţia mon-
dială": „Poate că în nicio parte din lume adevărul acesta nu este mai
evident decît pe continentul de unde abia m'am înapoiat". Aşa a
vorbit Regele George al VI-lea la Guildhall, în City, la 23 Iunie, spu-
nînd, în cuvinte simple dar încărcate de sinceritate impresiile pe
care le-a avut în călătoria făcută în Canada şi Statele Unite. „In li
mitele geografice ale acestui continent trăesc oameni care aparţin
mai tuturor raselor, multor religii şi avînd credinţe politice variate".
„Şi totuşi, mai întîiu şi mai presus de orice ei sunt fiinţe umane, mai
presus de ei toţi este umanitatea". „Şi am primit noui forţe sufle-
teşti văzînd dovezile de cît am contribuit şi noi cei de pe aceste in-
sule la realizarea de fiecare zi a acestei opere de civilizaţie umană"...
„In Canada am văzut înflorind, puternice, ca şi aici la noi, instituţii
care s'au desvoltat veac după veac, sub egida coroanei". „Instituţii de
origină britanică, crescînd foarte încet şi adesea aşa la întîmplare
după cum e firea englezească, dar fiindcă sunt împlîntate adînc şi
trăesc numai prin credinţa noastră în libertate şi dreptate preţuesc,
pentru noi, mai mult decît strălucirea gloriei noastre, ori comorile
limbei engleze".

„*Umanitatea mai presus de toate*" spune tînărul rege englez
aruncînd astfel şi mai multă lumină pe calea pe care va continua să
meargă şi de acum încolo cei de un sînge şi de o credinţă întru ome-
nire ca şi el. Nu dominaţia unui neam, nu sugrumarea libertăţilor
altor popoare, nu propovăduirea evangheliei celui mai feroce, mai colo-
sal, ori mai flămînd care trebue săturat pentru a-l potoli; nu întronarea
legii fiarelor din inima pădurilor africane. Tînărul suveran, plin de
atîta regească demnitate, înălţată tocmai prin cea mai naturală şi
mai umană modestie, citeşte ceia ce e mai nobil în inima fiecărui om
cînd ridică umanitatea mai presus de toate neamurile. Şi umanita-
tea, chiar în aiureala celei mai violente febre, nu-şi poate uita com-
plect trecutul şi idealurile care i-au dat o conştiinţă cum că se poate
înălţa necontenit către sublim. Nu prin degradarea sufletului uman,
nu prin sugrumarea libertăţii de gîndire şi de împărtăşirea acestei
gîndiri, nu prin strivirea însăşi a individului — celula din organis-

mul viu al umanităţii — se poate înălţa spiritul omenesc către su-
blim. „Umanitarea mai presus de toate" implică o continuitate a ci-
vilizaţiei de purtare omenească şi de respect al fiecăruia faţă de per-
sonalitatea semenului său, de toleranţă faţă de credinţele lui, de
dreptul la viaţă pe care îl are şi el; „un popor mai presus de toate"
implică peirea drepturilor celorialte. Desigur, omenirea a simţit şi
va simţi necontenit nevoia să creadă în ceva, şi multe din credinţele
ei din trecut ni se par azi cele mai absurde şi mai ridicule, dar ele
au fost, pentru vremea aceia, isvor de forţă pentru om. Credinţele
care au dus nu la coborîrea omului în rîndul fiarelor sălbatece, ci la
ridicarea lui deasupra lumii dobitoacelor au rămas tezaurul de ins
piraţie a spiritului uman. *Darius* — aşa spune *Herodot* — a fost ales
împărat al Perşilor de calul său care nechezînd cel dintîi, după cum
se pare că era credinţa, a indicat că aşa era voinţa zeilor ca stăpînul
său să fie ales dintre toţi candidaţii.

Alegerile pe care le fac oamenii după cum prevăd constituţiile,
ori alte reguli, nu sunt adesea mai puţin absurde decît aceia a lui
Darius. A se încerca însă aprinderea în sufletul unui popor a cre
dinţei de „superioritate" asupra tuturor popoarelor acum, în vremile
noastre de sterilizare a sufletului uman prin obsedanta influenţă a
ştiinţei este tot aşa ca şi cum s'ar încerca reîntoarcerea omenirii la
vremurile lui Darius. Cu atît mai mult cu cît o astfel de credinţă este
în contrazicere şi cu creştinismul şi cu evoluţia societăţii omeneşti,
eliminînd complect orice element etic în urmărirea scopurilor statu-
lui şi reducînd pe individ la rolul sclavilor din lumea antică. Pentru
că ori şi ce exercitare a forţei brutale şi a puterilor arbitrare, fie în
numele dictatorilor, monarchilor, proletariatului, ori superiorităţii
intelectuale ori hereditare, provoacă reacţiuni. Acest fenomen social
se produce cu aceeaşi certitudine cu care se produce explozia cînd
presiunea din afară exercitată asupra unor gaze sau lichide închise
hermetic trece de o anumită limită. *Edmund Burke*, unul dintre cele
mai de seamă spirite politice din Anglia dela sfîrşitul veacului al
XVIII-lea rostea un adevăr pe care omul politic nu trebue să-l uite
niciodată: „Legea şi puterea arbitară rămîn duşmani eterni". „Omul
este făcut să fie guvernat de lege, iar acela care va substitui voinţa
lui în locul legii este inamicul lui Dumnezeu". Ori şi cît de mare ar
fi dispreţul acelora care, profitînd de toropeala în care cad din cînd
în cînd popoarele, faţă de „mulţimea" asupra căreia au ilusia că se
poate exercita puterea arbitrară fără nici-o limită, conştiinţa ome-
nirii, din ce în ce tot mai vie, va sfîrşi prin a se deştepta. Se va vedea
deci, mai curînd ori mai tîrziu, că legile absurde au fost impuse „à
des hommes stupides par des hommes pervers". Elementul esenţial
al politicei dinamice care a făcut din Europa un adevărat azil de ne-
buni nu este însă deloc stimularea unei adînci torturi sufleteşti pen-
tru a se da naştere unei noui credinţe, ci e numai şi numai *tactică*.
Tactică în agitaţia violentă a chestiunei de rasă, tactică în crearea
mitului de popor ales, tactică în reclamarea de spaţii vitale, tactică
în atacurile şi repudierea creştinismului. Şi toată această artă a tac-
ticei urmăreşte doar ridicarea unui singur popor mai presus de
toate, în complectă opoziţie cu acea concepţie care isvoreşte şi se ri-
dică mereu cu dominantă forţă din însăşi esenţa creştinismului:
„umanitatea mai presus de toate".

Tactica aceasta se exercită prin mijloacele „violenţei dinamice"
care nu cunoaşte niciun fel de limite şi care urmăreşte cu o fatală
determinare pur şi simplu explosia propriei sale forţe dinamice. Tac-
tica este în acelaşi timp mijlocul şi scopul aceia ce poate să devină
pentru întreaga Europa „Die Revolution des Nihilismus". Spasmul,
erupţiuni vulcanice, deslănţuirea forţelor care aprind instinctele ani-

malice, distrugerea credinței, a legalității, a tradiției, a trecutului, a drepturilor omului, toată această explosie a forței dinamice deschide perspectivele sinistre către „Götterdämmerung".

Dar instituția — monarchia — pe care o reprezintă Regele englez cel care proclamă „umanitatea mai presus de toate" este solid rězimată pe credința adîncă a poporului în această instituție. Imperiul Britanic, compus din state care se guvernează singure, a încetat de a fi condus prin autoritate, ci prin credința într'un simbol care este Coroana și în special acela care o poartă. Cu cît el, Regele, apare mai uman, cu cît posedă calitățile unui „gentleman" pe care ori și cine dintre supușii lui le poate avea, cu cît viața lui e mai curată, mai simplă, cu atît forța lui de magnet care atrage toate elementele imperiului crește. Autoritatea Regelui englez, puterea mistică pe care o are el isvorește din credința că el reprezintă legea, dreptatea pentru toți, ideea adevărată de libertate, de toleranță, de pace și, mai presus de toate, că el este exponentul idealurilor etice și politice către care tinde viața engleză. Este extrem de interesant să se noteze cît de repede a evoluat concepția despre regalitate, în Anglia, în ultimii douăzeci de ani și cîte schimbări a suferit mistica influenței regale. Regele și familia lui sunt socotiți ca un bun moral care aparține întregului popor și de păstrarea căruia tot cetățeanul se simte răspunzător. Tot ce privește viața familiei regale ocupă primul plan al interesului chiar și celui mai umil englez. Este vorba, implicit, de acela care simbolizează libertățile lui pe care le-au lăsat atîtea veacuri de lupte politice și de îndreptări sociale, de împărțirea dreptății, de pázirea libertății conștiinței și a cuvîntului, de toleranța religioasă, de liniștea și pacea socială, ca și de buna administrație a banului public. *„The King can do no wrong"* (Regele nu poate să facă rău) este verificat necontenit de ochii afectuoși ai lui Argus — poporul. Și trebue iarăși observat că deși englezul posedă cea mai perfectă artă în materie de compromis, totuși sunt anumite concepții asupra cărora el nu admite niciun fel de compromisuri și rămîne, ca moartea, neiertător.

De aceia, cuvintele regale, pe care le-am citat, au deosebită însemnătate pentru că ele reprezintă însăși gîndul și sentimentul britanic cu toată forța mistică pe care o are funcțiunea aceluia care le-a rostit. Armonia perfectă care există între suveranul englez și poporul său este necontenit indicată, sincronizată de Parlament. Nicăiri, adunarea reprezentanților națiunii nu îndeplinește acest rol ca în Anglia și acolo se poate afla secretul prestigiului și puterii regale ca și al forței populare care a ajuns să se disciplineze singură. Parlamentul este însăși motorul funcționării vieții publice engleze. El este autoritatea care împarte și supraveghează toate rolurile necesare pentru funcționarea întregului sistem politic. „Constituția — scria *Walter Bagehot*, unul dintre acei care a aruncat mai multă lumină asupra Constituției engleze, la 1851 — nu poate fi aplicată și înțeleasă decît în funcție de desbateri publice". Acolo, miniștrii sunt necontenit întrebați și trebue să mărturisească înaintea judecății populare faptele pe care le-au făcut în numele și în interesul poporului. Nimeni nu poate nesocoti pe acest teribil mentor care este Parlamentul englez. El este deci și barometrul care arată cum sunt relațiile dintre suveran și popor. Iar dacă Regele George al VI-lea stăpînește cu adevărat inima poporului său este pentru că el păzește cu religiositate și cu toată onestitatea regulile și tradițiile pe care le-a stabilit parlamentul. Vizita lui peste Ocean, în Canada și în Statele Unite — unde se guvernează „cu poporul, prin popor și pentru popor" — a trebuit să reamintească greșeala fatală în materie constituțională a străbunului său, George al III-lea, căruia i se datorește, în primul rînd, separația coloniilor care formează azi Statele Unite de Anglia. George al III-lea a nesocotit tradiția stabilită în urma Revoluției lui Cromwell și apoi aceia a Revoluției dela 1688 și care era că regele poate guverna numai cu consimțămîntul parlamentului care reprezintă voința națiunii. Dar, pe lîngă rostirea credinței în umanitate, Regele George al VI-lea a adus un însemnat serviciu pentru apropierea și stimularea acelora care încă mai cred în libertatea și independența popoarelor, ca și în sanctitatea sufletului uman strivit azi și torturat în fiecare colț de lume în numele tuturor zeităților totalitare, în sunetul trompetelor păgîne și în strălucirea uniformelor barbare. Pentru că drama care se joacă acum se poate sfîrși prin coborîrea întunericului ca în vremile invaziunilor barbare dacă nu va triumfa concepția de viață care însă predomină în Anglia, Franța și Statele Unite. Un exemplu puternic din trecut trebue adus pentru a se vedea ce poate să aștepte lumea de azi. Timp de două veacuri (1340—1540) orașele Italiei din vremile Renașterii au trăit vrăjite de cultul frumosului și au putut gîndi și visa nestînjenit dînd lumii atîtea opere de artă care vor rămîne pentru totdeauna gloria spiritului uman. Dar cînd Spania și-a întins stăpînirea politică peste Italia aducînd teroarea reacțiunii catolice cu Inchiziția, Ordinul Iesuiților, punerea la Index a cărților, s'a înăbușit spiritul italian, a pierit imaginația, a secat isvorul inspirației, a murit genul creator. Doar fantome stranii apar torturatului spirit italian care își caută un slab refugiu în misticism. Fără libertate, spiritul uman nu se poate înălța și nu poate produce nimic. Iar acum, în ultimii doi ani, Europa s'a întors cu veacuri înapoi renegînd drepturile elementare ale omului. Unde este Stuart Mill să vadă desfriul de optimism în care trăia el la 1857 cînd scria: „S'au dus pentru totdeauna vremile cînd era nevoe să se mai ducă lupte pentru libertatea presei". Săracul, puternică trebue să-i fi fost credința în continuarea progresului civilizației. Omenirea pare a se scutura de visul civilizației și, cu furia celei mai amare desiluzii repudiază trecutul, instituțiile cele mai solide, credințele cele mai adînci. Ca o degradare a firei și caracterului uman vezi oameni care își reneagă însăși eixstența lor morală din trecut. Voltaire care aruncă vitriolul ironiei asupra elementului religios mustră pe Abraham pentru că s'a circumcis la vîrsta de nouăzeci de ani, dar Părintele evreilor trecea la o nouă religie ale cărei ritualuri trebuia să le îndeplinească. Cînd religia lipsește însă la ce-i bună degradarea circumcisiei la adînci bătrînețe? Dar se va vedea dacă din criza prin care trece neamul omenesc „umanitatea va rămîne mai presus de toate".

FRONTIERE

Genialul artist, Walt Disney, pune, într'una din delicioasele lui „simfonii absurde" un puișor de găină, care reușise după mare trudă să înghită o lăcustă voinică, să sară în toate direcțiile după cum voia lăcusta pe care o înghițise. Nu se 'ntîmplă oare același lucru cu multe state care au înghițit ori li s'a vîrît pe gît puternice lăcuste „ideologice"? Nu se văd popoare care își pierd echilibrul și fac din cînd în cînd salturi grotești după cum se agită lăcustele dintrînsele? Pentru că ori cum am defini frontierele înapoia cărora trăește o individualitate politică și etnică: naturale, convenționale nedefinite, invizibile, spiritualizate, trebue să recunoaștem că ele sunt condiționate, definite de forța vie, omogenă care se manifestă în cuprinsul acestor frontiere. Frontierele nedefinite cum le-au avut Germanii, Evreii, sau popoarele nomade au fixat totuși anumite limite

pînă unde își putea asigura viața indivizii „care trăiau în acest „spațiu vital". Grecii vechi, care erau și filosofi și poeți, aveau despre geografie o concepție mai de grabă filosofică. Geografii lor, Thales din Milet, Eratosthenes, Aristotel erau filosofi. Ei căutau, înainte de toate să definească succesiunea fenomenelor naturale din universul fizic și ce corelații existau între aceste fenomene. Romanii însă cu spiritul lor practic, utilitar măsurau distanțe, alcătuiau dicționare topografice, fixau direcția și locul orașelor și localităților. Interesul lor de căpetenie nu era cauza și corelația fenomenelor naturale, ci comerțul, administrația, cucerirea și dominația. De atunci, s'a pierdut interesul pur științific pentru geografie și abia în vremile mai recente s'au emis teorii care tindeau să restabilească știința și în acest domeniu. In era noastră strict revoluționară cînd totul se clatină, se prăbușește, se dărîmă și se înlătură cu sadică febrilitate e greu să mai privești cu încredere teoriile geografilor care nu par a urmări decît susținerea unor interese imediate pentru expansiune, dominație și cucerire. Teoriile lui *Ratzel*, creatorul geografiei politice sunt acum alterate, diformate, adaptate pentru a servi scopurilor expansioniste, iar în fruntea acestei falange „geopolitice" se află generalul *Haushofer* care este și profesor la Universitatea din Munich și președinte al Asociației universitarilor germani. E poate interesant, firește, tot pentru a se accentua caracterul strict științific și concepțiile pur filosofice ale acestei „Geopolitik" pentru care văd că s'a format un cor de preamărire și la noi să se mai adaoge că generalul Haushofer este autorul teoriei „răsboiului fără vărsare de sînge", o nouă formă de cucerire, „umanitară", bine înțeles și necesară pentru a scoate din „murdărie și trîndăvie popoare nesimțite care trăesc în sărăcie pe pămînt bogat". Tot pentru a învedera caracterul strict științific al operei profesorului dela Universitatea din Munich și președinte al Asociației universitarilor germani e bine să se spună că lui se datorește punerea în surdină a teoriei rasiste și anunțarea tobe și puternice trompete științifice a „spațiului vital" (Lebensraum). Lupta de clasă a marxismului este transferată, tot prin falanga geopolitică dela Munich, în domeniul luptei dintre popoare. Popoarele proletare, popoarele fără spațiu vital, fără bogății ale subsolului au dreptul să deposedeze acele națiuni adormite de bogăție și grăsime, sterile, ori înapoiate și în stare de semibarbarie. Perspectivele pe care le deschide această filosofie și această știință sunt din cele mai frumoase mai ales pentru generațiile care vin imediat după noi. Conferințele ținute la radio, excursiile științifice", cercetările pe terenurile cele mai sălbatice, publicațiile falangei geopolitice sporesc considerabil și se concentrează în direcția în care se pregătește extinderea spațiului vital. Geopolitik este o teorie pusă în serviciul politicei germane, ceia ce bine înțeles nu constitue absolut niciun inconvenient. Ceia ce e greu de înțeles însă este ca eventualele victime ale acestei politice să se veselească sgomotos. Se văd de altfel perversități datorite stării de enervare în care se află lumea modernă. „Fii lui Tobie — spune Testamentul cel vechiu — s'au veselit cu frenesie cînd au îngropat pe tatăl lor". Același lucru se poate spune acum de aceia care se veselesc cu indecență la distrugerea instituțiilor care, ori cum garantau libertatea individuală iar ei, ca și fii lui Tobie, nu sunt decît copiii acestor mult batjocurite instituții. „Geopolitica" nu era însă alt-ce-va decît celălalt cal înhămat împreună cu istoria, așa cum o punea Treitschke pe principii germanice, la căruța politicei prusiene. Tot trecutul — după aceste principii și metode — trebuia presentat în așa fel încît conclusia naturală să ducă nu numai la complecta unitate germană, dar chiar la crearea de drepturi" istorice obținute prin cu-

ceriri. „*Kraft macht Recht*", adică dreptul isvorește din forță, devine berbecele istorico-geografic cu care se isbesc și se dărîmă frontierele altora. *Raumsinn*, sentimentul spațial, se creiază prin aceste metode, iar frontierele unui stat sunt definite de această știință pusă în serviciul politicei de expansiune cînd pe baza elementelor fizice, cînd pe a elementului uman, după împrejurări și după necesitățile politicei germane. O frontieră se mai stabilește și după echilibrul de forțe vii care sunt în opoziție, ceia ce ar însemna, în termeni simpli, că cel mai slab să fie totdeauna gata cu testamentul în buzunar. Acest lucru însă îl știu și dihaniile din pădure fără să fi urmat cursuri universitare de geopolitică. Frontierele mai pot să se extindă pînă unde se întinde acel „Deutscher Volksboden, dar în același timp pot să coincidă și cu „Deutscher Kulturboden", adică dacă nu se potrivește un termen scoți pe celălalt. In aceste condiții, nesiguranța și anarchia internațională pot să-și pună stăpînirea, cum și-au și pus-o, peste toate așezările umane. Ceia ce e mai grav este că și oamenii politici din apus, ca Chamberlain, ori Lord Halifax care au răspunderea guvernării și dela acțiunea cărora depinde, în mare parte, securitatea europeană, nu pierd prilejul să nu declare că sunt gata să se învoiască la modificări *drepte* ale frontierelor „prin bună înțelegere" iar nu prin forță. Legile vieții, spun d-nealor, implică schimbări, numai moartea e compatibilă cu *Status quo*. Foarte bine. Să presupunem însă că după un timp oare care un stat mic a mai crescut și funcțiunile lui ca element internațional s'au amplificat. Poate cineva crede că se vor face modificări în favoarea acestui stat mic? A crede una ca asta ar fi să facem greșeala de a nu cunoaște deloc firea omenească. Bine înțeles că statele care și-au întins stăpînirea în toate părțile lumii și ale căror frontiere unii geografi le numesc „amorfe" — ca Anglia și Franța — concep frontierele schimbătoare în raport cu expansiunea puterii lor. Ideia de stabilitate nu e la fel la unul care are castele, vile, conacuri, și pavilioane de vînătoare pe unde să-și plimbe domiciliul și capriciile și la altul care n'are decît o cocioabă. Și pentru că s'au prăsit vecinii și n'au loc unde să trăiască bine, ori pentru că i-a apucat „Raumsinnul" trebue să ia bietului om și bătătura și jumătate din cocioabă. In tot cazul, pînă ce nu se va simți fiecare stăpîn pe dreptul său, pînă ce nu se va restabili ordinea și legalitatea nu este niciun fel de speranță de restabilirea liniștei internaționale. Aceasta, cu atît mai mult cu cît generațiile care se ridică cresc în atmosfera europeană a dictaturii, puterii arbitrare, a ilegalității și a tuturor licențelor de care beneficiază cei ce au pus mîna pe putere. Pentru că trebue să avem curajul și bărbăția să recunoaștem că trăim în cea mai revoluționară eră din cîte a cunoscut istoria omenirii. Și cînd se mai ține seamă și de psichologia tiranică — după cum spune Plutarch. — „Cea mai cumplită furie o deslănțuește destăinuirea păcatelor tiranilor"— înțelegem bine în ce lume vom trăi în viitorul apropiat.

Dar chestiunea frontierelor se mai presintă și sub alte forme. Ideia socialistă de a se redistribui sub o formă sau alta materiile prime, după nevoile fiecărui stat tinde spre realizare. In Septemvrie 1935, Sir Samuel Hoare, ministrul de externe britanic a proclamat, la Geneva, că guvernul britanic este gata să urmărească și să pună în practică o politică de cooperare pe chestiunea distribuției materiilor prime. La congresul Internațional al Camerilor de comerț ținut luna trecută la Copenhaga, s'a votat o moțiune care merge pînă dincolo de orice limite compatibile cu principiile tratatelor de comerț de pînă acum în ceia ce privește materiile prime. Se știe bine că marile trusturi internaționale nu cunosc frontiere și poate nici interese naționale. Un exemplu teribil în aceste vremuri teribile. Germania a consu-

mat dela 1 Ianuarie 1939 și pînă la 1 Iulie 6.450.000 tone de oțel. Din această cantitate numai puțin de 4.300.000 tone au fost importate din state împotriva cărora se pregătesc marile înarmări germane. Frontierele deci ca și suveranitatea națională pot deveni simple noțiuni goale de ori și ce conținut. Primejdia poate să fie și mai mare pentru un stat cînd i se vor lua bogățiile, sub o formă sau alta și cu criminala sa consimțire decît i s'ar dărîma frontierele. Pentru că stăpînirea bogățiilor unui popor de către altul implică totdeauna înăbușirea oricărei desvoltări politice ori intelectuale, favorizîndu-se numai acele curente care corespund cu ideologia politică a statului care exploatează. In vremile cînd distanțele erau mari și pămîntul fără sfîrșit, hotarele erau și păzitoare ale comorilor sufletești ale unui popor. Acum. cînd lumea se mișcă dela un colț la altul al pămîntului cu ușurința și în timpul cît le trebuiau străbunilor să se ducă în satul vecin, e greu, chiar cu temporara pază germană, să nu se influențeze sufletele omenești și să nu tindă către aceiași oribilă hrană sufletească, „pilulă" pe care o înghite în silă bietul om care trăește în vîrtejul progresului mecanic. *Aristotel* observă în considerațiile lui geografice că superioritatea civilizației grecești asupra altor neamuri se datora faptului că Grecii ocupau o poziție geografică intermediară între Asia supracivilizată și subcivilizații Thraci și Gali. Neamurile din Nord — spunea el — sunt curagioase dar de o nelimitată prostie, pe cînd Orientalii sunt inteligenți dar fără hotărîre și curaj, pe cînd Grecii care trăiau între aceste neamuri erau și foarte inteligenți și cu calități bărbătești. S'ar putea spune acest lucru și despre Romîni, dacă n'ar avea nenorocul să fie „civilizați" cu graba care strică treaba și dacă progresul mașinei nu i-ar amenința cu uniformitatea care se așează mereu cu același ritm pe țărmul Mării Galbene ca și în satul Sărăcineștii. Să nu ni se ridice țifna de cîtă fudulie grecească a mai rămas prin tîrgurile noastre și să credem că am fi ca grecii lui Aristotel și pe lîngă frontierele pe care le avem să păstrăm comorile și ale poporului și ale pămîntului și să nu ne văităm că-s ruginite și nu strălucesc. Minunea se va produce și vor străluci numai cînd va sufla peste ele spiritul romînesc eliberat el însuși.

ȘI TOTUȘI NU VA AVEA LOC...

Cînd Anibal înainta prin ținuturile stăpînite de Roma, în Cetatea eternă, lumea începea să vadă mereu semne rele. Un bou — se spunea — se plimba noaptea, pe acoperișul casei unui senator, iar lupii avuseseră curajul să vină pe o noapte cu lună sus, la Capitol... In vremile noastre, cînd spaima se propagă dela Peile-roșii pînă la eunucii orientului în aceeași secundă, trebue să recunoaștem că numai oamenii politici dau dovezi serioase că le e curajul dezertor și se învîrtesc ca un cîine grăbit să-și purice propria lui coadă. Spre deosebire, mulțimile devin din ce în ce mai potolite, mai ordonate, mai hotărîte ca ori cînd să piseze capul acelora care le înebunesc de ani de zile cu amenințările războiului. Aceste mulțimi au făcut și o minune mare, cum nu s'a mai văzut dela trecerea Evreilor prin Marea Roșie, fără să se înece: serviciul militar obligator în Anglia.

Semne ciudate—bune sau rele—se arată destule și în zilele noastre. Am notat cîte-va culese numai din *Times* ca fiind cel mai serios ziar din lume, cu frica lui Dumnezeu și desigur, nu nesocotește nici spusele lui Marc Aureliu: „Cinstește pe zei și respectă trecutul". Times publică, de cît-va timp, corespondențe din care se vede că în India au fost, și poate mai sunt și acum, copii pe care i-au furat lupii și care

au crescut la un loc cu puii de lup. Un general, fost multă vreme în garnizoana din India, mărturisește că el însuși a văzut un astfel de copil care fusese prins în pădure unde trăia cu o haită de lupi. Mărturisesc că mie nu-mi venea să cred legenda cu lupoaica și cu strămoșii noștri de pe malurile Tibrului, fiindcă în satul meu din munții Gorjului, riscasem de multe ori să fiu mîncat de lupi în drumul spre școală; dar acum, îmi vine să mă bucur că și lupii se reabilitează din nenorocire, tocmai cînd omul, prin bestialitatea lui, tinde să le ia locul. Un semn al vremilor, desigur. Același ziar a publicat știrea că un „robin" păsărica cea mai populară din Anglia, mică abia cît o nucă, și cu penele ca frunza putredă, nelipsită din cîntecul popular și din poezia lirică, această păsărică și-a făcut cuibul într'un aeroplan. Un talentat redactor al lui Times a consacrat un articol destul de lung, pe aceeași pagină, unde se scrie grav și dogmatic despre păcatele și faptele bune ale omenirii, în domeniul politic mai ales, și unde se vorbea tocmai de faimosul discurs de profet amenințător al Lordului Halifax. Redactorul spiritual emitea părerea că bietul robin fiind prieten afectuos al omului, s'a molipsit de păcatele acestuia și, în special, l'a apucat vanitatea — ca pe un diplomat — și de aceea și-a făcut cuibul în aeroplan, ca să se vorbească de el la gazetă, să i se facă reclamă și să i se publice poza. Motivele sunt prea josnice și nu rămîne decît să vedem iarăși un semn, „o arătare", cum îmi spuneau sătenii cînd se iveau semne ciudate.

In India, s'a întrerupt comunicările telegrafice între Bihar și Patna, — scrie Times — și după îndelungate cercetări s'a găsit că o cioară își făcuse cuibul între sîrmele de telegraf, clocise, ajutată probabil și de căldura curentului electric și acum își îngrijea puii, ținînd pe loc știrile urgente care priveau cine știe ce ticăloșii omenești.

La Bruxelles, acum cîteva zile, a fost arestată o femeie și acuzată „de cruzime față de insecte" — telegrafia corespondentul special al lui Times în capitala Belgiei. Femeia vindea niște prafuri pentru uciderea insectelor care se dau la om și pentru a dovedi că într'adevăr prafurile ei curăță pe multipede, avea cîteva la îndemînă pe care le executa în fața mușterilor. Arestarea pentru cruzime față de insecte coincidea cu sesiunea Consiliului Ligii Națiunilor, unde se refuza o petiție către Ligă împotriva ștergerii de pe harta Europei a Cehoslovaciei. E un semn al vremilor care arată, probabil, o tendință a oamenilor de a se dezinteresa cu scîrbă de soarta semenilor lor și a proteja gîngăniile care fac viața omului imposibilă. Orice se poate citi în aceste semne și fiindcă știința care ne deslega înțelesul unor astfel de întîmplări a pierit odată cu lumea antică, eu încerc să le interpretez și să spun că „totuși nu va avea loc"... Pentrucă la 30 Iunie, Lordul Halifax a declarat la „Royal Institute of International affairs" din Londra, în esență: Am contractat angajamente precise, suntem mai pregătiți ca oricînd să ne apărăm pozițiile noastre și cele materiale ca și cele morale, iar cine va provoca războiul să știe că suntem gata să ne batem. In special, Lordul Halifax, a spus: „Am contractat obligațiuni și ne pregătim să mai contractăm și altele *cu deplină înțelegere a obiectivelor lor și cu deplină înțelegere a consecințelor*". „Știm bine că dacă securitatea și independența altor țări vor dispare, atunci și independența și securitatea noastră va pieri". „Știm bine că dacă legea și ordinea internațională vor trebui respectate, va trebui să fim gata să ne batem pentru ele". Cuvinte aspre, grele, precise în gura unui profet și a unui perfect „gentleman". „Sacrificiile pe care le facem pentru înarmări sunt fără precedent" a continuat Lord Halifax. „Avem o flotă cu care nu se poate măsura nimeni". „Flota noastră aeriană a fost sporită în ultimele luni pînă la așa proporții, încît acum nu se mai poate

teme de nimeni". „N'am nicio îndoială că personalul flotei aeriene, ca instrucție, pricepere și curaj nu este inferior cui-va". „Armata noastră progresează sub impulsiunea puternică a întregei voinți naționale"... Citim, revoltați, cum se falsifică motivele politicei noastre și știm bine că acei care duc astfel de campanii, știu și ei foarte bine că ceea ce spun ei nu-i adevărat!... Și pot să declar cu hotărîre că Marea Britanie nu va ceda nici în fața calomniilor și nici a forței". Nu s'a vorbit astfel de pe vremile lui Palmerston, ori dela declarațiile lui Lloyd George din timpul războiului. Primul minstru britanic a declarat în termeni seci, tăioși, preciși ca o sentință de condamnare: „Am dat garanții precise... și dacă cei garantați își vor apăra interesele lor vitale, vom sări într'ajutorul lor imediat cu întreaga putere de care dispunem". Și ori și cine are puțină bunăvoință să înțeleagă, știe bine care este „întreaga forță" a Imperiului Britanic și în ce consistă ea, în afară de puterea de luptă pe cîmpurile de bătae. Daladier a declarat, imediat după Lordul Halifax: „Franța este hotărîtă să lupte cu întreaga ei forță împotriva oricărei încercări de dominație". „Guvernul francez știe bine că ori și ce încercare de dominație în Europa răsăriteană va sfîrși prin a se îndrepta în apus". Ceea ce e și mai straniu, ca semn al vremilor în care trăim, este că și Generalul Gamelin, șeful întregei armate franceze și despre care ministrul de războiu al Angliei a spus într'un discurs oficial „generalul nostru", a declarat la Verdun, unde a spus că la 1916 se continua duelul între Franța și Germania, început la 843, în vremea lui Chalemagne: „Et, avec les morts de Verdun, nous pensons tous qu'on n'arrache pas la victoire en hésitent devant l'effort, comme, devant certaines ambitions, on n'achète pas le respect par des concessions". Militarii nu vorbesc și de aceea, șeful armatelor franceze calcă obiceiul cînd se ridică împotriva „concesiunilor".

Un alt semn — și cel mai de seamă — este că mulțimile s'au convins că Anibalul zilelor noastre al cărui nume de botez începe tot cu A., nu vrea și chiar dacă ar vrea nu poate face războiul. Că oamenii politici erau convinși de acest lucru — dacă nu toți, dar marea majoritate — pare destul de evident; mulțimile însă abia din Martie încoace s'au pătruns de acest adevăr. Pentru a începe războiul, modernul Anibal, are nevoie de aur, de forțe financiare și economice și, mai presus de toate de o perfectă siguranță și stabilitate internă. De aceea, în locul bătăii s'a preferat și, Doamne ferește, se preferă încă „munichuirea", ceea ce însemnează operație chirurgicală în urma unei anestesii administrată unuia sau mai multor popoare. Dacă vreunul dintre aceste popoare e slab de inimă poate să moară — cum se întîmplă adese ori — în timpul „munichuirei", ceea ce, firește, nu însemnează că doctorii se vor lăsa de a mai face operații ori, vor putea fi acuzați de omucidere.

Semnele, în ultimul timp — și acestea le dau mai mult oamenii decît păsările și dobitoacele — Se înmulțesc. 60 milioane livre sterline, votate de Parlamentul din Londra, pentru ca să se dea credite Statelor care vor să-și organizeze apărarea și rezistența; armata engleză ia parte la serbarea dela 14 Iulie la Paris, alături de cea franceză, în amintirea Revoluției franceze. Insularii, vrăjmașii înăscuți ai Revoluției vin la Paris pentru sărbătorirea ei. Semne, semne ciudate. Noțiunile își schimbă înțelesul. Grecii vechi numeau *Furiile „Eumenide"*, adică inimi bune. Facem ca și ei, numai de ne-ar păzi Jupiter de „munichuire". Și iacă de ce zic iarăși: „Și totuși nu va avea loc...".

D. N. CIOTORI

SCRISORI DIN PARIS

DE 14 IULIE

Cine rătăcește prin Paris, în zilele de 13, 14 și 15 Iulie e uimit de posibilitatea de reactualizare a Revoluției în inimile francezilor de astăzi. Lucrurile petrecute acum 150 de ani recapătă, prin minune, o prezență intensă. Să fie oare pentrucă ideile, victorioase atunci, ale revoluției franceze se string, redevin vii, în fața primejdiei mortale ce le amenință azi? Națională și internațională, revoluția franceză se vede amenințată dinafară spre înăuntru. O nouă dinamizare, pornită dinăuntru spre afară va goni oare dela granițele ei (morale și geografice) tot ceeace este împotriva ei, în lumea modernă?

In orice caz, acestea sunt zilele în care, cu o claritate deosebită, poporul francez își dă seama că trăește din lucrurile cîștigate atunci; că acestea sunt însăși viața lui. Febrilitatea ce cuprinde tot orașul, tot *poporul*, capătă un caracter cert de luciditate, de conștiință. Simți, că în sfîrșit Bastilia a fost prinsă și dărîmată, că libertatea a ieșit din închisoare, și că dansează, cu toți francezii, pe străzi. Lucrurile acestea s'au petrecut *acum*, *astăzi*, atît de tare este posibilitatea de reactualizare, exaltarea lumii de aici. O revoluție este degradată în momentul în care devine regim; adică statică, conservatoare, administrativă. In momentul acesta, pierde din propriile ei valori, devine inferioară ei însăși. Conservatorismul nu păstrează ci *pierde*, căutînd să piardă cît mai puțin. Pentru aceasta, o revoluție trebue să se mențină actuală.

Cine spune că revoluțiile n'au răspuns unor grave necesități istorice; că ar fi fost făcute de nu știu ce maffii; că ar fi fost doar o innebunire a lumii, de către cîțiva oameni secreți și îndrăciți, — e cu desăvîrșire stupid. Ceeace se poate spune însă este că toate revoluțiile, — începînd cu Renașterea și Reforma, — și încheiate prin numerosul șir al revoluțiilor moderne, amestec de bine și rău, de valori spirituale și de elemente demoniace, — au fost utilizate spre rău, întoarse spre rău; rezultatele revoluțiilor au însemnat o permanentă cădere. Valorile înalte nu au fructificat niciodată. Revoluțiile, care au pornit din necesitatea de-a îndrepta răul și pentru a-l îndrepta (în sensul acesta s'a mai spus, îmi pare, că orice revoluție este, de fapt, o reacțiune) au sfîrșit prin a-l agrava. In felul acesta, lumea modernă se caracterizează printr'o cădere ce merge accelerînduse spre nu știu ce catastrofă finală, spre prăpastie. Destin apocaliptic al lumii!

Intr'adevăr, revoluția franceză a vrut să elibereze Franța de regimul parazitar al claselor privilegiate care consumau trei sferturi din bugetul întreg al țării și, în acelaș timp, să-l elibereze pe om. Cred că

nu e cazul să vorbim despre unele meschinării ale burghezimei care au contribuit la declanşarea revoluţiei, căci focul revoluţiei a fost aşa de mare încît a purificat, a ars meschinăriile. De asemeni, să nu cădem în greşala altora care afirmă cu mai multă sau mai puţină bună credinţă, că revoluţia dela 1789 ar fi fost îndreptată „împotriva lui Dumnezeu". Dacă lumea, săracii, au confundat pe Dumnezeu cu miniştrii Lui, vina a fost a miniştrilor Lui. Este, deasemeni, inutil să mai discutăm despre lucrul acum îndeobşte acceptat că vinovaţii revoluţiilor au fost şi creştinii, şi mai ales clericii care şi-au trădat misiunea părăsind săracii şi aşezîndu-se la masa celor bogaţi (şi trimitem, pentru referire la autori ca *Berdiaev*, *Maritani*, *Mauriac*, *Bernanos*, *Mounier* etc.). E caracteristic, dealtfel faptul că deşi principalii şefi ai revoluţiei dela 1789 erau atei, mişcarea lor nu s'a îndreptat împotriva bisericii ci a clericilor, bogaţi sau nobili. Se ştie că pentru a împiedica pe clerici să redevină o „castă socială" se ceruse ca preoţii să fie aleşi de credincioşii lor, — ceeace se făcea, dealtfel, în începuturile creştinismului.

Dar nu despre aceasta e vorba. Căci la urma urmii şi ateismul revoluţionarilor avea o certă nobleţe. Credincioşii din prudenţă sau frică sunt, fără îndoială, inferiori spiritualiceşte ateilor dela 1789 care au avut curajul magnific de a-şi lua, în lume, toate responsabilităţile; de a nu mai spera nimic dela cer, ci numai dela ei înşişi. Dragostea de libertate, de răspundere proprie era mai tare decît frica de moarte. Era, în orice caz, un minunat „coup de tête", foarte franţuzesc de-o netăgăduită şi curajoasă valoare umană. Dealtfel, nu există libertate fără acceptarea riscurilor şi consecinţelor ei.

Prin urmare, — dacă revoluţia franceză însemna o oarecare cădere a ideii de Dumnezeu ea însemna, în schimb, o înaltă ideie despre om, demnitatea şi libertatea lui, despre dragoste şi dreptate, care, *aproape*, compensau căderea depe celălalt plan. In orice caz, situaţia omului, mîndria şi curajul lui erau magnifice. Omul dela 1789 era un om demn de respect.

Ce a devenit însă în cursul secolului XIX, o ştim cu toţii. Democraţia a devenit demagogie şi burghezimea capitalistă incomparabil mai odioasă decît nobilii din secolul XVIII. Devenind regim şi organizare, revoluţia s'a compromis: a căzut.

In secolul XX, cine poate tăgădui că revoluţia comunistă n'a fost făcută cu intenţia de-a *reînălţa*, prin realizarea unei idei de justiţie universală, starea umană? Se ştie că nu a isbutit decît s'o aservească mai rău. Deasemeni, revoluţiile de extremă dreaptă au fost făcute şi pentru a salva anumite realităţi umane compromise în comunism: ideia spirituală, ideia naţională. Rezultatul, după cîţiva ani, se vede: ca în comunism, înlănţuire a omului, desfigurare a chipului uman, acum anonim; iar despre ideia spirituală (vezi paganismul german şi italian) şi cea naţională (naţiunea desfigurată, în Germania, prin deslimitare, gigantism imperialist) nu mai vorbim.

Rezultatul general a o sută cincizeci de ani de revoluţii europene este dezastruos: cîtă distanţă dela omul liber şi înalt, responsabil dela 1789 (el însuşi căzut, totuşi, depe plan spiritual) şi cel de-acum, — fără chip, fără personalitate. Lupta împotriva relelor unui individualism excesiv şi, ca atare, vătămător s'a soldat cu o *despersonalizare* a omului. Toate valorile lui au fost compromise: individuale, religioase, naţionale; libertatea şi dreptatea. Dragostea nu se mai poate realiza. Trebue să alegem între nesocotirea ei, — şi între o dragoste desincarnată, falsă spiritualiceşte.

Orice situaţie, cît de rea, este astfel mai bună, mai puţin decăzută (deşi tot decăzută este) decît aceea care urmează revoluţiei făcută pentru ca s'o purifice şi s'o înalţe. In toate astea, nu văd decît perpetua

cădere a omului. Omul revoluţiei dela 1789, — era încă plin de valoare umană (democraţie, răspundere, personalitate, libertate, naţionalism), — cel al revoluţiilor contimporare nu mai are valoare umană. Sau una de care n'o să ne dăm seama decît după ce vom cădea mai rău: astfel, democraţia „putredă" este mai bună decît comunismul, şi comunismul preferabil, omeneşte, nazismului, în măsura în care nu e cinic şi încă păstrează unele valori de caritate şi iubire umană (măcar teoretic).

Ceea ce mi se pare demn de subliniat, — ca o cruntă ironie, — este că, deşi situaţia omului cădea din ce în ce, în secolul XIX se credea, — cu ce tărie mistică la acei antimistici, altă cruntă ironie; — că omenirea e în veşnică ascensiune şi progres.

In fine, concluzia pe care un ins pesimist ar putea-o trage din cele de mai sus ar fi cam următoarea: consecinţele oricărei revoluţii, deşi orientată, în parte spre valorile pozitive ale omului, alunecă, totdeauna, spre ceeace este negativ, anarhic. Trebue să ne ferim de orice gest revoluţionar. Dacă, fără voia noastră, trăim totuşi vreunul trebue să nu facem nimic împotrivă căci şi lupta împotriva este tot aşa de condamnată, germinatoare de răul. Să nu stîrnim răul în lume. Să trăim în rău, încercînd să-l purificăm pe cît, omeneşte, e posibil. Orice acţiune violent îndreptată împotriva răului, stîrneşte, fatal, toate forţele răului împotrivă. Cum acţiunile omeneşti sunt impure, — ceea ce omul vrea să realizeze, se realizează infirm, căzut. Răul învinge corupînd, instalîndu-se în ceea ce este amestec de pur şi impur, — făcînd ca elementele impure să compromită, să conrupă şi ceea ce este pur. Revoluţia se degradează şi degradează pentrucă e impură. Un punct cangrenos se întinde şi contagiază organismul întreg. Orice revoluţie devine, în consecinţele ei, nefastă. Dar nu e niciodată compromisă sau învinsă dinafară ci prin acea ce are negativ în ea însăşi; este învinsă de ea însăşi. (Lucrurile par a fi dealtfel, insolubile, căci dacă primim răul de teama de a nu cădea, pe urmă, în mai rău, nu putem să împiedicăm căderea: căci şi non-acţiunea, — dacă nu e realizată ca ieşire din istorie ia figură de conservatorism; şi nu face, ca orice conservatorism, decît să amîne, să încetinească căderea fatală). Lucrul cel mai puţin rău, poate sta, oricum, în abţinerea dela orice gest...

Un ins optimist ar trage, poate, o concluzie diferită. Insăşi mistica revoluţionară ce-i reaprinde, de fiecare 14 Iulie, pe francezi, ar putea să i-o inspire. E de întrebat dacă vreo tehnică nu ar consta în efortul de a te ridica, din nou, pe una din treptele anterioare de pe cari au pornit diferite căderi istorice. Iţi dai seama, la 14 Iulie, că francezii sunt mai valoroşi omeneşte atunci, fiindcă retrăesc momentul, mai înalt decît cel actual, dela 1789; fiindcă ridică democraţia lor decăzută la momentul de tensiune al acelor zile.

Sarcina lumii actuale ar fi poate să nu facă o revoluţie nouă, care ar strica totul, ci să refacă, în permanenţă, o revoluţie deja făcută şi prost făcută (în mod necesar) şi să încerce un efort continuu de a o purifica în liniile ei. De a purifica *ceea ce este:* singura cale de depăşire. Efortul democraţiei franceze actuale, de pildă, îl văd în încercarea de-a reface revoluţia dela 1789, de a se ridica la 1789. Democraţia nu a fost realizată niciodată; şi nici individualismul generos, ori ideia dreptăţii care a animat acea revoluţie. Mai tîrziu, ar putea să se ridice mai sus, la Renaştere, şi să „refacă" Renaşterea, purificînd-o.

Lupta noastră pozitivă: să refacem ordinea în dezordinea şi anarhia, care sunt ordine degradată.

FRANCEZII ŞI DINAMISMUL URII

Consider ca un simptom grav de lipsă de vitalitate faptul că Francezii nu mai înţeleg valoarea creatoare, dinamizantă, a urii şi a violenţii. Pentru umanitatea lor, lucrul acesta e admirabil; pentru calitatea lor spirituală, mai mult. Insă, aşa e făcută lumea, — aceasta e una din servitudinile condiţiei noastre omeneşti că dragostea însăşi trebue, în realizările ei politice, să se îmbrace în haina nedreptăţii şi a urii. Dacă te situezi afară din lume, — dacă nu intri în acţiune, singura atitudine pe care o poţi avea faţă de lume, este una de dragoste şi milă; singura acţiune prin care poţi ajuta lumea, este rugăciunea. Dacă însă intri şi lupţi în lume, trebue, în numele însuşi al dragostei, să urăşti. Cred că nu este oprit, nici pentru un creştin, să urască ura, răul şi încarnarea răului în lume.

Cîţiva observatori, lipsiţi de spirit de observaţie, au spus şi scris, în diferite locuri, că francezii ar vrea, — regretînd că n'au făcut lucrul acesta în 1918, — să ucidă jumătate din populaţia germană, la sfrşitul unui viitor răsboiu în care ar fi victorioşi; sau să desmembreze Germania pentru a o împiedica să mai fie, în viitor, primejdioasă, ş. a. m. d. Lucrurile acestea, la urma urmii, este posibil să le fi spus vreun francez oarecare, iritat, şi pe drept cuvînt iritat. Dar în conştiinţa conducătorilor, politici sau spirituali; în mentalitatea tineretului francez, de elită majoră sau medie; în soluţiile pe care vor să le dea problemelor europene, — nimic din toate astea nu intră cu adevărat. Calomniată, înjuriată este Franţa de duşmanii ei; campaniile de presă cele mai violente şi mîrşave sunt organizate împotriva ei. Sunt incapabili scriitorii şi gazetarii francezi să răspundă la fel. Reproduc injuriile din presa străină fără să găsească răspunsul adecvat, cu uimire, părere de rău, şi vagă ironie. Nu pot face la fel. Toată politica lor, toată gîndirea lor actuală pledează pentru apropiere, pentru dragoste. Mai mult: nu pot să creadă că sunt popoare care îi urăsc. Sunt convinşi că toate campaniile de ură sunt opera conducătorilor, nu ale popoarelor. Lucrul acesta este doar în mică parte exact. Conducătorii reprezintă, întotdeauna, anumite lucruri pe care, cel puţin o parte din cei conduşi le cred, — şi de care cea mai mare parte se lasă antrenată.

Poziţia francezilor este netă. Şi partidele de stînga, şi partidele de centru şi cele de dreapta (acestea cu alte dedesupturi) şi, ce e extrem de semnificativ, direcţiile spirituale cele mai noi şi mai perfect integrate în tradiţia franceză, au credinţa că răsboiul este o jertfă ce poate fi acceptată, — cînd mori tu, — dar o crimă de neacceptat deoarece trebue să şi omori. Unul din cei care pun mai clar problema este, de pildă, Jacques Madaule, autorul cărţii despre „Le génie de Claudel". Am fost, din întîmplare, zilele acestea la un congres al colaboratorilor revistei „Esprit", la care participau cîţiva scriitori, filosofi şi gazetari tineri ce fac parte şi din mai multe alte grupări. Aceasta era problema care se punea cu cea mai mare acuitate: să nu facă decît un răsboiu just; să facă răsboiul fără să urască; să facă un răsboiu care să nu declanşeze forţele bestiale, sălbatice, care zac în om. Tristeţea lor era că lucrul nu pare a fi posibil. Cred că francezii nu ar putea face un răsboiu în care să creadă că nu au dreptate, că nu apără valorile umane franceze şi universale; nemţii pot face un răsboiu pentru mărirea Germaniei, pentru instaurarea în lume a unei hegemonii germane; francezii nu pot să-l facă decît pentru a apăra lumea, naţiunile împotriva hegemoniilor. De aceea, ei nu se gîndesc să atace, să cucerească, — ci să reziste pînă la moarte, să organizeze rezistenţa pentru ca, la urmă, să „facă o Europă dreaptă, cu dragoste întinzînd mîna, întîiu şi întîiu, propriilor duşmani şi ucigaşi".

Dar orice defensivă este deficientă. A sta în apărare, înseamnă a pierde. Inchipuiţi-vă un duelist care ar para loviturile şi nu ar lovi niciodată. O simplă mişcare greşită faţă de o sută de mişcări reuşite de apărare, — şi totul e pierdut, cade. Dar pentru a lovi, e necesară puterea dinamică a urii. Lovitura nu e decît, — astfel înţeles, — un gest de apărare; ura, urma de apărare a dragostei.

Numai spiritul pur e în stare să dezarmeze ura, — fără să lovească, prin simplă prezenţă. Dar cum suntem spirite încarnate, — un neam care nu iubeşte pînă la ură e devitalizat. Doresc neamului francez să fie însufleţit de-o putere de ură supra-omenească, indeminatic integrată şi justificată de o doctrină politică şi metafizică. Marea primejdie spirituală, o cunoaştem: să nu fie ura mai tare decît dragostea; să nu coboare pe om în stăpînirea adîncurilor sale subumane. Dar altfel nu se poate face. Nu poţi învinge pe cineva decît prin propriile sale arme. E extrem de trist din punct de vedere uman şi spiritual că jocul care s'a impus este cel al urii şi al violenţei. Dar acum, nu mai avem ce face. Trebue deci ca şi francezii să-l joace cît mai bine şi să-l epuizeze. Vor face altul mai bun, pe urmă. Numai ei vor fi în stare să-l facă.

Deocamdată, numai dinamismul urii îi poate face pe francezi să treacă la ofensivă.

EUGEN IONESCU

MISCELLANEA

ADEVARUL

Răsfoind hîrtii mai vechi, am dat peste un articol de ziar, cu îngrijire tăiat de mine și pus de o parte. Un articol din „Adevărul", scris de Mihai Sadoveanu.

Abea un an și jumătate a trecut decînd acest ziar a fost suprimat; și azi, cînd mă gîndesc la el, îmi apare ca ceva foarte depărtat, ca de pe altă planetă.

Desigur, avea multe păcate redacția și conducerea bătrînei gazete; multe și variate. Și poate că nu toți cei ce scriau acolo rînduri umanitariste erau umanitariști. Dar aceasta-i poate încă și mai frumos pentru umanitarism. Intr'adevăr, iată o casă unde toată lumea — că credea sau nu — era obligată să fie generoasă, să iubească dreptatea, să iubească poporul, munca cinstita și alte asemenea democratice lucruri. Obligată. Nu-i oare aceasta admirabil? Să fii obligat a pleda pentru bunătate, chiar dacă ești personal rău să te simți obligat a susține frăția între oameni, chiar dacă personal ai față de contemporani o conduită de apaș. Intâlnitu-sa vreodată un fenomen echivalent la vre-un jurnal de dreapta? Adică să existe, în redacție, gazetari care să aibă opinii democratice și totuși să scrie articole reacționare? Faptul pare deadreptul inconceptibil. Un om cu păreri umanitariste poate, la rigoare, suporta cu stoicism un regim reacționar, dar nu poate, chiar dacă s'ar sili, să pledeze teoreticește cauza reacțiunii. Ceea ce dovedește că realitatea democratică e mai aproapa de firea lucrurilor decît realitatea reacționară, de vreme ce pe cea dintîi pot s'o servească oameni din ambele tabere.

Sadoveanu era nou la „Adevărul". Nou în sensul material al cuvîntului. Abia de un an lucra acolo și conducea jurnalul. Spiritualicește însă el era foarte vechiu la această gazetă, căci, prin mintea și firea lui, se asemăna în multe privinți cu imediatul său predecesor, Constantin Graur, acela care a fost, timp de cincisprezece ani, nu numai directorul, dar și „geniul bun" al casei.

Articolul lui Sadoveanu, pe care îl am în acest moment dinaintea ochilor fusese scris cu ocazia unei foarte ciudate întîmplări. Un tînăr scriitor relatase că a primit, un volum de Sadoveanu tăiat cu barda de către un cetățean indignat, indignat de atitudinea democratică a lui Sadoveanu. Și Sadoveanu spunea atunci, foarte scurt:

„Dacă nu este însuși D-sa cetățeanul cu barda, atunci nu e de înțeles de ce un alt cetățean i-ar fi trimis tocmai d-sale cartea. De ce n'a trimis-o Papei dela Roma; sau Sfîntului Sinod? de ce nu mi-a trimis-o mie, la urma urmei? Și de ce cu „barda" și nu cu satîrul ori sa-

bia? Și de ce are imprudența să afirme că, dacă i s'ar întîmpla d-sale așa ceva, s'ar sinucide? Căci am auzit că i se pregătește o asemenea surpriză de către un om vesel. Il rog să nu ia lucrul în serios, și să continue a se bucura de această frumoasă primăvară".

Toate lucrurile acestea sunt acum trecute și aproape uitate. Dar tocmai de aceea face o melancolică plăcere să le desgropi din cînd în cînd, pentru a putea scoate un suspin de ușurare, fericit că asemenea întîmplări nu mai sunt posibile. Și tot astfel vom face în fața unui alt interesant pasagiu din acelaș articol de Sadoveanu. Autorul citează un text din Sfînta Scriptură, care conține cea mai gravă amenințare, sancțiunea cea mai aspră cu care se pot pedepsi oamenii:

„Le voi da băeți drept căpetenii și copiii vor stăpîni peste dînșii".

Iată deci care este, după cea mai înțeleaptă dintre filozofiile omenești, pedeapsa cea mai cumplită pe care o poate suferi un popor. Blestemul cel mai mare pentru o țară este să se găsească în exact situația care amenința Romînia pe vremea cînd Sadoveanu scria articolul citat; pe vremea cînd studențași imberbi trîmbițau ocuparea, în curînd, a posturilor de comandă în Stat de către cîți-va adolescenți guralivi cu, ca singur program, împușcarea adversarilor și pensionarea tuturor bătrînilor dela 30 de ani în sus.

„Adevărul" nu mai există. Să nu uităm însă că, dacă Romînia există, așa cum e azi, adică mîntuită de primejdia anarhiei și demenței juventocrației, asta se datorește, cel puțin în parte, atitudinei curajoase, demne și limpezi a cîtorva din conducătorii generosului ziar din Sărindar; articolelor de genul celui pe care-l citam adineaori, și pe care autorul îl termina cu cuvintele — oricînd actuale, oricînd frumoase:

„Je vous demande pardon des maux que j'ai soufferts".

EXPRESIUNI IFOSATIVE

In cel mai mare ziar bucureștean de dimineață, se comenta un interview luat de fosta împărăteasă a Etiopiei în care aceasta spunea că (reproducem textul ziarului bucureștean):

„Femeile etiopiene, în clipa cînd va isbucni conflictul armat, rolul lor va fi pe cîmpul de bătălie".

Confratele bucureștean confund „rol" cu „loc". Un loc poate fi pe. Rolul este însă de. E regretabil că e așa. Dar nu e vina noastră. Personal dorim din toată inima că vorbele care seamănă între ele ca sunet să *fie* și identice ca sens. Asta ar simplifica agreabil osteneala vorbitorului. Nu este oare cu totul păcat ca „adineaori" și „odinioară", sau „conjectură" și conjunctură", sau „depinde", și „depildă", sau „prejudiciu" și „prejudecată", sau „contez" și „scontez" (scontez *pe*, bine înțeles) să nu fie sinonime, așa cum o mulțime de eminenți intelectuali romîni contemporani o reclamă, dînd ei înșiși, personal exemplul. Dar nu este locul aci (sau „rolul aci") să insistăm.

Pe aceeași pagină a aceluiaș ziar găsim un alt document linguistic interesant, care traduce bine sentimentul de legitim orgoliu al omului care are onoarea să vorbească romînește. Iată pasagiul:

„Ospitalitatea Eschimoșilor e unică, DAR, în acelaș timp, cît se poate de ciudată".

Dacă această frază ar fi fost scrisă în franțuzește, sau englezește, sau nemțește (sau, credem noi, în orice altă limbă din lume), ar fi însemnat că între noțiunea de unic și aceea de ciudat este opoziție logică, de vreme ce ele sunt legate de adversativul „dar". Opi-

niune extrem de originală, — am putea pentru ca să zicem unică, sau cel puțin ciudată (adjectivul ciudat e totdeauna implicat în acela de unic).

Dar nu-i nevoe să ne emoționăm. Fraza a fost doară scrisă în romînește, limbă unde vorbirea nu servește atît la exprimarea ideilor, cît la manifestarea rangului social al individului. In romînește, unde cugetările sunt redate cu foarte multă aproximație, găsim în schimb nuanțe delicate, semitonuri subtile cînd e vorba ca prin cuvinte să, de pildă, marcăm locul unui subaltern, sau să ne umflăm personal în pene, sau să ofensăm un colaborator, sau să restabilim situația de inferioritate a propriei noastre neveste, etc., etc.

Dar mai presus de toate situațiile sociale care ne îmboldesc pe noi Romînii la întrebuințarea limbajului articulat, există una generală și principială: este simplul fapt de a avea onoarea să vorbim romînește. In această împrejurare, simțim o tandră afecțiune pentru conjuncțiile adversative, ca: „însă", „dar", „totuși", „deși", „cu toate că" cîteodată chiar cumulativ: „dar însă"). Căci toate aceste cuvinte marchează o atitudine opoziționistă, lucid critică, un aer general de analist care distinge și disociază.

" Nu voi obosi niciodată repetînd un mic început de discurs al defunctului profesor de gimnastică Moceanu, care, la un concurs internațional olimpic din 1905 în America — unde figura și echipa romînească de oină —, se adresa publicului așa:

„Domnilor, deși n'am onoarea să cunosc limba d-voastră, *însă* îmi pare bine că v'am găsit sănătoși".

Ca să întrebuințez o terminologie mai de filolog, vom spune
că, în limba romînă, cuvintele *dar*, *însă* și alte asemenea sunt, e drept,
conjuncții adresative, dar caracterul lor oponent nu este *ad rem*, ci *in*
personam. Adică nu se pune față în față, antinomic, două obiecte ale
frazei, ci două persoane, și anume: aceea a vorbitorului și aceea a as-
cultătorului. Cînd Romînul zice:
„Stau pe Cobălcescu, *dar* la Nr. 38", asta separă radical și răspi-
cat personalitatea vorbitorului de tot restul genului uman, situînd-o pe
un plan prestigios și excepțional. Așa încît propunem — după cum se
zice: „expresie pejorativă", sau „diminutivă", „pasivă", „transitivă"
„abreviativă" — propunem să se spună că vocabulele *dar*, *însă*, etc., în
romînește sunt expresii *ifosative* (dela *ifos*, care înseamnează știe toată
lumea ce, și-i intraductibil în vre-o altă limbă).

*
* *

In foarte literara revistă „Vremea" citim:
„Cum toate s'au petrecut de o sută de ori — pe atunci concertele
erau foarte dese — a avut ocazia să încerce toate posibilitățile. Uneori
era obligat să stea cele trei ore la... closet. Trecea cîte un amator care
se indigna „*pe*" ușa prea multă vreme închisă".
Am mai întîlnit adineaori acest *pe* („rolul femeilor este *pe*"). Ca și
cuvintele *dar* și *însă*, prepoziția *pe* arată o evidentă predilecție a limbii
romîne. Foarte interesante aceste predilecții, aceste atracții pe care le
găsim, într'o anumită limbă, pentru anumite vorbe — mai ales cînd
aceste vorbe sunt foarte intelectuale (prepozițiile și conjuncțiile leagă
ideile, stabilesc raporturi logice între noțiuni; deaceea ele sunt oare-
cum cele mai filozofice dintre părțile de cuvînt).
De ce Romînul iubește pe *pe*? Prepoziția „pe" e foarte curioasă și
nu seamănă cu nici-o alta din lume. De obiceiu o prepoziție *cere* un

anumit caz (dativul, acuzativul, etc.). Aci, dinpotrivă: prepoziția *pe* doar arată că s'a cerut deja cazul acuzativ. Adică substantivul e pus la acuzativ nu fiindcă a intervenit prepoziția *pe*, ci invers, prepoziția *pe* a intervenit fiindcă substantivul — cu sau fără *pe* — cere cazul acuzativ. Deobiceiu articolul e acel care indică la ce caz e substantivul (sau direct substantivul, prin flexiune). Aci prepoziția este semnul arătător. Prepoziția *pe* nu atrage acuzativul, ci este, ea, atrasă de acuzativ.

Pot să zic, tot atît de bine:

1. Turcii mi-au omorît băiatul —, și
2. Turcii au omorît pe băiatul meu.

Cele două fraze au exact acelaș înțeles. Fiecare cuvînt are aceeași funcțiune. Firește, în ambele propoziții, substantivul *băiat* este la acuzativ. Prepoziția „pe" nu adogă nimic, nu schimbă nimic, sau cel mult subliniază situația gramaticală deja existentă, accentuînd ca să zicem așa „acuzativitatea" substantivului.

Această nevoie de a exagera semnificația acuzativă a noțiunilor n'are poate, prea mare interes din punct de vedere strict gramatical dar mi se pare a avea unul din punct de vedere psihologic și etnografic. De ce Romînul — spre deosebire de alți Europeni importanți, simte nevoia să accentueze, printr'un cuvînt special, caracterul acuzativ al substantivelor (și locotenenților lor, pronumelor)? Pentru ce această perturbație gramaticală? (Căci perturbație este, întrucît avem o prepoziție care îndeplinește funcție de articol. Așa după cum „*lui* Petru" sau „*dem* Peter" doar indică un dativ provocat deja de alte împrejurări, tot astfel „*pe* Petru l'au ucis Turcii", indică doar un acuzativ provenit din alte cauze decît acordul cu *pe*).

Intîlnim și în alte limbi asemenea confuzii de funcțiuni între prepoziție și articol. Franțuzescul „à" sau englezescul „to" sunt prepoziții cu funcție de articol (în romînește ele sunt chiar articol: „*lui* Petru"). Asemenea nevoi de accentuare a cazului substantivelor se găsește deci și la alte popoare. Dar interesant este că numai la noi nevoia se simte pentru acuzativ. De ce?

Asemenea moravuri gramaticale isvorăsc totdeauna dintr'o psihologie adîncă, dintr'o specificitate sufletească milenară, din încercarea de nenumărate ori repetată a acelorași sentimente. E deci interesant să constatăm că Francezul sau Englezul privesc cu grije dativul, pe cînd Romînul își rezervă ale sale deosebite atenții situațiilor de acuzativ. Din această deosebire de conduită se poate presupune și o diferență de mentalitate. Dativul marchează o atribuire de posesiuni (de acolo și numele: se *dă* cuiva ceva). Este o învestire cu valori, o constituire de proprietate, o acumulare de bunuri. Cu riscul de a ne expune unor critice ca acele provocate de lucrările filozofice ale lui Lenin, vom spune că acest caz dativ din gramatică trădează instinctul capitalist, spiritul burghez al omului.

Dar acuzativul?

Acuzativul e cazul clasic al complimentului drept cerut de un verb transitiv. Este o trecere de putere, o afirmare de putere morală asupra unei ființe sau unui lucru, este o cucerire, o subjugare. O atitudine de victorie, o conduită de stăpîn, o situație de „umflare în pene" prin excelență.

In fond, acest „*pe*" este și el, ca și „dar", sau „însă", — acest *pe* este, în romînește, o expresie *ifosativă*.

Și oridecîte ori vrem să facem pe grozavii, avem tendința de a introduce pe acest „pe", simbol al acuzativității. Asta se observă mai ales la creatorii de cuvinte. Astfel, am auzit personal o doamnă, ofensată pentru că n'a fost salutată, zicînd:

„M'anfiș pe salutul dumitale; și m'anfiș și pe d-ta".

Verbul „a se anfişa" — dacă admitem că un asemenea verb există în romîneşte, ceeace e mai mult decît dubios — acest verb, zic, ar trebui să se construiască cu prepoziţia „de" (je me fiche *de* ton salut). Dar Rominul — profitînd, poate, de oarecare analogie fonetică — a socotit că e mult mai energic, mai acuzativ, mai cuceritor şi mai prestigios să zică „m'anfiş pe tine".

Hotărît lucru. Prepoziţia „pe", întocmai ca şi conjuncţia „dar", sunt expresiuni ifosative.

DOCUMENTE OMENEŞTI

Găsesc, printre hîrtiile mele, un exemplar din Martie 1933, al unui „ziar" care „apare Vinerea" şi care se subintitulează „popular independent". Nu conţine decît anunţuri. Şi numai anunţuri cu caracter intim. Ceea ce nu înseamnă că ele n'au şi conţinut comercial. Căci aceste două aspecte ale vieţii par a merge cîteodată perfect împreună. Există conduite „comerciale intime", pe care tocmai acel jurnal care apare aşa de cotidian Vinerea le cultivă şi face să înflorească.

Cităm :

„Maseuză germană caută clienţi, primeşte şi acasă. *Sunt tînără.* Ziar 40 „A".

Este foarte emoţionantă, la sfîrşitul anunţului, schimbarea de număr la pronumele personal. Declaraţia începe obiectiv, povestitor, cronicăreşte, la persoana treia. Este partea expositivă, comercială. „Primeşte şi acasă", e deja mai echivoc; este jumătate profesional, jumătate sentimental. Şi pe urmă, brusc, schimbare de macaz: „*Sunt tînără*". Scurt„ pasionat şi precis. Expunerea rece se preface în confidenţă. Oferta de serviciu devine promisiune de fericire. O fericire „ziar 40 A".

Un prieten, de mult, îmi povestea cum, la o petrecere, unul din comeseni, înzestrat cu mari pretenţiuni de suflet slav, scotea la fiecare suris al ţiganului lăutar un pumn de napoleoni şi-i băga în vioara artistului. Dela o bucată de vreme, prietenul care-mi povestea toate acestea, şi care în timpul chefului rămăsese relativ lucid, socoti absurd ca cioara să continue a primi cîte o sută de franci aur la fiecare „şlagăr" şi că ce căpătase pînă atunci era mai mult ca destul. Aşa încît, în momentul cînd generosul meloman repezi din nou mîna în buzunarul cu napoleoni, prietenul meu îl opri. Ţiganul încasă această crudă prigoană a destinului, şi-şi văzu de cîntec. Cînd însă povestea se repetă, şi prietenul meu făcu din nou să avorteze cadoul ţiganului, acesta din urmă avu un moment de transă, în care-şi adună toate puterile geniului, pentru a găsi o frază care să convingă pe călău să-l cruţe; ceva eloquent şi scurt — căci totul se petrecea foarte iute. Trebuia ceva limpede şi obscur în acelaş timp; limpede ca să priceapă persecutorul, obscur ca să nu înţeleagă şi victima, care era, desigur, beată, dar, oricum, prezentă la operaţie.

Şi atunci, într'un efort de inspiraţie supremă, baragladina spuse— sau mai bine scrişni misterios printre dinţi, cu patetice priviri de broscoi electrocutat:

„Coane! jé souis pôôvre"!

Este exact reacţiunea din anunţul „maseuzei" germane. Fiecare cuvînt tipărit costă bani. Trebuia ceva scurt şi eloquent; ceva limpede şi obscur (obscur ca să fie decent, ca să poţi eventual pretexta că n'ai înţeles):

„Sunt tînără".

Hélas. Exemplarul ziarului care apare aşa de regulat cotidian Vinerea, este din 1933. Tinereţea clientei noastre a suferit azi ultragiul a şase ani suplimentari.

In aceeaşi gazetă, un alt sfîrşit de anunţ, care traduce acelaş mecanism psihologic:

„Tînăr, prezentabil, curat, cinstit, caută post de încredere, *sau orice:* Ziar 400 A.".

Prima parte e biografică. A doua e profesională: „Caut post". A treia e deja echivocă: „de încredere". Dar iată şi finalul: tare, definitiv, totdeodată vag, şi în fond foarte precis:

„sau orice".

E foarte curios cum încercarea de a preciza înţelesul unui cuvînt îl face încă şi mai vag. Astfel:

„Domnişoară 20 ani, cuminte în tot înţelesul cuvîntului, caută sprijinul, etc."„.

Avem cuvîntul „cuminte". Autorul vrea să precizeze. Pentru asta, el explică bine că e vorba de *toate* înţelesurile cuvîntului. Deci lărgeşte acest înţeles. Şi totuşi îl înguitează. Căci cetitorul va şti că, în fond, dacă i s'a atras atenţia că persoana de 20 de ani, e cuminte în *toate* înţelesurile cuvîntului, a fost pentru ca onor. clientela să se gîndească numai la unul din aceste sensuri, acela foarte precis despre care nu e decent să ne gîndim de obiceiu.

Se întîmplă adesea, în asemenea anunţuri, ca un cuvînt să însemne, deodată, şi numai pentru odată exact contrariul de ce înseamnă el deobiceiu; astfel: „Excelentă menajeră, educaţie, experienţă, prezenţă (adică prezentabilă, N. R.), doreşte a menaja domn în vîrstă".

Este foarte curios amestecul de avocaţie şi luxură din toate aceste anunţuri; o combinaţie de raţionalism meschin, calculator şi de patimă cordială. Această structură particulară duce la anunţuri incredibile, ca acesta :

„Doi domni serioşi, tineri de condiţie absolut bună, caută două domnişoare sau doamne bune prietene, inteligente, culte, fete de societate, absolut frumoase, simpatice şi tinere, între 17—23 ani. Avem garsonieră ultra elegantă în centru, oferim absolut toate distracţiile cadouri şi eventual sprijin. Lăsaţi adresa la ziar pentru „Prietenie solidă 344 B.".

Această cotizare comercială în vederea voluptăţii, această asociere în nume colectiv a unor amanţi indigenţi, ne aminteşte geniala frază a lui Beaudelaire.

„Comme le débauché, pauvre qui baise et mange.
„Le sein martyrisé d'une antique catin.

Débauché pauvre. Un desfrînat sărac. E îngrozitor să te gîndeşti că asemenea lucruri pot să existe. Şi anunţurile micii publicităţi, a căror redactare produce o primă impresie humoristică, ne lasă totuşi la urmă un gust amar şi o vastă silă pentru genul nostru uman.

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMIN

Din cel mai mare ziar bucureştean de dimineaţă:

„Cu un devotament mai presus de orice laudă, cu o duioşie care desvăluia profundele lor sentimente şi o gingăşie în mişcări care contrasta cu uniforma lor sobră şi ostăşască, etc., etc."...

Nu vedem dece ar fi un paradox ca ostaşul să aibă duioşie şi gingăşie. Viaţa de tranşee desvoltă sentimente aproape materne în rîndul soldaţilor. Dacă militarul ucide în timpul răsboiului o face cu părere de rău, fiindcă nu se poate altfel. Această obligaţie dă unui om normal un suflet încă mai sensibil, mai înduioşabil. Este cu totul falşe această concepţie a ostaşului neapărat brutal în simţăminte şi gesturi. A trecut vremea cînd militarul se năpustea ca o hienă în inamic, iar pe timp de

pace lua naturalmente la palme pe subalterni. Acest timp a trecut. Şi „gingăşia în mişcări" nu mai are de ce contrasta cu sobra uniformă militară.

*

* *

Tot în cel mai mare ziar bucureştean de dimineaţă:

„*Les Beaux Jours*" este o operă care va face deliciul tuturor prin aerul de prospeţime, de tineresc şi de voe bună pe care îl aduce".

Este aproape de necrezut acest sistem de a vorbi romîneşte. Într'o singură frază cumul masiv de enormităţi linguistice. Cum poţi oare „aduce un aer"? Şi ce poate să însemne un „aer de tineresc"? Şi chiar dacă s'ar putea zice „aer de prospeţime şi de voe bună", asta inseamnă oare *atmosferă* de prospeţime, sau înseamnă *aparenţă* de prospeţime — adică două lucruri nu numai diferite, dar aproape contrarii.

*

* *

„Pe această cale voi stărui atît personal cît şi în calitate de conducător al ziarului Universul în slujba neamului şi sfintei noastre Biserici creştine. Iscălit: Stelian Popescu".

Prea frumos ca să fie stricat cu comentarii.

*

* *

„Componentul cel mai mic al firmei devenise suferind de nervi, boală care se agravase într'atît încît a trebuit să fie internat într'un spital de boli mintale şi apoi a murit". (Din cel mai mare ziar bucureştean de dimineaţă).

Mărturisim că, în materie de agravare de boală, nu se poate cere mai mult.

NICANOR & Co.

cu Dinicu Golescu, Eliade tipograf şi jurnalist, filolog şi fruntaş politic.

„Pornită dela modele streine — în special Condillac — gramatica lui Eliade fu gîndită îndelung, apoi confruntată cu gramatica ardeleană şi în cele din urmă trecută şi prin şedinţele Societăţii Literare, după ce practic fusese predată şi discutată pe băncile dela Sf. Sava" (p. 32), scrie d. Creţu, sintetizînd într'o frază meritele, recunoscute istoric, ale gramaticului Eliade, „Curierul Romînesc" avea să exprime concret principiile: cultura naţională bogată pe cunoaşterea celei universale şi limbă unitară".

„Zic că nu e nicio treabă librărie în ţara romînă; că Romînii cheltuiesc în toate secăturile, numai pe cărţi nu fac cheltuială" — scrie Eliade către sfîrşitul vieţii. Eliade a cunoscut insuccese, intrigi meschine, prigoniri, animozităţi violente, atacuri pătimaşe, etc. Însă niciodată n'a cedat şi nu s'a oprit. Este o falsă imagine acea a unui Eliade îmbătat de optimism şi activitate, imagine pe care a prilejuit-o şi faimosul îndemn: „Scrieţi băieţi!". D. Ion Creţu înlătură această falsă imagine, şi în locul ei ne dă un portret real al unei personalităţi viguroase, fără să-i elimine umbrele. D-sa relevă cu deplină obiectivitate erorile lingvistice sau utopiile politice ale lui Eliade. Şi totuşi şi erorile acestea ne apar mult atenuate, cînd ne dăm seama că ele sunt urmări, consecinţele fireşti la care ajunge un om care duce totul, idei şi acţiune, pînă la capăt. Idealismul lui Eliade ne apare ca o trăsătură necesară, poate esenţială, a personalităţii lui spirituale.

Un capitol bogat închină d. Creţu activităţii politice a lui Eliade, stăruind însă asupra unor date cărora istoria le-a acordat mai puţină atenţie (de ex. Eliade şi poporul în timpul revoluţiei dela 1848 şi anii de exil).

„Regimul Regulamentului Organic făcea inoperantă munca prodigioasă a lui Eliade şi a generaţiei sale, „căci el ţinea clasele muncitoare, — poporul — în ignoranţă, sub exploatarea boierimii" (p. 79). Lupta politică pe care o duce Eliade şi tovarăşii săi ideologici, fie că ei sunt prieteni sau duşmani personali, este lupta împotriva subjugării naţionale şi împotriva asupririi economice şi a exploatării muncitorimii plugăreşti. Au rămas istorice cuvintele generalului Odobescu, omul reacţionarilor, venit să aresteze pe capii mişcării revoluţionare, şi care prinzîndu-l de braţ pe Eliade, îi spuse: „Eşti arestat în numele proprietarilor".

Viaţa agitată şi dramatică a lui Eliade-Rădulescu ar fi putut fi o ispită pentru o apoteozare patetică. Biografia scrisă de d. prof. Creţu se remarcă însă printr'o admirabilă sobrietate. D-sa a ştiut că este suficientă povestirea simplă şi redarea credincioasă a unei astfel de vieţi care s'a desfăşurat sub semnul luptei şi abnegaţiei. Căci Eliade n'a fost numai un „şef de şcoală" şi un poet eminent înzestrat, ci şi un luptător pasionat pentru realizarea libertăţii politice.

C. I. GULIAN

Dr. IOAN CLAUDIAN: *„Alimentaţia poporului romîn"*, (Ed. Fundaţia „Regele Carol II", 1939, Bucureşti).

Cartea d-lui I. Claudian este unul din documentele cele mai de preţ pe cari le avem pentru studiul stărei reale a ţărănimii şi serviciul pe care ea îl îndeplineşte merită toate laudele.

Atunci cînd se vorbeşte aşa cum se vorbeşte despre ţărănime, cu locuri comune tradiţionaliste, cu teorii reacţionare, cu idei mincinoase,

— cartea d-lui I. Claudian vine să desmintă fotografiile spectaculoase şi retorica de prost gust cu privire la necesitatea păstrării stărilor trecute.

„Alimentaţia poporului romîn" aduce cifre impresionante, pe un ton cu totul ştiinţific, care arată reaua stare economică a celor 88% de ţărani „despre care se vorbeşte mereu". Ea mai arată deasemeni şi caracterul cu totul epizodic al măsurilor luate pînă acum. Deşi nu este formulată, soluţia spre care trebue să meargă constatările d-lui I. Claudian este numai una de ansamblu, care cere o răsturnare socială totală.

Din punct de vedere ştiinţific, cartea d-lui I. Claudian prezintă mult interes, deoarece se sprijină pe un material complex de istorie, sociologie, economie politică şi etnografie.

Spicuim din lucrarea d-sale unele constatări cari arată interesul ei ridicat. Cu privire la linia generală de alimentare a ţăranului român, — iată ce spune d-sa în prefaţă: „Particularităţile hranei ţăranului român, din aceste locuri, ţin, în parte, de *obiceiuri alimentare arhaice*, care îşi au rădăcinile în factori antropogeografici complexi. Se adaogă la acestea o *subnutriţie*", — apărută din cauze istorico-sociale.

Iată cele două mari caractere ale hranei ţăranului:

1. O hrană monotonă, de tip predominant vegetal.

2. Lipsa obiceiului panificaţiei, avînd porumbul ca bază de alimentaţie.

Intr'un prim capitol, mai curînd istoric, d-l I. Claudian se ocupă de trecutul alimentar al Romînilor, arătînd intensa cultivare a meiului şi apoi a porumbului în ţărănime, — căci grîul a fost întrebuinţat aproape exclusiv de pătura boerească. Tehnica panificaţiei puţin cunoscută, a mers mînă în mînă cu lipsa tehnicii băuturilor fermentate. (p. 26).

Caracteristica bucătăriei ţărăneşti poate fi: „faza fierturilor şi galetelor", fără trecere la panificaţie. (p. 28).

Anumite condiţii rele (scăderea vitelor, etc.), aduc următoarea consecinţă: „Dar, aşa cum se prezintă *astăzi* alimentaţia ţăranului romîn din cîteva provincii ale ţării, ea apare nu numai o hrană de tip arhaic, ci chiar *regresie*" (p. 55)

Apoi, autorul stabileşte că şi pentru Romînia există o alimentare de clasă, legată de un complex istoric şi economic. Ni se vorbeşte deasemeni de hrana de foamete prin care au trecut adesea ţăranii (burueni, ciuperci, etc.). Lipsa laptelui şi a cărnii este cauza subnutriţiei ţăranului, şi autorul crede că pelagra este mai curînd o consecinţă a absenţei acestor materii din alimentare, decît un rezultat al consumării mari de porumb.

Cu privire la reformele din sec. XIX în favoarea ţăranilor, iată constatările d-lui I. Claudian: „La noi, *capitalismul*, economia de schimb, se instalează brusc şi *surprinde economia ţărănească într'o fază agrară inferioară feudală, adică neindependentă*, şi reuşeşte să o desagrege complect. Acelaşi fenomen, care are valoarea unei legi sociologice, s'a petrecut acolo unde se aflau împrejurări asemănătoare. Pauperizarea *ţărănimii ruseşti*, din epoca anterioară războiului mondial, este un proces analog, coincizînd cu trecerea dela agricultură de consum la agricultura de export, de comerţ. Acolo, ca şi la noi, cu un secol mai tîrziu, „prosperitatea" ţării merge, mînă în mînă, cu subnutriţia maselor". (p. 118).

Cu privire la actualitate, iată ce adaogă d-l Claudian: „Ţăranul nostru a rămas deci un proletar agricol, într'o agricultură predominant cerealistă, comercializată, depinzînd de fluctuaţiunile pieţei internaţionale, dar fără mijloacele agriculturii intensive. Reforma agrară nu a soluţionat problema păşunatului, esenţială pentru alimentaţia şi sănătatea poporului. Nu ne putem aştepta deci la o schimbare simţitoare a alimentaţiei ţărăneşti". (p. 137).

Şi o altă concluzie: „Privită din punct de vedere al evoluţiei alimentaţiei, aşa cum se prezintă astăzi, hrana ţăranului romîn din anumite ţinuturi este 1) *arhaică* şi 2) *regresivă*" (p. 140).

Insfîrşit suntem cu totul de-acord cu fraza:

„*Soluţiile definitive* ale acestei probleme nu pot fi decît de *domeniul economic*". Adică, largi măsuri cu caracter colectivist.

D. TROST

IACOB MIHAIL GRIGORIU: „Prizonierii". Tip. Tirajul, Bucureşti, 1939.

Nu ştiu de ce cartea d-lui Grigoriu poartă numele acesta, fiindcă din cuprins înţelesul acesta nu se desprinde.

Autorul este un debutant, cum ni-l recomandă din prefaţă, cu vorbe dulci, d. Victor Eftimiu, fără bunăvoinţa căruia n'am fi citit romanul. Viaţa cu care se ocupă d. Grigoriu este aceea imediat vecină cu sfîrşitul răsboiului, cînd oamenii încercau să reia un fir întrerupt, încîlcit. Alexe Zamfirescu vine în Bucureşti cu un suflet mare şi o traistă de manuscrise. Incă din tren, divinitatea îl protejează pe tînărul înflăcărat, fiindcă o cunoaşte şi o sărută, deodată cu focul celei mai curate dintre iubiri, pe Geta, o studentă şi fiică de preot. Astfel se pune bine Alexe Zamfirescu cu partea sufletească. Foarte curînd se va pune bine şi cu partea materială, fiindcă o editură îi oferă una sută de mii lei pentru romanul său de debutant şi Alexe Zamfirescu are toate şansele să devie cineva.

Cititorul ştie însă că nu sunt vremurile sub om, ci e bietul om sub vremuri. Aşa şi aici. Intervin comuniştii — aşa cum interveneau ei imediat după răsboiu — şi-i ditsrug fericirea. In mod deliberat, aceştia fac să planeze asupra lui Alexe Zamfirescu bănuiala că ar fi comunist. Şi ştiţi pentru ce? Pentru că Geta este cumnata lui Ilie Strajă, gazetar de temut, om integru şi stegarul mişcării de redeşteptare naţională. Ilie Strajă va fi compromis. Jocul comuniştilor reuşeşte pentru moment. Inainte de a-şi putea da seama de adevăr, Geta înebuneşte.

D. Iacob Mihail Grigoriu mai anunţă: o carte sub tipar „Muncitorii" (evanghelia muncii), roman şi o carte care apare în curînd, „Infidelitate" (puterea destinelor), roman. E inutil să mai cheltuiască banii, cînd îi lipsesc cele mai elementare daruri scriitoriceşti. Ceeace merită să fie reţinut, este curajul de a fi tipărit o asemenea carte, pentru autor, şi curajul de a fi dat prefaţa, pentru d. Eftimiu.

STELIAN J. POPESCU: Problemele unei economii dirijate în Romînia, 1939.

Reprezentant al tinerii generaţii de economişti eşiţi depe băncile Academiei Comerciale şi ajutor al mai multor lucrări din domeniul finanţelor publice, d-l Stelian J. Popescu dovedeşte, desigur, un mare curaj cînd încearcă să dea soluţii viabile unei probleme atît de vaste şi tot atît de spinoase ca posibilitatea aplicării unui sistem planificat

în viața economică a țării noastre. Căutînd să dea o justificare teoretică tezei susținute, autorul reproduce în primele pagini ale cărții o serie de citate din lucrările autorilor romîni și străini, partizani ai diferitelor școli economice, fără a înfățișa totuși toate punctele de vedere. Trece apoi la fixarea principalelor „probleme economice romînești" care vor trebui să formeze „obiectul economiei dirijate"; pentru ca în capitolul următor să propuie mai multe reforme ce ar trebui să fie făcute de organele Statului, în vederea soluționării fericite a problemelor „ce se cer rezolvate" din diferite „sectoare economice".

Dovedind o bună cunoaștere economiei naționale, autorul se lasă totuși copleșit de frumusețea, armonia și logica unei economii planificate și exagerează fără să vrea puterea reală de intervenție a aparatului de Stat în sectorul privat al vieții economice. D-l Stelian J. Popescu, se alătură acelor economiști care consideră că „economia dirijată, deși de origină socialistă", își poate găsi aplicație și într'un regim de proprietate privată asupra mijloacelor de producție cum e cazul țării noastre. Și aceasta cu toată diferența principială între sistemul de producție socialist în care planificarea ține de însăși natura regimului și sistemul capitalist în care orice încercare de planificare forțată lovește în însăși bazele regimului: inițiativa și proprietatea particulare.

„Planificarea pe plan economic, — scrie d-l Stelian Popescu, — țintește la restabilirea echilibrului dintre producție și consumație". In sistemul de planificare socialist, „producția urmărește să ridice din ce în ce mai mult nivelul mediu de trai". Puterea de consum a populației se desvoltă deci paralel cu producția bunurilor și astfel problema supraproducției și a crizelor economice nu se poate pune. Aplicată sistemului de producție capitalist, planificarea economică frînează deobiceiu producția bunurilor consumabile, căci are de scop să „ajusteze producția în raport cu consumația" care se menține la un nivel scăzut din cauza prețurilor ridicate ce se stabilesc fără intervenția liberei concurențe.

Partizanii economiei liberale au deci toată dreptatea cînd, fără a
„confunda liberalismul cu capitalismul", susțin că sistemul de produc-
ție capitalist își menține caracterul său progresit numai sub regimul
liberului schimb. Recurgerea la măsuri de organizare și monopolizare
în producția capitalistă nu poate fi decît un semn al crizei și al dării
trecătoare înapoi din calea progresului, căci prin aceste măsuri de
„ajustare" se subminează însăși idea de bază a economiei planificate
care vizează totdeauna un plan creator, un plan constructiv, un plan
de mărire și de desvoltare a producției, un plan de ofensivă continuă a
omului împotriva naturii. Nu e de mirare deci, că toate planurile eco-
nomice puse în aplicare în țările capitaliste sunt planuri de răstrîn-
gere a producției, de reducere a suprafețelor cultivate, planuri de în-
frînare a forțelor productive, de îndrumare a activității economice
spre producerea obiectelor neconsumabile și în primul rînd spre in-
dustria de răsboiu.

Diriguirea vieții economice din partea organelor de Stat nu poate
fi înțeleasă deci ca un fenomen normal în regimul de producție capi-
talist. Ideile ca „funcție socială a proprietății", „profit social", „plani-
ficare parțială", diferite „corectări" aduse proprietății private nu au
darul decît să jeneze activitatea normală a întreprinderilor economice
ce se pun în mișcare numai dacă au siguranța profitului. Căci „fără
acest nerv-motor care este profitul, inițiativa privată nu poate fi ac-
tivă".

Sunt momente în viața statelor cînd intervenția puterii publice în
sectorul economic privat apare într'adevăr necesară „sub presiunea
unui pericol iminent", fiind cerută de însăși întreprinderile particulare

pentru „salvarea capitalismului în sine, a proprietății private, a profitului". Acest „pericol iminent" poate lua forma unei crize economice sau sociale, a unei amenințări din partea statelor imperialiste cu „dinamismul și agresivitatea lor permanent amenințătoare pentru statele slabe și neorganizate".

Tendința de organizare și de dirijare a producției există, într'adevăr, în economia capitalistă în actualul ei stadiu de desvoltare, dar inițiativa acestei organizări nu vine din partea organelor, de Stat, ci dela însăși întreprinderi particulare. Acestea se cartelează la început pe diferite „ramuri de activitate economică", iar mai tîrziu se întrunesc în concerne financiare uriașe care își întind influența lor chiar dincolo de granițele statului lor național. Acestor întreprinderi particulare, care se asociază între ele sub diferite forme puternice de concentrare și care au de fapt proprietatea forțelor de producție, trebue să le recunoaștem deci puterea de a comanda în viața economică.

Elaborarea măsurilor practice de planificare într'o țară capitalistă nu se poate face deci fără a ține seamă de interesele și de gradul de organizare a sectorului economic privat. E explicabil deci faptul că soluțiile de „diriguire" a vieții economice propuse de d-l Stelian. J. Popescu se referă mai mult la sectoarele bancar și industrial în care, datorit „inițiativelor particulare", s'a ajuns la o concentrare destul de înaintată. In schimb, pentru realizarea scopului „esențial, imediat al diriguirei economice pe baza de plan", care ar fi „ridicarea economică, sufletească și culturală a păturii țărănești" cu economia ei neorganizată, autorul n'a putut da nici o indicație asupra măsurilor practice într'adevăr valabile. Ar fi greșit, deci, să acordăm organelor de Stat rolul hotărîtor în diriguirea economiei naționale mai ales că acestea pot cădea în „greșala biurocratizării" și se pot ușor „identifica cu interesele inițiativelor private". Importanța acestora se poate face simțită însă în lucrări și întreprinderi „de interes general" în care „principii pur economice cad pe al doilea plan", fiind „călcate în picioare chiar principiile de rentabilitate".

Puterea de rezistență redusă a economiei noastre față de instabilitatea situației economice internaționale îngreunează și ea posibilitățile unei economii dirijate autonome. După o lungă perioadă de tendințe autarhice în economia națională, suntem puși astăzi în fața noiei formule a „spațiului vital", care răstoarnă în mare măsură toate planurile anterioare și ar putea să ne impună „renunțarea la industrializare, renunțarea chiar la unele ramuri de fabricație pentru care suntem deja utilați".

N. ROMANESCU

OLIVEIRA SALAZAR: Doctrina și Organizarea revoluției portugheze. Ed. „Universul", 1939.

Pentru cei care ar spera să afle o nouă doctrină socială de valoarea corespunzătoare cu situația politică a autorului, citirea unor opere ca „Doctrina și organizarea revoluției portugheze" de Salazar sau „Fascismul" de Mussolini oferă destule motive de deziluzie. Adresate mai mult supușilor obișnuiți să asculte și să aprobe, de voie sau de nevoie, cuvintele dictatorului, aceste cărți „de doctrină" surprind prin afirmații tendențioase și contradictorii, prin lipsa de claritate în idei pe cititorii ce se consideră „cetățeni liberi" datori „să raționeze".

Concepută mai mult ca o justificare teoretică a unei guvernări îndelungate, „doctrina" lui Salazar comparată cu liberalismul sau marxismul, desvăluie, ca și alte „doctrini" asemănătoare, caracterul

ei de improvizație comandată. In acest sens, e caracteristică fraza lui Mussolini adresată lui Bianchi în 1921: „Fascismul italian are nevoie de o doctrină. Sper că în două luni filozofia fascismului va fi creată". Ce diferență față de istoria liberalismului zămislit timp de secole și tradus în ordinea politică după o temeinică pregătire doctrinară!

„Doctrina" lui Salazar nu poate apare deci ca ceva de sine stătător cu pretențiuni de valabilitate universală. E mai degrabă o reafirmare „corectată" prin diferite „legi speciale" sau o critică a vechilor principii democratice. Astfel, autorul se afirmă ca un adversar al „constituțiilor liberale" care s'au lăsat preocupate numai de „drepturile și garanțiile cetățeanului", un dușman al „filozofiei materialiste care consideră individul ca centru al lumii și origină a dreptului". In acelaș timp, el constată totuși că liberalismul, printr'o perversiune neînțeleasă, „propagă desprețuirea demnității omului".

Restrîngîndu-și critica mai mult la viciile de aplicare în practică a sistemului liberal, decît la doctrina liberală propriu zisă, d-l Salazar atribue democrației unele concepții intenționat deformate, cum ar fi: „Idea absurdă de a considera indivizii ca ființe abstracte geometric egale între ele", sau o învinuește că „n'are conținut economic și social". Realitatea „concretă" ne arată însă că acest „sistem abstract fondat numai pe indivizi" s'a dovedit extrem de viabil și progresist, că mai dăinue și se desvoltă chiar în țările ce poartă steagul civilizației.

Reafirmarea ideei de Stat Național și de familie ca bază a societății e de fapt o repetare a vechii concepții burgheze. Totuși, *identificarea* Statului cu „Națiunea", așa cum o înțelege Salazar, adică ansamblul tuturor portughezilor care trăesc în Metropola, în colonii și în străinătate e o inovație care subminează autoritatea și independența statelor în granițele cărora mai locuesc și popoare de altă naționalitate decît cea dominantă. Ar fi o adevărată anarhie și s'ar nărui însăși noțiunea de Stat dacă fiecare minoritate națională s'ar considera guvernată și supusă legilor unui Stat vecin. Evenimentele din ultimul timp ne învață că o asemenea concepție are darul să creeze permanente focare de agitație și să ducă la rezultate exact contrarii „ideii naționale", în moment ce, sub pretextul ei, națiunile mai mici își văd pierdută independența.

Singura scuză ar fi că d-l Salazar consideră „doctrina" sa valabilă numai pentru portughezi, încercînd să tragă chiar o linie de demarcație între concepția lui și felul de a privi lucrurile al celorlalți dictatori. „Idea de autoritate" a doctrinei portugheze este opusă totalitarismului hitlerist „de esență păgînă, care subordonează tot, oameni și lucruri, unui particularism de națiune sau de rasă, considerîndu-se un sistem omnipotent care posedă în sine începutul și sfîrșitul și care acaparează toate manifestările individuale și colective". De asemenea este respinsă concepția Mussoliniană a „Statului-providență, apt la orice, și împins într'o agitație sterilă și confuză".

Statul portughez „recunoaște în inițiativa particulară instrumentul cel mai fecund al progresului și al economiei sociale", dar se consideră obligat „de a coordona și de a stabili direcția vieții economice și sociale", „să stabilească prețurile și salariile în ansamblul producțiunii". De datoria lui e „să vegheze la îmbunătățirea stării claselor de jos cele mai puțin favorizate și să asigure acestora un minimum compatibil cu nevoile existenții". Totuși acest „drept la un salar omenește îndestulător e garantat fără prejudicierea ordinei economice, juridice și morale a societății". Adică salarii sub nivelul minimului de existență devin posibile din considerațiuni de ordin „moral". In felul acesta, viața cetățeanului portughez „devine mai puțin dulce, dar ca e mai perfectă, fiindcă se face loc spiritului liberat de materialismul instinctelor".

N. ROMANESCU

LUC DURTAIN, *„La guerre n'existe pas"*, (roman de 1914—16) Flammarion, 1939.

De trei zile mă frămînt gîndindu-mă cum să ticluesc recenzia de față asupra ultimei cărți a lui Luc Durtain. Condeiul îmi stă greu în mînă, simt că orice voiu scrie va fi o neîntrecută banalitate față de romanul de sub impresia căruia nu mă pot încă desprinde. Nu e nimic de povestit. Stai față în față cu jurnalul unui medic aflat pe front în primii doi ani ai războiului, pînă a fi fost răpus de schije. Aproape nici o intrigă, nici o înșiruire de întîmplări palpitante. Cîteva episoade banale, din care cel mai pasional, o logodnică care te părăsește pentrucă găsește mai bună partida cu un ofițer din dosul frontului, părtaș la cîștigurile de războiu ale unei fabricii de muniții, nu ocupă decît tot un spațiu foarte redus. O acțiune deci foarte restrînsă, romanul însă, mai captivant, mai emoționat, mai copleșitor decît povestea cea mai pasionantă. Toate paginile — o descriere de atmosferă. Atmosfera războiului. Dar ce descriere! Ți se taie răsuflarea, ești învăluit ca într'un vis, simți o greutate atîrnînd tot mai greu în trup, simți că-ți lipsește *aierul*, că vrei *aier*, dorești să asvîrli cartea, dar degetele întorc nervos și tremurînd paginele, simți otrava făcîndu-și efectul și vrei să mai bei fără întrerupere din ea.

Cartea, acest jurnal de front al bunului doctor Régimbault, n'are expresii tari, n'are imprecații la adresa războiului, nici un blestem. Arta sublimă a lui Luc Durtain în această operă a sa, este de a fi proectat candoarea și sensibilitatea omenească pe fondul grozăviilor măcelului. Contrastul e atît de puternic încît amețește, răstoarnă simțurile, firea. Și totuși, în toiul masacrului, cînd moartea își serbează triumful, viața triumfă asupra morții. Omenia se afirmă chiar în mijlocul celor mai mari grozăvii. Iată garanția că războiul nu există în sufletul omului, că el există numai în împrejurările exterioare, că el va putea fi gonit odată și din lumea exterioară. Dar, cît de banal scriu! Vă implor, citiți pe Luc Durtain!

V. N.

ERNST WAGEMANN: *„Der neue Balkan"*, Hanseatische Verlaganstalt, Hamburg, 1939.

Prin ea însăși, apariția cărții d-lui Wagemann este semnificativă. Nu e vorba e un oarecare doctor sau obscur docent, care să fi scris una din nenumăratele cărți germane de propagandă economică și politică, ce apar puzderie dela un timp încoace. Sarcina de a „programa" asupra problemelor și perspectivelor economice ale „noilor Balcani" a fost atribuită însăși d-rului Wagemann, președintele Institutului de Conjunctură dela Berlin și cel mai ilustru economist și statistician al actualei Germanii. Astfel este subliniată atenția din ce în ce mai susținută și mai perseverentă pe care o acordă Reichul țărilor balcanice și în special, din cauza aurului negru, României. De altfel, stilul, conținutul și concluziile cărții vădesc cu prisosință că ea constitue unul din instrumentele mentale adiacente cu ajutorul cărora influența economică germană în Balcani încearcă să se facă tot mai dominantă și ceea ce trebue să trezească cu osebire atenția — *mai exclusivă*.

Nu putem să ne oprim în cursul acestei scurte recenzii asupra principiilor de colaborare economică pe cari autorul le desvoltă, ana-

lizind relațiile dintre Reich și țările balcanice, precum și perspectivele de viitor. Deși formulările făcute în această privință în paginile cărții nu prezintă nimic ce n'ar fi justificat așternerea lor într'un simplu articol; deși ele nu se etalează decît într'o expunere foarte succintă lipsită de comentarii mai ample, bazate pe material statistic sau pe fapte, analiza lor și a scopurilor urmărite de ele cere o desvoltare mai largă, pe care ne-o promitem s'o facem într'un articol special, în numărul viitor al revistei noastre. Ne limităm deocamdată la unele aspecte mai secundare ale cărții, de-o originalitate cu totul specială.

Ne frapează în primul rînd întreaga ținută a cărții, de-o superficialitate aproape supărătoare și oarecum de mirare din partea unui savant cu un renume mondial atît de mare. Explicația e simplă: cartea n'a fost scrisă pentru a se studia științific stările și aspirațiile economico-sociale din Balcani, ci pentru a înfățișa veleitățile Reich-ului în acest „Raum" (spațiu) european. Ea poartă în consecință pecetea intenției cu care a fost scrisă. A trebuit să fie pregătită în grabă pentru propagandă; deaceea unele „impresii", în cari prejudecățile sau sentimentele autorului au ținut locul studierii anevoioase a realităților istorice sau actuale, formează buchetul teoretic al expunerii programului de acțiune economică a Reichului în Balcani. Relevăm din acest buchet o primă floare: viața națională a popoarelor balcanice, a născut în cursul secolului trecut pe fondul unui *vid istoric*, în nemțește ad-litteram „Geschichtslosigkeit". Iată însăși propriile cuvinte ale autorului:

„Astfel viața națională în sud-est este caracterizată mai ales prin faptul că — abstracție făcîndu-se de foarte puține resturi — toate marile tradiții ale antichității, ale împărățiilor bizantine și osmane au fost distruse de pașii de fier ai istoriei. Ne mișcăm acolo, precum se vede, într'un spațiu lipsit de istorie — nu prea deosebit de cel al Americei de Nord, unde odinioară imigranții europeni au șters parcă cu mîneca populația băștinașă, sau de cel al Americei de mijloc și sudice, unde mai nimic din valorile culturale creiate de regatele Incașilor și Aztecilor nu mai dăinuie în sînul populației, rezultate din amestecul cuceritorilor cu locuitorii băștinași" (pag. 21).

Există uni istorici sau sociologi cari privesc de sus istoria pentru
a o vedea mai bine; alții pentru a se pune pe ei mai presus. Pentru
d-rul Wagemann nimic n'a rămas moștenire vie popoarelor balca-
nice din civilizațiile romano-bizantino-otomane. O tabula rasa ar fi
domnit din acest punct de vedere în Balcani, fără a uita compa-
rația măgulitoare cu vidul lăsat de dispariția pieilor roșii americane.
Romînilor nu le-a rămas limba drept moștenire vie culturală
din partea civilizației romane: abilitatea și gustul vieții politice, cu
toate calitățile și scăderile, dar mai ales calitățile, căci au înlesnit
ascendența națională și trezirea politică a masselor populare, din
partea bizantinilor; și înainte de toate, dela toate semințiile din cari
ei au luat naștere, cele mai înalte valori culturale. dragostea de liber-
tate și de independență, cu care ei au înscris pagini de jertfe și de
glorie în trecutul lor sbuciumat supus tuturor vicisitudinilor. Vid
istoric au fost lupta tenace a voevozilor romîni pentru independență.
ridicarea țăranilor sub Doja, Horia, Cloșca și Crișan, sub Tudor Vla-
dimirescu, mișcarea dela 1848, toate aceste opintiri ale masselor pro-
funde al poporului întru croirea unei vieți sociale mai juste și a unei
trăiri naționale independente, bizuite pe făurirea de valori culturale
proprii, specifice, și cari au ajuns la realizări treptate în renașterea
națională din secolul trecut. In această nouă și originală teorie a „vi-
dului istoric balcanic", cît de aparent străbate mentalitatea egocen-
trică a euforiei rassiste, disprețuitoare față de destinele altor popoare,

în acest caz în cele balcanice, indiferent dacă acestea au fost mai mult sau mai puțin ilustre în istoria omenirii!

Ideia deochiată a „vidului istoric" în Balcani nu e de loc întîmplătoare. Dispoziția spirituală ce i-a dat naștere se relevă și în alte afirmații nu mai puțin stranii. D-rul Wagemann poate fi considerat și ca autorul unei teorii cu totul speciale asupra structurii sociale actuale a popoarelor balcanice. Țările din Balcani ar fi, pasă-mi-te, formate din „țărani și funcționari". Piramida socială în Balcani ar constitui un tip deosebit caracterizat prin faptul că „nu numai pătura mijlocie, dar și pătura înaltă este foarte subțire și foarte slabă" (pag. 35). Autorul trebue să recunoască de pildă în privința Romîniei: „In Romînia se găsește ca și în Rusia țaristă un proletariat agrar numeros — și în legătură cu extragerea petrolului și a industriei forestiere — unul industrial nu fără importanță, și imediat alături posesiuni mai mari de averi, da, mare bogăție" (pag. 39). Recunoașterea existenței în Romînia a unei pături suprapuse bogate, deci tari, și a unui proletariat cu oarecare densitate, nu-l împiedică însă pe d-rul Wagermann să afirme sentențios: „Comun tuturor țărilor balcanice este totuși faptul că țărănimea și funcționărimea constituie cele două pături principale ale populației (pag. 37). Să lăsăm la o parte inexactitatea țipătoare a acestei afirmații generale. Și să ne întrebăm care este substratul perseverenței manifestate de d-rul Wagemann în a simplifica structura socială a țărilor balcanice, în a o prezenta mult mai înapoiată și primară din punctul de vedere al desvoltării capitaliste, decît că ea este într'adevăr, în a declara „foarte subțiri și foarte slabe" păturile suprapuse, atribuindu-le un rol mult mai puțin important ca cel al funcționărimii? Răspunsul e simplu. Este aceeași privire „rassială" de sus în jos, sortită a minimiza forțele proprii ale popoarelor balcanice și lăsa deci în mod indirect să se înțeleagă rolul de „îndrumător" și de „protector" pe care ar trebui să-l joace în Balcani patria dornică de expansiune a autorului. Despre preconizările esențiale ale cărții vom vorbi în numărul viitor, dar partea de acompaniament pe care trebue s'o numim în mod indulgent „teoretică", e un avertisment din cele mai semnificative pentru noi balcanicii, latini, slavi, greci sau otomani.

V. N.

PAUL NIZAN: „La Conspiration" (roman) Gallimard, 1938. 1938.

Un scriitor tînăr de mare talent își taie drum în bogata literatură franceză. „La Conspiration" a lui Paul Nizan s'a bucurat în momentul apariției de un mare succes literar pe deplin meritat. După ce ai citit cartea ai sentimentul că te afli în fața debutului unei noi serii monumentale de volume, sortite a forma întrunite unul din acele mari romane franceze cari vor trăi etern în literatura universală, și printre cari se numără „Jean Cristophe" al lui Romain Rolland, „Les Thibault" al lui Roger-Martin du Gard sau les „Hommes de brune volonté" a lui Jules Romains.

Paul Nizan continuă cea mai bună tradiție a realismului literar francez, deschis tuturor marilor tendinți și frămîntări ale lumii, căci formează baza reală a vieții și se reflectă ca atare în opera literară dornică de a fi oglinda vremilor pe cari ea le descrie. Eroii primului volum „La Conspiration" sunt cinci studenți, vlăstare a unor familii îndestulate, cari abordează viața într'o perioadă socială critică,

frămîntată de disputa aprigă dintre valorile unei societăți ajunse în fază declinantă și valorile noi preconizate de perspectiva progresului istoric. Cît de puternic trăiesc în felul de a se revolta, în adevărurile reale și noi, ca și în iluziile ce mișcă agitația sufletească a acestor tineri, divorțul lor sufletesc de familiile lor anchilozate în mentalitatea mulțumită, confirmată și plină de prejudecăți a bogaților acestei lumi; repulsia lor pentru profesorii cu prestigiul știrbit de pe urma renunțării lor la o gîndire curajoasă și independentă de vederile vîrfurilor piramidei sociale. Ce bine e descrisă această atmosferă a unor normalieni, stăpîniți de neastîmpărul primenirii lumii, trăind într'un mediu ideologic atît de divers, de variat și de complex ca cel al vieții spirituale și politice pariziene și nereușind decît cu greu, să găsească canavaua potrivită acțiunii prin care ei ar dori să-și verse focul lor sufletesc. Și nu toți reușesc să meargă departe. Unul se împiedică în mrejele iubirii, în brațele căreia e împins de revolta pe care o simte contra egoismului, prejudecăților și sărăciei sufletești ce comandă fiecare gest al membrilor familiei sale, ancorate pe veniturile de bancher ale capului casei. Și sfîrșește într'un acces de dezesperare, prin a-și uita și idealurile umanitare și chemarea de care se simțea legat, sinucizîndu-se. Al doilea decade, răpus de un îngrozitor complex de inferioritate, ce-l împinge pe panta fatală a delațiunii polițienești. Pentru ceilalți trei primul volum lasă încă pagina vieții deschisă. Astfel din rîndurile tinerilor voinți intelectuale, cari pășesc pragul vieții conștiente cu idealuri generoase în suflet, primele contacte cu realitatea relevă un tribut de înfrînți destul de numeros. Viața e complexă, e grea, e plină de influențele cele variate și mai contradictorii, cu multe greutăți și strădiunți ajungi actor conștient în ea.

V. N.

Buletinul Institutului de filologie romînă „Alexandru Philippide". Director: Iorgu Iordan. Vol. V. Iași, in-8, IV+396 pag

Spuneam altă dată că unul dintre principalele merite ale interesantei publicații lingvistice conduse de d. I. Iordan, este ceea ce se numește, cu un termen împrumutat dela geologi, „prospecțiunea": fiecare nou volum ne aduce noi nume de colaboratori.

Volumul al cincilea se începe cu un articol al d-lui Iorgu Iordan, asupra *Pluralului substantivelor în limba romînă actuală* (despre acest articol s'a făcut aici o dare de seamă specială, cu ocazia apariției în broșură); urmează un foarte lung articol al d-lui G. Ivănescu, intitulat *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie și acustică*. D. Ivănescu face o acerbă (nu însă și îndreptățită) critică a școalei fonologice dela Praga și propune crearea unei noi discipline. Școala fonologică admite ca obiect de studiu pentru lingvist nu sunetele (acestea aparțin fizicei și fiziologiei), ci *fonemele*: numai acele sunete sunt foneme, care servesc pentru a distinge înțelesurile. De exemplu *cît* înseamnă un lucru, *gît* alt lucru; distincția înțelesurilor se poate face numai grație diferenței fonologice dintre *c* și *g*; *a* din *mare* este alt sunet decît *a* din *catîr* (acesta din urmă este mai scurt decît cel dintîi), dar ambele formează un singur fonem în romînește, căci nu există cuvinte pe care să le înțelegem deosebit după cum au un *a* scurt sau un *a* lung. Din potrivă, în franțuzește, *a* scurt este alt fonem decît *a* lung, căci francezul înțelege altceva prin *pâte* cu a lung decît prin *patte* cu *a* scurt. D. Ivănescu susține că nu e vorba decît

de sunete, și că avem atîtea sunete (cu valoare semantică), cîte putem pronunța izolat. De unde ar rezulta că *a* scurt și *a* lung sînt în romînește două foneme diferite, lucru vizibil fals.

D. H. Mihăescu studiază începuturile sufixului romanic-*mente*, despre care arată, pe baza textelor, că este un procedeu de origine literară, și că pornește dela înțelesurile figurate ale cuvîntului mens „minte".

Urmează notele lingvistice. D. Al. Graur prezintă un glosar din comuna Reviga (Ialomița), urmat de întregiri ale d-lui Iorgu Iordan. D. Leo Spitzer, dela Universitatea din Baltimore, dă cîteva note etimologice privitoare la termenii de argou romînești. D. C. Armeanu, un glosar de argou ieșean. D. D. Florea-Rariște, un studiu asupra graiului elevilor și studenților. D. Gh. Bogaci, mai multe note etimologice. D. George Mihail Dragoș, un studiu de argou basarabean.

Asupra acestor trei din urmă studii aș vrea să stăruesc puțin, deoarece sînt opera unor începători. D. Iorgu Iordan, a cărui competență este mai presus de discuție, și al cărui merit în „lansarea" de noi specialiști l-am accentuat în mai multe rînduri, greșește totuși, după părerea mea, atunci cînd lasă colaboratorilor deplină libertate să scrie naivități (mă refer la primul dintre cei trei autori pomeniți), pe care apoi, foarte adesea le rectifică în notă. Cred că ar fi mai util să le rectifice în manuscris.

De exemplu, d. Florea-Rariște discută cuvîntul *abiturient* (p. 198), ca și cînd ar fi format în romînește, cînd de fapt e cuvînt nemțesc; la aceeași pagină ne spune că „o sută" se spune pe latinește *centus*! Transcriind un text franțuzesc (p. 213), d-sa adaugă un *se* copiat din romînește („se jouer de la trompe"). Explicații romantice: *boboc* pentru recruți sau începători este considerat ca un termen de mîngîiere, ceea ce este explicat pe aproape o pagină întreagă: „studenții din anul întîi sînt priviți cu multă simpatie de studenții mai vechi... pentru a-i determina să militeze într'o anumită direcție poltică" (p. 199). Ca și cînd termenul argotic *boboc* ar data de acum cîțiva ani! *baterie*, cu înțelesul din graiul bețivilor, este explicat ca o transformare a buteliei de Leyda! (p. 212). La aceeași pagină: *Cînd doi îți spun că ești beat, du-te și te culcă*, e considerat în mod gratuit ca o parodie a proverbului *cînd doi se ceartă al treilea cîștigă*. Iată un pasaj deosebit de naiv:

„Intr'o zi cu soare „cîndva, într'o zi fără precizare de dată, într'o zi oarecare" (obișnuit zilele sînt la noi luminoase, cu soare)".

Dar în Franța cum sînt, căci și Francezul zice *un beau jour*, după cum Neamțul zice *eines schönen Tages*?

In sfîrșit, ar fi de dorit ca autorul unui articol de lingvistică să scrie mai corect în limba lui maternă și să nu producă perle ca următoarele:

„Așa se explică situația *că*, alături de expresii cu totul generalizate, vom găsi altele răspîndite numai în cercuri restrînse..." (pag. 198).

„Faptul... se explică prin aceea că mai ales în Germania viața universitară luase pe vremuri un avînt deosebit, *existînd* studenți care-și petreceau aproape toată viața în universitate" (pag. 200).

„...franțuzescul bonjour, răspîndit, desigur, de studente, la care se observă, în genere predilecție pentru acest termin, *căpătînd* prin rotunjirea buzelor un aer de falsă distincție" (pag. 202).

„...pentru a-și mărturisi *dorința că*, într'adevăr, *ar vrea* să bea apă" (pag. 210).

„Am avut prilej să înregistrăm unele cuvinte, *pe care*, repetîndu-le peste o bucată de vreme celui care le întrebuinţase, *acesta* nu-şi mai amintea de ele" (pag. 227).

„... vîrsta şcolarilor — caracterizată prin idealismul avîntat— care, în urmărirea unei perfecţiuni visate, distruge tot ce nu *li* se pare în conformitate cu idealul" (pag. 229).

Dar mă opresc. Pentru a încheia cu acest articol, nu vreau să spun că e cu totul lipsit de interes. Dacă însă ar fi fost revăzut în ce priveşte limba, dacă s'ar fi înlăturat naivităţile şi s'ar fi introdus în text îndreptările pe care d. Iordan le-a pus în note, articolul d-lui Florea-Rarişte ar fi cîştigat foarte mult.

Notele d-lui Bogaci, din potrivă, sînt bine făcute. Autorul nu se arată pretenţios, nu trage concluzii generale din fiecare amănunt pe care-l discută, dar tot ce dă e corect. Mărturisesc că prefer tinerii care lasă lucrările de sinteză pentru mai tîrziu.

Şi articolul d-lui Dragoş este meritoriu. Se pot totuşi releva unele scăpări. *Ful*, la poker, nu vine din francezul *foule* (pag. 260), ci din englezul full.

„*trap*", passe: „termin din vorbirea militarilor cavalerişti, năs-
cut prin derivaţie sinonimică după *a merge*, verb cu care se întreabă
jucătorii dacă participă sau nu la joc" (pag. 261). Nu rezultă oare din
rîndurile citate că *trap* înseamnă „merg"? In realitate înseamnă „pas".
In fine, *a trimete la baie pe cineva*, n'are nimic de a face cu transpi-
raţia (p. 262), ci indică murdăria.

Recenziile ocupă o sută de pagini. O singură observaţie: ce în-
ţelege d. Mihăescu (pag. 280), prin expresia *la petite tante, où tu aime*
tant?

In concordanţă cu interesul deosebit pe care-l arată d. Iorgu Ior-
dan pentru limba actuală vorbită — în această privinţă d-sa este izo-
lat printre colegii d-sale — *Buletinul* dă o atenţie susţinută acestei
laturi a lingvisticei, lucru pentru care merită felicitări. De altfel n'aş
vrea ca obiecţiile pe care le-am prezentat mai sus să fie socotite ca un
blam la adresa revistei, şi cu atît mai puţin la adresa directorului ei,
care e vrednic de toată lauda.

A. G.

RECENZII

***ION BIBERI: Cercuri în apă*, colecţia Universul literar, Bucureşti, 1939.**

„Niciodată n'am avut mai clar ca azi simţămîntul inutilităţii vieţii. Inţelegi ? a destinului nostru anonim, părăsit, pierdut. A faptelor şi gîndurilor noastre care se urmăresc fără nici un rost şi care nu lasă în urmă nimic: „cercuri în apă".

Aşa vorbeşte într'o împrejurare pictorul Postelnicu şi în cuvintele acestuia găsim exprimată ideea pe care se altoeşte întreg romanul d-lui Biberi. Incă în „Thanatos", cercurile în apă erau o imagine preferată scriitorului spre a sugera aparenţa, fără ecouri în adîncime, a vieţii.

De astădată, cercurile în apă se desfac în jurul domnului Neron, dictatorul politic al unui judeţ, avînd el însuşi convingerea că ţine în mîna sa destinele tuturor celor dimprejur, cari se apleacă în faţa acestui om puternic, capabil să-i ridice sau să-i înfunde în anonimat şi bicisnicie.

„Adică, la drept vorbind, ce s'a întîmplat ? A trecut prin viaţă un om vajnic şi neostenit, şi s'a prăbuşit în noapte ca o stea căzătoare. Ei şi? E singurul? Şi apoi, din întîmplare, isbucneşte un incendiu pe o noapte neagră... iar verdeaţa verii începînde e ameninţată să fie pîrjolită de arşiţa secetei, în timp ce norii subţiaţi deabia mai pot împînzi în răstimpuri asprimea crudă a luminii care arde. Da.... dar de ce să pierdem nădejdea ? Totul trece".

„Răscolirea se potoli. Oamenii obosiră, oamenii uitară. Cîteva săptămîni în urmă, Neron nu fu decît o amintire îndepărtată. Cei în mijlocul cărora trăise şi luptase, începură a şi-l aminti cu îngăduinţă şi indiferenţă. Viaţa îşi reluă mersul încropit, egal. Curînd, Neron nu mai fu decît o amintire".

Dar înăuntrul acestor cercuri în apă este o lume întreagă de care autorul se serveşte spre a-şi face demonstraţia. Sunt oameni cari mişună, mişcîndu-se înăuntrul unui cadru social pe care d. Biberi şi-a propus să-l definească. Neron este „şeful" clanului politic judeţean, pe un şablon foarte curent în literatura de astăzi a Romîniei... Autoritar, răsbunător, neruşinat în treburile politice, Neron poartă în sine toate defectele politicianului. In jurul său roiesc partizani pe acelaş tipar, dintre cari autorul numai pe Constantin Barbu îl scoate într'o lume mai curată şi-l face ridicol între atîţia eroi putreziţi.

Uneori întîlnim creaturi cari, pentru economia romanului, puteau lipsi, rostul lor putînd fi trecut în grija oricui altcuiva. Dacă

Adriana Măcărescu este adusă numai spre a da perechea de palme lui Neron, nu e suficient ca să-și justifice prezența în roman. Iar un om ca Lică Stroici, care la început lasă impresia că va fi un personaj principal, dispare de timpuriu, înainte de a-i putea cunoaște trăsăturile fundamentale și deci rostul pe care-l are în cartea d-lui Biberi.

Sunt alții în schimb cari, deși nu intră în desfășurarea dramei domnului Neron, dau contur și relief mediului. Treimea Firică, Stoian, Postelnicu constitue fața pitorească a tîrgului de provincie, jumătate cabotini, jumătate ratați.

Singurul personaj deplin, desvoltat, este Neron. Ceilalți sunt oameni fragmente. Și e firesc să nu cunoaștem decît pe acest Neron, care e demonstrativ pentru intențiunea urmărită de autor. Iubirea tumultuoasă cu care o înconjoară pe Vera Spineanu ar putea fi singura latură simpatică a eroului, dacă și ea n'ar fi împletită cu deprinderile polițiste ale șefului politic.

Dacă „Cercuri în apă" ar fi pură demostrație metafizică pe temă etern reluată în literatură, cartea d-lui Biberi n'ar fi un roman. Ceeace-i dă identitatea aceasta, așa cum cere didactica literatură, deci ceeace face din „Cercuri în apă" un roman este zugrăvirea momentului social din care autorul își înalță demonstrația. In ultima vreme scriitorii noștri s'au obișnuit să arunce o piatră în starea politică romînească de pînă mai ieri. D-l Biberi nu e singur pe această cale. Șarja pe care o întreprinde este excesivă și ni se pare că inteligența analitică a autorului, foarte desvoltată altfel, a cedat unor credințe pe cît de curente, pe atît de ușoare.

M. B.

I. CREȚU: „Viața lui Eliade". Ed. Cultura Romînească.

In fruntea acestei biografii, d. Ion Crețu a pus drept „motto", un citat din „Biblicele" lui Eliade: „Toată viața, de cum am deschis ochii, mi-a fost o luptă continuă". Confesiunea aceasta concisă caracterizează adevărat sensul vieții marelui scriitor, căci Eliade a întrupat spiritul unei epoci culturale, în care scrisul era o armă pentru revendicări impersonale și desinteresate. Desigur că paginile de polemică personale nu pot fi trecute cu vederea. ele nu exprimă însă decît latura temperamentală a lui Eliade.

Ceea ce caracterizează opera lui Eliade este o continuă tensiune, o impresionantă încordare a tuturor forțelor pentru realizarea simultană a desideratelor politice și culturale spre care tindea acea epocă istorică. Activitatea multiplă și variată, dela librărie și tipografie pînă la memorii și esseuri filosofice, capătă un sens unitar, cînd este privită în lumina ideologiei revoluționare care l-a condus pe Eliade și contemporanii lui.

Suntem obișnuiți să-i acordăm lui Eliade acel epitet mult uzat: „șef de școală", care prin repetarea mecanică a ajuns să nu mai trezească niciun ecou în spiritul celor care îl folosesc. Era necesară o reimprospătare, prin amănunte bogate și vii, a acestui epitet, și era necesară o înfățișare a vieții lui Eliade, care să cuprindă toate evenimentele, toate actele semnificative și tot sbuciumul vieții acestui „mesianice". D. prof. Crețu a urmărit cu deosebită grijă toate laturile activității culturale și politice care a desfășurat-o Eliade aproape jumătate de veac, luminînd cu date noui unele puncte mai puțin cunoscute (de ex. Eliade și Regulamentul organic). Ne este înfățișat, rînd pe rînd, Eliade profesor la Sf. Sava, urmaș a lui Gheorghe Lazăr, apoi participînd însuflețit al „Societății literare", împreună

1939 — ANUL XXXI Nr. 9-10 — SEPTEMVRIE-OCTOMVRIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREȘTI
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA și C. VIȘOIANU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXI
SEPTEMVRIE - OCTOMVRIE 1939

PREA FRUMOASA ŞATUN [1]

Se afla casa dascalului într'un loc încîntat şi liniştit, nu departe de cetatea împărătească Babahan. Lîngă sine ţinea Sindipa doi slujitori muţi, care-i ştiau toate obiceiurile vieţii. Avea clădit deasupra acoperişului foişor, de unde, în vremea nopţii, cerceta cerul şi zodiile. Din foişor, ziua, se vedea o apă curgînd dincolo de dumbravă şi era atîta pace lîngă acel mal încît veneau fiarele să se odihnească acolo fără frică şi fără duşmănie. Iar un puiu de leu, rămas de mama sa, se deprinsese a se apropia de casă şi învăţase să asculte de filosof, purtîndu-se blînd şi cuviincios. De la o vreme se juca şi în preajma catîrului care, împrumutînd ceva din firea blîndă a stăpînului său, îl suferea cu filosofie.

— Priveşte, fiule, la catîr şi la leu, zise într'o zi Sindipa ucenicului său. Ii vezi că trăiesc în bună înţelegere; şi leul ridică ghiara asupra catîrului cu blîndeţă, fără să-i dăuneze şi jucîndu-se numai. S'ar putea însă, într'o zi, să-l lovească, căci i-ar căşuna să-şi arate puterea. Aşa sînt şi eu, sărman filosof, subt braţul împăratului. Dacă nu-ţi dau învăţătura cuvenită, ar avea drept să mă lovească; însă ar putea să mă lovească şi după ce i te-aşi duce plin ca un stup. S'ar îndulci din tine ca din faguri şi pe urmă m'ar lovi ca pe un catîr nevolnic.

— Asta n'ar fi după dreptate, a strigat Ferid cu iuţeală.

— Bine ai răspuns, fiule; văd că Domnul Dumnezeu a pus în inima ta cel mai mare bun pe care se cuvine să-l aibă împăraţii. Căci nici sabia nici mărirea nu preţuiesc cît dreptatea.

In casă, dascalul a ales o chilie mare şi a pus pe slugile sale s'o pregătească, văruind-o şi lăsîndu-i goi păreţii. Avînd pe ucenic alături, învăţătorul a început a scrie pe alb semnele gîndirii. După aceea, zi cu zi, a scris cerul, pămîntul şi toată zidirea lui Dumnezeu. Şi, scriind, dădea învăţătură coconului împărătesc. A urmat a scrie numerele de aur şi geometria şi toată învăţătura acelei vremi. De patru ori pe zi scotea pe cocon la lumină şi-i arăta cîmpul şi pădurea şi toate frumuseţile lumii, cu florile, gîzele, paserile şi animalele. I le spunea pe toate şi i le tălmăcea, ca să le cunoască bine. I le spu-

[1] Din „Divanul Persian".

nea şi i le tălmăcea cu plăcere şi cu bucurie, ca să fie învăţătura nu silnicie, ci desfătare a vieţii. Cînd se întorcea singur Ferid în odaia cea albă, stătea cu zugrăvelile, cu numerele şi cu semnele gîndului, adîncindu-le şi pătrunzîndu-se de ele. Atît de avîntată era mintea lui şi atît de deschis sufletul către minunile lui Dumnezeu, încît, în mai puţină vreme decît făgăduise, dascalul a dat toată învăţătura sa coconului împărătesc. Deci a rămas răgaz ca toată învăţătura să se coacă în mintea şi în sufletul ucenicului; şi nici trupul nu i-a slăbit, nici ochii nu i s'au trudit. Avea vreme să fie bucuros şi zburdatic ca leul cel tînăr. După asta l-a mai învăţat Sindipa pe cocon să-şi stăpînească mînia şi să-şi înfrîneze poftele.

— Aceasta, fiule, este cea mai anevoioasă didahie dintre toate, zicea dascalul. Puţini împăraţi pot rîndui în sine o cumpănă a liniştii. Mai puţini pot struni desfătările trupului. Nefiind schivnici, Dumnezeu nu cere prea mare asprime pentru fiinţile lor; căci ziditorul a pus în noi carne şi sînge; ci împăraţii au datorii mari şi griji crude, cînd mintea cată să se limpezească şi cele trupeşti să se înlăture. Tu să înveţi însă a iubi viaţa şi oamenii.

Ferid se mira.

— Dascale, zise el, cunoscînd toate acestea, pari mai presus decît stăpînitorii, şi totuşi te văd trăind fără bogăţie şi fără strălucire.

— Fiule, răspunse filosoful, Dumnezeu pune darul înţelepciunii şi într'un om sărac; nu crede că mărirea şi puterea sînt mai de preţ. Cînd la putere se adaoge înţelepciune, atunci a fost scris muritorului în zodia sa cunună de lumină. Cînd îţi va veni vremea, asta să fii tu, fiule, pentru noroadele acestei împărăţii, ca să poţi fi scutit la bătrîneţă de scîrbă — viermele inimii. După ce ţi-am deschis toate tainele, îţi doresc s'ajungi la împărăţie, şi, cînd vei ajunge la împărăţie, să nu omori pe dascalul tău.

— Asta nu se poate! a strigat ucenicul. Cum l-aşi putea omorî?

A suspinat filosoful, răspunzînd:

— Dacă n'ai fi vrednic de învăţăturile sfinte, aşi muri!

Atunci coconul l-a îmbrăţişat pe dascalul său cu dragoste.

Cînd a sosit ajunul zilei sorocite, Sindipa a trimis la împărăţie pe ucenicul său. Şi s'a înfăţişat Ferid împăratului, grăind astfel:

— Prea slăvite Doamne şi tată, iată mă trimite dascalul meu Sindipa să-ţi dau de ştire că învăţătura mea s'a sfîrşit şi, dacă binevoieşti a porunci, venim mîni în faţa măriei tale, la ascultare. Hotărăşte măria-ta adunare, şi să dai dascalului meu răsplata după cele ce se vor vădi.

S'a bucurat împăratul şi a sărutat pe coconul său. Apoi i-a poruncit:

— Intoarce-te la dascalul tău şi vino, mîni, cu el la curtea noastră. Vor fi de faţă curtenii şi sfetnicii mei, ca să asculte şi să se

bucure. Iar plata nu va fi după nevoia dascalului, ci după dărnicia împăratului.

Veselindu-se feciorul, a ieşit, ca să încalece pe catîrul filosofesc. Inştiinţaţi fiind de sosirea sa, l-au întîmpinat în grădina palatului sfetnicii şi căpitanii şi se înduleeau întrebându-l. Iar de la zăbrele, de la cămările din fund, îl priveau femeile şi rîdeau la el, cu buzele vopsite şi sprîncenele încondeiate, cum e rînduiala femeiască. Iar Ferid grăia cu toţi fără semeţie şi cu voie-bună, încît toţi i se închinau cu dragoste şi binecuvîntau harul lui Dumnezeu asupra împărăţiei persieneşti.

Cînd s'a întors Ferid la casa de lîngă dumbravă, ziua se întunecase deplin şi asfinţise luceafărul de sară. Sindipa înţeleptul era în foişor şi cerceta stelele, citind zodia ce se pregătea feciorului de împărat.

Ucenicul s'a suit la el vesel şi l-a găsit în jilţul său, cu fruntea plecată şi cu privirile mîhnite.

A zis:

— Tatăl meu împăratul porunceşte să ne înfăţişăm mîni-dimineaţă la curte.

Sindipa îl privea în tăcere.

— Ce ai, dascale? de ce eşti mîhnit?

— Fiu al sufletului meu, a răspuns filosoful, sînt mîhnit, căci am citit în stele şi am cunoscut acum ceea ce mi-a ascuns un nour altădată, la naşterea ta. Nu poţi desvăli mîni, fără primejdie, podoaba minţii tale. Mi s'a arătat în stele cumpănă de moarte pentru viaţa ta. Abia într'a şaptea zi, începînd de mîni, va ieşi pe cer luna nouă: acea sabie subţire de aur e semnul duhului tău şi al biruinţii tale. Pînă atunci trebuie să fii mut. Abia atunci poţi vorbi.

Ferid a zîmbit.

— Părinte al meu, a zis el, voiu face cum hotărăşti şi voiu fi mut şapte zile.

— Atunci izbînda va fi nu numai a ta, ci şi a mea, s'a bucurat înţeleptul Sindipa.

A luat pe cocon şi l-a dus cu sine în chilia sa, unde avea altar al zînei Isis. L-a supus în genunchi, l-a binecuvîntat şi l-a pus să jure că va fi mut şapte zile. Cînd a ridicat ochii, Ferid a văzut pe idoliţă zîmbindu-i, cu arătătorul mînii stîngi pe buze, — îndemn la tăcere.

A-doua-zi, la răsăritul soarelui, fiul împărătesc a pornit pe jos către cetatea tatălui său, urmat de slujitorii muţi, care aveau a cunoaşte întîmplările şi a duce în taină veştile unde ştiau ei. Invăţătorul a încălecat pe catîr şi s'a îndreptat spre munte. Cînd soarele a luminat dumbrava, s'a întors fiecare în loc, oprindu-se şi privind în urmă. S'au închinat spre lumină. Au văzut pe puiul de leu stînd dinaintea pridvorului şi păzind căsuţa, ceea ce a dat bună nădejde lui Ferid şi filosofului, că se vor mai întoarce acolo. Şi-au mai făcut un semn cu mîna şi s'a dus fiecare în calea sa.

Impăratul Kira dăduse poruncă să se facă mare adunare a curtenilor şi să fie împodobită cu flori sala cea mare a divanului. Cum s'a arătat Ferid, l-au întîmpinat slujitorii şi l-au dus la baia împărătească; i-au luat toiagul; au scos de pe el straiele de filosof, care, cum se ştie, sînt straie de puţin preţ. L-au scăldat şi l-au uns cu miresme, l-au îmbrăcat cu mantie albă şi i-au pus cunună de trandafiri. Li se părea însă de mirare tuturor slujitorilor că măria-sa Ferid tace.

Ei nu conteneau să-l întrebe felurite lucruri; măria-sa Ferid se uita la ei cu blîndeţă şi tăcea.

— Poate îşi păstrează cele dintăi vorbe pentru părintele său împăratul, grăiau ei în de ei curtenii.

La al treilea ceas al dimineţii a dat sunet gongul şi Kira-împărat a păşit la jilţul de aur şi nestemate, întru toată a sa strălucire. Spatarul îi ducea spata şi scutierul îi ducea stema cu smalţul leului şi al Soarelui; cuparul îi ducea cupa şi pivnicerul purta ulciorul de vin.

Asemenea arătare curtenii o tâmâceau astfel: bucură-se împăratul de puterea şi mărirea sa; dar mai vîrtos se va veseli de fiul său, bind vinul desfătării.

Au intrat şi s'au aşezat împrejur şi cei şapte sfetnici filosofi ai împărăţiei. Fiecare avea toiagul său şi fiecare îşi mîngîia barba sa.

A cuvîntat împăratul Kira:

— Să se înfăţişeze fiul nostru prea-iubit.

A strigat şi pristavul porunca.

Slujitorii au purtat de subsuori pe cocon şi l-au adus înaintea împăratului.

Impăratul l-a privit cu plăcere pe Ferid; l-au privit cu plăcere şi filosofii, încuviinţînd cu frunţile. Adică: Bine; foarte bine.

Inălţimea sa a mai aşteptat puţin; apoi s'a săltat din jilţ şi s'a uitat asupra adunării.

— Unde e dascalul Sindipa? a întrebat măria-sa. Poftesc să vie şi dascalul Sindipa.

Curtenii şopteau între ei: N'a venit dascalul Sindipa.

Filosofii au întors unul către altul nasurile, întăi într'o parte, pe urmă în altă parte. Nuşrevan filosof a îndrăznit a tuşi uşor. Niciunul n'a scos cuvînt.

— Unde-i Sindipa? s'a mirat împăratul.

S'a păstrat tăcerea.

Impăratul şi-a întors privirile către fiul său. L-a cercetat cu blîndeţă:

— Unde e dascalul? de ce n'a venit?

Mare mirare a fost în acea împărătească adunare, cînd s'a văzut că Ferid stă înmărmurit. Nici nu şi-a mişcat buzele; nici n'a clipit din ochi.

— Te-am întrebat, a stăruit cu nelinişte împăratul; răspunde părintelui tău.

Ferid a stat mut.

— Ce este? de ce nu răspunzi?

Pe obrazul împăratului s'a zugrăvit întăi uimire; apoi s'a arătat spaimă. Cu mâna dreaptă a dat la o parte pe spatar, cu mîna stîngă a dat la o parte pe scutier; a săltat din jilţ, făcînd doi paşi înainte. Şoaptele curtenilor se alungau iute prin toate colţurile ca nişte gîngănii veninoase; îndată au ajuns şi au răscolit cămările dinlăuntru, unde femeile gătite aşteptau să iasă şi ele la lumina zilei.

Impăratul a coborît la coconul său şi i-a pus mîna sa dreaptă pe umăr:

— Fiule al nostru prea-iubit, ce ai?

Ferid pare a înţelege glasul tatălui său, dar nu dă răspuns. A fost numai o părere că ar fi înţelegînd. Nuşrevan filosof îşi mătură pieptul cu barba. Fiecare barbă a fiecărui filosof se nelinişteşte.

Impăratul, însfîrşit, s'a întors spre ei:

— Sfetnicilor, puteţi domniile voastre pătrunde această taină? puteţi oare da împărăţiei mele vreo lămurire? Credinciosule al nostru sfetnic Nuşrevan, domnia-ta ce spui?

— Inălţate împărate, a răspuns Nuşrevan filosof, ce-aşi putea eu îndrăzni să cuget, cînd împăratul meu este de faţă? Mintea strălucirii tale e cu mult mai pătrunzătoare decît a oricăruia dintre noi şi decît a tuturor la un loc; într'o clipă măria-ta poţi face să scapere cremenea celei mai negre taine. N'aşi îndrăzni deci să alătur prepusurile mele acolo unde luminăţia-ta dintr'odată ai înţeles că dascalul Sindipa, ca un vrăjitor egiptean ce se află, neputînd îndeplini legămîntul său şi temîndu-se de pedeapsă, a încuiat cu farmece glasul coconului, iar el-însuşi a fugit.

— Am înţeles asta! a strigat cu mînie Kira-împărat; dar vicleanul nu va scăpa de dreapta noastră mînie. Să vie căpitanul străjii mele!

— Aici sînt, strălucite stăpîne!

— Aicea eşti? ai venit?

— Aicea sînt, strălucite soare al vieţii şi ascult porunca ta: să mă duc în clipă cu o sută de călăreţi, să caut pe dascalul Sindipa.

— Să încaleci şi să te duci în clipă cu o sută de călăreţi! a poruncit cu mînie împăratul.

— Unde să-l caut, strălucite stăpîne?

Kira-împărat s'a întors către sfetnicii săi:

— Unde să-l caute? s'a mirat măria-sa.

Filozofii au venit mai aproape şi s'au sfătuit; după asta au fost de părere ca vicleanul dascal Sindipa să fie căutat pretutindeni.

— Să iai o sută, să iai o mie, să iai o mie de mii, s'a mîniat împăratul ameninţînd pe căpitanul străjilor, şi să-mi găseşti pe tirălos. Vrau să-l văd în faţa mea şi să vie gîdea nostru Hurda să-l jupoaie

de piele înainte de a-i reteza capul cu paloșul. Ce ai tu, copile ? s'a întors după aceea măria-sa la Ferid; încearcă de grăiește, ori fă un semn, ca să înțeleg ceva.

Au venit la Ferid și filosofii, pipăindu-l.

— Pare a fi întreg, numai cît nu scoate cuvînt, a zis cu încredințare Nușrevan. Am putea să cercetăm dacă are simțirea toată înfingîndu-i un bold în coapsă ori în grumaz; dar nu se cuvine să împungem cocon împărătesc. Dacă ar fi mișel, ar putea scoate gidea adevărul spînzurîndu-l în cîrlige și bătîndu-l cu harapnicul; dar asemenea lucru nu s'a pomenit pentru odraslă domnească decînd e lumea. O ființă din os sfînt poate pierde căpățîna prin sabia gidei, dacă binevoiește a porunci împăratul; dar pîngărită de biciu ori de alte mișelnice cercări nu se cuvine a fi în veci.

S'a mirat împăratul:

— Cum să facem atunci ?

— Nu este alta de făcut, luminate împărate, decît să așteptăm voia lui Dumnezeu. Numai sfinția-sa stă deasupra împărățiilor.

— Așa este; dar pînă cînd să așteptăm ?

Filosofii s'au sfătuit iar, chibzuind să afle cît este de așteptat. In vremea asta Ferid sta singur la o parte, tăcut și mîhnit. Muierile se mișcaseră curioase din cămările dinlăuntru și veniseră în preajma lui, uitîndu-se la el cu milă. Cutezaseră apoi să vie lîngă dînsul, atingîndu-l cu mînuțele lor cu unghii roșii și mîngîindu-l.

In supărarea sa, Kira-împărat s'a întors spre pivnicer și spre paharnic, poruncind să i se dreagă vin în cupă. Inainte de a primi cupa, a stat privind pe Șatun, cea mai iubită soție a sa, dintre cele șapte soții pe care le stăpînea măria-sa în cămările dinlăuntrul palatului.

Șatun se oprise o clipă lîngă Ferid, apoi a venit către stăpînul său. Paharnicul a luat credința, după aceea a trecut împăratului cupa. Măria-sa a sorbit de două ori și a făcut cu oarecare mulțămire: A ! a !

— Stăpîne slăvite, a vorbit Șatun, îngăduie să stau o clipă în cel mai plăcut adăpost, lîngă măria-ta.

Impăratul a zîmbit, încuviințînd. A mai sorbit odată, făcînd iarăși : A ! Șatun era cea mai frumoasă muiere a împărăției persienești; deși era tînără, se afla bine împlinită, după gustul împăraților vechi. Purta feregea de mătasă de coloarea macului sălbatic. Cum cîntase un poet al timpului, gura ei părea rodie coaptă, ochii ei erau pui de lăstun; pielea ei lucea ca un ban nou.

Locul de naștere al frumoasei Șatun era departe, dincolo de munții din miază-noapte care se chiamă Streșina-Lumii. Puii de lăstun stăteau puțin pieziș, cu cozile spre tîmple. Călăreții turcomani care o aduseseră împăratului îi dăduseră nume nou: Altînghiul, adică Trandafir-de-aur. Curtenii nu îndrăzneau să-i spuie decît Șatun; numai împăratul își luase îngăduința să rostească urechiușelor ei, în iatac, numele cel nou.

— Ce-ți este voia, Șatun ? a întrebat măria-sa.

— Puternice stăpîne, a zis prea iubita lui soție cu glas dulce; înainte de a se duce la pedeapsa aceea care se mai chiamă și învățătură, Ferid, coconul Domnului meu, obișnuia să vie în chilie la mine, ca să cânte jucării și să audă cîntece. Lipsit fiind de dragostea maicii sale, găsea o petrecere și o mîngîiere acolo. Stăpîne, socot că numai eu ași putea, cu blîndeță și gingășie, să-l fac să vorbească — dacă muțenia lui e prefăcută ori poruncită. Iar dacă e legat prin vrăji, vom găsi o femeie bătrînă să-i desfacă.

— Bine, a poruncit împăratul; fă precum spui.

Șatun s'a închinat înaintea stăpînului său. S'a întors spre Ferid, luîndu-l de mînă și ducîndu-l cu sine. Adunarea a rămas pe loc, așteptînd. Impăratul a mai poftit o cupă de vin de Șiraz.

După ce l-a dus în camara sa pe cocon, Șatun l-a așezat pe un coltuc de puf lîngă sine, alăturea de divan.

— Dragul meu Ferid, a zis ea cu dulceață, uită-te la mine, îmblînzește-te și vorbește.

Coconul tăcea, după rînduiala lui.

Șatun i-a mîngîiat puful bărbii și mustăcioara.

— De cînd veneai în această chilie, a urmat ea, a trecut atîta vreme cît ți-a trebuit ca să crești și să fii bărbat falnic. Nici nu te-ași fi cunoscut, dacă te-ași fi întîlnit undeva pe cale, ori într'un loc străin. Dacă m'ai fi cuprins, ași fi țipat; dar dacă ai fi vorbit, te-ași fi cunoscut după glas.

Ai fost prieten cu mine, urmă ea văzîndu-i neclintirea; mă mir că astăzi te arăți dușman al meu. Știu că-ți plăceau danțurile mele; dacă dorești, lepăd haina și danțez numai pentru tine. Iți plăcea să simțești mireasma sînului meu. Dacă îți pleci spre mine obrazul, vei simți că e aceeași.

Unind la vorbă fapta, Șatun cuprinse pe Ferid făcîndu-l să simtă mireasma oleului de roze.

El se trase îndărăt. Ea rîse cu plăcere și-l cuprinse iar.

— Nu-ți cer atîta să vorbești, s'a întors ea cu glas scăzut, cît să mă asculți. Eu am înțeles că ai asupra ta o poruncă a tăcerii. Cînd vei avea iar glas, ași dori ca vorbele tale să fie prea-plăcute urechilor mele. Dacă poftești, sînt a ta. Dacă poruncești, bătrînul nu va mai fi. Cunosc o doftorie și, desară, poate să bea cea din urmă cupă de vin. Tuturora le ești drag și toți te slăvesc; toată Persia va fi bucuroasă de împărat tînăr, frumos și viteaz.

Ochii lui Ferid s'au aprins. Șatun a crezut că s'au aprins de plăcere pentru dînsa și s'a alăturat mai strîns de el, cuprinzîndu-l de după grumaz.

Coconul a răsărit în picioare și a respins-o.

A răcnit cu mînie:

— In șapte zile vei afla răspunsul meu!

Pe urmă, dintr'odată și-a mușcat limba cu spaimă, avînd înaintea ochilor vedenia dascalului său. In aceeași clipă Șatun s'a rosto-

golit în lungul divanului, rupînd de pe ea feregeaua, smulgîndu-și părul și vîrîndu-și în lostuni unghiile. A țipat de trei ori, din ce în ce mai tare și mai ascuțit :

— Vai ! vai ! vai !

Au răspuns murmure de întrebări; s'a stîrnit mișcare în sala divanului, au pătruns slujitori în tinda chiliei. S'a arătat și măria-sa împăratul, cu mare uimire.

— Vai! s'a zvîrcolit Șatun cu disperare, căzînd în genunchi și tîrîndu-se pe covor către Domnul său; nu mă lăsa, stăpâne al meu prea-iubit! Am crezut că duc în chilia mea un copil blînd, și am cunoscut cu spaimă un tigru, care m'a cuprins voind să pîngărească bunul tatălui său.

— Cum? ce? a răcnit împăratul cu înfricoșare; cine și unde?

— Fiul măriei-tale, împărate, plîngea Șatun, a voit să mă rușineze! Ia-mi viața, mărita-ta, căci nu mai putem trăi amîndoi lîngă tine.

Împăratul a zvîrlit cupa de aur în capul slujitorilor celor mai apropiați. A apucat de grumaz, fără să-i vadă, pe doi filosofi ai săi. A răcnit cu turbare.

— Luați-l pe nelegiuit, închideți-l la întuneric. Gîdea să-și ascută paloșul; desară să-i taie gîtul.

S'a făcut mare spaimă între curteni. Nimene n'avea inimă să înainteze spre cocon, căci tuturor le era drag. Împăratul a bătut din picior:

— Luați-l!

L-au cuprins slujitorii și l-au dus. El nu arăta nici ură, nici spaimă, și urma să tacă, ceeace cu nespusă mirare au băgat de samă filosofii.

Împăratul nu înceta să se frămînte și să bolborosească, holbîndu-se cu mînie asupra tuturor celor din juru-i, încît frumoasa Șatun s'a înfricoșat, închizîndu-se în chilia ei. S'au tras cu sfială toți curtenii afară. S'au oprit numai filosofii în divan, așteptînd pe Domnul lor și știindu-l că va avea nevoie de ei.

Măria-sa se plimba singur prin tinda îngustă, oprindu-se din cînd în cînd și mormăind cu obidă.

— O, domnilor și fraților, a cuvîntat în divan cel dintîiu sfetnic, Nușrevan filosof; ce facem noi acum? Împăratul nostru prea-puternic a dat poruncă să fie stricat coconul său, și s'ar fi cuvenit ca porunca aceasta să nu fie dată năprasnic și fără cercetare. Învățăturile noastre arată că orice pricină are două înfățișeri și două întrebări. La învinuirea femeii, se cuvine să răspundă coconul.

— Însă coconul nu vrea să răspundă, a grăit din locul său Aban-filosof.

— Întocmai precum spui, iubite frate filosoafe, coconul nu vrea să răspundă. Dacă muțenia lui este vrajă, să așteptăm pînă ce l-or

deslega vracii și va răspunde atunci. Dacă muțenia lui și-a poruncit-o el singur, trebuie să așteptăm ziua cînd se va deslega de această rînduială și va vorbi. Atunci iarăși va putea fi întrebat. Ori va mărturisi, ori va tăgădui, — părintele său va hotărî cu bună știință. S'a trecut, domnilor, vremea cînd tiranii Persiei tăiau capetele fără întrebare. De cînd s'a statornicit divan filosofesc, împărații au învățat a face judecata cu cercetarea cuvenită.

— Așa este, a amestecat cuvînt Mitrida filosoful; ai dreptate, iubite frate al nostru Nușrevan. Dar dacă împăratul ridică sabia, ce poate face filosoful? îndrăzni-vom noi să înfruntăm pe măria-sa?

— Nu știu; să vedem, a zis Nușrevan filosof cu îndoială; de aceea am deschis acest sfat. Din sfatul filosofilor numaidecît va să iasă lumină.

Intre cei șapte sfetnici ai împărăției se afla și Lidra, care era mare iubitor de vin și i se rumenea nasul în fiecare zi de la al doilea ceas al dimineții. A ris Lidra filosof și a zis:

— Iată de ce, domnilor, trebuie să înfruntăm pe măria-sa. Căci dacă nu-l înfruntăm și îl lăsăm să strice pe cocon, mîni îi va părea poate rău și se va întoarce asupra noastră mustrîndu-ne că am tăcut: datori sîntem să cerem iertare ori amînare, cum e totdeauna obiceiul nostru, cînd osîndește măria-sa pe cineva la moarte. Un singur moștenitor are împărăția; dacă acesta piere, sufletul părintelui nemîngîiat va fi, însă al împăratului se va încrînceana punîndu-ne nouă îndoită vină. Mă tem să nu fie mustrarea măriei-sale așa de înfricoșată, încît să rămînem scurtați de capete. Cel puțin eu ași dori să nu mi se împuținează zilele, cît mai am vin bun în ulcioarele mele.

Era între filosofi și Urga, de neamul său dela Mongolia.

— Dacă lăsăm pe împărat în voia mîniei sale, a grăit Urga filosof, atuncea eu vă poftesc să-mi dați drumul, ca să încalec în pripă și să mă duc spre miază-noapte.

— Ba să nu te duci, l-a oprit Nușrevan filosof, și să stai cu noi, ca să facem legămînt cu toții să oprim pe măria-sa de a săvârși asemenea faptă.

— Dar dacă Ferid e vinovat? a întrebat Cos, filosul cel roșcat.

— O, Cos filosoafe, i-a întors răspuns atunci Aban; domn'a-ta ești între noi cel mai tînăr, și cunoaștere a patimilor omenești ai mai puțină decît noi. Noi cei mai vîrstnici ne-am mirat că Ferid avea pe el straiul în cea mai bună rînduială, iar răsuflarea sa nu era ca unui harmasaraș înfierbîntat. Deci poate că femeia tăinuiește alt adevăr. Iar dacă Ferid nu e vinovat și piere, nu vă întreb ce vom răspunde împăratului acestuia de pe pămînt, dar ce vom răspunde unui județ mai înfricoșat, cînd va veni vremea să se facă cercetarea faptelor noastre.

Nușrevan marele sfetnic a suspinat:

— Iată deci, domnilor, că sfatul nostru s'a luminat. Am înțeles că bine este să fim cu toții într'o înțelegere; că bine este de asemeni să nu ne pierdem mai tîrziu căpățînile; și că se poate ca vina să fie a muierii și nu a coconului. Să ridicăm cuvînt și sfat la împărăție, să nu piară coconul. Insă eu mai știu una, că, mîni, femeia rea cere iarăși osîndă pentru Ferid. Poate ar fi mai bine să îndemnăm pe împărat ca să taie numai pe Sindipa: așa poate își va izbăvi mînia. Dar iarăși mă întorc și zic că Sindipa nu-i aici, ca să poată fi tăiat. De asemenea, muierea nu cere capul lui Sindipa, ci al lui Ferid.

S'a sculat iarăși Lidra·

— Domnilor, mie îmi este sete și m'aș grăbi să mă duc la ale mele. Intr'o zi nu se pot face toate; să rămîie fiecărei zile răutatea ei, cum a spus Pramata, cel mai de demult învățător al nostru dela India. Să înlăturăm deocamdată astăzi sabia de deasupra lui Ferid. Mîni, ne vom nevoi s'o înlăturăm iarăși. Iată, vine măria-sa împăratul. Cel întăiu și cel mai gros dintre sfetnici să vorbească. Cere învoire dela măria-sa și, dacă măria-sa îți îngăduie cuvînt, știu că filosoful va birui pe împărat, de oarece limba e mai ageră decît sabia.

Intr'adevăr, împăratul obosise de atîta umblet și mînie. Văzîndu-se singur, își căuta filosofii. Cum intră în divan, cu toții i se închinară în tăcere, măria-sa își lăsă trupul să cadă în jilț și se uită încruntat în jurul său.

O silabă — stiglete al mirării — i-a zburat de pe buze:

— Hm!

Atuncea sfetnicul Nușrevan cu grabă a făcut un pas înainte, voind parcă să prindă acea stranie și nevăzută vietate.

MIHAIL SADOVEANU

TRADUCERI DIN RAINER MARIA RILKE

DOUA DIN SONETELE CĂTRE ORFEU

II, 1.

Răsuflare, poem nezărit!
Spațiu pur pe care, necontenit,
îl dau în schimb pentru propria-mi existență.
Contrapondere în care mă întîmplu în cadență.

Unic val a cărui mare
treptată sînt eu;
dintre mări cea mai păstrătoare, —
spațiu cîștigat mereu.

Cîte locuri din spațiu n'au existat
în mine-odinioară! Multe vînturi zglobii
parcă mi-ar fi copii.

Mă mai cunoști, tu, adiere, plină de locurile unde-am stat?
Tu, scoarță curată,
rotunjime și frunză a vorbelor mele de altădată.

II, 3.

Oglinzi: pin'acum nimeni n'a spus încă
ce sînteți voi în firea voastr'adîncă.
Lacune ale vremii, împînzite
parcă numai cu găuri de site.

In goale săli lumina voastră se risipește.
Adînci ca niște codri sînteți, în seri albastre...
Și candelabrul ca un cerb pășește
prin nepătrunderile voastre.

Citeodată sînteți pline de figuri pictate.
Unele par în voi scufundate,
pe altele, de frică, departe le-ați trimis.

Dar cea mai frumoasă va sta ca un vis
pînă cînd prin obrajii păstrați va străbate
limpedele, slobodul Narcis

AL. PHILIPPIDE

FRICA DE FORMULE

Oamenii în general, semidocții în special și politicienii încă și mai mult (ei fiind cei mai intens și activ semidocți dintre oameni) — se sperie de formule (sau se entuziasmează delirant, ceeace-i în fond tot una). Expresiuni ca socialism, naționalism, comunism, rassism, sunt, de vre-o cîțiva ani încoace de o mare putere executivă pe măsură ce ele acționează mai direct și mai independent de vre-un conținut. In fața cuvîntului comunism sau naționalism, omul ajunge a porni somnambulic la fapte, dictate firește de interese foarte personale și fără nici o legătură cu semnificația reală a formulei.

Din fericire însă, sensibilitatea panică la auzul lozincelor are un antidot: nevoia, necesitățile reale, trebuințele urgente. Un proverb popular zice că nevoia e mama tuturor invențiilor. Nu este tocmai exact. La dreptul vorbind invențiunile importante se produc mai ales în momentele de liniște și 'n epocile de belșug material, cînd mintea omenească se bucură de răgaz suficient și cînd solicitudinea omului pentru umana specie se poate slobod exercita. Marile invenții nu-s cele materiale, ci cele morale, acele care urmăresc o îmbunătățire a condiției și demnității umane, care vor un supliment de fericire prin dreptate. Și acest soiu de invențiuni au loc atunci cînd gîndul nostru e relativ desrobit de foame sau frică.

Asta nu însamnă că foamea sau frica sau, în general, necesitatea urgentă nu are un oarecare efect asupra invențiilor. Dar..... asupra invențiilor deja făcute, făcute în epocile de prosperitate fizică și morală, invenții relativ vechi dar neluate în seamă din pricină că ele se găseau legate de cîte vre-o formulă în „ism" ce stîrnea antipatie în sufletul celor pe care formulele îi înspăimîntă. Nevoia are această proprietate de a ne face să nu ne mai fie frică de formule. Frica vindecă frica. Teama de a pierde totul ne face să învingem o teamă mai mică, teama noastră prostească în fața cuvîntului, a simplului cuvînt.

Un exemplu foarte doveditor îmi vine acum în minte.

Inainte de răsboiu, cînd, pentru universitate, citeam primele mele cărți de economie politică, găseam în toate capitolele, înșirate soluțiile școlii liberale alături de cele ale școlilor socialiste. La capitolul impoztielor, se vorbea, firește, și de impozitul pe venit, pro-

porțional și progresiv, dar arătîndu-se că, în mod teoretic și ideal, impozitul acesta e seducător și echitabil, însă, utopic, și istoricește imposibil, realizarea lui fiind condiționată de aceea a regimului socialist, el însuși utopic prin excelență.

Vine, între timp, războiul, cu crescînda lui nevoe de bani. Rînd pe rînd, statele — atît cele cu democrație bazată pe justiție, cît și cele construite pe ascultare oarbă —, atît cele beligerante cît și cele neutre, introduc impozitul proporțional și progresiv pe venit. Lucrul s'a petrecut fără vorbe, automat și irezistibil. Nevoia de bani făcuse să tacă frica de formule. Guvernele continuau să deteste socialismul. Dar guvernații, subt imperiul necesității imediate, au uitat să se mai sperie de formule. Și după încheierea păcii, n'a mai rămas nici-un stat în Europa care să conceapă că sistemul fiscal normal al unui stat s'ar putea dispensa de această reformă privită cîți-va ani înainte ca o utopică revoluție socialistă.

Imprejurările actuale din România mă fac să mă gîndesc la un alt caz, destul de similar.

Reforma noastră agrară fusese votată și ea subt imperiul unei necesități oarbe, într'un moment cînd teama de formule pur verbale trebuise să cedeze pasul temerii de alte lucruri mult mai grave. Cîți-va ani după, spiritele se calmau și eterna prostească panică în fața formulei goale reapărea iarăși. Un potop de critici, unele mai docte decît altele, erau svîrlite împotriva împroprietăririi țărănești. Unii o acuzau de socialism. Alții îi reproșau că, din contra, calcă legile socialismului, care înseamnă prin definiție socializare și concentrare, iar nu morcelare. Unii declarau că o reformă care tinde să facă din țăran un mic burghez este o nerozie, țăranul neputînd, prin firea lui, niciodată să devină așa ceva. Alții declarau că nerozia era să vrei să faci din țăran un mic burghez tocmai pentru că lucrul era posibil, că adică prin noua reformă țăranul devenea efectiv un mic burghez și că asta trebuia evitat, ca fiind contrariu evoluției dialectice a istoriei.

Prin anii 1923—1924, cînd în Aula Fundației Carol veneau să conferențieze în fiecare Duminică toți foștii actualii și viitorii miniștri (ceea ce producea o imensă consumație de substanță cenușie vrednică desigur de o mai bună cauză), m'am apucat să recitesc mai atent literatura socialistă asupra problemei agrare, lucru la care mă obligau și alte două împrejurări: faptul că aparțineam „Vieții romînești" care avea o ideologie țăranofilă, și faptul că eram profesor de Istoria doctrinelor sociale la Facultatea de drept. In urma acestor reflecțiuni și lecturi, ajunsesem la următoarele concluziuni, pe care le expuneam în Viața Romînească, în Adevărul și 'n Independența Economică:

Nu există neapărat contradicție între morcelism și socialism, între poporanism și marxism. Ba chiar, dintre toate bunurile economice, pămîntul e cel dintîi capabil a se supune comunismului marxist. E cel mai timpuriu matur pentru socializare. Căci o îm-

proprietărire ca cele făcute după războiu în Europa înseamnă implicit și prealabil afirmarea proprietății Statului, a Comunității asupra totalității pămîntului dintr'o țară. Iar micul ogor lăsat săteanului nu e un bun capitalist, ci are caracterul de unealtă, exact cum ar fi ciocanul sau dalta. Dimensiunile reduse ale pămîntului îi schimbă și natura, așa cum 2 lei sunt monedă iar 2 miliarde sunt capital. In materie economică schimbările cantitative devin schimbări calitative. Variația de volum preface natura, substanța însăși a fenomenului. Este paradoxul fundamental al faptului economic. Și Marx mai strălucit ca oricare altul a atras atenția asupră-i. Nu este deci contradictorie cu marxismul o împroprietărire țărănească. E chiar cea mai conformă cu procesul dialectic marxist:

Lucrătorul proprietar al uneltei (epoca precapitalistă).
Lucrătorul despărțit de unelte (epoca capitalistă).
Lucrătorul din nou împreunat cu uneltele sale (epoca socialistă).

Bine-înțeles, pentru ca ultima fază să fie cu adevărat socialistă, trebue ca productivitatea sistemului să fie superioară celei din regimul precedent. Socialismul postulează nu numai un plus de justiție, de democrație și de libertate, dar și o mai eficace productivitate. Și aci tocmai rezida una din principalele obiecții ale reacționarilor. Ei arătau, cu o aparență de dreptate, că în vechea exploatare boerească a Vechiului-Regat se făcea mai mult grîu decît pe moșioara liliputană a țăranului împroprietărit, incult și trîndav.

Fără îndoială, acest țăran de după reformă producea mai puțin decît ciocoiul care lucra cu capital, organizare bună și sclavi aproape gratuiți. Decît asta abunda tocmai în sensul teoriei socialiste. Căci într'un regim colectivist, unde pămîntul este al comunității, și unde individul nu-l poate decît folosi ca o unealtă, producția nu poate să se facă la capriciul voinței individului, ci după un plan prestabilit de societatea întreagă. Să nu uităm că principala discordie dintre școlile burgheze și cele socialiste este faimoasa „anarhie a producției capitaliste", incoherența dezastruoasă a unui regim unde fiecare produce după cheful, socotelile, lenea sau fantezia lui personală. Intr'un regim comunist, cantitatea și natura producției este determinată de comunitate pentru toată întinderea comunității și pentru toată durata unei campaniei de producțiune.

Așa dar — scriam eu în 1934 în Adevărul — într'un regim țărănesc ca al nostru și ca al țărilor ce au făcut o reformă agrară ca a noastră, regim net socialist, și anume țărănist — căci țărănism e sinonim cu socialism agrar — singurul mod de producție compatibil cu spiritul regimului ar fi acela unde următoarele două condițiuni ar fi îndeplinite:

1. Orice țăran să fie obligat a obține un anumit rendament la hectar, stabilit după fertilitatea locului, și subt pedeapsă de a i se lua pămîntul și a se da altuia care nu are, sau chiar unuia care mai are, dar care a obținut acel rendament (sau unul superior).

2. Natura culturii să nu fie lăsată la aprecierea țăranului, ci indicată de Stat, potrivit nevoilor economiei naționale în ansamblul ei. Aceasta iarăși subt sancțiunea perderii pămîntului.

Acel articol a stîrnit un potop de indignare alternată cu dispreț. Indignarea provenea mai ales dela țărăniști, în numele libertății asuprite. Iar disprețul venea din toate taberile, în numele realismului care batjocorea caracterul utopic al propunerilor mele.

Țin să reamintesc că pe vremea aceea — era în 1924 — nu exista nazional-socialism, nici Hitler, nici planuri cincinale. Aceasta are importanță pentru că Germana celui de al III-lea Reich, mînată nu de preocuparea de a se conforma marxismului (pe care îl ignoră în ambele înțelesuri ale cuvîntului) ci împinsă de necesitate, de foame și de frică a zilei de mîine, a introdus, în exploatarea pămîntului, exact cele două condiții propuse de mine cu zece ani înainte. Inutil să adaog că nu acel articol a fost inspiratorul economiei agrare naziste. Ni cet excès d'honneur.......... Nu. A fost tocmai fenomenul oarecum contrar: absența de doctrină socială, desrobirea de orice preocupare ideologică (ideologia ar fi jenat pe Germani, căci era de inspirație marxistă, și mai precis davidistă); una din cauzele reformei germane a fost tocmai încetarea în mintea guvernanților nazisti, a oricărei panici în fața formulelor în „ism", și ascultarea directă de simpla necesitate de a intensifica producția pămîntului. Bineînțeles, în cîțiva ani, datorită noului sistem, rendamentul agriculturii germane s'a triplat.

Desigur, Germanii au mai adăogat, la cele două condiții, și numeroase altele, ca bunăoară restricții cu privire la vînzarea, de către țăran, a produsului recoltei sale. Asemenea măsuri pot fi bune sau reie, în tot cazul nu-s indispensabile ca cele două de care vorbeam eu.

Dar să lăsăm Germania și să ne întoarcem la Romînia.

Introducerea celor două amintite măsuri întîlnește nenumărate rezistențe. Mai întîi aceea a spiritului falș-democratic al Romînului. A obliga pe țăran să facă, la el acasă, ce vrea altul; apoi a-i lua, eventual pămîntul și a-l da altuia, toate acestea apar Romînului mijlociu ca atentate odioase la libertate. Pe el nu-l jenează absența de libertate la care îi este supusă gîndirea, dar îl deranjează amarnic să-l tulburi în lenea și în ignoranța lui. Pe de altă parte nu e destul de civilizat ca să priceapă că o măsură care e luată contra tuturora, fără excepție, ba chiar fără distincție între guvernanți și guvernați, căci însuși Primul Ministru al țării, dacă ar avea pămînt, va trebui să se supună acelorași reguli și acelorași sancțiuni — că deci o asemenea măsură egalitară, oricît de incomodă ar fi, este totuși esențialmente democratică (fără a mai vorbi de cîștigul bănesc ce rezultă din asta; și banul a fost totdeauna o sursă de libertate, de liberare).

O a doua rezistență este aceea a lipsei de inițiativă a guvernanților. O măsură ca aceea de care vorbeam în articolul din Adevărul cere fără îndoială bătae de cap, organizare minuțioasă, control cinstit, curaj moral inerent începuturilor, ba chiar oarecare impopularitate în primele timpuri, pînă ce țărănimea va realiza binefacerile sistemului și cînd deci impopularitatea se transformă dela sine în imensă recunoștință.

O a treia rezistență este în frica de a părea socialist, comunist, și alte orori cu aceeași desinență.

O altă temere este aceea de a fi acuzați că am plagiat pe naziști.

In schimb, în ultima vreme au apărut și circumstanțe favorabile. Starea noastră de neutralitate atrage o mare cerere de grîne din partea beligeranților. Asta ar putea eventual iuți zelul țăranului producător. Siguranța debușeului și sporirea cîștigului i-ar putea stimula puterea și voința de muncă.

Dar pofta de profit nu are, vai, tăria necesității, a adevăratei necesități. Și o asemenea necesitate nu există încă acum. S'ar putea ivi mai tîrziu. Statele beligerante, pe măsură ce războiul s'ar prelungi și proviziile de hrană s'ar împuțina, vor cere a cumpăra tot mai mari cantități de cereale. Vînzările crescînde, stîrnite de urcarea prețului și mirajul cîștigului, ar putea să ne ducă la un moment cînd exportul de alimente ar periclita satisfacerea nevoilor de consum intern și ar risca să determine o infometare a populației romînești. In fața unei asemenea primejdii, am fi nevoiți să refuzăm din comenzile făcute de statele beligerante. Dar acestea e foarte firesc că nu vor renunța dînsele la ele. Necesitatea se împacă greu cu renunțarea. Mai degrabă, beligeranții vor încerca să ne convingă să intensificăm producția, vor încerca să ne dovedească că lucrul e posibil, că a fost efectiv realizat la unii din ei în felul descris de noi adineaori, că s'ar putea tripla ușor rendamentul agricol din Romînia, că țăranul va protesta doar la început, nemulțumirea lui prefăcîndu-se în foarte scurt timp în gratitudine, că impopularitatea măsurii va exista iarăși numai la început, transformîndu-se iute în titlu de glorie pentru autorii ei.

Necesitatea va determina poate toate aceste curente de persuasiune. Și Romînia va avea atunci o producție agricolă mult mai mare decît cea de pînă acum (și încă și mai mare față de cea strict actuală, redusă subt nivelul normal din pricina concentrărilor militare, a rechizițiilor, etc...).

Și firește, sistemul acesta eminamente țărănist, care forțează pe țăran să-și ridice standardul de viață și-l înstărește de frică, de frica de a-și pierde pămîntul —, acest sistem, odată introdus de nevoe, subt presiunea urgenții momentului, va fi conservat pe urmă pentru valoarea lui pozitivă.

D. I. SUCHIANU

SCURT TRATAT DE ONTOLOGIE

Ai crede că „a exista" are o semnificație unică și perfect evidentă. Dar nu e așa. O bucată de fier și una de lemn au însușiri foarte deosebite, dar există la fel. Dimpotrivă, să considerăm un corp și spațiul pe care el îl ocupă; obiectul și locul ocupat au aceeași formă și acelaș volum, dar ai intuiția că există fiecare în alt fel. Masa aceasta există, perceptia celui ce o vede există și de asemenea există noțiunea abstractă „masă"; dar simți cum sensul verbului „a exista" se schimbă de fiecare dată.

Toate aceste feluri diverse de a exista sunt cunoscute de simțul comun. Știința nu descopere (sau nu creează) feluri noi de existență. Chipul existenții unui electron e acelaș cu a unui obiect material (cel puțin pentru fizica clasică) ori cât de deosebiți sunt ca însușiri.

Punem întrebarea: Ce au comun diversele feluri de „existență" pentru ca să fie toate numite la fel? Sau, dacă nu au decît numele comun (ca „broasca" din lac și „broasca" dela sertar), atunci cum se explică această comunitate de nume, care se repetă în atîtea limbi?

Trebue, de altfel, să prevenim o neînțelegere. Obiectele, spațiul, ideile abstracte ne apar, în chip natural, ca existente, fiecare în felul său. Cu alte cuvinte fiecare corespunde unei *intuiții existențiale* specifice. Aceste intuiții existențiale le comparăm între ele în scurtul tratat de față, fără să ne întrebăm dacă au dreptate obiectiv. Nu ne interesează, de pildă, dacă intuiția care afirmă că lucrul acesta există, e obiectiv îndreptățită sau nu. Vrem doar să analizăm intuiția însăși și *sensul* afirmației la care ea se reduce. Ziceam adineaori că electronii au acelaşi fel de existență ca obiectul material. Asta nu înseamnă că credem în existența obiectivă a electronilor. Inseamnă numai că afirmația simțului comun „obiectul există" și afirmația științei „electronul există", întrebuințează verbul „a exista", în acelaș înțeles.

Să considerăm nuanțele de cenușiu A, B, C, D..... A e aproape alb, B cu foarte puțin mai închis, C abia mai închis decât B, etc. Dacă vei pune alături nuanțele A și B, prima îți va apare albă, a doua cenușie, dacă compari B cu C, B îți va apare alb și C cenușiu, și așa mai departe. La fel putem considera o serie de „nuanțe existen-

țiale", pe cari să le numim de asemenea A, B, C, D...., astfel ca, dacă compari pe A cu B să ai impresia că A există și B nu, dacă compari pe B cu C să-ți pară că B există și C nu, și așa mai departe. O astfel de serie ar fi următoarea: un obiect material, o imagine din oglindă (sau un efect de miraj) un loc gol în spațiu, un număr real, un număr imaginar, un cerc pătrat. Considerați într'adevăr afirmațiile următoare, și fiecare în parte vă va părea justă, dacă nu o veți compara cu cea precedentă sau cu cea următoare.

Un obiect material, o casă adevărată, există, o casă văzută în deșert printr'un efect de miraj nu există.

Să presupunem că acea casă văzută prin miraj ocupă 10 metri cubi. Dacă faci abstracție de casă, rămîn 10 m^3 de spațiu gol. Compară efectul de miraj cu vidul pe care îl lasă în urmă-i și cred că ai să zici: „efectul de miraj există, vidul nu".

Cei 10 metri cubi de gol au o anumită formă (înfățișează, spre pildă, un paralelipiped) și au un loc anumit în spațiul întreg. Aceste însușiri concrete lipsesc numărului abstract „10". In consecință intuiția îmi spune: „o fracțiune anumită a spațiului există, 10 în general, nu".

10 există, fiind un număr real, dar $\sqrt{-10}$ nu există, căci e imaginar.

Numărul imaginar e o noțiune curentă în matematică, deci $\sqrt{-10}$ există, pe cînd un cerc pătrat nu există.

Și ar fi ușor de introdus alți termeni intermediari în serie.

*
* *

Cele ce preced dovedesc că nuanțele existențiale formează un sistem, o serie în care nu poți interverti doi termeni oare care.

Și după cum seria nuanțelor de cenușiu se reduce în realitate la amestecuri de alb și negru în proporții diverse, s'ar putea ca și nuanțele existențiale să aibă drept principiu două elemente simple. Aceste elemente simple, feluri de a exista diametral opuse, oarecum ca negrul și albul, le vom considera acum.

Iată o stare de conștiință, perceperea unui sunet prelung spre pildă. Te întrebi: sensația aceasta există? Cred că răspunsul natural ar fi afirmativ, *dar cu un sentiment de reticență*. Subt afirmație e o protestare mută care, dacă ar putea vorbi, ar zice: „sensația e mai curînd o devenire decît o existență. Subt curgerea continuă a sensației nu e nici un suport invariabil, care să te facă să zici, într'adevăr cu conștiința împăcată: „sensația există". Așa cum stau lucrurile nu pot scăpa de impresia că n'am întrebuințat cuvîntul „existență" cu totul corect".

Această voce prea scrupuloasă e foarte simptomatică și îi vom găsi mai tîrziu explicația; ea poate fi însă ușor redusă la tăcere, dacă compari senzația care „există" cu una care „nu există", spre pildă cu o durere *prefăcută*. Zici: „durerea mea există, pe cînd durerea lui era prefăcută", și toată lumea înțelege.

Dacă te întrebi ce înseamnă „a exista" în sensul pe care îl analizăm pentru moment, răspunsul e: a exista înseamnă *a dura* (atenție: întrebuințăm totdeauna „durată" în sensul bergsonian de *devenire*). Senzația care există a avut un început, un sfîrșit și durată între ele, durerii prefăcute ele i-au lipsit. Acestui fel de a exista să-i zicem „existență-durată".

Să trecem acum, după cum anunțasem, la polul opus, la o ideie abstractă. Te întrebi: „numărul 8 există"? De data asta la fel, cred că răspunsul e afimativ, dar cu un sentiment de reticență; ceva protestează în tine astfel: „lui 8 îi lipsește existența propriu zisă, concretă: *el nu are devenire*. Pe când senzația nu era decît durată, 8 rămîne în afara timpului". Și iarăși vom închide gura acestui protestatar doar comparînd pe 8 cu ceva care nu „există", *dar care nu există pe acelaș plan cu el*. Zici: între 6 și 7 nu există niciun număr întreg, există unul cuprins între 7 și 9". Astfel te vei convinge că atribui în chip natural un anumit fel de existență lui 8, fel pe care îl numim *existență-ideie*.

Dacă compari acum existența-durată cu existența-ideie, înțelegi mai bine problema inițială. In sensul întîi, a exista înseamnă *exclusiv* a dura, a fi o devenire. Dar atunci situația lui 8 e identică cu a suferinții prefăcute din exemplul de adineaori: nici ea nici el nu au devenire. Nimic nu face mai sensibilă nepotrivirea dintre cele două feluri de a exista. Și ne întrebăm: ce poate fi comun între existența care consistă în devenire și cea care exclude devenirea? Iar dacă nu au nimic comun, de ce se numesc amîndouă „existențe" în limbi foarte deosebite?

Pentru a găsi soluția să considerăm o existență pe care să o putem intitula astfel din toată inima, fără nicio reticență. Astfel e, de pildă, existența unui obiect material. *Vom constata atunci că această existență cuprinde ambele feluri de a exista de care a fost vorba*. Evident, bucata asta de fier are o durată a ei, paralelă cu durata mea conștientă. Felurile de a fi, stările bucății de fier fac o devenire proprie, un lanț neîntrerupt, concomitent cu stările *mele* de conștiință. Această durată poate schimba fierul nespus de mult, îi poate înlocui coloarea, forma, volumul, îl poate lichefia, gazeifica, etc.; toate însă vor fi stările *aceleiași* cantități de fier. Acest *ceva* care rămîne acelaș subt stările cele mai neasemănătoare este, în chip evident, *ideie*.

Intr'adevăr, identitatea e de două feluri (sau, sunt două înțelesuri ale cuvîntului „acelaș"). Cînd zic: „durerea a rămas *aceiași* ca acum un ceas", afirm o mare *asemănare* între starea conștientă de acum un ceas și cea de acum. In acest sens „acelaș" e relativ, o durere poate fi mai mult sau mai puțin „aceiași"; dar chiar la limită, cînd asemănarea ar fi perfectă, e vorba de *două* elemente pe care le compari și între care nu găsești diferențe. Dimpotrivă, când zic: „8 e acelaș 8, ori cînd l'ași gîndi", identitatea e lipsită de orice relativitate și, ceea ce e *mai* important, e afirmată *unicitatea* lui 8. Nici nu putea fi altfel: în exemplul întâi e vorba de elementele unei durate, pe cînd afirmația a doua exprimă tocmai independența ideiei „8" față de timp. Ceea ce se menține invariabil subt transformările bucății de fier are oare o identitate de asemănare sau una ideală? Evident o identitate ideală, căci nu avem *două* bucăți de fier care să semene mai mult sau mai puțin ci, riguros, o singură bucată de fier.

Vedem așa dar că un obiect material există și ca ideie și ca durată; sau, el e o ideie căruia spiritul nostru îi atribue devenire.

Ce ideie anume se ascunde în intuiția obiectului material? Ca să o găsești ajunge să elimini durata obiectului. Trebue adică să te întrebi: dacă n'ași mai avea convingerea că obiectul acesta posedă o durată proprie și că deci există independent de percepția mea, ce ar rămîne el pentru simțul comun? Răspunsul e: ar rămîne un sistem de senzații posibile, mai bine zis, o posibilitate de senzații.— „O bucată de fier se află aci". Această frază are două sensuri destul de deosebite. 1) Ea înseamnă că un mare număr de senzații vizuale, tactile, auditive, sunt posibile pentru mine sau pentru ori care altă ființă conștientă. 2) Ea mai afirmă că o devenire, o durată decurge acum, paralel cu durata mea conștientă și independentă de dînsa: ea afirmă durata obiectivă a bucății de fier. Dacă elimini acest al doilea sens nu rămâne din obiect decît posibilitatea unui sistem de senzații. Dar o posibilitate e, evident, o ideie, căci nu poate fi decît gîndită și nici decum percepută prin simțuri. *Posibilitatea de senzații*, e, așa dar, substratul ideal pe care îl căutam în intuiția obiectului exterior. Obiectul e o posibilitate de senzații căreia îi incorporăm o durată. Din ce motive spiritul omenesc procedează astfel e o întrebare care trece de limitele acestui tratat.

Acum e ușor de înțeles de ce durata și ideia dădeau impresia de existențe incomplete. „Existență" corespunde intuiției pe care o ai în fața unui amalgam de devenire și ideie. Fiecare din componentele amalgamului trebue să dea deci impresia de existență neisprăvită. Amîndouă vor putea fi numite, cu puțină bună voință, „existențe", cu toate că nu au nimic comun.

Intuiția existenței complete corespunde unui anumit echilibru între devenire și ideie; acest echilibru poate fi stricat în favoarea uneia sau celeilalte. Seria descrescătoare de existențe pe care am considerat'o are drept principiu diminuarea treptată a componentei

durată; de aceia toţi termenii seriei se înşiră în chip natural de-a lungul unei singure dimensiuni. Să vedem într'adevăr.

Un efect de miraj sau o imagine în oglindă sunt şi ele posibilităţi de sensaţii ca şi un obiect material, posibilităţi reduse, ce-i drept, la sensaţii vizuale. Dar marea lor inferioritate e de partea duratei. Un obiect din faţa unei oglinzi îşi schimbă culoarea, se face, de pildă, din roşu, verde. In durata mea conştientă se petrece aceiaşi devenire roşu-verde, fie că privesc obiectul, fie că privesc imaginea din oglindă (presupunînd că oglinda e bună). Dacă aşi avea o foarte mare fantezie vizuală mi-aşi putea imagina aceiaşi schimbare „aproape parcă aşi vedea-o''. Aşi avea atunci o a treia devenire roşu-verde în durata mea conştientă, similară cu primele două. Ca conţinut sensorial cele trei deveniri nu diferă, dar diferă cu atît mai mult printr'un alt factor care ar putea fi numit factorul exteriorizant. Cînd asist la schimbarea de culoare a *obiectului*, am convingerea că devenirea roşu-verde nu are loc numai în durata mea conştientă, ci şi în afara ei. Devenirea e obiectivată, intervine un factor exteriorizant. Cînd privesc schimbarea din oglindă, factorul exteriorizant e mai slab. Ai chiar iluzia că e nul cînd compari imaginea cu obiectul; adică: eşti tentat să crezi că, în cazul imaginei, simţul comun consideră devenirea roşu-verde ca cuprinsă *exclusiv* în durata conştientă a spectatorului, că devenirea imaginei *nu e nimic*. Dar asta e o iluzie. Singură devenirea roşu-verde *închipuită* e exclusiv subiectivă după simţul comun. Schimbarea din oglindă nu se petrece numai în durata mea, ci şi, *puţin*, în oglindă. Dovada e că, după convingerea comună, obiectul din faţa oglinzii s'ar oglindi în ea chiar în lipsa ori cărui spectator.

Din cele ce preced se vede că superioritatea existenţială a obiectului faţă de imagine e de fapt o superioritate a duratei. Astfel trebue să admitem că duratele se pot deosebi printr'un fel de *intensitate:* actul prin care acorzi o durată obiectului e mai „intens'' decît cel prin care acorzi o durată imaginei. Aceste diferenţe de intensitate nu pot fi descrise mai de aproape, după cum nu poţi descri diferenţa dintre un sunet mai tare şi altul mai slab. Putem spune doar atît: între toate duratele, omul cunoaşte numai una în chip direct: „durata sa conştientă''. Toate celelalte el le acordă, pe drept sau pe nedrept, *după modelul duratei sale conştiente*. Şi atunci, după cum aceste imitaţii sunt mai colorate sau mai palide, mai apropiate sau mai depărtate de modelul lor comun, duratele sunt mai intense sau mai puţin intense.

Aşa dar, durata imaginei e mai „slabă'' decît cea a obiectului; la rîndul ei, durata unei porţiuni determinate de spaţiu e mai puţin intensă decît cea a imaginei. Intrebată, intuiţia ar răspunde: imaginea tot are o devenire căci e *ceva* vizibil, pe când spaţiul însuşi nu e nimic, fiind vid''. Schimbările imaginei, chiar dacă le considerăm doar „aparenţe'', sunt totuşi mai mult decât lipsa ori cărei schimbări, atribuită spaţiului. Simţiţi cred, că imaginea „devine'' mai mult decît o porţiune de spaţiu.

O nouă scădere a componentei „durată'', are loc cînd trecem dela spaţiu la un număr. S'ar crede că o ideie abstractă nu implică nicio urmă de durată; chiar noi am descris adineaori existenţa-ideie ca opusă existenţei-durată, ca independentă de timp. Dar această independenţă e completă doar de *drept*, nu *de fapt*. In teorie ne dăm seama că numărul 8 exclude orice flux temporal, că exclude orice schimbare; şi totuşi spiritul nostru îi atribue pe nesimţite o durată, ce-i dreptul foarte palidă. Tot astfel ştim, în teorie, că suferinţele unui personaj de roman sunt inventate, şi totuşi le atribuim pe nesimţite realitate, altfel nu ne-ar emoţiona. Dovada cea mai bună că atribuim numerelor şi ideilor în genere durate insensibile e că „număr'' e un substantiv, şi că de obicei ideile au drept nume substantive; iar *substanţa* implică durata, după cum am arătat analizând „obiectul material''.

Dar durata unei idei abstracte e mai slabă decît a spaţiului, căci acesta poate varia măcar ca conţinut, pe cînd ideiei îi e refuzată pînă şi această vagă schimbare.

De asemenea un număr imaginar e mai puţin „obiectiv'' decît unul real, şi deci comportă o durată mai slabă; şi tot astfel, „cercul patrat'' e *mai* puţin obiectiv, *mai* „imposibil'' decît un număr imaginar, comportă o durată *mai* palidă încă.

*

* *

Dar de ce elementul *durată* slăbeşte astfel dela obiectul material la cercul pătrat? Să căutăm *unul* măcar din principiile scăderii şi pentru aceasta să controlăm originea acestor durate, începând cu cea mai intensă, cu durata obiectului material.

„Obiectul, afirmă simţul comun, există aşa cum îl percep''. Cu alte cuvinte, conţinutul duratei obiective e identic cu conţinutul duratei mele constiente atunci cînd percep obiectul. Un exemplu: floarea aceasta e roşie şi mirositoare; întru cît eu sau ori care altul vede sau miroase floarea, avem aface cu *sensaţii*, adică cu fragmente de durată conştientă; dar după convingerea comună, felul de a exista a floarei e identic cu aceste sensaţii, dar independent de ele (căci floarea continuă să fie roşie şi mirositoare şi în absenţa oricărei fiinţe conştiente); trebue să conchidem că obiectul îşi împrumută durata dela durata conştientă, şi anume dela acele sensaţii despre care zicem că „sunt datorate obiectului''.

Şi acum putem enunţa *unul* din principiile variaţiei de intensitate a duratelor: cu cît o creaţie a spiritului e mai „depărtată'', într'un fel sau altul, de stările conştiente dela care îşi împrumută

durata, cu atît aceasta e mai palidă. S'a zis cu drept cuvînt că spaţiul nu e altceva decît posibilitatea de a cuprinde un obiect, dar cum obiectul e o posibilitate de senzaţii, spaţiul e posibilitatea unei posibilităţi; el e, aşa dar, mai departe de senzaţii decît un obiect sau o imagine. Tot astfel e clar că un număr „real" are un contact mult mai direct cu realitatea (şi deci cu stările de conştiinţă) decît numărul imaginar. Totuşi şi acesta e într'o anumită relaţie, foarte depărtată, cu datele sensibile, căci serveşte la rezolvarea unor probleme unde e vorba de cantităţi reale. Dimpotrivă „cercul pătrat" e cu totul străin de realitate, e ideie pură.

*
* *

Sunt şi existenţe în care echilibrul e stricat în favoarea duratei şi nu în favoarea ideii, ca în exemplele de pînă aci. Astfel e spre pildă *o forţă*. In forţă găsim, bine înţeles, cele două componente ale ori cărei existenţe: ideia şi durata. Intr'adevăr, pe de o parte „forţa" e o posibilitate de deplasări a unor obiecte (şi ştim acum că „posibilitatea" e ideia ce fondează multe existenţe); dar o forţă nu poate fi numai atît pentru intuiţia noastră, căci despre o posibilitate nu poţi zice că „se exercită". Dacă te observi cu atenţie ai să constaţi că asimilezi forţa unui efort, în special unei sforţări musculare. „La notion de force dérive d'une sensation que nous désignons quelquefois par le même terme, mais que nous distinguons mieux en l'appelant effort" [1]). Aşa dar forţa îşi împrumută durata dela stările de conştiinţă numite „sforţări", după cum obiectul şi-o ia dela stările conştiente numite „percepţiile obiectului"; iar, pe de altă parte, şi forţa şi obiectul sunt posibilităţi. Dacă însă compari intuiţiile lor existenţiale, constaţi că forţa e mai fluidă, mai puţin „substanţială". Ea e mai asemănătoare, din acest punct de vedere, cu o stare de conştiinţă decît obiectul. Să presupunem că distanţa dintre un magnet şi o bucată de fier atrasă de el scade la jumătate. In cazul acesta putem zice tot atât de bine „forţa de atracţie s'a mărit" ca şi „forţa a fost înlocuită cu alta mai puternică". Deci simţul comun poate considera o schimbare a însuşirilor forţei ca o schimbare a identităţii; dimpotrivă când o bucată de ceară se topeşte, niciun moment simţul comun nu e tentat să zică: „ceara solidă a fost anihilată, în locul ei a fost creată ceara lichidă". Deci elementul invariabil (care e ideia) e mai slab în forţă decît în obiect. Dimpotrivă, elementul durată e mai puternic. Imaginezi destul de clar cum un resort comprimat *împinge* pereţii cutiei, *face sforţarea* de a le depărta, fără să se odihnească o clipă; pe cînd un obiect roşu, nu ţi-l imaginezi

1) Meyerson Identité et Réalité, p. 341—42.

resimţind imaginea vizuală „roşu". Cu alte cuvinte durata forţei e mai apropiată de modelul ei decît durata obiectului de al său. De aceea antropomorfismul forţei a fost observat de mult, antropomorfismul obiectului nu.

In rezumat forţa e o existenţă în care ideia e mai slabă şi durata mai tare decît în existenţele perfecte.

*
* *

Am văzut că nu putem avea intuiţia unei idei cu totul lipsită de devenire. In teorie gîndim pe 8 ca străin de orice flux temporal, dar prin faptul însuşi că îi dăm un nume de tip substantival, intuiţia îl individualizează şi prin asta îi atribue o foarte palidă durată. Dar la fel nu putem intui o devenire fără nicio ideie dedesubt, fără niciun suport. Spuneam că o senzaţie, de pildă auzirea unui sunet prelung, e devenire pură; dar lucrul e adevărat *de drept* şi nu *de fapt*. In teorie mintea îmi spune că subt senzaţie nu se găseşte nimic constant, dar, pe nesimţite, intuiţia îi încorporează un suport ideal. Dovada e că devenirea poartă drept nume un substantiv („devenire", „senzaţie", „sunet", etc.) şi o substanţă comportă un substrat. Unul din avantajele unei lecturi asidue a lui Bergson, e că te învaţă cît de cît, să intuieşti o devenire *relativ* pură.

IOAN D. GHEREA

ARISTOFAN CRITIC LITERAR

Nu e, de bună seamă, o taină pentru nimeni, faptul că, la fel cu tragedia, ori cu filosofia, la fel cu cea mai inspirată dintre poezii, comedia greacă nu s'a depărtat nicicind de viață. „Oglindă a vieții'' îi spuneau cei vechi, gîndindu-se probabil la eternul omenesc al caracterelor eroilor, la slăbiciunea lor înaintea patimilor, care e a fiecăruia din noi. Dar „oglindă a vieții'' se cuvine numită comedia și pentru aceea că nici o altă formă de literatură ori de artă nu ne înfățișează o icoană mai desăvîrșită a vîrstei istorice în care a înflorit. Cum se exprimă un mare elenist, care e și propovăduitorul unei noi spiritualități, împrospătată la isvoarele greco-latine, — cum se exprimă Werner Jaeger în a sa faimoasă *Paideia*: „Cine se mulțumește să studieze manifestările exterioare ale Atenienilor poate învăța tot atîtea din picturile de pe vase; dar lesnicioasa evidență a acestui gen de artă, al cărui album pestriț se parcurge ca un fel de epopee a vieții orășenești, nu atinge înălțimile sferei de vibrantă intelectualitate din care purced creațiile de seamă, ajunse până la noi, ale Vechei Comedii. Unul din meritele însemnate ale acesteia, în ochii noștri, e acela că, în ea, Statul, ideile filosofice și creațiile poetice ni se înfățișează în însăși albia curentului spiritual care le dă naștere, purtate mai departe în curgerea lui. Desprinse din izolarea în care ne-am deprins să le privim, ne e îngăduit să le retrăim în dinamismul efectului lor nemijlocit asupra vremii căreia îi aparțin. Numai în perioada văzută prin prisma comediei suntem în măsură să înțelegem, în aspectul ei social, elaborarea vieții intelectuale, cunoscută altminteri sub forma cristalizată a operei create. Apare aci lămurit că istoria erudită a culturii, năzuind spre țelul ei pe calea reconstituirii, e în fond o întreprindere desperată: chiar atunci când informațiile ajunse până la noi se întâmplă să fie mai abundente decît e cazul pentru antichitate. Țîșnită din însăși viața unei epoci, poezia singură e în stare să oglindească această viață, deopotrivă în coloritul și înfățișarea ei sensibilă, ca și în miezul ei etern. Ne găsim astfel în fața acestui paradox (în realitate lucru cu totul firesc), că nu

e poate nici o altă epocă a istoriei, fie ea și mai apropiată de noi, de care să ne simțim mai aproape — atît de aproape încît s'o putem atinge oarecum cu mîna — cum e vîrsta comediei attice'' [1]).

Ca să revin la ceea ce constituie rostul acestor pagini, nu puteau lipsi din operele celor mai vechi comici aluziile la producția literară contemporană. Asemenea aluzii se întîlnesc, într'adevăr, în comediile și fragmentele ajunse pînă la noi, în număr mare, și anume, fie sub formă de aprecieri mai mult sau mai puțin binevoitoare asupra operei vreunui scriitor anumit, fie sub forma mai meșteșugită a parodiei. La rîndul ei, aceasta îmbracă, după natura piesei și după verva poetului comic, cînd aspectul unei imitații hazlii a anumitor caracteristici de stil sau de tehnică dramatică (dacă autorul parodiat se întîmplă să fie un tragic), cînd pe acela — de irezistibil efect comic — al citării textuale de versuri izolate, ori de pasagii întregi din opera înaintașilor, într'un context diferit și în situații cît mai depărtate de cele imaginate de autorul sau autorii folosiți. Un mijloc ca acesta din urmă presupune, — se poate închipui, — nu numai un interes mereu treaz din partea autorului comic pentru producția literară a timpului lui, ceea ce n'ar fi tocmai de mirare; presupune, mai cu seamă, la frequentatorul comun al spectacolelor comice, o cultură serioasă, în orice caz o cunoaștere a operelor poetice vechi și noi neîndoios superioară mijlociei cunoștințelor literare ale spectatorului comun din zilele noastre. Rezultat al unor condiții de viață asupra cărora nu cred necesar să mai stărui, o asemenea pregătire era făcută să exercite asupra mișcării literare ateniene o înrîurire ce nu poate fi trecută cu vederea. In ea își va fi găsit impulsul o producție a cărei aspirație ascendentă avea s'o ridice pe culmile cele mai înalte ale artei, și tot ea explică, fără îndoială, prezența în operele comicilor a acelui spumos gen de critică literară de care va fi vorba îndată.

Mai înainte, însă, o lămurire. Dacă reflecțiile de pînă acum, ca și caracteristicile la cari am făcut aluzie, privesc cea mai veche producție comică ateniană în genere, precizările ce urmează și textele pe cari voiu avea prilejul să le citez sunt luate din opera lui Aristofan singur. De vină e faptul că, din întreaga comedie attică „veche'', singură această operă a ajuns pînă la noi în condiții de natură a ne permite să ne dăm seama nu numai de întinderea ori varietatea ei, ci și de semnificația-i adîncă: de convingerile de cari era însuflețită, de idealul în slujba căruia se socotea mobilizată. Cu această fericită excepție, restul Comediei Vechi se reduce pentru noi la o puzderie de fragmente și la o seamă de nume. Unele și celelalte, completate cu vagi indicații spicuite în autorii

[1]) *Paideia. La formazione dell'uomo greco.* Trad. L. Emery, Firenze, 1936, p. 526—527.

vechi, au îngăduit istoricilor moderni să schiţeze cu oarecare aproximaţie liniile de desvoltare ale genului, să-i fixeze chiar momentele de căpetenie.

Din punctul de vedere care ne interesează, fragmentele au fost puse la contribuţie, nu de mult, într'o disertaţie a americanului Baker: *De comicis Graecis litterarum iudicibus*[1]. Cercetarea e însă prea migăloasă şi rezultatele ei prea puţin substanţiale pentru a merita osteneala de a fi reluată aci. Mă voiu mulţumi dar să amintesc (cu titlu de exemplu şi pentru că asemenea precedente ne înlesnesc înţelegerea anumitor detalii din opera lui Aristofan) că, bunăoară, într'o comedie a lui Frinichos intitulată *Mousai*, cele nouă zeiţe adunate în sbor discutau despre meritele poeţilor tragici ai vremii şi sfîrşeau proclamînd întîietatea lui Sofocle. Tot astfel, în comedia *Demoi* a lui Eupolis, cîţiva din oamenii mari decedaţi ai Atenei erau din nou aduşi la lumină pentru calităţile lor eminente; printre ei Pericle, al cărui talent de vorbitor era lăudat de poet în termeni atît de entusiaşti, că multe veacuri în urmă aveau să fie reproduşi de Quintilian şi de Pliniu cel Tînăr ca un suprem omagiu adus oratoriei.

Preocupări asemănătoare, în unele cazuri chiar analogii de situaţii, se întîlnesc în comediile lui Aristofan ajunse pînă la noi. Comedii inspirate în primul rînd de interesul pentru evoluţia politică a Cetăţii, dar de-a-lungul cărora interesul politic e statornic împletit cu interesul pentru aspectele connexe ale vieţii de *polis*: aspectul moral, aspectul religios, aspectul literar chiar, în măsura în care literatura juca rolul ştiut în educarea tinerelor generaţii.

In toate aceste domenii şi în tot cursul activităţii lui creatoare, atitudinea lui Aristofan avea să fie o atitudine conservatoare. Motivul central al fiecărei piese a lui — unic element comun într'o producţie atît de variată — e contrastul între Trecut şi Prezent, între lumea transfigurată în frumuseţe a strămoşilor şi lumea „decăzută şi coruptă" a contemporanilor. Intr'o bună măsură, o asemenea atitudine este oarecum în natura vocaţiei comice. Ivită pentru a da glas libertăţii de critică şi spiritului de contradicţie, comedia nu s'ar fi putut desvolta fără să atace într'o formă mai mult sau mai puţin blajină, pe de o parte cîrmuirea, pe de alta ideile şi deprinderile celor mulţi. In cazul lui Aristofan, însă, era în joc mai mult decît atît. Propria lui fire, structura lui morală şi intelectuală, respectuoasă de tradiţie pînă la pietate şi neîncrezătoare în innoiri pînă la superstiţie, contribuia să-i fixeze obiectivele satirei, în aceeaşi măsură în care dădea acesteia accentul aspru, aproape dureros, care o distinge între operele comice ale tuturor timpurilor. „Uşurinţa, superficialitatea, indiferenţa estetică a omului care rîde pentru plăcerea de a rîde şi de a face pe alţii să rîdă

[1]) *Harvard Studies in Classical Philology*, XV.

— scrie undeva Augusto Rostagni[1]) — nu erau în firea lui Aristofan, nici în firea vremii lui. Inflorită în clipa cea mai frămîntată şi mai tragică din istoria Atenei, Comedia Veche păstrează în structura ei un element tragic; în grimasele rîsului, în glumele şi ghiduşiile satirice oglindeşte suferinţa crizei: e o operă de patimă, de plămadă spirituală, de credinţă" [1]).

In ordinea frumosului, singura ce trebue să ne reţină aci atenţia, dragostea lui de tradiţie, ostilitatea-i organică pentru inovaţii şi schimbări, — mai presus de toate adeziunea călduroasă la un ideal de educaţie care-şi găsise expresia desăvîrşită în opera cîtorva mari înaintaşi, contribuiau să facă din Aristofan vrăjmaşul predestinat al revoluţiei literare în curs de înfăptuire în zilele lui, şi care decenii de-a-rîndul avea să se întrupeze pentru el în personalitatea execrată a lui Euripide.

Mai mult decît oricare dintre contemporani, Euripide oglindeşte pentru noi criza acelui sfîrşit de veac de-a-lungul căruia se înşiră opera lui (cea mai veche tragedie păstrată e din 438; cele mai recente din 405): criză a Statului, măcinat de războiul fratricid cu Sparta şi de grave frămîntări lăuntrice; criză spirituală şi morală, deslănţuită de lupta vechilor concepţii religioase, morale şi filosofice cu noile năzuinţi ale spiritului, orientate spre critică şi îndoială. Fire meditativă şi melancolică, aplecată spre reflexiune şi analiză, trăind în marginea realităţii dar obsedat de problemele ei, omul pe care un învăţat din zilele noastre avea să-l numească „poetul iluminismului grec" *(der Dichter der griechischen Aufklaerung)* era sortit să dea o expresie deosebit de amară tragicului conflict ce opunea Trecutul şi Viitorul. Ideile cele mai îndrăsneţe, criticile cele mai ascuţite aduse Statului, religiei şi tradiţiei, găseau răsunet în sufletul lui, — trăite avid înainte de a fi transpuse în funcţiune şi împrăştiate dela înălţimea scenei.

Ca scriitor tragic, ca scriitor urmărind înainte de toate să-şi vadă operele reprezentate, Euripide nu se putea, fireşte, sustrage deprinderilor ce impuneau acestor producţii anumite condiţii de cuprins şi de formă. Nu se putea sustrage, între altele, obligaţiei de a-şi alege personagiile din aceeaşi lume mitică şi legendară, care umple tragediile lui Sofocle sau Eschyl. Lipsit însă de religiozitatea elementară a înaintaşilor săi, de acel sens al misterului ce transpare în concepţia de viaţă eroică şi teologică a autorului *Orestiei*, bunăoară, Euripide nu putea să nu resimtă lipsa de lăuntrică realitate, de adevărată consistenţă a acestei lumi. Ca urmare, critica lui neadormită avea să se exercite pînă şi asupra propriilor lui făpturi: conştient sau inconştient deformate şi înjosite, întîmplările mitice aveau să ajungă să-şi piardă caracterul supra-

[1]) *Storia della letteratura greca*, Milano, 1936, p. 135.

natural, personagiile legendare să semene cu oamenii vieții de toate zilele.

Din punctul de vedere al evoluției teatrului antic, lucrul e de cea mai mare însemnătate. Desbrăcînd pe zei și pe eroi de orice aureolă, adîncind psihologia personagiilor și conferind pentru întiia oară acțiunii dramatice o savoare de viață reală, tragedia lui Euripide pregătea înflorirea Comediei Noi. Μιμηταὶ Βίου pentru cei mai buni dintre reprezentanții ei, un Difilos și un Menandru, anticipînd cu două milenii asupra teatrului „burghez'' și a dramei moderne, aceasta avea să aspire să împletească, așa cum se întîmplă în realitate, tragicul și comicul, sublimul și cotidianul, — să înfățișeze, cum sună o definiție a vremii, o „oglindă a vieții, o icoană a adevărului''.

Aristofan nu era însă istoric literar, și asemenea considerațiuni, de le-ar fi cunoscut, l-ar fi lăsat indiferent. Pentru el, coborînd drama de pe piedestalul ei sublim, Euripide săvîrșea un sacrilegiu, și pentru acest sacrilegiu avea să-l urmărească cu șfichiul lui răsbunător pînă dincolo de mormînt. Criticile răutăcioase la adresa persoanei sau a operei lui nu lipsesc din nici o comedie ajunsă pînă la noi. Simple aluzii în unele, procese în toată forma în altele, gama lor e prea variată pentru a putea fi parcursă în cîteva pagini. Stăruitoare și explicite sunt mai cu seamă învinuirile formulate în comedia *Broaștele*, reprezentată în 405, după moartea tragoediografului. Asupra lor îmi voiu îngădui să zăbovesc mai mult, după ce, mai înainte, voiu fi spus cîteva cuvinte despre alte trei comedii ale autorului nostru, în cari ostilitatea pentru „feciorul zarzavagioaicei'' (cum i se spune într'un loc poetului *Bacchantelor*) îmbracă forma unor acuzații precise.

In cea mai veche din acestea, *Acharnienii*, reprezentată în 425, caracterul precumpănitor politic al acțiunii lasă puțin loc polemicii literare. Aceasta își face totuși apariția în scena în care eroul piesei, Dikaiopolis, pe punctul de a fi condamnat de concetățeni pentru încercarea de a încheia o pace separată cu Lacedemonienii, în numele său personal, recurge la ajutorul lui Euripide, cerîndu-i un deghizament capabil să stîrnească mila judecătorilor și să-și obțină achitarea. Ruga cetățeanului iubitor de pace e stăruitoare. In căutarea unei căi sigure de isbăvire, înșiră toate procedeele scornite de autorii dramatici pentru impresiunea publicului (haine zdrențuite, infirmități abătute pe capul protagoniștilor și alte mijloace de siluire a sensibilității spectatorilor), fiecare din ele constituind o aluzie explicită la întrebuințarea unor procedee asemănătoare în piesele lui Euripide.

Tot incidentală e și pornirea tragoediografului în comedia *Norii* (reprezentată în 423), al cărei principal obiectiv e combaterea unei învățături identificată de Aristofan cu cea propovăduită de Socrate, și în care numele lui Euripide figurează ca al unui susținător al acestei vătămătoare orientări spirituale.

Doisprezece ani mai tîrziu, în comedia *Thesmophoriazousai* („Femeile la sărbătoarea Demetrei''), ridiculizarea lui Euripide trece pe primul plan al preocupărilor comicului. Această ridiculizare (în care, incidental, e amestecat și Agathon, el însuși autor tragic de mare renume, unul din interlocutorii *Banchetului* platonic, e încercată deopotrivă prin discursurile dușmănoase puse în gura femeilor adunate să hotărască uciderea lui Euripide și prin o serie întreagă de scene comice, parodii ingenioase ale diferitor situații dramatice din opera acestuia.

Mai însemnată însă decît comediile pomenite pînă aci, — din punctul nostru de vedere cea mai prețioasă dintre comediile lui Aristofan, — e cea intitulată *Broaștele*, reprezentată după moartea lui Euripide, în 405, anul cînd Atena aclama pentru ultima oară numele poetului dispărut, la reprezentarea postumă a *Bacchantelor* și a *Ifigeniei în Aulis*. Singură între toate piesele lui Aristofan ajunse pînă la noi, *Broaștele* are un subiect exclusiv literar. E vorba în ea, nici mai mult nici mai puțin decît de judecarea meritelor literare ale lui Eschyl și Euripide, în cadrul unei acțiuni care înfățișează pe zeul Dionysos, îngrijorat de viitorul teatrului atenian, coborînd în Infern pentru a aduce la lumină pe cel mai bun dintre autorii decedați. Așa cum era de așteptat, după sentimentele lui Aristofan, întîietatea e dată lui Eschyl. Nu însă înainte ca meritele și defectele lui să fi fost supuse unei judecăți serioase, și nu înainte ca Euripide el însuși să fi avut prilejul să-și pledeze cauza în chipul cel mai eloquent.

Despre învinuirile și elogiile pe care le schimbă cei doi rivali, în cursul unui duel oratoric din cele mai amuzante, va fi vorba îndată. Pînă atunci se cuvin relevate cîteva afirmații cu caracter general puse în gura unuia sau altuia din cei doi interlocutori (de cele mai multe ori a lui Eschyl), dar exprimînd opiniile lui Aristofan asupra problemei celei mai importante din cîte se părea că pot fi ridicate în legătură cu literatura : rostul acesteia în comunitatea socială. Sub o formă ușor deosebită („pentru care motiv trebuiesc cinstiți poeții ?''), întrebarea e acea pe care o adresează autorul lui *Prometheu* autorului *Troienelor* în versul 1.008. Iar răspunsul lui Euripide (chibzuit de Aristofan să pregătească înfrîngerea imprudentului) sună : „Pentru priceperea și învățătura pe care o împrăștie ; pentru că facem pe oameni mai buni în sinul cetății lor'' (v. 1.009—1.010). Ideea aceasta a funcțiunii educative și civilizatoare a poeziei e dealtminteri afirmată în chip și mai lămurit în versurile 1.030 și următoarele. „Iacă — se adresează Eschyl lui Euripide — iacă în ce chip, din vremurile cele mai depărtate, poeții cu suflet ales au știut să se facă folositori semenilor lor. Orfeu ne-a desvăluit tainele religiei și ne-a învățat să ne ferim de omo-

ruri; Mousaios, oracolele și tămăduirea bolilor; Hesiod, munca ogoarelor, vremea roadei și a arăturii. Iar dumnezeescul Homer, de ce e el cinstit și slăvit, dacă nu pentru bunele-i povețe: rînduiala oștilor, virtuțile sufletului, armele voinicilor !" Valoarea didactică a poeziei e precizată aci în latura ei pozitivă. Ea mai are însă un aspect pe care l-am putea numi negativ, și care impune poetului conștient de menirea lui obligația de a evita orice ar putea s'o contrarieze. „Poetul e dator să ascundă răul — ne spune în alt loc Aristofan — ci nu să-l scoată la vedere ori să-l învețe. Căci ceea ce e dascălul pentru copii e poetul pentru cei mari" (v. 1053—1055).

Aceasta fiind concepția autorului nostru despre rostul social al activității literare, nu-i greu de închipuit ce fel avea să se desfășoare paralela critică Eschyl—Euripide. Ceea ce domină desbaterea e criteriul moral, și acest criteriu nu putea duce decît la isbînda piosului autor al *Perșilor*.

Ici și colo, totuși, discuția poartă asupra unor chestiuni de formă ori de tehnică dramatică. Prin gura unuia sau altuia din cei doi rivali, Aristofan face asupra operei fiecăruia observații interesante și, de cele mai multe ori, întemeiate. Se impută astfel lui Eschyl stîngăcia construcției pieselor (prologurile misterioase, între altele), aplecarea spre grandiloquență, folosirea termenilor rari sau necunoscuți. Se recunoaște rivalului său meritul evitării acestor cusururi: înainte de toate dibăcia alcătuirii pieselor, claritatea prologurilor, limbajul lipsit de afectare. Incă odată însă, ceea ce domină discuția e criteriul moral. Și, pe acest teren, comparația lui Euripide, autor de piese în care partea acordată sentimentului era judecată de Aristofan excesivă, cu dascălul de religie și virtute, cu gloriosul luptător pentru libertate, care fusese Eschyl, era anevoiasă. Am pomenit de partea acordată sentimentului de creatorul atîtor neuitate personagii robite patimii, dela Fedra ori Medea pînă la Electra și Agave. Dar „imoralitatea" subiectelor nu e singura vină ce i se impută. Alături de înclinarea spre psihologism, deprinderea raționamentelor subtile presărate în dialoguri, necredința și lipsa de evlavie completează seria acuzațiilor. Socrate n'avea să fie învinuit de mai mult, și sfîrșitul lui se cunoaște. Dacă autorul *Broaștelor* nu cere pentru Euripide cucuta, explicația stă poate în faptul că omul apucase să moară de moarte bună. Condamnarea (în efigie) nu-i totuși mai puțin categorică, și proclamarea isbînzii lui Eschyl, readus între cei vii de Dionysos, capătă semnificația unui program, dacă nu a unui avertisment.

Cunoașterea temeinică a producției dramatice contemporane, gust format, agerime în descoperirea calităților și a defectelor operelor cercetate, — acestea ar fi dar caracteristicile criticei lui Aristofan, desprinse din fugara cercetare a cîtorva din comediile lui: daruri ce aveau să fie, din păcate, stingherite în liberul lor exercițiu de tirania unui criteriu străin operei de artă. Imbrățișînd cu

căldură ideea unei poezii sortite rolului de *magistra vitae* (cum avea să fie privită mai tîrziu istoria) autorul *Broaștelor* nu făcea dealtminteri decît să se conformeze unei concepții despre fenomenul literar comună celor mai mulți dintre gînditorii antichității. Afirmată odată cu cele mai vechi monumente ale literaturii grecești (ecouri semnificative se pot desprinde încă din *Theogonia* lui Hesiod, subînțeleasă în fiecare din mărturisirile lui Pindar, ea avea să inspire, mai cu seamă, atitudinea intransigentă pînă la absurd a lui Platon.

D. M. PIPPIDI

DUPĂ MOARTE

...Cei plecaţi, vin după moarte, numai odată la cei iubiţi.

Inalt, subţire, după ce-oi muri,
La miezul nopţii, prinţ de catifea,
Voi coborî dintr'un înalt etaj
Să stau şi după moarte, lîngă ea...

Voi coborî în pelerină verde
Şi în mănuşi de veacuri şi lumini
Făcînd să 'ntoarcă după mine capul
Şi să se 'nalţe peste gard, grădini.

Şi-om sta pe-o bancă, cu luceafăr viu
Şi chipul ei, lumină ca înaltul ;
Eu, neputînd să-mi văd prin dînsa moartea, ...
Ea, neputînd vedea prin mine altul.

Şi va fi fericirea mult prea caldă,
Prea sfîntă clipa pentru-a o trăi,
Prea fără timp iubirea şi prea mare
Ca să mai fie vreme-a ne iubi.

Voi sta în viaţă, ca pămînt lucind
Iubindu-ne cu mintea, noaptea toată,
Fără să simtă dacă-s lîngă ea
Şi să mă vadă, fără ca să poată...

Şi cînd la ora cinci a dimineţii
Mă va goni cocoşul triumfal
Şi m'oi întoarce singur iar la locu-mi
Ca după-o noapte petrecută la un bal,
Va fi pe mine pelerina ruptă
Şi ochii nu-mi vor mai avea scîntei.
Mă va cuprinde 'ntunecimea morţii,
Dar voi lucii de amintirea ei...

POEM PENTRU DOAMNA DESPINA

Seara, prin ochii întredeschiși, nu știu de unde
Chipul tău de istorie, pînă la mine pătrunde.
Nu cumva ne-om fi întâlnit pe undeva prin vise?
Nu cumva gîndurile tale, sînt tocmai visurile mele scrise?

Să ne fi știut oare mult înainte de-a fi?
Mult înainte de-a-ți vedea chipul în cărți sau de-a citi?

Dacă ne-am fi cunoscut doamnă cu părul ca grîiele,
Cu ochii prin care-și plimbau cîmpurile pîrîiele.
Dac'ași fi trăit în vremea landourilor și-a anilor
Cînd buzele boierilor sărutau blînd obrajii țăranilor,
Poate ți-ași fi fost tristețe, poate ți-ași fi fost gînd,
Poate ți-ași fi fost, umbra trupului tău plăpînd.
Dar așa, de unde ne știm visul și bucuria
Cînd eu nu eram nici gînd și tu îți zugrăveai pe ziduri
[domnia?

Nu cumva ți-oi fi fost în altă viață vr'un om de gală?
Nu cumva dacă sînt astăzi trist oi fi fost vreodată bufon
[la vreo curte regală?

De unde vii atît de albă de parcă ești nea
Și te amesteci cu gîndurile și cu viața mea?

Oi fi fost și tu mai înainte de-a fi doamnă mare
Vreo femee care-ai secerat, care-ai iubit cine știe ce arătare?

Am fi mers cîndva amîndoi la horă, la fîn?
Oi fi fost cîndva flăcăul care și-a cîntat luna în sîn?
Sau ești vreo vedenie de-a mea, vreun drum lung
La capătul căruia nu pot niciodată s'ajung?

Doamnă, doamnă, chiar dacă ești umbră, chiar dacă ești
[nebunie,
Chiar dacă ești gînd care nu se poate spune, vis care nu
[se poate scrie,
Doamnă care ai urcat veacurile ca pe niște trepte,
Sufletul meu, îndrăznește în fiecare seară să te aștepte.

VIRGIL CARIANOPOL

UMANISMUL ITALIAN

Pînă în secolul XIV-lea, Franța exercitase asupra Europei o necontestată egemonie literară și artistică. Odată cu apariția lui Dante, direcția mișcării literare și artistice trece asupra Italiei, care, prin poeții, artiștii și eruditii ei asigură triumful decisiv al spiritului modern, caracterizat prin libertatea de cercetare, prin spiritul istoric și critic și prin metoda experimentală.

Literatura italiană și-a făcut ucenicia la școala poeziei provensale. Trubadurii împrăștiați de cruciata contra Albigensilor găsesc refugiu la curtea lui Frederic II și împreună cu poeții autohtoni întemeiază prima școală de poezie italiană. *Canzonele* și *sonetele*, cu exigențele lor tehnice, se impun poeților „volgari'' și-i deprind cu aspra disciplină a artei, fără de care nu există operă durabilă. La sfîrșitul secolului XIII, se constituie la Bologna și Florența, în jurul lui Guinizelli, Cavalcanti și Gino da Postoia, o nouă școală poetică, *il dolce stil nuovo*, în care tradiția provensală se combină cu poezia populară. La această școală au învățat Dante și Petrarca arta de a spiritualiza iubirea, de a o transforma într'o filosofie subtilă și de a căuta inspirația nu în modele străine, ci în propriul lor suflet.

Intemeietorul poeziei italiene, Dante Alighieri (1265—1321) este sinteza cea mai înaltă a evului mediu. Prin entuziasmul său religios și prin întreaga sa concepție despre lume, Dante aparține civilizației medievale. *Sonetele* și *Canzonele*, care formează substanța primei lui cărți: *Vita Nuova*, sunt o apoteoză, de cea mai autentică tradiție provensală, a femeei iubite, care devine un simbol de perfecțiune și un exemplu al tuturor virtuților.

Medieval a fost Dante și prin concepțiile sale politice. Partizan convins al supremației imperiale, socotea monarhia Capetingilor ca o uzurpare a drepturilor conferite de Dumnezeu împăraților, iar republicile italiene i se păreau simple cuiburi de rebeli. Idealul lui era monarhia universală a Ottonilor și a Hohenstaufilor.

Dante se aruncase cu pasiune în luptele politice care sfîșiau Florența și, surghiunit în 1302, își pusese toată nădejdea de re-

întoarcere în expediția lui Enric VII, „demnul urmaș al Cesarilor'' care venise să-și afirme drepturile asupra Italiei (1311). Sfîrșitul lamentabil al expediției i-a spulberat nădejdile. In 1321, a murit în exil, după ce a rătăcit douăzeci de ani pe la curțile seniorilor din nordul Italiei. Experiența care i-a arătat cît de sărată-i pîinea altuia și cît e de greu să urci și să cobori pe scări străine, i-a inspirat cele mai puternice accente din *Infern* și cele mai moderne elemente din *Divina Comedie*.

Sub conducerea lui Virgiliu, considerat în Evul mediu ca profet, Dante străbate infernul, unde osîndiții de veci își ispășesc păcatele și urcă muntele purgatoriului unde, prin purificări dureroase, sufletele celor pocăiți ajung treptat la starea de nevinovăție a primilor oameni.

In vîrful purgatoriului, Beatrice se arată lui Dante „în strălucirea vie a lumii eterne'' și, prin puterea privirii sale, îl ridică din planetă în planetă pînă în fața tronului lui Dumnezeu. Vederea devenindu-i mai pură și mai pătrunzătoare, Dante distinge în strălucirea empireului — spațiu infinit și imobil, care nu cunoaște nici timp, nici mișcare — nouă cercuri luminoase, care se învîrt vertiginos în jurul punctului divin: sunt cele nouă cete îngerești (serafimii, heruvimii, tronurile etc.). Condus în mijlocul Rosei cerești, poetul vede pe aleșii vechii și nouei alianțe așezați, ca într'un amfiteatru, pe scările Rosei cerești, apoi, la intervenția Maicii Domnului, îi este îngăduit să fixeze punctul luminos în care distinge dubla natură a lui Christos și unitatea celor trei persoane divine. In timp ce meditează asupra acestor revelații, un fulger de lumină îi străbate mintea și-i revelă cele mai înalte mistere creștine. Cu această viziune mistică se termină *Divina Comedie*.

Călătoria în cele trei împărății ale morților e istoria izbăvirii lui Dante, care, prin pocăință și ispășire, se ridică treptat dela starea de păcat pînă la înțelegerea celor mai nepătrunse taine, și în același timp, drumul pe care umanitatea trebue să-l străbată pentru a ajunge la mîntuire.

In această istorie a izbăvirii, Dante a intercalat episoade care expun destinul unui mare număr de persoane istorice sau contemporane și ideile sale asupra tuturor problemelor timpului. *Divina Comedie* constituie primul tablou epic al vieții comunale, în care se plămădește societatea modernă. Pasiunea luptelor politice vibrează în cuvintele cu care poetul își întîmpină prietenii și dușmanii întîlniți în lumea cealaltă.

Italienii din secolul XIV au văzut în *Divina Comedie* o enciclopedie a tuturor științelor; abia în secolul XIX și-au dat seama că Dante a creat limba literară italiană și una din cele mai geniale opere a tuturor literaturilor.

Dar *Divina Comedie* n'a concentrat numai ideile și pasiunile timpului în care a apărut. Personalitatea lui Dante se manifestă

în toate episoadele mai ales cînd se întreține cu Florentinii săi despre problemele politice, religioase, artistice și literare care-l interesează. Orgoliul lui de Florentin, conștiința superiorității lui și admirația lui pentru antichitate fac din Dante un precursor al Renașterii.

Evul mediu e plin de amintiri antice, dar aceste amintiri sunt mai mult materie de enciclopedie. Dante reînvie însuși sentimentul vieții antice. El a așezat în vestibulul infernului sufletele înțelepților și eroilor antici, care, deși n'au păcătuit, n'au putut fi salvați, fiindcă nu primiseră botezul. Intr'o grădină verde se plimbă grav, vorbind în șoaptă, Hector, Enea, Cesar, mai la o parte Saladin, apoi ceva mai departe Aristotel, înconjurat de „familia filosofică", compusă din Socrate, Platon, Democrit, Anaxagoras, Thales și Averroès care compuse „Comentarul cel mare". Scena e o anticipație a Academiilor din secolul XV.

Pe lîngă aceasta, Dante, aduce un nou sentiment al naturii și o nouă concepție despre om. Comparațiile lui au un caracter de simplitate și de familiaritate omerică. Un osîndit care, prin întunerie, încearcă să distingă trăsăturile celor doi vizitatori neașteptați evocă imaginea bătrînului croitor care, clipind puternic din ochi, încearcă să tragă firul pe urechile acului. Peripețiile călătoriei pe lumea cealaltă au toate aparențele unei călătorii adevărate. Centaurii din infern își dau seama că tovarășul lui Virgiliu e viu, fiindcă greutatea corpului lui rostogolește pietrele povîrnișului pe care coboară, iar sufletele din purgatoriu trag aceeași concluzie din faptul că corpul lui Dante aruncă umbră. In sfîrșit Dante excelează în arta de a crea atmosfera. Descrierea pădurii întunecoase și sentimentul de groază pe care-l inspiră coborîrea iminentă în bezna întunericului dau dela primele versuri, tonul Infernului. Tot așa, murmurul infinit al mării, care strălucește și freamătă în primele sclipiri ale zorilor, suspinul de ușurare la vederea cerului înstelat și aspirația nestăpînită spre lumină, ca și forma Purgatoriului care, din mijlocul valurilor, se ridică spre cerul lunar, exprimă avîntul sufletului spre cer și dau nota fundamentală a Purgatoriului. *Divina Comedie* ne-a dat primele exemple de glorificare poetică a naturii, în care stă secretul artei Renașterii.

In mijlocul naturii glorificate, omul apare înconjurat de o aureolă eroică. Epopea franceză a creat tipul eroului războinic, credincios seniorului și vasalului și sie însuși. Pentru a nu fi bănuit de lipsă de curaj, Roland întîrzie să sune cornul după ajutor și astfel pricinuește moartea întregii sale oștiri. Eroismul tragic al lui Roland care purcede din conflictul între datorie și onoare, legătura de fraternitate, care unește pe vasal și pe senior, sentimentul de datorie feudală care-l obligă pe Bernier să-și îndeplinească toate obligațiile față de Raoul de Cambrai, înainte de a-i cere socoteală de moartea mamei sale — sunt lucruri neînțelese pentru

Dante, fiindcă în Italia desvoltarea precoce a orașelor a împiedecat feudalismul să prindă rădăcini adînci. Poemele epice n'au fost cunoscute în Italia decît din traduceri și adaptări.

Viața comunală, unde prin energie și inteligență oricine se putea ridica la rangul întîiu, și-a făurit alt ideal de om, pe care îl găsim deja schițat în *Divina Comedie*. Nobleța adevărată nu stă, pentru Dante, în nume, rasă și avere, ci în superioritatea inteligenții și voinței. Francesca da Rimini preferă să îndure pe vecii vecilor chinurile iadului decît să fie despărțită de iubitul ei. Contele Ugolino închis de arhiepiscopul Pisei într'un turn, moare în chinurile cele mai grozave, după ce și-a văzut cei doi fii și cei doi nepoți pierind de foame. Dante l-a reprezentat în Infern rozînd ceafa dușmanului său de moarte și ștergîndu-și gura de părul lui. Pentru toată fericirea raiului nu și-ar lăsa victima din mîini. Farinata degli Umberti, osîndit pentru eresie, stă drept în cosciugul de fier înroșit sfidînd puterile iadului și divinitatea care, cu toate torturile, nu-l poate frînge. Acesta e deja idealul de bărbăție *(virtù)* al Renașterii.

Dante avea mai mult nostalgia decît înțelegerea antichității. Petrarca a trăit în atmosfera intelectuală a vechii Rome. Pentru el, Romanii erau strămoșii direcți ai Italienilor, și una din dorințele lui cele mai vii a fost să vadă reînviind gloria Romei antice. De două ori s'a adresat papei Benedict XII implorîndu-l să părăsească Avignonul și să se întoarcă la Roma. Iar cînd Cola di Rienzo a proclamat, în 1347, republica la Roma, Petrarca l-a salutat ca pe tribunul trimis de Dumnezeu să libereze Italia de „tiranii străini".

Insuccesul încercării lui Rienzo l-a desgustat și mai mult de vremea sa și l-a făcut să caute consolare în trecutul măreț al Romei. In aceste dispoziții a compus *Africa*, epopee al cărui erou e Scipio Africanul, și *De viris illustribus*, cuprinzând douăzeci și patru de biografii de bărbați celebri, toți romani afară de trei. Disprețul prezentului nu e din cele mai prielnice stări de spirit pentru a serie istorie, fiindcă noi nu putem înțelege trecutul decît prin propria noastră experiență. Cel puțin dacă Petrarca ar fi ales personagii contemplative înrudite cu temperamentul său, dar el a tratat mai ales oameni de acțiune, generali și bărbați de Stat, ca Scipio, Cato Censorul și Cesar cu care n'avea nicio afinitate sufletească. De aceea caracterizările lui se reduc la parafrasarea lui Tit-Liviu.

Cu toate acestea, pentru a păstra pură ideia Imperiului roman, Petrarca a lăsat la o parte fabulele medievale și și-a întemeiat expunerea exclusiv pe documente clasice, examinate la lumina rațiunii. Coborîndu-se la sursele originale și proclamînd, mai presus de Cicero și de Aristotel, suveranitatea rațiunii, Petrarca definește spiritul critic și pune baza istoriografiei umaniste. *Ad fontes* de

vine strigătul de luptă al umaniștilor și principiul fecund al criticei filologice.

Insuflețirea pentru antichitate explică și pasiunea lui de colecționar de monete, inscripții și manuscrise vechi. Petrarca a cutreerat Italia, Elveția, Franța și Germania și a descoperit mai multe discursuri ale lui Cicero *(Pro Archia, Pro Milone, Pro Marcello* etc.) și scrisorile lui către *Atticus, Brutus* și *Quintus.*

Petrarca nu s'a mulțumit să le strîngă pentru plăcerea de-a avea piese rare, ci le-a studiat de aproape cu dorința de a le pătrunde spiritul și de a descoperi în fiecare autor *quiddam suum ac proprium,* ceea ce e original și personal. Petrarca e primul scriitor care nu caută în operile antice lecții morale și alegorii, ca în evul mediu, ci e în stare să guste frumusețea stilului și să aprecieze originalitatea gîndirii. De aceea a fost numit „primul om modern".

Modern a fost și prin pătrunderea cu care și-a analizat propriile sale sentimente și idei. In *Rimele* sale italienești descrie chinurile iubirii sale neîmpărtășite pentru Laura, după cazuistica amoroasă a poeziei provensale, dar cu un puternic accent personal și cu o mare originalitate de simțire. Laura nu mai e nici simbol, nici înger. E o femeie în carne și oase, a cărei atracție învinge orice putere de rezistență, și poetul mărturisește că, dacă iubirea sa a rămas pur platonică, meritul revine în întregime Laurei. Cu Petrarca, iubirea se coboară din nou pe pământ.

Decepțiile sentimentale l-au silit să se coboare în sine insuși, să se analizeze, să-și disece bucuriile, durerile, dorințele și amărăciunile, și să se judece. Rezultatul acestei analize n'a fost, cum ne-am fi așteptat dela un creștin intrat pe jumătate în ordinul monahal, un sentiment de smerenie și de renunțare, ci dimpotrivă un sentiment de vanitate. Petrarca e convins că ceea ce a descoperit în sufletul său interesează umanitatea. De aceea, considerînd că *Rimele* italienești nu-l pot face cunoscut decît în orașele Italiei, și-a răspîndit confesiunile în tratate latinești, ca *De vera sapientia, De sui ipsius et multorum ignorentia* și *De contemptu mundi.* Nimeni n'a știut mai bine decît Petrarca să-și procure satisfacțiile de amor propriu la care aspira. Casa lui din Arezzo era păzită ca un monument istoric; Florența i-a propus o catedră și restituirea tuturor bunurilor confiscate tatălui său, împăratul Carol IV l-a numit conte palatin, papa i-a oferit postul de secretar apostolic, iar universitatea din Paris și Senatul din Roma i-au oferit în același timp coroana de lauri. Optînd pentru aceasta din urmă, în ziua de Paști, 1341, a fost încoronat solemn pe Capitoliu.

Contrar însă unei opinii foarte răspîndite, studiul antichității și setea de glorie n'au slăbit sentimentul religios al lui Petrarca. „Adevărata înțelepciune" pentru el rămîne cuvîntul lui Christos. El nu admite filosofia antică decît în măsura în care nu contrazice învățătura creștină. Umanismul lui Petrarca n'are nimic comun cu păgînismul unui Machiavelli. Studiul antichității a fost pentru el mijlocul unei vieți sufletești mai largi și un incomparabil exercițiu al facultăților intelectuale. Dar știința rămîne sub controlul credinței, și, dacă nopțile de meditație nu l-au făcut să îmbrățișeze idealul monastic, pe care singur îl găsea conform învățăturii creștine, e că ținea prea mult la viață și la plăcerile ei. Petrarca reprezintă idealul umanismului laic, care nu consideră învățătura creștină incompatibilă cu bucuriile vieții și cu studiul antichității.

Sub influența lui Petrarca, idealul de cultură umană, bazat pe studiul antichității, tinde să devină elementul fundamental al educației. Această tendință se manifestă nu în contradicție, ci în armonie cu doctrina creștină. Forțele de înnoire se desvoltă, pînă la începutul secolului XVI, în cadrul vechilor orînduiri, fără să caute și fără să dorească o ruptură cu trecutul. Exemplu caracteristic în această privință e Giovanni Boccaccio (1313—1375).

Autorul *Decameronului* e considerat, în general, ca reprezentantul tipic al păgînismului Renașterii. N'a înfățișat el, în triumful instinctelor naturale, superioritatea drepturilor naturii contra ascetismului medieval? Această opinie se întemeiază pe satirile îndreptate contra clerului, cum e istoria Evreului Abraham, care, îndemnat de un prieten creștin să se boteze, nu se hotărăște decît după ce a văzut Roma; el n'a găsit nici urmă de sfințenie și de evlavie în viața papilor, cardinalilor și a celorlalți preoți, dar tocmai acest lucru l-a convins de superioritatea creștinismului, căci o religie pe care păstorii ei se străduiesc din toate puterile s'o distrugă și care, cu toate acestea, strălucește tot mai puternică și mai pură, nu poate fi decît opera duhului sfînt. Satira moravurilor clerului, departe de a constitui indiciul spiritului modern, e de cea mai autentică tradiție medievală și populară. Exercitîndu-și verva satirică pe socoteala clerului, Boccaccio știe că cetitorii săi nu vor confunda persoana și funcția preoților, și că purtarea acestora nu va pune în discuție legitimitatea dogmei. De altfel o concepție laică și științifică despre lume, care să permită o atitudine independentă față de religie nu era cu putință atunci, și de aceea acuzația de ateism adusă chiar și umaniștilor din secolul XV trebue totdeauna primită cu rezervă. Boccaccio a dus atît de departe scrupulul religios, încît în 1361 a renunțat la preocupările sale profane și s'a dedicat studiilor de erudiție și interpretării *Divinei Comedii.*

Studiul antichității clasice n'a avut deci ca urmare slăbirea sentimentului religios, și ideia unui umanism fundamental areligios e de domeniul legendelor. Influența antichității, la Boccaccio, ca și la Petrarca, se manifestă prin deșteptarea simțului artistic.

In opera lui Boccaccio apar pentru prima dată zeii păgîni, nu ca elemente religioase, ci ca simboluri ale frumuseții și fericirii. In romanul său din tinerețe, *Filòcolo,* Venus, cu trupul transparent prin văl și strălucitor de parc'ar fi fost stropit cu rouă, aleargă în

ajutorul celor doi tineri eroi care se iubesc, Florio şi Biancifiore. Admiraţia pentru capodoperile antice îl îndeamnă să studieze şi să imite procedeele artistice ale autorilor lor, pentru a produce opere asemănătoare, dar originale. Aşa a izbutit Boccaccio să dea formă artistică unei serii de nuvele, de origine diversă, care circulau în toate ţările, şi să exprime prin ele viaţa societăţii laice din timpul său. In vechiul fond medieval, care constitue materia *Decameronului*, cu povestiri de dragoste şi romane de aventură, cu veşnicele glume pe socoteala bărbatului înşelat, a clericilor desfrînaţi, a medicilor şarlatani şi a magistraţilor venali, Boccaccio zugrăveşte, din punctul de vedere laic, moravurile din timpul său şi proclamă idealul unei societăţi naturale şi libere, în care femeile triumfă prin isteţimea lor, iar bărbaţii prin voinţa şi energia lor.

Elementul nou, revoluţionar, în opera lui Boccaccio e conştiinţa sa de laic, care nu e de origine cărturărească, ci socială. Nu modelul antichităţii, ci triumful burgheziei florentine asupra clerului şi nobilimei se exprimă în laicismul lui Boccaccio. Politica florentină, care de un secol tinde la independenţă faţă de împărat şi de papă găseşte în Boccaccio un ecou care ne permite să măsurăm tot progresul realizat de societatea florentină în cursul secolului XIV. Pe cînd Dante visează încă la monarhia universală a împăraţilor germani, Boccaccio contestă împăratului dreptul de a domni peste alte naţiuni decît a Teutonilor săi şi preferă să moară decît să arunce „crinii florentini'' la picioarele „corbilor septentrionali''. Forţele care se ridică împotriva universalismului medieval purced din noile condiţii sociale şi politice create prin renaşterea comerţului şi industriei.

Florenţa cea mai desvoltată din acest punct de vedere a devenit centrul nouei culturi umaniste.

Coluccio Salutati (1331—1406), numit în 1375 cancelar al Republicei florentine, a liberat stilul oficial de formele scolastice şi a introdus în corespondenţa oficială latina clasică. Pentru a nu fi puse în situaţia de inferioritate, cancelariile celorlalte State italiene au imitat exemplul Florenţei şi astfel o seamă de umanişti au dobîndit situaţii înalte şi sigure, de care numai clericii se bucuraseră pînă atunci. Cu Salutati, laicii încep să cucerească marile dregătorii ale Statului.

Ideile lui politice, religioase şi literare sunt încă medievale, pe cînd acţiunea lui reflectează sentimentele societăţii laice moderne. In teorie Salutati admite că papa şi împăratul, — „cele două lumini ale lumii'' — deţin puterea universală, şi că monarhia e cea mai bună formă de guvernămînt. In practică, el apreciază evenimentele din punctul de vedere al unui italian credincios, dar patriot. In timpul războiului între papalitate şi Republica florentină (1375—1378), a combătut atît de violent politica lui Urban V, încît acesta l-a cuprins în mod explicit în interdictul care a lovit Florenţa. Fără să-i conteste calitatea de vicar a lui Christos, cancelarul Florenţei nu

iartă papei că a părăsit Roma şi duce dela Avignon o politică antiitaliană. Ca toţi contemporanii săi, Salutati făcea distincţie între suveranul temporal şi vicarul lui Christos. Atacurile sale contra Curiei corupte, simoniace şi efeminate, nu ating decît pe cel dintîiu.

Impotriva ducelui de Milan, care reprezenta faţă de Republica florentină principiul monarhic, Coluccio a susţinut atît de energic cauza acesteia încît Giovan Galeazzo Visconti spunea că se teme mai mult de o scrisoare a lui Salutati decît de o mie de călăreţi florentini. Conştiinţa lui de cetăţean liber i-a inspirat cele mai frumoase cuvinte din corespondenţa sa politică: „Comuna din Florenţa nu face niciodată războiu decît pentru apărarea libertăţii şi combaterea nedreptăţii''.

In ceea ce priveşte credinţa, aceeaşi discordanţă între teorie şi practică. Ascetismul rămîne pentru Salutati idealul vieţii creştine. Dar încrederea în valoarea educativă a ştiinţei şi aspiraţia spre o viaţă cetăţenească liberă dau acestui ideal o accepţie mai largă şi mai umană. *Docti plus hominis habent quam indocti*, exprimă convingerea umanistului în valoarea educativă a ştiinţei, şi credinţa că adevărul poate fi descoperit pe căi multiple şi diverse. „Fie că l-ai găsit în Biblie sau la păgîni, fie că l-au spus profeţii sau poeţii, adevărul e dela Dumnezeu. Ori unde l-am descoperi, nu trebue să-l dispreţuim''.

Activ pînă la adînci bătrîneţe, Salutati a murit, în 1406, la vîrsta de 76 ani. Corpul lui a fost expus în piaţa Peruzzi şi, după ce a fost încoronat cu cununa de lauri, a fost înmormîntat în catedrala oraşului. Onorurile acestea, care nu se acordau decît sfinţilor, sunt un semn al vremii.

Principalul merit al lui Salutati constă în faptul că a continuat colecţionarea şi studierea operelor clasice, a introdus la Florenţa studiul limbii eline şi a pregătit generaţia de umanişti, care a deschis o nouă perioadă în istoria umanismului.

Această perioadă se caracterizează prin negarea plină de dispreţ a evului mediu, prin preferinţa acordată limbii latine faţă de cea vulgară, prin răspîndirea elenismului, prin laicizarea progresivă a gîndirii şi prin întărirea spiritului critic. Studiul antichităţii devine scop în sine.

Petrarca a regretat totdeauna că n'a avut norocul să cunoască limba greacă. El a încercat s'o înveţe cu Barlaam, un Calabrez, care stătuse timp mai îndelungat la Constantinopol şi în 1339, venise în Italia cu o misiune din partea împăratului Cantacuzino. Petrarca l-a cunoscut probabil în 1342 şi s'a pus cu rîvnă pe învăţătură, dar greutatea limbii şi plecarea prematură a lui Barlaam i-au zădărnicit planul.

Un alt Calabrez care învăţase la Constantinopol, Leontius Pilatus, a fost profesorul lui Boccaccio şi a predat timp de trei ani greaca la Florenţa. Dar Leontius era lipsit de pregătire ştiinţifică şi nu cunoştea decît greaca modernă. Rezultatul învăţămîntului lui a fost neînsemnat.

Greutatea de a învăţa limba greacă era în adevăr mare pentru italieni. Limba latină nu era de niciun ajutor, gramatici şi dicţionare nu existau, iar greci care să cunoască elina şi antichitatea clasică erau rari chiar şi la Constantinopol, şi nu puteau fi atraşi în Italia decît prin promisiunea unor considerabile avantagii materiale şi morale. Greci sau italieni vorbind greaca modernă se întîlneau în toate centrele comerciale ale Italiei; în Calabria şi in Sicilia existau încă sate greceşti, dar toate acestea nu serveau la nimic. Deosebirea între greaca modernă şi elina clasică era tot aşa de mare ca între latina medievală şi latina clasică, şi înţelegerea învăţaţilor bizantini pentru geniul şi stilul literaturii clasice tot aşa de insuficiente ca a filosofilor scolasticii pentru latina clasică.

In aceste împrejurări nu rămînea italienilor dornici de a învăţa greaca decît să se ducă la Constantinopol sau să aducă de acolo învăţaţi greci care cunoşteau elina şi erau dispuşi să accepte catedre de greacă la Florenţa sau aiurea.

Primul profesor de greacă în Italia a fost Manuel Chrysoloras care a ţinut cursuri de greacă la Florenţa din Ianuarie 1397 pînă în 1400. Chrysoloras fusese trimis de împăratul Manuel II Paleologul, în Italia să ceară ajutor contra turcilor. Florentinii i-au oferit o catedră şi el a acceptat. Chrysoloras avea toate însuşirile şi pregătirea necesară pentru a răspunde nădejdilor puse în el. Deja profesor la Constantinopol, erudit şi elocvent, el a stîrnit un entuziasm durabil printre numeroşii auditori care se îngrămădeau la lecţiile lui. Leonardo Bruni a urmat cu atîta însufleţire lecţiile lui Chrysoloras încît „noaptea visa ceea ce auzise dela el ziua''. Astfel, după opt-nouă secole de întrerupere, studiul limbii greceşti a fost restaurat şi se poate spune, cu Bruni, că o nouă eră a început în istoria literelor europene.

Chrysoloras a scris, sub formă de întrebări şi răspunsuri, prima gramatică a limbii eline pentru uzul popoarelor moderne *(Erotemata)*.

Succesul lui Chrysoloras şi atenţia pe care Florenţa a acordat-o studiilor greceşti, ca şi celor latine, au făcut din acest oraş centrul intelectual al Italiei în secolul XV. Studiul limbii greceşti a făcut necontenite progrese, la care au contrbuit mereu noi savanţi veniţi dela Constantinopol. George Trapezuntius, care a venit în Italia pe la 1420, a profesat la Veneţia, Florenţa şi Roma; Theodor Gaza, sosit în Italia pe la 1430, a ocupat nouă ani (1441—1450) catedra de greacă dela Universitatea din Ferrara, a tradus din Aristotel şi a compus o gramatică greacă devenită clasică.

Sinodul care s'a întrunit, în 1439, la Florenţa pentru a uni biserica ortodoxă şi catolică, a grupat un mare număr de savanţi greci şi latini, care au arătat mai mult interes pentru problemele filosofice decît pentru cele teologice.

Impăratul bizantin a venit însoţit de cei mai aleşi reprezentanţi ai teologiei şi ştiinţei greceşti. Printre ei se afla tînărul episcop dela Niceea, Bessarion, partizan înfocat al unirii celor două biserici. Convertit la catolicism, fu numit cardinal şi jucă un rol însemnat în istoria umanismului ca filosof, mecenat şi colecţionar de manuscrise. Colecţia lui constituie fondul cel mai însemnat al Bibliotecii marciane din Veneţia.

O influenţă mult mai puternică a exercitat asupra umaniştilor florentini Gemistos Plethon (mort 1445). Originar din Sparta, acest moşneag de 83 ani, păru florentinilor întruchiparea vie a înţelepciunii antice. El susţinea că, pentru cunoaşterea lucrurilor materiale, trebue urmat Aristotel; pentru tot ce priveşte sufletul, „divinul Platon'' e superior. Aşa s'a deschis, între partizanii celor doi filosofi greci, o discuţie care avea să dureze treizeci de ani şi sub care se ascundea de fapt o mişcare de opoziţie contra scolasticei.

Leonardo Bruni (1370—1440) e primul din seria noilor umanişti. El cunoştea greaca şi latina. Traducerile lui din Platon constituie primul contact al umanismului italian, cu textele originale ale filosofiei greceşti.

Opera cea mai de seamă a lui Bruni e *Historia florentina*, scrisă în latina clasică, într'un scop de propagandă, pentru a asigura Florenţei simpatia umaniştilor. Cu istoria lui Bruni, punctul de vedere laic şi interesul profan înlocuiesc preocuparea religioasă a cronicarilor medievali. El nu scrie istorie pentru a dovedi influenţa providenţei asupra mersului evenimentelor istorice. Bruni consideră istoria ca un gen al retoricei. El nu caută să explice desvoltarea economică, socială şi politică a republicei florentine şi să scoată în evidenţă evenimentele cu efecte durabile, ci să producă emoţii, ca o tragedie de Seneca. Faptele lipsite de efect teatral, cum sunt tranzacţiile economice, desvoltarea instituţiilor, problemele administrative etc. sunt omise sau înlocuite cu expresii stereotipe. Apoi, pentru a menţine puritatea limbii latine, Bruni transpune termenii medievali în cuvinte clasice, chiar cînd n'aveau echivalent. Cardinalii devin *patres*; companiile medievale *Legiones*, cavalerii *milites* etc.

Cu toate acestea, *Historia Florentina* are o importanţă capitală pentru desvoltarea istoriografiei moderne. Bruni e primul istoric modern care a făcut operă critică, s'a coborît la documentele originale, a eliminat legendele şi minunile şi a căutat să dea o explicaţie raţională a evenimentelor. In sfîrşit, materia este ordonată artistic. Apoi, pe cînd cronicarii medievali îngrămădeau materia fără nicio alegere şi o expuneau fără plan, Bruni nu expune decît faptele care au legătură cu obiectul. Forma artistică pătrunde şi în istoriografie.

Poggio Braciolini (1380—1459) a fost cel mai norocos colecţionar de codici. In calitate de secretar apostolic, a însoţit, în 1414, pe papa Ioan XXIII la sinodul dela Constanţa. Dar cum discuţiile dogmatice nu-l interesau, a cutreerat Elveţia şi Suabia în căutarea manuscriselor vechi. La mînăstirea San-Gallo a descoperit un manuscris complet al *Instituţiilor* lui Quintillian, *Argonauţii* lui Valerius Flaccus şi opt discursuri necunoscute ale lui Cicero. In alte biblioteci italiene a găsit *Silvae*-le lui Statius, *Punicae*-le lui Sivius

Italicus și *De rerum natura* a lui Lucrețiu; cu totul, 20 opere necunoscute în evul mediu.

Poggio a fost cel mai strălucit scriitor de epistole latine. In timpul unei excursii, a vizitat Baden și a descris zilele vesele petrecute acolo. Scrisoarea aceasta permite să măsurăm tot progresul realizat de umanismul italian în ultima jumătate de veac. Nici urmă de pedanterie și morală, ca în scrisorile lui Salutati. Locurile și oamenii, grupul de fete care se scaldă, sunt descrise cu o grație și o naturalețe care dovedește că Bacciolonі și-a asimilat nu numai forma ci însuși spiritul limbei latine. Antichitatea care pînă aici fusese imitație mai mult sau mai puțin independentă devine poezie și frumusețe.

Cu descoperirile lui Poggio, umaniștii ajung în posesiunea tuturor operelor literaturii latine pe care le cunoaștem azi.

In același timp, Guarino da Verona, Aurispa, Ciriaco d'Ancona și Filelfo, emuli ai lui Poggio, redau culturii occidentale toată literatura elină, complet ignorată în evul mediu. Inainte de 1430, toți clasicii greci erau în mîinile umaniștilor italieni, care n'au așteptat să li-i trimită turcii cuceritori ai Constantinopolului, ci s'au dus ei să-i aducă din Imperiul bizantin, unde nu fuseseră niciodată uitați.

Entuziasmul stîrnit de aceste descoperiri fu atît de puternic, încît umaniștii avură impresia că din împărăția morților un zvon de recunoștință se ridică spre ei.

Poggio a povestit cum a descoperit pe Quintillian în pivnița întunecoasă a unui turn. Quintillian părea că întinde mîinile după ajutor și se roagă: „O voi, bărbaților, care iubiți limba latină, scăpați-ne din temnița întunecoasă și colbuită în care ne-au închis barbarii!".

Realitatea e mai puțin romantică. Manuscrisele vechi se aflau în bibliotecile mînăstirilor, catalogate, încît umaniștii n'aveau decît să consulte cataloagele pentru a descoperi ceea ce căutau. Multe descoperiri s'au făcut, în Germania, Elveția și fără ca măcar descoperitorul să se fi deplasat din Italia. Vorba adîncă a lui Pascal: „M'aurais-tu cherché si tu ne m'avais déjà trouvé?" se aplică și descoperirii antichității. A fost nevoie de un anumit grad de maturitate pentru ca spiritul modern să înțeleagă și să caute operele antichității clasice.

După era descoperirilor începe era cercetării critice. Ignoranța și neglijența copiștilor, schimbaseră textul unor opere încît ajunse de nerecunoscut. Cum însă unele opere s'au păstrat în două sau mai multe copii, umaniștii au căutat prin comparație și conjunctură să restabilească forma originară. Așa s'a născut critica filologică.

Textul original nu se putea totdeauna reconstitui pe cale filologică. Umaniștii au fost împinși să pătrundă în fondul operei, să-i desprindă spiritul și să caute în împrejurările externe, politice și sociale, soluția problemei. Așa s'a desvoltat spiritul istoric.

Cercetarea critică a operei de artă n'a revelat umaniștilor numai adevărul, ci și frumusețea literaturii clasice. Ei au căutat să stabilească legile compoziției artistice. Așa s'a introdus în cultura Renașterii ideea formei artistice, adică grija de a exprima ideile și sentimentele într'o ordine clară și logică.

Reprezentantul cel mai de seamă al direcției critice a fost Laurențiu Valla (1405—1457). Criticismul lui a atins un grad de desvoltare peste care umanismul italian nu va putea trece. Cu *De elegantiis linguae latinae* a întemeiat lexicografia modernă. Prin exemple luate din cei mai buni autori clasici, Valla determină sensul cuvintelor rare și obscure, și fixează nuanța locuțiunilor particulare. Lexicul acesta răspundea atît de bine nevoilor învățămîntului încît între 1471 și 1536, a fost tipărit de șaizeci de ori. Din el a învățat Erasm să scrie latinește corect și elegant.

Valla a făcut asupra textului grecesc al Vulgatei observații care au servit lui Erasm ca punct de plecare pentru traducerea Noului Testament. In 1440, la curtea regelui Neapolului, Alfons de Aragon, Valla publică: *De falso credita et ementita Constantini donatione*, în care, cu argumente istorice și filologice, dovedi că pretinsa donațiune făcută de Constantin cel Mare papei Silvestru e o legendă. De atunci nimeni n'a mai îndrăznit să invoce acest document pentru a justifica pretențiile temporale ale papilor.

In urma activității critice a lui Valla concepția despre antichitate se schimbă. Umaniștii nu mai căutau în studiul clasicilor plăcere estetică sau motive de mîndrie națională. Umanismul devine erudit și critic. Latina atinge o puritate ireproșabilă, dar rece: din limbă vie ajunge limbă moartă.

Odată cu Valla se schimbă și caracterul filosofic al umanismului. Numărul acelora, care se îndepărtează de creștinism și se apropie de diferitele doctrine filosofice antice, crește. Evoluția aceasta nu e totdeauna ușor de precizat, fiindcă opiniile religioase ale umaniștilor se ascund uneori sub aparență de respect pentru biserică, alteori se exprimă sub formă de dialog în care diverse personagii susțin teorii contrare fără ca autorul să indice clar pe acela care-i exprimă convingerile. Astfel, în *De voluptate et vero bono*, Valla pune față în față pe Leonardo Bruni, Panormita și Niccolò Niccoli. Partizan al stoicismului, Bruni se plînge că oamenii se dedau mai mult la rele decît la fapte bune și, considerînd prea anevoioasă practica virtuții, se lasă împinși de natură spre plăceri. La cuvintele acestea, se ridică Panormita care susține atît de elocvent epicurismul încît cei mai mulți critici sunt de părere că el exprimă convingerile autorului. Supremul bine, spune Panormita, e plăcerea, spre care tind toate acțiunile noastre. Sănătatea, frumusețea, muzica, parfumul florilor sunt lucruri bune, fiindcă ne procură plăcere. Cine vrea să fie fericit trebue să se bucure de toate darurile naturii. Virtutea însăși e un efect al plăcerii. Cine o practică o face nu de dragul moralei, ci pentru a evita un rău mai mare sau pentru a dobîndi glorie — deci tot pentru plăcere. Adevărata înțelepciune stă în arta de a alege între diferite plăceri pe cea mai mare și între

diferite neplăceri pe cea mai mică. Panormita nu face deosebire între plăcerile trupului și ale sufletului: în armonia lor stă supremul bine.

Invitat să aplaneze conflictul, Niccoli obiectează celor doi interlocutori că amîndoi au vorbit ca păgîni, nu ca creștini. Și el găsește că morala stoică e „deșartă și frivolă'' fiindcă n'are un scop în afară de sine, pe cînd epicureii subordonînd plăcerile mici celor mari, s'apropie mai mult de morala creștină. Soluția lui e un fel de epicurism creștin, care acceptă plăcerea ca ultim scop al acțiunilor umane, dar o identifică cu fericirea de dincolo de mormînt. Walser susține că aceasta e și părerea lui Valla.

In orice caz, curentul epicurist crește în a doua jumătate a secolului XV. Umaniștii nu neagă fățiș dogmele fundamentale ale creștinismului, nemurirea sufletului și crearea lumii, dar le ignorează. In locul religiei transcedentale, ei predică o religie pur rațională. Scopul suprem al vieții nu mai e fericirea de veci, ci fericirea pămîntească. Omul devine din nou măsura tuturor lucrurilor și cel mai demn obiect de studiu pentru oameni. Desvoltarea tuturor însușirilor sale corporale și spirituale, pentru ca să se poată bucura deplin de viață, apare ca singurul scop legitim al educației. Antichitatea clasică, cu filosofia ei pozitivistă, cu știința ei îndreptată spre studiul naturii și cu arta ei închinată glorificării omului, reprezintă idealul de viață al umaniștilor dela sfîrșitul secolului XV. In locul evangheliei resemnării și smereniei, evanghelia frumuseții și a gloriei pămîntești.

In *Stanze per la Giostra* ale lui Poliziano (1454—1494) și în *Orlando furioso* al lui Ariosto (1474—1533) natura nu mai e teatrul ispitelor, ca în evul mediu, sau un cadru decorativ ca în poezia petrarchistă, ci mama ocrotitoare care îmbrățișează și consolează pe toți cei ce știu să se apropie de ea. Acest sentiment de contopire a omului cu natura, e deosebit de puternic în *Aminta* lui Tasso. Ar fi însă greșit să se atribuie antichității clasice sentimentul de fraternitate a omului cu natura, deoarece l-am găsit exprimat tot așa de puternic în poezia lui San Francesco. Exemplele antice l-au ajutat numai să se exprime în formă poetică. Izvorul lui e în sensibilitatea artistică a societății italiene, care atinsese la sfîrșitul secolului XV punctul culminant al desvoltării sale.

In mijlocul naturii proslăvite și omul apare într'o lumină nouă. Dela Dante la Ariosto, idealul de om pe care și l-a făurit Renașterea italiană e antifeudal, pozitivist și democrat, ca și societatea burgheză constituită în Republicile comunale. Cavalerul medieval, cu concepția lui despre onoare care comandă sacrificiul desinteresat al vieții pentru suveran și Dumnezeu, nu mai stîrnește decît zîmbete ironice. Eroii celor două mari epopei italiene, *Morgante* de Pulci și *Orlando furioso* de Ariosto, sunt sau brute care nu se lasă conduse decît de pasiuni și de instincte și nu visează decît munți de carne și de unt, sau nebuni care se țin ca umbra de pașii unei cochete și

săvîrșesc de dragul ei cele mai neînchipuite isprăvi, pentru ca la urmă să se vadă părăsiți pentru un simplu soldat. Un rîs ironic acopere toate virtuțile cavalerești.

In opoziție cu idealul feudal, Poggio descoperă în inima omului adevărata noblețe, care nu se poate dobîndi prin diploma de inobilare, ci prin virtute și înțelepciune. Umaniștii, fiind în cea mai mare parte oamenii operelor lor, au făcut din valoarea personală supremul titlu de noblețe.

Baldassare Castiglione ne-a dat în *Il Cortegiano (Curteanul)*, scris în 1528, portretul omului desăvîrșit, adică al personagiului pe care contemporanii și-l propuneau ca model. In mărețul palat al ducelui de Urbino, unul din cele mai frumoase din Italia, decorat cu tapete de aur și de argint, cu vase de argint, cu statui și busturi antice, cu tablouri moderne, cu cărți latinești, grecești și ebraice, îmbrăcate în scoarțe împodobite cu aur și argint, se întrunea o societate veselă pentru a-și petrece vremea în serbări elegante și în conversații spirituale.

La cererea ducesei, oaspeții caută să definească însușirile necesare omului de lume și femeei desăvîrșite, și educația cea mai potrivită pentru a le desvolta. Vigoarea și dexteritatea fizică, finețea, tactul și varietatea cunoștințelor, care i se cer, exprimă idealul de universalitate și perfecțiune al Renașterii. Curteanul lui Castiglione va cunoaște toate artele cavalerești, călăritul, scrima și dansul, va ști să citească o partitură, să cînte dintr'un instrument pentru a-și risipi grijile și pentru a face plăcere doamnelor, va învăța să danseze și să cunoască pictura, care e una din podoabele vieții superioare, va studia literele, atît cele latinești, cît și cele grecești, va citi poeții, oratorii și istoricii și va ști să rimeze un sonet. Dar toate acestea nu sunt scop în sine, ci condiții prealabile pentru desvoltarea culturii inimii și a spiritului. Castiglione reclamă pentru femei aceeași educație și aceleași drepturi.

Aceste conversații sunt foarte caracteristice pentru desvoltarea culturii sociale în Italia. Dela mijlocul secolului XV, educația femeei a făcut progrese însemnate. La școala lui Guarino da Verona, la Ferrara, fetele și băieții erau supuși aceluiași sistem de educație: toți învățau greaca și latina, toți practicau aceleași sporturi. Unele femei, ca Francesca Scala și surorile Nogarola și-au cîștigat renume pentru erudiția lor în filologia clasică. Altele, ca Vittoria Colonna, Veronica Gambara, Costanza D'Amalfi, ducesa de Ferrara și Tullia Aragon s'au distins prin talentul lor superior și prin instrucția lor aleasă. Pietro Aretino, recomandă, în celebrele sale *Ragionamenti*, curtizanelor venețiene să aibă totdeauna la îndemînă *Canzoniere*-le lui Petrarca.

Deși condiția legală a femeei nu s'a schimbat, influența și însemnătatea ei socială a crescut. Ea n'are încă dreptul să se mărite după înclinarea ei, dar educația pe care o primește îi permite să domnească în societate, și arta reoglindește fidel această transformare.

Noua poziţie pe care femeia şi-a cucerit-o în societate avu ca urmare secularizarea iubirii. In literatura medievală, noţiunea iubirii oscila între reprezentarea grosolană sau cinică a funcţiei de reproducere şi apoteoza ideală, filosofică sau religioasă a femeei. Femeia era femelă sau înger. Renaşterea ridică femeia şi coboară îngerul la rangul de tovarăş egal îndreptăţit al bărbatului. Castiglione care reprezintă termenul final al evoluţiei ideei pe care Renaşterea şi-a făcut-o despre iubire şi căsătorie, susţine necesitatea de a întemeia căsătoria pe bază de egalitate, dreptate şi iubire. Avînd aceleaşi aptitudini ca şi bărbatul, femeia are acelaşi drept la educaţie, viaţă şi fericire ca şi bărbatul. Ea are dreptul să-şi aleagă bărbatul după plac, şi, dacă s'a înşelat în alegerea ei, Castiglione îi recunoaşte dreptul să-l schimbe.

Vechea problemă a raportului dintre bărbat şi femeie, pe care şi-o puseseră, dela trubaduri pînă la Castiglione, toţi marii literaţi şi-a găsit soluţia raţională şi sănătoasă. Dogma păcatului original şi concepţia inferiorităţii femeei a fost înlăturată. Natura e frumoasă, viaţa e demnă să fie trăită şi iubirea sinceră e nobilă şi binefăcătoare. Cînd doi soţi şi-au întemeiat căsnicia pe această bază, vor cunoaşte fericirea pe pămînt şi vor dobîndi viaţa de veci.

Bine înţeles, idealul lui Castiglione nu putea fi realizat decît de o minoritate de privilegiaţi, destul de bogaţi pentru a-şi dobîndi educaţia aleasă, pe care se întemeiază concepţia *Curteanului*.

Mult mai profundă a fost schimbarea pe care Renaşterea a adus-o în concepţia politică. Statul modern, cu tendinţa lui de a concentra în mîinile guvernului toate forţele vii ale raţiunii şi de a înlocui vechiul sistem bilateral de drepturi şi de datorii feudale prin idea romană a omnipotenţei Statului, ruinase încă din secolul XIV pretenţiile la egemonia universală a papilor şi a împăraţilor. Politica nu se mai inspira decît din raţiunea de Stat, adică din interesele temporale ale societăţii laice. Cu toate acestea, gîndirea politică rămăsese la vechile teorii medievale. Acela care cel dintîi a supus problemele politice liberei cercetări a raţiunii şi a liberat politica de religiune a fost Machiavelli.

Niccolo Machiavelli (1469—1527), a fost, timp de 14 ani, secretarul guvernului florentin, însărcinat cu redactarea instrucţiilor către ambasadorii republicei. El însuşi a îndeplinit diverse misiuni, pe lîngă Ludovic XII, Cesar Borgia, Iuliu II şi Maximilian I. La întoarcerea Medicilor la Florenţa, în 1512, Machiavelli a fost destituit, torturat ca suspect şi surghiunit în tîrguşorul San Casciano unde a putut confrunta „lunga experienţă a lucrurilor moderne'' cu învăţămintele autorilor antici.

Principalul rezultat al meditaţiilor lui a fost: *Principele*, *Discursurile asupra primei Decade a lui Tit-Liviu* şi *Istoriile florentine*. Problema centrală e formarea şi conservarea Statelor.

Machiavelli împarte Statele în republici şi principate; principatele în ereditare şi nou întemeiate. Teritoriul poate fi nou în întregime sau în parte. Pentru fiecare categorie, Machiavelli recomandă o politică deosebită.

Republica prin excelenţă e Republica romană care a realizat înţelepciunea pe pămînt şi spre care se îndreaptă toată simpatia lui Machiavelli. Republica, fiind bunul comun al tuturor cetăţenilor, a putut cere fiilor ei toate sacrificiile şi cuceri toată lumea civilizată de atunci, pe cînd Imperiul, cu slăbiciunea şi despotismul lui, a distrus patriotismul şi permis barbarilor să cucerească Italia.

Papii au continuat să exercite asupra Italiei acţiunea nefastă pe care o avuse Imperiul roman. Stăpînirea pontificală a demoralizat Italia şi a împiedecat-o să se unească după modelul marilor monarhii vecine. „Sfîntul Scaun, după ce şi-a întemeiat autoritatea temporală în Italia, n'a avut nici destulă putere, nici destul geniu pentru a ocupa şi supune restul ţării; dar n'a fost nici destul de slabă pentru a nu putea chema în ajutorul său străinii împotriva aceluia care-i părea prea puternic''.

Remediul? Un om îndrăsneţ şi puternic — *Principele* — care să unifice şi să reorganizeze Italia. Mijloacele prin care se poate ajunge la acest rezultat constituie substanţa cărţii cu acelaşi nume. Machiavelli examinează „cum se dobîndeşte, cum se păstrează şi cum se pierde un Stat''. Cînd se cucereşte o ţară sau o provincie, o parte a populaţiei pierde din avantagiile ei, de aceea se simte asuprită. Alţii vor fi desamăgiţi fiindcă au pus nădejdi prea mari în noul regim. Mai uşoară e întinderea stăpînirii asupra unor populaţii de limbă şi obiceiuri comune, mai grea asupra unor populaţii străine. Pentru a învinge aceste greutăţi, sunt trei mijloace: mutarea capitalei în noile provincii, cum au făcut turcii după ocuparea Constantinopolului; colonizarea noilor provincii, cum au făcut romanii; combaterea vecinilor puternici şi sprijinirea celor slabi, cum de asemenea au procedat romanii. Ludovic XII a pierdut şi Neapolul şi Milanul, fiindcă s'a aliat cu puternicul său vecin, Ferdinand Catolicul.

Intemeierea unui Stat nu e lucru anevoios, fiindcă toţi partizanii vechiului regim vor fi contra lui, iar *pentru*, numai aceia care aşteaptă vreun folos. Două calităţi sunt necesare pentru a izbuti: şiretenie şi forţă. Principele care vrea să întemeieze un Stat va trebui să fie vulpe pentru a evita cursele, şi leu pentru a băga groaza în lupi. Cel ce dispreţuieşte rolul vulpei nu-şi cunoaşte meseria, iar cel ce uită că pentru a fi ascultat e nevoie să fii tare, va sfîrşi rău, căci totdeauna, „profeţii înarmaţi au învins, iar cei desarmaţi s'au prăbuşit''. Astfel poporul a aclamat pe Savonarola şi apoi l-a lăsat să fie ars pe rug.

Cu totul altfel a procedat Cesar Borgia. Insărcinat de tatăl său, Alexandru VI Borgia, cu guvernul Romagnei, Cesar n'a scăpat niciun prilej şi nu s'a dat înapoi dela niciun mijloc pentru a-şi consolida şi întinde stăpînirea. Seniorii care i s'ar fi putut opune au fost atraşi într'o cursă şi măcelăriţi. Apoi, pentru a reprima desordinile

dela începutul domniei lui, numi guvernator, pe Ramiro D'Orco, om crud, dar energic, și-i lăsă mînă liberă. Cînd găsi momentul potrivit să înlocuiască regimul excepțional printr'unul legal, Cesar Borgia trimise un sbir să-l junghie și să-i expună corpul în piața orașului Cesena. Astfel s'a spălat de orice învinuire în ochii poporului și a pus baze solide puterii lui. După ce a înșirat toate fărădelegile ducelui, Machiavelli nu numai nu-i găsește nicio vină, dar îl propune ca model tuturor acelora care „printr'o întîmplare sau cu ajutorul armelor altora au ajuns la suveranitate". Un singur lucru n'a prevăzut Cesar: că va fi bolnav la moartea tatălui său și nu va putea împiedeca alegerea celui mai mare dușman al familiei sale, Iuliu II della Rovere.

Principele care vrea să se mențină pe tron trebue să cunoască arta războiului și să-și creeze o armată națională. Armatele de mercenari au pierdut în antichitate Cartagina, cum au pierdut în evul mediu Italia. Numai cu ajutorul poporului înarmat, Principele va putea scăpa Italia de barbari și de anarhie; numai așa va putea realiza unitatea și independența țării. „Cine are arme bune, are totdeauna aliați".

In urmărirea acestui scop, Machiavelli nu ține seamă decît de rațiunea de Stat. Dreptate, onoare, jurămînt, morală nu sunt apreciate decît din punctul de vedere al utilității. Dacă interesul politic o cere, le respectă; dacă nu, nu. Religia însăși nu-i pentru el decît un mijloc de guvernare: o acceptă și o ocrotește, chiar cînd o crede falsă, fiindcă „un popor religios e mai ușor de cîrmuit".

Indiferența totală față de morală a fost numită *machiavelism*, ca și cînd Machiavelli ar fi inventat perfidia și trădarea. In realitate, el n'a făcut decît să expună în cărțile sale ceea ce i-au sugerat experiența și studiul istoricilor clasici. In izolarea lui dela San Casciano, Machiavelli citește istoriile lui Tit-Liviu și Tacitus și-și aduce aminte de propriile sale întîmplări.

La lumina experienței sale, faptele romanilor se luminează, se însuflețesc și vin s'adauge învățămintele lor la ale umanistului. Pe de altă parte, din scrierile clasicilor, Machiavelli învață să-și exprime gîndurile în formă artistică. Descriind procesul creației sale istorice și politice, Machiavelli a definit esența umanismului.

ANDREI OȚETEA

INCERCARE ASUPRA SPIRITULUI POLITEȚEI

Deus nobis haec otia fecit.

Infinită e diversitatea omenirii, la fel cu delectarea celui ce cultivă, ca naturalist, istoria umanelor năravuri. Diversitate care nu ascunde însă fondul permanent de caractere fizice și psihice particulare omenirii.

Din permanențele psihice, fenomenul politeței surprinde ca fiind spontan, ubiquitar și deosebit de tenace.

Dar înțelesul obișnuit ce i se dă, nu-i cel adevărat. Și aci, înflorituri fără de rost astupă și denaturează tema principală, — iar automatismul o transformă în monedă ștearsă.

Așa că, pentru observatorul superficial, pare să fie o funcție de lux, isvorîtă din lumească deșertăciune. Ce tristă însă, ce abruptă și scăzută e viața celor ce n'o cunosc sau n'o înțeleg. Și dimpotrivă, ce comori sufletești, ce putere, ce bucurii fine, ce acorduri și cîte nuanțe nu împodobesc pe cei cari, din fire dreaptă și din dreaptă creștere, au căpătat auz și grai, înțelegere și rostire în numele adevăratei politeți, care vine din inimă.

De îndată ce și-a asigurat ființa materială, nuanțele vieții spirituale sunt și rămîn, pentru omenire, supremele bunuri.

Ceeace este mlădierea ca grație trupească, este, pe planul spiritual, politeța. Dar pentru că aceasta nu-i numai o podoabă, o artă, un dresaj; pentru că cea adevărată vine din adîncul sufletului, ea are o complexitate și o valoare, asupra cărora notele de față tind să recheme luarea aminte.

Nu poate fi vorba însă de o reabilitare. Este o nevoe tonică de purificare, de adîncire a formei prin spirit. Și este mai cu seamă, o afirmare.

* * *

S'ar putea ivi, dela început, o nedumerire: ce rost pot avea acum probleme în aparență minore, cînd chiar existența, ori cel

puţin continuitatea culturii europene stau în grea cumpănă? Cerul şi pămîntul aud de sgomotul faurilor de războiu. Pentru arborele păcii, s'au construit, undeva, sere blindate, cu aer condiţionat şi lumină artificială. Chiar dacă urgia n'a isbucnit, Ahriman, duhul răului şi al neființei, îşi primeşte ofranda cu prisos, căci pasă-mi-te uriaşele înarmări pot slei excesul de vitalitate al unui popor întocmai ca şi un răsboi proaspăt şi vesel, pe placul zeilor teutoni.

Ori cum, o discuţie asupra spiritului politeţei este oportună din mai multe puncte de vedere.

Mai întîi, ca problemă a sufletului omenesc, mereu frămîntat de dorul unei exprimări complete şi adequate.

Nu mai puţin, ca problemă morală, azi şi ori de cîte ori se face o nouă intabulare a valorilor.

La fel, din punct de vedere social, cînd se opun înverşunate obsesii de nihilism şi auto-digestie pe de o parte, iar pe de alta, credinţa activă că forţele nu-i sunt date omului numai spre distrugere, fie şi cu titlu experimental.

Punctul de vedere pragmatic nu-i mai puţin însemnat. Anume, buna vieţuire de toate zilele nu poate fi asigurată fără codul politeţei. Căci dacă legile veghează la apărarea persoanei, doar codul politeţei apără personalitatea, evitînd nenumărate conflicte şi inutilă uzură. Insă codul politeţei de acum zece ani e perimat pe alocuri, şi în orice caz e incomplet; la fel va fi cel de azi peste un timp egal sau chiar mai curînd.

Ori cum, mono-ideismul trebue evitat căci seamănă panică.

In fine, chiar dacă va fi un cataclism apropiat, este de prevăzut că nu va fi integral. Pentru cei de azi ca şi pentru cei de mîine, trebue făcut inventarul problemelor. Printre acestea, în primul plan, va rămîne întotdeauna, problema capitală a desvoltării armonioase a fiecărei personalităţi în concurenţă vitală cu ambianţa, sub domnia ideilor, renunţînd la forţa brutală, care e costisitoare şi inadequată.

*

* *

Cum s'a născut politeţa?

Problema pare tot aşa de insolubilă ca şi cea a originii speciilor. Căci astăzi nu se poate cerceta, statu nascenti, nici specie, nici societate umană. Miracolul Anadiomenei ori cel din a şasea zi a Creaţiei nu se mai repetă. Iar popoarele, descrise încă de exploratori ca primitive şi sălbatece, au obiceiuri, au datini multi-milenare.

Politeţa va să fie tot aşa de veche ca şi primele încercări de viaţă în grup. Numai folosul şi numai frica nu sunt suficiente pentru a închega şi menţine o societate umană.

Sunt totuşi indicii de străveche practică a politeţei, exprimate prin anume reticenţe, prin anume nuanţe, ca şi astăzi. Incă din vremea cavernelor, oamenii au luat obiceiul să-şi orneze pereţii cu

imagini plastice. Oare de ce reproduceau cu predilecţie chipuri de animale şi nu de oameni? De ce capetele de reni, de urşi, de bour, de ce siluetele păsărilor stimulau în deosebi ingeniul artistic al celor ce au iscodit, de fapt, artele plastice? De ce nu-i ispiteau la fel fisionomia hirsută, dar impunătoare a şefului cavernei, ori graţia golaşe şi sbîrlită a soaţei lui? Este un fapt ce va rămîne inexplicabil. Ipotezele sunt deci legitime. Poate că aci trebue întrevăzută o primă, autentică şi estetică dovadă a unei genuine politeţe, colorată cu prudenţă, ca totdeauna.

Fiece grup omenesc, fiece seminţie şi epocă închează anume deprinderi de convieţuire. De aci, în dosagii priincioase de rasă şi istorie, de tradiţie şi evoluţie, se sublimează manifestările politeţei. Absenţa lor e doar aparentă şi, în orice caz, nu-i decît o vremelnică inhibare. Indată ce furtuna dinăuntru ori din afară a trecut, invincibil revine la suprafaţa sufletului individual ori colectiv tendinţa la politeţe.

Nasc şi renasc manifestările politeţei ca urmare a unei nevoi profund simţite de către spiritul omenesc, nevoe de măsură, de armonie, de perspectivă. Formele pot fi intermitente, inegale, dar tendinţa e tot aşa de eternă ca şi omenirea.

*

* *

Care este mecanismul intim al politeţei?

Dată fiind tendinţa permanentă a politeţei, această tendinţă, ca ori care alta, devine motor. Ea determină efectuări sensibile, intonaţii, atitudini, gesturi. Tendinţa la politeţă a luat astfel chip şi trup, a devenit forţă actuală, în stare să agite materia trupului, să-i imprime direcţii particulare. Forţă a cărei curbă de realizare e percepută ca un fapt, ce devine motor la rîndul său. Din repetare decurge obiceiul; generalizarea în spaţiu şi în timp îi dă putere de uz, de tradiţie, — de permanenţă. Apoi datina devine carte, şi chiar codificare, după epoci şi civilizaţie.

Datini şi civilizaţii pot păli şi cădea, ca frunzele toamna. Poleiul şi furtuna — cumpăna vremii — pot rupe ramurile avîntate, pot sărăci şi închirci cugetul celor nevolnici. Dar trunchiul rămîne, trunchiul omenirii eterne, — care cere şi aspiră lumină prin fiece mugure şi frunză, prin fiece privire şi surîs, — care e zumzet de viaţă şi frumuseţe vie, şi nu-i decît o linie dreaptă din tină spre soare, ambele isvoare de viaţă.

Iar năzuinţele spirituale sunt totdeauna aceleaşi. Tendinţa primordială pune în joc sentimente şi resorturi multiple, face posibil un răspuns care e o reacţie de ordin psiho-motor şi ar merita un studiu amănunţit. Sunt reacţii cu viteză variabilă; de obicei un proces lent, educabil după plac. Alteori însă, se cere a fi instantaneu, sub maximă tensiune sufletească. Rapiditatea reacţiei cere

anume condiții favorabile ca atitudine mentală, afectivă și educare a reflexelor.

Se poate vorbi de principiile fundamentale pe cari se intemeiază politeța? de punctele sale cardinale?

Cel mai aparent este cel ce s'ar putea numi al *armonizării inter-individuale*, acolo unde nu intervine nici legea, nici morala. E evident că politeța — poate ca mai veche — nu se conduce după morala creștină. Aceasta spune: iubiți-vă unii pe alți, pe cînd cea dintîi nu merge mai departe de: „menajați-vă unii pe alți" *). Oamenii au înțeles de mult acest mare rost, care însă nu e singurul.

S'a spus, cu multă dreptate, că politeța cere, „în gîndul fiecăruia, o reprezentare permanentă a altuia" *). Cu alte cuvinte, trebue o dedublare, spre a putea aprecia punctul de vedere al altuia, — fără a se uita pe sine **).

Poate că cel mai greu lucru în materie de politeță, este tocmai această drămuire a uitării și neuitării de sine. Trebue un echilibru între persoane, împrejurări și manifestări; trebue ca fiecare să se privească puțin din afară, pentru a judeca obiectiv atitudinea ce îmbracă. Politeța nu înseamnă atrofia personalității, dar nu îngădue o vanitoasă, naivă etalare ale celor mai intime colțuri. Trebue tact, discreție, gradație în acordarea supremului dar — apropierea sufletească.

Politeța presupune un anumit tonus spiritual. E nevoe de vigilență — fără agresivitate — spre a ține la locul lor pietrele de hotar ale spațiului vital. Fiecare suflet, fiecare personalitate în sens larg, are nevoe de un asemenea spațiu pentru o desvoltare armonioasă. Nici-o încălcare, din nici-o parte, mai ales dela cei ce ne sunt scumpi. Căci afecțiunea, nesusținută de elemente din gama respectului tinde la degradare. Cam aceasta ar fi cuprinsul unui principiu fundamental ce s'ar putea numi al *egalizării potențialului actual*.

Ori care ar fi însă intruchiparea politeței, ori care ar fi forma aleasă, ea trebue să corespundă cît mai adequat, tendinței dela început, spiritului politeței. Este principiul, necesitatea absolută a *congruenței dintre spirit și formă*. Aceasta nu numai pentru că e vorba de o funcție, — chiar de o secreție socială, — ci pentrucă nu există un spirit al politeței distinct și separat de forma, de manifestarea sensibilă a politeței. După cum, în artele plastice, frumosul nu există decît prin formele ce îmbracă ***).

Realizarea politeței trebue să fie și să rămîie în armonie cu spiritul politeței. Nicăieri o discrepanță între spirit și întrupare nu-i mai stridentă ca în acest domeniu, căci politeța e un examen

*) Lévis-Mirepoix și Vogüé.
**) Fouquières.
***) Henri Focillon.

liber consimțit de perspicacitate în aprecierea valorilor individuale și sociale, vizibile ori latente, un examen de perfectă dozare a reacțiilor ce comportă, de perfectă stăpînire de sine în reacții.

Ultimul principiu aci enunțat e și cel mai bogat ca urmări.

Individului fizic îi corespunde o entitate morală, o personalitate, în sens larg.

Politeța trebue să asigure în jurul fiecărei entități sufletești, un *spațiu vital*, înconjurat de o zonă neutră — no man's land.

Aceste bariere ideale apără un cuget de încălcări din partea altui cuget, avînd aplecări invadante, imperialiste, tiranice. Spațiul vital e cu atît mai întins cu cît adăpostește peisagii sufletești mai variate; e cu atît mai roditor cu cît are un climat mai favorabil, mai puțin bîntuit de furtuni și de secetă, în felurite forme. Spațiul este al sufletului; acesta trimite antene în zona neutră, — sub forma unor avansuri de politețe — în căutarea altor entități sufletești cu care ajunge, accidental sau voit, în contact. Acesta e plin de prudență la început, spre a stabili afinități și consens. În caz prielnic, o apropriere sufletească naște uneori foarte repede și se desvoltă progresiv, grație tocmai tactului, măsurii, gradației pe care numai politețea, ca un mare compositor, le poate asigura.

Prin analogie cu ceea ce ne învață biologii, s'ar putea spune că partea cea mai exterioară a fiecărui suflet, — adică manifestările sale aparente — joacă rolul unei membrane semi-permeabile. Aceasta ajută sau inhibă importul și exportul între fiece suflet și mediul ambiant.

Necesitatea acestui spațiu vital este cel mai important dintre cele patru principii fundamentale.

* * *

Care este eficacitatea politeței?

Lăsînd la o parte aspectul esteticei sociale, nu se poate nega un fapt: politeța ușurează schimburile. Și mai ales pentru cei ce au un suflet mai evoluat, cu mai multe laturi, mai deschis și înțelegător, dobîndit printr'o îndelungată maturare, fruct al continuității generațiilor. Buna stare materială de obicei ajută, uneori inhibă, în ori ce caz nu condiționează sine qua non progresiunea către politeță.

Se poate spune că secolele de mare îmbogățire și afirmare a cugetului omenesc sunt tocmai cele de mare sociabilitate. Dar aceasta poate duce, — pentru cuget, — la dispersiune, la slăbire prin minimalizarea efortului, chiar la sterilizare, dacă traiul în suprafață scade traiul în profunzime.

Trebue deci o armonizare între individual și social, pe planul importului și exportului sufletesc.

Biata omenire se sbate fără isbăvire între exigențele sufletului individual, vibrînd de neintervenționism, și ale sufletului colectiv, care, în numele altei laturi a eternului omenesc, îi oferă infinit de mult, dar își recere drepturi ce nu suferă tăgadă. Alinarea nu-i decît în armonie, — cînd dominanta fiecărei existențe o permite. Armonia nu-i decît tălmăcirea faptului basic că, nici material, nici spiritual, nimeni nu s'a iscat prin generație spontană; și ori cît de singular, nu-i unic. Fiecare ins e parte, e produs, e sămînță. Fenomenul individual e o funcție a celui colectiv; nu ar fi apărut altfel, și i-ar lipsi rostul său cel mai fecund.

Conștiința clară a întregii bogății de care e în stare făptura și cugetul omenesc nu se poate lămuri decît în viața de grup. Conștiința de sine se modelează și amplifică prin contrast, prin mutuală oglindire, analiză și incitare. Ori acest interschimb cere ca punct de reazem un bilateral respect al personalității, al spațiului vital.

Dacă acesta nu este respectat, sufletele se închid, se zăvoresc în timiditate sau în asprime și dușmănie, fără înțelegere pentru sine și pentru alții, mărginite, sortite să devină sterpe. E o condamnare pe viață la voiaj în jurul propriei sale camere intelectuale, fără nici un schimb cu lumea din afară.

Asemenea schimburi nu pot deveni rodnice decît atunci cînd se bucură de continuitate. Iar aceasta nu se poate statornici fără acea temperatură și fluiditate optimă, pe care o realizează practica politeței, în numele spiritului politeței. Continuitaea schimburilor condiționează un cuget echilibrat. Dacă sunt întrerupte, este pericol de atrofie sufletească prin imobilizare, sau de intoxicație prin retenție.

ascuțite, înmoaie vîrful spinilor, e un căluș pentru inutile și ines-

Mai mult, politeța e un emolient, poate amorți sensibilități prea tetice vibrații.

Dar mai presus de orice, politeța apropie și deschide suflete, — poate că nu-i, pe lume, altă desfătare mai fină și înviorătoare, totdeauna nouă.

*
* *

Cum s'a desvoltat, cum a evoluat conceptul politeței?

Există o stare nativă, naturală a politeței. Sunt anumite firi care, în anumite împrejurări, pot realiza un emoționant tip al politeței quasi-spontane, în afară de școală sau dascăl, ca și de complexul denumit civilizație.

Sunt răzeși de pe plaiuri, sau dinspre deal, din locuri neiscodite de turism. Deabia buchisesc slova unei psaltiri mult răsfoite. Au cu orașul legămînt scurt: oastea, iarmarocul, autoritățile, legiuitele cumpărături.

Oameni ce au crescut drept, senin, cu încredere, dar chibzuit, fără naivitate. Politeța lor isvorăște dintr'o conștiință fundamentală, instinctivă, a valorii unuia față de celălalt, și toate în cadrul

mai larg al unei lumi, unde vrerea omului e așa de mult uneori, și alteori așa de puțin. Făptura, pletele argintii, portul alb, gestul și rostul cuminte, sunt în armonie cu o casă curată, deretecată, cu odăi primitoare unde stau gata gavanosul cu miere ori dulceață și cana cu apă limpede. Prispa sau ceardacul umbrit de un nuc sau de un păr sălbatec, cu imensă coroană. Păsări dolofane ciugulesc în pajiștea de romaniță sau troscot, presărată cu cîteva pietre — pînă la gardul străjuit de nălbi și iasomie, de hamei și liliac; în preajma lor, stupii rotunzi. Busuiocul și rosmarinul nu lipsesc, aciuiate în vase de întîmplare.

Nicio vorbă mai iute ca alta, nicio meschinărie, niciun șiretlic de tîrgovăț, nimic servil, dar nimic necumpănit; este doar o rezervă, nu față de om, ci față de idee, față de cum ar putea fi pricepută vorba, din momentul ce a fost rostită. E lealitatea deplină a ospitalității depline, care primește cu casa deschisă și cu sufletul la fel, — dacă-i pe plac. Oază de pace sufletească și lumească, armonie între făptură și creație, minte care măsoară și înțelege fără hartă în deșert.

Nu se găsesc aci toate elementele celei mai adevărate politeți? bine înțeles afară de forme și vorbe meșteșugite, care nu sunt decît un condiment, un fard, — și deseori un pronume fără nume.

In diferite timpuri și locuri, la același neam sau la neamuri deosebite, formele — și nu spiritul — au putut varia. Aceasta din cauza evoluției naturale ce suferă orice plăsmuire a cugetului omenesc. Sunt însă diferențe ce provin din specificul etnic influențat de o îndelungă educație.

Politeța europeană procede prin trăsături pozitive, exagerînd meritele agrăitului. Politeța extremului Orient nu neglijează trăsăturile negative, umilind pe agrăitor. E desigur mai justă din punct de vedere filosofic, evitînd inflația și asigurînd mai bine calmul social. Este însă o grea piedică în desvoltarea forțelor active, creatoare, ale fiecărui ins luat în parte.

Pentru Anglo-Saxoni încă mai mult decît pentru Francezi, reținerea personalității proprii este o trăsătură din cele mai caracteristice. Cheia de boltă a echilibrului anglo-saxon stă în self-control; de aci decurg gesturi puține, debit verbal lent, cu surdină, aspectul flegmatic. E o stare de tonus, de încordare elastică ce evită asperitățile și mai ales orice neglijență, desmăț sau lăbărțare. Scopul propus e corectitudinea; indiferent dacă placi sau nu trebue în primul rînd să fii corect. Pentru Frnaceri, nevoia de a fi plăcut, de a face „cucerirea pașnică" a altuia e o tendință obișnuită.

Dimpotrivă, soarele meridional slăbește auto-con trolul și stimulează un anume răsfăț al propriei persoane, dar mai ales nevoia de a se manifesta, cu intenția de a face plăcere. Cid Campeador, ca să poată face mărturisiri, a cerut să fie deslegat, să i se lase libere miinile; ce poate fi vorba, pentru un bun meridional, dacă nu-i animată de gesticulări?

Cit despre Nordici, nevoia unei destăinuiri dela suflet la suflet, presupune împrejurări cu totul excepţionale. Altfel, e sinonim cu o gravă depresiune nervoasă, care singură poate explica o asemenea abdicare.

Ceea ce cuprindem astăzi în sfera politeţei e o elaborare complexă, la care au contribuit, într'o măsură inegală, diferitele centre şi epoci unde şi cînd s'au înfiripat, puţin cite puţin, mentalitatea şi cultura europeană.

Se poate spune că, în linii mari, a fost predominantă influenţa franceză şi engleză. Trebue bine înţeles că nu e vorba numai de protocol, de ceremonial, — sau de ceeace Francezii numesc savoir faire, şi s'ar traduce prin: tehnica socială, sau deprinderi de lume. Protocolul exprimă o ierarhie, un raport de forţe exprimat spaţial între toţi cei cari sunt purtătorii unei parcele de suveranitate în diferitele sale forme şi feluri. Politeţa exprimă raporturi de personalităţi. Savoir faire ori savoir vivre înseamnă soluţii pentru orice împrejurare a vieţii sociale. Aceste trei noţiuni diferă ca punct de vedere şi aplicare.

Dat fiind că viaţa socială a luat în Franţa o mare şi timpurie desvoltare, şi că această ţară exercită de multă vreme un prestigiu necontestat, politeţa franceză, încă din vremea trubadurilor, a devenit prototip al politeţei. Pe măsură ce evolua spiritul european, în aceiaşi măsură noţiunile şi practica politeţei au ajuns apoi, sub Regele Soare şi în secolul al XVIII-lea, la o desvoltare şi o difusiune mult ajutată de marele rol politic, literar şi artistic al Franţei.

Ar putea fi analizate pe scurt elementele componente.

Creştinismul a contribuit în diferite feluri, direct şi indirect. S'a afirmat mai întâi, în domeniul vieţii sociale, sub forma eliminări impulsiilor primitive, violente, aspre.

Dar creştinismul a mai intervenit şi altfel, răspîndind fondul de cultură păstrat de catolicism dela Roma imperială. Continuarea latinităţii şi implicit, a elenismului, s'a făcut mai ales prin preoţime şi mînăstiri, pînă ce a fost preluat de colegii, de universităţi. Acestea au început în Europa şi mai tîrziu în America, ca Facultăţi de Teologie. Manuscrisele antice au fost salvate, folosite, difuzate de preoţi şi călugări, fiind singurii ce ştiau ceti şi scrie. Cînd Papa a vroit să creştineze şi să lumineze pe Anglo-Saxonii din Britania, le-a trimis pe Teodor din Tars şi pe Adrian Africanul, cari au adus o întreagă bibliotecă de manuscrise. Celebrul Lanfranc, dela Pavia, devenit călugăr şi episcop de Caen, a fost chemat de Wilhelm Cuceritorul la Canterbury. Tot aşa, călugării irlandezi răspîndiseră creştinismul, dar şi copii manuscrise. Se cunoaşte rolul lui Alcuin, elev al lui Egbert şi al lui Bède dela York, căruia i s'a dat de Carol-cel-Mare, sarcina şcolilor şi care a reluat firul culturii greco-romane în Franţa.

Tradiţia literară, tradiţia artelor plastice, adunate în Italia Cesarilor, a vegetat aci timp de secole, s'a răspîndit încet, prin clerici, în toate ţările culte pînă la Renaştere, cînd a isbucnit iresistibil, ca o eflorescenţă fără pereche. Creştinătatea de pretutindeni îşi lua modele romane şi italiene nu numai pentru latura religioasă, dar şi pentru cea spirituală în deobşte, — şi nu mai puţin pentru cea socială. Numeroasele relaţiuni de călătorie în Italia o dovedesc; Stendhal continua o străveche tradiţie.

Din cele mai vechi timpuri, marile evenimente eclesiastice, concilii şi conclave, concentrau un interes lumesc pentru toate inovaţiile de confort, lux şi sociabilitate ale timpului.

Cînd s'au înfiinţat apoi şcolile pentru laici, colegiile diriguite de călugări, precum celebrul colegiu întemeiat de Henric al IV-lea în castelul La Flèche, unde a început a studia Descartes, scopul era instruirea aristocraţiei în cele creştine, o oarecare educaţie civică, dar şi bunele deprinderi în lume, deprinderi pe care lungile răsboaie ale religiei le făcuseră foarte rare.

Însă creştinismul originar prigonea trufia corporală, frumuseţea şi rafinamentul fizic, ca fiind isvoarele tuturor orgiilor şi îndobitocirii sensuale, care subminaseră statul roman poate mai mult chiar decît luptele pentru imperiu sau decît infiltraţiile barbare. A trebuit ca trupul, gingăşia, frumosul omenesc să fie reabilitate tocmai de spiritul trubadurilor şi al cavalerilor. Les cours d'amour din Aquitania, Languedoc şi Provence au sintetizat noi valori spirituale, iar trubadurii mai ales le-au difuzat.

Instituţia cavalerilor medievali nu a fost puţin hotărîtoare, căci aducea un nou ideal de viaţă. Cavalerul nu era desăvîrşit decît lucrînd în folosul societăţii. Dacă Roland, „large d'épaules, grêle des flancs'' era şi „fort, fidèle et preux'', calităţile spirituale nu erau nici de origină eleno-romană, nici de origină strict creştină. Un cavaler îşi recunoştea menirea să servească dreptate, să apere religia, să ocrotească pe cei slabi. O societate nouă se clădea şi fiecare avea un rol. Viaţa li se părea plină de farmec, de atracţie, de prilejuri în care ingeniul, îndemînarea verbală şi fizică aveau liberă manifestare, fericită realizare. Şi toată această desfătare a sufletului şi a trupului, după ce frica sfîrşitului apocaliptic al anului 1000 trecuse, — toată această fericire se revărsa în forme de viaţă mai mult ori mai puţin păgînă.

Rămîneau însă, ca fond, ideia păcatului posibil — noţiune eminamente creştină — ca şi noţiunea moralei altruiste. De aci, poate, gîndul că în afară de „eu'' există alte entităţi egal îndrituite la graţie, cinstire, eroism. Sunt semenii, — adică teritorii morale, spaţii vitale, ce trebuesc la fel respectate. Şi cum purtători ai acestor noi forme de viaţă socială erau trubadurii şi cavalerii, sub tutela preceptelor creştine, cei ce au realizat această sinteză spirituală, au fost şi creatorii acestui nou condiment social, care e politeţa.

Prea adevărat, că această floare nouă îşi dădea aroma mai ales pentru exemplare de lux. Legenda nu spune cum Regele Arthur sau Sir Galahad agrăiau pe cei de rînd. Salutări şi reverenţe, formule şi omagii nu puteau fi înţelese, apreciate de oricine. Cei mulţi şi proşti nu beneficiau, nici de sus în jos, nici între egali, de asemenea invenţii preţioase. Rămîneau în marginea adevăratei umanităţi. Biserica se ocupa de sufletul lor şi le da speranţe mîntuitoare, dar nu le promitea egalitatea de drepturi decît în altă lume. Cu stimulentul corectiv însă al perceptului: „ajută-te şi cerul îţi va ajuta".

Apropiindu-şi regii şi aristocraţia, vicarii Sfîntului Petru, au suprimat prigoana contra bisericii, dar n'au suprimat de îndată prigoana celor mulţi şi slabi. Compromisul părea anti-creştin, dar era numai o temporizare pînă cînd, cu încetul, clasă cu clasă, massa mare a poporului a progresat către deplinele ferîciri ce se cuvin fiinţei omeneşti.

Au intervenit apoi elementele culturii orăşene, care a dat politeţei anume note.

Oraşele se înmulţeau şi se înstăreau; se forma o lume nouă, însetată de cunoştinţe, de arte, de toate rafinamentele vieţii, preluînd tradiţiile de curtenie a nobilimei, cu o largă cultură umanistică, pe fondul creştin al vieţii interioare. Din moment ce a primit, fără derogare, să intre în funcţiile bisericii şi magistraturii, alături cu simpli orăşeni, nobilimea a contribuit să lărgească cercul celor îndrituiţi la bune procedee. Iar în Anglia, legea majoratului trimitea în diferitele profesiuni prea-plinul cadrelor nobilimii, care deşi înconjurată cu privilegii migălos stabilite, a păstrat remarcabil de multă continuitate cu celelalte straturi sociale. Mai tîrziu, reforma şi tendinţele naţionaliste au lăsat de o parte pecetea latinităţii, ca prea legată de catolicism şi ca prea străină de spiritul local răsvrătit contra Romei, ceeace a întărit încă mai mult acest nou spirit al oraşelor.

In fine, mai aproape de noi, saloanele din vremea enciclopediştilor cuprindeau pe lîngă aristocraţia propriu zisă, nobleţea robei, dar şi lumea cultivată a oraşelor, a cărei activitate productivă i-a dat apoi supremaţia, cu toate foloasele materiale şi morale ce-i revin.

Ca multe alte bunuri spirituale, politeţa a fost un rafinament inventat de elită pentru elită, şi care a devenit apoi un bun de folosinţă tot mai largă.

Pentru aceasta sunt necesare însă epoci de sedimentare, epoci în care munca, realizările, perspectivele sunt trase în chip clar, sigur şi satisfăcător, aşa că energiile sunt libere şi stimulate să se manifeste productiv şi în direcţia unei cît mai bune şi alese convieţuiri, sub raportul confortului fizic şi mental.

Fără stabilitatea socială, — indiferent de cea politică, — deci fără stabilitatea materială, tehnica vieţii sociale nu se desvoltă pînă

la politeţă, — chiar dacă firea celor ce compun un grup e lipsită de răutate, de egoism, de meschinerie, de agresivitate.

*

* *

Pentru a defini mai plastic spiritul politeţei, să încercăm a vedea pe scurt şi cîteva *imagini negative*. Pictura prin contrast poate sublinia mai bine decît miniatura, unele trăsături distinctive.

Politeţei adevărate i se pot opune formele ei caricaturale, abortive ori aberante.

Politeţea snobilor e dintre cele mai stranii. Cum snobismul provine dintr'un defect de gust, sau de inteligenţă, sau din ambele, snobul nu are alt criteriu decît judecata altora. Este în completă dependenţă faţă de mediu. Dependenţa e luată aci în sensul asistenţei sociale: dependent e cel ce nu poate subveni la cheltuielile de fiecare zi ale existenţei. Dependenţa snobului e pe planul spiritual: resursele sale spirituale, prin atrofie sau agenesie, au devenit egale cu sărăcia — şi nu poate exista spiritualiceşte decît luînd de-a-gata, ideile la modă, arta la modă, hainele la modă — şi chiar celebrităţile la modă.

Politeţa unui perfect snob este impersonală, nedozată, sau greşit dozată. Cum valorile sociale sunt în perpetuă transformare şi devenire, snobul, redus la aprecierea fiduciară a valorilor, nu poate percepe ca atare decît valorile confirmate de alţii. E o caricatură a politeţei — provenită dintr'o lipsă congenitală de personalitate sau renunţare la propria personalitate.

O formă aberantă este *politeţa parveniţilor*, mai ales a celor aflaţi în plină ascensiune. Sunt aşa de preocupaţi şi plini de realizările lor, că nu mai pot percepe nimic altceva. Ambianţei nu i se lasă decît rolul să admire, ceeace este întîia favoare. Pentru ca ambianţa să simtă deosebirea de nivel, mijlocul cel mai simplu e insolenţa, cu oarecare forme graţioase, vizibil alese — şi aci e a doua favoare. Termenul mojicie, nu corespunde aci: mai degrabă muflerie. Mojicia exprimă carenţe în funcţie de origine socială, prin lipsă de deprindere ori înţelegere. Pentru mufierie e nevoie de un caracter voit, intenţionat al carenţei. Lipsa unui termen potrivit în limba romînă nu înseamnă absenţa speciei; e doar o lacună de catalog. Zoologia socială nu poate pridìdi.

In afară de maniera simili-graţioasă, alţii, din aceiaşi tagmă sufletească, preferă insolenţa glumelor ad personam. Sau practică insolenţa exclusivităţii: iată-i intrînd cu sgomot, vorbind tare dela intrare, adresîndu-se imediat unui ejusdem farinae, şi ignorînd restul celor de faţă. E greu de încetăţenit neologismul, dar există o muflerie integrală, care se practică în sus şi în jos, faţă de camarazi sau de patroni, oficial sau între prieteni. Sunt incapabili de ironie senină, interesînd ideaţia; chiar jocul ironiei sau al glumei e o în-

cercare de a scădea pe cel de față. E o neîncetată tîrguială și tocmeală pentru a afirma că a parvenit cu o zecime de grad mai sus. E o insinuantă denigrare a oricăror valori afară de cele proprii. După caz, persiflare sau simplu surîs de superioară indulgență pentru orice creație care nu-i a sa. Iar pentru aceasta, o gravă și incoercibilă prolixitate.

Polițeța cu *sens unic* este nu mai puțin stranie.

Uneori, o practică cei cu o viață interioară neobișnuit de intensă; alteori, din eroare de perspectivă autodidacții, chiar cei superiori. Fenomenalitatea proprie îi acaparează pînă într'atîta, e o așa revărsare de egotism, încît sunt incapabili să întrebe, să asculte,— să se înțeleagă. De aci atitudini singulare. Dar, spre diferență de Zarathustra sau de pastorul Brand, ei simt totuși nevoia unui consens cu cei din jur. Consens la care ei sunt prima piedică. Uită că reprezintă uneori numai logică personală, resentimente argumentoide. Uită acel adînc, prudent și încîntător si je ne me trompe pas al lui Charcot.

Poilteța cu sens unic o manifestă alteori cei avînd o afectivitate tiranică, monopolizantă. La aceștia, intervine poate atavismul, glasul multor generații de strămoși prigoniți, robiți, sufletește falșificați. Pentru ei lumea se împarte în partizani și dușmani, fără zonă neutră.

Forme abortive: la cei ce nu au ajuns la spiritul critic, fie ca nevîrstnici, fie ca imaturitate națională. Nu au încă destul control asupra impresiilor și reacțiilor. Au un volum spiritual mic, mai degrabă o simplă peliculă, de suprafață. Dincolo de persoana lor, nu mai percep nimic altceva. E o miopie cu durată variabilă.

Dacă imaturitatea provine dintr'un defect rasial, miopia devine insuficiență quasi-definitivă.

In contra filantropilor abstracți, se poate menține faptul inegalităților rasiale. Să fie clar: ca stare de fapt, și poate ca punct de plecare, nici de cum însă ca posibilitate de viitor.

Ceeace noi pretindem ca discreție, înfrînare, efort productiv dela cineva spre a-i acorda considerația ce se cuvine unui colaborator activ la bunurile civilizației, — nu-i nici de departe realizat, în chip egal, de toate semințiile pămîntului.

In Statele Unite, de pildă, sunt cetățeni colorați pe lîngă cei albi. Trebue realizată la fața locului valoarea sub-mijlocie a coloraților din punct de vedere al înfrînării, al auto-controlului, al curățeniei personale, al respectului față de copii, al trivialității native. Altfel, afirmarea egalității absolute și instantanee e neîntemeiată. Poate că după cîteva secole, sau mai curînd, colorații vor deveni mai aproape de standardul mijlociu al unui alb sau al unui japonez; dar pînă atunci toate manifestările inter-umane sunt forțat inegale.

Metisajul cultural se aplică împrejurărilor unde o cultură importată nu este asimilată, însușită pe de-a întregul. Nasc forme goale de sens. Incă mai aparent e fenomenul acolo unde se intîmplă și metisaj rasial. Sub raportul mental și psihic, fenotipul e mai aproape de componența aborigenă, cu spontaneitatea în minus.

Comparînd exemplare mijlocii de studenți spanioli cu studenți mexicani și filipinezi (transportați în mediul universitar american), metișii au în general, ca școlari, putere de lucru intelectual egală sau mai mare, sub raportul acumulării pasive.

Dar către sfîrșitul studiilor, apare un fel de nesiguranță: pare că nu văd clar folosul și aplicările posibile, toate consecințele practice ale învățăturii urmate cu atîtea sacrificii. Se produce un fel de clivaj între planul intelectual și cel psihic.

Sub raportul personalității manifestate în exterior, un orgoliu infantil tradus printr'un exces de „eu am spus", „eu am făcut", încă mai aparent în forma interogativă „ce voi face eu?". In același timp, o susceptibilitate extremă, ducînd uneori la izolare, alte ori la un complex de inferioritate combinat cu revendicări și tendințe vindicative.

Spre diferență de polițeța spaniolă, așa de nuanțată, acești descendenți ai plebei conquistadorilor nu arată, de obicei, decît forme aberante, abortive ale polițeței, al cărui spirit nu l-au asimilat. E poate firesc să fie așa; mulți dintre cei ce formau trupele conquistadorilor erau, la ei acasă, elemente asociale, indomptabili, indezirabili. Insușirile anti-sociale ale strămoșilor au devenit încă mai aparente la descendenți. Păcat că rasa albă a trimis, pentru aceste mari experiențe de încrucișare, elemente așa de inegale.

Dimpotrivă, grupările compacte franceze din Canada, ca și cei expatriați din motive religioase, precum Puritanii din Noua-Anglie, neprezentînd decît excepțional metisajul, chiar față de europenii de altă origine etnică — au dat forme sociale și culturale cu adevărat viguroase, originale și fecunde.

Există un obstacol în calea polițeței, este timiditatea.

In primul rînd, oprește sau turbură manifestările, deviază și ia un fals aspect de mîndrie, de neîncredere. In al doilea rînd, creiază incertitudini prin aceea că, nemanifestîndu-se la timpul și în modul nimerit, nu-și marchează hotarele spațiului vital. De aci decurg ușoare încălcări, conflicte, uzură.

Sunt poate tot aci de amintit cei cari, mai mult ori mai puțin organic, cultivă nehotărîrea, cei cari au atitudini de suprafață, repede schimbată.

La fel, pentru categoria destul de stranie a celor ce practică voit anume rezervă: cred că fac o economie de forțe neafirmîndu-și părerile, mai ales cînd au de-a-face cu interlocutori foarte susceptibili. Nemanifestîndu-și părerile, sunt bănuiți de carențe multiple. Poate că e lipsă de tonus psihic, sau e prea mare concentrare uni-

laterală. Sunt tot atîtea obstacole ce derivă din neclaritatea pozițiilor și atiudinilor.

Nu este vorba aci de timiditatea care e mai ales o rezervă exagerată, sau un exces de auto-critică: o asemenea timiditate e o garanție contra insolenței și supra-estimării de sine însuși: ar trebui sistematic altoită.

Tot așa de instructive sunt insuficiențele de politeță mergînd pînă la conflict.

Politeța — sau complexul psiho-fisic corespunzător, — este un semn de reacție socială pozitivă, de eficiență socială. In același timp, politeța e condiția necesară unei bune adaptări de grup. Cu alte cuvinte, o individualitate se manifestă ca fiind în armonie, în continuitate socială cu individualitățile aceluiași grup.

Cînd se produce o inegalitate de politeță sub forma unui conflict acut, ducînd la întreruperea comerțului social, este de obicei datorit faptului că unul din cei doi parteneri s'a socotit amenințat sau lezat în drepturile personalității sale. Inegalitățile de politeță provin din inegalități dinamice între două personalități, în sensul american al cuvîntului. Se pot prezenta două cazuri: de egalitate și de inegalitate.

Egalitatea efectivă între două personalități, realizează camaraderia. La fruntariile spațiilor vitale, sunt dese ori harțe reciproc tolerate și practicate, chiar dorite. Mici tachinerii, cum se spunea altădată, ușoare duceri, mici atacuri subliniind cu umor neagresiv defecte, ticuri, manii inofensive, fac unul din farmecele prieteniei, așa cum o înțeleg mai ales meridionalii expansivi și vorbăreți. Foarte des însă dorința de a avea mereu efecte noi, sau mai intense, lipsa de tact, precum și trecerea dela gluma in abstracto, relativă la idei, la gluma personală, sau încă mai departe, la ceea ce Englezii numesc a practical joke, face ca unul din parteneri să se simtă lezat. Regulele și spiritul politeței — spațiul vital — au fost încălcate.

Oricare ar fi cauza conflictului, regula de aur a politeței fiind „permanenta reprezentare mentală a interlocutorului", de aci decurg multiple obligații. Trebue să se țină socoteală nu numai de valoarea individuală și socială actuală, dar și de potențe, de viitor.

Potențe încă nerealizate, posibilități încă neexprimate ale unui fond nerefulat, dar nemanifestat deoarece, poate, socotit încă imatur, sau prea intim spre a fi comunicat. Tocmai acest teritoriu adînc al personalității e cel mai greu de apreciat din afară, căci poate fi cu totul nebănuit. Cei cu viață interioară mai bogată, sunt mai des expuși la asemenea încălcări.

Francezii și Englezii fac o distincție între attentif și attentive, pe deoparte și, de altă parte, attentionné ori attentionée; ultimele două calificative implică o calitate altruistă intuitivă față de ceea ce

ar putea fi gusturile, preferințele, nuanțele. Este cea mai evidentă înclinare nativă spre politeță.

* * *

Există oare o profilaxie și un tratament în materie de eventuale conflicte prin inegalități de potențial actual?

Pentru cei ce nu au același climat, — și antenele aduc repede asemenea informații — contactul social trebue redus și rărit. Sau sunt anume subiecte scoase din discuția unei familii, altfel unite. Insă, chiar între cei cu același climat, pot fi diferențe de temperatură, de potențial cuprinse în termenul grațios ori pejorativ de: capricii.

Asemenea deosebiri sunt foarte periculoase pentru continuitatea unei prietenii, a unei afecții; uzura ce dau poate fi adînc simțită. Un singur tratament e eficace: pauza, întreruperea unei intimități morale care a devenit dureroasă.

Pentru prietenii obișnuite, e simplu; nu-i așa de ușor pentru afecții, mai ales pentru cele consfințite prin căsătorie.

Americanii, în chip logic, au ajuns aci la concediul marital: cîteva săptămîni de separație refac armonia necesară și suficientă.

Dar profilaxia?

In relațiile obișnuite, un adevărat Anglo-saxon începe cu maximum de prudență, dela 0° de intimitate, cu o frază anodină unde elementul central e un subiect actual și impersonal: vremea. In stil familiar sună: fine day, isn't it? în yankee: gorgious day, — sau o variantă. Răspunsul arată dacă celălalt este sau nu nesociabil în acea zi. Și Anglo-Saxonii reputați flegmatici, insensibili, au zile de nesociabilitate totală: he has his bad moods ori his blues, — și trebue ignorat. Abordarea arhaică și solemnă: good day, Sir, sau cea obișnuită: how do you do? nu trebue să dea naștere la nicio confidență, — la fel: comment vous portez-vous? Asta cel puțin la cei cu fire nordică. Pe cînd un: ce mai faci? poate atrage, ca firul Arianei, printr'un inextricabil dedal deziceri, faceri și prefaceri.

Prietenii vechi se șterg sau scad tocmai pentru asemenea încălcări de personalitate. Chiar afectivii pun mai presus de afecție, această intangibilitate a eului intim, supremă cristalizare a posibilităților individuale în devenire.

Mult mai deseori însă, entitățile sufletești în prezență nu sunt egale. Inegalitate de ani, de ascendent, de dinamism de realizări. Singurul mijloc de a salva politeța — deci continuitatea socială — fără atrofia personalității juniorului, este ca seniorul să renunțe la încălcări de personalitate, la impuneri de păreri și de atitudini. Incălcările sunt cu atît mai ușoare, cu cît juniorul e dezarmat prin recunoașterea superiorității seniorului, prin afecție ori admirație. Este însă o mică lașitate a celui mai ilustru să impue opinii

celuilalt. Sau juniorul primește în contra părerii lui, și primind odată, primește apoi tot timpul; rezultă aservirea mentală, atrofia personalității. Rezultă un yes and no man, omul lui X, — termenul e medieval, rezumă declarația vasalului față de suzeran. I se recunoaște numai dreptul la da și nu când seniorul a zis da sau nu. Sau juniorul, cu mai multă ori mai puțină îndemînare, rupe vasalitatea ce i se prepară, cu asiatice insinuări și irezistibile mici îndatoriri.

Mentalitatea feudală, aplicată teritoriilor spirituale individuale, nu poate duce la continuitatea socială, nu poate duce la stimularea reciprocă a două personalități. Delimitarea personalităților pe teren sufletesc nu admite decât vasalitatea liber consimțită. Spiritul politeței cere o totală îndreptățire a diferitelor teritorii, a diferitelor unități spirituale, chiar dacă nu au nici același punct de plecare, nici același nivel de realizare.

Fără de aceasta, diversitatea infinită a naturii umane ar suferi, diversitate care încearcă tipuri noi, chiar inegale ca valoare, creind material în vederea selecției.

*

* *

Drumuind dealungul celor de mai sus, o definire a spiritului politeței a fost căutată în chip mai ales indirect, dată fiind fluiditatea subiectului.

Trăsăturile cele mai caracteristice decurg însă din ceea ce s'ar putea spune pe scurt asupra finalității superioare a politeței.

Care e *finalitatea* politeței?

După cum nu există un spirit al politeței în abstracto, independent de manifestare, tot așa nu poate exista fără o finalitate.

Politeța nu înseamnă practică nedeficientă a tuturor virtuților. Nu are o finalitate morală, ci în primul rînd una socială. Tinde a salva cît mai mult din patrimoniul fiecăruia în direcția relațiilor inter-individuale directe, dincolo și dincoace de obligațiile legale propriu zise.

„Legalitatea reprezintă gramatica, politeța reprezintă stilul''.

Cu cît personalitatea cuiva e mai bogată, mai deprinsă cu soluții rapide pentru fiece moment social, cu cît cineva, din experiență sau ingeniozitate, dispune de o gamă mai felurită de reacții și nuanțe în exteriorizările sale, — cu atît mai mult dorește ca insul său moral și fizic să fie agreat, recunoscut, respectat. Aspiră la omagiu pentru tot ceea ce cuprinde ca fine achiziții dar, și ca posibilități viitoare de evoluție. Pentru a arăta clar că dorește prețioase aprecieri, e gata se deschidă seria manifestărilor convenționale, provocînd răspuns la fel, pe bază de mutualitate și de proporționalitate. Ca dovadă de climat, adoptă voluntar anume stilizare în rostire, ținută

și gesturi. E un limbagiu simbolic, destinat semenilor de aceiași treaptă înaltă, sau chiar mai înaltă.

Personalitatea manifestă a cuiva, așa cum se traduce prin agrăire, atitudini, reacții, este primul contact cu altcineva, care este de multe ori hotărîtor. Cînd Nord-Americanii spun despre o celebritate: he has a charming personality, asta înseamnă că felul de a fi al lui Chaliapin sau lui Einstein, realizează un amestec optim de demnitate neagresivă și nearogantă, cu o rezervă, care nu-i nici stîngace, nici insolentă, arătînd degajarea fără neglijență. Este o comunicativă încercare de apropiere, care nu cere declararea tuturor tainelor, ca în a 2-a scrisoare a lui Costache Negruzzi.

Pentru cei din jur, chestiunea valorii intrinsece nu se pune imediat și în fiecare moment, ceea ce (sub specie aeternitatis) este o dovadă de gust și de măsură.

Politeța e o modificare a suprafeței individului, comandată și dozată de o atitudine afectivă și intelectuală adequată, arătind că e apt pentru viața de grup, în continuitate socială cu lumea care l-a produs, în mijlocul căreia trăește și la evoluția căreia participă.

Politeța este cultul personalității manifeste, ca expresie, ca imagină sensibilă a individualității integrale. Aceasta cuprinde prezentul social, cu valorile ce au curs, dar și cele în desvoltare, încă latente, care de asemeni trebuesc cruțate și onorate. Numai așa poate fi fecundă continuitatea socială.

E vorba deseori de estetica politeței. Cît timp însă aceasta este numai artă pentru artă, rămîne o paradă deșartă, afectată, ce se scufundă odată cu categoria socială care vrea să ignoreze datoriile și sforțările, păstrînd numai delectarea și folosința.

„Cultul frumosului în relațiile sociale'' amintește de vremea cînd vorbirea și manierele alese, confortul fizic și moral, sportul și artele, larga cunoaștere a lumii și oamenilor erau un monopol, un privilegiu. In zilele noastre, tot mai rari sunt cei cari pot să-și păstreze un răgaz așa de nelimitat, încît să nu aibă altă preocupare decît aceea de agrement și estetică. Rareori asemenea înși sunt cu adevărat interesanți. Inutilitatea socială duce mai curînd ori mai tîrziu la sterilizare.

Printre alte mari cîștiguri ale vremilor de azi, este și nevoia de lucru, de activitate, care a cuprins pe toată lumea. E o garanție de echilibru sufletesc și fizic, dar, în același timp, de aci decurge o nouă estetică socială, față de care practica și spiritul politeței trebue să se adapteze.

Finalitatea socială, și, în mai mică măsură, cea estetică, sunt însă în funcție de o finalitate care tinde tocmai la stimularea capacității sufletești, spirituale ale fiecărui ins în folosul direct sau indirect al vieții de grup. Respectarea spațiilor vitale pentru cei ce trăesc

totuși în strînsă grupare e poate esența politeței și finalitatea ei superioară, în interesul superior al speciei.

Societatea e formată din unități spirituale; cu cît acestea vor fi mai bune calitativ, cu atît valoarea spirituală a grupului va fi mai mare. Această tendință a amplificării spirituale e tot așa de invincibilă ca și cea spre amplificarea vitală a omenirii, materia și formele sensibile nefiind decît suportul ideilor-forțe, ideilor vii ce tind să realizeze, pe planul spiritual, toate acele posibilități capabile să perfecționeze specia umană în cadrul propriu acestei specii.

Politeța e un corectiv pentru lipsurile inevitabile ale discernămîntului uman.

Acestea vin de acolo că nu dispunem nici de tabla de valori riguros stabilită, nici de percepție fără greș, nici de obiectivitate totală atunci cînd apreciem raporturile de valori și de forțe psihice, raporturi ce stau la baza relațiilor dintre indivizi.

Ar fi temerar și jignitor la culme să încerce cineva a face proecția milimetrică a calităților și defectelor cuiva, stabilind inegalități, — deci puncte în plus și minus pentru raporturile din viața socială.

Printr'un acord vital, prin convenția poliției, umanitatea, capabilă și de concepție și de aspirații și de examen, renunță mutual la acea proecție milimetrică a calităților și defectelor fiecăruia. Din potrivă, expresii mai largi, mai generale, în ori ce caz, nepersonale, tind să creeze un halo luminos în jurul personalității celui agrăit.

Această voită lipsă de precizie creiază între indivizi granițe elastice, evitînd aprecierile contondente pentru amorul propriu. Continuitatea socială este favorizată de asemenea granițe de cauciuc, — pe care un filosof plin de umor le preconiza ca cel mai bun mijloc spre a evita răsboaiele între națiuni.

In esența ei, în spiritul ei, politeța este un omagiu adus realităților imanente.

Apreciind cît mai strîns împrejurările în cari se petrec acțiunile zilnice ale vieții sociale, dată fiind neputința de a avea noțiuni exacte, detaliate despre tot ce este, mai ales despre tot ce se prepară să devină o realitate, spiritul omenesc a ajuns la această prudență de manifestare, care e politeța, pentru ca obiectivitatea expresiei să corespundă obiectivității înțelegerii.

Rezervele pe cari le prescrie politeța cer să fie transportate în domeniul intelectual.

Atunci cînd trebue să cîntărim valorile umane așa de relative, politeța e o corecțiune a erorilor de calcul pe care discernămîntul, fatal defectuos, le face în aprecierea altora. E o cotă de securitate pentru continuitatea socială, dar este și o cotă de securitate pentru însăși criteriile și tehnica aprecierii. E o asigurare contra inechității. Politeța are mai presus de orice o finalitate etică.

Finalitatea politeței nu este numai utilitate sau estetică socială, ci de un ordin mai înalt; este vorba de etica socială, și mai mult, de tehnica intelectuală aplicată la clasarea valorilor individuale.

Spațiul vital al unei individualități, forțele în devenire, de ori ce categorie, nu și-ar putea găsi locul decît în această mai elastică și largă apreciere a valorilor, — unde prima deficiență posibilă e a rațiunii umane.

Spiritul politeței cere această rezervă mentală, în numele rațiunii pure.

EMIL CONSTANTIN CRĂCIUN

„Robinson" 3.38 — Bărcănești, 8.39.

TEZELE PRINCIPALE ALE ECONOMIEI DE RĂZBOI

Economia de război nu are un conţinut naţional precis şi delimitat. Funcţiunea ei este identică pretutindeni, pregătirea şi purtarea economică a războiului. De asemenei ţelul ei este unic: cîştigarea războiului prin organizarea sa economică. Aceste definiţii au aparenţa foarte firească a pleonasmului sau lapalissadei, ele conţin, totuşi ceea ce este general în diferitele maniere particulare de a concepe legătura între economie şi război. Deosebirile încep acolo unde structura socială sau politică a unei ţări, determină însăşi sensul corpului de idei care alcătueşte fundamentul doctrinar al economiei de războiu. Propoziţia marxistă care presupune similitudine de reacţiuni şi atitudini „ideologice" în faze economice asemănătoare, nu se verifică în cazul celor patru State burgheze occidentale cari, puse în faţa aceleaşi probleme, au ales soluţii diferite.

*

* *

Teza cea mai simplă este aceia, optimistă, a diletanţilor. Pentru aceştia, războiul nu are un caracter ineluctabil, ci poate fi amînat pentru o generaţie, două, poate pentru totdeauna. O anumită ascendenţă puritană, frecventarea asiduă a Bibliei, înclinarea de a gândi negustoreşte au îndemnat o întreagă comunitate naţională să elimine războiul din ecuaţia existenţei sale. Este uşor de a preciza că patria utopică a păcii apriorice este Marea Britanie dinaintea discursului ţinut de Stanley Baldwin în 1935.

In Anglia, războiul era socotit inactual din multe pricini. In primul rînd, fiindcă era moral să fie aşa. Scepticii, gen Winston Churchill, au fost continuu ţinuţi la marginea vieţii politice, într'o ţară unde dinastia Churchill-Marlborough era definitiv acceptată printre conducători. De cîte ori, în Camera Comunelor, glasul lui Churchill aducea aminte cîteva adevăruri prime, murmurul constata: „He is too clever and too cynical". De ce acest amestec de deştep-

tăciune şi cinism ? Pentrucă pentru englez, summa demoniei constă în înfrăţirea fluenţei oratorice cu obiectivitatea realistă. Reputatul realism britanic este un ghid excelent de politică banală. El se dizolvă, însă, în preajma cîtorva probleme cardinale pentru rezolvirea cărora, preceptele moralei cromwelliene şi victoriene rămîn singurele îndreptarii. A sugera, cum a făcut-o copios Churchill, că pacea nu poate fi menţinută printr'un act de voinţă unilaterală sau prin propovăduire apostolică, însemna a blasfema. Astfel se explică extraordinarul succes, quasi-religios, al Societăţii pentru Liga Naţiunilor. Credincioşii bisericilor nonconformiste coincideau cu aceia ai companiei dela Geneva.

In al doilea rînd, războiul nu exista fiindcă nu era rentabil. Este un loc comun, dragostea negustorului pentru pace. Aceasta a fost cauza interpretărilor specioase date tuturor conflictelor armate dela Versailles pînă astăzi. In nici unul din ele, englezul nu voia să recunoască esenţialul şi caracteristicul. Erau, pentru el, fenomene locale, guerile neînsemnate, izolate, fără putinţa unei interpretări sistematice. Deteriorarea relaţiunilor internaţionale, expresia aceasta uzată zilnic astăzi, nu se întrebuinţa decît pe un plan economic, deplorînd căderea în desuetudine a liberului schimb. Adevărata semnificaţie a războaielor-eseu, se putea găsi numai în cotele de asigurare ale Lloydului, cronică amorală şi nepărtinitoare a timpului.

In fine, războiul nu exista fiindcă nu avea cu ce să fie făcut. Dezarmarea britanică era un fapt admis şi liniştitor. Un frumos slogan laburist asigura că fără arme nu se poate purcede la război, ceeace, desigur, nu se putea contesta. O logică de fer întărea propoganda de stînga: era comprehensibilă tuturor şi extrem de plastică. Fără bîtă, nu se începe o bătaie, imagina o anecdotă a timpului. Invitaţia la seriozitate a lui Baldwin în 1935, a fost făcută cu un considerabil risc de impopularitate şi răsunetul ei, la început, a rămas audibil numai unei elite. De abia la München, omul matchurilor de cricket a acceptat să vadă, ca şi cavalerul apocaliptic al lui Dürer, viziunea necomfortabilă a războiului.

Intr'o asemenea ambianţă era normal ca pregătirea economică a războiului să se reducă la nepregătirea lui. Pe autenticul fond liberal britanic s'a înfipt astfel credinţa agreabilă că nu există diferenţieri între organizările de pace şi război ale economiei. Ca deobicei, cei cîţiva amatori cari hotărau poziţia oficială engleză în această privinţă, se fereau să emită păreri de valoare generală. Se mărgineau să le circumscrie particularismului insular şi să asigure că modestia măsurilor propuse se datora tradiţiei britanice de neimixtiune a Statului în viaţa economică. Acest punct de vedere era aprobat vehement de cei interesaţi, cari descopereau sub orice tentativă de organizare, mareea crescîndă a socialismului.

In curînd se putu remarca o oarecare popularizare a argumentelor engleze, adoptate de mai toate statele burgheze, care îşi propuneau cu multă naivitate să rămîie neutre cu prilejul unui război. Se afirma că metoda optimă de a rezista economiceşte în cazul unui conflict, este de a permite, în timpul păcii, *dezvoltarea liberă şi normală a economiei naţionale*. Raţionamentul revenea asupra nevoii de bogăţie, insistînd asupra faptului că bogăţia nu se poate crea şi menţine decît prin lipsă de constrîngere. Această constatare ducea imediat la vechiul clişeu al economiei ortodoxe care preconiza, pentru încurajarea acumulării de stocuri, de depozite de aur, de progres industrial, abolirea desăvîrşită a oricărei organizări de inspiraţie oficială.

Treptat, însă, principiul comod al atitudinei indiferente a suferit oarecari sdruncinări. Economiştii dela Cambridge şi dela London School of Economics, obligaţi de pildele străine să reflecteze asupra economiei de război, nu dintr'un punct de vedere Sirius ci sub presiunea contingenţelor, au început să aibă îndoeli asupra excelenţei liberalismului strict. Astfel se explică dece, în urma cuvîntării realiste a lui Baldwin şi înmormîntării himerelor, s'a admis ca soluţiile elegante şi facile să sufere o eclipsă temporară, adoptîndu-se, cu caracter excepţional, ideia organizării.

*
* *

Statele cu o anume experienţă continentală a războiului nu au nutrit niciodată prejudecăţile britanice despre improvizaţie. Pentru continent, războiul este o întreprindere serioasă care, ori cari ar fi aprecierile etice cari s'ar emite, trebue condusă cu grije. Această respectabilitate de care se bucură războiul, dublată de o neîncredere empirică în eternitatea păcii, face ca pregătirile să aibă un caracter sistematic şi cronic.

Este adevărat că pasiunea organizării nu este egal distribuită între ţările cari se aşteaptă la război. Doctrina politică dominantă îşi imprimă şi în sectorul organizării economice, maniera sa proprie de a regula relaţiunile între Stat şi cetăţenii săi. Prin urmare, este normal, ca radical-socialismul francez să se organizeze pe alte temeiuri decît naţional-socialismul german.

Concepţia democraţiilor continentale, cari au experienţa războiului şi nu mai păstrează superstiţia evitării lui, nu are nimic tranşant. Scepticismul interpretării istoriei şi corolarul său, inevitabilitatea războiului, sunt domolite de o reală dragoste pentru pace şi beneficiile ei. Războiul este recunoscut inevitabil însă intermezzo-ul dintre două războaie este folosit pentru un trai bun şi tihnit. Pregătirea economică a războiului se face în aşa fel încît să respecte, pe cît cu putinţă, buna stare a celor cari vor fi sacrificaţi la izbucnirea lui. Este o preparare a economiei pentru un stadiu viitor, iar nu acest stadiu însăşi. Este, ceea ce s'a numit, *o mobilizare a economiei*. Franţa şi în ultimii ani, Anglia, sunt reprezentantele acestui fel de a vedea.

Mobilizarea economică trebue să fie astfel condusă încît să afecteze minimum posibil regimul economic din timp de pace. Lipsită de caracter agresiv, mobilizarea nu face decît să studieze şi să organizeze în vederea unui eveniment ulterior. Ea nu înregimentează ci trasează normele după cari o asemenea acţiune ar putea avea loc. In aceste condiţiuni se păstrează toată capacitatea de muncă şi acumulare a unei economii libere, fără a neglija întru nimic adaptabilitatea la starea de război. Condiţia primă a reuşitei mobilizării este ca perioada de tranziţie între economia de pace şi cea de război să fie extrem de scurtă, la momentul necesar.

Imaginea simbolică a mobilizării economice este *umbra*. Shadow-system, Schatten-system, organizarea în umbră, nu în sensul de secret ci în sensul de rezervă. Nu numai industria, dar şi comerţul, finanţa, administraţia, sunt prevăzute cu o existenţă paralelă, sterilă în timp de pace, eficace în timp de război. Fiecare activitate banală, neinteresantă sub aspectul utilizării ei în război, este dublată de o activitate interesantă tocmai sub acest aspect. Crearea acestei structuri economice în umbră, presupune desigur un efort considerabil. El este însă suportabil deoarece este întreţinut prin activitatea normală a dublului, a economiei conforme cu nevoile obişnuite şi permanente ale umanităţii.

Educarea mobilizării economice pentru scopul ei ultim, ar prezenta stavili apreciabile. S'ar putea alega că organizaţia din umbră nu este decît teoretic adaptată condiţiilor specifice ale războiului, experimetarea ei neputînd fi făcută din pricina obiecţiunilor psihologice cari s'ar putea ridica precum şi din cauza a însăşi definiţiei ei. Avantajul unei asemenea organizări ar fi anulat prin experienţe şi prin repetiţii generale. Neajunsurile se pot, însă, corecta prin problemele de antrenare şi cele amînate cari se pun acestei organizări. O comandă de antrenare dată unei industrii, desigur fără caracter masiv, are o însemnătate pedagogică considerabilă, deoarece o obligă să-şi studieze capacitatea de fabricaţie, de adaptare. O comandă amînată, intrînd în vigoare automat odată cu declanşarea războiului, invită industria să investească şi să se echipeze pentru a putea-o satisface la momentul oportun.

Soluţia mixtă a mobilizării economice este, ca toate căile mijlocii, cea mai convenabilă. Ea protejă resturile de autonomie permise existenţei individuale, asigurîndu-i în acelaşi timp, şi instrumentele cu cari să-şi poată apăra ideile sale asupra culturei şi destinurilor omeneşti.

*
* *

Mediocritatea, chiar susţinută printr'un respectabil adagiu latin, nu este întotdeauna aurie. In orice caz, există astăzi corpuri de idei cari neagă orice nobleţă metalului galben, simbol al cumintenieí şi măsurii burgheze. Fierul, oţelul, duritatea, asprimea, exprimă mai exact aspiraţiile doctrinilor oficiale ale unor mari puteri. Pentru Germania, Italia, Japonia, viaţa trebue să fie necesar grea, eroică, ofensivă. Nicăeri aceste condiţii nu se găsesc mai bine împlinite decît în război, sportul major al virilităţii.

Aşa dar, pentru o anume filozofie de stat, existenţa periculoasă este regula, nu excepţia. Nu numai fiindcă ţelurile acestei filozofii nu pot fi atinse decît de o comunitate războinică, ci pentrucă viaţa de luptă are virtuţi independente de orice interpretare programatică. Antinomia clasică între pace şi război dispare, viaţa, în orice fază a ei, fiind un continuu efort. La sfîrşitul strădaniei stau deschise porţile Walhallei, tranşeele wagneriene unde odihna este definitivă.

Cînd gîndeşti astfel, este uşor să-ţi proectezi monist sarcina pămîntească. Meschinele tranzacţii şi combinaţiuni ale oamenilor cari tind să-şi încununeze viaţa, într'o casă de ţară aşezată într'o provincie dulce, cu crescătorii de epuri şi plantaţii de varză, nu pot fi comune celor cari au certitudinea cohabitării cu zeii. De aceia, pluralismul politic şi economic al tipului sensual şi individualist de umanitate va fi înlocuit printr'un monism spartan, desbrăcat de îndoelile şi diversităţile explicaţiilor multiple. Astfel se explică superstiţia erarhiei şi disciplinei, unitare şi armonice.

Este firesc ca economia de război, într'o societate dedicată eroismului, să poarte pecetea acesteia. In consecinţă, ea nu mai trebue să fie pregătită, ci *este*. *Economia de război în timp de pace* devine corespondenta organizării economice în vederea războiului. Ea nu deosebeşte între cele două substantive, ci rămîne aceiaşi, un răstimp indefinit.

Avantagiile economiei de război instaurate din timpul păcii, sunt evidente. Se evită prin această precauţie orice defect de transformare, de demaraj, al economiei din timp de pace. Ezitările şi erorile inerente tranziţiilor dela starea de pace la cea de război, sunt eliminate. Intreaga economie este organizată pentru a nu fi surprinsă de evenimente, pentru a fi ferită de a cădea. Poate, pentru a respecta prejudecăţile altora, o notă de clandestinism ar modera întrucîtva intenţiile precise ale organizării. In realitate, însă, întreaga naţiune este pe picior de război, obişnuită să fie aşa, imună detracărilor nervoase sau fizice. Războiul poate începe oricînd, nu la o oră *h* prestabilită, *ci* la o oră *x*, aleasă la voie, potrivit conjuncturei politice favorabile.

Cu toată indulgenţa pentru război, economiştii acestui ultim tip de organizare, nu pot să-şi ascundă că economia de război există pentru un scop definit, pentru a acorda unei naţiuni un avans de pregătire asupra celorlalte. Dacă acest avans devine prea evident şi nu este speculat în timp util, este probabil că va fi anulat prin eforturi paralele ale altor economii cari, chiar dacă nu sunt adepte ale organizării de război în timp de pace, sunt superioare din punct de vedere al materiilor prime, al patentelor sau potenţialului industrial. In acest din urmă caz, sacrificiile admise de partizanii permanenţei stării de război, rămîn un act gratuit, nelipsit de o anumită frumuseţe, dar inutil.

* * *

Este cert că dintre cele trei teze înfăţişate, cea mai eficientă pare ultima. Este singura sinceră şi determinantă. Este, deasemeni, singura care s'a dispensat de formule conciliante şi ipocrite. Este, în fine, singura concepută de soldaţi politici şi militari, economiştii nejucînd în redactarea ei, decît un rol impus. Lipsa obişnuită de coordonare, între conducerea economică şi cea militară, este absentă din cea de a treia teză, soldaţii avînd singuri conducerea. Concluzia nu ar putea fi, prin urmare, decît una : neîndoiosul succes al acestei teze.

Necunoscută rămîne, însă, reacţia materialului omenesc. Previziunile sunt deseori eronate în această privinţă iar soluţiile mecanicilor sau psihologiilor sociale, puerile. Tăria omului nu izvorăşte totdeauna dintr'o disciplină şi acceptare formală. Ea poate să răsară chiar acolo unde nu a fost solicitată, unde dezvoltarea ei s'a făcut în secret, bizuită pe convingeri interioare, neinculcate din afară. Prin urmare, pronosticurile sunt nesigure şi garanţiile, aleatorii.

PAUL ZOTTA

VÎNĂTORUL

Prin văi cu pîrae și crengi de arin
Prin ierburi cu sălcii și foi de pelin,
In umbră de cetini, pe vîrfuri senine,
De ce tulburi toamna cu somn de jivine...?

Te-aleargă din urmă apusul și sara
Și geanta ți-e plină și moale povara,
De pene și ciocuri de pasări sihastre,
Bocancul e ud de nomoale albastre,

Acasă duci iară, în haine pădurea;
Și apele limpezi, zăvoiul, securea,
Ce plânge în funduri bătînd depărtarea,
Și foșnet de lanuri, și gîza și zarea...

In jilțul mai fraged decît frunza sub brumă
Iți mîngîi un cine cu capul de spumă,
Ce pieptul își usucă la focul de pară,
In vreme ce anii și visul coboară.

C E R U L

Cerul
Ziua cu norii și rîndunelele,
Noaptea cu stelele,
Spre el urcă fără putere, munții și florile,
Piatra copilului,
Ochii păstorului,
Și gîndul rar al nebunului.

Sunt golfuri, sunt lumini și porturi,
Spre care tainic se îndreaptă cîte-o stea,
Și ziua curcubee,
Sub care telegari cu piept de apă,
Trec vineți peste mări, în fund de corturi.

In adâncimi
Sub lei și cîni,
Sunt cloști de aur și balauri,
Căruțe cu butuci de diamante și centauri.
Doar bietele uscate mîni
Ce roagă 'n seară împreunate,
Deschid altarele albastre,
Cu heruvimi și trandafiri ce roagă,
Din grotele sihastre
Către cine?

Omul rămas pădurilor umbroase,
Şi fulgerul în noapte,
Mersul bourilor către pustietate,
Incrustă cerul pe piatră şi pe lemn,
Pe singul El,
Nedeslegatul semn,
Pe care atîtea inimi omeneşti îl chiamă,
Şi peste gol îl cern.

MIHAI MOŞANDREI

DOCTRINELE TOTALITARISTE ŞI DREPTURILE SUBIECTIVE

Controversa universală dintre individual şi social stăruie de multă vreme şi în ştiinţa dreptului. In ultima vreme însă această problemă este actualizată mai mult din cauza marilor transformări de ordin politic la care asistăm. Viaţa socială organizată se desvoltă în trei mari compartimente care implică trei aspecte de studiu şi de disciplinare normativă: *politic*, *economic* şi *juridic*. Primele două sunt mai mobile, depind mai mult de contingenţele actualităţii, pe cînd aspectul juridic cuprinde din conţinutul noţiunilor antagoniste—individual şi social—ceea ce ele au mai esenţial. Atît individul cît şi societatea sunt valori ireductibile. Individul este principiul de viaţă şi creaţie, societatea este unicul mijloc în care indivizii există şi se pot desvolta. Statutul care reglementează condiţiunile acestei coexistenţe este sistemul juridic.

Privit din punctul de vedere al indivizilor, dreptul apare ca un grup de precepte întemeiat mai mult pe recunoaştere şi liber consimţămînt, pe cînd, privit prin prisma puterii sociale, el apare ca un sistem de reguli impuse indivizilor pe cale de sancţiuni.

Este adevărat că dreptul este influenţat de celelalte aspecte în care se desfăşoară viaţa socială; subt înrîurirea noilor condiţii de viaţă şi a progresului de idei, el este în necontenită schimbare şi adaptare. Sunt însă o sumă de principii juridice fundamentale care nu numai că nu sunt succeptibile de influenţa vremurilor, dar constituesc chiar un îndreptar pentru o revoluţie socială desorientată.

După cum în regimurile sociale autocrate, Dreptul este un instrument de progres minim în beneficiul unor cît mai largi pături ale poporului, tot aşa el este o piedică împotriva destrămării şi constitue un minimum de ordine în fazele de anarhie ale evoluţiei sociale.

Unul din pomenitele principii fundamentale ale Dreptului este existenţa drepturilor subiective individuale. Trebue să precizăm că nu este vorba de inexistenţa apriorică în individ a unor drepturi presociale, acest lucru nu este de conceput faţă de concluziunile

științifice, acum în mod unanim admise, că omul s'a desvoltat numai odată cu societatea și că personalitatea individuală este chiar un produs social. Drepturile subiective trebuesc privite numai în înțelesul preexistenței logice și al priorității de finalitate a individului față de societate.

Societatea, adică, este numai mijloc. Scopul ei este desvoltarea indivizilor, coordonarea puterilor lor, mărirea fericirei materiale și spirituale pentru indivizi.

Drepturile așa dar sunt traducțiunea socială a acestei libertăți și vocațiuni a indivizilor către fericire.

In cultura modernă, cu oarecare excepții dominante mai ales în școlile germane, drepturile subiective nu au fost contestate. Jurisconsulții clasici și-au întemeiat toate cercetările și sistemele lor pe această fundamentală teorie devenită punct de plecare și de susținere în toate mișcările de idei și experiențe sociale cu care se mîndrește istoria culturii de după revoluția franceză.

In spre sfîrșitul secolului 19 și începutul secolului actual s'au manifestat multe critici împotriva teoriei drepturilor subiective în Franța și în celelalte țări—dar mai mult în scopul științific pozitivist, pe cînd în concepția germană predomină ideea de ordin metafizic a atotputerniciei Statului care era considerat și isvorul și scopul ultim al Dreptului.

Pînă în ultimele decenii cele trei aspecte principale ale vieții colective — *politic, economic* și *juridic* — aveau un temeiu comun: *liberalismul*.

Statul s'a organizat mai mult sau mai puțin democratic, libertățile individuale se bucurau de o valoare nediscutată și individul era considerat un scop în activitatea și orînduirea socială.

Economia socială se baza pe raporturile directe și naturale ale indivizilor și ale organizațiunilor care le reprezentau interesele. Rolul Statului s'a limitat la un intervenționism moderat pentru a echilibra, după cerințele ordinei publice, forțele în luptă.

Dreptul, aproape în toată lumea civilizată avînd tendințele imprimate de codurile napoleoniene, avea ca preocupare centrală individul și libertățile sale.

In ultima vreme acest echilibru s'a sdruncinat. In multe țări Statul a evoluat spre o concepție totalitară, economia socială a devenit un compartiment subordonat ordinei politice și în drept se afirmă din ce în ce mai mult că individul este numai un instrument în interesul Statului. Momentul este de o importanță covîrșitoare și teoria drepturilor subiective de cea mai mare actualitate.

Credința noastră este că în statele care au înlăturat principiile liberaliste, indiferent de numele pe care-l poartă noile doctrine: Bolșevism, Fascism, Național-socialism, numai elementul politic și cel economic au suferit schimbări fundamentale. Ordinea juridică

este mai refractară fluctuațiilor. Iată, în această privință ce spune un valoros teoretician al Corporativismului.

„Din toate științele sociale, cea mai dificilă, mai închisă, atît prin esența sa intimă cît și prin tradiția sa masivă și milenară este desigur Dreptul; acel Drept în a cărui inexorabilă preciziune culminează întreg procesul de elaborare socială dar care, tocmai pentru aceasta, este din toate disciplinele, cea mai lentă, dificilă și refractară la acțiunea, comprehensiunea, împlinirea noilor exigențe, nu numai spirituale și politice, dar chiar științifice și metodologice". (Arnaldo Volpicelli: Corporativismo e scienza giuridica, p. VII).

Bolșevismul rus care reprezintă cea mai mare răsturnare a ordinei moștenite, din cîte a cunoscut Istoria, încă, după multe prefaceri și încercări, a trebuit să facă concesiuni principiilor juridice individuale și acest lanț al concesiunilor nu este sfîrșit. Național-socialismul german stăruie în primul rînd în principiul de întărire a comunității germane dar afirmă cu orice prilej că forța Statului național este un mare instrument de ocrotire și desvoltare pentru toți Germanii din lumea întreagă. Ceea ce deosebește în primul rînd structura statului totalitar de statul liberalist nu este ceea ce se crede în mod obișnuit—*subordonarea valorii individuale puterii statului*—ci *prezența statului în toate raporturile sociale*. Statul liberalist clasic, ideal este dealtfel numai un principiu normativ, pentrucă în realitate totdeauna autoritatea a fost mai mult sau mai puțin intervenționistă, chiar în domenii care nu atingeau direct ordinea publică. In orice caz caracteristica statului liberalist este aceea a unui *arbitru obiectiv exterior*, pe cînd în doctrinele totalitariste *statul este un principiu subiectiv-interior* care străbate, organizează și însuflețește toate raporturile sociale.

Statul liberalist are mai mult caracterul negativ-gardian și protector al drepturilor naturale ale particularilor, pe cînd statul fascist este conceput ca o forță pozitivă de creație.

Pentru liberaliști Statul și Națiunea sunt două concepte deosebite. Națiunea este un organism natural, Statul o instituție de drept public. In concepțiile totalitariste aceste două noțiuni tind să se confunde. „Noi vrem să dăm unitate Națiunii în statul suveran, care este deasupra tuturor și poate și împotriva tuturor pentrucă reprezintă continuitatea morală a Națiunii în istorie. Fără Stat nu este Națiune. Sunt numai adunări omenești, succeptibile de toate desagregările la care istoria poate să le supună".—*(Mussolini*—Discurs 8 August 1924). Personalitatea superioară a unei mulțimi unificată de o ideie—spune Mussolini—este națiune în măsura în care este stat. Statul creează națiunea. Statul creează Dreptul. Statul fascist—spune Mussolini—nu se limitează la funcțiunea simplă de ordine și protecție a intereselor individuale ca în sistemul liberalist, ci disciplinează tot corpul social și pe toți indivizii, pătrunde voința și inteligența. Este suflet.

Afirmațiunile creatorului Fascismului sunt cuprinzătoare, sintetice. Ele nu trebuesc însă primite ca o concluzie precisă a unor studii atente, ci numai ca idei directoare pentru integralitatea doctrinei fasciste. Juriștii supun unor migăloase cercetări influențele mișcării fasciste asupra principiilor juridice și în concluziunile lor nu sdruncină prea mult așezămîntul moștenit.

De altfel ceea ce Mussolini a spus despre elementul politic și despre cel economic nu a spus și despre Drept. „Cînd la 13 Ianuarie 1923 s'a creiat Marele Consiliu, oamenii superficiali au putut gîndi: s'a creiat un institut. Nu: *în acea zi a fost înmormîntat liberalismul politic*. Astăzi *noi înmormîntăm liberalismul economic*. Corporația joacă pe terenul economic rolul pe care Marele Consiliu și Milițiile îl joacă pe cel politic". *(Mussolini* — citat din *Romanini:* I principi del Fascismo nel campo dell'educazione, p. 319). Liberalismul juridic nu a fost înmormîntat, pentrucă în acest caz s'ar înmormînta Dreptul însuși. Noțiunea de drept este inseparabilă de noțiunea de libertate. Chiar în doctrina autoritară a Corporativismului, teoriticienii fac concesiuni ordinei juridice.

Incepînd prin a defini fundamentul Dreptului construit după revoluția franceză, ca o concepție automistică a individului din care s'a făcut o abstracție arbitrară conducînd la concluziuni și instituții greșite, se recunoaște totuși *„che solo l'individuo esiste e può constituire il principio e l'obietto dell'ordinamento giuridico" (Volpicelli*, p. 7). Contrastul dintre individ și societate presupune contrastul dintre libertate și autoritate. Dar aceste valori nu pot exista una în afara alteia. Autoritatea nu are înțeles decît dacă în conștiința individului ea este norma interioară a libertății, iar libertatea adevărată nu este anarhia faptelor de natură, ci puterea de a dirigui impulsiunile conform unor norme puse în slujba unui scop de desvoltare superioară. „L'autorità esiste e vale soltanto sul fondamento e come espressione della libertà" (idem p. 12).

In concepția corporativistă se indentifică individul cu societatea — cu statul — și libertatea cu autoritatea. Trecerea prin diferite stări intermediare a acestor două forțe, în aparență antagoniste, se face datorită unui proces de spiritualizare permanentă care așează pe individ în realități etice din ce în ce mai cuprinzătoare: familie, prietenie, societate, stat. Individul descătușat de toate legăturile care în mod natural îi diminuează independența și libertatea, este o abstracție. Realitatea pe care se întemeiază Corporativismul este deodată și naturală și spirituală și firul care leagă pe individ de stat este acela al solidarității sociale.

Este o greșeală — spune Volpicelli — pe care o comit mulți „așa ziși teoreticieni ai ideei corporative — de a susține că organismul social este o entitate transcendentă și mecanică, înzestrată cu viață proprie" — deosebită și opusă celei a indivizilor care ar fi

numai niște „instrumente" deposedate de libertate și inițiativă proprie.

Organismul social este imanent și coincide cu indivizii. „El există în indivizi și *pentru* indivizi, în și *pentru* acțiunea lor, cu atît mai solidară și statuală — cu cît este mai intimă și mai personală". (Idem p. 15).

Rezultă din analiza și trimiterile de mai sus că individul este principiul și obiectul ordinei juridice. Rezultă că el este și scopul ultim al Dreptului. Cu aceste concluziuni prăpastia dintre liberalism și concepțiile totalitariste pe terenul dreptului dispare.

Identitatea individului cu statul — spune Volpicelli — este un principiu universal în istoria politică, comun regimului autocratic și celui democratic.

Suveranitatea autocrată se sprijină pe popor — prin faptul că poporul o tolerează, nu reacționează; suveranitatea democrată pornește chiar dela popor.

Diferența dintre regimul liberalist și totalitarismul fascist constă în faptul că în primul caz principiul identității individului cu statul se mărginește numai la terenul politic — organizația de stat fiind concepută obiectiv și biurocratic numai în scopul de protecție și asigurare a desvoltării pacifice a indivizilor, — pe cînd în regimul fascist individul și statul se identifică subt toate aspectele vieții publice și așa zise private... (Op. cit. p. 160 și 166—167).

Această identitate absolută dintre stat și individ este deasemeni și obiectul doctrinelor socialiste, dar socialismul creează un stat mistic-materialist pentru care individul este un instrument. „A statualiza societatea și a socializa statul înseamnează pentru socialism a absorbi într'un organism exterior și impersonal toată viața individului și a face din el o simplă unealtă", (p. 172).

Scopul corporativismului este de a contopi pe individ cu statul fără să rămînă nici pe seama individului așa zise domenii private, nici pe seama statului funcțiuni biurocratice: desparticularizarea și statualizarea completă a individului, și desbiurocratizarea completă a funcțiunii statale care se rezolvă în individ, (p. 175). Individul și statul se identifică printr'un proces universal de spiritualizare.

Dar pe tema acestei complete identificări a individului cu statul — stăruiesc controverse și polemici între doctrinarii corporativismului — și ideia respectării unei limite individualiste se menține. Incă odată practica și interpretarea Dreptului împlinește rolul de ordonator al nouilor prefaceri sociale legînd viitorul de trecut.

Giovani Gentile critică teoria idealiștilor corporativiști *(Ugo Spirito, Volpicelli)*, care conduce la anihilarea individului *în stat* și susține că sistemul corporațiilor astfel cum este teoretizat de aceștia ascunde în realitate un socialism materialist. *Gentile* afirmă că rostul corporațiilor implică totdeauna o *„magie individualistă"* asupra că-

reia procesul corporativ trebue să opereze. Identitatea absolută de care vorbesc Ugo Spirito şi Volpicelli este negată de însăşi logica dialectică căci din moment ce individul este identic cu statul — n'ar trebui să mai existe individ şi stat, ceea ce este de neconceput.

Volpicelli combate critica lui Gentile acuzîndu-l de marea greşeală de a verifica ideia corporativistă care are un caracter instituţional pozitiv istoric — prin metoda dialectică, — care nu e valabilă decît în logica formală. Procesul istoric este în devenire. Idealismul spiritualist vede în corporaţie un proces de identificare a individului cu statul în devenire (essa non è ma si realizza).

Opera nu are o anumită limită. Confundarea individului în stat este un aspect al resorbirei negaţiei în afirmaţie, a particularului în universal. Dar acest proces tocmai presupune individul ca punct de plecare, iar opera de identificare absolută este a... veşnicului viitor.

Iată cîştigat suficient teren pentru salvarea drepturilor subiective ale individului.

Dar după cum am pomenit chiar dela început controversa stăruie şi în ce priveşte legitimitatea noţiunii de drept subiectiv. Se emite ca adevăr necontestabil că izvorul Dreptului este legea. Noi ne-am ocupat cu alt prilej de această problemă (Pandectele Romîne, 1930, p. IV, p. 35) şi am ajuns la concluzia că Dreptul cuprinde în sfera sa atît preocupările care premerg operei de legiuitor cît şi pe acelea de interpretare şi comentare a legii. Decretarea regulelor pozitive descinde dintr'o voinţă contingentă şi deseori foarte capricioasă, însă celălalt cîmp al investigaţiilor care au drept obiect faptele sociale asupra cărora va trebui să acţioneze viitoarea lege, investigaţii *care au scopul de a găsi în chiar observarea faptelor sensul către care e bine ca ele să fie diriguite*, constitue obiectul principologic al ştiinţei Dreptului, adică desprinderea din însăşi studiul realităţilor sociale a unor principii care să conţină *„cantitatea de determinism-probabilitate care se opune oricărei schimbări capricioase“*.

Aceste prime principii au de-a dreptul un caracter biologic în măsura în care însăşi societatea este un mijloc biologic pentru conservarea speţei umane. Formaţiunea lor atît de elementară vieţii sociale le asigură şi un caracter de permanenţă care influenţează suprastructura civilizaţiei şi culturii în actualitate. Evoluţia lentă a nouilor idei verificate şi adoptate în regulele conducătoare ale societăţii influenţează şi ea la rîndul ei primele principii şi le adaptează nouilor cerinţe.

Nu este o contradicţie această afirmaţiune. Societatea omenească organizată are în orice moment al istoriei ei un număr de reguli elementare care s'au fixat şi acceptat cu timpul.

In cadrul acestor reguli fixate de însăşi lupta naturală de formare şi existenţă a societăţii primitive, se desvoltă multitudinea regulelor de ordin secundar pentru care voinţa cîrmuitorilor joacă cel

mai mare rol. Acestea din urmă nu pot însă nesocoti pe cele dintîiu fără a periclita chiar fiinţa societăţii. In acest înţeles principiile ultime ale vieţii sociale depăşesc caracterul contingent al faptelor şi normelor obişnuite, pentru a participa direct, împreună cu fenomenele de natură la caracterul biologic permanent.

Rămîne însă adevărată observaţia că structura socială desemnată în mod lent de faptele şi normele sociale contingente sfîrşesc prin a influenţa cu vremea şi principiile ultime ale organizării sociale. Este un fenomen de interpenetraţiune şi influenţă reciprocă în înţelesul că principiile elementare exclud din viaţa socială faptele şi normele sociale întemeiate pe capriciu şi arbitrar, iar suprastructura ideologică caracteristică fazelor mari ale culturii, defineşte cu mai multă preciziune sau chiar determină noui directive în evoluarea primelor principii.

Drepturile subiective au fost susţinute pe temeiuri diferite. In primul rînd s'a susţinut formula dreptului natural aprioric, teoretizată din punct de vedere filozofic mai tîrziu de *Grotius*, *Hobbes*, *Christian Wolf*, dar moştenită dela Romani, care au creat întregul *jus gentium* pornind dela sistemele juridice ale popoarelor cucerite şi dela principiile dreptului natural *(jus naturale-quod naturalis ratio inter omnes homines posuit)*. Această doctrină nu a putut rezista criticismului filosofic general care a lovit dogmatismul în toate domeniile cunoaşterei, şcoalei istorice de cercetare a dreptului (Savigny-Puchta) — şi şcoalei sociologice moderne — (Durkheim, Levy Brühl, G. Tarde, etc.).

In ultima vreme concepţia dreptului natural a fost reluată pentru a i se da un conţinut mai nobil, înlocuindu-se apriorismul natural prin formula mai sigură, pentrucă este istorică şi relativă, a idealului social, a echităţii, regulei morale.

Fără a spune că sunt toţi partizanii teoriei dreptului natural, socotind totuşi că în studiile lor este ceva comun care idealizează dreptul, însufleţeşte regula pozitivă în conformitate cu unele idei superioare sumei numerice a intereselor şi indivizilor, pot fi citaţi în acest loc următorii filosofi şi jurişti: *Stammler*, *Saleilles*, *Charmont*, *Gény*, *Duguit*, *Bonnecase*, *Le Fur*, *Renard*, *Hauriou*, *Michoud*, *Ripert*, *Del Vecchio*, *Josserand*, *Capitant*).

D-l Profesor Iorgu Radu (Ştiinţa şi Technica Dreptului Internaţional privat) susţine că adevărata funcţiune a dreptului este colectivă şi nu individuală. Individul în sine nu este o valoare directă pentru Drept, rolul său apare numai în măsura în care este util grupului social căruia îi aparţine.

Personalitatea oricît de covîrşitoare a unuia sau mai multor indivizi nu poate fi reţinută printre cauzele determinante ale Dreptului. Dacă nu se recunoaşte realitatea unei suprastructuri colective, a unei entităţi care are fiinţă proprie şi directă (G. Simmel) nu se poate obţine o explicaţiune cauzală ştiinţifică pentru naşte-

rea Dreptului. Ar trebui să se recurgă din nou la un minimum de drept natural pentru că atributele dreptului: generalitate, obligativitate, permanenţă depăşesc limitele puterii indivizilor izolaţi.

Socotim că atît criticile cît şi concluziunile mai sus menţionate sunt în cea mai mare parte întemeiate şi că în adevăr în afară de societate, în care se nasc şi evoluiază ideile, nu se poate vorbi de existenţa unui drept subiectiv care să premeargă nici din punct de vedere logic, nici din punct de vedere psihologic şi istoric operei de societate. Decît şi în această nesfîrşită discuţiune îşi împlineşte rolul cunoscuta lege hegeliană a evoluţiei în antiteză. Impotriva curentului dreptului natural se îndreaptă criticile cu atîta forţă încît se comit în mod fatal erorile exagerării. D-l Profesor Radu, neeconomisind nici una din argumentaţiile ştiinţifice şi concludente, nu se lipseşte nici de exprimările cele mai ironice pentru a-şi susţine opinia sa.

Dacă s'ar accepta premizele raţionale ale dreptului natural — spune d-sa —, se deschid larg „porţile subiectivismului şi *aşa zisul* drept natural devine afacere de credinţă personală, căpătînd caracterul unei adevărate noţiuni cauciuc''. Cu alte cuvinte am păşi în arbitrar.

Dar, savantul autor, ilustrînd dependenţa eficientă a dreptului de realitatea colectivă vorbeşte de „complicata şi obscura muncă a istoriei sub influenţa hotărîtoare a factorului colectiv, cuprinzînd datele referitoare la morfologia socială, la practicele şi reprezentările colective'', şi împreună cu *Davy*, consideră drept laboratoriu unde juristul trebue să observe şi să experimenteze, coloanele lui Dalloz şi Sirey, făcînd inducţii ştiinţifice, desprinzînd cauze şi formulînd legi''. Şi cu aceasta — continuă d-sa citatul din *Davy* — nu înseamnă că trimitem pe jurist la etica individuală a cutărui sau cutărui judecător.

Importanţa jurisprudenţei este net colectivă şi prin urmare obiectivă. Din comparaţia cazurilor analoage se văd ţîşnind tendinţele profunde care mai mult sau mai puţin inconştient domină şi dau naştere tuturor deciziilor de speţă. Aşa dar nu regulele de justiţie sunt consecinţa unui sentiment de justiţie preexistent cum crede Duguit, ci sentimentul de justiţie este opera lentă a societăţii care îşi înscrie opera sa inconştientă de lungă durată în precedentele de fapt ale funcţiunii judecăţii — care ca funcţiune — a fost o inexorabilă necesitate din primul moment al vieţii sociale. Ni se pare că în aceste propoziţiuni se exagerează punctul de vedere sociologicist-obiectivist. Mai degrabă credem a risca arbitrariul cu teoria atotputerniciei jurisprudenţei. Materialul oricît de enorm — de fapte, de cazuri jurisprudenţiale — conţinînd precedente de interpretare şi aplicare a unor norme, rămîn totuşi — prin ceea ce este valabil în ele— cazuri particulare, fapte, aplicaţiuni ale funcţiunii judecătoreşti. Acest material jurisprudenţial clasat, analizat şi interpretat poate da o ideie asupra Dreptului într'o anumită epocă istorică. Dar Dreptul aplicabil în actualitate se studiază din punct de vedere structural nu istoric (ca Dreptul Roman de ex.).

Studiul acesta comportă deci desprinderea unor principii care să se impună jurisprudenţei, astfel ca aceasta să apară nu numai ca un izvor ci şi ca un scop al Dreptului. Jurisprudenţa este funcţiunea judecăţii, ea presupune deci în mod logic un Drept preexistent.

In coloanele Dalloz şi Sirey sunt afirmate şi aplicate principii care preexistau cazurilor particulare pe care aceste colecţii le raportează. Regulele Dreptului modern sunt foarte multe pentru că viaţa socială a devenit foarte complicată şi instituţiile cu care individul vine în contact numeroase şi variate. Trebue totuşi să observăm că principiile fundamentale au rămas neschimbate de mii de ani şi numai diferenţa de organizare a societăţii, starea de primitivitate sau de mai multă civilizaţie determină deosebirile pe care le cunoaştem şi care sunt mai puţin de esenţă cît de proporţie şi măsură a cîmpului de libertate individuală care rămîne izvorul primordial al Dreptului.

Intr'o societate mai primitivă evoluţia către eterogen este foarte rudimentară şi principiile nu sunt suficient desemnate, fără a se putea nega pentru acest motiv, existenţa lor.

Dacă sentimentul de justiţie şi cu el principiile elementare care îngrădesc dar şi ocrotesc libertăţile nu preexistă societăţii, coexistă cu aceasta din primul moment în care a fost necesitată ideia şi funcţiunea de ordine.

Funcţiunea vitală comandă fiecărui individ să acţioneze în grupul social astfel încît un minimum de condiţiuni pentru asigurarea vieţii sociale să fie asigurat înainte chiar de intervenţia izolată şi conştientă a unui conducător. Şi din acest punct de vedere întemeierea societăţii apare ca un fapt de natură nu ca un act de voinţă cugetată. Ceiace s'a desprins din viaţa în comun ca fiind util vieţii sociale a devenit o recomandaţiune sancţionată de însăşi colectivitatea.

Caracterul cu care se naşte norma juridică este dublu: se desprinde din faptele şi ideile sociale, ale unui moment dat şi influenţează la rîndul ei structura şi ordinea socială.

In cartea sa intitulată expresiv *„La vie du droit et l'impuissance des lois''*, *Jean Cruiet*, spune: „Nous voyons tous les jours la société refaire la loi. On n'a jamais vu la loi refaire la société''. Socotim că această injustă afirmaţie se datoreşte numai împrejurării că în timp ce intervenţiunea societăţii asupra legii se manifestă direct şi imediat prin acte de autoritate concretă, influenţa legii asupra evoluţiei este lentă, indirectă şi de lungă durată.

Pentru a invedera că această opinie asupra infirmităţii legilor este greşită este destul să pomenim că astăzi societatea europeană-aproximativ pe acelaş plan de civilizaţie şi cultură, evoluiază spre

idealuri diferite după legislațiile ce sunt impuse în diverse țări. Legea are un efect educațional care nu se poate contesta. (vezi Fr. Nitti-Bolchevisme, Fascisme et Démocratie. *Luigi Romanini:* I principi del Fascismo nel campo dell' aducazione). De altfel ceea ce prezintă interes în această discuțiune nu este desemnarea unor principii permanente cu caracterul precis al regulei de detaliu *privind* munca și viața indivizilor, ci nevoia de dreptate ca instinct care ordonează însăși ideia de societate — și care este expresiunea socială a instinctului natural de libertate. Tönnies folosește doi termeni pentru a fixa poziția individului față de colectivitate. Indivizii au trăit întîiu în *comunitate* — stare anterioară *societății organizate*. In comunitate indivizii și colectivitatea alcătuesc un tot inseparabil. Legăturile sunt mult mai strînse pentrucă sunt mai inconștiente. Individul-personalitate este o operă întîrziată a stării de societate în care perspectiva și spiritul critic, conștiința și liberul consimțămînt au înlocuit faptul natural al conviețuirii organice. Cel mai mare merit al societății a fost tocmai desrobirea individului. Civilizația și cultura însemnează creațiune materială și spirituală, dar însemnează în primul rînd recunoașterea a cît mai multe posibilități de desvoltare a însușirilor spirituale și morale ale indivizilor. Drepturile subiective trebuesc astfel înțelese ca determinări concrete deduse din primatul finalității individului în societate.

D-l Profesor Radu susține că societatea nu se interesează de individ decît în măsura în care pentru virtualitățile ce reprezintă ar putea fi considerat ca folositor însuși grupului social căruia îi aparține (Op. cit. p. 38). Teoria ni se pare nu numai inexactă dar periculoasă. Dacă un individ nu răspunde acestei cerințe, merită oare el mai puțin protecțiunea forței sociale organizate cînd acțiunile sale sunt indiferente, în orice caz nepericuloase pentru viața socială? Dar cum și mai ales cînd se poate verifica utilitatea unui individ pentru societate? Individul este un potențial — care se desfășoară mai degrabă sau mai tîrziu.

Au fost oameni care și-au început viața prin fapte imorale și antisociale, pentru a dărui apoi culturii și civilizației valori de geniu. *Autoritatea* organizează *libertatea*, este prin urmare o negație și din această cauză trebuește interpretată cu strictețe — ca o excepție. Societatea pe calea autorității, disciplinei, condiționării, a delimitat și a luminat cîmpul libertății subiective. Finalitatea este în individ nu în societate. Nu trebue să se confunde puncte de vedere deosebite. Pozitivismul este o noțiune care se referă la metoda cercetărilor, pe cînd obiectivismul privește însuși fondul realităților. Metoda pozitivistă stabilește în societate izvorul drepturilor subiective, dar ea nu se opune în a considera ca punct final al ordinei sociale maximum de bună stare materială și morală pentru cît mai mulți indivizi. Obiectivismul juridic în înțelesul de negare a libertății individuale ca izvor și scop al drepturilor subiective, este un

aspect al doctrinelor politice dictatoriale care fixează organizațiunii sociale idealuri prestabilite. Și comunismul și fascismul cultivă spiritul gregar de comunitate organică, cînd ar trebui să domine spiritul de liberă asociațiune.

Idealul social este o valoare relativă care suferă influența culturii pe care o creează personalitățile individuale. Idealul social nu este transcendent ci imanent, se definește pas cu pas prin opera anonimă sau cunoscută a indivizilor care sunt depozitarii civilizației dinamice și culturii unei epoci. Pentru determinarea și pentru realizarea acestui ideal, mijloacele organizațiunii sociale trebuesc să desvolte și să ocrotească individul. Nu individul ca ființă biologică ci individul social.

LAURENȚIU I. PREUTESCU

ADEVĂRATUL 1848

MIŞCAREA DIN MOLDOVA

Incă din anul 1846, o importantă mişcare a corporaţiilor negustoreşti şi meşteşugăreşti din Iaşi, prevesteşte explozia viitoare a poporului nemulţumit. In luna Martie, o impunătoare adunare a membrilor corporaţiilor, se formase în faţa palatului domnesc, cerînd revizuirea statisticii impunerilor, a căror povară apăsa din ce în ce mai mult. Cam în acelaşi timp, ţăranii din părţile muntoase ale Moldovei, au trimes o delegaţie de trei sute de oameni, pentru a-şi susţine jalba în capitala ţării. Nu sunt primiţi pentru a-şi expune păsurile, rămase dealtfel fără ascultare, decît cîţiva dintre aceştia. „Poporul, — comentează acest eveniment, ziarul francez Le National [1]) — a început insfîrşit să deschidă ochii şi să-şi dea seama că numai el suportă toate impozitele, că numai el suferă. Totul este pentru prinţ şi nobilime, aceasta din urmă nu plăteşte impozite, nu suportă nicio sarcină bănească''.

Anul 1848, anul lanţului de isbucniri revoluţionare din întreaga Europă găseşte aşadar Moldova în plină febră socială. Nu pluteşte numai în faţa ochilor iobagului moldovean exemplul cumplitei răscoale ţărăneşti din Galiţia, îmbiindu-l a-şi face singur dreptate, sfărîmînd lanţurile şerbiei şi punînd stăpînire pe pămîntul latifundiarilor. Nu tresaltă numai inima burghezului ieşean la primirea vestei despre mişcarea revoluţionară din luna Februarie, deslănţuită de către poporul şi burghezia din Paris. O parte însemnată a protipendadei boereşti se agită şi ea. Este şi ea nemulţumită. Doreşte răsturnarea domnitorului Sturdza care prin actele sale arbitrare şi hrăpăreţe şi-a provocat duşmănia invidioasă a celor mai mari boeri ai ţării.

[1]) Cu data de 6 Aprilie 1846. Vezi „Anul 1848 în Principatele Române", pag. 15—6.

Opoziţia acestora era îndreptată exclusiv împotriva domnitorului şi necum în contra bazelor regimului social şi politic. Atmosfera şi fondul de parazitism şi corupţie pe care se desfăşoară acţiunea de competeţiune la domnie a marilor boeri este minunat descrisă de consulul francez din acele timpuri, Gueroult [2]). Coaliţia boerilor era fie provocată de tratamentul brutal al prinţului, fie isvorită din rivalităţile încinse în jurul împărţirii diferitelor slujbe, fie stîrnită de rîvna marilor seniori de a urca fiecare în parte treptele domniei. Faptul că fierberii revoluţionare de jos i se suprapunea o „revoluţie'' de sus, conjuraţia palatistă a nobililor, ar fi putut constitui o împrejurare norocoasă pentru debutul mişcării moldovene. Căci absolutismul domnesc ar fi fost prins între două focuri, prăbuşirea lui grăbită, şi astfel actul iniţial al revoluţiei înfăptuit printr'un atac concentric al întregii societăţi. Amestecul marilor boeri în mişcarea pornită împotriva domnitorului Sturdza a avut însă urmări fatale pentru soarta întregei acţiuni moldovene.

Agitaţia marilor seniori a fost dealtfel montată în mare parte şi de intrigile emisarilor cabinetului ţarist. Incă în luna Februarie, într'un articol apărut în ziarul „Siebenburgischer Wochenblatt'' [3]), se vorbeşte de construirea de magazii la Prut, despre relaţii diplomatice privind cantonarea trupelor, de ridicarea de cazărmi ruseşti şi de mici fortăreţe în Moldova. Aceste pregătiri, întreprinse înaintea isbucnirii oricărei nelinişti în Moldova, constituie cea mai bună dovadă a intenţiei preconcepute a Ţarului de a călca cu orice preţ pămîntul principatului. In vederea înfăptuirii acestui plan el pune la cale o provocare destul de mare. Pe ascuns, consulul rus îndeamnă pe boerii nemulţumiţi să întreprindă o acţiune de răsturnare a domnitorului, care era o fidelă unealtă muscălească. Toate isvoarele documentare ale timpului confirmă existenţa acestei manopere. Ba chiar în luna Martie apăru la Iaşi un manifest anonim de vădită inspiraţie rusească, care tuna şi fulgera contra gospodarului: „Pînă cînd veţi dormita — glăsuia acel manifest, adresîndu-se boerilor— în letarghia unei nesimţiri necuvenite originălui vostru? Pînă cînd veţi purta lanţul unei tiranii a domnitorului M. Sturdza, nevrednică sîngelui străin (cel rusesc!!) ce s'a vărsat pentru voi, ca să vă lase mîntuitoare instituţii vrednice de toată memoria ?'' [4]) „Mîntuitoare instituţie'' era numit bine-înţeles Regulamentul!

Provocînd turburări în Moldova, diplomaţia petersburgheză căuta un pretext pentru trecerea peste Prut a baionetelor căzăceşti. Mo-

[3]) Ibid, pag. 209—10.

[2]) Ibid, pag. 139

[4]) E vorba de Regulamentul Organic.

bilul acțiuni rusești rezultă cu prisosință din manifestul lansat de Țar în 14 Martie 1848:

„Avîndu-și obîrșia în Franța, revolta și anarhia s'au întins rapid în Germania, și curentul revoluționar crescînd pe măsura concesiunilor consimțite de guverne, a atins în sfîrșit statele aliaților noștri, Austria și Prusia. Nemai cunoscînd frîne, această forță oarbă amenință azi Rusia, pe care Dumnezeu ne-a încredințat-o în pază. Aici ea își va găsi limitele" [5]).

Precum se vede, din primul moment, exploziile revoluționare ale anului 1848, au înspăimîntat absolutismul țarist, inspirîndu-i groază de propria sa soartă. Chinuit de coșmarul acestui sentiment, țarismul a intervenit cu armatele sale oriunde i-a fost cu putință pentru a înăbuși focarele revoluționare care au țîșnit în întreaga Europă. Planul ocupării militare a principatelor urmărea multiple țeluri. Prevenirea și în cazul cel mai rău înăbușirea curentelor revoluționare din principate. Făurirea în Muntenia a unei baze apropiate de acțiune, țintind lovirea revoluției democrate ungare din Ardeal. Cu alte cuvinte îndepărtarea cît mai eficace de la granițele Rusiei a fermenților răsturnători, însemnînd totodată salvarea solidară a monarhiei austriace, încolțite de ridicarea poporului atît la Viena cît și la Buda-Pesta. Și însfîrșit, nu puțin a cîntărit intenția tainică a înfăptuirii anexării definitive a teritoriilor romîne, fapt care ar fi însemnat un considerabil avans spre mult rîvnita cucerire a Constantinopolului.

Criza revoluționară pașoptistă din Moldova s'a copt așadar în condițiuni deosebit de complexe. La baza piramidei sociale sporea spiritul de răscoală al iobăgimii. Păturile meșteșugărești și semiproletare ale capitalei, erau exasperate de vexațiunile și speculațiile la care se deda administrația domnească. Burghezia avînd drept purtător de cuvînt pătura intelectuală, se spetea sub povara impozitelor, cerînd drepturi politice. Iar la vîrful piramidei, marii boeri, prelucrați de intrigăriile țariste, puneau la cale schimbarea domniei.

Intre boeri și iobagi, clase situate la cei doi poli ireductibil contradictorii ai societății, nu putea exista nici cel mai scurt drum comun pe parcursul revoluției. Intrigile țesute de boeri în jurul tronului nu micșorau întru nimic îndîrjirea cu care feudalii își apărau privilegiile. Iar pentru țărani răpunerea dominației și exploatării stăpînilor feudali era alfa și omega isbăvirii lor. Nici straturile sărace ale capitalei, populația mizerilor cocioabe din mahalale nu putea găsi nimic vital pentru interesele ei, într'o mișcare iscată de ambițiile boerilor de a parveni în scaunul princiar.

In consecință, burghezia ieșeană cu avant-garda ei intelectuală, recrutată mai cu seamă printre boernași, se afla în fața unei hotărîtoare alternative. Să-și însușească și să susțină revendicările no-

[5]) „Anul 1848....".

rodului, să proclame în primul rînd programul revoluționării raporturilor feudale la sate: desființarea clăcii, a dijmei, a tuturor servituțiilor personale și împroprietărirea țărănimii. Să pășească deci în fruntea mulțimilor pentru a-și putea realiza aspirațiile ei integrale de clasă, cîștigînd revoluția politică împotriva absolutismului domnesc și a privilegiilor boerimii feudale. Sau să adopte o atitudine foarte temperată, să se ralieze mișcării marilor boeri, să se mărginească la un program de acțiune dictat de interesele acestora în speranța de a dobîndi pe această cale, exclusiv pentru dînsa, un locușor cît de mic la ospățul boerimii, niscaiva drepturi politice.

Zarul alegerii căzu în ziua de 27 Martie, cînd mai toți boerii mari, Mitropolitul cu înaltul cler, negustori de diferite ranguri, pămînteni și străini, boeri mici, profesori, avocați, doctori, adică reprezentanții nobilimii și ai burgheziei, se adunară la hotelul Petersburg și iscăliră „Petițiunea proclamație a boerilor și notabililor moldoveni". Primul aliniat al acestei proclamații recomanda „sfîntă păzire a Regulamentului în tot cuprinsul său și fără nicio răstălmăcire"! Nicio iotă din rîndurile ei nu atingeau structura feudalo-autocrată a regimului social și politic. Ca măsuri mai progresive pot fi doar remarcate cererile de liberare a arestaților politici, înființarea unei gărzi cetățănești (sortite a apăra drepturile burgheziei!) și înlăturarea censurei.

Manifestația publică sus arătată a marcat renunțarea burgheziei moldovene la propriile ei revendicări revoluționare de clasă și deplina încadrare a acțiunii sale în orizontul politic limitat al conjurației aristocratice, îndreptate împotriva stăpînirii tiranice a lui Sturdza. Conducătorii opoziției burgheze erau deplin conștienți de semnificația politică a căii apucate. Intr'o broșură anonimă „Intîmplările din Moldova, în luna Martie 1848", apărută la lumina zilei după strivirea prin teroare a mișcării se afirma: „Ea (mișcarea) nu era nici împotriva regulamentului, fiindcă precum am zis, lucrul de căpetenie ce se cerea, a fost păzirea regulamentului; revoluționară ar fi fost mișcarea atunci cînd petiționarii ar fi avut în gînd să schimbe duhul instituțiilor, care sunt aristocratice, care hărăzesc privilegii nobleței, împilează însă partea neprivilegiată; revoluționară mișcarea ar fi fost atunci cînd împotriva glăsuirii regulamentului ar fi cerut o reprezentanță națională, cînd s'ar fi cerut o Cameră, unde pe lîngă boeri *în mai mare parte* să șadă negustori și locuitori săteni; revoluționari ar fi fost petiționarii, cînd ei ar fi cerut egalitatea în contribuție, iar nu, precum regulamentul glăsuește, o contribuție numai pe capetele cele neavute, pe persoanele acele care abia prin sudoarea frunții lor se pot hrăni singure. Cînd s'ar fi cerut desființarea boerescului, și țăranul să fie proprietar. Revoluționari ar fi fost în sfîrșit petiționarii, dacă ei ar fi cerut ca slujbele să fie ocupate numai de oameni cu merit, fără deosebire

dacă meritul se află sub hainele galante (ale) unui magnat sau sub îmbrăcămintele modeste (ale) unui sătean sau negustor'' [6]).

Tot in 1848, M. Cogălniceanu, cel mai talentat reprezentant al generației pașoptiste moldovene, îl completează pe autorul sus citatei broșuri, expunînd limpede și clar motivul atitudinii moderate pînă la autonegare a capilor burghezi, în clipa alcătuirii proclamațiunii dela hotelul Petersburg.

„Cînd la 18 Martie obștea adunată în Iași din toate ținuturile Moldovei, au cerut numai acele 35 puncturi întemeiate pe reglement, ea prin aceasta n'a arătat că n'ar avea trebuință și de alte reforme mai radicale. Insă tînguindu-se numai pentru ilegalități, ea vroia a fi repusă în legalitate, ca atunci *legal* să-și poată da și alte mai mari îmbunătățiri'' [7]).

In lumina acestei afirmații a lui Cogălniceanu, apare cu totul nejust chipul idealist în care Xenopol prezintă lucrurile. După marele istoric, „numai cît mai tîrziu după desăvîrșita înăbușire a revoluției moldovene, încep a se îndruma în minți reforme care aveau drept țintă nu numai îndreptarea abaterilor unei ocîrmuiri vitrege, ci și schimbarea întregii întocmiri politico-sociale a Moldovei'' [8]). Nu de îndrumare de idei putea fi vorba, ci de clasele angajate în luptă, de gradul lor de conștiință relativ la interesele lor, și de desfășurarea strategică a acțiunilor. Ori, scrierile ieșite de sub pana pașoptiștilor moldoveni dovedesc cu prisosință că burghezia ieșeană devenise conștientă de țelurile ei specifice de clasă în ajunul deslănțuirii mișcării. I-a lipsit însă cutezanța perspectivei revoluționare. Legănîndu-se în iluzii cu privire la posibilitatea de a smulge „legal'' autocratismului domnesc concesii politice, cu ajutorul unor simple proteste verbale; nutrind încredere în acțiunea antisturdzistă a unei părți din boerimea de seamă, de fapt vrăjmașul ei istoric de clasă; apreciind mai mult forța nobililor în lupta contra domnitorului, decît puterea de acțiune a masselor populare, pe deoparte, nedorind pe de altă parte a ridica stindardul revendicărilor norodului sătesc și orășenesc, de teama de a fi nevoită a da lupta împotriva boerimii feudale — pe care ea spera s'o „convingă'' ulterior să accepte în bună pace reformele agrare — pătura burgheză moldoveană a preferat să adere cu arme și bagaje la mizerabilele veleități „revoluționare'' ale marilor boeri, expuse în proclamația dela 14 Martie. Prin aceasta ea a retezat dela început arborelui acțiunii orice vitalitate, condamnînd din primul moment la eșec, mișcarea întreprinsă. Pașoptiștii moldoveni, castrîndu-și programul acțiunii, s'au hrănit cu searbăda iluzie de a obține după expresia lui Cogălniceanu „legal'', „alte mai mari îmbunătățiri''.

[6]) Ibid, I, pag. 477—8.

[7]) „Dorințele partidei naționale în Moldova'', pag. 7—8. Subliniat de autor.

[8]) Istoria Romînilor, XIII, pag. 63.

Desmințirea iluziilor lor „legaliste'', veni promptă și cumplită. După ce în timpul adunării dela hotelul Petersburg, domnitorul se prefăcu a accepta piticile reforme implorate, fiii lui năvălesc în puterea nopții în fruntea unor bande de soldați îmbătați, în iatacurile căpeteniilor boerești și burgheze ai mișcării, îi încătușează în lanțuri, îi maltratează oribil, le devastează și jefuesc casele. In cele din urmă cei prinși sunt surghiuniți în Turcia, pe cînd celor salvați din ghiarele represiunii, iar drumul colindării prin țară și a pribegiei în străinătate. Intre prologul și epilogul mișcării au trecut abia 48 de ore!

„Acești oameni — raporta consulul francez Guerоult — cu vorba atît de mîndră n'au făcut niciun fel de preparative; cea mai mare parte n'aveau arme, acei care aveau n'au vrut să le folosească'' [9]). Era firesc ca boerii încrezători cu totul în glasul îmbolditor al urzelelor rusești să nu fi simțit necesitatea preparativelor, menite a smulge, a impune isbînda acțiunii. Iar fruntașii pașoptismului moldovenesc, în naivitatea sau timiditatea lor politică, credeau sau sperau că revoluția va semăna unei arene de declarații retorice. Strînși deodată în chingele brutale ale represiunii, unii din ei n'au îndrăsnit măcar să facă uz de puținile arme, pe care le aveau la dispoziție. Justificat în numele idealului înalt al evitării vărsării de sînge omenesc, această atitudine însemna de fapt supunerea plecată în fața ororilor grozave ale absolutismului și ale prigoanei sîngeroase deslănțuite de dînsul.

Eroii burghezii ai mișcării palatiste moldovene și-au adus totuși aminte în străfulgerarea clipelor grozave ale represiunii, de existența întinsului norod și de capacitatea de acțiune a mulțimilor sale. In 2 Aprilie 1848, cînd imaginea proaspătă a evenimentelor ardea în mintea tuturor, Gh. Sion scria amicului său ardelean Gh. Barit „..... deodată aud zgomotul îndoit'': „La arme!'' „La arme! Soldații omoară pe boeri''! „Dar în zadar zece oameni strigau astfel, căci nu era cine să-i asculte! Din nenorocire noi nu avem popor; noi nu aveam decît cîțiva nobili ce știu ce va să zică dreptul omenirii; simțirile poporului de jos sunt amorțite sub jugul despotismului și al impilărilor guvernului!'' [10]).

Norodul, încătușat în bezna neștiinței de stăpînirea feudală retrogradă, a posedat înțelegerea clipelor importante istorice, ce le trăia, o înțelegere adîncă, surprinzătoare. El care era destinat a aduce marele tribut de sînge pe altarul progresului social, nu se putea însufleți însă la auzul strigătului „soldații omoară pe boieri!'', deoarece aceștia din urmă erau cei mai activi impilatori ai săi.

[9]) Anul 1848, I, pag. 229.

[10]) Ibid, pag. 226.

N'avea dreptate Gh. Sion [11]). Poporul exista. Despotismul departe de a-i fi tocit simțurile, i le ascuțise pînă la paroxism, dar „nobilii ce știau ce va să zică dreptul omenirii", prea puțin au vrut să știe și de rănile sale sîngerînde. Revoluția întreprinsă de ei era o revoluție de palat, ea nu și-a asumat realizarea niciunei sarcini istorice a revoluției burghezo-democratice, ea nu a făgăduit nimic poporului, și de aceea nici acesta n'a consimțit s'o salte pe umerii săi vînjoși. Cercurile radicale consecvente, ale curentului revoluționar democratic pașoptist au înțeles perfect pricina lipsei de bază populară a mișcării moldovene. Astfel într'o corespondență neiscălită din Iași, publicată în „Gazeta de Transilvania" (din 9 Aprilie), este așternută următoarea reflecțiune:

„Intențiile se păreau bune, dar sub mantaua patriotismului se ascundea interesul privat. „Scoală-te să șez eu !", era scopul cel adevărat și planul era organizat prin asemenea pășiri a ajunge la schimbarea domniei. Nu e îndoială că într'un Stat cum e al nostru, sunt mai multe de îndreptat decît aiurea, din cauza abuzurilor; dar oare cine calcă instituțiile țării? Tot acei ce le reclamează. Cine a ales pe reprezentanții deputați? Aci ce voiesc astăzi a-i desface. Cine judecă strîmb, cine asuprește pe țărani? Toți cei ce șed în tribunal și acuză pe judecători, acei ce din 12 zile de boerescului au făcut 250 zile pe an! Pîrîtori și pîrît sunt una, iar despre rezultat voiau să facă respunzător pe domnitor! numai pentrucă nu sunt în locul lui! fără a cumpăni cauzele acestei concatenații" [12]).

De o mișcare, pornită în asemenea jghiab, poporul nu putea decît să se lepede. Reproducînd strigătul de ajutor, menționat de Gh. Sion: „La arme! La arme! Soldații omoară pe boeri!", corespondentul aceluiași ziar remarcă: „Însă poporul fuge; aceasta să fie boerilor de mare învățătură, cum și guvernului dacă vrea binele patriei" [13]).

Nu boerilor, dîrjilor stăpînitori feudali, trebuia sau putea să fie aceasta de învățătură, nici guvernului absolutist, care aidoma cîrmuirilor reacționare din toate timpurile nu vroia binele patriei dar cel al păturilor perimate și parazite. Ci capilor revoluționari ai burgheziei moldovene pașoptiste. Intr'adevăr, după atît de lesnicioasa stingere a focului de paie aprins de „revoluția" aristocratică, pașoptiștii moldoveni își întorc fața spre conținutul veritabil și real al revoluției burghezo-democratice. Apar sau sunt introduse în mod clandestin în Moldova o serie întreagă de broșuri prin care este însfîrșit propăvăduit programul unor adînci prefaceri burghezo-democratice. Cea mai reușită dintre acestea, „Dorințele partidei naționale în Moldova", elaborată de mintea ageră a lui M. Cogălniceanu, cere înlăturarea definitivă a corsetului de fier impus de țarism, regulamentul organic, și proclamă necesitatea introducerii unei reformări generale a vieții politice și sociale a principatelor. Egalitatea drepturilor civile și politice (cu oarecare restricții), adunarea obștească compusă din reprezentanții tuturor stărilor, lista civilă proporțională cu veniturile și mijloacele țării, garantarea libertății individuale și a domiciliului, responsabilitatea miniștrilor și a funcționarilor, libertatea tiparului, autonomia administrativă, instrucție gratuită și egală pentru toți romînii, întemeierea juriului pentru pricini politice, criminale și de tipar, doborîrea tuturor privilegiilor și rangurilor personale sau de naștere, desființarea robiei, doborîrea clăcii (a boerescului) și împroprietărirea tuturor gospodarilor săteni „dîndu-se însă o dreaptă despăgubire vechilor stăpîni ai pămîntului", acestea sunt principiile de seamă cuprinse în programul — noul program — de 36 de puncte al lui Cogălniceanu. Ele deschideau perspectiva sfărîmării privilegiilor boerimii feudale, a cuceririi libertăților democratice și constituiau un moderat program de emancipare a țărănimii iobage de sub jugul secular al apăsării feudale. „Timpul mai marilor îmbunătățiri a venit", justifica Cogălniceanu această nouă platformă a pașoptiștilor moldoveni. Aceștia, prin șovăirile lor, *ratașeră însă clipa prielnică prin excelență a crizei revoluționare*. Reacțiunea represivă a absolutismului, întărită în urma pe cît de ușoarei pe atît de brutalei reprimări din luna Martie, a putut ușor să mențină frînele ocîrmuirii, pînă în momentul invaziei în Moldova a trupelor rusești, care înălțînd un zid compact de baionete, paralizară orice nouă tentativă de ridicare națională.

[11]) Consulul francez Gueroult raporta în 2 Aprilie 1848, posterior prăbușirii mișcării: "... dar ceace e sigur e că actualmente întreaga primejdie provine din partea țăranilor". (Ibid, pag. 230).

[12]) Ibid, pag. 291.

[13]) Ibid, pag. 292.

Mișcarea pașoptistă din Moldova n'a putut contracta proporțiile unei adevărate revoluții, în stare să forțeze cel puțin pentru o perioadă oarecare de timp porțile zăvorite ale evului mediu implîntate în calea progresului. Pieirea ei în fașă, lamentabilul ei eșec, constituie unul din învățămintele prețioase ale luptelor sociale din trecutul nostru istoric. In lupta contra întunerecului, în lupta pentru dobîndirea și apărarea libertăților, nimic nu se cîștigă prin combinație de culise, prin implorarea bunăvoinței forțelor ce promovează sau tind la instaurarea unui regim net arbitrar, prin manifestații politice ce se mărginesc la simple declarații retorice, prin refuzul de a îmbrățișa revendicările cele mai elementare și mai vitale ale straturilor populare, prin teama de a le antrena pe acestea în aprigă competiție socială.

Aceasta fu singura moștenire istorică a avortatei mișcări patruzecioptiste moldovenești.

ION C. ION

CRONICA LITERARĂ

I. HELIADE RĂDULESCU: OPERE. TOMUL I. EDIȚIE CRITICA CU INTRODUCERE, NOTE ȘI VARIANTE, DE D. POPOVICI

Ion Heliade Rădulescu a avut o viață cu adevărat dramatică, generoasă și meschină, sublimă și prăbușită; o viață byroniană în felul ei, dacă nu i-ar fi lipsit geniul poetic, orientarea ateistă și scelerateţea pentru a i se putea spune astfel cu toată îndreptăţirea. In peripeţiile acestei vieţi, biografii au la îndemînă o materie de rară bogăţie.

Heliade Rădulescu a avut deasemeni un portret moral, care avea să se repete în cadrul culturii noastre, portret de prooroc nu totdeauna crezut și de aceea irascibil și veninos peste măsură, vast spirit ceţos, în lăuntrul căruia ideile cele mai potrivnice se înlocuiau amical, fiind predicate rînd pe rînd, sau cîteodată și în acelaș timp, cu sinceritatea asupritoare a aceluiaș mare temperament versatil, haos de tendinţe contrare pe care ceea ce îl identifica oricînd era numai sentimentul de sine al omului; dar un sentiment nestăpînit care excludea scepticismul, necedînd nici cînd, rare ori, își surprindea contrazicerile și care, ca egotism anarhic, e de mirare că se mărginea totuși chiar cu ideea de Dumnezeu. In psichologia lui, moraliștii găsesc dar de asemenea prilej să pună în vedere mișcările de care se poate arăta în stare cîteodată firea omenească.

Pe lîngă o viaţă patetică și o conformaţie morală de iluminat, „părintele literaturii romîne", ca să-i zicem cum i se zicea încă din epocă, a mai avut o foarte întinsă și felurită activitate politico-culturală; ieșit la lumină din acea zisă „societate literară" a boerilor munteni reformiști, el a lucrat toată viaţa sa în vederea prefacerii spiritului public, fie ca om politic, care din revoluţionar practic avea să devină vizionar utopic, fie ca pedagog, ca ziarist, ca literat, ca linguist sau ca filozof, care a organizat și susţinut aproape singur, în spirit de campanie, o neostenită politică a culturii. Căci numai ca politician al culturii, adică om de fapte de prevedere în acest domeniu, ne apare astăzi Heliade. Pentru literatura propriu zisă, căreia în toate felurile a căutat să-i creeze condiţii prielnice, el nu și-a găsit decît de prea puţine ori înlesnirea trebuitoare. Afară de anumite pagini de proză, unele cuprinzînd un umor familiar, altele avînd cîteodată frumoase accente profetice, precum și afară de balada *Sburătorul*, unde talentul apare indiscutabil, opera lui formează un corp de traduceri, imitaţii și îndemnuri, folositoare la vremea lor, la care se adaugă

puţine compuneri originale și proecte poetice grandioase, dar neînfăptuite. Ca proect uriaș nerealizat, Heliade visase la o operă pe care urma s'o numească *Umanitatea*, operă împărţită în patru mari cînturi, fiecare cînt reînviind cîte o epocă din istoria omenirii și formînd obiectul unui volum deosebit; volumul întîi s'ar fi chemat *Biblicele*, al doilea — *Evangelicele*, al treilea — *Patria sau Omul soţial*, iar ultimul — *Omul individual*. Și ca să se vadă proporţiile în adevăr semeţe ale proectului, care ar fi depășit cu mult, dacă se realiza, exemplele similare din Apus, e destul să se știe că *Biblicele*, adică numai volumul întîi, trebuia să cuprindă, pe lîngă altele, poemul *Anatolida*, compus la rîndul lui din douăzeci de cînturi: I. *Tohu-Bohu*, II. *Imnul Creaţiunii*, III *Androginul*, IV. *Arborele știinţei*, V. *Căderea*, VI. *Cain și Abel*, VII. *Descendenţii lui Cain*, VIII. *Descendenţii lui Seth*, IX. *Maritagiul fiilor cerului cu fiicele oamenilor*, X. *Saturn și Jupiter*, XI. *Prometheu și Pandora*, XII. *Jupiter și Prometheu*, XIII. *Prometheu încatenat sau Desmot*, XIV. *Deluviul*, XV. *Confusia lui Babel*, XVI. *Alianţa lui Dumnezeu cu omul*, XVII. (titlu scăpat din vedere de însuș Heliade), XVIII. *Sodoma și Gomorha*, XIX. *Iob sau Ariceandru* și XX. *Victoria Omului asupra zeului Forţa*. Dar proectul nu numai al ciclului *Umanitatea*, ci și acela, de al doilea sau al treilea plan, al *Anatolidei*, din care n'a scris decît primele cînturi, a rămas proect, adică semn al unei reverii colosale, simptom — poate mai exact spus — al elefantiasisului moral heliadist.

Activitatea lui, în total, dar cu excepţiile indicate, este prin urmare o activitate culturală măreaţă, al cărei rost practic a fost să stîrnească facultăţile creatoare locale, atingîndu-le de marile literaturi apusene. Critica propriu zisă, fiind în funcţie de literatura propriu zisă, care lipsește, n'are ce căuta la scriitorul instituit ca agentură culturală a vremii lui; el este obiect exclusiv al istoriei literare. Și în adevăr, istoricii literari, numai ei pînă acum, s'au preocupat în special de această operă specială. Cercetările d-lui D. Popovici, ultimul istoriograf literar heliadist, ca și acelea de mai 'nainte ale lui Bogdan-Duică, Ovid Densușeanu și ale d-lui N. Iorga, sunt așa dar singurele nimerite.

D. D. Popovici s'a dovedit, pînă să întreprindă ediţia, despre care vom vorbi, singurul nostru heliadist și în general un bun cunoscător al circulaţiei ideilor apusene în prima jumătate a veacului al XIX-lea romînesc. Lucrări anterioare, ca *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu* și *„Santa Cetate", Intre utopie și poezie*, apărute în 1935, l-au arătat în deajuns că tinde totdeauna și ajunge de multe ori la cea mai recomandabilă seriozitate știinţifică, fiind în deosebi un genetist foarte stăruitor. Dacă ar fi totuși să întîmpinăm cu vreo rezervă activitatea sa de istoriograf al lui Heliade și mai ales lucrarea sa dintîi, am nota stilul oarecum pretenţios și de aceea nepotrivit cu istoria literară, precum și eroarea de a prezenta pe Heliade nu numai ca om cu „idei", dar chiar cu „o ideologie", cînd el, fire de luptător exclusivist, a fost condus numai de impulsiuni, n'a cunoscut niciodată liniștea ideilor și în orice caz, n'a susţinut cu osteneala lui o singură ideologie. Admirînd metoda, zelul și pregătirea d-lui D. Popovici, i-am obiecta așa dar o oarecare depășire a istoriei literare, în cuvintele folosite, și nu vanitatea pasiunii genetice, nici vorbă, dar punctul de vedere iniţial asupra scriitorului.

Mai mult însă, decît că nu-i împărtășim punctul de vedere, noi ţinem prin aceasta să-l anunţăm cititorilor noștri, deoarece el se află și la baza ediţiei ce avem de discutat. In adevăr, lunga *Introducere*, asupra căreia se deschide ediţia, are aceleași merite și trezește aceleași

nedumeriri. Stilul nefiresc în cadrul unei lucrări științifice se menține; amintind de cîțiva învățați din Apus, care formau spiritul vechei noastre școli grecești, prin care trecuse Heliade, d. Popovici nu se sfiește să scrie astfel „am fixat *în punctele lor esențiale meridianele spirituale între care avea să se desvolte activitatea* școlii grecești". Istoricul literar, în contra menirei lui de a respinge frivolitățile îngăduite cîte odată criticilor impresioniști, e ispitit de foarte multe ori de sonoritatea „prețioasă" a cuvintelor și a frazelor. Așa că în alt loc putem citi încă: „..., singurul popor care ar fi putut fi chemat *să întreprindă palingenesia Orientului*, erau Romînii. Este drept că și aici *sînt multe lacune: o libertate rău înțeleasă*, transformă o parte din societate în sclavi", sau, altundeva, ca să încheem: „...cu toate *mărturisirile sale de devoțiune creștină, caria rațiunii avea să atace cu vremea și temeliile credinței*". Istoriei literare parcă nu i-ar ședea rău o exprimare mai simplă, în orice caz, mai proprie.

Dar, trecînd peste conduita stilistică a *Introducerii*, care nu împiedică să apară seriozitatea cercetătorului, felul însuș de a privi pe Heliade, din *Ideologia literară*..., e acelaș. I se atribue, ca și cînd ar fi putut să-i aparțină, felurite grupuri de idei: e văzut ca raționalist, cosmpolit, enciclopedic și progresist, ca oamenii secolului al XVIII-lea francez, dar deformat în convingeri de suflul noului veac. Istoriograful cercetează deci acest „proces de conștiință", care, cu expresia sa cea mai nepotrivită pentru Heliade, „s'a consumat liniștit în lumea glacială a ideilor". Felului de a vedea pe Heliade ca om de idei, ne grăbim a o spune cît mai scurt, nu-i răspunde nicio realitate. Reducînd discuția, pentru mai multă limpezime, numai la ideile literare, el exprima, cu aceeași fidelitate, convingeri literare și clasice și romantice; dar fără luptă, aproape fără conștiința contrazicerilor. La el nu se poate urmări o evoluție, un „proces", spiritul său fiind totdeauna prea cuprinzător și în permanentă revoluție. D. Popovici însuș, în *Ideologia literară*..., la capitolul *Ce este poezia?*, arată toate zigzagurile sale „ideologice", pe care e de mirat că nu le consideră ceea ce sunt, adică ecourile unui temperament nepotolit. Intre Boileau și Hugo, între *Arta poetică* și prefața la *Cromwell*, scriitorul nostru n'a optat niciodată; el a profesat concomitent cele două estetici, căutînd cîteodată să le împace în adevărate non-sensuri, ca unul care nu era om de idei și care, pe amîndouă, le propunea compatrioților, fiindcă veneau de la scriitori vrednici și mai ales profitabil de imitat. Iar dacă totuși în cele din urmă, s'ar mai putea susține că de crezul romantic îl apropia firea sa turbure, către Boileau și urmașii lui — nimic nu-l atrăgea în afară de rezultatele posibile ale cunoașterii lui la noi. Astfel încît, a trata pe Heliade ca pe un spirit deplin cristalizat, căruia i se poate urmări, fază cu fază, cristalizarea, e o încercare cel puțin arbitrară; iar a-l închipui ca avînd chiar fire de clasic, fiind numai copleșit de noua mentalitate literară a vremii, ca un Gr. Alexandrescu sau Alecsandri, e o eroare fundamentală de intuiție asupra personajului.

Introducerea d-lui Popovici, de aceea, seamănă cu acele sofisme care, plecînd de la o premisă falsă, ajung să conclude un neadevăr, dar a căror desfășurare respectă în totul mecanica silogistică, putînd fi încă, din acest punct de vedere, instructive. Observîndu-le lipsa de întemeere inițială, susținerile d-lui D. Popovici sunt, cam în acelaș fel, totuși profitabile. Căci Heliade este la noi un mare nod cultural și încercarea de a-l desface, cînd e dusă pînă la capăt, de un genetist pasionat ca d. D. Popovici, pune în discuție toate faptele de cultură, toate ideile și personagiile timpului, stabilind pînă la amănunt concursul istoric din care se naște.

De altfel, genetismul erudit e trăsătura principală nu numai a *Introducerii*, ci și a întregii ediții. Ca exemplu, vom reproduce o parte din *Notele* și *Comentariile* editorului în jurul traducerii din Sappho, *La Amanta* după Delille și Vardalah, care, ni se arată că îndrumaseră pe Heliade către versul safic, primul cu traduceri proprii, iar al doilea cu reproducerea unei traduceri a lui Boileau din Sappho, „poeta din Lesbos", continuă d. Popovici, era actualizată de Lamartine, din ale cărui note de călătorie Heliade reproduce, în *Curier de ambe sexe*, V, pag. 161, fragmentul despre Lesbos și Sappho. Trimiterile pe care le face scriitorul romîn cu acest prilej ne autoriză să afirmăm că el a pus la contribuție, de data aceasta, *Souvenirs, impressions, pensées, paysages*, pendant un voyage en Orient, Paris, 1835, în care pasajul vizat din Lamartine se găsea în t. III, pag. 183. Acelaș poet francez, îndruma atenția lui Heliade către Sappho și prin poezia *Sappho, Elégie antique* din *Nouvelles Méditations*. Poezia, pe care Lamartine o numește „mon premier soi-disant chef-d'oeuvre", aduce în cuprinsul ei și traducerea cîtorva versuri din Sappho („comment décrire Tous les feux dont mon sein se remplit à la fois? Ma langue se glaçe, je demeurai sans voix"). Că Lamartine a fost prezent în mintea lui Heliade o dovedește gravura, pe care o reproducem după *Curs întreg de poesie generale* și care este inspirată nu de poezia ce o însoțește în ediția noastră, ci de elegia lui Lamartine, sau de fabula ce se găsește la baza acelei elegii. Inregistrez de asemenea volumul *Les petits poètes grecs*, Paris, Desrez, 1840, apărut în colecția *Panthéon littéraire*, publicat de F. Falconnet, sub direcția lui Aimé Martin; volumul aducea de asemenea traducerea poeziilor rămase de la Sappho. Amintesc în cele din urmă traducerea făcută de Poinsinet de Sivry, „citoyen français", Anacréon, *Sapho*, Moschus, Bion et autres poètes grecs, traduits en vers français par..., Paris, 1797, traducere care a circulat între Romîni, după cum dovedește exemplarul existent în biblioteca Academiei Romîne (cota I, 136.081). Poinsinet de Sivry reproducea traducerea lui Boileau (pag. 74), sub titlul *Ode à une Lesbienne*, traducea (pag. 73—74) *Hymne à Venus* și dădea pe deasupra *Sapho à Phaon, Elégie tirée d'Ovide* (pag. 76—87), care pregătea calea *Elegiei antice* a lui Lamartine". Aceasta este ținuta întregei ediții a d-lui Popovici, de la *Introducerea*, care expune biografia intelectuală a lui Heliade și pînă la *Notele* și *Comentariile*, foarte stufoase, nu spunem — inutil, uneori, de stufoase, ce însoțesc fiecare text în parte.

Eruditelor comentarii ale editorului, nu ne putem opri totuși a le opune cîteva observații: o lipsă, un exces și, de cîteva ori, un ton nepotrivit. Lipsa este aceea că, de cîte ori un text al ediției a mai fost comentat de d. Popovici, în lucrările sale anterioare, suntem trimeși la acele lucrări. Conduita editorului nu ni se pare foarte recomandabilă. Căci, textul sau are nevoe de un anumit comentar, care trebue să-l însoțească, sau se poate dispensa și „trimiterile" nu mai au nici un rost. Cu toate acestea, cînd cititorul vrea să se lămurească, în cursul ediției, asupra cîte unei chestiuni, dă mai totdeauna peste indicația: „*v. Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, pag...", sau „*v.* „*Santa Cetate*", *Utopie și poezie*, pag...", și așa i se întîmplă la paginile 492, 494, 495, 499, 504, 505, 540, etc., etc.... Iată astfel următoarele rînduri de „trimiteri", în toate părțile de la pag 584—585: „Pentru explicarea influențelor sub care poezia (*La F. Schiller*, n. r.), a luat naștere și a notei personale dintr'însa, vezi cele ce am spus în *Ideologia*..., pag. 228—230. „Cetatea Sîntă", din v. 7 este o rămășiță din vocabularul socialist al lui Heliade; v. poezia „*Santa Cetate*", în *Descrierea Europei după Tractatul din Paris, de Ioan Prosdociu* (= Heliade Rădulescu), s. l. 1856, pag. 55—58) și *Curs de poezie*, I, pag.

257—261); iar pentru interpretarea ei, v. lucrarea noastră *„Santa Cetate", între utopie şi poezie*, Bucureşti, 1935, în deosebi pag. 118—135. În acea lucrare, pag. 139—142, am reprodus de asemenea poezia *Santa Cetate*. În sfîrşit, pentru explicarea concepţiei titanice pe care este zidită poezia lui Heliade, v. Vàclav Cerny, *Essai sur le titanisme dans la poésie romantique occidentale entre 1815—1850*, Prague, 1935".

Această lipsă se află totdeauna lîngă un exces. Ni se dă astfel la *Comentarii*, fără nevoe, tabloul traducerilor romîneşti din Sapho (pag. 502—504), în epoca următoare lui Heliade; schiţa asupra operii lui Viennet (pag. 553—554), cunoscutul adversar al primilor romantici francezi, membru al Academiei Franceze, cel mai obtuz spirit clasicizant din cîte se cunosc şi rămas faimos tocmai prin aceasta; o mică monografie asupra „poeziei ruinilor", în literatura romînă (pag. 573—580); schiţa bibliografică a „androginului", în literatură (pag. 592—593); şi altele încă, introduse fără necesitate în cuprinsul mai tuturor celorlalte pagini.

În sfîrşit, am spus că mai observăm cîteodată un ton nepotrivit cu cercetarea ştiinţifică, ton polemic, dar — mirare! — nu faţă de adversarii metodei genetice, ci faţă de slujitorii aceleeaşi metode. D. Popovici găseşte nimerit, în comentariile sale critice, istorice, genetice şi bibliografice, să fie ironic cu învăţatul N. I. Apostolescu, predecesorul său întru genetism şi autor al cunoscutei *Influence des romantiques français sur la poésie roumaine* (1909). Prilejul i-l dau paginile acestuia în jurul *Sburătorului* lui Heliade. Apostolescu, crede d. Popovici, că şi-ar fi „aplicat pasiunea lui fără margini de a stabili izvoare" asupra poeziei numite. Şi după ce subliniază cu ironie toate susţinerile acestuia, istoriograful nostru îşi satisface momentul polemic în următoarea severitate suplimentară: „Erudiţie improvizată şi mai cu seamă inutilă, iată la ce se reduce tot ceea ce spune Apostolescu în legătură cu *Sburătorul*". Departe de noi dorinţa de a ne amesteca în neînţelegerile genetiştilor! Dar o latură a chestiunii e la libera judecată a fiecăruia; lăsînd de o parte acuzaţia de „erudiţie improvizată", care nu se poate discuta în cîteva rînduri, pentrucă nedreptăţeşte adînc pe fostul nostru profesor de liceu şi ar trebui, prin urmare, să arătăm pe multe pagini uşurinţa acestei afirmaţii polemice, ne vom opri o clipă asupra erudiţiei sale „inutile". Cititorii pot aprecia singuri, după cele ce am arătat la excesul comentariilor d-lui Popovici: „inutilă", va fi fost erudiţia regretatului Apostolescu, dar ea apărea mai la locul ei, în cadrul unei cercetări generale de isvoare, şi nu într'o ediţie critică!

Cît despre felul cum si-a întocmit d. Popovici ediţia, iată ce ar mai fi de spus.

D-sa anunţă în prefaţă că ediţia sa „este o antologie a scrierilor cele mai caracteristice ale lui Heliade, alese după criterii şi prezentate într'o formă pe care le lămuresc paginile introductive ale comentariului dela sfîrşitul primului volum". În adevăr, comentariile editorului sunt precedate de *Cîteva precizări*. Citim acolo următoarele rînduri explicative: „Ediţia de faţă nu este o ediţie completă, ci una antologică: ea năzueşte să pună în circulaţie în primul rînd scrierile reprezentative ale autorului şi să respecte, în măsura în care faptul este posibil cu un scriitor ca Heliade, cerinţele artistice. Dacă primul criteriu poate fi aplicat cu stricteţe, cel de al doilea are de suferit flagelări la tot pasul. Pentru cine ar pierde din vedere bunăoară funcţiunea purificatoare pe care traducerile din Lamartine o îndeplinesc în literatura romînă dela 1830, saturată de sensulism şi de kief oriental, ediţia de faţă n'ar mai avea niciun rost; dar pentru cine are limpede în minte factorii care au agitat în straturile ei cele mai adînci conştiinţa literară romînească,

ediţia din 1830 a poeziilor lui Heliade însemnează un moment de primă importanţă şi explică pe de-a'ntregul procedeul adoptat. Căutînd să stabilească o dozare a principiului estetic şi a celui istoric, ediţia de faţă se întemeiază, în ultimă analiză, pe criteriul cultural şi cere să fie judecată pe terenul acesta. El explică de ce nu puteam să nu cuprind, în text, anumite traduceri din Lamartine sau anumite poezii ale lui Heliade: el explică în acelaşi timp pentru ce nu puteam să trec în text toate aceste poezii".

După cum se vede, despre o împărţire a materiei întregi nu ni se vorbeşte nimic. Cititorul bănueşte că vor apărea mai multe „tomuri antologice" din Heliade numai după indicaţia copertei: *Opere (Tomul I)*. O ediţie strict ştiinţifică, aşa cum reuşeşte să fie lucrarea d-lui Popovici, poate ar fi trebuit să nu scape din vedere anunţarea nu numai a criteriului sau criteriilor, dar şi a distribuirii materiei pe un anumit număr de volume. Că vor apărea mai multe „tomuri", se mai află abia din desişul *Notelor* şi *Comentariilor* acestui prim volum. Astfel, d. Popovici, comentînd faimosul portret polemic *Domnul Sarsailă Autorul*, notează: „Sarsailă revine la fiecare pas sub condeiul lui Heliade. O completare a portretului ne-o dă el în *Biblioteca portativă. XV. Diverse, Colectio de brebenei* şi *viorelle*, Bucureşti, 1860, pag. 27, 36. Articolul a fost reprodus în *Satirele* şi *fabulele*.... pag. 95—105. Este însă o diferenţă mare între Sarsailă din 1838 şi cel din 1860: cel dintîi este un personaj desprins din viaţa literară romînă, cel de al doilea este desprins din viaţa politică şi vizează în primul rînd pe C. A. Rosetti, Ion Ghica şi Cesar Boliac. Asupra tuturor acestora trimitem la volumul al treilea al prezentei ediţii, capitolul referitor la scrierile politice. Pentru raportul în care se găsesc ideile din acest articol faţă de concepţia despre critica literară a lui Heliade, v. vol. II al acestei ediţii, capitolul referitor la critica literară şi, în special articolul *„Despre autori"*. Încît notele au şi valoare de prefaţă. Ar fi fost spre folosul lucrării întregi, să se fi dat planul ediţiei, cu numărul de volume şi materia fiecăruia, fie în prefaţă, fie în cele *Cîteva precizări*.

Amînînd însă această discuţie după apariţia celorlalte volume, cîte va fi intenţionînd autorul să tipărească, ideea de antologie a scrierilor lui Heliade ne poate opri de pe acum. Este adevărat că, mai înainte de a preciza cît poate opera lui Heliade să fie tratată antologic, trebue să atragem atenţia că însuşi d-l Popovici vorbeşte de „scrieri reprezentative". Termenul este mai potrivit cu scriitorul editat. Căci o antologie heliadistă s'ar reduce la cîteva zeci de pagini de proză, pagini de umor familiar — unele, iar altele — de retorism biblic, şi la două-trei poezii, dintre care sigură ar fi numai balada *Sburătorul*, restul operii sale, avînd o mare importanţă documentară, fie pentru istoria noastră literară, fie pentru psichologia scriitorului; dar nu o importanţă antologică. Înţelegem dar pentru ce d. Popovici s'a gîndit la cîteva tomuri de scrieri „reprezentative" şi atît de în acord ne aflăm cu d-sa, că nici numai stăruim asupra caracterului antologic al ediţiei, despre care pomeneşte totuşi din cînd în cînd.

Din explicaţiile citate, am văzut că traducerile din Lamartine sunt socotite ca avînd o astfel de valoare reprezentativă; ele au „purificat", cum zice d-l Popovici, literatura epocii de maniera acelui Athanasie Cristopulos sub influenţa căruia suferise mult chiar inspiraţia Văcăreştilor şi a unui Conachi. E adevărat; dar în rîndul traducerilor care au modificat mentalitatea poetică şi au înrîurit chiar sensibilitatea publică a acelei vremi cel puţin în aceeaşi măsură cu traducerile din Lamartine, au fost traducerile lui Heliade din Byron. O lungă serie de poeţi minori, în care la sfîrşitul secolului va lua loc şi un poet mai adevărat, cum avea să fie Al. Macedonski, este în parte tributară nu-

meroaselor traduceri ale lui Heliade din Byron. El traduce *Luarea Corintului*, *Ghiaurul*, *Oscar d'Alva*, *Mazeppa*, *Parisiana*, *Logodnica d'Abydos*, *Prizonierul de Chillon*, *Lamantaţiile lui Tassu*, *Beppo*, *Strigoiul* (*Din scrierile lui Lord Byron* 1834); revede pe cîteva dintre acestea şi le completează cu altele, dintre care mai cunoscute sunt cîteva *Elegii* şi *Melodiile ebraice* (*Din scrierile lui Lord Byron*, 1839); dar nu încetează de a mai traduce şi după noua ediţie: *Profeţiile lui Dante* (1843), *Don Juan* (1847), celebrele balade *Corsarul*, *Lara*, *Marino Faliero* ca şi *Cerul şi Pămîntul*, acestea numai menţionate de Heliade ca fiind traduse în vederea unei ediţii integrale din Byron (cf. O. Densuşeanu, *Lit. rom. mod.* pg. 142).

Aceste traduceri, privite ca „scrieri reprezentative" au o îndoită valoare documentară. Mai întîi ele au contribuit la ceea ce într'o istorie a literaturii romîne se poate numi „byronismul poeţilor munteni", tendinţă lirică nerelevată îndeajuns pînă acum, ca mişcare de grup, şi în totul deosebită de romantismul venit la noi în primul moment din Franţa; iar în al doilea rînd, aceleaşi traduceri sunt cu mult mai semnificative decît acelea din Lamartine pentru psichologia lui Heliade. Căci în Byron, Heliade vedea un semen indubitabil. Şi dacă opera lui de traducător din toţi marii scriitori se motivează cu hotărîrea lui, de atîtea ori exprimată, de a da scriitorilor noştri „modele" de frumuseţe literară în limba lor, traducerile din Byron, pe lîngă acest motiv, mai au la bază şi simţimîntul descoperirii traducătorului în poetul tradus. Heliade se simţea atras de poetul englez ca de unul care îl exprimase fără să ştie într'o limbă străină, aproape ca de el însuşi, amîndoi aparţinînd aceleaşi familii spirituale: mari temperamente impulsive, de un nestăpînit egotism, care, mai mult decît împrejurărilor istorice, avea să-i pună în acelaş conflict tragic cu societatea şi ţara pe care ambiţionau să le domine spiritual şi chiar să le conducă politiceşte. Cu toate acestea, d. Popovici, fiind de sigur de altă părere, n'a găsit nimerit să dea atenţie, cuvenită totuşi, traducerilor lui Heliade din Byron. Noi credem că cel puţin tot atît de îndreptăţită ar fi fost şi cîteva dintre acestea cum sunt acelea din Lamartine, dacă nu mai mult.

VLADIMIR STREINU

LITERATURA STRĂINĂTĂŢII

ANIVERSĂRI ŞI CÎTEVA SUGESTII

Cu aniversarea a cincizeci de ani dela naşterea simbolismului francez s'a întîmplat ceea ce se întîmplase cu centenarul romantismului: Nu s'a ajuns la o înţelegere unanimă asupra datei dela care să se socotească aniversarea. Atunci, de bine de rău, se fixase, drept zi de naştere a romantismului francez ziua de 21 Februarie 1830, cînd a avut loc premiera lui *Hernani*. Cu tot atîta drept, de altfel, s'ar fi putut lua anul 1827 cînd apare prefaţa la *Cromwell* sau data apariţiei *Odelor şi Baladelor*. Şi n'ar fi fost tot atît de firesc să se aniverseze data apariţiei *Meditaţiilor* lui Lamartine?

Toate aceste încercări de a fixa, cu preciziuni de lună zi şi ceas, data de naştere a unei mişcări literare sînt destul de zadarnice. Aniversarea centenarului romantismului în 1930 n'a fost decît aniversarea premierii lui *Hernani*, operă care nu este nici cea mai importantă, nici cea mai caracteristică a lui Victor Hugo. Renumele premierii ei se datoreşte scandalului care a izbucnit în sală după primele replici şi celebrei veste roşii (care dealtfel se pare că era verde în realitate) a lui Théophile Gautier), trecută în posteritate drept steag revoluţionar al tinerei mişcări romantice de pe atunci. Nu trebue să se atribue acestor detalii decît un simplu rol de pretext pentru comemorarea unui curent literar care e mult mai vast şi mai adînc decît drama lui Hugo. Actul de naştere al romantismului francez nu trebue căutat nici în premiera cu scandal dela 1830, nici chiar în prefaţa program dela 1827. El nu trebue căutat nicăieri, pentrucă o mişcare literară de oarecare amploare (adică atunci cînd corespunde unei realităţi sufleteşti şi nu este numai o simplă schimbare în tehnica literară), se formează pe îndelete şi în adîncuri, ca izvoarele. Nicio determinare conştientă nu contribue la formarea noului curent care, înainte de a fi literar, este sufletesc. Cînd apar programele şi manifestele, mişcarea a luat naştere de mult.

Mişcarea simbolistă franceză este încă şi mai greu de aniversat cu preciziune. N'au lipsit nici aici proclamaţiile. Una din ele, cea mai ilustră, este aceia a lui Jean Moréas, publicată în ziarul *Figaro* în 1886. La această dată însă curentul de reacţiune împotriva mişcării parnasiene era pornit de mult, odată cu *Romances sans paroles* ale lui Verlaine şi cu *L'après-midi d'un faune* al lui Mallarmé, adică cu zece ani înainte.

Aniversările acestea, însă, oricît de arbitrară ar fi fixarea lor, au pentru istoria literară un folos real. Ele provoacă puneri la punct, rectificări de perspectivă, şi judecăţi de ansamblu.

Centenarul romantismului, de exemplu, a fost bine venit pentru a scoate încăodată în evidență caracterul permanent al sensibilității romantice, care nu se poate mărgini la o școală literară ci este unul din marile moduri de viață ale sufletului omenesc înainte de a fi un mod de expresie artistică. S'a văzut iarăș, și din ce în ce cu mai multă limpezime, că parnasianismul cu pretențiile lui de artă obiectivă, rece, „impersonală" este în realitate o exasperare a pitorescului romantic. Leconte de Lisle (care este nu numai șeful ci și singurul adept integral al parnasianismului), reia toate temele lui Victor Hugo din La *Légende des siècles* și le tratează „obiectiv" și „impersonal". Rezultatul este, bine înțeles, că poemele „antice", „barbare" și „tragice" ale celui dintîi sînt ca o replică de piatră perfectă dar neînsuflețită a poemelor lui Hugo. Viața este absentă din ele. O impresie de răceală și de înțepeneală te cuprinde la lectura lor, ca la vizitarea unui muzeu cu sarcofagii și pietre funerare. Și ele nu sînt într'adevăr decît piese de muzeu.

Simbolismul comemorat în anii din urmă a fost și el socotit la început ca o reacțiune nu numai împotriva parnasianismului ci chiar a romantismului. Jean Moréas, răspunzînd la o anchetă a lui Jules Huret asupra „evoluției literare" în 1891, afirma cu dispreț că „naturalismul este putregaiul romantismului" și acuza deopotrivă pe romantici și pe parnasieni că n'au *simboluri* fără ca să spună mai precis ce înțelege prin simbol. Dealtfel *simbolul* în concepția simboliștilor are o semnificație destul de vagă. Maeterlinck răspunzînd aceleiași anchete, spune următoarele:

„Cred că sunt două feluri de simboluri: unul, care ar putea fi numit simbolul *a priori;* simbolul *alcătuit cu voință* (de propos délibéré); el pleacă dela abstracțiuni și încearcă să îmbrace cu umanitate aceste abstracțiuni. Prototipul acestei simbolice care e foarte aproape de alegorie, s'ar găsi în partea a doua din *Faust* și în anumite basme ale lui Goethe, în faimosul său *Märchen aller Märchen*, de exemplu. Celălalt fel de simbol ar fi mai degrabă inconștient, ar avea loc fără știrea poetului, cîteodată fără voia lui și, aproape întotdeauna, ar depăși cu mult gîndul lui: acesta este simbolul care se naște din orice creație generală a umanității; prototipul acestei simbolice s'ar găsi în Eshil, în Shakespeare, etc.".

Simbolul aici este de fapt un apel, în folosul poeziei, la activitatea subconștientă și inconștientă a sufletului. Simbolismul este, după această concepție, moștenitorul direct al romantismului german, întemeiat pe vis și pentru care visul este un mod de cercetare a sufletului, o cheie care deschide tainițele adînci ale subconștientului plin de bogății.

Pentru Maeterlinck hrănit cu Novalis (din care a tradus *Discipolii din Sais* și *Fragmentele)* această atitudine este firească. Mai puțin firească este ea pentru Atenianul Moréas, fire clasică în fond și care, după desfrîul programatic și rece din primele lui poeme, ajunge la puritatea (cam rece și ea dealtfel) a ordonatelor *Stanțe*.

Simbolismul trebue privit ca o varietate a romantismului. El înseamnă chiar o îmbogățire cu elemente de vis nordic a romantismului francez, o completare a acestuia. Remarcabil este, în această privință, faptul că mulți și cei mai importanți chiar dintre poeții pe care istoria literară îi adună sub denumirea de simboliști sunt Flamanzi: Maeterlinck, Verhaeren, Rodenbach, van Lerberghe și alții. In romantismul francez, mai mult pitoresc și superficial, îndrăgostit de „culoare locală", elocvent și sentimental, ei au adus fiorul metafizic și adîncirea în vis. (Influența lui Baudelaire, dacă exceptăm poezia lui Verlaine la începutul ei și aceia a lui Mallarmé din prima ei perioadă, a fost mult mai puțin puternică în desvoltarea simbolismului decît se crede deobicei).

Revoluția formală, care a făcut atîta vîlvă tocmai pentrucă reprezintă partea superficială și imediat aparentă a mișcării, are o importanță secundară. Ea are caracterul unui eveniment literar local francez, cu neputință de imaginat în altă literatură. Intr'adevăr, în nicio literatură prozodia nu are reguli atît de stricte și atît de codificate ca în literatura franceză. De exemplu, regula alternanței rimelor masculine și femenine nu a căpătat nicăieri importanța pe care o are în poezia franceză. Ea este dealtfel o regulă pur franceză, înlesnită, dacă nu provocată, foarte probabil, de existența lui *e* mut, așadar de un fenomen specific limbii franceze. Versul liber, marea izbîndă a revoluției simboliste, nu are caracter revoluționar decît în poezia franceză. In alte poezii, cum este cea germană, de exemplu, versul liber a fost și este întrebuințat mereu în chip obișnuit. Iată de ce, pentru cititorul european, discuțiile asupra „originei" sau a „nașterii" sau chiar a „invenției" versului liber sunt lipsite de interes și par nimicuri. Dintre toți cei care au apărat versul liber, cu Gustave Kahn, considerat ca „inventatorul lor, în frunte, doar Mallarmé a spus lucruri adînci, pentrucă depășesc prozodia franceză și sunt universal valabile:

„Versul există pretutindeni în limbă acolo unde este ritm, afară de afișe și de pagina a patra a ziarelor. In genul numit proză, există versuri, cîteodată admirabile, de toate ritmurile. *In realitate, însă, nu există proză:* există alfabetul și pe urmă versuri mai mult sau mai puțin strînse, mai mult sau mai puțin difuze. Oridecîteori există sforțare stilistică, există și versificație. — „Versul oficial nu trebue să servească decît în momentele de criză a sufletului"...

Fără îndoială că reacțiunea versului liber, introducerea lui în prozodia franceză, a fost rodnică pentru poezia franceză. Valoarea simbolismului nu stă, însă, aici. Simbolismul a fost o înviorare cu elemente noi a romantismului francez. De aceasta nu și-au dat seama „șefii" lui cu Moréas în frunte. Ajunși acum aproape de mijlocul veacului nostru, vedem priveliștea literaturii franceze din secolul trecut sub adevăratul ei aspect. Un mare fluviu o străbate, cu izvoare dincolo de zarea secolului: e puternicul fluviu romantic. Simbolismul se revarsă în el și își amestecă apele cu ale lui, împrospătîndu-l.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

ŞCOALA POLONĂ

După ce am trecut în revistă lingvistica cehoslovacă, în numărul nostru pe Mai, turul de orizont pe care-l întreprindem, pentru a examina aportul ţărilor vecine la ştiinţa limbilor ne aduce să ne ocupăm de contribuţia Poloniei.

Slavistica, după cum se ştie, a fost constituită în jurul anului 1800. Primul specialist a fost cehul Dobrowsky, iar între primii străini care l-au urmat pe cîmpul nou deschis a fost polonul S. Linde, autorul unui dicţionar al limbii polone, în şase volume, a cărui publicare a început la 1807. Acest fericit început a fost urmat de o înflorire a studiilor de limbă în Polonia: nu numai limba maternă, ci şi limbile străine au început să fie cercetate în lumina noilor teorii şi cu metoda creată de germanul Bopp. Pe la 1820, polonezul Majewski făcea cercetări în domeniul limbii indiene. Faptul nu trebue să ne surprindă, căci poporul polonez avea un glorios trecut politic şi cultural, cum şi un însemnat tezaur literar, ale cărui baze se puseseră în secolul al XIV-lea.

A urmat însă un eveniment politic, a cărui urmare a fost părăsirea aproape totală a studiilor de limbă: revoluţia polonă dela 1830. Mişcarea fiind înfrîntă de trupele ţariste, Polonia rusească îşi pierde autonomia, ceea ce are ca efect o şi mai mare antipatie a populaţiei faţă de Ruşi, şi, printr'o exagerare uriaşă, faţă de slavism în general, deoarece Ruşii sînt cel mai însemnat popor slav. Astfel oamenii de ştiinţă renunţă de a se mai ocupa de limba maternă şi deci, prin forţa lucrurilor, de lingvistică în general.

Au trebuit să treacă mai multe decenii pînă cînd reacţiunea necesară s'a produs. Meritul principal l-a avut savantul de origine franceză Baudouin de Courtenay, lingvist de renume mondial şi primul precursor al actualei şcoale fonologice (mort la adînci bătrîneţe, în 1929). Mai toţi lingviştii actuali din Polonia sînt, direct sau indirect, elevii lui. Trebue să adăugăm, de altfel, că şi lingvistica rusă îi datorează formarea mai multor savanţi de seamă. In aceeaşi vreme au lucrat gramaticul A. Malecki şi dialectologul Malinowski.

In generaţia următoare trebue să pomenim pe J. Rozwadowski, profesor pînă nu de mult la Universitatea din Cracovia, slavist de renume, dar cu reputaţie bine stabilită şi în domeniul mai general al limbilor indo-europene; pe J. Łoś, autor a foarte importante lucrări în domeniul gramaticei polone; pe J. Karłowicz, care a publicat un

mare dicţionar al dialectelor polone în şase volume. Urmează apoi, tot în domeniul gramaticei polone, K. Nitsch; Ştefan Glixelli, care a predat cîţiva ani la Facultatea de Litere din Bucureşti şi care a murit brusc, în floarea vîrstei, în iarna trecută, după ce apucase tocmai să tipărească o gramatică polonă în limba romînă. Tadeus Lehr-Splawinski, care a ţinut acum vreo doi ani conferinţe în Bucureşti, are la activul său importante studii de dialectologie slavă. Trebue să mai pomenim pe St. Szober, T. Benni, K. Drzewiecki, H. Ułaszyn, apoi pe W. Doroszewski, care se ocupă de aspectele generale ale lingvisticei, şi în sfîrşit pe M. Małecki, care împreună cu K. Nitsch publică Atlasul lingvistic al Poloniei. Specialist în dialectologia slavă, d. Małecki a ţinut conferinţe la Bucureşti iarna trecută.

Ar fi însă o greşală să se creadă că lingvistica poloneză se mărgineşte la studiul limbii polone sau al limbilor slave în general. Din potrivă, ştiinţa polonă a adus şi aduce contribuţii de prima însemnătate în domeniul altor limbi, vii sau moarte, şi în ultimii ani a ajuns chiar să ocupe un loc de cinste în fruntea ştiinţei mondiale. Aici trebue să pomenim întîi pe romanistul Wendkiewicz, care s'a ocupat în mai multe rînduri şi de limba romînă; apoi pe latiniştii Otrembski şi Safarewicz, acesta din urmă devenit de curînd profesor de gramatică comparată la Universitatea din Cracovia; în sfîrşit Polonia are o şcoală reputată de indianişti, reprezentată în timpul din urmă prin doamna Willman-Grabowska şi prin St. Michalski-Iwienski. Regretatul Gawronski, mort acum cîţiva ani, se bucura de o solidă reputaţie în domeniul limbii sanscrite. Mai rămîne să pomenesc pe foneticianul Rudnicki, ca să pot spune că am vorbit, dacă nu mă înşeală memoria, de toţi lingviştii poloni, afară de unul pe care l-am lăsat cu intenţie la urmă, deoarece este cazul să-i analizez mai serios activitatea.

Jerzy Kurylowicz, lingvistul polonez pe care specialiştii bucureşteni au avut ocazia să-l audă vorbind acum trei ani cînd a ţinut mai multe conferinţe în capitala noastră, este astăzi, alături de francezul Benveniste, cel mai de seamă specialist în limbile indo-europene. Pornind dela studiul limbilor romanice, pe care le cunoaşte bine (a făcut în Polonia o lucrare asupra elementelor orientale în limbile romanice, cu care ocazie s'a familiarizat cu turca, araba şi persana, d. Kurylowicz a trecut mai departe la avestică, un dialect vechi iranian, asupra căruia a publicat o importantă lucrare în timpul cît s'a perfecţionat la Paris. De aici a ajuns la vechea indiană şi la hitită; în acest din urmă domeniu este astăzi unul din cei mai de seamă specialişti. Dar activitatea sa nu s'a restrîns la aceste domenii, destul de vaste. D. Kurylowicz s'a ocupat şi de limbile celtice, şi de cele germanice şi slave, apoi a întreprins cercetări asupra fazelor mai vechi ale limbii indo-europene primitive (pentru a pregăti volumul I al acestor cercetări, apărut acum cîţiva ani, a trebuit să publice mai întîi un studiu asupra limbii etiopiene), cum şi examinarea de probleme privitoare la fonologie, la derivaţie, etc., privite din punctul de vedere al filozofului. Se poate spune fără exagerare că de cîte ori şi-a aţintit privirile asupra unei probleme, a dat o capodoperă. Nu de mult, a atacat, în chip cu totul neaşteptat, chestiunea accentelor în suedeză, şi rezultatele pe care le-a obţinut au uimit pe specialiştii suedezi. Ca să se vadă imensitatea şi diversitatea cunoştinţelor sale, voi reproduce un amănunt caracteristic. Acum cîţiva ani, la un congres de lingvistică în America, s'au făcut optsprezece comunicări, în diverse limbi (engleză, franceză, germană, italiană etc.). D. Kurylowicz a intervenit cu completări şi îndreptări la şaptesprezece dintre ele, de fiecare dată în limba în care vorbise conferenţiarul (ar mai fi putut vorbi curent, bine înţeles, în polonă,

apoi in rusă, și în alte limbi). De ce nu a intervenit și la a optsprezecea conferință? Pentru că pe aceea o rostise chiar d-sa. Ținînd seamă că nu are actualmente nici 45 de ani, trebue să credem că, dacă i se va îngădui să-și continue lucrările (d. Kurylowicz este invalid din războiul trecut), opera d-sale va marca o epocă importantă în istoria lingvisticii.

Această concluzie este în oarecare măsură valabilă și pentru lingvistica polonă în general, care, după cum s'a văzut din rîndurile de mai sus, joacă un rol de frunte în știința mondială.

AL. GRAUR

CRONICA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

AGREGAȚIE, ÎN ÎNVĂȚAMÎNTUL SECUNDAR

Ne propunem să schițăm, în rîndurile ce urmează, o temă de mare actualitate în viața noastră școlară, temă pe care dealtminteri am mai desbătut-o și altă dată, într'un studiu publicat în *Revista Generală a Invățămîntului*, numărul din Martie-Aprilie a. c.

In noua reformă a învățămîntului secundar, care se află pe punctul de a fi sancționată și pusă în aplicare, una dintre inovațiile importante este instituirea examenelor de agregație pentru profesorii secundari. Nu cunoaștem pînă acum, în afară de această enunțare principială, niciun detaliu. Dealtminteri, bănuim că detaliile n'au fost încă stabilite, întru cît ele ar urma să fie cuprinse, nu în legea propriu zisă, ci în regulamentul ei de aplicare. Intru cît acest regulament n'a fost încă elaborat, ne putem îngădui o discuție ca aceasta de față, cu scopul de-a da unele sugestii și de a creea în jurul acestei probleme o atmosferă de cît mai viu interes.

In general, ideea introducerii examenelor de agregație și deci a unei noui trepte erarhice în organizara corpului didactic secundar, a fost primită cu simpatie și cu interes. Datorită unui lanț de condițiuni explicabile, care privesc atît alcătuirea ei sufletească precum și regimul de viață ce-i este acordat, profesorimea este o categorie socială care nu știe să-și manifeste îndeajuns bucuriile, tot așa după cum nu știe nici să-și strige îndeajuns suferințele. Insă, cine s'ar apropia mai mult de starea ei sufletească, și-ar da seama că, dacă în clipa de față, dorește ceva cu putere, dorește ivirea unui program de acțiune sau a unui om care s'o înțeleagă și s'o apere, nu pentru a-i creea privilegii, ci pentru a-i da mijlocul să lucreze demn, pe domenii și cu valori ferme, altfel decît cu starea de spirit pe care e fatal să i-o imprime faptele oscilante și măsurile experiențialiste.

Care sunt, deci, motivele ce ne fac să vedem în introducerea agregației o măsură utilă și legitimă?

Organizarea actuală a profesoratului secundar are, din punct de vedere social, unele vicii categorice. Este o organizare prea ștearsă, prea fără relief, în care lucrurile par înghesuite, fără dreptate, pe un singur plan. Socialmente, profesorul în vîrstă, care își închee cariera după 35—40 ani de activitate, are exact aceeași situație ca tînărul care pășește întîia oară pe treptele catedrei. De asemeni, profesorul-personalitate, reprezentînd un maximum de pregătire și fiind adeseori o prezență considerabilă în cultura țării lui, este puse pe aceiași plan cu profesorul-funcționar, care nu deține niciun alt merit afară de acela că își împlinește corect și uniform meșteșugul lui didactic.

Nu ridicăm aici ideea erarhică, pînă la a face din ea un criteriu fundamental, în organizarea interioară a corpului didactic. In raport cu celelalte profesiuni, este clar că învăţămîntul nu implică erarhii vizibile, decît cel mult pe cele de ordin administrativ. Factorul erarhic intră cu necesitate, aproape pînă în natura lucrurilor, acolo unde este vorba de primate ale organizării, de activităţi care presupun treceri succesive prin toate treptele autorităţii şi, în general, de activităţi în care valorile au un regim oarecum rigid, codificat. Prin natura lui, profesoratul presupune condiţiuni intime, care nu pot avea decît legături complet îndepărtate cu simetriile materiale ale erarhiei. Profesorul este profesor, în primul rînd prin vocaţia lui, deci printr'un factor a cărui realizare depinde de condiţiuni sufleteşti misterioase, nu de condiţiuni obiective, cuprinse în vreun fel sau altul în organizarea materială a erarhiei. Totuşi, o erarhie este oarecum necesară şi aici, pentru motivul că faptul erarhic este un fapt social general, care intră ca atare în funcţionarea tuturor manifestărilor omeneşti, determinînd în cuprinsul acestora nu numai sistematizări materiale, ci şi criterii de judecată.

Să păşim însă mai departe, înspre fapte — după părerea noastră — mult mai importante pentru viaţa sufletească a profesorimii noastre.

Există o seamă de fapte, unele provenind din condiţiuni locale, iar altele alcătuind fenomene generale ale epocii în care trăim, care aştern în sufletul profesorimii desamăgiri atît de mari, încît uneori acestea iau înfăţişarea unor adevărate demoralizări.

Socialmente şi moralmente, cariera didactică începe să fie o carieră descoperită; o carieră căreia nu i se mai păstrează secretele şi al cărei drept de a fi respectată începe să fie din ce în ce mai puţin înţeles şi respectat. Un tratament material mediocru i-a luat de mult mijlocul de-a avea mai multă siguranţă în ea, împingînd-o în schimb înspre un apăsător complex de inferioritate. In ultimii ani, situaţia multor alte corpuri sociale s'a îmbunătăţit, atît sub raportul prestigiului lor social cît şi sub acela al tratamentului lor material. Situaţia profesorimii a rămas însă pe loc, cu toate că ea avea un regim material dintre cele mai scăzute şi cu toate că în cadrul nouilor instituţiuni de educaţia tineretului a primit obligaţii şi răspunderi care i-au îndoit munca.

Un fapt mai dureros decît toate acestea este faptul că, în general, profesorimea nu mai este înţeleasă şi apreciată la justa ei valoare. Asupra ei plutesc o seamă întreagă de prejudecăţi, unele din ele oarecum justificate, dar cele mai multe reprezentînd simple generalizări arbitrare şi nedrepte.

Astfel, mulţi au impresia că profesorimea alcătueşte un corp social prea numeros, deci depăşind nevoile reale ale ţării şi tinzînd a deveni, pînă la un punct, o categorie socială parazitară. Au convingerea că întreaga supra-producţie a universităţilor noastre s'a îndreptat înspre învăţămînt, aşa încît acesta a devenit un compromis de viaţă, pentru atîtea serii de titraţi inflaţioniste şi deci mediocru pregătite. In măsura în care toţi aceştia susţin că în actuala stare de lucruri profesorimea nu mai poate constitui o elită conducătoare a ţării, socotesc că ea nu mai are dreptul să ceară societăţii un regim mai bun decît acela ce-i este acordat în clipa de faţă. Dacă la toate aceste lucruri adăugăm şi faptul că în împrejurările actuale de viaţă preocupările de cultură trec printr'o criză cum poate n'au mai cunoscut-o niciodată, înţelegem că profesoratul devine o carieră încercuită, inactuală, faţă de care toţi aceia care judecă doar sub presiunea materială a faptelor curente au motive să se îndoiască, pe bună dreptate, de valoarea sau de necesitatea lui.

Nu este locul să demonstrăm, acum, cît de nedrepte şi de empirice sunt toate aceste păreri. Ne mărginim să afirmăm, cu toată tăria cuvenită, că pe deasupra tuturor adversităţilor arătate, profesorimea secundară reprezintă o categorie socială reală, activă şi productivă. In manifestările de astăzi ale culturii noastre romîneşti, ea deţine posturi de răspundere şi îşi asumă răspunderi care cer, în permanenţă, pregătire şi atitudine. Serviciile de ordin cultural pe care le aduce comunităţii noastre romîneşti, chiar în oficiile ei cele mai de sus, sunt remarcabile.

Iată cîteva exemple: Scrisul cotidian şi scrisul periodic sunt deţinute, în bună parte, de către profesori secundari. Ori, se ştie, scrisul cotidian, bine înţeles cînd nu se referă la simplul fapt reportericesc ci la comentarea critică a evenimentelor curente, nu este un lucru uşor. Aparent, credem despre el că este o carieră a risipirilor, a formelor minore şi marginalii, însă în fond este o disciplină întreagă, cu rolul de-a fi o pîrghie de seamă a vieţii culturale. Numai cine l-a trăit de aproape îşi poate da seama de fapte pe care marele public nu are de unde să le ştie. Scrisul cotidian cere generozitate, intuiţie, informaţie proaspătă, dăruire de sine, într'un cuvînt, cere o anumită fervoare spirituală pe care nu o poate realiza oricine şi cu orice mijloace. Critica noastră literară, în imensa ei majoritate, este susţinută de către profesori secundari. Editările de texte clasice, romîneşti sau streine, se sprijină, în imensa lor majoritate, pe puterea de muncă, pregătirea şi pe însufleţirea cărturărească a profesorimii noastre secundare. Să facem un bilanţ al ediţiilor comentate sau al ediţiilor critice care au apărut şi apar mereu; vom vedea că cele mai multe sunt realizate de către profesori secundari. Trebue să recunoaştem că dintre profesorii universitari pe care i-am avut şi îi avem, mulţi dintre cei proveniţi din învăţămîntul secundar au fost şi sunt figuri de mîna întîia ale ştiinţii şi pedagogiei romîneşti. Revistele noastre de ştiinţă, de ideologie sau de cultură generală numără, între profesorii secundari, pe mulţi dintre cei mai de seamă colaboratori ai lor. In nouile instituţiuni de educaţia tineretului — străjerie, serviciu social, etc. — contribuţia profesorimii secundare este fundamentală. Şi, în general, toată munca ordonată şi continuă a vieţii de şcoală, în aparenţă anonimă dar în fond atît de necesară pentru echilibrul sufletesc al comunităţii, este dusă de către profesori, de către această categorie de oameni modeşti, care sunt poate singurii purtători de optimism ce-au mai rămas în clipa de faţă.

Cultura şi viaţa unei naţiuni au nevoe de categorii diferite de oameni. Tot aşa cum au nevoe de oameni care să cîntărească totul şi care să transforme totul în tehnică şi în materie, au nevoe şi de oameni care să viseze şi care să fie, cu gîndurile lor, mai mult decît cu „pasul vremei". O cultură în mers are nevoe de intelectuali care să cerceteze desinteresat, să publice, să facă investigaţii, să muncească pe teren, să ridice probleme, să deschidă perspective, să capteze în jurul acestora atenţia generală, să susţină o pedagogie continuă a lucrului spiritual şi, în sfîrşit, să întreţină un climat de cultură, de care să se simtă legaţi nu numai aceia care au suit treptele grave ale învăţăturii, ci toţi aceia care simt imboldul sincer de a participa la viaţă, la adevărurile şi la sensurile ei. O asemenea armată de intelectuali, în măsura în care o avem, este aceea pe care o realizează, în cea mai mare parte, profesorimea secundară.

De sigur, profesorii secundari nu au numai misiunea limitată de a face lecţii pe catedră. Ei trebue să fie, deopotrivă, învăţaţi, oameni de cultură, oameni de ştiinţă, producători de opere, în general, oameni de creaţie, pe care să se sprijine cultura şi spiritualitatea unei naţiuni. Mai mult: sunt anumite activităţi, în economia unei culturi naţionale,

pentru care profesorii secundari sunt intelectualii cei mai indicaţi să le îndeplinească, să-şi ia răspunderea lor.

In acest scop, ei trebuesc ajutaţi şi, mai ales, trebuesc scoşi din regimul de apăsări şi din anonimatul care le poate fi fatal, pentru că îi demoralizează, pentru că le întăreşte complexul de inferioritate în care deja au început să cadă şi pentru că ajung să nu mai preţuiască rolul lor în societate.

Cu alte cuvinte, este nevoe de un fapt nou, care să fie pentru ei un reviriment sufletesc şi care să le dea impresia că, într'un fel sau altul, problema profesorimii, a demnităţii şi a drepturilor ei încep să revină în sfera preocupărilor noastre atente şi efective.

Iată de ce, socotind că noua instituţie a agregaţiei ar putea să însemne în mare măsură un asemenea reviriment, profesorimea vede în această inovaţie un act de dreaptă înţelegere a nevoilor ei sufleteşti.

Problema de căpetenie, care ne interesează în această chestiune, este următoarea: *în ce va consta examenul de agregaţie?*

Fiind un examen de carieră, şi adresîndu-se unor oameni în plină maturitate intelectuală, sunt două ipoteze posibile: examen de cunoştinţe, într'o formă erudită şi severă, sau examen de titluri şi lucrări.

Alegerea între aceste două posibilităţi nu este uşoară. Fiecare, din cele două forme de examen, îşi are partea lui de necesitate şi de demnitate academică. Incontestabil, stăpînirea de cunoştinţe întinse într'un domeniu de specialitate este o condiţie indispensabilă pentru orice profesionist intelectual, mai ales cînd acesta face parte din categoria acelora care alcătuesc armata de conducători culturali şi de cercetători ştiinţifici ai unei ţări. Pe de altă parte, este tot aşa de adevărat că preocupările exclusive în direcţia erudiţiei împiedecă procesele de cristalizare spirituală şi de trecere la fapte, adică împiedecă redactarea de lucrări şi de acţiuni care să susţină mersul efectiv al unei vieţi culturale publice.

Totuşi, întru cît o alegere este necesară, avem impresia că forma cea mai potrivită pentru a da agregaţiei un conţinut corespunzător cu misiunea ei, este aceea a examenului de titluri şi lucrări. Iată pe ce ne întemeiem această convingere:

Pînă a-şi obţine titlul definitiv în carieră, profesorul secundar a trebuit să treacă prin destule probe teoretice: bacalaureat, licenţă, şcoală normală superioară, examen de capacitate. Intre acestea, tipic pentru caracterul lui teoretic, este examenul de capacitate. In felul cum este organizat în prezent, nimeni nu se poate aştepta să-l treacă, dacă mai întîiu n'a parcurs, măcar în linii generale, întreaga întindere a materiilor respective. In privinţa recrutării profesorilor secundari, dispunem de una dintre organizaţiile care prevăd cele mai numeroase şi mai grele probe teoretice. Departe de a ne ridica împotriva acestui sistem, dimpotrivă, îl socotim util şi drept.

Insă, trebue să recunoaştem, că viaţa culturală şi economia profesiunilor intelectuale nu se poate reduce la atîta, adică la însuşirea necontenită de noui şi vaste cunoştinţe. Inmulţirea exclusivă a condiţiunilor de erudiţie şi a probelor teoretice, nu numai că n'ar avea sens, dar în multe privinţe ar putea deveni chiar dăunătoare.

Examenele de cunoştinţe sunt necesare, în două situaţiuni bine definite: în procesul de pregătire spirituală al viitorului intelectual şi în dobîndirea titlurilor prin care i se acordă dreptul să păşească în carieră. Insă, odată intrarea în carieră consumată, statutul de muncă şi de obligaţiuni spirituale al profesionistului intelectual nu mai poate fi acelaşi ca al invăţăcelului sau al aspirantului. Cariera este o categorie complexă, în care condiţiunile dialectice continuă a exista, însă într'un cadru militant, legat de manifestări şi de finalităţi precise ale vieţii sociale. Odată intrat în carieră, profesionistul intelectual trebue

să se încadreze într'o disciplină anumită. Şi anume: trebue să-şi fixeze o seamă de probleme cărora să se dedice, să se specializeze în direcţia lor, să-şi alcătuiască un stil profesional coherent, putînd să corespundă atît disciplinei generale pe care o reprezintă, cît şi problemelor determinate în care s'a specializat. In realizarea acestor fapte, vedem o condiţie esenţială, pentru ca peisagiul unei culturi să nu reprezinte o simplă realitate anonimă, fără viaţă proprie şi fără atitudini, ci dimpotrivă, un domeniu viu, în care personalismul creator să se poată afirma liber şi să se simtă înconjurat de-o atmosferă prielnică.

Un om cu personalitatea formată, cu un trecut cărturăresc evident, fixat într'o specialitate şi angajat în urmărirea unor probleme anumite, n'ar mai putea fi obligat la corvoada unui examen de cunoştinţe, fără ca prin aceasta să nu fie oarecum stingherit şi, în orice caz, fără ca prin aceasta să nu fie contrazis în unele dintre resorturile lui sufleteşti care i-au ajutat să devină un intelectual şi un specialist.

Examenele de cunoştinţe, în forma lor pură, sunt pentru cei tineri, adică pentru aceia care se pregătesc pentru a intra în carieră. Faptul este firesc şi pe de-a'ntregul explicabil. In primul rînd, cei tineri trebue să înmagazineze cunoştinţe, nemăsurat mai multe decît acelea care vor rămîne în cristalizările lor spirituale definitive, pentru motivul că o spiritualitate implică întinse procese de selecţie, în mulţimea ideilor şi cunoştinţelor experimentate. In al doilea rînd, trebue să ne gîndim la mecanismul sufletesc al tinereţii, şi în ce priveşte posibilităţile lui specifice, precum şi în ce priveşte metoda care să-i dea putinţa să se desvolte. Tinereţea are elasticităţi şi promptitudini caracteristice. Sufleteşte şi spiritualiceşte ea este încă disponibilă şi, de aceea, poate trece asemenea probe mai uşor, adică le poate trece direct, adaptîndu-se lor dintr'odată, fără a trece printre greutăţile şi condiţionările intime ale acelora care sunt deja fixaţi într'un stil spiritual propriu. Aşa se explică de ce, cu ocazia tuturor examenelor de capacitate, s'a putut observa că, întotdeauna, primele locuri ale clasificaţiei au fost ocupate de către candidaţii cei mai tineri, cu toate că mai tîrziu, în carieră, mulţi dintre aceştia n'au mai ieşit din comun.

Este clar: examenele de cunoştinţe se pot impune, în formă cît de masivă, acelora care sunt în proces de pregătire, care au de făcut întîile dovezi ale aptitudinii lor, în sfîrşit, care trebue să treacă prin toată gama de condiţiuni ce mijlocesc, sufleteşte un început de personalitate, iar socialmente dreptul de pătrundere într'o carieră.

Examenele de agregaţie, despre care am văzut că se adresează unor oameni formaţi atît sub raportul pregătirii lor intelectuale cît şi al celei profesionale, trebuesc constituite pe o bază doctrinară diferită de cea analizată pînă acum. Cu ocazia lor, vor trebui ajutate şi puse în valoare, nu spontaneităţile, nu promisiunile, nu neîntrebuinţările care pot să pară sclipitoare tocmai prin risipa de energie nedirijată de care sunt în stare, ci dimpotrivă, vor trebui sprijinite realizările întregi, evoluate, reieşite dintr'o experienţă urmărită continuu, cu exegeză şi cu metodă. Galoanele activităţii în carieră sunt altele decît acelea ale pătrunderii în ea. Acestea, am văzut, implică promisiuni şi trebue să dovedească spontaneităţi. Cele dintîi însă, trebue să se întemeieze pe realizări şi pe examene de viaţă complete. Urmărind o asemenea directivă, examenele de agregaţie vor face un mare bine, adică binele pe care îl aşteaptă o bună parte din dăscălimea noastră pregătită şi conştientă de rolul ei. Vor întreţine credinţa că, pentru a se putea cuceri asemenea galoane, este nevoe de muncă şi de un devotament specific faţă de catedră, devotament care să poată fi dovedit numai prin mijloace ţinînd de raza, de esenţa şi de spiritualitatea acesteia. In clipa cînd, printre profesorime, se va putea realiza în mod compact o asemenea stare de spirit, să fim siguri, problema şcoalei secundare şi a

rostului ei general în viața noastră romînească va fi apărată și promovată, mai bine și mai organic, decît prin oricîte transformări pedagogice și prin oricîte revoluționări ale sistemelor.

Pentru a nu fi banalizată, sau în orice caz pentru a nu-și pierde semnificația din care a răsărit, agregația va trebui garantată împotriva unor anumite categorii de oameni și de moravuri. Se știe că titlul de profesor este foarte întins și întrebuințat. Nu toți aceia care își arogă acest titlu și care îl folosesc insistent, sunt profesori propriu ziși. Unii au o simplă licență, alții au avut cîndva în învățămînt o simplă suplinire, alții sunt într'adevăr profesori în formă, dar de fapt se află în concediu sau sunt detașați dela școală, pentru a funcționa în activități de altă natură. Sunt atîția oameni care nu iubesc școala, care n'au făcut nimic pentru sufletul și viața ei interioară, dar care n'au lipsit dela niciunul din onorurile și marile ei demnități reprezentative. Sunt alții care funcționează în școala secundară, dar care nu îi dau nimic din sufletul lor; nu fac din ea decît un mijloc social, o etapă în așteptarea unei soluții de viață mai comodă și mai plină de avantagii sociale. Și așa mai departe, există întregi categorii de oameni, care folosesc adăpostul școalei doar pentru a avea un instrument social, pentru a acționa în opinia și în viața noastră publică, exclusiv în vederea intereselor și vanităților lor. Agregația va fi o instituție organică, dacă va înțelege acest adevăr, elementar și subtil totdeodată: că ea se cuvine, în semnul unei demne recunoașteri academice și sociale, numai acelora care sunt cărturari adevărați și apoi acelora care trăesc în problema de viață a școalei secundare, care și-au făcut din această problemă o preocupare maximă a conștiinții lor, care îi reprezintă doctrina cu adevărat și care stăruesc a vedea în disciplina catedrei o nemăsurată noblețe spirituală și morală.

Am pledat pentru ideea unui examen pe bază de titluri și lucrări. Acestea trebuesc însă înțelese și interpretate într'un spirit corespunzător cu viața școalei secundare. Sunt lucrări și lucrări. Unele au formă de broșurele, scoase de prin cartoane prăfuite sau improvizate cu luciu tipografic de circumstanță; altele au însă caracter viu și organic, pentru că au lucrat și pot lucra direct asupra sufletelor. Vrem să spunem că, nu întotdeauna, slova tipărită este singura dovadă de intelectualitate fermă și constructivă. Adeseori, această literă nu este decît simplă maculatură culturală, expresie nu a unor dăruiri, ci dimpotrivă a unor penurii spirituale. Faptul acesta are deosebită importanță în judecarea profesorimii secundare. Nu este o simplă întîmplare că, de atîtea ori, cei mai străluciți dascăli de liceu pe care i-am avut, sunt aceia dela care nu ne-a rămas scris nimic. Este aici un proces psihologic, care trebue înțeles. Acela care trebue să dăruiască ce are mai bun în mintea lui pe o cale vie, de comunicări directe dela suflet la suflet, ajunge cu timpul să nu mai găsească putința aceea de izolare și de oarecare reținere sufletească, ce se cere omului care scrie. Nu trebue să uităm că profesorul secundar nu vine la una sau la două ore de curs pe săptămînă timp de 5—6 luni într'un an, ci trebue să vorbească, adică să trăiască spiritualicește laolaltă cu elevii lui, aproape tot timpul lui de lucru. Adevărata lui noblețe stă în chipul cum știe să realizeze, în sufletele elevilor lui, valori vii de trăire și de simțire intelectuală.

Toate aceste fapte trebuesc ținute în seamă, pentru că altminteri vom risca să facem din această agregație încă un motiv de presumție și de întreceri în marginea faptelor esențiale, pentru atîția dintre grăbiții și orgolioșii vieții noastre publice.

Agregația își va atinge scopul, în măsura în care va ști să răsplătească modestia și devotamentul dascălului legat de catedră, de exegeza și de spiritualitatea acesteia.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA IDEILOR

ARTA ŞI VALOARE

In desfășurarea metodică a concepției sale metafizice, d-l Lucian Blaga, după ce a însemnat liniile mari ale construcției, poposește pe rînd în fiecare încringătură a speculației, luminînd dela înălțimea aceleiași perspective problemele noi pe care și le propune. Incidența subt care sunt privite faptele și problemele și mai ales sistemul de date postulate inițial la care sunt constant referite, le dau deslegări succesive, înlăturînd obiecțiile. Se creiază astfel, prin coherența sistemului și rigoarea articulațiilor lui interioare, o lume de gînd, un adevărat „cosmoid", ca să întrebuințăm expresia autorului. Cititorul acceptînd premizele și datele sistemului d-lui Blaga, va adera pe rînd la toate formulările și explicațiile lui, putînd, în același timp, prevedea drumul pe care îl va parcurge mai tîrziu filozoful. Faptul dovedește închegarea lăuntrică a sistemului, echilibrul construcției săvîrșite, fără să dovedească implicit valabilitatea lui indiscutabilă. Dar nu aceasta pare a fi năzuința filozofului. Chiar dacă, intim, d-l Blaga ar nutri o atare convingere, ceia ce, subt perspectivă subiectivă, găsim nu numai explicabil, dar într'o oarecare măsură chiar necesar, obiectiv, prin putința de a judeca impersonal faptele de cultură, d-sa a arătat în chiar introducerea studiului de față utilitatea pentru gîndirea umană a unui sistem de gîndire rodnic, chiar atunci cînd se sprijină pe fundamente greșite. Sunt fapte exacte, remarcă d-l Blaga, dobîndiţe definitiv de înțelegere, verificate experimental, dar lipsite de orice semnificație; în schimb, idei greșite sau cu neputință de dovedit, ne apar ca tot atîtea axiome filozofice, alcătuind timp de secole fermentul activ al gîndirii umane. Metoda analitică, eclectică sau empirică, cercetarea amănunțită și răbdătoare a specialiștilor, pot aduce unei discipline contribuții prețioase, dar circumscrise. Cît de rodnice și de revelante sunt în schimb marile idei directoare, intuițiile deschizătoare de orizonturi, ale căror indicații de drum nu anulează în fapt contribuția răbdurie a specialistului !

O atare deschidere de zare și limpezire a datelor fundamentale ale esteticei își propune d-l Lucian Blaga în prezentul studiu [1]. Constatînd că dela romantici nici un gînditor nu a mai scris o estetică integrată unui sistem metafizic, d-sa raportează problemele esențiale ale acestei discipline la propriile sale vederi filozofice, dîndu-le o formulare personală.

*
* *

[1] Lucian Blaga: *Artă și valoare*. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II".

Lucrarea d-lui Lucian Blaga studiază structura și valorile estetice ale artei, examen întregit cu o lungă serie de discriminări teoretice. Dar perspectivele de privire, metoda, cît și definițiile date fiind condiționate de întregul sistem de gîndire, așa cum a fost închegat și prezentat în volumele anterioare, d-l Blaga începe prin a integra problemele esteticii într'un cadru mult mai larg, metafizic. Autorul cuprinde astfel destinul uman și fixează locul aparte pe care îl are omul în scara biologică și în așezările lumii.

Există în univers, în concepția d-lui Blaga, o devenire necesară, o parcurgere de trepte săvîrșită prin mutații felurite, a căror rațiune și mecanism scapă înțelegerii umane. In această nesfîrșită serie de mutațiuni, conducînd la un fel de hierarhizare a formelor și viețuitoarelor, omul are o poziție aparte. Pe plan biologic, omul este, desigur, rezultatul unei mutațiuni biologice, dar această transformare nu e îndestulătoare pentru a-l diferenția de animalitate. D-l Blaga deslușește o a doua mutație de ordin ontologic, adăugîndu-se mutației morfologice și stabilind pentru om un nou mod de a exista: este așezarea lui în orizontul misterului. Prin aceasta omul este investit cu demnitate umană. El se va defini, prin urmare, prin viețuirea în două zone de realitate, simultan sau succesiv, cu predominență alternativă a uneia asupra celeilalte, în orizontul concret al lumii date, deci în comportare strict biologică cu imperativul autoconservării, orizont comun cu restul animalelor, dar și în zona misterului, care singur acordă conștiinței sale un mod nou de viețuire. E ceia ce autorul numește amfibismul conștiinței. Sublinierea insistentă a unui orizont al misterului, propriu conștiinței umane, va alcătui o perspectivă centrală a gîndirii d-lui Blaga; acest nou orizont suprapus orizontului concret dă destinului omenesc adevărata sa semnificație. Dar existența în zona misterului implîntă în conștiința umană nevoia de revelare. Situată între misterul din afară și propria-i taină, conștiința umană tinde să se apropie de aceste zone care îi sunt interzise structural printr'o necesitate metafizică ce depășește ființa umană. Năzuința de revelare a misterului va fi realizată prin mijlocirea metaforei revelatorii, condiționată de categoriile abisale. Căci odată cu mutația ontologică suferită, care i-a deschis largă perspectiva misterului, conștiința umană s'a îmbogățit cu o garnitură de categorii abisale. Acestea din urmă, esențial creatoare, explică apariția actului de cultură. Cultura va fi deci o „revelare metaforică și în tipare stilistice a misterului" (p. 28).

Definiția dată culturii va îngădui autorului o precizare a faptului estetic printr'o simplă operație de integrare: arta este una din formele culturii, însumînd deci caractere comune cu restul manifestărilor culturale, dar diferențiindu-se de ele prin anume note particulare. Intr'adevăr, toate formele de cultură, arta, mitologia, înjghebarea teoretică de ordin științific sau metafizic, sunt expresii ale categoriilor abisale, avînd, față de conștiința umană un rol echivalent: revelarea misterului. Arta va fi deci, în concepția d-lui Blaga, un rezultat al viețuirii umane în orizontul misterului: ea va alcătui o caracteristică a destinului uman, sortit structural să reveleze misterul, dar împiedecat în această năzuință eternă de rosturi divine. Ca orice fapt de cultură arta va fi o „revelare metaforic limitată și abisal înfrînată, a misterului (pag. 53). Spre deosebire de celelalte forme ale creației culturale arta revelează misterul pe planul sensibilității.

Integrarea într'o concepție metafizică vastă ne conduce la limpeziri hotărîte a datelor fundamentale ale esteticei; se ajunge, prin fixarea unei poziții bine statornicite, la definiții și explicații ce pot fi luate ca punct de plecare pentru viitoarea construcție. Poziția artei în complexul cultural odată clarificată, autorul nu face decît să se lase condus de încheerile logice ale premiselor puse, pentru a-și clarifica

alte poziții. Problema geniului se rezolvă în aceste condiții aproape singură. Recunoscînd de o parte semnificația artei și condiționarea acesteia de structura și destinul vieții umane, iar de altă parte caracterul de mare intensitate de viață a geniului, d-l Blaga va defini: „geniul este darul de a trăi cu deosebită intensitate în orizontul misterului, și mai ales darul de a converti misterele în metafore revelatorii și de tipare abisale", (subliniat în text, pag. 43). In același mod rezolvă autorul și alte probleme în legătură cu opera de artă, limitîndu-se a le raporta datele la coordonatele generale ale sistemului său metafizic. Geneza operei de artă, este condiționată de noua mutație ontologică a ființei umane care viețuește în orizontul misterului, iar satisfacția estetică prilejuită de contemplarea operei de artă este, în cadrul aceleiași teorii, putința spirituală de a părăsi orizontul lumii concrete pentru apropierea misterului. Conștiința în contemplație estetică se smulge din orizontul concret și se integrează, prin mijlocirea artei, în orizontul misterului; ea repetă mutația ontologică săvîrșită în momentul cînd omul s'a desprins de animalitate; sau, în redactarea d-lui Blaga: „în fața operei de artă insul își simte accentul existențial deplasîndu-se efectiv spre orizontul misterului și al revelării (pag. 60). De unde autorul deduce destinația operei de artă, chemată să ne transpună în orizontul misterului și al revelării, destinație de care natura este lipsită.

Prelungind consecințele izvorînd din datele primare postulate, d-l Blaga va recunoaște autonomia artei, o autonomie relativă, paralelă celorlalte creații în conceptul general al culturii, ca și precizarea atitudinii estetice, în caracterele ei speciale. Sensibilitatea umană, în concepția autorului, se poate prezenta în două moduri diferite: ea se poate adapta lumii sensibile, și în acest caz e comandată de categoriile respective ale conștiinței, sau ea poate adera la orizontul misterului, aflîndu-se prin urmare comandată de categoriile inconștientului. Sensibilitatea se va comporta deci diferit după cum individul va lua contact cu lumea concretă sau faptul artistic; față de lumea exterioară sensibilitatea înregistrează faptele ca atare, sau ca simple „semne" ale misterului, fără să poată năzui la revelarea acestuia, în timp ce față de opera artistică sensibilitatea se structurează, sub imperiul categoriilor abisale, în așa fel, încît să poată fi deschisă misterului și revelării. Prin această distincție a bifuncționalismului sensibilității, d-l Blaga nu țintește numai o precizare a atitudinii subiective a conștiinței față de estetic, dar și o delimitare a domeniului său particular. Existența a două orizonturi, a două feluri de cunoaștere, ca și a bivalenței sensibilității, delimitează două tărîmuri de realitate în care se pot închega deopotrivă valori estetice, dar acestea sunt unele față de altele total heterogene. Esteticul realizat în cadrul lumii concrete este structural diferit de esteticul artisic, care are o sferă de existență separată, definindu-se prin: „revelare de mister, sensibilitate, metaforism, tipare stilistice" (pag. 100), adică elemente de care este total lipsit esteticul natural. Urmează că între esteticul natural, realizat în lumea imediată, și între esteticul artistic, al misterului, nu există nici comună măsură și nici putință de conversiune. Autorul numește această demarcație de poziții legea „non-transponibilității", dînd prin formularea ei o desăvîrșită autonomie esteticului artistic.

*
* *

Considerațiile generale asupra artei și demarcațiile săvîrșite în cadrul culturii, ca și sub unghi psihologic, cosmic și pur estetic, sunt urmate de studiul valorilor care se organizează în realizarea artistică. Aceasta din urmă nu este ceva omogen, astructurat, ci prezintă o hierarhizare riguroasă de valori pe care autorul le distinge în cinci categorii de valori: polare, vicariante, terțiare, flotante și accesorii.

Primele, valorile polare, de origină ontologică, definesc opera artistică prin dozajul variat al unor valori opuse: opera de artă conține, într'adevăr, și mister dar și revelare sensibilă, prezintă în același timp unitate și multiplicitate, aspecte semnificative și aspecte iraționale, este deopotrivă o creație spontană și o lucrare făcută, și prezintă alături de aspecte canonice laturi originale (pag. 125). Echilibrul sau predominența unora din aceste valori și închegarea lor în constelații, dau operelor artistice caractere particulare. Numai dozarea variabilă a acestor valori polare poate conduce la opere valabile; lipsa acestei dozări de valori polare, deci reducerea operelor la un singur plan, condamnă definitiv aceste înfăptuiri.

Valorile vicariante sunt condiționate de natura tiparelor stilistice ale conștiinței. Acestea din urmă nu sunt universale; ele variază în funcție de epoci, popoare și indivizi și, după cum știm, ele condiționează creația actului de cultură. Dar în afară de aceste categorii inconștiente creatoare, proprii unui individ, există în conștiința noastră valori care sunt mărturia categoriilor abisale ale altor indivizi, pe care noi le-am putut apropia printr'o comuniune de gînd, în timpul contemplației operelor lor artistice. Aceste valori sunt deci substituibile, cu alte cuvinte, ele ne permit să adoptăm, în mod involuntar, niște tipare abisale străine de noi, cu ajutorul cărora putem comunica estetic cu o operă de artă străină. Acest proces presupune deci la cel ce contemplă o mare elasticitate de spirit, „un gust generos", cum se exprimă autorul. Valorile vicariante, izvorîte din natura categoriilor abisale, explică deci constituirea gustului estetic și dau putința contactului eficace cu o operă de artă străină.

Primele două ordine de valori analizate pînă în prezent nu au în datele lumii fizice nici o corespondență; valorile pe care d-l Blaga le numește „terțiare" și pe care le integrează și subordonează primelor, se pot deosebi deopotrivă în natură și în operele de artă, fără ca acest fapt să înfrîngă dealminteri legea non-transponibilității. Sunt valori ale sensibilității avîndu-și un corespondent în calitățile sensibile ale materiei (proporție, armonie, etc.), dar care, pentru a fi integrate operei, trebuesc raportate la coordonatele stilistice și integrate funcției revelatorii a artei. Fără această orînduire, lumea sensibilă rămîne în afară de artă. „In imperiul artei, intuitivul, concretul, este exponențial organizat, atît prin categoriile conștiinței cît și prin categoriile abisale". (pag. 151).

Categoriile inconștientului, avînd un rol precumpănitor în organizarea artei, după cum am arătat, vor explica prin efecte secundare raportul dintre arte și caracterele particulare ale acestora. Aceste diferențieri sunt rezultatul raportului reciproc variat al celui de al patrulea ordin de valori, valorile flotante.

D-l Blaga adaugă acestor valori constitutive ale operei de artă un ultim grup, oarecum periferic, valorile accesorii, a căror lipsă poate influența păgubitor o operă artistică (rama unui tablou, locul destinat unei pînze într'o expoziție, etc.).

* * *

O operă artistică se înfățișează ca o realitate bine definită, cu structură complexă, izvorîtă din categoriile abisale ale creatorului și avînd o structură diferită de a lumii concrete; ea reprezintă deci un „cosmoid", avînd legi de organizare internă diferite de acelea care diriguesc și organizează lumea sensibilă; definirea ei ca un organism sau ca un microcosm sunt deopotrivă de neînțelegătoare; opera de artă își are o semnificație proprie, care se poate reduce la încercarea revelării „unui mister pe plan de sensibilitate și în cadre categoriale sui generis" (pag. 176).

Dar orizontul expunerii d-lui Blaga se lărgește și mai mult. Autorul trece dela discuția problemelor generale ale esteticei la o problemă și mai vastă, a cărei soluționare e destinată să integreze lumea valorilor în concepția sa metafizică. D-l Blaga se referă cu deosebire la valorile majore ale culturii, la „valorile-terminus", cum le numește, cărora conștiința umană le-a dat o aureolă particulară prin autonomizare și absolutizare. Intr'adevăr, aceste valori se bucură în conștiința noastră de un prestigiu de obiectivitate desăvîrșită. Este acest prestigiu rezultatul unei realități obiective? D-l Blaga afirmă contrariul: această obiectivare a valorilor este efectul unei iluzionări subiective". Conștiința e înzestrată cu o imunitate nativă față de criticismul valorilor: în chip genuin, conștiința continuă să vadă „valorile" ce se declară în ea, ca o lume *obiectivă*, sau chiar *autonomă*, sau chiar *absolută*, ca o lume care trebue să fie realizată pentru ea însăși. In conștiință are deci (loc) un proces de iluzionare finalistă" (pp. 192—193). Această iluzionare e fecundă, căci ne apără de nihilism și scepticism. Căci valorile de origină abisală, mai cu deosebire, fiind rezultatul unei limitări a Marelui Anonim, care ne interzice definitiv cuprinderea misterului, o percepere a lor ca limite și sub un semn negativ, ar fi descurajatoare pentru omenire. De aceia spiritul uman percepe aceste valori, nu în caracterul lor negativ, ci, printr'o iluzionare plină de semnificație, ca date pozitive: ne aflăm în fața unei „conversiuni transcendente" a valorilor, care „tinde să asigure bunurilor și valorilor un maximum de eficiență" (p. 195).

* * *

Alături de această coherentă construcție teoretică d-l Blaga a discutat, în scop de discriminare, diferite teorii și poziții filozofice. O asociație bogată, o stăpînire a domeniilor la care se referă, o mare pasiune pentru idei și mai ales un ton hotărît și adesea tăios, dau acestor considerații o deosebită savoare. Nu ne vom opri în lungul lor. Ne mărginim să notăm poziția luată de d-l Blaga, consecvent cu întreaga sa concepție metafizică și estetică, în privința raportului dintre etnic și opera de artă. Autorul condamnă pe teoreticienii care recomandă programatic artiștilor anumite subiecte și poziții literare. Nu în acest mod se pot obține opere impregnate de suflul vieții etnice. Creația artistică ascultă de categorii abisale, care în mod implicit vor conține în sine caractere esențiale ale inconștientului colectiv. O operă de artă va conține deci note etnice prin necesitatea legilor care au prezidat la înfăptuirea ei. Recomandările teoretice sau alegerea de „subiecte" sunt inutile, și chiar păgubitoare.

* * *

Ca orice viziune de ansamblu coherentă și bine închegată, concepția metafizică a d-lui Lucian Blaga aduce tălmăciri ale faptelor în cadrul teoretic pe care îl construește. Cu alte cuvinte, din momentul

ce se adoptă datele axiomatice fundamentale ale sistemului și se aderă la spiritul intim al acestei gîndiri, toate problemele examinate și toate soluțiile propuse vor apare ca necesare, prin logica desfășurării acestei gîndiri, însăși.

Axiomele care stau la baza sistemului d-lui Blaga par a fi prezența misterului și interzicerea cuprinderii lui, și afirmarea importanței vieții inconștiente în devenirea destinului uman. Dar amîndouă aceste date, la care reducem schematizînd sistemul, nu sunt de cît formule cuprinzătoare, desigur pline de rezonanțe și de sugestii, dar, totuși, formule. Existența umană în orizontul misterului și al revelării, constitue o situare a destinului uman destul de vagă, iar concepția asupra inconștientului a d-lui Blaga, după cum am arătat și altă dată [1]), nu reprezintă o concepție psihologică circumstanțiată, bazată pe observație stăruitoare și experiment, ci o concepție pur teoretică, metafizică. Prin raportarea la aceste date fundamentale, esențial vagi și generale, d-l Blaga, va ajunge adesea la rezultate satisfăcătoare din punctul său de vedere, dar neîndestulător adîncite, dacă le considerăm sub un unghiu de privire mai larg. Problema geniului de pildă, găsește în interpretarea d-lui Blaga un răspuns în același timp elegant și simplificator. El satisface logic pe autor, după cum satisface și pe cititorul care aderă necondiționat la sistemul său metafizic. Totuși definiția: „trăirea cu deosebită intensitate în orizontul misterului și mai ales darul de a converti misterele în metafore revelatorii și de tipare abisale" (pag. 43), reprezintă mai degrabă o enunțare generală, decît o istovire a problemei geniului, studiată în aspectele ei variate. Autorul se menține deci în cadrul datelor generale, renunțînd a studia în con cret și amănunțime problemele; el enunță, dar nu adîncește, privește pe deasupra, dar nu se oprește stăruitor, pentru a desprinde mecanismul concret al fenomenelor.

De asemeni, elaborarea operei de artă nu face obiectul unei cercetări psihologice, a unei intrări în laboratorul intim al creatorului. Elaborarea operei de artă, ca problemă psihologică, este deci eludată în cercetarea ei concretă și înlocuită cu o simplă formulă, consecvent sistemului general de explicare: „nașterea operei de artă o aducem esențialmente în legătură cu existența omului în mister și pentru revelare" (pag. 59). Esența contemplării estetice va fi de asemeni enunțată printr'o simplă deducție: „Satisfacția ce o resimte insul, ce se deschide operei de artă, va fi în adîncul ei cel mai ascuns aceia de a se simți integrat oarecum cu forța în modul ontologic specific și deplin omenesc, în orizontul misterului și al revelării" (pag. 60).

Menținerea în domeniul formulelor vagi și stereotipe ca și în cadrul teoretic pur, fără contact cu realitatea concretă, conduc la explicații pur verbale, fără conținut precis. După cum în medicină s'a acoperit totdeauna și se va mai acoperi încă multă vreme nesiguranțele cercetării cu etichete verbale și explicații teoretice, ținînd loc de examen circumstanțiat al faptelor, tot astfel explicația metafizică poate reduce verbal și teoretic întreaga problematică a culturii umane la cîteva formule generale. Această desfășurare speculativă, care pleciînd dela o axiomă sau dela un mănunchi de date fundamentale construește logic și deductiv o întreagă schelărie teoretică, fără raportare permanentă la faptele concrete și fără năzuinți de verificare empirică, poate

---

[1]) *„Viața Romînească"* Noemvrie 1938, pag. 83—85, cf. lucrarea noastră: *Etudes sur la littérature roumaine contemporaine*, Editions Corymbe, 1937, page 88. (în acest pasagiu cititorul e rugat să corecteze greșala de tipar dela rîndul 30: *acception* în loc de *acceptation*).

ajunge la o construcție care-și pierde valoarea și eficacitatea reducîndu-se la o serie nesfîrșită de formule și definiții.

După metoda d-lui Blaga și în spiritul concepției sale, se pot trece în revistă toate disciplinele de gîndire, anexîndu-le sistemului. Va fi ușor d-lui Blaga să scrie de pildă o biologie. Definiția vieții raportate la concepția sa metafizică, ar presupune de sigur evoluția formelor animale către modul ontologic al existenței întru mister și revelare; problema evoluției speciilor ar fi rezolvată prin tendința imanentă vieții de a se apropia de acest nou ontologic; apariția vieții, prin trecerea dela universul neanimat la lumea organică, a aceleiași năzuinți, etc. Problemele speciale și-ar găsi explicații tot așa de comode: demența, de pildă, ar putea fi considerată, ca efectul înfrîngerii comandamentului Marelui Anonim, care interzice omului cuprinderea misterului, iar exemplele lui Hölderlin, Nerval sau Edgar Poe, ar alcătui ilustrații probante ale acestei depășiri a condiției umane. In același mod, deductiv și logic, s'ar putea schița cuprinsul tuturor disciplinelor speciale, și ne întrebăm dacă d-l Lucian Blaga, nu e pe cale de a ne oferi o atare sistematizare.

ION BIBERI

CRONICA ECONOMICĂ

ÎNCEPUT DE RĂZBOI MONDIAL

Spre deosebire de războiul trecut care a început după aproape 50 ani de prosperitate și pace relativă, cel de astăzi începe de abia după 25 ani dela sfîrșitul altui război mondial, după o criză economică unică în istorie ca profunzime și durată (1929—1933), două crize mai mici (1920/21 și 1937/38), o perioadă de inflație deschisă (1919—1923) și una latentă (1935/39), după o revoluție care a scos un uriaș imperiu din economia mondială, și în fine, după trei războaie de oarecare însemnătate (italo-abisinian, chino-japonez și cel spaniol). Războiul din 1914—1918 a început la sfîrșitul unei lungi perioade de prosperitate, cu imense capitaluri acumulate, cu monede sănătoase și cu iluzia că va dura puțin. De aceea, în primii ani de război, toți beligeranții au putut consuma pe cîmpul de luptă ce adunaseră în 50 ani de prosperitate și numai în a doua perioadă au fost siliți să sconteze viitorul. Dimpotrivă, războiul actual a fost aproape pretutindeni precedat de împrumuturi uriașe, sau de exproprierea multor avuții adunate. Inflația a urmat războiul trecut și precedează pe cel isbucnit la 1 Septemvrie 1939.

De altă parte, pregătirea accelerată a războiului actual a făcut ca în unele țări, forțele naturale și sociale să fie parțial epuizate încă înainte de începutul ostilităților. Un exemplu, în aparență mărunt și totuși extrem de semnificativ, este acela al căilor ferate germane. Astfel, după „Institutul German pentru Studiul Conjuncturei" capacitatea de transport a căilor ferate germane la 31 Decemvrie era de 10,85 milioane tone în 1928, de 10,12 milioane tone în 1933, și de numai 9,67 milioane tone în 1938. Situația părea atît de delicată încît pentru perioada 1939—1943 se prevăzuse înlocuirea unei cincimi din parcul de vagoane.

Asemenea constatări se pot face și în alte sectoare ale diferitelor economii naționale. Este, de exemplu, notoriu faptul că încă din 1937 foarte multe fabrici germane nu au mai putut înlocui mașinile uzate, iar în Franța, din cauza prelungitei crize economice, aparatul industrial învechit nu a început să fie modernizat decît în ultimii doi ani. Prin urmare, putem afirma că, din punct de vedere economic, războiul actual începe mai aproape de 1918, decît de 1914. Aceasta mă face să cred că va fi și de durată mai mică. Pînă acum nu a apărut nicio armă extraordinară, consumul de armament și munițiuni va avea probabil proporțiile celui din 1918, iar mașinile, minele și oamenii, se vor prăpădi într'un ritm accelerat, pentru bunul

motiv că nu s'a inventat pînă astăzi nici mașini eterne, nici oameni nemuritori, și nici nu s'a putut transforma aerul în fer, petrol sau grăsime.

PIAȚA MONDIALĂ SE DESCHIDE

Puține cetăți au fost asediate cu mai multă violență și tenacitate decît acela unde se întîlnesc toate mărfurile lumei. Fără amplasament geografic precis, fără fortificații și tunuri, la Liverpool sau Le Havre, la Hamburg și Marsilia, la Shanghai și la New-York, cetatea unde se vinde și se cumpără tot ce se produce pe suprafața globului, a învins armate și teorii. La adăpostul castelelor și catedralelor, feodalitatea a încercat s'o înnăbușe în numele unei tradiții milenare și a fost înfrîntă. In vîrful baionetelor și pe bordul vapoarelor imperiale, s'a dus în lume ideia de liberare a mărfurilor și oamenilor. S'au distrus civilizații milenare, s'au omorît oameni și obiecte de artă, însă vasta rețea a pieții mondiale s'a întins peste mări și țări. Nici un colț al lumii nu a rămas neatins de misionarii mărfurilor. Un secol și jumătate a fost suficient pentru a deschide toate granițele formate în decursul a mii de ani.

Acum în urmă, în ultimii zece ani, această puternică cetate a suferit un nou atac, al autarhiei și restricțiilor la import. Multiplicitatea măsurilor luate, pedepsele grele aplicate celor ce eșiau în marea cetate internațională, inventivitatea nesfîrșită a oamenilor de știință, obișnuiseră pe mulți cu ideia că piața mondială a dispărut sau este pe cale să dispară. Și tocmai atunci cînd victoria economiilor naționale împotriva pieții mondiale părea desăvîrșită, criza din 1937 a dat prima dezmințire comunicatelor oficiale. Cu excepția Germaniei și Rusiei, criza a izbucnit în toată lumea în August-Septemvrie 1937, a înregistrat un maxim în Ianuarie-Februarie 1938, s'a terminat în August-Septemvrie 1938 și de atunci situația s'a ameliorat în toate țările. La 1 Septemvrie 1939 a isbucnit al doilea război european. Trei State puternice au mobilizat și deși celelalte puteri europene s'au declarat neutre, toate au mobilizat încă din primele zile ale războiului. Mai mult, unele țări transoceanice, au procedat imediat la întărirea forței armate, pentru a evita ca războiul „să se mute de pe Rhin pe Misisipi". Deci toată lumea scoate din procesul de producție un număr considerabil de lucrători, iar cei care rămîn, trebue să muncească pentru a-i întreține cu armament, echipament și alimente. Cu diferența distrugerilor și a consumului de munițiuni, nicio țară nu scapă de consecințele economice ale războiului. Sărăcia ca și bunăstarea, sunt fenomene mondiale indiferent dacă este pace sau război. Vremea cînd neutrii se putea îmbogăți pe socoteala beligeranților, a dispărut pentru totdeauna.

Piața mondială născută în parte din diviziunea naturală a globului, într'o perioadă cînd toate materiile prime sunt necesare producției, este o realitate atît de profundă, încît primele mișcări însemnate ale celor două partide în luptă, sunt în vederea expansiunii economice, nu militare. In timp ce Marea Britanie stabilește „vămi" în toate mările lumei, Germania ia măsuri militare, ca să-și asigure contactul cu cetatea distrusă. De unde în războaele trecute operațiunile militare aveau precădere, de astă dată acestea sunt și vor fi duse pentru a stabili legătura cu sursele de materii prime. De aceia, războiul actual, isvorît din nevoia de a restabili unitatea economică sub conducerea unui grup sau altul de State, din asfixia progresivă

a autarhiilor şi ţărilor liberale, poate lua drumuri nebănuite altă dată. Pentru a construi armament şi a întreţine milioane de soldaţi, nicio ţară nu dispune de toate materiile prime. Nu este exclus să vedem armata mergînd la sute de chilometri, pentru a lua produse necesare unui front occidental oarecare. Interdependenţa economică a Statelor poate îndrepta armatele spre regiuni care astăzi se aşteaptă la bunele vremuri ale neutralităţii. Victoria va fi a aceluia care va ocupa insezisabila cetate a pieţii mondiale.

Atunci cînd schimbul internaţional de mărfuri se micşora sub influenţa conversaţiilor diplomatice, graniţele au început să se deschidă sub presiunea tunului. Aşa s'a deschis pe vremuri piaţa asiatică, aşa s'a procedat în America şi Africa. Forţele oarbe ale lumii împing oamenii. Acolo unde raţiunea nu le-a putut elimina, realitatea profundă a pieţii mondiale intră în conştiinţele lor, odată cu necesităţile inexorabile ale războiului. După acest cataclism, nimeni nu va mai încerca probabil vreodată să nege unitatea economică a globului. Deşi lupta a început prin măsuri destinate să se separe cît mai adînc o ţară de alta, primele sforţări sunt destinate expansiunii pieţii interne, pînă la limitele pieţii mondiale.

ECONOMIA ŢĂRILOR NEUTRE

In afară de imensele sarcini fixe pe care ţările neutre trebue să le suporte din cauza mobilizării permanente la care sunt silite de împrejurări, este neîndoelnic că vor avea de suportat şi alte cheltuieli neaşteptate. In primul rînd, costul combustibilului şi transportului tinde să se mărească pe măsură ce frontul cere cantităţi din ce în ce mai mari de produse petrolifere şi mijloace de transport. Dacă luăm ca bază de calcul consumul de produse petrolifere la sfîrşitul războiului trecut, este sigur că producţia mondială actuală va deveni curînd insuficientă pentru a asigura toate fronturile. Independent de distrugerile sau scăderile voluntare pe care războiul le va antrena, este sigur că oferta va deveni prea mică faţă de cerere. Deci preţurile se vor urca şi prin aceasta se va stimula producţia şi consumul de cărbuni.

De altă parte, numărul şi capacitatea vapoarelor de mărfuri se micşorează, prin dispariţia din circulaţie a vaselor germane şi a multor ţări neutre, care nu vor să suporte riscul scufundării. Tot odată, imensa flotă comercială franco-britanică fiind rechiziţionată şi la dispoziţia comandamentului militar, numărul vaselor disponibile pentru comerţul ţărilor neutre se reduce în proporţii foarte mari. In fine, războiul submarin, a provocat şi va mai provoca urcări simţitoare ale asigurării şi salariilor echipagiilor. Observaţii similare se pot face în ce priveşte transportul feroviar. In afară de cazurile unor transporturi recunoscute de interes militar, toate celelalte vor suferi în mod fatal influenţa războiului, adică se vor efectua cu întîrziere şi la preţuri ridicate.

Dificultăţile pe care războiul le pune în calea transportului, confiscarea probabilă de către unii beligeranţi a unor materii prime pe care le monopolizează sau le vor monopoliza (nickel, etc.), precum şi costul lor ridicat, vor impune multor ţări neutre să restrîngă simţitor producţia în unele sectoare ale economiei naţionale. De asemeni, imposibilitatea de a găsi maşinile şi piesele de schimb necesare, le vor sili să le producă la preţuri de cost ridicate.

De aceia, ţările neutre şi în particular cele europene, trebue să abandoneze imediat prejudecata îmbogăţirii prin neutralitate şi să procedeze la reglementarea strictă a producţiei consumului şi circulaţiei mărfurilor în interior şi la monopolizarea comerţului exterior. Altfel, cheltuielile de mobilizare şi pierderile suferite prin aceasta, conjugate cu urcarea vertiginoasă a preţurilor de cost, ar putea antrena efecte inflaţioniste, cu consecinţe incalculabile. Cu cît o ţară este mai expusă şi dispune de rezerve mai restrînse, cu atît pericolul este mai mare şi măsurile de organizare trebue să fie mai generale.

ANDREI ŞERBULESCU

CRONICA MILITARĂ

PRIMA FAZĂ STRATEGICĂ A RĂSBOIULUI

Eşecul tratativelor duse în vederea încheierii pactului politic şi militar tripartit, anglo-franco-sovietic, a dat păcii lovitura de graţie. In clipa cînd scriem aceste rînduri, după agresiunea comisă împotriva Poloniei şi a respectării obligaţiilor de asistenţă contractate de către Anglia şi Franţa, vîlvătaiele răsboiului au şi cuprins patru ţări mari din Europa: Anglia, Franţa, Germania şi Polonia.

Vom încerca să desluşim în rîndurile ce urmează, cîteva din marile probleme strategice pe care le ridică teribila isbucnire a pojarului european.

Din nou Europa şi lumea întreagă a intrat într'o grozavă fază istorică, în care raţiunile strategice, isvorîte din raporturile de forţă, primează asupra oricăror altor factori sau considerente. Cît de trist şi de crud pentru soarta omenirii, că în clipele culminante de ieri, cînd pacea mai putea fi încă solid garantată, considerentele strategice n'au fost luate în considerare în toată puritatea lor, aşa cum ele vor trebui să fie luate de azi înainte, *nolens, volens!* Esenţa strategică a răsboiului ce a început, poate fi cu greu schiţată, în liniile ei mari şi înfăţişată în diferitele ei ipoteze, dacă nu este în prealabil exact determinată diagnoza eşuării tratativelor, care ar fi putut impune menţinerea păcii. Se ştie că pe terenul conversaţiilor militare concrete au eşuat negocierile diplomatice dintre blocul anglo-francez şi Soviete. Revista influentă engleză „New Statesmen and Nation", caracterizează foarte bine în ultimul ei număr filmul diplomatic fatal, care a făcut posibilă deslănţuirea răsboiului:

„Cînd după 15 Martie, guvernul sovietic a propus întrunirea unei conferinţe a ţărilor ataşate păcii, Chamberlain şi Daladier ar fi trebuit să înţeleagă că aceasta era ultima posibilitate oferită puterilor apusene. Refuzul hotărît al guvernului polonez de a îngădui armatelor sovietice să treacă prin teritoriul polonez, n'a prea putut să facă guvernul sovietic să creadă în eficacitatea frontului puterilor pacifice, chiar dacă acest front ar fi fost creiat. In asemenea condiţii, a rămîne fidel unei încercări de alianţe, în conducătorii cărora Uniunea Sovietică a avut temeiu să nu se încreadă, a părut mai riscat decît ducerea unei politici de balansare, în afara presupusei alianţe.

„Incepînd din 15 Martie, Anglia ar fi putut să făurească un front efectiv de pace, pe calea unei alianţe largi cu U. R. S. S. Am fost contra unei asemenea alianţe atunci cînd ea putea fi încheiată. Am împrăştiat suspiciuni şi acum recoltăm fructele amare. Ar fi grotesc să subestimăm toată seriozitatea situaţiei actuale. Ea a apropiat primej-

dia de răsboiu, a încurajat pretenţiile conducătorilor Germaniei şi în acelaşi timp, a pus ţările apusene în faţa obligaţiilor lor, pe care ele nu le vor putea evita şi pe care ele le vor putea îndeplini cu greutate".

Scrise înaintea isbucnirii răsboiului, rîndurile de mai sus ale revistei engleze au ochit în plin miezul realităţii. Susţinînd Polonia în refuzul ei de a accepta o colaborare militară serioasă cu forţele vecinei ei dela Răsărit, diplomaţia engleză a arătat că nu urmărea ca ţel principal făurirea temeinică a frontului păcii, ci combinaţii labile de circumstanţă, susceptibile a fi întoarse eventual contra marelui aliat răsăritean! In urma acestei atitudini, pacea era iremediabil compromisă, răsboiul inevitabil. Rusia Sovietică nu putea să aibă de ales între frontul păcii şi pactul de neagresiune cu Germania, pentru simplul motiv că făurirea unui asemenea front fusese împiedicată independent de voinţa ei şi din cauza neîncrederii suspecte nutrite la adresa ei. Ea a fost astfel pusă în situaţia de legitimă apărare.

Nu i-a mai rămas decît să se asigure împotriva antrenării ei în răsboiu în condiţii dubioase, sau chiar a devierii agresiunii în direcţia ei. In acest scop, a fost încheiat pactul de neagresiune germano-sovietic. Acesta din urmă a isvorît ca o consecinţă a înmormîntării şanselor de pace. Neputînd fi în acelaş timp şi cauză şi efect, el nu poate fi considerat deci în niciun caz ca un factor care a grăbit deslănţuirea răsboiului. Dimpotrivă, acceptat de Rusia Sovietică, numai în urma constatării reticenţelor diplomaţiei engleze, care lăsau în mod inevitabil drum deschis isbucnirii răsboiului, el a avut deocamdată ca rezultat cel puţin limitarea amploarei răsboiului în răsăritul european.

Am insistat asupra semnificaţiei politice pe care a avut-o pactul de neagresiune germano-sovietic, pentrucă de natura sa intrinsecă depinde una din laturile strategice cele mai improtante ale evoluţiei noului răsboiu european (şi poate mondial), ce a început. Intr'adevăr, prin isbucnirea ostilităţilor, situaţia a căpătat un aspect nou: pentru ambele părţi beligerante, neutralitatea Uniunei Sovietice a devenit dintr'odată o mare necunoscută. O Polonie strîmtorată de desfăşurarea ostilităţilor, va mai putea ea acorda întâietatea reticenţelor isvorîte din prejudecăţi politice? Va mai putea ea, nu să refuze ajutorul militar oferit de o putere atît de însemnată, ca vecinul ei dela Răsărit, dar să se abţină de a nu cere, implora acest ajutor militar? E greu de crezut. Pe de altă parte, putea-va tolera Uniunea Sovietică eventuale succese sdrobitoare ale Germaniei în răsăritul european, atunci cînd ea va fi în deplină posesie a forţelor ei proaspete şi neatinse, iar marea putere centrală agresoare istovită de eforturile depuse într'un răsboiu pe două fronturi? Foarte improbabil. De sigur, totul depinde de modul în care vor evolua ostilităţile. Dar de pe acum se poate prevedea că s'ar putea uşor ivi cazul, în care Polonia, împreună cu aliatele ei dela Apus, să fie nevoite să ceară ajutorul militar, pe care ele au refuzat să-l admită în mod prealabil, pecetluind astfel soarta păcii şi lăsînd deschise zăgazurile pentru revărsarea oribilei conflagraţii europene. Ce teribilă răspundere se va revela atunci în faţa istoriei! De altfel, refuzul despre care vorbim, reprezintă, din toate punctele de vedere, un pas politic extrem de nenorocit, mergînd chiar în contra intenţiilor care i-au dat naştere. Intr'adevăr, ce scop putea avea înlăturarea ajutorului militar sovietic, dacă nu dorinţa de a nu se îngădui acestui Stat o importantă creştere a posibilităţilor sale de acţiune în cadrul internaţional? Care este însă rezultatul final? Azi Rusia sovietică este neutră, iar pe măsură ce ostilităţile vor creşte în intensitate şi în amploare fiecare tabără beligerantă va simţi dorinţa şi nevoia de a o atrage de partea ei. Dispunînd de o forţă armată neîntrecută, nici cantitativ, nici calitativ, de vreo altă putere europeană, cu forţe proaspete, ea va avea o po-

ziție internațională extrem de favorabilă, pe care va ști s'o valorifice. Dintr'un aliat puternic, ea a fost astfel transformată într'un viitor arbitru, așezat într'o poziție incomparabil mai întărită. Și cînd ne gîndim că pentru a ajunge la acest rezultat lamentabil din punctul ei de vedere, diplomația premierului englez Chamberlain a ruinat șansele închegării frontului păcii, care ar fi evitat cu siguranță groaznicul măcel, tăind agresorilor dela prim început, orice speranță în victorie!

Așa dar, pentru o perioadă de timp, a cărei durată va fi în funcție de cursul ostilităților, raporturile de forță strategice ale actualului răsboiu european comportă necunoscuta evoluției neutralității sovietice și aceea a celorlalte țări europene răsăritene limitrofe. Singurul punct de orientare în această privință este certitudinea că zona răsăriteană a continentului, nu va putea sta impasibilă în fața unei eventuale ruperi a echilibrului european, cauzate de eventuala creștere nemăsurată a forțelor puterii care a dat semnalul ostilităților.

Nu e îngăduită nicio iluzie, cu privire la posibilitatea desfășurării scurte și a terminării fulgerătoare a răsboiului. Insăși doctrina militară germană din ultimii ani, este categorică în această privință, nemai vorbind de experiența recentă atît de instructivă a răsboiului spaniol. Colonelul german de Stat-Major *Thomas*, declara fără codire în oficialele „Kriegswirtschaftliche Jahresberichte" (1936):

„Concepția falșă a răsboiului fulgerător ne-a dus deja odată la ruină. In epoca tancurilor și a avioanelor de luptă n'ar trebui să ne lăsăm furați de mirajul unui răsboiu rapid" (p. 16). De asemeni, remarcabilul autor austriac *Possony*, în a sa vestită carte „Wehrwirtschaft des totalen Krieges", („Economia armată a răsboiului total"), apărută în 1938, a dovedit extrem de puținele șanse ale unei campanii vijelioase de scurtă durată. Remarcînd că flotele aeriene adverse, se cam egalează, că deciziunea nu poate fi obținută pe calea aerului, că mijloacele de apărare pasivă au atins o mare perfecție el face următorul raționament: „In sfîrșit, în eventualitatea cea mai bună, un locuitor dintr'o mie, poate deveni un bun aviator și proporția este și mai mică, cît privește conducătorii de tancuri. De altfel, de cele mai multe ori, e vorba de aceiași indivizi: este rar într'adevăr, de a vedea un soldat inapt de a servi într'un tanc, în stare să devină un bun aviator. Dacă ținem seama de pierderile suferite în timpul instrucției, dacă socotim doi piloți instruiți pentru un aparat și doi conducători pentru un tanc, în sfîrșit dacă lăsăm o marjă pentru pierderile inevitabile din timpul răsboiului, vom vedea că nu prea există un Stat în stare să furnizeze personal pentru mai mult de 10 pînă la 20 de mii de tancuri și de avioane. Ori, acest număr de mașini de distrugere ar fi fără îndoială insuficient pentru a aduce deciziunea. Iată pentruce, *cînd forțe economice și morale adverse se echilibrează, o victorie rapidă este imposibilă, dat fiind că rolul apărării continuă să fie dominant, și că blocus-ul poate fi pe viitor, ca și în trecut, o armă de o importanță capitală*", (p. 72). După avizul experților militari germani, sorții de realizare ai unui răsboiu fulgerător, sunt așadar foarte reduși, pentru a nu spune inexistenți.

Date fiind forțele imense intrate în joc, răsboiul actual va avea, întru cît privim din punctul de vedere exclusiv strategic o lungă durată. Un singur factor poate provoca terminarea pripită a vărsărilor de sînge: intervenția voinței populare în țara al cărei guvern n'a ezitat să declanșeze oribilul măcel. Timpul va arăta dacă această ipoteză va lua chip de realitate, într'un soroc mai scurt decît cel din 1914!

Care este dispoziția raporturilor de forțe și eventualele mișcări strategice ce pot fi prevăzute cel puțin pentru prima fază a ostilităților? Prin intrarea Angliei și a Franței în răsboiu, Germania nu mai

dispune pentru frontul ei răsăritean decît de o armată de un milion de oameni, echipată după ultimul strigăt al tehnicei militare. Polonia la rîndul ei poate opune un efectiv egal, înzestrat însă cu un armament, cel puțin cantitativ, mai inferior. Germania se află în postura răsboiului de mișcare, de cucerire, și se știe că forțele ofensive trebue să întreacă serios forțele defensive pentru a putea impune ruperile de fronturi. Va fi suficientă superioritatea actuală de armament germană pentru a sdruncina serios rezistența poloneză? Deoarece și armata poloneză dispune de material serios, efectivele ce se înfruntă pe acest front fiind egale, problema pusă constituie un mare semn de întrebare. In afară de aceasta, mersul operațiilor de pe frontul germano-polonez va fi direct înrîurit de evoluția ostilităților pe fronturile apusene. Și aici situația va mai necesita încă multe clarificări.

Intr'adevăr, pentru a veni efectiv în ajutorul Poloniei atacate, blocul anglo-francez ar trebui să deslănțuie o ofensivă puternică în sectorul apusean al teatrului de răsboiu, urmărind astfel fixarea la Vest a celei mai importante fracțiuni din forțele armate germane. Ofensi limitată în planul aerian, deși ar putea provoca pagube importante în organizarea economiei de răsboiu, oricît de puternică ar fi ea, nu va putea fi socotită eficace în această privință. Ea ar lăsa la dispoziția comandamentului german un surplus de forțe de infanterie și artilerie, și de formații blindate, care ar putea opera în toată voia pe frontul polonez. Dificultatea e mare căci singura cale de acces a unei ofensive terestre franco-engleze împotriva Germaniei, este reprezentată de frontiera renană, străjuită deoparte și de alta de faimoasele linii de fortificații Maginot și Siegfried. Cel puțin în prima fază, a răsboiului fază a cărei durată depinzînd de mulți factori ar fi greu de prevăzut, o ofensivă frontală împotriva unuia dintre aceste două cordoane de fortificații, ar constitui o întreprindere extrem de hazardată, sortită aproape cu siguranță eșecului și aproape imposibil de efectuat, din cauza neînchipuitelor jertfe de sînge pe care le-ar cere. Nu este exclus ca în general o asemenea abordare de front a acestor linii să trebue să fie evitată în tot cursul răsboiului, sforțările statelor-majoare îndreptîndu-se în direcția obținerii unor rezultate în alte sectoare, rezultate, care să facă posibilă înhățarea acestor linii din flanc, sau cine știe, întoarcerea lor. In orice caz, chiar dacă ofensivele frontale în această zonă nu vor putea fi evitate, ele vor fi pornite numai cînd o tabără beligerantă va începe să dea semne de istovire și cînd producția de muniții va atinge eventual asemenea proporții gigantice, încît se va putea pune problema vulnerabilității acestor labirinte moderne. In momentul de față, la începutul răsboiului, asemenea operații strategice sunt însă cu desăvîrșire excluse.

Singurele orizonturi către care trupele blindate și infanteriile anglo-franceze s'ar putea îndrepta pentru a aborda în mod ofensiv Germania, ar fi la Nord, Belgia și Olanda, în direcția cărora granițele germane nu sunt fortificate și la Sud, Italia. Nu mai este, de pildă, secret pentru nimeni, faptul că planul de operații al statului-major franco-englez, comporta din primul moment o ofensivă fulgerătoare, în josul Alpilor italieni, urmărindu-se prin această mișcare strategică scoaterea Italiei din arena de luptă și crearea bazelor necesare unei ofensive ulterioare împotriva Germaniei, prin ocolirea liniei Siegfried. Neutralitatea italiană, aprobată în mod ostentativ de cancelarul Germaniei, după ce pactul militar italo-german din primăvară prevăzuse imediata intrare în răsboiu a ambelor puteri, are aerul tocmai de a contracara planurile ofensive franceze. Prin menținerea neutralității italiene, comandamentul german cîștigă pe toate planurile: este scutit de obligația de a furniza ajutorul serios ce i-ar datora Italiei atacate

pe la Nord; sustrage comandamentului anglo-francez cîmpul de operaţii în care acesta din urmă şi-ar putea desfăşura cu şanse de victorie primele ofensive; în sfîrşit, foloseşte Italia neutră ca o poartă minunată de aprovizionare.

Care va fi reacţiunea blocului anglo-francez în faţa acestui calcul german? Va provoca el intrarea forţată a Italiei în răsboiu, după ce va fi depus toate sforţările pentru a o atrage pe aceasta din urmă împotriva Germaniei, cum fu cazul în 1914? Sau se va acomoda cu situaţia de fapt, şi va pune în aplicare un plan de operaţii care să ţină cont de neutralitatea italiană? In acest caz, ar rămîne calea ofensivii prin Belgia şi Olanda. Vor admite însă aceste ţări să renunţe la neutralitatea lor. Dacă nu, fi-vor ele supuse presiunii brutale anglo-franceze? Ele îşi dau seama de gravitatea situaţiei şi au mobilizat. Hotărî-vor Anglia şi Franţa să se limiteze un timp oare care la ofensiva aeriană sau economică împotriva Germaniei? Cît va putea în acest caz rezista frontul polonez? Trebuie remarcat că situaţia strategică e exact inversă comparativ cu cea din 1914. Atunci, Germania a fost acea care a deslănţuit ofensiva năpraznică la Vest, iar Rusia ţaristă prin ofensiva ei plină de atîtea reversuri a încercat să provoace uşurarea presiunii nemţeşti exercitate asupra Franţei. Astăzi, dimpotrivă, frontul răsăritean polonez este acela care preîntîmpină avalanşa ofensivei germane, comandamentul german adoptă o atitudine defensivă la Vest şi cade în sarcina Franţei şi a Angliei să contrabalanseze prin activitatea lor ofensivă expansiunea militară germană pe frontul răsăritean.

Soluţia adoptată de comandamentul anglo-francez în privinţa modalităţii deslănţuirii ofensivii apusene împotriva Germaniei va determina cursul şi caracterul operaţiilor din prima fază a răsboiului, ce însîngerează abia după trecere de douăzeci şi unu de ani, din nou, Europa.

V. NICOLAU

CRONICA PLASTICĂ

PARTICIPAREA NOASTRĂ LA AL XV-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE ISTORIA ARTEI

Al cincisprezecelea congres de istoria artei s'a ţinut la Londra, între 24 şi 29 Iulie curent. Hotărît acum trei ani la congresul din Zürich, în condiţii mult mai priincioase, pînă în ultimul moment nu s'a putut şti dacă împrejurările politice nu vor sili pe organizatori să-l amîne, pentru o dată mai favorabilă. Comitetul executiv britanic, în capul căruia se găsea unul din cei mai cu autoritate directori de muzeu din Marea Britanie, Sir Eric Maclagan, şi care avea de secretar pe Leigh Ashton, un om metodic, conservator învăţat şi, pe deasupra, cu o mare experienţă administrativă, nu şi-a pierdut curajul şi încrederea. El a fost răsplătit pentru aceasta de frumoasele rezultate obţinute: 1° o participare numeroasă şi aleasă, în mijlocul căreia se găseau iluştri critici şi istorici de artă; 2° comunicări multiple şi interesante, care au ocupat cele şase zile, cît a ţinut congresul. In afară de aceasta, o atmosferă de caldă colegialitate a domnit tot timpul, poate ca un răspuns la felul cu adevărat excepţional în care s'a exprimat cunoscuta ospitalitate engleză. Pentru cine pentru prima dată lua contact cu Anglia şi constata cordialitatea ce domneşte obicinuit în orice recepţie din acea ţară, felul în acelaş timp simplu şi nobil, în care totdeauna gazda se achită de obligaţiile sale, frumuseţea decorului, cel natural şi cel creat de om, tactul şi delicateţa de suflet a unui popor deprins să trăiască o elegantă viaţă de societate şi în mijlocul celor mai rare opere de artă, primirea ce ni s'a făcut, a lăsat impresii neşterse. Pentru a da un exemplu, între multe altele, despre tactul organizatorilor, este destul să menţionez că, în genere, puţini au fost cei cărora li s'a acordat o mai binevoitoare atenţie ca Germanilor şi Italienilor, destul de puţini numeroşi de altminteri — nu celor ce locuesc azi în străinătate, ci celor rămaşi în ţara lor, — cînd se ştia mai de oricine că răsboiul bătea la uşe.

Dintre Romîni, deşi mai mulţi fuseseră înscrişi, n'au fost de faţă de cît d-l Alex. Busuioceanu şi cu mine. Amîndoi am prezentat cîte o comunicare, ascultată cu atenţie de auditor: d-l Busuioceanu despre „O operă de Murillo regăsită: El Cuadro de las Sombras"; eu despre „Perzistenţe ale artei Evului Mediu şi ale Renaşterii în arta ţăranului Romîn".

N'am putut asista la comunicarea colegului meu. Rezumatul ei, redactat de d-sa şi publicat în repertoriul comunicărilor congresului, cum şi articolul din Romînia dela 3 August, conceput probabil după date procurate tot dela d-l Busuioceanu, ne permit să ne facem o idee precisă despre conţinutul şi valoarea acestei comunicări. Este vorba de un tablou de Murillo, a cărui urmă se pierduse. El era menţionat în catalogul colecţiei regale, pe care Leo Bachelin îl redactase în 1898, însă nu se ştia cu ce ocazie fusese executat de celebrul pictor spaniol. D-l Busuioceanu, a izbutit să ne arate că e vorba de o lucrare importantă, produsă într'un moment hotărîtor din viaţa maestrului, cînd acesta devenise preşedinte al academiei de artă din Sevila. In chipul acesta, lista operelor lui Murillo se întregeşte cu un tablou semnificativ, pe care avem satisfacţia să-l ştim la noi, în ţară, alături de alte numeroase opere mari ale şcoalei spaniole. Oricare cercetător nou al picturii secolului al XVII-lea va fi recunoscător d-lui Busuioceanu, de a fi împrospătat şi precizat afirmaţia din catalogul lui Bachelin [1]).

Cu această ocazie, să-mi fie permis a spune cîteva cuvinte despre valoarea acestui catalog, tipărit numai în cîteva exemplare şi distribuit gratis, ceea ce a avut drept rezultat că el n'a pătruns în bibliotecile şi institutele de artă, unde ar fi putut fi cu folos consultat. Bachelin nu era un „specialist", de sigur. El era însă un om de gust, un amator de pictură luminat şi cu multă experienţă, crescut într'un mediu de artişti şi gata să ia cu succes condeiul ca să se exprime. Felul său de tratare, curgător şi uneori chiar elegant, poartă totuşi pecetea vremei în care apare: el denotă o supărătoare, pentru publicul de azi, tendinţă la descripţia literară. Păcatul acesta, dacă păcat este, e însă curent multor critici din acea vreme; îl găsim la Théophile Gautier, de pildă, strălucitul curierist artistic, la Taine şi, mai aproape de timpul nostru, chiar la Adolfo Venturi. Dar care catalog, redactat cam acum cincizeci de ani, nu ne pare azi învechit? Ar fi trist dacă, după un atare interval, cu studiile ce s'au întreprins de atunci încoace, epoca noastră n'ar fi în stare să adaoge nimic la cele spuse mai înainte. Afirmaţiile lui Bachelin, cum se poate oricînd dovedi, sînt mai

[1]) Această cronică a fost scrisă mai înainte ca să apară articolul meu din „Universul" (23 Sept.) şi rectificarea d-lui Busuioceanu cu privire la acel articol (25 Sept.). Credeam, vorbind despre comunicarea d-lui Busuioceanu, că oricine va recunoaşte obiectivitatea celor afirmate de mine. Văd că m'am înşelat. Deşi am recitit cu atenţie darea mea de seamă, întîmpinarea d-sale şi textul lui Bachelin, nu cred că am să-mi imput nimic. Termenii „nou" şi „necunoscut" au în istoria artei un sens bine definit, care exclude posibilitatea ca o pînză citată de cineva sub numele precis al unui artist sau numai atribuită lui să mai poată fi considerată ca nouă şi necunoscută, chiar dacă s'ar fi adus asupra ei mai multe preciziuni, decît se găseau în lucrarea sau catalogul care o menţionase mai înainte. Bachelin publicase în 1898 tabloul de Murillo, de care e acum vorba, sub numele acestui artist. Prin urmare el nu mai putea fi „necunoscut", nici „nou" în 1939.

Că această lucrare nu e citată de cei care au făcut catalogul operei lui Murillo (de fapt unul singur e mai important, A. Mayer, în Klassiker der Kunst, celelalte monografii mai cunoscute fiind anterioare ca dată catalogului lui Bachelin) arată numai că biograful nu cunoştea întreaga bibliografie (ceea ce ne miră din partea unui om aşa de serios ca Mayer), opera nu fusese menţionată.

Toate acestea nu micşorează cu nimic celelalte merite reale ale contribuţiei d-lui Busuioceanu, care a reuşit, după cum se pare, să determine ocazia în care tabloul a fost pictat — numirea lui Murillo ca preşedinte al Academiei de Arte din Sevilla, pusă de Mayer în Thième şi Becker la 1660 — deci să-l încadreze precis în activitatea maestrului. Şi, în ce mă priveşte, nu mai am nimic de adăogat.

totdeauna serioase şi merită consideraţie. Ele sînt în mare parte bazate pe atribuţii vechi, care însoţeau operele, azi în colecţia regală, în diversele ocazii cînd ele au apărut în comerţ. Şi de data aceasta, cu ocazia tabloului lui Murillo, ca şi în alte dăţi, s'a putut verifica justeţea lor.

Comunicarea mea se referea la un caz concret de origină cultă a unor motive de artă populară. Sînt unii cercetători care nu admit că în arta populară există alte motive sau teme, de cît cele spontan inventate de ţăran. Alţii, tot aşa de exclusivi, pretind că toate motivele actuale din arta satelor au trebuit să fie, o dată, întrebuinţate de arta cultă. Ele au dispărut din aceasta şi-au rămas azi numai în arta ţărănească, primite de ea cu oare care modificări şi de cele mai multe ori sub o formă degenerată. Adevărul însă este la mijloc. Sînt exemple sigure şi de un caz, şi de celălalt. Astfel, cred că am putut preciza că anume ornamente, derivate dintr'un sistem de romburi, care se constată în Apus, prin exemple destul de sigur datate, încă din sec. al XII-lea, şi care s'au întins în timp pînă la Renaştere şi în spaţiu pînă aproape de noi, au rămas şi se găsesc astăzi în ceapsele sau găteala capului Bănăţencelor. De asemenea, tehnica şi modelele broderiei pe muchea cutelor, tehnică şi modele ce se întîlnesc în costumul oamenilor Renaşterii, mai în tot Apusul, după cum se vede din nenumărate portrete, unele reprezintînd Regi sau nobili, altele figuri din tablourile religioase, se păstrează astăzi la noi, în Ardeal, în regiunea atît de interesantă a Haţegului, pînă către Sibiu şi mai departe.

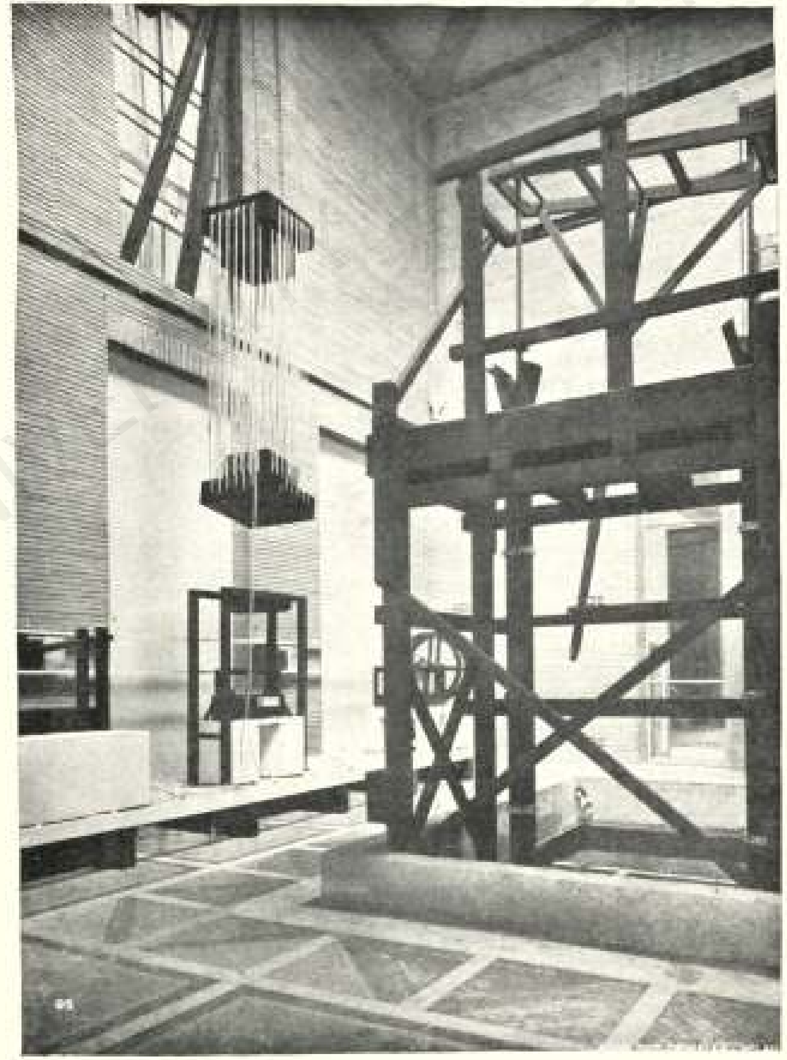
MARILE EXPOZIŢII DE ARTĂ ALE SEZONULUI INTERNAŢIONAL

Niciodată ca în vara trecută n'am avut, în acelaş timp, mai numeroase, mai variate şi mai frumoase expoziţii de artă. Cu toată nesiguranţa timpurilor şi svonurilor de războiu, care începuseră să circule încă din primăvara trecută, Statele, unele după altele, poate şi din dorinţa de a intensifica turismul, s'au întrecut în organizarea acestor mijloace sigure de atracţie a străinilor. Italia ţine fruntea cu cele trei mari retrospective: Veronese la Veneţia, Leonardo da Vinci la Milano, şi epoca Medicişilor la Florenţa. Fie care din ele, în alte timpuri, ar fi fost suficientă pentru a deştepta atenţia nu numai a criticilor de artă şi a istoricilor, dar şi a oamenilor doritori de a se instrui. Elveţia, care obicinuit se mulţumeşte să ofere admiraţiei călătorilor vederile munţilor şi lacurilor sale, de data aceasta organizase şi ea nu mai puţin de trei expoziţii, din care una cu adevărat senzaţională, aşa cum multă vreme, chiar în timp de pace, nu va mai cunoaşte Europa: cea a operelor spaniole, în special a celor aparţinînd muzeului Prado, care fusese salvate de furia războiului. Expoziţia naţională din Zürich, fără să pretindă a se compara cu cea de la Geneva, unde se găseau capodoperele venite din Spania, a lăsat o profundă impresie vizitatorilor, chiar dacă ne mărginim, cum e intenţia noastră, la artele plastice dela Kunsthaus. Aci, sub titlul: Zeichnen, Malen und Formen, adică realizări în desen, în pictură şi în sculptură, se putea trece în revistă toată evoluţia artei născută pe pămîntul Elveţiei, din vremea Romanilor pînă astăzi. In sfîrşit, la Berna, în muzeul de artă modernă, erau tablourile şi picturile mai importante, împrumutate de muzeul din Montpellier, unde, după cum se ştie, se găseşte o colecţie celebră, donată de Bruyas, un distins amator dintr'a doua jumătate a secolului trecut, prieten cu cei mai mari artişti ai timpului, mai ales cu *Delacroix* şi *Courbet*.

Franţa, mai expusă decît alte ţări în cazul unui războiu, îşi îndreptase atenţia în alte direcţii. La Biblioteca Naţională se organizase totuşi o frumoasă expoziţie în legătură cu ocupaţiile omului determinate de anotimpuri. Pentru ea se adoptase titlul faimoasei opere a lui Hesiod, Munci şi Zile, les Travaux et les Jours. In acelaş timp, răspunzînd unei invitaţii a guvernului din Argentina, conservatorul picturii din muzeul Luvrului instala la Buenos-Aires cea mai completă colecţie de artă franceză ce s'a văzut vreo dată în afară de Europa. Tot în afară de Europa trebue să menţionăm secţia artistică, cea americană şi cea străină, dela marea expoziţie internaţională din New-York. La München, Germania invitase pe la mijlocul lui Iulie o seamă de critici şi de artişti, ca să asiste la deschiderea în casa artei germane, das Haus der Deutschen Kunst, a ceea ce ar corespunde cu Salonul anual din Paris, adică a producţiei din domeniul sculpturii, picturii, artelor grafice şi artelor aplicate, din cursul anilor 1938—1939. In dorinţa de purificare a oricărei expresii artistice şi literare, pentru a le face conforme doctrinei estetice oficiale a Reichului, inaugurarea expoziţiei lua o mare importanţă şi se făcea în prezenţa şefului Statului. Tot vara aceasta, Belgia s'a hotărît să comemoreze amintirea lui *Memling*, la Bruges, şi Olanda să prezinte la Amsterdam, o serie de picturi inspirate de Biblie, printre care străluceau bine înţeles, operele lui *Rembrandt*.

La această listă s'ar mai putea adăoga şi alte manifestări similare, mai mărunte, de caractere local, mai ales în Italia. Ele nu pot însă aspira să deştepte în publicul internaţional interesul pe care îl deştepta oricare din cele mai înainte menţionate. Le vom lăsa de o parte, ca şi pe cele pe care nu le-am putut vizita personal, adică pe care nu le-aşi putea descrie decît după spusele altora şi după cataloage.

Voiu începe cu Geneva. In localul muzeului de artă şi de istorie, după ce se scosese tot ce se găsea în etajul ultim, în sălile bine proporţionate şi clare ale acestei construcţii încăpătoare şi simpatice, fuseseră expuse cele 195 de opere, alese din comorile de artă expediate în vremea războiului de Guvernul republican spaniol. In total se încredinţase păstrării Ligii Naţiilor cam trei mii şase sute de tablouri, cîteva sute de statui şi peste cinci zeci de mii de obiecte de artă aplicată, piese de artă religioasă în cea mai mare parte. Nu putea fi vorba, evident, să se păstreze din ele, pentru a fi prezentate publicului din Geneva, decît numai o parte. Bine înţeles s'au reţinut cele mai renumite. Erau 24 de Greco, 38 de Goya, şi 33 de Velasquez, ca să nu vorbesc decît de cei mai mari maeştri spanioli, apoi toate tablourile de *Rafael*, cei mai renumiţi *Tiţieni*, printre care strălucea portretul călare al lui Carol V-lea, mai măreţ ca totdeauna în lumina potrivită sub care apărea la Geneva, întunecînd parcă şi pe *Velasquez*, cîţiva flamanzi, printre care faimoasa Coborîre de pe cruce de la Escurial a lui van der *Weyden*, cîţiva Ieronimus *Bosch*, Triumful Morţei al lui *Bruegel*, portretul lui însuşi de *Dürer* şi mulţi alţii. Niciodată nu s'au văzut împreună, învecinîndu-se pe zidurile unui muzeu, atîtea capodopere incontestabile căci, pe lîngă ceea ce provenea din Muzeul Prado, se adăogase pînze de *Goya*, provenite din colecţiile private, cum era portretul contesei Chinchon, lucrare încîntătoare, ce lumina întreaga sală, ori cele dela Academia San Fernando sau de la Escurial. Pe scări şi în cîteva săli, decorul era completat cu seriile faimoase de tapisgrii flamande din sec. XV şi al XVI-lea, printre ele cele cu subiecte din viaţa Mîntuitorului, pe fond de aur, ţesute din aur veritabil şi mătase, şi provenind din colecţia familiei regale, iar azi proprietatea Statului spaniol. In felul lor aceste tapiserii nu erau cu nimic inferioare tablourilor vechilor flamanzi, lîngă care erau atîrnate.

Leonardo da Vinci: Pompă realizată după o schiţă a maestrului. (Milano)

Veronese: Industria, decorație din Palatul Dogilor

Leonardo da Vinci: Una din sălile expoziției. (Milano)

Leonardo da Vinci: Machetă de biserică. (Milano)

Veronese: Fecioara cu sfinți

Senzaţia produsă de această expoziţie nu se va uita curînd. Deşi instalarea ei a fost extrem de costisitoare, ca şi asigurarea, tipărirea catalogului, reclama în toată Europa occidentală, gardianajul şi celelalte, în mai puţin de două luni, din intrări, se acoperiseră toate cheltuielile şi rămăsese şi un beneficiu net, atît de mare fusese afluxul vizitatorilor.

La Zürich se putea urmări, cum am spus, evoluţia artei elveţiene, bine prezentată, la Kunsthaus. In cadrul expoziţiei naţionale, în care Ţara şi Poporul elveţian apăreau sub trăsăturile lor cele mai caracteristice, ţara cu frumuseţile grandioase ale peizagiului, poporul cu toată energia şi cuminţenia de care a dat dovadă în cursul furtunoasei sale existenţe, pînă a ajuns la unirea şi echilibrul sub care îl întîlnim astăzi, arta forma o secţie importantă. Se impuneau admiraţiei mai ales acele ramuri ale ei legate de viaţa practică sau de cea religioasă, în special miniatura şi înluminarea, aurfăurăria, broderia, confecţionarea marilor altare, sculptate şi aurite sau pictate. Plafonul bisericii romanice dela Zillis, din sec. XII, oferea un exemplu cu totul excepţional, mai ales în starea de conservare în care se găsea, al unei perioade însemnate între toate, din care au rămas atît de puţine urme. Ca importanţă, el merită să fie pus alături de altarele bisericilor catalane, cu care are atîtea puncte comune. In plus, o expoziţie în care se pot întîlni portrete de *Holbein*, lucrări de Niklaus Manuel *Deutsch*, de Hans *Fries*, de *Urs Graf*, apoi vitraliile faimoase ale sec. al XVI-lea, arta unui *Liotard*, *Hodler*, August Band-*Bovy*, chiar *Böcklin*, este de sigur o expoziţie care contează, chiar pentru un public răsfăţat şi puţin blazat, cum este cel în vederea căruia sînt făcute aceste manifestaţii.

N'am putut vedea expoziţia pe care Florenţa a organizat-o spre cinstirea vechei şi celebrei familii, care a contribuit în aşa de mare măsură la gloria cetăţii de pe Arno. Am vizitat însă cu amănuntul atît „mostra" lui *Veronese*, cît şi pe cea de la Milano, consacrată progreselor făcute în Italia de ştiinţa pură şi de cea aplicată, pornind dela descoperirile lui *Leonardo* da *Vinci*, şi pînă astăzi. Ideea acestei manifestaţii, foarte original concepută, cred că revine profesorului Carlo Emilio *Ferri*. El a imaginat posibilitatea realizării practice a tuturor maşinilor şi aparatelor desinate de genialul artist şi răspîndite în numeroasele sale manuscripte. In vre-o două zeci de săli mari, ai căror pereţi erau decoraţi cu figurile mărite de cîteva zeci de ori ale tutulor invenţiilor lui *Leonardo*, însoţite de textul explicativ, în acea scriptură enigmatică care nu se poate citi decît în oglindă, fiind intenţionat inversată, se găseau în plină activitate fel de fel de mori, de pendule, de pompe, de maşini de tot felul — printre care cele de sburat şi armele de atac curioase şi realizate numai în vremea noastră. In alte săli erau machetele diverselor clădiri desinate de el, dar neconstruite nici odată, ori planşele anatomice, cu cele mai curioase specii de plante, cu fosilele descrise şi desinate de autor. In sfîrşit, în mai multe alte săli, ingenios prezintate, desenurile şi picturile lui, una mai celebră ca alta. Această parte a expoziţiei era precedată de un lung coridor, în care se găseau operele predecesorilor şi urmată de o înşirare de săli cu lucrări de elevi şi imitatori ai lui *Leonardo*. Nu odată, parcurgînd această secţie, ne-a venit în minte scrisoarea faimoasă, prin care genialul artist îşi oferea serviciile lui Ludovico Moro şi în care scotea în relief mai ales cunoştinţele şi darurile sale de inginer civil şi militar, adăogînd, cu ceea ce s'ar putea lua ca o prefăcută modestie, că ştie picta, desena şi sculpta „tot aşa de bine ca oricare altul". In realitate, exprimîndu-se astfel, el nu spunea decît adevărul, cum orice vizitator al expoziţiei se putea convinge astăzi.

Expoziţia *Veronese* completa în felul cel mai fericit imagina Veneţiei artistice în sec. XVI, lăsată de faimoasele „mostre" consa-

crate lui *Tițian* și lui *Tintoretto*, anii trecuți. Marele decorator era poate și mai greu de prezentat decît iluștrii săi contemporani. Chiar și un palat, cum este Cà Giustinian, pare prea sobru pentru ca pe zidurile lui să se poată desfășura cortegiile splendide, imaginate de *Veronese*, poate cea mai strălucitoare sărbătoare a ochiului din toată istoria picturii. Rodolf Palluchini a făcut minuni; totuși, cu toată valoarea operelor expuse și prezentarea lor impecabilă, nu se puteau uita plafoanele palatului Dogilor și celelalte lăcașuri, unde Veronese fixase pînzele sale. Din fericire, expoziția nu se mărginea la ceea ce se putea vedea în palatul dela Canal Grande. I se asociase biserica S-tului Sebastian și villa Maser. Mai ales în biserică, în acea decorație în lemn și aur, de o bogăție neînchipuită, formînd cadrul în care vor fi prezentate scenele din viața Esterei și celelalte tablouri de Veronese, acesta apărea în toată lumina geniului său. Și rare ori impresia lăsată de un pictor, în cel mai larg sens al cuvîntului, ar putea să se compare cu cea produsă de acest genial mînuitor al penelului.

GH. OPRESCU

CRONICA DRAMATICĂ

ÎNCEPUT DE STAGIUNE. — LA SFÎRȘITUL UNEI EXPERIENȚE DE „TRUST" TEATRAL

In momentul în care scriu aceste rînduri, nu se știe încă ce va fi viitoarea noastră stagiune de teatru.

Teatrul, cel puțin la noi, este o artă care trăiește din accidente. Judecăți generale în această materie, e greu să formulezi. Nu e loc decît pentru simple constatări dela caz la caz, dela spectacol la spectacol.

Să observăm totuși că noua stagiune începe în condițiuni oarecum diferite, față de stagiunile imediat precedente. Viața noastră teatrală încearcă o refacere de cadre, pe care se cuvine să o privim cu deosebită atenție.

Nu e vorba despre Teatrul Național, care reprezintă — și prin repertoriul și prin trupa sa — un factor de stabilitate. Prezența unui om de cultură în fruntea acestui teatru, îl pune la adăpostul și al simplei continuități administrative, dar și al îndrăznelilor formale, fals revoluționare. Directoriatul d-lui Camil Petrescu, poate marca schimbări adînci, în însăși structura teatrului, fără ca totuși să se abată dela funcțiunea ponderatoare a instituției.

Surprizele nu de aici pot veni, iar temerile nu aici se îndreaptă. „Refacerea de cadre" semnalată mai sus, se schițează în lumea teatrelor particulare, unde înregistrăm inițiative și regrupări de forțe, capabile să dea o înfățișare cu totul nouă stagiunii care începe. Timp de doi ani, teatrele noastre particulare au trăit într'un regim de „trust", care — bun sau rău — a dat întreaga măsură a resurselor lui. Este timpul ca această experiență să se încheie și să facă loc unui regim de teatru mai larg, mai suplu, mai susceptibil de a primi inițiative și directive variate.

Ceea ce a făcut d-l Sică Alexandrescu în cursul anilor precedenți, a fost interesant cel puțin prin temeritate. Iată un om îndrăzneț și ambițios, care unește în chip pitoresc o mare lene și un real gust de aventură, deplorabile înclinări spre teatrul de farsă și în acelaș timp sincere năzuinți de artă, și care pornind dela un modest teatru de cartier (fostul teatru „Marconi", devenit mai tîrziu „Vesel"), nu numai că a reușit să-și facă o trupă proprie de dramă și comedie, alcătuită din cele mai bune elemente actoricești, nu numai că a atras — prin contracte ce păreau la noi, fabuloase — „vedetele" celorlalte scene (inclusiv Naționalul) care nu puteau suporta o asemenea concurență, nu numai că a deschis succesiv sub direcția sa un teatru, două, trei, nu numai că însfîrșit și-a anexat companii întregi cu directori cu tot, într'un fel de „spațiu vital", ce-și lărgea necontenit limitele, înglobînd de exemplu

vechiul teatru Bulandra, ca pe o Cehoslovacie oarecare şi numind acolo pe d-l V. Timuş, ca pe un fel de „Reichsprotektor" — dar prin toate aceste victorii a reuşit în cele din urmă să stabilească un adevărat monopol al teatrelor particulare şi să ţină sub controlul d-sale direct întreaga noastră viaţă teatrală.

Se înţelege că această dictatură, care a făcut să se plece atîtea orgolii, bine plătite dar înfrînte, nu a fost suportată fără ostilitate. Rareori s'au dus în teatru campanii mai violente, decît cea susţinută oral şi prin presă împotriva acestui „trust", ale cărui succese şi „lovituri", nu numai că erau iritante, dar păreau provocatoare.

Fapt este că dela 1936 şi mai ales dela 1937, pînă azi, întreaga mişcare teatrală a fost literalmente confiscată. D-l Sică Alexandrescu a blocat pe toţi actorii disponibili, a ocupat toate sălile libere, a reţinut toate piesele ce puteau fi eventual jucate, a anulat orice altă iniţiativă, a făcut imposibilă orice altă încercare şi a instituit astfel un regim de monopol, care i-a pus la dispoziţie resurse, pe care nimeni altul în istoria teatrului romînesc — nici Alexandru Davilla — nu le-a avut vreodată.

Ca aventură personală, trebue să recunoaştem că lucrul e remarcabil. (Cine priveşte lucrurile puţin din culise şi este sensibil la comedia umană a acestui mediu, ar putea spune: palpitant) ca experienţă de teatru însă, a fost hotărît un eşec, căci realizările au fost cu totul inferioare mijloacelor. Cu actorii pe care îi avea (în stare şi prin număr şi prin talent şi prin diversitate să formeze cîteva trupe), cu scenele numeroase care îi aparţineau, cu totala libertate de acţiune, pe care şi-o asigurase, d-l Sică Alexandrescu ar fi trebuit şi noi am fi fost în drept a-i cere să marcheze un adevărat moment în teatrul romînesc.

Că s'au realizat sub regimul d-sale spectacole meritoase, ba chiar excelente, este evident. Că s'au pus în valoare actori tineri, cu totul necunoscuţi pînă atunci, e deasemeni incontestabil. Că literatura dramatică originală, în măsura în care există, a găsit porţile deschise— poate nu cu exces de ospitalitate, dar oricum fără duşmănie — e deasemeni drept.

Toate acestea se cuvine cu atît mai mult a fi recunoscute, cu cît, din orbire polemică şi din violentă rea credinţă, au fost nu numai trecute cu vederea, dar chiar pătimaş tăgăduite. De ce să nu ţinem seama de cele cîteva spectacole, în care silinţa de realizare artistică, ba mai mult chiar, dezinteresarea artistică, au fost atît de clare?

Cînd spunem că experienţa, atît de îndrăzneaţă a d-lui Sică Alexandrescu, a eşuat, nu ignorăm realizările sale merituoase, dar constatăm că ele sunt insuficiente în raport cu bogăţia materialului de care dispunea.

E destul de grav că avînd o trupă de egale resurse în toate registrele expresiei dramatice, d-sa nu a jucat în trei stagiuni absolut nicio operă esenţială. Nici Schakespeare, nici Molière, nici Calderon, nici Schiller, nici Musset — nici un mare clasic, nici un mare romantic.

Este însă şi mai grav că atunci cînd a jucat totuşi opere de oarecare nivel artistic sau intelectual, le-a lăsat să se înnece într'un repertoriu dezordonat, în care trivialităţi intolerabile sau prostii inocente se succedau fără alegere. Aceasta mi se pare vina cea mai gravă: colosala deosebire de nivel dela spectacol la spectacol, amestecul de genuri, confuzia de valori, lipsa de perspectivă şi — pentru ca să reunim toate obiecţiile într'una singură — lipsa de stil.

Cele patru scene ale d-lui Sică Alexandrescu („Comedia", „Regina Maria", „Liber" şi „Vesel") au format un singur teatru haotic, jucînd în dezordine drame de Dostoiewski, operete, piese poliţiste, subtile comedii de poezie intimă (cum a fost delicata „Les jours heneux"), farse de Arnold şi Bach, drame grave (cum a fost puţin naiva şi totuşi miş-

Veronese: Calvarul (detaliu). (Luvru)

Veronese: Giuseppe da Porta

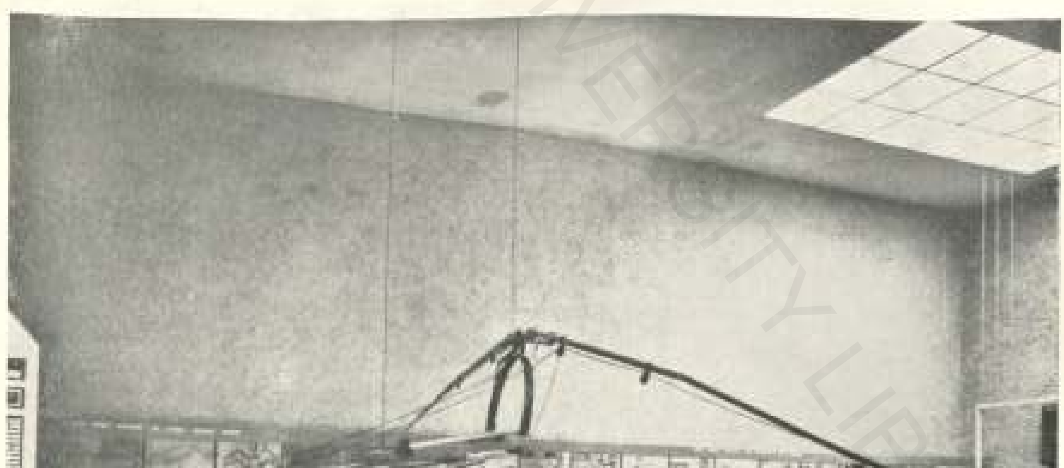
(Col. Contini Bonacossi, Florența)

Veronese: Lupta de la Lepanto

Expoziţia Leonardo: Sala maşinii sburătoare. (Milano)

Expoziția Leonardo: Sala mașinii sburătoare. (Milano)

Veronese: Cina în casa lui Simon (detaliu). (Torino)

cătoarea „Mamă" a lui Karl Capeck), vodeviluri, localizări — un întreg repertoriu în care nimic nu avea sens, nici lucrurile bune, nici lucrurile rele, căci toate se pierdeau într'o absurdă învălmășeală, din care nimeni nu mai înțelegea nimic, nici interpreții, nici publicul.

Ceea ce este primejdios în artă — în orice artă — este confuzia de valori. Cînd cineva admiră serenada de Gounod nu e nimic reprobabil la urma urmelor în acest fapt. Dar cînd confundă serenada de Gounod, cu un preludiu de Bach, cînd crede că Gounod și Bach pot merge împreună, atunci trebue să pierdem orice speranță.

Toate gusturile sunt în definitiv scuzabile. Putem avea cea mai largă toleranță în această materie, cu condiția însă de a nu încerca să conciliem ceea ce se exclude. Prostul gust nu e primejdios atîta vreme cît rămîne pe teritoriile lui. El începe a fi un pericol, numai din momentul în care începe să invadeze ținuturi străine.

Greșala d-lui Sică Alexandrescu a fost de a nu fi știut să se fixeze asupra propriilor sale intenții sau ambiții. Nici nu s'a putut resemna să joace un repertoriu ordinar de farse, comedii și vodeviluri (care cu acest titlu își poate avea perfect o justificare), nici n'a îndrăznit să renunțe la el și să atace curajos un mare repertoriu de artă. A ales calea cea mai greșită — o cale de mijloc, de compromisuri, de ezitări — încercînd să facă pace între lucruri incompatibile.

Iată de ce la capătul acestei experiențe, nu e de tras nicio concluzie. Teatrele particulare unificate într'un „trust" inform, fără conștiință de sine, fără necesitate intimă de existență, fără coheziune veritabilă, fără program și fără criterii, se despart acum din nou, ca după o retragere de ape, care le înnecase și își regăsesc independența. Să sperăm că odată cu această independență juridică, vor reuși să-și precizeze și un contur artistic propriu, vor încerca să se diferențieze unul de altul, să-și asume anumite funcțiuni distincte.

Insuși d-l Sică Alexandrescu, rămas la conducerea unui singur teatru și eliberat de apăsarea unei prea istovitoare dictaturi teatrale (căci prima victimă a oricărei dictaturi, aici ca și în politică, este dictatorul însuși), va avea prilejul să lucreze pe un sector mai redus, cu mai multă clară vedere și cu mai puține răspunderi.

In momentul în care teatrul „Regina Maria", cu vechea companie Bulandra-Maximilian-Storin, își reia libertatea de acțiune, revenind probabil la tradiția sa de muncă potolită, puțin cenușie dar utilă, în momentul în care un nou teatru ia ființă sub conducerea d-lui Tudor Mușatescu, prea pătimaș dramaturg și om de meserie, pentruca încercarea d-sale să nu deștepte toată curiozitatea noastră, în momentul în care teatrul Comedia redevine și el o casă, după ce altă vreme a fost un teren neîngrădit, nu putem primi decît cu satisfacție această redeschidere de drumuri pînă acum blocate, această refacere de cadre.

MIHAIL SEBASTIAN

SCRISORI DIN LONDRA

PRIZONIERII DESTINULUI ORI AI STRĂBUNILOR? — TERORISMUL VITEZEI. — OBSESIE UNIVERSALĂ

Freud care s'a stabilit în Anglia, a publicat, acum de curînd, o carte, *Moses and Monotheism* (Moise şi monoteismul), în care, pe lingă că prezintă teorii îndrăzneţe, provoacă violent raţionamentul şi turbură concepţiile milenare despre monoteism, ca şi despre fondul religios al conştiinţei umane. După explorări specifice în domeniul arheologiei cugetării omeneşti, Freud prezintă exodul evreilor din Egipt ca avînd loc după moartea *Faraonului Ikhnaton* (1358 înainte de Christos). Acest Faraon încercase eliminarea tuturor zeităţilor din viaţa religioasă a supuşilor săi şi stabilirea lui *Aton*, zeul soarelui, ca unica divinitate şi al cărui cult trebuia să fie simbolul unei singure divinităţi supreme pentru lumea întreagă.

Monoteismul ebraic, aşa cum îl cunoaşte omenirea şi acela conceput de Ikhnaton sunt aproape identice. Magia şi vrăjitoria sunt osîndite de unul ca şi de celălalt; nici-unul nu se preocupă dacă după moarte va mai exista o altă viaţă, iar cultul „Divinităţii universale" aşa cum îl prezintă aceste concepţii despre monoteism nu avea la bază ceremoniile şi sacrificiile, ci *viaţa trăită întru dreptate*. Profeţii evrei, în special, prezintă această concepţie.

Adînca turburare, care a urmat în viaţa egipteană după moartea lui Ikhnaton şi ca efect al dărîmării vieţii religioase, a determinat exodul evreilor din Egipt. Moise (care înseamnează copil) — spune Freud — nu este evreu, ci un egiptean, înflăcărat adept al Faraonului monoteist. El n'ar fi fost găsit lepădat de părinţii lui evrei în papurile de pe marginea Nilului, cum spune legenda, ci ar fi fost chiar fructul dragostei tăinuite a fetei lui Faraon. Egipteanul Moise a impus evreilor religia monoteistă şi circumciziunea care era specific egipteană. Freud afirmă că acest Moise a fost ucis de evreii revoltaţi şi că mult mai tîrziu un alt Moise le-a dat poruncile şi că religia cu legenda „vulcanică" — foc, tunete şi fulgere — porneşte de la aceasta din urmă. Toate aceste afirmaţii ale unuia dintre cei mai de seamă cugetători pe care i-a produs lumea evreiască rămîn să fie verificate. Ceia ce interesează în cel mai înalt grad este afirmaţia lui Freud că religia lui Ikhnaton „este cel dintîi caz în istoria omenirii şi poate cel mai pur cînd e vorba de concepţia religiei monoteiste".

Freudismul presupune că în individ ca şi în rasă dormitează o conştiinţă a umilinţelor, a ruşinei şi a durerilor suferite în prima fază a copilăriei şi care conştiinţă se deşteaptă sub influenţa fenomenelor din viaţa ulterioară. „Fenomenele religioase — spune

Freud — pot fi înţelese ca o deşteptare a întîmplărilor din istoria primitivă a familiei umane uitate demult, iar caracterul lor obsedant se datoreşte tocmai acelei origini". El se razimă pe teoria generală admisă de antropologi cum că primele grupuri *semi-umane* erau dominate de un conducător, de un tată feroce al tribului care conducea prin forţă şi masacru pînă ce turma nu mai putea răbda şi proprii lui fii îi sfărîmau capul, iar pentru a-şi asigura continuitatea puterii mîncau pe burta ucisă.

Dacă admitem teoria lui Freud şi dacă suntem de acord că există indivizi şi grupuri de indivizi al căror fond sufletesc se apropie de acela al „sub-umanilor" clasaţi de antropologi, atunci putem găsi explicaţia multor fenomene psichologice. Şi iarăşi, putem pătrunde adîncul înţeles al evoluţiei civilizaţiei umane şi perspectivele pe care le deschide ea în cuvintele lui Sofocles (Antigona): „N'am crezut că hotărîrile tale erau atît de tari încît un muritor ar putea să înlăture legile nescrise dar respectate ale zeilor". „Pentru că ele nu sunt de azi ori de ieri, ci trăesc necontenit şi nimeni nu ştie de unde au purces".

In conştiinţa umană, trăeşte încă setea de dominaţie prin forţa brută, iar acolo unde legea şi civilizaţia sunt atît de demult stăpîne încît „nimeni nu ştie de unde au purces" domneşte judecata minţii şi respectul de fiinţa omenească. Dacă există un fond sufletesc colectiv şi dacă se poate determina o voinţă colectivă — care este condiţia esenţială a dinamismului totalitar — atunci ne putem explica straniul fenomen social şi politic anti-romano-grec, anti-creştin, anti-european care predomină şi tinde să schimbe complect viaţa popoarelor pe bătrînul continent. Dacă Doctorul Faust — care poate fi şi un conducător de popoare — putea să poruncească forţelor adormite în lumea misterelor, de ce n'ar putea deştepta prin incantaţiile lui însăşi conştiinţa vieţii tribale adormită aproape de isvoarele vieţii spirituale a unui popor? Păgînismul tribal care este readus la viaţă prin oxigenul misticismului rasei şi a purităţii sîngelui pierise la lumina vitală a creştinismului.

Dacă „fenomenele religioase pot fi înţelese — după cum spune Freud — ca fiind o deşteptare a întîmplărilor din istoria primitivă a familiei umane uitate demult" atunci caracterul obsedant şi oprimant al nouilor religii care turbură sufletul european capătă un înţeles şi o justificare. Cei ce propovăduesc noua religie a muşchilor tari şi a toporului repudiind pe Christos, pe Dante, pe Apostolul Pavel, pe Luther, ca şi pe Goethe şi Kant sunt mai degrabă prizonierii destinului şi ai străbunilor.

„Dumnezeu nu este Dumnezeul celor morţi, ci acela al celor vii", spune Mîntuitorul. Pe cei vii, creştinismul îi înfrăţeşte prin iubirea de aproapele făcîndu-i pe toţi egali înaintea lui Dumnezeu. Claustrofobia care e la baza pătimirilor milenare ale „Poporului ales", cuprinde acum un alt popor care are însă mortala inferioritate de a se fi ales singur pentru a se proclama stăpînul altor neamuri.

Religia forţei, a cărei reînviere în vremile de cel mai intens progres mecanic din cîte a cunoscut omenirea poate fi înţeleasă şi prin freudism, implică suprimarea individului şi fără acesta însăşi creştinismul devine incomprehensibil.

Efectele acestei stări de spirit sunt atît de dezastruoase încît Lordul Halifax, despre care se poate spune că exprimă conştiinţa etică engleză, se exprimă cu pesimism asupra situaţiei de azi în Camera Lorzilor (12 Iunie), „Indiferent dacă ne place ori nu, sun-

tem siliţi să recunoaştem că în acest an, 1939, trăim sub dominaţia puterii, forţei politice". „Intrebarea se pune acum: îndată ce ne vom fi împăcat cu ideia că forţa a fost ridicată la rangul de arbitru care este scopul pentru care dorim să întrebuinţăm forţa?". „Să întrebuinţăm forţa pentru a distruge justiţia şi ordinea ca şi alte lucruri pe care se reazimă societatea umană?". „Dacă însă nu dorim ca însăşi bazele societăţii umane să dispară din lume, atunci trebue să fim gata să întîmpinăm forţa prin forţă". „Trebue atunci ca forţa care va predomina să fie aceia care va apăra şi va întări însăşi existenţa societăţii omeneşti". Acela care vorbeşte şi trăeşte în atmosfera ordinei creştine nu poate concepe ca forţa să fie întrebuinţată pentru alt scop decît acela al dreptăţii. Dela năvălirea barbarilor şi de la deslănţuirea puterii turceşti asupra Europei nu s'a mai pus întrebuinţarea forţei răsboinice pe două planuri atît de deosebite ca acum, în zilele noastre. De o parte încă predomină doctrina creştină a „libertăţii morale", formulată mai bine de Kant care i-a dat strălucire să lumineze întreg veacul al 19-lea; iar de alta, necesitatea, hotărîrea de a domina cu orice preţ, asigurarea de spaţiu vital, instaurarea drepturilor de popor ales. De o parte se crede încă în spusele lui Kant: (Pacea perpetuă, partea II-a, cap. II): „Legea naţiunilor trebue să aibă la bază o federaţie a statelor libere"... „Fiecare Stat pentru a-si asigura propria lui existenţă poate — şi trebue — să ceară ca vecinul său să se supună obligaţiilor similare acelora ale societăţii civile în care drepturile fiecărui individ sunt garantate"... „Dimpotrivă, fiecare stat crede mai degrabă ca „grandoarea" lui (grandoarea unui popor e o expresie absurdă) atîrnă chiar de faptul că nu este supus niciunui fel de autoritate legală". „Deosebirea dintre sălbatecii din Europa şi cei din America este că, pe cînd multe dintre triburile acestora din urmă au fost devorate de către inamicii lor, Europenii cunosc un mijloc cu mult mai practic pentru a utiliza pe cei învinşi decît de a-i mînca: ei preferă să sporească prin numărul supuşilor şi deci prin numărul instrumentelor pe care le întrebuinţează intensificarea şi generalizarea răsboiului". Se urmăreşte deci, de o parte, sporirea instrumentelor pentru intensificarea şi generalizarea răsboiului prin încorporarea în autarchie a ţinuturilor şi popoarelor din zona expansiunii. Reducerea acestor popoare şi ţinuturi prin dominaţia materialismului rasist la rolul de colonii. Extinderea autarchiei asupra altor state implică desigur transformarea complectă a sistemului lor economic şi adaptarea lui la nevoile de economie ale răsboiului de supremaţie şi de politică a statului dominant. Eliminarea valorilor spirituale pe care le-a produs civilizaţia creştină din viaţa popoarelor cuprinse în autarchia statului dominant nu poate fi decît un corolar al operei de stăpînire economică. Impletirea legii morale cu legea politică, amîndouă avînd la bază religia şi filosofia, libertatea de gîndire, fără de care viaţa n'are niciun rost, sanctitatea vieţii omeneşti pot fi zagazuri împotriva prăpădului noui religii a cărei isbucnire se poate explica şi prin teoria lui Freud. In tot cazul, cultul forţei a determinat neîncrederea generală în mijloacele legale pentru menţinerea ordinei internaţionale în cît cuvintele lui Georges Duhamel par a exprima sentimentele oricărui cetăţean al unui stat mare ori mic: „Que les pacifiques résistent, qu'ils s'arment pour résister". „Tout le reste, à l'heure actuelle, n'est que sophismes, sottises, fausses manoeuvres, erreurs tragiques".

*

* *

Sculptorul Epstein, unul din cele mai puternice şi mai originale talente din lumea artistică engleză de azi, expune, în momentul de faţă, la Leicester Galleries din Londra, statuia lui *Adam*. O înfiorătoare matahală, cu cea mai monstruoasă musculatură din cîte se poate închipui, fruntea turtită în dosul căreia nu se pot presupune circomvoluţiuni cerebrale, o brută în care forţa triumfă. Repulsiune. „Dumnezeu a creiat pe om după chipul şi asemănarea sa". Şi totuşi, ceea ce a împins pe Epstein, l-a forţat brutal să tae în alabastru această dihanie din care se zice că ne-am trage cu toţii, nu este altceva decît triumful forţei care domină toate actele omenirei de azi. Civilizaţia mecanică şi comercială care ne macină corpul şi ne sugrumă spiritul accelerează necontenit viaţa omenească. Omul de azi trăeşte sub teroarea vitezei. Cu un instinct de conservare, omenirea se întoarce la cultivarea forţei musculare pentru a putea rezista în lupta cu maşina, precum a luptat sute de milioane de ani cu natura şi cu toate lighioanele ei. Cugetarea, meditaţia, liniştea, contemplaţia sunt gonite pentru totdeauna din viaţa omului modern. Asia, leagănul tuturor religiilor, unde gîndul omenesc pătrundea şi domina toate misterele vieţii, se mişcă acum în „pasul de gîscă" al Europei, cu spiritul sugrumat prin cultul forţei şi al materialismului. Milioanele de copii şi de fetiţe se depărtează cu paşi forţaţi, cu braţele ridicate — salutul sclavilor Romei, pe care D'Annunzio l-a întrebuinţat întîi prin organizaţia lui de patriotism teatral şi apoi s'a crezut că ar fi salutul roman — de viaţa spirituală, de cugetul trecutului, ca legiuni revoltate împotriva intelectualităţii. Sunt vieţi care se duc la sacrificii pe altarul maşinei. Răsboiul cel mai teribil, „La guerre blanche", care sfărîmă omenirea necontenit de la dominaţia complectă a maşinismului încoace, aruncînd zeci de milioane de oameni, chiar în ţările cele mai bogate — ca America — pe drumurile fără de lucru şi spre pieirea prin foamete, întrece prin suferinţe şi cruzime ori şi ce masacru rapid cu mitraliera ori explozibilul. Omenirea intensifică lupta dintre oameni în proporţie cu sporirea bogăţiilor şi cu accelerarea ritmului vieţii prin viteza maşinii. Sistemul de guvernămînt, aşa cum îl concepea liberalismul filosofic ca bazîndu-se pe proprietatea privată, se clatină, iar unele popoare l-au dărîmat odată cu eliminarea ideii de proprietate privată, ameninţată acum aproape pretutindeni. Febrilitatea cu care omul încearcă să redevină animal cu musculatură cît mai formidabilă, cu nervi cît mai insensibili şi cu materie cenuşie cît mai redusă, nu este decît un act reflex pe care îl face omenirea, ca un organism care luptă pentru a-şi păstra existenţa. Indolenta supunere a individului la înregimentările totalitare şi indiferenţa complectă cu care acceptă ca personalitatea lui să fie strivită ca o simplă moleculă în vasta pastilă a statului, nu poate fi decît dorinţa de a găsi un refugiu din această atmosferă de alineaţie universală. Succesiunea fulgerătoare a evenimentelor din lumea întreagă pe care bietul om e forţat să le recunoască prin terorizarea maşinilor, care i le pun înaintea ochilor şi urechilor, adoarme sensibilitatea şi tîmpeşte memoria. Mijloacele de a răspîndi anumite ştiri sunt atît de puternice încît bietul om nu poate lupta împotriva lor cum nu poate reacţiona gîndacul fixat în focarul de lumină al microscopului. Iacă un exemplu de rapiditatea şi amploarea cu care se poate teroriza omenirea cu anumite ştiri. Cunoscutul jurist, profesorul Joseph Barthélenny a publicat în Le Temps, anul trecut, un articol prin care demonstra că Franţa nu mai poate avea nicio obligaţie să vină în ajutorul Cehoslovaciei dacă aceasta ar fi atacată, pentru că o astfel de obligaţie ar fi fost în funcţie de Pactul Locarno care, se ştie, fusese dărîmat, la 7 Martie 1936, prin

ocuparea Renaniei de către Germania. Centrala de radio de la Erfurt a făcut ca acest articol să apară în peste 500 de ziare din cele mai importante din lumea întreagă, chiar în aceeași zi, cînd apăruse în Paris. In seara aceleiași zile, părerea lui Barthélenny era auzită la radio Buenos Aires, din Santiago de Chile, din Dominionul Cap, la zece din cele mai puternice stațiuni din America de Nord, la Tokio, la Londra, ca și la Moscova. Acestea au fost verificate de biroul de informațiuni al Ligii națiunilor. Este inutil să se mai stăruiască asupra primejdiei la care este expusă judecata omului și mai ales asupra soartei care așteaptă statele mici care nu pot dispune de mijloace suficiente ca să se apere prompt împotriva unui atac de această magnitudine.

Alt exemplu, acesta de accelerarea ritmului vieții omenești și deci a evenimentelor. La *13* Martie 1938, intră în mormîntul istoriei Austria, la 30 Septemvrie 1938, Sudetenland, la 15 Martie 1939 urmează Slovacia, la 16 Martie 1939, Boemia și Moravia, la 22 Martie 1939 Memel. Intr'un interval atît de scurt s'a schimbat soarta atîtor provincii și s'a determinat cursul istoriei europene dacă nu chiar acela al rasei albe. Cum s'a putut admite o atît de vastă schimbare nu atît în domeniul material, cît mai ales în acela al ordinei spirituale și al moralei internaționale? Oamenii politici care aveau obligația și contractuală și aceea față de concepția vieții europene de libertate a popoarelor și a individului au fost complect paralizați de frica magnitudinei posibile a dezastrului pe care l-ar aduce răsboiul mașinelor.

O altă cauză mult mai adîncă este a lipsei de ori și ce credință a conducătorilor popoarelor din apus în valorile morale pe care ar fi trebuit să le apere. Acești conducători cred că principiul seroterapiei se poate aplica și statelor ca organisme politice. De aceea, se inoculează de către acești conducători microbii dictaturii propriilor lor state, sub forme concrete ori doctrinale. Seroterapia politică poate însă deveni extrem de primejdioasă, mai ales cînd e făcută de nepricepuți care nu știu că nu se experimentează inoculări cu microbul ciumei bubonice. O astfel de concepție, desigur, este la baza neroadelor afirmări pe care le repetă politicienii speriați că nu vor ca Europa să fie împărțită în blocuri, ca și cînd aceste blocuri n'ar fi cea mai brutală realitate și însăși cauza acestei catastrofale situații.

Dar ritmul mașinei cu teroarea vitezei amplifică influența puterilor ascunse care au dominat pe conducătorii statelor încă din evul mediu, decînd a început sporirea negoțului și specula banului ca și a mijloacelor de trai. Cavalerii apocaliptici care se plimbă mai ales în aceste vremuri de nebunie universală pe cîmpiile fără hotare politice ale marilor trusturi mondiale, au infinit mai multe mijloace technice ca să determine politica statelor, să țină prizonieri pe conducătorii de popoare și să deslănțuiască furtuna fierului și a sîngelui. Viteza cu care pot manipula specula și creia panica pentru înlesnirea operațiilor lor este aproape aceea a luminei față de vremile de la Waterloo, cînd porumbeii au adus știrea victoriei la bursa din Londra.

„Aurul — spune Christofor Columb, care trăia în spiritul Renașterii — constitue un tezaur și acela care îl posedă are tot ce-i trebue pe lumea aceasta, precum și tot ce-i trebue ca să-și răscumpere sufletul din Purgatoriu și să și-l treacă în Paradis pentru fericirea eternă". Pentru aur deci — deși cinismul vremilor de azi ucide orice gînd de Paradis — se pot da în robie neamuri fără ca acela care vor avea „să plîngă la rîul vavilonului" să-și dea seama cînd și cum au fost încătușați în lanțurile robiei.

In veacul al XVI-lea, înapoia puternicilor dinastii ale Europei, Habsburgii, Valois, Tudorii, stăteau dinastiile bancherilor. Puternicii monarchi apar ca niște păpuși care se mișcă și dansează după cum trage sfoara bancherul *Welser;* bancheri germani, finanțează Portugalia în 1505 în expediția din India și apoi la 1527 în Venezuela. Ei ajutau desvoltarea comerțului portughez și aveau interese considerabile în negoțul piperului, unul din cele mai prețuite articole pe vremea aceea, ca și alte mirodenii; exploatau minele de aramă și argint din Europa și aveau interese în toată Germania, în Italia și Elveția. *Hochstetter, Haug, Meuting, Imhoff* erau puternicii bancheri în mîna cărora stătea soarta popoarelor. *Fugger* a jucat cel mai însemnat rol în timpul lui Carol Quintus. Cu banii lui și-a cumpărat acest suveran coroana imperială, iar alegerea sgomotoasă care sancționa acest tîrg semăna mai degrabă cu transacțiile infernale dintr'o bursă de New-York modern. Și cînd împăratul „de pe ținuturile căruia soarele nu apunea niciodată" nu plătea datoria, Fugger îl trata ca pe un biet negustor cu polițe protestate. Agenții lui Fugger însoțeau pe Tetzel, cel care a stîrnit furia lui Luther și țineau socotelile sumelor pe care acesta le încasa din vînzarea indulgențelor pentru a-și primi banii împrumutați Papei, iar la 1552 finanțează răsboiul lui Carol Quintus împotriva Protestanților. E ceva schimbat, afară de numele bancherilor? Se știe de toată lumea că statele cele mai amenințate de înarmările germane au furnizat și furnizează necontenit nu numai oțel, dar și materiile absolut necesare industriei de răsboiu. Cînd se va putea scrie tîrguelile, vînzările și cumpărările care s'au făcut în lunile ce au precedat acordul de la Muenchen de la 30 Septemvrie 1938, atunci se va vedea ceva din substratul vieții politice a Europei Moderne.

O foarte interesantă lucrare, unică de acest fel, „*The Modern corporation and private property*", de Bearle and Means, analizează puterea formidabilă pe care o exercită astfel de grupuri asupra vieții moderne și cum determină ele politica statelor și a potentaților, iar un vestit filosof, Bertrand Russell, observă că aceste corporații au aceeași organizație ca a Bisericii catolice.

Desigur, ceea ce numim „civilizație" a schimbat profund aspectele exterioare ale vieții omenești, dar din punct de vedere etic, vremile moderne ale mașinii și materialismului sdrobesc cu sălbatecă viteză iluziile acelora ce au crezut pe filosoful care a definit pe om ca „animal moral". Potrivite sunt vorbele pe care Shakespeare face să le rostească Henric al IV-lea la 1597, pe cînd Mihai Viteazul lupta să strîngă pe toți romînii la un loc și să ne dea o țară și-un ideal:

„To spend that shortness basely were too long
Si să petreci josnic acea nălucire ar fi prea
îndelungat,
„O gentlemen, the time of life is short,
„O, gentlemeni, prea scurtă-i vremea vieții,
„If life did ride upon a dial's point,
Chiar dacă ar sbura viața pe vîrful acului
de pe quadran,
„Still ending at the arrival of an hour".
Incheind sfîrșitul cînd trece ora.

* * *

La 9 Iunie, Neville Chamberlain, vorbind alegătorilor săi de la Birmingham, spunea că reformele sociale pe care le-a urmărit timp de douăzeci de ani nu pot asigura liniștea, prosperitatea și fericirea

poporului „după cum e menită viața omenească să fie trăită", atita vreme cît securitatea națională e în primejdie. Această afirmație trebuia să justifice preocuparea generală și aproape exclusivă pentru problemele de politică externă. Pentru că întreaga viață a popoarelor europene ca și a unei bune părți din restul lumii este trăită febril, cu toate torturile morale și restricțiile materiale, numai în funcție de pregătirea apărării naționale. Primul Ministru britanic a adăogat cu tristețe că de un an de zile n'a mai avut un sfîrșit de săptămînă liniștit pînă la Rusalii, cînd a putut, în fine, să arate scumpilor pești că n'a uitat de loc arta de a le înfige undița în gît. Desigur, omenirea n'a cunoscut niciodată momente lipsite de griji și turburări de o intensitate relativă, iar stăpînii Romei care par a fi fost înamorați de pescuit ca și d. Chamberlain, sunt mustrați de *Ciceron* într'o scrisoare către Pomponius Atticus: „Marii noștri oameni — scrie el — cred că pipăe cerul cu vîrful degetelor cînd au în piscinele lor crapi bătrîni care vin să mănînce din mîinile lor si nici nu le pasă de trebile statului". Censorul Crassus a purtat doliu cînd a murit unul din peștii lui favoriți. Chamberlain, e drept, e mult mai rezervat în afecțiunile sale ichtice. Astăzi nu numai și cel mai umil cetățean este torturat direct și indirect de primejdia pe care toată lumea o așteaptă, dar și viețuitoarele necuvîntătoare sunt influențate de universala încordare, iar bietele pasări nu-și mai pot lua sborul liber din cauza aeroplanelor. Ceea ce pare însă de necrezut, mai ales pentru aceia care cunosc poporul englez, este repeziciunea cu care s'a votat serviciul militar obligator de către Parlamentul din Londra. Și iarăși, ceea ce apare și mai straniu este că mișcarea pentru serviciul militar obligator a pornit din popor și nu a fost inițiată și s'ar putea spune nici chiar stimulată de către conducătorii politici. Acesta este probabil semnul cel mai caracteristic, adevăratul termometru care arată temperatura produsă de preocuparea securității naționale. Poporul englez care prețuește libertatea mai presus de ori ce bunuri ale lumei acesteia și pentru care e gata ori cînd să-și dea viața, a socotit că atît de mare este nesiguranța lui încît s'a hotărît să facă sacrificii în paguba libertății individuale.

Un alt semn al sentimentului de generală nesiguranță este fuga aurului în America. Suma fantastică de 570 miliarde fr. aur, se află acum în fortificațiile speciale pentru păstrarea fricosului metal prețios în Statele Unite, ceia ce reprezintă peste 60 la sută din aurul mondial. Și ceia ce e și mai fantastic, o adevărată pierdere de minți, este ca această bogăție să fie îngropată fără să aducă nici-un serviciu omenirii. Aurul n'are altă funcție pentru comerțul mondial decît aceia a măgarului care să ducă în spate mărfurile din țară în țară. Odată oprită funcțiunea lui, comerțul internațional e stînjenit ori recurge la schimburile în natură ca în vremile de semibarbarie. Statele mici din Europa amenințate de incendiul răsboiului și al invaziei și-au trimis aurul în America, precum și l'au trimis multe instituții și persoane particulare pentru a-l pune la adăpost. Statele Unite pentru a se apăra de complecta dărîmare a sistemului lor economic și social pe care l'ar produce potopul aurului, sunt silite să îngroape acest element.

Un fenomen însă care începe să predomine viața tuturor popoarelor și care este, de asemeni, datorit nesiguranței naționale respective este mobilizarea atît a energiei umane cît și a bogăției naționale. Nu numai „aurul, smirna și tămîia" omenirii întregi se aduce ca dar zeului Marte, dar și trupul și sufletul omenesc sunt jertfă păcătoasă a aceluiași monstru al peirii. Dacă alte planete vor fi locuite și dacă locuitorii de acolo ar putea să ne vadă și să ne înțeleagă planurile noastre pămîntești, apoi de bună seamă că pămîntul ar fi numit de ei cuibul nebuniei. Și dacă s'ar săpa un epitaf tuturor conducătorilor de oameni din Europa el ar putea fi: „neputind păstra justiția printre ei au deslănțuit furia forței de care au pierit".

Dar din această aiureală universală se desprind oare care tendințe.

1. *Mobilizarea permanentă* a întregei forțe armate, ca și a întregei forțe economice a statelor totalitare.

2. Terorizarea lumei întregi și în special a popoarelor cu regimuri de mai multă libertate prin toate mijloacele de propagandă care să magnifice primejdia forței totalitarilor și a celor mai drăcești armamente și mașini de distrugere.

Se urmărește prin mobilizarea despre care vorbim la punctul 1, forțarea statelor care și-ar simți amenințată securitatea de a recurge și ele la măsuri militare și la tot felul de restricțiuni. Cetățenii statelor care nu trăesc însă sub regimuri totalitare pot să-și exprime nemulțumirea, să reacționeze în mod diferit după interesele claselor cărora aparțin — cum se observă în Franța și Anglia —; pot să fie supuși unei puternice influențe prin campanii de presă liberă în aparență, dar sub dictatura marilor trusturi și intereselor financiare, pe lingă influența mijloacelor propagandei venite din afară. Prin divizarea internă, statele cu regimuri mai mult ori mai puțin liberale sunt paralizate și pot deveni chiar neputincioase în fața unei amenințări a forțelor ținute sub arme de către statele totalitare, cum a fost cazul acordului dela Munich, după cum au fost siliți să recunoască, mai tîrziu, chiar semnatarii apuseni ai acestui pact despre care Georges Duhamel scrie: „Deux grands peuples, puissants de bien des manières, ont accepté l'effroyable crime de Munich et signé leur defaite". Scopul mobilizării permanente și stimulării unei alarme generale pe care îl urmăresc totalitarii este și ruinarea sistemului economic al adversarilor și creiarea de stări revoluționare după cum s'a crezut cu atîta siguranță stupidă că se va întîmpla în Franța. Imensele isvoare de bogăție de care dispune Imperiul Britanic, Franța și înapoia lor Statele Unite încep însă a spulbera iluziile totalitare cu privire la epuisarea mijloacelor de rezistență și mai ales a răbdării popoarelor din statele cu regimuri mai libere. Ceia ce însă vor putea obține totalitarii dela aceste state — *și aceasta pare a fi soluția sigură a vastei crize pe care o trăim cu pătimire* — sunt concesii importante după modelul Munich și cu sacrificarea de noui state care pot deveni vasale păstrînd doar o aparentă și pompoasă independență politică, economică și morală.

In ceea ce privește terorizarea prin sporirea primejdiei răsboiului modern care dispune de cele mai diabolice mașini ea se exercită însă de un mare număr de ani cu efecte incalculabile. Este drept că armele de foc de acum comparate cu cele din 1914 și-au sporit — afirmă technicienii — de patru ori puterea ucigătoare. Astfel, o singură pușcă mitralieră consumă într'o luptă de zece minute 30 de kgr de muniții, iar o mitralieră 56 de kgr. Cu un cuvînt, un singur batalion aruncă într'o luptă de zece minute trei tone de foc și oțel. Vin apoi avioanele care și-au sporit eficacitatea cu 80 la sută față de aceia pe care o aveau în 1914, fără a mai vorbi de acele termite, bombele incendiare pe care știința le-a pus în serviciul crimei. Propaganda totalitară a răspîndit cu artă și persistență știri „absolut secrete" asupra infernalelor mașini „abia inventate și perfecționate" de regimurile care ar aduce fericire omenirii întregi. Răsboiul civil din Spania unde s'au experimentat toate aceste mașini și metode ale răsboiului modern a dovedit că primejdia a fost o mare exagerare.

Defensiva, ori cît de slabă, poate să țină în loc și să paralizeze — mai ales în regiuni muntoase, ceea ce este extrem de interesant pentru noi — forțe împătrite. Mașina ori cît de perfecționată are mișcări determinate, față de suplețea și inițiativa forței umane. Metoda urmată de propaganda statelor totalitare, dacă a reușit să creieze o stare de obsesie universală a primejdiei răsboiului, apoi a determinat două rezultate cu totul contrarii de acelea pe care le-a urmărit: a înfuriat massele populare din statele cu regimuri libere împotriva „acelora care nu le lasă liniștea de muncă și de siguranță, cum îmi spunea un englez de rînd și le-a făcut să accepte ori și ce măsuri „pentru a curma odată această situație care înebunește pe om". A provocat, chiar, în statele totalitare o vastă deteriorare a energiei umane și o demoralizare prin încordarea extremă și necontenită și prin lipsurile și restricțiunile enorme (des chevaliers sans beurre et sans brioche sunt numiți cei care cereau tunuri), dar mai ales prin însăși agitația conducătorilor totalitari pe chestia „încercuirii" și „coalizării" lumii întregi împotriva regimurilor lor. Poporul cu judecata lui simplă își pune întrebarea destul de naturală: „pentru ce vor să ne încercuiască popoarele Europei"? „Nu cumva au făcut conducătorii noștrii ceva ca să deștepte furia celorlalte popoare împotriva noastră"? Este drept că poporul german este mai ușor de momit cu idei vagi și cu îndemnuri obsedante. *Voltaire* avea dreptate cînd spunea că „Anglia trăește pe apă, Franța pe pămînt solid, iar Germania în nouri", dar din nouri pornesc furtunile, și ploaia și grindina cad apoi pe pămînt în realitatea noroiului.

Cu toată neliniștea generală, cu fie-care ceas în care pregătirile militare ale statelor din apus sporesc, cu atît se depărtează primejdia *unui conflict armat între marile puteri europene*. Anul trecut a fost, fără îndoială timpul cel mai favorabil pe care l'ar fi putut dori statele totalitare pentru provocarea conflictului armat cu marii lor adversari din apus. Azăzi, situația este cu totul alta. Pe lîngă schimbarea completă a psichologiei mulțimilor din Anglia și Franța care nu se mai tem deloc de răsboi, ba dimpotrivă doresc să se sfîrșească într'un fel sau altul cu această stare intolerabilă", teama, chiar panica încep să-și facă drum larg în mulțimea totalitară. Conducătorii statelor totalitare își dau bine seama că, în cazul unui răsboi în care ar fi atrase Anglia și Franța, munții de aur care s'au ridicat în America, prin adăpostirea acolo a aurului european, vor face să vină un adevărat potop de materii prime ca și material de răsboi pe vechiul continent și bine înțeles nu pentru totalitari. De aceia, ei vor căuta să ajungă la o conferință de pace cît mai repede cu putință și de aceia împing necontenit pe Pius al XII-lea care însă, din păcate, nu se poate bucura de prestigiul moral de care se bucura predecesorul său. De altfel, atît Lordul Halifax, cît și Neville Chamberlain, în ultimele declarații pe care le-au făcut asupra politicei externe britanice, au spus: „Urmărim două scopuri: să căutăm care ar fi cauzele care ar putea duce la răsboi și să le înlăturăm *chiar dacă ar fi vorba de modificarea situației actuale;* să organizăm apărarea națională în așa fel încît dacă va veni vreme să se discute condițiile unui acord nicio putere să nu fie în stare să ne impună condiții umilitoare ori dezastruoase pentru interesele noastre vitale". Aluzie la Munich și Chamberlain. Lordul Halifax, a spus: „Suntem gata să discutăm la masa verde cererile Germaniei ori ale ori cărei alte țări cu condiție ca să fie perspective serioase pentru a se ajunge la un rezultat". „Și acest rezultat trebue să fie obținut prin negocieri, nu prin forță". Se știe ce dorește și mai ales ce ține cu orice preț să obțină, *deocamdată*, Germania. Dr. Halfeld, care vorbește în termeni oficiali,

scrie în *Hamburger Fremdenblatt* dela 13 Iunie ca răspuns Lordului Halifax: „Pentru Germania nu există decît un criteriu de bunăvoință britanică". „Este, spre exemplu, stricta reparație și fără nici-o rezervă a furtului colonial și stricta recunoaștere a faptului că există un *Lebensraum* (spațiu vital) al Marelui Reich german în Europa răsăriteană și sudică: „Acestea sunt între altele, lucrurile la care se gîndește poporul german cînd cere ca faptele să înlocuiască nesfîrșitele declarații diplomatice și articolele de gazetă". Redactorul financiar al ziarului *Frankfurter Zeitung* scrie la aceiași dată: „Chiar dacă Germania ar accepta 80 la sută sau chiar mai mult, nu 40 la sută ca acum, din exportul aranjat la 23 Martie 1939, tot nu s'ar realiza intențiile acelora care au semnat acest tratat". Germania nu va renunța niciodată, cum cred mulți negustori, bancheri și oameni politici din Anglia și Franța la *autarchie* pentru că aceasta ar însemna repudierea însăși a regimului de care se conduce azi. Sistemul de tratate economice pe care le va încheia cu statele din Lebensraum vor fi bazate pe principiul *participării efective* la exploatarea tuturor bogățiilor Statului cu care va semna tratatul, ceea ce înseamnează, la început, adaptarea sistemului economic al statului contractant la acela al Reichului și apoi a acelui politic și ideologic. Ducele Mussolini a declarat, în discursul dela Turin că nu vede nici-o cauză care ar putea duce la răsboi. Desigur, așa cum este situația actuală și după cum se duc negocierile secrete se poate spune — fără a încălca deloc domeniul profeției — că nu va fi răsboi între marile state europene.

D. N. CIOTORI

SCRISORI DIN PARIS

A scrie, în momentele de față, articole la revistă, este o ocupație ce are tot dreptul să ne pară paradoxală și deșartă. Dar par'că pîn'acum n'a fost acelaș lucru? Cum puteam avea superficialitatea de a crede în permanența, în starea normală a liniștii? S'a vădiit, acum, ce era pe dedesupt. Nu trebue să avem nicio surpriză. Pentru prăvăliri suntem făcuți, pentru catastrofe, și pentru catastrofe încă și mai mari. A dura înseamnă a te transforma, — a sfărîma forme și a trece în altele: lucru ce nu se poate face nici fără durere, nici fără zarvă mare.

Aceste banalități fiind spuse (e bine să ne repetăm banalitățile, ca să nu le uităm; dealtfel, banalitățile devin, — la prima schimbare de mentalitate, — paradoxe, lucruri tăgăduite), — și liniștindu-mă, în chip precar, mă aflu în stare de a-mi face cronica, despre care cine știe însă dacă și cum va mai apare?

Scrisul are, cum bine o știm, sau scopul de a exprima sentimente, — sau pe acela de a lămuri oamenilor, lucrurile. A te exprima pe tine însuți, în momentele acestea, este par'că inutil (pentrucă nimeni nu se ocupă de tine), par'că deplasat: ceea ce, cum e și firesc, nu mă împiedică deloc a continua „să mă exprim". Tot nu mă ascultă nimeni.

In al doilea rînd, — scrisul nu poate servi, acum, nici la a lămuri, devremece, — lăsînd în afară faptul că discuțiile mai mult încurcă decît lămuresc (fapt îndeobște cunoscut), — toate lucrurile par a începe să se lămurească singure. Nu ne mai rămîne decît să așteptăm și, pe cît putem, să ne păzim: căci dacă nu se mai ciocnesc ideile, din care nu totdeauna iese scînteia adevărului, se ciocnesc lucruri mai grele din care ies, sigur, scîntei mai mari decît le dorim.

Deocamdată, desfid pe orice deștept din lume să dea o explicație logică stărilor de fapt actuale. Lămurirea trebue să înceapă, desigur. Dar acum, trăim în haosul cel mai perfect. Orice este posibil: chiar și să nu se întîmple nimic.

Ceea ce mi se pare însă, *acum*, sigur este faptul că toată vechea așezare se prăbușește. A fi nazist sau comunist sau democrat vechiu, este un lucru egal de depășit. Această afirmație care putea să pară absurdă pînă ieri, — capătă astăzi conținut. Nimeni nu știe cu cine este, împotriva cui este: se pare astfel că Germania, imperialistă și cuprinsă de mînia anexărilor teritoriale, este pe calea de a realiza idealul democratic și pan-european al societății națiunilor; Rusia sovietică, odinioară, după cîte știm, însuflețită de idealul revoluției mondiale, este, astăzi, de un naționalism de fapt, intransigent; ceea ce însă ne miră este că încă nu se observase identitatea esențială dintre extrema-dreaptă și extrema-stîngă, prin: colectivism, anti-capitalism (teoretic), anti-individualism, anti-creștinism, dictatură. Un alt lucru demn de

remarcat este acesta: orice ins, de pe orice poziție, se crede confirmat de evenimente. Un simptom mai sigur al haosului nici nu putea fi. Ai impresia că s'a dărîmat casa și că tavanul zace lîngă pivniță și fereastra lîngă ușe. Orice poate fi alături de orice, devreme ce construcția nu mai există, și nici logica cea de pînă acum.

Dealtfel, confuzia nu este nouă. De mai de mult, puteau fi urmărite contradicțiile fundamentale în așezările sociale și în concepțiile lumii moderne. Nu noi semnalăm pentru prima oară că democrația burgheză era fundată pe principii ce se opuneau violent unul altuia: „democrație" și „burghezie"; pe „libertate" și „metafizică deterministă"; pe „egalitate" și „robie capitalistă"; pe un principiu curios al „bisericii" devenită — nu în toate țările, — instrument al statului temporal.

Și în ultimul timp, contradicțiile nu au încetat să crească și să atingă un magnific apogeu: „determinism-marxist" și „inițiativă revoluționară"; sau „anti-individualism" și „cult al eroului"; sau „naționalism-particularist" și „imperialism-universalist".

A depista non-sensurile lumii actuale este un sport ușor și plin de amuzamente: „creștinism" și „anti-semitism"; democrat franco-englez, însuflețit de respectul libertății naționalităților și al demnității umane și, totdeodată, imperialist dincolo de continent să fii nazist anti-iudaic, și în acelaș timp rasist, însuflețit de mitul „poporului ales", de naționalismul-exclusivist al celor mai vechi evrei. A vorbi de contradicțiile atitudinelor, de viragiile de front, — este cu totul inutil. Evenimentele cele mai uluitoare ne stau sub ochi. Nicio explicație nu-mi pare suficientă. Un lucru doar e sigur: că nicio ideologie nu mai are însemnătate decît ca mască, și ca derutare a adversarilor; trăim în lumea cea mai materialistă și cea mai cinică cu putință, — o lume a intereselor stricte. Omul numai este, cum se spune, un animal gratuit, — ci robul cel mai teluric, înlănțuitul intereselor, nevoilor. Decadența lui spirituală este marcată de această sub-umană lipsă de libertate. Omul de azi este un sclav umil, sau un sclav furios, sau un sclav agitat, sau inconștient sau chiar un sclav euforic. Fie că este „naționalist", sau „anti-naționalist", — naționalismul lui este teluric, anti-naționalismul lui este economic. Omul de astăzi stă cu fruntea în pămînt. Nu mai poate vedea cerul. Inșiși așa-zișii spiritualiști, — spunînd tare că omul este un spirit încarnat, uită esența lui spirituală și nu mai teoretizează decît despre: pămînt, rădăcini, biologie, rasă, specific etnic, tradiție (a pămîntului) destin, neputință de comunicare a oamenilor între ei, piețe, economie, etc..., etc... Omul se întunecă treptat. Niciodată, cred, nu s'a vorbit mai puțin decît în vremea noastră despre Cer. Chiar în hulitul secol al nouăsprezecelea, Napoleon III, făcea răsboaie împotriva intereselor sale, pentru o ideie; pentru a apăra libertatea țărilor mici. Cînd Ștefan cel Mare lupta împotriva Turcilor, avea sentimentul că-și apără țara dar și *toată creștinătatea*, împotriva unor păgîni. Cruciadele se făceau poate nu numai pentru a libera Sfîntul Mormînt — dar se făceau mai ales pentru asta.

Acum vreun an și jumătate, auziam spunîndu-se, cu seriozitate, de oameni pe care mă rușinez să-i mai numesc, că „Germania face un efort imens să salveze și să reechilibreze lumea modernă, prin ofensiva ei împotriva comunismului și a democrațiilor pre-comuniste", (era vizată, în primul rînd, Franța care desființează, în momentele acestea, partidul comunist!). Se credea cu tărie, atunci, că Germania este campionul unei mari bătălii ideologice. Cine ar mai putea crede lucrul acesta, astăzi?

Cine s'ar încumeta să spună între cine se dă răsboiul acuma? Intre *extrema-dreaptă* și *extrema-stîngă*? Iată o desmințire pe care o poate face orișicine. Intre lumea franceză și cea germanică? Ce rost are atunci participarea tuturora. Pentru un echilibru european? Dar

atunci de ce diferite ţări ajută realizarea supremaţiei strivitoare a uneia singure? Intre *ordine* şi *anarhie*? Să nu glumim. Intre ţările bogate şi cele proletare? Intre o lume nouă, ea însăşi principial desbinată ce urmează a se răfui cu ea însăşi, — după ce va înfrînge vechea lume capitalistă-democrato-burgheză, după cum începe a circula cea mai recentă formulă? Cineva îmi spune că imaginea următoare simbolizează pentru el lupta aprigă modernă ce se dă între naţiuni şi clase: se aruncă o bucată de pîine la zece cerşetori. O păruială ia naştere. Dacă isbuteşte vreunul să prindă bucata de pîine, — ceilalţi se coalizează împotriva lui şi i-o smulg. Coaliţiile se strică şi se refac împotriva aceluia care deţine, pentru moment, bucata de pîine. Cînd pîinea e pe jos, fiecare e împotriva tuturor şi loveşte în cel care-i e la îndemînă. Şi aşa mai departe.... pînă nu va mai fi nici bucata de pîine.

Oricît de plastică îmi pare a fi analogia, cred totuşi că nici ea nu exprimă adevărul. Sunt gata a crede că interesele, chiar, nu sunt decît masca unor realităţi mult mai profunde ce ne scapă. A face, astăzi, orice fel de afirmaţie; a preciza, clar, opoziţii anumite sau anumite apropieri politice şi ideologice, e un lucru prematur. După cum lesne se constată, — dela o zi la alta, distincţiile sunt depăşite. Gîndirea nu prevede ci urmează, greoiu, faptele; cînd isbuteşte să le ajungă, faptele fac un nou salt formidabil şi inteligenţa iarăşi nu mai înţelege nimic. (Ceea ce înseamnează că inteligenţa nu e inteligentă).

Nu avem nimic altceva de făcut decît să aşteptăm. Cum „a gîndi" este un lucru, mai ales pentru noi, romînii, — obositor, avem, acum, prilejul unic de a aştepta să gîndim cînd lucrurile se vor aşeza; iar pîn'atunci, să ne odihnim preţioasele minţi. Poate vom mai avea nevoie de ele vreodată.

Deocamdată, toate lucrurile şi formulele cad unele peste altele. Cu cît prăbuşirea ar fi mai mare, — cu atît ceea ce va ieşi deaici va fi mai diferit faţă de ce a fost şi este încă (abia). Din toate astea, o aşezare nouă, o sinteză nouă a lumii se va cristaliza.

Nu este exclusă posibilitatea, o repetăm, ca nu acum să se petreacă marea transformare. Nu am pierdut însă nimic, — căci, în orice caz, nu mai avem prea mult de aşteptat.

PUNCTE DE VEDERE

Prietenul meu, Monsieur Henri, crede că grija cea mai mare pe care un om conştient de omenia lui trebue să o aibe astăzi este să nu moară spiritualiceşte. Imi dă exemplul lui Beethoven care-şi făcea simfoniile în pivniţă, sub bombe; al lui Hegel care, zice-se, întrerupt în momentul cînd scria, de sgomotul prea mare al bombardamentului şi-ar fi ameninţat proprietarul că se mută dacă va mai fi aşa de gălăgios cartierul. *Si non e vero*...

Orice acţiune spirituală, crede Monsieur Henri, este, în momentele de astăzi, ineficace; orice încercare de a participa la chinul lumii nu constitue decît un imens pericol spiritual şi personal, — aşa încît, atîta timp cît haosul exterior va fi tot atît de mare, atîta timp cît vor dura convulsiile, un singur lucru trebue făcut: să te retragi în tine însuţi, să realizezi o ordine, un echilibru interior. Nu să te pierzi în calcule, neştiind că se cucereşte oraşul, cum spune legenda că făcea Arhimede, — dar să te păstrezi, lucid; să nu te laşi dominat de haosul lumii. Există anumite preocupări eterne, de ştiinţă de pildă, sau de metafizică, — înafară de istorie, — care pot constitui condiţii satisfăcătoare de echilibru interior.

Monsieur Henri are, în buzunar, un ordin de concentrare. Va lupta împotriva a două categorii de duşmani: duşmanii fizici ai patriei şi duşmani subtili şi mai periculoşi ai omului spiritual. Monsieur Henri speră că-i va învinge şi pe unii şi pe alţii.

* * *

Părintele B., călugăr dominican, vede posibilitatea unei păginizări a Europei. Lucrul acesta nu înseamnează însă sfîrşitul ideii creştine. Creştinismul poate să fie acoperit, să dispară, într'o parte sau în mai multe părţi ale lumii, — dar focarele vor reisbucni în alte părţi ale lumii. Lumea occidentală e puţin propice unei renaşteri spirituale; dar lumea asiatică, de pildă, e capabilă să păstreze un focar spiritual: dacă cumva nu se „europenizează", şi nu se „naţionalizează" şi ea. Nu înseamnează deloc că trebue să fugim din lume; în orice caz însă, în seria de răsboaie, erezii, sdruncinări ce vor veni şi se vor menţine, probabil multă vreme, — ideia creştină nu va mai fi păstrată decît în cercuri de iniţiaţi. Va reaprinde lumea, mai tîrziu. In orice caz, lumea va fi necreştină multă vreme (dar nici nu a fost creştină, cu adevărat, niciodată), — şi creştinii vor fi risipiţi, fără putere, în lume. Destinul lumii este să fie părăsită sie însăşi. In Evanghelie stă scris clar („en toutes lettres") că atunci cînd Iius va veni a doua oară în lume să judece viii şi morţii, drept-credincioşii vor fi extrem de puţini. Lumea răsboinică ce se naşte e, într'adevăr, o lume telurică, a orgoliului, a eroului (împotriva sfîntului), cu mari satisfacţii pămînteşti, şi chiar spirituale, cu un sistem de valori proprii foarte închegat, solid întemeiat şi, prin urmare, din ce în ce mai puţin propice ocaziunilor spirituale. Ce tînăr din noua lume ar renunţa să fie erou, glorios, cuceritor, — pentru a fi caritabil şi umil? Cea mai dificilă renunţare este aici.

Crescîndu-se, de mici, copiii în cultul forţei, al măririi, al jafului, — se va reuşi oare să se extirpeze mila din sufletul omenesc?

EUGEN IONESCU

VECINII NOŞTRI : U. R. S. S.

EXPOZIŢIA AGRICOLĂ

Prima expoziţie agricolă a U. R. S. S.-ului pentru perioada de timp 1929—39 a fost inaugurată la 1 August în piaţa „Colhozurilor", lingă Moscova. Prin amploarea şi metodele ei de organizare, expoziţia inaugurată la Moscova este privită de presa internaţională ca un eveniment important pentru progresul ştiinţei şi practicei agricole din toate ţările.

In cursul primelor două săptămini dela inaugurare, expoziţia a fost vizitată de doi miniştri străini de agricultură şi numeroase delegaţii oficiale, venite aproape din toate ţările lumii, iar corespondenţii marilor ziare din apus au publicat reportagii interesante dela faţa locului.

„Expoziţia, scrie corespondentul agenţiei Havas, are o înfăţişare deosebit de frumoasă. Ea este clădită lingă Moscova, acolo unde înainte erau mlaştini. Acolo, unde creşteau pe vremuri tufişuri sălbatice, se pot vedea astăzi grădini frumoase, cimpuri cu cereale şi culturi tehnice, păşuni, iazuri experimentale, etc. Fiecare republică a U. R. S. S.-ului îşi are pavilionul ei, al cărei arhitectură oglindeşte caracterul naţional al republicii respective.

In limbajul cifrelor imaginea expoziţiei schiţată mai sus capătă următoarea concretizare:

Teritoriul expoziţiei cuprinde o suprafaţă de 136 ha, pe care s'au ridicat 250 clădiri, avind 900 mii mc. Sunt în total 52 de pavilioane agricole, 28 pavilioane speciale viticole şi 22 clădiri în secţiunea intitulată „aspectul nou al satelor". După aceia vin teatrele, cinematografele, sălile de conferinţă, un circ, restaurantele şi cafenelele clădite pentru vizitatori. Pe teritoriul expoziţiei au fost ridicate 400 sculpturi, în afară de cele citeva sute de tablouri şi panouri speciale.

In afară de pavilioanele clădite, teritoriul expoziţiei cuprinde şi cimpuri de cereale, plantaţii şi grădini fructifere în care produsele principale sunt expuse în stare naturală. Cimpurile de cereale, de exemplu, cuprind 15.200 mp, arătind 300 culturi de cereale şi 721 soiuri diferite. Culturile tehnice, sunt în număr de 22 şi cuprind 139 soiuri deosebite. In sere speciale, sunt expuse 64 feluri de struguri. Totodată, sunt reprezentate la expoziţie şi cele mai bune exemplare ale animalelor de muncă.

La deservirea publicului lucrează zilnic 1.800 ghiduri şi 1.000 ghiduri speciali, pentru excursii de ţărani. Au fost pregătite 74 monografii ale expoziţiei şi 46 prospecte cu un tiraj de 10 milioane exem-

plare. S'au pregătit de asemenea şi vor fi înfăţişate în tot cursul expoziţiei 126 filme tehnice şi documentare agricole.

Pentru înţelegerea caracterului special al expoziţiei dela Moscova, trebue subliniat faptul că ea nu a fost organizată după modul obişnuit. N'au fost expuse pur şi simplu mostrele reuşite ale producţiei agricole. Dreptul de a participa la expoziţie, a fost determinat de norme ştiinţifice, precise. Pentru a căpăta acest drept, colhozurile, sovhozurile, staţiunile de maşini-tractoare, institutele de selecţionare, etc., trebuiau să obţină în munca lor pentru ultimii doi ani, un anumit nivel general, destul de ridicat, stabilit de Comisariatul de Agricultură. Pentru fiecare cultură şi pentru fiecare zonă agricolă în parte, a fost stabilit dinainte, un anumit nivel de recoltă, care trebuia să fie întrecut de acele sate care doreau să capete posibilitatea de a participa la expoziţie şi a fi trecute în cartea ei de onoare. In conformitate cu normele stabilite, au căpătat dreptul de a participa la expoziţie: 15.220 colhozuri (din 29.859 cereri); 808 sovhozuri (din 1.796 cereri); 268 staţii de maşini-tractoare (la 981 cereri); 11.004 ferme viticole (la 13.067 cereri) şi 155.281 ţărani-colhoznici care s'au relevat prin rezultatele muncii lor (din 189.017 cereri).

Desigur însă, că toate aceste cifre nu pot fi înţelese, fără o cunoaştere a structurei şi evoluţiei agriculturii sovietice; iar orice descriere a pavilioanelor expoziţiei, se va reduce în fond la expunerea acestei structuri specifice U. R. S. S.-ului.

In lipsa unui contact direct cu realităţile agricole din U. R. S. S. credem că metoda statistică ar fi cea mai nimerită pentru a înfăţişa cititorului nostru sensul şi rezultatele transformărilor înfăptuite de ruşi. Bineînţeles, că acestor cifre li se poate imputa sursa lor oficială deşi, în ultimul timp, majoritatea cercetătorilor străini, înclină să creadă că cifrele oficiale ale statisticelor din U. R. S. S. nu depăşesc cu mult realitatea.

Iată un tablou rezumativ statistic al evoluţiei agriculturii sovietice, astfel cum l-am putut întocmi după publicaţiile Direcţiunii Generale a Planului de Stat din U. R. S. S.

Numărul întreprinderilor (gospodăriilor) agricole în U. R. S. S.

Anul 1927		Anul 1938	
Sovhozuri (Ferme de stat)	1,4 mii	Sovhozuri	3,961
Kolhozuri	14,8 mii	M. T. S. (staţii de maşini tractoare)	6,358
Kulaci (ţărani chiaburi)	1,1 mil.	Kolhozuri	242,4 mii
Gospodării mijlocii şi gospodării sărace	23,7 mil.	Gospodării individuale	1,3 mil.

La 1 Iulie 1938, colhozurile sovietice (gospodăriile colective ţărăneşti) cuprindeau 18,8 milioane curţi ţărăneşti, 93,5% din totalul gospodăriilor. Suprafeţele însămînţate ale colhozurilor au crescut dela 1,4 milioane hectare în 1928 la 117,2 milioane hectare în 1938.

Suprafeţele însămînţate prin „fabricile de cereale"—sovhozurile—au crescut dela 1.735 mii de hectare în 1928 la 12,411 mii de hectare în 1938.

Primul şi cel mai însemnat rezultat al colectivizării agriculturii a fost mecanizarea muncilor agricole.

Iată exprimate în cifre evoluția și rezultatele mecanizării muncilor agricole și comparația cu situația din Rusia Taristă:

Uneltele agricole după recensămîntul din 1910

Pluguri (Total)	7,8 milioane
Pluguri de lemn	2,2 „
Pluguri de fier	4,2 „
Grape de lemn	17,7 „

Schimbarea uneltelor agricole după 1917

(în mii de bucăți)

Mașini și unelte	A n u l		
	1910	1928	1938
Pluguri, pluguri cu cîrlig, etc. (în mil.)	8,0	4,6	—
Pluguri de tractoare	0,3	9,3	493,5
Treerătoare mecanice	nu existau	0,5	265,5
„ cu cai	323,7	717,9	676,4
Kombayne pentru strîngerea recoltei	nu existau	2 buc.	153,8

Aceste schimbări intervenite în utilajul tehnic al agriculturii colectivizate au schimbat fundamentul și raportul dintre munca mecanizată și munca oamenilor și animalelor. La sfîrșitul lui 1916, animalele de muncă reprezentau 99,2% din resursele energetice ale agriculturii, iar la 1938 dimpotrivă, mașinile reprezintă 69,9 la sută, iar animalele de muncă numai — 31,1 la sută.

Economia de muncă omenească realizată prin mecanizarea muncilor agricole poate fi generalizată în următoarele cifre:

Toate stațiile de mașini-tractoare—au efectuat în anul 1937—220,8 milioane zile de muncă-omenești, avînd un efectiv de 1,9 milioane lucrători anuali. Dacă aceleași munci ar fi trebuit să fie executate de colhozuri prin pluguri cu cai, etc., ele ar fi necesitat 1.070,6 milioane zile de muncă-omenești și un efectiv de 9,1 milioane muncitori anuali. Pentru executarea aceleiaș munci în gospodării individuale, ar fi nevoie de 1.505,8 milioane zile de muncă-omenești și 12,8 milioane muncitori.

Iată cum exprimă cifrele, raportul între diferite sisteme de producție și rezultatele directe ale colectivizării pe baza mecanizării agriculturii.

Să vedem acum care este situația recoltelor în U. R. S. S. și cum au evoluat suprafețele însămînțate în ultimii ani după efectuarea colectivizării.

Dacă luăm întreaga suprafață însămînțată în 1913—drept egală cu *100*—atunci în 1928 ea a ajuns la 113,0 iar în 1938 la *136,9*, creșterile cele mai mari fiind realizate în primul rînd de culturile tehnice, dintre care multe, cu totul necunoscute în Rusia Taristă.

Creșterea recoltei și a producției de cereale a evoluat în modul următor:

Producția anuală de cereale în 1910—1914 era în medie egală cu 675,6 milioane țenterne. Producția medie în 1928—1932 a ajuns la 735,9 milione țenterne. în 1933—1937 la 944,7 milioane țenterne, iar în 1938 la 949,9 milione țenterne.

In ce privește grîul, producția anului 1937 era de 248,2% față de 1929; în același interval de timp în Statele-Unite s'a realizat 106,3% iar în Canada 59,8%.

Iată acum și cîteva cifre cu privire la veniturile colhozurilor și cadrele de care dispune actualmente agricultura din U. R. S. S.

Cum au evoluat veniturile în bani ale colhozurilor

	1932	1937	1938
Veniturile bănești ale colhozurilor (in milioane ruble)	4567,1	14180,1	16751,6
Veniturile de bani ale colhozurilor:			
la 1 colhoz (mii de ruble)	21,7	58,8	70,0
la una familie de colhoznici (ruble)	311,0	786,0	904,0

Creșterea veniturilor colhozurilor în cursul celui de al doilea plan cincinal

	1932	1937	1937 față de 1932 în %
Media mijlocie la una curte țărănească			
Zile de lucru efectuate [1])	257	438	170,4
Plata zilelor de lucru:			
In cereale (puduri)	36,6	106,2	290,2
In bani (ruble)	108,0	376,0	348,1
Toate veniturile personale atît plata zilelor de lucru cît și veniturile pămîntului și grădinii de lîngă casă (proprietate individuală) etc.	2,132	5,843	274

Creșterea veniturilor — în natură și bani—exprimată mai sus, se mai poate urmări și după tabloul mărfurilor desfăcute la sate; în ultimul timp vînzarea încălțămintei la sate a trecut dela 917,3 milioane ruble manufactură și haine gata — în 1938 cifra vînzării acelorași produse s'a ridicat la 6.326,1 milioane ruble. In acelaș interval de timp vânzarea încălțămintei la sate a trecut dela 3,197 milioane ruble la 1.493,4 milioane ruble; săpun și articole de parfumerie dela 231,5 milioane ruble la 623,4 milioane ruble; cărți, aparate de radio, instrumente muzicale etc. dela 214,8 milioane ruble la 1.271,8 milioane ruble.

Cadrele de specialiști și muncitori calificați din sovhozuri în 1938

(în mii)

Ingineri	1,3
Mecanici	7,0
Agronomi	9,7
Agrotehnici	5,0
Zootehnici	8,5
Veterinari	4,0
Tractoriști	68,8
Șoferi	33,7
Combaineri	22,0
Muncitori pentru reparațiuni	56,9

[1]) In colhozuri plata muncii prestate colectivului se socotește după unitatea de măsură ziua de lucru.

Cadrele tehnice ale M. T. S. (Staţiuni de maşini-tractoare)

(în mii)

	1934	1938
Tractorişti	235	870
Brigadieri-tractorişti	21	120
Combaineri	11	125
Ajutoare de combaineri	—	100
Şoferi	22	180
Mecanici	—	33
Maşinişti	—	92

Cadrele de bază ale colhozurilor la 1 Ianuarie 1938

Preşedinţi şi locţiitori de preşedinţi ai colhozurilor	384.389
Preşedinţi ai comisiunilor de control	232.421
Contabili	248.390
Agronomi	16.113
Brigadieri	528.602
Conducători ai fermelor de mărfuri	181.4 3
Brigadieri viticultori	68.335

In 1914, statul rusesc avea în serviciul său, în total 2,1 mii agronomi.

In 1938 în serviciul statului se află: 107,2 mii agronomi, 27,9 mii topografi, 92 mii agrotehnici şi zootehnici, 17,1 mii medici veterinari, 65,4 mii agenţi veterinari.

In anii celui de al doilea plan cincinal, 41,6 mii specialişti au absolvit Academiile agricole, iar şcolile agricole medii (licee agricole) au avut 94,4 mii absolvenţi.

La aceste cifre, ar mai trebui adăugate datele generale care oglindesc noul aspect al pătrunderii culturii la sate. Astfel, numărul şcolilor la sate a crescut dela 93.770 în 1914—1915 la 153.209 în anul 1938—1939; iar numărul elevilor dela 6.117,2 mii la 22.087,8 mii.

La sate, există astăzi 61.635 biblioteci, 92.274 cluburi, 265 teatre ale colhozurilor, 18.802 cinematografe, dintre care 7.236 instalaţii de cinematograf sonor şi cîteva zeci de mii de spitale, maternităţi şi puncte sanitare.

Pentru a încheia această scurtă expunere, trebue să subliniem şi modul în care, după metoda clasică a regimului, este folosită expoziţia agricolă, pentru influenţarea evoluţiei viitoare a agriculturii. Noua expoziţie a fost vizitată dela 1 la 9 August de 549.560 oameni, între care 233.451 ţărani. Pînă la sfîrşitul expoziţiei în 1939, ea va fi vizitată de 500 mii ţărani. Pentru vizitatorii satelor, expoziţia este o şcoală practică care arată concret ce se poate face prin organizarea şi folosirea metodelor ştiinţifice de muncă în agricultură. Intîlnirile între ţăranii de diferite naţionalităţi, veniţi din regiuni despărţite prin mii de kilometri, se transformă de cele mai multe ori în întruniri organizate chiar în faţa pavilioanelor expoziţiei. In aceste întruniri, ţăranii „celebri" ai colhozurilor povestesc metodele lor de lucru şi modul în care au obţinut rezultatele pentru care au fost premiaţi. Se discută şi se contractează pe loc obligaţii de întrecere între diferite regiuni, insuflîndu-se

astfel tuturor dorinţa de a participa şi anul viitor la expoziţie. Profesorii şi asistenţii academiilor agricole, conferenţiază regulat în săliie expoziţiei în faţa vizitatorilor. Preşedinţii de colhozuri capătă pe loc toate lămuririle necesare, planurile, devizele, etc., pentru orice lucrare tehnică care îi interesează. Iar la întoarcerea în sat, întruniri speciale de ţărani, ascultă şi discută rapoartele amănunţite şi impresiile delegaţiilor lor, care au participat la expoziţie. In acest fel, se organizează pe întregul teritoriu al U. R. S. S.-ului întrecerea generală pentru dreptul de participare la expoziţia agricolă din 1940, întrecere care de fapt duce la progresul agricol şi ridicarea nivelului material al satelor participante.

CANALUL DIN VALEA FEREGANULUI

In republica Usbekistan (Rusia Asiatică) se petrec în ultimul timp fapte de-o amploare neobişnuită, care reţin atenţia opiniei publice din U. R. S. S. Intr'o regiune unde veacuri dearîndul omul a purtat o luptă grea cu nisipurile deşertului, a început acum, din iniţiativa ţăranilor Usbeki, construirea unei căi de irigaţie lungă de 270 km. Locurile unde au păşit altădată legiunile lui Tamerlan, — omul cu privirea pe care nu o putea suporta niciun muritor, şi au dispărut din cauza lipsei de apă oraşe de veche civilizaţie, vor fi străbătute în curînd de apele sclipitoare ale noului canal de irigaţie.

„Apa este sînge", spune poporul în regiunea Fereganului, şi toată istoria regiunii este de fapt istoria luptelor fratricide ale popoarelor asiatice pentru stăpînirea apei. Cine stăpîneşte apa, acela este stăpînul Orientului. Se pare însă, că de astă dată, pentru prima oară în istoria popoarelor asiatice, apa unor întinse regiuni va deveni într'adevăr proprietatea poporului.

Canalul din valea Fereganului este interesant nu numai prin importanţa lui practică, dar mai ales prin modul în care a fost concepută clădirea lui. In Februarie cor., în perioada pregătirii celui de al 18-lea congres al partidului conducător din U. R. S. S., după obiceiul sovietic, se duceau în întreaga ţară campanii de emulaţie pentru a sublinia prin fapte importanţa congresului. Astfel, stahanoviştii au stabilit noi norme de producţie, minierii se întreceau pentru înfăptuirea planului de producţie a cărbunelui, aviatorii au stabilit noi recorduri de aviaţie, etc., toate acestea fiind considerate drept „daruri" congresului.

In acele zile, colhoznicii din regiunea Taşkent au hotărît să aducă şi ei un „dar" congresului, curăţind izvoarele de apă din Carlâc-Burlac. In ziua deschiderii congresului, ei au şi terminat munca lor, căpătînd posibilitatea de a iriga o suprafaţă de 10.000 ha. Acesta a fost începutul modest care a inspirat ideea marelui canal din Feregan. In republicile Usbekistan, Turkmenistan şi Taşdichistan, lupta pentru apă înseamnă recoltă, bogăţie, viaţă.

Pentru realizarea noii căi de viaţă au ieşit la lucru *160 mii* de ţărani. Noul canal care va trece pe teritoriul a două mii de colhozuri, va da apă la 5 oraşe şi va iriga 4 regiuni agricole ale Taşdikistanului, redînd agriculturii peste 30 mii ha pămînturi noi, va fi gata într'o *singură lună*. La 1 August, au început lucrările pe un *traseu* de 300 klm., iar pînă la 8 August au fost scoase 5 milioane metri cubi de pămînt, adică 32%. Se citează şi unele cazuri, cînd anumite colhozuri au terminat în 10 zile partea lor de lucru prevăzută pentru o lună, fiind premiaţi pentru aceasta cu automobile şi alte daruri preţioase.

Pe întregul traseu al canalului, ziarele sunt aduse cu avioanele echipelor speciale ale aviaţiei civile. Teatrele şi artiştii din întreaga regiune au plecat la locul lucrărilor pentru a da reprezentaţii în faţa

constructorilor canalului. Transporturi speciale asigură celor de pe traseul canalului cele mai bune fructe și legume, din regiune.

Rușii cred a desprinde din modul cum a fost conceput și se realizează marele canal, care nici nu a fost prevăzut în planurile Statului, rezultatele concrete ale eliberării imenselor forțe de care dispun masele organizate. Iar cunoscutul regisor sovietic Eisenstein, (autorul filmului Alexandru Nevsky) a plecat în regiunea Fereganului pentru a turna un film al construcției canalului, după părerea artistului: „temă de cea mai arzătoare actualitate, munca colhoznicilor pentru înfrângerea deșertului, din care se desprinde sensul evoluției viitoare a umanității".

I. CONSTANTINESCU

MISCELLANEA

CAYENNE

Cînd cineva azi vrea să facă propagandă antifranțuzească, crede că este foarte abil să construiască un film în care să se descrie viața dintr'o închisoare din Guyana de acum 50 de ani. O viață de cîine, cu ocnași livizi de foame și istoviți de muncă, cu gardieni brutali și dezumanizați, cu un director de penitenciar devenit pură fiară, etc., etc.

In realitate, asemenea povești cinematografice obțin un rezultat de opinie publică exact opus celui urmărit. Căci prima și foarte legitima întrebare pe care și-o pune spectatorul este dacă *și acum* regimul de închisoare este tot același cu cel de acum o jumătate de veac. Și cînd află că nu, că azi deportații dela Cayennes sunt mai mult coloniști decît deținuți, că viața lor este igienică și că supravegherea lor tinde nu la pedepsire ci la îndreptare, că personalul de conducere este selecționat printre oameni care vor să-și consacre viața acestui apostolat de reeducare a unor frați nenorociți și pe care doar ceasul rău i-a făcut să cadă în păcat; cînd, zic, spectatorul află cum Franța a putut, în cîte-va zeci de ani, să transforme acel infern-tip într'un institut model, admirația lui pentru calitățile morale franțuzești crește, și anume crește, printr'un efect de contrast, în raport invers proporțional cu atrocitățile de altădată.

Dar să presupunem că lucrurile nu s'ar fi întîmplat așa, că regimul nu s'ar fi îndreptat. Chiar și în acest caz, dacă nu chiar mai ales atunci, Francezul s'ar bucura de un asemenea film. Nimic nu poate produce o mai mare plăcere unui Francez — vreau să zic nimic nu-i apare mai limpede ca un serviciu ce i se face, decît denunțarea unui rău franțuzesc. Căci aceasta dă Francezului prilejul să purceadă la cea mai inteligentă și mai sănătoasă dintre atitudinile în fața răului: la îndreptarea lui. Revolta împotriva injustiției sociale este o întreprindere pentru care cetățeanul francez are o deosebită vocație, și este recunoscător celor care îi dau, prin informațiile lor, putința să o exercite.

Iată un mic fapt divers care ni-o va proba pe dată, fapt divers recent care a fost punctul de plecare al reflecțiunilor noastre de mai sus.

A apărut, de curînd, o carte de amintiri ale unui om foarte bătrîn și care a fost deținut iar apoi liberat din închisoare, dela acea închisoare din Cayennes despre care vorbeam. Intre alte lucruri, povestește el cum, în localul acela penitenciar, se găsește și un muzeu de capete tăiate, un muzeu antropocriminologic unde sunt expuse capetele ucigașilor incurabili. Dar — spune povestitorul — printre aceste capete se află și unul care a aparținut nu unui ucigaș fără leac, ci unui nevinovat.

Se numea Brière, și fusese condamnat la muncă silnică pe viață fiindcă fusese găsit vinovat de a-și fi ucis copiii. Atît în timpul judecă-

ţii, cît şi în timpul detenţiunii, nenorocitul afirmase cu tărie că nu este vinovat. Camarazii de temniţă precum şi cei mai mulţi dintre gardieni erau convinşi de aceasta. Sinceritatea lui Brière avea acea eloquenţă totdeauna irezistibilă a adevărului. Şi, de altfel, peste cîţiva ani, faptele i-au confirmat inocenţa. Adevăratul ucigaş îşi mărturiseşte crima.

Atunci, fireşte, Brière cere revizuirea procesului. Doi ani durează cercetările domnilor procurori pentru a găsi un mijloc de procedură permiţînd juridiceşte valabil redeschiderea cauzei. Insfîrşit, după doi ani, iau o hotărîre, şi anume că, legile procedurii penale atunci în vigoare nu permit reluarea afacerii, şi că Brière rămîne condamnat. Şi nefericitul îşi petrece restul zilelor în închisoare, într'o stare de amărăciune şi disperare uşor de imaginat. Iar la urmă moare de supărare.

Dar iată că un necunoscut, (nu se ştie dacă fusese un gardian sau un deţinut), reuşeşte, fără ca nimeni să fi ştiut cum, să taie şi să îmbălsămeze capul lui Brière, pe care îl oferă, însoţit de o scrisoare anonimă, muzeului de capete al penitenciarului, pentru ca vizitatorul să poată vedea nu numai cum e chipul unui criminal incurabil, ci şi cum arată la faţă un nevinovat victimă a erorii judiciare. Această întîmplare, precum şi tonul în care este comentată, într'o revistă franceză din luna trecută, cartea de amintiri unde se povesteşte asta, au, toate trei, ceva triumfal; este un accent de mulţămire că se poate astfel, povestind un rău odios, înştiinţa toţi francezii — şi în genere toţi oamenii din lume — că în cea de a treia republică sensibilitatea la injustiţie este prima şi ultima preocupare, şi că nu există nimic mai răufăcător şi mai nedemn decît, subt pretext de propagandă naţională, să se cenzureze prin tăcere întîmplările ruşinoase. Nu. Intîmplări ruşinoase se petrec şi se vor petrece totdeauna şi pretutindeni. Nu asta are importanţă. Ceea ce importă este să se arate că indignarea faţă de ele este mereu trează şi tare.

Dar, fiindcă am plecat dela deportaţii dela Cayenne, şi pentru a părăsi toate aceste lucruri grave şi eroice ca să trecem la altele mai vesele, voi aminti un foarte amuzant episod de Istorie a Dreptului, unde se vorbeşte de Cayenne şi de Codul penal romîn.

Faimoasa „Comisie Centrală" dela Focşani, instituită la, prin şi pentru Unirea celor două Principate romîneşti, avea, printre alte misiuni, şi pe aceea a unificării legislative. Era o epocă de admiraţie entuziastă pentru Franţa. Pe de altă parte, codurile Napoleon erau privite pe atunci — şi de altfel cu drept cuvînt — ca nişte monumente de gîndire juridică. Ce putea deci fi mai natural decît ca legiuitorul romîn să se inspire dela ele, copiindu-le mai mult sau mai puţin întocmai.

Şi astfel, cetăţeanul romîn de pe acele vremuri a putut avea plăcerea, răsfoind prima ediţie a codului nostru penal, să afle că, pentru nu mai ştiu care delict, infractorul era pedepsit cu..... deportarea la Cayenne. Şi veţi recunoaşte că, în materie de influenţă franceză, nu se poate pretinde ceva mai frumos.

PREVESTIRI

Unul din colaboratorii regulaţi ai revistei noastre scria, acum trei ani, mai precis în Ianuarie 1937:

„Un asemenea moment există ascuns, undeva, în viitor. Este momentul cînd Hitler va anunţa, ca o nouă bombă, Europei, alianţa Germaniei cu Rusia sovietică".

LITERATURA ŞI VIAŢA

In vremuri tulburi ca acestea, valorile politice eclipsează pe celelalte şi omenirea e tentată să preţuiască pe un Hitler, Daladier, Mussolini, sau Chamberlain mai tare decît pe un Bergson, Einstein, Simmel

sau Freud (mai ales că toţi aceştia sunt evrei). Una din cauzele acestei erori de judecată ţine de faptul că oamenii politici îşi epuizează celebritatea din două surse, pe cînd geniile propriu zise numai dintr'una singură. Pe un Bergson sau Freud îi admirăm, pur şi simplu. Pe oamenii politici, de pildă pe un Blum sau Stalin, unii îi adoră, alţii îi detestă, ceea ce-i un îndoit prilej de admiraţiune, căci atît amorul cît şi ura sunt fabrici de valoare. De aci supraestimarea în importanţă a oamenilor politici, mai cu seamă în epoci de surescitare generală ca aceea pe care o trăim azi.

O formă foarte curentă de adoraţie este celebra formulă de taifas: „Dac'aşi fi eu Hitler.....".

Este caracteristică această nevoe de identificare cu eroul conversaţiei. Prestigiul bărbatului politic celebru e atît de mare, încît omul mijlociu nu-i în stare a se mărgini să-i judece faptele şi să-i înţeleagă pur şi simplu gîndul. Merge direct pînă la capăt şi-şi identifică personalitatea sa cu a lui. Şi aceasta e valabil nu numai la bine dar şi la rău. Imi amintesc cît de mulţi erau, în 1916, aceia cărora le plăcea să-şi închipue că sunt Kaiserul, pentru plăcerea de a putea simţi mai bine chinurile rafinate la care se gîndeau ei că va fi supus Wilhelm, după victoria aliaţilor.

Un fenomen asemănător am observat într'o revistă de mare tiraj, unde s'a început de curînd publicarea, în fragmente, a unui roman care poartă ca titlu nici mai mult nici mai puţin decît: „Omul care a omorît pe....". (Urmează numele unui bărbat politic astăzi în vogă). Autorul s'a inspirat desigur dela acel boer rus care publicase, în toate limbile europene, o carte intitulată „Cum l'am ucis pe Rasputin". Decît acela chiar omorîse cu adevărat pe faimosul călugăr. Era deci la dînsul o simplă nevoe de mărturisire, ceea ce este desigur foarte freudian, dar nu atît de freudian cît nevoia de a realiza prin literatură ceea ce este incomod şi periculos să împlineşti în viaţa reală. De altfel, Freud, ca orice mare cugetător cu influenţă asupra gîndirii omeneşti, este nu numai ascultat dar şi depăşit. Atunci cînd el a construit faimoasa teorie a sublimării catartice, a canalizării prin literatură a dorinţelor refulate, nu bănuia desigur pînă unde oamenii vor merge cu confirmarea teoriilor sale. El se mărginise a constata că literatura e arma visătorilor. Nu s'a gîndit însă că ea poate deveni o armă şi pentru cele mai practice temperamente. O mică întîmplare o va dovedi pe dată.

Prin anul 1924, vine la Constantin Graur, care pe vremea aceea se ocupa şi de „Adevărul Literar", un domn care se plînge că a fost calomniat în pomenita revistă. Era vorba de o nuvelă, pe care „Adevărul Literar" o publicase fără nici-o suspiciune, şi în care eroul poveştii comitea tot soiul de acţiuni infamante. Constantin Graur nu vedea de loc unde era ofensa. „Autorul nuvelei este cel mai mare duşman al meu, — îi răspunse reclamantul — şi cunoscuţii mei ştiu asta, şi ştiu că în nuvelă se face aluzie la mine". D-l Graur tot nu pricepea temeiul jignirei. „Dar nu înţelegeţi, Domnule Director, că pe mine mă chiamă exact ca pe individul din poveste, acelaşi nume, acelaşi pronume, aceeaşi stradă, acelaşi număr; el e avocat, eu sunt avocat; el are două fete, eu am două fete, pe care le chiamă la fel ca'n roman. Eu am 46 de ani, el are 46. Nu vedeţi perfidia?"

Şi să nu credeţi că întîmplarea de mai sus este un caz izolat. Sunt mulţi cei pe care arma literară îi ispiteşte pentru ca printr'însa să-şi torpileze inamicii şi să-şi reguleze micile lor afaceri personale. Mi s'a întîmplat şi mie o asemenea mezaventură. Un domn foarte distins şi ocupînd o înaltă situaţiune în cariera diplomatică scrisese un volum de amintiri. Mi-am permis atunci să reproduc aci, în Viaţa

Romînească, cîte-va pasagii din acea lucrare. Autorul s'a supărat foc, și a compus întru aceasta un răspuns. Pentru motive pe care nu vreau să le discut, nici-o revistă ori gazetă n'a vrut să publice acel articol polemic. Am aflat de aceasta încetul cu încetul, pe măsură ce refuzurile se produceau. Pînă ce, după vre-un an, n'am mai auzit nimic. Imi închipuiam că eroul renunțase la răzbunare.

Dar îmi subestimasem adversarul. Un bun prieten al meu, directorul unui înalt institut de cultură care editează și o excelentă revistă, îmi povesti într'o zi că domnul care se supărase pe mine a venit la el cu o nuvelă, susținută de milioane de scrisori de recomandație dela oameni ce nu se puteau refuza. Amicul meu se simți deci obligat s'o publice, și începu, oftînd, cetirea manuscrisului. Iată cam despre ce era vorba.

Mă simțeam foarte obosit — scria eminentul literat. Mă hotării deci să mă culc de vreme. Mă desbrac, îmi pun pijamaua de mătase (de mici, la noi în familie, am fost deprinși să purtăm mătase noaptea), și adorm tun. In timpul somnului, un vis ciudat. Se făcea că mă aflam într'un splendid local de noapte. La un moment dat, simții nevoia de a mă duce la toaletă. Pardon Mademoiselle — întrebai atunci pe o domnișoară care vindea țigări — nu știți dv., dacă sunteți atît de drăguță...., etc., etc., (părinții mei ne-au învățat întotdeauna să fim foarte amabili și gentili cu damele, chiar cînd sunt din popor). Tînăra îmi indică itinerariul, și astfel, după ce-i spusei „merçi", plecai în căutarea clasicelor două uși pe care scrie fie Messieurs și Dames, fie Ladies-Gentlemen, Herrn-Frauen, Signori-Signore, Domni—Doamne, după țara de origine. (In existența mea, am adorat voiagiile). Mă uit bine pe uși. Nu scria nicăeri vre-unul din aceste cuvinte. Insă pe două uși alăturate scria totuși ceva. Mă uitai mai bine: pe ambele scria....

Și, aci, autorul visului punea, pur și simplu, numele meu întreg . . . .

Ceea ce confirmă teoria noastră dela început, anume că Freud e mai important decît Stalin, și că marii gînditori au mai multă și mai durabilă putere asupra oamenilor decît simplii și efemerii lor conducători politici. Gînditorii, și ei, „conduc" pe oameni. Omenirea întreagă, prezentă, trecută și viitoare, nu ni se înfățișază oare ca și cînd ar asculta supus de teoriile savantului vienez? Cîte odată îl urmează și în erori. Astfel, se cunosc ravagiile pe care teoriile psihanalitice și pansexualismul freudian le fac în populația semi-doctă americană. Un francez, Wladimir. Posner, a publicat de curînd o foarte savuroasă carte: „Les Etats-Désunis", unde, printre alte fapte amuzante povestește și aceasta:

In tren, la o stație, se urcă un călător, care se așază pe bancheta de lîngă dînsul. Afară plouă torențial. Noul călător, privind pe geamul vagonului, exlamă atunci:

„Ploaia asta are ceva teribil de sexual....".

OLIMPIADA CINEMATOGRAFICA DELA VENEȚIA

Printre sentimentele pe care Balzac îi plăcea să le descrie în „Comédie Humaine", este unul care revine neîncetat și care consistă într'o curioasă transformare a rușinii în triumf. Cînd după ce ai fost multă vreme disprețuit de societate, vezi aceeași societate, acoperindu-te de glorie pentru același lucru care mai înainte făcea obiectul disprețului, simți o mare satisfacție, dulce și puternică în același timp.

Acelaș sentiment aveam și noi, cei dintîi prieteni ai cinematografului, cînd ne găseam în August al acestui an la Veneția, sediu al olimpiadei cinematografice, numită pe scurt „bienala" (probabil fiindcă se ține... numai odată pe an).

Timp aproape un sfert de veac, toți cei cari se ocupau de acest lucru „puțin serios", de această artă considerată mai mult industrială decît estetică, de această distracție de bîlci, plăcere ieftină pentru copiii adulți; timp de douăzeci de ani acei care au crezut în marile posibilități ale unei noi frumuseți, pe care o făgăduise ecranul luminos, și care, deși recunoșteau inconvenientele și vulgaritățile momentane ale cinematografului — și poate chiar pentru acest lucru — cereau să se ia foarte în serios această artă tîrziu născută; toți, zic, cei care au avut încredere în film și au presimțit măreața lui desfășurare, sunt astăzi minunat răzbunați de disprețul public. La Veneția (și peste cîteva săptămîni urma să aibă loc și la Cannes o „bienală" pur democratică pe lîngă cea veche, dar pe care războiul a amînat-o sine die), am avut satisfacția să vedem că guvernele din toate țările din lume (și guvernul este, nu-i așa? lucrul cel mai serios pe care Dumnezeu sau Dracu l'a făcut vreodată), că guvernele, zic, tratează cinematograful în lucru oficial. Ceea ce altă dată avea reputația de ceva rușinos, ușurel, de nemărturisit, îmbracă azi toga publică și devine afacere de Stat și eveniment mondial.

Văzînd, în ziua premierei de gală, miniștri și intelectuali de seamă, aducînd prin prezența lor, prin discursuri și ținuta lor, omagiu artei cinematografice din cele cinci continente, mi-am adus aminte de intriga ce mi s'a urzit, acum cinsprezece ani, cu ocazia concursului meu de agregație la Universitate, pe motivul că scriam despre cinematograf și că aceasta era de natură să necinstească corpul didactic. Veneția în sărbătoare m'a răzbunat cu prisosință și m'a făcut să zîmbesc la amintirea tuturor proștilor trecuți și viitori.

Sediul bienalei este un cartier al Veneției, insula Lido. Mai precis, acel hotel de după războiu, imens și încărcat, care se chiamă Excelsior, un fel de falansteră de o arhitectură destul de urîtă și adăpostind în el oameni de Stat, cocote și snobi de toate națiunile. Pentru a le da acestor oameni o viață variată, hotelul face continui schimbări în interiorul lui însuși; sălile de dans, de supeuri și de dejunuri, se mută între ele unele la altele, pentru ca, bine înțeles, din cînd în cînd să revie la punctul de plecare, și să dea locatarilor plăcutul sentiment al reîntoarcerii acasă.

In jargon parisian, prin cuvintele „Hotel du Courant d'Air", se înțelege lipsa totală de locuință. Luînd însă această zicală la propriu, este un nume care se potrivește perfect luxosului hotel Excelsior, a cărui cea mai frumoasă calitate este de a combate stupida prejudecată a „corentului". In această vastă locuință, unde fiecare cameră are cel puțin un hectar, ferestrele și ușile sunt necontenit deschise și un perpetuu curent străbate încăperile.

O altă trăsătură nostimă a acestei societăți temporare și închise, este costumul bărbaților în timpul zilei. Seara, firește, ei îmbracă smokingul alb și toată lumea e la fel. Dimineața însă și după amiază, populația masculină se dedă la o adevărată orgie vestimentară. Fiecare bărbat își descoperă un suflet de cocotă — să zicem de cochetă—; prilej unic de a se lansa în toate îndrăznelile îmbrăcăminții, de a arbora toate croielile și toate culorile, toate formele de pantaloni și toate nuanțele de cămăși. O ingeniozitate îndrăcită se pune în serviciul unor subtile probleme, ca de uvertura de pulover, fermoarul de short mecanismul de încheiat sandala (strămoșii daco-romani ai d-lui Pisani să ierte acești termeni tehnici de eleganță).

Vezi domni foarte bine, înfășurați în mătase verde-biliard, roze-pompadur, ruj crevetă, bleu-jandarm (strămoșii daco-romani etc., etc.).

Sunt unii cărora li-se înțepenește gîtul tot căznindu-se să păstreze un profil de guler de cămașe cu măestrie îndoit într'un „négligé" artistic. Alții înnădușeau pentru că se simțiseră obligați să păstreze la gît, în plină căldură, un fular „à la pirate".

Bienala a fost deschisă la 8 August. De atunci s'au reprezentat regulat cîte două filme pe zi, unul după masă și altul seara, alese de țările respective, printre filmele cele mai bune ale anului. Ar fi prea lung să vorbim aci despre toate; mă mărginesc însă să fac o observație, în legătură cu producția italiană. Nu mă voiu sfii să spun că tot ceea ce văzusem pînă în acea zi, la București, Berlin și Paris, era mai rău decît prost. La Veneția însă mi s'au prezentat filme italienești perfecte, comparabile din toate punctele de vedere cu filmele europene cele mai corecte. Am întrebat pe producători de ce păstrează acasă filmele bune și exportă numai pe cele proaste. La care interlocutorii mei îmi răspunseră cu un amestec de modestie și orgoliu, pe care îl recomand viitorilor producători romîni:

— „Pentrucă, domnule, de atîția ani de cînd lucrăm la Cine Citta, deși utilajul e perfecționat și tehnicienii fără cusur abia anul acesta am ajuns să facem filme onorabile. Așa în cît abia acum ne gîndim la problema exportului; am amînat intenționat această chestiune pînă în momentul cînd am socotit că producțiunea noastră poate suporta comparațiune cu producția internațională.

NICANOR & Co.

RECENZII

ST. O. IOSIF: Poezii. (Ed. „Fundația Regele Carol II, București, 1939).

Colecția „Ediții definitive" mai numără azi un volum prețios: „Poeziile" lui St. O. Iosif, apărute sub îngrijirea d-lui Șerban Cioculescu.

Este de prisos să reamintim valoarea excepțională a acestor ediții definitive. Cititorii romîni au fost puși, pentru prima oară, în prezența unui text tipărit în admirabile condiții grafice, cu aparatul critic necesar, adunînd cele mai semnificative bucăți ale autorilor editați.

De mult, cultura romînească nu a mai cunoscut scrupulozitatea și seriozitatea textelor prezentate în colecția de față, și apariția fiecărui nou volum trebue salutată ca o izbîndă.

D-l Șerban Cioculescu — criticul de evidentă pricepere și dragoste de cărți — a reunit o bună parte din poeziile originale și din traducerile lui Iosif, — readucînd pe acest poet, pierdut în ediții urîte și incomplete, în mîinile cititorilor pasionați de trecutul cultural al țării.

Cunoscut puțin în manuale, tipărit în ediții lipsite de control filologic, — St. Iosif, fără mijlocirea unei ediții ca cea de față, ar fi riscat din ce în ce mai mult să devină un autor despre care se vorbește dar care nu este citit.

Oarecum, ca și Vlăhuță, St. Iosif era amenințat de a fi surclasat de alți mari romantici mai citiți, iar numele lui să facă parte dintr'o constelație cu puncte mult mai strălucitoare ca el.

Că există ceva inactual și puțin naiv în poezia lui Iosif, — iată ceea ce nu s'a sfiit să arate d-l Cioculescu în studiul introductiv al volumului. Se vede bine că editorul acesta a făcut mai curînd un act de devoțiune, decît unul de admirație estetică. De aceea, prefața de care vorbim nu se pierde în laude ditirambice obositoare, ci atrage atenția deopotrivă asupra valorilor și scăderilor poeziilor lui St. O. Iosif.

Din volumul de față au fost excluse lucrările tipărite în colaborare cu D. Anghel, precum și lucrările dramatice. Este evident că o ediție reprezentativă a unui poet își poate îngădui eliminarea bucăților neconcludente, — rămînînd totdeauna posibilitatea unei cercetări de texte pentru cei ce depășesc obiectivele strict estetice.

D-l Șerban Cioculescu împărtășește cititorilor săi modul său de lucru: ce texte a consultat, ce ortografie a menținut sau în ce măsură intervine cronologia. Toate aceste date sunt lipsite de gerutatea rebarbativă a anumitor ediții, care duc exactitatea informației pînă la îndepărtarea cititorului.

Dar în afară de indicațiile bibliografice, de adaosul vast de note și variante, d-l Șerban Cioculescu întovărășește poemele lui Iosif de cîteva considerațiuni critice din cele mai juste, — deși ele sunt poate uneori severe.

Ne place să cităm o notă — din numeroasele — cu privire la romantismul intimist al poetului, care precizează unul din aspectele personalității poetului. „Spre deosebire însă de noțiunea curentă a intimismului, care împrumută un prestigiu de duioșie oricărui gest sau cuvînt al monotoniei cotidiene, nota intimă, proprie lui Iosif, merge mai rar către pulberea de fiecare zi a evenimentelor; ea însemnează mai adesea simțirea impersonalizată, a copilăriei și a trecutului național" (p. XVIII).

Aceleași observații sincere, lipsite de orice laudă inutilă, apărute grație perspectivei date de trei-patru decenii, le face d-l Șerban Cioculescu cu privire la tălmăcitor. Cu privire la traducerile din Heine — de pildă — ni se spune că Iosif nu a putut reda decît sentimentalismul poetului german, în timp ce umorul nu a fost accesibil poetului romîn. Totuși, meritele evidente ale tălmăcitorului sunt de netăgăduit. Unul este de ordin personal: prin traducere, Iosif a arătat care sunt valențele sufletului său; apoi, traducerile erau făcute pe măsura sensibilității timpului.

Acestea sunt doar cîteva fugitive însemnări ale unui studiu obiectiv, rece, onest la extrem, pe care l-a întreprins cu devotament d-l Șerban Cioculescu pentru un scriitor care începuse să fie uitat.

D. TROST

ȘTEFAN POPESCU: „Poeme". (Ed. Miron Neagu, Sighișoara, 1939).

Anul acesta nu au apărut multe volume de poezii. De-obiceiu cu jertfe mari, poeții tineri tipăreau cîte-un volum de versuri. Acesta făcea oarecum parte din ritmul cultural al țării: independent de editori sau de alte posibilități de răspîndire, — apăreau un număr impresionabil de versuri tipărite.

Anul acesta, cum am spus, au apărut puține versuri.

Printre debuturile poetice din anul acesta, trebue semnalat volumul d-lui Ștefan Popescu, intitulat simplu „Poeme".

Deschizîndu-se sub semnul lui Whitman, regăsim cu acest prilej influența unei anumite poezii „spațiale", care cere dimensiunea vastă, gestul amplu, comunitatea sentimentală cu ceilalți oameni.

De mult nu se auzise nota whitmaniană în poezia romînească, unde forme chinuite nu făceau decît să exprime un egotism pronunțat.

Poemele d-lui Ștefan Popescu arată, în primul rînd, o evidentă obiectivitate: rareori este vorba de însuși persoana poetului. Este aci mai curînd o poezie a obiectelor, o prietenie față de obiecte, — cum s'a spus odată.

Cităm următoarele versuri ilustrative:

„Nicăeri nu e tăcere,
liniștea apelor urcă în suflete vorbe neauzite,
pietrele ridică uruitul prăbușirilor mereu"

Această atitudine prietenească și calmă față de obiectele înconjurătoare este corelată cu o animație de basm. Caracterul de ușor

fantastic al poeziei de față contribue la atitudinea de cunoaștere a stărilor familiare, subliniat de un ton calm și persuasiv.

Poezia d-lui Ștefan Popescu — spre deosebire de cea cu care am fost obișnuiți — este calmă, lentă, uneori gravă. Poate că este aci ceva din seninătatea meditativă a unui Rilke, — alt poet, ale cărui rădăcini se întîlnesc în versurile de față.

Cităm astfel, din poezia „Intrebări":

„(Stele stau pe cer mai mici decît oamenii,
Cît pumnii, mai mici decît pumnii.
Oamenii sînt mai mici chiar decît toate acestea)".

Astfel a fost construită o lume cu toate ușile deschise, prin care trecerea este simplă și ușoară. Fără ermetism nejustificat, fără a pune întrebări de natură filosofică — nepotrivite unui text poetic — întîlnim totuși o anumită reticență gravă.

In „Lîngă un vis", poem din al doilea ciclu, găsim următoarele versuri, pe care ne place să le retranscriem:

„Era în noaptea visului cu tine,
Cînd stelele au intrat pe ferestre fără să le spargă;
Cînd s'au risipit subțiind sunete".

Uneori, poemele tind către o anumită tematică socială, de tipul net oratoric, ca în: „Vrem pacea de muncă !".

Poemele d-lui Ștefan Popescu sunt semnificative pentru posibilitățile poetice de genul celor menționate și ele sunt mărturia unei autentice chemări.

D. T.

ȘTEFAN ȘOIMESCU: „Lupta contra iluminismului: J. J. Rousseau". Ed. „Bucovina", București, 1939.

Nu putem avea decît toată simpatia față de admirația nutrită de d-l Ștefan Șoimescu pentru marele filosof francez al veacului al XVIII-lea, Jean Jacques Rousseau. Această admirație, azi — cînd gîndirea filosofică este invadată de curente care se întrec unele pe altele în a disprețui tot ce e mai delicat și mai înalt în simțimintele de solidaritate și de fraternitate ale omului — constitue mai mult decît o afinitate de gîndire filosofică, constitue un adevărat act de credință. Remarcăm în introducere sensul adînc pe care autorul îl atribue sclipirii filosofice a lui Rousseau: „In felul acesta vom cunoaște mai sigur ce-și propunea, ce a vroit și cît de arzător a vroit, acest caracter de o neasemuită energie, o mai dreaptă stare de lucruri pentru binele general și individual" (pag. 13). Desigur, autorul face și unele rezerve, care ni se par mai mult de circumstanță. Dat fiind mai ales rolul enorm îndeplinit de Rousseau ca precursor spiritual direct al marii revoluții franceze dela 1789. In cadrul acestor rezerve poate fi de pildă încadrată afirmația că Rousseau ar fi reacționat împotriva iluminiștilor pentru motivul că „raționalismul lor rece, ruperea legăturilor cu tradiția, nerecunoașterea niciunei alte autorități, decît a rațiunii, constituia cea mai mare primejdie, ce cu pași repezi ducea sau spre pieire, sau spre mari sguduiri sociale, pe care le-a prevăzut, le-a profetizat cu o clarviziune surprinzătoare și lupta să le înlăture cu orice preț" (pag. 15). Aceste reticențe nu-l împiedică însă pe autor să pătrundă admirabil resorturile gîndirii filosofice

a ui Rouseau, şi să privească adînc de tot în isvoarele cristaline a înaltei concepţii umanitare, care a însufleţit teoriile lui Rousseau asupra destinelor societăţii omeneşti. Dovada ne e dată de însăşi modul fericit al alegerii citatelor reproduse din diferitele opere ale marelui filosof. După cum tonalitatea face muzica, tot aşa în interpretarea diferitelor opere filosofice lucrul cel mai gingaş e găsirea şi evidenţierea esenţialului, a acelor puncte culminante în care sbuciumul filosofului a concentrat tot ce e mai progresiv, mai preţios şi mai adînc în gîndirea sa. Expunerea relativ scurtă a d-lui Şoimescu (şi regretăm că nu i-a dat o amploare mai mare) excelează în această privinţă. Dorim de aceea să nu încheiem această scurtă recenzie, fără a da cuvîntul însuşi autorului, ajuns în pragul sintezei finale:

„Explicarea interesului extrem, pe care Rousseau îl are pentru formarea ideilor juste, se cuprinde tot în convingerea, că avem sădită în noi dragostea de bine, ca un principiu absolut, dar că formele binelui omenesc fiind relative, numai ideia potrivită a raporturilor omului cu sine, cu lucrurile şi cu ceilalţi oameni ne poate lumina calea. De aceea pune mult mai mult preţ pe judecata dreaptă, decît pe mulţimea cunoştinţelor ştiinţifice. O judecată dreaptă chiar lipsită de cultura intelectuală, ajută desvoltarea sentimentelor, în timp ce felurimea cunoştinţelor, fără o judecată dreaptă, poate stăvili înflorirea facultăţii celei mai de seamă a sufletului şi de care depinde în aşa mare măsură calitatea activităţii sociale. Căci Rousseau nu priveşte ca un ideal pentru om răceala armonismului antic pur individualist, care socoteşte, că înţeleptul şi-a făcut datoria cînd, desgustat de vîltoarea patimilor vulgare, se retrage deoparte şi o priveşte cu nepăsare. El e adînc pătruns de porunca creştină a dragostei active: „în politică, întocmai ca şi în morală, este un mare rău a nu făptui binele" (Discours sur l'inégalité, pag. 25). Inţelepciunea se mulţumeşte cu simpla abţinere dela rău. Dragostea nu. Ei îi trebue împlinirea binelui" (pag. 75—6).

Intreaga filosofie a lui Rousseau d-l Şoimescu o vede pe drept cuvînt condensată în două mari principii: „acel al naturii şi acel al relativităţii instituţiilor omeneşti". Desigur starea ideală naturală a omului izolat, ce ar fi precedat convieţuirea socială, constitue partea utopică, lipsită de fundament ştiinţific a sistemului filosofic conceput de Rousseau. Această parte a fost perimată de vreme, de progresele uimitoare ale ştiinţei sociologice moderne. Dar celălalt principiu, acel al obligaţiei morale a oamenilor de a constata relativitatea instituţiilor omeneşti şi de a combate necontenit pentru prefacerea lor în favoarea binelui colectiv şi individual, constitue încă şi astăzi suprema speranţă a omenirii noastre atît de chinuite.

V. N.

OTILIA CAZIMIR: Poezii. Bucureşti. Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1939, in 8°, 186 p. — 80 lei.

Se fac recensii la cărţi cetite pe jumătate, se fac recensii la cărţi netăiate şi lipsa unei conştiinciosităţi, măcar elementare, e pedepsită cu inexactităţile săritoare în ochi la prima verificare a cititorului, recensiei şi cărţii recensate, ori — alteori — lesne de recunoscut după pripa cu care recensentul înşiră elogii şi calificative sunătoare pentru autorul despre care face notele.

Recensentului cu o conştiinciositate, măcar elementară, absentă, şi care nu-şi precupeţeşte laudele, căutînd să slăvească ceea ce adevărat, cinstit şi moral s'ar cuveni să fie *criticat*, înfierat, pus la zid; acestuia i se face loc în rîndul criticilor literari de vază; acestui recensent i se deschid redacţiile cotidianelor, redacţiile tuturor revistelor care ştiu plăti bine.

Recensenţii care găsesc totdeauna un cuvînt mlădios, o *menţiune* pentru cine ştie ce rătăcită *găselniţă* în versul cutăruia ori cutăruia— sînt cei primiţi, cei iubiţi şi pe deasupra apreciaţi nelimitat.

Dacă elementara conştinciositate lipseşte, lucrurile merg lesne, din toate punctele de vedere: Recensentul nu citeşte cartea; nu se mai gîndeşte ce să *critice*, ce să remarce; scrupulele sînt îndepărtate; greutatea de a înşira trei vorbe încondeiate e mult mai măruntă decît truda de a cîntări *ce e rău şi ce e bine*. Degajat de obligaţiile faţă de conştiinţă, prin lipsa de exigenţă a conştiinţei ori prin lipsa conştiinţei chiar, — siropul critic — e mai ales gustat, iar autorul suav şi genial, în semn de recunoştinţă, nu ştie cum să te mai răsfeţe. Din critic *emerit*, *de gust*, *somitate*, *halal!*, *singurul* nu te mai slăbeşte. Şi aceasta nu este puţin. Un recensent e tînăr, are nevoe de reclamă, are nevoe de aprecieri laudative, fie ele şi mincinoase, fie ele şi pe nimic. Reclama astfel, ca reclama pentru orice, e — cel puţin pentru lumea noastră — chezăşia calităţii, chezăşia mărfii.

Marii şi micii recensenţii au însă adeseori dreptate să citească dintr'o carte pe care să o recenseze apoi, numai cîteva pagini sau, doar pe-alocuri. Aceasta numai cînd valoarea ei e submediocră. Dar, pentru volumele pe care nu le poţi ceti pînă la capăt, e mult mai bine să nu scrii un rînd. Vrei să scrii — scrii numai atunci cînd ai parcurs migălos, atent, din scoarţă în scoarţă, tot volumul. Aşa ar fi bine, dar binele acesta e potrivnic numelui tău. Alegi cinstea şi adevărul, ai ales rău pentru tine. N'ai să fii niciodată un recensent nu numai preţuit, dar nici măcar cetit.

Recensiile care se scriu astăzi, ca să fie cetite, măcar de poetul despre a cărei plachetă te pronunţi, trebue să conţină complimentări, elogii, sprijinite pe calităţi scornite de tine, ori pur şi simplu gratuite, în beneficiu de inventar.

Iar, fiindcă precisam odată, în preliminariile unei recensii, ce treabă are de făcut recensia (să anunţe, să arate., ş. a. m. d.), cu atît mai mult, recensia — în iresponsabilitatea ei — (raportînd-o la *cronică*, la crtica literară propriu zisă) — în vremea noastră, gîngureşte numai complimente, numai vorbe bune.

Poate că noi — pe-alocurea doar — încercăm altceva, ca robi ai unei conştiinţe, ai unei conştiinciozităţi tefere, nelegănate de estimările autorilor şi publicului-cetitor, mai păstrăm în recensiile noastre unii acizi şi curajul amar pentru mărturisit în scris cîte ceva cinstit, adevărat.

Preliminariile de mai sus nu stau cu necesitate în fruntea numai şi numai a recensiei despre volumul Otiliei Cazimir. Ele puteau fi scrise şi altădată şi puteau figura ca frontispiciu oricărei recensii semnate de noi.

*
* *

Hotărît — referindu-ne la cele spuse mai sus — volumul de poesii, recent apărut şi semnat de Otilia Cazimir, nu este din cele pe care să nu-i poţi parcurge pînă la ultimul poem. Mai întîi, fiindcă reputaţia

autoarei te obligă [1]) și al doilea, fiindcă anumite calități ale volumului te mînă să-l citești întreg, fără oboseală.

Poezii, cel de-al cincilea volum cu versuri al poetei, îți arată cu prisosință pe cineva meșteșugar bătrîn în ale stihului. Metehnele paginilor de debut, neîndemînările de scriere, lirismul fad, ori prea *cu ochii peste cap* sînt înlăturate și înlocuite de calitățile pe care experiența — ca să nu mai pomenim de *talent* — le știe asorta.

Versurile Otiliei Cazimir, astăzi poate mai mult decît oricînd altădată, lasă să se vadă calitățile poesiei, precisînd *felul* poesiei pe care o semnează autoarea și adăugînd — de data asta — altceva, inedit, o cută de umbră peste lumina și gingășia feminină neostenite.

Versurilor de-acum li se adaogă pe lîngă caracteristica, întîlnită și altădată, (naivitate, seninătate, simplitate, suavitate, delicatețã) ceva de umbră (*„...zarea-i împînzită în fum*", p. 17; dragostea: *„...mănunchiu de flori de fum*", p. 81; *„...mi-e inima un ghem de umbră*, p. 179). Ceva amar și trist pecetluește de data asta finalul cîntecelor autoarei:

„La piatra cenușie de hotar,
In miezul zilei arse m'am oprit
Cu sufletul amar
Și ostenit . . ."

(Hotarul, p. 183).

Pîlpîirilor lirice ale poetesei, freamătului mărunt, fluturărilor diafane, cîntecelor de ogoit prunci, atmosferelor primăvăratece, minore; în melodiile inocente, de copil, ale sensibilității Otiliei Cazimir..., *„Cei ce-au trecut în lumea umbrelor, Și-au aninat surîsul trist, anume,...* (De dincolo, p. 23).

Ceea ce înainte poeta gîngurea cu glas puținței, subțirel, capătă uneori, în volumul de față, greul tristeții, al amărăciunii. Amintirea prinde să vorbească și ea, regretul și el prinde să vorbească.

Natura (drumul, fîntîna, cîmpul [2]), florile [3]), arborii [4]), apa, primăvara [5]), cu toate gîzele ei (greeri și fluturi) răspîndesc, în poesiile de care ne ocupă, un aer de sărbătoare, de tinerețe, voe bună, optimism, prin care se petrece un fior adînc de omenie, de bunătate.

Ceea ce altădată la Otilia Cazimir era numai *șăgalnic*, în volumul de față, în multe locuri, devine *ușoară supărare;* pentru ce înainte era numai *zîmbet*, se adaogă acum un *suspin;* pentru voioșia sănătoasă, rumenă, optimistă de altădată, o tristețe întunecă fruntea ca o dîră de umbră.

Melodiilor copilărești, mozart-iene li s'au furișat un indice de durere, de regret.

Paletei cu „lumini și umbre" exuberante, luxuriante, rizătoare, îmbietoare la un trai ferice, dulce (amintind culorile lui Watteau) i s'au adăogat sumbrul unei suferințe.

---

[1]) D-na Otilia Cazimir sosește cu *Poezii* la al nouălea volum tipărit. Deasemenea poetesa de două ori a fost încununată cu premii:

Prima dată, pentru *Fluturi de noapte* (Premiul francez „Femina", al Academiei Romîne) și a doua oară, pentru *Cîntec de comoară*, (Marele Premiu Național pentru literatură).

[2]) *Subt iarba cîmpului*, p. 29; *In cîmp*, p. 49.

[3]) *Brîndușele* p. 33; *Ghiocelul*, p. 37.

[4]) *Mesteacănul*, p. 53.

[5]) *La primăvară*, p. 61; *E primăvară iar*, p. 107.

Cu *„glasul mic și sfînt*", (p. 59), notînd impresii, pretexte de gînd, Otilia Cazimir a scris...

„Carte'n care Toamna a închis
Cel mai trist și cel din urmă vis".

Toamnă, (p. 69).

Amarul, nostalgiile știe să și-le exprime delicat. Elegiacul sună adesea grav printre ceea ce odinioară era vioi, sprințar:

„Că 'n pumnii lacomi am cules,
Din vremea fără înțeles,
Luceafăr negru, — stea de moarte.

(Cîntecul apei, p. 87).

Față cu trecutul, își rezumă astfel starea de-acum:

„Floare la ureche
Tînără subt rouă,
Fericire veche,
Suferință nouă . . ."

(Nu mai plînge..., p. 91).

Anumite popasuri în lirica de altădată, pe care poeta le face cu stihurile de acum, ne pot îndemna să credem că iarăși, lira autoarei se va acorda pentru melodiile atît de dragi de totdeauna, pe care nu va întîrzia să le publice în volumele ce vor veni:

„Cîntă, greer mititel,
Cîntec dulce și cuminte, —
Cîntă să ne-aduci aminte,
C'am uitat, și eu, și el".

(Cîntă, greer mititel..., p. 95).

Mai curînd credem într'o *revenire* — totuși *înoită* — decît în schimbarea pe care volumul recensat astăzi o încearcă numai. Pentru credința noastră ar putea sta mărturie și următorul distih din poesia *Hotarul*, care încheie volumul:

„Și, singur, sufletu-mi pornește mai departe,
Nepăsător, și tînăr, și plăpînd, . . .", (p. 183).

ȘTEFAN POPESCU

AUREL CHIRESCU: Finister. Poeme. — București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", 1939, in 8°, 95 p. — 50 lei.

Dacă pentru poesia doamnei Otilia Cazimir, am avut a spune *unele* lucruri, cu *alte* vorbe vom considera poemele proaspătului poet, Aurel Chirescu. Pe alte temelii vom descărca poverile de frumuseți din *Finister* și cu alte prețuri vom considera ceea ce socotim mădular din mădularul generației noastre.

Poeziile doamnei Otilia Cazimir notau pentru noi combinații deja spuse, într'un fel deja cunoscut. Tratam volumul ca pe un popas într'o

carieră demult pornită, îi remarcam sinuositatea temporară în tris-teţe şi dădeam chei pentru uşile de după care au să înceapă alte drumuri.

Pentru vorbirea despre poemele lui Aurel Chirescu găsim salutară mărirea exigenţelor; vom privi lucrurile prin'tr'un unghi critic mai ascuţit. Aceasta, cu atît mai mult, cu cît e vorba: 1. De un camarad de generaţie; din generaţia noastră, a celor care n'am avut vreme să credem *bine* în *ceva;* 2. Fiindcă, deşi Aurel Chirescu, încă din Facultate scria şi publica versuri, pătrunzînd harnic şi dîrz în falanga *Gîndirei*, citadela cu tipicuri, cu îngeri, cu teologi, — totuşi abia în 1939, îşi strînge în volum 23 poeme: primul volum; *volum de debut.* Aşa i se spune; 3. Pe deasupra, volumul de debut e pentru Aurel Chirescu volumul de consacrare ca poet. *Finister* e încununat pe 1939 cu premiul Fundaţiei pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", şi publicat în colecţia editurei Fundaţiei: *Operele premiate ale scriitorilor tineri romîni.*

Pentru cele trei motive înşirate mai sus, ne gîndim să privim lucrurile cu alte lentile.

Fiindcă avem să recensăm volumul preţios al unui camarad de generaţie, *Finister* ne îndeamnă să notăm la punctul 1 următoarele:

1. E de remarcat, poate cu satisfacţie, că în cele 23 poeme niciunul nu este închinat iubitei, niciunul nu e plin de lamentaţii amoroase. Aproape toate caietele cu versuri ale liricilor tineri — ştim — sînt încărcate de *idile*, *scrisori*, de *doruri* şi *amoruri*. Faţă de acestea, ca o calitate, Aurel Chirescu prezintă altceva. La poetul nostru harul ceresc, duhul, Dumnezeu sînt prizele, rîvnirile, chemările. Sînt în *Finister* dorinţe de evadare din carnea pămîntului, spre înălţimile pure; sînt năzuinţe spre revelaţii; înclinări de a îndumnezei pămîntul. Acestea din urmă — regretabil socotim noi — mai puţine decît cele mult mai arzătoare rugi pentru a-l promova pe el, de a-l elibera de cătuşele pămîntescului, tiranice, de a fi smuls spre a-l şaptelea cer, el, poetul, părăsind beznele de abis ale vieţei omeneşti. De aceea tot ce-i prilejueşte cugetare spre tărîmul de dincolo, e cîntat ca suprem bine hărăzit de divinitate, omului oropsit. Aşa *visul* e prilej, de a se închipui măcar, într'un rai zămislit ad-hoc.

Toată poezia lui Aurel Chirescu, este neputincioasă strădanie omenească, sub formă creştinească, de elevare, de ridicare din cenuşiu, din fum, din scrum a spiritului încinerat în teribila gheenă pămîntească.

Protestăm împotriva acestei atitudini, noi toţi cei ai generaţiei din care face parte şi poetul Aurel Chirescu. Azi, mai mult ca oricînd, azi cînd ne irosim fără muncă de continuitate, cu nervii măcinaţi de răsboiul ce ameninţă, noi, generaţia cu o copilărie în bubuitul tunurilor, cu o tinereţe dusă — poate — în tranşee, protestăm contra acestui fel de poesie.

Astfel sună primul vers al plachetei:

„*De aci intrăm cu paşi de fum în marea legendă*"

şi dela al treilea vers:

„...*stelele au început să sboare peste ape,*"

iar bieţii oameni sînt

„*Duşi de blestem, stinşi de mister...*"

pe o *corabie-fantomă*,...

„*Pe o apă fără melodii şi lumini...*"

Toată nădejdea autorului, a poetului-om, este în *duhul de foc(?!).* Spune el, rătăcit:

„*Pentru cei de jos sînt prea departe,*"

(Noi l-am dori printre aceştia şi sîntem convinşi că n'ar mai fi putut scri al doilea vers:

„*Pentru cei de sus, prea la fund*" [1])

E poate cazul să tîlcuim vorba romînească: *Chiorul e împărat în ţara orbilor*, ori *Mai bine stăpîn pe puţinul tău, decît vătaf la porci la curtea boerească*, sau *Mai bine sărac-bogat, decît bogat-sărac* [2]) ş. a. m. d.

Nu-l vrem pe poet desprins de pămînt, îl chemăm cînd îl ştim pornit spre cer:

„*Mă uit înapoi: e 'ntuneric şi vînt...*
Departe, spre lume, batista de-adio (!?)
Mai flutură poate, şi-acuma pămînt... (?)
Mă uit înainte: în cer este ziuă..." [3])

Pentru *Indoeli* [4]) i-am cere *Certitudini* şi *risipirii... de-acum*, o clipă de adunare, de cugetat dacă următoarele două versuri pot merge împreună cu al treilea, care le urmează:

„*Dorm undeva furtuni pe care nu le putem stîrni,*
Fulgere pe care nu le putem aprinde"

„*Şi inimi pe care nu le mai putem înflori*"

Probabil poetul gîndeşte la inima sa. Şi, evident, cînd

„...*fiecare vis e un dans luminos*
Ca o adiere de catifea!...",

furtuni-le de viaţă adevărată, plină, sănătoasă *nu le putem stîrni* şi *Fulgere*-le acţiunei *nu le putem aprinde* [5]).

Cu resonanţe minore, feminine, într'un ritm de joc şăgalnic, poetul se lamentează în *Stih mic:*

„*Sub cerul rău*
Destinul tău
Şi sub rea stea
Durerea mea" [6])

---

[1]) Citatele de care ne-am folosit sînt din poesia care a dat titlu volumului, *Finister*, p. 6—7.

[2]) Vezi şi *povestea vorbei.*

[3]) Din *Finister II, p. 11.*

[4]) p. 14—15.

[5]) Citate din *Indoeli*, p. 14—15.

[6]) p. 38. — Ca atmosferă, ne-am gîndi la unele poesii ale doamnei Otilia Cazimir.

Aurel Chirescu, om chipeş şi zdravăn, cu puternic dor de viaţă, astfel îşi petrece tinereţea gîndului:

„Ce lacrimă să-ţi dărui pustnicie,"
„Ce vis să-ţi plîng, singurătate sfîntă."

Amintind de *boarea* lui *sihastră* se adresează *stelelor surate:*

„Ne vom purta tristeţile împreună
De-aci 'nainte, fără vre-un suspin,
Iar eu voi fi, singurătate bună,
Cu tine mai aproape de destin".

(Ape de seară, p. 50—51).

Destrămări-le [7]) se întîmplă la tot pasul şi mai pretutindeni *„Un gol suie*, nu numai *în sînge*, ci parcă şi'n poesie: *„Un gol... din pămînt sau din vis" (Destrămări).*

Cu vlaga tinereţei poetul notează: *ceţurile noastre, Cenuşile de taină, Atîta oboseală*, ca să sfîrşească poema [8]) cu aceste două catrene de rezonanţă adecvată vremurilor actuale:

„In vers, în fiecare e, poate, un cuvînt
Ce nu-şi mai aminteşte de soarele din el...
Sunt anii care astupă lumina cu pămînt
Svîrlind la fund ecouri şi aurori, la fel...

Ca nişte furi trec unii prin ceţurile noastre...
In urma lor rămîne un cer tot mai pustiu,
Incet, s'aştern pe vreme cenuşile albastre
Aşa cum se aşterne, ţărîna pe sicriu"

(Ani, p. 71).

Desigur, bardul nostru e:

„...lunaticul,
Tristul, singuraticul
...veştedul Pom",

rămas

„Stingher în cîmpie"

cu

„Fruntea lui pustie"

fără să se ştie

„...ce nălucă,
Ce vrajă-l usucă"

ori, care îi e

„Marea agonie",
„Semnul care-l seacă"

---

[7]) Vezi p. 66—67.
[8]) *Ani*, p. 70—71.

cînd în

„...Stinsa cîmpie"

vîntul îi destramă

„Umbra rea, săracă"

şi cînd

„...trunchiul simte
In inima lui
Vîrf de spin şi cui.."

(Singuraticul Pom, p. 90).

Final-ul [9]) e cu deosebire sfîşietor:

„Ce grea cade bruma pe pleoape
Şi cît de 'nainte de-a şti!
Prin cerul de ceaţă, pe-aproape,
Curg umbrele stinselor ape...

. . . .

Un vînt înnoptat se stîrneşte
Din mitic străfund de stihii.
In urma lui bruma răreşte
Lumina din ochi.

Şi cortegiul acesta, atît de bine realizat, atît de dureros-trist se încheie cu năruirea înainte de vreme, cu o năruire prea curînd:

Veştejeşte
Alăturea, dorul de-a şti.

Singura oară cînd poetul scrîşneşte, însemnînd o poesie vînjoasă, aspră, tînără, e atunci cînd scrie *Stih tînăr:*

Peste anii teferi şi plini
Aleargă, vie, inima de jar.
Ciasul de cremene 'şi preface 'n lumini
Viitorile fulgerate 'n amnar.

Undeva tulnice înalte adună
Codrii de voinici prin văi;
Sufletul meu aci răsună,
Tinereţe, de clopoţeii tăi.

Trecerea fiecărui vis
Mi-te răsuceşte 'n sînge ca pe-o cheie
De-mi aflu tot cerul deschis
Inspre grădinile de curcubeie.

Vreun fulger aprins la 'ntîmplare
De-aveţi, atunci treceţi-l, viu,
Voi, ani de bronz şi de soare
Prin stihurile pe care le scriu [10]).

---

[9]) p. 94.
([10] p. 54—55.

Trecînd peste faimoasele *grădini de curcubeie*, Aurel Chirescu oferă de astădată o poezie *teafără, plină, vie, de jar* etc. și sîntem mulțumiți că poetul își știe cenușiul pesimismului său cînd cere un *fulger aprins* să i-l petrecem, noi camarazii lui, *viu*, prin stihurile pe care le scrie.

2. Privind *Finister* ca primul volum al poetului, ca plachetă de debut avem să observăm de astădată, cîteceva din arsenalul efectelor cu care dă loviturile. Totdeodată vom desprinde și cîteva caractere (repetînd poate chiar cîteceva din cele deja spuse la punctul 1).

Exprimîndu-se într'o formă nu șarjat-nouă, găsim în poezia lui Aurel Chirescu idei noui, idei quasi-noui și altele aparent noui. Cînd spunem asta nu gîndim să cerem autorului imposibilul, marea cu sarea. (Acestea sînt dealtfel încercări, neisbutite în parte, de a lămuri pe cei grăbiți să ne socotească hiper-pretențioși, ori chiar de rea credință. Nu e cazul!).

Cînd citești *Finister*, noutatea nu te isbește. Nu ne ispitește să iscodim o notă *absolut* inedită. De altfel în zadar am scotoci, nu am afla-o. Ea nu e.

Cu *„Al cui glas îl mai despletim pe viori"* (p. 15), ori cu *„Sîngele mi-a încremenit lîngă ore și flaute"*, (p. 18), exemplificăm procedee vechi, sterile, nesugestive. Remarcăm, din citatele de mai sus, un frumos d'n imagini sugerate cu lucruri disparate, *(ore* și *flaute*, ș. a. m.). Găsim realist un *poetic* de față, de exterior, nu de adîncime, de profunzime. Dacă procedeele de scriere ale lui Aurel Chirescu au fost găsite îndrăznețe, de o bună îndrăzneală, inovație, crîmpeie de genialitate, atunci poate că s'a greșit.

Printre procedeele cu efect de față, de primă impresie: întrebuințează tezaure de *har, duh, lumini*.

Aurel Chirescu închiagă o poesie de o subțire simțire monahală, ornamentată cu stele [11]), cu har, cu lumină [12])), dar și cu cenușă [13]), cu fum [14]). Totuși, întru totul o neprihană dulce, călugărească tămîiază întreaga lui plachetă. Sau sînt versurile scrise de:

...... o copilă
Ce s'a jucat prea mult cu harurile-Ți
sfinte,
Mînjindu-le 'n naivitatea ei, cu-argilă.
(Stih naiv, p. 42).

Sînt strînse în poesii figuri de stil care nu evocă, mărunte, sărace, puține. Poetul nu ne face să putem crede că *„ceru 'n nopți albastre va arbora medalii..."* și n'ci să ne închipuim cum va șterge — el, *Alt Don Quijote* [15]) — *vechia pată a morilor de vînt"!*

Impletiturile de vorbă ale noului Don Quijote ne fac să-l preferăm pe ilustrul predecesor.

---

11) *Svonuri din ape, din stele*, (p. 35 și alte multe.
12) *„Ingerii (Mo de lumină și har, (p. 23) ș. a. m.*
13) *inima ta de cenușă*, (p. 22) etc.
14) *vămi de fum*, (p. 22); *ore de fum*, (p. 27) etc.
15) p. 58—59.

3. Și totuși poesia lui Aurel Chirescu e sumeție omenească, de laudă, pentru făcutul minunilor. Se încearcă meșter să închipue minuni în poesie. Cît a reușit, e atît cît a fost răsplătit. Nu *chiar* atît, ci *mai* atît pe cît a fost răsplătit.

Și dacă uneori poesia lui e despuiată de micile minuni de frumusețe pe care omul mic se coboară să le facă, apoi poetul, cinstit și curat, ni se spovedește:

„In tot ce rodesc
Nimic n'am ceresc".
(Legendă, p. 63).

Pentru toate cîte nu le aflăm din poesia lui Aurel Chirescu, avem totuși realisări de gînduri și o stare poetică valabilă, autentică. Sub titlurile *Finister, Ani, Stih tîrziu, ...tînăr, ... mic, ...naiv* sînt geode în care s'a cristalizat o poesie *bună*, în sănătoasa accepție a cuvîntului. Cu desăvîrșire remarcabilă este încă: *Divina Poezie* (p. 74), pe care am cita-o în întregime, iar truda de harnică tinerețe a autenticului poet, generoasă, își poate aduna sie-și — meritat — darurile risipite:

Ai fost aleasă clipă
Rarelor mele bucurii,
Cu trudă te-am cules din ape vii
Ca să te dărui vieții cu risipă.
(Polymnia, p. 78).

Cu Aurel Chirescu, un nume nou se înscrie în rîndurile scriitorilor romîni. Premiul Fundației urăm să-i fie îndemn spre urcușuri *mai* îndrăznețe.

ȘTEFAN POPESCU

POMPILIU CONSTANTINESCU: Figuri literare. Ed. Vremea.

Portretul sintetic este în esență simplificator, adesea ori deformant. Operația de extragere dintr'un complex de trăsături morale a cîtorva note caracteristice și reunirea lor secundară pentru nevoia unei rotunjiri formale, redă în deobște o imagine falsă și incompletă a modelului cercetat. Intuiția critică, oricît de sagace, izolînd din structura unei personalități cîteva caractere dominante, este în fond condusă de considerații subiective și deprinderi analit'ce aflate în afara structurii adevărate a vieții. Dacă adăugăm la aceste tendințe frecvent man'festate de critici, de a exprima un om printr'o formulă, o gîndire nuanțată prin generalități și un sbucium de viață prin încercări de definiții cuprinzătoare, vom recunoaște că portretele rezumative ale scriitorilor păcătuesc adesea prin abstracție și generalitate. Tendința man'festă, urmăr'tă voluntar sau rezultată fără vrere, de a integra un scriitor într'un tip general de umanitate, definirea prin termeni generali a unei vieți unice în structura ei, ticul cercetării pr'n stabilirea de filiații istorice, încadrările în familii de spirite, rotunjirea unor contururi imaginare în locul unei personalități vii, vor fi consecințele acestui analism superficial și grăbit. Numai intuiț'a psihologică înnăscută și subtilitatea spiritului deprins să opereze cu nuanțe pot înlătura dificultățile care se opun reușitei portretului sintetic: simplif.carea și deformarea prin perspectiva subiectivă a criticului.

In volumul ultim al domnului Pompiliu Constantinescu asistăm la o reacție energică împotriva judecăților globale ale scriitorilor, împotriva formulelor generale și a portretului linear, simplificator. Scriitorii studiați în acest volum sunt adînciți în concretul vieții și personalității lor, în caracterele distinctive ale operelor, în situarea lor precisă față de ambianța culturală a vremii. Această întreită definire reclamă din partea autorului, deopotrivă, un nuanțat simț psihologic și o cunoaștere adîncită nu numai a operelor autorilor studiați dar și a atmosferei morale a vremei în care aceștia au trăit și, însfîrșit, a condițiilor istorice generale a literaturii romînești. Călăuzit de spiritul său critic, disociativ și maleabil, d-l Pompiliu Constantinescu reușește să cuprindă în largi portrete nuanțate, fizionomia interioară și operele cîtorva scriitori *Ion Creangă, I. L. Caragiale, Titu Maiorescu, Paul Zarifopol, Ibrăileanu, Lucian Blaga*, sau să facă importante distincții și discriminări critice *(Hașdeu, Matei Caragiale)*, contribuind prin aceasta la o situare mai exactă a autorilor în evoluția noastră literară, sau la o mai exactă înțelegere a formației lor lăuntrice.

Autorul nu aplică deci o metodă unică de cercetare; el adaptează instrumentul său analitic fiecărui autor în parte, după condițiile particulare ale operelor, sau natura vieții lăuntrice ale creatorilor. Portretizînd larg și sintetic pe Creangă, Zarifopol și Ibrăileanu, d-l Pompiliu Constantinescu stărue îndelung asupra operei literare a lui I. L. Caragiale, urmărește pe etape evoluția lirismului d-lui Lucian Blaga, conturează cu predominență pe plan psihologic personalitatea lui Maiorescu, și se oprește cu discriminări precise și numeroase asupra lui Hașdeu sau Matei Caragiale. Această variație a metodei critice nu este, cum s'ar putea obiecta, un rezultat ocazional oferit de o reeditare a operelor, de un aniversar, sau de dispariția scriitorilor. Adaptarea unei metode diferite de cercetare fiecărui autor în parte ascultă de o logică mai adîncă, dictată de raportul respectiv al timpului nostru față de scriitorii examinați. D-l Pompiliu Constantinescu a evitat reeditarea definițiilor și caracterizărilor devenite locuri comune în literatura noastră critică. Poziția lui Titu Maiorescu în viața noastră culturală și literară este bine cunoscută: D-l Constantinescu a înțeles să ne pună în lumină zbuciumul interior al omului, arătîndu-ne alături de masca egală cu sine, tumultul din adîncuri. Prețuirea global entuziastă și fără reticențe a lui Hașdeu din partea unor admiratori zeloși, opunîndu-se necunoașterei sau tăgadei incomprehensive a adversarilor, determină examenul atent și necruțător al criticului, care înțelege să situeze cu clar vedere și justețe opera marelui poligraf în cultura romînească.

D-l Pompiliu Constantinescu reprezintă deci în critica noastră, împreună cu cîțiva dintre colegii săi între critică și generație, o mare luciditate a spiritului și o independentă de cugetare care îi interzic categoric entuziasmul febril, necontrolat, admirația extatică sau denegația iritată, după cum precizia cunoștiințelor istorice și pătrunderea sa psihologică, îl situiază ca adversar al formulelor generale și examenului dela perspective prea depărtate, care dau faptelor studiate un contur imprecis, cețos.

Acestor însușiri de logică, pătrundere și cultură, d-l Pompiliu Constantinescu le asociază o nezdruncinată poziție et că și o independență critică totală. Vedem în această îmbinare, o rigoare logică și onestitate intelectuală caracteristică, fundamentală spiritului d-lui Constantinescu, deprins să cumpănească totul cu limpezime, să varieze unghiurile de perspectivă dela care își studiază modelele și, în același timp, să dea judecății sale valoarea unei aprecieri nestînjenite nici de ticuri intelectuale, nici de determinante străine faptului pur artistic.

In fața operelor criticul știe să păstreze o poziție fermă eliberată de prejudecăți sau de pasiune polemică.

Intîlnim în această carte o expunere sobră dar plină de relief, o desvoltare organică a gîndirii, formulată în ordonanțe limpezi; dar paginile de expunere, în care gîndirea se înlănțue metodic și demonstrația înaintează riguros, ajung la definiția cuprinzătoare și fericită, ca această paralelă: „„Kogălniceanu și Bălcescu sunt produsele istoriei romantice evocative, Eminescu al poeticei romantice metafizice, Hașdeu al științei romantice și al unui anume pozitivism injectat cu un puternic spiritualism". (Pag. 76). Notăm de asemeni paralele dintre Hașdeu, Eminescu și Maiorescu (pp. 74—75), sau această remarcabilă intuire: „...Omul Maiorescu este viu, este mobil, este pasional și de un orgoliu rece, ascunzînd sub masca lui fixă, dar trădată de o sculptură voluntară și un sensualism luminos, cîteva turburătoare furtuni. El știe să domine și să subjuge, să atragă și să țină la distanță, să nege și să afirme, să disprețuiască și să adore, să sufere și să se bucure într'un echilibru alternativ, de o mare capacitate interioară. Maiorescu are el însuși intuiția clară a substanței lui sufletești, dar are și virtuozitatea artistică s'o exploateze cu dibăcie, s'o dispună în doze echilibrate. Voința de personalitate, de stil, iată secretul lui: structural este asemănător cu Goethe, ca intensitate și adîncime este desigur un epigon" (pag. 49).

Prin publicarea acestor studii în volum, personalitatea critică a domnului Pompiliu Constantinescu se conturează și se definește. Lectura risipită a articolelor publicate la intervale, chiar regulate, nu ajunge la rotunjirea de ansamblu pe care o dă unitatea unui volum coherent, chiar cînd substanța lui ar fi ca obiect de studiu, eterogenă. Dar în lipsa unei omogenități de conținut, ne aflăm în fața unei identități de atitudine critică, ceeia ce alcătuește volumului o unitate de adîncime mult mai semnificativă. Opera critică atît de întinsă a d-lui Pompiliu Constantinescu trebue să aibe un alt destin decît consultarea precară de cîțiva cercetători conștiincioși în lungul colecțiilor de reviste. Este întîmpinarea pe care o repetăm, pentru a cîtea oară?, și domnului Șerban Cioculescu. A contribui la formarea disciplinei de studiu a tinerilor confrați, învățîndu-i să cerceteze vechile publicații, este dacă vreți, mai degrabă o dovadă de intenții pedagogice, care poate fi și o ironie, dar nu o soluție.

ION BIBERI

M. BERZA: Amalfi preducale. (Extras din Ephemeris Dacoromana. Annuario della Scuola romena di Roma, vol. III). Roma. Libreria di Scienze e Lettere, 1938. 96 p. in 4°.

In forma în care ni se înfățișează, contribuția d-lui Berza, care reprezintă abia o parte a cercetărilor d-sale asupra trecutului amalfitan, reconstituie istoria orașului dela cea dintîi știre păstrată (596), pînă spre mijlocul veacului al X-lea, cînd capul micului stat asumă titlul de duce.

Inlăuntrul acestor limite cronologice, se studiază raporturile cetății cu ducatul de Napoli și cu vecinii Longobarzi; se fixează data cuceririi ei de principele Sicardo din Benevent; se stabilește lipsa unei mișcări comunale propriu zise; se examinează, — în lumina preciziunilor aduse de corespondența Papei Ioan al VIII-lea, atitudinea Amalfitanilor în epoca proectelor de luptă general-italiană împotriva Arabilor.

Sub raportul vieții interne a cetății, se înfățișează încercările de instaurare a unei dinastii și triumful principiului dinastic; se urmărește expansiunea comerțului amalfitan și, în măsura îngăduită de sărăcia isvoarelor, organizarea socială și politică. Insfîrșit, se precizează locul statului amalfitan în cadrul imperiului bizantin și raporturile lui cu Bizanțul.

Importantă prin amploarea tratării și prin rezultatele obținute, încercarea d-lui Berza, de a face să retrăiască perioada cea mai puțin cunoscută a istoriei amalfitane apare și mai importantă dacă ținem seamă de greutățile întimpinate, ori de oportunitatea cu care remediază o lacună a istoriografiei italiene contemporane. In această din urmă privință, e deajuns să amintesc că, dela lucrarea lui Matteo Camera, *Memorie storico-diplomatiche dell'antica città e ducato di Amalfi*, publicată în a doua ediție în 1876, pînă astăzi, lipsa unei monografii a frumoasei cetăți marinărești n'a încetat a fi deplinsă. Cît privește anevoința întreprinderii, — prilejuită deopotrivă de sărăcia isvoarelor diplomatice și de puțina valoare documentară a cronicilor, — singură o pregătire temeinică, altoită pe o pătrundere critică puțin comună se putea încumeta s'o înfrunte.

Acest dar eminent al istoricului, o informație ce depășește obiectul studiului întinzîndu-se asupra întregei Italii sudice bizantino-longobarde, se împletesc în lucrarea d-lui Berza, cu înțelegerea ascuțită a problemelor social-economice ale bazinului mediteranean la începutul evului-mediu. O atît de largă perspectivă, ca și judicioasele confruntări cu condițiile de desvoltare ale altor formațiuni municipale marinărești din aceeași vreme și din veacurile următoare conferă studiului *Amalfi preducale* un interes superior aceluia al unei oricît de prețioase contribuții de istorie locală. Cum observă G. Praga, în darea de seamă publicată în *Riv. Stor. Italiana* (1938, fasc. 3): „lucrarea e importantă nu numai pentru că oferă un tablou al desvoltării istorice a orașului campan, ci pentru că pune și contribue să deslege probleme esențiale ale istoriei cetăților mediteraneene în primele veacuri ale evului mediu". Sub condeiul unui istoric italian, asemenea cuvinte de prețuire echivalează cu o consacrare. După cum o consacrare mi se pare a citi în aprecierile recenzentului francez Yves Renouard, care, într'un recent fascicul din *Revue Historique*. (Oct.—Dec. 1938, p. 324), iscălește rîndurile ce urmează: „Trebuie să-i fim recunoscători d-lui Berza pentru curajul de a fi întreprins un asemenea studiu, în ciuda sărăciei isvoarelor diplomatice și a incoherenței cronicilor. Trebuie mai ales să-l felicităm pentru desăvîrșita lui isbîndă, pentru chipul cum a știut să scoată la iveală liniile mari ale evoluției, subliniind la fiece pas gravele nedumiriri cu cari avem de luptat".

D. M. P.

Dr. D. C. GEORGESCU: Mortalitatea prin tumori maligne în Rominia. Ed. Institutul Central de Statistică.

Problema cancerului — ne dăm toți seama astăzi — nu mai constitue doar un capitol nerezolvat de medicină; a ajuns un adevărat bun public, o chestiune pe care fiecare și-o pune și are dreptul s'o puie și celor în cauză: medicilor, cu o nervozitate caracteristică opiniei publice pusă la încercare prin chestiuni prea des repetate la cari nu s'a găsit încă răspunsul.

Intru cît această nerăbdare este sau nu justificată, nu e locul să discutăm aci. Fapt este că specialiștii nu stau degeaba: în fiecare an apar în medie 1.200 lucrări în acest domeniu. La fiecare trei luni, Liga

franceză contra cancerului scoate un număr din revista „Index analyticus cancerologiae", care oferă cititorului mici dări de seamă asupra *tuturor* studiilor apărute cu privire la cancer și alte tumori maligne. In mai fiecare țară, funcționează o societate formată din specialiști, care are scopul de a studia boala și a populariza mijloacele actuale de tratament.

Pare desigur curios unora că o problemă vitală ca aceea a cancerului cere mai mult timp și mult mai multă... hîrtie pentru a fi rezolvată, decît de exemplu descoperirea vaccinului antivariolic sau miraculoasa găsire a razelor X. Dar acestea din urmă, și — atîtea altele au fost datorite întîmplării, niște accidente fericite, și poate că în mare măsură pletora lucrărilor și cercetărilor cancerologice nu constitue decît un mijloc de a forța întîmplarea și acum, în chestiunea aceasta, care pentru secolul nostru e una din cele mai importante.

Rominia s'a situat dela început și se găsește și astăzi printre țările cari duc cu vigoare „lupta anticanceroasă" (termen eufemic, care ar fi adevărat dacă am cunoaște o armă specifică pentru combaterea boalei, dar care — și așa — luat în sens romantic, poate fi înțeles ca un asalt ce se dă redutei necunoscute a cancerului, considerîndu-se lupta cîștigată în momentul în care remediul boalei va fi găsit).

Autorul lucrării de față ne asigură că studiul d-sale nu reprezintă decît un fragment dintr'o monografie „in extenso" asupra problemei cancerului în general și a celui din Rominia în special, pe care Institutul Central de Statistică o va elabora într'un viitor apropiat, în colaborare cu Institutul Babeș. E vorba deci de un studiu complect, pentrucă — dacă chimia își are importanța ei în studierea diferitelor forme și simptome ale neoplaziilor maligne — ceeace definește cancerul și stabilește malignitatea lui este anatomia patologică, iar ceeace ne dă întinderea morbidității și a pericolului lui social, adică tocmai motivul pentru care cancerul e o problemă, este statistica.

Dintre datele importante pe cari le aflăm din studiul d-lui Dr. Georgescu, cităm:

Mortalitatea anuală în urma tumorilor maligne e la noi în țară de 7.957, adică 41,9 la 100.000 locuitori. Ea e de trei ori mai ridicată la orașe decît la sate, și merge după un ritm crescînd în special în mediul rural.

In raport cu celelalte țări, dintre care Anglia deține întîietatea, Rominia ocupă ultimul loc în privința mortalității postcanceroase.

In ceeace privește repartiția geografică, Ardealul, Bucovina și mai ales Banatul sunt mai încercate de funesta boală decît vechiul regat.

Există o corelație între mortalitatea prin cancer și gradul de „urbanizare" (procentul populației urbane față de totalul populației județului), care este pozitivă și semnificativă.

Restul observațiilor, procentelor și corelațiilor pe cari D. Dr. Georgescu le extrage din statistici par să se suprapună celor generale: tubul digestiv și organele genitale interne femele sunt cele mai des atinse; vîrsta joacă și la noi un rol precumpănitor, etc.

Rămîne chestiunea valabilității acestor statistici. Intru cît datele emană dela autoritățile administrative și sanitare locale, avem dreptul să ne punem întrebarea în ce măsură aceste cifre corespund realității? Diagnosticarea cancerului nu este totdeauna ușoară, mai ales cînd cei cari o fac nu au la bază studii speciale. Ne putem întreba, în consecință, dacă *toate* cazurile de tumori maligne au fost trecute ca atare, și mai cu seamă dacă toate decesele datorite acestor tumori — pentrucă e chestiunea care ne interesează, și pentrucă știm din expe-

rientă că peste „cauza morții" se trece în genral mai cu ușurință în Bultinele de deces — au fost semnalate.

In această privință, nu suntem de acord cu autorul lucrării de care ne ocupăm și care susține că insuficiențele și erorile de diagnostic nu constitue o piedică prea mare în stabilirea concluziilor privitoare la problema noastră. Să nu uităm că mortalitatea prin tumori maligne e foarte redusă, în raport cu mortalitatea datorită altor maladii, deci erorile se vor proecta cu atît mai mari în procentaj și mai departe în concluzii. Șansele de falsificare a adevărului devin astfel dintr'odată apreciabile.

Natural, și aci trebue să ne încredem în timp; dar concluzia cea mai fericită pe care ar putea s'o sugereze studiul atît de concentrat științificește al d-lui Dr. Georgescu, credem că ar fi aceea a educării mai solide a personalului auxiliar sanitar din mediul rural și a reactivării propagandei sanitare la țară prin medici cît mai mulți și cît mai pricepuți.

N. MARCU

G. I. BRATIANU: Les Vénitiens dans la Mer Noire au XIV-è siècle. La politique du Sénat en 1932—33 et la notion de latinité, Bucarest. Académie Roumaine. Etudes et Recherches XI, 1939, in 8°, 56 pag. + V pl.

Popasul inițiativelor negustorești ale Genevei și Veneției în Marea Neagră și contactul lor cu regiunile dela Dunăre, au format unul dintre cele mai interesante capitole a legăturilor noastre cu Apusul. Este totodată o etapă care ajută la stabilirea rostului avut de noi în desfășurarea comerțului european.

In lucrarea ce recenzăm D-l Prof. Gh. I. Brătianu — care a străbătut îndelung acest domeniu — se oprește la un anume compartiment, limitînd pentru anii 1332—33, cercetarea politicei venețiene în Marea Neagră.

Momentul nu e ales la întîmplare, el marchează o răspîntie a politicei coloniale dusă de Republica adriatică. Atunci, sub impulsul energic a Senatului, activitatea mercantilă în anticul Pont Euxin ia un nou și puternic avînt.

El e precipitat fără îndoială de înfiriparea unor planuri cruciate — năzuință care a luminat în tot cursul Evului Mediu mințile și sufletul popoarelor, dar își are obîrșia și în socoteli negustorești mai puțin idealiste. Spiritul practic și pătrunzător a Venețienilor, știuse să observe de mult avantagiile intensificării comerțului cu regiunile dela Marea Neagră, chiar în dauna celui tradițional cu Egiptul. In calculele lor nu intră numai bogăția materiilor prime acumulate în jurul Portului, ci și caracterul larg internațional, pe care cucerirea tătară îl asigurase acelor locuri. Acolo se încrucișau acum numeroasele drumuri de caravană care aduceau din depărtările abia pomenite ale Asiei, neprețuite mărfuri. Ori, — cum notează cu dreptate d-l Brătianu — tocmai caracterul internațional al acelor piețe, constituia principalul punct de atracție pentru inițiativele apusene.

Dar pomenita acțiune de înviorare a schimbului și colonizării în Nord, necesita un spor a capitalului uman. Și dat fiind că rezervele de care dispunea Republica nu erau din cale afară de bogate, mai ales

în acele regiuni îndepărtate, s'a recurs la vechea și eterna formulă a naturalizării.

Astfel Senatul se decide să acorde cu sgîrcenie „cetățenia venețiană" valabilă numai în regiunile mongole, străinilor care, — aici vine trăsătura interesantă, — vor dovedi că sunt „de origină și limbă latină".

Această condiție restrictivă aruncă o lumină specială asupra mentalității vremii și contribue oarecum la adîncirea cunoașterii noastre în problema atît de spinoasă și delicată a ceeace s'ar numi conștiința națională în Evul Mediu.

D-lui Brătianu nu i-a scăpat însemnătatea pasagiului citat, deaceia Domnia sa va căuta, să privească problema sub toate aspectele, înainte de a ajunge la o concluzie.

In primul rînd, se cerea evitarea periculoaselor exagerări fanteziste care ispitesc uneori seriozitatea nepărtinitoare a istoricilor, cum a fost cazul petrecut recent cu cercetătorul maghiar Domanotszky. Profesorul dela Iași ferindu-se prudent de tot acest balast primejdios, nu s'a dat înapoi de a recunoaște acele adevăruri în stare să reziste unei critice obiective.

Așa, dacă e prematur să se vorbească de o conștiință națională, cu tot ceeace noi legăm azi de acest cuvînt, se poate totuși întrezări înfiriparea unei solidarități etnice, prezentă în mintea contemporanilor. Și tocmai, decretul Senatului Republicei desvălue conținutul pe care Venețienii sec. XIV îl atribuiau acelei noțiuni.

Criteriul de admitere ar fi deci comunitatea originei și a limbei, lăsînd la o parte problema religiei, care fără îndoială e subînțeleasă— deși într'o vreme de sincer și fervent misticism locuitorii cetății lui San Marc nu se sfiau să răspîndească zicala „Siamo Veneziani poi Christiani".

Trebue subliniat că această solidaritate cu substrat etnic pornea și dintr'o comunitate de interese. D-l Brătianu crede că în limitele acelei solidarități latine, nu trebuesc cuprinse toate națiunile pe care comoditatea tradiționalistă le va desemna cu numele generic de „Franci", ci numai Italienii, Provensalii și Catalanii. Ne îngăduim a socoti justă precizarea, deoarece pentru vremurile de care ne ocupăm, tocmai aceste neamuri furnizau contingentele de întreprinzători și neînfricați exploratori ai Mediteranei și Mării Negre. Era după cum se vede manifestarea conștiinței unor evidente asemănări, constatate în lungul anilor de comună îndeletnicire în bazinul clasic al Mediteranei și în mările apropiate.

Problema în întregul ei, merită desigur o mai vastă cercetare, la care de altfel d-l Brătianu ne făgăduește să revină. Pînă atunci evitînd o evadare din marginele fixate de lucrarea pe care o avem în față, vom încheia rîndurile ce-i sunt dedicate relevînd felul armonic în care se integrează acest studiu în opera autorului.

Faptul se datorește nu numai obiectului pe care-l tratează ci și anumitor trăsături caracteristice. In primul rînd o pătrunzătoare analiză sprijinită la tot pasul de numeroase comparații pe care d-l Brătianu le alege cu discernămînt din cîmpul vast a Istoriei universale, pe care Domniia sa o coboară pînă în cea mai actuală contemporaneitate. Și în sfîrșit acele soluții, cu a căror originală ingeniozitate ne-a obicinuit autorul și care deșteaptă întotdeauna interesul, chiar dacă uneori nu cîștigă adeziunea.

EMIL C. CIUREA

MILAN KAŠANIN: l'Art Yougoslave des origines à nos jours. 4º, 90 de pagine de text și 160 de planșe. Beograd, 1939.

Milan Kasanin este directorul Muzeului Principelui Paul, din Belgrad. In repetate rînduri, aici și în cronicile mele din „Universul", am avut ocazia să mă ocup de activitatea acestui energic și priceput animator al celui mai recent muzeu de capitală, din Europa. Sprijinit de Regentul, al cărui nume a trecut în chip natural asupra instituției celei mai însemnate la vecinii noștri jugoslavi, Kasanin a putut realiza în scurtă vreme, una după alta, o serie de expoziții, care au avut răsunet pînă dincolo de hotarele țării. Mai fericit decum suntem noi, la București, sau poate trăind între oameni mai cu omenie, în loc să se vadă insultat în presă, de colegi și de artiști, astăzi tot ce contează în opinia publică din Belgrad, n'are decît sentimente de admirație și de recunoștință pentru dînsul.

Dar Kasanin nu e numai administratorul luminat și inventiv, creat parcă pentru a face cunoscută și iubită arta, sub toate formele, cea națională și cea străină, compatrioților săi; el este și un învățat critic și istoric de artă, un bun scriitor în limba franceză și, de sigur, în cea sîrbească. Publicația sa ultimă este lucrarea pe care toți o așteptam și care ne aduce prețioase informații, celor interesați de arta jugoslavă, veche și nouă. In 90 de pagini de text și 160 de planșe minunat tipărite și elegant prezentate, cu ceva din seriozitatea volumelor englezești, ne trece pe dinaintea ochilor istoria celor 12 secole de artă jugoslavă, începînd cu epoca în care poporul acesta, viteaz și muncitor, vesel și bucurîndu-se de viață, deci făcut să aprecieze creațiile frumosului, s'a așezat în Peninsula Balcanică, pînă astăzi.

Citind textul precis, de o concizie ce nu exclude punerea în valoare a fiecărei nuanțe, text bazat pe studiile mai vechi ale altora și pe cercetările personale ale autorului, ne trec pe dinaintea ochilor toate fazele evoluției artei poporului jugoslav, despărțit în trei ramuri principale, trăind în trei medii deosebite, și totuși unul și același prin reacțiunile sale, prin atitudinea sa în fața vieții și a naturii. Ce este surprinzător nu este că, în anume perioade, resursele sale au fost stînjenite de împrejurările politice, ci tocmai, cunoscînd acele împrejurări și soarta tragică a Sîrbilor, după cucerirea turcească, că putem totuși constata, în chip netăgăduit, un fir neîntrerupt în domeniul artei, care se menține vie timp de mai bine de o mie de ani. Cum s'ar mai putea cineva îndoi de vitalitatea și de darurile de creație ale unui popor, după o astfel de probă?

In legătură directă cu Bizanțul, inspirați și influențați de ceea ce se producea în capitala Imperiului de Răsărit, artiștii jugoslavi temperează ceea ce era oarecum excesiv și completează ceea ce era unilateral în tendințele ce le veneau din educația lor orientală prin ceea ce se obținea pe calea mării, dela Italienii de dincolo de Adriatica. De aceea, mai mult decît oricare alt neam din preajma Împărăției lui Constantin, Jugoslavii sunt înclinați spre forma plastică, introduc în bisericile lor, chiar cei ortodoxi, un element sculptural foarte important. De altminteri, forme romanice ori preromanice și planuri de construcție, chiar anume procedee și anume preferințe pentru materialul întrebuințat în Apus (cum cel dintîiu a arătat Puig y Cadafalch) se întîlnesc în arhitectură. Pictura însă, chiar și la Slovenii catolici, rămîne multă vreme sub influența Răsăritului.

Secolul al XIII-lea mai întîiu, după cucerirea Constantinopolului de către Latini, apoi secolul al XIV-lea, reprezintă perioadele culminante ale arhitecturii sîrbești: „jamais les monuments de l'art serbe

n'ont été plus répandus sur des territoires aussi vastes, jamais ils n'ont été si nombreux, si variés; jamais ils n'ont intéressé tant de mécènes ni occupé tant d'artistes que dans les trois premiers quarts du XIV-e siècle" (p. 25). Ne găsim în epoca în care, din focar secundar, la umbra celor aprinse în Constantinopol sau în Italia, arta jugoslavă devine focar principal la rîndul ei, trimite raze binefăcătoare și altora, în Principatul Muntean de pildă, care profită de pe urma experienței sîrbești, punînd la contribuție știința și talentul artiștilor ce veneau de dincolo de Dunăre.

Cucerirea turcească încetinește ritmul unei producții artistice, care cunoscuse în trecut realizări așa de înalte, cum erau Sopociani (1265) și Gracianița (1320). Ea însă nu dispare, ci se refugiază mai ales pe litoralul mării și în Nord, unde era mai multă siguranță și un relativ adăpost. Renașterea, mai tîrziu Barocul, văd ridicîndu-se încă monumente impunătoare, direct sub influența Italiei, în Dubrovnik, în Sibenik, chiar și în Croația și Slovenia, deși, cum ne spune Kasanin, Renașterea, pentru poporul sîrbesc, este una din epocile „les plus douloureuses et les plus lamentables". Centrul și Nordul țării rămîn însă credincioase formelor derivate din Bizanț, bineînțeles modificate, impregnate de acele caractere ce apar în epocile de potolire, de relativă obosire a stilurilor. In aceeași vreme, să nu uităm, stilul bizantin producea la noi minunate exemplare de artă religioasă, sub Mircea și urmașii săi, mai întîiu, apoi sub Ștefan cel Mare, fiii și nepoții acestuia.

Chiar și atunci, Serbia văzuse născîndu-se pe solul său artiști renumiți, de ai căror talent profită însă străinătatea. Andrea Schiavoni, Nicolae Bojidarevic, mult apreciați de Italieni. Este interesant de constatat că unul din pictorii Barocului, poartă numele ce mi se pare foarte romînesc de Kraciun († 1781).

Pînă la finele secolului al XVIII-lea, deși legătura dintre arta Serbiei și cea din Principatele Romîne este incontestabilă, se poate spune că raportul dintre noi și vecinii noștri sîrbi este cel pe care-l observăm uneori într'o bucată de muzică simfonică, cînd melodia, după ce a fost susținută de un instrument, trece în altul. Primul n'a încetat cu totul partea sa, o cîntă însă în surdină, în timp ce celălalt o reia cu toată puterea, variind-o, schimbîndu-i chiar caracterul, din pricina timbrului său deosebit. Secolul al XIX-lea însă și chiar cel de al XX-lea, la ei și la noi, oferă un complet paralelism. Citind expunerea lui Kasanin, care împarte această parte în mai multe capitole, pornind dela ceea ce se observă în arta franceză, (clasicism, romantism, realism, impresionism), regăseam imaginea exactă a picturii romînești. Același primitivism, la începutul secolului, același aer provincial, de mică burghezie, aceleași avînturi frînte din pricina formației insuficiente și mai ales — trist de spus, exact pînă și pentru Grigorescu — din pricina mediului, a lipsei de emulație. Un Constantin Danil sau Daniel (1798—1873), pe care îl revendicăm de o potrivă și noi, și Sîrbii, este o onorabilă excepție. „Tițianul Sîrbesc", ori Bănățean, este însă departe de a-și merita porecla.

Și la noi, și la Sîrbi, începutul secolului al XIX-lea este lipsit de sculptură. Ei avuseseră însă un glorios trecut pe acest teren, de care noi fusesem lipsiți. De aceea, dacă noi ne putem mîndri cu un Grigorescu, cu un Andreescu, cu un Luchian, care nu mi se par a avea echivalent printre contimporanii lor Jugoslavi, aceștia au, în schimb, personalitatea unui Mestrovic, a unui Rosandic.

Studiul acesta al lui Kasanin se adresează mai ales străinilor. El are toate calitățile ce se pot cere unei astfel de publicații, cu o singură rezervă: este lipsit de o hartă. Niciunul din noi nu este așa de familiarizat cu geografia Jugoslaviei încît să poată urmări cu

gîndul pe autor în peregrinațiile sale artistice. Totuș[1], chiar cu această mică observaț'e, el merită toată recunoștința celor destul de numeroși azi, care își îndreaptă privirile spre trecutul și prezentul artistic al noilor State sau al celor acum întregite din Europa Sud-Orientală.

GH OPRESCU

G. DELOGU: Michelangelo, Plastik, Gemälde und Handzeichnungen, mit 132 Kupfertiefdrucktafeln, 47 Offsettaffeln und 2 Farbentafeln. 4°, Fretz und Wasmuth Verlag, Zürich-Leipzig.

Deschizînd o nouă monografie asupra unor artiști de talia lui Michel Angelo nu ne așteptăm de sigur să găsim informații necunoscute: Sutele și miile de studii precedente au spus despre ei tot ce omenește se putea spune. In schimb, ori de cîte ori un biograf sau un critic tratează astfel de teme cu sinceritate și competență, prin simplul contact cu cei mai înalți dintre creatorii din domeniul artei, nu se poate să nu ne răscolească pînă în adîncuri, să nu ne sguduie cu analiza lor. Iar Delogu posedă ambele aceste calități. El se apropie de Michelangelo cu sfiala unui autor conștient de grandoarea și de greutatea subiectului, dar și cu o dragoste nemărginită, cu o știință desăvîrștă a epocilor ce au precedat, ce au fost martore sau au urmat apariției acestui reprezentant suprem al neamului omenesc.

Pentru Delogu, trăsătura dominantă a geniului lui Michelangelo este desperarea (die Verzweiflung), în fața lumei, așa cum a fost ea creată de Dumnezeu, un pesimism care-l duce alături de Ieremia, a cărui figură măreață a eternizat-o în Capela Sixtină, și de Ecleziast. De aici atracția lui pentru Biblie, pentru Dante, în materia cărora el găsea elementele cu care să-și justifice și să-și hrănească propria sa durere. De aici încă unitatea, consecvența desăvîrșită a atitudinei ce adoptă în multiplele și variatele sale manifestări; de aici acea „Terribilità", la care nimeni n'a putut vreo dată rămîne nesimțitor, acea „furie eroică", cum o numește Delogu, care face din el un răzvrătit în luptă cu soarta, cu soarta lui și a altora, una din figurile cu adevărat grandioase ale Renașterei.

Oricum l'am considera, ori cu ce măsură l'am măsura, îi facem o nedreptate. El este el numai cînd îl cuprindem în întregime, în totalitatea producției sale. „Indepărtînd pe Michelangelo din clădirea picturei italiene, ea nu se va dărîma, în vreme ce ar rămîne un gol sensibil în ea, dacă am da la o parte pe Masaccio, sau pe Leonardo. Intreaga istorie a culturii italiene în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, ar fi lipsită însă de o bază fundamentală, dacă am elimina statura lui Bounarotti și lumea sa" (pp. V și VI).

Condus de acest principiu ca de un Leitmotiv, dar totuși neoprindu-se la opera de arhitect a lui Michelangelo, Delogu ne explică de ce figurile de care s'a servit maestrul, interpreții gîndului său, trebuiau să aibă proporții gigantice și să fie toți goi. „Sarcina grea a vieții, chinul și luptele ei, nu le poate purta de cît un uriaș". Și pentru că ceea ce el vrea să sugereze are nevoie de vehemența gestului, mișcarea va fi elementul de care se va servi cu predilecție, mișcarea, cu atît mai convingătoare, cu cît la ea participă întreg trupul omenesc, gol, pentru ca nici un obstacol să nu se interpună între imagina lui animată și ochiul nostru. Omul devine astfel un simbol, cu strict atîta personalitate cîtă e necesară ca să ne convingă de realitatea lui și să ne miște. Nudul lui Michelangelo „topește" formele bărbatului și pe cele ale femeiei, așa în cît chiar și tipurile femeiești vor avea mușculatura și vigoarea bărbatului.

Este poate interesant să apropiem de aceste juste observații ale lui Delogu faptul că, în același timp, rivalul detestat al lui Michelangelo, Leonardo, simțea și el nevoia unei sinteze identice, a unei „topiri" a trupurilor bărbatului și femeiei, punînd însă accentul pe grație și tinerețe, pe delicateța trăsăturilor și moliciunea pielei, și ajungînd astfel la figura, puțin echivocă, a androginului. Astfel și pe acest teren apare contrastul puternic între cele două genii.

In chestia, așa de cu pasiune discutată de către Renaștere, „care dintre cele două arte, pictura și sculptura, merită întîietatea", nu e de mirare, după cele precedente, că Michelangelo ia apărarea sculpturei, pe cînd Leonardo pe cea a picturei.

Capitolele acestea introductive, sînt partea cea mai interesantă și mai personală a autorului. In ele se fixează doctrina lui Michelangelo și atitudinea sa în fața artei. Delogu ne vorbește apoi despre „om", de tristeța ce nu-l părăsește nicio dată, de gravitatea cu care consideră ori ce manifestare umană, de „umbrele morței", care, ca un memento mori, îi întunecă întreaga existență, de relațiile cu rudele, cu discipolii, cu mai marii zilei, cu unii confrați, cu prietenii. Urmează apoi istoria operei, însoțită de toate amănuntele menite să ne-o facă înțeleasă. „Tragedia", cîteva din comenzile mai importante (monumentul Papei Iulius, Capela Medicișilor, Plafonul Sixtinei, Judecata din urmă)' apare astfel în plină lumină. Necazuri, certuri și lupte, exil, amenințarea cu moartea, iată bilanțul vieței artistului, viață de sfînt, plină de privații voluntare, simplă, dîrză, luminată de cîteva prietenii excepționale, închinată toată artei și credinței, care, amîndouă, în concepția lui nu se puteau despărți.

Cele 44 pagini de text, urmate de o tablă a ilustrațiilor și de o scurtă bibliografie, sînt însoțite, după cum se vede din titlu, de 179 planșe, în plină pagină, excelente și după cele mai noi procedee. In special cele care reprezintă statui sau desenuri, merită toată lauda. Mai puțin reușite cele în culori. Totuși, ele nu micșorează valoarea acestei foarte serioase monografii, densă și plină de sugestii, în acelaș timp studiu subtil al unui mediu și al unei personalități excepționale, și colecție de documente indispensabile oricărei biblioteci de istoria artei.

G. OPRESCU

GEORGE MENIUC: „Interior casnic" (Chișinău, 1939).

Poeții Basarabiei, mediocri și șterși, ecouri întîrziate și firave ale marei lirice ruse, se văd dintr'odată întrecuți de un tînăr de 21 ani[1]) care cu o siguranță și putere uimitoare se situează în primele rînduri ale poeziei noastre tinere.

Apărut la încrucișarea a două popoare și răscrucea a două lumi, fiu de muncitor, George Meniuc exprimă în poezia sa tulburea epocă prin care trecem. Dar, spre deosebire de majoritatea poeților tineri, Meniuc subliniază *fecunditatea* tristeților, bucuriilor, frenezie și liniștei prin care trecem. Niciodată tristețea sa nu devine desperare și chiar moartea e zămislitoare:

„Azi soră cu mierla, mîine pahar de cristal,
Mîine albinele vor strînge polenu-i floril.
Ce-am iubit, servește buzelor să bea vin,
Ce-am visat, rămîne miere pentru cineva străin.

---

[1]) George Meniuc „Interior casnic" poeme, 1939.

Tînjesc svicnind în sîngele din alba mînă
Culorile soarelui şi aroma din grădină.
Cîte plante, încă nerodite, azimă o vor!
Toate minunile lumii o cheamă. Dă-i-o lor".

Poezia lui Meniuc are o *vizualitate* neobişnuită. In locul imaginilor forţate „trase de păr" ale atîtora, imaginile lui ies din normalele lor alveole tainice fără efort şi scrişniri:

„Strigoi ciudat cîmpiei, simt pe-o prăjină,
Un craniu, altădată hulit şi ars de biciu.
Visează 'n deal amurgul brăzdat de rîndunici,
Să-l cheme iar cu mîna, din prag, cîte-o rugină;

Ori la imaş să fugă de herghelia toată
Si stuhul nopţii, singur, departe să-l străbată.
Arcuşul apei limpezi, pe şes cît o nuia,
Vrăjit de murmur molcom şi cer întors, să-l bea.

De n'ar fi somnul veşted în care inimi culci,
Ar rumega şi astăzi licoarea ierbii dulci.
Ciolan de roib, sprîncene, topite ca o sare,
Trec zări necunoscute cu ceaţa în spinare.

Ascunsă 'n osul rece, e viaţa'i încropită.
Zăbala n'o mai poartă şi orzul nu-l mai ştie,
Nechez de mînz şi urmă de ţeapănă copită
S'au rătăcit cu anii şi ploaia în cîmpie".
(„Oseminte", p. 18).

Un cald panteism anîmă poemele lui Meniuc. Poemele plantelor, pămîntului, sîngelui fecund, albumurilor şi făpturilor trecutului risipite peste tot.

Dar acestea sunt străbătute de un elan atotcuprinzător şi o dragoste puternică pentru toate. Uneori puţin retorică, alteori niţel discursivă, poezia lui George Meniuc e mereu plină de vitalitate.

„Cerul nesfîrşit e doar oglinda
Ce 'nfăţişează tainele pămîntului:
Sunt osemintele Sciţilor — stelele,
E comoara lui Dromichete — luna.

Buzele tale sunt altele. Sunt vii.
Jarul lor mă sufocă dureros.
Imbrăţişarea asta nu-i patimă, nu-i iubire
Ea germinează tot viitorul omenirii".
(„Geneză", p. 34).

Dragostea e pentru Meniuc nu un sfîrşit, ci un început care „germinează tot viitorul omenirii", o geneză. In locul of-urilor comune ale poeţilor îndrăgostiţi, Meniuc aduce speranţă, energ'e, viaţă.

Tehnica poeziei lui e adesea directă: întreabă, răspunde. Lucrurile sunt spuse din plin, fără sugestii şi aluzii.

Ritmul şi rima trebue să se supună conţinutului şi expresiei. Dacă nu, sunt date la oparte fără ezitare. Meniuc nu face concesii flaşnetei care merge înainte, pe drumul bătut mecanic. De altfel, poezia lui este substanţială, cu miez, gravă.

El are ceva de spus, şi spune. Este o poezie care cuprinde elementele unei viziuni a lumii. Viziune care, dacă azi mai este amară, mîine va fi energetică.

Sunt încă unele influenţe barbiene în „Cerc medial" şi argheziene în „Cosmogonie". Dar originalitatea lui nu sufera prea mult.

„Năruită melodia ca frunzele toamnei,
Ascult aripa ei de cocor, marea.
Această spargere de ghiaţă e a mea, e a cui?
Iscă talazul sau cine transfigurarea?
Pe ţărmuri lincezeşte luna
Şi pumnii sdreliţi, pe valuri, luptă.
Oglinzi în ceaţă, în sînge, în lumină
Şueră trecerea orizontal întreruptă".
(„Umbre", p. 43).

Poemul care dă însă întreaga măsură a talentului lui George Meniuc este „Clasa III-a". Este drumul în ceaţă al oamenilor care nu văd încă viitorul, al celor ce se tem de ei—înşişi şi nu ştiu ce vor. Este o definire a lumii contimporane. Este tulburarea apelor, a lucrurilor, o împletire a vieţii şi morţii.

Atîta elan care se frînge,

„Vin ca un val spre ţărmul condorilor
Şi privesc sfîşiat...".

Atîta dragoste care se iroseşte,

„De visul obrajilor tăi mă apropii
Şi, palido, nu ştiu ce vreau...".

Atîta trecut care arde,

„Din crengile ce se sbat, parcă pisicile miaună
Şi mă sgîrie cu arsura trecutului...".

Citez un fragment mai lung:

„Stranie trecere
Pe drumuri de fier.
Stranie trecere
Sub vînătul cer.
Şui, pe banca vecină,
Bătrînul înfige unghia 'n geam.
Afară e noapte, înlăuntru noapte.
Intreabă cineva: ce-i în cîmpie
Sau locomotiva fumează şi tuşeşte?
Bătrînul se preface că doarme şi tace.
Opacă trecere
Sub vînătul cer...
Şi iar cineva: mi se pare că *stăm*...
O sută de glasuri răspund: ba mergem!
Invalidul: unde-mi-s braţele? au fost...
Minierul: viermele beznei e omul...
Plugarul: ogorul şi ce singurătate...
Neliniştea gloatei nu ţipă: încotro...
Stînă, telegraf, poduri se desfac şi flutură
Pe lîngă noi străine.

Și iar cineva: ce ne așteaptă *înainte* vecine?
Șui, pe banca roșcată,
Bătrînul se preface că doarme și tace.
Amară trecere
Sub vînătul cer...
Se vestește a ploaie, a vînt, nu se știe.
Painjenii tremură'n bolți, pe rețele
Și liniștea crește 'n jur cît o neliniște
De-i auzi imensa călătorie.
De visul obrajilor tăi mă apropii
Și, palido, nu știu ce vreau".

E călătoria oamenilor în necunoscut. Viața plugarului, minierului, invalidului—fără sens. Iar bătrînul care știe se preface că doarme și tace.

Și dragostea tînărului:

„Să te cuprind în palme și cum să te păstrez
Ce larmă de ape 'n ghioc. Doar palmele fumegă, nu-s".

Și sfîrșitul poemului:

„— Moșule mi s'a urît de călătorie.
Afară e noapte, înăuntru noapte.
Călătorim în ceață sau în altă parte?
Mi s'a urît de pămînt și călătorie".

Am citat atît pentru a da posibilitate cetitorului să verifice afirmația noastră că George Meniuc este un *poet* adevărat.

Dar din marasmul în care se află încă, vitalitatea lui va ieși triumfătoare. Să nu creadă că „răsăritul acesta nou de undeva din jalea norodului, e tîrziu! Nu.

Și numai o apropiere a lui Meniuc de norod îl va ajuta să se învingă.

Pentrucă nu e destul să fii poetul plantelor, apelor, stelelor, trebue să fii și poetul oamenilor.

MIRCEA FLORIAN: „Cunoaștere și existență". Ed. „Societatea romînă de filosofie".

Filosofia contemporană este în pragul unei prefaceri decisive pentru destinul ei. Schimbarea aceasta fundamentală este clar vizibilă în tematica filosofică; ea poate fi sumar tradusă prin formula „îndărăt la existență". Intoarcerea aceasta înseamnă o încheiere a epocei filosofice, obsedată de teoria cunoașterii, operă inaugurată de Descartes, și care a culminat prin kantism și neokantism. Teoria cunoașterii trebuie să cedeze locul teoriei și cercetării existenței. Idealismul filosofic s'a dovedit fals și neștiințific; toată energia și abilitatea reprezentanților lui s'au risipit zadarnic, căci premisele dela care porneau erau inițial false. Reforma teoriei cunoașterii ni se înfățișează ca un prim moment, — momentul criticei, în cunoașterea existenței. Antologia nu putea fi inaugurată decît după realizarea acestui prim moment critic.

Obsesia epistemologică trebuia risipită; trebuiau anulate toate acele erori de interpretare, toate acele denaturări teoretice ale fenomenelor care au fost tot atîtea piedici în calea cunoașterii și cuprinderii realității. Lucrarea de față a d-lui Mircea Florian, este rodul unei îndelungi reflecții asupra metodei suprimării erorilor și teoriilor parazitare, care au crescut în jurul fenomenului cunoașterii. D-sa a urmărit nu o nouă „teorie" gnoseologică, ci dimpotrivă, o anulare critică a tuturor teoriilor și interpretării care, din pricina unei confuzii primare, au obnubilat natura simplă și limpede a faptului cunoașterii. Filosofia, spune d-sa, trebuie înțeleasă ca fiind știință lipsită de prejudecăți. Deaceea unul din scopurile urmărite cu tenacitate de autor, este *desvăluirea prejudecăților simțului comun*. Poziția idealistă în problema cunoașterii se nutrește tocmai din aceste prejudecăți ale simțului comun, — oricît de paradoxal ar părea acest fapt la prima vedere. Este unul din meritele de seamă ale lucrării d-lui Florian, desvăluirea acestui raport intim între simțul comun și poziția idealistă, căci idealismul ni se arată nu ca un „tip" oarecare și ca un „punct de vedere", ci ca rod al atitudinei neștiințifice. Intr'adevăr: „problema transcendenței în epistemologie și metafizică își are obîrșia în falsa spațializare și localizare a sufletului" (p. 35).

Pentru simțul comun este real ceeace se află într'un anumit loc și anume în locul în care lucrează. Percepțiile sunt localizate în corp; stabilindu-se această prejudecată, s'a închis dela început posibilitatea înțelegerii structurii cunoașterii. D. M. Florian urmărește, în tot cursul lucrării, consecințele primejdioase, false și sterile care s'au născut din această „dogmă" a localizării conștiinței în spațiu. Alături de Johannes Rehmke, a cărui magistrală lucrare „Philosophie als Grundwissenschaft" (1910), inaugurează reforma teoriei cunoașterii, d. Florian duce o luptă aprigă împotriva spațializării cunoștiinței, care singură a generat absurditățile idealismului și solipsismului. D-sa ne arată cum, dealungul istoriei filosofiei „conștiința absoarbe existența". Gîndirea este orientată, în mod spontan, asupra existenței. Din interpretarea nefericită a erorilor simțului comun, — localizarea conștiinței s'au născut acel „principiu al conștiinței", sau al imanenței și aceă problemă a transcendenței conștiinței. Așa s'a ajuns la aceă teorie obsedantă: conștiința are „în" ea conținuturi subiective: cum se transcende conștiința pentru a avea conținuturi obiective? Cum putem cunoaște realitatea externă? Fapul, atît de simplu și evident, al cunoașerii, a fost astfel transformat într'o problemă absurdă. Căci în loc de a cerceta și a descoperi greșala în presupunerile greșite ale autonomiei de mai sus, filosofii au recurs la o ipoteză care a agravat confuzia: teoria imaginii. Cunoașterea a fost explicată așadar nu chiar ca o posesie a lucrului care trebuie cunoscut, ci ca o posesie a imaginii lui. Insă „făurită pentru justificarea cunoașterii realiste, teoria imaginii duce inevitabil la ruina valorii antologice a cunoștiinței și se încoronează ca o doctrină idealistă" (p. 53). Imaginile sunt localizate „în suflet", și sunt socotite ca o copie fidelă a lucrurilor. Insă teoria imaginii se pune în conflict cu faptul cunoașterii de sine: „în cunoașterea de sine nu întîlnim nicio imagine mijlocitoare între subiect și obiect, ci o prehensiune nemijlocită a obiectului sau o contopire a obiectului și subiectului; urmează că niciun fel de cunoștință nu are nevoie de imagine și deci, că dualitatea obiect și imagine e greșită" (p. 71). Concluzia inevitabilă a principiului imanenței și a teoriei imaginilor, a fost idealismul și solipsismul: „tot ce cunoaștem e numai reprezentare interioară". Rezultatul straniu a fost că spațiul, lumea și corpurile ei sunt „înăuntrul" conștiinței; idealismul n'a dat îndărăt în fața acestei absurdități. Dela Hume la Husserl și Heidegger, idealismul s'a desfășurat în etape variate, dar care n'au putut decît să prelungească agonia inevitabilă a idealismului. D. Florian ne prezintă în partea doua a lucrării d-sale, intitulată „Intre solipsism și realism", abaterile filosofiei moderne, pentru a se libera de capcana solipsistă.

Insă nici neoempirismul, nici teoria semnelor, nici neorealismul (O. Külpe), n'au putut aduce o soluție liniștitoare și definitivă.

D. Florian recunoaște în J. Remke, pe criticul necrutător de lucid care a isbutit să pună bazele unei concepții antologice a cunoașterii, ruinînd construcțiile epistemologiei idealiste.

Problema cunoașterii a fost soluționată în clipa cînd s'a dovedit că *faptul cunoașterii nu este legat inseparabil de conștiință*. Conștiința nu poate „conține" obiectele; existența nu este legată de subiect; realitatea este autohtonă.

Argumentarea luminoasă și temeinică a acestor teze constituie aportul pozitiv, constructiv al lucrării de față, în care primele două părți constituie introducerea critică.

Concepția antologică a cunoașterii pornește dela cîteva reflecții decisive asupra confuziilor din care se nutreă idalismul. Mai întîi: idealismul, voind să determine esența cunoașterii, contopește „conținere" și „aparținere". Dacă percepțiile sunt numite „conținuturi", aceasta înseamnă că ele pot fi cercetate *independent* sau *în sine*. Căci conținutul este altcevà decît conținătorul. Ceeace *aparține* unui lucru nu poate fi despărțit de el (de ex. coloare, întinderea), pe cînd conținuturile sunt independente. Faptul că un obiect este cunoscut, e o simplă *relație secundară* între obiectul cunoscut și subiect. Intre obiectele date și organizația psihofizică a omului există anumite *relații*. Insă această relaționare există numai pe plan *psihic*. Astfel este desvăluită eroarea tuturor epistemologiilor: nesocotirea celor *două planuri* sau strate ale cunoașterii. Pe plan psihic există o relaționare: pe plan antologic cunoașterea e o *posesie fără relație*. Realul e nemijlocit dat, tot așa cum este dată lumea internă. O reducere a „exteriorului" la „interior" apare fără sens, dincolo de hotarele înțelegerii. Exteriorul și interiorul stau pe acelaș plan de realitate. „Realismul e astfel îndreptățit a luà ca punct de plecare obiectele sau existențele ca atare..." (p. 203). Iar „a cunoaște, e a stă înaintea obiectului, fără nicio relaționare, dincolo de mijlocit și nemijlocit, dincolo de imanent și transcendent" (p. 214).

Lucrarea d-lui Mircea Florian se înscrie printre cele mai decisive critici ale erorilor și exceselor epistemologiei. Noua direcție antologică ce se afirmă în filosofia contemporană nu se poate realiză decît pe temeiul unei reforme și a unei soluționări a problemei cunoașterii. Cartea d-lui Florian face parte din seria acelor lucrări de bază, care deschid un orizont promițător filosofiei de mîine: realismului filosofic.

Pentru literatura filosofică romînească, cartea de față este un punct de plecare necesar — o lucrare unică prin tezele ei și puritatea lucrului științific.

C. I. GULIAN

REVISTA REVISTELOR

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE. Anul VI, 1 August 1939, Nr. 8.

Suntem în epoca descrierilor de călătorie. Ziarele și revistele sunt pline de impresiile mai mult sau mai puțin personale ale celor care, ducîndu-se cu trenul, vaporul sau automobilul, dela București la Veneția și Coasta de Azur, sau spre fiordurile Norvegiei, găsesc absolut necesar să ne împărtășească și nouă emoțiile resimțite de domniile lor. Dar, în afară de puține excepții, cum au fost de pildă Notele din Grecia ale d-lui Al. Rosetti, toate aceste descrieri sunt plate și sarbede.

Cu atît mai mare plăcere ne-au făcut notele de călătorie publicate de d-l prof. N. Iorga cu titlul „Pe vechea linie romană Reims-Trier'', în Revista Fundațiilor. D-l prof. Iorga este un cunoscut maestru în această privință. In toate descrierile călătoriilor d-sale — și sunt foarte multe — ne-a uimit prin prospețimea, prin pitorescul, prin erudiția impresiilor. Notele acestea din urmă pot fi socotite printre cele mai bune ale d-sale.

D-l N. Aloman, care ne-a mai dăruit mai demult o schiță din viața minerilor, publică „Mina de Aur'', un crimpeiu din același mediu. E multă observație și multă putere dramatică reținută, în cele cîteva pagini ce poartă semnătura d-sale.

Frumoase poeziile d-lui V. Voiculescu. Dimpotrivă versurile d-lui Victor Stoe nu ni se par prea dăruite.

D-na Maria Bănuș traduce cu mult talent cîteva din poeziile lui Rainer Maria Rilke, atît de deosebit de firea romînească și, tocmai din această pricină, atît de greu de redat în romînește. D-na Bănuș a isbutit pe deplin în încercările d-sale. Ne-a plăcut în special „Copilărie''. „Inițială'' putea să lipsească. „Aus unendlichen Sehnsüchten steigen endliche Taten wie schwache Fontänen'', devine la d-na Bănuș: „Din doruri sue, pleacă, fapte sfîrșind precum fîntîni plăpînde''.

D-l Vladimir Streinu, în „Eminescu, poet dificil'' (al doilea fragment al unui studiu mai mare despre Eminescu), lămurește anumite laturi obscure în poetica acestuia, „poet pe cît de mare, pe cît de ermetic'', iar d-l Șerban Cioculescu, în „Aspecte lirice contemporane'' găsește accente de netăgăduită admirație pentru ultimele poeme ale lui Al. Philippide „Visuri în vuetul vremii'', pe care d-sa îl socotește „printre cei mai autentici''.

Remarcăm un substanțial studiu al d-lui Nicolae Ene despre „Critica sistemului muzical de astăzi''.

Cronici bogate, semnate de d-nii M. Sebastian, M. Eliade, D. I. Suchianu, etc.

TARIFUL PUBLICAŢIILOR

Dela 1—1.000 linii	Lei	7	linia
„ 1.000 linii in sus	„	6	„
Ştiri: Artistice, judiciare, şcolare	„	10	„
Bilanţuri, convocări, notificări etc.	„	15	„
Informaţiuni comerciale şi financiare, minimum 5 linii	„	12	„
Articole, dări de seamă comerciale etc., in corpul revistei	„	20	„
Anunţurile colectorilor de loterii	„	8	„
Informaţiuni loteria de Stat	„	10	„
Informaţiuni colectori de loterii	„	10	„
Intruniri electorale, anunţuri	„	10	„

ORICE ANUNŢ ÎN TEXT

Anunţuri comerciale şi financiare	Lei	10	linia
Acte juridice, sentinţe, hotăriri, cereri de naturalizare etc. la anunţuri	„	8	„
Acte de mulţumire; la informaţiuni	„	10	„
Cutia cu scrisori; plasat lingă text	„	10	„
Acte de mulţumire	„	8	„
Numiri, permutări, deplasări, decorări etc. la informaţiuni nedepăşind 10 linii	„	200	bucata
Extrase de divorţ simple	„	400	„
Schimbare de nume; trei publicaţii	„	400	„
Anunţuri dela instituţiuni industriale	„	15.000	pagina
„ comerciale	„	15.000	„
„ financiare, asigurări, oficiale etc.	„	20.000	„

Anunţurile editorilor şi librăriilor, se taxează după tariful special.

Anunţuri mai mici ca spaţiu de cit 10 linii, se vor plăti cu tariful a 10 linii.

Anunţuri şi informaţiuni cu fracţiuni de linii, nu se admit decit socotite la: 10, 15, 20, 25 etc. linii.

Orice anunţ cerut să apară special, se taxează cu tarif special.

Plata la orice anunţ sau angajament se face numai anticipat.

1939 — ANUL XXXI Nr. 11 — NOEMVRIE

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

SUMARUL:

REDACŢIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAŢIA
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREŞTI I
TELEFON 5-1820

Giranţi responsabili: M. RALEA şi C. VIŞOIANU

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

Inscrisă în registrul de publicaţiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXI
NOEMVRIE 1939

DOUĂ SURSE ALE FILOZOFIEI

Noțiunile de bază ale simțului comun (timp, spațiu, eu, obiect etc.), implică o serie de contradicții crase. Oamenii nu-și dau seama de ele mulțumită obicinuinții și faptului că în viața de toate zilele ele nu sunt dăunătoare, căci au luat naștere chiar subt imboldul practicei, sunt deci adaptate ei. Indată însă ce privești lumea cu „ochi teoretici“, adică îndată ce filosofezi, contradicțiile devin sensibile. In bună parte, filosofia nu e decît lupta, mai mult sau mai puțin inconștientă, împotriva contradicțiilor simțului comun. In *Le Moi et le Monde* am analizat aceste contradicții și le-am arătat rostul; vreau aci să ilustrez prin două exemple reacțiunile filosofiei împotriva lor. Voi începe cu contradicția care e la baza ideii de „timp“; ea trebue să fie precedată de o scurtă *teorie a continuităților* pe care ne permitem să o expunem *more geometrico*.

Experiența cea mai elementară a simțurilor ne arată că, uneori un fenomen poate fi schimbat pe nesimțite, deci „în mod continuu“, în alt fenomen deosebit de primul, și că în alte cazuri schimbarea continuă nu e posibilă. In primul caz zicem că cele două fenomene împreună cu cele intermediare formează *o continuitate* (Poincaré zice: „un continuu“). Astfel notele muzicale sunt o continuitate, căci poți să treci fără „soluție de continuitate“ de la o notă groasă la una ascuțită (și invers). Bagi mîna într'un vas cu apă rece pe care apoi o încălzești cu încetul. Mîna va simți o continuitate de sensații calorice. O linie, indiferent de forma ei, e o continuitate de puncte, de asemenea o suprafață sau spațiul. O durată conștientă e de asemenea o continuitate: de la starea conștientă de acum un ceas am trecut la cea actuală în chip continuu, traversînd o multiplicitate de stări intermediare (numim „durată conștientă“ curgerea continuă a stărilor de conștiință). De asemenea e o continuitate durata inconștientă a unui obiect material: obiectul trece în chip continuu de la o stare la alta. Dimpotrivă, nu poți preface pe nesimțite un sunet într'un miros, între ele nu poate fi decît o trecere bruscă: zicem că sunetul și mirosul nu fac parte din aceiași continuitate.

Fenomenele care constitue continuitatea le numim *elementele* ei. Punctele sunt elementele unei linii, stările conștiente elementele unei durate conștiente, colorile elementele continuității colorilor etc.

Ca să schimbi în chip continuu un element a în altul b, trebue să treci prin alte elemente „intermediare“; acestea formează un „interval“ a cărui extremităţi sunt a şi b.

O continuitate are o singură dimensiune cînd unul din elementele ei, sau un număr mărginit de elemente, o împart în două, aşa încît nu mai poţi trece dintr'o parte într'alta fără să traversezi unul din elementele despărţitoare. Un punct de pe o dreaptă o imparte în două semi-drepte, două puncte de pe un cerc îl despart în două arce, o notă desparte şirul notelor mai grave decît ea de cele mai ascuţite etc; toate acestea sunt continuităţi unidimensionale. Continuităţile cu două dimensiuni sunt cele care nu pot fi tăiate astfel prin simple elemente, dar sunt tăiate de continuităţi cu o dimensiune: un plan nu poate fi despărţit în două de un punct ci doar de o linie. Alt exemplu: continuitatea sunetelor muzicale variind atît ca înălţime cît şi ca intensitate nu poate fi divizată de un singur sunet; dar o continuitate unidimensională de sunete, de la cel mai grav la cel mai ascuţit toate de intensitate dată, o desparte într'o parte mai intensă şi alta mai puţin intensă.— Continuităţile cu trei dimensiuni au nevoe, pentru a fi divizate, de continuităţi cu două dimensiuni, etc.

Două continuităţi unidimensionale „se pot întîlni“, adică pot avea unul sau mai multe elemente comune: astfel sunt liniile care se taie. In acest caz ele formează, după definiţia noastră, o singură continuitate unidimensională: într'adevăr, poţi trece pe nesimţite de la orice element al primului la orice element al celui de-al doilea, traversînd unul din elementele comune: mai multe drepte care se taie pot fi considerate ca o singură linie frîntă. Continuităţi cu adevărat distincte sunt cele care nu se întîlnesc.

Zicem că o continuitate *cuprinde* mai multe altele, cînd toate elementele acestor din urmă fac parte din prima.

Mai multe continuităţi unidimensionale care nu se întîlnesc pot fi cuprinse de o altă continuitate. Deosebim aci două cazuri: — 1) Facem să intervină una sau mai multe continuităţi cari să întîlnească pe cele dintîi. Toate vor constitui atunci, după cum am văzut, o singură continuitate care va cuprinde pe cele considerate la început. Exemplu: avem două drepte paralele; dacă facem să intervină o secantă comună, cele trei drepte constitue o continuitate care cuprinde dreptele paralele. Deci, în acest caz, continuitatea cuprinzătoare poate fi şi ea unidimensională. — 2) Dacă însă ne interzicem intervenţia unor continuităţi secante, atunci continuitatea cuprinzătoare nu poate fi unidimensională. Intr'adevăr, avem continuităţile unidimensionale A şi B care nu se întîlnesc, cuprinse de continuitatea C. Cum A şi B fac parte din aceiaşi continuitate, anume C, trebue să putem trece de la A la B prin elemente care nu le aparţin lor, însă aparţin lui C. Dar aceste elemente nu pot forma un continuu unidimensional, căci atunci am reveni la cazul (1) pe care ni l-am interzis. Aşa dar drumul între A şi B trebue să fie pluridimensional, ceia ce înseamnă că C are mai mult decît o dimensiune. Astfel drepte care nu se întîlnesc sunt cuprinse de un plan sau de spaţiu.

Cele spuse mai sus sunt ilustrate cel mai bine prin continuităţi spaţiale, prin drepte, planuri etc.; dar e uşor să-ţi dai seama că sunt adevărate despre orice continuităţi. Să considerăm spre exemplu continuitatea unidimensională alb-negru trecînd prin toate nuanţele de cenuşiu, şi continuitatea care leagă un anumit roş de un anumit verde trecînd prin nuanţele intermediare de roşu-verzui. Iată două continuităţi unidimensionale care nu se întîlnesc. Ele nu pot fi cuprinse decît de continuitatea tuturor colorilor care, se ştie, are trei dimensiuni (aşa numitul Farbenkörper a lui Wundt şi Ostwald).

Aşa dar concluzia, importantă pentru scopul nostru, e următoarea: continuităţi unidimensionale care nu se întîlnesc, pot fi cuprinse doar de o continuitate pluridimensională.

Dese ori cuprinderea unor continuităţi de către o alta e imposibilă. Astfel continuitatea sensaţiilor calorice şi cea formată de colori nu pot fi cuprinse într'o singură continuitate, nici cea a sunetelor muzicale şi o linie din spaţiu. Această imposibilitate are loc cînd nu se poate trece pe nesimţite de la un element al primei continuităţi la unul din a doua: nu poţi preface pe nesimţite sensaţia de cald în cea de roş; de asemenea nu e drum de la un sunet la un punct din spaţiu, ci numai de la sunet la sunet şi de la punct la punct.

Să ne întrebăm acum dacă două durate conştiente se pot întîlni vreo dată, dacă pot avea un element comun. Răspunsul nu poate fi decît negativ. Poate o stare conştientă a mea să fie şi a altuia? Să presupunem că, măcar pentru cîteva clipe, doi oameni văd şi simt exact acelaşi lucru, conţinutul unei durate e identic cu al celeilalte. Chiar în acest caz avem *două* conţinuturi identice, nu un singur conţinut; identitatea lor nu poate fi numerică. Să ne închipuim două paralele formate din segmente divers colorate. Dacă, din întîmplare, un segment al uneia e identic cu un segment din cealaltă, asta nu înseamnă că cele două drepte se întîlnesc, că au un segment comun.

Duratele conştiente nu se întîlnesc, prin urmare ele nu pot fi cuprinse de o continuitate unidimensională. Dar nici chiar o continuitate pluridimensională nu le-ar putea cuprinde, căci duratele sunt, una faţă de alta, ca şi continuitatea sensaţiilor calorice faţă de cea a colorilor: perfect izolate. Intre două stări conştiente succesive *din aceiaşi durată* e un interval de stări conştiente care le leagă în chip continuu; dimpotrivă, între două date conştiente cuprinse fiecare în altă durată nu poate fi nici un interval, ci e o discontinuitate esenţială: nu există o continuitate de stări conştiente începînd cu o stare a mea, trecînd prin stări intermediare şi terminîndu-se cu o stare a altuia. Am văzut că continuităţi de acestea nu pot fi cuprinse de nicio continuitate, fie şi pluridimensională. *Şi totuşi*

intuiția îmi afirmă că toate duratele conștiente sunt cuprinse de timp, continuitate cu o singură dimensiune. E aci o contradicție a cărei soluție o vom schița pe scurt. Dar mai întîi să prevenim o obiecție. S'ar putea obiecta anume că continuitatea e o noțiune contradictorie: între două elemente, ori cît de apropiate, se găsesc altele, ceea ce implică existența unui număr infinit de elemente. La aceasta răspundem mai întîi că argumentul, adus de filosofi, dă dreptate tezei noastre, după care filosofia e, în parte, lupta împotriva contradicțiilor simțului comun; căci continuitatea e o intuiție a acestuia. „Dar, ni se va zice încă, ce valoare mai are demonstrația contradicției dintre timpul unic și duratele multiple, dacă noțiunea de la care pleci e contradictorie?“. Răspundem: continuitatea, așa cum am definit-o noi, nu implică contradicția infinitului actual. Am două colori foarte deosebite A și B. Experiența îmi arată că pot găsi 50 de alte colori, C_1, C_2, C_3,... C_{50}, așa încît să nu pot vedea o deosebire între A și C_1, între C_1 și C_2, etc... și între C_{50} și B. Zic că A și B fac parte dintr'o continuitate. Să admitem că, obiectiv, nu există între A și B decît un milion de nuanțe; asta nu va împiedica să fie drumul continuu între A și B pentru simțurile omenești și deci pentru definiția noastră. După cum spune foarte bine Poincaré, „continuitatea“ nu presupune decît faptul banal că uneori simțim o deosebire între senzațiile noastre, alteori nu. Chiar dacă n'ar fi cum spunem, demonstrația noastră ar fi tot atît de riguroasă ca cele ale geometriei, care operează și ea cu continuități: cu linii, suprafețe etc. Dacă ți s'ar demonstra că mai multe linii paralele nu pot fi cuprinse de o singură linie, e puțin probabil că te-ai îndoi de demonstrație, subt cuvînt că linia e o noțiune contradictorie.

Să ne întoarcem acum la soluția contradicției timpului. Coloana de mercur a unui termometru poate fi socotită un segment de dreaptă, deci o continuitate cu o dimensiune. Temperaturile constitue de asemenea o continuitate unidimensională. Să presupunem că un gaz studiat într'un laborator e verde la 0° și devine pe încetul roș dacă îl încălzim la 50°, trecînd totdeauna prin aceleași nuanțe intermediare; ele formează o a treia continuitate cu o dimensiune. Cele trei continuități sunt izolate una de alta: nu există interval între un punct și o temperatură sau o coloare, ci există doar intervale liniare între punctele coloanei de mercur, intervale de temperatură între temperaturi, intervale de coloare între colori. Dar continuitățile își corespund element cu element: fiecărui punct de pe coloană îi corespunde o temperatură și o coloare. Și atunci, pentru un fizician care a experimentat mulți ani cu acel gaz, între temperatura de 10° și o anumită coloare (acea a gazului la 30°) va fi un interval de 20. Mintea lui va fi creat o continuitate fictivă, abstractă, care începe cu 0 și se termină cu 50, și a cărui elemente simbolizează fiecare un punct, o temperatură și o coloare. Fizicianul va avea poate chiar impresia că continuitatea fictivă nu *reprezintă* numai pe cele reale, ci le unifică cu adevărat, le cuprinde într'o continuitate unică;

va avea deci impresia că între o temperatură și o coloare e un interval adevărat, nu doar simbolic. La fel cu duratele conștiente. Ele își corespund element cu element, adică stare conștientă cu stare conștientă. Stările corespunzătoare se zic „simultane“. Ca să ni le reprezentăm pe toate, închipuim o durată fictivă care le simbolizează: toate clipele „simultane“ din duratele conștiente sunt reprezentate de o singură clipă din durata fictivă — așa cum 20 reprezenta în același timp un punct, o temperatură și o coloare. Dar simțul comun uită caracterul simbolic al simultaneității. Pentru el, „simultan“ nu mai înseamnă doar „corespunzător“, ci chiar „identic ca receptacol temporal“; el are intuiția intensă (deși, după cum vedem, absurdă) că duratele se confundă într'o durată unică; acesta e *timpul*.

Cît de intensă e intuiția de care vorbim rezultă din următoarele. Două date conștiente din una și aceiași durată se zic „succesive“ cînd sunt despărțite printr'un interval de stări conștiente; cu alte cuvinte, ele sunt „succesive“ cînd relația între ele e aceiași ca cea între două temperaturi, între două puncte sau între două colori. Dar am văzut că între două stări cuprinse în durate deosebite nu poate fi un interval de stări conștiente. Ele nu pot fi cu adevărat succesive, după cum nu poate fi un interval adevărat între un punct și o coloare. Ele *apar* ca succesive, mulțumită simbolizării printr'o durată unică a duratelor multiple. Și totuși cît de evidentă pare succesiunea între două stări din durate deosebite! Încăpățînarea cu care se impune timpul unidimensional, perfecția acestei false evidențe, cer să fie explicate.

Să analizăm noțiunea de „simultaneitate“. Sunt alături de Petre cînd răsună un strigăt. Am o senzație sonoră, iar din spusele semenilor mei știu că în cazuri ca acesta are loc, în durata lui Petre, o senzație foarte asemănătoare cu a mea. Simțul comun consideră că cele două senzații își corespund (așa cum își corespundeau un punct și o temperatură). Dar mai am o convingere, și aceasta e cea care trebue analizată: am impresia hotărîtă că senzațiile sonore ocupă același interval de timp, deși ele se petrec în durate distincte. N'ași putea avea o intuiție atît de evidentă a simultaneității percepțiilor, dacă strigătul perceput n'ar fi, pentru intuiția mea, o realitate independentă de duratele noastre, a mea și a lui Petre. După convingerea simțului comun, strigătul are o durată proprie. „Perceperea“ strigătului e un fel de *participare* la durata lui: pe cînd îl percep, durata mea și a strigătului se identifică, oarecum (simțul comun exprimă această identitate afirmînd: „aud strigătul așa cum e el cu adevărat“); de asemenea se identifică durata lui Petre cu a strigătului, pe cînd îl percepe el; astfel durata mea și a lui Petre sunt puse în contact și „simultanizate“ mulțumită percepției comune a strigătului. Am arătat în *Le Moi et le Monde* că rostul „lumii exterioare“ e tocmai să pună astfel în contact reciproc duratele conștiente. Acordăm durate proprii corpurilor, sunetelor, luminelor, pentru ca ele să servească de legătură între duratele noastre.

Continuităţile coloanei de mercur, a temperaturilor, a colorilor îşi corespund după cum îşi corespund duratele conştiente. Dar, spre deosebire de acestea, ele nu au continuităţi ajutătoare care să le pună în contact. De aceia, pentru fizicianul de adineaori, continuităţile nu se contopeau nici pe departe cu aceiaşi energie cu care se contopesc duratele în timpul unic. Dacă ai explica fizicianului că unificarea continuităţilor e doar o ficţiune utilă economiei de gîndire, el ar înţelege uşor şi ţi-ar da imediat dreptate. Dimpotrivă în noi, în toţi oamenii, impresia că timpul unidimensional cuprinde duratele, posedă o evidenţă tiranică, aproape de neînvins.

Am spus la început că „timpul'' implică o contradicţie. Acum ştim în ce consistă ea: prin ideia de „timp'' confundăm multiplicitatea duratelor reale într'o singură durată fictivă; o vom numi „contradicţia temporală''.

* * *

Contradicţia temporală a exercitat diverse feluri de influenţe asupra filosofiei. Le vom examina pe rînd.

In viaţa curentă nu ne împiedicăm niciodată de contradicţia temporală. Cu o supleţe uimitoare, mintea trece dela aspectul „multiplicitate'' la aspectul „unitate'' a duratelor, după felul problemei practice de rezolvat. De obicei ea consideră segmentele simultane de durate ca distincte, fără să-i pese că, în teorie, ele ar trebui să se confunde într'unul singur. Dar nu mai e acelaşi lucru cînd părăseşti atitudinea practică şi începi să faci, mai mult sau mai puţin, filosofie. Atunci încerci adesea, în chip inconştient, să înlături contradicţia; dar cum încercarea se face instinctiv, ea nu ar putea rezista criticei.

Să considerăm o multiplicitate de date simultane, fiecare cuprinsă în altă durată. Această multiciplitate e în contradicţie cu timpul asimilat unei linii unice, cu timpul „uniliniar''; în consecinţă gîndirea filosofică va pune adesea multiplicitatea simultană exclusiv pe seama spaţiului.

Rog pe cititor să uite pentru cîteva clipe tot ce precede şi să presupună că într'o convorbire i se spune fraza următoare: „o pluralitate nu e posibilă decît ori elemnt *după* element, în timp, ori element *lîngă* element, în spaţiu''. Fraza îi va apare de o evidenţă perfectă; şi totuşi e uşor de văzut că e falsă. Presupun că eu simt o tristeţe iar Petre simte în acelaşi timp o bucurie. Cele două sentimente sunt distincte, pluralitatea lor nu poate fi negată; ele nu se află în spaţiu (decît doar pentru materialismul cel mai naiv, care le-ar crede cuprinse fiecare în substanţa cenuşie a altui creer) şi nici nu sunt unul *după* altul, fiind simultane. Cum se face că o aserţiune atît de evident falsă ca cea de adineaori părea atît de evident adevărată ? Răspunsul e: dacă consideri timpul ca uniliniar, el nu poate cuprinde decît fenomene succesive; în consecinţă îţi pare evident că simultaneitatea implică exclusiv spaţiul.

Nu trebue să ne fie ruşine de a fi căzut victimă acelei false evidenţe; filosofi de geniu n'au rezistat mai bine. Iată, ca primă dovadă, cîteva citate din Schopenhauer:

Die Vorstellung des *Zugleichseins* aber ist in der blossen Zeit nicht möglich... weil in der blossen Zeit alles *nacheinander*, im Raum aber *nebeneinder ist*. (Über die vierfache Wurzel... artic. 18).

In der blossen Zeit wiederum wäre alles flüchtig: Kein Beharren, Kein Nebeneinander und daher Kein Zugleich. (Die Welt als Wille... vol. I, Buch II, artic. 23).

In der Zeit für sich allein wäre alles nacheinander. (Die Welt als Wille... vol II, pag. 62, ediţia Reklam).

E *clar*. Schopenhauer e supus aceleaşi iluzii ca şi noi adineaori: timpul fiind ca un fir unic, numai mulţumită spaţiului poate fi simultaneitate.

Acest postulat e presupus şi în filosofia lui Kant, chiar dacă nu e enunţat în chip explicit. Dar instinctul care tinde să facă raţional timpul uniliniar uzează încă de o altă manoperă în mintea lui Kant, de sigur fără ştirea lui: „Die Zeit ist nichts anderes als die Form des inneren Sinnes, d. i. des Anschauens unserer selbst und unseres innern Zustandes. Denn die Zeit Kann Keine Bestimmung äusserer Erscheinungen sein...''. Prin această afirmaţie timpul întreg e redus la o sigură durată, la durata proprie; nu e deci de mirare că e uniliniar. Dar timpul nu poate să rămînă astfel mutilat; şi Kant restabileşte legătura cu restul realităţii adăugînd cîteva rînduri mai departe: „weil alle Vorstellungen, sie mögen nun äussere Dinge zum Gegenstande haben, oder nicht, doch an sich selbst, als Bestimmungen des Gemüths, zum inneren Zustande gehören, dieser innere Zustand aber unter der formalen Bedingung der inneren Anschauung, mithin der Zeit gehört, so ist die Zeit eine Bedingung *a priori* von aller Erscheinung überhaupt'' (Kritik der reinen Vernunft. transc. Aesthetik. paragr. 6). Cu alte cuvinte, timpul nu „cuprinde'' (ist die Form) decît durata proprie şi deci e uniliniar; la celelalte durate el se referă doar *indirect*, e o condiţie a lor (Bedingung), nu le cuprinde. Dacă ar fi astfel, linearitatea timpului n'ar mai fi contradictorie. Din nenorocire, după simţul comun, timpul cuprinde durata mea şi împreună cu ea toate celelalte. Şi de cîte ori vorbeşte de timp, Kant îi acordă *acest* înţeles: îl consideră receptacolul tuturor „evenimentelor'', nu numai a celor din conştiinţa proprie.

Să luăm drept al treilea exemplu pe Bergson. In capitolul al doilea din *Les donnćes immédiates de la Conscience* el face o analiză a ideii de multiciplitate, a cărei concluzie e: „il y a deux espèces de multiplicité: celle des objets matériels qui forme un nombre immédiatement, et celle des faits de conscience, qui ne saurait prendre l'aspect d'un nombre sans l'intermédiaire de quelque représentation symbolique, où intervient nécessairement l'espace''. (p. 66). Dar Bergson consideră exclusiv stări cuprinse într'o aceeaşi durată. El

se întreabă: ce fel de multiplicitate formează stările mele A şi B, dar nu se întreabă ce fel de multiplicitate formează starea mea A şi starea altuia B. E evident că acesta e un al treilea fel de multiplicitate care se merita analizat. Dar, instinctiv, Bergson îl ignoră, căci astfel timpul întreg e redus la o durată unică şi forma lui uniliniară e salvată. Şi totuşi tocmai soluţia problemei pe care o urmăreşte Bergson ar fi fost uşor găsită, dacă autorul ar fi considerat adevărata origine a ideii de „timp". Problema lui Bergson e: cum ajunge spiritul să conceapă timpul homogen, când durata pe care ne-o prezintă conştiinţa interioară e „heterogeneitatea însăşi". Pentru a răspunde, să asimilăm din nou duratele unor linii paralele foarte numeroase, fiecare linie compusă din segmente divers colorate, de toate nuanţele curcubeului, şi succedîndu-se în chipul cel mai capricios. Dacă, printr'o mişcare de translaţie, am face să coincidă nenumăratele paralele, dreapta rezultată din contopirea lor ar fi de un cenuşiu uniform. Tot astfel duratele conştiente atît de heterogene, dau, contopindu-se, timpul homogen. Dar această soluţie ar fi presupus descompunerea timpului în duratele sale. Cum în mintea lui Bergson stăpîneşte viziunea unui timp uniliniar, instinctul său îl împinge să îl deducă dintr'o durată unică, spre a evita contradicţia temporală.

Unii filozofi dau „timpului" un înţeles deosebit de acel al simţului comun, aşa fel că contradicţia temporală e evitată. Iată spre pildă ce spune Descartes: „De ces qualités ou attributs il y en a quelques-uns qui sont dans les choses mêmes et d'autres qui ne sont que dans notre pensée. Ainsi le temps par exemple, que nous distinguons de la durée prise en général, et que nous disons être le nombre du mouvement, n'est rien qu'une certaine façon dont nous pensons à cette durée pource que nous ne concevons point que la durée des choses qui sont mues soit autre que celle des choses qui ne le sont point: comme il est évident de ce que, si deux corps sont mus pendant une heure, l'un vite et l'autre lentement, nous ne comptons pas plus de temps en l'un qu'en l'autre, encore que nous supposions plus de mouvement en l'un de ces deux corps. Mais, afin de comprendre la durée de toutes les choses sous une même mesure, nous nous servons ordinairement de la durée de certains mouvements réguliers qui sont les jours et les années, et la nommons temps, après l'avoir ainsi comparée; bien qu'en effet ce que nous nommons ainsi ne soit rien hors de la véritable durée des choses, qu'une façon de penser". (Les principes de la philosophie. Prem. partie. artic. 57). Acest „timp" care e comuna măsură a mişcărilor (noi am zice: a duratelor) nu e prea deosebit de durata fictivă descrisă de noi. Dacă Descartes ar continua să considere timpul ca o ficţiune, „qui ne soit que dans notre pensée", el ar elimina contradicţia temporală. Din nenorocire Descartes procedează ca mulţi alţi gînditori, şi nu numai în ce priveşte timpul. El delimitează o noţiune deosebită de cea a simţului comun, deşi purtînd acelaşi nume, dar mai tîrziu se întoarce pe nesimţite la noţiunea cu care e prea obicinuit. „Timpul"

măsură comună a mişcărilor nu poate fi şi un receptacol. Şi totuşi ar putea fi citate nenumărate pasagii din Descartes în care timpul are înţelesul obicinuit: acel de conţinător a tuturor întîmplărilor.

Am dat cîteva exemple a unei reacţiuni tipice faţă de contradicţia temporală. Cred că ea ar merita să fie studiată sistematic, de-a-lungul întregii istorii a filozofiei. Fiind instinctivă, ea nu se deosebeşte mult de procedeele simţului comun. Ca şi acesta, în exemplele citate filozofii menţin timpul uniliniar şi escamotează pluralitatea duratelor în chip foarte neîndemînatec. Căci reacţiunile instinctive nu sunt bune decît în practică; teoria pură, adică filozofia, cere un maximum de conştienţă şi de explicitare.

Filozofia mai dă un alt fel de soluţii contradicţiei temporale, soluţii „metafizice". Schema lor e următoarea: admiţi că lumea sensibilă e înşelătoare şi postulezi o realitate ascunsă, în care contradicţia temporală nu mai are loc. Spre exemplu Malebranche: „Il faut.... savoir que Dieu est très étroitement uni à nos âmes par sa présence, de sorte qu'on peut dire qu'il est le lieu des esprits, de même que les espaces sont en un sens le lieu des corps". (Recherche de la Vérité. Livre troisième II-e partie, chap. VI). Consecinţele acestei afirmaţii sunt clare: „spiritele", adică duratele conştiente, nu mai au drept receptacol timpul uniliniar, în care nu încap, ci pe Dumnezeu însuşi; astfel scăpăm de contradicţie.

Tipul soluţiei metafizice însă, îl vom examina acum. Oricărui om i se întîmplă să întrerupă şirul nesfîrşit de gînduri orientate practic şi, pentru scurtă vreme, să considere realitatea cu ochi contemplativi, obiectivi, desinteresaţi. E atitudinea filozofică. Trăieşti atunci intens întrebarea: „Ce sunt toate astea"!? In asemnea împrejurare ai ades impresia destul de precisă că multiplicitatea realităţilor trebue să fie înşelătoare, fiind contradictorie, că realitatea trebue să fie unică. Dacă ţi s'ar cere însă să precizezi în ce consistă contradicţia, n'ai putea-o face. Dar acum, după cele ce preced, nu e greu să-i dăm de urmă. Orice realitate, orice existenţă substanţială, implică o durată. Multiplicitatea existenţelor implică pe a duratelor, iar aceasta contrazice natura uniliniară a timpului.

E de prevăzut că sentimentul care afirmă absurditatea multiplicităţii trebue să se reflecteze în tot cursul filozofiei. Şi într'adevăr, credinţa că realitatea metafizică se reduce la o existenţă unică, revine ca o obsesie, ca un motiv wagnerian de-a lungul unei drame muzicale. Vechea filozofie indiană, şcoala eleată, neo-platonicienii, gnosticii, unii scolastici, (Scotus Erigena), Spinoza, Schopenhauer (ultimul metafizician pînă acum), iată cîteva din etapele mai importante ale acestei teze. Imi pare greu să explici monismul periodic din filozofie, în aşa flagrantă opoziţie, cu experienţa, dacă nu admiţi că îşi are originea în contradicţia temporală. Impresia comună că toate duratele sunt o singură durată, se traduce în mintea metafizicienilor „toate realităţile sunt o singură realitate"; traducerea

nu e grea, căci orice realitate implică o durată. De sigur, un studiu larg a diverselor hipostaze ale monismului ar aduce dovada neindoioasă a originii sale.

* * *

Am spus că vom da două exemple care să ilustreze şi să explice sensul tezei noastre, după care filozofia e, în bună parte, lupta spiritului împotriva contradicţiilor simţului comun. Am văzut primul exemplu; promitem că cel de-al doilea nu va lua proporţiile celui dintîi.

Ştim acum că toate realităţile „lumii exterioare'', obiectele materiale, sunetele, luminile, posedă, pentru simţul comun, durate proprii. Am văzut de asemenea cu ce scop simţul comun atribue aceste durate: ele se confundă uneori cu duratele conştiente şi stabilesc astfel legătura între acestea din urmă. Dar oare un astfel de fenomen se reduce la durata lui? De sigur că nu, căci dacă spiritul omenesc *acordă* durata, trebue să o acorde cuiva sau la ceva. Ca să găsim acest ceva, să anulăm în minte durata unui astfel de fenomen. Să presupunem că nu mai cred în realitatea duratei mesei pe care o văd în faţa mea. S'ar părea că masa devine atunci asemenea unei mese văzute într'un vis în care ştii că visezi; ea s'ar reduce, pare-se, la nişte sensaţii vizuale, adică la nişte date cuprinse exclusiv în durata mea conştientă. Totuşi „masa'' ar fi şi atunci ceva mai mult decît atît. Sensaţiile din vis sau dintr'o halucinaţie nu prezintă nici o garanţie de viitor: pot să dispară sau să se transforme în chipul cel mai neprevăzut şi mai capricios. Dimpotrivă, sensaţiile de care e vorba ar garanta posibilitatea multor altor sensaţii organizate într'un sistem foarte complex. Experienţa mi-a dovedit că sensaţiile vizuale actuale nu sunt unicele posibile, că pot avea nenumărate altele subt condiţii determinate (privind adică masa dela distanţe şi din direcţii diferite); ea mi-a mai dovedit că pot avea sensaţii tactile pipăind'o, sonore lovind'o, etc. Din afirmaţiile altora ştiu că acest sistem de sensaţii posibile se repetă acelaşi şi pentru ei. El e independent de durata acordată mesii. Cînd halucinaţia încetează nu rămîne nimic în urma ei; dimpotrivă, chiar dacă neg durata proprie acestei mese şi dacă închizînd ochii n'o mai văd, posibilitatea sensaţiilor de care am vorbit se menţine. Acestei posibilităţi de sensaţii îi acordă spiritul o durată proprie. Ea e deci logic anterioară duratei şi e implicată în intuiţia noastră de „obiect material''. Dovada e că Stuart Mill a considerat obiectul ca reducîndu-se la posibilitatea de sensaţii. Dînsa are toate însuşirile obiectului, zicea Mill: e stabilă ca şi el, spre deosebire de sensaţii însăşi, efemere; e comună oamenilor ca şi obiectul, iar sensaţiile la care se referă ocupă spaţiu ca şi el. Şi totuşi simţi că masa asta nu se poate reduce la o posibilitate de sensaţii; căci posibilitatea e o ideie şi o ideie nu durează. Prin urmare obiectul e amalgamul unei durate şi a unei posibilităţi de sensaţii.

Ni s'ar putea obiecta: „această bucată de fier îmi poate da viziuni variate, îmi poate da sensaţii tactile, sonore, etc.; dar dacă topesc bucata de fier, sensaţiile care corespund fierului solid nu mai sunt posibile, ci sunt înlocuite cu altele corspunzînd fierului lichid; prin urmare posibilitatea de sensaţii nu se menţine cînd fierul îşi schimbă starea''. Dar lucrurile nu stau aşa; în realitate grupul de sensaţii corespunzînd fierului solid au rămas posibile, doar condiţiile pentru realizarea lor s'au înmulţit; nu mai ajunge, ca să ai cutare viziune, să ocupi o anume poziţie faţă de bucata de fier; trebue mai întîi să laşi fierul lichid să se răcească şi să-i dai forma iniţială. Se înţelege deci că, orice stare ar avea fierul în acest moment, sensaţiile corespunzînd tuturor stărilor sale, sunt posibile subt anumite condiţii; şi abea toate posibilităţile împreună constitue componenta obiectului.

Poţi schimba în nenumărate feluri stările acestei bucăţi de fier; toate, afirmă simţul comun, sunt ale aceluiaşi corp. Aci se ascund, cu toată aparenţa contrară, *două* afirmaţii foarte deosebite. Prima glăsueşte: toate aceste stări formează o singură durată, durata fierului lichid prelungeşte durata fierului solid. Durata şi nu spaţiul e un adevărat *principium individuationis*, ca să întrebuinţăm termenul scolastic: spaţiul nu determină individualitatea obiectului, căci un obiect se poate mişca, poate deci schimba spaţiul ocupat, fără să-şi piardă individualitatea. Să ne închipuim două bile perfect identice ca volum, formă, coloare, etc., prima ocupînd locul A, a doua locul B. Presupunem că cele două bile ajung fiecare în locul celeilalte, prima în B, a doua în A. Cu toate astea bilele îşi vor păstra fiecare individualitatea ei. Prima bilă continuă să fie „prima'', deşi e acum identică în toate privinţele, inclusiv locul ocupat, cu bila „a doua'' de adineaori. De ce? „Pentrucă, răspunde simţul comun, ea este cea care adineaori se afla în A, şi care a ajuns în B, trecînd prin toate poziţiile intermediare''. Prin urmare bila tîrăşte după ea un trecut, o durată proprie, şi durata e cea care o individualizează. Acest adevăr atît de evident nu e formulat imediat ce-ţi pui întrebarea, pentru că durata individuală se pierde în timpul impersonal. Abea după ce ai desfăcut timpul în fibrele lui, adică în durate, poţi înţelege sensul individualizării.

Să ne închipuim o mulţime de mărgele foarte deosebite ca culoare şi mărime; diversitatea nu le va împiedica să formeze un singur şir, dacă le vom rîndui astfel. Tot aşa, cînd zici „bucata de fier rămine tot ea, ori cum s'ar preface'', înşiruieşti în minte toate acele stări de-a-lungul unei singure durate.

Dar, după cum spuneam, afirmarea identităţii fierului mai are un sens, distinct de acesta. Intr'adevăr, simţi că identitatea obiectului nu se reduce la unitatea şirului de stări ci că, dacă ai considera două stări la oricît de mare interval una de alta ai găsi un element

care a rămas acelaşi şi care le leagă. Acesta nu poate fi decît posibilitatea de sensații. Mărgelele de adineaori nu sunt numai puse una lîngă alta, ci înşirate pe un acelaşi fir. Posibilitatea de sensații joacă rolul acestui fir.

Comparația nu pare prea exactă la prima vedere: atît şirul de mărgele cît şi firul pe care ele se înşiră pot fi considerate ca continuități cu o dimensiune; dimpotrivă, stările obiectului formează o continuitate (durata lui), pe cînd posibilitatea nu. Ea e străină de orice durată fiind o ideie. Cum poate atunci posibilitatea să subîntindă durata obiectului, să fie coextensivă cu ea? Soluția e că pentru a face aliajul dintre durată şi ideie, spiritul nostru o schimbă pe aceasta după chipul şi asemănarea primei. Ideia e „incorporată'' duratei, astfel că pare a dura. Cele două componente sunt topite împreună într'un amalgam, avînd toate aparențele homogeneității şi unității. Nu ți-ar veni să crezi că obiectul e două lucruri foarte deosebite. Cînd zici „lucrul acesta se schimbă neîncetat'' şi cînd zici „lucrul acesta rămîne neîncetat acelaşi'', ți se pare în chip natural că cele două afirmații au un acelaşi subiect, deşi ele sunt contradictorii.

Pentru a ne convinge definitiv, să aplicăm analiza noastră nu unui obiect material ca adineaori, ci altui fenomen exterior, de exemplu unui sunet. Să considerăm o stare conştientă care se prelungeşte neschimbată, spre pildă perceperea vîjîitului unei cascade auzită din acelaşi loc, şi să o comparăm cu o ideie, cu numărul 4. Şi percepția şi numărul „se mențin'', „rămîn la fel''; 4 rămîne număr pereche, egal cu 3+1, etc., iar senzația vîjîielii îşi păstrează intensitatea, calitatea, etc. Dar intuiția îmi afirmă că e o deosebire esențială între cele două „mențineri'': starea conştientă curge, se succede, *devine*, chiar dacă rămîne la fel, numărul nu. In terminologia noastră: starea conştientă *durează*: numărul nu. Să ne întrebăm acum în ce fel se menține „zgomotul'' cascadei, cînd încetează starea conştientă. Ce-mi spune simpla experiență? Ea îmi spune că de cîte ori mă apropii de cascadă aud vîjîit, de cîte ori mă depărtez suficient nu aud nimic. Intreb alți oameni şi aflu că şi lor li se întîmplă la fel. Deci experiența singură îmi spune doar atît: cînd nimeni nu aude vîjîitul, se menține posibilitatea de a-l auzi, posibilitate valabilă pentru orice ființă conştientă subt condiția apropierii. Dar oare la aceasta se reduce convingerea simțului comun? Nu; dacă ar crede că nu s'a menținut decît o posibilitate, n'ar spune: „vîjîitul continuă indiferent de auditori'', căci o posibilitate nu vîjîie. Posibilitatea fiind o ideie, se menține în chipul numărului 4, pe cînd vîjîitul obiectiv, aşa cum îl concepe simțul comun, *durează*. E deci clar că simțul comun adaugă menținerii „ideale'', menținerea prin durată. El acordă simplei posibilități o durată proprie şi o contopeşte atît de intim cu ea, încît ca să le desparți, trebue să faci ce am făcut adineaori: să consideri separat ce-ți oferă experiența pură şi ce adaogă mintea.

Cele spuse se potrivesc la fel forțelor, luminii, întregei „lumii exterioare'', şi de asemenea ființelor vii, deci „eului'', în scurt ele se potrivesc la „tot ce există''. In orice existență, în orice „substanță'', se amalgamează confundîndu-se două elemente nu se poate mai deosebite: o ideie şi o durată. Orice substanță durează şi totuşi nu durează. In viața practică contradicția nu te supără; instinctul filosofic însă o va simți, mai mult sau mai puțin inconştient, şi va reacționa în chip divers. Ca şi în primul exemplu, am putea urmări ca o fibră în istoria filosofiei, a cărei origine e *contradicția substanței* (astfel vom numi contradicția descrisă).

In două feluri, oare cum simetrice, poți anula contradicția substanței: negi radical, ori realitatea ideii ori realitatea duratei. Şi într'adevăr, la începuturile filosofiei greceşti găseşti o opoziție simetrică de acest fel: de o parte Heraclit, de cealaltă şcoala eleată. Heraclit pare să fi negat identitatea în timp a tuturor realităților (nu numai a fluviului). Dar dacă totul curge, dacă intuiția de suport a realităților e iluzorie, atunci contradicția substanței e înlăturată, realitatea a devenit rațională. Şi iarăşi, dacă ori ce mişcare, ba chiar orice schimbare, e absurdă şi deci inexistentă, dacă orice durată e iluzorie, dacă realitatea ascunsă după lumea înşelătoare a simțurilor e imobilă şi invariabilă ca o ideie, atunci contradicția substanței e de asemenea înlăturată.

Opoziția între filosofia statică şi cea dinamică se continuă apoi în toată evoluția gîndirii omeneşti. In zilele noastre ea s'a manifestat prin apariția simetrică a lui Bergson şi a lui Husserl. Fără îndoială, dacă ai urmări firul acestei opoziții, originea ei, indicată mai sus, ar apare evidentă.

Bine înțeles, nu toate reacțiunile filosofilor față de contradicția substanței sunt atît de directe, atît de simple. Dovadă filosofia lui Platon. Intuiția fundamentală dela care pleacă Platon e că lumea pe care ne-o prezintă simțurile (în terminologia actuală: „lumea simțului comun'') e schimbătoare şi contingentă, în opoziție cu conceptele care sunt vecinice şi necesare: obiectele verzi pot fi distruse sau îşi pot schimba coloarea, dar noțiunea „verde'' e neschimbătoare. Platon are deci intuiția că realitatea nu e cu adevărat pătrunsă de stabilitatea ideilor. El simte că, prin natura lor, posibilitățile de sensații nu sunt contopite cu duratele în substanțe, că la mijloc e o ficțiune, un truc. Deci, conchide Platon, ceea ce există cu adevărat sunt ideile. Dar „a exista'' în înțelesul plin al cuvîntului, înseamnă a fi substanță, a exista implică durată ca şi ideie, şi ideile singure nu au durată. In consecință Platon nu poate socoti cu totul reale ideile aşa cum le cunoaştem noi. De aceea admite o lume a ideilor pe care sufletele nu au cunoscut-o decît înainte de incarnație, iar oamenii o pot bănui doar în clipe excepționale de inspirație. Lumea ideilor e spațială, se află în Empireu, dincolo de boltele aştrilor. Aceste idei ocupă deci loc în spațiu, sunt prin urmare un fel de obiecte. Astfel Platon restitue ideilor duratele de care le curățase.

Ideile din Empireu sunt, de sigur, în intuiţia lui Platon, idei care durează în chip natural, fără ca mintea să le siluească.

Dar Platon nu e totdeauna consecvent în această privinţă: alte ori vorbeşte de idei ca şi cum ar fi vorba de noţiunile omeneşti. Iată de ce. Tot ce ne înconjoară şi tot ce suntem noi înşine, toate „realităţile" sunt substanţe, adică idei pe care spiritul le face să dureze. Suntem atît de obişnuiţi cu aceasta, încît nu mai putem intui o o ideie cu totul pură de durată. După cum o fiinţă vie, un eu, e ca un punct imobil prin identitatea lui şi totuşi prins în mobilitatea unei durate, la fel o noţiune ne apare foarte vag ca un *cineva*, ca avînd natura unei individualităţi; numai că durata pe care o acordăm unei noţiuni e infinit mai palidă, mai puţin sensibilă, decît cea acordată unei substanţe adevărate. Totuşi antropomorfismul merge mult mai departe decît se admite în genere: nu numai că *substanţializăm* ideile numindu-le cu *substantive*, dar le atribuim şi un *gen*, femenin sau masculin. Ce dovadă mai bună că le asimilăm unor fiinţe vii, deci unor substanţe? Tendinţa de a substanţializa ideile este în noi, deşi slabă. Platon nu face decît să o urmeze pînă la capăt, mai bine zis să o întărească. Şi astfel face începutul „realismului", în sensul scolasticei (De altfel realismul e mai vechi încă: Pitagora realiza, adică substanţializa, numerele).

Realismul e natural spiritului nostru, căci felul în care realistul substanţializează noţiunile nu e deosebit de felul în care inteligenţa substanţializează „realităţile". Procedeul e acelaşi. Realistul observă că sunt multe obiecte verzi şi că multe dispar sau îşi schimbă coloarea pe cînd „verdele" se menţine. Oricărui verde „real" spiritul îi acordă o durată proprie după cum am văzut; „verdele" în general însă nu are durată proprie (mai bine zis, are una atît de palidă încît nu o observi cînd atenţia e obişnuită cu celelalte). Realistul, „în virtutea inerţiei", obişnuit cum e să acorde durate nenumăratelor realităţi care îl înconjor şi-l constitue, atribue o durată sensibilă şi „verdelui". Prin aceasta asimilează ideia unei substanţe în chip mai pronunţat decît simţul în comun; de fapt nu face decît să continue un impuls, o indicaţie a acestuia.

Nominalistul se supune unei intuiţii nu mai puţin naturale. El îşi dă seama că ideii de „verde" nu i se cuvine o durată ca obiectelor verzi, ba chiar, în teorie, nu i se cuvine nici chiar urma de durată pe care i-o acordă simţul comun. Şi ca o reacţiune faţă de realişti, nominalistul exagerează, ajunge să spună că conceptele nu sunt nimic, ci doar un *flatus vocis*.

* * *

Cei ce au citit *Le Moi et le Monde* ştiu că contradicţiile simţului comun sunt departe de a se reduce la aceste două. Intr'o lucrare viitoare, poate, vom încerca să urmărim, pe larg şi sistematic, filiaţia fiecăreia dealungul istoriei filosofiei.

IOAN D. GHEREA

DIN EDUARD MÖRIKE

ÎNTR'O DIMINEAŢĂ DE IARNĂ ÎNAINTE DE RĂSĂRITUL SOARELUI

O, timp uşor ca puful al sumbrei dimineţi!
Ce lume nouă desfăşori în mine?
De ce deodată mă aprind în tine
De dulcea voluptate a'ntregii mele vieţi?

Mi-i sufletul acuma asemeni c'un cristal
Prin care nicio falsă lumină nu străbate;
Şi cugetu-şi adoarme nepotolitul val,
Deschis spre-acele forţe fermecate
Pe care pentru mine le chiam' un magic duh
Din hăurile-albastrului văzduh.

Cu limpezi ochi parcă visez mereu,
Şi îi închid, ca visul să nu zboare.
In ţara zinelor ajuns-am oare?
Cine-a chemat la poarta sufletului meu
Atîtea gînduri şi imagini care
In inimă plutesc strălucitoare
Ca peşti de aur într'un heleşteu?
In mine-un fluer de păstor adie
Ca lîngă ieslea nopţii în veci miraculoase,
Şi-aud culegători cîntînd în vie...
Cine-a adus atîta bucurie
Intre pereţii tristei mele case?

Ce vlagă fericită simt în mine
Cînd gîndul limpede în zări s'avîntă!
Hrănit cu miezul proaspăt al zilei care vine,
Sînt gata pentru orice înfăptuire sfîntă.
Cît ţine cerul sufletul meu zboară.
In mine geniul chiue. Dar iată:
De ce privirea-i umedă deodată?
Vreo stinsă fericire mă'nduioşează iară?
E una care-acuma vrea'n suflet să străbată!
— O, duh al meu, porneşte şi nu te mai opri:
A fost o clipă numai şi totul va pieri.

Priveşte cum perdeaua în zări s'a ridicat.
Acum ziua visează că noaptea a plecat;
Buzele-i roşii se deschid uşor,
Răsuflă blînd şi ochii ei scîntee,
Şi dintr'odată ziua, ca o zee,
In salturi îşi începe împărătescu-i zbor.

AL. PHILIPPIDE

POPASURI ÎN MUNŢI

Am pornit Luni spre seară din satul Cacova, aşezat între Sibiu şi Sălişte, cu o căruţă ţărănească, urcînd cinci ore neîntrerupt, prin beznă. Drumul la început albicios ca o făşie destul de lată, se întunecă tot mai mult, îngustîndu-se între maluri înalte, străjuite de o parte şi de alta de brazi deşi şi negri. Nu se vede înaintea noastră de cît forma nelămurită a calului, înaintînd în întuneric şi zidurile înalte şi opace ale pădurii, în dreapta şi în stînga. Deasupra acestui coridor întunecos şi adînc, cerul pune un acoperiş sumbru, iar stelele clipesc fricos şi slab, acoperite în parte de nori subţiri, cenuşii. Vîntul începe să şuere printre crengi. Brazii uscaţi trosnesc ca loviţi de secure.

— Se schimbă vremea, boerule — ne spune ţăranul ce merge înaintea cailor, înghiţit de noapte. Mîine nu va ploua, da'poimîine de bună samă.

Prevederile ţăranului ne întristează puţin, pe urmă, gîndindu-ne la echipamentul împotriva ploii, pe care-l avem cu noi, ne alungăm gîndul.

După cîteva ore ajungem la o padină deschisă; cerul e mai larg, stele mai multe, iar norii mai depărtaţi. In fund, departe, în partea de unde venim, cerul arde ca o torţă. Para se aprinde, se potoleşte, se aprinde din nou, ca o respiraţie luminoasă, plămîn înflăcărat, viu, prins în marginea boltei.

— Ce-i acolo, bădiţă, îl întreb.

— Focul dela Mediaş, — îmi răspunde ţăranul, cazan de draci, mai murmură el, apucînd-o înainte.

Inaintăm printre căpiţe de fîn împrăştiate fantomatic pe întinsul plaiului. Malacoave uriaşe şi negre cu tiv luminos, pe fundul cerului roş, ca o găteală de petrecere nocturnă şi fantastică. Cîteva luminiţe răsleţe pîlpîie prinse în nimic — colibe ţărăneşti. Suntem între fînaţe şi ţăranul ne asigură că mai avem puţin şi ajungem la coliba lui. Drumul începe să urce din nou şi căruţa înaintează pe un fel de şanţ îngust, cînd pe o roată, cînd pe alta. In întuneric silueta calului urcînd pieptiş, creşte şi mai mult şi-l văd uriaş, cu crupa umflată ca un zid, dincolo de care nu zăresc nici gîtul, nici

capul animalului, nici ţăranul ce trebue să-l tragă de căpăstru, acolo, undeva — în faţă.

Locul se deschide din nou şi după cîtva timp ne oprim în faţa unei colibe răsărită pe neaşteptate în faţa noastră, pată mai întunecoasă în întunericul din jur.

Ţăranul aprinde felinarul şi intrăm în colibă, mormînt patrat, cu ziduri de lemn lipit cu pămînt, fără urmă de geam, cu tavanul jos, ca o ladă mare, din care ai desfăcut o scîndură — uşa. Pe nişte scînduri aşezate într'un colţ ţăranul aşează un braţ de fîn proaspăt, îngrămădeşte mai mult spre cap, întinde deasupra o pătură şi ne pofteşte să ne culcăm, după ce mai întîi deshamă calul şi agaţă hamul într'un cui în perete.

— Eu mă culc în grajd, ne zice, dacă vă e cu voie puneţi zăvorul şi pe la cinci vă bat în uşe, că eu musai să cobor.

Mi-am învelit capul într'un şal şi m'am culcat. In colibă hamul încă ud împrăştie un miros acru. Lampa sfîrîie uşor. Pe sub pătură, prin fîn, ascult paşi mici, mărunţi de gîze, de musculiţe, de urechelniţe. In jurul lămpii de gaz un fluture gras, cenuşiu, se căzneşte zadarnic să-şi ardă aripele la flacăra închisă în sticlă. Pe peretele lipit cu pămînt, o urechelniţă roşcată cu coada despicată în două ca o furcă, iese din fîn. Imi desfac şalul, îl răsucesc şi isbesc. Urechelniţa cade undeva sub pătură. Imi leg mai bine şalul peste urechi, potrivesc pătura la margini şi adorm.

Dimineaţa ieşind din coliba întunecoasă, cerul albastru, curat şi transparent mă primeşte cu braţe răcoroase. Privesc în jur. Un plai mare, verde, colibe împrăştiate rar printre căpiţe şi, departe, munţi înalţi spre care trebue să pornim şi pe care trebue să-i străbatem.

Ne luăm rămas bun dela ţăran, după ce ne arată drumul şi o pornim pe jos, mereu în sus pe plaiul verde, cu soarele ce începe să ne încălzească din spate. Străbatem o pădure şi după trei ore de mers, zărim dincolo, în creasta muntelui din dreapta, cabana unde trebuie să poposim şi să luăm informaţii despre drum.

Coborîm pînă în vale şi urcăm apoi sus la cabană. Un cîine jigărit se răsteşte la noi, stîrnind o femeie ce ne iese înainte somnoroasă. Cabana nu se deschide decît în ziua următoare „cu pompă", drumul nu-l ştie, ceai ne poate face: dacă avem ce ne trebue, ea bucuros ne dă apă.

Acum trebue să consultăm harta şi să ne orientăm după drumurile trasate în ea. Cabana la care suntem nu e indicată într'însa şi nici drumul pînă aci, mult mai scurt, arătat de ţăran. Pornim înainte pe lîngă pădure. Trebue să întîlnim casa pădurarului, atît ştie muierea. Tot urcînd, ne ajung din urmă două femei pornite din sat după smeură. Una dintre ele fusese cu două zeci de ani înainte la Bistra-Păltinei, 25 km. pînă acolo, punctul pe care voiam să-l atingem în ziua aceia şi ştia aproximativ direcţia. Mergem printr'o

pădure defrişată, cu cioate albe şi uscate, răsucite fantastic ca în codrul fără viaţă, din basm, fără urmă de potecă. Zărim deodată un acoperiş, casa pădurarului. Cu nădejdi noi ne îndreptăm spre ea. Părăsită.

Soarele străluceşte peste cimitirul fostei păduri, îmbrăcînd în argint cioatele funerare. In faţa noastră munţi, în spate munţi, peste tot înălţări uriaşe şi nici o urmă de pas omenesc. Căutăm drumul indicat de hartă, drum de căruţe ce trebuia să fie într'o margine de pădure. Urcăm, coborîm, ne întoarcem, urcăm din nou, atingem margini de păduri, le părăsim şi deodată, după vre-un ceas de caznă, ne pomenim în faţa unui drum lat, frumos, drag. Harta se dovedise preţioasă şi n'o vom mai părăsi.

Ceasuri, ceasuri, prin pădure, sub bolta înaltă a brazilor, pe poteci barate de arbori rupţi de furtună, prin luminişuri pline de soare cald, cu izvoare a căror apă limpede şi rece fusese prinsă de alţii, trecuţi înaintea noastră pe acolo, în scocuri de brad, căzînd argintiu în palmele noastre, răcorindu-ne obrajii. Nici un om întîlnit în drum, doar păsărele mici, codubaturi cu coada mobilă, mişcînd frunzele; de n'ar fi vre-un urs sau lup, mă gîndesc înfricoşată, şi în jos undeva murmurul rîurilor. Ce voi vedea după ce voi fi ieşit din pădurea aceasta? Altă pădure! Un cătun! Un munte!

Şi, deodată, toată zarea se lărgeşte, pădurea rămîne în urmă şi păşim pe un plaiu înalt, iar jur împrejur alte plaiuri aşternute pe cocoaşe uriaşe, căldări mari, întoarse în cerc. Colibe împrăştiate peste tot sub soarele strălucitor şi cald. Tălăngi se aud pe coaste şi mai în vale doi copilaşi se dau tumba. Cer albastru fără urmă de nori. Cătunul Duşi îl zărim dincolo ascuns între brazi. Pornim necăjiţi că va trebui să urcăm de partea cealaltă, tot ceea ce coborîm acum, cu sentimentul zădărniciei în noi. După două ceasuri ajungem la Duşi fosta vamă austro-ungară, cîteva case părăsite, şi un han unde doi copii sălbateci se uită la noi ca la întîile fiinţe străine văzute de ei pînă atunci. Aci poposim mai mult, mîncăm din merindea din ruksak şi bem apă rece din termosul umplut pe drum.

Ne aşteaptă acum un urcuş mare pe vîrful Rudarilor şi zăbovim să vină cineva cu cai să ne ducă barem ruksakul. Trece un ciobănaş cu care ne tocmim şi încalec. Căluţul e cuminte, mă ascultă, nu se poticneşte, cunoaşte fiecare pietricică, ocoleşte drumul rău, se opreşte singur să se odihnească. Ciobănaşul vorbeşte multe, e deştept, a călătorit. Sibiul nu l-a văzut, dar a fost la Miercurea, la Sălişte, iar drumul acesta îl face pentru a zecea oară. Cînd îl întreb cîte ceva, întoarce capul şi zice: Ha? pe urmă răspunde.

Drumul e rău, înalt, pietre mari sunt îngrămădite pe el aduse de puhoaie. Se face tot mai răcoare, în pădure e umbră şi întuneric şi petele de lumină ce răzbat în luminişuri, sunt calde şi bune. A trecut un ceas, au trecut două. Nişte oameni coboară şi-i întrebăm de drum, pe care dela Duşi îl schimbaserăm, ca să tăiem. Vin toc-

mai dela Bistra și ne arată locul de unde drumul e însemnat cu albastru și unde vom părăsi pe ciobănaș. Mai mergem ca la vreun ceas. E aproape unu. Cobor și dau locul ciobănașului. Sunt înțepenită. Intîii pași sunt dureroși și grei. Niciodată nu voiu putea ajunge la capăt. Călușul s'a depărtat și eu stau pe picioarele mele pe care nu reușesc să le mișc din loc. Trebue în sfârșit să pornesc și, după cîtva timp, nu mai simt nicio oboseală.

Mai avem cinci ore. Sunt mai liniștită, drumul fiind însemnat nu mi se mai pare atît de pustiu, mi-e frică totuși de urs. Cum se mișcă o frunză, îmi pare că se apropie și după fiecare cotitură mă aștept să-l văd în față. Mă gîndesc cum să-mi apăr obrajii să nu mi-i rupă. Să apuce de brațe, de piept, de orice parte a trupului, dar nu de față.

Eu vreau să rămîn întreagă. Pe urmă rîd, și-mi spun, și știu că e așa, că e cu neputință să vie ursul, trebue totuși să-mi fie frică. Dacă nu mi-ar fi, drumul în pădure mi-ar părea o plimbare undeva într'un parc, făcut fără sforțări și fără emoții și cît de mult m'am obosit pînă am ajuns aci.

Pustiu, niciun om în cale, nicio păsărică nu văd, numai izvorașe subțiri ca șuvițele de argint.

Ieșim din nou într'o poiană și pierdem semnul. Peste culme, o colibă. Chiuim. Nu vine nimeni. Ne așezăm jos să ne încălzim la soare și așteptăm. Deodată un sunet cristalin de fluier se aude din pădure, triluri mărunte și clare se apropie din ce în ce. E liniște. Numai soare și trilurile fluierului. Dintre brazi, ca dintre culise, apar doi flăcăi, venind spre noi ca într'o scenă dintr'o piesă cîmpenească. Decorul atît căutat pare artificial și înaintarea lor atît de promptă, pare comandată de un regisor. Ne bucurăm cînd îi vedem și, după ce ne dau lămuriri, pornim din nou, acum în coborîș lin pînă la Bistra. Incă trei ore pe jos și vom fi făcut 25 km. La cinci după masă, după un cot, pe neașteptate, ne apare în față colonia Bistra cu casele din bîrne groase, așezate linear în spatele unui șir de brazi. Cu 60 de ani înainte un grup de bavarezi au înființat colonia aceasta, așezînd-o pe un culoar îngust între două păduri dese. Casele sunt vechi, friguroase, cu geamuri mici, prin care nu intră soarele niciodată. Pădurea înăbușe de altfel colonia lipsind-o de lumină. Natura lăsată în voie, sălbatecă și înfricoșătoare.

Am dormit aci pe paturi rudimentare, saltele cu fîn și pături de cai. In sobă focul duduia, încălzindu-ne pe o parte, în timp ce de alta trupul ne era înghețat.

Dimineața cerul acoperit. Țăranul începea să aibă dreptate. Am urcat mai sus într'un cătun de pădurari și cînd ne-am întors, pe culoarul coloniei, întunerecul cerului se lăsase greu. Dinspre Cindrel nori uriași și negri se rostogoleau schimbîndu-și forma, umflîndu-se ca pînzele de corăbii, îngustîndu-se ca trupurile de șarpe. Dacă nu ne grăbim să pornim, vom risca să rămînem închiși, una, două sau mai multe zile în colonia aceasta friguroasă și tristă.

Pînă jos 12 km, în coborîș repede. Luăm ruksakul și pornim. După vreun sfert de ceas, cerul se sparge, apele curg. Ne încercăm echipamentul de ploaie. Deocamdată hainele de vînt sunt bune, bocancii nu lasă să treacă apa. Coborîm mereu pe malul apei Bistra, tivită cu brazi rostogoliți în albie de pe coastele pădurilor defrișate și înțepenite în mal, așteptînd să se umfle rîul, să o pornească spre Tău în jos. Deodată aud un sgomot ușor și văd ursul de care mă temeam, în chip de vulpe sperioasă, ce ne taie drumul și se afundă în pădure. După vreo două ore și ceva apare Tăul. Două cabane enorme cu etaj, bine întreținute. O sufragerie veselă, caldă, cu geamuri late și mușcate în ferestre mă face să mă gîndesc la cottagiurile elvețiene. Lume multă. O englezoaică slabă și urîtă croșetează ciorapi, în vreme ce vorbește politică cu un doctor ardelean, înalt ca zidul. O fetiță de vreo 18 ani, firavă, cu părul negru strîns în creștet, cu obrajii transparenți și palizi șade alături. Cum se spune în englezește, „nu-mi place ploaia'' ; întrerupe fetița pe nemțește, și vocea răgușită mi se sparge dureros de neplăcut în urechi.

Dela Tău, hotărîm să pornim pe cai la Oașia, 25 km.

Dimineața la cinci caii sunt în curte. O ploaie măruntă și rece cerne peste noi. Incălecăm și pornim în sus pe malul rîului Frumoasa, care aci la Tău, se împreună cu Bistra.

E frig. Caii merg încet și ploaia măruntă începe să ne răcească umerii. După un ceas băgăm de seamă că n'am făcut decît 2 km jumătate. Pe jos făceam 4½— 5 km și cel puțin ne încălzeam. Descălecăm și renunțăm la ei, întorcînd omul înapoi, după ce-l răsplătim, spre mulțumirea lui.

Pornim tot pe mal de rîu în care se prăvale zidurile înclinate ale munților acoperiți de păturile întunecate ale brazilor. Din cînd în cînd creasta rămîne golașe, acoperită de pomi descojiți, galbeni, culcați la pămînt și rostogoliți pînă în ape. Mici colibe risipite rar, ici colo pe mal, sub cerul cenușiu și uniform, din care ploaia cade măruntă și fără încetare. Niciun om pe drum, doar dincolo de rîu fumul ieșind prin acoperișul colibelor ne arată că nu suntem singuri sub cer. Din cînd în cînd ne mai odihnim sub crengile brazilor, ori sub stînca ieșită mai în afară. Jos, Frumoasa se sbate furioasă și își rostogolește apele în valuri mari înălțate peste bolovanii albiei. Deodată un sgomot asurzitor, ca o mie de tunete deslănțuite între pereții acestui defileu, ne oprește pe loc. Valea răsună sălbatec, apele fierb, ploaia măruntă cade neturburată. Privim în susul rîului și înțelegem. Bușteni, mii de bușteni, se rostogolesc pe apele slobozite de sus de Oașia, se isbesc între ei, se încalecă, se învîrtesc între vîrtejuri, izbind malul ori bolovanii din cale, barînd, o vreme, drumul, oprind valul buștenilor pînă ce zidul de lemne crescut din ape, uimitor de repede, se sparge într'un zgomot asurzitor, pornind la vale sălbatec și furios, trăgînd după ei mărăcini rupți din mal. Stăm înmărmuriți și privim în neștire puhoiul acesta sălbatec și îmi trece prin gînd ceva asemănător citit în Hanul lui Almayer al lui

Conrad. Un om prins între bușteni cu trupul sdrobit de isbiturile lor. Intorc capul și, sub o stîncă, alături, văd o cruce înfiptă în pămînt, pe care citesc: Ion a lui Andrei, mort, lovit de bușteni...

Pornim mereu înainte, privind obsedant apa, peste care buștenii, acum mai desfăcuți, alunecă ușor ca niște scobitori ușoare, elegante, de pe o creastă pe alta de val. Ne odihnim și mîncăm. Ploaia a mai stat. Cerul vrea parcă să se limpezească și încep să-l descînt. — Treci ploaie călătoare că te-așteaptă soarele și-ți taie picioarele. — Nu vrea. Se strînge din nou și se întunecă.
Pornim. Trecem peste poduri șubrede, scândura se mișcă sub picior. E ora unu, trebue să ajungem. In adevăr, întîlnim un baraj de lemn admirabil, construit în dosul căruia apa e strînsă într'un lac imens, acoperită de bușteni ce așteaptă să pornească în jos.

Oașia, cătun de cîteva case risipite. Intrăm la cantonier, unde găsim un foc mare și unde vom sta o noapte. Dimineața vom porni cu cai peste Tărtărău și vom cobori pe jos la Petroșani. Trimitem pe cantonier să găsească cai în timp ce noi schimbăm hainele ude cu altele uscate. Cum tot vom sta o noapte aci, cer o covată cu apă să spăl ciorapii plini de noroi, cămășile umezite de ploaie, batistele ude, din buzunarele prin care a pătruns apa. Un ceai bun cu coniac mă încălzește. Un prichindel de vre-o doi ani îmi cere să bea. Nu-i dau, are coniac.

— Nu-i nimic, zice maică-sa, noi îi dăm și țuică.

— Bine, fac eu și-i torn într'un pahar. După cîtva timp copilul nu mai e de stăpînit. Umblă forfota prin odaie, se repede ca un bolid în zid, înhață mătura de sub pat, o izbește în toate părțile, scoate colțunii din picioare și-i aruncă ca o minge în tavan. Trage de un leagăn plin cu cojoace și urlă că nu-l poate răsturna. Mama, o frumoasă femeie din vestitul loc de fete mîndre Șugag, îl privește rîzînd și toarce mai departe senină, dintr'un caer mare de lînă pe care copilașul se căznește acum să-l ajungă și să-l desfacă. Intind rufele să se usuce. Halta aceasta de refacere era necesară, tot ce era pe noi se umezise. Echipamentul nostru nu rezistă la 8 ore de ploaie. Cantonierul se întoarce. Nu putem găsi cai. Pe jos nu vom putea porni, urcușul fiind mare și drumul lung și greu, mai cu seamă din pricina ploii. Totuși, dacă s'ar face pînă mîine frumos, am porni-o pe jos. Pe vremea asta nu e cu putință nici pe sus, nici pe jos. O desnădejde ușoară mă cuprinde. Inchiși în munți, departe de tren, cale de o zi, drum pe care până la urmă văd că va trebui să-l facem cu piciorul. Noroc că ciorapii stau întinși pe sfoară să se usuce, altfel, cine știe, am fi pornit imediat. Căutăm soluții, cercetăm harta, dibuim drumuri grele dar mai scurte. Copilul țipă și încearcă să mă lovească cu vesta lui taică-său. Se necăjește că nu-l las. Mi-e prea cald. Afară plouă mai tare. Privesc pe geam. Dacă ar fi fost soare, Oașia mi s'ar fi părut cea mai frumoasă așezare din munți. Situată deschis pe rîul desfăcut larg, pe fondul munților înalți și negri, la care mă uit acum ca la niște dușmani, cu care sunt nevoită să lupt. Tărtărăul se înalță

deasupra tuturor cu capul învelit în neguri, ce fierb umflîndu-se ca un fum de tămîie împrăștiat anume în fața lui ca să-l îmblînzească.

Ce bine că vom sta noaptea asta aci, că voi dormi pe patul pe care-l încerc de-i bun, că e cald..... Cantonierul se întoarce bucuros să ne spună că a întîlnit niște poenari ce urcă în munți acum: să vorbim cu ei, poate ne iau și pe noi. Cu neputință, hainele noastre stau pe sfoară ude. Până să încep să protestez, să explic, lucrurile s'au și aranjat. Poenarii au și intrat la noi binevoitori. Dacă plecăm pînă într'o jumătate de ceas, ne duc prin Sălâne, un drum de cinci ore scurt, dar prăpăstios, mult mai aproape de Petroșani, decît prin Tărtărău. Vom dormi la noapte la stînă și dimineața în patru ceasuri vom fi jos. Ce trebuia să fac? Afară plouă, bocancii fumegă în fața jăratecului, ciorapii mei de lînă sunt leoarcă pe sfoară, ca și fusta-pantalon. Ascult picăturile ce se scurg de pe ele și cad pe plita încinsă sfîrîind. Dacă nu plecăm, cine știe cînd vom mai putea ieși de aci, ploaia pornită odată la munte, nu se oprește săptămîni și după cum spun poenarii, ei au intrat de mult în toamnă. Trag ciorapi subțiri uscați, găsiți pe fundul ruksakului și trei perechi de ciorapi bărbătești, iar în locul fustei-pantaloni, două perechi de pantaloni de pijama vărgați. Arăt ca un clown. Incerc să usuc haina de vînt în jumătatea de ceas îngăduită și ințețesc focul cît pot. Invîrt în fața jăratecului jacheta, cîte un ciorap, caut să svînt pe cît se poate rufele de pe sfoară, din care apa ciuruie. Nu-i vreme. Strîng totul pachet, așez în ruksak. Mă urc pe singurul cal din cei patru, care poate fi încălecat. Ciobanul îmi dă o pătură groasă, pe care o pun pe umeri și peste genunchi și pornim. Ploaia e mai măruntă și se oprește în pătură. Drumul e deocamdată pe șosea nouă, numită „drumul Regelui", desfundată de ploi. Privesc înapoi. Munții se strîng departe în dosul barajului de lemn și coamele lor par perdele întunecate, iar plaiul Oașei cu casele risipite în iarba verde, proaspătă, pare un tablou ireal. Cotim la dreapta și urcăm. Așa vom urca patru ceasuri, aplecată mult pe gîtul calului pentru ca să nu mă izbească crengile joase ale brazilor, peste față. Nu e decît o cărare, drumul pe care-l urmăm, cunoscut doar de ciobani și care tae trei sferturi din drumul obișnuit. Urcăm în piept, pe sub pomii bătrîni, a căror rădăcini, desgolite din pricina ploilor, se întind negre, osificate, împletite ca o pînză înfricoșetoare de păenjeniș uriaș, ca niște ghiare negre de vrăjitoare bătrînă ascunsă sub pămînt. Calul se poticnește uneori în ele, ori în vre-o piatră ce pornește repede la vale. Brazii uscați scîrțîe legănați de vînt, gata-gata să se prăvale. Nu mi-e frig, pătura ciobanului e caldă și pe sub ea și mine simt un aer cald ca o a doua haină. Se întunecă în pădure, cerul e mai negru aici. Urcușul grozav de greu. Ieșim într'o poiană. Cerul s'a mai luminat înspre Tărtărău, al cărui vîrf îl vedem acum bine și dela el la dreapta și în stînga pornesc culmi de munți mai mici ori mai mari, în ondulări vinete. Ne adîncim din nou în bărg. Nu mai plouă. Brazii sunt tot mai mici: se face tot mai frig. Crengile aplecate își scutură picăturile de apă pe umerii mei. Intrăm

într'un plaiu cu mărăcini ciudați, întinși pe pămînt, fără urmă de potecă. Calul merge înainte, recunoaște fiecare piatră, fiecare ciot și intrăm din nou în păduri cu brazi mai mici, mai deși. Piciorul calului se afundă în stratul de cetină ruginie, aerul miroase a umed și a molift. Chiote prelungi răsună dela un munte la altul, se desfac în ecouri prelungite și cercuri de aer din ce în ce mai depărtate.

Deodată, niște cîini mari ca lupii se reped spre noi, lătrînd sălbatec. Pocnarii se apără cu ciomegile fluerînd într'un anumit fel, prelung și subțire. Zadarnic. Haitele sunt rele și nu vor să ne lase să trecem prin fața stînei ce se zărește în poiană. Strigăm ciobanii stînii să potolească cîinii, altfel după spusele oamenilor cu care suntem, nu vom putea înainta, fără să nu ne sfîșie.

Un băețel vine fugind și strînge cîinii în jurul lui pînă ce ne pierdem din nou în pădure. Cîinii latră încă multă vreme și ecoul ni se saprge în urechi, după ce s'a izbit de toți munții și a cutreerat toate văile din adînc. Ajungem din nou într'un luminiș. E cumplit de frig, cerul limpezit pe jumătate din boltă, ne desvălue șirul înfricoșetor de munți vineți — cu culmile mai întunecate ori mai limpezi, coborîte în vale. Conturul e aprins ca un tiv alcătuit din tuburi cu neon, aninate în marginile lor, a căror nuanță de roz, portocaliu, violet, se pierde irizat pe boltă. Chiuituri muntene, tălăngile ce se aud clar de pe o coastă pe alta, foșnetul lin de brazi, fundalul roș al cerului de pe care soarele a dispărut de curînd, valuri întunecate a lanțului de munți pornit în ondulări neclintite și mărețe, jumătatea de cer întunecat și plin de neguri.

Intrăm din nou în pădure. Porțiunea de cer de deasupra noastră s'a întunecat iarăși și cînd ieșim din brădet, dăm într'un plaiu acoperit de bălării ciudate, un fel de ștevie lată. Pe dată, sub ochii noștri, se lasă un nor des și alb. Nu mai vedem înaintea noastră. Deabia zăresc gîtul calului. Bîjbîim în norul acesta ca de vată sufocantă, strigîndu-ne, ca să nu ne pierdem unul de altul. E frig ca iarna, poate mult mai frig decît iarna și mă simt izolată de toți, pierdută în înălțimi, învăluită în aburul rece și opac. Merg cum mă duce calul, care simte pasul ciobanului înaintaș, urcăm mereu și ceața e mai deasă, mai rece. Genunchii mi-au înghețat cu totul, îi masez cu degetele, îi lovesc cu biciușca din mînă. Zadarnic. Și, deodată, prin învelișul opac și obsedant prin monotonia lui, o voce străbate pînă la mine. — Am ajuns. — In sfîrșit, suntem în vîrful Sălanelor, 1.850 m. Nu văd nimic, parcă aș fi învelită cu cal cu tot în fîșii fine de vată. Ciobanul chiue odată prelung. Un sunet îi răspunde și din ceață se desface, crește și vine spre noi, întîiu o formă neprecisă, ca un abur mai întunecat, pe urmă foarte aproape de noi, conturîndu-se bine, o băciță. Femeia ne primește cu cuvinte calde și merge înainte să strîngă cîinii, iar noi venim în urmă, înaintînd greu prin norul ce începuse să se ridice. Ajungem la stînă, minunat așezată pe un plai deschis și înclinat.

Vaci grase și mari ca taurii stau întinse leneș în iarba măruntă. Oile mai la o parte, strînse în țarc, așteaptă rîndul să fie mulse. O mulțime de oameni, femei, copii, bărbați se învîrt în jurul nostru, binevoitori și căutînd să ne fie de folos. Intrăm în colibă, unde încing pe dată un foc strașnic. Coliba făcută doar din bîrne neapropiate, lasă să treacă vîntul ce începuse să se deslănțuiască. Focul făcut jos pe pămînt împrăștie fumul în colibă și vîntul îl umflă spre colțurile ei și-l scoate afară, după ce a trecut peste noi, usturîndu-ne ochii și afumîndu-ne bine. Vreo patru bacițe, vreo cinci ciobani, un copil de nouă ani și noi toți strînși în jurul focului, afumîndu-ne deopotrivă și fără părtinire. Coliba e împărțită în două prin niște scînduri desfăcute și pătrundem dincolo printr'un spațiu fără ușe, unde zărim, pe polițe de lemn, covatele pline cu lapte pentru preparat brînza. Altfel e curată coliba, mirosind a aer, de vreme ce vîntul trece prin ea fără greutate. Ni se dă o cîrpă groasă în cap și cîte un cojoc mare în spate, ca să nu ne tragă la șale. Incep să scot rufele mele ude, să le împart pe la femeile din jurul focului, să le usuce, învîrtindu-le cînd pe o parte, cînd pe alta. E întuneric în colibă. Ședem cu toții în jurul focului, uscîndu-ne picioarele ude și flacările albe, ori roșii luminează obrajii nebărbieriți ai ciobanilor, ori trăsăturile îmbătrînite ale femeilor. Prin semi-obscurul acesta, cerul de afară, văzut printre scîndurile desfăcute ale colibei, pare vînăt și clar, ca și cînd întreaga colibă ar fi învelită într'o catifea prețioasă.

Focul se potolește și se face mai întuneric. Ciobanii din jurul nostru sunt primitori, se interesează de tot și vor să ne facă șederea la ei cît mai plăcută. Aruncă din nou cîteva lemne pe foc, un nou val de fum ne îneacă pînă ce lemnul prinde a arde și siluetele pierdute în umbră capătă din nou contur mai precis la flacăra albă a focului.

Fac ciaiu într'un ciaun prins de un cîrligiuș de lemn, deasupra focului și împărțesc tuturor. La rîndul lor, o băciță se oferă să ne facă „bălmășel" special, pentru ca să o ținem minte. După ce se spală pe mîini, se apucă să prepare într'un ciaun mare, o mîncare cu lapte, cu unt, cu mălai, cu brînză. Ne uităm la cantitatea ce tot crește în ciaun și o întrebăm dacă face pentru toți. Nu, numai pentru noi. Să nu ne speriem, să-l mîncăm că e bun. Pe urmă, răstoarnă pe un fund „bălmășelul" mare cît o pîine și înfige două furculițe de fier în pîntecul auriu, poftindu-ne să ne așezăm pe patul de scînduri ce servea de masă și să mîncăm. Incepem cu frică. Bălmășelul este însă minunat, cald și gustos și încetul cu încetul se micșorează. Bacița se uită la noi mulțumită, pe urmă ne prepară patul într'un colț unde îngrămădește niște saci cu făină, ca să nu ne tragă la spate. Pe scîndură așează pături și sub cap un cojoc mare.

Ieșim afară să vedem cerul limpezit. Nimic din ceața de acum un ceas. Cerul adînc și negru și o puzderie de stele mici și luminoase clipesc spre noi. Intre două versante repezi, departe, în vale, un mănunchi de stele răsturnate pe pămînt, căzute parcă din cer ca o ploaie de meteorite strînse în chinga munților. Orășelul Cimpa, cli-

pind mărunt, și depărtat spre noi, ca o chemare dintr'un alt cer, desprins din cel de sus, departe în vale. Prin scîndurile colibei, lumina focului clipește roșiatec și umbrele aplecate peste foc fac un grup straniu. Alături în spatele nostru, o vacă, culcată pe o parte, se lăsa suptă de cinci purceluși mici și dolofani. Departe, tălăngi, răslețe, chiote, argintii și clare, hămăit de cîini și behăit calm și monoton de oi, și peste noi toți, cerul întunecat, învăluindu-ne ca o haină prea frumoasă, prea mîndră, ca să ne poată încălzi.

Intrăm să ne culcăm. Mă întind pe patul de scînduri, băcița potrivește la spate o pătură groasă. Nu pot dormi, fumul mă îneacă, ridic cîrpa de lînă în jurul obrajilor făcînd un fel de apărătoare. Fumul trece peste obstacol, eu însă mă înăbuș. Ciobanii vin pe rînd se descalță și își usucă picioarele. Aburi ies din tălpile umflate și umede. Vorbesc încet, îi aud ca în vis, unul povestește de un cioban ce trece în fiecare seară la stîna vecină în muntele celălalt, cale de vreo trei ceasuri să se culce cu Măria. Nu-l simte nimeni, cînd se furișează lîngă ea, mai cu seamă bărbatul ce doarme alături. Hazul pe care-l fac, îl aud spart în somnul meu, în cascade mici, ușoare, fumul nu-l mai simt; prin ochii aproape închiși, văd jăratecul roșu, picioare multe, albe, fumegînd, pornite din întunerec, din trunchiuri întunecate pe care nu le mai văd, doar le aud ușor ca un murmur. Coliba tremură sub vîntul deslănțuit mai puternic acum, mă ghemuesc sub pătură, mă strîng și adorm.

Mă trezesc într'o forfotă mare, deschid ochii. Printre scînduri, cerul e albastru, în colibă e frig. De prin colțuri, dela picioarele noastre se înalță mogîldețe acoperite cu cojoace. Băcițele se trezesc și fără o vorbă strîng broboadele în jurul fălcilor, șnururile lărgite peste noapte ale fustelor, se freacă pe brațe ca să le desmorțească și pornesc unele cu cîte o vadră, la muls oile, alta pregătește focul, alta mătură pe jos cu o craengă de brad. Nu se aude o șoaptă. Toate mișună de colo, colo, pornite la o treabă precisă, făcută la fel de ani de zile. N'a mai rămas în colibă decît o femee buzată, care se căznește să aprindă focul în tăciunii de aseară, acoperiți de spuză. Umflă buzele și printre ele iese un șuerat prelung care irosește cenușa fără a aprinde vreascurile așezate deasupra. Femeea stă în genunchi și pe palme și suflă de zor. Nu reușește. Se scoală grăbită și caută pe poliță cutia cu chibrituri. Freacă unul, dar pînă să-l vîre cu degetele ei groase sub vreascuri, vîntul îl stinge. Aprinde altul, se stinge și el. Aprinde încă unul și încă unul. Incepe din nou să sufle acum oftînd des și necăjit. Se scoală din nou grăbită și caută pe poliță, se întoarce cu o lumînare, aprinde un chibrit, dar degetele groase nu pot mînui repede mucul de lumînare și flacăra ce pîlpîie o clipă, moare. Imi vine să rîd. De ce, nu știu, dar femeia aceasta cu mișcările repezi ca și cînd cineva ar sta în spate, dîndu-i zor, trudindu-se de o jumătate de ceas să aprindă focul, oftînd adînc, îmi stîrnește, nu milă, ci un sentiment de comic căruia nu-i pot rezista. O privește cum se ridică amărîtă din nou, repezindu-se să ia o pătură

mare pe care și-o așează în cap, făcînd adăpost chibritului. Vîntul se strecoară pe sub o pulpană și-l stinge. A ars vreo treizeci de chibrite, te pomenești că nu mai are. Mi-e milă de ea. Femeia oftează greu, cuprinsă de panică. Nu știe de ce să se apuce. Să sufle în spuză, să aprindă chibritul, să mai ia o pătură în cap. In sfîrșit, după ce le face toate, degetele groase frămîntă spermanțetul lumînării, înfășurîndu-l în jurul unei cîrpe. Sub cele două pături din cap, aprinde. De data asta izbutește să aprindă pînza ceruită. Degetele groase se vîră cu repeziciune sub vreascuri, a căror eșafodaj era cît pe aci să-l răstoarne și deodată o flacără ca o sabie lucind în bătaia soarelui, se înalță. Femeia oftează și tot repezit potrivește cîrligul de lemn deasupra focului și prinde ciaunul în el. Ciobanii vin să mănînce. Mîncarea nu e gata. Oamenii fac observații luînd-o în bătaie de joc, întrebînd-o unde fusese peste noapte de nu s'a putut trezi la timp să le facă mîncarea. Femeia urîtă și buzată nu spune o vorbă. Deabea acum înțeleg graba ei comică și mi-e milă.

Ne sculăm, scoatem ciaiul cald din termos, ne luăm rămas bun dela oameni și pornim. Trupurile noastre taie atmosfera rece. Obrajii se rotunjesc și-i simt tari și reci. Prin nările încălzite aerul rece pătrunde în mine ca două șuvițe înghețate. Mă doare rădăcina nasului și ochii îmi lăcrămează ca iarna. Toate crestele sunt limpezi parcă ieșite dintr'o baie de primeneală. Cerul e vioriu, soare nu vom avea, dar nici ploaie.

Coborîm pe un drum accidentat și cleios. Trebue să alergăm, atît de înclinat e coborîșul. A ploat mult pe aci, și bocancul alunecă în noroi. Patinăm cîte o jumătate de metru. Din nou s'a întunecat. Un cocoș sălbatec ne tae drumul. Mă speriu iarăși de urs și vreau să fiu cît mai curînd afară din pădure. Clisa cuprinde bocancul pînă mai sus de gleznă și-l îngreunează. Mă sprijin cu mîinile de trunchiuri, ori alerg dela un copac la altul; am mers mult, pădurea nu mai e de brad; fagi cu coajă albă se întind înaintea noastră. O iau deadreptul. Lunec departe pe frunzele netede. Din nou un nor vine spre noi și ne învălue. Incepe să ploaie tare. Coborîșul e foarte greu, apa ne împiedică să vedem înaintea noastră și piciorul șovăe. Cerul e plumburiu. Poteca strîmtă. O coastră cu iarbă măruntă scurtează mult. Pornesc pe ea. Iarba lunecă, eu fug, panta e prea mare, vreau să mă opresc. Nu pot. N'am nici un pom în care să mă proptesc, pasul mă ia înainte, mă împiedic, cad cu piciorul sub mine complet răsucit. Ce s'a întîmplat ? S'a rupt ori nu ? Durerea m'a amuțit. Nu mă pot mișca. Strig însfîrșit și încerc să mișc piciorul. O durere îngrozitoare mi se răspîndește în trup, ca o otravă. Tovarășul se apropie îngrijorat. Cu mare cazně reușim să întindem piciorul.

Un masaj mă liniștește. O luxație. Incerc să mă ridic, nu pot. Trebue să cobor. Totuși mă ridic. Coborîșul e anevoios, merg cu nespusă greutate, sprijinită de umărul tovarășului și într'un baston. Piciorul mă doare cumplit. Incă puțin și am răsbit la Jiu. Mi se

pare că niciodată nu se va sfîrşi drumul acesta. Ajungem totuşi. La o colibă închiriem un cal. Mă urc cu greutate. Ploaia a început iarăşi repede şi mare. Pornim. Prin băltoace ea se sparge în degetare. Trece prin toate hainele şi mă înghiață. Piciorul nu-l mai simt de durere şi frig. Imi pierd răbdarea. Calul e prost, se poticneşte, odată cade în genunchi. O exasperare mă cuprinde şi o simt cum creşte, fără să o pot stăpîni. Imi vine să strig, să urlu, aci în cîmp, în mijlocul ploii. Cîmpa e departe. De acolo de sus dela Sălane era mult mai aproape de noi. De trei ceasuri ne bate ploaia, trecînd prin piele. Nu-mi mai vine nici să strig, nici să protestez. Sunt înțepenită şi înghețată cu totul. Refuz să mai îndemn gloaba. Potopul nu se va sfîrşi niciodată, iar satul Cîmpa, pe care țăranii ce-i întîmpinăm în drum ne asigură că-l vom întîlni numai „acolo", a devenit o fată morgană.

Autobuzul lăsat într'o rînă, turtit, cu geamuri sparte, multicolor ca un papagal beteag e o vedenie binecuvîntată. Intîiul indiciu de civilizație, această caroserie antedeluviană, minunată totuşi, superbă.

Peste o oră vom fi la Petroşani, într'un hotel, într'un pat, cu piciorul odihnit pe saltele moi. Maşina porneşte cu greu, tremură din toate încheieturile, geamurile zăngănesc, o mie de cioburi izbite între ele. Ce importanță are ? Mă scufund în scaunul de piele desfundat, arcurile se îndeasă prin învelitoare. Nu mai simt nimic. Mi-e somn, ochii mi se închid, capul se clatină în dreapta şi în stînga,—şoseaua e stricată,—pe urmă se sprijină în umărul tovarăşului; moțăi... adorm.

IOANA POSTELNICU

PEDEPSE PENTRU LIBERTATE

In ziarul „Times", poate cel mai prestigios dintre cotidianele britanice, era dăunăzi un articol despre viitoarea pace care se va încheia între beligeranți. Desigur, noi, cei ce trăim tulburile zile de astăzi, şi deci auzim neîncetat în juru-ne fraze ce ne trimit ecoul doctrinelor actualmente în luptă, suntem obişnuiți cu toate aceste idei, totuşi nu putem să nu avem o tresărire de surpriză în fața unor texte ca acela din jurnalul londonez. Este, orişicît, ceva foarte nou, un tratat de pace unde, în loc să se găsească clauze teritoriale sau economice, întîlnim doar pretenții de politică internă, al căror ton este egal de cominatoriu la adresa adversarului presupus răpus, cît şi față de prezumatul învingător. Intr'adevăr, în acel anteproiect de tratat de pace se spune că unicul său conținut va fi organizarea libertății cuvîntului, religiei şi presei în Europa. Europa e societatea politică fundamentală, compusă din State naționale mai mult sau mai puțin confederate. Şi pentru ca țările geloase de autonomie să nu se alarmeze, anteproiectul repetă, de mai multe ori, formula liniştitoare: „confederate după modelul actualei conferințe balcanice sau al uniunei țărilor baltice".

Putem lăsa deoparte problema federalizării europene. Nu pentru că ea ar fi insolubilă sau incompatibilă cu o desvoltare ori cît de mare a suveranităților naționale, nici că un asemenea regim paneuropean n'ar fi de dorit, ci pentru că această problemă nu o condiționează în mod absolut pe cealaltă. Organizarea europeană a celor trei libertăți fundamentale nu depinde neapărat de vreo federalizare juridică şi economică a Statelor de astăzi, după cum nici astăzi nu se poate spune că o oarecare federalizare nu există deja. Problema însă a libertății în Europa e o chestiune oarecum separată, o problemă care depinde de alte condițiuni, la care de obiceiu nici nu ne gîndim, şi anume de o transformare din temelie a codului penal.

Nu-şi poate cineva închipui ce greu e să se modifice un cod penal. Dela Becari şi pînă la ultimele inovațiuni pozitiviste sau voluntariste (aşa se chiamă doctrina nouă germană) teoriile şi aplicațiile legislative s'au succedat cu zecile — a-şi putea aproape zice cu

sutele. Şi totuşi, nu s'a schimbat, în fond, nimic. Cetiţi, fiindcă vă este mai la îndemînă, excelenta expunere de motive făcută de Consiliul Legislativ romîn a nouei noastre legiuiri Carol II. Inovaţiile, punerile la punct, combinarea cuminte a tendinţelor diverse pentru a face o sinteză a tot ce e bun în fiecare concepţie penală, — toate aceste se găsesc eminent realizate în noua carte a pedepselor, promulgată anul trecut.

Decît, din acest nou cod — precum şi din toate cele votate în cursul aceleiaşi generaţii de penalişti — lipsesc tocmai reformele cele mai importante, acelea fără de care societatea contemporană însăşi devine neviabilă. De sigur, juriştii eminenţi care, la noi ca şi în alte state, au elaborat nouile anteproiecte, n'au nicio vină. Nu puteau introduce acele reforme despre care vom vorbi, pentru simpla pricină că ideile care le inspiră nu se găsesc în niciun tratat de drept din lume, în nicio lucrare penală existentă astăzi. Aceste idei n'au fost formulate încă, deşi realităţile economice şi morale care le alcătuiesc substructura au ajuns la o intensitate acută şi primejdioasă.

Codurile penale în vigoare păcătuiesc prin două lipsuri. Lasă nepedepsit delictul cel mai grav, delictul care periclitează cel mai mult societatea de astăzi. Şi, în al doilea rînd, jumătate din pedepsele din codurile actuale, anume acele cu caracter pecuniar, sunt ineficace. Amenzile, aşa cum sunt ele edictate de codurile chiar cele mai moderne, sunt pedepse care pur şi simplu *nu pedepsesc*.

Intr'adevăr, pedeapsa trebue să aibă multiple efecte: să fie reparatorie pentru victimă, să fie exemplară pentru ceilalţi, să fie reeducativă pentru vinovat. De aceea trebue să fie foarte minuţios proporţională cu culpa. Codurile noastre cred că o pot realiza asta printr'o scară calculată în unităţi de timp pentru închisoare şi în unităţi monetare pentru amendă. Pentru închisoare sunt dispus a crede că măsurătorile au fost perfecte. Pentru amendă însă nu există nicio proporţionalitate. Căci o aceeaşi amendă, pentru aceeaşi infracţiune, şi ori cât ar jongla judecătorul între un maximum şi un minimum permis de lege, nu parvine aproape niciodată să pedepsească. Vreau să zic că sau pedepseşte prea mult, sau prea puţin. Şi asta fiindcă efectul pedepsitor al unei privaţiuni băneşti nu depinde de cuantumul sumei, ci de raportul acesteia cu bugetul personal al delicventului. O amendă de 100.000 de lei este pentru d-l Pierpont Morgan cît una de 1 leu pentru un funcţionar superior din Romînia; iar o confiscare de 100.000 lei pentru un profesor sau magistrat bucureştean constitue o catastrofă mult mai mare decît o pierdere de 1 miliard pentru d-l Ford.

Se va spune poate că o asemenea cîntărire farmaceutică a efectului psihologic nu cadrează cu obiectivitatea rigidă a unei reguli de drept. Principiul hedonistic al „utilităţii marginale", aşa zisa „Grenznutztheorie" e o incontestabilă şi foarte explicativă teorie în

Economia politică, dar — se va zice — are un caracter prea imaterial, prea ideal-moral pentru a fi folosită într'un text de legislaţiune.

In realitate nu-i adevărat nici că penaliştilor le repugnă psihologia, nici că ea nu e aplicabilă — şi chiar efectiv aplicată — în dreptul pozitiv. Să ne amintim toată nebuloasa filosofie a lui „uomo criminale", metafizica antropologiei lombroziene, a psihologiei pozitiviste, a sociologiei garofaliene. Penalistul se simte foarte bine în mijlocul teoriilor mai mult literare decît ştiinţifice asupra sufletului delicventului. Pe de altă parte există o întreagă ramură a dreptului care e direct şi riguros fundată pe acea „Grenznutztheorie", pe scara de plăcere şi durere a cheltuielii băneşti. Este Dreptul fiscal, mai precis: legislaţia impozitelor directe. Degrevări la bază, proporţionalitate a impozitului pe venit, progresivitatea impozitului global, adică instituit pe totalitatea bunurilor unui contribuabil, iată tot atîtea dovezi că psihologia economică este uneori baza pe care reşede textul de lege şi-i condiţionează direct precizarea în detaliu a materialelor.

Acest exemplu luat din Dreptul fiscal este de altminteri mai mult decît un exemplu; este un model. El poate fi sursa de inspiraţie pentru o corectă stabilire a pedepselor băneşti. Acel maximum şi minimum, pe care codurile penale le stabilesc pentru aproape fiecare amendă, nu trebue să se refere la două sume determinate de bani, ci la două cifre de alt gen, la două procente, la două cantităţi la sută. Cu alte cuvinte, un cod penal care ar dori să stabilească sancţiuni pecuniare echitabile şi (ceea ce-i exact acelaşi lucru) eficace, va trebui să spună nu că, pentru cutare delict, amenda va fi dela 100 de lei la 10.000, ci, bunioară, dela 5 la 30 la sută din venitul infractorului. Judecătorul se va mişca în interiorul dintre maximum şi minimum pentru a ajusta pedeapsa la gradul de culpabilitate al delicventului, şi nu la gradul său de bogăţie. Această ultimă potrivire s'ar face automat prin însăşi exprimarea pedepsei sub forma unui procentaj, al unui atît la sută din patrimoniul prevenitului. Faţă de calculul prin procentaj la buget, toate bugetele sunt egale, toţi delicvenţii loviţi la fel, indiferent de avuţia ori sărăcia lor; 10 la sută din averea d-lui Rockefeler reprezintă, psihologiceşte, exact tot atît cît 10 la sută, oricare 10 la sută din venitul oricărui alt om din lume, sau dacă nu, se poate şi aci, alături de principiul proporţionalităţii, introduce acela al progresivităţii.

Există un început de introducere, pe cale judiciară, jurisprudenţială, a acestui înalt principiu de drept în unele procese de divorţ. Adeseori — mai ales în America — soţul e condamnat să plătească, toată viaţa, soţiei sau fostei sale soţii bunioară 50 la sută din tot ce el cîştigă. De sigur, asemenea sancţiuni, trec, în cercurile juridice, drept sancţiuni civile şi nu penale. Decît oricare ar fi formula judecătorului, e limpede că aceste daune sunt în fond pedepse propriu zise. Ele supără; ele usturä. Sunt o amendă, o amendă ca

oricare alta. Judecătorul american care o pronunță, știe că nu-i despăgubire, ci pedeapsă și chiar vindictă.

Astfel, tribunalele, aici ca totdeauna, „zic dreptul", adică îl creează, prin interpretare, în sensul dezideratelor morale ale locului și momentului.

Acesta e modelul după care trebue reorganizată toată acea jumătate a codurilor penale care se ocupă cu pedepsele în bani.

Și ar fi absurd să se obiecteze că aplicarea unui asemenea sistem e complicat, sub cuvînt că este aproape imposibil să se știe, pentru fiecare om, cît de bogat este. In realitate este perfect posibil să determinăm, pentru fiecare om, acest lucru; și mai e și perfect simplu să o facem, de vreme ce orice cetățean are o foae de impunere, o declarație de venituri, un certificat de buget. Este exact declarația pe care e nevoit să o facă în tot cazul pentru fisc. Și aceasta poate fi oricînd, foarte comod, baza de calcul a amenzii.

Ar fi așa de ușor pentru penaliști să introducă această contabilitate simplă în noile lor coduri. Decît tocmai nu este ușor să convingi pe un penalist să facă ceea ce niciun penalist pe lume n'a mai făcut încă. Intre penaliști există o solidaritate cel puțin tot atît de tare cît și aceea dintre clienții lor, delicvenții; un „spirit de corp", o mentalitate conjurativă, o frăție ca de conspiratori. Aceleași priviri oblice, suspicioase, disprețuitoare, față de orice cugetător care nu aparține clanului penaliștilor regulați și înscriși. Este aproape o nebunie să-și închipuie cineva că un penalist va putea vreodată accepta o sugestiune dela un nepenalist. Iată de ce este nevoie de o adevărată revoluție spirituală, sau de cine știe ce hazarduri favorabile (un ministru de justiție nejurist, un rege pasionat de această problemă, etc.), sau atunci de urgența unei nevoi acute, (de exemplu disolvarea iminentă a represiunii într'o societate dată), pentru a se învinge, autoritativ, prejudecata de specialist a penaliștilor și a se ajusta codurile penale la Istoria contemporană.

Dar să presupunem că lucrul s'a realizat. De altminteri presupunerea e în fond o certitudine pentru viitor, căci este imposibil ca mai curînd ori mai tîrziu reforma să nu aibă loc. Ea e nu numai foarte adecuată structurii morale din statele actuale, dar este și singura adecuată. Se poate chiar prevedea o prevalare progresivă a pedepsei pecuniare față de aceea privativă de libertate. Inchisoarea e incomodă, costisitoare, iar, pentru anumiți deliquenți foarte corupți, ineficace. Este un lux din toate punctele de vedere. Pe cînd amenda, strict proporțională bugetului individual, este, ori decîteori averea prevenitului se ridică la o sumă mare, cea mai ușurătoare din toate, cea mai exemplară pentru public, cea mai comodă, mai puțin costisitoare pentru stat, și desigur cea mai îmbogățitoare pentru vistieria publică. Putem, fără grijă de a fi dezmințiți de evenimente, prevesti, că, într'o mare măsură pedeapsa bănească va suplanta pe viitor pe aceea a recluziunii. Aceasta e și în firea lucrurilor, a Istoriei,

a stadiului capitalist de evoluție al societăților noastre, fundate, cum se zice, „pe primatul economiei".

Așa dar să presupunem că reforma noastră penală, învingînd aprehensiunea penaliștilor, s'ar realiza. Decît, pedeapsa e numai instrumentul; scopul e pedepsirea, adică înlăturarea infracțiunii. Și aci întîlnim o altă problemă nouă, o altă reformă penală de îndeplinit.

Spuneam, la început, că principalul delict din societatea modernă codul nu-l pedepsește. Este vorba de delictul de presă. Afirmațiunea publicată și nesprijinită pe dovezi. Sancțiunile împotriva calomniei, a diformațiunii sunt astăzi ridicole. Cinci lei — în monedă mai forte deci cinci centime — este exact ca și cînd nu s'ar pedepsi de loc. Se pot cere, ce-i drept, „daune morale"; decît dacă acestea sunt cîtuși de puțin ridicate, ele obligă pe reclamant, în momentul intentării procesului, la taxe enorme, plătite prealabil și independent de faptul cîștigării sau pierderii în fața tribunalului.

In realitate, pedeapsa plătită de calomniator nu trebue să aibă caracterul de daune, nici să fie proporționată dimensiunilor prejudiciului cauzat victimii. Trebue să fie o amendă; firește cu un minimum și un maximum, dar aceeași pentru toate cazurile cînd s'a produs acest delict precis: afirmarea prin presă a unui neadevăr, sau, ceea ce-i același lucru, afirmarea nedovedită. Pe de altă parte, înlocuind suma brută prin „procentajul bugetar", se adaptează perfect sancțiunea la infracțiune, și se egalizează pentru toți, indiferent de clasă socială sau avere.

Pare poate curios ca defăimarea, insulta, să nu fie pedepsite proporțional cu intensitatea lor și a răului pricinuit. Decît să nu uităm că minciuna, inducerea publicului în eroare, insulta și ponegrirea sunt crime totdeauna egale cu ele însele. Niciodată o calomnie nu poate fi *mai mică* decît o altă calomnie. Toate sunt odios de egale în oroare. Toate lovesc în ce există mai scump pe lume: securitatea onoarei, securitatea informațiunei. Un om trebue să aibă dreptul să trăiască, adică să lupte, să se descurce în viață nestînjenit de trucajele necinstite ale terților care fie că îl informează greșit despre ceilalți oameni, fie că îi informează greșit pe ei despre dînsul.

Omenirea e foarte sensibilă la această crimă fundamentală, crimă care copleșește în importanță pe oricare alta. Și atunci cînd simte că această nelegiuire tinde să invadeze societatea, — se apără.

Trăim tocmai, în zilele noastre, un asemenea moment de apărare. Sfincterele morale care, pînă în secolul trecut, astupau ieșirea calomniilor prin presă, și care îngăduiau un regim de libertate a cuvîntului oricît de absolută —, sfincterele, astăzi, s'au înmuiat; șerpii difamațiunii pot țîșni slobod din gura și din pana a sutelor tot mai numeroase de jurnaliști mai mult sau mai puțini șantajiști.

Și atunci reacțiunea de apărare a fost controlarea prin Stat a însăși libertății scrisului. Remediu nu zic mai rău decît răul, dar nu mult mai puțin rău. Totuși întru cîtva scuzabil. Căci orice „primă

reacţiune'' de apărare e frustă, violentă, primară, directă şi totalitară. Din fericire,, totdeauna îi urmează o a doua, mai chibzuită, mai complexă, mai multiplu adaptată scopului. Apărînd demnitatea omenească, societatea începe prin a ucide libertatea omenească. Dar se poate perfect salva una fără a se viola cealaltă. Un mijloc sigur e acela de care vorbeam mai sus: pedepsirea cumplită a afirmaţiunii nesprijinite pe dovezi. Că uneori e greu de adus dovezi, chiar cînd dreptatea e certă în conştiinţa scriitorului —, aceasta e o complicaţie a problemei despre care am mai spus cîndva cîteva cuvinte (v. „Viaţa Romînească'', Nr. 9, anul 1938, p. 115). Dar dificultăţile de detaliu se pot înlătura. Ele nu trebue să ne reţină dela o reformă de care depinde însăşi libertatea omenească, adică cel mai rîvnit şi mai onorabil dintre bunurile de pe acest pămînt.

Cum spuneam, o asemenea reformă, fiind esenţialmente o reformă a codurilor penale, presupune o întreagă revoluţie în populaţia penaliştilor.

Lucru desigur greu, totuşi nu imposibil. In tot cazul, de această reglementare eficace a delictului de opiniune şi a crimei de minciună depinde renaşterea libertăţii cuvîntului. Să ne grăbim să o facem. Căci peste cîţiva ani se va încheia Pacea. Şi ea nu trebue să fie altfel decît aşa cum ziarul „Times'' o spunea zilele trecute.

D. I. SUCHIANU

DIN PAUL VALÉRY

CIMITIRUL MARIN

Senina culme, prag de păsări sfinte,
Lung între pini palpită 'ntre morminte:
Amiaza fără 'nduplec, din scîntei,
Re'nvie marea pururi reînviată...
O, după gîndul pur, lunga răsplată
A ochilor spre pacea unor zei!

Ce încercări de fulgere consumă
Atîtea nestemate de-albă spumă?
Şi cîtă linişte se ţese 'n zări!
Cînd pe adîncuri soarele se-aşterne
— Silinţe simple-a cauzei eterne —
Timpul scînteie, Visu-i adevăr.

Comoară 'n veci, templu drept al gîndirii,
Pace 'ntrupată, cumpăt al privirii,
Oglindă trează, ochiu ce'n tine-ascunzi
Atîta somn sub un văl de văpae,
O, tu tăcerea-mi! Tainică odae!
Dar culme de-aur sub solzii rotunzi,

Timplă de Timp, un dor doar te cuprinde,
Spre punctul pur mă 'nalţ a mă deprinde
Inconjurat de ochiu-mi pe ocean:
Şi zeilor ca jertfa cea mai scumpă,
Senina scînteiere'n larg aruncă
Peste adîncuri dispreţ suveran.

Ca fructul ce se pierde în savoare,
Cum în deliciu, forma-i care moare
Işi schimbă nefiinţa 'n mii de guri,
Respir în aer boarea-mi viitoare,
Şi cerul cîntă'n sufletu'n viltoare
Schimbarea malului în vuet pur.

Cer veşnic, tu, priveşte-mă'n schimbare!
După atîta culme, dup'atare
Neîncordare 'n pragul unui sbor
Mă las în zare luciul să mă 'nece,
Peste morminte moarte umbra-mi trece
Inlănţuindu-mă în mers uşor.

Sufletul pradă torţelor luminii
Eu te înfrunt, dreptate a seninei
Urgii de soare, crunt săgetător!
Şi te redau la locu-ţi fără tină:
Priveşte-te! Dar a redà lumină
Tot cere umbră, preţ isbăvitor.

O, singur pentru mine'n mine, mie-mi,
In prag de cînt, în preajma unei inimi,
Intre neant şi fulgerul de gînd,
Ascult adîncul linişti-mi eterne:
Sonore, sumbre, şi-amare cisterne
Sunînd în suflet golu'n veci crescînd!

Ştii tu, fugară sprintenă prin crînguri,
Tu, golf flămînd al firavelor dîmburi,
— Taine de flăcări pe-ochii mei răpuşi —
Ce trup mă atrage lin spre-a sale ţinte,
Ce frunte grea m'apleacă pe morminte?
Un fulger doar gîndeşte la cei duşi.

Inchis, sfinţit de-un foc fără 'ntrupare,
Fragment de glie prins în fulgerare,
Ast loc îmi place, dominat de torţi,
Compus din aur, pietre, cetini sumbre,
Cu-atîtea mărmuri tremurînd pe umbre:
Marea de strajă doarme peste morţi.

O, lătrătoare, 'nlătură profanii!
Cînd singuratec, zîmbind ca ciobanii,
Imi pasc prelung, ca tainice miori,
In albă turmă linele-mi morminte,
Alungă stolul lung de păsări sfinte,
De vise vagi, de îngeri rotitori!

Ajuns aci timpul e nepăsare.
Greerul sgîrie arşiţa la soare:
Totul e ars, topit, primit în dar
Pe-altarul mut şi ne'ndurat al firii,...
Şi viaţa-i vastă, vis al nesfîrşirii,
Şi-aleanu-i lin şi cugetul e clar.

Stau bine morţii 'n glia cea adîncă
Ce le preface taina caldă'n stîncă:
Amiaza'n slăvi, încremenita-amiaz'
Se prinde 'n gînd, cu gîndu-i se 'mpreună.
Frunte 'mplinită, neînfrîntă cunună,
Eu sunt în tine tainicul talaz.

Mă ai pe mine doar ca să-ţi port chinul:
Regretele, 'ndoiala-mi şi suspinul,
Sunt umbra diamantului tău clar:
Da'n noaptea grea de lespezi funerare
Un stins norod ce-ţi doarme la picioare
Spre tine 'ntoarce chipul său fugar.

S'au destrămat într'o grea nefiinţă,
Argila roşie soarbe alba fiinţă
Şi harul vieţii trece 'n flori pe rînd...
Unde sunt morţii cu-ale lor cuvinte,
Chipul lor tainic, ne'nfrăţita minte?
Doar larva toarce'n plînsul de altcînd.

Chiot nebun de fete ameţite,
Ochi înnecaţi, pleoape umezite,
Sîn fraged ce se joacă cu-al său foc,
Insîngerarea buzelor învinse,
Supremul dar şi mînile cuprinse,
Totul dispare şi reintră 'n joc.

Iar tu, o suflet, speri o nălucire
Care să n'aibă oarba strălucire,
In ochii grei a undelor de-aci?
Cîntă-vei cînd pluti-vei prin tărie?
Da, val e totul. Fiinţa-mi se subţie...
Chiar sfînta nerăbdare va muri.

Firavă nemurire 'ntunecată!
Mîngîietoare crunt încununată!
Tu ce din moarte faci un sîn matern,
Ce sfînt eres ce înşelare blîndă!
Cine n'alungă'n veci hîda osîndă:
Ţeasta deşartă cu-al său rîs etern?

Părinţi adînci, voi tîmple părăsite,
Ce sub lopeţi de ţărînă svîrlite
Sunteţi pămînt sub paşii noştri reci,
Mistuitorul vierme fără tihnă
Nu este 'n voi sub lespezi de odihnă,
E'n viaţa vie, şi mă roade 'n veci.

Iubire poate, sau de mine ură?
Atît de aproape-i crunta-i muşcătură
Că toate numele i se cuvin.
Tot una-i. Vede, vrea, gândeşte, simte,
Trupu-mi îi place, şi cînd dorm. în minte
Veghează viu, şi viu îi aparţin.

O Zènon, crude Zènon din Eleea!
Străpunsu-m'ai tu cu săgeata-aceea
Ce tremură şi sboară în nesbor?
Svonul mă'nvie, săgeata mă curmă...
Şi soarele — Ce umbră fără urmă
Pe sufletul ce-aleargă fără spor!

Nu, nu. Te-avîntă'n era trecătoare!
Sparge, o trupu-mi, forma gînditoare!
O suflete, beà vîntul dela mal!
O boare rece de prin larg adie
Şi mie mă redă. O vlagă vie!
Alerg spre mare să renasc din val.

Da, mare, tu, delir de nesfîrşire,
Panteră lùcie, hlamydă subţire
Ce mii şi mii de idoli o străpung,
Hydră de-azur avidă doar de tine
Ce te sfîşii în vuet şi lumine
Intr'un tumult care tace prelung,

Mă 'ntorc la viaţă. Se înalţă vîntul,
Sboru-i imens închide 'n cărţi cuvîntul,
Valul în pulberi se avîntă 'n larg.
Sburaţi spre larguri, pagini însorite,
Sfărmaţi, o valuri, sfărmaţi înmiite
Senina culme cu sbor de catarg.

Maria Holban

9—10 Iulie 1939

UN ŢIGARET SPECIAL

Intr'o dimineaţă pe la unsprezece vocea de bărzăun a lui Buzatu se auzi pe coridor:

— Măi care cumperi...

Laringele lui metalic, răguşit şi profund, făcea să sbârnâie geamurile, cu sunetele pe care le emitea, ca o goarnă veche şi coclită:

— Măi care cumperi...

Peste cîteva clipe uşa odăii noastre se deschise şi el apăru deodată, într'un nor de abur, format din rotocoale care se gudurau în jurul lui, ca nişte căţei pufoşi şi alburii. Afară era frig şi umezeală.

— Măi care cumperi un ţigaret cu femeie în el?

După ce rosti această invitaţie, Buzatu se apropie de sobă să se încălzească. Capul lui de boxeur, cu păr scurt şi aspru, era vînăt de frig. Se vedea că de dimineaţă colindase toată închisoarea fără să-şi poată vinde marfa. Buzatu, aşa gros şi greoi cum e la voce şi la umblet, e cuprins totuşi de un neastîmpăr de argint viu, într'o perpetuă mişcare şi agitaţie. De la şase dimineaţa cînd se deschid odăile şi se face apelul, silueta lui rustică, atît de ciudată în pardesiul de croială englezească, poate fi văzută cum dă tîrcoale pe la infirmerie, pe la cantină, pe la celulele unde dorm boierii, la minori, la trecători, la „privinţa mare" şi la „privinţa mică".

— Măi care ai de vînzare o juma de pîine?

Dacă a început cu formula asta într'un colţ al închisorii, peste un sfert de oră el are să ajungă în celalt colţ, rostind-o prin coridoare, pe la toate ferestrele, prin toate camerile, ca un dascăl care ar da ocol bisericei cu o rugăciune.

— Măi care ai de vînzare o juma de pîine?

Vocea lui e groasă, teribil de groasă, şi cu o ciudată facultate de a face să dăinuie ecoul cuvintelor, multă vreme după ce au fost rostite. In timp ce Buzatu îşi face rondul, peste tot Văcăreştiul pluteşte parcă un dangăt de clopot:

— Măi care ai de vînzare o juma de pîine?

Asemeni acelor mici prăvălii, aproape suspecte, din unele porturi cosmopolite, a căror multiplă activitate este rezumată în această formulă scrisă în diagonală pe geamuri: „Import-Export", activi-

tatea lui Buzatu poate fi cuprinsă într'o formulă asemănătoare: „Vinde-Cumpără". In adevăr, rolul, pasiunea și misiunea lui Buzatu la Văcărești, stă în împlinirea fără răgaz a tot ceea ce poate fi diabolism în această lapidară formulă comercială: Vinde-Cumpără. Din necesitate, dar și din vocație, Buzatu este colportorul permanent și stăruitor al tuturor obiectelor ce sunt de vînzare în închisoarea Văcăreștilor.

— Măi care cumperi o pereche de ismene bune?

Vocea lui se aude de departe și stăruie între zidurile închisorii pînă ce Buzatu și-a găsit cumpărătorul și a încheiat tîrgul. Dar din banii obținuți el vrea să-și ofere numaidecît o supraalimentație și atunci pornind să cutreiere odăile, bîzîitul lui gros de bărzăun se aude din nou:

— Măi care ai de vînzare o juma de pîine?

Evident, pîine se găsește și la cantină. Dar Buzatu caută pîine „de ocazie". Cîte unul căruia i-a venit mîncare de acasă și își vinde pîinea închisorii pe un preț de nimic.

De altfel, la rîndul lui, Buzatu vinde tot ceea ce are de vânzare, pe prețuri de nimic. Negustoria lui e un șir nesfîrșit de „ocazii" de obiecte vîndute uluitor de ieftin. E un fenomen al închisorii unde banii își înzecesc deodată valoarea. Buzatu și clienții lui știu toate acestea. Rînduri de haine, perechi de pantofi se vînd uneori pe cîțiva poli. Buzatu face macabrul, grotescul sau uneori amuzantul colportaj.

— Măi care cumperi...

— Măi care vinzi...

Acest „măi care" e o formulă a lui personală, un fel de blazon vocal, după care e recunoscut în toată închisoarea, el, unicul, incomparabilul, Buzatu. E „marca înregistrată" a negustoriei lui. Rînd pe rînd toți cei care lipsiți de bani și răsbiți de foame se hotărăsc să-și vîndă cîte ceva din lucrurile cu care au venit de afară, îl opresc pe Buzatu și i le predau, ca singurului om în stare să scoată ceva pe ele.

— Nea Buzatule, îi spun ei ca să îl perie, deși Buzatu e destul de tînăr, iată tabacherea asta, e destul de mișto. Poate îi găsești un mușteriu. Scoți pe ea ce vrei, mie îmi dai șase lei. Mă taie al dracului la ramazan.

— Bine, măi fratemiu, te servesc, răspunde Buzatu protector și cu compasiune. Și numaidecît geamurile odăilor încep să sbîrnîie:

— Măi care cumperi o tabachere mișto?

El trece din odaie în odaie, cădelnițînd vocal, iese prin curți, se amestecă în grupurile de pușcăriași arătîndu-le tabacherea:

— Măi care dai doișpe lei pe tabacherea asta?

Bineînțeles că atunci cînd se găsește mușteriul, începe tocmeala. Dacă Buzatu a cerut „doișpe lei", acesta dă cinci. Buzatu lasă numaidecît la nouă. Tîrgul se încheie la opt și uneori chiar la șapte, după ce Buzatu a cheltuit destulă elocință; nu într'un fel volubil,

fiindcă nu e „stilul" lui, ci masiv și greoi, punîndu-și în valoare timbrul profund al vocii. Incercările cumpărătorilor de a se menține în prețul scăzut oferit la început, el le sfărîmă privindu-i sarcastic și vorbindu-le, de parcă i-ar lovi în cap cu niște ciomege: dă măi, haida măi nu te mai codi, e chilipir măi, îi trebue pîine măi că altfel n'ar vinde-o măi...

In felul acesta vinde Buzatu tot ce pot avea pușcăriașii de vînzare: bricege, bucăți de săpun, prosoape, cuie, oglinzi, pantaloni, pantofi, cravate și uneori lucruri din cele mai neașteptate. Așa de pildă, Buzatu a apărut într'o seară pe coridoare, puțin înainte de închidere:

— Măi care cumperi lemnul ăsta barosan?

El avea în mînă o bucată de lemn, furat pe semne de pe undeva. Era un mic butuc, numai bun să țină focul peste noapte. Domnul Niculae contrabandistul de portocale dela pivnița treia, l-a întrebat:

— Cît ceri pe el mă Buzatule?

— Un leu boierule, a răspuns Buzatu cu un aer suveran, svîrlind prețul aproape ca o sfidare. Știa că nu mai poate încape nicio tocmeală. Contrabandistul a scos portmoneul doldora de bani și i-a dat un leu, luîndu-și în primire lemnul.

In dimineața aceia cînd a intrat în camera noastră, Buzatu avea de vînzare un lucru deadreptul năstrușnic.

— Măi care cumperi un țigaret special cu femeie goală înăuntru? repetă și preciză el întrebarea, după ce ajungînd la sobă, făcu cu ochii ocolul celor prezenți.

Nae minorul, care era în partea cealaltă a camerii, sări numaidecît.

— Aha, țigaretul, exclamă el plin de bucurie, lăsînd să se înțeleagă că avea cunoștință de existența acestui obiect. Și se apropie de Buzatu, cu ochi strălucitori. In afară de Nae care nu era decît servitorul camerii și dormea la minori, nevenind decît dimineața pentru curățenie, se mai aflau atunci acolo: Bella falșificatorul de bani, Stoenescu comisarul devenit spărgător, Florescu omul misterios care știa pe dinafară codul penal, Dumitrescu, studentul legionar de pe Griviței care trăsese cu revolverul în chiriașul tatălui său și David desenatorul bandei de falșificatori.

— Ce țigaret e ăla măi? îl întreb din colțul meu pe Buzatu, cu aierul unui eventual cumpărător. Buzatu e greoi, dar Nae cînd aude această întrebare sare în sus și începe să se agite.

— Un țigaret special, spune și el. Și repezindu-se, ia țigaretul din mîna lui Buzatu și mi-l aduce. E un țigaret obișnuit, scurt și lătăreț, cam cît degetul mic al unei mîini. E făcut din materialul acela gălbui care imită chihlimbarul. Gura îi e murdară și îmbîcsită de negreală de tutun. Se vede că s'a fumat mult cu el.

— Uită-te pe aici, îmi spune Nae.

In corpul țigaretului, pe una din laturi, se află, mult mai mică decît un bob de mazăre, o lentilă minusculă. E, în culoarea galbenă

a ţigaretului, un mic strop bulbucat şi incolor. Dacă îl potriveşti în dreptul pupilei, aşa cum îmi arată Nae, privirea pătrunde în interiorul ţigaretului, unde scăldată într'o lumină de soare de n'amiezi, se află o femeie complet lipsită de veşminte. Ea stă în picioare, cu faţa spre cel care o priveşte, încadrată de un peisaj sălbatec, de stînci şi de copaci. Alături de ea se află un cîine uriaş pe care îşi sprijină o mînă. Corpul acestei zeiţe e subţire şi suplu ca al unei femei moderne şi ceea ce întăreşte mai mult această impresie, e părul pe care îl are tuns cu breton, acoperindu-i jumătate din frunte şi dîndu-i un aer monden, aproape frivol.

Cît de mare era această imagine şi pe unde fusese introdusă în ţigaret, nu se vedea şi nu se putea şti. Pe semne că era lucrul migălos al vreunui puşcăriaş care păstra secretul şi tehnica fabricaţiei.

— Cîte parale ţigaretul, măi Buzatule?

— Doişpe lei, răspunse el, scurt.

Buzatu se afla într'una din acele dispoziţii cînd arunca preţurile ca pe o sfidare. Aşa mi se păruse mie cel puţin. Fiindcă Nae care se afla în dreapta mea pe pat, cînd mă văzu că duc mîna spre buzunar fără să scot o vorbă, începu să-mi şoptească precipitat: opt lei, dă-i opt lei că-l lasă cu atît.

Faptul că se găsea cineva care să cumpere ţigaretul, trezi numaidecît în cameră o mare emoţie şi un viu interes. Toţi îşi lăsară ocupaţiile de pînă atunci, privind atenţi spre colţul unde avea loc tîrgul.

— Opt lei, dă-i numai opt lei, continua să-mi şoptească Nae, tot mai alarmat, ca în faţa unui om căre e gata să comită, cu bună ştiinţă, o greşeală de neiertat. Dar Buzatu se apropia, masiv şi zdrobitor, faţă de tentativele disperate ale lui Nae. El privi stupefiat cum îi înmînai fără nicio vorbă cei doisprezece lei ceruţi. La prînz duse vestea în toată închisoarea că Buzatu a vîndut ţigaretul fără tocmeală şi pînă seara la închidere a tot vorbit despre întîmplarea aceasta ca de un lucru care, în memoria lui cel puţin, avea să rămînă de pomină.

In memoria mea, aveau să rămînă de pomină zilele şi nopţile care au urmat. In clipa în care cumpărasem ţigaretul, mai mult din simpatie pentru Buzatu, fusesem departe să bănui rolul, fantastic aproape, pe care el avea să-l joace în viaţa prizonierilor dela prinţa numărul cinci. Dureroase şi abjecte în acelaşi timp, groteşti şi tragice în orice caz, fură evenimentele care urmară în camera noastră, din clipa în care ţigaretul îşi făcu apariţia.

Deabia se depărtase Buzatu, şi vocea lui se mai auzea pe coridor: Măi care ai de vânzare... cînd David, deobicei palid şi taciturn, îşi îndreptă ochii spre mine şi întinse mîna:

— Eşti bun să mi-l dai puţin?

David purta în fiinţa lui o mare tristeţe şi amărăciune. Avea mîini frumoase şi albe, ca de fată. Se spunea că avea mult talent

pentru desen şi că el crezuse că are să ajungă un mare pictor. Acum, se afla condamnat cu ceilalţi falşificatori, fiindcă le desenase modelul hîrtiilor de o mie de lei. Nu vorbea cu nimeni, şi de pe patul lui privea totul cu nişte ochi albaştri, a căror culoare nu se potrivea deloc cu închisoarea. Acum, privea imaginea dinăuntrul ţigaretului. Privea atent, minuţios aproape. Mîna lui se mişcă de cîteva ori în aer, caşicum ar fi vrut să mîngîie ceva.

Dar alături de el se afla Bella, bătrînul, şi acesta îi ceru ţigaretul în ungureşte. David i-l întinse tăcut şi cu fruntea mai amară încă. La început Bella privi sforăitor, sgomotos, aşa cum îşi bea uneori cafeaua. Dar după cîteva clipe icni parcă de un nod pus în gît, faţa sbîrcită i se înegri mai mult şi colţurile gurii i se lăsară în jos, caşicum ar fi trebuit să i se prelingă pe acolo nişte bale. Aceasta fu expresia pe care o căpătară cei mai mulţi dintre puşcăriaşii care cerură ţigaretul să privească. Lui Nae îi sticleau ochii grozav, iar faţa lui Stoenescu căpătă o strălucire de fochist de locomotivă, el rîse sardonic şi spuse o mulţime de porcării.

Dar omul asupra căruia ţigaretul avea să producă o impresie cumplită, făcînd în el adevărate ravagii, nu sosi decît către ora prînzului, cînd se dădu drumul celor care lucrau la ateliere. Savu avea vreo treizeci şi cinci de ani, o siluetă deşirată de vlăjgan, şi o faţă slabă şi gălbejită, veştedă de foame şi de necazuri. Dintre toţi prizonierii suportase cel mai rău închisoarea. In cei doi ani de cînd se afla închis, părul i se rărise într'un fel macabru, iar dinţii îi căzuseră aproape toţi. Vorbea morfolit, dintr'o gură ştirbă şi scofîlcită de babă. Era cel mai demoralizat şi mai prăpădit dintre toţi puşcăriaşii. Aceştia aveau pentru el oarecare consideraţie şi compătimire.

In libertate, Savu fusese dirigintele unui oficiu poştal dintr'un oraş de provincie. Ehe!... făcea el un gest care părea că rezumă prăbuşirea unui imperiu, în timp ce ceilalţi îl priveau muţi de admiraţie. Şi toţi îşi dădeau seama ce fusese viaţa lui Savu pînă la închisoare. Diriginte al oficiului poştal. Făcuse parte din cele cîteva notabilităţi ale oraşului. Avea fotografii de pe vremea aceia. Un băiat frumos, îmbrăcat elegant. Freză impecabilă, cravată papion. Seara cînd ieşea în centru, fetele... Şi cucoanele care veneau la oficiu cu scrisori... Brusc, această existenţă fusese curmată şi Savu aruncat în închisoare, pe doi ani şi jumătate, pentru o lipsă în cassă de numai treizeci şi şapte de mii, spunea el. Şi totul nu fusese decît o lucrătură a unor duşmani pe care visa să se răzbune, la liberare. Dar pînă atunci Savu se scofîlcise, năruindu-se treptat, ca un mal, ros de apele murdare ale mizeriei. Nimeni din cei cu care petrecuse, nu-l mai ţinuse minte şi nu venise să-l vadă.

Acesta era omul căruia ţigaretul lui Buzatu îi fusese parcă predestinat, să-i aducă aminte, în mod dramatic, timpurile fericite de odinioară.

Deabia intrase în cameră grupul celor care lucrau la ateliere, că Nae se şi repezi cu vestea:

— Ia să vedeţi ce ţigaret a adus Buzatu şi l-a cumpărat dumnealui. Printre primii care se apropiară, fu şi Savu.

— Tii!... făcu el deodată, picantă damă domnule!

Savu găsise în vocabularul lui de fost băiat levent, un calificativ destul de just. In adevăr, cu tot peisajul rustic şi caracterul clasic al compoziţiei, era ceva picant în femeia din fundul ţigaretului. Poate din pricina bretonului...

— Mersi, îmi înapoie Savu ţigaretul, politicos şi manierat. Şi scoase de sub pernă castronul soios, să mănînce. Dar după masă, în timp ce ceilalţi se pregăteau să se întoarcă la lucru, el se apropie din nou de mine:

— Eşti bun te rog să-mi mai dai puţin chestia aia, numai puţin? Şi surîdea politicos din gura-i lipsită de dinţi.

— Aa, ee, aa, domnu Savu... îi făcură puşcăriaşii galerie, văzîndu-l iarăşi cu ţigaretul. Clopotul care suna intrarea în ateliere, îl smulse cu brutalitate din contemplare. Seara, el se întoarse dela lucru, mai însufleţit ca deobiceiu. O flacăre mică îi pîlpîia în priviri. Şi uneori îşi mişca buzele, de parcă ar fi vrut să se lingă pe ele. De peste paturi, mă întrebă:

— Mi-l dai să fumez o ţigare cu el?

Puşcăriaşii, făcură iarăşi cor. Savu se prefăcu şi el la început, că nu-i interesat decît de laturea „picantă" a chestiunii.

— Faină damă, n'am ce zice, rostea gura lui ştirbă, cu un aer care vroia să fie cinic. Uite una ca asta am să-mi iau cînd o să mă liberez. Mai întîi, am s'o pun să se spele bine...

Toţi cei de faţă făcură haz mare. Savu răsuci o ţigare şi vîrînd-o în ţigaret, începu să o fumeze, dîndu-şi ochii peste cap, mimînd grotesc o mare voluptate şi făcînd aluzii la femeia dinăuntru.

Dar după apelul de seară cînd furăm încuiaţi în cameră pînă a doua zi şi începu noaptea lungă şi grea a Văcăreştilor, Savu aprinse o nouă ţigare şi încetă să glumească. Legat la cap cu un fular soios, în formă de turban, să nu răcească peste noapte, aşezat în pat cu picioarele îndoite dedesubt, el fumă cu pasiune şi desnădejde, trăgînd fumul pînă în fundul plămînilor. Apoi, potrivind ţigaretul în lumina lămpii de petrol, el supse cu pupila ca pe un haşiş vizual, imaginea femeiei dinăuntru. Tăcut şi palid, nu mai făcea niciun fel de aluzie. Ceilalţi puşcăriaşi, îl priviră şi ei tăcuţi. Apoi, ca pe o porţie comună de fericire, îşi trecură unii altora ţigaretul şi fără nicio vorbă îl potriviră în dreptul ochiului. El ajunse din nou la Savu şi însfîrşit se întoarse la mine, făcîndu-mă să simt că sunt proprietarul unui teribil paradis artificial.

Ţinut în podul palmei, ţigaretul nu avea nimic neobişnuit, era un obiect banal, în a cărui materie amorfă nu ai fi putut bănui că se află un lucru atît de tulburător şi de neaşteptat, un peisaj întreg şi o femeie goală, în toată înălţimea şi frumuseţea ei. Era mai ales

de necrezut că o astfel de imagine îşi poate face apariţia, oricare ar fi fost procedeul, acolo, în lumea aceia de puşcăriaşi descompuşi, cu respiraţii otrăvite şi fetide, acoperiţi de jeg negru şi de cocleala verde a morţii. Şi ceea ce părea cu totul absurd şi miraculos, e că imaginea aceasta, cu tot ce era ea în stare să evoce în închisoare, teribilele voluptăţi ale libertăţii, putea fi ţinută în cel mai strict secret, închisă în obiectul atît de mic şi de neînsemnat al ţigaretului.

Un obiect oarecare, mai mic decît o furculiţă sau un briceag. Dar îl puneai la ochi, şi ca de pe ecranul unui cinematograf, un peisaj plin de detalii şi o femeie goală îţi surprindeau privirile, obişnuite numai cu aspectele sordide ale închisorii: zidurile leproase, hîrdaiele de murdării, convoiul puşcăriaşilor tremurînd în ploaie şi frig, aşteptînd să li se împartă mizerabila ciorbă.

Nopţi nesfîrşite, pînă ce am plecat din închisoare, prizonierii de la privinţa cinci, au visat, au fumat şi s'au chinuit cu ţigaretul adus într'o dimineaţă de Buzatu. Pînă la prînz, David falşificatorul, îl ţinea între mîinile lui de fecioară şi îşi potrivea în dreptul lentilei, ochii albaştri, singura culoare necenuşie şi nemurdară din toată închisoarea. Ca şi în prima zi, el îl trecea bătrînului Bella, vorbind ungureşte. Unul avea o tristeţe elegiacă şi amăruie de tînăr, altul o tristeţe concentrată şi neagră, de bătrîn. Veneau apoi la rînd toţi ceilalţi.

La prânz, se mai glumea uneori şi se mai spuneau porcării. Dar seara, ţigaretul nu mai era decît prilej de visare sau de chin. Era la începutul lui Aprilie şi se vestea primăvara. Pe lîngă zidurile umede ale închisorii, începuse să încolţească primele fire ale ierbii. In camera în care nu se aflau decît cîteva linguri, cîteva saltele de paie şi cîteva castronaşe, alături de bocanci vechi şi de haine rupte, soioase, ţigaretul avea o strălucire ca de fosfor şi cu teribila imagine pe care o cuprindea, trecea din mînă în mînă, pe rînd, la toţi puşcăriaşii.

— Ia mai dă, să o mai văd şi eu puţin, măi frate-miu.

— Una ca asta... ehe!... una ca asta, oftau ei. Cînd o fi să ne liberăm... Dar toţi erau mai mult nişte spectre, nişte umbre omeneşti.

Seara, după ce suna stingerea, ţigaretul îi revenea lui Savu, cel mai înverşunat consumator al imaginei dinăuntru. După ce paşii rondului se depărtau şi ceilalţi puşcăriaşi adormeau pe rînd, Savu îşi întocmea din mahorcă sau din chiostecuri, o ţigare pentru marea lui visare. Lumina lămpii traversînd ţigaretul, ducea în el, pînă în fundul oaselor roase de carii, fiorii sublimi cărora le revine marele merit de a fi perpetuat în lungul milenilor, speţa umană. Savu se lăsa zguduit de ei, ca de un curent electric care l-ar fi electrocutat.

Vreme îndelungată, pînă ce aerul din cameră se prefăcea într'o miasmă din pricina respiraţiilor stricate, iar noaptea de afară nu mai era decît un vaer de cucuvele prin care şi mai sinistru se auzea strigătul santinelelor: numărul unu, bine... fostul diriginte al oficiului poştal rămânea într'o contemplare, ce începea să se asemene cu demenţa. Luînd uneori ţigaretul de la ochi şi aşezîndu-l în podul palmii, Savu îl privea perplex, interzis. Era de nepriceput cum în bucata

aceea de material opac poate sta o imagine atît de tulburătoare, atît de completă, scăldată într'o lumină care curgea parcă dintr'un tavan cu sute de becuri. Savu măsura țigaretul între degete, îl răsucea pe o parte și alta, uneori parcă încercînd să-l sfărîme pentru a ajunge la femeia dinăuntru, și iar îl punea la ochi, continuîndu-și minute lungi infernala contemplare. Intr'un tîrziu capul lui căpăta o expresie de parcă ar fi vrut să și-l sdrobească de pereți. Năuc, el făcea cu privirea ocolul camerii, apoi se culca dintr'odată, cu un gest hotărît și plin de revoltă. Și nu i se auzea decît oftatul greu, de vită înjunghiată:

— Of, Doamne, Doamne!

— Cu-cu-veau, Cu-cu-veau, îi răspundeau de afară, cu macabră promptitudine, sfintele nopților văcăreștene, singurele spirite care vegheau somnul blestemat al pușcăriașilor.

— Cu-cu-veau, Cu-cu-veau!

— Număru unu, binee...

GEO BOGZA

LA RĂSPÎNTIE

Cînd a apărut în ușă, ca desprinsă dintr'un cadru, în rochia de tafta roz, lungă și înfoiată cum erau rochiile de demult, i-a întîlnit numaidecît, subt pleoape grele, privirea sfredelitoare și parcă... cu îndoită expresie. Din gară chiar, cînd s'au întîlnit întîia oară, au atras-o ochii lui. O întîlnire cam ca 'n „Ana Karenin", și-a zis în primul moment dar a aflat îndată că bărbatul care a țintuit-o cîteva clipe sub focul privirilor, în timp ce Radu se preocupa de bagaje, era... bărbatul Luciei. Cîte luni să fi trecut de-atunci, de cînd s'au întîlnit întîia oară? stă Adina și se socotește. Pe urmă iar își aduce aminte...

„Așa dar bogăție, notorietate", a înțeles din capul locului că viața Luciei se transformase între timp. Iar cînd Baby Serghi s'a apropiat de ea, triumfător întrucîtva (era doară sărbătoritul zilei), s'a întrebat cu ușoară îndoială: „Oare și dragoste? Să-i fi revenit Luciei chiar toate noroacele?".

De ce s'au abținut atîta timp, ca și Lucia, să se mai întîlnească? Și'n timp ce, ca să se așeze pe-o canapea, își desfăcea cu aceeași grație de portret faldurile bogate, se încrunta ca să-și aducă aminte:

— Dar, cine ar fi crezut?

Ușor îmbătată de luxul înconjurător, conversa vioi:

— ...Mărturisesc, după emoțiile bacalaureatului, o bucată de vreme mi-a fost silă de tot ce implica concentrare, efort, de tot ce nu era simplă curgere de viață...

— Și te-ai grăbit să te măriți? In timp ce Lucia își ducea viața ei activă...

— Cam așa ceva...

— Și'n timpul ăsta v'ați pierdut din vedere.

— Pînă cînd întîmplarea deunăzi în gară, precum știi, ne-a adus față'n față...

— Cînd ați simțit că vă iubeați totuși, — o tot descosea Baby Serghi.

Iar cînd s'au așezat la masă, amîndoi alături, lumînările arzînd tainic în sfeșnice de argint, după ce a fost stins candelabrul mare de deasupra:

— Dacă admitem metempsicoza, dumneata, în altă viață, presupun c'ai fost... chinezoaică.

— Pînă'ntr'atîta de resemnată, pînă'ntr'atîta de fără dorinți îți apar? Dar ce vei fi fost dumneata? a întrebat ea curioasă.

— Condotier, uliu, pasăre de pradă... Nu degeaba's aviator.

Peste tavan, deasupra, umbra candelabrului — o gamă de umbre, unele întunecate, dar altele lucind albe — se așternuse în chip de ghirlănzi, de pandantive, de cercei și de himerice blazoane. Și la fel luciau, ca niște bijuterii, ochii lui Serghi în care se răsfrîngeau focurile luminărilor din sfeșnice.

Pînă către sfîrșitul mesei, n'ar putea recapitula vorbă cu vorbă toate etapele conversației (băuse între timp vin mult, șampanie, licheur, — așa a băut toată lumea în cinstea lui...), i-a șoptit în cele din urmă:

— Nu sînt frumos, frumos, dar cine mă cunoaște de-aproape, inevitabil, mă iubește. Nu crezi?

Și ciudat! aserțiunea aceasta nu i s'a părut naivă ori prezumțioasă, cum i s'ar fi părut la oricare altul, ci doar încredere bazată pe cunoaștere de sine, simplu adevăr.

— Dar Lucia? s'a trezit ea atunci că întreabă, puțin cam ca'ntr'un vis.

— Ah, Lucia. Mereu, Lucia. Peste tot, Lucia, a zis el.

Nu, Adina n'a mai întîlnit pe nimeni să-i semene. Arzînd și împrăștiind căldură. Și dela prima întîlnire, din gară chiar, cînd a condus-o frumușel la braț, în timp ce Radu și Lucia veneau în urma lor cu hamalii, parcă l'ar fi cunoscut decînd lumea.

— Pleci iar? se arăta el mirat atunci în gară cînd ea i-a spus că peste cîteva zile pleacă la Constanța. Te plimbi mereu după cum înțeleg. Intîi la munte, pe urmă la mare, pe urmă poate că iar la munte... Și, probabil, ca păsările cerului, veselă, liberă? Probabil, de cele mai multe ori, fără... domnul Radu?

— Da, nu se poate spune că aș fi chiar un om serios, serios, a încuviințat ea.

Așa au stat de vorbă cînd s'au întîlnit întîia oară.

Iar cînd să se despartă, pe peron, Lucia i-a poftit la petrecere.

— Pentru performanța lui Baby. Ca să-l sărbătorim pe Baby, le-a explicat ea, a fost vizibil! cu drag mare.

Dacă admitem metempsicoza, atunci, da, pasăre de pradă ori condotier — a recunoscut doară singur! —trebuie să fi fost. Ori poate că după felul cum își pironește uneori privirea să fi fost — de ce nu? — un hipnotizator. De ce nu și un înșelător de inimi? Un Caliostro, poate?

Cum stă cufundată adinc în fotoliu și cu mîinele căpătîi în odaia de care se simte ea mai mult legată, poate pentrucă altădată cu orizont deschis asupra unui parc secular dar căreia i s'a înălțat de cîtva timp o casă drept în față, iarăș și iarăș își aduce aminte... Revede cu un fel de desnădejde în cele din urmă, ca și cum de azi încolo și-ar lua adio dela astfel de recapitulări duioase, și o zi de

vară între multe altele pe care le-au petrecut dela o vreme laolaltă. Cum au fost odată primiți, toți patru, unde? stă să se întrebe. Poate că în vreo insulă din Polinezia, undeva unde se menține raiul pe pămînt? Și parcă nici gazda, mititică, dulce și bătrînă, n'ar fi fost om obișnuit, ci parcă răsărit dintr'o viață patriarhală de mult apusă, își zice. O amiază de vară străbătută de pale scurte de vînt, cînd, toropiți de căldură, au sosit ei tîrziu asupra prînzului:

— Sîntem flămînzi bunicuță, o să te păpăm și pe mata de vie dacă nu ne dai repede de mîncare, a declarat Serghi, vesel și nerăbdător ca un copil, dela poartă chiar.

In curte la umbra deasă a unui cais — era plină curtea cu caiși — masa fusese pusă cu oarecare trudă, farfuriile și cele trebuincioase fiind aduse tocmai din fundul casei și trecute pe urmă afară, una cîte una, pe-o fereastră. Cînd au sosit ei, cucoana cea bătrînă, la fereastră încă, trecea servitoarei ultimele servicii: un serviciu de salată cu sticluțele puțintel știrbite, un vas de ceramică bej cu flori... Iar cînd la urmă de tot a fost pus pe masă serviciul de scobitori — un trepied fragil cu fundițe albe și'n vîrf cu găoace de ou prinsă savant în plasă fină de croșet — din pom s'a desprins o caisă mare și răscoaptă (anume nu fusese culese caisele ca să vadă ei pomii încărcați) împroșcînd cu zeamă galbenă, portocalie, fața de masă imaculată, serviciul de salată, trepiedul cu scobitori... Dar numai bunica părea dezolată de întîmplare. Ei patru nu numai că, pentru atîta, nu s'au necăjit deloc dar din veseli cum erau, uitînd de foame, s'au înveselit și mai tare. După ce-au tras masa la o parte pe care au deretecat-o tot ei într'un minut, s'au cățărat pe urmă, care pe ce-au apucat, să culeagă din pomi caisele.

— Un moment, bunico. Altfel cad și altele, părea Serghi mai înveselit decît toți.

Se suise în vîrful unui scăunel înălțat și-acela pe un fotoliu de pai și dădea drumul fructelor culese în coșulețul pe care Adina de jos de subt pom îl întindea, ca să i-l apropie, cît putea mai sus.

— Mai încet! nu mai pridide a ea să-l urmărească. Și-și strîmba gîtul ca să înalțe coșul.

Din cînd în cînd vîntul deschidea tuneluri în frunzișul des de deasupra descoperind cerul adînc, ars de soare. Umbrele frunzelor se clătinau în același timp distinct, una cîte una, peste brațele cu mînicele dela cămașă suflecate, peste obrajii bronzați, peste părul negru puțintel răsfățat. Din vîrful scăunelului Baby declama:

„Prin ierburile crude,"
„Subt cerul fără fund"
„S'aude"
„Un bîzîit profund"

„Și pînă la amiază"
„Pămîntul încropit"
„Vibrează"
„Adînc și liniștit."

Ori deunăzi cînd i-a spus că vrea să se despartă de Lucia, revede ea încă o seară de petrecere. Scena îi sticlește o clipă plină de grație și parcă privită din afară, cu ochiu străin, cu plăcere obiectivă de spectator. Rochia de tafta, aceeași rochie înfoiată, și-a oprit mișcarea de pendul, tulul roz a alunecat în același timp de pe părul blond pe umerii albi... și a stat un moment țeapănă în fața oglinzii, ca un potir răsturnat.

— De cînd te așteptam! i-a zis el cum ca, după ce a sosit tîrziu, zăbovea încă pe-o sală, singură în fața oglinzii. Și pentru moment nu s'a putut împiedica să nu fie adînc mulțumită că fusese așteptată cu nerăbdare. Dar își aducea aminte cum a protestat mai încolo, cînd au dansat împreună.

— Baby, Baby... Sînt mai cinstită decît crezi, Baby. Și te rog numaidecît să mă lași undeva, oriunde... Te rog.

Da, Baby Serghi i-a spus lămurit atunci că vrea să se despartă de Lucia și c'o vrea pe ea, Adina. I-a spus lămurit. Pe urmă, bineînțeles, că ea s'a cam ferit de el. Iar de două zile la telefon Luciei, cum Lucia îi reproșa c'o ocolește, i-a spus în față:

— Noi, nu trebuie să ne mai vedem...

Nu și-a pus în ajun și nici de dimineață părul pe bigudiuri ca să nu fie ispitită să se ducă la întîlnire, și stă acuma numai în capot și'n papuci de casă așteptînd parcă ceva — ce? — ușor înspăimîntată. Din cînd în cînd își scoate din papuci picioarele goale și-și privește, unul cîte unul, degetele. Nu, n'o să știe niciodată Baby Serghi cît sînt de frumoase picioarele ei. Și nici cît e de mătăsos și de moale părul ei cînd e lăsat s'alunece liber, așa ca acum, — își trece ea degetele prin păr răsfirîndu-l. „Regarder sa vie comme du milieu d'un rêve"... Liberează-te! trăește-ți viața! Renunță la prevederile cuminți, la sentimentele generoase. Fiecare — nimeni nu poate îndrepta nimic — cu soarta care i-a fost hărăzită! se simte pe de o parte îmboldită, cu toate că nu se clintește din fotoliu, să alerge la întîlnire. Dar revine singură. Să recitească „Ana Karenin" — pentru ce s'a străduit doară să cugete lucid Tolstoi? — își întoarce gîndul la cartea din poală pe care a luat-o cu intenție din bibliotecă. „Tous les bonheurs se ressemblent, mais chaque infortune a sa physionomie particulière". Oare așa să fie? o captivează primele rînduri. Dar, după cîteva pagini, simte cum cearta dintre soții Oblonski n'o mai interesează și renunță pentru moment la lectură. Subt influența Anei Karenin, totuși, închizînd și deschizînd de mai multe ori, mașinalicește, cartea, stă pe urmă și cîntărește adînc totul. Pentru ceeace ar atrage după sine, pentru ceeace ar implica o consimțire ca mustrare de conștiință, știindu-i pe alții că suferă, și,

inevitabil mai tîrziu — de ce să nu spue lucrurilor pe nume? — pentru ceeace ar implica ca dezamăgire (Baby este doară — recunoaște o lume — un om fermecător, da, dar și ușor înflăcărabil, capricios, schimbător...); da, de ce n'ar fi mai bine să păstreze intactă o iluzie, să rămîie cu regretul a ceeace ar fi putut să fie, cruțînd în același timp și fericirea altora? Cu puțină bunăvoință o pasiune, orice pasiune, se poate transforma. Înțelegere dulce? Prietenie ușor înflăcărată? Izvor nesecat de vis și de înălțare? Oare ce înfățișare ar lua cu timpul dragostea lor? Și încet, încet, să-i facă, poate, pe Radu și pe Lucia, să înțeleagă sentimentul acesta nou...

Dar tresare cînd, neașteptat ca o veste, o coală mare de jurnal e înălțată de vînt și aplicată o clipă, ca ținută de-o mînă, pe fereastră. Semn rău? Ce să fie oare? Un jurnal înălțat de vînt pînă la etajul patru? Furtună mare, poate? Altădată din odaia aceasta cînd se apropia de fereastră știa cum e afară, își aduce aminte cu necaz cum se stîrneau și tresăltau în furtună, toate ca una, coroanele copacilor. Intre ziduri și între case! se simte ca un moment nenorocită că stă la etaj. Dar după ce ascultă cîtva timp atent vîntul, cum izbucnește cînd și cînd muzical și ca trecut prin jghiaburi, se mai liniștește. Altfel s'ar sbate ferestrele, altfel ar fi casa cît de cît împresurată, dacă ar fi furtună. Pentru atîta, nu! n'are de ce se teme.

— Plec mîine într'un raid periculos. S'ar putea să nu mă mai vezi, i-a zis el cînd s'au întîlnit întîmplător în ajun — nu se mai văzuseră de vreo săptămînă — la o cunoștință comună. Plec chiar dacă-i furtună. Afară dacă, în caz că-i vreme rea, vii să mă reții... Și presimt c'o să fie furtună.

— Pleci chiar și noaptea? s'a prefăcut ea că nu-l ia în serios. Dar el i-a confirmat cu toată seriozitatea:

— Da, chiar și noaptea, dacă nu vii... Pînă la opt te aștept.

Dacă ar suna la telefon? Să afle dela Lucia dacă într'adevăr pleacă? îi vine în gînd cînd pe fereastra dela birou, unde a trecut să-și caute o țigară, vede la hotelul de peste drum fîlfîind tare un steag. Dar cînd să pue mîna pe receptor își aduce aminte. Ce i-o fi venit deunăzi s'o prevină pe Lucia? Și, contrariată, după ce-și aprinde țigara și renunțînd să mai citească pune cartea la loc în bibliotecă, se întoarce în aceeași odae. Bun! își zice cînd, după ce se așează la loc în fotoliu, i se aduce o cafea.

— Cum e afară, Ileano? o întreabă pe femee, cînd să iasă pe ușă.

— Cum să fie, dudue? Toamnă...

— Nu-i furtună?

— Să mă duc să văd?

— Nuuu...

— ....Te păstrezi pentru Radu? Il iubești chiar atîta. Și eu care aveam impresia că nu l-ai iubit niciodată! i-a mai zis el tot aseară, rîzînd răutăcios. Iar o șuviță de păr îi alunecase puțin pe frunte

cînd s'a aplecat să-i șoptească, nu departe de Lucia, de Radu și de încă altă lume.

— Da, tactică de cuceritor. Să împresori femeea ca pe-o cetate cum scrie la carte, s'a împotrivit ea cînd s'au putut trage de-o parte și-au fost un moment singuri.

— Dar de mine să știi că ascultă toate femeile! i-a mai șoptit ei jumătate glumind, jumătate amenințător. Se juca în același timp, cum stăteau lîngă o fereastră, cu ciucurii dela perdea. Ceva de neuitat în felul cum netezea unul cîte unul ciucurii, a băgat ea de seamă și cît îi erau de frumoase mîinile. Dar nu s'a lăsat impresionată:

— Să înspăimînți la nevoe femeea, s'o sugestionezi, tot ca la carte. Cunosc procedeele...

Iar mai încolo, serios:

— Vei fi dumneata egoist și îndărătnic, dar... să știi că și eu sînt egoistă și încăpățînată.

Zidul din față, cum stă iar neclintită, nu se mai zărește decît ca o pată neagră și, la fel, din odăile celelalte prin ușa deschisă nu mai străbate lumina de zi. In întunerec pe urmă, cînd ascultă iar atent, dintr'odată vîntul nu i se mai pare dulce și inofensiv și venit de departe ca un cîntec grav de orgă ci, vîjîind sinistru, pare să se fi întețit între timp. Și dacă totuși viața lui e în pericol? se sperie ea cînd aude odată vîntul în fereastră clănțănind prelung și gemînd pe urmă stins, cum ar geme cineva obosit de moarte, cum i-ar clănțăni cuiva de spaimă dinții.

— Ileana, Ileana... Du-te și vezi cum e afară, Ileana.

Și'n același timp îi fuge gîndul la Lucia, se simte înfrățită cu ea în gînduri, ca pe vremuri. La fel o fi pîndind și ea, dela vreo fereastră, vremea. La fel o fi tremurînd pentru viața lui, își zice. „Intotdeauna ne vom iubi noi așa, Adina?" îi revine o întrebare dedemult cînd ea și Lucia erau niște fete neștiutoare, iar prietenia între ele izbucnise și crescuse ușor înflăcărată. „Lucia, Lucia! își aduce aminte cum o chema atunci în orice clipă. „Unde ești Lucia? Fără tine nu merg, Lucia. Vino să învățăm împreună, Lucia." Erau nedespărțite!

Cum au stat ele într'o noapte la pension — n'a mai cunoscut de-atunci pe nimeni, trebue să recunoască, care să viseze cu ochii deschiși ca Lucia — da, cum au urmărit ele dela fereastră, întîi viorie iar pe măsură ce apăreau stelele tot mai transparentă, noaptea. „Ca niște ochi la pîndă!" i-arăta Lucia, jurîmprejurul curții pătrate, ferestrele cîtva timp luminate. Iar mai încolo gata amîndouă să se sue în pat, tot Lucia, cum o simțise că se înfioară, o liniștise: „In fond, noi sîntem cele care pîndim. Pîndește cel care stă pitit în umbră, nu cel care se expune vederilor în lumină". Iar cînd s'au stins curînd luminele și la celelalte dormitoare: „Și, cu toate că sîntem atîtea laolaltă, totuși în clipa asta îndărătul ferestrelor și'n întunerecul din odăi, e foarte probabil că fiecare, profesoară ori elevă, să se simtă singură. Singură fiecare cu bucuriile, cu

durerile, cu visurile ei... Nu crezi? Și poate că numai nouă două, ție și mie, Adina, ni-e dat în clipa asta să ne împărtășim, nestingherite de nimeni, gîndurile." „Ca niște clopoței, vezi?" i-a arătat mai încolo cum se sbăteau și luciau delicat subt stele niște plopi argintii. „Ca o dantelă!" a mai zis despre niște zorele care-și proectau umbrele mici într'un loc pe trotoarul dimprejurul curții. Pînă către ziuă au stat ele atunci treze, chiar după ce s'au suit în pat, hotărîndu-se greu să adoarmă pe o noapte atît de frumoasă. Iar cînd n'au mai stat de vorbă — dindărătul paravanului s'ar fi putut trezi și sora pusă acolo de straje — peste cărăruia dintre paturi își strîngeau din cînd în cînd, ca să se simtă aproape, mîinile. Cum de a uitat toate aceste? Da, cum? se miră singură. Și oare de dragul Luciei n'ar trebui ea să alerge acum, să împiedice poate — numai dacă n'ar fi prea tîrziu! — o nenorocire?

— E furtună mare, dudue! apare Ileana și spune.

Nu-i timp de pierdut. Dintr'un moment într'altul s'ar putea ivi și Radu, aleargă ea să se îmbrace.

— Repede, Ileana!

Și'n timp ce se piaptănă, Ileana îi scoate din garderob taillerul, din dulăpiorul de lîngă pat pantofii... Ce bine că-i ordonată, că-și pune lucrurile în același loc cînd se desbracă, că și le perie cînd vine din oraș, își zice.

— Mai repede, Ileana.

— Ce s'a întîmplat, dudue?

— Ce să se întîmple? își încetinește ea un moment mișcările, pentru Ileana.

Și cu un taxi ieșit în cale aleargă pe urmă, prin ploaie și furtună mare la aerodrom.

— La aerodrom? s'a cam mirat șofeurul.

Intîi Ileana iar acuma, poftim! pînă și șofeurul ăsta străin pare intrigat, își zice. Da, și el și Ileana par să-i fi ghicit, ca din vîrful unor antene, neliniștea. Așa dar e vizibilă îngrijorarea ei pentru oricine! interpretează ea, poate că totuși fals, ușoara mirare a șofeurului.

O pisică neagră a svîcnit de undeva, cînd să străbată trotoarul pînă la mașină; de pe raft, din dulapul cu rufe, au alunecat de dimineață, fără să le fi atins, niște cearceafuri, o năpădesc presimțirile rele.

— Oprește, șofeur...

Și se coboară cînd ajunge în dreptul unei biserici — o bisericuță cunoscută ei — pitulată în fundul unei curți. Iar după ce străbate anevoe, prin ploaie și'n întunerec, alunecînd de cîteva ori gata să cadă, curtea pardosită cu bolovani mari și colțuroși, aprinde în biserică lumînare și se închină o scurtă clipă. Cruță-l, Doamne. Nu mă pedepsi dacă am fost ușuratecă, rea și invidioasă. Pentru fericirea Luciei, pentru liniștea mea, se închină ea.

Dar cînd ajunge în cîmp, la aerodrom, nu prea știe cum să se descurce. Nu fusese atentă în ajun cînd el i-a explicat. Și stă un

moment după ce se coboară din mașină să se întrebe. S'o ia razna prin noroaie? Și măcar dacă și-ar fi luat o umbrelă... Dacă l'ar trimete pe șofeur, să se ducă el să întrebe? Și se sue la loc în mașină.

Pe șoseaua inundată și pe subt șirurile de lumini trec pe urmă cînd așteaptă, ca niște bolizi, mașini cu lume ieșită la plimbare. Pitulată în umbra confortabilă a limuzinelor, lumea aceea care circulă, da, nu pare să se sinchisească de furtună ori de ploaia care curge potop și nici de chinul pe care-l îndură ea. Ba mai degrabă pentru ceeace îndură, dacă ar ști cineva, oricine, ar desaproba-o. Cum a putut nădăjdui altfel? își frînge miinile cu desnădejde.

Iar cînd se întoarce șofeurul fără veste, izbucnește în plîns.

— Ai întrebat?

— Am întrebat, cucoană?

Și o bucată de vreme, șovăitoare, stă încă in drum, in timp ce ploaia cade neîntrerupt, — răsunînd, pic, pic, — peste copaci aproape; peste acoperămîntul mașinii de unde se scurge șiroaie: ori de-adreptul peste asfalt, adunîndu-se pe urmă toată și curgînd puhoi pe clinele șoselei. Incotro s'alerge acum? O hotărîre, totuși, trebuie să ia. De undeva trebuie să afle. Ar înebuni dacă n'ar ști chiar din seara asta.

— Unde mergem? se întoarce șofeurul și întreabă în cele din urmă.

Iar, după ce hotărăște să treacă pe la minister, peste apele subțiri dar neîntrerupte, răscolindu-le, se îndreaptă la șir cu alte mașini înapoi spre oraș.

Ce-or să spue cei dela minister cînd or vedea-o? S'ar putea s'o și cunoască cineva! Trebuie să fie plin ministerul, la ora asta, de lume! își zice. Ori s'o întrebe cine e? S'o întrebe cineva — de ce nu? — dacă-i nevasta lui? Ce și-o fi zicînd și șofeurul? revine și la șofeur, hărțuită un răstimp de preocupări mărunte.

— Nu, nu la minister! se răzgîndește cînd ajung în dreptul ministerului.

Să treacă întîi pe la ei pe-acasă. E mult mai simplu. Și mînată de un dor aprig și neînfrînat, dintr'odată nu-i mai pasă nimic. Fie ce-o fi! Numai dacă nu i s'ar fi întîmplat nimic, numai dacă l'ar găsi acasă! geme ea ușor.

— Ați spus ceva, coniță? chiar întreabă șofeurul.

Casa îi apare în primul moment, cînd coboară din mașină, cufundată în întunerec. Dar după ce se apropie, printre interstițiile jaluzelelor, observă sticlind pe ici pe colo, ca niște așchii delicate, raze de lumină palidă. Iar cînd se deschide ușa la intrare, peste zona de întunerec din odăile dela mijloc și dela stradă, se revarsă dinspre fund — dinspre sufragerie ori dinspre biroul lui? stă să se întrebe — lumină dulce și îmbietoare.

— Conița nu-i acasă, vine slujnica și spune.

— Dar domnu?

— Conașu-i acasă.

— Ce ușuratec ești! il mîngîie ea pe urmă cum îl găsește singur în casă. Dacă m'am speriat? își trece ea mîna în neștire prin părul lui, uitînd de Lucia și de lumea toată. Vezi, vezi în fond cît sînt de încrezătoare și de proastă? șoptește ea încetișor, cînd el încearcă să-i explice, abia revenită din lumea înfricoșerilor și a dezbaterilor generoase. Și cufundîndu-se într'o clipă de rătăcire — de-acuma fie ce-o fi! — în iadul dulce al bucuriilor interzise: Ana Karenin? se mai întreabă totuși. Dar tot ea se încurajează: De ce nu cineva cu inima mai ușoară?

SANDRA COTOVU

DIN ARTHUR RIMBAUD

CORABIA BEATA

Cum scoboram agale pe Fluvii înainte
Văzui că nu-s tîrîtă de nici-un otgonar:
Piei-Roșii beți de chiot îi luaseră drept ținte
Goi, pironiți la stîlpii spoiți, pe vre-un altar.

Sfidam nepăsătoare oricare echipaj
Purtînd flamande grîne sau alb bumbac englez.
Cînd fui, cu otgonarii, scutită de tapaj,
M'au slobozit torentele oricum să navighez.

Prin plesnetul mareelor, turbat,
Eu, alte ierni în somnul pruncici cerebrale,
Plecata-m! și Peninsule desprinse de uscat
N'au suferit harababuri mai triumfale!

Mi-aghezmuì furtuna trezirile marine
Și-am dănțuit mai sprintenă decît un dop, pe valuri
Rostogolind cadavre, — nopți zece și mai bine,
Ne-mai dorindu-mi ochiul nătîng al vr'unor faruri.

Mai dulce decît pruncilor acreala poamei crude
Pătrunse apa verde găoacea mea de brad,
Pîndind, de vin albastru și vărsătură, ude,
Cum se desprinde cîrma și ancorele-mi cad.

De-atuncea mă'mbăiară verzi poeme
Pe marea lactescentă de sideral un crop,
Azurul mistuindu-l, pe care, veșted hop,
Triști înnecați extatici descind din vreme 'n vreme.

Unde 'mpecingenind albastrul, brusc, delirele
Și ritmurile lente sub sclipătul luminii
Mai tari decît rachiul, mai vaste decît lirele
Dospesc codit ruginile amare-ale iubirii!

Eu știu plesnite bolțile de fulgere; știu strîmbi
Și'ntorși curenți și spart talaz; știu nopți ce nu
Sbucniră zori ca pe noroade de porumbi.
Și-adescori văzut-am ce Omul doar crezu.

Văzui în soare pete de mistice orori
Prelung iluminîndu-și jos, chiaguri viorii.
Asemenea actorilor de-antice comedii,
Și sări vibrînd în valuri ca 'n draperii fiori.

Eu am visat în noapte vîrteje de zăpezi:
Săruturi înspre ochiuri de mări suind ușor.
Neprinsă cercuirea 'n auz, de seve verzi
Și-albaștri zori, și galbeni, de fosfor cîntător.

Am urmărit cu lunile, ca niște herghelii
Isterice, furtuna 'n asalt nebun de stînci
Nebănuind ca tălpile seninelor Marii
Astmatice oceane să poată da pe brînci.

Știți? M'am ciocnit de necrezutele Floride
Smălțind prin ierburi piei de pantere cu pistrui
Și curcubee ca de frîne arcuite
Sub orizontul mării, spre turme vag verzui.

Văzui dospind mocirle: gigantice năvoade
Ce putrezesc aproape-un Leviathan în stuh
Și 'n larguri calme, ape surpate din văzduh
Și depărtări învîrtejindu-se 'n cascade!

Ghețari, sidef de valuri, bolți-jaruri, sori de-argint,
Impotmoliri hidoase în fund de golfuri rele
In care supți de ploșnițí șerpi monștri se desprind
Și cad, descolăcindu-și de crengi, miasme grele.

Aș fi voit să vadă și pruncii, poleit
Albastrul tot, cu aur de mrene cîntătoare.
Spume de flori plecarea mi-o binecuvîntară
Și să mă 'ntraripeze vînt tainic s'a grăbit.

Arar, de poli și zone sătulă mucenică
Vedeam prin legănarea ce-mi da suspinul mării
Ce palide ventuze și flori de-amurg ridică
Spre mine, femeiește lăsată 'ngenunchiării.

Peninsulă, pe malurile mele pendulînd
Harțag strident de păsări bălăi, și găinaț,
Pluteam simțind prin coastele scheletului plăpînd
Cum scoborau să doarmă de-a 'ndoasele 'nnecați.

Ci eu, pierdută navă prin plete submarine
Svîrlită de cicloane 'n eter pustiu de sbor
Cînd nici velele Hansei și nici un Monitor
N'ar ști carcasa beată de ape să-mi anine,

Eu, liberă, fumîndu-mi albastra 'nnegurare,
Eu ce treceam prin cerul roșcat ca prin pereți,
Ce duc, dulcețuri scumpe oricăror buni poeți,
Mucozități de-azururi și cruzi licheni de soare,

Eu, plută năzdrăvană purtind electrici colți
Semilunari, ce 'n urmă murgi hippocampi atrag,
Cînd Iulie surpase cu ritmuri de ciomag
In pîlnii arzătoare, ultramarine bolți,

Eu ce vibram la scîncete aduse zile'n șir
Din rut de Behemoți și Maelströmi, zeci de leghe,
Eternă mîncătoare de-albastre neclintiri
Azi jelui stăvilare din Europa veche.

Eu știu arhipelagul ostroavelor stelare!
Cu vast delir de ceruri pribegilor menit:
In noaptea lor ți-e somnul surghiunit,
Stol auriu de păsări, Vigoare viitoare?

Dar nu, prea mult am plîns. Mi-s zorile leșie
Și luna cît de cruntă-i și soarele de-amar!
M'au îmbuibat lîngorile iubirii de beție.
O, de-ar plesni găoacea-mi! O, mări înghite-m'ar!

De mai doresc vre-o apă din Europa-i poate
Intunecata baltă 'n amurgul cu iz jilav
Pe care trist, copilul cinchit la mal, sloboade
O luntre sveltă cum e în Mai un flutur firav.

Dar nu mai pot, scăldată de lincezeli, prelung
O, valuri! cărăușilor de grîne să vă fur,
Nici îngîmfări de steaguri și flamuri să străpung
Nici groaznice pontoane țintindu-mă să 'ndur.

ION FRUNZETTI

VARIAȚIUNI PE TEMA „LUCEAFĂRULUI"

Timpul scurs dela întîia publicare a poeziei *Luceafărul*, n'a putut micșora impresia adîncă pe care o produc asupra generațiilor de cititori, orizonturile vaste ale gîndirii filozofice și frumusețea imaginilor concentrate în versurile ei. Dimpotrivă, perspectiva istorică în care a apărut, desvăluie tot mai mult însemnătatea sforțării realizată de Eminescu, în cadrul sărac al poeticei romîne de pînă atunci. Pe o temă simplă, împrumutată din povestea lui Kunisch, autorul *Luceafărului* a țesut acea succesie de imagini și de cugetări, care vor face să vibreze, încă multă vreme, sentimente generoase, în agitarea unor probleme, pe cît de adînci, pe atît de insolubile.

Duelul omului cu absolutul și cu infinitul, a constituit, pe vremuri, lozinca poeziei și filozofiei romantice germane. Fixindu-și energic limitele aceluiași obiectiv, *„Luceafărul"* a putut condensa, într'un singur „caz", esența antagonismului dintre aspirație și realitate și toată amărăciunea zădărniciei luptei împotriva imposibilului.

In versificarea legendei dragostei dintre un nemuritor și o muritoare, Eminescu avusese înaintași și contemporani, care trataseră probleme similare, cu vădite accente filozofice. Dela apariția *Luceafărului*, se părea că isvorul temei secătuise și că nici o inspirație poetică nu mai tindea să reînoiască interesul unor idei și alegorii, care treziseră prin generații, odată cu amărăciunea îndoelii, fiorul setei de a străbate peste granițele posibilităților materiale de realizare.

Iată însă că, de foarte curînd, genul a găsit o nouă expresie, în opera unui talent subtil, în *Ondine* a lui Jean Giraudoux. Mai de mult, romanticul german de origine franceză, La Motte Fouqué, aflase cu povestea *Undine* un succes răsunător. El găsise motivul „undinei" la Theophrastus Paracelsus, care se inspirase, la rîndul lui, dintr'o veche legendă germană. Hoffmann, autorul cunoscutelor povești „fantastice", compusese o partitură muzicală pe libretul tras din legenda lui La Motte Fouqué.

Astăzi, după o lungă trecere de timp, Giraudoux reia motivul și îl dramatizează, strecurînd în țesutul lui ironia inefabilă și gustul amar al unei filozofii dezamăgite. Piesa în trei acte a scriitorului francez renaște legenda zînelor apelor, a acelor spirite cărora închipuirea populară le-a atribuit o viață veșnică.

Din flora închipuirilor medievale, apare nemuritoarea „undină", care închină stindardul dragostei și al nemuririi în fața însușirilor cavalerești ale cuceritorului Hans von Wittenstein. O lege misterioasă a firii vrea însă ca distanța planetară dela om pînă la creațiunea superioară a perfecțiunii și purității absolute, să nu poată fi redusă sau înlăturată și, de aceea, bărbatul nu se poate înălța pînă la transparența desăvîrșită și supranaturală a dragostei „undinei". El va plăti cu viața instabilitatea sentimentului omenesc și peregrinările lui pe urmele unei vechi iubiri, în care regăsește căldura slăbiciunii și imperfecțiunii ființei omenești.

Ca și în *Luceafărul* lui Eminescu, puterile supreme ale firii, aruncă și aici, în cumpăna sorții, greaua lege a destinelor deosebite și a separației ireductibile dintre om și închipuirile superioare ale aspirației sale, oprind contopirea tăriei imortalității, cu slăbiciunea structurală a afecțiunii omenești.

Prin căile tainice ale vieții spiritului se strecoară astfel, în concepția intimă a unui scriitor francez, esența filosofiei romantice germane. Umbrele lui Fichte, Schelling și Hegel, au săvârșit minunea de a obseda peste decenii și peste țări imaginația lui Giraudoux, spre a-i inspira esența aceleiași concepțiuni ce străbătuse versurile din *Luceafărul* lui Eminescu.

*
* *

Este o veche constatare că, atunci cînd asprimea vieții se face mai simțită, cînd legăturile materiale devin mai apăsătoare, spiritul caută să se libereze din lanțurile realității și să-și ia zborul spre ținuturile fără de sfîrșit ale visurilor noastre. Această tendință a compensațiunilor morale, pe care o încearcă în perioade neregulate omenirea, explică reușita legendei dramatice a lui Giraudoux și actualitatea, mereu vie, a *Luceafărului* lui Eminescu. Interesul pe care problema literară, suscitată de aceste lucrări îl conservă astăzi, mă determină să îndrept privirea cititorului spre cîteva exemplare similare concepute acum cîteva decenii și spre unul încă mai vechiu, al lui Goethe. Vom vedea că bătaia trecerii timpului, care tocește și suprimă atîtea opere ale creațiunii omenești, n'a putut altera frăgezimea temei acestor opere poetice.

*
* *

Scriitorul german Hoffmann, arătase mai demult prăpastia ireductibilă dintre realitate și ideal. El atribuia poeziei rolul de a înălța sufletul din strînsoarea materiei și a-l face să plutească în visul iluziunii. Cred că tocmai virtualitatea filozofică din legenda lui La Motte Fouqué îl îndemnase să o folosească pentru libretul operei sale cu același nume.

Eminescu, deși pătruns de filosofia romanticilor germani, explică înțelesul alegoriei *Luceafărului* numai prin soarta geniului, care dobîndește nemurirea, fără a putea sorbi fericirea și fără a fi apt să o dobîndească. In această concepție geniul se înalță, prin tăria cugetării și a închipuirii lui, deasupra nivelului comun al muritorilor, creîndu-și o optică, o lume și o viață proprie, pe care ceilalți oameni nu le pot percepe și asimila. Abisul dintre cele două lumi apare, cu toată vigoarea, în cunoscutele versuri finale:

„*Trăind în cercul vostru strîmt,*
„*Norocul vă petrece —*
„*Și eu în lumea mea mă simt*
„*Nemuritor și rece*“.

Cu toată nuanța deosebită pe care o dă Eminescu temei poetice și ideologice, *Luceafărul* oglindește însă tot contrastul dintre absolutul năzuințelor și relativitatea simțimintelor noastre, între sborul nelimitat al gîndului și cîmpul mărginit al posibilităților omenești, care formaseră, pe vremuri, leit-motivul melancoliei romantice. Căci ce e altceva „geniul“ în poezia lui Eminescu, decît acel absolut al aspirației, pe care sforțările umane nu-l pot realiza într'un sistem de sensibilizare palpabilă?

* * *

Poezia filosofică poate exprima cu strălucire și, uneori, cu o științifică rigoare, complicația fenomenelor cosmice, în cadența ritmată a versului. Strofele din *Luceafărul* și *La steaua* dovedesc că Eminescu ar fi putut ține un curs de cosmogonie în versuri. Dar datele științei, oricît de atrăgător s'ar fi legănat în ritmul strofelor, n'ar fi fost apte să trezească acea vibrare intimă, în adîncurile afectivității noastre, care formează esența și justificarea geniului poetic. De aceea *Luceafărul*, *La steaua* și, în genere, creațiunile poeziei filosofice, utilizează detaliul cosmic numai ca un cadru al eternei frămîntări a dragostei, cu vicisitudinile, melancolia ei și cu toate efectele pe care simțirea, imaginația și cugetarea poetului le dau aspectelor, mereu schimbătoare, ale aceluiași fenomen primar.

Intensitatea și radierea vastă a sentimentului iubirii, l-au făcut să fie ales cu deosebire de poeți, spre a sensibiliza aspectele unor momente de gîndire filosofică. Ce ar fi putut invedera mai bine decît motivul literar al dragostei nefericite, elanul furtunos al năzuințelor omenești spre formele înalte și inaccesibile ale creației, zborul avîntat spre infinitul închipuirii noastre și frîngerea dureroasă a aripilor în sforțarea desnădăjduită a luptei împotriva imposibilului? Goethe, Eminescu, lordul Lytton, Giraudoux... au tratat tema iubirii în apropierea sentimentală dintre două lumi despărțite, prin imortalitatea uneia și caracterul peritor al celeilalte, transformînd, prin alchimia rafinată a poeziei, infinitul lumii cosmice în nemărginirea lumii morale.

Miturile antichității grece au cunoscut materializarea dragostei dintre nemuritori și pămînteni. *Der Gott und die Bajadere (zeul și baiadera)*, poemul în versuri al lui Goethe, *Luceafărul* lui Eminescu, *L'idéal et la possession* a lordului Lytton și *Ondine* a lui Giraudoux, reeditează povestea straniei iubiri, în care supranaturalul zeității se înclină, sub puterea apăsării sentimentului, spre ființa pămîndă a unor muritori și în care avîntul atot cotropitor al dorului, înalță simțimintele omenești pînă spre culmea inaccesibilă a spațiilor planetare. „Luceafărul“ lui Eminescu și zeul Mahadoch, al lui Goethe, iau înfățișarea unor bărbați. Steaua lui Lytton și „undina“ lui Giraudoux își închegă apariția sub aspectul unor femei atrăgătoare.

* * *

Oricare ar fi deosebirea de concepție și de tratare, unitatea neîndoioasă a temei apare, cu toată claritatea posibilă, în poezia amintită a lui Eminescu și în cea a lordului Lytton. Conținutul fiecăreia dintre ele îndeamnă la reflexie asupra celeilalte. Comparația lor învederează superioritatea mijloacelor poetice ale lui Eminescu și scoate mai bine în relief tehnica realizării poemului său filozofic.

Poezia *L'idéal et la possession* este reprodusă integral în cel de al cincilea volum al *Confesiunilor* lui Arsène Houssaye. Fiu al cunoscutului scriitor englez Bulwer, lordul Lytton a posedat, în afara aptitudinilor lui literare, o cultură vastă, care i-a înlesnit urcarea celor mai înalte trepte în cariera politică și diplomatică: a fost vicerege al Indiilor și ambasador al Angliei în Franța.

Eroul poeziei lordului Lytton este un poet, îndrăgostit de o stea. Ca și Cătălina lui Eminescu, el își înalță privirile fascinate spre orizontul înstelat:

„*Un poète, un rêveur adorait une étoile*
„*Et, pendant tout le jour, il attendait la nuit.*
„*O ma belle! pourquoi dans cet azur sans voile,*
„*As-tu placé si loin tout ce qui me séduit*“.

„Etoile, mon idole, en ma nuit solitaire,
„Ton coeur à tes amants ne s'est jamais livré.
„Que ne puis-je un seul jour t'attirer sur la terre,
„T'étreindre dans mes bras et mourrir enivré“ [1].

Remarcaţi paralelismul inspiraţiei, cu cea din *Luceafărul*, în această primă parte a tratării:

„Iar ea vorbind cu el în somn,
„Oftînd cu greu suspină:
„O dulce-al nopţii mele Domn,
„De ce nu vii tu? Vină“.

Cobori în jos, luceafăr blînd,
„Alunecînd pe o rază,
„Pătrunde în casă şi în gînd
„Şi viaţa-mi luminează!“

După stăruitoarea implorare a poetului, poezia lordului Lytton continuă astfel:

„Cet amour du rêveur toucha la surhumaine
„Qui, délaissant pour lui son empire des cieux,
„Descendit des hauteurs de sa sphère lointaine:
„Une femme superbe apparut à ses yeux“ [2].

Primele două versuri amintesc pornirea furtunoasă a „luceafărului“ lui Eminescu „rupt din locul lui de sus“, spre a cere „Părintelui“ deslegarea „de greul negrei veşniciei“:

„Reia-mi al nemuririi nimb
„Şi focul din privire,
„Şi pentru toate dă-mi în schimb
„O oră de iubire!“.

---

1) *Un poet, un visător, adora o stea*
Şi, în tot timpul zilei, aştepta venirea nopţii.
O, frumoasa mea! pentru ce în azurul fără nouri,
Ai aşezat atît de departe tot ceea ce mă seduce“.

2 *„Stea, idolul meu, în noaptea mea singuratecă,*
Inima ta nu s'a dat niciodată amanţilor tăi.
De ce nu te pot atrage o singură zi pe pămînt
Să te strîng în braţele mele şi să mor îmbătat“.

2) *Această iubire a visătorului mişcă pe nemuritoarea*
Care, părăsind pentru el imperul său din ceruri,
Coborî din înălţimile sferei sale depărtate:
O femeie superbă apăru ochilor săi.

De aici se separă însă concepţia tratării în cele două poezii. „Luceafărul“ se opreşte în clipa cînd e gata să-şi jertfească nemurirea. Se cunosc consideraţiile cosmogonice, unite cu viziunea slăbiciunii şi uitării omeneşti, care determină revenirea „luceafărului“ în lumea rece a nemuririi lui. In poezia lordului Lytton, steaua coboară pe pămînt, spre a-şi consuma destinul atracţiei spre poetul muritor. Dar în această îndrăsneală a concepţiei, în această magică antropomorfizare, cîte lipsuri de realizare poetică, în comparaţie cu arătarea transfigurată a „luceafărului“! Scriitorul englez defineşte apariţia umanizată: „o femeie superbă“. Nici o fulgerare de imagini nu umple această vagă definire. Cînd însă, în poezia lui Eminescu „un mîndru chip se 'ncheagă“, viziunea păstrează toată splendoarea fulgurantă a supranaturalului:

„Dar ochii mari şi minunaţi
„Lucesc adînc, chimeric,
„Ca două patimi fără saţ
„Şi pline de întuneric“.

Diferenţa mijloacelor de tratare nu duce, totuşi, la concluzii diferite. Imposibilitatea uniunii perfecte a idealului cu posesiunea, a aspiraţiei cu realitatea, apare şi în ultimele două strofe ale poeziei lordului Lytton:

„L'étoile en pâlissant se donna corps et âme,
„O mon amant, dis-moi lequel valait le mieux,
„Le regard de l'étoile ou le sein de la femme!“
„Et l'homme répondit le regard anxieux:“

„J'ai perdu, je le sens en mon âme inquiète,
„Ce pur rayon du ciel qui brûlait mon désir,
„— Et moi, reprit la femme ivre encor de plaisir,
„En me donnant à toi, j'ai perdu mon poète“ [1].

Cedînd iubirii visătorului, steaua coboară pe pămînt, dar el pierde, în îmbrăţişarea amoroasă, „raza pură a cerului, care-i ardea dorinţa“, în timp ce ea nu mai află pe poetul care-i cînta odinioară

---

1) *Steaua, pălind, se dădu corp şi suflet.*
O, iubitul meu, spune-mi ce preţuia mai mult,
Privirea stelei sau sînul femeii!
Şi omul răspunse cu privirea chinuită:

„Am pierdut, o simt în sufletul meu îngrijat,
Acea rază pură a cerului, care-mi ardea dorinţa.
— Şi eu, reluă femeia încă ameţită de plăcere,
Dîndu-mă ţie, mi-am pierdut poetul,

strălucirea. Farmecul visării dispare astfel la contactul cu realitea, oricare ar fi intensitatea acestei realizări. Numai prin oprirea lui mîndră și disprețuitoare, „luceafărul" evită consumarea materială a acelorași reflexiuni.

*

* *

Piesa lui Giraudoux, *Ondine*, are un fond filozofic similar. Ea conservă savoarea amăruie a poeziei romantice germane, pe care o sugerează cursul legendei lui Fouqué. Giraudoux îi toarnă melancolia unei cugetări rafinate.

„Undina", nemuritoare, crede că dragostea cavalerului Hans este incoruptibilă, ca și sentimentul ei. Puritatea supranaturală a „Undinei", nu împlinește nevoia de dragoste simplă, umană și țărmurită a bărbatului. El va ispăși cu moartea trădarea dragostei „Undinei". In timp ce Hans moare sub privirile ei îndurerate „Undina" își pierde memoria. Prin această uitare, ea își reînoește propriul ei isvor de viață și de puritate, rămînînd „nemuritoare și rece", cum spune poetul romîn. Astfel concepția lui Giraudoux se apropie sensibil de cea a lui Eminescu, demonstrînd din nou aspectul antagonic dintre năzuințele spre perfecțiune și limitele strîmte ale realităților omenești.

*

* *

Se întîmplă, uneori, ca și scriitorii de cele mai deosebite structuri intelectuale, să ajungă la aceleași gînduri și concluzii. Mă gîndesc la curioasa legendă a lui Oscar Wilde, publicată sub titlul: *Prințul fericit*. Nemurirea rece este închipuită de scriitorul irlandez sub forma unei statui a „prințului fericit", împodobită cu pietre scumpe și cu metale prețioase. Toată lumea se oprește plină de admirație și de respect în fața strălucirii statuiei, atît de străină de nevoile și de necazurile omenești. Dar iată că „prințul fericit", mișcat de suferințele umane, dăruește oamenilor toate podoabele ce-i crează strălucirea. Din acea clipă, nimeni nu mai ia în seamă statuia, care cade în uitarea oamenilor.

Ce s'ar fi întîmplat dacă „Luceafărul" lui Eminescu nu ar fi avut puterea de stăpînire și suverana înțelepciune de a rămîne în sfera lui, admirat de oameni și visat de poeți, strălucitor cum fusese odinioară „prințul fericit" și ar fi cedat îndemnului arzător al unor momente de pămîntească slăbiciune? Răspunsul îl dau „steaua" lordului Lytton și soarta „prințului fericit" al lui Wilde...

*

* *

Și, totuși, un poet căruia lumina antichității grece îi ajutase să risipească melancolia cețelor nordice, n'a împărtășit deplin ideea imposibilității sforțării umane de a se apropia de puritatea zeității. Și el pusese în celebra exclamare a lui Faust, problema antagonismului dintre cele două tendinți ale sufletului omenesc: „Două suflete sălășluesc în sînul meu. Unul vrea să se despartă de celalt; unul, printr'o dorință energică, se leagă, se ține de această lume cu organele sale. Celalt se ridică violent din fundul întunericului către ființele sublime cărora le datorează viața".

Pe tema unei legende indice, Goethe dă, în *Der Gott und die Bajadere*, o deslegare poetică problemei: dragostea înalță pe om, prin jertfă, pînă la sublimul care se confundă cu zeitatea. Poetul german face să coboare printre oameni pe nemuritorul Mahadoeh, stăpînul pămîntului, care vrea să-i cunoască, trăind omenește printre ei. Puterea de seducție a tînărului, sub chipul căruia apare zeul, subjugă sufletul unei baiadere. Ea cade îndrăgostită în brațele lui.

Zeul, care pătrunde adînc în taina firii oamenilor, vrea să încerce tăria dragostei femeii și ia viața corpului tînăr al bărbatului iubit. Nebună de durere și de dragoste, aceasta se aruncă în flăcările rugului, pe care arde trupul bărbatului. Atunci zeul se ridică din flăcările rugului și înalță cu el pe femeia care se jertfise.

Dintre toți scriitorii pe care i-am citat, numai Goethe încheie cu un accent optimist idila unui nemuritor cu o muritoare: pasiunea care urcă pînă la cea mai înaltă treaptă a sacrificiului, se înalță pînă la dumnezeire. Astfel firea plăpîndă și păcătoasă a omului, se poate ridica prin iubire și prin jertfă dincolo de zăgazurile imperfecțiunii noastre. Dela ideea puterii purificatoare a dragostei, Goethe ajunge la splendoarea divinului prin sublimul sentimentului și al sacrificiului, împăcînd aparentul antagonism al conceptelor amintite, într'o contopire unitară.

Disprețul pe care îl arată Eminescu pentru slăbiciunea sentimentului omenesc, înfățișată prin Cătălina, este ocolit de Goethe. Biografii scriitorului german ne-au lăsat, ca și opera lui, multe mărturii în dovedirea conștiinței adînci pe care o dobîndise și Goethe în mărginirea puterilor omenești. Dar cugetarea lui, pătrunsă de lumina și de căldura iubirii pentru semeni, întinde acestora o punte a mîntuirii spirituale. In loc ca zeitatea să coboare la nivelul scăzut al omenirii, am văzut că ea înalță sufletul omului pînă la ea.

Concepția lui Goethe este luminoasă și tonică dar, gîndindu-ne la limitele puterilor și simțimintelor noastre, trebue să ajungem la concluzia că, cea a lui Eminescu este mai corespunzătoare realității și mai adaptată destinelor omenești.

AURELIU WEISS

CTITORII DIN GRAI BĂTRÎN

— DELA HERȚA —

— Poftește boierule, zise cu glas de schivnic bătrînul păzitor al lăcașului de inchinăciune, de-i vedea și ințelepciunea ta cum îi hălăduită prin'năuntru biserica noastră dela Dumnezău. Și ridicînd lăcatele depe poarta zidului din jur, paznicul cu plete înălbite și gîrbov, continuă:

Mulți Voevozi pravoslavnici ai țării Moldove au săvîrșit aici de-a-pururea jertfa cea fără sînge, aușters mulțime de păcate și-au izbăvit suflete, lesnindu-le călătoria către Impărății.

— Dar, tîrgușorul moșule?

— Apoi D'niata boierule, n'ei fi zavișnie să nu știi că Herța noastră-i veche, depe cînd negutătorii moldoveni duceau mierțele de grîu, brînza'n bîrbînțe și vitele prin vaduri spre Cernăuți, ca să le treacă dincolo la Comenița Podoliei din Polonia.

Pentru a putea cuprinde cu privirile zările îndepărtate, moșul îngrijitor tot istorisind, o luă cu'ncetișorul pe scările strîmbe și mîncate de pasul vremii la clopotnița dogită din turn:

Numele localității vine și-i păzît de noi, dela vechii stăpîni neadormiți în cuget și priveghere curată al-de Mihailaș și Gheorghiță Herța, veliții boieri dela 1433 a lui Iliaș Vodă, fiul lui Alexandru cel Bun. Numai la grea cumpănire și nu de istov, Iliaș a făcut jurămînt de supunere către Vladislav al III-lea Craiul Leșăsc.

Iar, dacă vrei mata cumva, să-ți intregești lămurirea de aceste lucruri și bune așezări, poftim acolo jos lîngă masa ceia cu vîrfuri de iască, unde avem de vechi ce sunt niște acte uscate, numai de le-i pute ceti.

Intr'adevăr, scoborind in proschinatar, moș Neculai, mai cu fața plină de mîndrie, cînd cu clipe de adîncă evlavie, mi-a pus inainte actele, ce zicea că sunt găsite prin partea locului. Erau niște copii parțial transcrise după altele mai vechi, fără ca ele să-ți poată da imaginea prăfuită a formelor vieții noastre din trecut, sau ca de obicei, măcar cîteva idei călăuzitoare de mîine.

Documentele arătau că Vasile Lupu a întărit cu hrisov pe Ionașcu Herța pe două părți din această moșie, pe care apoi s'au așezat locuitorii cu bezmăn la 1672 în vremea domniei lui Duca-Vodă.

Mai tîrziu, către 1713, pe cînd țara era sub obăduirea Domnitorului N. Mavrocordat, Turcii care se vîlvoiau de foc cu Polonii și cu Rușii, au așezat o garnizoană de pază la cetatea Hotinului, în raionul căreia au dat și ținutul Herții. In fine că, Domnitorul Mihail Suțu a ridicat Herța la 1796, la rangul de prefectură ocirmuitoare a unui ținut de peste 20 de sate, rămînind astfel fără strămutare aproape 38 de ani.

Prinzînd un moment de intrerupere pela mijlocul cetirii hîrtiilor, bătrînul țiitor de scripte m'a întrebat cu mare nerăbdare:

— Dar D'niata conașule ești căsătorit?

— Pînă acuma nu, moș Neculai, dar dece-mi pui această întrebare?

— Apăi iaca pentruce, fiindcă pela 1777 Georgie Holban, Dumnezău să-l ierte, care s'a însurat fără slobodna părinților lui și s'a dus să trăiască în păgînie la Țarigrad a căzut zmreduit de boala ciumei și a murit pe loc. Acolo l'o îngropat în biserica Sîntului Ion Botezătorul și ibovnica lui a rămas tot între Turci.

— Mă ferească Dumnezeu, moșule, de-așa o grozăvie, că atunci nu mă mai căsătoresc toată viața, dar întîmplarea turcească azi....

— Nu, nu, să nu te mînii mata, mă'ntrerupse moșul, n'am sfîrșit cuvîntul, că vroiam să-ți mai grăiesc ceva tot de biserica aiasta. Și, ridicînd mîna dreaptă, făcu un semn de luare aminte, după care continuă: Tătîn'său, vel Pitarul Ilie Holban, știind că omul iertător se face vrednic de mari răsplătiri în veacul acesta și în cel ce nu are sfîrșit, lăsă prin diata lui dela 1785 să se întemeieze această biserică în Herța, pe atunci făcută de lemn, taman din partea de avere ce-o hărăzise nefericitului copil. Se'nțelege că hramul i l'a pus după numele purtat de fiu-său, la Sf. Gheorghe, ca să împlinească un mare folos sufletesc.

Dar, n'a trecut multă vreme și pela 1794 (Iunie 14), fiica răposatului Georgie, Elenca Holban, avînd ca urmașă dritul de chironomie, a cerut unchilor săi Vasile, Toader și Andrei, să desghine dela dînșii proprietatea bisericii din Herța, cum că i se cuvenea ei, împreună cu toate veniturile atîrnătoare, precum: locul țintirimului de jur-împrejur cîte 30 de stînjeni gospod, care fusese dat bisericii de către răzășii de pe moșia Țintenilor Herții, danie întărită și prin hrisovul luminatului Domn Mihail C. Suțu, la 28 Iulie același veleat, cum și altele. Dar, Doamna Elenca nu cerea această avere ca s'o epitropicească ea din neam în neam, nu. Dînsa vroia să afierisească lăcașul de rugă cu acaretele lui cu tot, printr'o scrisoare de daniepomenire acolo unde hodinea de veci tatăl ei: bisericii Sf. Ion Botezătorul din Cucușeșmea la Țarigrad. Că, această biserică a Sfîntului Ion din țara turcească aparținea lui Mihail Șuțu, peste hotare și mări, din'ainte ca dînsul să se fi așezat, mulțămită milei și proniei Celui atotputernic la slăvitul scaun strămoșesc al Moldovei, este știut.

Dar, să vezi D'niata, cînd au auzit Holbăneștii de-așa ceva s'au răsculat și s'au opus foarte, ca Elenca să săvîrșească o asemenea

danie. Doamna însă n'a uitat fapta bună și plăcută lui Dumnezău și alergînd de zor la Măria Sa, prin cîte i-a fost cu putință, a obținut ighemoniceasca încuviințare, răshirînd orice altă strădanie și pricină de împotrivire.

La aflarea uneia ca asta, însăși marele vel Logofătul Iordachi Ghica a adus pe dată, cuvinte de laudă și bucurie și fapte de îmbărbătare. Căci, de îndată, a agiutorat și dînsul biserica din Herța, dăruindu-i la 1795 (Ianuarie 18) tot locul pe care este binaua ctitoriei cu cît țintirim va mai trebui, ca și alte obraze milostive, după vremuri să facă așijderea.

— Bine, moș Neculai, dar asta însamnă că Domnitorul a intrat în stăpînirea acestei averi, de vreme ce ctitoria din Herța a fost unită cu biserica lui din Constantinopol.

— Să vede c'așa. Ai dreptate mata, fiindcă la 1801, cînd a fost mazilit și a rămas fără lețcaie, Mihail Suțu a vîndut veniturile bisericii noastre negustorului Hogea Bogos Apiesade cu suma de 30.000 lei. Dar, tot noi am scos-o de-acolo, fiindcă părinții noștri din tîrgușor nu s'au lăsat și, cînd după un an negustătorul a venit la Herța să-și culeagă veniturile, bătrînii de obște i-au spus vorbe de pagubă, au dat dosurile și nu i-au făcut acest hatîr trebuincios atît de tare. Văzînd așa, străinul nemernic a alergat iute și a cerut țidulă noului Domnitor Alexandru C. Moruz, ca să-l încuviințeze să vîndă biserica din Herța cu veniturile și mitoacele ei la mezat.

Domnul nostru, însă, cu toate că era urcat de curînd în părintescul scaun, din fierbinte rîvnă și dorința ce avea către calea adevărată a poruncilor lui Dumnezău, a zis: „negăsind, Domnia Mea, „a fi nici după lege, nici după plăcerea lui Dumnezău, nepravos„lavnic și fără cuvinte urît, a se vinde lăcașul Celui de Sus în „iveală strigîndu-se prin oraș și prețeluindu-se, lucru hulit de către „oameni, hotărîm să se alipească biserica din Herța cu toată averea „ce are, bisericii Sf. Dumitru tot din Țarigrad".

Dar în dreapta giudecată a prea Luminăției Sale a mai făcut și altceva de mare laudă....

— Mulțumesc, moșule, dar de-acum înainte sunt lămurit asupra celorlalte întîmplări, întrerupsei de-odată pe binevoitorul meu povestitor. Am la mine cîteva însemnări tot atît de adevărate cași cele ce mi-ai spus și Dumneata. Ți le las, dacă vrei să le citești. Iartă-mă, dar sunt foarte grăbit. Mă așteaptă acasă la Sfinția Sa Părintele, tovarășul cu care am venit din Iași și n'ași voi ca la întoarcere să ne apuce noaptea pe drum.

Mirat că n'am voit să iau cunoștință tocmai de părțile zilelor mai apropiate cu interesul anumitor situațiuni de azi, la ieșirea din biserică, moș Neculai, extrem de curios, oprindu-se în prag m'a întrebat răstit:

— Dar de unde-i știi D'niata ce-a mai fost dup'accia pela noi, de nu mă lăși diloc să-ți spun. Nu cumva ai aflat că de-i păși oleacă

în groapa aiasta, unde ai noștri se sfiesc și la privire, apoi nu mai pleci, — că nu-s sigur, — decît, poate, hăt piste trii nopți din Herța? Și aungînd lîngă vechea hrubă cufundată sub zidul din jur, păzitorul lăcașului, cu fiori prin trup, clătină din umeri, temîndu-se ca de-o năpastă afurisită. S'a uitat apoi în altă parte și făcînd rotocol cu ochii, îi ținti sus spre cruce, de parcă ascundea într'o adîncă tăcere sufletească, singura ce-l mai putea scăpa, multe taine omenești din negura timpurilor trecute.

— Spune-mi, unchiule, ce s'a întîmplat aici?

— N'am dezlegare să spun la nimeni, nici D'nitale, că acum tri nopți chiar.... și mai mult nimic.

El îmi da a înțelege că poate să amuțească și de aceea și-a făcut cruce. Desigur, toate insistențele mele în orice fel au rămas zadarnice, n'a fost chip să-i scot un cuvînt.

— Lasă așa. Hai atunci, să mergem la Părinte, zisei eu.

In tăcere o pornirăm amîndoi încet la vale să intrăm în tîrg. Pe cînd mergeam bătrînul îngrijitor m'a rugat să-i citesc hîrtiile pe care i le dădusem, iar eu i-am mai cerut odată cu persistență să-mi spuie neapărat tainele ascunzătoarei din ograda bisericii.

Răspicat, de data aceasta, dar stăpînit de-o teamă apăsătoare, el îmi șopti cu binișorul cîte un cuvînt:

— Dacă, Cuvioșia Sa, Popa nostru o să facă o rugăciune, să ridice singhilia cea cu blestem mare, poate că ți-a spune Sfinția Sa, dar, zău nu știu, că suntem în post... da, pînă ajungem di-vale, mă rog, fă bine și citește-mi hîrtiile D'nitale.

— Ele nu spun moșule, alt lucru, — întregesc numai ce știi și Dumneata, adică, ce-a făcut ca urmare Domnitorul Moruz cu ctitoria bisericească de aci. — Mă rog. — Iți fac bucuros plăcerea și începui a rosti:

Pe acele vremuri, Epitropii bisericii din Herța n'au putut primi hotărîrea Domnească, căci dacă s'ar fi alipit această ctitorie de biserica Sf. Dumitru din Constantinopol, apoi ei ar fi trebuit să plătească lui Apiesiate, lui Pencovici și altor creditori ce se mai iviseră, toate datoriile în cauză.

Așa fiind, Domnitorul Alexandru C. Moruz, spre a putea traduce în fapt intențiunile părintelui său Constantin, care-și manifestase dorința de a dona jumătate din moșia sa Hotărnicenii, Mînăstirii Sf. Spiridon, unde este bolniță la Iași, pentru fondarea unui spital în care să se chivernisească cei mai cinstiți bolnavi, Alex. C. Moruz a cumpărat imediat dela negustori întreaga ctitorie cu toate datoriile ce atîrnau pe prețul de 50.000 lei, a luat din mîinile străinilor zapisele și ispisoacele ctitoriei din Herța și în schimbul Hotărnicenilor, donează prin hrisovul său din 15 Mai 1804, această biserică domnească Epitropiei Sf. Spiridon. Bine definit scopul donațiunii urmărea construirea spitalului dorit de tatăl său și destinat „cutarisirii și odihnei celor mai cinstiți bolnavi, sau

străini, sau neputincioși a suferi strîmtorile și nevoile în spitalul obștei''.

Și iată după hrisov cu ce venituri și averi donează Moruz V. V. această etitorie domnească din Herța, Gheneralnicei Epitropii a ospitalelor Sf. Spiridon, anume: locul și ograda bisericii cu trei case, din care două pe locul răposatului Gr. Ghica, o dugheană mișcătoare și venitul dela rufetul ciubotarilor. Apoi, 400 lei milă pe an din răsurile țiganilor gospod, mortasipia din Tg. Tuzora la Orhei. 20 lei lunar din carvasaraua vămii pentru luminările bisericii, plus 150 lei de hram, 20 scutelnici, 20 sălașe de țigani robi și venitul de 300 lei pe an dela mortasipia Tg. Fălticeni. După aceia, mortasipiile din Tg. Dorohoiului și Kișinăului la Orhei de 650 lei, precum și a Stroieștilor și, în fine, vatra Tg. Dorohoi cu toate veniturile ei de: 2 bani de vadra de vin și un ban pe rachiul vîndut în cîrșme de tîrgoveții creștini sau jidovi și numai dohotul bisericii să se vîndă. Gospodarii șezători la fața ulițelor să plătească 80 parale pe an, iar cei dela mahalale cîte 1 leu, fiind scutite numai femeile sărace și fără feciori. De asemenea, scaunele de carne să plătească bisericii venitul ca în alte tîrguri, din 50 de stupi să se dea bisericii unul, iar sub 50 de stupi să se dea una para de stup și, în fine, 200 lei din ocnă.

Peste toate aceste venituri, Domnitorul Moruz a mai dat Epitropiei dela Iași și 15.000 lei din camara lui proprie pentru ca spitalul să înceapă a se zidi, hotărînd totodată ca vechea biserică de lemnărie să fie clădită la Herța din zid. Atunci, biserica din lemn a fost mutată de pe locul ei și dusă în mahalaua ciubotărimii, unde a ars la olaltă cu tîrgușorul Herții în 30 Septembrie 1892.

Pe baza dreptului de ziditori, pe lîngă Gheneralnica Epitropie a Sf. Spiridon au fost numiți etitori ai lăcașului din Herța, cîte un membru din familiile Ghiculeștilor și Holbăneștilor: Constantin Ghica Hatmanul și Andrei Holban fiind primii care au depus mare stăruință la clădirea bisericii din zid, terminată la 1807.

— Ai văzut, D'niata ce avere am avut, se minună și moș Neculai, iar acum nici leafă n'avem, strîngem cu patrahirul.

In acest moment am intrat pe poarta Părintelui Bantăș, care surizînd, m'a întîmpinat cu o veste minunată:

— Știi că s'a stricat mașina și am trimis radiatorul la Cernăuți să-l repare, așa că pe trei zile, sunteți încă ai mei.

— Ce vorbești, Părinte, de altfel am bănuit una ca asta dela moș Neculai. Și ce bine am venit la dus!

N'ai să crezi că'n picla zorilor de zi din ast'vară, prietenul meu Lecachi m'a ispitit de mai multe ori dela hodină să-l întovărășesc spre drumul Dorohoiului. Abea acum ne-am hotărît.

Am pornit ieri des-de-dimineață pe răcoare, să nu ne prindă dricul verii înainte de-a fi ajuns în codrii Herții. Prin admirabila podoabă a dimineții, dilijansul nostru fără surugii era condus, de către stăpîn dela volan. Cînd am urcat pieptiș vreun deal, sau am

coborît repedea drumului, nu știu, — căci, cupeaua fără nicio sminteală, poposi așa de iute, dincolo de Dorohoi cu 27 chilometri la Sfinția ta, aci în Herța.

La acea oră, se 'nțelege, Sfinția ta nu-ți aveai încă orînduite trebușoarele prin tîrgușor. In schimb am găsit acasă gospodăria plină de belșug și n'ar fi zăbovit să ne ospăteze chiar în lipsă — că ne era tare foame, — cu aceleași bucate bune slobozite apoi, din poruncile Sfinției tale, colo pe masa noastră ce-ai întins în grădina răcoritoare de vară.

In sfîrșit, ne-am așezat domol din nou la mîncare.

Apoi, am mulțumit frumos de atîta bunătate și de frică să nu ne vie „madelele'', am rugat pe Sfinția Sa să contenească masa, c'oi mai avea și puținticǎ treabă prin orășel.

Am pornit pe'nserate să aflu cula pictorului Verona prea frumos așezată tot lîngă biserica domnească din tîrg. Aci, pe cînd priveam fruptul muncii de pe pînzele măiestos zugrăvite de el, zării pe moș Neculai venind spre mine cu pas grăbit cași la prima dată cînd m'a poftit în biserică:

— Conașule, conașule, aveți chiar acum cursa care pleacă spre Iași.....

GEORGE BĂILEANU

CRONICA LITERARĂ

NOTE: „FĂT-FRUMOS DIN TEIU" ŞI „POVESTEA TEIULUI"

Ediţia Eminescu, întocmită de d. Perpessicius, este evenimentul cultural cel mai de seamă al cercetărilor noastre literare, din ultimul timp. Şi se poate bănui că situaţia va rămînea aceeaşi pentru un bun număr de ani chiar după încheerea marei lucrări abia începute.

Deocamdată ne aflăm numai în faţa primului volum, care cuprinde *Poezii tipărite în timpul vieţii*. Nici o scăpare din vedere esenţială sau uşurinţă de vreun fel oarecare nu se surprinde în lucrul şi amănunţit şi larg văzător al d-lui Perpessicius. Ca să se închipue deoricine linia monumentală a întreprinderii, este destul aflîndu-se că, deşi primul volum conţine numai ce a tipărit poetul ca versuri în timpul vieţii, comentariile critice totuşi nu ajung să intre decît pînă la *Strigoii* inclusiv. Aceste „note" sunt concepute şi înfăptuite atît de monografic, că interesul lor, depăşind categoric valoarea unor poezii de tinereţe ca *La mormîntul lui Aron Pumnul*, *La Heliade* sau *La o artistă*, stă în cumpănă dreaptă cu valoarea poeziilor, care fac gloria lui Eminescu. Cum am putea aşa dar să regretăm că studiile privitoare la *Luceafărul*, la *Scrisori*, la *Oda (în metru antic)* şi la altele deopotrivă de faimoase, neîncăpînd aci, au fost lăsate celui de al doilea volum? Ediţia e astfel întocmită, că răspunde singură obiecţiilor principale.

Cîteodată intervine însuşi editorul. Un asemenea caz avem, cînd d. Perpessicius, după „organizarea aparatului de variante", se teme să nu fie întîmpinat de critică în vreun fel oarecare şi previne: „Se poate ca...... mai mult de unul va afla excesivă urmărirea şi înregistrarea chiar a tuturor variantelor. Căci cu rari excepţii..... ediţia de faţă nu şi-a îngăduit să lase neînregistrată nicio formă, indiferent de valoarea sau disproporţia ei". Fie dar că răspunde concepţia întreagă a lucrării, fie că editorul însuşi se grăbeşte să prevină, obiecţiile critice îşi pierd temeiul mai înainte de a fi formulate.

Ediţii „critice" ale operei eminesciene am mai avut şi încă numeroase. Nici una însă n'a dedus cu mai multă atenţie voinţa poetului, pentru a şi-o da ca normă fără abateri. Avem azi un text ferit de intervenţia împrejurărilor, ferit chiar de intervenţiile zise estetice. S'a întîmplat ca *Luceafărul*, de exemplu, să fie mai cunoscut în forma scăzută cu cîteva strofe din *Convorbiri Literare* şi din ediţia Maiorescu dela 1884, decît în aceea tipărită, pentru întîia oară şi cu ştiinţa poetului, de *Almanachul Romîniei June*. Cînd Maiorescu, reproducînd poemul, înlătura acele strofe, Eminescu se afla de două luni în situaţia

tragică de a nu i se mai putea cunoaşte părerea. D. Perpessicius, credincios textului la care se oprise poetul însuşi, introduce în corpul operei strofele excluse, restituind, credem — pentru totdeauna, nu numai integritatea materială a unei opere celebre, dar şi un plus real de frumuseţe. Fragmentul, care dela Maiorescu se aruncă cel mult la „note" sau în „adaosuri" finale, priveşte încercarea creatorului de a smulge Luceafărului renunţarea la condiţia omenească prin compensaţii una decît alta mai ispititoare; şi cu nimic nu e mai prejos ca întregul:

Iar tu, Hyperion, rămîi
Oriunde ai apune.....
Cere-mi cuvîntul meu de'ntîiu,
Să-ţi dau înţelepciune?

Vrei să dau glas acelei guri,
Ca după a ei cîntare
Să se ia munţii cu păduri
Şi insulele 'n mare?

Vrei poate 'n faptă să arăţi
Dreptate şi tărie?
Ţi-aş da pămîntul în bucăţi
Să-l faci împărăţie.

Îţi dau catarg lîngă catarg,
Oştiri spre a străbate
Pămîntu 'n lung şi marea 'n larg,
Dar moartea nu se poate....

Cum nu urmărim însă a face prezentarea generală a ediţiei d-lui Perpessicius, deoarece am făcut-o cu alt prilej şi altundeva, ne vom restrînge numai decît la obiectul acestor însemnări marginale. Regula textului publicat de Eminescu e adoptată, cît faptul este cu putinţă, şi în operaţia cronologizării poeziilor. Se ştie că editorii, afară de cei care urmăresc clasificări estetice, au grija să aşeze producţia oricărui scriitor în ordine cronologică. Ei presupun pe drept cuvînt că procesul creaţiei literare îşi desvălue astfel treptele şi logica mai mult, în orice caz, decît clasificîndu-i rezultatele după un gust totdeauna arbitrar. Şi este cu atît mai adevărat, cu cît cronologia anuală se întîmplă, ca la d. Perpessicius, să fie sprijinită de cronologia intimă, de acel timp intern, care face ca o poezie, lucrată împreună cu altele, să fie tipărită de poet, din motive pînă la care nu putem ajunge, mai tîrziu.

Din acest punct de vedere, noua ediţie Eminescu este cu totul interesantă. Cititorul poate urmări atît desvoltarea, an cu an, a poetului ca poet, cît şi mai ales legăturile de grup contemporan între poezii publicate totuşi la date diferite, ceeace, prin stabilirea acestor adevărate încrengături în creaţia eminesciană, îl instrueşte îndeajuns asupra modalităţii procesului creator. Un asemenea grup de nuclee este *Călin-Făt-frumos din teiu-Crăiasa din poveşti-Peste vîrfuri*, între care, în timpul lămuririi lor ca opere distincte, a existat o continuă circulaţie de sevă. Dovadă materială stau versurile ce au trecut dintr'una în alta, modificate numai ca metrică, spre a nu mai menţiona aceeaşi atmosferă lirică.

Perioadele intime, ciclurile — cum le spune d. Perpessicius, sunt aşa dar, etape mai semnificative în creaţia eminesciană decît anii publicării diferitelor bucăţi din acelaşi grup; ele împing limita cronologiei

exterioare în conștiința poetului, unde germinația lirică poate fi privită mai de aproape. Iar voința de a le tipări la date deosebite pierde prin urmare ceva din însemnătatea ei. Cînd e vorba de forme ale aceleeași poezii, tipărite de poet, respectarea întocmai a cronologiei devine chiar de prisos. Eminescu publică, de exemplu, *Făt-frumos din teiu* în 1875; revine însă asupra motivului și, sub titlul nou *Povestea teiului*, republică bucata în 1878. Nimic mai firesc pentru editori, oricare ar fi fost ei, decît să tipărească prima formă ca variantă a celei de a doua, pe care poetul a crezut-o definitivă. Totuși ei au procedat felurit.

După istoricul chestiunii făcut de d. Perpessicius, Maiorescu tipărește numai *Povestea teiului*, căreia însă îi dă titlul variantei *Făt-frumos din teiu*, ca mai frumos; Ion Scurtu le tipărește pe amîndouă, dar socotește forma definitivă ca variantă; Ibrăileanu așează *Povestea teiului* la text, iar *Făt-frumos* din teiu într'un adaos; C. Botez le păstrează în ordinea lor cronologică, materialul manuscript în întregime grupîndu-l în jurul formei definitive, și d. M. Dragomirescu, clasificînd esteticește poeziile, iese din discuția noastră.

La acestea e de adăugat, peste arătările noului editor, că d. G. Călinescu aduce *Povestea teiului* lîngă data publicării primei forme, iar d. Perpessicius, tipărindu-le pe amîndouă la text, le separă, după anii cînd fiecare a fost dată de poet tiparului, ca și Botez, numai cu deosebirea că ultimul editor distribue și manuscrisele în două planuri, lăsînd fiecare formă în laboratorul ei. Căci „respectul datorit unui text, tipărit sub a sa răspundere, de scriitor, e întîia dintre legile unei ediții corecte" notează d. Perpessicius. Soarta poeziei *Făt-frumos din teiu-Povestea teiului* arată „cel puțin existența a două forme, fiecare din ele avînd dreptul la un capitol special" mai adaogă d-sa.

De unde rezultă „dreptul la un capitol special", ca pentru bucăți fără legătură între ele, pentru fiecare, noi nu vedem. Aceasta dovedește un respect aproape superstițios față de cronologia anuală, care, dacă e de înțeles cît privește creațiuni de sine stătătoare, deși chiar atunci cronologia intimă o dă totdeauna mai înapoi, devine cu totul curioasă fiind vorba de formele aceleeași poezii. Căci în cazul de față anul 1875, nu poate sta pe același plan de însemnătate cu 1878, anul tipăririi formei definitive; amîndouă datele sunt importante, nici vorbă, dar în chip felurit: prima este treaptă de creație în cadrul restrîns al *Poveștei teiului*, în timp ce a doua e o etapă în cadrul larg al creației eminesciene întregi. Și atunci, dacă astfel stau lucrurile, ediția „corectă" așează, fără discuție posibilă, materialul provizoriu la notele formei definitive.

Că poetul a publicat mai întîi *Făt-frumos din teiu*, e adevărat. Voința lui e totdeauna de luat în considerare ca un criteriu general. Dar tot atît de adevărat este că el însuși a revenit printr'un gest remarcabil asupra acelei voințe, cînd, reluînd motivul formei deja tipărite, l-a înălțat la nivelul superior din *Povestea teiului*. Așa încît, editorul care, întreg materialul respectiv din manuscrise, incluziv cel privitor la forma provizorie, precum și forma provizorie însăși, deși publicată, l-ar grupa în jurul ultimei prelucrări, ar respecta același citeriu al voinței poetului; lăsînd la text numai rezultatul voinței ulterioare, el ar lumina în plus și dintr'odată, cu notele întrunite, toate prefacerile aceluiași motiv și implicit puterea de stăruință sau răbdarea meșteșugarului.

Împotrivirea venită din partea cronologiei anuale, care ar părea astfel oarecum sacrificată, este deasemenea fără temei. Căci, dacă se merge, după cum am văzut, la timpul mai semnificativ, intern, și nu la cel calendaristic, datele extreme ale motivului, data cînd apare în manuscrise și data cînd se publică sau se retipărește definitiv, au în adevăr, numai ele, valoare critică. In cazul discutat, reținem nu pe 1875 și 1878, ci perioada 1872—1878, adică durata intimă, care se de-

clară cu varianta în versuri albe la *Făt-frumos din teiu*, reprodusă de d. Perpessicius, și se închee cu tipărirea *Poveștei teiului*. Incît tipărirea ambelor forme la text și la datele publicării lor de către poet, adică întocmai ca orice alte două poezii fără de legături organice între ele, ni se pare un scrupul excesiv, prin care se împarte în două unitatea vie a motivului și se înfrînge voința cea mai valabilă a poetului.

Dar aceste simple însemnări dorim să fie înțelese numai ca o discuție posibilă în marginea exemplarei lucrări a d-lui Perpessicius; ele privesc limita cronologizării în edițiile critice, chestiune asupra căreia, la nevoe, am putea reveni cu desvoltările trebuitoare.

VLADIMIR STREINU

LITERATURA STRĂINĂTĂŢII

O REVIZUIRE A VALORILOR POETICE FRANCEZE

Din confruntarea gustului poetic la diferite epoci se pot trage multe învăţături. Poezia, care este legată mai puţin decît proza de timpul şi de locul în care a fost scrisă, poate spera o viaţă mai lungă în amintirea oamenilor. Ea poate cînta mai multă vreme în suflete. Cîntecul acesta, însă, poate fi adesea curmat, cîteodată chiar puţină vreme după ce a început, pentruca să renască mai tîrziu. Asemeni cu rîurile acelea care dispar în pămînt pentru ca să apară din nou la mari depărtări sau în acelaşi loc după o trecere de timp care nu poate fi măsurată mai dinainte, tot aşa şi viaţa unei opere poetice, a unui curent poetic, a unui anumit fel de poezie, poate înceta un timp pentru a se trezi din nou peste cîteva generaţii şi uneori chiar în altă ţară decît acoia de baştină. Poezia lui Ronsard şi a Pleiadei din secolul al XVI-lea n'a fost gustată timp de două sute de ani şi a fost scoasă din uitare la începutul veacului trecut, datorită lui Sainte-Beuve şi romanticilor francezi, cu Gautier în frunte. Shakespeare s'a născut din nou, peste aproape două secole dela moarte, în traducerea lui August Wilhelm Schlegel şi a fost preţuit în Germania, a doua lui patrie, aşa cum încă nu fusese preţuit în ţara lui. Din faptul că un poet nu mai este citit la un moment dat nu se poate trage nicio concluzie cu privire la valoarea lui. Gustul literar se schimbă, valorile poetice rămîn. Un lucru e sigur: mai curînd sau mai tîrziu vine vremea cînd valoarea uitată este aşezată la locul care i se cuvine. Nu este exemplu de adevărată mare poezie care să fie dispreţuită în chip constant şi durabil.

E bine, totuşi, ca din cînd în cînd să se facă o revizuire a valorilor poetice dintr'o literatură, tocmai pentru a grăbi pe cît se poate opera de control şi de consacrare care se săvîrşeşte prin trecerea vremii. De altfel, în fapt, de multe ori aşezarea definitivă a valorilor se face tot datorită unei iniţiative, fie a unui singur om, fie a unui grup de oameni care, cu pasiune lucidă, cercetează trecutul ca să desgroape comorile uitate.

Această pasiune inteligentă însufleţeşte şi cartea lui Thierry Maulnier care poartă titlul, modest dar plin de răspunderi, de *Introduction à la poésie française* *).

Introducerea propriu zisă cuprinde ceva mai mult de un sfert din carte; restul este consacrat unei antologii alcătuite după un criteriu

*) Gallimard, 1939.

foarte personal şi menită să susţină prin dovezi afirmaţiile din textul introductiv.

Ferindu-se să dea o definiţie poeziei în general şi o caracterizare a poeziei franceze în special, autorul declară că „o adevărată introducere în poezia franceză este o introducere în *asemănarea particularităţilor* din fiecare poet francez", lămurind afirmaţia aceasta cam sibilină în chipul următor:

„Criticul nu atinge pe poet, poetul nu atinge în el însuşi esenţa poeziei decît în măsura în care ei ştiu să păşească într'un domeniu unde esenţialul nu coincide cu ceiace este mai general ci cu ceiace este mai lăuntric. Poetul este cel mai poet în ceiace el are mai personal şi mai inalienabil; şi tocmai în partea cea mai tainică din el însuşi atinge el ceiace constituie adevărata şi valabila lui înrudire cu ceilalţi poeţi".

Această tainică parte care face valoarea poetică nu se găseşte de obicei, afirmă autorul, în operele admirate din pricina limpezimii lor sau a semnificaţiei lor generale. După el, marile valori, afară de cîteva excepţii, sînt sistematic depreciate de critica universitară, de gustul academic, de istoria literară. Dar tot aşa cum respinge claritatea banală, Maulnier respinge şi hermetismul, acesta fiind „un adevărat *trompe-l'oeil* poetic" care „acopere cu o obscuritate premeditată claritatea limbajului, în timp ce funcţiunea poeziei este să facă să ţîşnească misterul din adîncimile luminii". Aşa dar, obscuritatea pretenţioasă e tot aşa de seacă în fond ca şi locul comun.

Partizan al regularităţii formale, Maulnier aduce în sprijinul acesteia o apărare interesantă. Poetul, spune el, mînueşte, faţă de auditorul lui, deopotrivă aşteptarea şi surpriza. „Obligat să dea fiecărei clipe a înlănţuirii verbale pe care o creiază forţa explosivă a unei operaţii magice şi fiecărui cuvînt puterea de trăsnet de care întrebuinţarea curentă l-a despoiat cu încetul, poetul e silit la o prefăcătorie continuă, la o continuă substituire.... Poetul ne pregăteşte o surpriză, ne atrage cu totul spre o decepţie miraculoasă, şi printr'o simulare în care ne precipită, el ne face să ne aşteptăm la altceva decît ceiace tocmai aşteptăm. Pînă într'atîta încît, atunci cînd poetul lîncezeşte şi nu ne dă decît tocmai efectul pentru care ne pregăteşte, definim imediat această banalitate în care cade prin chiar expresia de *efect aşteptat*. Poetul trebue să ne conducă din surpriză în surpriză şi trebue să ne croiască drumul în care ne pregăteşte cursele. Din acest punct de vedere forma fixă, cadenţa apare în poezie ca procedeul de creaţie a aşteptării, ca mijlocul pentru poet de a încerca mai dinainte lanţul clipelor previzibile pe care, ca pe nişte tipare de tăcere pură, le va umplea puterea de descîntec a vorbelor, şi apare în acelaşi timp *ca definiţia misterului potrivit căruia ceva se va produce*. Regularitatea poemului este astfel unicul mijloc de care dispune poetul pentru a da imprevizibilului caracterul necesităţii: ea este un element capital al dialecticei poemului, completînd şi combătînd totodată uluitoarea imprevizibilitate a acestuia... Poemul nu există decît acolo unde există această implacabilă luare în posesie a sufletului care are drept instrument ritmul".

Pledoaria aceasta exclude din poezie tot ce e vers liber. Unele din cele mai frumoase poeme ale lui Goethe, ale lui Mörike, *Elegiile din Duino* ale lui Rilke, chiar *Sonetele către Orfeu* ale acestuia (care nu sînt în fapt sonete pentrucă cele patrusprezece versuri sunt deobicei de ritmuri diferite), apoi atîtea poeme din Verhaeren, din Francis Jammes, — toate acestea nu intră în această definiţie a poeziei, ceiace dovedeşte precaritatea ei. Versul liber are rostul lui, el transpune auditiv progresarea sufletească a poemului, mlădiindu-se după conţinutul sufletesc al clipei.

Trebue să considerăm ca specific francez acest cult aproape superstiţios al formei fixe, al regularităţii, al cadenţii. Şi este drept că în

nicio poezie constringerea formală n'a jucat un rol atit de covirșitor ca în poezia franceză. Cauza este desigur în primul rind în firea rasei, clară, ordonată, rațională. Și tot această fire explică faptul că poezia franceză este o poezie savantă, fără rădăcini în folklor. Autorul acestei *Introduceri* spune cu drept cuvint că „poezia franceză a avut avantajul să se nască și să-și realizeze operele în sînul unui popor și al unei limbi deosebit de potrivnice farmecelor „poetice" vulgare". Mai puțină dreptate cred că are el atunci cînd spune că „în poporul francez aproape că nu există poezie difuză, putere de creație poetică, folklor". Asta înseamnă să neglijezi poezia populară franceză, *la chanson française*, atit de magic evocată de Gérard de Nerval în *Sylvie* și în *Chansons et légendes du Valois*.

Poezie savantă nu înseamnă poezie rece, stearpă, didactică, fără inspirație, fără vis. Savantă întru atit cit nu se alimentează din izvoare populare naționale. „Poetul francez nu-i la el acasă decit în poporul temelor. El nu colindă printre lucruri ci printre miracolele culturii, ale lucidității, ale imaginației, ale analizei". Și mai departe: „Poezia franceză constituie cea mai literară dintre toate activitățile literare, într'o țară unde literatura este obiectul unui cult aproape național". Aceasta e o afirmație justă. Insuși Gérard, exploratorul de folklor, este în poezia lui complet degajat de orice reminiscență populară.

Maulnier recunoaște drept epoci de strălucire ale poeziei franceze epoca lui Ronsard și a Pleiadei, așa dar a doua jumătate a secolului al XVI-lea și epoca dela începutul secolului al XVII-lea. Omagiul său merge în deosebi către Maurice Scève, autor al lungului poem *Délie* (1544) compus din strofe de zece versuri, poet subtil, adeseori obscur, plin de sensuri abstracte, care poate fi considerat ca un spirit înrudit cu acela al lui Paul Valéry. In secolul al XVII-lea Maulnier nu găsește un merit decit lui Corneille, lui Racine, într'o oarecare măsură lui La Fontaine. Secolul al XVIII-lea, i se pare pe bună dreptate, sărac în ce privește poezia. Față de romantismul francez se arată sever, chiar nedrept. Aduce romanticilor acuzația de a fi fost niște falși romantici: „Marii romantici dela 1830 au profitat în chip straniu și injust de contrastul cu absoluta sterilitate care îi precedase, de strălucirea facilă a cîtorva din exercițiile lor verbale, de atracția pe care o exercita asupra marelui public banala claritate a operelor lor și alura provocătoare a manifestărilor lor, de ignoranța marelui public, față de epocile într'adevăr strălucite ale poeziei franceze, ca secolul al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea". Inovațiile lor au fost „numai formale, dealtfel foarte timide". Insfârșit, ei „n'au introdus aproape nimic în Franța din adevărul romantismului străin ai cărui imitatori pretindeau că sînt".

La aceasta s'ar putea obiecta că romantismul este în esența lui adîncă acelaşi oriunde. Numai modul lui de manifestare se deosebește dela popor la popor și deci el apare sub diferite aspecte în literaturi diferite. Romantismul francez există foarte bine definit, cu caractere proprii. El trebue luat așa cum este, pitoresc, magnilocvent, clar, sentimental, fără adîncimea și fără întinderea romantismului german, acesta din urmă fiind modul cel mai pur și cel mai complet al romantismului pentrucă e cel original. Nu se poate nega generației franceze dela 1830 caracterul romantic prin excelență, adică visul, explorarea și exploatarea visului. Și nici nu i se poate reproșa că n'a explorat visul atit de adînc cum a făcut romantismul german, pentrucă, reproșîndu-i aceasta, înseamnă să nesocotești deosebirea dintre două firi naționale.

Predilecția lui Maulnier merge spre Gérard de Nerval, pe care îl numește „singurul romantic francez". Cred că expresia nu e nimerită. Gérard a fost poate singurul romantic complet dintre toți romanticii

francezi, cel mai adînc, cel mai apropiat, prin fire și cultură, de romantismul german. Dar tocmai din pricina asta el a fost, într'o privință, cel mai puțin francez dintre romanticii francezi. Franceză este la el, și în chip strălucit, forma. Iar miracolul lui este îmbinarea nemai întîlnită de-atunci a unei pure forme clasice franceze cu un fond de vis și de viață interioară profundă cum nu se găsește îndeobște la romanticii francezi.

Plin de mefiență față de Hugo (din cauza popularității acestuia) fără să pomenească de Gautier, acordînd doar puține rînduri disprețuitoare lui Lamartine, lui Musset, lui Vigny, autorul se oprește la cîteva culmi. Lui Baudelaire îi reproșează cu drept cuvint „satanismul ieftin", titlul „ridicul" al operei lui poetice, „mediocritatea unora din poemele lui prea mult admirate", (iarăși disprețul, poate exagerat, față de popularitate). Rimbaud, Mallarmé se bucură, mai ales cel de-al doilea, de elogii; „Magicianul Mallarmé sondează și chinuește cuvintele însăși, le supune celor mai ciudate combinațiuni și celor mai neobișnuite temperaturi, pentru ca să le silească să destăinue ceva din puterile lor cele mai tainice, din virtuțile lor cele mai insezisabile. Astfel el se întoarce la adevăratele bogății ale poetului, care nu sînt decit forțele insondabile și prost cunoscute închise în limba însăși". Exact. Mallarmé a vrut toate acestea. Dar poate dintr'o sterilitate sufletească mai mult decit dintr'o viziune adîncă. Și pe urmă părerea că cuvintele sînt prin ele înșile generatoare de poezie este prea absolută. Puterea lor, dacă nu este alimentată de visul dinlăuntru, *anterior oricărei vorbe*, se exercită în zadar, macină vid.

Antologia care completează volumul este, în felul ei, un lucru rar. Maulnier a ales (condus de un gust foarte sigur, cu care poți sau nu să fii de acord, dar căruia nu-i poți refuza măcar o calitate: originalitatea punctului de vedere), tot poeme din poeți puțin sau prost cunoscuți, uitați, nedreptățiți. Alegerea, spune singur, a fost făcută „ca să facă pe cititor să recurgă la textele integrale" (uneori, dintr'un poem mai cunoscut, nu se citează decit cîteva strofe, chiar numai cîteva versuri). Fără îndoială că spiritul în care a fost alcătuită antologia nu implică niciun aparat savant cu biografii, bibliografie, note explicative. Avînd în vedere însă că mulți din autorii din care s'au făcut extrase sînt foarte puțin cunoscuți (de exemplu Arbaud de Porchères, Sponde, Du Bois Hus) ar fi trebuit să se dea pentru fiecare o scurtă notiță bio-bibliografică, și aceasta tocmai pentru a ușura lectorului „recurgerea la textele integrale".

Dar, încăodată, alegerea este foarte bine făcută. Figurează aici bucăți care de obicei nu-și au locul în antologiile obișnuite și poeți alungați din istoriile literare. Culegerea ilustrează perfect afirmația justă a autorului că „ar fi bine să se înceteze de-a se considera claritatea formală a anumitor opere, care nu rezultă adesea decit din banalitatea lor, drept cea mai bună garanție a valorii și a duratei lor. Trebue să se redea poeziei franceze comoara adîncimilor ei". Secolul al XVI-lea e reprezentat nu numai prin Ronsard și Pleiadă. Sînt aici bogate extrase din *Delia* lui Maurice Scève. Găsim apoi pe Louise Labé, „la belle cordière" și pe Pernette du Guillet, amîndouă din Lyon, pe care istoriile literare le aruncă în capitolul urmașilor lui Marot, dar care au, cea dintîi mai ales, o pasiune, o muzicalitate, o „fraîcheur", uneori o melancolie, cu totul neobișnuite școalei Marot:

Tout aussi tôt que je commence à prendre
Dans le mol lit le repos désiré,
Mon triste esprit hors de moi retiré
S'en va vers toi incontinent se rendre.

Lors m'est avis que dedans mon sein tendre
Je tiens le bien, où j'ai tant aspiré,
Et pour lequel j'ai si haut soupiré
Que de sanglots ai souvent cuidé fendre.

O doux sommeil, ô nuit à moi heureuse!
Plaisant repos, plein de tranquillité,
Continuez toutes les nuits mon songe:

Et si jamais ma pauvre âme amoureuse
Ne doit avoir de bien en vérité,
Faites du moins qu'elle en ait le mensonge.
(Louise Labé).

Intîlnim şi surprize. Iată de exemplu un sonet de dragoste, de-o subtilă sensualitate, al lui Jean-Antoine de Baïf, membru al Pleiadei, cunoscut altminteri ca autor de aride poeme în metru antic (inovaţie care n'avea să prindă în limba franceză, cu totul refractară prin firea ei—ca şi cea romînă de altfel — acestei transplantări) şi de reci traduceri de psalmi:

O doux plaisir plein de doux pensement
Quand la douceur de la douce mêlée
Etreint et joint l'âme en l'âme mêlée,
Le corps au corps accouplé doucement.

O douce vie, ô doux trépassement,
Mon âme alors de grand joie troublée,
De moi dans toi s'écoulant à l'emblée,
Puis haut, puis bas, quiert son ravissement.

Quand nous ardents, Méline, d'amour forte,
Moi d'être en toi, toi d'en toi tout me prendre,
Par cela mien, qui dans toi entre plus,

Tu le reçois, me laissant masse morte;
Puis vient ta bouche en ma bouche le rendre,
Me ranimant tous mes membres perclus.

Agrippa d'Aubigné, soldat şi poet, tovarăş al lui Henric IV, temperament satiric şi violent, talent viguros, aprig în invectivă, este reprezentat prin copioase extrase. Théophile de Viau, Saint-Amant, Tristan l'Hermitte, „extraordinar de atenţi la viaţa ascunsă a tăcerii, a nemişcării şi a întunecimii", figurează deasemeni, în ciuda anatemelor cu care i-a împroşcat Boileau, acest anti-poet desăvîrşit. Ce surpriză deasemeni acest sonet puţin cunoscut, de Philippe Desportes, amabil poet, de obicei cam superficial, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea:

Autour des corps, qu'une mort avancée
Par violence a privés du beau jour,
Les ombres vont, et font maint et maint tour,
Aimant encor leur dépouille laissée.

Au lieu cruel où j'eus l'âme blessée
Et fus meurtri par les flèches d'Amour,
J'erre, je tourne et retourne à l'entour,
Ombre maudite, errante et déchassée.

Légers esprits, plus que moi fortunés,
Comme il vous plait vous allez et venez,
Au lieu qui clôt votre dépouille aimée.

Vous la voyez, vous la pouvez toucher,
Où las! je crains seulement d'approcher,
L'endroit qui tient ma richesse enfermée.

Nu lipseşte bine înţeles nici Maynard, cu cunoscuta lui *La belle vieille:*

...L'âme pleine d'amour et de mélancolie,
Et couché sur des fleurs et sous les orangers,
J'ai montré ma blessure aux deux mers d'Italie
Et fait dire ton nom aux échos étrangers...

şi cu o mai puţin cunoscută *Margot*, care aminteşte, prin ton măcar, de poeziile lui priapice, obscenităţi spuse cu înaltă artă:

Cache ton corps sous un habit funeste,
Ton lit, Margot, a perdu ses chalands;
Et tu n'es plus qu'un misérable reste
Du premier siècle, et des premiers galants.

Il est certain que tu vins sur la terre
Avant que Rome eût détrôné ses rois,
Et que tes yeux virent naître la guerre
Qui mit les Grecs dans un cheval de bois.

La mort hardie, et sous qui tout succombe
N'ose envoyer ta carcasse à la tombe,
Et n'est pour toi qu'un impuissant Démon.

Veux-tu savoir quel siècle t'a portée?
Je te l'apprends. Ton corps est du limon
Qui fut pétri des mains de Prométhée.

Din Musset este indicată *Venise*, *Souvenir* şi sînt reproduse două cîntece: *A Saint-Blaise, à la Zuecca...* şi *Chanson de Barberine:*

Beau chevalier qui partez pour la guerre,
Qu 'allez-vous faire
Si loin d'ici?
Voyez-vous pas que la nuit est profonde
Et que le monde
N'est que souci?

Tonul just al lui Musset se găseşte, într'adevăr, foarte probabil, aici, şi în alte cîteva cîntece. Inregistrez, deasemeni, cu mulţumire dispreţul curajos (nu-i va sări oare în cap toată critica didactică?), pe care Maulnier îl afirmă faţă de insuportabilele *Nopţi*, declamatoare, plîngăreţe, alviţe sentimentale, din care trăgeau pe vremuri liceenii îndrăgostiţi.

Dacă prejudecata popularităţii (sau a impopularităţii, dacă vreţi) nu l'ar fi oprit, poate că autorul acestei antologii ar fi ales extrase mai bogate din Hugo. Hugo este şi el un nedreptăţit în felul lui. Oa-

menii de gust se feresc de el, din pricină că place *și* mulțimii. Dar oamenii de gust greșesc. O mică și puțin importantă parte din opera poetică a lui Hugo place mulțimii. Această operă este atît de vastă, încît se vor găsi mereu colțuri de vis necercetate de cei mulți și cărări nebătute decît de puțini. Frumusețile necunoscute din Hugo întrec cu mult pe cele consacrate.

Culegerea aduce la sfîrșit poeme din Apollinaire și Valéry și două frumoase poeme de Maurras. Intr'un apendice, izolați, Cocteau și Catherine de Pozzi, puternic influențată de Valéry. Destul de puțin, deci, din poezia contemporană. Dar e drept că, în introducere, surrealiștii sînt judecați, cu înțelegere, simpatie și oarecare rezerve, pe cîteva pagini.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

ASPECTE ALE LIMBII ACTUALE

Căruțabil

Cum numește un Romîn partea străzii pe care circulă vehiculele? In general o numește pur și simplu *stradă: se pavează strada, strada este barată*, chiar dacă trotuarul e pavat dinainte și rămîne liber pentru circulație. Dacă este nevoe să se facă deosebire între partea rezervată vehiculelor și trotuar, atunci prima este numită *mijlocul străzii: nu umbla prin mijlocul străzii, că te calcă mașinile sau tramvaiul.*

De cîtva timp începe să se răspîndească, prin ordonanțele oficiale, un termen mult mai precis, dar cu totul greșit în ce privește formația: *partea căruțabilă*. Se spune astfel că „pietonii nu au voe să traverseze oblic partea căruțabilă". De ce spun că acest cuvînt este format greșit? Mai întîi pentru că toate cuvintele terminate în *-abil* sînt formate dela verbe, și, cel puțin în București, un verb *a căruța* sau *a se căruța* este necunoscut. Ce e drept, prin unele părți, la țară, există verbul *a căruța*, cu înțelesul de „a plimba, a transporta cu căruța". Dar cuvîntul *căruțabil* a fost format de oameni care nu s'au gîndit la acest verb și care nici măcar nu-i cunoșteau existența. In afară de asta, adjectivele în *-abil* care pot fi înțelese ca formate în romînește au toate înțeles pasiv: *lăudabil* „care poate fi lăudat", *stimabil* „care poate fi stimat", *adorabil* „care merită să fie adorat" și așa mai departe. Deci, admițînd că s'ar fi pornit dela verbul *a căruța*, *căruțabil* n'ar putea avea decît înțelesul de „care poate fi căruțat", adică „transportat cu căruța", și nici de cum pe acela de „pe unde se merge cu căruța".

Ziceam că adjectivele în *-abil* „care pot fi înțelese ca formate în romînește" au înțeles pasiv. Am precizat acest lucru pentru că în latina bisericească există exemple de *-abilis* activ. Dar nu am zis „adjectivele formate în romînește", pentru că în realitate limba romînă n'a adoptat încă sufixul *-abil*. Toate cuvintele în care intră această terminație sînt împrumutate și cel mult aranjate în așa fel încît să pară romînești, de exemplu în *lăudabil* s'a introdus un *ă* în locul vocalei primitive *a* (lat. *laudabilis*). Cea mai bună dovadă că limba romînă nu formează cuvinte noi cu *-abil* o avem în faptul că nu se zice *spălabil* ci *lavabil*, nu se zice *mîncabil* ci *manjabil* (evident, acest cuvînt este departe de a se fi încetățenit); ori de cîte ori avem în limbă un verb care seamănă bine cu corespondentul lui latinesc sau franțuzesc, adoptăm derivatul în *-abil* în așa fel încît nu se poate cunoaște dacă l-am împrumutat sau l-am format noi; cînd însă verbul nostru nu seamănă destul de bine cu cel latin sau francez, se recurge la un derivat dela acestea din urmă, iar rădăcina romînească e neglijată. De multe ori cuvintele produse astfel fac o impresie oribilă, ca *fezabil, intruvabil*, dar totuși nu se recurge la derivate romînești dela *a face* sau *a găsi*. Iar dacă nu există niciun

model latin sau francez, atunci se formează în romîneşte un derivat cu alt sufix, de exemplu cu *-tor*: se zice astfel *casă vînzătoare*, *vacă mulgătoare* cu înţelesul de „care se vinde, care se mulge".

Dar dacă nu se formează în romîneşte adjective cu sufixul *-abil*, cum s'a creat *căruţabil*? Prin copierea greşită a unui cuvînt franţuzesc. Intr'adevăr, termenul oficial (şi afectat) franţuzesc pentru a deosebi partea vehiculelor de partea oamenilor este *partie carrossable* (publicul spune în general *chaussée*). Oficialitatea noastră, care a vrut să transpună în romîneşte pe *carrossable*, a constatat că între *căruţă* şi *carrosse* este o mare asemănare de formă (etimologia ambelor cuvinte este comună), deaceea a atîrnat sufixul lui *carrosse* la *căruţă*. Defectul principal al combinaţiei este că înţelesul cuvîntului francez este altul decît al celui romînesc; în afară de aceasta, data cînd s'au format derivatele este diferită. *Carrosse* înseamnă „trăsură de lux" (vezi expresia *rouler carrosse* care înseamnă „a fi bogat, a face lux"), deci *une voie carrossable* este o „şosea pe care se poate călători confortabil", pe cînd *căruţă* este un vehicul puţin comod şi încă şi mai puţin distins. Cuvîntul *carrossable* apare pentru prima oară într'un text francez dela 1832, pe vremea cînd nu erau încă biciclete, motociclete, automobile şi tramvaie electrice. Era deci normal ca derivatul să pornească dela „trăsură". Cuvîntul *căruţabil* apare la noi cu o sută de ani mai tîrziu, pe vremea cînd căruţele numai sînt dese în oraşe, ba cred chiar că sînt interzise pe arterele principale. Este deci absurd să le acorzi verbal toată partea străzii dintre cele două trotuare, atunci cînd în fapt le interzici total accesul.

Dacă ţineam neapărat să avem în romîneşte pe *carrossable*, atunci trebuia să-l împrumutăm aşa cum se găseşte şi să zicem *carosabil*. In general cuvintele tehnice sînt cu atît mai bune cu cît etimologia lor este mai puţin transparentă, căci li se acordă exact înţelesul ştiinţific pe care vrem să li-l atribuim. Pentru noi, *azotul* nu are decît definiţia pe care i-o recunosc chimiştii. Pentru un German însă, care numeşte azotul *Stickstoff*, cuvîntul acesta are înţelesul de „materie înăbuşitoare", definiţie care este inexactă şi mai ales incompletă. Tot aşa *carosabil* pentru noi ar însemna „partea străzii cuprinsă între cele două trotuare", pe cînd *căruţabil* înseamnă „pe care merg căruţele", lucru cu totul inexact.

Adoptarea unui cuvînt dintr'o limbă străină se poate face în două feluri: prin împrumut sau prin calc. Impruтutul este introducerea cuvîntului străin direct în limba ta, iar calcul este desfacerea originalului străin în elementele din care se compune, şi traducerea fiecărui element în parte în limba ta. Cine zice în romîneşte *mal de mer* a făcut un împrumut din franţuzeşte, iar cine zice *rău de mare* a făcut un calc (greşit de altfel, căci *mal* în cazul acesta nu înseamnă „rău", ci „boală").

In privinţa lui *căruţabil*, s'a întrebuinţat un procedeu mixt: şi împrumut şi calc. Imprumut, deoarece s'a păstrat sufixul originar, iar calc, deoarece cuvîntul străin *carrosse* a fost înlocuit prin traducerea lui (aproximativă) *căruţă*.

Fapte asemănătoare se pot aduna din limba turcă de azi. Se ştie că dela războı încoace poporul turc a întreprins un uriaş efort de organizare şi de modernizare, efort care în cele mai multe direcţii a fost încununat cu succes. In domeniul lingvistic, ajunge să amintim că alfabetul exotic arab a fost înlocuit cu caracterele latine, ceea ce dă textelor turceşti actuale un aspect european şi va permite pătrunderea mai uşoară a civilizaţiei apusene în republica euro-asiatică. Dar orice transformare socială este însoţită de o renovare şi îmbogăţire a vocabularului: numai retrograzii pretind să nu se introducă deloc termeni străini în limbă, deşi aceasta ar echivala cu o anchilozare a societăţii însăşi. Deaceea Turcii au fost obligaţi să introducă foarte numeroşi termeni de civilizaţie din occident. In unele cazuri însă, rădăcinile

străine au fost în aşa fel apropiate de unele indigene asemănătoare numai ca formă, încît neştiutorii ar putea avea impresia că e vorba de derivate din rădăcini turceşti. Procedeul a fost studiat de profesorul Konrad Nielsen în revista norvegiană *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap*, vol. VIII: *atavic* a devenit în turceşte *atayik*, aşa încît să se poată crede că e format dela turcescul *ata* „tată"; *comun* devine *kamun*, alăturat de vechiul turcesc *kamu* „tot"; *şcoală* (fr. *école*) devine *okul* sau *okula*, vezi turc. *oku* „a studia" şi aşa mai departe.

Formaţiile acestea trădează o oarecare naivitate, căci specialiştii în limba turcă nu se vor lăsa înşelaţi şi nu vor crede că au în faţa lor expresii vechi turceşti; iar poporul se va lăsa indus în eroare de etimologia transparentă a termenilor noi şi va crede, de exemplu, că atavismul există numai pentru însuşirile tatălui *(ata)*, nu şi pentru ale mamei. In orice caz, un lucru este clar, şi anume că procedeul mixt a fost întrebuinţat aici în mod conştient şi cu intenţii patriotice. In cazul lui *căruţabil* al nostru însă, mi se pare evident că înlocuirea lui *carrosse* cu *căruţă* s'a făcut în chip involuntar, adică funcţionarul romîn a avut impresia că nu aduce nicio schimbare de înţeles expresiei. Există şi alte exemple de asemenea transformări, dintre care voi cita mai jos două.

Acum cîţiva ani au fost aduse la noi cîteva negrese cu talere în buze. Pe franţuzeşte li se spune *négresse à plateaux*. Impresarul nostru, care adusese negresele din Franţa, n'a găsit o formă comodă de plural în romîneşte pentru *plateau* (ar fi putut să zică *platouri*); dar în mod inconştient i-a venit în minte cuvîntul *platan*, pe care-l cunoştea desigur fără să ştie tocmai bine ce înseamnă, şi astfel a apărut pe afişe grotescul *negrese cu platane*.

Redactorii noştri sportivi, care se cred obligaţi să traducă din ziarele franţuzeşti şi expresiile de argou şi chiar şi pe cele netraductibile, s'au oprit încurcaţi în faţa lui *épreuves sportives*: *épreuve* este un cuvînt comod pentru a numi cursele, concursurile şi întrecerile de tot felul. Dar n'are echivalent romînesc. Cum *épreuve* seamănă cu *preuve*, s'a recurs la echivalentul acestuia din urmă, *probă*, şi se vorbeşte de *probe de înot*, de *probe ciclişte* şi aşa mai departe, deşi o cît de simplă judecată ne arată că e vorba de *întreceri*, nu de *probe*, adică de „dovezi".

Bănuesc că un fenomen similar s'a petrecut şi cu expresia sportivă *mingea la mălai*: arbitrul aruncă mingea în sus, ca s'o prindă cine poate din cele două echipe. Desigur trebue să pornim dela franţuzescul *mêlée*, tradus une-ori în romîneşte, la rugby, prin *grămadă*. Dar cel care a adaptat cuvîntul cunoştea recitativul copilăresc *Tai mălai în două*..., întrebuinţat în împrejurări care au oarecare asemănare cu cele descrise mai sus, deaceea a transformat pe *mêlée* în *mălai*.

Oameni care au luat oarecari lecţii de limba greacă în liceu zic une-ori *stergomen* pentru „plec". Unul dintre primele cuvinte întîlnite în manualul de greacă este *stergomen* „iubim". Acest cuvînt este printre puţinele pe care le reţin elevii, dar, încrucişat cu *a o şterge*, el ajunge la un înţeles cu totul deosebit de cel primitiv.

Amestecarea inconştientă a cuvintelor care seamănă la formă dar au înţelesuri deosebite este un lucru destul de grav, deoarece constitue o dovadă a lipsei de cultură. Numai cineva care nu ştie exact ce înseamnă *épreuve* sau *plateau* poate recurge în traducere la *probă* şi la *platan*.

Autarhie

Acest cuvînt, sub forma pe care am notat-o mai sus, îşi datoreşte existenţa unei confuzii. In greceşte se numea *autarkeia* însuşirea de a te mulţumi cu ce ai. Acest cuvînt a fost împrumutat în diverse limbi

europene (mai ales ca termen medical), dar nicăeri nu s'a bucurat de o viaţă prea intensă. Gloria lui datează numai de cîţiva ani, anume din momentul cînd regimul naţional-socialist din Germania a decis închiderea frontierelor economice. Atunci *autarkeia*, sub forma germană *Autarkie*, a primit un înţeles limitat la viaţa economică. In ciuda barierelor şi a frontierelor însă, limbile europene merg spre unificare: orice termen nou, cauzat de apariţia unei noi instituţii, se împrăştie imediat în limbile vecine, mai ales cînd e vorba, ca aici, de un element care aparţine clasicismului. Germanul *Autarkie* a fost automat introdus în limba franceză. Aici însă s'a produs confuzia de care vorbeam mai sus. Francezii nu au litera *k*, deci cuvîntul trebuia adaptat. De altfel, avînd în vedere că e vorba de un element grecesc, era normal să se pornească dela originalul antic, nu dela reprezentantul lui german. Dar rădăcina *ark-* din *autarkeia* nu se găseşte în franţuzeşte; în schimb franceza şi celelalte limbi moderne cunosc foarte bine altă rădăcină greacă, *arkh-* , pe care o avem *monarchie*, *oligarchie*, *anarchie*, etc. Şi nimic nu era mai uşor decît să se confunde rădăcina din *autarkeia* cu cea din *monarchie*, cu atît mai mult cu cît în elementele moştenite din latineşte franceza a transformat adesea pe *k* în *ş* (scris *ch*): *vacca* devine *vache* etc. Prin urmare *autarkeia* devine în franţuzeşte *autarchie*. Desigur mulţi îl înţeleg ca „stăpînire, guvernare proprie", sinonim aproximativ cu independenţă. Aceasta este însă o greşală, pentru că pe de o parte statele care nu practică autarkia nu sînt mai puţin independente decît celelalte, iar pe de altă parte statele autarkice sînt departe de a fi absolut independente: în realitate, astăzi toate statele depind unul de altul.

In romîneşte, cuvîntul a venit, evident, din izvor francez, deci cu confuzia gata efectuată (e drept că în franţuzeşte unii scriu, corect, *autarcie*). Deaceea s'a zis dela început *autarhie*. Se scrie însă *autarchie*, căci în multe elemente greceşti se mai păstrează un *c* pur grafic înainte de *h*: *technic*, *architect* etc. Deaceea, dacă vrem să corectăm greşala şi să arătăm că trebue să pronunţăm fără *h*, ne izbim de o greutate, căci scrierea cu *ch* nu este lipsită de ambiguitate. Singură soluţie este cea pe care am adoptat-o mai sus, scrierea cu *k*: *autarkie*. Dar această soluţie este numai ocazională, căci nici noi nu avem litera *k*. Ar trebui să scriem *autarkie* numai doi-trei ani, pînă cînd s'ar deprinde lumea cu pronunţarea adevărată, apoi am putea reveni la scrierea *autarchie*, unde însă *ch* ar avea valoarea lui obişnuită (ca în *ochi* de pildă).

Vre-o

O explicaţie preliminară: scriu *vre-o*, *vre-un*, cu trăsură de unire, atunci cînd avem a face cu numeralul *o*, *un*: *a trecut vre-o lună; cînd vine vre-un drumeţ;* din potrivă, scriu *vreo*, într'un cuvînt, cînd numeralul urmează: *vreo doi lei*, *vreo două pagini*. In rîndurile care urmează va fi vorba de prima categorie, deci se va scrie peste tot cu trăsură de unire.

Intrebuinţarea tradiţională a lui *vre-o*, *vre-un* este în fraze afirmative, condiţionale sau interogative. Iată exemple (primele două, ca şi cîteva din cele care vor urma, provin din Dicţionarul lui Tiktin):

Cine va avea la dînsul vre-un lucru străin şi vor veni să-l fure...
De o mai avea vre-o fată, Să-i puie capul sub piatră...
Ai vre-un cunoscut care te-ar putea ajuta?
Cine vede vre-o ieşire din această încurcătură?

In propoziţii interogative se poate întrebuinţa *vre-o* chiar după o negaţie: *N'ai vre-un cunoscut? Nu vede cineva vre-o ieşire?* In propoziţiile negative însă, *vre-o* este înlocuit cu *nici o*. Aceasta pentru că propoziţiile condiţionale şi interogative exprimă ideea de nehotărîre: *Ai vre-o bănuială? Dacă ai vre-o bănuială...* Cel care vorbeşte nu ştie dacă faptul este real; din potrivă, cel care răspunde zice. *N'am nici o bănuială*, căci el cunoaşte precis faptele. Limba romînă nu se sfieşte de a întrebuinţa negaţii duble: aşa cum admite pe *nu e nimic*, *nu ştie nimeni*, suportă şi expresii ca *n'am nici un cunoscut*, *nu văd nici o ieşire*. Totuşi trebue distinse mai multe cazuri.

Dacă negaţia este precedată de *nici*, se pune deobicei *vre-o*, căci *nici* dela început îngreuiază întrebuinţarea lui *nici* la sfîrşit:

Aurul şi argintul le naşte pămîntul, şi nici nu va înceta vre-odată a le naşte.

Nu poţi şti, nici nu vei şti vre-odată, copilă adorată, cît de mult eu te iubesc.

In afară de aceasta, cînd negaţia se găseşte în propoziţia principală, în propoziţia secundară nu se poate pune *nici*, ci numai *vre*:

Nu s'a pomenit să fi fost vre-odată biserică mai mare, mai minunată.

Nu credeam să'nvăţ a muri vre-odată.

Faptul nu pare să aibă vre-o explicaţie.

Explicaţia este simplă: propoziţia secundară, în cazul acesta, este afirmativă, nu negativă. Dacă am zice: *Nu credeam să'nvăţ a muri nici-odată*, a doua negaţie nu s'ar putea referi decît tot la prima propoziţie, adică ar trebui să înţelegem: *nici-odată nu credeam*. In orice caz, *să fi fost nici-odată*, sau *a muri nici-odată* nu merge cu nici un preţ.

Insfîrşit, se pare că *vre* este socotit ca mai puţin brutal decît *nici*. Incă în Evanghelia dela 1693 citim:

Socotiţi să nu obidiţi pe vre unul dentru aceşti mici.

Vre adaugă aici ideea de nehotărît; s'ar putea uşor adăuga *cumva*, *oarecare*, adică, ideea că auditorii ar putea să obidească este cu totul ipotetică, pe cînd dacă s'ar fi spus *să nu obidiţi pe nici-unul*, s'ar fi putut înţelege aşa: desigur, pe cei mai mulţi nu v'ar da în gînd să-i obidiţi, dar eu vă cer să nu-i obidiţi nici pe ceilalţi, puţini. Tot aşa în textul de reclamă a unui fotograf ambulant:

Puteţi vedea fotografiile fără vre-o plată.

Există şi o atenuare datorită accentului: cînd zicem *nu vei şti nici-odată*, accentul principal este pe *nici-odată*, pe cînd în *nu vei şti vre-odată*, cuvîntul accentuat este *nu*.

Aceasă idee de atenuare mi se pare că e responsabilă de înlocuirea tot mai deasă a lui *nici* cu *vre*. In articole de ziare, în telegrame de agenţii, pe afişe, pretutindeni apare astăzi *vre* în propoziţii negative. Spicuesc la întîmplare cîteva exemple din ziare apărute în ultimile luni:

Negocierile vor continua, dar nu este probabil să aibă loc vre-o nouă întrevedere cu d-l Molotov înainte de Luni.

S'ar fi putut spune şi *nici o nouă întrevedere*, dar afirmaţia ar fi fost mai drastică.

Generalul Homma a adăugat că nu a primit vre-un raport că asemenea acte s'ar fi produs.

Inţelegeţi uşor că acel prieten n'a cîştigat vre-odată un ban dela mine.

Mai straniu sună exemplele următoare:

Intrebat de d-l Henderson dacă aceasta înseamnă că guvernul japonez nu a formulat încă cu precizie vre-o plîngere în potriva Angliei...

In cercurile comisariatului pentru afacerile străine se subliniază că „noile" propuneri anglo-franceze nu reprezintă vre-un progres în comparaţie cu cele precedente.

Aici atenuarea este inutilă, dacă nu dăunătoare, în primul exemplu din cauza locuţiunii adverbiale *cu precizie*, în al doilea caz din

cauza tonului general al frazei, care arată clar că se urmărește o caracterizare tranșată a situației.

Dar *vre* s'a strecurat și în propozițiile principale, pozitive, adică în acelea despre care vorbitorul știe cu precizie că sînt negative:

Nu există vre-o dificultate în calea acestui plan.

Echipa Romîniei nu a dat vre-un motiv Italienilor ca să joace brutal.

Despre aceste din urmă exemple, simțul limbii îmi spune că sînt net greșite. E destul să inversăm termenii, ca să se vadă că nu merge decît *nici: Nici-o dificultate nu există; Nici-un motiv n'a fost dat.* Ar fi imposibil să se zică: *Vre-o dificultate nu există, Vre-un motiv n'a fost dat.* Dar acest soi de expresii apare din ce în ce mai des, și e de presupus că va deveni curent.

De altfel fenomenul se extinde și la alte cuvinte cu înțeles similar, de exemplu *orice* și *oricare:*

A declarat... că orice încercare de încercuire nu va schimba nimic.

Este o carte ce nu trebue să lipsească din mîna oricărui tînăr.

Acest din urmă exemplu este cu atît mai curios, cu cît *oricare* implică o alegere. E destul să ne gîndim la formula contrarie: *Nu oricare tînăr poate citi această carte.*

Rezultatul final al evoluției îl ghicim ușor, pentru că ne putem orienta după ce s'a petrecut în alte părți.

In dialectul macedo-romîn, *virnu*, forma corespunzătoare lui *vre-un*, a luat un înțeles negativ și a ajuns să excludă pe *nici-un*, după cum *țiva*, corespunzător lui *ceva* al nostru, a înlocuit pe *nimic*. Exemplele care urmează sînt împrumutate dintr'un articol al d-lui I. Bacinschi *(Grai și Suflet*, vol. II):

Agiumsiră la pălate, și nveasta nu vrea s easă la virnu, nu vrea să zburască cu virnu, mași cu hil'lu de-amiră țe o-aduse („Ajunseră la palate, și nevasta nu voia să iasă la vre-unul, nu voia să vorbească cu vre-unul, decît cu fiul de împărat care o adusese").

Și-l pălăcărsi s nu spună a virnui că s feațe stihiu („Și-l rugă să nu spună vre-unuia că s'a făcut stafie").

Lasă, nu-i țiva, că ți nveț, cum mi nvițai ș io („Lasă, nu-i ceva, că te inveți, cum m'am învățat și eu").

Aceeași evoluție, dela „vre-unul" la „nici-unul", a suferit-o în grecește cuvîntul κανείς; dela „ceva" la „nimic" a trecut τίποτε. In franțuzește, se cunoaște cazul analog al lui *pas, plus, point, guère, rien, jamais* etc., particule afirmative la origine, care, fiind întrebuințate în fraze negative, au ajuns să aibă înțeles negativ. De exemplu *je ne vois rien* însemna la început „nu văd un lucru", „nu văd ceva", apoi a ajuns să însemne „nu văd nimic". Iată calea pe care se angajează în romînește *vre-o*.

Să posede

Care este persoana a III-a singulară a subjonctivului prezent dela *a poseda?* Marea majoritate a cititorilor va da desigur un răspuns greșit, anume *să poseadă*. Răspunsul corect, *să posede*, sună atît de rău, încît oricine, cînd îl aude, este convins că are de a face cu o greșală. Voi arăta întîi de ce zic că acest răspuns este corect, apoi de ce totuși avem impresia că e greșit.

A poseda este un verb de conjugarea I. Ca atare, el nu poate fi conjugat decît după unul din cele două modele următoare:

laudă, să laude (cu accentul pe rădăcină)

lucrează, să lucreze (cu sufix, accentuat).

In prima categorie intră verbele vechi, de origine latină. In cea de a doua, verbele mai noi, împrumutate, sau făcute (ori refăcute) în romînește. *A poseda*, fiind neologism, ar fi trebuit să intre în categoria a

doua. Dar cei care l-au împrumutat (din franțuzește unde *posséder* e de conjugarea I), deși l-au încadrat în conjugarea I, știau că în latinește este de conjugarea a II-a, deaceea, în loc să-i pună sufixul *-ez* ca la celelalte verbe împrumutate din franțuzește *(agreez, sfidez, consiliez* etc.), l-au lăsat cu accentul pe rădăcină și l-au încadrat în categoria verbelor vechi (ca *las, plec* etc.). Așa dar formele cu sufixul *-ez* sînt cu totul scoase din cauză, căci nimeni nu va fi tentat să zică *posedează, să pozedeze*. Nu mai rămîne deci decît al doilea model: *posedă, să posede*. Dacă zicem totuși *să poseadă*, formăm un subjonctiv de conjugarea a II-a sau a III-a (ca *să piardă* de exemplu), ceea ce este greșit, odată ce *a poseda* este de conjugarea I.

Persoana a III-a singulară a subjonctivului arată o deosebire de vocală față de aceeași persoană a indicativului prezent (lucrul produce mare nedumerire pentru străinii care învață romînește): la conjugarea I indicativul se termină cu *-ă*, iar subjonctivul cu *e (cîntă, să cînte);* la celelalte conjugări, din potrivă, indicativul se termină cu *e*, iar subjonctivul cu *ă (vede, să vadă; zice, să zică; doarme, să doarmă).* Diferența aceasta a fost creată încă din limba latină, pentru motive pe care nu e locul să le pomenesc aici. In orice caz, un lucru e sigur, odată ce *a poseda* are indicativul cu *-ă*, subjonctivul lui trebue să fie cu *-e*, deci *să posede*.

De ce totuși această formă sună atît de rău la ureche? Pentru motivul că, la verbele romînești vechi, care au în rădăcină un *e*, mai este încă o diferență între indicativ și subjonctiv: la conjugarea I, indicativul are *ea* și subjonctivul are *e (leagă, să lege);* la celelalte conjugări, lucrurile se petrec iarăși invers, adică indicativul are *e* și subjonctivul *ea (vede, să vadă*, dintr'un mai vechi *să vadă; trece, să treacă; iese, să iasă).* Motivul este de astă dată romînesc, deși e în legătură cu fenomentul de origine latină pe care l-am analizat mai sus: diftongarea lui *e* accentuat în *ea* s'a menținut cînd în silaba următoare se găsea un *ă (leagă, treacă*, etc.) și nu s'a menținut, ci diftongul a fost redus din nou la *e*, cînd în silaba următoare se găsea un *e*, *(leage, treace* au devenit astfel *lege, trece).* In ultimă analiză, deci, cauza diferenței de rădăcină este tot alternanța *e : ă* în terminație.

Ce rezultă de aici pentru problema pe care o urmărim? Că vorbitorul este deprins ca verbele cu *e* în rădăcină să prezinte o alternanță: Ori să fie *e* la indicativ, dar atunci să fie *ea* la subjonctiv, ori, din potrivă, să fie *ea* la indicativ, dar atunci să fie *e* la subjonctiv. Ce e drept, diftongarea lui *e* nu se mai produce astăzi în cuvintele care intră acum în limbă. De exemplu *sevă, adresă* se păstrează cu *e*, (numai țăranii zic *adreasă).* De aceea nici în *posedă e* nu s'a diftongat. Dar diftongarea aceasta, care era un fapt pur fonetic, a ajuns să joace un rol morfologic, anume să diferențieze subjonctivul de indicativ. Și acest rol morfologic continuă să fie viu în mintea vorbitorilor, chiar după ce foneticește diftongarea a încetat de a se mai produce.

Pentru a prezenta lucrurile mai clar, voi lua un exemplu analog. Intr'o fază veche a limbii romîne, *ti* s'a schimbat în *ți: capitina* a devenit *căpățînă*, *barbati* a devenit *bărbați*. Acest fenomen a încetat de mult de a se mai produce în cuvinte noi, de exemplu *matineu* nu devine *mațineu*. Dar în terminația cuvintelor masculine, alternanța *t: ț* a ajuns să servească pentru a diferenția singularul de plural *(bărbat : bărbați).* De aceea schimbarea lui *t* în *ț* continuă să se producă la sfîrșitul substantivelor masculine, chiar cînd sînt de dată recentă *(poet : poeți).*

Să ne întoarcem acum la cazul lui *a poseda*. La indicativ am văzut că diftongarea nu s'a produs, din cauza datei recente cînd a fost împrumutat cuvîntul. Dar vorbitorul simte nevoia alternanței cu subjonctivul. De aceea, nu mai ține seama că la conjugarea I, indicativul trebue să aibă *ea* și subjonctivul *e*, și, odată ce găsește *e* la indicativ,

pune *ea* la subjonctiv. De notat că nu creează un monstru, căci categoria *e* (indicativ): *ea* (subjonctiv) există *(merge : meargă)*. Singura complicație este că această categorie este valabilă la celelalte conjugări decît întîia, iar *a poseda* este de conjugarea întîia. Dar împărțirea verbelor în patru conjugări a părut vorbitorului mai puțin importantă decît menținerea alternanței vocalice la subjonctiv, de aceea a preferat pe *să poseadă*, cu alternanță, dar construit conform conjugării a II-a, decît *să posede*, construit corect după conjugarea I, dar fără alternanță.

AL. GRAUR

CRONICA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

UN ASPECT DIN PROBLEMA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI SUPERIOR AL LITERELOR ȘI AL ȘTIINȚELOR

Inchiderea treptată a carierii didactice, precum și refuzul din ce în ce mai marcat al noilor generații, față de sensurile spirituale ale acestei cariere, aduc, printre primele urmări de care putem să ne dăm seama, *o completă trecere în umbră a celor două ramuri de învățămînt superior care o privesc direct: literele și științele.*

Apariția unui asemenea declin este un fapt important, plin de consecințe și semnificații, care ne obligă să ne sesizăm. Ar fi cu totul nepotrivit să-l privim cu pasivitate, socotind cu suficiență că așa a fost sau a trebuit să fie. Nu poate fi vorba doar de-o defecțiune oarecare, în funcționarea și organizarea învățământului, ci de o perspectivă îngrijorătoare, pentru întreaga noastră viață culturală.

Trebue să ne dăm seama că, fără aceste ramuri de învățămînt, cultura noastră ar avea de suferit o amputare dureroasă, care ar denatura-o și ar împiedeca-o să reprezinte ce trebue. Ar fi lovită în esența ei, în rosturile fundamentale care o caracterizează. Am pune în umbră, dintre mijloacele noastre spirituale, tocmai pe acelea care ne sunt mai organice, care ne pot ajuta mai mult pentru a înțelege problema culturii noastre și pentru a elabora o doctrină proprie a realităților noastre romînești. In sfîrșit, ne-am lăsa tîriți într'o eroare din acelea în care, dacă ne dăm oarecum seama cînd intrăm, nu vom ști însă niciodată cînd și cu ce preț vom putea să ieșim.

Intr'adevăr, iată o problemă la care este necesar să reflectăm mai de-aproape, deoarece aspectele ei sunt tocmai acelea care ar trebui să constitue temele de bază ale programelor și ale acțiunilor noastre culturale.

Cineva care ar vrea să-și lămurească problema culturii și a civilizației noastre romînești s'ar lovi de greutăți mari, pe alocuri de neînvins. I-ar lipsi, pentru aceasta, multe dintre isvoarele și datele trebuitoare. Noi nu avem încă niciun tratat lămuritor despre psihologia poporului romînesc. Problema etnicului nostru național plutește încă în incertitudini de tot felul. Culegerile noastre de folclor sunt incomplete și multe din ele învechite, alcătuite fără aparatul critic trebuitor, după metode care nu mai pot să reziste științei, perfecționării și punctelor de vedere actuale. Clasicii noștri, cu toate că în ultimii ani s'au făcut numeroase studii și reeditări din operele lor, sunt încă destul de necunoscuți și de neanalizați. In istoria noastră națională

există încă o mulțime de probleme, care stăruesc în bătaia controverselor. Nu avem încă o istorie a civilizației și nici una a gîndirii romînești. In domeniul istoriei noastre literare există încă întinderi numeroase care abia au început să fie cercetate, în vreme ce altele din cele aparent cercetate au nevoie de revizuiri fundamentale. Nu avem încă o înțelegere, lămuritoare, a valorilor romînești, a puterii lor reprezentative, în ce privește procesele și puterile de afirmare ale comunității noastre naționale. Deși suntem un popor latin și invocăm acest lucru ca argument suprem al întocmirii noastre istorice, nu avem încă sentimentul ferm al clasicismului, al spiritualității pe care acesta o reprezintă, tot așa după cum nu avem înțelegerea chipului în care ar putea să ne ajute pentru a pune ordine în atîtea dintre nedumeririle noastre spirituale. Lucrările de întocmire ale Dicționarului Academiei Romîne, merg cu încetineala cunoscută, și aceasta nu numai din cauza problemei în sine și a greutăților ei științifice, dar și pentru faptul că nu avem încă destui cercetători de specialitate, în special tineret, care să-și ia asupră-și sarcina grea a strîngerii de material. In destule privințe, problema limbii noastre plutește încă în haos. Ne lipsesc, într'o măsură destul de pronunțată, studii monografice complete asupra locurilor, populațiilor și datelor etnografice privind viața și realitatea noastră națională. Pămîntul romînesc nu este cunoscut, cu adîncimea și seriozitatea adevăratelor investigații științifice, decît în prea puține părți ale lui. Astfel, generalizînd, putem spune că noi nu avem înțelegerea realității noastre romînești decît încă într'un chip vag și incert, tot așa după cum nu avem, față de multe dintre procesele actuale ale acestei realități, decît atitudini inegale și risipite.

Inșirînd toate aceste lucruri, nu ne-am lăsat furați de vreo voluptate negativistă sau alta, n'am stabilit premise pentru niciun fel de rechizitoriu, ci ne-am propus să conturăm cu obiectivitate nivelul realizărilor de pînă acum, în ce privește problema specială a culturii romînești și în ce privește felul cum trebue să se oglindească în preocupările de organizare a învățămîntului nostru superior. Este incontestabil că o societate nu poate funcționa organic și nu-și poate da o contenență istorică, dacă ea nu-și înțelege forțele lăuntrice de care dispune, dacă nu pătrunde semnificația spirituală a etapelor de viață pe care le-a străbătut, dacă din acestea nu știe să desprindă un sens caracteristic al finalităților ei și, într'un cuvînt, dacă nu-și întemeiază viața pe o doctrină culturală proprie, care să reprezinte valorile și elementele definitive ale alcătuirii ei fenomenologice. Dacă este așa, suntem obligați să ne întrebăm: care sunt domeniile în stare să ne ducă la asemenea înțelegeri, în stare să ne lămurească forma autentică a valorilor romînești?

Civilizația romînească, cel puțin cea de pînă acum, n'a fost o civilizație de forme materiale sau de stiluri corespunzătoare acestora. Tehnica, profesionalismul, economismul, toate acestea reprezintă în viața societății noastre orizonturi recente, care încep să se afirme ca atare, abia tîrziu, paralel cu intrarea noastră în orbita modernă a burgheziei apusene. Pentru istoria noastră socială în secolul XIX, într'adevăr, ele au o însemnătate necesară și, pe alocuri, chiar fundamentală. Insă, a face din ele o chee generală, și a întemeia pe baza lor o istorie materialistă a întregei noastre vieți naționale, ar fi, de sigur, nu atîta o simplificare a faptelor, cît o denaturare și chiar o eliminare a lor. Sufletul romînesc s'a format în condiții pe care schema materialistă este departe de a le caracteriza și de a le lămuri în adevărata lor complexitate. Aceia care ar vrea să ne cunoască mai adevărat, așa cum suntem și așa cum am putut să ne închegăm

viața noastră istorică de pînă acum, ar trebui să-și dea seama, în primul rînd, de realitățile noastre etnice, sufletești și culturale. Condițiile istorice în care ne-am desvoltat nu ne-au îngăduit realizarea unei mari civilizații materiale, dar în schimb ne-au prilejuit o adîncire neobișnuit de mare a realităților noastre sufletești. Organizările și rezistențele vieții noastre naționale au fost, de cele mai multe ori, nu de ordin strategic sau economic, ci de ordin cultural și sufletesc. Toate acestea, pentru a putea fi cunoscute, înțelese și apreciate la adevărata lor valoare, nu cer numai un ochiu al preciziei inginerești sau al exactităților statistice, ci un simț special, o inițiere caracteristică, capabilă să străbată în substraturile vieții noastre etnice, să înțeleagă dramele de conștiință care au brăzdat-o și să descifreze sensurile filosofice în care soarta noastră de popor agrarian și-a găsit temeiuri și echilibru. Cultura romînească, în adevăratul ei înțeles, nu înseamnă traducerea în limba autohtonă a unor fapte și valori din afară, ci o cunoaștere conștiincioasă a formelor dinăuntru, a formelor caracteristice care au patronat evoluția comunității noastre naționale.

De ce insistăm asupra acestor lucruri? Aparent, s'ar putea crede că am dat curs unei divagații. De fapt, n'am făcut altceva decît să menționăm un aspect necesar din problema anunțată. Există o *umanistică romînească* — dacă ni se îngădue s'o numim astfel — în afara căreia n'am putea să înțelegem nimic esențial din problema realității noastre naționale, în afara căreia ne îndoim dacă s'ar putea forma un cuget care s'o aprecieze cum se cuvine și, în sfîrșit, în afara căreia nimeni dintre noi n'ar putea căpăta pregătirea și autoritatea necesară de a solicita în conducerea și responsabilitățile spirituale ale societății noastre.

Prin natura ei, și prin natura generală a lucrurilor, *această umanistică națională nu poate fi cercetată și promovată decît prin învățămîntul superior al literelor romînești.* Declinul vizibil al acestui învățămînt, adică eventuala lui ieșire din actualitatea culturală a vremei, va aduce după sine, în mod fatal, o trecere în umbră a întregei probleme. Dacă deocamdată acest lucru nu ne emoționează îndeajuns, este pentru că, de sigur, nu ne dăm încă seama de pericolul către care ne îndreptăm. In realitate, este în joc o perspectivă aproape tragică. Este în joc cultura romînească în genere, sistemul de justificări spirituale ale existenței noastre naționale și, în total, este în joc însăși funcționarea normală a operei de cunoaștere științifică a realității romînești.

Invățămîntul literelor — a cărui trecere în umbră ne sugerează toate aceste observațiuni — are misiunea de a pregăti o categorie de intelectuali care, indiferent de profesiunea către care se îndreaptă sau s'ar putea îndrepta, trebue să formeze contingentele de cercetători ai problemelor legate de această umanistică romînească. Nu numai atît: dar aceștia trebue să întrețină atmosfera ei, s'o păstreze permanent în ordinea de zi a preocupărilor noastre științifice, să adune materialul care o privește, să facă din ea o bază a pedagogiei și a organizărilor noastre școlare, s'o impună tuturor spiritelor doritoare de orizonturi autentice și, prin toate acestea, să polarizeze în jurul problemei, pe lîngă interesul cărturăresc și academic, și o încordare susținută, de mîndrie, de conștiință națională.

Intemeerea unei doctrine culturale romînești este o lucrare în curs, încă pe șantier. In această elaborare, nu ne putem mulțumi doar cu datele pe care le avem în prezent, sau în orice caz n'o putem face, fără ca prin aceasta să nu știrbim ceva adînc din drepturile noastre spirituale și să nu ne simțim vinovați de nesocotirea propriei noastre realități naționale. Este încă de lucru, în aceste direcții, pentru generații întregi, de-acum înainte. Trebue să ne dăm seama, în

definitiv, că a cunoaște valorile caracteristice ale culturii noastre, și a le studia în toate semnificațiile lor, nu este numai o activitate academică, alături cum s'ar părea de stilul și preocupările actuale ale epocei, ci și o misiune de întărire și de promovare a ideei de patrie. O armă, prin urmare, fără de care revendicările noastre ca popor de ordine și de cultură n'ar putea să aibă toată majestatea și toate justificările lor structurale. In clipa în care fie din vina lui, fie din aceea a unor constringeri exterioare, învățămîntul literelor ar trebui să cadă într'un unghiu mort, ne-am afla în fața unei adevărate prăpăstii culturale. Am înregistra o înfringere, o desfacere tragică de ideea autenticității noastre culturale și astfel am prilejui, noi înșine, o victorie a tezelor adverse, a tuturor acelora care s'au întrecut în a ne tăgădui drepturile și posibilitățile noastre spirituale.

Cu o deopotrivă îngrijorare trebue să privim și la cealaltă eventualitate, la fel de iminentă ca și cea dintîiu: la declinul învățămîntului științific superior. Și în această privință, a nivelului nostru de cultură științifică, suntem departe de-a fi atins un cuprins ridicat de realizări, așa încît să privim la criza ce se deschide sub ochii noștri fără griji și frămîntări deosebite. Știința romînească a dat pînă acum la iveală cercetători admirabili, cu renume mondial, nu însă și o convingere generală, măcar a păturii noastre conducătoare, față de sensurile și puterile lămuritoare ale spiritualității științifice. Observînd cu atenție multe din procesele acțiunii romînești în genere, ne vom da seama de un fapt, cît se poate de caracteristic. Și anume, ne vom da seama că, adeseori, ceea ce le compromite oarecum, ceea ce le împiedecă de a deveni realități întregi și pe deplin eficiente, nu este — să zicem — lipsa noastră de străduințe sau cumva de neînțelegere a lucrurilor, ci o lipsă de organizare, de coordonare și de disciplinare, susținută a elementelor pe care le punem în joc. Cu alte cuvinte, o lipsă de metodă, posibilitate logică și sufletească totdeodată, pe care nu ne-o putem însuși, în chip real, decît prin practica atentă și susținută a spiritualității științifice. Afirmînd aceasta, nu forțăm nimic și nu dăm curs vreunei construcții dialectice sau alta. Fără îndoială, creația și devotamentul științific nu trebue să se consume numai în biblioteci, în laboratorii sau în tăcerea singuratecă a cabinetelor de lucru. Din aceste oficii, unde se frămîntă în cugete singulare, încordările acțiunii științifice trebue să se resfringă în afară, să creeze mentalități, stări de suflet, să pătrundă în gîndurile de viață ale oamenilor, să alcătuiască axe de spiritualitate, dacă nu mai mult, măcar pentru contingentele celor chemați să formeze pătura conducătoare a unei societăți. Cu alte cuvinte, viața intelectuală a unei națiuni are nevoie, firește și de savanți și de cercetători personali, dar și de o condiție generală sufletească, de-o anumită atmosferă unitară a preocupărilor, adică de ceea ce trebue să înțelegem prin denumirea categorială de *spirit științific*. Trebue să recunoaștem că noi n'am ajuns încă, în media posibilităților noastre de viață și de acțiune socială, la realizarea și stăpînirea acestui spirit științific. Ca dovadă, o sumedenie de fapte: oscilările așa de dese și de flagrante ale opiniei noastre publice; promovările de carton care se construesc într'o noapte, pentru ca a doua zi să fie doborîte cu ușurință, ca și cum n'ar fi fost; spiritul mobil și neunitar al atîtora dintre atitudinile pe care le încercăm; o anumită incapacitate de-a organiza continuitatea celor ce întreprindem; ușurința cu care primim experiențialismul modelor de tot felul, dela acelea care se ocupă doar de stilul agreabil al faptelor secundare, pînă la acelea care privesc în mod grav problema valorilor structurale; greutatea de a ne forma caracterele pe care le dorim și de care în definitiv simțim că atîrnă soarta generală a comunității noastre; preferința pe care o acordăm preliminariilor și întinderilor în suprafață și încetineala cu care ne luăm

curajul de a ne apropia uneori și de esențele lucrurilor; în fine, chipul în care consacrăm improvizări, ajungînd pînă la a întemeia adevărate doctrine din strălucirea lor aparentă.

Mai avem de făcut încă o observație. Se știe că numărul studenților dela Litere și Științe scade simțitor, în vreme ce acela al studenților dela Politehnice, dela Drept și dela Medicină crește în raport invers proporțional. S'ar putea spune că succesul sau actualitatea acestor ramuri de învățămînt este în măsură să compenseze eclipsa celorlalte. Aparent, impresia este justă; în fond, ea se întemeiază pe o eroare. Judecînd lucrurile în primul rînd principial, ne dăm seama că asemenea aglomerări trebue să fie necesar atinse de vreuna viciu oarecare, fie de natură spirituală, fie de cauzalitate socială. Aglomerarea, ca fapt în sine, constitue prin ea însăși un semn de criză și de desechilibru, ale cărei rezultate, chiar dacă nu sunt deocamdată vizibile, nu vor întîrzia însă de a se arăta ca atare, într'o zi. Să lăsăm însă această latură de o parte, și să judecăm faptul, ca și pe celelalte, doar din punct de vedere cultural.

Viața culturală are nevoie de anumite oficii, pe care absolvenții școalelor și ai facultăților citate mai sus, oricît ar fi de pregătiți și de stăpîni pe programul lor de viață, nu le pot totuși îndeplini sau suplini. Orizontul care domină pregătirea și năzuințele acestora este un orizont predominant profesional. Medicul, inginerul sau avocatul se gîndesc, în primul rînd, la cariera lor, la perspectivele ei practice, la succesul pe care îl întrevăd prin exercițiul ei, la confortul acestuia, în sfîrșit, la posibilitățile ei de-a cuceri primatele sociale și economice ale timpului. Medicul se consacră clientelei; inginerul acțiunilor practice; avocatul barei sau, mai ales, întreprinderilor care îl pot duce în fruntea erarhiilor publice. Toți aceștia, cu cît au mai mult succes și își simt posibilități de acțiune mai reale, cu atît devin mai preocupați de propria lor problemă, cu atît se simt mai în slujba cauzelor care se leagă direct de aceasta și, în fine, cu atît se depărtează de sentimentul contribuțiilor desinteresate, închinate oficiilor și folosinții comune. Firește, din aceste observațiuni nu putem pretinde că scoatem o regulă generală. Totuși, despre o regulă a mediei, a tendințelor mai evidente decît altele, se poate vorbi, fără teamă că am greși sau că am judeca arbitrar.

Viața profesională, oricît de riguros și de disciplinat ar fi condusă, nu poate alcătui climatul întreg de care au nevoie desfășurările unei culturi. Ea reprezintă forma materializată, socializată, a străduințelor culturale, nu însă și spiritualitatea lor în creștere, efervescența care le dă aripi și care disciplinează energia cercetătoare a muncitorilor intelectuali. Cultura unei națiuni are nevoie de manifestări desinteresate. Are nevoie — repetăm — de cugete care să i se închine în întregime, ei însăși în primul rînd, adică sensurilor ei impersonale și principiale. Cu alte cuvinte, o cultură în mers are nevoie de o armată de intelectuali care să cerceteze desinteresat, să publice, să facă investigații, să muncească pe teren, să ridice probleme, să deschidă perspective, să capteze în jurul acestora atenția generală, să stabilească premise și să stringă materialul marilor cercetări, să susțină o pedagogie a educației științifice și, în sfârșit, să creeze un climat spiritual, de care să se simtă legați nu numai aceia care au suit treptele grave ale învățăturii, ci toți aceia care în mod sincer au simțit imboldul de a participa la viața spirituală și la sensurile ei.

O asemenea armată de intelectuali, în marea ei majoritate, nu poate fi alta decît aceea care trebue să se formeze sub cupola facultății teoretice, de litere și de științe. Așa este în toate țările de cultură, așa a fost și la noi pînă acum și, de sigur, tot așa va trebui să fie și în viitor. Din nefericire, această armată de intelectuali este sortită să devină din ce în ce mai sporadică și la un moment dat, chiar să

înceteze de a mai exista. Este vorba de un fapt pe care nu-l mai putem ocoli, pentru că el se petrece paralel cu procesul de criză în care cele două categorii de facultăți — am văzut de ce — par din ce în ce mai angajate.

Faptul astfel înfățișat ni se pare atît de important, încît a-l mai exclude dintre grijile noastre și a nu mai ține seama de el în tot ce facem pentru reforma și reorganizarea învățămîntului nostru, ar fi ca și cum am fi pierdut simțul de orientare, în cuprinsul propriei noastre realități naționale, al propriului nostru destin cultural.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA IDEILOR

O CARTE ASUPRA MORȚII

Poate că nici din una din preocupările noastre nu are rădăcini mai adînci ca ideia de moarte, în sensul că nu ne aflăm în fața unei elaborări exclusiv logice, ideia morții fiind legată de întreaga noastră complexiune spirituală și organică. Desigur, orice concept, oricît ar fi de anodin sau de neutru subt raportul relației lui cu ființa noastră, are pe lîngă un conținut strict logic, o coloratură afectivă, evidentă sau umbrită, reprezintă în germen, sau mai precis subteran, o *atitudine* a întregei noastre ființe față de obiectul pe care îl reprezintă, o tendință de acceptare, respingere, sau adeziune. Credem că participarea ființei noastre la elaborările logice este efectivă, totdeauna prezentă, deși neputînd fi cu ușurință vădită. După cum lectura mentală a unui text scris presupune mișcări schițate sau inhibate a mușchilor care condiționează vorbirea articulată, tot astfel simpla enunțare a unui conținut logic comportă o participare de totalitate a ființei noastre, și cu deosebire a fondului nostru de sensibilitate. Lumea tendințelor, a mișcărilor abia schițate, a răsfringerii emotive, a atitudinilor, ne apare deci ca învăluind, colorind și prea adesea determinînd conținuturile și enunțările logice. Participarea întregei noastre personalități la cugetarea abstractă este măsurată desigur de gradul *trăirii* problemelor pe care le desbatem. Această măsură e fără îndoială variabilă, fiind în funcție de coeficientul individual al fiecărui om. Sunt, într'adevăr, oameni pentru care gîndirea abstractă apare ca un lux, ca o activitate neesențială, oarecum de zonă exterioară a ființei lor, și sunt alții pentru care preocupările gîndului prezintă intensitatea unei drame hărțuitoare, angajîndu-le întreaga personalitate într'o tensiune permanentă. Alături de spiritele care răsfring preocupări de ordin moral cu suferință și dramă, va trebui deci să menționăm pe aceia care trăesc problemele de cunoaștere cu o adîncime și o absorbție deosebite. Sunt oamenii a căror gîndire alcătuește o funcție vitală, esențială, a personalității, a căror concentrare lăuntrică atinge paroxisme și răvășiri. Pentru această categorie de gînditori, reflexia nu mai are caracterul liniștit, măsurat și de rigoare geometrică a constructorilor de teorii organic înjghebate după modele și simetrii imaginare sau după orientarea în structura obiectivă a lumii, ci are un caracter răscolitor, de adîncime a întregei lor vieți. In acest caz, gîndirea nu mai apare ca o simplă despicare analitică, dirigiută după jocul și stringentele dialecticei; gîndul e smuls din însăși temeliile adînci ale structurii vitale, exprimînd-o și definind-o. Formularea teoretică nu mai

este un scop în sine și ea nu apare ca fiind izvorîtă exclusiv din progresiunea dialectică, ci se înfățișează ca o expresie, ca o încoronare sau o suprastructură a unei realități sufletești mai adînci, de natură complexă, cu predominență afectivă.

Am subliniat mai sus faptul că orice gîndire, oricît ar fi de curățită de rădăcinile ei afective și oricît ar apărea ca o construcție exclusiv logică, trebue să fie considerată ca un corolar a unei plămădiri obscure, apărute în gestație în întreaga personalitate a gînditorului. Există desigur deosebiri fundamentale între gradul de participare a gîndirii la prea plinul sufletesc care îi servește de substrat. Dar dacă privim lucrurile genetic, și căutăm să cuprindem o gîndire în izvoarele ei și nu numai în aspectele ei trecătoare subt care se înfățișează, atunci nu putem în niciun caz deslipi conținutul logic de fondul afectiv care îl presupune, deși acest fond poate fi uneori mascat sau voluntar anihilat.

Preocuparea morții ne angajează direct în ceeace avem mai propriu și mai esențial. Fără îndoială, asupra morții și neantului se pot face speculații strict logice, dar ne întrebăm în ce măsură aceste speculații pot fi eficiente, desprinse fiind de placenta emotivă care le-a hrănit și care le-a îngăduit desvoltarea.

Intr'adevăr, neantul se impune subiectului nostru gînditor, în primul rînd ca o perspectivă ce stîrnește ecouri emotive adînci. După cum ne aflăm în fața unei persoane emotive sau a unui om care nu reacționează puternic la perspectiva morții, vom avea grade diferite de răsfrîngere interioară a neantului. Pentru simplificare și pentru a circumscrie problema vom lua în considerare numai primul caz, al sensibilităților impresionabile, cărora perspectiva morții le stîrnește adînci mișcări de suflet. Pentru acești oameni neantul apare ca o trăire imediată și nu un simplu obiect de speculare metafizică. Participarea individului la întrebările sau problemele pe care le vădește perspectiva nimicirii individuale sau a inexistenței lumii este totală.

Acesta e un fapt esențial. Un fapt prim, de trăire directă, nemijlocită, a unei realități sau a unei probleme. Această trăire presupune necesar colaborarea întregului organism la solicitarea problemei morții, a fiecărei fibre, a întregului fond afectiv, a tuturor tendințelor ființei. Eventualitatea morții determină atunci o reacție de totalitate a individualității, o atitudine de acceptare sau de refuz, de cabrare a ființei în fața perspectivei pe care o deschide sau, însfîrșit, de împăcare liniștită.

Formularea logică, elaborările teoretice, vin secundar. Ele nu fac decît să dea un fel de justificare ulterioară, de sancționare a atitudinii individului. Oricît ar căuta cercetătorul să le desghiocheze de rezonanțele emotive, edificiul teoretic va păstra mereu urma acestor ecouri. Fie că problema morții se impune conștiinței în urma unei crize de spaimă, cum am arătat amănunțit în lucrarea noastră *Thanatos*, fie că ea determină prin datele ei teoretice răsfrîngeri durabile în sensibilitatea noastră, așa cum am putea accepta pentru anumite cazuri, gîndirea acestei probleme va fi întovărășită de o vie participare a sensibilității. Afirmația sau negația vieții, întrebarea asupra perspectivei morții presupune o luare de poziție spirituală hotărîtă, care nu angajează numai mecanismele logice ale gîndirii.

Dar chiar problema neantului, ca problemă de logică, poate dobîndi deschideri de perspectivă din experiențele emotive. In lecția sa inaugurală *„Ce este metafizica"*, Heidegger se întreabă dacă anumite dispoziții emotive nu pot revela neantul conștiinței individuale și răspunde că: „acest eveniment e cu putință—destul de rar, în adevăr, și nedurînd decît un moment — în dispoziția fundametală a spaimei" [1]. Iar la pagina următoare Heidegger adaugă: „Spaima *revelează* neantul" (sublinierea e a autorului).

Fără a nega eficiența rezultatelor obținute prin speculația pură asupra problemei morții și a neantului, afirmăm totuși că în genere, orientarea reflexiei asupra acestor probleme își are un substrat afectiv sau o experiență personală unică sau repetată. In aceste cazuri, revelația neantului sau trăirea sentimentului morții, resimțit primar cu date sufletești fundamentale și inanalizabile, îmbracă secundar forma unei reflecții organizate, care va da expresie experienței sufletești fundamentale — acces de spaimă, accident grav, pierderea unei ființe apropiate etc. — ca și structurii sufletești generale a subiectului. Aceste reflexii pot conduce, într'adevăr, fie către soluții mistice, fie către viziuni de împăcare panteistă, de cufundare a ființei în tot, fie de exagerare a spaimei avînd ca desnodămînt paradoxal sinuciderea după cum remarcă, bizuit pe observații, D-rul Maurice Fleury, fie către o eludare a problemei prin artificii logice sau invocarea forțelor supranaturale. Vrem să spunem că nu există o „problemă a morții" universal valabilă și ale cărei soluții eventuale trebue să se impună cu necesitate tuturor conștiințelor. Dimpotrivă, fiecare individ își așează datele acestei probleme după experiențele lui de viață și după aspirațiile sale, conștiente sau neștiute de sine. Dacă fiecare om moare singur, așa cum trăește, fiecare om își are în același timp un fel de centru vital, un adevăr crucial, valabil numai pentru el însuși, dela care pornește și la care fatal va trebui să ajungă după cîteva încercări de ieșiri din sine și după cîteva rătăciri în lumea din jur. Ne aflăm aci la cea mai depărtată margine: acolo unde nu ne mai este îngăduit să ne împiedecăm în sisteme rigide, și unde este zadarnic să încercăm a ne mai înșela cu explicații și cuvinte. Cu explicații străine, firește. Căci fiecare din noi își are explicația și răspunsul. Dar este răspunsul *nostru*, care este valabil numai pentru noi.

Cum am putea dovedi aceste lucruri decît prin raportări la fapte și experiențe concrete? Alegem din mulțimea experiențelor consemnate de noi, cazul deja publicat cu cîteva amănunte, într'o lucrare anterioară: bolnavul I. S., medic și psiholog, care și-a putut studia îndelung agonia în timpul unei intoxicații, pînă la pierderea conștiinței. Evenimentul intoxicației care-l surprindea în plină perioadă de sănătate, i-a răsturnat total perspectivele sale lăuntrice: refuzul sau incapacitatea de a gîndi moartea, din perioada sănătății a făcut loc unei trăiri a sentimentului morții; nevoia lui sufletească de certitudini, de răspunsuri la probleme și reazeme teoretice care să-i explice rosturile lumii și ale propriei ființe s'au risipit în aceste momente într'o indiferență sceptică, în părăsirea fără rezistență unor puteri ce-l depășiau și în conștiința limpede a nimicirii propriei persoane, fără putință de scăpare. Iată deci o conștiință care în fața morții și-a elaborat dintr'odată un răspuns și o atitudine, conformă cu structuri de viață ascunse, pe care însuși subiectul nu le cunoscuse mai înainte de acest eveniment. Dar aceste răspunsuri, mai e nevoe să o adăugăm?, care îl îndestulau sufletește pe bolnav, împăcîndu-l și ajutîndu-l să-și trăiască ultimele momente ale existenței, căci situația lui de medic îi interzicea orice iluzionare și orice nădejdi, aceste răspunsuri nu reprezintă decît o valoare restrînsă la propria sa viață sau, eventual, la o familie de spirite înrudite cu el prin structură vitală. Sensul morții are deci o valoare circumscrisă la un singur individ sau la o categorie restrînsă de indivizi, neputîndu-se înfățișa ca o soluție generală omenească.

*

* *

[1] Heidegger. *Qu'est-ce que la métaphysique*, trad. de Corbin-Petithenry, în revista *Bifur*, Juin 1931, n. 8, pag. 16.

Ultimul studiu apărut în publicistica noastră asupra morţii[1]) ne întăreşte în această convingere. Lucrarea domnului Feier pare a fi rodul unei violente crize de conştiinţă. Problema morţii s'a impus deci în prim rînd sensibilităţii autorului, dominîndu-i şi absorbindu-i întreaga viaţă. Obsesia şi-a căutat însă deslegări. O suprastructură logică s'a adăugat tălăzuirii emotive, căutînd să o îndiguiască, să o canalizeze. D-l Feier a reacţionat în faţa perspectivei morţii în felul său, diferit de al bolnavului I. S. citat mai sus. Dacă primul subiect a acceptat moartea, cel puţin în intervalul dintre crizele de spaimă, ca o realitate cu neputinţă de înlăturat, ca o desvoltare necesară către care tindea întreaga sa evoluţie de viaţă, D-l Feier o refuză şi o consideră ca un rău, „voire le plus grand des maux" (pag. 87); în timp ce prima conştiinţă găsea în propria dispariţie şi în eventualitatea absorbţiei sale în lume un liman şi o încoronare firească a volutei unui imens proces cosmic în a cărei traectorie se găsea el însuşi ca un moment şi o etapă de evoluţie, D-l I. Feier se străduieşte să găsească mijlocul de a suprima acest rău „sau cel puţin mijloacele prin care să liniştească frica pe care ne-o inspiră, şi care să ne permită a o suporta cu seninătate" (pag. 89—90).

Autorul caută soluţii care să-i limpezească datele propriei probleme. După ce trece în revistă soluţiile oferite de ginditorii şi sistemele filozofice de pînă acum, pe care, fireşte, le găseşte neîndestulătoare, D-sa ne dă propriul său răspuns. Obţinerea acestui rezultat ar trebui să însemne în viaţa interioară a d-lui I. Feier un moment hotărîtor. D-sa a voit să consemne această soluţie într'o lucrare amplă, intitulată *La philosophie de la mort*. Împrejurările nu i-au îngăduit însă ducerea la bun sfîrşit a lucrării, dar soluţia obţinută reprezintă pentru conştiinţa lui o atare importanţă şi o atare *urgenţă*, încît s'a hotărît să publice cîteva fragmente din această lucrare, în actuala broşură.

La philosophie de la mort, are în intenţia autorului trei părţi: o primă parte de discuţie critică a sistemelor filozofice şi a „soluţiilor" oferite de acestea problemei morţii, căci D-l Feier simte nevoia unor răspunsuri precise, care să poată tempera sau anihila frica de moarte, a doua parte consacrată cercetărilor biologice contemporane, care nu ar fi cu totul ostilă nemuririi individuale (problemă care, în aceşti termeni, este rău pusă, după cum am încercat să dovedim în lucrarea noastră) şi, în sfîrşit, un ultim capitol reprezentînd contribuţia proprie a autorului.

D-l Feier e în posesia unei soluţii care dacă nu e efectivă, deci capabilă să suprime necesitatea morţii individuale, oferă totuşi o împăcare morală prin strămutarea datelor problemei. Desigur o conştiinţă torturată de frica de moarte nu se poate în prezent sustrage dela destinul comun vieţii, reprezentat prin îmbătrînire şi moarte. Dar, adaugă autorul, biologia nu închide cu desăvîrşire posibilitatea de a se ajunge cîndva la suprimarea morţii şi obţinerea nemuririi. Dacă presupunem deci un om animat de această convingere şi, în acelaşi timp, putînd prin cercetările sale ştiinţifice contribui la rezolvarea problemei nemuririi, pentru această persoană groaza de moarte va fi în largă măsură atenuată. Conştiinţa că într'un viitor nedeterminat vor exista oameni care vor beneficia de rezultatele cercetărilor sale, dobîndind nemurirea, va alcătui pentru el un ideal care-i va absorbi temerile, integrîndu-l într'o linie de viaţă care are drept scop ultim obţinerea nemuririi. Chiar dacă individualitatea sa proprie nu va putea fi sustrasă destinului morţii, conştiinţa contribuţiei sale la soluţia problemei nemuririi îi va suprima tortura de conştiinţă prilejuită de moarte. O atare soluţie nu va

[1]) I. Feier, *Essais sur la mort*, Bucarest, 1939.

rezolvi desigur problema, cel puţin în datele ei actuale, ci mai degrabă o eludează în termenii ei stricţi, căpătînd în acelaşi timp un caracter utopic prin sprijinirea ei pe temelii incerte şi pe aspiraţii proectate într'un viitor nedeterminat; ea se poate discuta, susţine sau combate cu argumente, se poate sprijini pe autorităţi ştiinţifice, după cum poate fi prezentată ca o simplă ipoteză cu efecte liniştitoare pentru temeiurile noastre metafizice. Dar nu vom urmări pe autor pe această cale. Soluţia propusă e un răspuns al unei conştiinţe în faţa perspectivei sfîrşitului, răspuns care satisface nevoi mai adînci decît jocul ingenios al dialecticei. Il consemnăm deci cu năzuinţi de înţelegere, înclinîndu-ne către străfundurile de gînd din care izvorăşte.

ION BIBERI

CRONICA ECONOMICĂ

„QUOS VULT PERDERE..."

Amintirea persistentă a războiului trecut împiedecă Statele neutre şi mai cu seamă cele cu venit naţional scăzut, să vadă că, de astădată, vor suferi pierderi similare cu ale beligeranţilor. Incapacitatea de plată, transfer şi transport a unora din ţările în război, numărul mare de soldaţi mobilizaţi pe care statele neutre sunt obligate să-i ţie pe picior de război, precum şi costul ridicat al înarmării, fac imposibilă revenirea prosperităţii din 1914—1918.

Ar fi fost deci logic ca ţările neutre să aplice de îndată măsuri economice destinate să amine şi să atenueze efectele defavorabile ale neutralităţii înarmate. Fie însă că nimeni nu a luat războiul în serios, fie că pericolul nu a trecut pragul sensibilităţii guvernamentale, în afară de unele măsuri sporadice, statele neutre continuă să trăiască într'un fel de liberalism clasic. De exemplu, în timp ce statele beligerante complectează fără întrerupere sistemul de măsuri pentru a încetini şi amina inevitabila urcare a preţurilor, cele neutre par să aştepte binefăcătoarele roade ale lui „laisser faire, laisser passer". Care de altfel nu au întîrziat să devie vizibile. Totul se întîmplă ca şi cum ar fi vorba de vremuri normale, cînd urcarea preţurilor este simptomul premergător prosperităţii şi nu al dezorganizării vieţii economice. In adevăr, preţurile nu cresc odată cu producţia şi investiţiile, ci, simultan cu scăderea acestora. De altă parte, nivelul preţurilor rezultat din disproporţia între cerere şi ofertă nu tinde să se stabilizeze, de oarece nici preţurile de cost şi nici circulaţia fiduciară nu pot rămîne staţionare. Urcarea preţurilor odată iniţiată, continuă pînă ce dispare iluzia prosperităţii.

O analiză amănunţită prealabilă a mecanismului formării preţurilor în timp de război prezintă deci un interes deosebit.

Valoarea mijloacelor de plată pe piaţă depinde, evident, de valoarea mărfurilor destinate vînzării şi de viteza lor de circulaţie. Dacă fiece semn monetar ar fi utilizat o singură dată într'o unitate de timp, valoarea acestora ar fi egală cu a mărfurilor. Cum însă acelaşi semn monetar serveşte la mai multe tranzacţii, cu cît numărul acestora este mai mare, cu atît vor fi necesare mai puţine mijloace de plată.

In timpuri normale, circulaţia fiduciară a unei ţări se adaptează automat nevoilor pieţii. Institutul de Emisiune, nu pune în circulaţie mai multe bilete de bancă decît este nevoie la o producţie şi o viteză de circulaţie determinate. Dimpotrivă, în vremuri anormale, Institutul de Emisiune este silit să amplifice circulaţia fidu-

ciară pentrucă: *a)* Statul are cheltuieli extraordinare; *b)* celelalte mijloace de plată, cum ar fi poliţele, sunt mai puţin utilizate; *c)* preţurile se urcă din motive speculative; *d)* toată lumea tezaurizează bilete de bancă din prevedere. Astfel, deşi producţia scade automat în urma mobilizării, circulaţia fiduciară creşte. Un volum redus de mărfuri oglindindu-se într'un număr mai mare de semne monetare, dacă viteza de circulaţie rămîne staţionară, preţurile trebue să crească. Acest spor se adaogă la cel speculativ sau în cazul cel mai rău îl consolidează.

Paralel însă cu această primă majorare a preţurilor, intervine o a doua provocată de deprecierea monedei în raport cu devizele ţărilor depărtate de cîmpul de luptă (dolarul de exemplu). Teama de război conjugată cu dificultăţile exportului, dezechilibrează balanţa plăţilor, cererea de devize străine creşte, oferta scade şi moneda se depreciază. Deci preţurile de export şi import se măresc, antrenînd mişcarea generală a preţurilor interne.

In fine, independent de cauzele de ordin speculativ sau monetar, preţurile de cost au tendinţa să crească din cauza lipsei mînei de lucru calificate, a majorării sarcinelor fixe pe unitatea de marfă şi a micşorării producţiei.

Mişcarea ascendentă a preţurilor, odată iniţiată, este foarte greu de oprit, de oarece nu poate avea ca urmare creşterea rapidă a producţiei. La început nu fac stocuri şi provizii decît cei avuţi şi cei prudenţi. Cu vremea însă, întreaga populaţie îşi dă seama că micile economii adunate pentru cazuri grave, pierd valoarea cu fiece zi care trece. De aceea, din momentul în care preţurile au atins un anumit nivel şi creşterea are o anumită viteză, toată lumea cumpără orice, numai să scape de bani. Tranzacţiile devin mai numeroase, sumele blocate intră în circulaţie şi viteza de circulaţie a monetei creşte. Deci, urcarea preţurilor începe să se accelereze. De atunci încolo urcarea salariilor nu mai poate fi oprită, cheltuielile Statului se amplifică şi atît piaţa cît şi Statul fac apeluri din ce în ce mai presante la Institutul de Emisiune, care evident nu le poate refuza. Noua expansiune a circulaţiei fiduciare antrenează o nouă şi rapidă urcare a preţurilor şi salariilor, viteza de circulaţie a monetei şi preţurile de cost cresc accelerat şi aşa mai departe pînă ce viaţa economică capătă o palpitaţie morbidă. Febra inflaţionistă nu trebue să înşele, pentrucă dă loc unei vieţi economice extrem de active. Aceasta nu poate fi decît de scurtă durată; apoi urmează inevitabilul şi tragicul sfîrşit.

Cine susţine că urcarea inflaţionistă a preţurilor în vreme de război, poate fi evitată, nu ştie ce spune. Aceasta ar însemna că războiul nu costă şi că toată lumea se poate îmbogăţi nemuncind şi distrugînd valori reale şi oameni. In cazul cel mai bun printr'o politică adecuată, se pot limita, atenua şi amina efectele periculoase ale războiului.

Este desigur absurd să ne închipuim că printr'o simplă măsură administrativă, cum ar fi aceea cunoscută sub numele de maximalizarea preţurilor, s'ar putea ajunge la stabilizarea acestora, atunci cînd expansiunea circulaţiei fiduciare, urcarea preţurilor de cost şi lipsa de mărfuri, sunt consecinţe inevitabile ale războiului. Aplicînd însă măsuri administrative extrem de severe (de exemplu 10 ani muncă silnică) se pot împiedeca urcările speculative ale preţurilor. Celelalte cauze determinante ale mişcării preţurilor trebuesc combătute prin măsuri de altă natură.

Evident, în primul rînd trebue evitată scăderea producţiei, punînd la dispoziţia fabricanţilor materiile prime şi mîna de lucru,

chiar dacă în chipul acesta se uzează o parte din stocul metalic sau se reduc efectivele unor unităţi. Aurul fiind destinat să acopere soldul deficitar al balanţei plăţilor, niciun moment nu este mai potrivit pentru utilizarea lui, decît războiul. Pierderile din stocul metalic sau din efective se compensează larg prin moralul ridicat al populaţiei şi capacitatea de rezistenţă mărită a economiei naţionale.

Intreţinînd producţia, expansiunea circulaţiei monetare este în parte compensată şi preţurile nu mai cresc prea repede. Cum însă armata consumă mult, fără ca producţia să se mărească, autorităţile trebue să asigure stabilitatea raportului între cerere şi ofertă prin raţionarea consumului la preţuri constante. Limitînd consumul la nivelul producţiei şi pedepsind sever urcarea preţurilor se atenuează creşterea acestora.

Procedînd astfel, pe piaţă rămîn în permanenţă sume de bani fără o contraparte în mărfuri. In special în clasa veniturilor mari, unde consumul mediu este fatal mai ridicat decît la restul populaţiei, apar economii în căutare de plasament în mărfuri. Şi cum nu le găsesc pe piaţa liberă, le caută în piaţa neagră pe care de multe ori o crează. De aceea, măsurile cele mai obişnuite în războiul modern sunt urcarea substanţială a impozitelor directe şi împrumuturile forţate. Pe această cale Statul îşi procură venituri resorbind cel puţin o parte din mijloacele de plată inflaţioniste.

In ţările neutre producătoare de materii prime, problema preţurilor interne este mai uşor de rezolvit, deoarece preţurile externe crescînd vertiginos, cele interne pot fi menţinute staţionare, fără să prejudicieze pe exportatori. De exemplu, aplicînd taxe la export, Statul îşi procură venituri suplimentare, în timp ce consumatorii interni plătesc pentru toate produsele preţuri mai mici decît cele externe. Această măsură aplicată la noi, în perioada de după războiu numai la produsele agricole, ar putea fi generalizată şi diferenţiată după producători. De exemplu s'ar putea aplica taxe mari la produsele petrolifere şi la lemn, iar la produsele agricole taxele ar varia după întinderea proprietăţii.

Prin urmare, toate măsurile antiinflaţioniste se reduc la 1) stimularea producţiei; 2) comprimarea beneficiilor de toate categoriile şi 3) limitarea şi uniformizarea consumului. Astfel enunţate, aceste trei principii exprimă însăşi conţinutul economic al războiului, adică uzarea forţelor economice, însă îi adaogă un element nou. Sacrificiile cerute celor mulţi au o contraparte în reducerea beneficiilor celor puţini. Deci condiţia generală a unui sistem antiinflaţionist de preţuri este de ordin social şi politic. Cine nu înţelege sau nu vrea să înţeleagă acest adevăr elementar, lăsînd ca totul să se aranjeze dela sine, contribue la pauperizarea rapidă chiar şi a celei mai bogate ţări. Joaca de-a preţurile poate gripa şi cea mai perfectă maşină economică. Experienţa ţărilor occidentale arată că în ţări alimentate din afară, preţurile pot fi menţinute staţionare, graţie unui sistem complex de măsuri economice şi administrative. Chiar şi în Germania unde modul de finanţare ar fi trebuit să facă imposibilă menţinerea constantă a preţurilor, situaţia este relativ favorabilă. Cu atît mai mult această politică ar trebui să dea rezultate bune într'o ţară neutră producătoare de materii prime agricole şi industriale. Şi totuşi, în unele ţări agricole, dela isbucnirea războiului, costul vieţii s'a mărit cu 15—18%. Mai mult, preţurile de detaliu par să crească mai repede decît cele de gros, ceea ce este simptom sigur de criză.

BLOCADĂ ŞI CONTRABLOCADĂ

Din modul cum s'a desfăşurat războiul în ultimile două luni, rezultă că în timp ce militarii mai caută încă un cîmp de bătălie, economiştii şi-au fixat planul de luptă. Grupul anglo-francez blochează Germania împiedecînd vasele comerciale s'o aprovizioneze, iar în ţările care ar putea expedia Germaniei mărfuri pe cale terestră sau fluvială, cumpără toate disponibilităţile ce se oferă, indiferent dacă le utilizează sau ba. Pretutindeni au apărut, ca din pămînt, negustori englezi, vămi engleze şi în special vapoare de războiu şi lire sterline.

Experienţa războiului trecut şi statisticile comerţului exterior demonstrează că această metodă poate da rezulate.

Replica germană se bazează pe: *a)* utilizarea submarinelor şi avioanelor; *b)* aprovizionarea din Rusia şi ţările sud-est europene; *c)* intensificarea producţiei germane.

Războiul din 1914—1918 a arătat că submarinele germane reuşiseră să scufunde în fiecare lună maximum 700—800 mii tone. De îndată însă ce s'au organizat convoaele, pierderile lunare suferite din cauza submarinelor s'au redus la 150—200 mii tone. Intre timp însă, flota germană pierduse aproape 300 submarine.

Admiţînd că amiralitatea britanică va reuşi şi de astă dată să organizeze convoaele şi că pierderile directe ar fi şi mai mici decît în 1918, aceasta nu înseamnă că aprovizionarea Angliei şi Franţei va fi deplin asigurată. In adevăr:

1) pentru nevoile armatelor anglo-franceze se imobilizează vase comerciale a căror tonaj este evaluat la 5—6 milioane tone, adică un sfert din totalul tonajului celor două ţări;

2) încărcarea şi descărcarea a 20—25 vase comerciale, formînd un convoi, neputîndu-se efectua în acelaşi timp, o cursă dus şi întors durează mai mult decît ar dura dacă transportul s'ar efectua cu fiecare din cele 25 vase separat;

3) de teama submarinelor şi a „corsarilor", convoaele nu urmează drumurile obişnuite şi nu merg ziua decît în apele absolut sigure cursele durează deci mai mult;

4) viteza vaselor comerciale nefiind aceiaşi, un convoi are totdeauna viteza vasului cel mai puţin rapid.

5) de teama submarinelor şi avioanelor, vasele acostează în porturile cele mai păzite şi nu în cele mai apropiate şi bine echipate (de exemplu în porturile apusene ale Angliei şi nu în cele răsăritene);

6) din cauza războiului european şi a celui sino-japonez importul franco-britanic din Europa şi Asia se reduce la minimum şi în schimb creşte importul din America.

Prin urmare, deşi războiul submarin şi aerian nu ameninţă tonajul brut al franco-britanicilor, în schimb periclitează tonajul util. Unii autori cred că prin lungirea distanţelor şi a pierderilor de timp, capacitatea de transport pierdută ar fi de 6—7 milioane tone. Adăogînd la acestea tonajul utilizat de armată, ajungem la concluzia că pierderile indirecte provocate de războiu depăşesc 50% din tonajul anglo-francez (24 milioane).

In 1914—1918, pierderile beligeranţilor au fost compensate într'o largă măsură prin întrebuinţarea vaselor neutre şi mai cu seamă a celor americane. Astăzi această soluţie pare cel puţin problematică din cauza legii americane a neutralităţii, a războiului sino-japonez şi a pericolelor care ameninţă unele state neutre: (Norvegia, Finlanda, Danemarca, Suedia, Olanda etc.). De aceea, cred că se va recurge la metoda cea mai puţin utilizată în războiul trecut şi anume la construcţia de vase noi. Anglia, Franţa şi coloniile dispunînd de o capa

citate anuală de producție care depășește 4 milioane tone și care poate fi ușor mărită, precum și de muncitori calificați, inutili pe frontul occidental, este de așteptat să pue în construcție un număr apreciabil de vase comerciale. De altă parte, raționînd dela început consumul, nu este de prevăzut ca războiul submarin să ducă la asfixierea economiei anglo-franceze. Vor exista desigur pierderi mari, însă suportabile.

In ce privește întrebuințarea avioanelor ca armă a contra blocadei, pînă acum rezultatele sunt neînsemnate. Este probabil însă că prin utilizarea unui număr mare de aparate și cu riscul unor pierderi apreciabile, avioanele germane vor reuși să domine Marea Nordului. Dar scopul urmărit în acest spațiu nu pare să fie atît distrugerea vaselor britanice cât îndreptarea exportului suedo-norvegian de fier și lemn spre Germania. Lipsind țările nordice de debușeul britanic, Germania speră să-și asigure aprovizionarea cu minereuri de fier, produse metalurgice, celuloză, lemn și unele metale colorate.

In fine, grație acordurilor comerciale recent încheiate cu U. R. S. S., Romînia, Iugoslavia, Bulgaria și Grecia, Germania poate proceda metodic la reorganizarea exportului acestor țări, așa încît să-și umple golurile lăsate de blocada britanică. Dacă operațiile militare vor da comandamentului economic răgazul necesar, se poate admite că operația va reuși, deși va fi nevoie de un personal calificat extrem de numeros și de o muncă eșalonată pe ani de zile. In adevăr, tot acest grup de țări are mari disponibilități latente de materii prime, însă excedentele exportabile sunt reduse din cauza insuficienții producției și al mijloacelor de transport.

Iată de exemplu rezultatele la care ajunge un cunoscut specialist german, F. Friedensburg (înainte de încheierea acordului ruso-german!) cu privire la coeficientul de aprovizionare a Rusiei în materii prime minerale (vezi „Der heutige Stand des russischen Bergbaus" in Zeitschrift für praktische Geologie, 1938, Heft 8 și 9) și posibilitatea de extindere a producției. Participarea în % a producției sovietice la consumul intern de minereuri, precum și perspectivele de viitor, rezultă clar din tabloul următor:

Minereul	1913	1929	1937	Perspective de viitor
Cărbuni	80 %	103 %	101 %	acoperire completă fără limită
Petrol și gaz	107 %	136 %	108 %	acoperire completă pe cîțiva zeci de ani
Cupru	84 %	55 %	59 %	acoperire completă însă cu cheltueli generale mari
Staniu	—	—	?	câteva procente însă cu cheltueli mari
Plumb	6 %	23 %	57 %	acoperire completă pentru cîteva decade
Zinc	95 %	4 %	96 %	acoperire completă pentru mu te decade
Nichel	—	—	40 %	acoperire completă pe timp limitat
Aluminium	—	—	96 %	acoperire completă pentru decenii
Mercur	100 %	90 %	94 %	acoperire completă pe timp limitat

Minereul	1913	1929	1937	Perspective de viitor
Staniu	—	—	30-40 %	dubios
Minereu de fer	107 %	106 %	101 %	acoperire completă pe secole
Minereu de mangan	135 %	350 %	127 %	acoperire completă pe secole
Minereu de crom	150 %	110 %	100 %	acoperire completă pe timp limitat
Minereu de wolfram	—	—	1 %	acoperire puțin probabilă
Minereuri de molibden	—	—	10 %	nimic sigur
Vanadiu	—	—	?	nimic sigur
Calcopirită	100 %	100 %	100 %	acoperire totală de lungă durată
Grafit	100 %	88 %	100 %	acoperire pe secole
Mica	100 %	106 %	120 %	acoperire pe timp nelimitat
Asbest	120 %	170 %	130 %	acoperire pe timp nelimitat
Magnesit	100 %	114 %	103 %	idem
Schwerspat	100 %	97 %	100 %	idem
Flusspat	—	100 %	100 %	idem
Sare	100 %	104 %	103 %	idem
Potasiu	—	—	110 %	idem
Fosfați	100 %	50 %	130 %	idem

Cu excepția a cîtorva produse (staniu, vanadiu, wolfram și molibden), Rusia singură poate acoperi astăzi toate nevoile importului german de minereuri. Desvoltînd și raționalizînd întreprinderile sovietice, Germania poate ușor compensa blocada britanică.

Cu atît mai mult putem afirma aceasta despre produsele agricole alimentare, lemn, etc. Dar chiar și pentru uriașa capacitate de organizare a poporului german, o asemenea operație cere timp îndelungat. Vor lăsa aliații ca Germania să termine regruparea forțelor economice în Rusia și sud-est?

Problema se pune cu totul altfel pentru Anglia și Franța. Acestea au la dispoziție imensa capacitate de producție a Americei și statelor transoceanice. Dacă mijloacele de transport și plată vor fi suficiente, războiul submarin și aerian nu va avea decît efecte minimale în raport cu pierderile pe care blocada anglo-franceză le va provoca Germaniei.

Din aceste motive, atît blocada cît și contrablocada depind în ultimă analiză de puterea de rezistență actuală a economiilor beligerante. Exceptînd o ofensivă militară încununată de succes, care ar schimba datele problemei, efectele finale ale războiului economic sunt în funcție de rezervele actuale de materii prime și capitaluri din fiece țară, precum și de alianțele economice de care vor dispune partenerii. Nu se poate afirma dinainte că războiul de uzură va fi favorabil unei părți sau alteia. Cert este însă că toți se vor uza așa că la urmă nu este exclusă o victorie a celor rămași în afara războiului.

REVENIREA MAREI DISPĂRUTE

La 23 August 1939, Uniunea Sovietică a intrat în conștiința universală ca o mare putere. Sensibilitatea noastră a înregistrat existența acesteia atunci cînd, prin semnarea pactului de neagresiune ruso-german, s'a rupt echilibrul de forțe pe continent. Consemnarea faptului de către Germania, războiul din occident și mobilizarea a peste 3 milioane soldați ruși, au conturat brusc epicentrul difuz al unui nou regim social, întins între Nistru și Oceanul Pacific. Ceea ce dă însă acestei apariții spectaculare conținutul real de mare putere, nu sunt nici imensele întinderi și nici numărul mare de locuitori, ci potențialul ei economic.

Desigur, producția industrială și agricolă a Rusiei, raportată la numărul locuitorilor, este departe de nivelul țărilor occidentale sau al Statelor-Unite. De asemeni, nici capacitatea de producție și nici calitatea mărfurilor nu este totdeauna comparabilă cu a marilor state industriale. Totuși, producția industrială a Rusiei formează astăzi 13—15% din producția industrială a lumii, față de numai 4—5% în 1929, urmînd imediat după Statele-Unite (46%). De altă parte, ritmul în care crește producția industrială, fiind extrem de rapid, este de așteptat ca participarea Rusiei la producția mondială să fie și mai mare în anii care vin. Iată cîteva date edificatoare:

Producția industrială a Rusiei

	Petrol și gaze	Cărbuni	Energie electrică	Fontă	Oțel	Laminate	Turbine cu vapori	Motoare Diesel mii unit.
	mil. tone		mil. kwt	în milioane tone			mil. kw.	
1913........	9,2	29,1	1,9	4,2	4,2	3,5	5,9	35,1
1929........	13,7	40,0	6,5	4,0	4,9	3,9	37,0	40,0
1938*)......	31,0	132,9	38,0	14,7	18,1	14,0	1400	600,0

În total, producția industrială a Rusiei s'a mărit în perioada 1929—1938 cu 477% față de 73% în Japonia, 35—60% în țările agricole europene și 27% în Germania. Chiar dacă admitem că proporția de mărfuri inutilizabile (deșeuri) este superioară aceleia din alte state industriale și că produsele nu se deosebesc printr'o calitate excepțională, încă sporul apare extrem de ridicat. În ultimii zece ani s'au creat industrii care nu existau înainte de războiu sau erau embrionare. De exemplu întreaga industrie electrică și chimică, industria multor metale colorate, precum și o uriașă industrie de armament (avioane, tancuri etc.), au fost create în ultimii zece ani.

După cum era de așteptat, într'o țară agricolă lipsită de capitaluri străine, industrializarea într'un ritm atît de accelerat nu s'a putut face fără sacrificii mari. Imensele investiții făcute în sectorul industriilor producătoare de mijloace de producție, au avut drept contraparte menținerea la nivel scăzut a producției bunurilor de consum și a standardului de viață a populației. Astfel, pe cînd în 1913 se produceau 95 milioane metri țesături de lînă, în 1934 numărul acestora trece la 73 milioane, iar în 1938 la aproximativ 103 milioane. De asemeni în 1913 se produceau 2.250 milioane metri țesături de bumbac și în 1937 numai 3.231 milioane metri. Producția de zahăr cristalizat a trecut în același interval dela 1.340 mii tone la 2.600 mii tone. Cum însă

*) Cifrele pe 1938 sunt provizorii.

în 1913 mai existau cantități însemnate de bunuri de consum produse de industria mică sau casnică care nu erau înregistrate, și cum populația s'a mărit de atunci cu peste 40 milioane locuitori, este de presupus că producția de bunuri de consum pe cap de locuitor nu s'a mărit și în unele domenii a scăzut.

În ce privește agricultura, situația apare mai puțin favorabilă din punct de vedere al producției, însă sensul evoluției este indiscutabil. Colectivizarea și mecanizarea agriculturii au avut drept rezultat o creștere considerabilă a potențialului agricol, după ce în perioada 1929-1933 provocaseră o scădere a producției de cereale și mai cu seamă a numărului de animale. De atunci, situația s'a ameliorat și din mărturiile tuturor specialiștilor, reforma agriculturii sovietice începe să dea roade. Iată cum a evoluat producția principalelor produse agricole, numărul vitelor și al tractoarelor:

	Cereale	Bumbac	In	Sfeclă de zahăr	Cai	Boi	Porci	Tractoare mii Hp.
	milioane quintale				milioane			
1916.........	640	2,4	0,6	99,1	35,8	60,6	20,9	—
1928.........	734	8,2	3,2	101,4	33,5	70,5	26,0	278,1
1937.........	1150	24,8	5,2	211,0	17,0	60,0	34,0	8302,8

În raport cu perioada dinainte de războiu numărul animalelor este încă foarte redus, ceea ce influențează defavorabil atît industria alimentară cît și cea a pielăriei.

Căile ferate par să fie sectorul cel mai slab al Rusiei Sovietice. Deși în perioada 1913—1937 lungimea liniilor a trecut dela 58,5 mii km. la 85,1 mii km., iar tonele km. parcurse dela 65,7 miliarde la 354,8 miliarde, este sigur că, pentru o economie întinsă pe un continent, aceasta înseamnă mult prea puțin. U. R. S. S. mai are nevoie de cel puțin încă 100—150 mii km de cale ferată, pentru a putea ridica volumul transporturilor la un nivel acceptabil. Desigur, imensa rețea de canaluri în construcție, precum și traficul automobilistic vor lua, cu vremea, o parte din ce în ce mai însemnată în transporturile sovietice. Pentru moment însă, situația rămîne încă delicată.

Față de uriașul utilaj industrial și agricol, acumulat cu atîtea sacrificii, productivitatea, pe cap de lucrător, este încă redusă. Iată după datele publicate de un cercetător obiectiv („La Planification Soviétique", de Ch. Bettelheim, edit. Marcel Rivière), care era în 1936 productivitatea în Rusia, în raport cu Statele-Unite:

	Productivitatea în U. R. S. S. în % față de U. S. A.
Toată producția.....................	42,8 %
Extragerea cărbunelui..............	38,8 %
Fonta	37,7 %
Construcții de mașini..............	41,4 %

După datele oficiale, în perioada 1933—1936, productivitatea în industrie s'a mărit cu 62,8%.

În ce privește agricultura, „o zi-lucru a unui țăran cheltuită la cultura grîului de toamnă în stepele Ucrainei, reprezenta în 1923 o producție de 0,72 chintale, în 1933 de 1,38 chintale, în 1936 de 3,1 chin-

tale şi în 1937 de 4,2 chintale, adică o creştere a productivităţii de 204% faţă de 1933". Acest spor este datorit măririi randamentului la hectar şi mecanizării care a micşorat timpul de lucru. Totuşi, dacă observăm că randamentul la hectar a producţiei de cereale variază între 10 şi 11 chintale, faţă de 18—20 chintale în ţările cu cultură intensivă, rezultă că Rusia mai are de parcurs un drum lung înainte de a ajunge ţările occidentale.

Acelaşi autor citat mai sus, bun cunoscător al economiei sovietice şi al limbei ruse, după un lung voiaj în U. R. S. S. ajunge la următoarele concluzii asupra rezultatelor planurilor cincinale:

„1) Industrializarea U. R. S. S. este un fapt împlinit şi aceasta „fără să se fi infeodat capitalului străin;

„2) Colectivizarea este ca şi terminată, producţia agricolă creşte „odată cu productivitatea muncii agricole şi importanţa produselor „agricole destinate pieţii;

„3) Armata Roşie dispune acum de o bază materială cu mult „mai solidă decît înainte de planurile cincinale;

„4) Comerţul şi industria particulare sunt complect eliminate;

„5) Din contră, standardul de viaţă nu pare să fi făcut progrese „considerabile (se poate chiar să fi scăzut)...

„Rezultatul planurilor cincinale pentru economia sovietică propriu-zisă, este o transformare profundă a structurii economice şi sociale a ţării, Planurile cincinale au fost în esenţă un mijloc de a realiza progrese tehnice rapide (este adevărat că în detrimentul nevoilor celor mai elementare ale populaţiei), scopurile propriu-zis economice fiind puse pe al doilea plan. Politica planurilor a făcut U. R. S. S. să parcurgă în zece ani toate etapele revoluţiei industriale (etape pe care ţările Europei occidentale le-au parcurs în mai bine de o jumătate de secol) şi a transformat-o dintr'o ţară înapoiată într'una avansată, dotată cu un utilaj industrial şi agricol deosebit de perfecţionat". Politica planurilor cincinale a făcut ca U. R. S. S. să nu mai cunoască crizele de supraproducţie şi „a realizat o revoluţie agrară, singura de genul ei în istoria lumii şi a cărei efecte fericite asupra productivităţii muncii agricole încep să se resimtă".

Din această analiză sumară, însă făcută pe bază de date certe, a situaţiei economice a Rusiei, rezultă că vecina noastră a reuşit, cu imense jertfe omeneşti evident, să-şi creeze un potenţial economic uriaş. Cu toate că scoate în fiece an peste 100 mii titraţi şi că a lichidat analfabetismul, nu dispune încă de o mînă de lucru înalt calificată şi de specialişti la nivelul celor din occident sau din Statele-Unite. Ceea ce de altfel este normal, de oarece neexistînd miracole, nu se pot transforma zeci de milioane de ţărani înapoiaţi în lucrători calificaţi, într'un interval de numai zece ani şi aceasta fără sprijinul străinătăţii. Este sigur însă că s'au făcut şi se fac progrese neîntrerupte, ceea ce ne dă certitudinea că, în cei zece ani care urmează, Rusia va fi din toate punctele de vedere comparabilă cu ţările industriale avansate.

De altă parte, este în afară de orice îndoială că imensele investiţii făcute în ultimii zece ani simultan cu transformarea agriculturii, nu erau posibile fără ca standardul de viaţă să nu rămîe la un nivel scăzut, foarte scăzut. Atunci cînd într'o economie naţională extrem de săracă, cum era Rusia în 1928, se acumulează în fiece an 25—45% din venitul naţional şi cînd se cheltueşte numai pentru apărarea naţională 20—25% din acelaş venit, este imposibil ca standardul de viaţă să crească. Numai cine nu ştie că în ţările industriale vechi partea acumulată din venitul naţional nu a depăşit niciodată 8—10%, poate afirma că în U. R. S. S. standardul de viaţă este ridicat. Pornind dela zero, nu se poate crea în zece ani şi a doua ţară

industrială a lumii, şi un paradis terestru. De abia, după ce a creat aparatul industrial şi a transformat agricultura, Rusia poate spera să ridice, este drept foarte repede, producţia bunurilor de consum şi în general standardul de viaţă al populaţiei. Dacă lucrurile s'ar petrece altfel, ar fi un miracol greu de imaginat.

Apariţia Uniunii Sovietice ca mare putere politică, coincide cu terminarea celei mai importante faze a industrializării şi colectivizării, ceea ce dă Rusiei posibilităţi economice practic nelimitate. Acum zece ani, pe un continent s'a deschis un uriaş şantier. Astăzi începe să se profileze silueta nouei uzine.

ANDREI ŞERBULESCU

CRONICA MILITARĂ

CAUZELE VIITOAREI OFENSIVE GERMANE

Prin lichidarea frontului polonez răsboiul european a intrat într'o fază, a cărei originalitate nu e lipsită de oare care picanterie. Deși armistițiul n'a fost proclamat în mod formal, nici-o ciocnire terestră de mai mare importanță n'a fost înregistrată pe frontul de vest. In tăcerea ivită, se agită din nou vocile diplomaților. Intermezzo-ul secondat de tatonările cancelariilor țărilor beligerante pare însă să se îndrepte către un sfîrșit apropiat. Dacă, după cum e foarte probabil, refuzul Angliei și al Franței de a lua în considerare propunerile de pace formulate de cancelarul Hitler, rămîne definitiv, se creiază o situație în care sunt foarte puține șanse ca ritmul ostilităților să nu capete o alură din cele mai vii.

Pentru a defini termenii în cari se pune problema, să stabilim un mic bilanț al operațiilor desfășurate pînă în acest început de ultimă decadă a lunii Octombrie.

Succesul fulgerător obținut de armatele germane în fostul teritoriu polonez nu are decît o însemnătate militară foarte limitată. El nu poate constitui un termen de comparație și de deducțiune cu privire la eventuala evoluție a ostilităților pe frontul de vest. Caracteristica primordială a răsboiului germano-polon a fost inegalitatea prăpăstioasă dintre forțele reprezentate de cele două tabere adverse. Această situație nu se mai poate repeta pe frontul apusean. Răsboiul fulger, posibil într'un caz, nu mai e posibil în celălalt caz după opinia unanimă a teoreticienilor militari, inclusiv cei germani. E adevărat, căderea Poloniei ar fi putut impune și Germaniei jertfe materiale și umane mult mai importante și o încordare mult mai îndelungată dacă aparatul militar polonez n'ar fi funcționat într'un mod atît de defectuos. De cîte ori istoricii se vor ocupa de acest episod, ei vor trebui să puie accentul mirării asupra faptului că comandamentul polonez a stabilit un dispozitiv ofensiv în preajma lui 1 Septemvrie, în loc să fi preîntîmpinat atacul german cu un dispozitiv defensiv solid închegat, în stare să folosească cel puțin toate resursele îngăduite de situație. Deși agresiunea era de prevăzut cu săptămîni înainte, Polonia a fost surprinsă de atacul german în plin proces de mobilizare și împiedicată de a-l continua, fapt care a fărămițat punerea în linie de bătaie a grosului forțelor ei. In sfîrșit, pentru a ne limita la principalele incapacități, rețeaua de spionaj germană a fost atît de adînc înfiptă, încît aviația germană a putut urmări și bombarda pas cu pas cartierul marelui stat major polonez, deși acesta și-a schimbat regulat reședința la intervale de numai cîteva zile, ajungîndu-se astfel la desființarea unității centrale de comandament. Toate aceste împrejurări au grăbit și mai mult victoria arma-

telor germane, favorizate de marea lor superioritate cantitativă și calitativă. Niciun factor de natură asemănătoare nu s'ar putea însă ivi pe frontul de vest. Cel mai important element, acela de surprindere, este cu desăvîrșire exclus. La adăpostul campaniei din Polonia, Franța a dispus exact de timpul necesar pentru a-și perfecta mobilizarea: 20 de zile. La adăpostul cauzei diplomatice creiate prin ofertele de pace germane, ea și-a schimbat dispozitivul ofensiv într'unul defensiv, conform cu planul strategic general adoptat deocamdată de puterile aliate, plan despre care vom mai vorbi.

Dacă campania germană din Polonia nu îngăduie pronunțarea niciunei prezumții favorabile cu privire la desfășurarea eventuală a ostilităților de pe frontul de vest, acțiunea întreprinsă de blocul aliat în aceeași perioadă a pus prima temelie serioasă a unui întreg plan strategic îndreptat împotriva Germaniei. Dintre cele patru formule ofensive posibile: atacarea frontală a liniei Siegfried, folosirea ofensivă a căii de trecere prin Belgia și Olanda, atacul aerian masiv și asedierea economică a Germaniei, comandamentul anglo-francez a adoptat ultima variantă. Motivele acestei alegeri sunt lesne de înțeles. Atacarea frontală a liniei Siegfried ar costa jertfe umane imense. Ofensiva prin Țările-de-jos, deși mai ușor de înfăptuit, a fost considerată pentru același motiv, în afara impedimentelor de natură politică ce i se pun în cale, cel puțin prematură.

Sorții și norocul isbînzii vor deveni într'adevăr cu atît mai favorabili cu cît epuizarea Germaniei va fi mai efectivă. Ofensiva aeriană masivă, abstracție făcîndu-se de considerația că ea nu s'ar putea desfășura în mod autonom, nu e încă prea realizabilă cu folos deoarece forțele aeriene ale celor două tabere beligerante se echivalează în momentul de față. Conducătorii Angliei și Franței afirmă însă că vor dobîndi în cîteva luni o superioritate sdrobitoare în domeniul aerului. In mod necesar ofensiva deslănțuită de aliați împotriva Germaniei a luat forma cea mai comodă și cea mai avantajoasă, aceea a sediului economic îndelungat, întemeiat pe blocada navală și pe răsboiul mărilor, legat de aceasta din urmă.

Preferința comandamentului anglo-francez, este deplin justificată de ansamblul raporturilor de forțe. Flota de răsboiu a blocului aliat dispune de un volum total de un milion șapte sute cincizeci de mii de tone, cea germană atinge abia patru sute de mii de tone, adică nici măcar un sfert din capacitatea adversarului. In asemenea condiții forțele navale franco-britanice pot exercita controlul efectiv al mărilor și stabili un regim din ce în ce mai sever de blocare a comunicațiilor maritime germane. Prin însăși enunțarea acestui fapt situația devine intolerabilă pentru economia germană. Posibilitățile de procurare a mărfurilor transoceanice fiind aproape complect desființate, spațiul de aprovizionare din jurul imperiului german se limitează tot mai mult la furniturile țărilor scandinave și a celor balcanice. Pentru moment trecem cu vederea problema relațiilor comerciale cu Rusia sovietică. Ori, regiunile balcanice nu pot acoperi nici pe departe măcar nevoile în produse agrare ale Germaniei, necum cerințele ei de petrol, bumbac, lînă, cauciuc, etc.... De asemeni, țările scandinave pot oferi minerale și produse metalurgice, nu însă materiile de primă importanță enunțate mai sus, fără de cari răsboiul seamănă cu o mașină ce nu poate fi pusă în mișcare din cauza lipsei combustibilului de toate felurile.

Statul-major francez și-a stabilit planurile de luptă în consecință. Dispozitivul ofensiv, grație căruia trupele franceze au înaintat în teritoriul german a fost transformat într'un dispozitiv defensiv, îmbogățit cu o nouă linie de rezistență formată din lucrări de campanie, așezate în fața liniei Maginot, la o distanță mergînd dela 10 pînă la 15 km;

și urmînd exact hotarul francez. Pînă a putea lua contactul nemijlocit cu cordonul de fortificații al liniei Maginot, trupele germane vor trebui în cursul unei eventuale viitoare ofensive să străpungă această nouă linie de rezistență. Fapt, care, dată fiind superioritatea mijloacelor de apărare asupra celor de atac în încăerarea dintre adversari de talie egală, va impune Germaniei un efort apreciabil în plus. Perioada de lîncezeală a operațiilor de pe frontul apusean a mai fost folosită de către comandamentul francez pentru complectarea unor lucrări de campanie în dosul liniei Maginot, care, precum se știe, constituie o barieră unică, lipsită de dispozitive în adîncime. Aceste lucrări întruchipă o linie de oprire în dosul barajului Maginot, linie destinată a face față eventualităților celor mai extreme. Cantonat astfel într'un dispozitiv defensiv, lărgit dela începerea răsboiului și în fața și în spatele liniei Maginot, comandamentul francez așteaptă în apărare epuizarea economică a adversarului pîndind eventualele sale mișcări ofensive.

Pînă în clipa, în care scriem rîndurile de față, Germania s'a mărginit în a reacționa prin deslănțuirea contra-ofensivei submarine. Un bilanț al primelor șase-șapte săptămni de încordate încăerări navale poate fi deja schițat în linii mari. Acest bilanț se soldează precum urmează:

a) Germania n'a reușit să turbure prin atacurile ei submarine cîtuși de puțin legăturile transoceanice și mediteraniene ale Marei Britanii și Franței. Sistemul convoaelor de vase comerciale escortate de flota de răsboiu funcționează cu pierderi aproape neînsemnate. In mare parte întrerupte au fost numai legăturile maritime ale blocului aliat cu țările scandinave, mai ales prin confiscarea de către germani a încărcăturilor vaselor neutre. Trebuia considerat de altfel, că acest rezultat, în cazul cînd va fi menținut, reprezintă efectul de ansamblu masiv pe care flota submarină germană îl poate dobîndi în răsboiul ei naval împotriva comunicațiilor comerciale anglo-franceze. Cu alte cuvinte, primele șapte săptămâni de răsboi au dovedit că atacurile submarinelor germane nu pot stingheri în mod vital aprovizionările maritime anglo-franceze, în timp ce pentru Germania, situația creiată e tocmai inversă;

b) Rezultate mai eficace nu vor putea fi obținute de către unitățile submarine Germane decît dacă ele vor reuși să anemieze în mod intempestiv flota de răsboiu anglo-franceză. Bilanțul de pînă acum înregistrează deoparte pierderea a două mari unități engleze, vasul portavion „Curageous" și cuirasatul „Royal Oak" pe de altă parte nimicirea unui sfert pînă la o treime din numărul submarinelor germane aflate în luptă. Avîndu-se în vedere că în șantierele anglo-franceze se află în construcție actualmente circa cinci sute de mii de tone de bastimente de răsboiu, adică ceva mai puțin de o treime din forța totală navală militară a blocului aliat, primejdia distrugerii flotei submarine germane apare mai apropiată decît cea a secerării rapide a vaselor de linie anglo-franceze.

In concluzie, Germania se află în prezent în situația unei cetăți asediate, pe mare și pe uscat. Ea nu e în stare să rupă cordonul tot mai sever al blocării navale, cel puțin în perioada istorică viitoare previzibilă. Incercările neisbutite din primele șapte săptămîni de ostilități au dovedit acest lucru cu prisosință. Tentativa de străpungere a asediului nu poate fi făcută decît pe cale terestră. *Din acest punct de vedere situația strategică generală impune Germaniei în mod inexorabil deslănțuirea unei ofensive în stil grandios pe frontul apusean.* Svonul începerii acestei ofensive are și el limită predeterminată de netrecut: momentul în care privațiunile provocate de blocada navală vor fi sleit ultimele rezerve de materii prime ale Germaniei.

Ofensiva de mare amploare pe frontul de Vest va pune soarta Germaniei național-socialiste în joc. Ea va cere jertfe omenești imense, iar succesul apare îndoelnic, dată fiind soliditatea obstacolului reprezentat de linia Maginot. De asemenea pentru a preveni termenul în care sporirea enormă a producției de răsboiu anglo-franceze își va fi dat deja toate roadele. După părerile exprimate de cercurile aliate, producția de avioane, de pildă, a marilor puteri apusene ar urma să depășească în cîteva luni de două ori pe cea germană.

Cert e că după terminarea campaniei din Polonia conducătorii Germaniei au ezitat și mai ezită încă să declanșeze marea ofensivă apuseană. Drumul unor noi campanii de cuceriri în orientul european sau în răsăritul apropiat este cu desăvîrșire oprit, căci în această direcție ciocnirea cu opera de securitate a Uniunei Sovietice ar deveni inevitabilă și instantanee. Pe această cale deci Germania nu și-ar p"-tea procura un surplus de rezerve destinat a o face mai rezistentă față de efectele asediului naval. Rămîne de cercetat în această ordine de idei un ultim factor: eventuala evoluție a relațiilor comerciale germane-sovietice.

A prevedea înseamnă a cunoaște. Fazele viitoare ale actualei încăerări europene sunt greu de prevăzut, factorii intrați în joc fiind foarte diferiți și în permanentă schimbare. Cu atît mai anevoioasă este dobîndirea unui minimum de claritate în analizarea cursului evenimentelor și în determinarea pronosticurilor imediate, fără o prealabilă disecare a substratului adînc al politicii externe sovietice. Cît de departe poate ajunge noua prietenie ruso-germană? Poate, ea depăși cadrul economic? Poate ea, chiar în sînul acestui cadru, dobîndi o extindere apreciabilă? Importanța acestor întrebări e evidentă. De răspunsurile pe cari ele le vor primi în realitate, depinde faptul dacă Germania va lupta izolată sau nu, dacă ea va rezista mai mult sau mai puțin blocadei navale, în sfîrșit dacă ea va fi constrînsă rapid la deslănțuirea unei ofensive de anvergură sau dacă va rămîne întrucîtva mai liberă pe mișcările ei militare.

Diplomația sovietică a sprijinit propunerile de pace ale cancelarului Hitler, nu în sensul unei solidarizări depline, ci în sensul afirmării necesității încordării discuțiilor pentru încheierea păcii. Oficiosul sovietc „Isvestia" a scris textual: propunerile germane pot fi acceptate, respinse sau corijate, esențial este însă ca tratative concrete de pace să înceapă. Intre Berlin și Moscova acordul era deci stabilit numai în privința principiului încheierii păcii, nu însă și asupra tuturor condițiilor acesteia. Sovietele urmăresc deci scopuri ale lor proprii. Care sunt aceste țeluri?

Judecînd după concepțiile obișnuite în materie de politică externă, unii au crezut că diplomația sovietică se va strădui să lase beligeranții să se macine reciproc cît mai mult, pentru a putea ulterior trage cît mai substanțiale avantagii în urma sleirii generale. Insistența depusă de conducătorii Moscovei în direcția suscitării tratativelor de pace desminte această apreciere. Nu e riscat a afirma că oricare alt guvern al unei mari puteri ar fi urmărit cu satisfacție asemenea combinație. Nici această opinie nu s'a dovedit identică cu realitatea. Scopurile urmărite de diplomația sovietică par să se încadreze într'o perspectivă mai largă. Faptul că politica externă a marei puteri dela răsărit nu s'a lăsat ademenită de perspectiva măcinării colective a marilor puteri europene și că ea s'a străduit să bătătorească drumul discuțiilor de pace dovedește că ea nu urmărește scopuri egoiste și egocentrice ci pune mai presus de toate interesele păcii, pe cari le consideră identice cu cele ale sale, ale tuturor popoarelor și ale întregii civilizații europene. Faptul că ea în același timp a aprobat inițiativa propunerii tratativelor de pace nu înseamnă că ea ar fi pierdut din vedere ostilitatea

sa organică împotriva concepțiilor și practicelor agresive ale regimului național-socialist, ostilitate manifestată atît de sgomotos de puterile apusene. *Ea consideră însă că omenirea nu trebuie să plătească cu viețile a zeci de milioane de oameni, pentrucă acest preț poate fi evitat.* Sovietele consideră că vina eșuării tratativelor tripartite cade asupra guvernelor englez și francez, și că dacă aceste din urmă guverne n'ar fi urmărit scopuri lăturalnice, pacea n'ar fi putut fi sdruncinată, iar regimul național-socialist ar fi fost constrins să lupte cu pacea și nu cu răsboiul. Consecvente, ele consideră astăzi că o pace încheiată subt garanția de asistență mutuală a marilor puteri europene, ar echivala cu neivirea sub o nouă formă a vechiului pact tripartit neîncheiat. Că astfel, un baraj de netrecut poate fi opus în fața eventualilor viitoare veleități agresive ale celui de-al treilea Reich, fără ca să fie nevoie pentru aceasta a se continua răsboiul și să se mistuie viața a zeci de milioane de oameni, transformîndu-se totodată mărețiile civilizației tehnice europene în ruini. Acestea sunt motivele fundamentale ale atitudinei diplomatice sovietice din ultimul timp.

Cauzele pentru cari guvernele Chamberlain și Daladier au refuzat să accepte în principiu discuțiile de pace sunt lesne de înțeles. Incheierea păcii sub auspiciile garanției Sovietice și eventual a Statelor-Unite, ar stîrni o serie de probleme interne de mari proporții, în cursul cărora chestiunile sociale și scormonirea responsabilităților eșuării pactului tripartit anglo-franco-rus ar juca un rol de frunte. Guvernanții actuali ai Angliei și Franței consideră că o asemenea perspectivă trebuie evitată cu orice preț și că în viitoarea răsboiului și a unei eventuale victorii armate repurtate contra lui Hitler multe istorii vor putea fi înmormîntate, iar frămîntările sociale în bună parte deviate. In acest scop ei sunt dispuși să jertfească cît de mult, nimic nu apare prea scump! *Oamenii dela Münich au rămas oamenii dela Münich, chiar dacă atitudinile sunt complect ranversate.* Aceleași prejudecăți sociale, aceleași reticențe și temeri de ordin intern, încalecă și încurcă într'un mod vătămător ițele politicii externe.

Nu putem discuta în cadrul acestei cronice întru cît rezultatele finale vor dovedi vanitatea sau caracterul riscat al acestor calcule. Ceea ce ne interesează pentru moment e constatarea, că dîrjeniei de a continua răsboiul manifestate de blocul aliat îi stă față în față la Moscova o politică care urmărește consecvent încheierea păcii dar, care nu se întîlnește cu Berlinul decît în măsura necesară păstrării unor relațiuni pașnice de corectă vecinătate. Aceste relațiuni servesc Moscovei drept paratrăsnet contra oricărei încercări de a se devia ascuțișul conflictului împotriva ei. Atît timp cît va dura conjunctura de față, o colaborare militară între Moscova și Berlin este în consecință cu desăvîrșire exclusă. Deviza capitalei vecinului dela răsărit rămîne menținerea păcii, neutralitate și libertate de acțiune pentru a face față schimbărilor de situații. Dar tocmai pentrucă interesul Moscovei în raporturile ei cu Berlinul se mărginește strict la neutralizarea puterii de expansiune germane în răsărit, nu există nici un motiv a crede că Uniunea Sovietică va face sforțări extraordinare sau sacrificii speciale pentru a mări schimburile ei comerciale cu Germania. Desigur comerțul între cele două țări va crește. Și chiar dacă el va ajunge sau va depăși volumul maxim dn anul 1931 (circa 1,1 miliarde mărci), acest lucru încă nu va putea constitui un antidot eficace împotriva blocadei navale antigermane. E problematic dacă Germania va putea plăti în mașini chiar și un asemenea volum de schimburi, necum unul mai mare. Pe de altă parte, bogățiile principale consumate de fronturile de luptă în foarte mică măsură vor putea fi deocamdată furnizate de Uniunea Sovietică Reichului. Citeva exemple. Nevoile Germaniei de petrol în timp de răsboiu activ sunt apreciate la 30 milioane de tone, dintre cari cel puțin 22 de milioane rămîn neacoperite după scăderea

producției artificiale interne și a aportului balcanic. Intreaga producție anuală de aur negru a Rusiei atinge actualmente cam 28 de milioane de tone, din cari foarte puține rămîn disponibile pentru export (nici măcar un milion), date fiind cererile continuu sporite, provocate de procesul industrializării. La fel e și cazul cu cărbunele, grînele, etc... Singurele produse pe cari U. R. S. S. le-ar putea furniza din belșug Germaniei ar fi lemnele și manganezul. *Comerțul cu Rusia nu va putea dar feri Reichul național-socialist de încleștarea înăbușitoare a blocadei navale anglo-franceze.*

Alternativa în fața căreia se află conducătorii actuali ai Reichului este așadar: acceptarea condițiilor anglo-franceze, sau obligația de a deslănțui o teribilă ofensivă la vest, ofensivă pe care ei au avut cele mai bune motive din lume să se străduiască s'o evite. Și într'un caz și în celălalt desnodămîntul nu va fi ușor.

V. NICOLAU

CRONICA MEDICALĂ

CERCETĂRI ASUPRA BĂTRÎNEŢII

Am fi vrut să începem cronica aceasta cu o definiţie a bătrîneţii. Din păcate, tocmai cuprinsul acestei definiţii se discută încă şi astăzi, fără să se fi putut ajunge la o unificare a diferitelor păreri sau la o formulare precisă a uneia din ele. Această rămînere în vag se datoreşte în bună parte confuziei dintre senilitatea propriu zisă, aceea care constitue faza preterminală a vieţii umane, şi senilitatea prematură, care e o stare patologică şi care ia în medicină diferite numiri după etiologia sau simptomatologia ei; confuzie căreia cad victime încă mulţi autori.

Problema se pune, pe plan biologico-medical, în modul următor: este bătrîneţea o stare morbidă, un accident în evoluţia normală a individului — şi-atunci ni se poate cere să o combatem ca pe orice boală, — sau este o fază fiziologică a vieţii, o degradare prin uzură a corpului omenesc — şi-atunci nu putem decît să asistăm la producerea ei şi, în cazul cel mai fericit, să ne silim a-i amîna apariţia? Ultimele cercetări în acest domeniu ne recomandă acceptarea celei de-a doua ipoteze.

Dacă la fiinţele unicelulare, individul moare prin însăşi fenomenul reproducerii, adică prin diviziune (în timp ce specia se perpetuează prin persistenţa aceleaşi substanţe constituante la descendenţi), celulele care compun organismul fiinţelor superioare (celule somatice) *au o viaţă limitată*, în timp ce alte celule (celule germinative) îşi asumă sarcina de a da naştere la noui fiinţe şi de a le transmite caracterele părinteşti. Tocmai în aceste celule somatice s'a localizat de multă vreme procesul intim al îmbătrînirii. Metchnicoff credea că sub influenţa intoxicaţiilor cronice de origină intestinală (cari s'ar produce la bătrîni), celulele organelor şi-ar pierde rezistenţa în faţa unor elemente speciale, pe cari el — primul — le-a văzut: „fagocitele" (mîncătoare de celule) şi cari, astfel, ar distruge treptat ţesuturile organice.

De atunci, părerile s'au înmulţit, şi au mai evoluat. Procesul de involuţie senilă se petrece într'adevăr în celulă dar nu e deajuns să-l atribui unei evoluţii preconcepute a materiei organice pentru a avea explicaţia procesului macroscopic cel pe care-l trădează faţa zbîrcită a bătrînului, mersul lui caracteristic sau decăderea lui psihică. Fiecare moment clinic, fiece manifestare exterioară corespunde unei modificări în profunzimea mediului organic. Şi această modificare celulară este nu numai o expresie a înaintării în viaţă a însăşi materiei celulare, dar şi rezultatul înrîuririlor din afară, ale complexului biologic şi cosmic care înconjoară celula.

Toate aceste cauze *împreună* stau la baza fenomenului citologic al îmbătrînirii.

In ceea ce priveşte fenomenele externe mediului celular cari ar juca un rol în transformările senile, s'a ridicat dela început obiecţiunea că ele ar constitui — dimpotrivă — o consecinţă a bătrîneţii, o modificare ca toate celelalte produsă în urma procesului de inovaţie celulară. Dar, chiar admiţîndu-le ca atare, ştim că aceste fenomene sunt — la rîndul lor — eficiente în acelaşi sens, şi că fenomenul bătrîneţii, care e un fenomen progresiv prin definiţie, nu va face decît să înainteze graţie acestor modificări. Se susţine astfel — şi cu bună dreptate — analogia dintre senilitate şi *mixoedem* (insuficienţa tiroidiană) şi se admite în genere că bătrîneţea nu merge fără un oarecare grad de insuficienţă a importantei glande din regiunea cervicală. Dar, chiar dacă această insuficienţă nu este o cauză ci un efect al bătrîneţii, glanda tiroidă suferind şi ea, ca mai toate organele, consecinţele modificării esenţiale senile, turburările pe cari ea le aduce nu vor exista mai puţin şi bătrîneţea va înainta în aceeaşi măsură. Acelaşi lucru se poate afirma şi în privinţa arteriosclerozei. Sunt autori cari au susţinut că „avem vîrsta arterelor noastre", cu alte cuvinte că bătrîneţea se instalează progresiv odată cu înaintarea procesului de sclerozare a arterelor. Sunt alţii cari au căutat să arate că arterioscreloza e numai un semn al bătrîneţii.

Prima părere — ca şi toate teoriile cari ridică un singur factor la rangul de cauză unică a bătrîneţii — au defectul exclusivismului.

O teorie tot atît de exclusivistă însă care a ţinut mai mult timp încordată atenţia cercetătorilor este cea endocrinologică sau — mai bine zis — gonadală. Doctorul Voronoff, promotorul ei, a reuşit într'adevăr să demonstreze prin transplantări de ţesut sexual dela animale la om, rolul important al activităţii glandelor genitale în menţinerea morfologiei şi fiziologiei umane în forma lor adultă, şi în apărarea contra îmbătrînirii premature. Atît Voronoff însă, cît şi elevii săi, presupuneau la baza fenomenului de transplantat o activare a ţesutului gonadal grefat şi înlocuirea în acest mod a glandei vechi, insuficiente. Or, anul acesta, un grup de autori sovietici a ajuns să arate că procesul este mai complicat, şi anume: prin practica transplantării, s'ar stimula funcţiunea glandei sexuale din corpul-gazdă, şi astfel i s'ar mai prelungi viaţa cu un timp variabil, în timp ce grefa s'ar rezorbi. Tocmai din această rezorbţie a grefei, ar rezulta nişte corpi pe cari aceşti cercetători îi numesc *„auto-catalizori"* şi cari ar stimula glanda veche, reuşind pînă în cele din urmă să o reactiveze. Ipoteza aceasta a avut de pe acum urmări practice. Observînd că aceşti „autocatalizori" iau naştere şi în cursul altor fenomene, şi în general în cursul proceselor de coloidoclazie, hemoliză, au întrebuinţat pentru reactivarea gonadelor: transfuzia de sînge, serul hemolitic şi „serul antireticular citotoxic", şi au obţinut rezultate tot atît de demonstrative.

Dar aceste cercetări se referă la factorii „exogeni", adică cei cari lucrează din afară. Am arătat însă că celula însăşi, încărcată cu un capital energetic anumit, ajunge în virtutea principiului uzurii, să manifeste turburări de structură sau funcţiune în momentul în care acest capital energetic s'a epuizat.

Astfel, Osterhout a arătat că rezistenţa electrică a celulei scade, ceea ce face ca permeabilitatea ei pentru anumiţi ioni să crească. Capacitatea de *oxidaţie* (fenomen capital în funcţiunea celulară) scade deasemenea. Lucrul acesta a fost arătat de Prof. Marinescu, care a constatat reducerea cantitativă a fermenţilor oxidanţi din celulele senile, şi mai e dovedit indirect prin insuficienţa glandei tiroide, care prezintă fenomenele de oxidaţie din tot organismul.

Astăzi, se știe în mod precis, grație cercetărilor din ultima vreme, că modificarea cea mai importantă din structura celulară, în timpul bătrîneții, este *floconizarea coloizilor*. După cum o soluție coloidală „in vitro", își pierde după un timp omogenitatea, se stringe în „micelii" și precipită, tot așa — în mediul biologic — soluția coloidală celulară îmbătrînește, urmînd aceeași scară fenomenologică și duce celula spre moarte.

In privința energiei care se consumă în mediul celular și care — în momentul bătrîneții — dă semne de epuizare, D. Prof. Parhon crede că ea nu reprezintă o forță unică, inițială, așa cum susțin apărătorii teoriei „degradării energiei vitale", ci o capacitate de a utiliza și a elabora forțele din afară: căldură, lumină, alimente etc..., capacitate care se reduce treptat în cursul vieții și se anulează odată cu moartea.

In concluzie, bătrînețea constitue o condițiune normală pentru individ. In ea e conținut sfîrșitul individului ca individ, tot așa cum în condițiunile provocatoare ale unei mutațiuni e conținut sfîrșitul speciei. Ea e fatală pentrucă traduce uzura unei capacități de folosire a energiilor înconjurătoare și inerente celulei organice, și nu poate fi decît amînată prin artificii medicale sau chirurgicale.

N. MARCU

CRONICA PLASTICĂ

INTRODUCERE LA UN STUDIU ASUPRA LUI G. PETRAȘCU

Pentru unii artiști pictura înseamnă desen sigur și fericită îmbinare de linii. Pentru alții ea este coloare, rînduire de pete strălucitoare și variate, ce se acordează în chip nemerit pe suprafața pînzei. Există însă și o a treia categorie de pictori, indiferenți la farmecul unei compoziții nobile ori savante, rebeli la plăcerea produsă numai de prospețimea tonurilor unui tablou. Această a treia grupă, țintește înainte de toate la o satisfacție de un ordin poate ceva mai material, însă puternică și, s'ar putea zice, mai conformă naturei noastre: cea ieșită din preciozitatea și raritatea materiei de care s'a servit artistul, a pastei suculente, grase, lucioase, care, cu timpul, a devenit translucidă, și în care stau par'că închise pulberi de pietre scumpe, smalțuri, ori de-adreptul parcele de raze de lumină. Pensula acestor pictori, mai adesea cuțitul, lasă dîre adînci în substanța vîscoasă, o zdrobesc, o fac să se supună voinței conștiente a celui ce le poartă, cu un fel de frenezie uneori, cu ceva din avîntul și neprevăzutul inspirației, alte ori pe îndelete, ca și cum s'ar adăoga strop lîngă strop, părticică lîngă părticică, cu o răbdare de furnică, dar și cu un instinct sigur de cum va apare totul, peste nenumărate zile de muncă și atenție încordată. Uscîndu-se, aceste șanțuri și creste de substanță colorată vor căpăta duritatea și luciul plăcut al agatelor. Un element sensual se desprinde dintr'o atare execuție. Iți vine par'că să pipăi tabloul, să-l mîngîi cu mîna, să-ți apropii de el obrazul, cum ai face cu o stofă caldă și moale, cu un fruct cu pielea lucioasă și netedă sau acoperit cu puf.

Evident, coloritul unor astfel de opere, felul în care sînt aranjate tonurile, sau încă jocul alternat al umbrelor și luminelor, n'au putut să nu preocupe și ele pe autorul lor. Insă aceasta s'a întîmplat într'o măsură mai neînsemnată și în mod subsidiar. Calitatea de suavitate și finețe, aspectul îmbătător une ori, alte ori ca o explozie de lumină al adevăraților coloriști, nu le găsim în lucrările lor. Căci, un adevărat colorist este făcut să prindă din natură infinita varietate a nuanțelor sau, cel puțin, a valorilor (cineva poate fi colorist în alb și negru), chiar a celor mai subtile, raporturile lor reciproce, reflexele unora asupra altora, acele tonuri, cînd palide și delicate, cînd vii și răsunătoare, pe care orele zilei ori succesiunea anotimpurilor le răspîndesc asupra naturei, peste un colț de peizaj, într'o stradă gemînd de lume, în sate, în orașe, pînă și în interiorul caselor. Toate aceste aspirații sînt mai mult sau mai puțin subordonate, de către cea de a treia categorie de pictori, aspectului fizic al unui tablou, consistenței

pastei, vinelor ce brăzdează materia picturală, cînd se amestecă două tonuri, expresivității „tușei", adică acelor însușiri care constituesc așa zicînd „geologia" unei opere pictate.

Ceea ce un astfel de pictor dorește mai presus de orice, este ca o pînză să apară sub forma unui obiect prețios; ca stratele succesive de coloare ce au dat naștere tabloului să se potrivească între ele și să se comporte ca faldurile suprapuse ale unui teren; ca ele să formeze un fel de pavăză solidă și strălucitoare peste stofa de in sau scîndura de lemn ce le suportă; ca epiderma, prin grăuntele său, prin modul cum primește, reține și reflectă lumina, să satisfacă în noi acea nevoie instinctivă de materie bogată, somptuoasă, rară. Pentru a atinge acest scop nimic nu e neglijat și, mai puțin ca orice, raportul valorilor între ele, contrastul sau armonia între fond și celelalte părți ale compoziției, între tonurile calde și cele reci, între notele de efect și suprafețele neutre ce le pun în valoare, între lumini și umbre. Prin astfel de preocupări acești făuritori de smalțuri și giuvaere în pictură se apropie de coloriști. Ei vor produce tablouri care nu-s de loc mai prejos de cele ale coloriștilor, în ce privește calitatea ochiului celui care le-a produs puterea lui de a se emoționa în fața unui motiv — peizaj sau figură, — de a realiza echilibrul întregului, într'un cuvînt de a scoate ceva armonios și unitar.

George Petrașcu aparține și el acestui grup. In tînăra școală romînă care numără pînă acum cîteva talente remarcabile, Petrașcu este o personalitate de seamă și pictura sa se recunoaște între toate. Alții au produs poate opere mai vesele, care îți dau mai mult de cît ale sale impresia unui dar irezistibil și a spontaneității; nimeni însă nu se arată azi mai personal, mai solid, mai conștient de ce vrea și de ce face, incontestabil mai el însuși, ca Petrașcu.

De sigur, nu se poate nega că și el s'a resimțit de simpatiile ce-l stăpîneau în timpul adolescenței și tinereței sale, adică în epoca de formație; de studiile efectuate în Paris; de contactele stabilite în acea vreme, unele directe și concrete, altele indirecte și spirituale, adică prin intermediul operelor admirate, cu artiștii de aceiași vîrstă sau mai bătrîni, toți puternici și conștiincioși, cei care au făcut din sfîrșitul secolului trecut și din începutul celui actual una din epocele capitale ale artei. Insă, ecourile pe care acei maeștri le-au deșteptat în sufletul compatriotului nostru sînt prea numeroase și prea complexe, spre a se putea vorbi de o „influență". Un fond vechiu romînesc, aș zice chiar moldovenesc (Petrașcu e născut la Tecuci), de simplicitate aspră, de adevăr rustic, de rezervă mîndră, de melancolie chiar — o melancolie gravă — care nu exclude note de caldă sensualitate, dau dominanța acestui mare pictor. Lor se datorește teama de succesele repezi și ușoare, teamă care l'a menținut pe artist pe o cale adesea grea și ingrată, dar care conducea în regiuni, și la noi, și la alții, neexplorate. Iar dacă îi căutăm cu tot dinadinsul strămoșii și afinii, îi găsim printre acei pictori cărora, atenți în deosebi la felul cum apare pentru simțuri opera lor, fără prea multă grije de latura ei „intelectuală", le-a plăcut să se sustragă mediului, să trăiască pentru ei și pentru lumea lor imaginară. Oare care asemănări — e drept cu totul îndepărtate — cu Goya, cu autorul subiectelor întunecate, al fanteziilor fără frîu, ori chiar macabre, și nu cu tovarășul vesel și îngăduitor al „Majei" goale și ispititoare, sau al tipurilor din popor, cu Daumier, cu Monticelli și Courbet, poate chiar cu Vlaminck, nu sînt numai întîmplătoare. Există între pictorul romîn, marii săi înaintași și ilustrul său contemporan, în afară de tot ce-i separă, un fel comun de a privi viața, de a reacționa față de lumea exterioară, de a simți, de a vedea și mai ales de a picta un motiv, ce ne obligă să-i clasăm în aceași familie spirituală. Temperamentul tuturor prezintă trăsături asemănătoare: simțuri robuste și nu știu ce poftă lacomă de viață, de ceea ce-i constitue floarea și farmecul. Toți iubesc fructele

coapte și zemoase, trupul cald de femeie cu carnea tînără și pietroasă, florile fragede și umede, cu tonuri învăpăiate, colțurile din natură adînci și singuratice, aspectele din alte vremuri, nițel părăsite și pustii, ale locuinței omului. Le place încă la toți să redea aceste motive prin colori pe care le-au pregătit cu chibzuială, în tonalități închise, pornind de la brunuri și de la griuri, cu ceva licăriri și fluturări de note vii. Setea lor de viață, de satisfacție violentă chiar, evidentă, apare totuși voalată de amărăciune, ca la toți adevărații voluptuoși. Iar tehnica lor este cel mai sigur indiciu al forțelor ascunse și permanente ale sufletului, al fondului de tandrețe ce perzistă, la Goya sub un înveliș de mizantropie, de vanitate puțin ridiculă la Courbet, de sarcasm la Daumier, de rezervă destul de egoistă la ceilalți.

GH. OPRESCU

CRONICA DRAMATICĂ

„SCRISOAREA PIERDUTĂ"
ÎNTR'O NOUĂ INTERPRETARE

Reprezentarea „Scrisorii pierdute" într'o nouă montare și cu o nouă distribuție, a deșteptat la începutul acestei stagiuni o mișcare de curiozitate și de interes, care arată încă odată cît de vie este opera lui Caragiale, nu numai în conștiința noastră literară, dar, mai mult chiar, în conștiința noastră publică.

Se înțelege s'a reluat și de astădată în presă vechea formulă a „inactualității lui Caragiale" (afirmată cu mulți ani în urmă de Pompiliu Eliade, de E. Lovinescu și repetată apoi cu mai puțină autoritate critică de diverși publiciști fără memorie), dar nimic nu contrazice mai evident această așa zisă „inactualitate", decît însuși faptul mereu repetatei ei afirmări.

Dacă într'adevăr Caragiale este inactual, la ce bună perzistența, îndîrjirea, furia polemică, ba chiar neobrăzarea cu care i se strigă, 27 de ani după moarte, încă odată și încă odată același lucru?

Această „inactualitate" care ne obsedează, această „uitare", care nu ne lasă să dormim, este o glumă fără sfîrșit în istoria noastră literară.

Din punct de vedere artistic, un scriitor este „inactual", atunci cînd opera sa este scoasă din circulația vie a valorilor de artă și nu mai are contact direct cu publicul, cu critica și în genere cu ceea ce se cheamă conștiința literară a unui timp.

In mod vădit, un asemenea lucru nu se întîmplă cu Caragiale. Piesele lui se joacă, volumele lui se tipăresc, opera lui continuă să aibe o mereu reînoită forță de pătrundere în noile generații de cititori și spectatori.

Cît despre critica literară, ea nu cunoaște — cu excepția lui Eminescu — o problemă care să o preocupe mai mult și care să-i ofere un mai bogat material de cercetare și de meditație. La monumentala ediție definitivă, magistral începută de Paul Zarifopol și apoi continuată cu dublă pietate de d-l Șerban Cioculescu, trebue să adăugăm atîtea studii și monografii apărute în ultimii ani sau în curs de apariție, și care toate mențin admirabila figură a maestrului în centrul vieții noastre literare și dau operei sale o permanentă verificare de robustețe.

Să nu vorbim despre influența covîrșitoare pe care continuă s'o exercite și astăzi Caragiale asupra teatrului nostru de comedie. E aproape imposibil ca cineva să încerce a face o satiră politică sau o schiță de mahala, fără ca amintirea de neșters, de neînlăturat a lui

Iancu Caragiale să nu străbată în dialog, în scenariu, în vocabular. Dela „Plicul" d-lui Rebreanu la „Titanic-Vals" al d-lui Mușatescu, dela d-l Valjan la d-nii Al. sau N. Kiritzescu, dela d. Sin-Giorgiu la d. Eftimiu, toată comedia romînească de moravuri, bună sau rea, trăește sub această tutelară amintire. (Un întreg act din „Ferestrele albastre" ale d-lui Eftimiu a fost scris — cum am arătat într'o cronică mai veche — cu ambiții, dar vai! nu cu resurse, caragealești).

Să nu vorbim deci despre activitatea lui Caragiale în producția noastră dramatică de astăzi, căci prin exces de evidență, lucrul nici nu mai trebue remarcat.

Dar să observăm că temele lui servesc neașteptate sugestii creatoare în alte domenii decît literatura: în pictură și desen (unde un Aurel Jiquide izbutește să traducă plastic limbajul și lumea lui Caragiale) ba mai mult chiar — lucru cu totul neașteptat — în muzică (unde un compozitor de talentul tînărului Paul Constantinescu nu numai că ne-a dat o „Noapte furtunoasă" plină de humor, dar în mici piese simfonice, spiritual scrise, ne oferă o transpunere muzicală uneori fericită și totdeauna ingenioasă a spiritului caragealesc).

Toate aceste mărturii, venite din domenii atît de diferite, reduc la ridicul așa zisa „inactualitate a lui Caragiale", cel puțin sub raportul existenței sale artistice.

Se spune însă că această inactualitate nu e de ordin artistic, ci de ordin social. Mai precis, se afirmă că opera lui Caragiale se referă la o lume care a dispărut și că societatea de azi, mult evoluată, nu mai are nimic comun cu mediul „Scrisorii pierdute".

In fapt, obiecția e inexactă, iar ca idee este rudimentară.

In ce ne privește, noi nu credem că societatea romînească s'a „descaragealizat". Pretutindeni, în politică și în cultură, Cațavencii și Farfurizii abundă.

In cele mai neașteptate medii, în cele mai surprinzătoare împrejurări (bunăoară — cine ar zice? — la o alegere de președinte al Societății Scriitorilor), situații tipic și irezistibil caragealești se ivesc spre tristețea dar și spre desfătarea noastră.

Să trecem însă peste acest punct al discuției și să convenim, dacă vreți, că lumea lui Caragiale (vie, autentică, zilnică, imediată cum se prezintă încă), a dispărut.

Atrage acest lucru după sine, neapărat, dispariția operei care o cuprinde? Dar esența însăși a operei de artă nu este de a face nepieritoare lucrurile care pier?

Ce minte de școlar nedeprins cu lecturile elementare de estetică, poate gîndi că existența unei opere de artă e subordonată condițiilor exterioare ce i-au dat naștere și moare odată cu ele?

O astfel de stupidă idee ar duce imediat la anularea întregii literaturi dela Homer la Shakespeare și a tuturor artelor dela începutul lumii pînă azi.

In sensul de mai sus, toți marii artiști, poeți, pictori sau muzicieni, toți fără excepție sunt „inactuali", căci omenirea a depășit în mersul său și lucrurile pe care ei le-au cunoscut și instrumentele de expresie de care ei s'au servit.

Dacă mai există în societatea romînească de azi Cațavenci, Brînzovenești, Cucoana Zoițice, Trahanachi și Dandanachi, este, pentru soarta operei lui Caragiale, cu totul indiferent. Ceea ce este însă sigur e că ei există în această operă, că sunt acolo vii și că în cadrul ei, rămîn pentru totdeauna nepieritori.

Așa se și explică de altfel rumoarea, curiozitatea, însuflețirea și nenumăratele discuții, pe care le-a provocat reprezentarea „Scrisorii Pierdute" într'o nouă montare.

Noüii interpreți nu aveau simpla sarcină de a juca o piesă și de a da viață unor personaje de teatru, cu întreaga libertate a unei

creaţii actoriceşti, ci sarcina mult mai grea de a întruchipa figuri vii, pe care le cunoaştem, care trăesc în amintirea noastră, care reprezintă pentru noi realităţi puternice, familiare, pînă în cele mai neînsemnate trăsături.

Actorul care joacă în teatrul lui Caragiale nu are loc pentru ceea ce se cheamă o „creaţie", fiindcă eroul pe care îl interpretează e dinainte „creat", cu vocea, cu gesturile, cu ticurile, cu inflexiunile lui unice.

Trebue un nesfîrşit tact, o mare modestie, o totală supunere pentru a-l juca pe Caragiale, şi mai trebue (lucru indispensabil), o fericită potrivire de temperament, de ton, de fizic cu eroii lui, care sunt prea prezenţi, prea reali, prea vii, ca să sufere interpretări personale.

Desigur nu toţi actorii care au fost încercaţi în noua distribuţie a „Scrisorii pierdute" vor putea să-şi menţină rolurile. Un Caţavencu, un Agamiţă, un Cetăţean turmentat, nu se găsesc uşor şi mai ales nu dela prima încercare.

D-l Ovid Brădescu face un Caţavencu prea melodramatic, prea romantic, prea tenebros. Îi lipseşte cordialitatea flecară a personajului.

D-l Antoniu, just ca intenţie şi ca ţinută, e prea monoton, prea obosit pentru Pristanda, care chiar în lamentaţie trebue să aibă vioiciune.

Nu credem că se vor putea menţine, după cum nu credem că d-l Marius (altă dată un excelent Brînzovenescu), va fi păstrat în Agamiţă, sau d-l Balaban, absolut insuficient, în Farfuridi. Direcţia teatrului procedează în prezent la anumite remanieri în distribuţie, încercînd în fiecare rol cîte doi-trei interpreţi, şi e sigur că în felul acesta se va ajunge la formarea unei echipe integral adecvată operei. Vom urmări această experienţă în toate etapele ei, căci ea realizează una din funcţiunile esenţiale ale teatrului romînesc.

De pe acum să observăm că cel puţin trei din noui interpreţi, încercaţi de d-l Camil Petrescu, ni se par inexpropiabili: d-na Elvira Godeanu, d-l Pop-Marţian şi d-l I. Ulmeni. Avem o coană Zoiţică, un Tipătescu şi un Trahanache de mare clasă, iar toţi trei reuşesc *pentru prima oară* să ne aducă aminte că există în „Scrisoarea pierdută" nu numai o comedie politică, ci şi una de iubire. Acest lucru are asupra vechei interpretări avantajul de a reda piesei miraculoasa ei construcţie dramatică. Aveam uneori, în trecut, impresia că prin exces de virtuozitate mecanică, „Scrisoarea pierdută" devine o serie de sketchuri comice jucate magistral, dar fără legătură intimă, cînd adevărul e că cele patru acte ale piesei sunt un exemplu neasemuit de economie dramatică şi de complexitate organică.

MIHAIL SEBASTIAN

CRONICA MUZICALĂ

CONCERTE. — OPERA

Răgazul unui început de stagiune permite repetiţii suficiente şi lucrul s'a făcut simţit în pregătirea fără greş a primului concert simfonic, din care n'au lipsit nici prima audiţie, nici solistul virtuoz şi nici piesa de mare virtuozitate orchestrală.

Echilibrat şi variat, substanţial fără exces, temeinic pregătit şi scînteetor dirijat, acest prim concert a potolit dorul de muzică al ascultătorilor şi le-a dăruit cîteva ore de nobilă evadare.

Despre cunoscutele variaţiuni „La Folie", de Corelli, care nu lipsesc din repertoriul nici unui violonist, s'ar putea spune că sînt prea mici pentru o orchestră mare. Poate că în această apreciere intervine amintirea atîtor violonişti care au triumfat, stăpînind dificultăţile technice ale acestor pagini şi insuflîndu-le solemnitate dramatică. Acele imponderabile în frazare, în accent, în respiraţie, în timbru, care aparţin vocei omeneşti şi instrumentelor de coardă, lipsesc prin firea lucrurilor într'o orchestră şi apoi dificultăţile, reale pentru solist, încetează de a mai exista, cînd sînt distribuite în orchestră, şi astfel se pierde aspectul de „performanţă" din această piesă, aspect care nu este neglijabil în obţinerea efectului. Lipsită de înfăţişarea ei eroică şi mărginită la mesagiul ei strict muzical, variaţiile lui Corelli se ascultă cu o confortabilă absenţă de concentrare şi constituesc o excelentă intrare pentru un program care avea să sfîrşească cu frumoasa şi obositoarea ascensiune a simfoniei Alpilor, de Strauss.

Lucrarea aceasta de vaste proporţii închide în ea toate darurile sclipitoare dar şi absenţele, excesele şi păcatele compozitorului ei. Judecînd după anul cînd a fost scrisă, 1915, s'ar putea spune că simfonia Alpilor e o lucrare de maturitate, dacă maturitatea artistică în domeniul simfonic nu s'ar fi produs la R. Straus, exuberantă şi totală, încă din prima lui tinereţe. Excesiv în abundenţa programului, excesiv în suprastructurile armonice, excesiv în sclipirile orbitoare ale orchestrei, de o incredibilă indulgenţă uneori în alegerea temelor, nervos, haotic şi torenţial, astfel apare R. Straus, artistul răsfăţat al soartei, şi în acest poem simfonic. Acei dintre ascultători însă, care nu se lasă înfrînţi de oboseală, sînt răsplătiţi regeşte de splendoarea priveliştilor care li se oferă cînd şi cînd.

D. George Georgescu, interpret european şi consacrat al operelor simfonice a lui Strauss, a realizat magistral această vastă desfăşurare de muzică descriptivă şi publicul, antrenat după o primă încercare, îi va fi recunoscător dacă i se va da prilejul să mai încerce odată ascensiunea.

S'au adus de către critica noastră muzicală laude mari lui Dinu Lipatti. Oricît de obiectiv şi de scrupulos ar fi măsurate cuvintele, ni-

mic din ceeace s'a spus despre acest perfect pianist și compozitor nu poate fi socotit ca o exagerare sau ca o complezență. Cu toată tinerețea lui, minunatele daruri ale lui Dinu Lipatti au înflorit echilibrat și armonios. Ceeace satisface profund ascultătorul este constatarea ca la Lipatti muzicianul adînc înțelegător și rafinat totodată stăpînește perfectul pianist.

Concertul de Liszt pe care l'a executat la primul concert simfonic a fost în această privință o admirabilă realizare de arhitectură sonoră, de scrupuloasă conștiinciozitate, de impecabil bun gust. E plin de ispite și de primejdii acest concert de Liszt în care impetuozitatea romantică se poate așa de ușor altera în declamație falsă. Apoi cîte mici adausuri sau lipsuri nu pot dispare în faldurile largi și ocrotitoare ale unei pedale prea generos susținute! Și ce efecte groase nu se pot obține din contrastele tari care abundă în aceste pagini! A salva concertul dela emfaza deșartă și excesul de efuziune, fără a-i altera substanța prin excentricități de interpretare, ci numai printr'o muzicalitate neistovită și o puritate technică încîntătoare, nu poate fi decît fapta unui muzician de rasă și a unui pianist în suverană stăpînire a instrumentului.

Personalitatea compozitorului Lipatti e tot atît de fermecătoare ca și a pianistului. Suita clasică în patru părți pentru orchestră de cameră și pian, scrisă încă din 1936, cînd autorul ei avea 18 ani, e un lucru încheiat și isprăvit, în care Lipatti izbutește un adevărat miracol de echilibru stilistic. Atmosfera se stabilește din primele măsuri în secolul al XVIII-lea și se menține astfel dealungul celor patru părți ale suitei cu neîndoioase evocări a lui Bach în primele două mișcări și a lui Scarlatti în ultimile două, totul presărat discret cu mici condimente „moderniste", atît cît trebue ca să nu uităm că autorul este un tînăr contimporan; și totuși suita este tot atît de departe de imitația servilă ca și de condescendența ironică sau glumeață a unui Stravinsky sau Prokopieff. Este o spontaneitate de o inspirație și o abundență melodică, o voioșie ingenioasă și cochetă a ritmului care evoca irezistibil secolul lui Mozart și a lui Watteau. Orchestra ușoară și transparentă, împarte cu pianul substanța muzicală și jocurile acestor pagini proaspete și spirituale. Menuetul și finalul în special, construite cu un instinct infailibil al formei și al efectului, au pus în valoare arabescurile ușoare și repezi ale pianului, lucrate dintr'o materie sonoră de o limpezime cuceritoare.

Concertul simfonic următor, dirijat tot de d. Georgescu, a fost cedat organizațiunii „Muncă și Voie Bună". Nu se poate îndeajuns spune tot binele despre această organizație care în primul ei an de activitate a izbutit să realizeze, între altele, un program cultural enorm. Acel muzical al concertului dela „Ateneu", a corespuns în totul obiectivului organizatorilor, cu o singură excepție credem: acea a „concertului moldovenesc" de d. Stan Golestan, executat în primă audiție cu această ocazie. Credem că limbajul muzical al d-lui Stan Golestan, format la școala contimporană franceză, nu a putut stîrni în mintea auditorilor, — presupuși a avea o slabă experiență a muzicei culte și în special a celei simfonice, — decît nedumerire și neîncredere. In zadar vor fi așteptat reperul vreunei reminiscențe moldovenești discernabile, care să le îngădue o cît de aproximativă orientare în această limbă muzicală străină și necunoscută lor. Aceasta nu scade cu nimic însă, meritele harnicului nostru violoncelist d. G. Cocea, solistul acestui concert.

Marele nostru Enescu este din nou printre noi și de data aceasta pentru mai multă vreme ca de obicei; împrejurările grele de astăzi îl apropie și mai mult poate de pămîntul acesta pe care îl iubește și-l înțelege cum numai foarte puțini dintre cei aleși au știut să-l înțeleagă și pe care nu a încetat o clipă de a-l servi dealungul unei cariere artistice care crește mereu în strălucire și în prestigiu.

Vom avea deci din nou prilejul să ne înălțăm acolo de unde Enescu predică frumosul și adevărul muzical. Neodihnit și neobosit el va cutreera încă odată țara în lung și în lat; trebue să fie mii și mii acei care au avut revelația adîncă a muzicei care au primit botezul întru muzică pură din vioara fermecată a meșterului.

Ca și în alți ani cinstea și răspunderea de a-i fi tovarăș de sonate a fost distribuită printre pianiștii noștri. Primul a fost Dinu Lipatti. Rareori s'a putut întîlni o împerechere muzicală mai fericită, căci pe lîngă toate darurile muzicianului și ale virtuozului tînărul maestru mai posedă și pe acela prețios —, și deloc obligator pentru un „solist" —, de a presimți și de a realiza intențiile tovarășului pînă la cele mai delicate nuanțe. Această colaborare a fost cu deosebire fructuoasă în interpretarea de neuitat a primei sonate pentru vioară și pian de Fauré, în care părțile celor două instrumente se întregesc într'o împletitură atît de strînsă și de gingașă totodată, încît numai o fuziune perfectă, totală a interpretării putea da naștere acelui sentiment de beatitudine pe care l'au trăit acei care a avut privilegiul de a-i asculta. Scrisă încă din 1875, sonata aceasta și-a păstrat intact farmecul ei primăvăratec; lirismul ei cald și pătrunzător, dar în acelaș timp discret și de o inimitabilă grație, va feri de uitare încă mulți ani opera incomparabilului melodist care a fost Gabriel Fauré.

In aceeași seară binecuvîntată, Enescu a oficiat o sonată și în supliment un Andante de Beethoven. Mai ales în Beethoven își pot da seama acei care nu-l cunosc îndeajuns ce mare, ce admirabil muzician este Enescu. Seva puternică și generoasă a muzicalității lui pătrunde și fructifică cele mai infime detalii dîndu-le sens, adîncime și putere expresivă.

Realizată pe scara vastă a orchestrei și în vegetația bogată și deasă a stilului lui Brahms, muzicalitatea luminoasă a maestrului a deslușit și a tălmăcit fiecare măsură din impozanta și compacta simfonie a patra a compozitorului german, care figura în programul concertului simfonic următor. Ultima parte în special, în care variațiile meșteșugite și savante ale temei inițiale complică și încarcă țesătura polifonică, au fost deslușite, scoase la lumină astfel încît, — lucru minunat —, scriitura lui Brahms devenise limpede, transparentă. Vocile multiple ale orchestrei conlucrau armonios, expresiv și mai ales inteligibil acolo unde altădată și nu arareori, ascultătorul avea numai impresia că vorbesc toate în acelaș timp.

A fost credem una din puținele ocazii cînd acest final a fost salvat dela imputarea că este greoi, complicat și pedant.

Astfel este puterea de interpretare, — s'ar putea spune de transmutare a valorilor muzicale —, a maestrului Enescu. Programul pe care l'a dirijat începuse cu unul din acele sănătoase și suculente concerte brandenburgheze de Bach. Pianul (D-na Muza Germani-Ciomac), violina (D. I. Theodorescu) și flautul (D. V. Jianu), concertau împletindu-și vocile, împotriva „grosului" de coarde al orchestrei, soliștii și în special conducătorul lor, pianul, punînd în serviciul cauzei toată maturitatea unei experiențe bogate și muzicalitatea aleasă a unor artiști consacrați.

A urmat apoi o rapsodie de Liapunow pentru pian și orchestră lucrare care a mai fost executată la concertele noastre simfonice, — pentru prima oară tot cu D-na Muza Germani-Ciomac la pian, și care a plăcut pentru agrementul ei nepretențios, pentru frumusețea simplă și directă a temelor populare, pentru strălucirea părții pianistice plină de efecte tot atît de sigure pe cît sînt de dificile ca realizare technică. Ca și altă dată excelenta noastră pianistă și eminentă profesoară a învins fără greutate obstacolele technice și a dat frîu liber veseliei exuberante și jucăușe care animă aceste pagini.

Tot în prima parte a acestui concert a fost executat și un scherzo de N. Ottescu. Lucrarea aceasta, extrasă din baletul „Rubinul miraculos", a fost compusă în 1922, epocă la care autorul, judecînd după acest „scherzo", era pe cale să desăvîrșească eliberarea sa de subt influența

școalei moderne franceze, păstrînd însă din această ucenicie o mare îndemînare și suplețe în mînuirea culorilor orchestrale pe care le-a folosit mai tîrziu cu atît succes în fragmentele cunoscute din opera „Dela Matei citire".

La Opera Romînă stagiunea a început sub cele mai bine vestitoare semne. Reluarea „Vasului fantomă", reprezentarea pentru prima oară a „Flautului fermecat" au arătat că la Opera Romînă se muncește serios și spornic. Ținuta acestor două spectacole a învederat un lucru: că autoritatea, competența și impulsul spre muncă sînt concentrate acum într'un singur om; n'au lipsit poate nici mai înainte aceste bunuri indispensabile, dar ele erau oarecum distribuite în loc de a fi concentrate și nu arareori „ansamblul" lor a funcționat mediocru.

Fără a micșora întru nimic meritele predecesorilor, trebue recunoscut în toată obiectivitatea că energia și perseverența, autoritatea și competența d-lui Georgescu aduc Operii servicii de care această instituție avea nevoie; în toate compartimentele: orchestră, coruri, ansambluri, în mișcarea și realizarea întregului spectacol, a dispărut acel „à peu près" așa de jignitor pentru urechi sensibile. Nu știu dacă sub presiunea conducerii acelor două mai importante instituțiuni muzicale, efortul acesta poate fi omenește continuat pînă la capăt; dar în orice caz impulsul este dat și un pas înainte a fost făcut. Foarte îmbucurător este deasemeni faptul că elementele tinere încep să fie utilizate și încurajate într'o proporție mai mare. Mai este oare nevoie de a sublinia cît de bine-venită și cîte posibilități deschide această hotărîre?

„Vasul fantomă", care figurează în repertoriul Operei Romîne încă dela începuturile ei și care a fost dirijată atunci tot de d. Georgescu, a fost reluat într'o distribuție foarte mulțumitoare; din punct de vedere vocal, primul de luat în considerare, nu sînt decît cuvinte bune de spus: d-na Alexandra Grozea în rolul Sentei a utilizat toate resursele unui glas minunat de bine înzestrat și ca putere expresivă și ca volum; plăcerea de a auzi controlată această forță a naturei compensa stîngăcia mișcărilor sau mai exact imobilitatea scenică.

Vina însă nu e toată a d-nei Grozea care desigur nu ar refuza să asculte indicațiile și îndrumările care i s'ar da sau pe care le-ar putea solicita. In rolul lui Erich, d. Dinu Bădescu s'a dovedit a fi în dublă ascensiune, muzicală și vocală. Din amîndouă punctele de vedere călătoriile și activitatea pe scenele străine sînt pe cale de a face pe cîntărețul nostru să renunțe la efectele ușoare, cultivînd în schimb muzicalitatea și stilul; dacă va persevera de drumul acesta, liberîndu-se și de unele manierisme ale gestului, d. Bădescu poate aspira la o carieră internațională strălucită.

In rolul olandezului d. Lupescu a plăcut deasemeni din punct de vedere vocal și mai puțin din acel al jocului de scenă; și în cazul acesta lucrul ar putea fi remeidat în bună măsură dacă i s'ar da mai multă atenție. Desigur că interesul muzical primează într'o operă, dar tocmai pentru aceasta cîntărețul nu trebue să distragă ascultătorul prin stîngăciile mișcării, ci dimpotrivă să stabilească o corespondență, un paralelism între muzică, cuvînt și gest. E un adevăr elementar, dar care continuă a nu fi îndeajuns cultivat pe scena Operei noastre.

Corurile sonore curate și precise, lipsite în fine de inerția supărătoare a masselor. Orchestra, bine sunătoare, a realizat în ciuda mijloacele reduse de care dispune la Operă, toate efectele romantismului întunecat și zbuciumat ale acestei partituri. Cum era de așteptat dela temperamentul și autoritatea maestrului Georgescu, conducerea muzicală a imprimat întregului spectacol unitate, ritm și viață.

Unde s'a învederat însă mai ales munca și grija de a „isprăvi" cum trebue un lucru, a fost în reprezentarea „Flautului fermecat". Mozart cu înșelătoarea simplicitate a muzicei lui e adevărată piatră de încercare pentru o orchestră sau un ansamblu dramatic și trebue recunoscut că așa cum a fost realizat din punct de vedere muzical el îndreptățește cele mai frumoase speranțe. Toate operile lui Mozart sînt excesiv de pretențioase, căci cea mai ușoară imperfecție de execuție în orchestră sau pe scenă e prinsă de o ureche chiar neexperimentată, și este supărătoare. Dar nici una poate, în măsura „Flautului fermecat".

Ceeace se petrece și se spune pe scenă este atît de insuportabil, naiv și copilăros încît mai mult ca în oricare altă operă, ascultătorul se refugiază cu toată dreptatea în muzică. Oricît de nobilă ar fi lupta între „Preotul Luminei" și „Regina Intunerecului", sau alegoriile inițierei masonice, nimic din ceeace se petrece pe scenă nu poate scoate auditorul din legitima lui indiferență pentru textul operei. La drept vorbind, chiar muzica se desinteresează de nobilele frămîntări ale personagiilor, mulțumindu-se a-i face să cînte acele veșnic tinere arii, duete și terțete, inalterabile în frumusețea lor simplă și perfectă.

In ceeace privește punerea în scenă, decorurile, costumele, sînt unele rezerve de formulat. Evident că nimeni nu se așteaptă la un respect exagerat al adevărului istoric, geografic, etc., fantezia și imaginația sînt libere să aleagă, cu sau fără respectul tradiției. Dar odată alegerea „cadrului" făcută, el trebue să se prezinte unitar conceput și să caute a-și modela aspectul după chipul și înfățișarea muzicei. Cum „Flautul fermecat" rămîne credem definitiv cîștigat în repertoriul permanent al operei, e de dorit ca și subt acest aspect, el să se ridice la înălțimea execuției muzicale; Opera nu duce lipsă nici de talente nici de competențe experimentate în acest domeniu; rămîne numai să se producă o conlucrare mai strînsă și o unitate de „viziuni" care să se întregească armonios în spiritul muzicei.

In ceeace privește execuția și interpretarea muzicală credem că și cel mai pretențios dintre ascultători va fi avut momente de mulțumire deplină. Reușita unei opere de Mozart nu poate fi efectul unei „bune-dispoziții" trecătoare și nici nu poate fi obținută de strălucirea individuală a vreunei „stele"; pentru obținerea ei se cere o pregătire minuțioasă care nu lasă nimic la „inspirația" momentului sau a temperamentului, o cizelare împinsă pînă la ultimile detalii, o disciplină pe scenă și în orchestră care să le închege într'un tot ce-și primește ca un singur instrument modelajul expresiv și impulsul ritmului din voința unică a dirijorului. Toate acestea le-a realizat cu superioară autoritate și cu o vervă sclipitoare d. George Georgescu.

Personalitatea artistică a principalilor interpreți este prea cunoscută pentru a insista. Suavitatea jocului și puritatea timbrului din Valentina Crețoiu-Tassian în rolul Paminei, technica curată a vocalizelor d-nei Emilia Guțianu Alessandrescu în rolul Reginei, metalul poate puțin prea eroic în vocea d-lui Mircea Lazăr în rolul lui Tamino, jocul plin de veselie liberă și naturală a d-lui Tassian în rolul lui Papageno, grația d-șoarei L. Dima în rolul Papagenei, demnitatea sacerdotală a d-lui Niculescu Basu în rolul lui Sarasto, au servit pînă la nuanță intențiile dirijorului. Dar vom sublinia în special perfecta reușită a celor două terțete de voci femeești. D-nele Grozea, Moreanu și Davideanu, d-rele Savagian, Dogeanu și Nella Dimitriu au cucerit audiența cu puritatea emisiunii, delicatețea nuanțărilor și preciziunea ritmică a unor glasuri fericit potrivite să cînte împreună. Corurile și de astă dată sonore, precise, curate. Orchestra în fine, agilă și colorată în transparența ei ușoară. In totul un spectacol care face cinste tuturor celor care au contribuit la desăvîrșirea lui.

R. GEORGESCU

MISCELLANEA

ARMAND CALINESCU

Armand Călinescu Prezidentul de Consiliu al Rominiei care a fost mişeleşte ucis printr'un act de incalificabilă sălbătăcie, era un mare prieten al revistei noastre.

Directorul ei d-l Mihail Ralea, va publica în numărul viitor un articol asupra personalităţii şi carierii acestui mare romîn.

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMIN

Cea mai tristă dovadă că în Rominia nu există o preocupare serioasă de a se scrie corect romîneşte ni-o dă însuşi felul cum uni grămătici de ziar înţeleg să îndrepteze limba. Ei se leagă sau de erori prea evidente („este măsline", „ieşi doi care ştiu să scriu", etc.), sau de greşeli care nu sunt greşeli (ca de pildă neologismele, revoltă în loc de răzvrătire, speranţă în loc de nădejde) sau de greşeli care nu există. (De exemplu inutila cruciadă împotriva cuvîntului „bonjur". Nu scrie nimeni cuvîntul „bonjur". El se spune oral — şi atunci se vorbeşte franţuzeşte, sau se amestecă în vorbire două limbi, ceea ce-i perfect legitim. Un scriitor, cînd scrie cuvîntul „bonjur", este ca să zugrăvească personajul acesta bilingvu şi e conştient că nu e un cuvînt romînesc).

Toate aceste false probleme de îndreptare a limbii sunt cauza şi efectul împiedecării adevăratei ştiinţe, adevăratei cunoaşteri a limbii romîne. Ceea ce e monstruos şi dezesperant e că adevăratele greşeli de romîneşte nu-s percepute. Ele trec neobservate, deşi se găsesc cu droaia în toate ziarele (poate tocmai de aceea. Numărul prea mare îneacă spiritul de observaţie şi-l asfixiază).

Luaţi primul reportaj întîlnit. Iată un mare cotidian bucureştean, unul din cele mai răspîndite. Găsesc acolo o dare de seamă a unei logodne senzaţionale între o deţinută şi un deţinut. Ea se cheamă Lidya Maria Atzel, şi este descendenta unei vechi şi bogate familii aristocratice ungare. El se numeşte Emil Cîmpeanu, poet şi pictor. Amîndoi sunt închişi la penitenciarul din Cluj. Ca să spună că cei doi tineri pensionari s'au logodit şi au cerut ministrului de justiţie voe să se căsătorească, reporterul nostru comite infinite greşeli de limbă, sau, mai precis: neglijenţe de vorbire, neglijenţe care-s, în fond, mai grave decît erorile evidente, căci riscă să treacă mai uşor neobservate. Gradul lor de „periculozitate" — cum zic penaliştii — este mai mare decît pentru greşeli gen: „eu, mă 'nţelegi, s'a 'nchis Senatu"

De pildă.

„Cazuri de căsătorie între doi deţinuţi s'au mai văzut, dar, date fiind personalităţile tinerilor logodnici, etc., etc.".

Aşa-i că greşeala poate trece nebăgată în seamă? Şi totuşi nu-i permis a se spune „personalităţile tinerilor logodnici". Se zice, în romîneşte precum şi în orice altă limbă: „dată fiind personalitatea celor doi logodnici". Din fraza reporterului reiese că fiecare din logodnici posedă mai multe personalităţi. Fenomenul de dublă sau multiplă personalitate există, desigur. Dar nu la asta s'a gîndit autorul. Şi se numeşte a nu şti să vorbeşti tocmai a vroi să spui una, şi a spune cu totul altceva. Mai departe:

„Lidya Maria Atzel, este descendenta unei familii de vechi aristocraţi unguri, proprietarii unor întinse latifundii din judeţele Someş, Sălaj, şi Ungaria".

Mai întîi nu trebuia spus „proprietarii", ci nearticulat: „proprietari ai ". Articolul nu este o fantezie absurdă şi un capriciu al vorbitorului. Are o noimă, o funcţiune. El ne permite să punem accentul gîndirii pe o anumită idee (şi vice-versa, nearticulînd un cuvînt, să scoatem accentul de pe el; greutatea gîndului nostru nu mai apasă pe acel cuvînt)

Decît, îşi va fi zis autorul nostru — „proprietari ai" prea seamănă ca sunet cu „proprietarii". Şi atunci a ales cuvîntul mai scurt, mai uşor de pronunţat. Asta se întîmplă şi mai des cu substantivele femenine. De pildă, în loc de „descendentă a", se zice „descendenta", ceeace iarăşi nu e de loc acelaş lucru.

In fraza citată, accentul, interesul psilogic, cade pe fată, nu pe părinţi. Cuvîntul „proprietari" are exact aceeaşi funcţiune ca şi „vechi aristocraţi unguri"; este continuarea unei enumeraţii; nu trebuia deci accentuat. Este o eroare egală cu aceea pe care am fi făcut-o spunînd: „descendenta familiei de vechi aristocraţi unguri", sau „descendenta unei familii a vechilor aristocraţi unguri". In ambele cazuri fraza parcă aşteaptă o complectare finală, o precizare în detalii a familiei (ceva special în legătură cu noţiunea de familie) sau a aristrocraţilor unguri în ceea de a doua frază (ceva special legat de noţiunea de nobleţă maghiară).

A fi atent, cînd vorbeşti romîneşte, la întrebuinţarea corectă a părţilor de cuvînt, a părţilor de propoziţie, a evita aşezarea frazelor în poziţie de dezechilibru (ceea ce se întîmplă ori de cîte ori parcă ar mai trebui să urmeze ceva, şi nu vine) — iată ce înseamnă a şti vorbi romîneşte. Un francez sau englez bacalaureat sare în sus în faţa unei greşeli ca aceea cu „proprietarii" în loc de „proprietari ai", şi încă şi mai sus în faţa unei proze de genul aceleia tipărită pe afişele unui împrumut de Stat, unde scria: „Imprumutul de *înzestrarea ţării*".

Dar sunt sigur că cetitorul de ziare n'a observat o altă greşală, cuprinsă în aceeaşi frază a reporterului nostru.

Latifundiile domnişoarei Atzel, s'ar fi găsind situate în trei judeţe. Intr'adevăr:

„......... *întinse latifundii din judeţele Someş, Sălaj şi Ungaria*".

Aşa dar Ungaria este un judeţ din Rominia. Dacă avem vre-o nemulţumire din partea lui Horthy, facem o jalbă la d-l Otescu, care îi poate aplica sancţiuni disciplinare.

Mai departe:

„Inteligentă, extrem de frumoasă, crescută în cadrul aristocratic al castelului de secole ce-l stăpînea familia ei, Lidya etc., etc.

Şi 'n această frază sunt vre-o cîteva greşeli.

Nu se poate spune „Castelului de secole ce-l stăpînea". Mai întîi fiindcă nu se poate spune *castel de secole*, şi al doilea pentru că nu se poate spune „ce-l stăpînea". In colo, restul e corect.....

Un castel poate fi de piatră, de lemn, de marmură; poate fi *de* o mare frumuseţe; poate fi chiar *de vis*, adică făcut din substanţa din care se fac visele. Dar nu poate fi *de secole*. Poate, desigur, să fie „clădit de secole", sau „*vechiu de* mai multe secole". Dar atunci trebue să o spui. Vorbele dintr'o frază sunt făcute pentru a fi spuse, nu pentru a fi înghiţite. (Fireşte, ar fi mai odihnitor dacă frazele noastre le-am exprima pronunţînd cuvintele din cinci în cinci). Însfîrşit, se poate spune „castel *pe care îl stăpînea de secole*" Cred chiar că la asta s'a gîndit autorul. Dar asemenea prostului vizitiu, căruia un cal o ia înainte iar cellalt rămîne în urmă, reporterul nostru a apucat să scape din condeiu ideea „de secole" înainte de a fi avut răbdarea să aştepte să vină ideea de „pe care îl stăpînea". De altfel, în pasagiul din ziar nu scrie tocmai aşa, ci „castelul de secole *ce-l* stăpînea" ceea ce-i cu totul altceva, sau mai precis: cu totul incorect. În romîneşte ai dreptul să spui:

„fata *pe care o iubesc*", sau:

„fata *ce iubesc*". Nu se poate însă zice:

„fata *ce-o iubesc*".

Mai departe:

Părinţii ei au măritat-o, spre a o mai astîmpăra, la vîrsta fragedă de 17 ani, cu un tînăr din aristocraţia ungară"...

Cred că verbul romîn „eu mă astîmpăr cu" ar putea la rigoare să existe. Mi se pare posibilă o frază ca: „mă astîmpăr cu puţin vin". Dar tocmai deaceea este destul de comic ca un părinte să-şi astîmpere fica cu un băiat. Pentru a scăpa de echivoc, trebuia să se fi pus cuvintele „pentru a o astîmpăra" la începutul frazei. Atunci orice primejdie de înţeles humoristic dispărea. Ceeace ne readuce la teoria bunului vizitiu.....

Mai departe:

„*S'a măritat, rînd pe rînd, cu diverse personalităţi politice, însă neastîmpărul n'o lăsa să se fixeze într'un loc*".

Altă mică colecţie de erori.

Mai întîi nu poţi spune „a te mărita rînd pe rînd cu diverse personalităţi", pentru simplul motiv, că nu te poţi mărita decît rînd pe rînd, şi nici odată simultan; asta chiar în caz de bi sau trigamie.

Al doilea nu te poţi mărita cu personalităţi. Te măriţi cu un bărbat care el, poate fi sau nu o personalitate, sau o somitate. Căsătorindu-te nu te însori sau măriţi cu somitatea, ci cu omul care este acest lucru.

Însfîrşit, finalul frazei conţine un contra-sens. Textual, ar însemna că eroina nu se putea fxa numai la lumea politică, ci că neastîmpărul o făcea să caute soţi şi în alte cercuri. Cuvîntul „însă", — pune cuvintele „personalităţi politice" — în opoziţie cu restul frazei, adică: „neastîmpărul n'o lăsa să se fixeze într'un loc. „Loc, „un loc", e aici opus lui „diverse personalităţi politice". În realitate, autorul vroia să spună cu totul altceva, şi anume că fata nu putea sta locului, nu putea locui mereu în acelaş oraş, în aceeaşi ţară. Dar atunci nu trebuia să zică „însă". A nu putea sta locului nu e în opoziţie cu situaţia de soţie de.. personalitate. Poţi voiaja şi ca nevastă de personalitate. Desigur autorul nostru a înghiţit din nou vre-o două-trei noţiuni intermediare. Şi atunci a opus prin vorba „însă" două noţiuni perfect compatibile una cu alta. Regăsim aici o veche predilecţie a semidoctului pentru conjucţiile adversative (deşi, însă, totuşi, dar, cu toate că, etc.), care permit totdeauna un supliment de ifos, ca bunioară atunci cînd zicem:

„Locuese pe bulevardul Elisabeta, dar însă la numărul 6".

Mai departe:

„*Cînd Abisinia a fost cucerită de trupele italiene, odată cu ceilalţi demnitari, siliţi să se refugieze, a plecat şi aventuriera baroneasă*".

Şi aici găsim o greşeală gravă de vorbire, care schimbă complet sensul fazei. Cuvîntul „ceilalţi" face ca aventuriera să fi fost şi ea demnitar la curtea imperială abisiniană. Autorul a zis „ceilalţi" în loc de „diverşi". O mică, foarte mică confuzie. „La examenul de capacitate, la lucrarea scrisă (zicea odată un profesor de gimnastică), n'am făcut decît o singură greşală. Am confundat femur cu fenomen". Eroare mai puţin gravă decît a reporterului nostru, căci barem ea nu ne obligă să credem lucruri falşe.

Mai departe:

„*Ne mai avînd unde să se ducă, a venit la Cluj, unde autorităţile romîne au expulsat-o*"

Mai întîi, dacă zicem: „a venit la Cluj", înghiţind propoziţia intermediară: („a venit în Romînia, şi anume la Cluj") cetitorul poate şi chiar e obligat să creadă că, atunci cînd n'are omul unde se mai duce, se duce la Cluj, că acest oraş este refugiul tuturor celor ce nu ştiu unde să meargă.

Al doilea, nu se poate zice „unde au expulsat-o", ci „de unde au expulsat-o". Altminteri, ar însemna că autorităţile romîne, cînd expulsează pe cineva, îl trimit la Cluj. Dacă spunem „recipientul *unde* a fost expulsată fierea" înseamnă, nu-i aşa, că fierea a fost vărsată *în*, nu deşertată *din* zisul recipient.

Mai departe:

„*După un scurt popas la Budapesta, a plecat în Spania republicană, de unde a revenit iar în Ungaria*".

Mai întîi, constatăm că autorul nostru cunoaşte înţelesul vorbei: *de unde*, pe care chiar o întrebuinţează. Aşa dar el doar o confundă, din cînd în cînd, cu *unde;* ceea ce nu-i prea grav: partea dela urmă samănă aşa de mult!

Al doilea nu se zice „revine iar". Este un pleonasm. A reveni înseamnă a veni iar.

Al treilea, nu se poate zice „a revenit". Unguroaica noastră n'a revenit; ci s'a întors. A reveni este a veni din nou. Şi un ungur nu poate veni în Ungaria. Un străin poate veni, şi reveni acolo. Un băştinaş poate numai să se „întoarcă" în ţara lui.

Mai departe:

„*Ca şi baroneasa, poetul Cîmpeanu era stăpînit de un temperament care l-a dus la o serie întreagă de compromisiuni*".

Iarăşi confuzie de noţiuni. Aci se spune „compromisiune" (cuvînt care nu există) în loc de „fapte compromiţătoare", combinat probabil şi cu ceva din ideea de „compromisuri'.

Aceste aproximaţii de limbaj sunt poate cel mai teribil flagel al limbii, şi este, în romîneşte ceva, din nefericire foarte curent. Îmi amintesc de o proprietăreasă a mea care acceptase toate condiţiile mele, în timp ce eu nu prea respectam pe ale ei, şi care proprietăreasă îmi spunea:

— Nu poţi să zici că nu sunt o persoană acceptabilă. Pe cînd d-ta, ce să-ţi spun, nu eşti de loc condiţional...

Aţi înţeles:

Persoană acceptabilă = care acceptă.

Om condiţional = care se ţine de condiţii.

Iar eu, ca să mai repar puţin acuzaţia de „om necondiţional", i-am răspuns, cu dulceaţă:

— Vedeţi, doamnă, eu sunt mai degrabă un optativ....

Dar să revenim la subiect; iată ultima fază a reportajului; poate cea mai frumoasă, mai bogată, mai misterioasă din toate:

„*Pînă cînd va veni răspunsul* (dela Ministerul de Justiţie) *favorabil sau nu, cei doi logodnici în haine vărgate vor aştepta, fiecare în celula sa, fericiţi să se vadă laolaltă. Dacă nu, din închisoare, afară după ce îşi va termina fiecare de ispăşit pedeapsa, şi iarăşi vor fi liberi, spre noi aventuri*".

Mai intîi, dacă cei doi amanţi dungaţi stau, „fiecare în celula sa", cum se pot ei „vedea la olaltă"?

Al doilea, la ce se referă oare cuvintele: „Dacă nu"? La „Dacă nu vor aştepta", sau la „Dacă nu vor fi fericiţi de a se vedea laolaltă"? Sau la „Dacă răspunsul nu va fi favorabil"?

Al treila, ce înseamnă: „din închisoare, afară după ce îşi va termina fiecare de ispăşit pedeapsa". Ce vor face ei „din închisoare afară"? Desigur asta se raportează la „să se vadă laolaltă". Aşa dar se vor vedea din închisoare, afară. Intîi se aşază el în închisoare şi ea afară pentru a se uita unul la altul. Pe urmă ea înăuntru şi el afară; acest mic antrenament în scop — cum închee prea bine autorul — de a porni „către noui aventuri".

*

* *

Prezentul reportaj nu l-am ales. L-am cules. La întîmplare. Voiam să scriu pentru această rubrică a „Antologiei scrisului romîn". Şi mi-am propus să demonstrez că nu trebue să cauţi neapărat imbecilii medicali (cum caută d-l Pisane, doritor de a triumfa lesne). E deajuns să pui degetul pe ori care filă de gazetă pentru a descoperi la tot pasul greşeli de vorbire romînească, greşeli grave, căci provin nu atît din neştiinţă, ci din neglijenţă, şi, ceeace-i întrucîtva acelaş lucru, din neştiinţă de a gîndi. Vreţi o dovadă?

O vom culege tot din reportajul de care ne-am ocupat. Autorul, aţi văzut, dă o sumedenie de detalii asupra celor doi ai săi eroi. Dar, întocmai cum cîinele care, vrînd să ridice zece mere de jos, apucă unul, apoi ca să-l ia pe al doilea lasă jos pe cel dintîi, tot astfel agramatul nostru confrate vrînd să povestească cît mai mult, omite să ne spună esenţialul: pentru ce fuseseră închişi cei doi romantici şi vărgaţi logodnici. El ştie de ce; şi n'a uitat; dar a uitat că nu ne-a spus.

„ŞCOALA CRIMEI"

Intr'o revistă franceză recentă se găsea un lung articol unde ni se explica amănunţit ce trebue să facem ca să fraudăm legea devizelor. Ni se arăta care sunt mijloacele cele mai sigure pentru a călca, în ţările cu legislaţie severă în materie de valută, dispoziţiile de interdicţie a intrării şi traficului de monede străine.

Articolul n'a fost oprit de nici-o censură. Nici de cea franceză nici de cea romînească. Şi este perfect explicabil. Censura politică, censura presei este mult mai cuminte decît cenzura care se exercită asupra artei în numele moralei. Ca să avem o idee despre aceasta din urmă, trebue să asistăm odată la un comitet de censură din Statele-Unite. O carte, o piesă de teatru, un film, ca să poată vedea lumina tiparului, scenei sau ecranului, trebue să fi fost aprobată, în fiecare din cele aproape 50 de Stat confederate ale Republicei, de o comisie de censură locală compusă aproape numai din fete bătrîne sau în genere (ceea ce-i acelaş lucru) din femei urîte, care găsesc o dublă plăcere în a consuma fructul oprit şi a-l interzice altora.

Unul din „slogan"-urile cele mai curente al acestui soiu de cenzură este expresia „Şcoala crimei". Prin această formulă se înţelege tot ce poate iniţia pe oameni la crimă sau delict. Un roman unde s'ar explica detaliat cum trebue să procedăm pentru ca lovitura noastră să reuşească —, aceasta e considerat ca un curs de deliquenţă, o lecţie în arta de a fura.

„Şcoala crimei"; e deajuns să se pronunţe aceste două cuvinte, pentru ca să fim siguri că publicul va trebui iarăşi să renunţe la o piesă de teatru bună sau la un film interesant. Căci mai ales cînd opera e artisticeşte frumoasă, atunci censorii moralităţii interzic mai tare. Cu cît bucata are mai multă valoare estetică, cu atît — zic ei — puterea de sugestie asupra publicului e mai profundă, cu atît deci „şcoala crimei" îşi atinge mai sigur ţelul. Ceea ce dealtminteri e perfect adevărat.

Dar ceea ce nu-i sigur de loc este că ţelul acesta ar fi aşa de reprobabil cum se zice. „Şcoala crimei" poate că nu-i ceva atît de oribil Poate că are, pentru morală, şi oarecari avantagii.

In fond cenzorii confundă două lucruri deosebite; confundă „şcoala crimei", adică aceste poveşti unde ni se descrie, technic, diversele trucuri ale deliquenţei, cu exortaţia la crimă, cu îndemnul la infracţiune, — ceea ce-i cu totul altceva, şi de altfel pedepsit de codul penal, făcînd deci inutile osteneala şi „deranjul" comitetelor de cenzură.

„Şcoala crimei", departe de a fi un lucru imoral, este din potrivă unul din principalele auxilii ale represiunii. Filmele, romanele unde „învăţăm" cum se face corect un furt, adică astfel încît să fie dus la bun sfîrşit, sau cum se omoară „cum-se-cade" un om astfel încît să nu rămînă nici-o urmă —, aceste romane criminale sau „filme-revolver" departe de a fi pernicioase sănătăţii sufleteşti a publicului, sunt, din potrivă, importante instrumente de moralizare, de asanare a moravurilor. Nu o spunem numai noi. O spun oameni mult mai importanţi decît noi.

O spune mai întîi „toată lumea", adică ce este mai înţelept pe lume. „Tout le monde a plus d'esprit que Monsieur de Voltaire" — zicea Voltaire. Şi această „toată lumea" a parvenit să înfrîngă în ce priveşte romanul poliţist, rezistenţa babelor din comitetele de censură. In ţările cele mai puritane, această literatură este lăsată să apară, în ciuda vehementelor blesteme ale censurii. Şi asta pur şi simplu fiindcă opinia publică nu o considră imorală.

Din nefericire, în materie de filme, această opinie publică n'a putut să-şi impună voinţa. Pricina a fost desigur aspectul material voluminos al filmului. Un film nu poate trece, ca o carte, din mînă în mînă, şi pe subt mînă, pentru a fi consumat în taină şi a circula mai departe. Iată de ce interdicţiile cenzurilor n'au putut să fie zădărnicite de publicul care adoră asemenea filme.

Mai este cineva foarte serios şi demn de stimă care se pronunţă în favoarea poveştilor criminale.

Intr'un manual francez de sociologie, destinat şcolilor normale, adică şcolilor unde se formează viitorii învăţători şi institutori, adică tot ce poate fi mai sacru pe lume: oamenii cărora noi le încredinţăm sufletul copiilor noştri — într'un asemenea manual am găsit, la capitolul „Sociologiei penale', următoarea foarte inteligentă remarcă:

De multe ori suntem isbiţi de importanţa care se dă în gazete unei afaceri pasionale. Suntem scandalizaţi cînd vedem cum cutărei mari invenţii ştiinţifice, jurnalul îi acordă trei linii, pe cînd povestirea unei crime ordinare, se etalează pe şase coloane.

In realitate, — spune tratatul de sociologie pentru institutori — nu trebue să ne indigneze acest interes al publicului pentru crimă. O societate este sănătoasă nu atunci cînd într'însa nu se petrec crime (aşa ceva nu există), ci atunci cînd infracţiunile nu rămîne nepedepsite, cînd deci indignarea publicului este pînă la urmă transformată în satisfacţie şi nu în rezignare. Ceea ce asigură represiunea nu este atît excelenţa poliţiei, cît sensibilitatea publicului, excitabilitatea lui faţă de oroarea infracţiunii. Această mîne a publicului este cauza care stimulează zelul poliţiştilor. In multe romane de acestea ni se arată, cum situaţia de slujitor la Scotland Yard devine un supliciu, atunci

cînd o anumită crimă întîrzie să fie pedepsită. Poliţiştii, toţi, devin obiect de permanentă deriziune şi dezaprobare din partea cetăţenilor. Este vai şi amar — zice manualul nostru destinat dascălilor francezi — cînd o societate şi-a pierdut interesul pentru crimă; o societate unde „concierge"-ul nu se mai face roş, cetind gazeta la rubrica furturilor şi omorurilor, o asemenea societate este pierdută. Jurnalistul care întreţine acest „foc sacru", alimentînd şi împrospătînd mereu interesul nostru pentru crimă, aduce un serviciu eminent sănătăţii morale a ţării sale.

Dar mai este un motiv care face ca acea „şcoală a crimei" de care se plîng comitetele de cenzură să fie în fond mult mai mult binefăcătoare decît pernicioasă.

Dintr'o asemenea poveste, omul învaţă cum să omoare bine, cum să fure corect şi eficace. Asta supără pe cenzori. Această lecţie de deliquenţă, această iniţiere în tehnica infracţiunii îi scandalizează.

Decît cine nu vede că o asemenea arătare a trucurilor ingenioase utilizabile de bandiţi, dovedeşte că:

Aceste trucuri nu-s ele chiar aşa de ingenioase ca să nu fie totuşi descoperite (ca dovadă că ni-s arătate nouă acum). Al doilea, că:

In duelul dintre trucurile banditului şi contratrucurile poliţistului, acestea din urmă înving (ca dovadă demascarea trucurilor, care, ca să fie eficace, trebue să rămînă secrete).

Un film sau roman, cu adevărat imoral, ar fi acela unde ni s'ar arăta gangsteri idioţi, întrebuinţînd şiretlicuri cusute cu aţă albă, viclenii naive, şi totuşi isbutind să nu fie prinşi; sau gangsteri care nu ştiu să fugă, nu ştiu să tragă, nu ştiu să răspundă la interogatoriu, şi care, totuşi, parvin să fure, să omoare şi să scape. In asemenea cazuri, publicul rămîne cu adevărat perplex. El este chiar cuprins de un fel de mistică admiraţie pentru acel deliquent, căruia totul îi reuşeşte fără ca el să fi contribuit la asta cu vreo invenţie criminalicească oarecare. Avem dreptul să credem orişice despre un asemenea erou idiot şi miraculos victorios, chiar că, de pildă, este ajutat în secret de arhanghel. Şi o sensaţie de tristeţe, de neputinţă ne cuprinde.

Dimpotrivă, cînd ni se arată cîteva straşnice vicleşuguri de hoţ inteligent, suntem înviorați. Căci, totul depinde de găsirea contravicleşugului. Chiar dacă povestea se termină „prost", adică prin triumful banditului care rămîne neprins, povestea este totuşi moralizatoare. Poate atunci mai mult ca oricînd, căci publicul e încă şi mai stimulat să găsească cuirasa proectilului, arma de apărare a poliţiei, contra armei de atac a deliquentului.

In tot cazul, după lectura romanelor sau vizionarea filmelor cu caracter poliţist, cetăţeanul îşi spune:

— Totuşi, toate invenţiile, toate trucurile sunt de prisos. Tot le descopere poliţia. Şi dacă un bandit puternic, deştept, inventiv, fascinant, sfîrşeşte totuşi să fie prins (sau va sfîrşi prin a fi prins, de vreme ce-i cunoaştem metodele) — atunci ce viitor mai putem avea noi, personal, ca deliquent, noi care nu suntem nici ingenioşi, nici curagioşi, nici fascinanţi? Şi o mare descurajare apucă pe toţi cei cărora admiraţia pentru erou li-ar fi suscitat vreo reacţie de imitaţiune. Silă care variază direct proporţional cu caracterul „simpatic" al banditului, şi cu admiraţia noastră pentru ingeniozitatea lui.

„Şcoala crimei" cuprinsă în asemenea poveşti, asigură şi linişteşte populaţia. Publicul începe prin a rămîne cu gura căscată, minunîndu-se de inteligenţa inventivă a banditului; şi sfîrşeşte prin a dispreţui această inventivitate căreia orice poliţie îi poate găsi antidotul.

„Şcoala crimei" este o mare instituţie de moralizare. Filmele, romanele cu hoţi simpatici, triumfători şi ingenioşi întreţin, prin reacţiile publicului, sănătatea sufletească a populaţiei. Şi trebue, în comi-

tetele de cenzură, să felicităm totdeauna pe aceia care combat prejudecata simplistă şi puritană, sintetizată în formula „Şcoală a crimei".

Iată de ce am fost foarte satisfăcuţi cetind, într'o revistă franceză recentă, expunerea doctă şi didactică a sistemelor celor mai corecte de a face nepedepsit comerţul ilicit de devize.

Şi este amuzant de arătat cîteva din acestea.

VICLEŞUGURI NOUĂ

Trucurile acestea sunt de două ori măgulitoare pentru genul uman. Mai întîi fiindcă trebue să fii foarte deştept ca să le inventezi, şi al doilea pentrucă noi, ceilalţi, suntem totuşi încă şi mai deştepţi, de vreme ce am descoperit trişeria.

Problema este, în speţă, următoarea: cum putem scoate din ţări cu valută slabă monedă străină tare; de exemplu din Germania, care e ţara cea mai severă în această privinţă, să trecem afară franci, sau livre, sau dolari.

Există mai multe mijloace.

Fabricaţi monedă. Tipăriţi livre sterline, dolari, florini, franci elveţeni, francezi, belgieni. E uşor de făcut. E greu de făcut bine, astfel încît banii falşi să fie confundaţi cu cei adevăraţi. Dar imitaţii proaste poate executa oricine. Fireşte, fără pretenţia de a introduce moneda cea falsă în circulaţie, pentru a obţine în schimbul ei alte bunuri. Meseria de falşificator este prea periculoasă. De aceea dacă plăsmuiţi monedă, feriţi-vă să o strecuraţi în circulaţie. Mulţi falşificatori au avut de suferit închisoare din cauza acestei imprudenţe. Moneda falsificată poate fi mult mai sigur întrebuinţată altfel:

Faceţi o călătorie în Germania, sau Iugoslavia, sau Ungaria, etc., ţări cu control vamal de valută. La graniţă veţi fi întrebaţi ce bani străini aveţi. Atunci dv. declaraţi toţ banii falşi, pe care îi conţin buzunarele dv... Controlorul se va uita la acei bani, cu singura preocupare de a-i număra, ca nu cumva d-tră să spuneţi mai mult decît aveţi şi deci, cînd veţi trece frontiera de ieşire, să scoateţi un supliment de valută peste graniţă.

Odată în Germania, sau Ungaria, etc., vă grăbiţi să ardeţi banii falşi. Ar fi neplăcut să fiţi găsiţi cu ei. Cu atît mai mult cu cît vă puteţi procura alţii, autentici, pe piaţă. Livrele sau dolarii care s'ar descoperi în punga unui german, atrag o pedeapsă exemplară. De aceea sunt cam depreciaţi acolo, şi deci relativ uşor cedabili. Aceiaşi bani însă găsiţi în punga călătorului străin nu numai că sunt admişi, dar au dreptul şi să iasă din Germania, pe baza „Geldschein"-ului, eliberat de Zollbeamter-ul însuşi dela frontiera de intrare.

Altă combinaţie, găsită de un Ungur. Ungurul nostru îşi procură a comandă de locomotive în India; adică un client indian comandă, prin el, 20 de locomotive în Ungaria. Fabrica, încîntată, le execută şi e gata să le livreze. In momentul acela, indianul declară că nu poate plăti. Ungurul — care fireşte e un om foarte solvabil şi care a garantat cu averea lui achitarea preţului — plăteşte el fabricei costul integral al locomotivelor, adică contravaloarea lor în pengő şi expediază marfa. La primul său voiaj la Londra, el va găsi acolo, la o bancă, 20.000 de livre, pe care indianul, dela început de conivenţă cu dînsul, îi depusese. Şi astfel, au ieşit din Ungaria 20.000 de livre sterline, (adică n'a apucat să intre, deşi contravaloarea lor în locomotive, fusese exportată).

Alt truc. In cazul cînd posedaţi efecte străine, provenind dintr'o ţară cu valută tare (de pildă acţiuni Royal Dutch, sau altele engleze, americane, elveţiene, etc.), pe care bineînţeles nu aveţi dreptul să le scoateţi din Germania sau Ungaria, le puneţi frumos în sobă şi le daţi

foc. Firește nu înainte de a fi făcut un testament autentic, în fața notarului care, cum o indică și numele, notează toate numerele și titlul și valoarea nominală a acțiunilor d-tră. Acest act oficial, mai presus de orice bănuială (și care, fiind un intim testament, îl puteți trece peste graniță), vă va servi să obțineți în Olanda sau Englitera, duplicate după acțiunile pe care le declarați arse — cum se procedează deobiceiu. Și asta vă permite să căpătați efecte negociabile în guizi sau livre, în locul celor pe care guvernul țări d-voastră v'ar obliga să le vindeți numai contra pengő sau mărci. Intors în patrie, distrugeți vechiul testament (este un lucru plăcut autorităților naziste), și, după ce v'ați procurat alt stoc de acțiuni americane sau australiene ieftine, vă fabricați un nou testament, ardeți noile acțiuni, etc. Operația poate reîncepe la infinit, adică mai precis pînă în momentul cînd ingeniozitatea polițistului e mai mare ca a deliquentului. Moment care dealtfel sosește foarte iute, de vreme ce trucul a ajuns nu numai la urechile justiției, dar și la ale noastre, deși nu ne ostenisem cu nimica să-l descoperim.

REFORMA D-LUI PETRE ANDREI

Imi amintesc cu înduioșare de unul din primele mele articole de, mă rog, „doctrină" publicate în această revistă. Se chema „Pedagogia Istoriei" și era în 1919, adică acum exact douăzeci de ani. Un proect de reformă destul de asemănător aceluia de azi al d-lui Petre Andrei, ministrul Instrucțiunei Publice. Ca și d-sa, ceream ca liceul să fie un învățămînt rezervat viitoarei elite intelectuale. Ca și el ceream să se purceadă la înființarea de licee model, pe bază bine-înțeles pur democratică, adică cu cei mai mulți elevi bursieri întreținuți — și bine întreținuți — de stat. Ca și dînsul ceream ca aceste licee să cuprindă două cicluri. Unul obicinuit în care materiile să fie predate așa cum se predau și azi; altul, în care *aceleași* materii să fie predate *altfel*. Mai „intelectual". Detaliile de realizare ale acestui „mai intelectual fel" de a se învăța aceleași lucruri diferă poate puțin de cel instituit de d-l Andrei. Deși, privit mai atent, nu diferă chiar așa de mult. In fond, nu diferă aproape de loc, în sensul că un profesor talentat, care ar fi ca să zicem așa adept al „teorii" mele, ar putea-o perfect aplica azi în cadrul liceelor instituite conform teoriei d-lui Andrei. Insfîrșit, — și aceasta e cea mai impresionantă analogie dintre ideile mele și acele ale d-lui Andrei (și deci cea mai măgulitoare pentru mine) —plecam și eu dela constatarea că în Romînia există o primejdioasă pletoră de falși studenți, de pseudo intelectuali, deopotrivă de ratați pentru carierele practice cît și pentru cele intelectuale.

Pe vremea aceea, acum două zeci de ani, proectul meu a fost considerat ca o utopie cu cel mult oarecare aparență de verosimilitate logică. La care desconsiderare se adăoga și puțină indignare din partea patrioților care au avut totdeauna credința — gen Heliade Rădulescu — că școlile, oricît de multe, nu pot să strice și că „Renașterea" poate fi un fenomen numai cantitativ, bazat mult mai mult pe diploma de stat decît pe conținut cultural propriu zis.

Insă și eu eram Romîn. In această calitate aveam, pe semne, vaga intuiție a primejdiei unui sistem, pentru momentul acela încă inofensiv și doar comic esteticește, dar care, desvoltîndu-se, putea duce la o confuzie între noțiunea de student și aceea de conducător politic.

Confuzia avea să se producă curînd. Și iată procesul ei dialectic:

Pentru a fi conducător politic — își zicea cetățeanul — conducător în guvern sau în administrație, trebue să fii în prealabil „titrat". Iar ca să fi titrat trebue să *fi fost* student.

Pentru a fi student este suficient să fi urmat la liceu. Nu e nevoe să fi și *învățat*. Trecerea din clasă în clasă se obține nu prin studiu

personal, ci prin pistonajul social obținut dela persoanele aparținînd unei anumite lumi.

Această anumită lume era compusă exclusiv din titrați. Titrații se împărțeau în două: în rude cu familia candidatului și rude cu cunoștințele familiei candidatului. Era o vastă conjurație a titraților puri.

Astfel, încetul cu încetul, noțiunea de titrat suferea două tratamente: pe deoparte se golea de orice conținut intelectual și școlar; pe de altă parte se apropia, pînă la identificare, de noțiunea de conducător în societate.

Evoluția continuă și se „corsează". Categoria „titratului" se umflă. Din toate unghiurile țării, vedem un efort eroic de a se ajunge la diplomă. Cu orice sacrificiu de bani, școlarul caută să obțină diploma de liceu și studentul pe aceea de licență. Odată ajuns la Universitate, studentul despărțit de familie (care, în timpul liceului, îl ajutase cerșind atît bani cît și protecție) cerșește singur, prin propriile lui mijloace, sau eventual adunate cu acele ale tuturor colegilor săi.

Atunci începe un proces curios: studențimea — în mod normal categorie pur școlară — deveni categorie politică, cu revendicări jumătate didactice jumătate politice. Partea didactică, firește, nu privea chestiuni de știință, ci de ca să zicem așa „organizație", ca de pildă' indulgență la examene, gratuitate la taxe, numerus clausus, subvenții, căminuri obligatorii pentru stat, etc. Iar revendicările politico-sociale, dată fiind totala incultură a luptătorilor, nu puteau depăși nivelul frust al unui naționalism de școală primară, consistînd din cîte-va vorbe goale, unele din ele perfect adevărate (ca „Trăiască Romînia", sau „Hoții la Inchisoare", sau „Iubiți-vă patria, etc., etc.), altele puerile (ca „Jos Masoneria", „Vînduți jidanilor", „Franța e o țară putredă", etc., etc.).

Dar, banale sau false, aceste lozinci erau sprijinite de massele famelice de oameni fără meserie posibilă și fără nimica de perdut. In fața lor, conducătorii politici încurcați în preocupările intereselor personale și, din cauza vîrstei, adversari ai violenții, au fost din ce în ce mai mult impresionați. Tineretul și Senectutea guvernantă au intrat atunci la tocmeală.

Bătrînii au dat bani și inpunitate judiciară. Iar tinerii au început să menajeze guvernele, să le ajute contra „concurenței", dar firește just atît cît să-și păstreze intact prestigiul violenței și al amenințării. Cărdășia corespundea nu numai unui modus vivendi posibil dintre cele două părți contractante, dar și unei oarecari afinități morale. Studenții de meserie și politicienii de meserie erau două categorii sociale destul de asemănătoare ca structură sufletească. In fond, și unii și alții erau, mai înainte și mai presus de orișice, niște „titrați", titrați „puri" Ambii erau de naștere mai mult sau mai puțin mitocănească. Ambii erau mai mult sau mai puțin analfabeți. Cu toții erau sută la sută „titrați".

Ințelegerea a fost deci posibilă. Ea se colora chiar cu oarecare simpatie, ba chiar admirație a titratului bătrîn față de titratul tînăr, care inspira celuilalt respect prin superba sa amenințare cu violența.

Decît, cum se întîmplă totdeauna între negustorii ce vînd aceeași marfă, cartelurile sunt efemere, și cel mai puternic trebue să exproprieze pe cel mai slab. Titratul tînăr a început deci să emită pretențiuni mereu crescînde de monopol asupra vieții politice.

Pînă atunci, pentru a ajunge conducător în societate era deajuns să fii titrat. Titlul acesta academic nu era supus vre-unei alte condițiuni. Acum situația se schimbă. Numai e suficient să fii titrat. Trebue să fii *titrat tînăr*. Și vîrsta optimă pentru a merita, ca titrat, să conduci țara, a fost fixată între 17 și 25 de ani.

Acesta a fost ultimul avatar al bizarului proces istoric de confuzie între noțiunea de titrat și aceea de conducător.

Odată ajunsă aci, societatea romînească s'a apărat cu sănătate şi energie. Prestigiul competenţei reale a reapărut. Raportul de valoare dintre vîrste a fost restabilit.

Dar această reacţiune de însănătoşire ar risca să fie neîndestulătoare dacă răul iniţial nu se curăţă. Răul a fost acea ciudată confuzie dintre studii academice şi dreptul de a guverna. Pentru a stîrpi această bătrînă aberaţie (contemporană cu Romînia Modernă ea însăşi) trebue o schimbare energică, revoluţionară, necruţătoare a organizării liceului. Iar pentru asta nu-i suficient să scrii simple articole, ca acel din Viaţa Romînească 1919, despre care pomeneam. Este nevoe să fii ministru, să fii intelectual adevărat, care zeci de ani să fi pălit subt lampă aplecat pe cărţi şi manuscrise; însfîrşit trebue să faci o lege care să reformeze din temelie învăţămîntul secundar romînesc.

Iată de ce, zilele trecute, cînd am citit în ziar explicarea pe larg a nouei legi a lui Petre Andrei, am încercat cel mai mare sentiment de uşurare şi liniştire. Acum, ultimul izvor de confuzie, ultima sursă de agramatism şi canibală violenţă, au fost distruse. Şi Romînia va putea să-şi constitue adevărate elite intelectuale, îndeletnicire pentru care poporul nostru are o incontestabilă vocaţiune.

QUOT RESPUBLICAE TOT SENTENTIAE

Acelaşi delict poate fi mai tare delict în cutare ţară şi mai puţin tare în cutare alta.

La începutul războiului, Italia, pentru a putea păstra o atitudine obiectivă între dorinţa de a rămîne neutră şi dorinţa de a merge cu Franţa, se mulţumea a copia legislaţia germană, cu privire la comerţul de devize şi la audiţiile de emisiuni radiofonice.

Se ştie că cea mai mică abatere dela formalităţile circulaţiei de devize, atrage în Germania penalităţi enorme, închisoare şi chiar spânzurătoarea. Italienii, la declararea războiului vecin, au edictat şi ei aceste măsuri.

La Postumia, graniţă italo-iugoslavă, un funcionar italian făcea revizia valutei. Era foarte chipeş (italienii sunt o splendidă rasă), era foarte elegant îmbrăcat, (italienii au o mare grijă a frumuseţii vestimentare), era foarte afabil (italienii, sunt sigur cel mai politicos şi mai prietenos popor din lume), şi în sfîrşit era foarte dornic să termine nocturna şi neplăcuta misiune.

Se adresează grupului de călători, şi, începând cu o doamnă bătrînă, o întreabă ce valută străină are la ea. Aceasta face un lung pomelnic, pe care controlorul la început încearcă, instinctiv şi genial, să-l memoreze tot. Dar pe urmă se opreşte brusc. De ce să-şi încarce memoria? E mai simplu să ceară procesul-verbal, obligatoriu eliberat de colegul său dela graniţa franco-italiană.

— Declaraţia d-tră, doamnă.

— Ce declaraţie?

— Declaraţia de devize.

— ăăă... n'am deci.....

— Cum se poate? (răstit). Cum se poate să n'aveţi? In toate ţările se dă o asemenea foaie....

— Eu n' n' n'am...

La care controlorul începe o lungă frază muzicală, emisă, aspirant, trăgînd aerul din afară spre plămîni, şi compusă exclusiv dintr'o serie de ţa-ţa-ţa, ceea ce în limbajul nearticulat al tuturor popoarelor înseamnă dezolare dezaprobatoare şi uimită indignare. Discursul avea o orientare circulară, ca pentru a lua ca martori pe toţi cei prezenţi, spre a confirma cîtă dreptate avea el să fie supărat.

După aceea, se adresă altui călător, şi-i ceru şi lui hîrtia.

— D-ta ai?

— Nu, nici eu n'am.

D-l revizor îi aruncă atunci un „Hha!", însoţind această explozivă declaraţie de desgust cu un gest al palmei ca pentru a zice: „Stai jos", stai jos pentru totdeauna.

— Dar d-ta? întreabă el a treia oară. Ai certificatul?

— Da, cum să nu, domnule controlor, poftiţi, aici....

D-l controlor apucă hîrtia, se uită la ea şi începe a o flutura triumfător prin asistenţă:

— Vedeţi? Bravo Domnule, foarte frumos! Aşa trebuia să fiţi şi d-voastră. Luaţi exemplu dela d-lui. Toată lumea e obligată să aibă o asemenea declaraţie de graniţă. Luaţi exemplu dela el....

Fireşte, i-a lăsat să plece mai departe pe toţi. Şi totuşi, în alte ţări, aceasta s'ar fi pedepsit cu carcera grea, deşi textul legii este exact identic cu cel din Italia.

Vérité en deça des Pyrénées, erreur au delà?

NICANOR & Co.

RECENZII

AL. PHILIPPIDE: *Visuri în vuetul vremii*, poeme. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II".

O carte aducînd ecouri dintr'o viață interioară solicitată de tendințe contrarii și brăzdată de îndoeli amare, în care introspecția perindă fugitiv amintiri, dorințe nelămurite și năzuinți de evadări imposibile. Răsfrîngerea asupra propriei vieți ajunge în poemul d-lui Philippide pînă în ținutul în care gîndirea logică se aburește, înlocuită fiind cu o perindare nesfîrșită de viziuni și amintiri, de visuri și mărturii, de prăbușiri și aspirații, de întreaga devenire a unei vieți, cu avatarurile, dramele, extazele, durerea și părerile de rău cotropitoare ce năpădesc simțirea în momentele de totală singurătate. *Visuri în vuetul vremii*, reprezintă astfel notația credincioasă a unei deveniri interioare. Poetul se izolează din capul locului de actualitate. Aristocratic, pătruns de excelența și unicitatea propriei vieți, căutîndu-și în singurătate refugiu și putința de evadare într'o lume de fantezie și vis, el neagă răspicat viața din jur, cu banalitatea, zgomotul și lipsa ei de elevație. El se situează dela început pe un promontoriu, care-i deschide largă perspectiva imensității. Este în această atitudine un amestec de amărăciune, de aspirație către nemărginire, de dispreț pentru vulgaritate și mulțime, de orgoliu și de sensibilitate metafizică. Poetul depășește zona imediatului și a efemerului; el țintește un absolut situat dincolo de forme și timp, pe care îl caută în sine însuși, atunci cînd nu încearcă să-l descifreze în semnele lumii. De aci situarea poeziei domnului Al. Philippide între introspecția lucidă și evadarea în sfere, fixarea exclusivă în temele mari, permanente, ale vieții și poeziei.

Nu ne aflăm, mai e nevoe să o spunem?, în fața unei poezii „filozofice", adică a unei desvoltări retorice a cîtorva subiecte eterne, în fața cărora poetul se oprește grav, în atitudini studiate. O atare poezie a fost de mult depășită de evoluția literară. Nu ne putem aștepta în nici un caz dela un poet care apăruse în literatură ca reprezentantul unui modernism ostentativ, să reia o tehnică poetică perimată. Dar gravitatea tonului și conținutul de viață pe care poetul l-a încrustat în vers, dau acestor poeme o rezonanță de gîndire metafizică. Poetul nu înfățișează și nu expune „probleme", nu le amănunțește discursiv, nu le despică analitic. El sugerează numai poziții spirituale, incidente, revelări. Fără a năzui către un corp de doctrină, pe care l-am putea eticheta și defini mai apoi din lectura versurilor, D. Philippide se definește totuși ca atitudine spirituală și vibrare de suflet. Poemele sale vor defini o dramă interioară, trăită cu ascuțime. Versurile prezentului volum înfățișează un monolog, pe care poetul îl va fi murmurat în momente de singurătate. Uneori tonul acestei

mărturii e atît de grav, încît el se apropie de confesie și jurnal intim, nedestinat să fie împărtășit publicului. Poezia domnului Philippide va putea depăna astfel marile teme ale gîndirii și enunța îndoelile care-l străbat, fără a cădea în poezia discursivă.

Intensitatea dramei interioare nu s'a exprimat încă exclusiv prin murmur și confesiune. Accentul devine pe alocuri ușor retoric și expresia de grandilocvență greu disimulată:

Primește-acum această închinare
A unor versuri crîncene și-amare
Cu strofele ca niște drapele zdrențuite
În bătălia rimelor rebele
Deslănțuite
Asemeni unor ploi de stele
Pe ceru'nchipuirii mele!

Aristocratismul simțirii și izolarea prilejuesc accente stenice, depărtate de monotonia spovedaniei:

Deschideți iară vechile atlase;
Pornim spre zările miraculoase.
Dar nici un vers pentru contemporani!
Și poate-așa din nou ne vom deprinde
Să socotim cu veacuri, nu cu ani.

În această asociere a introspecției stăruitoare, a visării și meditației, cu accentul viguros și plin, vedem originalitatea poeziei d-lui Philippide. Asocierea este, într'adevăr, rară. Psihologicește ea presupune refulări energice și tensiune, insatisfacții repetate. De obiceiu, tendința către introversiune și refugiul în lumea propriei fantezii este însoțit de un ton scăzut, egal, fără izbucniri și fără hotărîre. Poetul ne oferă în chiar această culegere atari momente de părăsire:

E-atîta timp în tine de cînd nu te-ai întors!
Ca niște pietre grele dai clipele într'o parte,
Dărîmi porți ruginite și sufli'n visuri moarte.
Păiangenii amintirii tot n'au sfîrșit de tors.
Te mai cunoști? Te'ntîmpini ca pe-un strein,
Ești tot numai răspîntii și drumuri fără'ntors.

Dar accentul face loc imediat expansiunii și fermității, afirmației hotărîte și elanului:

Un singur gînd ca o mireazmă tare:
Să te desprinzi din tine și să zbori
Asemeni continentelor de nori
Pe valuri de văzduhuri viitoare;
Și'ntr'un tărîm de inedit azur
În care nici o amintire nu vibrează,
S'ajungi în calea ta văzduhul pur:
Miraculoasă, veșnică amiază . . .

Poemul d-lui Philippide îmbină deci în structura lui ritmuri interioare deosebite și orientări opuse, cînd înspre ținutul sur al visului, cînd înspre limpezimile solare. Dar aceste oscilări dispar în momentul cînd, recules, poetul îmbrățișează larg destinul condiției umane. Desprins din contingențele care-l fixează într'un colț de lume, el cuprinde într'o viziune înfrigurată destinul vieții omenești și rostogolirea nesfîrșită a aștrilor în spațiu. Ultimile poeme ale culegerii, (mai ales *În marile singurătăți*, *M'atîrn de tine*, *Viața alături*, *Suntem făcuți*

mai mult din noapte, Cintec din anii blestemaţi, Peste cîte mii de ani, depăşesc clipa şi ţinutul terestru:

Din timpul meu aş vrea să sar
Pe-o rază rece de lumină
Să'nconjur cosmosul stelar . . .

„Ros de'ndoeli, bolnav de nostalgii", poetul nu se opreşte la accidente şi înfăţişări trecătoare:

Caut ceiace durează.

Prin această încercare de anulare a accidentalului şi inserare în eternitate, amintind poezia cosmică a lui Laforgue din ciclul „*Le sanglot de la terre*", D-l Philippide se înfăţişează ca un poet al destinului uman. Vizionar, el trece fără să se oprească pe lîngă aspectele trecătoare ale lumii concrete, pe lîngă zgomotul şi agitaţia din jur; el ştie că undeva, departe, se desfăşură armoniile stelare, în timp ce, neturburată, viaţa lui interioară îşi deapănă mereu susurul incantatoriu.

Această situare între bogăţia lăuntrică şi eternitatea armoniilor cosmice, îl îndepărtează de tumultul vieţii, manifestată în fapte minore şi banale. Poetul le depăşeşte. El nu reţine de cît permanentul, afirmînd în acelaşi timp semnificaţia şi bogăţia vieţii interioare. Numai această convingere în valoarea şi demnitatea vieţii umane, considerată în manifestarea ei plenară, îi poate susţine credinţa în dăinuirea nesfîrşită a propriei vieţi:

Cînd m'oi întoarce iarăş pe pămînt
Cu florile, cu viermii, cu vulturii, cu iarba,
In lutul trîndav şi'n azurul sfînt
Imprăştiat în mii şi mii de vieţi
Şi-ajuns în pragul eternei dimineţi
Păstra-voi poate un strop din cel ce sînt!

Nesimţit, poetul se îndreaptă spre încheere plină de tîlc, ce dă volumului un fel de concluzie firească:

Să ne mîndrim că fiecare
Din voi e-un unic exemplar
Fără putinţă de reeditare!

Se poate întrevede din aceasta că îmbinările complexe de date contradictorii se menţin şi în structura internă a volumului: deşi poetul a notat în această culegere de poeme frînturi de meditaţii ce depăşesc zona logicului şi simetriilor mentale el le-a organizat totuşi, dîndu-le coherenţă şi diriguindu-le către o concluzie care să se poată impune inteligenţelor şi pe cale discursivă.

ION BIBERI

VLADIMIR STREINU: Pagini de critică literară. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II".

Spirit de riguroasă disciplină lăuntrică, d-l Vladimir Streinu, este un scriitor supraveghiat şi lucid. Controlul şi inhibiţia îi interzic transpunerile în scris a spontaneităţilor libere şi a părăsirilor emotive. Criticul îşi domină în momentul reflexiei asupra unei opere, valul emotiv care-l cucerise în momentul lecturii; elaborarea scrisului său ne apare

ca un proces lent de filtrare savantă, de dozări farmaceutice; judecata sa critică este rezultatul unei adiacenţe susţinute cu opera, dar mai ales a unei cumpăniri îndelungi şi răbdătoare. Nimic improvizat în această activitate. Meditaţia permanentă asupra unei idei, gestaţia ei liniştită, prilejuind sedimentări lente, conduc la concluzii precise, încorsetate în formulări stricte, conţinînd totuşi in substanţa lor, pentru minţile care ştiu să le adincească substanţa, toate implicaţiile logice pe care le presupun. O atare formaţie intelectuală interzice principial improvizaţia şi neprăvăzutul. Dacă în elaborarea tehnică a scrisului său D. Vladimir Streinu, ne apare ca un spirit stăpînit de rigorile unei reflexii care disciplinează, cu atît mai mult activitatea sa critică va fi, considerată în întregul ei, ca rezultatul unei poziţii bine definite faţă de opera artistică şi de gîndirea critică. Aceasta din urmă nu a avut, desigur, în evoluţia d-lui Streinu tîlcul unei revelaţii, a unei vocaţii brusc descoperite sau, dimpotrivă, nu a fost recunoscută de autor ca fiind organic condiţionată de structura sa spirituală. Critica d-lui Streinu, este rezultatul unei poziţii fixate deliberat, prin meditaţie şi consideraţii teoretice. Fără a fi nicidecum tributar unui dogmatism rigid, neputînd fi redus, după cum vom arăta, nici la formele unui raţionalism uscat, d-l Streinu şi-a condiţionat dela început cariera critică de statornicirea unei poziţii faţă de fenomenul literar. Critica sa va repauza deci pe fundamentul trainic al unei armături ideologice, care nu ajunge totuşi la formularea unui corp de doctrină. Dar în lipsa unui atare sistem critic la care autorul nu năzueşte şi pe care îl refuză în realitatea şi mai ales în consecinţele lui de practică a gîndirii critice, d-l Vladimir Streinu şi-a elaborat un mănunchiu de principii care-i călăuzesc activitatea. Indicarea acestora va fixa poziţia teoretică a criticului, dar îl va defini în acelaşi timp şi subt raportul activităţii lui realizate. Suprapunerea acestor două ordine de fapte care ar putea părea arbitrară la un spirit mai puţin coherent, se justifică în structura fără discontinuităţi şi hiatusuri a gîndirii criticului.

Spre deosebire de critica istoricistă, călăuzită de principiul stabilirii de filiaţii şi corespondenţe între scriitori, critica d-lui Streinu, se adresează în prim rînd structurii operei literare, în ceea ce aceasta are ca unic şi nou. Raportul dintre opera studiată şi complexul de factori din afară este situat pe un plan secund. Criticul se opreşte stăruitor asupra acestei realităţi „monadice", neclasificabile, refractară categorisirilor cuprinzătoare şi trăgîndu-şi substanţa dintr'o vibraţie de viaţă unică. Dincolo de rasă, de epocă şi chiar de psihologia individuală a creatorului se situiază, pe cît posibil, în structura ei ascunsă, în ceia ce criticul numeşte „concretul necategorial" (p. 295). In faţa unei opere de artă criticul nu va întîrzia deci în consideraţii psihologice, sociologice sau istorice; el va căuta să-i surprindă „nucleul vital", pe cît se poate în structura lui intimă.

Arta este însă „o realitate-limită a înţelegerii noastre" (pag. 302). Faptul artistic nu are o realitate precisă, iar spiritul uman nu-l poate intui în esenţa lui ultimă. Poziţia d-lui Streinu e relativistă. D-sa nu fixează criticei idealul absolut al unei explicări sau adînciri exhaustive a concretului artistic. El se limitează la o „aproximare" a operei, la o tendinţă de apropiere, fără chezăşii şi, poate, fără nădejdi de a-i istovi bogăţiile. Critica d-lui Streinu este deci o cercetare în concret, în individual, în sîmburele unic şi ireductibil al faptului artistic: „a tinde la individual şi nu la general, a formula particularitatea neclasificabilă, a expune ceea ce scoate pe un scriitor din orice lege şi nu legea care îl cuprinde, ar trebui să fie preocuparea de căpetenie a criticei literare" (312).

Dar, deşi „aproximată", apropierea de opera de artă din partea criticului este efectivă. Contactul vital cu lumea monadică a operei este o experienţă care angajează întreaga viaţă interioară a criticului. Cum va putea acesta comunica fiorul estetic, revelaţia noului univers

poetic descoperit? Prin înșiruirea silogistică a considerațiilor și demonstrațiilor teoretice? Prin ascuțimea unei analize precise? Prin comunicarea verbală adecvată gîndirii, cu ajutorul conceptelor rotunjite, avînd contururi și demarcații bine statornicite? Toate aceste procedee falsifică esența experienței poetice și misterul ultim întrupat în opera de artă. Teoretizarea pedantă, analismul riguros sau expunerea logică, nu pot traduce esența trăirii poetice. I se impune deci criticului întrebuințarea unui instrument de expresie care să fie un succedaneu cu năzuințe de echivalență a actului poetic. Unde îl va putea găsi oare, decît în chiar tehnica poetică, în elaborarea metaforei? Critica devine astfel prin întrebuințarea stilului artist, un fel de corolar al experienței poetice, utilizîndu-i procedeele de expresie, ceea ce-i chezășuește de altminteri un grad mai înaintat de „aproximare" a misterului ei ultim. Scrisul artistic nu mai este, în aceste condiții numai expresia personalității criticului, care își elaborează stilul independent de natura operei artistice; el devine condiționat de însăși natura experienței critice, pe care caută să o expliciteze, cît și a unicității operei de artă pe care vrea să o aproximeze. Condiționat de natura faptului artistic, care îl urmărește, stilul metaforic este în același timp și efectul unui efort metodologic al criticului, care, pentru a-și face sensibilă ideia, o asociază concretului sensibil, împletind-o cu elemente plastice.

Critica d-lui Vladimir Streinu este în intențiile ei teoretice ca și în aplicarea ei directă o ilustrare a unui fel de „vitalism" estetic, călăuzit de substanța unică a operelor și obsedat de redarea plastică a experiențelor critice. Cititorul poate urmări în *Paginile de critică literară*, ce nu cuprind decît un număr restrîns de foiletoane și studii, o activitate critică urmărită consecvent ani îndelungi, activitate, care reprezintă în același timp mărturia unei îndelungi desbateri sufletești. Căci critica d-lui Streinu nu este, după exemplul scepticismului dezinvolt, o simplă jonglare de idei, o luare de poziții sau o dialectică a inteligenței fără substrat afectiv. Prețuirea pe care o vădește faptului artistic, seriozitatea misiunii pe care înțelege să o îndeplinească, sublinierea caracterului adesea incert și aproximativ al investigației explică accentul sufletesc grav și reculeș pe care le desprindem din aceste pagini. Rîndurile dela capătul pătrunzătorului studiu închinat d-lui Tudor Arghezi, sunt în această privință, edificatoare: „Și în sfîrșit, acum cînd mecanismul arghezian îmi stă demontat în față sau cel puțin îmi închipui aceasta, simt că dincolo de teme, procedee, compoziție, ritmică, psihologie și influențe rămîne un duh inanalizabil care mă umilește. Încerc o dramă de inteligență" — (pag. 24).

Înțelegere cuprinzătoare, estet format în școala reprezentanților poeziei pure, spirit refractar cărărilor umblate și comodităților de gîndire, d-l Vladimir Streinu a închis în *Paginile* sale nu numai o activitate critică, dar și o experiență de viață. Lectura cărții mulțumește pe căutătorii de metafore rare, pe prețuitorii expresiei cizelate dar și ai gîndirii precise, ca și a pătrunderii intuitive, a formulărilor conturate ca și a sugestiilor risipite, în aparență, cu nepăsare. Teoreticianul va obiecta însă d-lui Vladimir Streinu, trecerea repede, tangențială, asupra caracterelor structurale ale operei artistice, asupra conținutului concret al creației. Postularea „unicului", a faptului monadic, a vibrației calitative de viață a operei, alcătuesc formule cu circulație în gîndirea contemporană. Autorul ar fi trebuit, pentru cristalizarea cît mai limpede a principiilor lor conducătoare, să se oprească asupra acestei date fundamentale cu precizări complimentare. Fără să ajungă la conturarea unui sistem, această amănunțire i-ar fi îngăduit o situare definitivă a gîndirii sale critice. Dar în lipsa unei atari formulări explicite, cititorii vor afla răspunsul acestei probleme în articolele critice publicate în prima parte a volumului.

ION BIBERI

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII ȘI ASISTENȚEI SOCIALE: Probleme și realizări. (Imprimeria Națională 1939).

Cele patru volume masive pe care Ministerul Sănătății le-a scos pentru a face sinteza unui an de activitate pe terenul sănătății publice, oglindesc desigur o satisfacție, dar — pentru noi — ele înseamnă mai cu seamă un angajament. Nu putem ști dacă va fi posibil ca după fiece an de muncă să se publice măcar un volum de bilanț de felul acestora dar vrem să credem că activitatea practică, aceea care a pricinuit apariția lucrării „Probleme și realizări", aceea care se desfășoară în depărtatul sat basarabean sau în fundul munților din regiunea Moților, efectiv, cu cheltuială de energie fizică și intelectuală, și răsplătită numai cu mica satisfacție a rezultatului imediat, va continua pînă la completa evidențiere a răului, pentrucă ar fi poate abuziv din partea noastră de a pretinde și o victorie acolo unde inamicul n'a fost încă scos din întuneric pe de-a întregul.

Nu vom rezuma lucrarea de față, deoarece interesul pe care-l prezintă se traduce în cifre și am risca să transformăm darea noastră de seamă într'un tablou de statistică. Trebue să spunem că, în ceea ce privește capitolul Realizări, datele pe care ni le oferă studiul Ministerului Sănătății dovedesc îndeajuns cît de serios s'a lucrat și că — dacă n'ar exista celalt capitol: Probleme (dar nu probleme în sensul celor dezlegate pînă acum, ci probleme mari, inerente unor anumite stări de lucruri greu de atacat) — ofensiva aceasta pur sanitară ar înainta mult mai repede și cu mult mai mare eficacitate. Tocmai la aceste probleme am vrea să ne oprim. Foarte frumos, într'adevăr, planul de organizare, atît al depistării preliminare a nevoilor populației, cît și al campaniei sanitare propriu zise. Dar chiar d-l ministru G-ral Dr. Marinescu, recunoaște în introducerea pe care o face lucrării, că sunt factori mai presus de puterile igienei și medicinei sociale, care condiționează sănătatea publică. Este în primul rînd starea economică a populației.

Frumoasa pagină pe care D-l Ministru o consacră evidențierii contradicțiilor și aparentelor paradoxe din viața țărănească, ar merita să fie reprodusă în întregime:

„Care din noi nu știe că la țară copilul pînă la un an este stropit cu cîteva picături de țuică și stă amețit și adormit pînă la întoarcerea mamei dela munca cîmpului?

Știe lumea că cei mai mulți copii sunt la locuitorii din munți și că stau pînă la 150 inși înghesuiți în două camere de școală, iar cînd se îmbolnăvesc de boale contagioase, pe regiuni, nu există aproape nicio posibilitate de izolare?", etc.

Este strigătul unui om care a descoperit realitatea și e cutremurat de vina flagrantă a anumitor factori pe care această jalnică situație îi trădează. Concluzia la care d-sa ajunge — scrisă de alții — ar părea revoluționară:

„Singura explicație ar fi lipsa unei repartițiuni logice a produselor acestei țări față de masa populațiunii și lipsa unei întrebuințări raționale a muncii".

Iată una din acele probleme pe cari singură ofensiva sanitară nu le va putea rezolva.

Dar mai există o chestiune tot atît de importantă și în fond colaterală problemei stării economice: standardul de viață. Dar acesta e în funcțiune pe de-o parte de starea materială a populației și pe de alta, de starea ei culturală. Și cum amîndouă aceste condițiuni nu sunt la îndemîna medicilor și personalului însărcinat cu ofensiva sanitară, iată un al doilea semn de întrebare.

Dar la noi în țară, se mai întîmplă și altceva. În afară de nenumăratele boli favorizate de starea materială proastă și de standardul

de viață scăzut al poporului, observatorul conștiincios poate descoperi altele determinate cu voie și cu un scop precis de o clasă de oameni. Citām din precuvîntarea D-lui G-ral Dr. Marinescu.

„Nu știm cu toții că din niciun angajament, pe care proprietarii îl fac cu țăranii pentru munca cîmpului, nu lipsește alcoolul: țuica sau alte băuturi mai tari pe care le oferă pentru a-i excita și a-i secătui toată puterea de muncă și toată vlaga lui"?

Gîndindu-ne că alcoolismul, ca mai toate intoxicațiile cronice pe cari civilizația actuală le-a ridicat la rangul de „manii", este o maladie de obișnuință, ne dăm seama dece și cum dela o ședință la cîrciumă sub auspiciile „boerului", se ajunge la nărav și — mai tragic — la băutură din nevoe. Cu alte cuvinte, și la băutură în locul hranei. Deci, lucrurile stau cam așa:

Situația sanitară a țării — ne-o arată toate datele pe cari ni le pune la dispoziție lucrarea de față, — este mai mult decît mediocră. Bolile medico-sociale acaparează regiuni întregi. La 100.000 locuitori avem 556 tuberculoși, (cei cari sunt cunoscuți!), 919 sifilitici, 1.707 malarici. Numai la 100.000. Campania din 1938 a descoperit, 1903 cazuri de febră tifoidă, 9.062 de tuse convulsivă, 16 de tifos exantematic, etc., etc.

Toate aceste boli — inclusiv cele contagioase — au un caracter social, adică au repercusiuni asupra situației demografice, asupra capacității de muncă a populației și — indirect — asupra vieții economice a țării. In afară de aceasta, ele recunosc în cea mai mare parte, o etiologie de asemenea socială. Astfel, pentru bolile de mai sus, cauzele determinante sau ajutătoare pentru desvoltarea lor sunt — pe plan social — următoarele:

Tuberculoza — conviețuire neigienică în familie, mizerie, lipsă de alimentație și mai tîrziu — lipsă de îngrijire.

Sifilisul — deficiența educației sexuale a tineretului, deficiența profilaxiei antisifilitice și — după declararea boalei — lipsa de îngrijire.

Malaria — regiunile paludigene (cu mlaștini și țînțari).

Febra tifoidă — așezarea defectuoasă a latrinelor sau inexistența lor, lipsa de canalizare.

Tifosul exantematic — aglomerațiile de populație, mizeria și insuficiența higienei corporale.

Nu mai amintim de așa zisele „boli de nutriție", al căror nume singur ne indică originea lor alimentară (lipsă de vitamine, de anumite proteine sau de săruri minerale) și cari figurează și ele cu cifre importante între bolile sociale. Așa sunt: pelagra, rahitismul, diabetul etc.

Impotriva acestei armate patologice, ca și împotriva relei situații demografice (mortalitate mare infantilă, deși natalitatea e apreciabilă), campania sanitară a pornit nu numai cu mijloace perfecționate de diagnostic, cu medicamente, dar și cu lucrări de salubritate (asanări de lacuri, băi comunale, construiri de latrine, îmbunătățirea locuințelor etc.). S'au trimis în toate colțurile țării: medici, surori de ocrotire, echipieri regali, premilitari, car au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a duce la îndeplinire misiunea pe care le-a dat-o Ministerul. Au făcut-o —credem — cu elan tineresc și cu încredere în roadele viitoare ale ostenelii lor. Au ajutat și cu vorba bună acolo unde, poate, nu ajungeau medicamentele. Și, desigur, mulți au gîndit că numai din truda lor, țara își va putea face o față nouă, o față de sănătate...

Dar am văzut mai sus că atîta nu este deajuns. Sunt încă probleme referitoare la acele condițiuni în aparență depărtate de situația sanitară a unei țări, dar cari sunt în realitate în strînsă conexiune cu ea, și cari se cer rezolvate înaintea altora. Ministerul Sănătății este probabil primul care-și dă seama de obstacolul pe care aceste chestiuni nesoluționate îl ridică în fața campaniei sanitare, și-și mărturisește necompetința pentru soluționarea lor. Totuși, campania sanitară trebue să continue: întîi, pentrucă ea contribue la ridicarea nivelului cultural al populației; al doilea, pentrucă — în ceea ce privește tratamentul boalelor dacă nu profilaxia lor), acțiunea ei e salutară; și al treilea, pentrucă ea scoate la lumină adevărata stare sanitară a țării, evidențiază nevoile populației și.... pune pe gînduri.

N. MARCU

GEO BOGZA: „Țări de piatră, de foc și de pămînt". (București, ed. Fundațiile Regale Carol II, 1939).

Au fost scriitori care au plecat departe pentru a povesti despre oameni și despre peisagii. Reportajul a implicat aproape întotdeauna distanța și senzaționalul. Trebuiau descoperite fapte noui care să uimească, în Orient sau pe oceane. Oricum, propriul continent nu era destul de întins pentru frenezia reporterilor porniți să intereseze prin inedit și surpriză.

Geo Bogza este unul dintre puținii scriitori care n'a urmat această cale a evaziunii și care a înțeles că aproape de el, foarte aproape, trebuiau să existe oameni și lucruri tot atît de mișcătoare ca cele mai fermecate călătorii.

La început, Geo Bogza este un spectator care povestește; dar mai tîrziu, vezi că volumul constitue una din cele mai exacte hărți ale țării, din cîte există. Căci acest scriitor care nu a mers prea departe, a arătat că în imediata noastră apropiere se consumă lungi drame colective, complexe și îngrozitoare, care nu ajung la cetitorul obișnuit. Cine trece prin toată cartea, și își amintește de minerii munților, de grănicerii basarabeni sau de marinarii morți de febre în spitale, este surprins, în primul rînd, de faptul că există atîtea straturi de oameni care se ignoră între ei. Cine își ia ochii dela hărțile geografice frumos desenate, în care o țară este unificată prin culori și legi administrative, și întîlnind existențele ciudate de mizerie și suferință ale povestirii lui Geo Bogza nu poate crede că sub atîtea acte de aparentă organizare, se ascunde marele număr al celor ce trăesc în limitele metalice ale condiției lor.

Reportagiile lui Geo Bogza din munții Apuseni sau din Cadrilater, din Nordul Basarabiei sau din Deltă, constitue și ele o viziune monografică a condiției umane, care a fost fie ignorată în mod culpabil, fie văzută printr'un romantism convențional.

„Țări de piatră, de foc și de pămînt" este o carte din care convenționalismul a fost exclus. Nu mai există țărani veseli în haine de sărbătoare, nu mai există muncitori bucurîndu-se de munca lor cinstită. Nu, aici sunt mari grupe de oameni care trăesc în halucinația mizeriei, care nu cunosc aproape nimic din înlesnirile curente aiurea, care trăesc sub teroarea administrației sau a superstiției. Este aici un „azil de noapte" multiplicat de zeci de mii de ori, care se întinde dela un capăt al țării la celălalt.

„Nimic convențional în această carte aspră. Nici măcar romantismul milei sau comentariul revoltat. Fapte, fapte și iar fapte, așa cum ar cere-o cea mai riguroasă metodă sociologică; dar cu deosebirea că puzderia cazurilor nu servește aici pentru a ascunde marile concluzii și că nu se ia un exemplu-model.

Apoi, nu este aci o literatură de cazuri. Volumul, făcut din reportagii disparate, a căpătat unitate artistică tocmai prin sentimentul pe care îl comunică: de a fi mișcat mari mulțimi de oameni. Cartea este parcursă de grupuri numeroase și puternice de indivizi care se schimbă mereu, fără a lăsa teritoriile cîtorva, aleși,

Geo Bogza a redat astfel, cu o atitudine social halucinantă, într'un mod veridic și cu un profund ton poetic, viața unor oameni de care nu se ocupă nimeni în mod sincer, din punct de vedere literar. Fără comentarii didactice și fără a lua atitudine politică, el a dat totuși un mănunchiu de adevăruri atît de triste și atît de crude, încît ele rămîn ca unul din cele mai incontestabile documente ale timpului.

Explorarea în adîncime care a fost utilizată de romancieri pentru studiul cîtorva indivizi, este folosită aici pentru mari cantități de oameni, așa cum apar ei uneori în mișcătoare desene sau gravuri.

Scris într'adevăr sub semnul veracității și al elocvenței faptelor, acest năprasnic reportaj nu a exagerat nimic. Un obiect mărit de lupă sau de lunetă nu este exagerat, ci doar mărit, aceasta a fost și atitudinea scriitorului dealtfel nu a adăogat aci nicio considerațiune strict politică și nici măcar un prognostic asupra viitoarei dezrobiri a eroilor săi.

Dar scriitorul nu s'a ocupat numai despre oameni aici. Ci și despre vîntul sec al Dobrogei, despre morile de vînt reale, sau despre înghețul Dunării.

Cartea este mult animată, cînd vorbește despre oameni în legătură cu solul. Cînd vorbește numai despre natură, Geo Bogza poate aluneca în „pitoresc"—văzut ca termen de afiș—ca de pildă în descrierea deltei. Cînd vorbește numai despre oameni, el poate fi puțin sentimental,—ca de pildă cu locuitorii provinciei basarabene. Dar cînd este vorba de raportul dintre oameni și pămînt,—atunci întotdeauna povestirea vibrează de putere. Fraza devine virilă, oamenii tăcuți și învolburați încep să fie animați, pe cadran acele se agită frenetic. Oamenii sunt, oarecum, o excrescență a solului la acest romancier care stabilește între ei și geologie un fel de corespondențe secrete și subtile, amintind alhimia renașterii.

Mai e aici și un sentiment de ultimă călătorie într'o cutie de sticlă: Oamenii au fost văzuți și consemnați într'o povestire. Dar ei continuă să rămînă singuri cuprinși de legi care trec deasupra capului lor. Este o unică și ultimă întîlnire cu un om venind dintre certitudini interioare de lumini, este o priveliște puțin imobilă și funerară care scoate pe acești oameni—de sigur în mod nedrept—din marile fenomene care îi vor cuprinde.

Viziunea aceasta puțin statică, tincturată de o aspră melancolie constitue însă un suficient moment artistic. Cu o retină de impresionist, dar cu o exactitate de fotograf, Geo Bogza a creat relații între oameni și natură, care nu mai pot fi uitate. Cine cunoaște oamenii și locurile descrise de el, nu le mai poate despărți de aceste imagini obsedante. Cred că nici măcar un geolog sau un geograf nu ar mai putea uita, după lectură, că în interiorul munților sunt mine de aur, cu minerii lor, că în Sud, emigrează zeci de mii de oameni înnebuniți de un gînd.

Arta povestirii la Geo Bogza ține totodată de procedeele poetice și de organizarea naturalistă a temei. Astfel el utilizează cuvîntul pînă la crearea obsesiei, alteori aspru și greu luat într'un sens puțin abuziv, cuvîntul contrastează cu fluiditatea.

Un contrast există aproape întotdeauna de-altfel, făcut dintr'o ascunsă vitalitate și un calm simulat; multe din cele mai crunte adevăruri sunt spuse pe un ton de litanie.

E o prețioasă bucurie de a semnala apariția „Țărilor de piatră, de foc și de pămînt", această carte atît de sinceră și veridică, în Romînia anului 1939.

D. TROST

STELIAN J. POPESCU: Problemele unei economii dirijate în România. Anul 1939.

Reprezentant talentat al tinerei generații de economiști, ieșiți de pe băncile Academiei Comerciale și autor al mai multor lucrări din domeniul finanțelor publice, d-l Stelian J. Popescu, se poate număra printre puținii specialiști capabili de a aborda o temă, atît de vastă, ca posibilitatea și sarcinile „economiei dirijate" în țara noastră. Bazîndu-se pe o serioasă documentare teoretică și pe o bună cunoaștere a vieții economice naționale, autorul face în cartea sa o lungă excursie în teoria științelor economice pentru a justifica teza susținută și propune apoi o serie de măsuri practice, fără a înfățișa, desigur, toate punctele de vedere asupra „economiei dirijate" și fără a epuiza toate problemele „atît de variate și vaste", în legătură cu aceasta.

Furat de frumusețea, armonia și logica unei economii planificate, de idea că „materia trebue organizată", d-l Stelian Popescu, amplifică, fără să vrea, posibilitățile intervenționalismului de Stat în viața economică particulară, căutînd să construiască acestui intervenționalism o solidă bază științifică. Ideea principală a autorului este că „economia dirijată, deși de origină socialistă", își poate găsi aplicație și într'un regim de proprietate privată asupra mijloacelor de producție, cum e cazul țării noastre. Totuși, după cum observă și autorul, în economia socialistă, planificarea economică, e determinată de însăși structura regimului, pe cînd în economia capitalistă, ea se lovește mereu de inviolabilitatea proprietății private

„Planificarea pe plan economic, — scrie d-l Stelian Popescu, — țintește la restabilirea echilibrului dintre producție și consumație". In sistemul de planificare socialist „producția urmărește să ridice din ce în ce mai mult nivelul mediu de trai". Puterea de consum a populației se desvoltă deci paralel cu producția și astfel problema superproducției și a crizelor economice nu se poate pune. Aplicată sistemului de producție capitalist, planificarea economică, înlocuind inițiativa privată dinamizată de dorința cîștigului, pierde caracterul său progresist și are de scop de a ajusta producția la puterea de absorbție redusă a pieții de desfacere. Astfel se năruie însăși ideia de bază a economiei planificate, care presupune un plan creator, un plan constructiv, un plan de mărire și de desvoltare a producției, un plan de ofensivă continuă a omului împotriva naturii.

Nu e de mirare deci, că toate planurile economice puse în aplicare în țări capitaliste sunt planuri de restrîngere a producției, de reducere a suprafețelor cultivate, planuri de înfrînare a forțelor productive de îndrumare a activității economice, spre producerea obiectelor neconsumabile, în cele mai dese cazuri spre industria de războiu. Și într'adevăr, diriguirea vieții economice din partea organelor de Stat, nu poate fi considerată ca un fenomen normal în regimul de producție capitalist. Ea poate fi înțeleasă doar ca „măsurile economice ce se iau sub presiunea unui pericol iminent", fiind cerute Statului de însăși întreprinderile particulare pentru „salvarea capitalismului în sine, a proprietății private, a profitului". Acest „pericol iminent", poate lua forma unei crize economice sau sociale, a unei amenințări din partea Statelor imperialiste cu „dinamismul și agresivitatea lor permanent amenințătoare pentru Statele slabe și neorganizate", cum e țara noastră.

In vremurile normale, toate aceste idei ca „funcție socială a proprietății", „profit social", „planificare parțială", diferite „corectări" aduse proprietății private, nu fac decît să jeneze activitatea economică a întreprinderilor capitaliste care se pun în mișcare numai dacă au siguranța profitului. Căci „fără acest nerv-motor care este profitul, inițiativa privată nu poate fi activă". Este adevărat că tendințe de or-

ganizare a producției există și în economia capitalistă în actualul ei stadiu de desvoltare. Dar inițiativa lor pornește dela întreprinderi particulare care se cartelează la început pe diferite „ramuri de activitate economică", iar mai târziu se întrunesc în concerne financiare uriașe, care își întind influența chiar dincolo de granițele Statului lor național. Aceștia, avînd proprietatea forțelor de producție, sunt de fapt acei care au puterea de a comanda în viața economică.

Prin urmare ar fi greșit să acordăm organelor de Stat rolul hotăritor în diriguirea economiei naționale, mai ales că acestea pot cădea în „greșala birocratizării" și se pot ușor „identifica cu interesele inițiativelor private". Totuși, contribuția economiștilor din serviciul Statului capătă o mare însemnătate pentru orientarea inițiativelor particulare, pentru studiul diferitelor lucrări de interes public în care întreprinderile private n'ar avea curajul să se hazardeze fără ajutorul Statului. Importanța organelor de Stat, se face simțită mai puternic în situații economice anormale cînd „principii pur economice cad pe al doilea plan" și cînd sunt „călcate chiar principiile de rentabilitate".

In țara noastră, problema economiei dirijate întîmpină două mari dificultăți: lipsa de organizare a aparatului de Stat, atît din punct de vedere al salarizării, cît și din cel al eficacității muncii depuse, și în al doilea rînd, puterea de rezistență redusă a economiei noastre, față de instabilitatea situației economice internaționale. Astfel după o lungă perioadă de tendințe autarcice în economia noastră, suntem puși astăzi în fața ideiei „spațiului vital", care, răsturnînd toate planurile anterioare, ar putea să ne impună „renunțarea la industrializare, renunțarea chiar la unele ramuri de fabricație pentru care eram deja utilați".

E semnificativ, că soluțiile practice de „diriguire" propuse de autor se referă la sectoarele bancar și industrial în care, datorită „inițiativelor particulare", s'a ajuns la un grad de organizare și concentrare destul de ridicat. In schimb scopul „esențial, imediat al diriguirei economice pe bază de plan", indicat de autor pentru țara noastră și care ar fi „ridicarea economică, sufletească și culturală a păturii țărănești", cu economia ei neorganizată, rămîne în același „punct mort" în care l'au lăsat și ceilalți economiști, care au căutat în zadar „soluții eroice" pentru rezolvarea problemei noastre agrare.

N. ROMANESCU

***Istoria filosofiei moderne, vol. IV. Societatea Romînă de Filosofie.* Ed. „Tiparul universitar".**

Prin volumul de față, „Societatea romînă de filosofie" întregește tabloul general al filosofiei contemporane, urmînd ca volumul al cincilea,—ultimul, să ne prezinte o istorie temeinică a filosofiei romînești. In volumul anterior, fusese prezentată gîndirea contemporană din a doua jumătate a secolului XIX și cea din primele decenii ale veacului nostru, locul de frunte ocupîndu-l filosofia germană. De astădată locul acesta de frunte îl deține gîndirea franceză, atît prin articolele trimise de gînditorii francezi, care au ținut să-l omagieze pe d-l profesor I. Petrovici, cît și prin studiile colaboratorilor romîni. Este studiată însă, în tablouri succinte dar luminoase, și filosofia străină pe care cititorul romîn nu o cunoștea pînă astăzi decît din expunerile franceze sau germane; este vorba de gînditorii reprezentativi anglo-americani, italieni și spanioli, care și-au grefat eminenți interpreți în d-ra N. Façon și d-nii N. Tatu și Edgar Papu.

Colaborările străine, care ocupă aproape o treime din volumul de față, cuprind nume mult cunoscute ale gîndirii contemporane occidentale. D-nii Léon Brunschvieg, Jacques Chevalier, Henri Goubier, René Hubert și Abel Rey și-au ales un subiect comun, pe care îl tratează din unghiuri de vedere diferite: tendințele și rezultatele filosofiei franceze contemporane. Concluziile sunt optimiste, însă ele nu privesc atît valorificarea gîndirii franceze, cît orizontul larg, pe care l-a dobîndit această filosofie prin alianța între spiritul științelor exacte și filosofia spiritului. *D. Léon Brunschvieg* subliniază acest acord între două directive, două atitudini care altădată își erau ostile (p. 490). D. *Jacques Chevalier*, pornind dela o nuanțată definire a actualului, releva importanța problemei libertății pentru directivele filosofiei franceze contemporane, problemă a cărei decisivă însemnătate o prevăzuse profetic Félix Ravaisson încă din 1867.

Mai apropiat de evenimentele istorice și de sguduirile crizei europene, d. *René Hubert* ține să releve că există o datorie a filosofilor și a filosofiei față de această criză europeană. D-sa notează neliniștea filosofiei în fața acestor mari schimbări, deoarece conștiința europeană trăește un fapt grav: îndoiala asupra universalității și valabilității valorilor (p. 514). Ideologiile veacului XIX „au corespuns unei anumite structuri sociale". „Idealismul libertății a lăsat în afara lui, în fiece țară, masse populare din ce în ce mai consistente" (p. 519). Conștiința europeană se află în fața unei totale schimbări, prin care se va fundamenta un nou tip de cultură adecvat.

D. *Fr. Orestano* examinează curentele filosofiei italiene, reducîndu-le la trei tipuri principale: ale idealismului, realismului și fenomenismului (p. 621). D-sa relevă punctul de plecare comun al idealismului și fenomenismului în tema raționalistă, panica am putea spune, în fața contradicției care-i tocmai semnul distinctiv al realității.

Asupra „cazului Nietzsche", scrie d. *Arthur Liebert*, cunoscutul gînditor german exilat. Este o ascuțită și nuanțată critică a filosofiei realiste a vieții, din punctul de vedere al idealismului, critică ce are puncte de plecare comune cu critica școlii badice (Rickert, Bauch). Păcat numai că această critică a realismului nietzschean se extinde într'o problemă prea largă, și care ar cîștiga în interes, dacă s'ar concentra asupra criticismului etic latent în gîndirea realistă nietzscheană.

Printre colaborările străine sunt trecute și două studii romînești; unul „Asupra determinismului și cauzalității în biologie" al profesorului G. G. Marinescu, în care este studiat mai ales determinismul formelor organice (împotriva vitalismului) și al fenomenelor psihice, și un studiu „Logica formală și problema ei actuală", de d. Gr. C. Moisil, în care autorul studiază natura principiilor logice în lumina logicilor non-chrysipiene și ale meta-logicei.

Studiile colaboratorilor romîni se prezintă, toate, cu aceleași calități pe care am avut prilejul să le subliniem într'o recenzie asupra volumului III: strictă obiectivitate, concizie și claritate în expunere, informație temeinică. D-nii Vianu, I. Zamfirescu, N. Tatu, I. Didilescu, Edgar Papu, au urmărit un grafic cît mai atent și mai complet al tendințelor, tezelor și concluziilor filosofiei contemporane franceze, engleze, americane și italiene. D-ra *N. Façon* ne prezintă figurile vii ale celor doi gînditori spanioli,—Unamuno și Orteg Y Gasset, care au intrat în curentul filosofiei europene. D-sa lămurește valoarea istorică a acestor gînditori pentru cultura spaniolă și stabilește, cu un deosebit simț analitic, legăturile acestora cu problemele gîndirii europene.

Filosofia lui Bergson este studiată sub toate aspectele ei de către d-l *Tudor Vianu*, care urmărește toate laturile sistematice și toate tesăturile istorice pe care le cuprinde intuiționismul. D-sa subliniază, într'o formulă concisă, rolul istoric al bergsonismului și legătura lui cu filosofia de mîine. „Bergsonismul este expresia și, în parte, cauza acelei

îndrumări spirituale moderne, doritoare de o cuprindere mai bogată şi mai concretă a realului, pe care socoteşte că trebuie a-l cerceta în formele lui individuale, cu mijloace directe şi intuitive" (p. 218).

Cu multă comprehensiune urmăreşte d-l *Ion Zamfirescu* motivele şi liniile concepţiilor celor doi gînditori francezi, — Alfred Fouillée şi Jean-Marie Guyau, pe care ni-i prezintă animaţi de un spirit filosofic comun, întîiu deslegarea unor probleme uneori identice. D-sa subliniază valoarea tezelor pentru care au militat aceşti gînditori, într'o vreme cînd domină pozitivismul, şi preţuieşte cu deosebită înţelegere, alianţa între speculaţie şi viaţă pe care a realizat-o Guyau.

D. *N. Tatu* şi-a asumat sarcina prezentării unui mare număr de gînditori francezi, dintre cari unii mai puţin cunoscuţi, (de pildă Cournot). Expunînd într'un rezumat succint operele lui Jules Lachelier, Emile Boutroux, Henri Poincaré, d. Tatu ne prezintă problema ştiinţei şi a determinismului în lumina argumentelor gînditorilor indeterminişti, subliniind însă, rezervele pe care le-a păstrat Lachelier faţă de discipolii lui şi faţă de curentul anti-intelectualist! D. Tatu prezintă deasemeni pragmatismul lui William James şi umanismul lui F. C. S. Schiller, isvorît ca o reacţie împotriva idealismului speculativ (Bradley); d. Tatu conchide că ambele doctrine trebuie valorificate ca metode (p. 346) acordînd un primat umanismului, în care „realitatea este eminamente plastică, perfectibilă, în continuă evoluţie şi tinzînd final spre armonie" (p. 347).

După un tablou introductiv, în care urmăreşte aporturile psihologiei şi sociologiei franceze, d. *I. Didilescu* relevă caracterul atît de actual al poziţiei ontologice manifestate de Emil Meyerson în problema ştiinţei, şi expune cele două tipuri reprezentative ale idealismului francez: idealismul raţionalist al d-lui Léon Brunschvieg şi idealismul anti-intelectualist al lui Edouard Le Roy, menţionînd şi pe reprezentanţii dialecticei spiritualiste (Lavelle şi le Senne). Despre criticismul lui Renouvier scrie competent d. Mircea Mancaş, atrăgînd atenţia asupra poziţiei originale şi interesante a acestui gînditor.

Insfîrşit d. *Edgar Papu*, un emerit cunoscător al filosofiei italiene, ne expune într'o viziune unitară idealismul italian reprezentat prin sistemele lui Croce şi Gentile; Adriano Tilgher deşi este un gînditor care arată predilecţie pentru forma esseului, concepţia lui este tot idealistă, dar un „idealism vitalist". La sfîrşitul studiului său, d. Papu dă o explicaţie istorică luminoasă a desvoltării şi raţiunii idealismului italian.

Prin volumul de faţă, care se rîndueşte în seria marilor lucrări occidentale, „Societatea romînă de Filosofie" păşeşte la încheierea unei întreprinderi culturale unice. Ultimul volum, care va cuprinde „Filosofia romînească", va încheia istoria filosofiei moderne, printr'o justificare a filosofiei noastre nu numai prin ceea ce a asimilat, ci şi prin elementele noui pe care le-a adăugat gîndirii universale. El va prezenta un îndoit interes pentru cititorul romîn, care cunoaşte, din volumele apărute, tendinţele, problemele şi soluţiile diverse ale filosofiei occidentale; ultimul volum va oferi deci, un prilej de verificare a trecutului şi va preciza posibilităţile filosofiei romîneşti de mîine.

C. I.-GULIAN

MARIA BANUŞ: Poeme din Rainer Maria Rilke. Ed. „Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II".

Poezia lui Rilke a ispitit, în ultimii ani, numeroşi traducători, printre care se află şi cîteva nume cunoscute prin proprie creaţie poetică. D-nii Ion Pillat, (căruia îi datorăm valoroase studii şi conferinţe decisive pentru cunoaşterea lui Rilke), Eugen Jebeleanu, S. Savin, Oscar Walter Cisek şi alţii au tradus un număr restrîns din poemele lui Rilke, deschizînd calea unor încercări cu atît mai binevenite, cu cît limba germană rămîne accesibilă numai unei minorităţi a publicului nostru literar. Traducerile acestea rămîn o iniţiativă preţioasă, nu numai pentru realizările parţiale artistice, ci şi pentru lărgirea orizontului poetic pe care le-au prilejuit, prin cunoaşterea poeziei pure germane.

D-na Maria Banuş, care a publicat în ultimii ani numeroase traduceri din poemele lui Rilke, a adăugat o serie şi mai numeroasă de traduceri inedite, isbutind să ne dea o antologie din întreaga lirică rilkeană. In volumul de faţă, opera lui Rilke ne este înfăţişată în totalitatea momentelor ei caracteristice; cele şaptezeci şi cinci poeme pe care le-a ales traducătoarea, dau cititorului romîn, pentru prima oară, o viziune totală a lumii lui Rilke. Traducerile răzleţe nu putuseră decît să schiţeze şi să sugereze universul poetic rilkean, pe care îl aflăm de data aceasta într'o transpunere din cele mai desăvîrşite. D-na Banuş nu s'a mulţumit cu exemplificările din „Cartea imaginilor" şi „Cartea orelor", care au ispitit pe majoritatea traducătorilor, ci a încercat,—şi a isbutit, să învingă dificultăţile poeziei ermetice, care se împletesc în „Poeme tîrzii", „Poeme noui" şi, mai ales în „Sonetele către Orfeu".

Desigur că orice poet traducător porneşte dela certe afinităţi spirituale. Insă afinităţile acestea trebue relevate concret printr'o migăloasă tehnică poetică, printr'o continuă grijă de a transpune adecvat, printr'un simţ critic al limbii şi prin continua raportare la textul original. Cititorul care nu cunoaşte textul original poate judeca traducerile. după criteriul nejustificat al valorificării traducerii „în sine". Unii traducători ai lui Rilke au isbutit într'adevăr să ne dea versuri minunate, care însă nu mai transpun poezia lui Rilke, ci sunt mici creaţii originale, care s'au rupt de punctul de plecare. Astfel în cunoscuta „Iniţială", versurile originale:

„Aus unendlichen Sehnsüchten steigen
endliche Taten wie schwache Fontänen,
die sich zeitig und zitternd neigen.„

unul din traducători s'a depărtat cu totul de textul original, schimbînd sensul cu o libertate excesivă:

„Din dorurile noastre ne'mplinite
se 'nalţă fapte, pline ca isvoare (?)

Cuvintele „pline ca isvoare" anulează complet sentimentul de sfîrşire, istovire,—care se traduce vizual prin curbele „fîntînilor slabe" din original, şi care este original redat prin versurile d-nei Banuş:

„Din doruri nesfîrşite sue, pleacă,
fapte sfîrşind precum fîntîni plăpînde
ce timpuriu şi tremurînd se-apleacă".

Iată prima strofă din „Cîntec de dragoste", în care alăturăm traducerea d-nei Banuş celei încercate de-un alt poet:

„Cum să opresc sufletul meu spre a
nu se uni cu-al tău? Cum să-l sui oare
de-asupra ta spre un alt ideal (?)
Ah, cît de mult să-l cîrmuiesc aşi vrea
la ţărmu-acela'n bezne-ascuns, de a-l
pune 'ntr'un loc străin, tăcut şi care
să stea, cînd profunzimi vibrezi în val".

„Cum să-mi țin sufletul acesta, cum,
să nu se-atingă de-al tău? Cum să-l ridic
deasupra-ți, spre alte lucruri din afară?
Ce drag mi-ar fi să-l pot ascunde-acum,
la adăpost, pierdut, în miez de seară,
pe-un loc străin, tăcut, unde nimic
nu-i lung fior, de cîte ori adîncu-ți se 'nfioară".
(trad. Banuș).

Nu numai că traducătorul a introdus un cuvînt cu totul stră'n și inadecvat („ideal"), dar ultimile patru versuri sunt și obscure, și lipsite de orice muzicalitate.

Aceluiași traducător, (de altfel poet stăpîn pe resursele limbii) îi scapă inversiuni greoaie, versuri obscure, schimbări de sens sau cuvinte lipsite de valoare poetică. Și totuși, traducerile d-nei Banuș, deși respectă cu strictețe sensurile cele mai nuanțate, relevă în același timp cea mai deplină realizare artistică. D-sa a înțeles că universul rilkean nu se reduce la o tematică, la un ansamblu de motive caracteristice (tinerețea, copilăria, religiositatea, panteismul, etc.), ci că aceste motive trebue transpuse printr'o diversitate tehnică a mijloacelor poetice, în care fiece cuvînt și fiece sonoritate se întrețes, aducînd o valoare specifică. O astfel de traducere presupune o lungă și lentă pătrundere în tainele liricii rilkeene, dar și o excepțională verificare critică, de fiece clipă, a mijloacelor limbii traducătorului, confruntată cu cea a originalului. Traducerile d-nei Banuș se impun prin acest fericit aliaj al afinităților interioare cu darul limbii, ce se poate mlădia în acord cu orice ton poetic (cf. de ex.: „Ce tînăr sunt" din „Poeme timpurii" și „Numai acel ce 'ntre umbre" din „Sonetele către Orfeu"). D-sa a redat momentele liricii lui Rilke printr'o remarcabilă adecvare și pătrundere a faptelor. Astfel în poemele din primele volume atmosfera dominantă este creiată prin motivele tinereței, copilăriei, fecioriei, motiv ce se aliază misterului și penumbrei. Incepînd cu „Cartea orelor", spațiul devine, pe nesimțite, motivul dominant; prin acest ciclu, ni se pare, începe acea dematerializare pe care am regăsit-o în versiunea d-nei Banuș:

„Imi trăiesc viața în cercuri ce cresc
ce peste lucruri se întind și trec.
Poate că ultimul nu-l împlinesc,
dar vreau și pe el să-l încerc.
„In jurul Domnului, turlă străbună,
mă rotesc de milenii, mereu;
și tot nu știu încă: sunt un șoim, o furtună,
sau un cîntec mare și greu".

D-na Banuș a isbutit să redea „poezia pură", folosind totuși cuvinte cu valoare fonetică specific romînească. Aceeași intuiție, și aceiași desăvîrșire ritmică și sonoră, în traducerea uneia din cele mai frumoase poeme „David cîntă înaintea lui Saul", în care se aude timbrul harpei, mai accentuat în primele, mai atenuat în utimele versuri, și care realizează un „decrescendo" pur muzical:

„Rege-auzi cum cîntul coardei mele
svîrle zări prin care ne mișcăm
împotrivă, buimaci duși de stele,
și apoi ca ploaia ne lăsăm,
și 'nflorește 'n locurile-acele".

Ceeace constitue valoarea traducerilor de față, este pietatea artistică față de orice vers al marelui poet, indiferent că acest vers se afla

într'un poem mai „important" sau mai puțin important. D-na Banuș n'a tradus un ansamblu de poeme alese arbitrar, ci a transpus însăși poezia rilkeană. Oriunde deschizi volumul de față, oricare vers confirmă și întărește impresia că autoarea a realizat, printr'un remarcabil efort artistic, o operă ce prețuește cît și originalul.

C. I.-GULIAN

ING. VIRGIL PAVLU: Obținerea sulfului din pirite prin reducere cu metan și oxidare cu bioxid de sulf.

Astăzi, cînd sistemul autarcic constitue caracteristica din punct de vedere economic a țărilor în stare de pace, și cînd consolidarea granițelor și blocurile creiază o autarcie forțată în statele beligerante, teza de doctorat a d-lui ing. Pavlu ne oferă o întrezărire a posibilităților autohtone de intensificare a industriei noastre chimice, și ne dă curaj.

Dacă zăcămintele naturale de sulf, situate atît de departe (în Spania, Italia și Statele-Unite) pot deveni la un moment dat inaccesibile, pirita, gazul metan și bioxdul de sulf (obținut prin arderea rezidiului de pirită rămas din reducere), le putem avea oricînd la îndemînă. Munții noștri Apuseni constitue garanția acestor elemente.

Procedeul de preparare—așa cum îl preconizează autorul—este cît se poate de simplu. Pirita ajunge să elibereze, prin reducere, pînă la 2/3 din sulful pe care-l conține, cantitatea rezultată crescînd proporțional cu temperatura la care se lucrează.

Complectîndu-se manevra cu oxidarea hidrogenului sulfurat obținut în cursul reducerii prin bioxidul de sulf rezultat din prăjirea rezidiului, se obține pînă la 89% din sulful piritei, în stare pură.

Mai rămîne un rest sub formă de bioxid de sulf, care poate fi utilizat, ca și sulful pur, în industrie, agricultură, medicină etc...

Teza d-lui ing. Pavlu ne mai oferă o recapitulare a celorlalte metode de obținere a sulfului din pirite și o listă a zăcămintelor de pirită și de metan din țară.

N. M.

C. WEPPER: Dicționar englez-romîn, 738 pag. Editura Autorilor Asociați.

D-l Prof. Wepper a luat asupră-și o muncă dintre cele mai anevoioase cînd s'a hotărît să redacteze și să tipărească un dicționar englez-romîn: în afară de lucrarea obișnuită în dicționare, adică de traducerea cuvintelor, mai trebuia să indice și pronunțarea fiecărui cuvînt în parte, și aceasta, pe cît posibil, fără să întrebuințeze semne speciale, greu de procurat în imprimeriile noastre. Se poate însă spune că d-sa a reușit în totul în această întreprindere, așa încît dicționarul pe care-l publică, în format comod și pe un preț nu prea ridicat, cuprinde cam tot ce este esențial pentru cineva care vrea să citească englezește. De altfel, într'un mic număr de pagini la început, se găsesc regulele de pronunțare, o gramatică în rezumat, cu lista verbelor neregulate; la sfîrșit, un dicționar de nume proprii, cu pronunțarea exactă.

In măsura în care se poate constata acest lucru fără o utilizare mai îndelungată, dicționarul este corect, adică nu lipsesc cuvinte și traducerile sînt exacte. O mențiune specială merită imprimarea: litera deși mică, este perfect clară și, lucru esențial pentru o astfel de lucrare nu prezintă nici o roșătură sau ștersătură.

Cred deci că dicționarul d-lui Wepper se va bucura de un frumos succes de librărie.

A. G.

REVISTA REVISTELOR

ARTA ŞI TEHNICA GRAFICĂ, Buletinul Imprimeriilor Statului, Caietul 9.

Este o plăcere dintre cele mai rare să răsfoieşti o publicaţie imprimată în atît de bune condiţiuni tehnice; de aceea apariţia acestei reviste este aşteptată întotdeauna cu nerăbdare de către cititorii ei fideli. De altfel fiecare număr aduce lucruri inedite şi de un real interes artistic sau documentar. Numai că o astfel de revistă, în ceea ce priveşte materialul de publicat, are de luptat cu dificultăţi mai mari decît ori care alta. Dacă o revistă literară, în actualele împrejurări, cu mare greutate reuşeşte să adune un material beletristic mulţumitor, pentru o revistă de artă situaţia este şi mai grea încă. In ţară la noi, numărul celor care se ocupă de chestiuni care şi-ar putea avea locul într'o astfel de publicaţie este foarte redus, poate tocmai pentru că, pînă acum, publicaţia aceasta lipsea. Să sperăm, deci, că apariţia ei regulată şi în condiţiuni excelente, va constitui un continuu îndemn pentru cei cari, prin preocupările lor, sunt indicaţi să-i umple paginele.

Tocmai pentrucă, în cele două din urmă caiete, lipsa unei abundenţe de material din care să se poată tria cu grije, a fost simţită de cititorul atent şi avizat, ne bucură promisiunea a două serii de articole, pe care o culegem din cuprinsul caietului de faţă. Cea dintîi, consacrată desenului romînesc, debutează în mod fericit prin articolul d-lui prof. G. Oprescu, despre „Ştefan Popescu desenatorul''. Ni se pare cum nu se poate mai potrivită ideea prezentării sistematice a desenatorilor romîni, în cadrul acestei reviste, care şi pînă acum a înfăţişat cititorilor un număr remarcabil de desene ale artiştilor noştri. Ne întrebăm, chiar, dacă nu ar fi cu putinţă ca, în numerele în care s'ar publica astfel de articole, coperta, vignetele, hors-textele şi toate ilustraţiile care nu sunt cerute de celelalte articole, să fie alese din opera artistului respectiv, formînd, astfel, un fel de album consacrat lui. Sunt cîţiva desenatori romîni care, fără îndoială, ar merita această cinste (este suficient să amintim, în afară de cel al lui Ştefan Popescu, numele unor artişti ca: Steriadi, Iser, Pallady, Ressu, Ştefan Dumitrescu, etc.). Numerele ar cîştiga în omogenitate şi în interes.

Cealaltă serie de articole, referitoare la ornamentarea manuscriselor noastre vechi, o anunţă d-l Emil Vîrtosu, la începutul articolului său despre „Condicele de documente cu miniaturi ale mînăstirilor Cotroceni şi Radu-Vodă'', înzorţit de foarte interesante ilustraţii. Am prefera, însă, ca aceste articole să nu se mărginească numai la simpla descriere a documentelor, descriere în mare

turi, ar trebui să apară în mod constant în paginile acest
aceasta nu lipsesc, de sigur, decît cercetători care să se o
acestora atît de vitregite pînă acum.

Semnalăm, din restul numărului, interesanta friză de
reşti, Vîlcea, prezentată de d-na Maria Golescu. Această dec
făcută de un meşter popular, merita, însă, o cercetare mai
puţin încercarea de a se determina autorul ei.

Din cronica artelor grafice, totdeauna foarte interes
Daniel, remarcăm aspectul plăcut şi uşorul parfum arhaic c
alfabetul, cu caracter oarecum gotic, alcătuit pentru o editur
căruia atrage d-sa atenţia şi pe care îl utilizează la copertă
articolelor. Atîta doar că ne-ar face şi mai mare plăcere da
un alfabet asemănător, dar al cărui caracter să fie, mai de
cu vechea noastră caligrafie şi care ar putea fi utilizat pen
în legătură cu trecutul nostru sau pentru retipăriri de scrie
nicari, de ex.). Sarcina găsirii unei astfel de caligrafii rom
uşor arhaizante, tot revista „Artă şi Tehnică Grafică" şi-ar
cinstea tiparului romînesc.

TARIFUL PUBLICAŢIILOR

Dela 1—1.000 linii	Lei	7	linia
„ 1.000 linii în sus	„	6	„
Ştiri: Artistice, judiciare, şcolare	„	10	„
Bilanţuri, convocări, notificări etc.	„	15	„
Informaţiuni comerciale şi financiare, minimum 5 linii	„	12	„
Articole, dări de seamă comerciale etc., în corpul revistei	„	20	„
Anunţurile colectorilor de loterii	„	8	„
Informaţiuni loteria de Stat	„	10	„
Informaţiuni colectori de loterii	„	10	„
Intruniri electorale, anunţuri	„	10	„

ORICE ANUNŢ ÎN TEXT

Anunţuri comerciale şi financiare	Lei	10	linia
Acte juridice, sentinţe, hotăriri, cereri de naturalizare etc. la anunţuri	„	8	„
Acte de mulţumire; la informaţiuni	„	10	„
Cutia cu scrisori; plasat lingă text	„	10	„
Acte de mulţumire	„	8	„
Numiri, permutări, deplasări, decorări etc. la informaţiuni nedepăşind 10 linii	„	200	bucata
Extrase de divorţ simple	„	400	„
Schimbare de nume; trei publicaţii	„	400	„
Anunţuri dela instituţiuni industriale	„	15.000	pagina
„ comerciale	„	15.000	„
„ financiare, asigurări, oficiale etc.	„	20.000	„

Anunţurile editorilor şi librăriilor, se taxează după tariful special.

Anunţuri mai mici ca spaţiu de cit 10 linii, se vor plăti cu tariful a 10 linii. Anunţuri şi informaţiuni cu fracţiuni de linii, nu se admit decit socotite la: 10, 15, 20, 25 etc. linii.

Orice anunţ cerut să apară special, se taxează cu tarif special.

Plata la orice anunţ sau angajament se face numai anticipat.

1939 — ANUL XXXI Nr. 12 — DECEMVRIE

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

SUMARUL:

REDACŢIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAŢIA
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREŞTI I
TELEFON 5-1820

Giranţi responsabili: M. RALEA şi C. VIŞOIANU

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

Inscrisă în registrul de publicaţiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXI
DECEMVRIE 1939

LACUL-ROŞ

In curînd aceste singurătăţi se vor împuţina, pînă ce nu vor mai fi de loc singurătăţi. Ochiul sinistru al lacului se va îmblînzi şi oamenii nu vor mai găsi în el nimic misterios. Munţii care-l împresură şi l-au despărţit de lume atîta vreme, de la epoca zidirii celei dintâi, vor fi pleşuviţi şi străpunşi de felurite meşteşuguri necurate; oameni după oameni vor trece cu căruţe de foc, fără să se mai mire de ce ne mirăm noi acum; altitudinea pură unde mai aflăm adăpost le va fi indiferentă; vor zbura pe sus drăcovenii, vor intra pe sub pămînt rîme de fier; vor spune unii: „Am aflat că ar fi fost cîndva aici, în această populată localitate, un tău cu numele Ghilkoş — ceeace ar fi însemnînd ucigaş. Nu se mai vede nimic''. — „Poate să fie vorba de Lacul-Roş, ar răspunde careva; e probabil însă să fi fost şi o simplă invenţie poetică; oamenii de-demult se înşelau cu vorbe şi petreceau cu înşelări. Scriitori vechi pretind că într'un lac cu asemenea nume s'ar fi prins şi păstrăvi. Au exagerat; abia este loc în această apă pentru exerciţiile noastre de înot''.

Cu asemenea spaimă a lucrurilor viitoare am stat privind în vara trecută frumosul popas cu numele de mai sus, frumos popas între toate popasurile acestui pămînt. Drumul de la Gheorgheni vine urcînd şi coborînd un munte, în serpentine. Localnicii zic acestor serpentine „cîrjoaie'', şi le lasă la o parte, întrebuinţînd poteca veche care suie de-adreptul în pisc şi se prăvale apoi în rîpă. Dintre păduri de brădet şi dintre ponoare puţin cunoscute vine pîrăul Bicaz, alinîndu-se în lac; după aceea deodată saltă pe trepte şi se învolburează în prăpăstiile Cheilor. E o strîmtoare de tunete şi de păreţi de stîncă lucie, de întunecime şi azur către ţara Moldovei.

Popasul e pe poliţa lacului. Aici nu bat vînturi şi cerul s'ar oglindi larg într'o limpezime ca de lacrimă, dacă luciul lacului n'ar fi străpuns de vîrfurile negre ale pădurii scufundate. Căci este o pădure scufundată, şi o poveste, — care nu vor mai fi în vremurile viitoare, cînd o societate de doctori ştiinţifici vor deschide aici staţiune de cercetări geologice. Străpuns de săgeţile brazilor, plin în adîncime de desişurile încîlcite ale pădurii străvechi şi de liane,

acest tău ocrotește în misterul lui păstrăvii, cu care noi undițarii am venit să ne luptăm. Dulci zile de August și pașnice înserări, — va veni un timp cînd nu veți mai fi nici amintire.

Socotesc acest moment — August 1939 — ca un punct de maximă lumină a peisagiului. L-am absorbit și-l port în mine; va dura în mine cînd el în realitate nu va mai fi; apoi nu voiu mai fi eu; și din amîndoi nu se va mai găsi decît vestigiul acestor rînduri. Din această clipă de solstițiu sufletesc, am încercat să mă duc îndărăt în timp, ca să descopăr o imagine mai pură și mai simplă.

Căutînd să pătrund asemenea viață pentru totdeauna asfințită, mă amuzam cu clipa prezentă, și ea trecătoare și fragilă.

Cînd împungea soarele de către miază-zi, mă plimbam cu cîțiva prietini spre intrarea Cheilor. In fața poștei și telefoanelor (căci acestea a luat ființă și la Lacul-Roș), pe o costișă trăgănată, se deschideau cîteva gospodării modeste, între vilele de puțină vreme construite. Cînd îmi înălțam ochii într'acolo, prindeam întâi în privire un zbor grăbit de fluturi, apoi descopeream după o poartă de răzlogi căutăturile viclene ale celor două fetițe, care ne pîndeau trecerea. Cum înțelegeau că le-am descoperit, porneau în fugă „la deal'', bocănind cu ghetuțele și fîlfîindu-și hainele miniaturale, tăiate ca și ale mamelor lor. Le chemam. Ele se opreau și se întorceau rușinate.

Pe cea mai măruță o chema Floarea Vancea. Pe cea mititică, Nuța Andaricu. Aveau priviri neliniștite, zîmbete ascunse; știau că, după un schimb de cîteva cuvinte, primesc în mînuțele lor o vamă, — dreptul nostru de trecere.

Intâi avuseseră obiceiu să se prezinte cu dreptate. Pe urmă aflaseră că e mai cuviincios să se prefacă a fugi.

Noi comentam evenimentul trecînd mai departe; ele rămîneau frunte lîngă frunte, privind de aproape dobînda.

Ceva mai încolo, unde începe a se strecura din lac Bicazul, se producea al doilea atac la drumul mare. Era acolo un oarecare păstor de cinci ani, cu numele Vasile. Acela avea altă metodă. Cum apăream în cercul lui de domnie, începea să cînte cu hărnicie din trișcă celor cinci oițe. Ne lăsa să ne apropiem; sta întors cu fața spre munte, fără să ne observe. Apoi primea și el vamă.

— Cum ai învățat să cînți, Vasile?

— Cu oile... răspundea el vag.

Aștepta să ne ducem mai departe, ca să-și vîre pe urmă nasu'n palmă.

Intr'o zi, după ce am trecut de vama lui Vasile, am avut o reprezentație extraordinară și gratuită. Auzisem că s'ar fi aflînd de cîtva timp, musafiri la Lacul-Roș, cîțiva Egipteni adevărați. Plecaseră de la Nil și se suiseră tocmai aici, ca să se bucure de răcoare și ploaie. Aveau plăcere pentru mîncările locale și pentru vinurile din văi. Pînă într'acea zi binecuvîntată nu avusesem prilejul să-i cunosc. Atunci i-am cunoscut.

Erau cu fețe brune, rotunde și vesele. Unul din ei, pentru motive necunoscute nouă, aruncase bastonul în sîrmele de telefoane de sus, pînă ce izbutise a-l face să rămîie atîrnat în cîrjă. Iar acum cel ce-și avea bastonul între persoana sa și cer se urcase pe umerii unui tovarăș, alcătuind ceeace s'ar numi o piramidă, și c'o rudă noduroasă, ruptă din lăstăriș, încerca să degajeze cîrja de pe sîrmă. Cum atingea bastonul, cîrja luneca pe sîrmă într'o direcție sau în alta. Cred că trebuie să fi fost la mijloc un rămășag și că îndeletnicirea aceasta interesantă dura de vreo două ceasuri, ținînd samă de starea de trudă și de nădușală în care se aflau acei strănepoți ai mumiilor. Coborîtori din milenii, probabil că acordau o mediocră valoare timpului. Bun lucru, mă gîndeam eu, să vii de la Egipt ca să-ți anini cîrja în niște sîrme de la Lacul-Roș.

Nu departe de căderea Bicazului, un om mai priceput și mai înțelept decît noi a stabilit o nadă cu vin, bere și gustări, la care pescarii se duc de bună-voie, prinzîndu-se cu ușurință.

Cînd ne întoarcem spre gazdele noastre, mai avem ceva de făcut la o punte a Bicazului. Strîngem cosași din marginea pajiștii și-i aruncăm pe rînd în pîrău, așteptînd ca prietinii noștri păstrăvi, știuți și cunoscuți la locurile lor de pîndă, să sară, să atace și să înhape prada pe care le-o da Dumnezeu. De săptămîni de zile Alecu, Ghiță și Zaharia, păstrăvii noștri, își păstrau țiitorile — ca și Nuța, Floarea și Vasile, — și beneficiau de dajdia noastră. Iși mișcau aripioarele fine în unda limpede, bucurîndu-se în felul lor — ca și Egiptenii — de fragmentul de veșnicie ce li s'a acordat.

După ce ne întorceam la gazdă și îndeplineam ritualul omenesc ce se chiamă prînz, stăteam așteptînd ceasul cel mai important al zilei — coborîrea pe lac, în luntri. Din acea clipă mă desfăceam de lume și trăiam cu tăul și cu păstrăvii, urmîndu-mi investigațiile fanteziste în trecut.

Prima taină din trecut ce mi se prezinta era formația tăului. Cum și ce s'a întîmplat — ca să putem noi, în August 1939, pluti cu luntrea pe deasupra unei păduri de brazi? Potecile, rîpele, desimile, luminișurile sînt dedesubtul nostru. Unde cîntau privighetorile, acum săgetează păstrăvii.

Povestesc unii dintre localnici că s'ar fi scufundat valea și apele Bicazului au umplut surpătura. Alții sînt de părere că niște lunecări de straturi ar fi închis și zăgăzuit valea, la ieșirea Bicazului spre chei.

Se poate; dar mie îmi place să pun altceva în locul unor asemenea aserțiuni. In locul explicațiilor ași pune mai degrabă un mister de nepătruns. Arunc undița cu muscă artificială sau cu „devon'', ascult șuietul lin al pădurii de brad de pe țărmul din asfințit, și mă întorc, etapă cu etapă, la singurătatea primordială. E o călătorie mai rapidă și mai sigură decît cu aeroplanul. E ceva ce cunoaștem de mult, de la bătrînii noștri: „Cum să mergem, stăpîne? ca vîntul ori ca gîndul?'' — „Ca gîndul!'' — răspunde totdeauna fantasticul erou din copilăria noastră și a lumii.

Deci acum un deceniu am umblat pe aici cu tovarăşi care acuma sînt trecuţi în lumea umbrelor.

M'am mai întors iarăşi, fără folos şi cu bucurie, căutînd — cum spune poporul — „pe dracu''. (Pe care de-altminteri l-am găsit; asta-i însă altă poveste).

Mai demult, cînd nu eram decît o posibilitate, cînd trăiau alţi oameni cu alte rînduieli sub soare, — aici la Ghilkoş era numai o singurătate a sălbătăciilor. Umbla ursul la smeură pe la coada tăului; ş'un pribeag hălăduia subt o surpătură de stîncă. Era un fugar pe care îl aştepta ori spînzurătoarea în văile cu oameni, ori moartea în pustia de sus, de-a-valma cu frunzele, sălbătăciunile şi vîrtejurile prăpăstiilor. A apărut o vreme, din cînd în cînd, la focul de sub stînca ruptă, şi-l vedea o singură gaiţă, care avea cuib într'o scorbură de fag. Il striga în limba ei şi el ridica ochii fioroşi. Pe urmă s'a prăpădit el; nu s'a mai văzut nici gaiţa; puhoaiele au dus la tău cenuşa vetrei.

Iată un cer şi mai limpede, într'un timp mai afund şi mai aproape de zidirea dintăi. Păduri şi tăpşane. Trăieşte o lume depărtată de podişurile de la miază-zi. Altă lume, cu totul despărţită, înspre văile către care curge cu vuiet de tunet veşnic Bicazul. Cîteodată urcă de la acele văi şi din poalele Ceahlăului oameni cu sarică, trecînd în plaiul Ardealului. La un an odată, după ce trec zăporurile, urcă acei oameni puţini. Şi dacă întîrzie lîngă acest tău cînd se întinde fumegarea amurgului, iese din mlaştinile străfunde, de subt pădurea scufundată, balaurul despre care nu s'ar povesti dacă n'ar fi fost, şi-şi ia pradă dintre oamenii călători. Aici a fost totdeauna locul vămilor; altădată erau vămi crîncene; acuma s'au îmblînzit.

Aşa s'a dus veste spre amiază şi spre crivăţ despre această primejdie, pînă ce a rînduit Domnul-Dumnezeu un baciu tînăr să vie la tăul cel negru. A adus cu el sabie ageră şi a tăiat pe balaurul cel bătrîn cînd a ieşit cu dinţii rînjiţi la focul de popas. S'a cruşit apa şi s'a umplut de miasmă valea; dar a doua zi dimineaţă toate erau mai mîndre, apa se limpezise, flori nouă înfloriseră.

Nu înfloreau florile,
Ii veniseră baciului oile..

Turma a trecut pe costişă sunînd din tălăngi şi de-atunci acest loc a rămas curat şi luminat. Aşa l-am văzut în adîncimea vremii, pe cînd soarele unor zile nouă şi mai puţin bune se scufunda după codru.

MIHAIL SADOVEANU

DIN RAINER MARIA RILKE

CITITORUL

Citeam demult. De-atunci de cînd acea
ploioasă dup 'amiază la geamul meu zăcea.
Afară vîntul nu-l mai auzeam:
era grea cartea 'n care m'adînceam.
Priveam în foi ca 'n nişte chipuri care
se 'ntunecă de multă chibzuire,
şi 'ncetinită, vremea mă priveghea 'n citire...
Deodată filele-s strălucitoare
Şi 'n loc de-a şirurilor încâlcire:
amurg, amurg, eu văd în fiecare.
Dar nu vreau încă să mă uit afară,
şi rîndurile cărţii încep să se desfacă,
şi vorbele din şiruri se desprind
şi se rostogolesc şi 'n voie pleacă...
Şi ştiu acum că ceruri mari se 'ntind
peste grădinile strălucitoare
şi peste tot e înc'odată soare...
Şi iată noaptea vine văratecă şi-adîncă,
ce e răzleţ în grupuri mărunte se adună,
pe drumuri lungi, ca umbre trec oameni împreună,
şi straniu de departe s'aude cum răsună,
multiplicat, puţinul care se 'ntîmplă încă...

Iar cînd acum ridic din carte ochii,
nimic nu e ciudat și totu-i mare;
tot ce exist 'afară eu știu aici demult;
și-aici și-acolo lumea e fără de hotare;
doar eu cu-aceste toate m'amestec tot mai mult;
privirea mea pe lucruri cînd se lasă,
pe grava lor simplicitate, —
pămîntul din el însuși pare 'ar voi să iasă
și să cuprindă cerurile toate:
și prima stea e-asemeni cu cea din urmă casă.

AL. PHILIPPIDE

O SEARĂ DE IARNĂ [1]

Se întunecase deabinelea cînd ajunseră la cabana Turing-Clubului. Ultima parte a drumului o făcuseră cu lămpile de buzunar aprinse, orientîndu-se mai mult după strigătele ce se auzeau dinspre vîrful muntelui decît după semnele de pe copaci, care nu se mai vedeau deloc în întuneric.

Locuri libere nu erau decît în dormitorul comun. „Dacă stați mai mult, după sărbători, poate să vă dăm o cameră cu două paturi'', le spuse omul care-i conducea. Mergeau după el, resemnați, în tăcere.

„Dormitorul'' era o lungă magazie de bîrne. In mijlocul încăperii ardea o lampă cu carbit.

„Foc nu se face?'' întrebă Nora cu indiferență.

„Aicia nu. Dacă vreți să vă 'ncălziți, veniți sus, în sala mare. Tot acolo se servește masa. O să auziți clopotul, cînd sună''.

Paturile eru aliniate pe două rînduri, ca într'un dormitor de cazarmă. Pături aspre, reci, acopereau un așternut de pînză zgrunțuroasă, cenușie.

Nora își scoase sacul din spinare și îl puse jos, lîngă patul ei. „Patul numărul 16'' spuse ea, citind o cifră vopsită pe perete. La 15, se culcase Paul, îmbrăcat, cu ruksacul la căpătîi, în loc de pernă.

— Vrei să te speli?
— Nu.
— Vrei să mănînci?
— Nu.
— Ești supărat?
— Sunt fericit.

„E nedrept'' își spuse în gînd. „Poate vrea să mă vadă plîngînd. Poate vrea să se răzbune''.

Ca și cum i-ar fi ghicit gîndul, el o apucă de mînă și o trase spre el.

---

[1] Fragment din romanul „Accidentul'' sub tipar în editura Fundației pentru literatură și artă „Regele Carol II''.

— Nu glumesc, Nora. Sunt într'adevăr fericit. Totdeauna am aşteptat patul ăsta, oboseala asta, noaptea asta. Aş vrea să fie o noapte lungă. Promite-mi că va fi o noapte foarte lungă.

Vorbea încet, rar, cu ochii deschişi. Nora îl mîngîie pe frunte. „Paul, cred că ai febră".

Se duse spre patul ei să caute în ruksac tubul cu aspirine, dar pe urmă se răzgîndi. „Mai bine-l las să doarmă. E obosit".

Era în tot dormitorul un miros de bocanci uzi, de paie umede, de lemn putrezit, dar peste toate acestea — ca o voce groasă, acoperindu-le pe toate celelalte — un miros pătrunzător de carbit ars.

„Lampa asta nu se poate stinge?" întreabă fără să ştie pe cine. O voce, din fund, îi răspunse mormăind. „Se stinge la ora 11".

„Ora 11, ora 11". Nora repetă cuvintele în gînd şi nu le găsi nici un înţeles. I se părea că noaptea aceea nu avea ore şi că nici odată acele ochiuri de geam îngheţat nu se vor lumina de zi.

Cineva trecu pe lîngă ei şi plimbă peste paturile lor o lampă cu baterie, pe care o stinse imediat. „Lume nouă, lume nouă".

Din cînd în cînd, se deschidea uşa dela intrare şi o altă umbră intra sau ieşea. „Umbre, numai umbre", spuse Nora. Nu reuşea să distingă nicio figură. Pînă şi vocile aveau ceva nedistinct, monoton, parcă ar fi fost o singură voce, vorbind dela depărtări diferite.

„Poate am dormit" se gîndi ea. In orice caz, cîtva timp nu mai simţise mirosul de carbit şi acum îl simte din nou. Lampa se clatină încet, cu o mişcare slabă de pendulă. Incă nu e ora 11, de vreme ce e tot aprinsă. Vocile de adineauri au tăcut. „S'or fi dus la masă sau or fi adormit".

Se înăbuşea. Simţea carbitul ca un praf acru, pînă în fundul gîtlejului. Totul mirosea a carbit: pătura, perna, hainele. Işi pusese batista pe gură, ca un tampon, dar mirosul trecea prin pînză, ca un fum umed, acru.

Se ridică dela locul ei, ameţită, şi merse clătinîndu-se printre paturi. Işi auzea bocancii tropăind pe podea şi îşi spunea: „ ar trebui să nu fac atîta zgomot", dar fiecare pas era o cădere, pe care nu o putea opri. Lîngă uşă, îşi căută mai mult bijbiind skiurile şi bastoanele.

Afară, rămase cîteva clipe în prag, fără nici un gînd. Simţea pe frunte, pe tîmple, aerul de noapte ca o zăpadă uşoară.

Işi puse skiurile şi porni încet, neştiind bine încotro. Din cabana mare se auzeau voci, zgomot de pahare, risete. Trecu pe sub ferestrele luminate şi pe urmă întoarse spre dreapta, printre brazi. Cîinele cabanei se feri din calea ei, mîrîind, gata să latre. Il mîngîie în trecere pe blana lui ciobănească, pe urechile lui mari.

Toate se depărtau ca printr'o pînză de somn, voci şi lumini.

Skiurile alunecau greu, cu un foşnet de frunze uscate. Nora simţea rezistenţa zăpezii, în genunchi, ca o frînă. Nu-şi dădea seama

de cît timp mergea. Pe tîmpla dreaptă, avea o zgîrietură care sîngera. „M'am lovit probabil. Dar cînd? Dar unde?"

Lampa cu baterie era aprinsă şi aplicată, în stînga, pe buzunarul de sus al tunicii, ca un far. „Pe inimă" gîndi Nora. Nu ţinea minte nici cînd a aprins-o, nici cînd a fixat-o de nasturele buzunarului. Ii urmărea pata albă de lumină pe zăpadă, pe copaci. I se părea că e o mică vietate, care aleargă înaintea ei şi o chiamă. Avea sărituri de veveriţă. „O veveriţă albă".

La cotituri, muchea skiului zgîria zăpada îngheţată, ca un vîrf de briceag. Era un zgomot ascuţit, ca un ţipăt scurt. „Ar trebui să mă opresc. Ar trebui să ştiu unde merg". Nu ştia unde merge; ştia numai că nu vrea să se întoarcă. In urma ei, simţea încă acea oribilă lampă de carbit, legănîndu-se şi aşteptînd o „oră 11", care nu va veni niciodată.

Se opri şi încercă să-şi adune gîndurile. Trebuia să fie, pe versantul celălalt al muntelui, un drum care să coboare spre Timiş. „La ora asta, Nora? Eşti nebună?".

Işi amintea parcă să fi văzut undeva pe o hartă sau pe o tablă indicatoare, un drum marcat cu romburi galbene şi albastre. Intoarse lanterna spre bradul lîngă care se afla şi îl lumină de jos în sus. Nici un semn, nici unul... „Poate că dorm" îşi zise Nora. „Poate că semnul ăsta pe care-l caut, îl caut în vis". Simţea totuşi, sub degetele ei îngheţate, scoarţa aspră a copacului. Avea impresia că e la marginea unui vis, din care se zbătea să iasă.

Pe urmă se pomeni din nou alunecînd pe skiuri şi nu-şi dădea seama dacă alunecarea aceasta o întoarce în somn sau o readuce la trezie. Pata albă de lumină alerga înaintea ei mai repede decît înainte, mereu mai repede. Skiurile pierduseră brusc din greutate şi pluteau fără zgomot fără obstacol. „Ar trebui să frînez" gîndea Nora, dar genunchii n'o ascultau. Era pe o pantă deschisă care cobora spre cîteva umbre de brazi, abea desluşite în întuneric. „Dacă nu opresc sunt pierdută" îşi spunea Nora, dar i se părea că e vocea unei alte Nore, rămasă în afară de vis şi privind de-acolo, prin fereastră, lucruri pe care nu le înţelegea. Incercă să se smucească spre dreapta cu o mişcare de răsucire, care rămase însă fără răspuns: umerii, genunchii erau ca nişte clape fără sunet. Skiurile, cu boturile apropiate, alergau după pata albă de lumină, într'o viteză care le ridica uşor deasupra zăpezii. Nora închise ochii şi se aruncă înainte cu braţele deschise, cu capul în zăpadă. Avea impresia că în ultimul moment, cineva o împinsese din spate. Se rostogoli de cîteva ori la vale, cu skiurile împiedecate unul de altul. Zăpada o zgîria pe frunte, pe mâini. Un gust cald de sînge îi umezea buzele.

Acum avea într'adevăr impresia că se trezeşte din somn. Din somn sau din leşin. Se văzu trîntită pe stradă, lîngă trotoar, în mijlocul unui grup de trecători curioşi. Auzea vocile lor şi simţea o privire de bărbat fixată asupra ei, privire pe care o cunoştea. Aşa dar totul, totul fusese un vis... Aşa dar ne reîntoarcem la acest acci-

dent de tramvai, care nu se mai termină... Așa dar încă n'am reușit să mă ridice de aici și să plec...

Se ridică în coate și privi atentă în jur. Imaginile care un moment se amestecaseră confuze, ca un vis într'alt vis, se topeau în întuneric. Nu se auzea de nicăieri nici un glas, nici un foșnet. Nora căută lanterna pierdută în cădere, dar nu o găsi.

„Dacă aș avea o lumină, m'aș întoarce la cabană".

Ii era cu neputință să-și dea seama unde se află. Era o poiană deschisă larg, ca o potcoavă. „Eu am venit de sus" își spuse, încercînd să-și amintească drumul. Ar fi trebuit să se tîrască pînă la marginea de sus a poienei, din brad în brad, și de acolo să strige. Poate că nu era prea departe, poate o vor auzi... Mai ales își dădea seama că nu trebue să rămînă pe loc. Un fel de toropeală dulce o trăgea spre zăpadă, spre somn, și știa că somnul acesta înșeală.

Amîndouă skiurile îi rămăseseră fixate de bocanci, dar bastoanele le pierduse în cădere. Se ridică, agățîndu-se cu mîinile de un brad. Abia atunci băgă de seamă că era exact la liziera pădurii. O secundă mai tîrziu. Și totuși, și totuși poate că ar fi fost o moarte bună, cu tîmpla strivită de un copac. Mai bună decît această noapte fără sfîrșit care se deschidea înaintea ei și pentru care nu mai avea destule puteri ca s'o străbată.

„Să ținem ochii deschiși, Nora, și să mergem. Cît vom putea. Pînă unde vom putea".

Nu-și simțea decît rana dela tîmplă sîngerînd. Era singura senzație care mai stăruia în somnul greu cu care se lupta. „Și totuși merg, știu bine că merg, îmi dau seama că merg". Se lovea uneori cu genunchii, cu mîinile de copaci, dar erau lovituri care nu dureau, care nu lăsau urme. Nu-și mai simțea skiurile în picioare. „Poate că le-am scos" — dar nu ținea minte cînd.

I se păru că aude de undeva un lătrat de cîine. Avu puterea să zîmbească. „Nu te amăgi, Nora. Nu crede, Nora".

Erau totuși lumini printre brazi. „Să fi ajuns la cabană?". Nu o recunoștea. Era o casă mică, numai cu două ferestre luminate. Un cîine ciobănesc, mare cît un urs, lătra spre ea, din prag.

„De ce nu sare la mine? Toate astea nu pot fi adevărate. Ar trebui să sară la mine".

Cineva ieșise afară din casă, bătu cîinile pe ceafă și luîndu-l de urechi, potolit, veni spre Nora. Ținea în mîini un felinar pe care îl ridică spre fruntea ei și o privi cîtăva vreme. Era o lumină care o orbea. Pe urmă, coborî felinarul și se întoarse în casă fără nici un cuvînt, fără nici o întrebare.

„Toate astea nu pot fi adevărate" spunea Nora. Era mereu același vis absurd, care nu se mai termina.

Se auzeau voci dinăuntru și pe urmă o tăcere mai mare.

Ușa se deschise din nou și, din prag, omul cu felinarul îi făcu semn să intre.

* * *

Nora rămase cîteva clipe în prag, ezitînd să intre. Era lumină, era cald. Iși duse mîna la gît, ca să-și ia fularul de lînă și nu-l găsi. „L-am pierdut probabil pe drum".

Lîngă fereastră era o masă și o lampă cu glob alb. Cineva ședea acolo într'un fotoliu și o privea, iar în picioare, puțin în umbră, era omul cu felinarul. „Ar trebui să-l stingă" gîndi Nora, uitîndu-se spre acea lumină, care încă ardea. Pe masă era un cuțit, o carte cu scoarțe galbene și un ceas care arăta o oră imposibilă: 9 și 20. Se uită cu atenție la fiecare obiect în parte.

„Ceasul ăsta stă", spuse ea și îl arătă cu degetul, fără să știe cui.

Pe urmă se prăbuși, dîndu-și seama că se prăbușește și mai avînd timpul să-și spună: „Ar trebui să nu cad, ar trebui să nu plîng". Plîngea în hohote, cu capul în mîini, cu lacrimi fierbinți, pe care le simțea arzînd pe obrajii înghețați, pe degetele înțepenite.

Auzea pași apropiindu-se, voci care se opreau deasupra ei. Cineva o mîngîia pe părul plin de zăpadă.

Un glas tînăr șoptea cuvinte puțin cîntate, ca într'un vers.

Wanderer tritt still herein
Schmerz versteinerte die Schwelle

Se opri un moment din plîns ca să audă mai bine și să înțeleagă, dar lacrimile, o clipă ținute în loc, izbucniră iar, ca într'o nouă cădere.

Două brațe puternice o ridicau de jos, cineva trăgea un fotoliu spre cămin.

Ca prin ceață, întrezărea în gura căminului butuci mari de jar, arzînd fără zgomot. Mîini atente, sigure, îi scoteau tunica udă de zăpadă și îi puneau pe umeri o haină groasă de catifea — poate o haină de vînătoare — care mirosea slab a foi de tutun.

Nora deschise ochii. Avea la picioarele ei un băiat tînăr, care o privea probabil de mai multă vreme, în tăcere.

— Sie haben warscheinlich dem Weg verloren. Wohin gingen Sie den? von wo kommen Sie den?

Nora nu răspunse nimic. Băiatul avea ochi albaștri deschiși, o frunte înaltă tristă, luminată de văpaia focului din cămin și un zîmbet puțin ironic. „E un copil" gîndi ea și întoarse capul să găsească pe altcineva în acea casă streină pe cineva căruia să-i poată cere iertare pentru cele întîmplate. Dar nu mai era nimeni, nici măcar omul cu felinarul.

— Nu trebue să vă fie frică. Sunteți aici la adăpost. Aveți nevoe de odihnă. Dacă vreți, puteți dormi.

Vorbea de astă dată romînește, cu accent săsesc, dar fără apăsare, cu un fel de întîrziere, care desfăcea silabele una cîte una.

Se ridicase în picioare. Acum cînd nu mai era în bătaia flacărilor, fruntea îi era palidă, dar ochii mereu vioi, în albastrul lor copilăros.

Nora își aminti că văzuse din prag un ceas, dar nu mai ținea minte unde și îl căută cu privirea.

— Cît să fie oare ceasul?

— Nouă jumătate.

Ea repetă cuvintele, fără să le înțeleagă. „Nouă jumătate... Ce fel de nouă jumătate?"... Avea în privire o neliniște care aștepta răspuns, care cerea ajutor.

El se înclină din nou spre ea și o privi drept în ochi, vorbindu-i rar și scuturînd-o ușor de umeri, ca și cum ar fi vrut s'o trezească din somn.

— E nouă jumătate seara. Mă auzi? Este Joi, 20 Decemvrie 1934 e seară și e ora nouă jumătate.

Nora își duse mîinile la tîmple, ca să-și adune gîndurile.

— E de necrezut. Aveam impresia că am rătăcit ore întregi. Mi se părea că trebue să fie foarte tîrziu, că noaptea e pe sfîrșite...

Se opri pe gînduri... Băiatul din fața ei o asculta mereu. Nora continuă cu oarecare greutate, cu o voce pe care nu și-o recunoștea.

— Veneam dela cabana Turingului. E lume multă acolo. Ieșisem să mă plimb, să respir, să fiu singură. Cînd am vrut să mă întorc, n'am mai găsit drumul. Mi-au alunecat skiurile, am căzut. Aveam cu mine o lanternă care s'a spart sau, poate, s'a pierdut... Pe urmă, nu știu ce a mai fost. Am mers, am mers...

Rămase cîtva timp tăcută și pe urmă întrebă cu oarecare neliniște.

— E departe?

— Ce?

— Cabana Turingului.

— Cîteva sute de metri.

— Ar putea cineva să mă însoțească pînă acolo, sau să-mi arate drumul?

— Se înțelege că da, dar nu credeți că e mai bine să rămîneți aici? Cel puțin pînă mîine dimineață?

Nora citi în privirea lui anumită îngrijorare, puțină compasiune, deși un zîmbet ușor de ironie perzista încă. „In ce hal trebue să fiu, Doamne!".

— Nu vreau să vă sperii, dar cred că aveți nevoe de odihnă. Este sus o cameră liberă. Am spus să se facă foc.

Nora își trecu încet mîna dreaptă pe frunte, pe obraji.

— Aveți o oglindă?

— Am spus că nu vreau să vă sperii și v'am speriat. Nu e nimic grav. O zgîrietură pe tîmpla dreaptă și alta aici, pe frunte. A curs puțin sînge. Să căutăm vată și alcool.

— Am eu în ruksacul meu. Dar e sus la Turing.

— Trimitem pe cineva să-l aducă.

Nora rămase un moment la îndoială, gata să primească, dar pe urmă refuză scurt.

— Nu, nu pot să rămîn.

— De ce?

— Pentrucă nu sunt singură. Am plecat fără să spun că plec. Trebue să mă întorc. Poate a băgat de seamă că lipsesc, poate mă caută...

— Soțul dumneavoastră?

Nora se uită la el, surprinsă de acel cuvînt, pe care nu-l gîndise nici odată și care acum îi făcea imposibil orice răspuns. „Pot eu să-i spun copilului ăstuia, pot eu să-i spun...".

El nu o lăsă să-și termine gîndurile.

— Vă cer iertare pentru întrebarea mea stupidă. Dar oricine ar fi, să vie aici.

Avea o neașteptată siguranță de gest. Trecuse peste acel moment penibil, cu o discreție de om bătrîn. Numai o ușoară roșeață pe fruntea pînă atunci palidă, îl trăda pe adolescent. „In ce clasă o fi?" se întrebă Nora. Purta un pulover roșu cu mîneci lungi și la gît o eșarfă de lînă, tot roșie, dar de un roșu închis, aproape negru. Părul blond, tăiat pe tîmple scurt, nemțește, îi cădea în față pe frunte. „Trebue să-i stea bine în uniforma lui de liceu".

Pe o ușă laterală, intră în momentul acela omul cu felinarul. Nora îl recunoscu după statura lui înaltă de uriaș. Aducea pe brațe cîțiva butuci pentru foc. Era îmbrăcat cu un surtuc vînătoresc, închis pînă sus, ca o haină neagră de postav. In picioare avea cizme înalte, iar pe umeri o curioasă pelerină de stofă cenușie, largă, cu o glugă lăsată pe spate.

Băiatul blond îi vorbea într'o limbă, pe care Nora n'o înțelegea. Vocalele erau greoaie, lungi și surde. Poate olandeză, poate un dialect flamand... El rîse de aceste presupuneri.

— O! nein! Es ist nur säcksisch. Wir biede sprechen immer säkhsisch.

Dar omul cu felinarul înțelegea romînește, ba și vorbea cu oarecare greutate, destul de limpede însă. Nora îi explică unde va găsi ruksacul ei și ce trebue să spună domnului care doarme la Turing-Club, în dormitorul comun, pe patul numărul 15.

„Ar trebui să-i scriu cîteva cuvinte, se gîndea ea. Poate că nu va voi să vină".

Dar omul cu pelerina cenușie își ridicase gluga și plecase. Se auzeau încă cizmele lui afară.

* * *

— Mă numesc Gunther Grodeck spuse băiatul cel blond, cînd rămaseră singuri. Am 21 de ani. Sau, ca să spun drept, nu-i am încă.

Tăcu un moment, cu o neașteptată întunecare și șopti: „Din nefericire, încă nu''.

Pe urmă se scutură din această tristețe și adăugă scurt, cu îndîrjire, ca și cum ar fi amenințat pe cineva: „Dar îi voi avea!''.

Nora zîmbi.

— Cînd?

— In Martie. La sfîrșitul lui Martie.

O paloare străvezie trecea peste figura lui, fără să-i acopere însă ochii, rămași clari.

— Trebue să vă fie foame, spuse el cu vădită voință de a schimba vorba. Vă rog să mă iertați că nu v'am întrebat pînă acum. Mă duc să văd ce se poate găsi.

Ar fi vrut să-l oprească („nu, nu mi-e foame, mi-a fost, mi-a trecut...'') dar el ieșise din cameră, lăsînd-o singură.

Era o odaie mare, cu pereții luminoși, albi și cu grinzi negre, fumurii. Pe un perete era o scoarță roșie și două carabine vechi. Fotoliile și un divan erau făcute dintr'o cretonă înflorată, de culori deschise și tot din aceeași cretonă erau și perdelele la ferestre. Căminul era țărănesc, cu vatra deschisă larg, parcă ar fi fost o ușă de intrare spre altă încăpere. Intreaga odaie semăna în același timp cu o cabană de vînătoare și cu un hol.

Pe o etajeră erau cîteva cărți nemțești și un portret de femeie desenat în creion. Desenul era fin, estompat, parcă puțin șters de vreme.

Gunther, revenind în cameră, o găsi pe Nora în fața acelui portret.

— E mama, zise el.

— Locuește aici?

Băiatul tăcu o clipă. Pe urmă, ca întors din depărtate gînduri, spuse:

— Aici locuesc numai eu cu Hagen.

— Hagen? întrebă Nora neștiind despre cine e vorba.

— Hagen e omul care v'a deschis. Omul cu pelerina neagră. Trebue să-l cunoașteți din nume. Nu vă amintiți? Din Niebelungi? din Götterdämerung? Intunecatul Hagen!

— E numele lui?

— E numele pe care i l-am dat eu. Cred că i se potrivește. Vă rog să nu-i spuneți altfel. Aici pe munte, toată lumea știe că-l chiamă așa.

— Aici pe munte..., repetă Nora gînditoare. La drept vorbind, nici nu știu bine, unde mă aflu. Știam că există pe tot muntele numai două cabane. Despre casa asta nu mi-a vorbit nimeni.

— Pentru că n'o știe aproape nimeni. Am clădit-o astă toamnă. Cînd a căzut prima zăpadă, în Noemvrie, nici nu eram gata. Nici acuma nu suntem cu totul gata. Seara, pe întuneric, nu se prea bagă de seamă, dar mîine dimineață o să vedeți că lipsesc multe lucruri. Poate o vom termina, la primăvară, dacă va mai fi nevoe de ea. Da, poate...

Din nou era în expresia lui ceva îndîrjit, ca o amenințare adresată cuiva nevăzut. Pe urmă, zîmbetul lui ironic aduse puțină pace pe acea figură de copil îngîndurat.

— Trebue să știți că aici nu intră nimeni. Vreau să spun că nu primim pe nimeni. Faffner nu ne-ar lăsa.

— Faffner?

— Faffner e cîinele meu. L-ați văzut poate adineauri, afară. E un cîine mare, ciobănesc. Mă întreb de ce nu v'a atacat.

— Vă pare rău?

— Nu. Am încredere în el. In familia noastră, în familia Grodeck, Faffner și cu mine avem aceleași antipatii. Faffner urăște oamenii pe care îi urăsc.

Avea sub paloarea lui de copil, mînii scurte, intense, care nu durau decît o secundă și se stingeau apoi într'o mare tristețe.

— Trec zile întregi, zise Gunther, în care nu auzim nici o voce streină, nu vedem nici un om strein.

— Totuși ziceai că nu sunteți departe de cabana Turingului.

— Nu departe, dar bine ascunși. Cunoașteți Dreimäderlwiese?

— Poiana Trei fetițe?

— Dacă vreți... Eu îi spun pe numele ei săsesc. Așa m'am obișnuit. Ei bine, cabana mea e ceva mai sus, spre nord, nord-west.

— Nu se poate! exclamă Nora.

— De ce nu se poate?

— Pentru că nu mai înțeleg nimic... Mă credeam cu totul în cealaltă parte a muntelui, pe celălalt versant. Cînd am plecat, știu bine că am luat-o spre vîrf, cu gîndul să caut drumul care coboară la Timiș. Nu înțeleg cum am ajuns aici.

— Rătăcind.

Nora repetă cuvîntul după el.

— Da... Rătăcind...

Gunther luă un creion și un bloc de hîrtie și se apropie de Nora.

— Mi se pare că tot nu sunteți lămurită. Iată! Să zicem că aici e cabana S. K. V., aici cabana T. C. R., aici Dreimäderlwiese...

Creionul lui trăgea linii subțiri pe hîrtie. Nora urmărea cu atenție mica hartă improvizată.

— Ei bine, dacă unim cu cîte o linie dreaptă cele trei puncte, avem un triunghiu și cam în mijlocul acestui triunghiu, iată aici, este cabana noastră.

Afară, sub ferestre, cîinele mîrîia.

— Se întoarce Hagen, zise Gunther.

— Singur? întrebă Nora cu o teamă pe care nu o putea ascunde.

— Nu. Dacă ar fi singur, Faffner nu s'ar fi trezit din somn. Mai este cineva.

Ascultară amîndoi în tăcere, pașii care se apropiau. Gunther era rezemat de cămin, cu brațele deschise. Se uita spre ușă și spuse, cu un glas șoptit, pe care Nora își aminti al mai fi auzit în acea seară:

Mancher auf der Wanderschaft
Kommt ans Tor auf dunklen Pfaden...

* * *

Auf dunklen Pfaden... Pe întunecate cărări...

Intr'adevăr, gîndea Nora privindu-l pe Paul care intrase, într'adevăr nimeni nu vine dintr'o mai adîncă noapte, pe mai întunecate cărări decît omul ăsta.

Merse spre el, ca să-l întîmpine.

— Dacă ai ști cîte s'au întîmplat.

I se părea că nu l-a văzut de mult, că-l regăsește după o lungă despărțire și ar fi vrut să poate face pentru el ceva — un gest de tandreță, unul de recunoaștere, un semn de înțelegere — dar tăcerea lui o descuraja.

Il luă de braț, ca să-l prezinte lui Gunther; băiatul însă ieșise fără să spună vreun cuvînt și îi lăsase singuri.

— Vino aici, lîngă foc, Paul.

Il sili să șează în fotoliu.

— Ce obosit ești! Trebue să mă urăști. Te port de atîtea ceasuri prin pădure, prin zăpadă. De cîte ore umblăm? Mi se pare că sunt zile și nopți de cînd am plecat? Spune mă urăști, nu-i așa?

El rămăsese cu ochii ațintiți asupra flacărilor din cămin.

— Nu, Nora. Aș vrea să țină mereu. Aș vrea să nu mă întorc niciodată.

Intinse mîna dreaptă spre flacăra din cămin, ca și cum ar fi vrut s'o prindă între degetele lui deschise.

— Mă tem de un singur lucru: că nu e adevărat... că n'am plecat... că totul se petrece în vis... pădurea, muntele, noaptea... că totul nu e decît un vis din care s'ar putea să mă trezesc.

Vorbea în șoapte, ca și cum s'ar fi temut ca propriile lui cuvinte să nu turbure acest vis.

— Uită-te la flacăra asta care arde... Seamănă ea cu o flacăre adevărată? Unde ai mai văzut, decît în vis, o flacăre așa de albastră, așa de ușoară... Uite, trec cu degetele prin ea și nu arde.

Nora, cu o mișcare vie, îl prinse de mînă și îl opri la timp.

— Paul, tu ai febră. Nu știi ce vorbești. Trebue să te culci, să dormi.

El, părea că nici n'o aude și continua să vorbească cu același glas înăbușit.

— Cînd a venit omul acela cu pelerină neagră și m'a bătut pe umăr și mi-a spus să vin cu el, nu l-am întrebat nimic, dar încă odată mi s'a părut că totul se întîmplă în vis.

Iși ridică ochii spre ea.

— Și tu, Nora, nu ești și tu cu mine, în același vis? De unde e rana asta la tîmplă? De unde sîngele ăsta pe frunte? Ești sigură, spune, ești sigură că nu ne înșelăm? Ești sigură că e adevărat?

— Vrei să fie adevărat? îl întrebă ea în șoapte.

— Vreau să dureze. Să nu se termine. Să nu mă întorc.

— Unde?

El făcu un gest vag cu mîna, arătînd ceva dincolo de fereastră, dincolo de noapte...

Erau la masă toți trei, tăcuți. Se auzea numai pasul greu al lui Hagen, care le aduce pîine și vin. Un butuc de jar se prăbuși în cămin cu un zgomot surd. Intoarseră toți trei capetele într'acolo: flacările, un moment înviorate, se liniștean ușoare pe o grămadă arzătoare de cărbuni și cenușă.

De afară, sub fereastră, se auzea o răsuflare grea, ca de urs.

— E Faffner spuse Gunther. Nu poate să doarmă. Simte că se întîmplă ceva neobișnuit.

Era la masă între Nora și Paul. Se uita la unul și la celălalt cu o privire gravă, în care ochii lui albaștri își pierdeau zîmbetul.

— Mi-ar fi greu într'adevăr să vă spun cît de neobișnuită este venirea voastră aici... cît de neobișnuită pentru noi trei, pentru Hagen, pentru Faffner, pentru mine...

Se ridică dela masă, se duse spre fereastră și rămase acolo cîtva timp cu fruntea lipită de geam, uitîndu-se afară, în noapte.

Cu o voce schimbată, spuse ca pentru el, șoptind. Parcă ar fi fost un descîntec.

Wanderer tritt still herein
Schmerz, versteinerte die Schwelle,
Da erglänzt in reiner Helle,
Auf der Tische Brot und Wein.

Se lăsă apoi o tăcere adîncă, după care Nora îl întrebă, tot în șoapte:

— Ce este?

— Un poem. A fost scris mai de mult de un austriac tînăr, mort în războI. Se chiamă „Ein Winterabend...". O seară de iarnă...

Și întorcîndu-se spre ei, îi întrebă:

— Nu vi se pare că seamănă cu seara aceasta?

MIHAIL SEBASTIAN

LECȚII

Tăblițele de-ardezie-s frecate:
Buretele ce-atîrnă mări în sfoară
A șters greșelile: ca'ntîia oară
Pe ele-s linii roșii, ferecate.

Vom scrie cum se-adună în pătrate
Și cum se scade, pîn' la cifra chioară,
Ca nota cea mai proastă: restul sboară,
Ca regula'n pedepsele lătrate.

Vom sta'n genunchi visînd la alte cele,
In recreații vorbele spurcate
Le-om învăța din ghioale și surcele.

Vom fi elevii triplicei Hecate,
Ca să ne stringem, oale și ulcele,
Absențe negre'n alb închenărate

SURDINĂ ALBĂ

Sunete simple,
fulgi
căzînd se topesc,
vin
alții mai des,
în liniștire,
umed
păienjeniș de văzduh,
sieși plutit,
se deslipesc de colori,
singuri,
nerătăciți
în crîngul
verilor pline,
ca într'un somn de copil
schimbă
nădejdii de stea
tot se ating,
sunetul îl aploșesc
într'un azur
neviitor,
dor nerostite ghicitori,
lumi de mărgean
se'ntregesc afinat
în afunduri
treze
de moartă
mare...

PLOAIE PE GEAM

Mănușe neagră în fereastră scursă,
Rupt nor plesnit de fulgere și tunet,
Cînd mirosul de praf se face sunet,
Din uscăciunea stoarsă cuge mursă.

Pe sticlă noi pun alge transparență,
Cu'n pic rămase rădăcini, ca'n Ursă,
Marino, lungă'n rătăcire cursă.
Dar odisei mai lungi de aparență.

Pervazul gîlgîie atlasul zdrențe,
De rod mărunt, clăbucul, judecată
Spre nunta'n care mirii pot fi nunii.

Dorința'ndoaie șapte diferențe
Din sănătatea-i crud nevindecată —
O, neagră mînă, mînă a minunii!

ŞT. NENIŢESCU

GÎNDURI DESPRE ALDOUS HUXLEY

Un francez bătăios, care nu este luat prea în serios, e drept, de compatrioții săi, dar care are multe sclipiri, a calificat acum vre-o 15 ani sec. XIX-lea, drept stupid. Această afirmație sugerează ideea că sec. XX-lea, este cu totul diferit și probabil în bine față de predecesorul său, bine înțeles din punct de vedere a ceeace este, în sens foarte larg, esențialmente omenesc. Asemenea incidențe pe care afirmația lui Leon Daudet, el însuși un autentic om al sec. XIX-lea, le-ar găsi eventual în noi, trebuiesc respinse hotărît. Secolul XX care în înțelesul ce ne preocupă începe dela 1914, nu este nici cu totul altul, ceeace ar fi o imposibilitate și nici nu e în progres față de omenescul secolului al XIX-lea. Felul însă în care s'au pus și s'au trăit principalele probleme eterne ale vieții după ce în 1918 se terminase, mai exact printr'un armistițiu prelungit decît printr'o pace, primul războiu mondial, au făcut pe mulți supraviețuitori ai secolului al XIX-lea să rămînă cu totul dezorientați, să nu mai recunoască și să arunce chiar anatema asupra lumii, noi în aparență, care năștea. Caracterul agitat, grăbit, sincer pînă la brutalitate, neliniștit, aproape spasmodic, al generației care lua conștiință de sine în epoca haotică și chinuită din prima decadă de după războiu, a făcut ca să se poată spune cu greu cum vede lumea, ce preocupă mai intens pe membrii acestei generații.

Acest proces de luare de conștiință, caracteristic și hotăritor, s'a făcut cu greu, tocmai din cauza trăsăturilor dominante ale vremurilor, care impl'că schimbări bruști, fulgerătoare, în aparență pur capricioase și nemotivate, de atitudini la oameni ca indivizi, transformări zguduitoare și radicale la colectivități.

Membrii generației precedente, care în virtutea unui fel de înaintare la vechime dețin încă în multe state o bună parte din posturile de comandă socială sau oficial spirituală, deși simțeau, pe

lîngă multă neînţelegere şi o animozitate ascunsă faţă de urmaşii şi concurenţii lor imediaţi, s'au simţit obligaţi (din ce pornire oare?) să se ocupe de acest neliniştitor tineret. Intervenţia lor, făcută în genere cu delicateţi de hipopotam, a tins mai mult a asigura menţinerea unei anumite organizări sociale în care cei mai bătrîni aveau drepturile lor, cîştigate prin fel de fel de mijloace din care multe repugnau nouilor veniţi şi anume acelora mai neadaptabili, mai autentici noi. Odată acest scop atins, momentan şi parţial, generaţia tînără a fost lăsată să se descurce singură, cel puţin în planul spiritual, mai puţin periculos imediat. Intre cele două generaţii succesive era o diferenţă de ritm mult prea mare. In ciuda unor încercări anacronice, care au avut reuşita unor nuci în perete, din sînul generaţiei tinere aveau să se recruteze, pe cale de selecţie naturală şi spontană, acei intrepreţi fireşti, artişti de preferinţă faţă de dogmatici, prin care prima generaţie a secolului al XX-lea se va găsi pe sine.

Artiştii nu au avut nevoia să-şi aplece urechea, după formula consacrată şi să asculte ce se zbătea în sufletele tinerilor, ei nu au făcut decît să dea expresie propriei lor nelinişti şi frămîntări, expresie uneori atît de fericită, de potrivită, de autentică, încît a fost primită cu entuziasm şi sancţionată printr'o îmbrăţişare admirativă de către întreaga tinereţe a omenirii civilizate.

Unul din rezultatele tendinţei spre uniformizare, spre un tip standard al omului contimporan care-l face, ce e drept, să piardă mult din pitoresc, din specificul naţional al fiecăruia, este că face posibilă înţelegerea aproape deplină între un intelectual format spre pildă într'o Universitate Japoneză, cu altul format la Oxford, Harward, la Upsalla sau Coymbre, dacă nu chiar la Belgrad sau la Cairo, unde tinerii musulmani, părăsind bătrîna El-Azar, urmează cursurile Universităţii moderne, la fel ca induşii care vin în Anglia să îşi piardă, cu rîvnă, specificul lor, ca şi numeroşii chinezi de care ne loveam pe sălile Sorbonei, pe vremea studenţiei.

Fără această circumstanţă, să-i spunem favorabilă, o traducere oricît de credincioasă şi nimerită ar fi ar cădea in gol, atunci cînd ar fi vorba de mijloace de expresie verbale-raţionale; celelalte, fiind mai vagi, sunt prin esenţă mai general omeneşti. In termeni pedanţi se poate spune că există oarecare identitate de fond aperceptiv în tineretul cultivat al planetei din vremea noastră.

In mediul format de atmosfera supra intelectualizată şi sensibilizată a atîtor creere tinere activate în numeroasele uzine (vai, ce termen!), care sunt multele universităţi de pretutindeni, din cînd în cînd străfulgeră zigzagul albastru al unui mare creator de artă, fulger în care ia formă strălucitoare energia potenţială a întregei aceste atmosfere, deodată violent pusă în lumină.

Unul din aceşti mari creatori de artă şi mai ales în acest sens, este, credem noi, scriitorul englez Aldous Huxley.

* * *

Purtător al unui nume mai de mult ilustru în istoria gîndirii, un ascendent patern al său fiind o celebritate ştiinţifică, Aldous Huxley are o ereditate care-l pune într'o situaţie privilegiată.

Oricît ar vrea cineva, pătruns de prejudecăţi egalitare, să limiteze importanţa ascendenţei bunăoară numai la cai sau la cîini, nu ar putea să nu recunoască rolul pe care aceasta a avut-o în cazul lui Huxley cît şi acela al mediului de înaltă intelectualitate în care a trăit. Tatăl său era profesor de filologie la universitatea din St. Jack şi se prea poate ca multe trăsături redate răutăcios ale unui filolog, care este tocmai tatăl unui personaj ce poate fi o personificare a lui Huxley, să-i fie inspirate de maniile tatălui său. Pietatea nu este partea tare a autorului nostru. Mama sa ieşea de asemenea dintr'o familie de intelectuali rafinaţi. Se poate uşor bănui că în acest mediu, de foarte tînăr, Huxley era să fie cu totul familiarizat cu cele mai subtile probleme ale ştiinţei moderne. Cum însă temperamentul său nu-l va împinge spre ştiinţa pură, va face un fel de ştiinţă îmbinată cu literatură, ad'că va presăra în opera sa, de pe acum destul de amplă, mici dizertaţii, aluzii, sau mai ales glume cu caracter ştiinţific pe care gustul său de diletant, dotat cu humor foarte accentuat, îl va face să le aleagă cu o notă de grotesc, de curiozitate, ce le face aproape întotdeauna interesante pentu lectorul destul de măgulit că pe neaşteptate face ştiinţă. Mai ales biologia, dar şi fiziologia, fizica, etimologia, etnografia, medicina, etc., furnizează materiale variate acestui eclectism diletant, dar uneori destul de pendant şi chiar inutil. Spre pildă într'un loc în cunoscutul „Contrapunct", ni se descriu micile oase ale urechei, pe care le cunoaştem cu toţii din gimnaziu.

Cu toate acestea, apelul continuu la mai toate disciplinele ştiinţei numită *exactă* (una din marile slăbiciuni sau tării ale lumii contimporane, moştenită şi cultivată, cu toate revoltele, dela sec. XIX-lea), are de scop a creia cadrul, a integra în cosmosul pe care îl are continuu în vedere, problemele de etică, de psihologie şi de estetică pe care, în relief pe acest fond vast, dar consistent, real, tangibil, ştiinţific, le pune Huxley cu ajutorul eroilor săi. Această unitate a lumii, variată, multiplă în aspectele ei, l-a interesat şi l-a atras pe Huxley. El laudă materialismul astfel înţeles care l-a împins din laborator şi bibliotecă în mari călătorii, în jurul lumii chiar, pe care caută să ne o facă palpabilă, cu tot farmecul său reeşind dintr'această complexitate aproape infinită, ameţitoare în care bun, rău, urît, frumos, sublim, desgustător, etc., etc. se amestecă, se întretaie spre a face viaţa noastră de animale dotate cu conştiinţă în

sens psihologic şi filozofic atît de agitată, uneori atît de înspăimîntătoare, dar şi de atrăgătoare.

Acest aspect al operei lui Huxley, cu referirile continui la datele ştiinţei, a cărei terminologie specială nu se sfieşte a o întrebuinţa în paginile cărţilor sale, explică în bună parte, cred eu, succesul ce-l are în sinul generaţiei contimporane. Această generaţie are cultul adevărului într'un grad foarte înalt; metoda ştiinţifică, terminologia ei, semn vizibil şi exterior al unei mentalităţi corespunzătoare, este în ochii ei o garanţie de autenticitate, de veracitate pentru întreaga operă. Am auzit pe mulţi oameni de cultură ştiinţifică exprimînd oarecare dispreţ pentru literatură, pe motivul că nu corespunde cu nimic. Această reflecţie aminteşte pe aceia, cunoscută, a inginerului care eşind dela audiţia unei simfonii de Beethoven întreba: bine, dar ce demonstrează aceasta? Evident că această audiţie nu demonstra nimic, permitea doar inginerului să-şi arate imbecilitatea, dacă povestea o fi adevărată.

Dealtfel numeroşi oameni contimporani, cu cultură ştiinţifică mai mult sau mai puţin serioasă, sunt departe de a fi consecvenţi cu ei înşuşi şi cu dispreţul pe care îl arată faţă de operele de imaginaţie, şi populează în mare număr sălile de cinematograf, unde suportă cu multă răbdare şi chiar plăcere debitarea unor opere produse de o imaginaţie de un nivel, în genere, cel puţin tot atît de scăzut ca al acelora care produc foiletoanele de duzină.

Sentimentul estetic există tot atît de puternic la oameni ca şi altă dată. Calitatea şi gradul de rafinament, de exigenţă şi natura acestei exigenţe sunt schimbate. Una din aceste exigenţe ale mediei lectorilor contimporani este tocmai un grad oarecare de veracitate ştiinţifică pe care, la Huxley, ei l-au găsit. Bineînţeles că acesta nu a avut de gînd niciodată să facă un fel de operă de popularizare ştiinţifică şi că adevăratele sale preocupări, pe care vom încerca să le redăm mai la vale, sunt de alt ordin. Totuşi această „captatio benevolentiae" de care am pomenit, voită sau nu, a fost departe de a fi inutilă.

Se înţelege uşor că acea monotonie şi artificialitate de care nu pot scăpa complet cei mai buni scriitori de literatură psihologică, cu viziunea lor prea unilaterală, lipseşte cu totul din această operă atît de reală şi de variată. Suntem departe, de pildă, de Proust, de Gide, Zweig, de Giraudoux şi chiar de Cocteau (atît de tînăr dealtfel) dar mai ales de literatura atît de subtilă, de delicată şi de fină, mult prea fină, nevertebrată, şi flască a numeroaselor domnişoare bătrîne englezoaice, voiajoare şi scriitoare.

Unii din cei care au scris pînă acum despre Huxley au spus că este influenţat de Proust, care i-a făcut şi marea onoare de a-l numi în opera sa. In general ni se pare că e un joc scolastic şi de critică

literară anostă a căuta influenţe. Huxley, lector prodigios, ca mulţi intelectuali contimporani, la care lectura e un fel de viţiu, trebuind să parcurgă zilnic cu privirea mai mulţi m. p. de hîrtie tipărită, e un excelent cunoscător al literaturii franceze contimporane, şi face dese aluzii la ea, dar de aici a spune că există în opera sa o influenţă puternică şi vizibilă a lui Proust e o mare distanţă. Cu tot atît temei s'ar putea găsi o influenţă puternică a autorilor pe care i-am pomenit mai sus ca maeştrii ai literaturii de analiză psihologică.

Incă dela primele sale nuvele, Huxley ajunge la realizări remarcabile în domeniul acesta, care singure ar fi fost suficiente să-i asigure un loc de prim ordin printre scriitorii contimporani. De exemplu în nuvela: „Two or Three Graces" sunt admirabile notări psihologice asupra personalităţii, dotată de mimetism, pe care o au majoritatea femeilor faţă de bărbatul care le domină.

Dealtfel în opera sa se găsesc realizate multe personagii feminine, care redau în multe nuanţe, psihologia femeii contimporane. Moira Tharwin, aparenta frigidă care sub soarele Italiei devine o pasionată, Mary Amberley, profitoarea cinică şi liniştită, fără remuşcări, cum poate că era lumea înainte de 1914 cînd fusese ea tînără, Lucy Tantamount, ediţie postbelică a aceluiaşi tip, Helen Ledwige, pasionată dar cu fond sincer de cinste şi de elan spre devotament, tovarăşă bună întru frămîntări a eroilor masculini de care ne vom ocupa mai la vale, Marjorie Carling, femee indulgentă profund cinstită şi corectă dar fără farmec, Mrs. Viwech, epicuriană ce merge spre neurastenie, etc., etc.

După cît se pare, urîţenia lui Huxley, care cu ochelarii săi şi părul sbîrlit reaminteşte pe a lui Giovani Papini, ceeace nu-i puţin lucru, nu l-a împiedicat să aibă multă experienţă în acest domeniu.

Pentru talentul său, încercările de analiză psihologică feminină au fost un joc lesnicios şi o preparaţie pentru analizele mult mai anevoioase a complexelor suflete ale bărbaţilor de pe vremea noastră, cum mai tîrziu vor rămîne o recreere în munca grea pe care o cere realizarea operei sale.

Această evoluţie dela simplu la complex se poate uşor urmări şi în cronologia operelor, a genurilor literare atacate şi a tehnicei sale. Debutînd foarte tînăr, cam în epoca războiului, cu poeme distingîndu-se în special prin originalitate şi ingeniozitate, trece la nuvele dela început foarte reuşite şi în fine scrie un roman prin 1922, Crome Yellow (Galben de Crome) spiritual graţios, dar destul de anodin, amintind pe Henry de Regnier sau pe Anatole France. Operele în proză se succed însă, dovedind o muncă de pătrundere psihologică din ce în ce mai acerbă şi o intuiţie mai ascuţită, romanele capătă o amploare crescîndă în profunzime, în varietatea personajelor şi a preocupărilor de tot felul ce se văd a exista la Huxley. El părăseşte tehnica obişnuită discursivă, cronologică în romanele sale. Acţiuni multiple şi personagii variate sunt urmărite concomitent şi chiar oarecum haotic pentru a reda un fel de simfonie

a vieței. Intr'unul din ultimele sale romane, în dorința de a reda cît mai exact fluxul capricios al vieții sufletești, succesiunea cronologică este cu totul părăsită și se fac salturi neașteptate în timp, redîndu-se episoade din toate epocile vieții personajelor așa cum memoria le-ar readuce în conștiința cuiva.

Un om dotat cu o cultură științifică serioasă va fi și un bun observator și nu va fugi deloc de realități. In special în ultimele producții ale lui Huxley această caracteristică se precizează. Astfel în marele roman „Eyeless in Gaza'' tradus în franțuzește sub titlul, care este o ironie „La Paix de Profondeurs'' se pot găsi confidențele unui homosexual precum și o scenă de răfuială de socoteli a aceluiași cu o curtezană masculină. Deasemenea anumite plăceri anormale specifice adolescenței masculine sunt evocate. Nici urmă însă de trivialitate, care nu se găsește nici în această, atît de justă, descriere a unei femei în dragoste: „Ea își sucea și-și răsucea cu agitație capul pe pernă ca și cînd ar fi căutat, dar totdeauna în zadar, o ușurare cît de mică, un răgaz chiar numai de o clipă, a suferinței sale intolerabile. Cîte odată, cu gestul cuiva care imploră cu disperare ca o cupă să-i fie luată „ea își împreuna mîinile și ridicîndu-le pînă la gură mușca încheeturile degetelor sau apăsa un pumn între fălcile căscate, ca pentru a-și înăbuși hohotele. Strîmbat, obrazul său era masca unei dureri groaznice. Era masca uneia din sfintele femei pe care Wan der Weiden le-a reprezentat la piciorul crucii. Pe urmă, dela o clipă la alta, se produse o acalmie. Victima încetă de a-și rostogoli pe pernă capul torturat. Mîinile rugătoare recăzură inerte. Expresia de durere la paroxism făcu loc unei seninătăți supraomenești și fericită. Gura redeveni serioasă ca a unei sfinte''. Cu toată precizia imaginei, cîtă diferență între acest realism și vulgarele evocări în care s'ar fi complăcut un realist din școala numită naturalistă! Huxley privește cu ochiul lucid al savantului și evocă cu imaginile estetului.

In rîndurile de mai sus de vre-o două ori, în mod firesc, cuvîntul diletant mi-a venit sub pană și este normal să fie așa. Am văzut că Huxley face știință în literatură: Diletantism. Intr'un sens mai larg și fără nuanța pejorativă care se leagă de acest termen orice artist este un diletant în viață. Atitudinea dezinteresată contemplativă are în sine ceva inadaptat, nepractic. Unui om de mare cultură informat în toate domeniile și care are un spirit critic foarte desvoltat, dacă se mai adaogă și circumstanța că este născut în clasa marei burghezii, la adăpost de tirania necesităților economice, cred că, în mod natural, contribuind și oarecare inclinație a temperamentului său, nespecializarea îi va permite să fie la o parte de orice încadrare socială prea strîmtă. Această situație, la prima vedere privilegiată și invidiată de atîția robi ai determinismului social, poate duce însă la o indepărtare, la o lipsă de simpătie, de împărtășire cu durerile și bucuriile omenirii. Individul aflat într'o asemenea situație privilegiată se simte astfel izolat, un

fel de paria sui generis și are remușcări... sau ar vrea să aibă remușcări.

Iată-l, spre pildă, pe Antony Beavis, personagiu din „Eyeless in Gaza'' despre care bănuesc că are multe analogii psihologice cu Huxley, ca și romancierul Filip Quarles din „Contra punct''. Este un sociolog, fost student strălucit la Oxford, unde, natură timidă dar avid de știință, regreta că nu are mai multe perechi de ochi spre a citi toate cărțile, chiar concomitent, ca un fel de Ianus, claie peste grămadă „Candide'' cu „Imitațiunea'', „Problema stilului'' de Gourmond cu operele Sfîntului Ioan în spaniolă, scrisorile lui Byron, romanele lui Dostoevschi, etc. și care de vre-o două decenii lucrează la un tratat din care ni se oferă chiar, ca model cap. 11 despre individ și concepțiile sale despre personalitate, în care se vorbește de personalități la modă; „Incîntătoare personalitate de interior dela Proust'', „Casa Nietzsche și Kipling: personalitate de sport'', „personalitate de noapte: Creațiune Lawrence'' etc. Intre timp însă, după ce a scăpat de războiu, face multe călătorii, se culcă cu femei frumoase și interesante, frecventează cercuri, unde oameni bogați, cultivați și de spirit discută artă, politică, etc. emițînd interesante paradoxuri. Intr'un cuvînt trăiește bine, este un juisor și fuge cu multă grije de orice perspective de complicații, de drame, de sentimente prea puternice ca să nu intre „Dumnezeu știe în ce mlaștini de emoții''. Totuși e nemulțumit, din ce în ce mai nemulțumit; își spune că „indiferența e o formă a lenii'' și „lenea e unul din simptomele lipsei de dragoste''. „Problema: cum să faci ca să iubești? Nu este ușor a da un răspuns''.

Personagiul este descris și din altă perspectivă, anume de către un medic care îi transpune psihologia în notații fiziologice și patologice: tenul galben, constipație, exemă, mătreață, circei, dureri de cap, lumbago = ironie, scepticism, negativism. E adevărat că fostul „fellow'' dela Oxford trecuse de 40 de ani...

Nemulțumirea de sine devine din ce în ce mai obsedantă pentru Anthony Beavis, care între altele, din ambiție prostească, făcuse pe cel mai bun prieten al său să se sinucidă, seducîndu-i logodnica și care acum e chinuit de problema: „Să găsim un mijloc de a fi mai presus de cărți, mai presus de carnea parfumată și elastică a femeilor, sau decît frica și lenea, mai presus decît viziunea dureroasă, dar în ascuns măgulitoare, a lumii ca o menajerie și un azil de nebuni''...

Conflictul, astfel devenit acut, sfîrșește prin a-l face să regrete amar că a respins dragostea ce i se oferea cu tot elanul de o femeie, care după ce îi fusese amantă îl părăsește exasperată de atîta egoism și prin a-l scoate pe sociologul nostru din turnul de fildeș și a-l împinge spre acțiunea socială.

Cartea se sfîrșește arătîndu-ne pe Anthony Beavis, care și-a găsit echilibrul sufletesc reintegrîndu-se în omenire, plecînd să ia cuvîntul la o întrunire pacifistă, cu toate că primise o scrisoare

de amenințare în care se spunea că îi este în pericol viața, scumpa lui viață, pe care altă dată o apăra cu atîta grije de cele mai mici turburări.

In acest proces sufletesc, urmărit atent, se evidențiază și se rezolvă într'un fel, drama interioară a multor personagii din opera lui Huxley, aleși din mediul marei burghezii engleze bogate, rafinate și amatoare de cultură și artă, dar mai ales de trai bun cu whisky, cu dans, dragoste, voiaje, etc. Frica de ridicol atunci cînd e vorba de luat viața în serios și nesfîrșitele ezitări ale multora din aceste personagii, rentieri, aristocrați, snobi, esteți, oameni de știință pură, paraziți, femei de profesie văduve, din aceleași categorii, produse ale multelor răgazuri ce le dă bogăția și care umplu numeroase pagini din „Galben de Crome“, „Marina din Vezza“, „Cercul vițios“ și celelalte opere ale lui Huxley îmi provoacă o reminiscență istorică. Henry Houssaye scrie într'unul din volumele sale de istorie napoleoniană, că atunci cînd aliații asediau Parisul în 1814,tinerii Dandy ai epocii se adunară într'o dimineață la Tortony și discutară dacă nu este ridicol să meargă să se bată pe zidurile orașului. După ample discuții se deciseră să se ducă și se pare că luptară chiar cu bravură. Parisul căzu în aceeași seară. Despre rezultatul acțiunei sociale a lui Beavis nu știm nimic și nici nu prea ne interesăm, procesul sufletesc de evoluție dela diletantism la credință fiind ceeace ne-a reținut și pe care poate l-am simțit și l-am trăit.

Aceste categorii de oameni din societatea engleză strict contimporană ar putea să pară puțin interesante. Ce ne pasă nouă de psihologia cutărui farniente dela Londra? Și totuși nu este tocmai de neglijat această psihologie, căci în definitiv acești oameni constituesc elita spirituală și socială a celei mai puternice națiuni de pe vremea noastră. Cum nu putea să fie fără interes psihologia elitei din Roma de pe vremea lui August, nu se poate să nu ne intereseze și să nu aibă importanță frămîntările oamenilor celor mai reprezentativi, evident nu din punct de vedere financiar sau strict politic, din capitala Imperiului Britanic de azi.

Dacă ne reamintim și anumite circumstanțe ale culturii moderne, de care am mai pomenit, e natural ca în special în țările secundare, sau fără cultură proprie puternică, ecourile pe care le găsesc atitudinile spirituale caracteristice ale națiunilor din fruntea omenirii să fie ample. Dacă în aceste țări circumstanțele nu sunt prielnice a produce creatori de artă de un nivel mondial, există cel puțin un mediu receptiv favorabil.

*

* *

Dar în aceste sere calde și privilegiate, clasele superioare engleze, se desvoltă și alte personalități puternice care merg pînă la punctul extrem al traectoriei tendințelor lor.

Iată-l pe Mark Strauthes, aristocratul ce în adolescență era atît de mîndru de clasa sa, de tradițiile și bogăția ei, dar care, la un moment dat, este jignit în delicatețea extremă a sensibilității sale de facilitatea vieții claselor superioare ai cărei membrii ajung atît de natural și de repede, de desgustător de repede, la situații strălucite, la situații traducîndu-se în venituri anuale de 5 cifre în lire sterline, după expresia tatălui său. Spre a se reabilita în proprii săi ochi, își propune să trăiască ca un ascet, refuzîndu-și orice plăcere a simțurilor și să înfrunte, în chip cu totul gratuit și inutil, pericole și suferințe, ceeace-l face, între altele, să plece special în Mexic spre a lua parte la o revoluție alături de un aventurier.

In sufletul său de esență eroică e o sete arzătoare de absolut și de frumos, poate de sublim. Găsește că civilizația noastră a profanat, explicat și familiarizat totul: religia, amorul, arta, numai moartea a rămas doar intactă pînă cînd va fi și ea poate explicată și profanată și, cine știe, înlăturată de un om zelos „ca un cățel care face pipi pe Acropolă“.

Are oroare de tot ce nu e veritabil, ci numai surogat, succedaneu. De ce oare Doctorul Miller, un optimist convins ce i-a salvat viața, nerugat, e adevărat, spune că poporul englez a făcut cel mai frumos dar omenirii cînd i-a dat religia sporturilor, care pot înlocui războiul prin întreceri violente, dar nu sîngeroase? Este tot un succedaneu în locul articolului veritabil autentic.

Acest erou al lui Huxley în care se zbate dureros cea mai frumoasă aspirație a sufletului omenesc, elanul spre absolut, frate bun mai lucid și mai amar, în haine și vorbe de azi, cu eroul tragic și atît de aproape de inimile noastre al lui Cervantes, e prin prezența lui sub o altă mască, ușor diferită, dar tot atît de chinuită în altă operă fundamentală Huxleyană, profund semnificativ.

Vreau să vorbesc de Maurice Spandrell, romanticul personaj din „Contra punct“. Cu masca sa tragică („pometele și maxilarele erau aparente sub pielea întinsă. Ochii cenușii erau înfundați adînc în orbite. In masca de cadavru doar gura era cărnoasă“), cu preocupările sale filozofice și sarcasmul său demoniac, teatral și melodramatic, amintește imperios un erou al scriitorilor ruși. Chiar Huxley prin intermediul unuia din personajele sale (Rampion), spune că amintește pe un erou din „Idiotul“ lui Dostoievschi.

Acest Spandrell este un delicat, un hipersensibil care a fost rănit sufletește de o prea timpurie revelație a unor aspecte ale vieții (lectura unei cărți pornografice foarte realiste).

Mai tîrziu, în plină maturitate, deși inteligent și capabil „dar nu atît cît să producă lucrurile mari pe care le admiră și nevrînd să se umilească să facă altele mai modeste“ leneș și orgolios, disprețuitor a muncii pe care o consideră ca „un alcool ce te face să îți pierzi luciditatea și îi împiedecă pe oameni să-și observe neexistența, căci sunt numai niște găuri în aer și încă rău mirositoare“,

acest erou frapant devine un intelectual anarhizant și un vițios, ridicînd perversitatea la rangul unei dogme.

Își cultivă cu grije luciditatea și trîndăvia, care-l duc fatal la neurastenie și pervertirea sentimentelor. Acest adevărat estet, care cu cîteva minute înainte de clipa cînd știe că va muri, se împărtășește din perfecția unei muzici de Bach și care se simte fericit văzînd o pereche de oameni interesantă și frumoasă (Mark și Mary Rampion), spune totuși sincer: „îmi place în adevăr să urăsc oamenii și lucrurile și să fiu arhiplictisit de ei". De asemenea, așa cum simte o plăcere anormală să profaneze sentimentele frumoase ale unei biete fete și chiar ale sale proprii, gustă o mare voluptate să distrugă cu bastonul o pajiște de flori pe care o intîlnește într'o plimbare la țară, făcută din gust pentru grotesc cu o bătrînă curtezană sentimentală, pajiște care i se părea prea frumoasă, sfidător de frumoasă. E o scenă crispantă, dar foarte revelatoare.

Din aceste indicații cred că psihologia acestui personaj apare netă. Mie personal îmi amintește, cu riscul de a părea mai inițiat decît Huxley asupra personajelor sale, mai mult pe alt personaj dostoevschian, anume pe Svidrigailov din „Crimă și Pedeapsă".

Toată fațada de diletantism și de cinism a acestui Svidrigailov nu îl împiedecă să sfîrșească lamentabil, așa cum sfîrșește și Maurice Spandrell, executat de tovarășii unui șef de partid fascist imaginar în Anglia, pe care el îl ucisese cu totul dezinteresat, poate ca să se vadă cum o să se petreacă lucrurile și ce va urma.

Am insistat asupra psihologiei și tragediei interioare a acestor trei eroi ai lui Huxley fiindcă în ele se găsesc, într'o formă extremă, frapantă, trăsături și elemente care sunt comune în forme divers nuanțate aproape tuturor personagiilor sale.

Inteligenți și lucizi sunt aproape toți frămîntați și nefericiți.

In mijlocul epocii noastre, care este aceea a radioului, a avionului și a culturii celei mai rafinate, dar și a gazelor asfixiante, a torpilelor aeriene, și a orașelor cu sute de mii de prostituate și de proletari subalimentați, mașini producătoare de plăceri și de utilități sociale, oamenii își poartă aceleași preocupări, ba și mai tragice, ca ale eroilor romanticei cei mai tipici. Costumele și frazele sunt mai discrete, e drept, dar problemele ce obsedează biata omenire, se pun sub o formă mai acută și mai precisă. Nici o nebulozitate nu mai poate să-i ascundă lui însuși realitățile vieții și golul sufletesc pe care le vede și le simte pînă la obsesie, un om de cultură și știință de azi, dacă este credincios în totul agnosticismului și scientismului.

Această tragedie a redat-o în cele mai variate notații și cu măiestrie Aldous Huxley, fiindcă desigur a trăit-o.

Ea se simte, se aude în surdină ca să zic așa, în toată opera sa. In surdină, dar pe urmă din ce în ce mai precis pînă la romanul

„Eyeless in Gaza", cu care cred că talentul său a ajuns la apogeu și în care începe să fie mai afirmativ, să iasă din atitudinea pur descriptivă spre a încerca să dea directive de trăire.

* * *

La o personalitate de talia lui Huxley, predomină în primul rînd individualismul. Lăsînd la o parte faptul că este englez, popor la care individualismul e o tradiție națională, un om de forța sa intelectuală și cu dinamismul sufletesc de care dă dovadă este un anarhic, cel puțin în potențialitate.

Pe de altă parte sensibilitatea îl face repede să se „încurce" în problemele subtile ale răspunderilor morale, de unde nesfîrșitele frămîntări, care fac însuși fondul operei sale artistice și pe care, cu ajutorul personajelor sale de care ne-am ocupat mai deaproape, am încercat să le evocăm.

Tragicul vieții lor, ca a noastră a tuturor, l'a rezumat Huxley, cu vechea formulă prea adevărată: „Video meliora proboque deteriora sequo". De cîte ori fiecare din noi văzînd bine ce ar trebui făcut, facem tocmai contrariul! Acest „ceeace ar trebui făcut" în lucrurile mici, în circumstanțele banale, e destul de ușor de văzut; cînd însă problemele sunt cele mai fundamentale ale eticei acest „Meliora" e mult mai greu de precizat.

Cu toate că în unele părți, ceva mai vechi (Contrepoint) ale operei sale, vorbește de echilibrul mai mult sau mai puțin stabil între instinct și spiritualitate pe care trebue să caute să-l realizeze omul, cred că Huxley este un fervent al spiritualității și chiar un luptător pentru supremația ei în forma clasică a raționalismului.

Unele aspecte ale omenirii de azi îi scot strigăte de indignare. Atît forța brutală cît și forțele insidioase ale instinctelor îi repugnă.

Formele extreme ale naționalismului, rasismul german, apologia războiului și morala onoarei îl exasperează și-l fac să spună că: „în 1914 onoarea, dar și stupiditatea reveni pe pămînt ca un führer divin al tuturor Arienilor".

Cînd în August 1937 citeam într'o gazetă că la Shangai 4 torpile aeriene aruncate de două avioane asupra acestui furnicar omenesc uciseseră sau răniseră 3.000 de persoane, bineînțeles mai mult femei și copii, parcă înclinam să-i dau dreptate lui Huxley mai degrabă decît liricelor pagini din „Mein Kampf" asupra războiului...

O altă problemă a vieții sufletești, care de mult l-a preocupat pe Huxley a fost aceia a experienței, a cunoașterei mistice, religioase. Huxley s'a dus să o vadă mai de aproape, la ea acasă, în India. Ceeace l-a izbit, pe lîngă extrema murdărie în care se complace acest misticism sută la sută, a fost lipsa de măsură, atitudinile antinaturale la care duce această continuă și avidă sete de contopire cu divinitatea. Abdicarea dela personalitate, condiție primă și sine

qua non a extazului, nu a putut decît să-i pară un preţ prea scump plătit unei personalităţi ca Huxley [1]).

Cu toată aparenţa sa de acrobat desinteresat al ideilor, Huxley este un pasionat şi un orgolios. Un orgolios al inteligenţei şi un pasionat al adevărului, aşa cum inteligenţa sa îl face să-l vadă. In dosul obligatorului drapaj de ironie, pacoste a mai tuturor mînuitorilor moderni ai condeiului, violenţa fanaticului sau a convertitului se simte de multe ori la el. Tot ce caută să înjosească valorile eterne omeneşti aşa cum le-au văzut, încă de acum 2.000 de ani, grecii, îl supără. Civilizaţia caricaturală a americanilor de nord, exageraţie de prost gust a unor idei a secolului al XIX-lea European, îi provoacă numai sarcasm. Los Angelos este numit de el oraşul îngrozitoarei veselii, cu jazzurile sale de sălbatici, amuzamentele în serie, femeile în serie, ca automobilele şi ca oamenii şi ca totul acolo.

America, recte U. S. A., l-a impresionat mult pe Huxley; el a văzut în H. Ford exponentul ei cel mai calificat şi ideile regelui automobilului, aşa de glorios realizate în practică, i-au dat de gîndit asupra perspectivelor de viitor ale civilizaţiei.

Problema aceasta a frămîntat mult în vremea noastră pe cugetători, ca: Oswald Spengler, Contele Kaizerling, H. Massis şi atîţia alţii pretutindeni. Operele lor, pe care nici pe deasupra nu le putem aminti aici, păstrează însă caracterul abstract al speculaţiei filozofice. In marele public au o difuzare restrînsă. Nu tot astfel se întîmplă cu utopiile romanţate pe care le-au scris unii romancieri cu imaginaţie, dar şi cu preocupări interesate, cum se arată a fi şi Huxley. Din aceste preocupări ale sale a rezultat un roman de anticipaţie asupra unei versiuni posibile a lumii viitoare: „Brave new world" („Le meilleur des mondes"). Mărturisesc că personal nu gust prea mult acest soi de fantezii... prea fanteziste. Lucrarea lui Huxley însă, în care humorul nu lipseşte nici un moment, se lasă citită foarte uşor şi ce e mai grav, dă de gîndit că acest aspect posibil al lumii viitoare este din nenorocire chiar probabil.

Această civilizaţie nouă situată în timp cam cu 6—8 secole în viitor va grupa omenirea într'un stat mondial condus de un consiliu de administraţie. Deviza acestui stat va fi comunitate, identitate, stabilitate. Pentru a se ajunge la acest ideal oamenii se reproduc industrial şi în serie bineînţeles, în diverse categorii: alfa, beta, gama etc. Intr'o măreaţă uzină nenumărate flacoane, care conţin fetuşi obţinuţi prin fecundaţie artificială stau timpul normal de gestaţie şi sunt condiţionaţi în vederea viitoarelor roluri sociale. Pentru categoriile inferioare se obţin grupuri mari de gemeni din acelaşi ovul femenin prin divizare artificială. Omul de serie perfect în fine realizat! Aceşti oameni perfect condiţionaţi pentru sarcinile cele mai penibile, mine, industrii grele, vor face fără nici un efort, chiar cu plăcere lucrul ce li se cere. Oamenii din categoriile superioare condiţionaţi şi ei în timpul gestaţiei şi în timpul copilăriei prin educaţie hipnopiedică, eliberaţi de legăturile familiei, moralei creştine, muncilor inferioare etc. trăiesc, fără nici un efort, în condiţiile de higienă cele mai perfecte, avînd fiecare helicopterul său rapid, făcînd dragoste cu orice femeie, care este a fiecăruia şi făcînd cît mai mare consumaţie de obiecte industrializate, pentru a încuraja industriile.

[1]) Acest voiaj şi aceste aprecieri datează de mai bine de zece ani. Vom vedea mai jos că Huxley are acum altă părere despre experienţa mistică.

Monumentele, bibliotecile, operele de artă au fost distruse şi istoria suprimată. Orice inovaţie trebuie deasemenea reprimată, căci această civilizaţie îşi găsise echilibrul ce trebue menţinut cu orice preţ şi vedem că preţul nu e mic...

Creaţiuni artistice şi chiar ştiinţifice prea ingenioase ar risca să turbure echilibrul cu greu obţinut după un războiu mondial de 9 ani, care lecuise definitiv omenirea de acest sport ştiinţific şi eroic.

Profetul divinizat al acestei lumi noui va fi Ford, iar era nouă va începe cu data cînd el a construit primul său motor în formă de T. In acea lume aşa bine organizată se vor păstra ca o curiozitate prin Mexicul de azi (Huxley are o slăbiciune pentru aceste ţinuturi sălbatice, uscate, calcinate de soare şi grandioase), o rezervă cu indieni lăsaţi cu obiceiurile lor, cu sentimente de familie, etc. Aci se naşte şi trăeşte un băiat al unei femei civilizate, rătăcite acolo. Băiatul şi-a făcut educaţia singur, cu ajutorul unei vechi ediţii a operelor lui Schakespeare. Readus în mijlocul lumii civilizate, tot bagajul său sentimental şi ideologic furnizat de genialul Will, cu pasiunile puternice şi frumos exprimate, îl pun în contrast violent cu oamenii ceilalţi, care cum simt o pasiune puternică născînd în ei, î-au repede un stupefiant bine preparat „Soma" ca să nu turbure, ferească Ford! ordinea generală.

După o zadarnică şi vaşnică revoltă, sălbatecul se spînzură.

Această viziune profetică poate să pună pe gînduri pe oricine în vremea noastră.

S'a spus că timpul nostru ar fi revoluţionar. Speriată de ultimul mare războiu şi de urmările sale, supremaţia banului, concentrarea industrială exasperată, crize economice, şomaj, etc., omenirea a repus în discuţie întreaga scară a valorilor pe care-şi duce viaţa.

Acest lucru se făcea şi înainte, bineînţeles, însă numai de o minoritate fără mare influenţă. Restul omenirii stătea liniştit în mijlocul odăii, lăsînd pe filosofi să se dea cu capul de pereţi, după vorba lui France. Văzînd însă că lucrurile se încurcă rău, numărul celor care se dau cu capul de pereţi a crescut simiţitor.

Din această agitaţie nu rezultă însă multă lumină şi nici perspective de schimbare în mersul inexorabil al evoluţiei civilizaţiilor.

Un bolnav condamnat, deşi înconjurat de o droaie de medici, tot moare. Moare însă cu diagnosticul pus cu mare precizie...

Din opera celor mai lucizi dintre contimporanii noştri—şi Huxley este dintre aceştia—se degajă astfel o impresie de pesimism. El vede tot răul în care se sbate omenirea, forţele întunecoase gata să copleşească rarele licăriri de frumos şi de bine care au existat şi există

pentru oameni. Deşi lupta i se pare inegală, poate chiar pierdută
dinainte, crede că totuşi trebue dată cu tot curajul. Astfel, el a
trecut la acţiunea socială, a luat parte la congrese ale scriitorilor
zişi de stinga, umanitarişti şi pacifişti, congrese care de altfel adună
cele mai mari nume ale literaturii mondiale contimporane, a scris
articole, eseuri şi cărţi de doctrină abstractă. In 1937 a publicat o
carte destul de voluminoasă: „Scopul şi mijloacele", în care viaţa
omenească, individuală şi socială, este studiată dela punctul de ve-
dere fiziologic la cel etic spre a ajunge, cum s'a spus, la un nou
„humanism". Sunt acum exprimate direct, ideile la care au ajuns
personagiile sale imaginare de care ne-am ocupat mai mult, în spe-
cial Anthony Beavis prin intermediul căruia, putem acum afirma
cu certitudine, Huxley şi-a scris autobiografia aventurilor intelec-
tuale şi sufleteşti. Omul superior, fără legături meschine cu viaţa
sensuală şi materială, dar în comunitate sufletească, exprimată prin
milă şi comprehensiune, cu semenii săi, acesta este „scopul". „Mij-
loacele": educaţia, nu obligatorie şi uniformă, muncă, nu speciali-
zată şi de maşină, religia, nu formală şi sectară, ci mai mult un mis-
ticism intuiţional, societatea, nu despărţită în clase vrăjmaşe, ome-
nirea, nu despărţită în naţiuni sălbatic ridicate una contra alteia.
Nu intrăm în detalii şi nu discutăm eficienţa mijloacelor, sunt însă
ideile idealiştilor superiori de totdeauna, începînd cu Lao-Tzeu şi
Christ. Apariţia, tocmai în zilele pe care le trăim, a unei asemenea
opere are ceva înduioşetor şi gingaş, ca un porumbel de pace care
s'ar aşeza pe ţeava mitralierii unui tanc...

Nietzsche spune undeva, într'una din metaforele care îi sunt
obişnuite, că spiritul omenesc trece prin trei faze: întîi este cămilă,
purtînd în spate tot ce au spus şi descoperit alţii, pe urmă leu, de-
vorînd tot ce a dus în spate şi în fine copil mic, care gungureşte pe
seama lui. Cred că aceste trei faze sunt vizibile în opera lui Huxley
şi găsim în ea un Huxley — cămilă, cel cu doctele şi pedantele
incursiuni ştiinţifice — un Huxley-leu — amatorul de glume şi
de paradoxe sclipitoare şi ireverenţioase — şi în fine Huxley-
pruncul, militantul pacifist şi socializant. Fiecare, după gusturi,
poate să aprecieze mai mult pe unul sau pe altul din aceşti Huxley.
Cred însă că nu va fi niciodată apreciat de oameni de un nivel
spiritual prea jos.

„Să ne cultivăm insula", spune el acelora care mai cred în
supremaţia spiritului. „Prostia nu este partea mea tare"; din această
slăbiciune, aproape toţi criticii i-au făcut o vină, reproşindu-i că
este prea inteligent. După cum vedem, Huxley îşi recunoaşte cu
plăcere acest defect. Ca să ne explicăm asemenea critici, trebue să
ne amintim că lumea civilizată de azi a făcut un enorm succes
operei lui Lawrence, care propovăduește că phallusul singur poate
mîntui lumea de relele ce o ameninţă...

Aceiaşi lume a făcut după războiu şi succesele succesive ale
unor opere ca: „La garçonne", „Climats", romanele d-lui Dekobra,
pentru a vorbi de cele mai importante.

Pentru o epocă pe care unii o compară cu Renaşterea, nu e prea îmbucurător... Trebue ţinut însă seamă că şi femeile se ocupă mult cu literatura. Este un semn bun şi aproape neaşteptat că operele lui Huxley mai pot să aibă şi ele succes, chiar de librărie.

Aceasta se datoreşte fără îndoială în cea mai mare parte tineretului de pretutindeni El nu a găsit că Huxley este mai inteligent decît trebue, nici prea uscat ca să se apropie, nu numai de inteligenţa, dar şi de inima lui. Se prea poate ca Aldous Huxley să nu ajungă niciodată un mare romancier popular. El nu este însă nici romancier în sensul balzacian al termenului şi este şi mai puţin popular. Intr'un sens, este mai puţin şi în altul mai mult ca un romancier. Se adresează unui public mai restrîns, unei elite intelectuale, cărora le pune la dispoziţie probleme, reflecţii, judecăţi, asupra aproape tot ce-l preocupă mai intens,

Prin acest aspect extrem de complex, de multiplu şi greu de evocat al operelor sale mai importante, care depăşesc cu totul cadrul banal al romanului, ele dobîndesc un caracter de sinteză reprezentativă a intelectualităţii şi sensibilităţii epocii noastre.

Un efort prodigios s'a cerut pentru a realiza această sinteză, dar se poate spune de pe acum că ea este realizată.

*

* *

Recitind aceste cîteva pagini, am văzut cîtă lipsă de metodă se găseşte în ele. Mărturisesc însă că nu am fost prea supărat şi aceasta pentru motivul simplu că nu am vrut nici pe departe să fac o critică dogmatică a operei lui Huxley.

Această operă este, din fericire pentru noi, încă în devenire.

Aldous Huxley, vlăjgan de vreo 2 metri, are doar 45 de ani, aşa că probabil va mai trăi şi scrie mult, astfel că peste multe decenii doar, opera sa definitiv delimitată va putea să fie întinsă ca un cadavru pe masa de disecţie a criticilor ştiinţifici ai viitorului, va fi metodic disecată, compartimentată, explicată şi arhiomorită prin aceste operaţii şi în fine servită în doza raţională acelora care, pe atunci, se vor mai ocupa poate de istorie literară.

Nici prin gînd nu mi-a trecut să mă substitui acestor eventuali profesionişti ai viitorului, care vor vorbi pe larg şi sistematic despre: prima, a doua, a treia, eventual a n-a maniera lui Huxley, influenţele suferite şi cea exercitată de el, calităţile sale de romancier, de nuvelist, eseist, etc., etc.

Am vrut numai să scot în evidenţă, cu ajutorul unor notări disparate şi foarte subiective, meritele unui artist care a ştiut să facă palpabilă frămîntarea lăuntrică a unei epoci, a noastră, care nu e lipsită de patetic.

S'a spus, pe lîngă multe alte formule, că este o epocă de tranziţie, ca şi cum nu toate epocile ar fi de tranziţie în mersul con-

tinuu al vieţii. Despre această epocă se poate spune însă că ritmul vieţii este mai accelerat şi că de pe o zi la alta se pot întîmpla evenimente care să însemne apusul unei lumi şi naşterea alteia.

In lumina acestei perspective tragice, opera lui Aldous Huxley, împreună cu cîteva altele, poate să apară ca un cîntec de lebădă al unei culturi.

Fi-va oare ea regretată sincer de foarte mulţi oameni?

VALENTIN BUNESCU

Iulie 1939.

AUTOPORTRET

Şi-a coborît litiera în apele sumbre
omul acela ciudat, pescuitorul de umbre

„uitaţi-vă, are o privire de dement
cînd porunceşte lopeţilor, vehement.

Staţi puţin, asta nu-i a bună:
s'a încurcat în patru raze de lună''.

umbrele fug ca apucate de strechie:
le va răstigni pe toate omul într'o ureche.

ele nu ştiu că vizitatorul acesta e un tînăr serios
care nu întoarce viaţa, ca pe o mînuşă, pe dos;

că scrie poeme despre lucruri de care i-e teamă
dar ştie să se prefacă: le doreşte, le cheamă;

e un farseur, un actor prost,
nu crede în nimic, e trîndav, fără rost;

dar cînd întunericul creşte hrăpareţ
îşi ia o mutră penitentă de stareţ
şi flueră tare ca să-şi dea curaj...

(pentru-o ţigară-ţi dă sufletul gaj).

MONDSCHEINSONATE

Să-ți cînt, iubit-o, Beethoven, ca atunci?

paseri fabuloase au vîslit peste lunci
aruncînd un vis tulbure, o nadă,
în somn de mătase, în destin de zăpadă;
sortilegii dansează fluid și cad apoi pe spate...

clavirul e știrb și eu nu mai știu „Mondscheinsonate".

vrei totuși să încerc, să încerc?
clipele de scrum s'au așezat în cerc
și ne string tot mai mult, ca într'un clește...
distanța, ca un scamator, se topește.

așadar o măsură, două,...
dar ce au mîinile? au încremenit amîndouă.
praful, anii, demonii din clavir
rîd cu hohot și vorbesc fără șir:
„uită-te la tîmple, privește-ți vinele umflate!"

și, năuc, pianul sare într'un picior și se sbate.

MOARTEA IOANEI

Ioana trebue să moară
chiar noaptea asta trebue să moară
și-ași vrea să isprăvim iubirea noastră
deosebit, ca într'o carte măiastră.

de pildă, eu să fiu Armand Duval
iar ea să moară greu, ca Marguerite,
să pot juca (pentru imaginare doamne din stal)
scena cea mare dela sfîrșit.

Să-mi curgă lacrimi, să sufăr cumplit,
dar să-mi văd în oglindă
fața amar suferindă
și mimica, și gestul studiat îngrijit:

iar cînd ea își va fi stins lumina
cu talent, făcîndu-se covrig,
să mă ridic din genunchi și să strig:
lăsați cortina!

ORA DE VIS

Dimineaţa mă prinde uneori în locuri deşuchiate
sunt atunci un gentleman din ţinuturi îndepărtate
am o plantaţie de cauciuc, pe undeva,
în ţara în care împărăţeşte o haimana.

alte ori adorm pe maluri nordice, profund.
atunci cerul mi se pare meschin, scund:
în aer miroase a crimă, a orgie, a viol,
fecioarele lapone stau lîngă mine, stol.

şi mă mai încearcă doruri felurite
cînd Poë mă îmbată cu vinuri vestite:
circiuma se face atunci vapor şi fără popas
mă duce într'o insulă care nu se află în atlas.

RADU BELIGAN

IENĂCHIŢĂ VĂCĂRESCU POPULARIZAT ÎN APUS

Creatorul celui dintîi aspect al poeziei romîneşti moderne nu este cunoscut aşa cum se cuvine. Poeziile lui Ienăchiţă Văcărescu, ca şi ale celorlalţi Văcăreşti, scrise în limba greacă, au rămas încă necunoscute. Şi dacă în ceea ce priveşte pe Ienăchiţă, îl cunoaştem numai în măsura în care el însuşi a adus la îndeplinire testamentul său literar, nu trebuie să se uite că, pînă a ajunge la înfiriparea unui gînd în limba strămoşilor, poeziile sale scrise în limba greacă, au putut avea pe vremea aceea un răsunet mult mai larg, datorită interesului deşteptat în apusul Europei de limba şi literatura neogreacă.

Acest interes, trezit din motive de ordin umanitar, pornea dela ideea că Grecii, în împrejurări prielnice de viaţă, vor face să renască virtuţile lor străvechi. Poporul care scrisese o pagină de aur în istoria lumii şi contribuise într'o largă măsură la cultura şi civilizaţia omenirii, se sbuciuma în lanţurile sclaviei otomane. Suferinţele şi jertfele sale, după atîtea veacuri de urgie, îl îndreptăţeau să năzuiască la libertatea lui de odinioară, spre care se avînta poezia profetică a lui Rigas.

Diplomaţi, scriitori sau simpli călători apuseni prin Grecia de odinioară, întorcîndu-se între ai lor, propagau prin scris sau prin viu graiu, un adevărat cult pentru poporul grecesc — vrednic urmaş al vechilor Elini —, pentru această ţară căreia îi întrezăreau zorile redeşteptării naţionale, ca şi pentru tot ceea ce purta mireasma vechii Elade. Cultul acesta pentru Grecia, în preajma liberării sale de subt jugul asupritor al Turcilor, a crescut cu vremea şi a dat naştere unui curent filelenic care a lăsat urme adînci în literatura vremii şi a căpătat cea mai mare intensitate, îndată ce libertatea Greciei a fost înfăptuită.

Datorită acestei stări de lucruri, literatura scrisă în limba greacă, fie că aparţinea sau nu celor ieşiţi din mijlocul acestui popor, a putut fi cunoscută în apus unde, la rîndul ei, servea ca mijloc de propagandă.

Numai astfel se poate explica răspîndirea unei plăsmuiri a celui dintîi poet romîn, care s'a bucurat de o popularizare puțin obișnuită pe vremea aceea, fiind tălmăcită în trei rînduri în limba franceză și odată în limba germană. Și în acest chip Ienăchiță Văcărescu ni se prezintă subt un aspect nebănuit încă, acela de poet, cu faimă universală, al vremii.

D. prof. N. Iorga a cunoscut și a reprodus în articolul d-sale *Două poesii necunoscute ale lui Ienăchiță Văcărescu* [1]), una din cele trei traduceri franceze ale poeziei lui Ienăchiță. Această traducere franceză — în proză — este făcută însă prin intermediul unei traduceri germane și se găsește în descrierea de călătorie a lui J. L. S. Bartholdy, *Voyage en Grèce fait dans les années 1803 et 1804..., traduit de l'allemand par A. du C**** (2 volume cu desene de Gropius), care a apărut la Paris în anul 1807.

Bartholdy este preocupat, între altele, de propășirea Greciei moderne pe tărîmul cultural. Trecînd prin țările noastre însemnă cîte ceva și despre acestea [2]). Iar între poeziile pe care le cunoaște și le tipărește în cartea sa, este și o poezie, „pe o arie de Hassan", a lui „Ienăchiță, boier din Țara Romînească".

După ce reproduce textul francez al poeziei lui Ienăchiță, pe care îl însoțește de o traducere romînească, d. prof. Iorga își exprimă părerea de rău „că n'avem forma însăși, că nu ni putem închipui măcar cadența versurilor pe care le cîntau contimporanii lui Bartholdy, cari erau și aceia ai lui Ienăchiță!". Apoi pune în legătură motivul poeziei cu împrejurările vitrege din viața poetului și pe temeiul acestora încearcă să o dateze:

„Desigur că aceste versuri s'au scris la 1787, cînd soarta ducea pe poetul prigonit de Vodă-Mavrogheni pe rînd la Nicopol, apoi tocmai în insula Rodos, cu pribegia veche a lui Mihnea Turcul din veacul al XVI-lea, la Tîrnova cu bisericile cele vechi, unde găsi el mormintele a trei copii din patru, la Adrianopol, la Rusciuc unde mîntuirea de care vorbește îl găsi în culmea suferinții, dar nu fără a-l mai purta pe la Adrianopol din nou și pe la Șumla, în lagărul turcesc" [3]).

Cartea lui Bartholdy apăruse în limba germană, cu doi ani mai înainte de a fi tradusă în limba franceză, subt titlul: *Bruchstücke zur nähern Kenntniss des heutigen Griechenlandes, gesammelt auf einer Reise im Jahre 1803—1804*, Berlin, in der Realschulbuchhandlung, 1805. Autorul, cu numele lui întreg Jacob-Levi-Salomo Bartholdy (1779—1825), evreu trecut la protestantism, a luptat ca ofițer în armata austriacă împotriva lui Napoleon și mai tîrziu a intrat în diplomație, fiind trimis consul general al Prusiei la

[1]) În *Omagiu lui I. Bianu din partea colegilor și foștilor săi elevi*, București 1927, p. 225—230.

[2]) *Ibid.*, p. 226—228, unde se dau scurte extrase.

[3]) *Ibid.*, p. 229.

Roma, unde adună o bogată colecție de artă. Intr'o lungă călătorie a avut prilejul să cunoască Grecia care, pe vremea aceea, începuse lupta pentru libertate. Fie la Constantinopol, fie în principatele romîne, pe unde, poate, de asemeni a trecut, el a cunoscut poezia lui Ienăchiță Văcărescu, pe care a tradus-o în versuri [4]).

Pe lîngă traducerea germană — în versuri — a lui Bartholdy, voiu înfățișa încă alte două traduceri franceze necunoscute ale aceleiași poezii, dintre care, cea dintîi — în proză — dovedește, prin data la care a fost publicată, că Ienăchiță Văcărescu scrisese această poezie cu mult mai înainte de 1787; iar cea de-a doua — în versuri — este datorită unui poet cu faimă dela începutul secolului al XIX-lea. Amîndouă sînt însoțite de aprecieri care nu pot decît să măgulească. Pe lîngă cea dintîi — și cea mai veche — se găsește și poezia originală scrisă de Văcărescu — nu în romînește — ci în limba greacă și publicată acolo încă din timpul vieții autorului, mai înainte ca el să fi tipărit culegerea în versuri romînești ce însoțesc îndrumările de poetică din *Gramatica* sa.

„Cîntecul lui Ienăchiță" — cum îl numește cel din urmă din traducătorii săi în limba franceză — se găsește publicat pentru întîia dată, în originalul grecesc și traducere franceză, într'o altă carte asupra Greciei. Ea poartă titlul: *Voyage littéraire de la Grèce ou Lettres sur les Grecs anciens et modernes, avec un Parallèle de leurs Moeurs par M. Guys, Negociant, de l'Académie de Marseille* (2 volume), à Paris, chez la Veuve Duchesne,.., 1771.

Autorul acestei călătorii, Pierre-Augustin Guys (1720—1799), era un om cu o cultură aleasă, pe care interesele îl purtau adeseori la Constantinopol și în alte orașe mari ale Orientului, mai ales de pe la 1750 înainte. A fost șef al instrucțiunii publice la Zante și membru al Institutului național al Franței [5]). Călătoria lui „literară" sau „istorică și literară" — cum adaugă pe drept titlul interior al cărții — era scrisă ca și aceea mai nouă a lui Bartholdy, într'o limbă universală și — ca și aceea — pornea din admirația pentru poporul grecesc, care își cerea drepturile la viață liberă, urmărind să atragă simpatia puterilor apusene și să arate —cum chiar titlul ne face să bănuim dela început — că acest popor și-a păstrat, după atîtea veacuri de robie, limba, credința și datinele nestrămutate. Ea a fost tipărită într'o a doua ediție la 1776, de asemeni în două volume, cu care prilej a adăugat multe lucruri noi — o descriere de călătorie la Sofia, la Constantinopol și în Italia, un poem despre anotimpuri și o traducere a elegiei lui Ovidiu

[4]) Traducerea germană a lui Bartholdy mi-a fost comunicată de d-l ing. I. Moisil,

[5]) Ch.-Ed. Guys, *Le Guide de la Macédonie*, Paris-Marseille 1857 (Bibliothèque des Voyageurs), p. 204 și nota 2. Autorul — „ancien consul de France à Salonique, membre de l'Académie de Marseille et de plusieurs sociétés savantes", — era nepotul lui P.-A. Guys.

la moartea lui Tibul — cum şi ilustraţiuni în text; iar în 1783 apare a treia ediţie, în patru volume [6]), şi pînă către cei din urmă ani ai vieţii el a lucrat la înnoirea materialului [7]). Dela Guys ar fi rămas de asemeni un *Mémoire sur les Écrivains de la Grèce* [8]), în care, poate, s'ar afla cîte ceva şi despre mişcarea literară dela noi.

Intiia ediţie, pe care am avut-o la îndemînă [9]), cuprinde un număr de patruzeci de scrisori ale autorului către prietenul său, Bourlat de Montredon — „homme très instruit et amateur éclairé des Arts'' [10]) —: treizeci în volumul întîi — cea din urmă cuprinzînd in-extenso o scrisoare a contelui de Bonneval despre o istorie a sa asupra lui Mohamed pe care o pregătea —, zece în continuare în volumul al doilea — dintre care una repetă din greşală pe cea din urmă din volumul întîi —, împreună cu o scrisoare către de Peyssonel, consul al Franţei la Smirna, alta a lui Bourlat de Montredon către autor şi, în sfîrşit, una a autorului către copiii săi.

Ele privesc — uneori în linii mari, alteori în amănunte — aspecte din viaţa poporului grecesc, culese însă de cele mai multe ori din izvoare clasice. Guys uită că ceea ce îşi propusese el să dovedească era tocmai continuitatea acestor aspecte în epoca modernă, aşa că toată bogăţia de informaţii desvăluie mai curînd pe omul iubitor de erudiţie decît pe cel ce urmăreşte să propage o idee.

După o scrisoare-prefaţă, Guys face observaţii generale asupra Turcilor, Armenilor, Evreilor şi Grecilor. Arată ocupaţiile lor de căpetenie şi căutînd să caracterizeze pe Greci, le găseşte alături de păcatele care nu lipseau nici strămoşilor, virtuţile acelora, pe care însă împrejurările vitrege nu îngăduiau să le cultive. Descrie interiorul căminului, pe femei şi pe însoţitoarele lor, îmbrăcămintea şi podoabele lor; apoi stăruie asupra sentimentului naţional al Grecilor şi asupra limbii vulgare pe care o cunoştea. Cu acest prilej caută să explice fenomenul de diglosie şi îndreaptă, pentru căpătarea noţiunilor generale asupra acestei limbi, la gramatica lui „*Thomas de Paris*, Capucin'' şi la dicţionarul de cuvinte uzuale dela sfîrşitul „călătoriei lui Spon'' [11]).

După o revenire la moda feminină, vorbeşte despre sărbători, ospeţe şi cîntece, despre religie, superstiţii, preziceri şi despre pronunţarea limbii, pe care o găseşte întru totul asemănătoare vechii

[6]) *Nouvelle Biographie générale*, XXIV, Paris 1858, col. 964—965 şi J.-Ch. Brunnet, *Manuel du Libraire et de l'Amateur de Livres*, I, Paris, 1861, col. 1836.

[7]) Ch.-Ed. Guys, *Le Guide de la Macédonie*, p. 204 şi nota 2.

[8]) *Nouvelle Biographie générale*, XXIV, col. 965.

[9]) Prin bunăvoinţa d-lui prof. A. Dupront, directorul Institutului francez de înalte studii din Romînia.

[10]) P.-A. Guys, *Voyage littéraire de la Grèce*, I, Avertissement p. V.

[11]) Il y a une très-bonne grammaire pour le Grec vulgaire faite par le Révérend Pere *Thomas de Paris*, Capucin, & vous trouverez à la fin du voyage de Spon, un petit Dictionnaire des mots les plus en usage''. — *Ibid.*, I, Huitième Lettre, p. 99.

eline. Se opreşte apoi la visuri [12]), daruri, jocuri şi băi, la căsătorie şi ospitalitate, la obiceiurile dela înmormîntare, morminte, epitafe, ruine, înmormîntarea la Turci, povestirile greceşti, jurăminte, negoţ, navigaţie şi pescuit, în sfîrşit la libaţiuni şi la alte obiceiuri care dovedeau continuitatea datinelor străbune. Cea din urmă scrisoare din volumul întîi cuprinde observaţii asupra unor pasagii din *l'Esprit des Lois* a lui Montesquieu referitoare la cîteva obiceiuri ale Turcilor şi la Mohamed. Tot aici reproduce şi scrisoarea pomenită mai sus a contelui de Bonneval.

In volumul al doilea vorbeşte despre arte, măreţia clădirilor, arhitectură, muzica la Greci şi în general la orientali, cîntecele lor, despre ciumă şi rugăciunile care îi apără de acest flagel, despre dragostea de patrie şi inscripţii. Scrisoarea lui Bourlat de Montredon reia subiectul despre morminte, iar cea a autorului către copiii săi — pentru care aflăm că a tipărit aceste scrisori — reia unele informaţii cu caracter general.

Dintre puţinele lui izvoare moderne, principalul este *Istoria Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir, pe care a cunoscut-o în traducerea franceză a canonicului de Joncquières din 1743 şi pe care o indică, fie în text fie în note, oridecîteori o foloseşte [13]).

In schimb însă, despre ţările noastre Guys nu dă informaţii decît în treacăt. Vorbind, de pildă, despre ocupaţiile Grecilor, amin-

[12]) *Ibid.*, I, Douzième Lettre, p. 165, în nota (1), trimite la explicarea visurilor din romanul grecesc al lui Teagen şi Haricleea.

[13]) Vorbind astfel — întiia dată — despre cîntecele Grecilor, Guys povesteşte, după Cantemir, cum un Grec, bun muzicant, osîndit la moarte, a înduioşat într'atît prin cîntul său pe Sultanul Amurat al IV-lea, încît acesta se îndură şi-i lăsă viaţa. — *Ibid.*, I, Dixième Lettre, p. 131 şi nota (2).

Cu privire la pronunţarea limbii greceşti trimite într'o notă la acelaşi izvor, unde Cantemir pomeneşte o Academie greacă de învăţaţi, care — bănuieşte Guys — se ocupa cu această problemă. — *Ibid.*, I, Onzième Lettre, p. 157, nota (1).

Tot după Cantemir povesteşte în scrisoarea despre arhitectura modernă cum Sultanul Selim I, punînd mîna pe toate bisericile din Constantinopol, lăsă una singură Grecilor ca recunoştinţă faţă de arhitectul grec care-i zidise marea moscheie din Adrianopol. Acesta era nepotul unui alt arhitect, care, la rîndul său, înălţase moscheia lui Mahomed al II-lea din Constantinopol. Selim, în semn de mulţumire, îi dărui pomenita biserică împreună cu întreaga stradă pe care se afla ea. — *Ibid.*, II, Lettre trente-cinquième, p. 64 şi nota (1).

În măsură mult mai largă foloseşte pe Cantemir, în legătură cu muzica orientală. Guys ştia că „prinţul Cantemir'' studiase această muzică, că îi închinase un tratat, că o socotea mai presus decît cea occidentală şi că el însuşi compusese diferite arii. Şi cu acest prilej reproduce din „Istoria Imperiului Otoman'', următoarea povestire semnificativă pentru atmosfera binevoitoare pe care voia s'o creeze poporului grec:

Un cîntăreţ persan intră în graţiile Sultanului Amurat al IV-lea. Acesta venea adeseori să-l vadă şi petreceau împreună în palatul Persanului de pe malul mării Negre. Odată un nobil grec trecea într'o barcă şi cînta cu multă căldură un cîntec persan. Gazda deschise repede fereastra, dar îndată Grecul tăcu şi numai la rugăminţi stăruitoare, el opri barca şi începu din nou să cînte. Persanul coborî şi îl întrebă cine este. Necunoscutul răspunse că e Grec, supus al lui Amurat. Atunci Persanul îi sărută mîinile şi îl încărcă cu daruri,

teşte că „cei mai mari dintre ei sînt capuchehaiale, sau însărcinaţi de afaceri la Poartă ai voevozilor din Ţara Romînească şi Moldova [14]) şi că dintre ei se aleg „astăzi voevozi pentru Ţara Romînească şi Moldova, dar — adaugă el — cum ei sînt numiţi de Sultan, aceleaşi patimi, aceleaşi intrigi şi aceleaşi hărţuieli interne îi înalţă şi îi înlătură deopotrivă'' [15]), lucru de pe urma căruia Turcii nu au decît de cîştigat.

Printre dansurile obişnuite la Greci, aminteşte „Valaha, joc foarte vechi în ţara de unde şi-a luat numele''. Cu „pasul mereu acelaşi, ce nu seamănă cu paşii altor dansuri greceşti, nu e neplăcut cînd este bine condus şi cu dibăcia pe care o cere. El — socoteşte Guys — ar putea să vină dela Dacii care locuiau în vechime Ţara Romînească'' [16]).

Se întoarse apoi la Sultan şi-i spuse că Grecii care îi sunt supuşi, au stăpînit altădată acest pămînt. El nu întîlnise încă vreunul din ei care să fie mărturia vie a virtuţilor lor strămoşeşti. Dar dacă toţi seamănă cu acela pe care întîmplarea i l-a scos înainte, atunci ei merită să fie stăpîni. El însuşi, deşi este cel mai faimos cîntăreţ din imperiu, s'ar simţi fericit să fie ucenicul acelui Grec. — *Ibid.*, II, Lettre trente-sixième, p. 70—72.

Mai departe, povesteşte tot după Cantemir, o altă întîmplare în legătură cu acelaşi Sultan, pe care o pomenise în treacăt şi mai înainte (cf. această notă, § 1).

După asediul Bagdadului, Sultanul porunci să fie ucişi treizeci de mii de Persani, care, din motive lesne de înţeles, nu luaseră parte la luptă. Dintre aceştia, un cîntăreţ rugă pe ofiţer să-i îngăduie să vorbească cu Sultanul. Adus în faţa acestuia, Persanul îi arătă că el nu ţine la viaţă, dar că vrea să se desăvîrşească în arta muzicei, ale cărei taine nu le-a cuprins în întregime şi pe care o preţueşte mai mult decît întregul lui imperiu. Ca să dea o dovadă a talentului său, i se îngădui să cînte. Intovărăşind sunetele instrumentului său cu vocea, el începu un cîntec despre cucerirea Bagdadului şi triumful lui Amurat, atît de trist încît Sultanul însuşi se înduioşă pînă la lacrimi. Acesta îl iertă şi-l reţinu pe lîngă sine, iar pe cei dintre tovarăşii săi, care nu-şi primiseră încă osînda, îi liberă. — *Ibid.*, Lettre trente-sixième, p. 72—74.

Scrisoarea lui Bourlat de Montredon foloseşte de asemeni informaţiile din „Istoria Imperiului Otoman'' asupra originii lui Osman, întemeietorul imperiului turcesc. Inaintea acestora, Turcii înşişi mărturisesc că istoria lor ţine de domeniul legendei.

Unind laolaltă moştenirea lui Ertogrul cu partea sa din moştenirea lui Aladin, Osman se impune în faţa celorlalţi stăpînitori din Asia Mică şi aşează în anul 1300, reşedinţa sa la Ienichehir, în Bitinia. După 26 de ani de domnie, el moare în vîrstă de 69 ani. — *Ibid.*, II, p. 208—209 şi notele (6), (7), cum şi p. 212—213 şi notele (11), (12).

Apoi povesteşte lupta din anul 1401, în care Tamerlan învinge pe Baiazet, îl ia prizonier şi intră triumfător în Brusa. Amîndoi se găseau în fruntea unor armate numeroase, aşa cum Asia nu mai văzuse de pe vremea lui Xerxes. — *Ibid.*, II, p. 214—215 şi notele (13), (14).

[14]) „Les principaux d'entr'eux sont *Capi Kiaya*, ou chargés à la Porte des affaires de leurs Princes de Valachie & de Moldavie''. — *Ibid.*, I, Lettre première, p. 14.

[15]) „Les Grecs donnent aujourd'hui des Princes à la Valachie & à la Moldavie; mais comme ils sont nommés par le Grand-Seigneur, ce sont les mêmes passions, les mêmes brigues & les mêmes divisions domestiques qui les élèvent & les déplacent successivement''. — *Ibid.*, Troisième Lettre, p. 20.

[16]) „Les Grecs dansent aussi la *Valaque*, danse fort ancienne dans le pays d'où elle prend son nom. Cette danse, dont le pas est toujours le même, & ne

Ca pildă de lucrare artistică dă „frumoasa şi măreaţa casă a nefericitului Grec Stavrachi'', care se află în Constantinopol, „pe malul mării Negre'' şi pe care Sultanul a dărîmat-o, după ce a strangulat mai întîi pe bogatul său supus. Un alt Grec, curînd după aceea, ridică pe locul ei un alt palat, „mai frumos'' [17]), fără teamă că ar putea să aibă şi el acelaşi sfîrşit.

In scrisoarea XXXVI despre muzica la Greci şi la orientali, aflată în al doilea volum, Guys, pe lîngă informaţiile asupra acestui subiect culese din Cantemir, traduce un „cîntec grecesc'' [18]) şi două turceşti [19]), pe care apoi le reproduce şi în original [20]). Despre autorii poeziilor şi despre compozitorii melodiilor nu pomeneşte nimic. Cele turceşti îi fuseseră comunicate de interpretul regelui Franţei la Constantinopol, Duval [21]). Iar „cîntecul grecesc'' nu este altul decît „cîntecul lui Ienăchiţă'', aşa cum îl cunoaştem din traducerile următoare, ceva mai tîrzii:

Poetul este surprins de furtună pe mare. In mijlocul valurilor şi al negurii nu se iveşte niciun semn care să-i dea nădejde de scăpare. Nu se zăreşte nicăieri nicio dîră de lumină, nici ţărmul, nici vadul, nici portul unde să poată arunca ancora. Desnădăjduit, cuprinde pînzele bărcii, cu care sau se va îneca sau — dacă ele vor rezista pînă în cele din urmă — va ieşi la liman.

Se poate ca Guys să fi cunoscut pe poetul romîn. Odată aminteşte într'una din scrisorile sale că a avut prilejul să cunoască printre Greci „Anacreoni moderni'', ale căror cîntece sînt pe buzele tuturor [22]). Altădată, împotriva unor afirmaţii, asigură de asemeni că Grecia „are încă Anacreonii şi Muzele sale'' [23]). In sfîrşit, înainte de a reproduce poezia lui Văcărescu arată că el nu vrea să spună, ca un altul înaintea lui, cum că aceste cîntece „pot fi puse alături de cele mai bune poeme ale anticilor'', dar că într'adevăr „poeţii greci din zilele noastre ştiu să cînte încă trandafirul şi primă-

---

ressemble à aucun de ceux des autres danses Grecques, n'est pas désagréable, quand elle est bien conduite, & avec la justesse qu'elle exige. Elle pourroit bien venir des Daces, qui habitoient anciennement la Valachie''. — *Ibid.*, I, Treizième Lettre, p. 193.

[17]) „On vit il y a quelques années à Constantinople sur le canal de la mer noire, la belle & magnifique maison de l'infortuné Grec *Stavraky*, devenu favori du Grand-Seigneur. Le Sultan en le faisant périr fit raser ce bel édifice, sur lequel on a vu depuis, avec un juste étonnement, un autre Grec faire élever une maison encore plus belle''. — *Ibid.*, II, Lettre trente-unième, p. 17.

[18]) *Ibid.*, II, Lettre trente-sixième, p. 80—81.

[19]) *Ibid.*, II, p. 81—84.

[20]) Cele turceşti, transcrise cu litere latine, *ibid.*, II, p. 85—87; — cel grecesc, *ibid*, II, p. 88.

[21]) *Ibid.*, p. 83, nota (12).

[22]) „J'ai vu parmi eux... des Anacréons modernes, dont on répète les chansons...''. — *Ibid.*, I, Troisième Lettre, p. 20.

[23]) „...je puis assurer, au contraire, qu'elle a encore ses Anacréons & ses Muses''. — *Ibid.*, I, Dixième Lettre, p. 131.

vara, ca Anacreon, și că în cîntecele lor se găsesc scînteile flacării poetice care nu s'a stins nicidecum la ei'' [24]).

Prin 1763—1764 se aflau la Constantinopol atît Guys, care își scria de acolo scrisorile sale, cît și Văcărescu [25]). Cu atît mai mult deci putem socoti că aceste cuvinte de admirație pentru poeții Greciei moderne ale celui dintîi, privesc într'o oarecare măsură și pe poetul romîn, din opera căruia el a ales, ca pildă, acest cîntec care ajunsese popular printre Grecii din Constantinopol și pe care el l-a socotit ca unul din cele mai reprezentative.

Cu privire la data plăsmuirii lui Văcărescu, elementele de acest fel pe care ni le pune la îndemînă cartea lui Guys sînt nesigure și sporadice. Totuși pe temeiul lor se poate ajunge la o concluzie.

Guys nu datează decît întîia sa scrisoare din „Constantinopol, 10 Ianuarie 1750" iar Bourlat de Montredon datează scrisoarea sa din „Paris, 4 Decemvrie 1759''. Trimiterile din note nu pot servi ca elemente sigure în această privință, deoarece parte din ele au fost adăugate în urmă, pe lîngă noi pasagii din text, atunci cînd scrisorile erau gata de tipar. Așa, de pildă, scrisoarea amintită mai sus a lui Bourlat de Montredon, deși scrisă în 1759, trimite la o „Histoire des Negociacions pour la Paix conclue à Belgrade le 18 Septembre 1739, par M. l'Abbé Laugier'', care a apărut la Paris abia în anul 1768 [26]).

Scrisorile lui Guys cuprind și ele asemenea elemente care par a fi în concordanță cu timpul cînd au fost scrise. Astfel scrisoarea XXXI trimite într'o notă la „Journal Étranger, Mai 1760'' [27]), scrisoarea XXXIV trimite la același „Journal Étranger, Mars 1760, tom. 2'' [28]); iar scrisoarea XXXVII — imediat următoare aceleia în care se află poezia lui Văcărescu — trimite la „Journal économique, Octobre, Novembre & Décembre 1763'' [29]). Aceasta din urmă pomenind un periodic apărut în ultimul trimestru al anu-

[24]) „Je ne dirai pas comme un Auteur Français qui a voulu faire, ainsi que moi, la comparaison des Grecs moderns avec les Anciens, que les *Tragoudis ou chansonettes qui retentissent aujourd'hui dans les bourgades du Parnasse, & dans les grottes de l'Hélicon, peuvent, peut-être, être comparés aux meilleus Poèmes des Anciens.* Mais je sais que les Poètes Grecs de nos jours savent encore chanter la rose & le printems, comme Anacréon, & qu'on retrouve dans leurs chansons des étincelles du feu poétique qui n'est point du tout éteint chez eux''. — *Ibid.*, II, Lettre trente-sixième, p. 79—80.

[25]) Ovid Densușianu, *Literatura romînă modernă*, I, București 1929, p. 102.

[26]) Guys, II, p. 220—221, nota ([18]).

[27]) *Ibid.*, II, p. 8, nota ([3]).

Scrisoarea XXXI s'ar părea că mai aduce un punct de sprijin. Ea pomenește ceva despre uciderea lui Stavrachi, despre dărîmarea palatului său din Constantinopol și clădirea unui nou palat pe locul acela (cf. mai sus, nota 17). Se știe că Stavrachi a fost ucis la 12 August 1765 (cf. C. C. Giurescu, *Istoria lui Iordache Stavracoglu*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București 1927, p. 205); iar clădirea noului palat va fi durat încă alți cîțiva ani. Fără îndoială deci, acest pasagiu a fost adăugat mult mai tîrziu, cînd cartea a fost dată la tipar. Faptul că el se găsește la sfîrșitul amintitei scrisori dovedește același lucru.

[28]) *Ibid.*, II, p. 43, nota ([5]).

[29]) *Ibid.*, II, p. 114, nota ([28]).

lui 1763, va fi fost scrisă în anul următor. Cea dinaintea ei, aceea în care se află poezia lui Văcărescu, va fi fost scrisă deci — dacă nu în același an — către sfîrșitul anului 1763. Acești doi ani coincid de altfel cu șederea lui Văcărescu la Constantinopol și arată că poezia era scrisă și circula la această dată, cînd a putut s'o cunoască și Guys — aflat de asemeni la Constantinopol — și s'o comunice, în original și traducere, prietenului său la Paris, pentru ca peste cîțiva ani să fie tipărită odată cu scrisorile sale din călătorie. Insăși limba grecească în care este scrisă poezia, dovedește că ea a fost plăsmuită la Constantinopol, fie chiar în acești ani ai șederii lui Ienăchiță acolo, fie mai înainte. In ea găsim turcisme ca σαγανάκια (= vînturi), σελαμέτι (=mîntuire) și τουφάνι (=viscol), cu totul necunoscute limbii vorbite în hotarele Greciei.

Poezia lui Ienăchiță așa cum a reprodus-o Guys are numai 14 versuri. In realitate ea are 28 de versuri, dar Guys reproducînd-o, din economie de spațiu, a scris cîte două versuri într'un rînd. Iambii alternează regulat în versuri de cîte șapte și opt silabe cu rime împerecheate. De data aceasta, pe lîngă restabilirea formei originale, i s'au corectat și numeroasele greșeli de transcriere sau de tipar.

Cunoscător al literaturii clasice, Guys este ispitit să creadă că decorul marin al poeziei este datorit unui izvor de această natură. Intr'o notă la traducerea franceză a poeziei lui Ienăchiță, el reproduce — ca izvor — un pasagiu din „Thebaida'', epopeea poetului latin Statius, în care se povestește dușmănia dintre Eteocle și Polinice. Intre altele, în cartea a noua a acestei poeme, Statius arată cum falangele cadmeene tîrăsc cadavrul lui Tydeu, pe care însă Danaii îl smulg din nou, lucru care se petrece de trei ori, și aseamănă această hărțuială cu „o corabie, în mijlocul valurilor întăritate ale mării siciliene'', care „cu toată silința corăbierului, rătăcește la întîmplare și apucă din nou după pînza întoarsă, pe urmele sale'' [30]). Pasagiul acesta este socotit de Guys ca izvorul poetului nostru.

Este greu de crezut ca puțin răspîndita operă a lui Statius să fi căzut în mîinile poetului nostru. Apropierea lui Văcărescu de Statius este astfel întîmplătoare, cu atît mai mult cu cît ea se referă numai la cadrul poeziei. Statius recurge și alteori la asemenea comparații din domeniul marin. Astfel, în aceeași carte din „Thebaida'', cu vreo cincizeci de versuri mai sus, el vorbește despre Hippomedon, care așteaptă să întîmpine o trupă de tineri luptători ai lui Eteocle și cu acest prilej, găsește potrivit să asemene

[30]) „Siculi velut anxia puppis
Seditione maris, nequiequam obstante magistro,
Errat, & averso redit in vestigia velo.
Stat. Theb. L. 9°.

Ibid., II, p. 80, nota ([18]).

In ediția lui Nisard cuprinzând operele lui Statius, Martial și ale altor poeți latini minori, apărută la Paris în 1851, versurile (*Thebais*, IX, 141—143) se găsesc la p. 231, coloana 1.

liniștea sufletească a celui dintâi cu o stîncă neclintită în bătaia valurilor care se sfărîmă la poalele ei [31]).

In această privință, mai hotărîtoare este apropierea lui Văcărescu de alte izvoare clasice, care cuprind lămurit motivul acestei plăsmuiri [32]). Astfel în „Odiseea", Ulise întîmpină în cîteva rînduri furtuna pe mare, în „Eneida" lui Virgiliu motivul se regăsește în cîteva pasagii, iar în „Metamorfosele" lui Ovidiu, povestirea naufragiului lui Ceyx (XI, v. 477—572) cuprinde asemănări ce nu mai par întîmplătoare: o parte din corăbieri pier înghițiți de valuri, iar alții se agață de rămășițele corăbiei. Ceyx însuși prinde o frîntură de ramă, cu ajutorul căreia nădăjduia să scape.

Motivul a circulat apoi în literatura medievală și modernă. Se regăsește astfel în povestirea naufragiului lui Ruggier din „Orlando furioso" a lui Ariosto (XLI, 8—24), în „Lusiadele" lui Camoëns (VI, 70—85), în „Aventurile lui Telemac" (VI) — unde eroul lui Fénélon, mai norocos decît acela al lui Ovidiu, scapă agățîndu-se de catargul corăbiei aruncat în valuri —, ca și în „Henriada" lui Voltaire (I). Și mai ales asemănarea cu crîmpeiul din opera lui Fénélon, inspirat de episodul amintit din „Metamorfose", mă face să cred că Văcărescu va fi cunoscut cel puțin traducerea neogrecească a „Aventurilor lui Telemac", datorită lui Athanasie Skiadas [33]) și tipărită la Veneția în 1742.

Apoi, în legătură cu acest motiv mai sunt de amintit încă cele cîteva cuvinte cu care tipografii noștri de pe vremuri, încheiau cărțile sfinte tipărite de dînșii.

Iată ce spune unul dintre aceștia, mulțumit că a ajuns la capătul lucrării:

„Precum doresc să sosească la vadul cel cu adăpostire, carii sănt bătuți de valuri întru luciul mării, așa am dorit și eu să sosesc la sfârșitul svintei cărții aceștiia" [34]).

Ceva mai tîrziu aceste cîteva cuvinte au fost amplificate și versificate, poate de către Antim Ivireanul, pe cînd era ieromonah la mînăstirea Snagov. Una din tipăriturile sale se încheie cu aceste versuri:

Precum cei streini doresc moșiia să-și vază,
Când sănt într'altă țară de nu pot să șază;
Și ca cei ce-s pre mare bătuți de furtună
Și roagă pre Dumnezeu de liniște bună,
Așa și tipograful de-a cărții sfârșire,
Laudă ne'ncetată dă și mulțemire [35]).

[31]) Statii *Thebais*, IX, 86—94, ed. Nisard, p. 230.

[32]) Pentru circulația acestui motiv în literatura latină, vezi **N. I. Herescu**, *Un thème traditionnel de la poésie latine: le Naufrage*, în *Revista clasică*, IV—V (1932—1933), p. 119—137.

[33]) **A. Papadopoulos Vretos**, *Νεοελληνική φιλολογία*, II, nr. 95, p. 48, unde se identifică traducătorul; cf. **E. Legrand**, *Bibliographie hellénique, 18-ème siècle*, I, n-le 299 și 300, p. 301—302.

[34]) *Evanghelia*, tipărită de ieromonahul Chiriac, București, 1682, f. 174 v; cf. Bianu-Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, p. 251.

[35]) *Evanghelia*, tipărită de ieromonahul Antim Ivireanul, Snagov 1697, f. 180 v.; cf. Bianu-Hodoș, *l. c.*, I, p. 344.

Epilogul acesta — fie în proză, fie în versuri — a fost apoi folosit de mai toți meșterii tipografi de pe vremuri și cuprinde un cadru mai apropiat de poezia lui Văcărescu decît versurile amintite din epopeea lui Statius.

Dar motivul fundamental al poeziei nu apare străin nici de opera cunoscută a poetului nostru. Una din poeziile lui Ienăchiță Văcărescu, scrisă de data aceasta în limba romînă, cuprinde același motiv — mai puțin cadrul marin din poezia grecească —: aceeași oțerire și mai ales aceeași resemnare, specific orientală, în fața loviturilor soartei:

La o'ntristare,
Amară foarte,
'ncît cel ce-o are
Să-și roage moarte,
N'ai ce să faci.

Nu-i mîngîere,
Nici e putință,
Acel ce piere,
Să-ți dea credință,
Trebui să taci [36]).

Cel din urmă traducător al „cîntecului lui Ienăchiță", care, ca și Bartholdy, s'a silit să-l tălmăcească în versuri, este poetul francez Lemercier (1774—1840).

Louis-Jean-Népomucène Lemercier a fost un poet, al cărui talent s'a afirmat încă dela vîrsta de 15 ani. A scris numeroase piese de teatru — tragedii și comedii — care i-au adus de multe ori frumoase succese. Datorită acestor succese a avut prilejul să lege o strînsă prietenie cu marele Napoleon. Cunoscutul istoric și diplomat Pouqueville—amintind odată pe poeții francezi inspirați de Grecia—, nu se sfiește să afirme despre două din tragediile lui Lemercier, *Frédégonde et Brunehaut* și *Agamennon*, că posteritatea le va așeza alături de tragediile lui Corneille și Racine [37]). Iar tragedia sa, *Les Martyrs de Souli*, care înfățișează un episod din istoria revoluției grecești — sfîrșitul eroic al Sulioților la 1803, într'o luptă împotriva Turcilor — și a cărei reprezentare n'a fost îngăduită de cenzură, cuprinde — după cum ne încredințează un poet contimporan, Pierre Lebrun — cea mai frumoasă scenă scrisă de dînsul [38]).

[36]) Ianache Văcărescul, *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor și orînduelelor gramaticii rumânești.*, Rîmnic 1787, p. 139; Viena, acelaș an, p. 171—172.

[37]) F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, 2-e édition, I. Paris 1826, p. LXXV.

[38]) Pierre Lebrun, *Le Voyage de Grèce*, poème, Paris 1828, p. 195, nota (38).

Dintre comediile sale, mai cunoscute sînt *Plaute*, cu subiect luat din antichitatea romană și comedia istorică *Pinto, ou la Journée d'une Conspiration*. De asemeni a compus o mare poemă dialogată, în douăzeci de cînturi, *La Panhypocrisiade, ou le Spectacle infernal du XVI-e siècle*, cum și alte numeroase poeme, poezii și romane, în al căror număr se ascund, alături de scînteierile care i-au adus laurii, păcatele care i-au întunecat faima.

In cadrul curentului filelenic, pe lîngă tragedia amintită mai sus, Lemercier publică mai tîrziu o colecție de cîntece populare grecești, *Chants héroïques des montagnards et matelots grecs* (2 volume), Paris, 1824—1825. Tipărită tocmai cînd Grecia mergea cu pași hotărîtori spre izbîndă, ea cuprinde în cea mai mare parte poezii versificate după cunoscuta colecție, apărută în același timp, a lui C. Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne* (2 volume), Paris, 1824—1825.

In volumul al doilea, în afară de cîntecele versificate după Fauriel, Lemercier a adăugat și alte cîteva traduceri din literatura neogreacă. Printre acestea din urmă se găsește și poezia lui Ienăchiță Văcărescu [39]).

Intr'o notiță care însoțește tălmăcirea, Lemercier amintește pe cei care, înaintea sa, au tradus această poezie „în proză'', pe Guys și pe Bartholdy, a cărui traducere n'a cunoscut-o decât în versiunea franceză. Nu s'a folosit însă de niciuna din cele două tălmăciri, deoarece — spune tot acolo — a avut înainte chiar „textul'' poeziei— fără îndoială originalul grecesc — pe care i l-a pus la îndemînă cunoscutul istoric și orientalist Jean-Alexandre Buchon (1791—1846), care avea poezia lui Văcărescu în „caietele'' sale. Apoi arată „învățătura filozofică'' pe care o cuprinde, de a nu desnădăjdui în fața primejdiei și adaugă că „poetul valah'' o înfățișază „în felul lui Horațiu'', printr'o imagine din cele mai însuflețite [40]).

Această plăsmuire necunoscută a lui Ienăchiță Văcărescu aruncă o lumină nouă asupra celui dintîi poet romîn care devine astfel și cel dintîi poet romîn cu faimă universală. Scrisă în limba greacă, ea a putut fi răspîndită în cîteva traduceri deosebite, în limbile franceză și germană, odată cu literatura neogreacă menită să servească în apus ca mijloc de propagandă. Și în aceste împrejurări, literatura romînească poate fi deci privită, pe lângă aspectul subt care a fost cercetată — acela al împrumuturilor din afară — și subt celălalt aspect, al răspîndirii ei peste hotare într'o vreme cînd cu greu s'ar fi bănuit așa ceva.

N.-A. GHEORGHIU

[39]) Lemercier, Chants héroïques, II, p. 107—108.
[40]) *Ibid.*, II, p. 109.

„CÎNTECUL GRECESC" AL LUI IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU ȘI TRADUCERILE LUI IN LIMBA FRANCEZĂ ȘI GERMANĂ

(CÎNTEC GRECESC)

Μὲ δυστυχίαις πολεμῶ,
Μὲ βάσανα ὡς τὸ λαιμὸ
Εἶμαι, καὶ κινδυνεύω
Καὶ νὰ χαθῶ κοντεύω,
Στὸ πέλαγος τῶν συμφορῶν,
Μὲ ἐπικίνδυνον καιρόν,
Μ'ἀνέμους ὀλεθρίους,
Σφοδροὺς καὶ ἐναντίους,
Μὲ κύματα πολλῶν καϋμῶν,
Τουφάνι ἀναστεναγμῶν,
Θάλασσα φουσκωμένη,
Πολλὰ ἀγριωμένη,
Ὁποῦ ἀφρίζει καὶ φυσᾷ,
Μὲ σαγανάκια περισσά,
Σύννεφα σκοτισμένα
Καὶ κατασυγχισμένα.
Καὶ νὰ φανῇ μιὰ ξαστεριά,
Νὰ ἴδουν τὰ μάτια μου στεριά,
Ῥηχὰ νερὰ νὰ εὕρω
Πάσχω καὶ δὲν ἐξεύρω,
Ν'ἀράξω καὶ δὲν ἠμπορῶ
Γιατὶ λιμένα δὲν θωρῶ.
Μ'ἀπελπισίαν τρέχω
Στὰ ἄρμενα ποῦ ἔχω,
Ποῦ μὲ αὐτὰ κἂν νὰ πνιγῶ,
Ἢ σελαμέτι νὰ εὐγῶ.
Καὶ τοῦτα ἂν βαστάξουν,
Μποροῦν νὰ μὲ φυλάξουν.

TRADUCERE LIBERĂ

Lupt cu nenorociri,
Cu chinuri pînă la gît
Sînt, mă aflu în primejdie
Și mă apropiu de pierzanie,
Pe marea nenorocirilor,
Pe vreme primejdioasă,
Prin vînturi pîrdalnice,
Puternice și protivnice,
Cu valurile multor chinuri,
În viscolul gemetelor.
Marea mîniată,
Foarte sălbatică,
Spumegă și suflă,
Cu multe vînturi,
Norii întunecați
Și răsvrătiți.
Și să apară un cer limpede,
Să vadă ochii mei țărmul,
Să găsesc vadul
Mă străduiesc, dar nu sînt în stare.
Și nu pot să arunc ancora
Fiindcă nu zăresc limanul.
Cu desnădejde alerg
La pînzele ce am,
Cu care cel puțin să mă înnec,
Sau să aflu mîntuire.
Și acestea dacă țin,
Pot să mă scape.

Traducerea franceză a lui P.-A. Guys, 1771

CHANSON GRECQUE

Je lutte contre toute(s) les disgraces, plongé dans une abîme de malheurs. Egaré, flottant sur cet Océan d'infortunes, mon frêle batteau sera bientôt submergé. Des vents contraires, impétueux, soulevent contre moi les flots irrités qui m'assiégent, je soupire au milieu d'un brouillard épais. La mer affreuse & blanchissante d'écume retentit de mugissemens; ils répondent aux coups redoublés qui partent du sein des nuages sombres accumulés sur ma tête.

Où trouverai-je un peu de clarté, pour découvrir la terre que j'ai perdue? Où trouverai-je une eau paisible, un port assuré, pour y jetter mon ancre? Désespéré, je cours à mes voiles que j'embrasse, pour m'abîmer ou pour me sauver avec elles.

Traducerea germană a lui J.-L.-S. Bartholdy, 1805

Mitten in dem offnen Meere werd 'ich hin — und hergetrieben,
Hingeworfen in den Fluthen, die wie Feuer mich umstieben,
Und in Schaum löst sich die Welle, und wie Berge stehn die Wogen,
Heben sich zu steilen Felsen, thürmend bis zum Wolken bogen;
Mitten in der Stürme Sausen, in dem Toben, das mich schreckt,
Ziehen sich die Nebel tiefer, Finsterniss die Schöpfung deckt;
Länger hält nicht mehr das Segel, immer wachsen die Gefahren,
Immer loser wird die Barke, nirgends kann ich Land gewahren;
Diese Nacht voll Angst und Grauen, sie vernichtet all mein Hoffen,
Und ich weiss nicht, wo ich steure in den Fluthen weit und offen.
Und der Geist, der in mir waltet, kann mir Ruhe nicht gewähren,
Schwankend ungewiss erzittert er dem Tod in tiefen Meeren.
Kann ich noch in dem Gewühle Heil und Hülfe mir erschauen?
Ohne Steuermann im Sturme, ach! auf einem Retter bauen?
„Und wenn alles schon verloren, wenn Verzweiflung ringt die Hände,
Giebt das Schicksal unverhofft noch vielleicht ein glücklich Ende".

Versiunea franceză a traducerii lui Bartholdy, 1807

(Reprodusă după N. Iorga, *Două poesii necunoscute ale lui Ienăchiţă Văcărescu*).

Je suis bollotté çà et là sur une mer orageuse, exposé au courroux des flots qui s'élèvent sur moi tout en feu: s'entassant comme des montagnes, les vagues écumantes s'élèvent jusqu'à la voûte des cieux. Au milieu du sifflement des tempêtes, au milieu de ce bruit qui porte l'effroi dans mon âme, je vois les nuages s'épaissir, de profondes ténèbres enveloppent toute la nature; ma voilure ne

résiste plus, le danger croît à chaque instant; je vois ma barque prête à se dissoudre, et d'aucun côté la terre ne s'offre à mes regards. Cette nuit d'alarmes et de horreur anéantit toutes mes espérances et je ne sais plus de quel côté me diriger. L'esprit qui habite en moi est hors d'état de me soutenir. Éperdu lui-même, il tremble devant les abymes qu'il voit entr'ouverts. Au milieu de ce tumulte, puis-je même penser à des moyens de salut? Sans pilote au milieu de la tempête, puis-je encore compter sur un libérateur? Oui, à l'instant même où tout semble perdu pour toi, et où tu te figures qu'il ne te reste plus qu'à t'abandonner au désespoir, peut-être que le destin travaille à préparer la délivrance.

Traducerea franceză a lui L.-J.-N. Lemercier, 1825

CHANT DE JANAKITZA

Battu des vents de la tempête,
Assailli par l'onde et les feux,
Les foudres grondent sur ma tête,
A mes pieds les flots orageux.
Les airs sifflent dans la tourmente:
La mer irritée, écumante,
Semble un vaste gouffre sans bord:
Nul fanal; mais le bruit et l'ombre,
Des vagues, des écueils sans nombre,
Où l'ancre appelle en vain un port.

Les cieux obscurs n'ont plus d'étoiles
L'abîme est prêt à m'engloutir
Vais-je, hélas! en rouvrant mes voiles,
Me sauver, ou m'anéantir?
Mes agrès, dernière espérance,
Ils se brisent... Ah! ma constance
Vaincra l'Océan et la mort:
Ancre du salut, le courage
Peut seul ravir l'homme au naufrage,
Et triompher des coups du sort.

NOTICE.

On trouve dans les ouvrages de Guys et de Bartholdi des traductions diverses faites en prose de ce morceau, dont le texte m'a été procuré par les cahiers de M. Buchon. La leçon philosophique renfermée en ce chant nous enseigne à ne jamais nous laisser abattre par le malheur et par le danger au milieu des traverses les plus orageuses de la vie. C'est la plus utile qu'on puisse donner aux hommes; et le poête valaque qui la met en action dans ses vers nous la présente, à la manière d'Horace, sous l'image la plus animée.

CRONICA LITERARĂ

ZAHARIA STANCU: POEME SIMPLE (1927), TĂLMĂCIRI DIN SERGHEI ESENIN (1934), ALBE (1937), CLOPOTUL DE AUR (1939).

Despre d. Zaharia Stancu, autorul recentului volum de catrene *Clopotul de aur*, e mai ușor să se vorbească, fiind privit în toate volumele sale de poezie, la un loc, decît în fiecare, în parte și la timpul său. Neavînd nici însușirile pozitive și nici pe cele negative ale abundenței, poezia sa e mai mult decît reținută și mai mult decît discretă, sau, cum am zice mai propriu, e puțină; dar atît de puțină că reținerea și discreția ei abia prin acumulare pot fi gustate mai bine. De aceea, din prilejul apariției unui nou volum de versuri, am făcut momentul de a prezenta întreaga producție a poetului, de pînă acum.

După cum se întîmplă cu orice scriitor, fie el cît de mare sau cît de mic, urmele mediului literar frecuentat în anii formației lirice persistă neșterse și la d. Zaharia Stancu. Ar fi și nefiresc să fie altfel. Trăit în atmosfera literară a unei reviste militante, destulă vreme și tocmai în timpul cînd talentul e o materie plastică, tendințele publicației, în care s'a format, sunt în parte chiar tendințele poeziei sale.

Dar nu atît orientarea generală a *Gîndirii* este de remarcat în lirismul d-lui Zaharia Stancu, deși cîmpenismul inspirației rămîne mereu evident, cît cultivarea cîte unui procedeu, cîte unui ton și motiv caracteristic poeților mai în vîrstă, care au ilustrat gruparea.

Astfel, lăsînd de o parte vocabularul adesea voit țărănesc, a cărui asprime căutată chiar în forme dialectale e, fără îndoială, reflexul exceselor lexicale din poezia d-lui V. Voiculescu, poetul nostru are gustul unei anumite imagini construită pe îndelete, compusă din părți ce nu s'au dat intuiției dintr'o dată, ci s'au alăturat mintal și oarecum industrios. Iată cîteva exemple:

Pe uliți umbre 'nalte și sure cum e pruna
Și peste case ca peste o punte moale
Pășește noaptea caldă și'n mlădieri domoale
In păr c'o floare 'nvoaltă, de răruscă, — luna.

*
* *

Poteca peste miriști coboară'n drumul strîmb
Pe care-l știu și țarcuri și casele de lut.
Dintre butucii viei rămasă sus pe dîmb,
Ciorchine galben crește un chip de lună slut.

*
* *

Luna își pierde'n lene veșmintele ei grele
Prin ramurile pline de licurici bătrîni
Și frîntă, ca o babă, pe margini de fîntîni
Din palma-i cad în fund șiraguri de mărgele.

*
* *

Pe unde-i fi acuma? Eu de-aș pleca prin soare
Și m'ași opri în holde cu brațele în vînt
Aș fi luat de oameni drept o sperietoare
Si m'ar ochia ciobanii cu bulgări de pămînt.

Asemenea mici eforturi de imaginație, ca mișcare și nicidecum ca rezultat, amintesc imaginile logice atît de observate în poezia d-lor V. Voiculescu și I. Pillat. Primul dintre aceștia mai este prezent, după cum am spus, în vocabularul ostensibil țărănesc *(duium, reavăn, aciuiez, zălud* etc...), iar al doilea — în caracteristica mai subtilă a tonului, care timbrează particular o serie întreagă de versuri. Poetul *Floricăi*, iubit în prima tinerețe, apare în strofe, cum sunt următoarele:

Cînd vii și-mi dărui coșul și umărul belșug
Și tălpile ți-s umezi ca foile cu rouă
Ești norul pogorît, din slavă, să-l ajung,
Ești zorii ce-mi aduc cu svon lumina nouă.

*
* *

Vreau, vară dulce, leneși cireșii și bostanii
Zemoși, pe care-i coace, goi și gălbui amiaza,
Vreau gura ta cireașă, și trupul tău bostan,
Vreau apele și norii culcați pe cîmp cu snopii.

*
* *

Amurgul cade'n ape, se'nluneca și moare.
Dar boii mai rămîn cu stelele în coarne:
Vii petece din ziua păscută pe răzoare,
Din ziua care mîine din nou o să se'ntoarne.

Despre același mediu literar al formației, vorbește cîteodată ținuta versului și motivul, amîndouă venind dela d. Lucian Blaga. Volumul *Albe*, culegerea cea mai substanțială a d-lui Zaharia Stancu, cuprinde, între altele, două poezii, *Sun către nord...* și *Oră*, pe care, chiar în afară de ceea ce semnifică ele ca produse ale aceleeași atmosfere lirice, le-am fi reprodus oricum pentru frumusețea lor incontestabilă:

Numele tău simplu, ca al Maicii Domnului,
Mă înfășură cald, ca un șal.
Zac uitat la porțile somnului
Cu ochii spre celălalt mal.

Pașii cenușii, ca pașii zorilor,
Pe unde or fi? Nu-i mai aud.
Cu inima, clopot al florilor,
Sun către nord, sun către sud....

sau, mai concludent:

Cadranul e fără semne. Sborul mare
Nu-l mai măsoară nici o așteptare
Lîngă coapsa ta aerul beat
S'a oprit și a îngenuchiat.

Cadranul e fără semne. Anul
Și-a părăsit cuibul și lanul,
Dar tîmplele bat și se clatină
Reci, ca șerpii de platină.

Motivul din *Oră*, pe care îl recunoaștem dintr'odată a fi însăși inima poeziei d-lui Blaga, ne dă ocazia să afirmăm că nici un critic n'a mers mai direct la viziunea particulară din *Lauda somnului* și *In marea trecere* ca poetul acestor două strofe. Și dacă este îngăduit să întîrziem puțin, vom spune că aparența de obscuritate la d. Blaga provine tocmai din părăsirea oricărui cadru istoric, din atemporalitatea momentului liric, pe care d. Zaharia Stancu, intuindu-l, l-a reformulat în cîteva din versurile celor două catrene.

Dar orice am crede despre această chestiune, fapt este că și urmele d-lui Blaga, în producția mai tînărului său confrate, ne duc către aceeași grupare literară, cu ale cărei tendințe lirice, fără să prindă de veste — se înțelege, autorul *Albelor* și-a altoit talentul, din prima tinerețe.

D-lui Zaharia Stancu, i s'a observat de asemenea o influență *jammes*-istă, care s'a împărțit, după cum cunoscătorii poeziei noastre contemporane știu bine, între mai toți poeții acelui mediu literar din care a ieșit și d-sa. Religia simplității, care a dat, într'una din răsfringerile sale, titlul primului său volum *(Poeme simple)*, rusticitatea luminată, în condiția ei umilă, de aerul sfințeniei biblice, rusticitate care la d. Stancu, oarecum se și exaltează, în toate culegerile sale, geniul sub-uman, care se manifestă în mugetul *Cirezilor* poetului nostru, „cînd îl presimt plutind pe Dumnezeu pe-aproape sau pași descalți de îngeri prin ierburi cînd aud", întreaga viziune ca și amănuntul bucolic sunt tot atîtea semne de recunoaștere ale lui Francis Jammes.

Dincolo însă de orice altoiuri sau modele, poezia d-lui Stancu, în cadrul ei restrîns, exprimă o sănătate primitivă, căreia i-am zice admirabilă, dacă frăgezimea nu i-ar subția manifestările, exprimă farmecul simplității trăite și numai rareori voința de a trăi simplu, este grațioasă ca iezii, care apar atît de des în versurile sale, și niciodată nu aspiră, avînd deplină conștiință despre natura proprie, la mai mult decît un acord, cu totul discret și acela.

Naturismul din *Poeme simple*, din *Albe* și *Clopotul de aur*, e o idilă ce se naște din sine, mai puțin și în același timp mai mult decît o aspirație întreținută: o stare. In patru versuri, de cele mai multe ori, cîteodată numai într'unul singur, un pastel întreg, vibrător și genuin, ocupă atenția cititorului, din care, chiar dacă piere ca reprezentare vie, continuă îndelung să stăruiască sub forma imprecisă a satisfacției pleneriste: „Izvoarele clar cîntă din fluere de-argint", „Visez: în miez de codru, lîngă izvoare melci", „Cireșii 'și zumzăe 'nflorirea nouă", „Spre ziuă stele'n roi s'au năruit spre munte", „Auzi: plesnesc pe ramuri mugurii verzi și moi", sau, mai ales:

Cu steme voevodale pe frunte
Melcii suie'n crengile livezii,
S'au furișat spre munți, spre munte,
Lebedele zăpezii

catren, în care sugerarea primăverii e mai puternică decît în numeroase lungi poezii ce ne sunt cunoscute.

In acest cadru de sănătate pleneristă, pe care poetul am spune că îl celebrează, dacă n'ar fi mai adevărat că numai îl respiră din necesitate nereflectată, un mic roman bucolic, ca un adaos, pe lîngă viața difuză, de însuflețire a pastelului, își plimbă bucuriile și dezamăgirile. Și iubirea omului devine și ea simplă ca natura, care oferă „un maldăr de ferigă" din codrii muntelui pentru a se ascunde „trupul bălan" al femeii iubite. Nu este în intenția noastră să urmărim cum ies trăsăturile poeziei d-lui Stancu unele din altele, dar fără îndoială că iubirea în simplitate, desprinsă de cadrul cîmpenesc, în care ni-se arată de nenumărate ori în cele trei culegeri de versuri ale sale, a

învățat să se îmbete de ea însăși ca de frumusețea cea mai înaltă, a învățat să-și spună pe nume fără înfloriri sau prețiozități, care sunt folositoare și acestea cînd iubirea, nefiind deplină, simte nevoia să se ajute în acest fel, a deprins însfîrșit să se cînte pe ea însăși în vorbe sugestive numai prin repetiție. Cum se poate explica altfel cîntecul de dragoste din *Obraz de lună*?

Iți mîngîi obrazul de lună,
Obrazul de lună
Feriga părului, fildeșul trupului,
Feriga părului.

Apele tale prin mine le treci
Negre și reci,
Stîncile tale de var și mărgean
In mine le clatini ca'ntr'un ocean.

Accentul acesta ca și firdusian, scos din miezul rareori cercetat al cuvintelor obișnuite, e desigur altceva decît ceea ce d. Stancu a deprins în mediul literar al formației sale; el străbate totul, limpezind pînă și pasiunea cea mai turbure, ca în *Focul din sînge:*

De unde a început cîntecul?
De unde s'a ridicat întîi zarea?
Nimeni nu cunoaște marginea peisajului,
Nimeni nu sărută buzele soarelui.

De unde a izvorît sîngele?
Focul din sînge de unde a venit?
Cine ne-a înebunit cu foc sîngele?
Cine a înnebunit cu sînge focul și l-a hrănit?

Și, cu Firdusi, al cărui cîntec parcă ar fi trecut prin strofele acestea, fiindcă ne aflăm lîngă orientul miniaturistic și decorativ, să nu scăpăm din vedere că peizagismul poetului nostru are și o lature oarecum decadentă, de care nu trebue să se irite nimeni, dacă o numim astfel, deoarece înțelegem prin ea crîngul, holda sau lacul, cu alte cuvinte — pastelul sumar adus în casă pe mici bucăți de mătase sau pe ceștile de ceai, cu care atît de bine seamănă cîteva catrene ale d-lui Zaharia Stancu.

Căci mai înainte de orice, fie cînd sugerează orizonturi mai largi, pline de aer și lumină, fie cînd se dedă la gustul decadent al miniaturei și decorației domestice, d-sa este un fragmentarist. Am putea spune că dimensiunea maximă a poeziilor sale nu trece în nici un caz de două strofe, deși știm bine că în *Poeme Simple*, se află unele bucăți, ca *De ți-ai purta făptura*, *Scrisoare din cîmp*, *Primăvară* etc., care depășesc măsura. Dar tocmai fiindcă știm aceasta, cu atît mai mult afirmăm că avem de a face cu un fragmentarist. La atîtea însușiri pozitive de frăgezime, discreție, delicatețe și cîte se mai pot gîndi în legătură cu cele numite, se adaugă, în compunerea talentului său, o lipsă tot atît de remarcabilă și anume lipsa suflului. Poeziile cu mai mult decît două strofe par a fi fost simțite și lucrate strofic, așa încît ele nu pot face corp. De aceea însuși autorul a reușit cu mare ușurință, între strofele aceleeași poezii neexistînd o coeziune organică, să le descompună în catrene și din *Poeme simple*, unde figurau sub același titlu, ca o singură bucată, să le treacă pulverizate în *Albe* sau *Clopotul de aur*, apărut deunăzi. Așa s'a întîmplat de pildă cu *Primăvară*, din care, pe lîngă alte strofe, au fost scoase și trecute în *Albe*, mai cu seamă, două, una fiind aceea *(Melcii cu steme voevodale...)* pe care am citat-o ca exemplu de prospețime. Ceea ce însem-

nează că autorul singur își recunoaște în parte natura talentului și, atunci, cu atît mai mult lauda noastră i se cuvine.

Ar fi mai greu de spus că își cunoaște talentul în chip desăvîrșit. Căci, dacă ar fi așa, cititorul n'ar avea să se oprească oarecum nedumerit la o serie de stanțe cu caracter social. S'a înțeles desigur, din ceea ce am afirmat pînă acum, că fragmentaristului, cum este firesc să fie, lipsindu-i suflul, îi lipsește totodată și energia sau vehemența comunicativă a tonului. Și, în aceasta, nu e nimic de regretat. Niciodată n'a fost dat unui singur poet să aibă toate darurile. E destul dacă d-sa are în adevăr numai calitățile de tenuitate ale cîntecului.

Cu toate acestea, d. Zaharia Stancu vrea să meargă chiar împotriva sa însuși, dintr'o pornire cu totul neînțeleasă; vrea să cînte „zorile purpurii care vin", „ziua de mîine", care, oricum ar fi, „roșie, neagră sau verde" e de preferat, pentrucă „vine cu sînge, vine cu pîine", iar „ziua de azi e strîmbă și proastă"! Noi nu zicem că așa este sau altfel, deoarece, cînd citim pe d. Zaharia Stancu și pe orice alt poet, nu ne interesează de loc opiniile sale politice. Nu spunem nici că nu s'ar putea exprima poetic nădejdea în zile mai puțin strîmbe. Dar d-lui Stancu îi lipsește forța verbului care ar putea să transfigureze niște triviale idei, cum sunt toate ideile politice, din orice direcție ar veni ele, cînd nu ajung la expresia artistică. Am spus pornire neînțeleasă? Nu tocmai. Căci, la dreptul vorbind, cînd și cînd, descoperim în volumele cercetate, un fel de energie veleitară, care se exprimă, după cum am văzut, în asprimi de vocabular țărănesc cîte odată și, alte ori, în scurte compuneri cu un caracter de înverșunare lirică. Dar această tendință ni se pare mai mult dezideratul poetului fragil de a încerca posibilități complementare; deși vocea de cameră nu trebue forțată în săli deschise.

Această energie veleitară a folosit, totuși, odată, d-lui Zaharia Stancu; și anume, cînd a tradus pe Serghei Esenin. In adevăr, poezia lui Esenin a fost deajuns să-și încredințeze tumultul, sălbăticia și pateticul ei *mujic*, simplei veleități de forță a traducătorului, pentru a-și impune, în limba noastră, particularitatea și gustul tare. Noi nu putem ști, dacă traducerea este fidelă sau nu și, pînă la un anumit punct, nici nu ținem să aflăm. Dar ceea ce știm, este că în nici un poet, din cîți cunoaștem, n'am mai întîlnit imagini atît de sălbatice și n'am mai ascultat același timbru în cuvinte. Fidelă sau liberă, traducerea păstrează unicitatea de vibrație a unui suflet de poet *nou* și e destul. In opera proprie, autorul *Poemelor simple*, *Albelor* și *Clopotul de aur* este însă un talent de o seducătoare fragilitate, un peizagist care își subțiază pasta pînă la imaterial, un bucolic sănătos, fără să fie chiar robust, însfîrșit un cîntăreț de șoapte luminoase în plină natură.

VLADIMIR STREINU

LITERATURA STRĂINĂTĂȚII

MESURES

Mesures este o publicație trimestrială franceză, ajunsă acum în anul al cincilea de existență. Caracterul ei este acela al unui magazin de curiozități și de rarități literare. Un amestec de anticărie și de noutate, de tradiție și de avant-gardă, care dă prilej de multe apropieri și comparații interesante. Totul este ales cu pricepere. Revista oferă un loc larg literaturilor străine. Fiecare număr aduce traduceri excelente atît din marile literaturi cît și din cele mai puțin cunoscute. Autori iluștri stau alături de scriitori ignorați, dar care la lectură se dovedesc de primul rang. Prin faptul că se oferă multe texte, publicația constitue o antologie periodică a literaturii universale, întemeiată pe principiul descoperirii de tezaure uitate sau neștiute.

Mă voi opri la ultimele două numere (dar s'ar putea vorbi foarte bine despre oricare din fascicule, întîi, fiindcă actualitatea nu joacă niciun rol în construcția revistei și deci nici în aprecierea ei, și al doilea, fiindcă această publicație este, bănuesc, destul de puțin cunoscută în Romînia).

Numărul din 15 Iulie 1939 este consacrat, în chip excepțional, unui domeniu limitat, deși vast: literaturii americane. Textele au fost alese și aici după criteriul obișnuit al revistei, deja indicat. Prea puține nume ilustre: Benjamin Franklin, Washington Irving, Edgar Poe, Walt Whitman. Din Poe este tradus un capitol puțin cunoscut de Sugestii, din care reproduc următoarele două, interesante, cea dintîi, pentru caracterizarea firii romantice și cea de-a doua fiindcă cuprinde o observație justă cu privire la mecanismul admirației:

„Puțini sînt oamenii înzestrați cu acea sensibilitate specială ce stă la rădăcina geniului, care, în prima lor tinerețe să nu fi cheltuit o bună parte din energia lor mintală, *trăind prea repede*. Mai tîrziu apare dorința de-a îmboldi imaginația pînă la punctul pe care l-ar fi putut ajunge în chip normal într'o viață obișnuită și bine orînduită. Sumbra dorință a excitantelor artificiale care, din nenorocire, a caracterizat pe atîția oameni de seamă, poate fi atunci privită ca o nevoie psihică, — o sforțare pentru a găsi ce-a fost pierdut, — o luptă pe care sufletul o dă ca să recucerească poziția care, în alte împrejurări, i s'ar fi cuvenit".

„Aproape toți gînditorii vor fi surprinși cînd vor constata, examinînd retrospectiv lumea gîndirii, că *foarte* des primele impresii, cele intuitive, au fost cele adevărate. Un poem, de exemplu, ne farmecă adolescența. Puțin mai tîrziu ne dăm seama că e plin de defecte. In primii ani ai virilității, îl disprețuim adînc și-l osîndim. Și deabia atunci cînd vîrsta matură a dat accent senzațiilor noastre, a lărgit cu-

noașterea noastră și ne-a perfecționat inteligența, ne întoarcem la sentimentul nostru primordial și la prima noastră admirație, cu plăcerea care se adaugă întotdeauna cînd înțelegem *în ce fel* am fost încîntați odinioară și *pentru ce* mai admirăm și acum".

Mai bine de două treimi din volum conțin texte poetice. Acestea aparțin aproape toate poeților americani contemporani, așa dar destul de puțin sau chiar deloc familiari Europeanului nespecialist. Din cei mai vechi figurează Emily Dickinson (1830—1886), ale cărei versuri, publicate postum, aduc aminte, prin transparența lor mistică, de William Blake; sînt în orice caz din aceiași familie cu poemele acestuia. Sînt niște notațiuni directe, fără meșteșug, emanație a sufletului mistic, captată în vorbe simple și pure.

Cu totul alt spectacol oferă ceilalți poeți. Se recunoaște în toți influența lui Whitman, a lui Rimbaud cîteodată. Aceluia care cunoaște „Le Panama ou les aventures de mes sept oncles" a lui Blaise Cendrars, i se va părea mai puțin ciudat *The Santa-Fé trail* (Drumul la Santa-Fé) de Vachel Lindsay (1879—1931): este aici poezia călătoriei și a aventurii, o poezie de emigrant, care, după sfîrșitul războiului din 1914—1918, apăruse, în multe literaturi, ca o expresie a desgustului de ce fusese și a nădejdii că o evadare este posibilă (în ce măsură această nădejde nu s'a împlinit, realitatea europeană de astăzi o dovedește fără să mai fie nevoie de niciun comentariu, dealtfel pe cît de greu de făcut pe atît de zădarnic). In orice caz se poate afirma că această poezie va învia încă de multe ori în istoria literaturilor, din pricină că izvorul ei este adînc și nesecat. O aflăm în multe din textele adunate în acest număr din *Mesures*. Ea este, foarte probabil, dominantă în Statele-Unite. Interesantă este contribuția Negrilor cu James Weldon Johnson (1871—1938), autor și al unei *Antologii a poeților negri*. Dintre prozatorii, de altfel foarte puțini la număr, care figurează în volumul de față, remarcabil este Henry Miller (n. 1891), printr'o bucată *Via Dieppe-Newhaven*, spirituală și crudă satiră împotriva temperamentului britanic, scrisă într'un stil care amintește de al lui Mirbeau, pe alocurea, prin violența termenilor și prin evitarea eufemismelor și a perifrazelor pudice.

*
* *

O curioasă coincidență face ca un poet complet uitat de mai bine de trei sute de ani să fie reabilitat aproape simultan în două cărți deosebite, de doi autori care n'au avut cunoștință unul de altul.

Este cazul lui Jean de Sponde, din care Thierry Maulnier în a sa recent apărută *Introduction à la poésie française* *), reprodusese cîteva sonete. Și iată acum că numărul din 15 Octomvrie 1939 din *Mesures* aduce, cu privire la acest poet, un articol semnat Alan Boase și urmat de douăzeci și nouă de sonete ale poetului uitat.

Uitat, într'adevăr, cum niciun poet n'a fost uitat vreodată: „In materie de literatură, spune comentatorul și revelatorul lui actual — se găsește de obicei în cursul secolelor măcar o pagină a vreunui erudit sau a vreunui amator de curiozități literare care este destul pentru a dovedi că numele și calitățile cutărui scriitor de-al doilea sau chiar de-al treilea rang n'au rămas cu desăvîrșire necunoscute. Insă cu Jean de Sponde..... am impresia că facem o adevărată desgropare. Bine înțeles semnalarea completă a poemelor lui se găsește, ca și aceia a tuturor poeților din culegerile colective din secolele XVI și XVII, în monumentala Bibliografie a lui Lachèvre. Dar fost-a el citit? Foarte probabil că nu — poate chiar nici de Lachèvre".

*) Carte analizată în *Literatura străinătății* din Viața Romînească, 1939, Nr. 11.

Și totuși Jean de Sponde, care a trăit între 1557 și 1595, nu merita această uitare totală. Muzicale și subtile, sonetele lui sînt pline de grație și nu rareori de vigoare. Transcriu unul dintre ele, din ciclul închinat Morții, în ortografia actuală.

Qui sont, qui sont ceux-là, dont le coeur idolâtre
Se jette au pied du Monde, et flatte ses honneurs,
Et qui sont ces Valets, et qui sont ces Seigneurs,
Et ces âmes d'ébène, et ces faces d'albâtre?

Ces masques déguisés, dont la troupe folâtre
S'amuse à caresser je ne sais quels donneurs
De fumées de Cour, et ces entrepreneurs
De vaincre encore le ciel qu'ils ne peuvent combattre?

Qui sont ces louvoyeurs qui s'éloignent du Port?
Hommagers à la vie et félons à la mort,
Dont l'étoile est leur Bien, le vent leur fantaisie?

Je vogue en même mer, et craindrais de périr
Si ce n'est que je sais que cette même vie
N'est rien que le fanal qui me guide au mourir.

Intre Ronsard și Malherbe, alături de reabilitații mai vechi de pe vremea romantismului, Théophile de Viau, Saint-Amant, Tristan L'Hermitte, uitatul Jean de Sponde își merită un loc onorabil, pe care destinul, întotdeauna enigmatic, al gloriei literare i l-a refuzat pînă acum.

Mai notez, între altele, niște curioase fragmente din Ramon Lull, filosoful mistic catalan din secolul al XIII-lea, traduse din latinește; *Tratatul despre monarhia divină*, al lui Philon Iudeul tradus din grecește; traducerea unor cîntece de mort romînești făcută de I. Voronca și Jacques Lassaigne, pentru a completa ideia despre spiritul în care este lucrată această interesantă publicație, hrană aleasă pentru demonul curiozității literare.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGUISTICĂ

ACTA LINGUISTICA

Studiile de limbă au fost consacrate dela început şi pînă în zilele noastre aproape exclusiv analizei. De cîţiva ani abia s'au pus bazele unor cercetări sintetice. Anume, de unde mai înainte studiile de limbă erau aproape întotdeauna istorice şi dădeau mai mare atenţie foneticei, etimologiei şi morfologiei, Cercul lingvistic din Praga şi Cercul lingvistic din Copenhaga au pus pe primul plan fonologia şi studiul structurii limbilor, sau cum i se mai zice, lingvistica structuralistă. Cercetînd elementele fundamentale din care este constituită o limbă, şi comparînd aceste elemente cu cele care se găsesc în alte limbi, chiar şi neînrudite, lingviştii structuralişti au ajuns la ideia uniunilor lingvistice, caracterizate prin posedarea în comun a anumitor trăsături principale.

Cercul lingvistic din Praga are de mai mulţi ani o revistă, pentru care însă preocuparea esenţială este fonologia. De aceea Cercul lingvistic din Copenhaga, ai cărui membri sînt mai toţi prieteni cu cei din Praga, a găsit totuşi necesar să publice o nouă revistă, dedicată cercetărilor structuraliste. Intîmplarea a făcut ca această revistă să apară tocmai în momentul cînd, pe urma împrejurărilor ştiute, iniţiatorii şcoalei din Praga au fost împiedecaţi de a mai lucra în cercul pe care şi-l formaseră, unul, prinţul Trubetzkoy, fiind ajutat să moară, celălalt, d. Roman Jakobson, fiind obligat să ia pentru a doua oară drumul pribegiei (deocamdată e găzduit la Copenhaga). Este deci foarte probabil că revista cea nouă va absorbi şi o parte dintre energiile care în alte condiţii ar fi fost active la Praga.

Acta linguistica, noua publicaţie de care ne ocupăm, apare la Copenhaga, sub directa îngrijire a d-lor Viggo Brøndal, cunoscut publicului nostru, şi Louis Hjelmslev. Aceşti doi savanţi danezi sînt ajutaţi de un comitet internaţional de 22 de specialişti, reprezentînd 19 ţări (Franţa, Statele-Unite şi Cehoslovacia au cîte doi reprezentanţi). Romînia este prezentă în persoana profesorului Al. Rosetti.

Primele două fascicule ale *Actelor Linguistice* aduc articole extrem de interesante. Un manifest semnat de cei doi directori lămureşte pe cititor asupra programului de activitate al noului organ. Iată un pasaj din acest manifest:

„*Lingvistica clasică* privea limba ca pe o activitate a vorbitorilor, şi prin urmare ca un obiect nestabil, supus la schimbări necontenite şi treptate, şi consistînd dintr'o infinitate de elemente (sunete, semnificaţii) incoerente şi variabile. Singura regularitate admisă era cea a evoluţiei, dirijată de legi regionale şi temporare (legi fonetice). Singura explicaţie a unei stări de limbă consista în a o considera ca

rezultatul contingent al unei evoluţii oarbe şi al unor acţiuni analogice de ordin psihologic.

Lingvistica structurală, înlocuind din ce în ce mai mult lingvistica clasică, distinge vorbirea *(parole)*, activitate individuală şi limba *(langue)*, instituţie socială şi sistem coerent, caracterizată printr'o structură determinată şi printr'un număr limitat de elemente (foneme, morfeme), care prin opoziţiile dintre ele asigură echilibrul ansamblului. Lingvistica structurală încearcă să explice manifestaţiile (sunete, semnificaţii), prin forme, şi evoluţia prin condiţiile date în sistem. Ea înlătură în principiu orice explicaţie extra-lingvistică (psihologică, de exemplu) şi încearcă să explice faptele lingvistice prin limba însăşi."

Acest program va lămuri, sper, complet pe cititor asupra tendinţelor noii grupări şi va arăta că e vorba cu adevărat de o transformare a obiectului de studiu, menită să dea cele mai fericite rezultate. Nu este locul să discut fiecare articol în parte, dar voi alege studiul postum al prinţului Trubetzkoy, care mi se pare cel mai accesibil nespecialistului, pentru a arăta ce orizonturi se deschid în faţa lingvisticii structuraliste.

Articolul este intitulat *Reflecţii asupra problemei Indo-europenilor*. După ce arată că noţiunea de „indo-european" este o noţiune pur lingvistică şi că deci nu are nimic de a face cu naţiunile sau rasele, prinţul Trubetzkoy trece la ideia curentă că în trecut a existat o dată un moment cînd toţi cei care vorbeau o limbă indo-europeană erau uniţi într'o singură naţiune cu o singură limbă. Această ideie este însă contrazisă de faptul că oricît de departe putem privi îndărăt, constatăm că Indo-europenii sînt împărţiţi într'o profuziune de limbi, ba în multe locuri se vorbeau în trecut mai multe limbi indo-europene decît astăzi.

Pînă acum se afirma că înrudirea lingvistică presupune neapărat originea lingvistică comună. Trubetzkoy, pornind dela concluziile scoase din teoria uniunilor lingvistice, afirmă că trăsăturile comune pot avea ca origine şi împrumutul, influenţa reciprocă. Prin urmare, este foarte posibil să nu fi existat niciodată un popor indo-european primitiv. Ce caracterizează limbile indo-europene, în opoziţie cu celelalte familii? Şase trăsături fundamentale: 1. lipsa armoniei vocalice, în alte familii de limbi, toate vocalele unui cuvînt seamănă cu cea din silaba iniţială), 2. sfîrşitul cuvintelor admite tot atîtea consoane ca şi interiorul (ceea ce nu e cazul pentru toate limbile), 3. cuvîntul nu începe neapărat cu rădăcina, ci poate începe cu un prefix, 4. flexiunea se poate face nu numai cu sufixe, ci şi cu alternanţe vocalice în rădăcină, 5. există şi alternanţe consonantice, 6. subiectul verbelor tranzitive este tratat la fel cu al verbelor intranzitive (ceea ce iarăşi nu se întîmplă în toate familiile de limbi). Fiecare dintre aceste note caracteristice se mai găseşte şi în alte familii, dar nicio limbă neindo-europeană nu le întruneşte pe toate şase.

S'a discutat mult asupra locului unde s'a dezolvat indo-europeana primitivă. S'a vorbit de India, de podişul Pamirului, de centrul sau de Nordul Europei şi de alte regiuni. Trubetzkoy discută această problemă numai în raport cu grupele de limbi învecinate, şi constată că pe de o parte grupul uralo-altaic are comun cu indo-europeana punctul 6, iar reprezentantul lui cel mai de vest, ramura fino-ugriană, cunoaşte şi punctul 5, iar pe de altă parte grupul mediteranean, reprezentat prin limbile semitice şi caucaziene, are comune cu indo-europeana punctele 1, 2, 3 şi 4. Numai cu aceste familii de limbi are indo-europeana afinităţi (pe cînd grupul uralo-altaic prezintă afinităţi cu cel dravidian, din India). De aci rezultă că locul pe care s'a desvoltat indo-europeana este la mijloc între limbile ugro-finice şi cele caucaziene şi mediteraneene. Ipoteza indiană şi iraniană cade în felul acesta definitiv.

Alte detalii, prea savante ca să le pot reproduce aici, fac pe autorul articolului să creadă că punctul de plecare a fost în vecinătatea limbilor caucaziene de răsărit, iar direcția de înaintare a Indo-europenilor a fost spre limbile fino-ugriene, de care s'au apropiat treptat. După cum se vede, concluziile sînt noi și chiar surprinzătoare, căci toată lumea era convinsă că direcția de înaintare a Indo-europenilor a fost dela Nord la Sud, nu vice-versa.

Am citat acest articol ca un model pentru subiectul ales și pentru metoda cu care e tratat, pentru ca cititorii să-și poată face o idee de importanța pe care o prezintă noua publicație pe terenul lingvisticei și al studiului omului în general.

AL. GRAUR

CRONICA IDEILOR

STĂRI EXTREME ȘI STĂRI INTERMEDIARE

Variațiile tonusului vital ne conduc în răstimpuri la stări sufletești extreme, a căror durată este în deobște scurtă. Desprinzîndu-se din ritmul obișnuit și din climatul mediu al vieții, aceste stări, de luciditate desăvîrșită sau de abatere totală, de exaltare sau de prăbușire, reprezintă o îndepărtare de linia medie a vieții. Dacă am reprezenta oscilațiile existenței interioare printr'o curbă grafică, aceste stări ar fi însemnate cu depărtările cele mai accentuate de valorile medii. Dar cum ele nu pot dura în genere, cu excepția agoniei care se poate prelungi în moarte printr'o curbă lină, decît răstimpuri scurte, comparate fiind cu stările mijlocii, curba care le exprimă are în aceste poziții maxime, unghiuri ascuțite. Lucrul pare firesc pentru momentele de tensiune și luciditate, care durînd puțin pot fi exprimate grafic prin urcări efilate, tinzînd către subțirimea liniei; dar și abaterile ar fi și ele la rîndu-le însemnate tot prin „cîrlige", deși mai puțin ascuțite ale curbei grafice, dar dincolo de linia mediană, în josul ei. Căci viața este nivelatoare, iar complexiunea noastră organică e însetată de echilibru. Ea nu poate suporta fără primejdie tensiunile extreme sau prăbușirile prelungite. Un mecanism regulator, de basculă, alternează aceste stări scurte, tinzînd să le rezolve în oscilații de amplitudine medie. Așa ne comandă corpul și existența: să scurtăm momentele de mare tensiune sau de profundă risipire de sine, resemnîndu-ne la trăiri cotidiene. Zadarnic am încerca să prelungim peste limită stările extreme, convinși fiind de bogăția, de plenitudinea și densitatea lor, de tîlcul lor deosebit. Fatalitățile organice ne chiamă către nivelul mediu. Zadarnice sunt deci eforturile de voință de a prelungi nefiresc momentele privilegiate, zadarnice sunt și năzuințele de a ne obișnui climatul interior cu aceste stări, sau a ne educa printr'un îndelung exercițiu cu depășirea limitelor organice. Și chiar dacă, prin ascetism moral, am putea ajunge la acest ideal, la care se pare că au ajuns cîțiva mistici și exaltați, ne-am putea întreba: putem vedea oare în încercarea de înfrîngere a legilor organice care ne diriguesc o perspectivă largă de existență? Nu ne vom amputa prin aceasta viața de variațiile ei nesfîrșite, de sinuozitățile curbei care ar reprezenta-o grafic și care redă în același timp o oscilație capricioasă, o devenire accidentată?

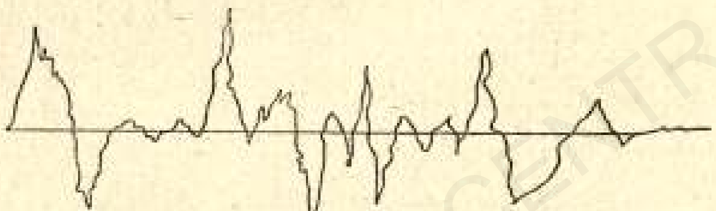
A vedea în suprimarea acestor oscilații un ideal de viață, înlocuindu-le cu un platou unit, cu o desfășurare monotonă, veșnic aidoma, de stări interioare egale, înseamnă a sărăci viața. Repetăm: a o sărăci, a o lipsi de bogăția variațiilor ei. Căci o existență redusă la extaz violent sau la letargie completă ar fi deopotrivă de mono-

cordă şi de sterilă. De altminteri, valoarea acesor tensiuni nu e decît comparativă, prin rezonanţele subiective pe care le trăim fiecare. Din moment ce o stare extremă devine permanentă, ea încetează prin aceasta chiar de a mai avea plenitudine, căci este lipsită de termenii de comparaţie care sunt tocmai variaţiile curbei, scăderile tensiunii, răgazurile. O menţinere pe culmi sau o prăbuşire definitivă în marasmul letargic sunt deci deopotrivă de inumane. Regimul interior adevărat al omului trebueşte căutat în oscilaţiile variabile ale tonusului său sufletesc, care îi îngăduesc rînd pe rînd expansiuni frenetice sau căderi dureroase, elanuri dîrze sau descurajări înfricate, dar mai ales momente de repaus şi destindere.

Dar aci se deschide o perspectivă interioară care diferenţiază răspicat pe oameni, unii de alţii, putînd alcătui oarecum un criteriu de apreciere absolută a valorii lor interioare: este amplitudinea acestor oscilaţii de tonus.

Să închipuim din nou tensiunea noastră lăuntrică exprimată ideal printr'un grafic. Să privim graficul. Ce vedem? La mijloc o linie indicînd zonele medii, vegetative, cotidiene, şi şerpuind în jurul acestei linii, condusă fiind de rostogolirea Timpului, se înscrie devenirea propriei noastre vieţi, cu momentele sale de încordare, depăşind linia în sus, sau cu stările sale de destrămare trecînd în josul liniei de mijloc către valorile pe care le-am putea numi negative. Din această şerpuire neîncetată, trecînd dela valorile pozitive înalte la poziţiile de jos, prin nenumărate oscilaţii şi întretăeri capricioase ale liniei centrale, se poate reconstitui concret climatul interior al existenţei noastre.

Dar dacă încercăm să comparăm două din asemenea grafice, aparţinînd a doi indivizi diferiţi, vom observa diferenţe de traseu a oscilaţiilor. Unele, în amplitudinea acestor variaţii, în depărtarea lor variabilă de linia de mijloc, şi altele în rapiditatea lor, adică în lungimea acestor oscilaţii. Am putea întîlni de pildă două curbe vitale de felul următor:

A

B

Observaţi diferenţa: prima curbă e mai accidentată şi mai contractată; a doua e aproape plană şi răsfirată, tinzînd către platou. Dacă aflăm că aceste două curbe exprimă trăirea acelor două fiinţe pe aceeaşi perioadă de timp, vom fi conduşi către aceste concluzii:

1. Individul *A* are o acuitate de trăire superioară individului *B*, căci variaţiile curbei sale vitale se îndepărtează cu mult mai mult de axa centrală. Ele sunt în acelaşi timp mai înalte şi mai adânci. Prin

urmare, *A* va trăi cu mai multă putere stările extreme, fie de expansiune, luciditate şi concentrare, fie de depresiune şi risipire. Gama lui interioară are o excursie mai amplă.

2. Trăirea individului *A* este mai concentrată, mai dramatică şi în acelaşi timp mai intensă cantitativ, dacă putem să ne exprimăm astfel. El trăeşte mai concentrat pe unitatea de timp, în comparaţie cu individul *B*. In aceeaşi unitate de timp el parcurge într'adevăr o gamă interioară mult mai bogată, căci acest timp e populat cu evenimente interioare mult mai numeroase. Observaţi curbele: prima e vînzolită, tortuoasă, am putea spune neliniştită, concentrînd pe un spaţiu restrîns nenumărate vibraţii; cea din urmă e aproape plană, cu variaţii pe care am fi tentaţi să le atribuim exclusiv tonusului organic, excluzînd participarea trăirii lăuntrice.

Aşa dar, *A* este deschis stărilor extreme, pe care le trăeşte cu ascuţime, după cum ascuţite sunt creşterile grafice exprimînd aceste exaltări trecătoare, în timp ce *B* este închis acestor creşteri brusce, cantonîndu-se în valori mijlocii. *A* are o viaţă mult mai plină. Am putea spune chiar, că în comparaţie cu *B*, el trăeşte de trei sau patru ori mai intens.

(Notăm aci, aşa cum am avut grija să'o facem şi în alte rînduri, că ne referim la două cazuri extreme, alese astfel pentru a înfăţişa două tipuri oarecum opuse. Experienţa concretă substitue acestor tipuri extreme, comportări intermediare. Exemplul nostru are deci valoarea unui simplu artificiu metodologic, menit să explice probant faptul).

Ţinem să subliniem că aceste oscilaţii grafice, trasate ideal, nu reproduc oscilaţiile „tensiunii psihologice" (Janet). Traseul nostru grafic înseamnă o trăire complexă, de totalitate, a personalităţii noastre. Curba lui se poate uneori suprapune oscilaţiilor tensiunii psihologice, dar această suprapunere nu are un caracter obligator. In timpul somnului, caracterizat printr'o tensiune psihologică joasă, ca şi în timpul meditaţiei în care ne lăsăm conduşi pasiv de jocul obscur al sintezelor creatoare ale subconştientului, putem trăi totuşi momente de plinătate, pe care va trebui să le înregistrăm grafic prin oscilaţii depărtate de axa valorilor sufleteşti medii, şi tot astfel, în momentul concentrării lucide a veghei, cînd suntem absorbiţi de realul căruia trebue să ne adaptăm în scop strict utilitar, deşi trăim momente de tensiune psihologică înaltă, nu putem reprezenta grafic aceste stări decît printr'un traseu în zona valorilor negative, din josul liniei centrale, sau, în orice caz, în vecinătatea ei imediată.

Graficul nostru nu coincide, de altă parte, în mod absolut, nici cu oscilaţiile vieţii noastre emotive, deşi prezintă cu aceasta numeroase suprapuneri. Căci dacă o emoţie violentă poate, prin calitatea ei, fi notată printr'o curbă pozitivă, o altă emoţie de resort strict biologic, frica de pildă, deşi intensă, nu poate avea aceeaşi reprezentare grafică, fiind lipsită de semnificaţie sufletească înaltă. Asociem deci acestei trăiri şi o *valoare*, raportată nu numai la intensitatea stărilor de conştiinţă, dar şi la *semnificaţia* lor pentru viaţa noastră spirituală. Incercăm să exprimăm în acest mod devenirea interioară, indicînd momentele hotărîtoare de trăire maximă, reprezentată prin depărtări pozitive cît mai mari de axa mediană a graficului.

Acestea sunt stările extreme. Ele vin, în aparenţă nepregătite şi se deslănţue în noi fără cauzalitate aparentă. Sunt momente de mari deschideri de suflet, în care cuprindem neţărmuritul sau ne înţelegem pe noi, în care comunicăm cu inefabilul, cu universul şi cu propria noastră viaţă, dincolo de îngrădirile ce limitează insul biologic şi omul social; sunt momentele de liberare totală, cînd se vădesc în noi marile adevăruri care ne centrează viaţa şi ne revelează tîlcuri noi, pregătind calea creaţiilor sau iluminării: momentele în care Jean Paul a avut revelarea sensului morţii, sau Dostoiewski a scris discursul asupra lui

Puschkin, momentele în care fața atitor mistici a primit reflexul ultim al adevărului căutat. Kepler și Newton și-au descoperit legile, Poincaré a intuit în somn soluția funcțiunilor fuchsiene, Laënnec, a imaginat principiul auscultației mediate, sau Baudelaire a citit primele pagini din Edgar Poe. Clipe și trăiri, organic puțin diferențiate de celelalte ale vieții, dar grele de tilc uman sau creator, pe care graficul nostru l'ar însemna prin piscuri grafice dominînd oscilațiile întregei vieți.

Și sunt stările extreme, pe care le-am numi negative (denumire adoptată prin analogie geometrică și sugerată de curba grafică) și pe care le însemnăm în josul axului median al traseului grafic: momentele de profundă depresiune organică, de letargie interioară, de anulare a gîndirii și estompare a sensibilității, momentele stărilor agonice, scoborînd vertical în clipa prăbușirii noastre definitive, dincolo de luciditățile întretăiate ale celei din urmă agonii.

Aceste stări, cu izvoriri interioare dintre cele mai obscure și mai îndepărtate, trebuesc, după părerea noastră, acceptate ca atare, trăite în autenticul lor, fără dramatizare, fără poză, fără năzuinți de a le intensifica vibrația și mai ales de a le prelungi durata. Ele nu se pot, nici determina voit, nici prescurta, nici modifica în calitatea lor. Și chiar dacă, printr'o păgubitoare intervenție, le-am putea schimba cadența sau coloritul emotiv, le-am altera substanța lor și le-am sărăci. Ele ne exprimă viața în ceea ce aceasta are mai propriu, dincolo de orice diriguire și căutare conștientă; se cuvine deci să le acceptăm total, fără intervenție, ducînd pînă la ultimile corolare suprema înțelepciune goetheană:

Wie es auch sei, das Leben, es ist gut.

Ele conțin un adevăr, care ni se impune cu toată puterea și evidența vieții. Căci limitele pe care le indică punctele depărtate ale stărilor extreme, indică adevărata noastră capacitate de trăire. Tot ce e înăuntrul acestor limite poate fi cuprins de noi și înțeles; tot ceea ce depășește aceste stări este și va rămîne definitiv în afara apropierii noastre. Pentru fiecare din noi, aceste stări de trăire-limită, reprezintă valori absolute în sensul că ele închid între parantezele lor întregul univers. Fiecare individ are limite și rezonanțe proprii care-i măsoară amplitudinea trăirii, contactul cu viața și universul. Înțelepciunea pare a fi aceasta: să ne acceptăm propriile limite. Nimeni nu poate sări peste propria umbră, nimeni nu se poate nega pe sine sau depăși. Trebue să ne acceptăm, să ne lăsăm trăind, părăsindu-ne libertății interioare, care singură ne va conduce la împlinirea unui destin neurmărit conștient, ci apărînd ca o încoronare a tuturor potențialităților și a întregii noastre structuri de viață.

*

* *

Stările extreme pozitive reprezintă deci valori vitale unice pentru fiecare individ, definind în acelaș timp excursul propriei trăiri a individului, în contact cu universul și măsurîndu-i concret lărgimea unghiului său de participare la cosmos. Ele indică prin amplitudinea, calitatea și frecvența producerii lor coeficientul specific de trăire a unei individualități, un fel de absolut individual, care nu poate fi retrăit de nicio altă individualitate și nici depășit de propria ființă. Stările extreme apar prin urmare ca valori individuale unice.

Dar prin calitatea tensiunii lor, ele nu se pot prelungi peste o anumită limită, fără primejdii pentru echilibrul individualității; o durere prea mare, o revelație răscolitoare sau o încordare desnădăjduită pentru captarea unui absolut, nu se pot menține timp îndelung la acelaș nivel; ele sau se irosesc în obișnuință, sau omoară individul crispat într'o tensiune supraumană. Omul nu-și poate depăși prin anulare totală linia medie a vieții. Saltul pe care îl face nu poate fi nemăsurat și nici etern. Condiția umană ne fixează limite de spațiu și timp: sunt stările extreme, pe care le atingem arare, pentru a fi absorbiți din nou de cenușiul vegetativului.

Stările extreme, cu toată varietatea lor, au un caracter comun: durata lor se limitează la clipă. Revelația extazului sau spaima, actul pur al creației poetice sau aura epileptică sunt concentrate în moment: structura umană nu poate suporta îndelung atari stări de vînzolire interioară, fără să nu-și compromită echilibrul vital. Comparația lui Buffon, dacă ne amintim bine, a creației de geniu cu „un coup de foudre" nu e o simplă figură retorică, e o precizare psihologică a duratei stărilor extreme de exaltare și euforie creatoare de care vorbește și Nietzsche, într'o pagină memorabilă („unde creația e comparată cu un fulger"). Aceste momente relativ rare în cursul unei vieți au totuși un tilc hotărîtor. Ele sunt încărcate cu atita plinătate de viață și de gînd, încît par a fi pregătite de desfășurarea întregei vieți a individului, apărînd în acelaș timp ca o încoronare a acesteia, și ca un fel de răsplată metafizică a suferinței de a trăi cotidian.

Vom înțelege deci rolul hotărîtor pe care îl are *Clipa* în viața misticilor, a poeților sau a anumitor gînditori. Plinătatea pe care au trăit-o în secundă, ca un fel de concentrare a eternității în moment, va avea pentru viața acestora o semnificație decisivă. Din aceste clipe revelatoare se vor desprinde marile creații poetice și marile împăcări mistice. „La vie serait difficilement supportable si elle ne reposait pas sur des instants privilégiés qui font jaillir la saveur d'une réalité estompée la plupart du temps. De même que les chansons populaires ne donnent que le sommet d'une action, les moments pathétiques et les détails parfois infimes mais non point arbitraires, notre „vraie" vie se fait d'„états" en „états", rebondit d'instants en instants d'élite"(...). „Ces instants sont à la base de la poésie et de la mystique; certains prennent une valeur décisive. L'art les cultive et vit de l'espoir de les ressusciter. La religion en tisse l'étoffe de ses rites. Pour les mystiques, il s'agit d'une porte à ouvrir"...[1]).

„Clipa" misticilor e ridicată de anume secte, *coufi* musulmani sau școala budistă *zen*, la valoarea unei adevărate metode, după cum subliniază Dermenghem în studiul citat; reflexul stării extreme trăite în plinătatea unui moment conduce deci la formulări de doctrină. Kirkegaard a trăit la rîndu-i plinătatea „clipei" în stările de spaimă[2]). Și am putea urmări la diferiți scriitori, (Dostoiewski, în deosebi), mărturia trăirilor maxime, concentrate în durata „clipei" și exprimate prin violente crize de conștiință.

Momentele privilegiate, stările extreme nu sunt însă piscuri suspendate, fără legătură cu zonele mijlocii ale vieții. Ele sunt condiționate de anume pregătiri, de anume fermentări obscure, prelungite îndelung, părăsite un timp, apoi reluate subt alte forme și plămădiri. Stările extreme ale revelației, ale invenției sau creației sunt pregătite prin dibuirile neîncetate ale neliniștilor subterane. Ceea ce apare ca o izbucnire bruscă, nu e în realitate decît un rezultat îndelung pregătit.

Zonele sufletești unde dospesc aceste prefaceri nu trebuesc însă căutate în jurul liniei medii a graficului nostru, în ținutul vegetativului cotidian. Ele se află în altă parte, în zonele intermediare: sunt stările de amurg, nedecise, turburi, între somn și veghe, în meditația vagaboandă, în ascultările distrate ale tălăzuirilor propriei vieți. Atunci crește din adîncimi, cum se umflă apele fluxului marin, valul

[1]) Emile Dermenghem. *„L'instant" chez les mystiques et chez quelques poètes* în *Mesures*, 15 juillet 1938.

[2]) Jean Wahl, *Kierkegaard: L'Angoisse et l'instant*, în *La N. R. F.* 1 Avril 1932, pp. 634 ș. u.

emotiv care ne exprimă viaţa ce ia deodată cunoştinţă de ea însăşi, atunci se afirmă devenirea noastră creatoare. Sunt clipe în care ne părăsim nouă înşine şi din care eşim îmbogăţiţi, fără ca, totuşi, să putem inventaria rezultatele pozitive ale dobîndirilor. Momentele intermediare devin însă din ce în ce mai bogate şi mai adînci, pînă cînd din nelămuritul lor se desăvîrşeşte deodată revelaţia aparent spontană, dar pe care o pregătisem îndelung: este starea extremă, deslănţuindu-se subt formă de criză.

Unii poeţi au înţeles instinctiv sau au descoperit poate prin observaţie, tîlcul stărilor intermediare; alţii au căutat să le provoace, creindu-şi paradisuri artificiale, evadări, prin mijlocirea sucurilor de plante rare, care în realitate nu erau decît adevărate scufundări în sine. Pentru unii, căutarea de stări intermediare, de crepuscul, are o provocare intenţionată de fermentări interioare, prilejuitoare de creaţii ce aveau să se desluşească tîrziu, în timpul stărilor extreme; pentru alţii, stările intermediare erau acceptate numai pentru tonalitatea lor sufletească asurzită şi rarefiată, de continuă şi neoprită cădere în sine. Şi unii şi alţii au înţeles însă că cele două ordine de stări sunt complimentare şi că din succesia lor capricioasă se întreţese întreaga existenţă interioară, cu oscilaţiile ei continue între avînturi spre înălţimi luminate şi poposiri leneşe în regiuni de mijloc şi umbrite. Devenirea noastră interioară se va putea reconstitui deci în momentele ei esenţiale prin inlăturarea stărilor vegetative sau poate prin înglobarea şi subordonarea lor categoriilor de stări intermediare şi extreme. Acestea din urmă alternează după o logică internă, care scapă anticipărilor noastre, pregătind momente de exaltare, tensiune, creaţie sau hotărîri către act, prin meditaţie şi vagabondare crepusculară.

Dar intim sudate cu aceste stări, alcătuindu-le oarecum substratul, se află fluctuaţiile ritmului organic, avînd şi el, la rîndu-i, o evoluţie prin oscilaţii compensatoare.

ION BIBERI

CRONICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

NEPOTRIVIRI ÎNTRE TEORIE ŞI REALITATE

Ne propunem să analizăm, în rîndurile ce urmează, una dintre contrazicerile evidente la care asistăm, între diferite opinii ale noastre în materie de învăţămînt şi stările de fapt din realitatea noastră socială. Prezenţa acestor contraziceri, şi mai ales perseverarea lor, este oarecum supărătoare. Ea împrumută politicii noastre şcolare un caracter artificios, plin de contingenţe, de presumţii inutile şi de consecinţi negative.

Ne vom referi, în această cronică, la un aspect din problema generală a învăţămîntului profesional. Anume: la chipul cum înţelegem să prezentăm doctrinar şi să realizăm valorificarea socială a acestui învăţămînt.

Intîlnim în mod curent, în toate programele noastre de cultură şi în toate declaraţiile noastre de principii, afirmări ca acestea: „Este „nevoe să creem o pătură muncitoare, pe deplin instruită şi calificată. „Viitorul ţării noastre atîrnă, în bună parte, de pregătirea pentru „viaţă a păturilor ei muncitoare. Am perseverat în greşala de a da în„văţămîntului nostru public un caracter aproape exclusiv teoretic. As„tăzi, cînd vedem cum carierele noastre intelectuale se închid una „după alta, în vreme ce numărul postulanţilor cu diplomă creşte în „proporţie progresivă, nu facem decît să culegem roadele fatale ale „unei asemenea greşite orientări. Este necesar să punem o stavilă în „calea inflaţiei de titraţi. De asemeni, este necesar să risipim goana „înfrigurată după titluri academice, devenită aproape o obsesie. Această „goană nu ar putea să ducă la o promovare a ideei de învăţătură, ci „dimpotrivă, la o demonetizare, la o înecare a ei în massa oportunită„ţilor sociale".

Continuînd în forma aceasta, şi trecînd la concluziile fireşti ale unor asemenea premise, programele şi declaraţiile în chestiune vor adăuga: „Trebue să dăm tineretului nostru o altă orientare. Trebue „să-l îndreptăm înspre şcolile practice, convingîndu-l că adevăratele „demnităţi ale vieţii nu se măsoară cu criteriile formale ale unui titlu „sau altul, ci cu gradul de competenţă şi de utilitate pe care va putea „să le aducă în oricare din sectoarele productive ale vieţii sociale. Tre„bue să-l convingem că de această nouă orientare va depinde, nu nu„mai buna lui stare materială în viaţă, ci şi o condiţie mai generală, „privind organizarea şi înălţarea temeinică a ţării: formarea păturii „producătoare, care să înlocuiască, cu o demnitate sporită, mulţimea „streinilor ce deţin astăzi atîtea posturi de seamă ale economiei naţio„nale. Avem de convins, nu numai pe tinerii studioşi, dar pe toţi cîţi „alcătuesc societatea noastră, că şcolile profesionale nu reprezintă o

a oamenilor. In cugetul tuturor celor legaţi de viaţa acestor şcoli pare a domni o stare de nesiguranţă, de neorientare. Elevii, atît cît pot să-şi dea seama, nu au entuziasm pentru şcoala pe care o urmează; profesorii îşi văd situaţia lor ameninţată, expusă unor eventualităţi, pe care ori nu le bănuesc, ori le construesc haotic, sub apăsarea unei imaginaţii chinuită de nesiguranţă; iar părinţii elevilor se întreabă cu grije dacă, prin şcoala pe care o urmează în prezent, copiii lor vor avea o soartă asigurată, sau măcar o posibilitate evidentă de a şi-o asigura.

Rezumind toate aceste precizări de pînă aici, şi aducîndu-le la limita aceea de unde să putem avea viziunea unei concluzii, vom da peste o situaţie ca aceasta:

Pe de o parte, facem în toate chipurile apologia învăţămăntului profesional şi cerem ca el să fie înscris cît mai adînc în programul nostru de viaţă. Pe de altă parte, trebue însă să constatăm că acest învăţămînt nu are în fapt, nici pe departe, organizarea pe care o merită, pe care ar reclama-o sensurile lui fireşti şi nevoile imediate ale societăţii noastre. Sau, mai mult decît atîta: constatăm că pe alocuri nici nu are propriu zis o organizare, ci doar o înjghebare provizorie, promiţătoare cel mult a ceva ce ar putea să vină, dar promiţătoare într'un chip vag, care nu poate satisface pe nimeni şi, în orice caz, care nu ar putea să trezească o convingere sau o adeziune mai activă în rîndurile niciuneia dintre păturile noastre interesate.

Urmînd acestor constatări, ne putem pune unele întrebări: în definitiv, cum ar putea fi trezit interesul social visat, faţă de un învăţămînt care în realitate nu are încă o structură, care de fapt nu ştie încă ce vrea, care pentru moment funcţionează într'o stare de provizorat? Fiind aşa, ce valoare ar mai putea avea şi ce autoritate ar mai putea reprezenta toate acele declaraţii de principii despre care vorbeam mai sus?

Observăm, deci, că orideciteori am certat pe acei care n'au preţuit şi nu s'au îndreptat cu destulă hotărîre înspre învăţămîntul profesional, am avut şi n'am avut dreptate. De cele mai multe ori, se poate spune, n'am avut dreptate. Pentru că nu puteam cere nimănui să meargă în necunoscut, cînd este vorba de cariera lui, de posibilităţile lui în viaţă. In orice caz, nu-i putem cere să meargă pe cărări nesigure, cărări care astăzi sunt unele, care mîine ar putea să fie altele, pentru ca astfel, pînă în cele din urmă, toţi aceştia să constate că mergînd pe ele n'au făcut decît să-şi risipească energia pe domeniile unor preliminarii incerte, dacă nu chiar inutile.

Astfel, de faptul că învăţămîntul profesional n'a fost pînă acum onorat aşa cum s'ar fi cuvenit, nu trebuesc acuzate numai mentalităţile dela noi, sau aşa zisele greşite orientări ale preferinţelor noastre burgheze. In mare parte, vina acestui fapt o poartă politica noastră şcolară, politică pe care am perpetuat-o ani în şir, aproape toţi cîţi s'au scurs dela războiu încoace, fără a pătrunde cu putere în inima realităţilor şi fără a şti să ne devotăm îndeajuns marilor cauze sociale de care depindeam.

In clipa de faţă, ne aflăm în ajunul punerii în vigoare a unei noui reforme a învăţămîntului profesional. Se spune că această reformă a fost elaborată, că ea a fost rezultatul unor îndelungi studii şi investigaţiuni şi că va aduce, pentru întiia oară în istoria învăţămîntului nostru profesional, un strîns acord între structura lui doctrinară şi situaţia obiectivă a realităţilor sociale, cărora li se adresează.

S'a spus pe alocuri, de sigur pe bază de simple supoziţii sau de informaţiuni lăturalnice, că această reformă va veni cu o mare simplificare a sistemului de pînă acum şi că, în consecinţă, ea va aduce învăţămîntul profesional la un nivel strict practic.

Neştiind dacă este aşa sau nu, ridicăm o obiecţiune de ordin cu totul principial. Un învăţămînt strict practic poate că nu ar fi punctul

de vedere cel mai potrivit. Prin aplicarea lui, s'ar produce o deosebire prea radicală între şcolile profesionale şi cele teoretice şi, se ştie, contrastele prea vii, într'o formă sau alta, au dăunat întotdeauna. De pe urma unei asemenea deosebiri, cele care ar cîştiga partida, şi de astă dată într'o formă chiar mai violentă decît în trecut, ar fi tot şcoalele teoretice. Prejudecăţile burgheze de care sufere societatea noastră sunt încă atît de înrădăcinate, încît nu atacul violent împotriva lor le-ar putea corecta, ci dimpotrivă, o acţiune de încercuire a lor liniştită, treptată şi hotărîtă. Afară de aceasta, socotim că ideea unei pregătiri teoretice nu ar trebui neglijată, chiar şi în aceste şcoli, oricît de practice şi de imediate ar fi totuşi caracterele lor. Păturile noastre sociale au încă nevoe de instrucţie, de-o *instrucţie generală*, aceea care să formeze un suflet echilibrat al colectivităţii noastre, care să-i dea acesteia o capacitate de înţelegere a lucrurilor, în sfîrşit, care să-i creeze o bază de spiritualitate autonomă, de care să se lege organic toate manifestările ei de viaţă. Nu suntem încă în situaţia de a lăsa pe seama altor factori, în speţă pe seama opiniei publice, sarcina aceasta de a face educaţia şi instrucţia generală a păturilor noastre sociale. In faza în care ne aflăm, adică ţinînd seama de chipul cum sunt articulate în prezent diferitele funcţiuni ale societăţii noastre, instituţia căreia îi revine în primul rînd această sarcină, care îi poartă pe de-a'ntregul răspunderea, este tot *şcoala*. Ori, o şcoală care ar da numai meşteşug şi numai deprindere material-profesonală, fără a cuprinde în ea şi elementele formative ale culturii omeneşti permanente, ar fi o şcoală care nu ar şti să răspundă la una dintre marile îndatoriri naţionale pe care le avem de apărat şi de împlinit.

De asemeni, mai sunt de ţinut în seamă atîtea alte lucruri. Astfel, nu este suficient să reformăm doar legea învăţămîntului profesional. Preocuparea noastră trebue să meargă mai departe decît atît. Anume: să ne întrebăm asupra posibilităţilor de viaţă ce se deschid absolvenţilor acestor şcoli; să ne întrebăm dacă există legi, în diferitele domenii ale producţiei şi ale acţiunii noastre sociale, care să ofere acestora garanţii de viaţă precise şi onorabile; să ne întrebăm dacă aceste legi au în ele ceva încurajator, o primă socială oarecare, fără de care ştim că nu s'ar putea produce curentul acela pe care îl urmărim, de simpatie, de interes şi devotament faţă de învăţămîntul nostru profesional, al nouilor noastre generaţii. Cu alte cuvinte, este necesar ca, paralel cu reforma învăţămîntului profesional, să operăm modificări sau adaptări corespunzătoare în toate acele sectoare ale acţiunii noastre publice care, într'o formă sau alta, ar putea veni în contact cu acest învăţămînt, cu rosturile lui şi cu problema de viaţă a absolvenţilor lui. Fără aceste garanţii, reforma învăţămîntului în sine, oricît ar fi de bine studiată şi de înţelegătoare în mod teoretic a situaţiilor, n'ar putea să ducă totuşi la rezultatele aşteptate. Ar rămîne ceea ce, de fapt, au fost şi surorile ei de pînă acum: încă un imens silogism, încă o vastă teoretizare, şi deci încă o perpetuare, pentru cine ştie cîtă vreme încă, a sistemului care din nefericire ne este atît de cunoscut: sistemul nepotrivirilor flagrante între ceea ce gîndim teoretic la masa noastră de lucru şi ceea ce înfăptuim practic în domeniile vii ale realităţii noastre sociale.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA ARMAMENTULUI

STRUCTURA BENEFICIULUI ÎN INDUSTRIA DE ARMAMENT

Industria de armament nu este excesiv de populară. Impotriva negustorului de tunuri, polemistul sau militantul de stînga a distilat întotdeauna un venin fertil în succese şi aprobări. Un sofism lapidar şi inteligibil oricui enunţa funcţiunea existînd între arme şi război: prezenţa unora conducea inexorabil la izbucnirea celuilalt.

Intr'o epocă nu de mult sfîrşită, atitudinea antimilitaristă şi prodezarmare coincidea chiar cu un fel de supra civism, cu un act de afirmaţie religioasă. Imi aduc perfect aminte estrada dela Queen's Hall, ocupată de compania cea mai aleasă a pacifismului moderat londonez: H. G. Wells, episcopul de Liverpool, Megan Lloyd George, E. M. Forster. In sală, o mie de oameni cuminţi şi tenaci, cari făcuseră coadă ceasuri lungi în faţa porţilor din Regent Street şi cari filtraseră, dealungul acestor ore de purgatoriu, nădejdea unei comunieri spirituale, a unei chorale de invocare a Păcii. Oratorul era Pierre Cot, fost preşedinte de tineret catolic, politician radical şi viitor ministru al aerului francez. Hebdomadarele pariziene şi cameloţii acţiunii franceze nu îi creiaseră încă aureola nesigură de inamic public. Purta cu sine numai reputaţia juvenilă a unor studii strălucite şi germenii unei cariere fulgerătoare intemeiate, în special, pe fluenţă oratorică şi exprimare fericită.

Cuvintele lui Cot, cu toate că intr'un idiom neinţeles de majoritatea celor din sală, îndeplineau un rit magic. Modulaţiile, sacadele, efectele de intensitate ale vocei erau urmărite quasi hipnotic, cu atît mai mult cu cît atenţia nu era distrasă de nici o acompaniere mimică sau gesticulatorie. Momentul isteric fu atins cînd Cot repetă o formulă a lui Briand în care protestantismul politic nativ al acestuia, domolit de responsabilitatea omului de stat, îşi găsea totuşi drum într'o formulă critică: „Un crucişetor", cita Cot, „costă şase sute de milioane de franci, din care douăsute de milioane reprezintă costul materialelor, două sute mîna de lucru, iar ultimele două sute, beneficiul. Impotriva acestor din urmă două sute de milioane se ridică întreaga noastră revoltă".

Pledoaria francezului împotriva beneficiului industriei de armament specula pe vechea aversiune omenească în contra banilor pătaţi de crimă. Pateticul sordid al genezei aurului din sînge, imaginea omului care îşi continuă, ameliorată, viaţa sensuală cu ajutorul rentelor acumulate din moartea altora, oferă un instrument de emoţionare mult prea puternic pentru a nu fi uzat copios. Nici un retor nu îşi oferă luxul butadei cinice cu asemenea elemente grave. Cînd Hermann Göring a

pus alternativa *Kanonen anstatt Butter*, a făcut-o tocmai subliniind caracterul tragic şi obligatoriu al hotărîrei. Chiar Briand recunoştea implicit necesitatea înarmărei cînd ataca beneficiul realizat din această activitate, dirijîndu-şi atacul numai împotriva tradiţionalului profitor şi escamotînd problema esenţială a relaţiei între armament şi război.

* * *

Războiul dela 1914—1918 a izbucnit într'o epocă în care liberalismul economic, cu toate că serios atacat de doctrinari, mai păstra încă o realitate practică. Stîngăcia cu care Statele occidentale au reglementat beneficiile industriei de armament, încetineala pusă în aplicarea legislaţiei, moderaţia acesteia, dovedesc rezistenţa opusă intervenţiunei de stat, chiar într'un sector în care morala publică curentă ar fi permis orice extravaganţă etatică.

Ceeace interesa în primul rînd era producţiunea. „*Armata cere proectile iar nu calculaţii de preţuri*" era refrenul guvernului britanic şi riposta sa la obiecţiile opoziţiei. Accentul trebuia pus pe producţie, nici o măsură vexatorie nevenind să diminueze elanul fabricanţilor. Treptat însă, odată cu stabilizarea regimului de fabricaţie, Statul prelua, asupra beneficiilor specifice de război, o cotă destinată veniturilor bugetelor extraordinare. Astfel, parte din costul războiului se împlinea din însăşi impunerea activităţii economice create de război. Repartiţia acestei cote asupra comunităţilor impuse s'a făcut destul de neaşteptat, pentru războiul din 1914. Eroismul fiscal britanic a acoperit 20% din costul războiului pe cînd taxarea germană nu a putut colecta decît 6%.

In general, principiul prevalent în impunerea industriei de război, care prin lărgirea accepţiunii naţionale devenise un procent important din industria ţărilor beligerante, era respectarea unui *profit standard* al anilor imediat precedenţi războiului. Atît în Munitions of War Act (Iulie 1915, cît şi în legile pentru taxarea beneficiilor de război din Franţa (Iulie 1916) şi Germania (Iunie 1916), aşezarea impozitului pe beneficiile industriei de război se ghida şi limita prin admiterea unui beneficiu, posibil, egal cu cel realizat în 1911—1913.

Un asemenea regim nu putea să satisfacă birourile partidelor de opoziţie cari în anii imediat următori războiului şi-au extras o bună parte a vehementei lor propagande din materialul oferit de prosperitatea industriei de război. In realitate, nu se făcea analiza conturilor de profit şi pierdere sau a bilanţurilor, ci se constatau numai faptele crase: mărirea instalaţiilor, a personalului, a lucrătorilor. Se critica aprioric ceeace apărea laicului inexpert drept fabulos. Astfel s'a născut starea de spirit care a prezidat, la Geneva şi Washington, atîtea hotăriri insultante şi dăunătoare, cari au sacrificat raţiunea demagogiei, au permis decalaje periculoase în înarmările marilor puteri şi au fost într'o succesiune directă, cauza actualelor conflicte armate.

Este just că în ambianţa actuală, industria de războiu este protejată cu multă grijă împotriva atacurilor opiniei publice. Trebueşte observat însă că această protecţie, comună tuturor statelor, burgheze sau proletare, este astăzi un act de apărare a unei opere de guvernămînt iar nici de cum acoperirea operaţiunilor unei masonerii de profitori cum ar fi imaginat literatura foiletonistică a criticei antimilitariste dacă ar fi găsit liber curs de exprimare.

* * *

Activitatea romantică a industriei de război aparţine unei epoci revoluţie. Aspectul serios şi sumbru al războiului actual şi a anilor săi de gestaţie s'a transmis tuturor compartimentelor de viaţă economică

și intelectuală, îngăduind un șir întreg de reforme, imposibil de imaginat într'o evoluție normală a societății. Unei burghezii sceptice asupra primatului ei politic și asupra controlului ei economic, i s'a asigurat că progresul etatismului îi va diminua influența numai în măsura în care aceasta era insuportabilă. „Cedează o mică parte din bunurile și libertățile tale pentru a putea păstra cea mai mare parte a lor", era injoncțiunea realistă a burghezului conducător către burghezul condus. Cu timpul însă, renunțările succesive au pauperizat pe toate planurile burghezia posedantă, așa încît în curînd întreg patrimoniul său de avuție și pricepere va fi împrăștiat.

Ceeace este însă mai grav, pentru sectorul limitat al industriei de război, este că însuși bunul mers al acesteia periclitează și că tradiția exploatărilor întemeiate pe răspundere personală se dezintegrează cedînd locul indiferenței impersonale a Statului.

* * *

Pentru cel care studiază situația actuală a industriei de armament, apare evident că asupra acesteia apasă, în afară de sarcinile comune întregii industrii, sarcini proprii, mărturii ale extraordinarului progres al imixtiunii etatice.

Intre Stat, reprezentat prin ministerele sale de resort, și industria de armament, legăturile se stabilesc, ca în deobște între furnizor și client, pe bază de contract. Acest legămînt, deseori nerespectat de client, este o ultimă reminiscență formală a liberalismului economic.

Redactarea unui contract de furnitură între industria de armament și Stat nu se rezumă la impunerea unui caet de sarcini, a unor termene de livrare și a unor condițiuni de plată. Prilejul încheerei unui contract este prea favorabil, pentru ca toate planurile refulate în schemele de organizare utopică ale Statului, să nu-și găsească o eșire.

Astfel, un contract de armament prevede, ca simplu corolar al semnării lui, construirea de noi uzine sau măriri a celor existente, stocaj de materii prime precum și construcții de fabrici de materii prime sau participări la construirea acestora.

In acest chip, executarea unui contract nu înseamnă executarea unei comenzi. Aceasta este condiționată de considerabile investiții cari nu primesc nici un aport material din care să fie făcute precum și nici garanția amortizării. Acest lucru se explică prin faptul că comanda se lichidează în deobște înaintea terminării instalațiunilor noi sau de mărire impuse prin clauza contractuală.

Materiile prime cari trebuesc stocate, în majoritatea cazurilor pentru șase luni sau un an de exploatare intensă, reprezintă deseori un însemnat procent al cifrei totale a comenzii, care trebuește debursat în prealabil, fără a aștepta plătirea avansului sau achitarea livrărilor. Rolul avansului asupra contractului, care era tocmai de a înlesni achizitionarea materiilor prime pentru stocaj, este foarte redus și făcut ineficace prin neînsemnătatea sa (10% sau 20% asupra comenzii).

In fine, participările la sau creerile de industrii anexe de materii prime, presupun de asemeni investiții considerabile cari nu se pot amortiza decît într'un ritm lent și fără certitudinea unei depline recuperări a sumelor înaintate.

Nesiguranța amortizării este, dealtfel, una din problemele centrale ale industriei de armament. Intr'adevăr, instalațiile uzinelor acestei industrii au luat în ultimii ani un caracter prea special pentru a se putea presupune că o transformare a lor ar fi cu putință. Prin urmare, singura lor funcțiune este aceea pentru care au fost construite. Dela această funcțiune trebue să se aștepte toate recuperările și amortizările care fac viabilă o întreprindere. Dacă această funcțiune nu se exercită,

I. Țuculescu: În port.

Vavilyna : Grădina Tuileries.

Vavilyna: Studiu de nud culcat.

N. Grigorescu: Desen.

G. Petrașcu: La Roscoff (Bretania).

Angheluţă : Vedere din Amsterdam (acuarelă).

cum este foarte probabil, decît un timp relativ scurt, amortizarea este imposibilă şi noua uzină de produse finite sau materii prime nu a fost decît încă una din ventuzele aplicate asupra rezervelor întreprinderii sau asupra creditului său.

Pentru a preîntîmpina aceste neajunsuri, se va spune cu drept cuvînt, ar fi suficient ca la calculaţia preţului de cost a produsului finit livrabil conform contractului, să se ia toate măsurile de protecţie şi siguranţă.

Preţul de cost nu mai este însă rezultatul calculaţiilor private ale întreprinderii. Controlul Ministerului client se exercită asupra mecanismului de calculaţie cu multă stricteţă şi printr'un personal cu educaţie contabilă şi technică. Fiecare factură de materie primă, fiecare raport cantitativ de fabricaţie se compulsează, şi pe temeiul acestor acte, a căror interpretare nu poate să fie ambiguă, se calculează preţul bazic al contractului. Singurele supape de temperare a controlului, cheltuelile de administraţie şi regie generală, sunt şi ele fixate la un procent asupra preţului de cost, aşa încît orice tentativă de a corecta sgîrcenia Statului pe această cale, este inutilă.

Autoritatea nu este însă satisfăcută cu acest rezultat pe care are toate raţiunile să îl creadă sincer. Există întotdeauna în mentalitatea oficialului, chiar şi acelui mai luminat, un rezidiu de circumspecţie faţă de ortodoxia contabilă a industriei. Este ceva magic şi subtil în interpretarea cifrelor care, dela Pitagora pînă la controlorii de preţuri ai armamentului, a fascinat cu constanţă, pe minuitorul lor. Din cauza acestei prejudecăţi, măsuri suplimentare de „reajustare" a preţurilor de cost, sunt luate cu satisfacţie.

Posibilităţile reajustărilor sunt numeroase. Preţurile de cost se fixează pe întreaga durată a contractului sau pe perioade de timp de 6 luni pînă la un an. După expirarea valabilităţii preţului stabilit, în ipoteza a doua, se face recalcularea acestuia pe temeiul noilor valori date de facturi, rapoarte de fabricaţie, impozite etc. Indeobşte, însă, recalculările trebue să ţie seamă de tendinţa de ridicare a preţului materiilor prime şi a impozitelor. Deaceea, recalcularea se îndeplineşte ca un ritual obligatoriu prevăzîndu-se însă dintru început un plafon maximal, care este deobiceiu preţul de cost fixat la facerea contractului.

Elementele care influenţează preţul de cost între două calculaţii sau în cursul executării unui contract, sunt diverse şi influenţa lor conjugată poate deforma apreciabil repartizarea preţului total asupra componentelor sale. Intr'o conjunctură de război este firesc ca preţurile materiilor prime importate să crească. Deasemenea este firesc ca puterea de cumpărare internă şi mai ales externă a monezii în care s'a exprimat preţul de cost să descrească, prin variaţii de bursă liberă sau prin convenţii interguvernamentale. Cheltuelile de transport, de navlu şi asigurare se măresc corespunzător. In ţară, în fine, după semnarea contractului, este normal să se înfiinţeze impozite noi şi să se majoreze cele existente.

Toate aceste influenţe rod marginea de beneficiu, admisă cu multă parcimonie în momentul calculaţiei şi neîntrecînd 10%, amputînd în mare măsură însăşi cheltuelile generale şi de regie şi cauzînd pierderi reale întreprinderii.

Totuşi, prejudecata beneficiilor mirifice realizate de industria de armament îşi continuă cu tenacitate o existenţă pe care un examen obiectiv ar face-o extrem de precară. Este natural deci ca oficialitatea să utilizeze ultimile sale arme pentru ca ultimile sale scrupule de conştiinţă să fie liniştite. Diversitatea şi multitudinea mijloacelor la îndemîna Statului asigură întotdeauna rezultate strălucite operaţiunilor de micşorare a obligaţiunilor acestuia.

Potrivit clauzelor contractuale plăţile, livrările urmează să fie efectuate pe măsura recepţionării armamentului de către comisiile de re-

cepţie ale Statului. După semnarea contractului, Statul însă se răsgîndeşte şi propune diferite modalităţi de plată. Cele mai banale sunt eşalonarea plăţilor, nu conform livrărilor, ci potrivit unor planuri financiare de repartizare a cheltuelilor bugetare pentru armament, sau plata în bonuri de tezaur.

Cu ajutorul acestor ingenioase idei, industria de armament cu toate că execută un contract într'un an, primeşte contravaloarea mărfurilor livrate deabia în trei ani, cît durează, de pildă, planul de eşalonare financiar al guvernului. In plus, o însemnată parte din plăţile astfel amînate, sau chiar totalitatea lor, se lichidează cu bonuri de tezaur. In acest chip, întreprinderea nu recuperează decît foarte tîrziu şi nici atunci integral, deoarece bonul de tezaur este în el însuşi o amînare, lombardarea sa nefiind posibilă decît în jurul cotei de 80% din valoare.

* * *

Astfel înfăţişată, soarta industriei de armament şi a inexistentului său beneficiu este, astăzi, o biată ţintă pentru atacurile puritanismului pacifist. Rezervele şi potenţialul său de credit sunt epuizate la fiecare comandă suplimentară care trebueşte să fie executată din pierderile şi plăţile nelichidate ale comandei precedente. Regimul se numeşte amabil telescopare şi satisface profund Statul. Numai că existenţa sa este scurtă şi depinde de vigoarea întreprinderilor continuu anemiate. In curînd, toate acumulările epocei de exploatare liberală vor fi distruse, instituţiile de credit finanţatoare se vor găsi în imposibilitate de a reintra în bani şi un întreg organism industrial şi financiar îşi va găsi un sfîrşit stupid, provocat de o legendă eldoradică şi de un absurd criticism etic. In acel moment final, şicanarea sardonică a lui Pierre Cot va suna fals şi auditoriul său va reflecta cu nostalgie cînd un tolerant cal de bătaie îşi oferea oficiile sale pentru purgaţia sufletească a unor oameni oneşti dar naivi.

PAUL ZOTTA

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

PREMIUL NOBEL PENTRU MEDICINĂ. — SULFAMIDOTERAPIA

In 1935, Profesorul G. Domagk publica primele rezultate ale experienţelor sale pe şoarece cu o nouă substanţă bactericidă: sulfamidocrizoidină, sau — cum a fost numit în comerţ — Prontosil-ul. Arăta atunci efectele curative pe care acest produs chimic le are asupra infecţiei cu streptococ hemolitic şi cu stafilococ, observînd în acelaşi timp că acţiunea aceasta se produce „in vivo" (în organismul animal) şi că ea nu se poate demonstra niciodată „in vitro", adică în afara organismului, asupra unei culturi din microbii arătaţi mai sus.

Astăzi, i se acordă Prof. G. Domagk, pentru descoperirea sa, premiul Nobel. Desigur că rolul principal în determinarea acordării acestei distincţiuni l-a jucat extensiunea pe care a luat-o aplicarea „sulfamidelor" în ultimul timp (1937—1938). Nenumăraţii descendenţi ai Prontosil-ului au făcut carieră.

Rămîne deschisă problema, valabilă dealtfel pentru toate cazurile identice, dacă meritul nu aparţine celor care au dat anvergură elementului iniţial, lărgindu-i indicaţiunile, valorificîndu-l; pentrucă tocmai din această extensiune — în cazul nostru — va proveni renumele substanţei.

Şi în adevăr, sulfamidoterapia (tratamentul prin sulfamide) a ajuns astăzi — graţie cercetărilor şi experienţelor cari s'au succedat după descoperirea lui Domagk — o armă extrem de puternică şi multilaterală în mîna medicinei.

Există în momentul de faţă două varietăţi de sulfamide:

a) *Sulfamidele colorate* (în care intră, pe lîngă substanţa principală, un grup azoic), cum sunt Prontosilul, Rubiazolul şi altele.

b) *Sulfamidele albe* (fără grup azoic, avînd formula: Amino-fenilsulfamidă). Se găsesc subt numele de: Septoplix, Dagenan, Septazină, etc. In acelaşi an, după câteva luni dela publicarea lucrării lui Domagk, soţii Trefouël şi colaboratorii lor ajung, prin experienţe identice din punct de vedere al metodei experimentale, la concluzia că amido-crizoidina odată administrată, se disociază în organism în grupul azoic de o parte, şi un grup amino-fenil-sulfamidic de altă parte, şi că *acesta din urmă e singurul nucleu activ asupra streptococului.* Mai tîrziu (1936) se va vedea că, într'adevăr, o variantă a acestui grup chimic: para-amino-fenil sulfamida, are acţiune directă bactericidă asupra unei culturi de streptococ în bulion, în timp ce produsul complect (Prontosilul) se arătase ineficace în aceleaşi condiţiuni.

Din această diferenţiere între produsele complete sulfamido-azoice şi cele fără grupul din urmă, vor lua naştere cele două categorii de medicamente, cari se găsesc astăzi în circulaţie.

Aplicarea în clinică a sulfamidelor a început la puţin timp după descoperirea lui Domagk. — Acţiunea Prontosilului în *erizipel* rămîne însă pînă astăzi dubioasă avînd în vedere că această boală are oricum o evoluţie benignă. — Încercările cu substanţa 1.162 F., (para-amino-fenil sulfamida), sunt însă, dela început concludente. — Prin marea sa difuzibilitate şi puterea sa de penetraţie în lichidul cefalo-rachidian, acest medicament are eficacitate în *meningitele* streptococice şi meningococice.

In general, fiecare preparat sulfamidic are o acţiune specifică, electivă, asupra unui microb anumit. Astfel, unele asupra gonococului, altele asupra streptococului, etc. Există totuşi, două preparate cu acţiune polivalentă. In practică, s'a dovedit că şi alte produse au indicaţiuni multiple, dar din acestea, numai unul sau două sunt ştiinţific 'ndreptăţite.

Fapt este că, de pe acum, sulfamidele sunt întrebuinţate pe o scară foarte întinsă, mai ales în specialităţile: urologie, ginecologie şi maladii infecţioase. Rezultatele sunt atît de surprinzătoare în boli atît de variate, încît se poate crede cu drept cuvînt că sulfamidoterapia va acapara mare parte din terapeutica viitorului.

O chestiune care n'a fost încă rezolvată, deşi după unii autori s'ar părea că ea e definitiv elucidată e aceea a *mecanismului intim al acţiunii acestor medicamente.* Alternativa se pune între influenţa directă a corpului chimic asupra microbului (putere bactericidă directă) şi înrîurirea pe care aceste substanţe o pot avea asupra sistemului de apărare al organismului, pentru ca acesta la rîndul lui să anihileze germenul (stimularea sistemului reticulo-endotelial).

Faptul că unele sulfamide au acţiune „in vitro" asupra microbilor, şi observaţia făcută de cîţiva medici că nici splenectomia (splina fiind un organ bogat în ţesut reticulo-endotelial), nici blocajul medicamentos al acestui sistem nu diminuează acţiunea protectoare a amino-fenil-sulfamidei, pledează pentru prima ipoteză. Totuşi, în aplicaţiuni locale, rezultatele sunt dubioase, iar în bolile datorite virusurilor filtrabile (reumatism poliarticular, de pildă), deşi e vorba tot de un germen patogen, nu s'a obţinut niciun efect pînă acum.

Sulfamidoterapia reprezintă deci, în practica medicinei actuale, o întreagă metodă de tratament, bazată pe o serie de produse chimice foarte înrudite între ele. Spre diferenţă de celelalte mijloace chimioterapice, care sunt, fiecare în parte, specifice pentru o boală anumită, cum ar fi neosalvarsanul în sifilis, chinina în paludism, salicilatul de sodiu în reumatismul poliarticular, aceste medicamente noi atacă, atît împreună, cît şi fiecare separat (ceea ce revine cam la acelaşi lucru, avînd în vedere similitudinea lor chimică), infecţiuni diverse. Pentru prima dată în chimioterapie, formula chimică nu mai corespunde unui singur microb.

Putem considera de aceea, intrarea în practică a sulfamidelor ca o revoluţie în medicină, după cum revoluţia a însemnat introducerea sero şi vaccino-terapiei.

In plus, ca şi serurile şi vaccinurile, sulfamidele vor avea să joace un important rol social. Eficacitatea lor sigură, manipularea uşoară, vor duce la prepararea lor în mari cantităţi şi — în consecinţă — la micşorarea treptată a preţurilor. Ele vor fi astfel puse la îndemîna tuturor bolnavilor, indiferent de starea lor materială.

Sulfamidoterapia este deci o metodă terapeutică care tinde să simplifice medicina cuprinzînd într'un singur tratament o sere de boale infecţioase. Ea intensifică în acelaşi timp, prin eficacitatea ei sigură, sentimentul de securitate pe care ştiinţa medicală îl inspiră proteguiţilor ei.

Pentru toate aceste motive, nu putem decît aplauda încoronarea ce i se face.

N. MARCU

CRONICA PLASTICĂ

După oare care ezitări, cu toată nesiguranţa timpurilor, anul artistic pare să-şi fi luat cursul normal, acum în luna Noemvrie. Pretutindeni, în sălile în care ne-am obicinuit să întîlnim expoziţii, ca şi în cele care nu se deschid decît ocazional, cum ar fi cea dela Şosea, la Colonadă, ori teatrul Comedia, ori încă Ileana, se găseşte un motiv de atracţie pentru fiecare: La Colonadă, Salonul de toamnă, consacrat artelor grafice; la Ileana, un grup de tineri artişti, şi ei văzuţi tot sub aspectul de desinatori; la Comedia, o tînără pictoriţă, preocupată de probleme demne de atenţie; la Ateneu, Kimon Loghi, tot aşa de juvenil ca şi în trecut; la Universul, d-na Bacaloglu; la Dalles, nu mai puţin de cinci artişti; Vavilyna, Ecaterina Delighioz, Vasile Popescu, Angheluţă şi Ţuculescu. Sub raportul picturei nu ne putem plînge. Se va vedea la finele lunei dacă interesul publicului pentru artă este în raport cu cel al artiştilor pentru public.

N'am intenţia, în cele ce urmează, să mă ocup de fiecare din pictorii mai sus menţionaţi. Am făcut-o în cronicele mele din Universul. Ceea ce aş dori acum, ar fi să mă opresc ceva mai mult asupra celor dintre ei care se găsesc la o răspîntie a carierei, sau asupra celor care şi-au cîştigat, ca Vasile Popescu, un loc de prim plan în arta noastră şi prin aceasta ne impun să-i urmărim pas cu pas, în evoluţia lor. Bineînţeles vom acorda şi salonului grafic, ca o manifestare colectivă şi semnificativă, atenţia pe care o merită.

Să începem cu expoziţia Ţuculescu. Iată un om de formaţie ştiinţifică — doctor în medicină şi în ştiinţele naturale, mi se pare, — care îşi simte o vocaţie irezistibilă pentru pictură, şi care, cu o pasiune de posedat, sacrifică acestei arte tot timpul său liber şi tot ce poate sustrage celorlalte îndeletniciri. Cazul nu e cu totul nou, nici măcar la noi; am însă impresia că niciodată n'a fost vorba de o mai tiranică pasiune pentru pictură decît acum, la Ţuculescu. Pus în faţa colorilor, ca un avar în faţa comorei sale, el şi-a pierdut calmul firei sale de oltean, a fost cuprins de una din acele beţii, cum ne povestesc anticii că simţeau cei care participau la misterele lui Bacchus. Din această exaltare a întregei sale fiinţe a ieşit prima expoziţie, cea de acum doi ani. Cine a văzut-o, n'a mai putut-o uita. Amintirea lui van Gogh, cu explosiele sale orgiastice, îţi venea fără voie în minte, un van Gogh însă stăpîn de sine, chiar în mijlocul celei mai mari deslănţuiri de patimă. Insuficienţe de ordin tehnic, stîngăcii, naivităţi poate, erau încă destule. Dar ce temperament, ce avînt, ce entuziasm în faţa posibilităţei „de a te exprima liric prin culoare"! Ca acei copii care şi-au primit jucăria la care visaseră în momentele lor de mare speranţă şi care îşi pot făuri astfel, de atunci încolo, o lume a lor,

plină de neprevăzut și de încîntare a simțurilor, Țuculescu își primise și el „jucăria".

Dar, atîta exces de viață și de vigoare devenea nițel neliniștitor. Ce va fi cea de a doua expoziție? Acesta era punctul de întrebare. Mulțumit de primirea ce i se făcuse, cel puțin de o parte din public, Țuculescu plecase în Grecia, în insule, în căutarea de motive nebanalizate, de noi combinații de tonuri. Expoziția de acum cuprinde o parte din lucrările executate acolo, pornite deci dela un motiv precis, și o serie de fantezii cromatice, pe teme cînd delicate, cînd de o violență aproape brutală. Ceea ce este surprinzător în toate, este siguranța instinctului. El îl conduce, ca un fir al Ariadnei, prin labirintul înfăptuirei unui tablou. Nicăeri nu apare vreo notă de vulgaritate ori de prost gust, așa de greu de evitat cu un colorit strigător, ca cel al lui Țuculescu; nicăeri o repetiție; nicăeri „formula". Cu fiecare pînză s'ar zice că o nouă problemă s'a prezentat artistului, pe care și-a dat osteneala s'o rezolve, nu prin cine știe ce subterfugiu sau eschivări învățate pe din afară, ci ca cineva care atunci descoperă pentru prima dată posibilitățile exprimărei prin coloare. In cele cu bază de realitate, în peisagii de pildă, el caută să fie veridic, să-și spună adevărul său, care nu este poate adevărul altuia. Tema din natură face apel la pictor într'un anumit fel; evocă în el cine știe ce viziune interioară, cu care el se străduește s'o compare, s'o confrunte așa în cît realizînd tabloul, el fixează în același timp un colț din cine știe ce insulă grecească, dar și o stare a sufletului. Un paysage est un état d'âme, au spus romanticii, iar Țuculescu este romantic sută în sută.

In celelalte pînze, limitele între care evoluiază sunt și mai largi. Intr'unele el închide cine știe ce motiv întrezărit într'o întruchipare a unui basm oriental, din o mie și una de nopți. Colorile capătă atunci rezonanțe de fanfară. Alte ori, ele par un vitraliu, atît sunt de sumbre și de radiante, în același timp, cum este cazul cu natura moartă cu ardei roșii, cumpărată de Muzeul Toma Stelian, ori cu unele din buchetele de flori. Alte ori ca într'o scenă de balete rusești, în care se reprezintă cine știe ce întîmplare din viața hanilor tătărăști, figuri de mongoli se desprind pe fulgurări fosforescente. Colorile sunt încălzite la maximum, și totuși nici o discrepanță. Cum se explică aceasta?

Aceasta se explică prin unitatea desăvîrșită ce domnește în mai fiecare pînză, prin intensitatea mereu vie a sentimentului și prin echilibrul între tonuri. Orchestra cîntă din toate instrumentele, ce e drept, într'un fortissimo sălbatec, dar sunetul ei este topit și bine închegat. S'a vorbit, știu, de anume bizarerii, de anume îndrăzneli trecînd dincolo de ce e permis în artă. Sunt cel dintîiu să-mi închipui și mai ales, să sper că Țuculescu, din fericire, nu se va opri la ceea ce ne prezintă astăzi, că el are un drum lung și greu de parcurs, pînă va fi învins toate dificultățile. Bizareriile lui fac însă parte din temperament, căci sunt sincere; și, dacă ne uităm bine, ele se încadrează complet în ansamblul tabloului, care rămîne o operă unitar simțită și unitar executată.

Angheluță este o natură mai ponderată, deși un artist plin de calități și de o rară perseverență. Conștiincios, admirator al unei anume picturi clare, pe care școala franceză a pus-o la modă, d-sa se silește să-și creeze o tehnică, în care să se poată exprima complet și fără prea multă greutate. Ceea ce-l preocupă mai ales este teribila problemă a luminei, pe care și-au pus'o succesiv impresioniștii și urmașii lor, pe care au rezolvit-o în felul lor, dar din pricina căreia au sacrificat adesea forma și volumul. Angheluță nu vrea să sacrifice nimic.

De aceia îl vedem încercînd să împerecheze cercetările sale în privința luminei, cu un simț plastic, care-l împinge spre un desen precis, în care nici un detaliu important nu e trecut cu vederea. Tot dragostea pentru desen îl îndeamnă să se servească de acuarelă, pe care o mînuește cu atîta reflectată ușurință.

Vasile Popescu este o natură veselă, optimistă și plină de fantezie. Pictura sa îți va da adesea impresia unui joc plăcut, pe bază de sensibilitate. Impresionabil la o combinație nouă de tonuri, la o compoziție neașteptată, care are aerul că răstoarnă legile admise de cei mai mulți, la o siluetă amuzantă, d-sa se distrează pe sine și ne distrează și pe noi. Fină, insinuantă, pictura sa e o artă de rafinat, în care inteligența și instinctul au o parte egală. Dar aceste calități n'ar însemna nimic fără acea execuție sigură, care le dă corp și care dezarmează, chiar pe cei mai puțin făcuți să iubească o atare pictură. Natura sa care este„ tandră", mai de grabă femenină, simte din cînd în cînd nevoia de a se prezenta sub semnul vigoarei. Așa sunt acele peisagii, foarte interesante ca încercare și unele ca realizare, în care găsim dorința de a armoniza două puternice tonuri reci: verdele și albastru.

Două vorbe despre Vavilyna, mai nainte de a trece la studiul Salonului. In Mai, la Colonadă, d-sa trimisese două peisagii din Franța, care fuseseră bine apreciate de public și de critică. Ele constituiau o parte din recolta primăverei trecute. După ele, în expoziția de acum, alte cîteva pînze aparțin aceleași stări de spirit și se remarcă prin aceeași preciziune a viziunii, prin aceeași subtilitate în exprimare. Cel mai frumos din toate, incontestabil, este vederea din grădina Luvrului.

Lîngă cele cîteva picturi, un loc important în expoziție este ocupat de desenuri. Vavilyna a acordat totdeauna o mare atenție acestui fel de a se exprima, în care și pînă acum ne-a dat opere reușite. Niciodată însă maniera sa suplă și precisă în același timp n'a produs ceva mai plăcut, ca mare parte din nuduri sau cele cîteva studii pentru portrete.

Despre Salon, evident, nimeni nu poate aștepta o cronică amănunțită, în care fiecare artist să fie analizat în parte, dat fiind că sunt peste o sută de expozanți, și, mai ales, că aceste rînduri vor apare după închiderea expoziției. Mă voi mărgini la o serie de considerații de ordin general. O constatare, încă dela început: ținuta mai mult decît onorabilă a întregei expoziții. Au dispărut cu totul acele exerciții, lipsite de orice însușire, pe care, nu mai departe decît anul trecut, le întîlneam încă în Salonul de toamnă. O a doua constatare, tot atît de îmbucurătoare, este importanța pe care a luat-o, anul acesta, gravura, sub toate formele ei. Am avut plăcerea să văd, de cînd mă ocup de cronica plastică, cum dela un an la altul creștea numărul artiștilor care o practicau, cum maniera lor devenea mai liberă, mai personală. Astăzi se poate spune că avem și noi un mănunchiu de gravori, așa cum de mult posedau vecinii noștri Unguri și Jugoslavi, ca să nu vorbesc de Cehi și Poloni, la care această tehnică este de mult în mare cinste. Regretăm, printre aquafortiști, absența lui Naum, pe care ne-am deprins să-l considerăm ca un pionier și care, printre cei tineri, este de sigur cel mai dotat. In sfîrșit, cea de a treia constatare privește calitatea contribuției feminine de anul acesta. Mai mult poate decît în pictură, unde totuși multe din artistele dela noi și-au cîștigat un nume respectat, în desen ele au ajuns să ne dea opere cu totul satisfăcătoare. Desenul este o artă de intimitate, deci de simțire delicată, dar și o artă de răbdare și de exercițiu de toată ziua, însușiri pe care le întîlnim mult mai des la femei, decît, din ne-

fericire, la colegii lor bărbați. Așa se face, ca să nu iau decît cîteva exemple, că d-nele Adina Moscu, Murnu-Filionescu, Nuți Acontz, Vavylina, Lucia Bălăcescu, Ecaterina Delighioz, Maria Droc, Silvia Panaitescu, Berzea, Maria Mititelu, Maria Munteanu, Stela Nedelcovici, Lili Pancu, Margareta Sterian, ca să nu vorbesc de Elena Popea și de Rodica Maniu, printre desenatori, Dumitrescu Ileana, printre gravori, au trimis unele din cele mai atrăgătoare lucrări expuse. Evident, sentimentul cu care este „văzut" un portret, de d-na Murnu-Filionescu, nu poate place oricui. Este ceva mai mult bolnăvicios decît morbid în acea tristețe răspîndită în trăsăturile figurei, în oboseala atitudinei; dar ce onestă tehnică, ce îndeminare în tratarea detaliilor, a blănei, de pildă, din jurul gîtului unuia din modele. D-na Berzea multă vreme a expus note acuarelate, prea facile pentru a fi luate în seamă. De data aceasta desenurile sale dovedesc o stăpînire a subiectului, o ușurință în duetul liniilor, o libertate, care ne obligă să le clasăm printre lucrările artiștilor și nu mai mult printre cele ale diletanților. Dar la nimeni progresul nu pare mai vizibil ca la d-na Silvia Panaitescu. Vederile sale din Germania au o preciziune și o forță surprinzătoare. In același timp raportul valorilor este foarte bine observat.

Printre tinerii a căror participare la expoziție se cuvine a fi salutată cu bucurie, semnalez în primul rînd pe cei doi sculptori, Anastase și Grosu, care multă vreme s'au ținut departe de Salonul de toamnă. Mă împac mult mai puțin cu cele două sanghine de Plămădeală. Desenul sculptorilor, în care totul este tratat prin planuri și mese mari, are ceva atît de particular, încît o comparație a lui cu desenul pictorilor, mai ales a celor pentru care coloarea este elementul esențial (cum sînt mai toți cei dela noi), este totdeauna instructivă. După cum am spus și altă dată, un colorist găsește mijlocul să-și arate preferințele chiar și în alb și negru. Nu vreau să citez alt exemplu, ca mărturie pentru ceea ce afirm, decît cele mai multe din desenurile lui N. Grigorescu, a cărui retrospectivă va da desigur mult de gîndit pictorilor mai tineri. Deși nu s'au putut strînge toate lucrările mai importante ale maestrului, sînt printre ele cîteva bucăți, care ar face cinste oricărui mare artist apusan din a doua jumătate a secolului trecut. Menționez în primul rînd studiul de femeie, în posesia lui Sandu Steriadi, și printre cele mai puțin cunoscute, cîteva din cele ce au aparținut lui Gh. Grigorescu, fiul artistului, și care azi sînt destinate să figureze în muzeul Grigorescu, pe care Ținutul Bucegi și Primăria Cîmpinei au dorința să-l fundeze în atelierul din Cîmpina.

Angheluță, Bălțatu, Avachian își urmează drumul lor obicinuit. O foarte frumoasă și delicat văzută acuarelă a primului, din Amsterdam. Berea, deosebit față de trecut. Florența sa nu-i cea pe care o cunoaștem cu toții, dar nu-i lipsită de interes, prezentată cu humour și cu o mînă ușoară. Drăguțescu, care a renunțat la caricaturile sale cu substrat social, dovedește că cei care apreciau talentul său de observator nu se înșelau. Ambele lucrări actuale merită să fie menționate. Ghiață, mărginindu-se la linia contureior, în compoziții care pot fi considerate ca niște studii în vederea unei lucrări decorative mai mari, arată odată mai mult calitatea viziunii sale și un simț netăgăduit pentru „stil". Lucian Grigorescu, prin trei prea frumoase guașe, pe care le botează „desenuri colorate", iese puțin din atmosfera Salonului. De altfel nu e singurul. Și anul acesta numărul celor care au trecut dincolo de ce ar fi, în chip logic, îngăduit ca element cromatic într'o expoziție grafică, este destul de însemnat. Iordache din contră, tinde să ne demonstreze că în alb și negru cineva poate fi tot așa de „colorat" și de nuanțat, ca și atunci cînd recurge la toate

tonurile paletei. Odată mai mult avem prilej să admirăm pe acest artist modest și muncitor, în care mulți ne punem mari speranțe.

Foarte bune și complete desenele lui Moscu, ca și cele ale lui Stoica, primul interesat, poate în chip cam uniform, de toate detaliile, cellalt mărginindu-se la cele esențiale, dînd prin aceasta aer și lumină vederilor din București, în redarea cărora excelează. Bune, de asemenea, notele lui Nămescu, poate cam prea sumare. Excelente desenele colorate ale lui Zlotescu (desene colorate și nu acuarele), în special Halta de cavalerie, și studiile pentru portrete ale lui Velisaratu, pe care de altminteri îl mai întîlnim și printre gravori. Salonul a fost cinstit, și de data aceasta, prin prezența a doi mari desenatori: Tonitza și Petrașcu.

GH. OPRESCU

SCRISORI DIN PARIS

Paris. 19 Mai 1939. Nu înțeleg și nu știu nimic, nimic, nimic. N'am intuiția niciunui sens, a niciunei substanțe. Ar trebui să fac eforturi supreme ca să încerc să pot vedea, dincolo de lumina zilei și luciditatea nopții, dincolo de cer și stele, dincolo de legi. Sunt un prost. E ușor să spui: „totul e absurd, nu pot ști și înțelege nimic din lucruri", — dar cuvintele astea sunt banale dacă nu le pricepi. Acum sunt într'unul din rarele momente în care îmi dau seama adînc cît de leneș intelectualicește sunt, în care trăesc ascuțit că nu știu și că nu văd.

Am sentimentul greu că lumea sfîrșește, că totul se va prăbuși. Nu-mi pot imagina ce rost ar mai avea lumea să continue să trăiască și ce ar mai putea fi după cele ce au fost și sunt, după atîtea zeci de secole. Gîndul sfîrșitului lumii a devenit pentru mine ceva permanent, familiar. Ce-ar mai putea fi după această imensă oboseală lungă și după acest chin atroce?

Dar însuși acest penibil sentiment stă acum în urma faptului că nu văd, că nu știu nimic, nimic. Ce e dincolo de miliardele de oameni, de stele, de case, dincolo de înăuntrul lor; ce este ceea ce nu mă pot întreba, ce este? Politicul, „marile" momente istorice actuale, legile umane, medicina, fizica, chimia, astronomia ș. a. m. d., sunt fleacuri și imbecilități inefabile, împreună cu cuvîntul „inefabile". Nu știu decît că toate lucrurile astea sunt prostii despărțite de *sens*, despre care nu știu ce este.

22 Mai. Acum o lună, am fost, împreună cu R. în satul „La Chapelle-Anthenaise", — locurile copilăriei mele. De peste șaisprezece ani am plecat deacolo și nu revenisem niciodată. (Cînd scriu lucrurile acestea, mă gîndesc că dacă nu au altă valoare, o vor avea pe aceea de a-mi înlesni reamintirea; de a mă face să sufăr mai adânc cînd voi citi spusă precis — o viață totdeauna în goană după viață). Marie, țăranca ce mă îngrijise cînd eram mic, mi-a dat adresa Simonei, mica mea camaradă din copilărie, acum măritată B. Am fost astăzi s'o văd.

E mai mult urîtă. Un profil lung, aspru, dar din față, — ce contrast, — o figură extrem de dulce. Îi anunțasem vizita. Era mai turburată încă decît mine. A făcut un gest să mă sărute (se gîndise, probabil, dinainte, că așa trebuia să mă primească). O vedeam după șaptesprezece ani. Căutam să regăsesc în ea, chipul Simonei mici.

Imposibil să restabilesc vechea ambianță. Cu o emoție imensă, ca în fața miracolului morții, al vieții, al transformării, o priveam cu o fixitate obositoare, fără să-mi pot întoarce ochii. Era altcineva, — o străină, aptă însă să fie foarte aproape de mine; amintiri se integrau ei, și par'că nu, ca într'o luptă. Era ceva — din sentimentul că se cunosc, par'că foarte bine și par'că deloc, — doi oameni întâl-

nindu-se într'altă viață. Căci era, oricum, peste o mulțime de baricade, o legătură așa de adîncă și obscură, apărînd din străfundurile uitate ale copilăriei.

Îmi amintesc, din copilărie, relativ puține lucruri, dar, mai mult decît amintirea lucrurilor precise, — e și o altă amintire din adîncuri, așa cum trebue să aibă morții amintirea vieții: fără fapte, fără sensuri, fără oameni sau peisagii. Vorbirăm despre Marie, despre „la Chapelle", despre Moară. Constatai că Simona își amintea lucruri și mai puține decît mine: dar era, ca și la mine, aceeași amintire fără amintiri, extrem de intensă, crescută nu știi de unde. Eurile noastre actuale ne separau. Un eu, foarte interior, un eu necunoscut și totuși atît de autentic al nostru, ne lega, ne leagă. „Sunt atît de fericită să te revăd", — fură primele ei vorbe, spuse cu figura ușor strîmbată de emoție, și erau adevărate.

(Neapărat, neapărat trebue să scriu despre *Moară*, despre copilărie, înainte de-a uita iremediabil totul; atîta timp cît încă mai pot avea destulă sensibilitate, adică destulă amintire a *substanței* copilăriei. Și ce chin fără nume să'ncerci să spui astea. Nici dacă aș avea talent n'aș putea-o face).

Eram într'o stare cu totul curioasă, nouă, inefabilă. Asta trebue să simți la Judecata de Apoi cînd îți amintești viața de care răspunzi, nu lucrurile ci substanța vieții.

Sunt atît de mult altul, — decît cel care eram eu acum atîta timp! Am impresia că eul deatunci se trezește ultima oară în mine, înainte de a muri definitiv, căci, astăzi, par'că redevin puțin cel deatunci. Așa va muri pentru cel de șaizeci de ani și vîrsta asta de douăzeci și nouă de ani; așa va muri și omul ăsta *eu*, pentru ceeace *eu* va fi.

Cum am putut muri, în mine însumi, pe încetul, fără să-mi dau seama! Mi-e dor de mine, cel de-atunci, cel mic, un dor disperat, fără leac, cum mi-e dor de morți, de maică-mea.

(Îngrămădesc aici vorbe fără șir, abstracte și goale, fac un efort teribil să traduc, și nu pot, intensitatea acestor momente).

Deodată simt cît de adînc misterioase sunt toate. Sunt aproape de esența intimă, de legea, unitatea miraculoasă a lumii.

În definitiv, ceeace simt acum, e asta: sunt altul decît cel de azi dimineață, înainte de a o vedea pe Simona. Eul meu deacum șaisprezece sau șaptesprezece ani retrăește în mine, o clipă. Nu cum era. Numai un fel de spirit al lui trăește. Sau, mai precis: eu, cel ce sunt acum sunt luminat de el.

... De fapt, nu pot înțelege nimic din toate astea. Nimic nu pot desprinde. Îmi dau seama doar că trăesc un moment extrem de intens, luminat de o lumină nouă. Și însăși starea aceasta a început, în clipa în care scriu, să se stingă. Nu am decît siguranța acestui miracol inexprimabil, a apariției *lui* neașteptate, în mine, din imense depărtări, din altă lume.

Mai sunt sigur că niciodată nu am să mai trăesc ceeace trăesc acum. Voi pierde unicitatea momentului, — și l-am pierdut definitiv și pe *el*. Îmi voi aminti că momentul acesta a fost luminos și tare, dar nimic nu voi păstra din luminozitatea și puterea lui.

(Mi-e groază cînd mă gîndesc că niciodată n'am să mai trăesc *asta* și că mîine, recitind aceste pagini, au să-mi pară banale, fără cuprins, golite de o substanță ce nu se lasă niciodată prinsă. Dealtfel, pentruca să se înțeleagă ceva din aceste pagini chinuite, e necesar un efort mare de bunăvoință și atenție: un efort pentru a despuia cuvintele de uzura și cotidianul lor. Pentruca niște vorbe banale să-ți exprime oarecare substanță de viață, trebue să le citești ca și cum le-ai întîlni pentru prima oară; trebue să le citești extrem de atent și

ca și cum le-ai traduce din altă limbă; numai așa cuvintele nu rămîn neutre, ci se pot umple de viață; o frază trebue trăită).

Dacă m'ași duce s'o revăd pe Simona, ași strica și această ultimă urmă de retrăire a lucrului de atunci. Nu m'ași mai putea întîlni decît cu o doamnă străină și oarecare, Simona cea nouă de acum. N'am să mai trec niciodată la ea.

Astăzi însă mi-a fost extrem de greu să plec dela ei. Nu știu ce așteptam. Am fost trist și pustiu la plecare.

Ajuns acasă, mă uitai cîteva minute în oglindă și căutai, sub chipul meu buhăit de om matur, matur, matur, — chipul pur al celui de zece ani. Același efort chinuitor și inutil, cel de a descoperi chipul interior sub buhăiala mea spirituală actuală.

... Descopăr la mine o curioasă psihologie de strigoi. O tendință de reintoarcere pentru a împlini o lipsă; de retrăire a acelorași lucruri; de nedepășire. Mă întorc la *Moară* după șaptesprezece ani, pentru a o retrăi; mă caut, în străfunduri, pentru a mă retrăi pe mine însumi. Nu mă las să mă pierd, să mă regăsesc pe alte planuri. Sunt în căutarea aceluiași plan de viață, părăsit și regretat. Sunt din cei ce se întorc ca să rezolve ceeace nu au putut rezolvi cînd trebuia.

(E tîrziu și sunt foarte obosit. Mă mir că am putut scrie atîta).

24 Mai. In două zile, aproape am pierdut posibilitatea de a vibra la lucrurile acelea. Recitind, nu regăsesc nimic.

Cuvintele și literatura pot lesne exprima sentimentele psihologiei, lucrurile din realitatea relativ rudimentară și grosolană. Nu pot exprima nimic din ceeace este dincolo de această realitate, pentrucă ele sunt făcute din substanța și pentru realitatea inferioară. Este cu neputință să spui *ce este*, să traduci în limbajul inferior al expresiei obișnuite, cînd te afli, deodată, orbit în fața legilor mari și tainice ale lăuntricului realităților: moartea, viața, transformările. Le descoperi uneori, înmărmurit, și rămîi subt ele. Par'că pui mîna pe ele și par'că nu. Nu am ajuns, — nu se poate, — la cît de puțin din înțelegerea lor, dar la sentimentul prezenței lor uimitoare. Misterul nu se poate spune.

Cîțiva dintre poeții francezi ai simbolismului (Mallarmé, în deosebi, și, mai puțin teoretic dar mai spontan și mai natural *Arthur Rimbaud)* au încercat să facă, — tentativă covîrșitoare, — ca cuvintele să exprime mai mult decît pot, să pătrundă în zone superioare lor. Era un efort tragic al unor oameni care intuiau obscur ceeace este peste oameni. Dacă au reușit, deși atît de imperfect, să exprime pentru ei și pentru un moment lucruri inexprimabile, și să-și lămurească lucruri nelămurite și ininteligibile, — au redevenit, în expresie, ininteligibili. Tentativa lui Mallarmé, cum bine se știe, a eșuat; pe măsură ce trece timpul, Mallarmé e tot mai închis în el însuși, în cuvinte care în loc să devină punți, devin ziduri, bariere. Curînd, va fi cu totul de neînțeles.

Prozatorii, cei ce exprimă realități pipăibile, sentimente, stări umane obișnuite etc., — devin, în schimb, din ce în ce mai limpezi, mai facili, mai „documentari". Nici chiar *Proust* care e cel mai dificil dintre prozatori, cel mai poet dintre romancieri, realizator al expresiei rare, — nu scapă de această curioasă degradare: fraza lui greoaie a devenit clară, și valoarea lui artistică tinde să devină tot mai mult valoare de document.

3 Iunie. Au reînceput neliniștile europene. Presimt că iarăși vom trece prin niște crize groaznice care vor împiedica patru sau cinci sute de milioane de europeni să aibe capul la orice altceva. Din nou, eu însumi voi fi copleșit, speriat, cu respirația întretăiată, furios.

In Paris, în luna Martie și Aprilie trăiam într'o tensiune intolerabilă: din clipă în clipă așteptam să'nceapă răsboiul, să fie bombardat Parisul. După ce a trecut momentul de primejdie iminentă am mai rămas, un timp, în atmosfera alarmei. Trăiam dela o zi pe alta, bucurîndu-mă de liniștea provizorie ce-mi era dată în acea zi păstrînd însă, permanent, sentimentul fragilității, stării de provizorat a liniștii. Eram pregătit sufletește pentru cataclismul ce se aștepta. L-ași fi primit, prin urmare, mult mai puțin greu.

Dar, de la jumătatea lui Aprilie, lucrurile se schimbară. Sentimentul primejdiei, al crizei permanente se atenuă, dispăru. Am reînceput să trăiesc într'o dulce liniște. Se îndepărtase cu totul acel sentiment de așteptare, de pîndire a catastrofei, și iată-mă din nou, dezarmat sufletește în fața ei.

Senzații proaste, presimțiri rele. In curînd, trebue să se petreacă lucruri teribile în Europa. Nu trebue să mă mai las pradă liniștii; să fiu, din nou, pregătit pentru totul, în atmosfera de catastrofă iminentă. Să fiu mereu gata. Să nu fiu surprins. Trebue să reintru, din clipa asta, în neliniște, și să n'o mai părăsesc. Șase săptămîni de „vacanță" au fost suficiente ca să mă facă să pierd senzația crizei, ca să mă facă să mă reintegrez într'o liniște absurdă, ireală.

Lumea de astăzi este panică. Lumea reală este panică. Nu trebue să mă dezobișnuesc de rău. Orice obișnuință provizorie în răgaz îmi poate fi fatală. Nu am șanse să rezist decît dacă mă inoculez zilnic cu această atmosferă a teribilului care să-și fie, poate, propriul antidot.

4 Iunie. Azi dimineață, privindu-mă, mi-am zis: iată un picior bătrîn, de om de aproape treizeci de ani; o burtă de aproape treizeci de ani. In curînd, o să am treizeci de ani. Nu am decît să întind pasul, și iată-mă la treizeci de ani.

Mă uitam la mine ca la o făptură monstruoasă. Așa cum mă uitam, cînd eram tînăr sau copil, la oamenii de treizeci de ani, de patruzeci de ani, grași și păroși.

Am devenit *ei*, acum. Sunt un om „ca la treizeci de ani". Sunt un bărbat, un matur. Am obrazul lat, de bărbat. E groasnic, e desgustător. E groasnic să nu fii foarte tînăr. Vîrsta de douăzeci și opt, treizeci de ani îmi părea, nu prea de mult încă, pierdută în noaptea depărtărilor și-acum iată, e în plină zi, în plin miez de zi. Par'că e o păcăleală.

E îngrozitor să fii matur: împietrit, păros, gras, murdar. Cum ai ajuns aici? E inexplicabil.

O nostalgie ascuțită după copilărie. Măcar vîrsta de optsprezece ani!... Mai tîrziu, ești un bătrîn fără ardoare, fără fervori, care nu mai e în stare de nimic, nici să se convertească, nici să se damneze, nici să fie genial. Un om „ca la treizeci de ani". Un om sfîrșit.

*
* *

Mă gîndesc că sunt cu desăvîrșire stupid, închipuindu-mi că pot repara puțin din ireparabil, că pot realiza și salva, scriind acest jurnal.

Mai întîiu: scriind și manifestîndu-te în literatură, nu salvezi absolut nimic niciodată. Dimpotrivă, dacă e ceva omenesc care ar putea scăpa dela pierdere, îl pierzi definitiv făcînd literatură. Mîntuirea, adevărul sunt dincolo de manifestările omenești de orice fel: sociale, politice, cultură, știință, etc. Tot ceeace omul scoate din omenia lui și îl dă, în literatură, omului, este pierdut, aruncat din nou. Ceeace este omenesc în om trebue ridicat pe deasupra omenescului, eliberat, salvat din omenesc. Dacă așa ceva se poate. Dacă nu, în niciun caz

nu e nimic de făcut. O încercare mare trebue făcută în realizarea unei arte sacre.

Pe de altă parte, — nici menținîndu-mă, mărginit și greoiu, în cultura pentru cultură, în valorificarea pentru om a umanului din mine (umanism: folosești umanul pentru om, în loc să-l închini lui Dumnezeu), — nu fac un joc bun. Căci scriu aici, cu forme vechi, ca un om vechiu al unor realități perimate, depășite, epuizate.

Mîine, se va schimba totul în lume, — dacă va mai fi ceva. Tot ce scriu aici sunt crize și probleme ale „ieri"-ului. Scriu pentru a încerca să trăiesc în oameni care, ei înșiși, mor. Sunt străin de oamenii ce se nasc astăzi și mîine.

*

* *

In definitiv, sunt un om constituit din goluri. Acum, la acest sfîrșit de ciclu vechiu nu mai sunt nici măcar o problemă pentru alții. Cazul meu e rezolvit de ei și trecut la arhive. Nu mai sunt problemă decît pentru mine, dar cu atît mai gravă.

Voi îmbătrîni, împietrindu-mă în goluri. Bogățiile mele sunt mizeriile unei adolescențe chinuite și cerșetoare. N'am învățat nimic, nu știu nimic. N'am folosit nicio experiență, nu mi s'a dat niciun răspuns. Incep să trec, cu nimic în mîini. Mă uit în urmă. Nu am din mine ce alege.

Și vreau să fiu tînăr, să fiu nou, să fiu trist, să ard.

(Mă îngrozesc de mine însumi. Un singur om, ea, mă poate apăra de mine însumi).

Să fiu salvat? Ce merită să fie salvat în mine? Chemările, febrele, frămîntările astea, mă justifică oare?...

... De fapt, îmi dau seama, pun toate lucrurile astea, greșit, pe planul sentimentalului. Afectivitatea asta e planul care cade.

Are să domine lumea, o ordine intelectuală, de știință și luciditate. Eu n'o ajung. Cad, împreună cu lumea veche, afectivă și religioasă. Lumea de mîine e de metal mai tare.

13 Iunie. Sunt patru zile de cînd nu am mai scris nimic aici. Credeam că n'am mai scris decît de ieri. Fuga timpului se accelerează în progresie geometrică.

E seară. Am impresia că mă culc pentru a mă trezi mîine dimineață la vîrsta de șaizeci de ani.

Cînd mă gîndesc că și R. îmbătrînește, odată cu mine, că timpul fuge și pentru ea, tristețea mea se însuțește. Sunt grav răspunzător de timpul, de viața pe care o pierde și ea, alături de mine. Iși dă toată viața pentru a mă apăra, pentru a mă organiza, pe mine cel ce cade, pe mine care sunt haos.

Acum vreo patru ani, Ștef., prietenul meu, cînta, la beție, un cîntec popular, sfîșietor: un plînset al bătrîneții, simplu și dezolant. *(Bătrînețe, haine grele; etc.)*. In noaptea ceea, mi-aduc aminte, am avut un coșmar. M'am visat bătrîn, îmbătrînit deodată, viața, tinerețea, alunecate printre degete. Era o disperare fără nume. M'am trezit, în dimineața însorită, plîngînd de fericirea de a-mi putea spune: „Am douăzeci și cinci de ani, nu șaizeci". Insă, panica unui gol, unui trecut gol, unei vieți în urmă fără viață, fără chip, nu am putut-o înlătura. Și nici acum. Nici mai ales acum. Golul (cîțiva ani au și trecut!) a început să se întindă în urma mea. Năvălesc, în fuga cea mai mare, din spate gonit, spre bătrînețea hidoasă. Nu mai am timp de nimic. Golul se constitue, se împietrește, se definitivează în mine, peste mine.

Am de lucrat, neîntrerupt, zi și noapte. Dacă mă sbat, am impresia că pierd timpul. Dacă mă odihnesc, e mai rău. Mă întind pe pat cu un roman în mîini, pentru o jumătate de oră; sau mă duc „să iau puțin aer", o oră, pe cheiurile Senei și mă trezesc, deodată, că au trecut (cum? cum?!) trei zile, trei săptămîni, trei luni. Așa stau, între somn și trezie, — și timpul trece golindu-mă.

La urma urmii, ce importanță are și asta? Toți oamenii trăesc la fel, în toată lumea. Dar eu simt nevoia să mă umplu, să nu fiu gol.

(Uman, uman, uman, uman! Pînă'n gît! Uman, uman! M'am plictisit cît de uman sunt, document uman! Pfff! Umanitate, abjecțiune!).

6 Iulie. Răsboiul european pare a fi foarte aproape. O frică mă cuprinde. O să scăpăm oare și de data asta? Dacă scăpăm acum, vom fi liniștiți pînă la anul: anul fatidic, 1940. Lipsa noastră de curaj, comoditatea noastră refuză răsboiul. Cerșim cîteva luni de pace. Cîteva luni! E un timp infinit.

Tot aștept marea sguduire care să mă îmboldească pe calea marilor și esențialelor valori ale Spiritului, dar mă tem că voi fi indolent și în timpul marei sguduiri, cutropit, dominat.

... Sunt plin de uimire, nedumerire, tristețe, față de toate aceste eterne suferinți umane: nostalgia cerului, panica de moarte, blestemul de a ne urî unii pe alții (sau de a ne iubi); cu stelele deasupra capului, cu pămîntul ăsta sub picioare, ce fac eu aici? și ce e asta?

Mă întreb prostește: e oare adevărat ce se spune că fața lumii are să se schimbe? Că oamenii care au ochii făcuți ca să vadă lumea de astăzi, nu vor putea să vadă lumea de mîine?

Ce scriu eu în jurnalul acesta, va mai putea oare interesa? Dacă se schimbă lumea fundamental, literatura asta nu va mai avea rost. Pentru cunoașterea omului, vor fi poate mijloace mult mai sigure, mai pătrunzătoare decît superficialele mele auto-analize desuete (științele vor schimba cu totul perspectivele actuale; iar metafizica însăși și noile așezări politico-sociale vor determina o altă înțelegere a omului; lucrul se spune de toată lumea, dar mi-l spun și eu mie). Și, la urma urmii, nu știu dacă merită ca un asemenea scop, — supraviețuirea mea, a acestui ins care mă desgustă cînd îl privesc în oglindă, sau interior, să grupeze toate preocupările mele pentru toată viața; mă'ndoiesc dacă merită să-mi dau toată viața pentru asta, pentru mine; și, apoi, nu știu dacă voi avea liniștea și lipsa de lene necesare.

In orice caz, dacă totuși mă consacru acestui scop mărunt, înseamnă că am pierdut definitiv orice sens al dragostei, al mîntuirii, al realizării spirituale. Nu mai simt, nu mai știu ce înseamnă mîntuirea. Și, ne mai știind, nu mai pot să vreau mîntuirea.

Și cu cît voiu îmbătrîni (și va fi atît de repede!) în această literatură și indiferență spirituală, cu atît mai greu îmi va fi să parvin a înțelege ceva. Imposibil, va fi.

Hotărăsc să fac, totuși, toate eforturile să rămîn treaz. Voi lupta împotriva tuturor grăsimelor cărnii și ale sufletului. Bătrînețea este grăsime. Indiferența este grăsime. Inerția este grăsime. Moartea e o coborîre în pămînturile grase. Diavolul este grăsime. Burghezia este grăsime (în burtă și capital). Lenea este grăsime.

12 Iulie. A apărut jurnalul complet, pe cincizeci de ani, al lui André Gide. Apariția lui datează de vreo două sau trei săptămîni și nu m'am putut decide să-l cumpăr. Mă tem cumplit că scriu și eu în același gen, — dar cu mult mai puține mijloace. Nu interesează fiecare caz și om în parte. André Gide mă reprezintă, odată cu el

însuși, și pe mine, și pe domnul lucid X, și pe timidul Z ș. a. m. d. Noi, cu viețile și experiențele noastre, cu febrele și amărăciunile noastre devenim inutili în expresia literară. E unul care ne cuprinde pe toți. Ce rost ar mai avea, să-l repetăm?...

Mă necăjește faptul că, din ce în ce precizîndu-mă, mă dovedesc a fi un întîrziat. Nu sunt nici răsăritean, nici occidental. (In occident, e prea tîrziu ca să mă pot integra, ca să mai prindă grefa). Nu sunt nici în car, nici în căruță. Sunt un amestec hibrid de spiritualitate catolică și ceva ortodoxă.

... Și mă sbat, în mod absurd, pentru lucrurile acestea în ajun de prăvălirea tuturor lucrurilor acestora și a tuturor celorlalte. Mă cert pentru un loc mai bun în compartiment, deși știu foarte bine că trenul va deraia peste un kilometru. Atîta mai avem: abia timp să ne închinăm.

Nici chiar eu, ins obsedat de moarte, de trecerea în goană a timpului, conștient de vidul realizărilor lumii, nu-mi dau întotdeauna seama că nu trebue să facem, din prăzile morții, scopuri de viață.

17 Iulie. După masa de seară, obosit, greoiu, am adormit. Un vis inexprimabil, obscur, m'a chinuit. Nu-mi pot aminti, precis, ce era, în imagini. In substanță, acesta era chinul: moartea este, poate, foarte aproape și eu nu am făcut încă nimic ca s'o primesc. Nu sunt *gata;* panică grea.

Cultură? Neantul culturii. Ce urmă poate lăsa existența mea, dragostea mea, drama mea în univers? Deși mereu îmi spun toate astea, — azi noapte, trăindu-le într'un vis lucid devenіră deodată, pentru mine, covîrșitoare, implacabile. Aburii visului risipindu-se, am putut scrie asta. Risipindu-se din ce în ce, se liniștesc toate, într'o claritate goală, claritatea nelucidă a zilei, și nu-mi mai dau bine seama ce grozav este *să știi lucrul acela.* Acum dorm par'că, și nu atunci. Care este locul meu, aici? Ce-am venit să fac? Se poate vorbi de-o misiune a fiecăruia dintre noi?

Intr'o imensă prăpastie se prăbușesc oamenii, țările, mulțimile, continentele, planetele, sorii.

(Totuși, azi dimineață, într'o clipă euforică, luciditate în zi, mi-a surîs, fulgerător, certitudinea miracolului etern al ființei mele, al vieții mele. O clipă mi-am dat seama. Și lumina de har a pierit. Cum să fac să-mi aduc aminte? O clipă infimă am putut deschide ochii asupra *rostului* meu. Dar clipele acestea nu lasă urme pentru mine. Nu-mi revin în somn, în vis. In vis, în noapte nu-mi revin, — lăsîndu-mi urme adînci, amintiri pe care să le port în zi, — decît grelele lucidități negative.

18 Iulie. — In străfulgerările de luciditate ale visului, ale nopții, îmi dau deodată seama că în mod necesar și firesc (e nefiresc, nelogic, să stau fără să fac nimic), trebue să mă sbat, să mă svîrcolesc, să fac imposibilul, pentru a descifra sau pentru a ajunge să cred; pentru a mă orienta, în sfîrșit spre ceea ce este esențial, nefacil, necotidian.

In timpul zilei (și al zilelor) însă, se risipește această luciditate, intră în penumbră. Și atunci, mă mulțumesc, să fac din toate astea o pagină de jurnal. (Nici măcar bine scrisă. Am citit pagina scrisă ieri și o văd, neutră, goală, încercînd să exprime substanțialități). Toate astea devin și rămîn, biată literatură. Așa se pierd viețile.

20 Iulie.—Am cumpărat jurnalul lui André Gide. Sunt în el, uneori, lucruri aproape imbecile. Ce mi se pare curios și fără scuze e faptul că în Iulie 1914, nu avea niciun presentiment al răsboiului, al dramei lumii ce sta gata să isbucnească. Preocupările lui sunt ridicule (niciun fel de participare!): la 1 Iulie, o „durere de cap, umilitoare", care „après

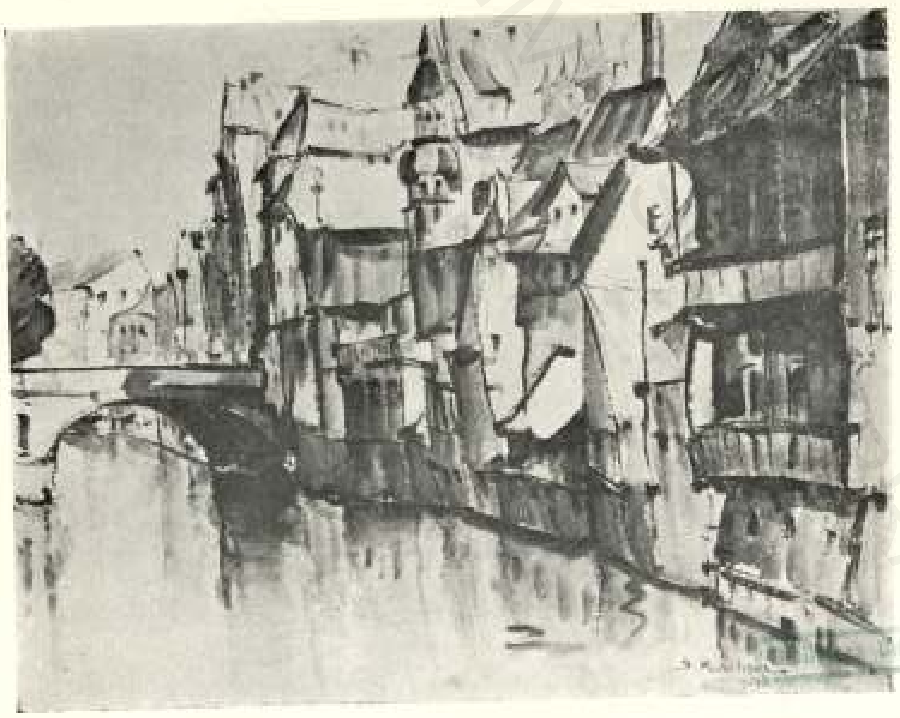
D. Ghiață: La margine de tîrg.

Dem. Iordache: Genova

Adina Moscu: Copil.

Silvia Panaitescu: Nürnberg.

N. Stoica: Pe chei (Bucureşti).

G. Zlotescu: *Luxembourg.*

diner, ... s'est dissipé". In ziua de 2 Iulie, se plînge că nu a putut nota nimic în jurnal. La 4 Iulie, după „plecarea Doamnei Copeau și a copiilor" își recitește „notele turce". La 6 Iulie, — notați că e în 1914, — se întreabă dacă Jean T., e inteligent. El „crede că da". Ce teribilă importanță capătă, în Iulie 1914, problema inteligenții lui Jean T. La 7 Iulie: „Ma chatte attend ses petits d'heure en heure; elle rôde inquiètement de chambre en chambre à travers toute la maison. Son panier est installé dans le grenier"... ș. a. m. d. La 10 Iulie: ...„Temps splendide. Ce matin: piano". (Trei săptămîni după asta, urma să fie un *piano* ceva mai *forte)*. La 11 Iulie: „Noapte albă. A fost foarte cald. La 12 Iulie: scrie că primește o revistă, în care Henri Massis scrie rău despre *les Caves du Vatican*. La 13 Iulie: ...„ce matin, dès six heures, j'ai pu remettre en cage mon sansonnet qui a volé vers moi aussitôt qu'il m'a vu venir"... La 14 Iulie, — ridicolul preocupărilor lui, (în contrast mai ales cu preocupările tragice ale Europei întregi) culminează: „secretul tuturor slăbiciunilor mele, stă în această îngrozitoare modestie de care nu parvin să mă vindec". (Intr'adevăr). „M'au crezut un revoltat (Claudel și Jammes), pentrucă nu am putut obține, sau pretinde, dela mine, această lașe supunere care mi-ar fi asigurat confortul. E poate ceea ce am eu mai protestant: oroarea de confort".

E cazul să te gîndești nu numai la „confortul material al celor ce urmau să intre în tranșee, dar și la confortul moral al acelora ce participară la teribila dramă a lumii ce începea, vădit să se iște.

Nu îl acuz de faptul că s'ar afla, departe de oameni, într'un „turn de fildeș". Căci nu e nici în turn de fildeș, — ci în mocirle de indiferență. Mă uimește lipsa lui de sensibilitate, de ecouri interioare, de răspuns, — la covîrșitoarele evenimente ce începeau să se întîmple, atunci, în lume.

Și continuă la fel: la 15 Iulie, descrie străzi, un circ, o cafenea, un luptător etc. La 16 Iulie: „corrigé mes épreuves" etc. Apoi, vorbește despre păsărici. La 17 Iulie, — se ocupă de cariera lui K. sfătuindu-l să nu facă școala de comerț. La 18 Iulie, — se ocupă de ce scrie. La Cardonnel despre Les caves du Vatican, — și despre o păsărică pe care pisicile vor s'o mănînce. La 19 Iulie, e nenorocit: „ce matin, mon pauvre sansonnet s'est laissé déchirer par les chats". Il descrie moartea, cu aplicație literară. La 20 Iulie, — iarăși despre K. și școala de comerț. Discuție lungă. Apoi, considerații triste despre păsărică. La 21 Iulie, devine cu totul surprinzător: „Această ciudată apucătură, pe care totdeauna am avut-o, de a face să lucreze, de preferință, părțile cele mai leneșe din mine". De ce nu face să-i lucreze flerul? In aceeași zi (21 Iulie 1914!) scrie: „Azi dimineață a trebuit să mă duc să-l caut pe Toby (cînele) care, ieri, fugise la soții Dumont, atras de cățeaua lor". La 22 Iulie, — îl interesează, în deosebi, faptul că „Basserman, traducătorul meu, a sosit cu trenul de ora șase". La 23 Iulie scrie că e obosit; la 25 Iulie a pierdut niște însemnări și, în fine, la 25 Iulie pare a se trezi și începe să vadă că oamenii sunt neliniștiți: „on ne parle pas d'autre chose", (n'ai fi ghicit), „que de l'ultimatum des Autrichiens aux Serbes". Totuși, cîntă la pian, — și e dominat de problema de a scrie toate astea, frumos și literar. La 31 Iulie, va nota din nou, „poetic": „L'on s'apprête à entrer dans un long tunnel plein de sang et d'ombre". Își bruftuluește însă nevasta fiindcă îl „împiedică să citească".

(In toate paginile, demonul literaturii. Gide e oare insipid aici pentrucă nu mai are ce spune, toată substanța fiindu-i epuizată în literatură organizată? Dealtfel, aceeași organizare, aceeași grije pentru cuvînt, pentru aranjare e și în jurnalul acesta, — cu deosebirea că nu e miez. Arta de a scrie frumos despre nimic. Mă întreb dacă *este voie* să fii, cu mediocritate, atît de retranșat din umanitatea dramatică. E o izolare nu roditoare ci tristă, sterilă.

Nu te poți retrage în tine însuți decît într'un chip dureros: din ratare, orgoliu, umilință etc. Nefiind primit de lume, sau neputîndu-te

dărui ei, te consolezi, cum poți, în tine însuți, cu tine însuți. Să se simtă însă că aceasta se face cu durere, cu dramă. Succesele personale, de pildă, nu pot fi decît un mizerabil paliativ. Le cauți pe ele, din lipsă de altceva. Neputînd participa la drama lumii, faci din tine o dramă a lumii).

La 7 Octomvrie 1938, adică în împrejurări identice, după douăzeci și patru ani, aceeași neparticipare, mărturisită cu încercarea de a scuza: „depuis le 22 Septembre, nous avons traversé des jours d'angoisse dont „on" pourra s'étonner de ne trouver aucun reflet ici... les réflexions que je pus faire ne me paraissent guère à leur place dans ce carnet (dece?) et si je cessai durant ce temps d'y rien écrire, c'est qu'elles occupaient toute ma pensée". Iar la 8 oct. declară: ...le domaine où mon esprit retrouve sa valeur reste inenvahissable... (Iată un scriitor care declară că e apărat de emoțiile umane. Dar ce îl fructifică atunci?) Citează din Montaigne și declară: „passons outre. Il ne sert à rien de gémir". Facil și fals, — mai ales pentru Gide a cărui literatură este, în mare parte, geamăt.

*

* *

Jurnalul lui Gide nu e o mărturie a trăirilor lui. Nu e viața, respirația lui ci un fel de literatură de mîna doua, destinată și organizată pentru public. (Intr'o parte, se întreabă cum poate cineva să scrie, chiar în jurnal, *fără ordine*. Dar „ordinea" jurnalului e cu totul diferită de cea a literaturii organizate. E o ordine interioară, netechnică.

Jurnalul e nereușit dacă e conceput ca „literatură de mîna doua". Jurnalul e valoros cînd exprimă intensități, arderi. E mai autentic decît un roman și nimic nu-l împiedică, la urma urmii, să fie *artistic*, căci intensitățile se pot grupa după un ritm spiritual, după o anumită respirație. Organizarea romanului n'ar trebui să fie, ea însăși, decît organizare după un ritm firesc de respirație umană.

Multe din jurnalele intime scrise pîn'acum n'au fost realizate pentrucă au fost scrise de mediocri ori au fost greșit concepute. Nimeni nu împiedică pe nimeni să-l scrii altfel. Fiind însăși respirația omului, jurnalul e în legătură strînsă și directă cu valoarea însăși a omului; e însuși omul. Jurnalul poate depăși planul de mărturisiri semi-confidențiale și poate deveni, ca poezia, țipăt. El poate să nu fie un refugiu, ci o tribună, o isbucnire, un discurs permanent, o viață care se ridică ea însăși la intensități dramatice, la intensități semnificative. Jurnalul poate exprima admirabil, — tot ceea ce este, țipat, scrîșnit, trăit.

Mai tîrziu.— Jurnalul: un om care vorbește, crede, chiamă, plînge, luptă, vrea să convingă, etc. Poate fi foarte viu și foarte complex. E cinematografierea omului. Poate să se ridice la înălțimi de poem, epică, pamflet etc. Expresie directă vie, vehementă, personală. In cazul cel mai rău, el poate fi un șantier, un teren de experiențe literare, o technică a mărturisirii. E o prejudecată împotriva jurnalului intim care trebue neapărat clarificată și înlăturată.

23 Iulie. Jurnalul nu se învechește, nu se perimează niciodată. O tragedie, un roman, o nuvelă, sunt învechite după, cel mult, o sută de ani. Orice construcție literară, orice operă organizată are, cu timpul, tendința să-și piardă substanța umană și să-și vădească sforile, mecanismele. Genurile se perimează. Trebue să se facă un efort permanent de reînoire technică, de primenire. O tragedie clasică ne pare o zi convențională. Majoritatea teatrului clasic sau romantic, plictisitoare.

In schimb, jurnalul, proza memorialistică, mărturisirile, (gîndiți-vă numai la cîțiva memorialiști: Pepys, Swift, Montaigne, Rousseau, Saint-Simon, Jules Renard; dar gîndiți-vă și la alții mai mici: Amiel, frații Goncourt, etc.), cresc în valoare, ca vinul, pe măsură ce se învechesc. Lipsa lor de orice integrare într'o modă estetică trecătoare, e însăși garanția expresiei, autenticității lor umane. Arta este expresie a omenescului, dar expresie plus convenție. Convenția sfîrșește prin a înăbuși omenescul. Cele mai mari capodopere ale literaturii universale cer, pentru a mai putea fi primite, o permanentă, dificilă reactualizare. O reactualizare care, de fapt, le desfigurează.

Nuditatea jurnalului, viața lui naturală îl apără. El constitue urma cea mai pură și cea mai permanentă a omenescului. Mă cîștigă în el îmbinarea aceasta de caz și de generalitate umană. La limita extremă care unește generalul cu particularul, el satisface astfel unul din desideratele cele mai caracteristice ale artei literare. Jurnalul, prin lipsa lui de „artistic",—are garanție de expresie, precizie, adevăr. Căci nu vom putea niciodată condamna îndeajuns arta „artistică", hrănită din propria ei substanță, și nu din viață.

In definitiv, jurnalul poate avea exact valoarea umană a omului care îl scrie.

25 Iulie. Defectul cel mare al jurnalului îl constitue, hotărît, lipsa lui de grupare în jurul unor centre de probleme. Jurnalul e scris pentru exprimarea unei vieți intense, dramatice. In schimb, greu poate sluji problemelor obiective, mari. Iată dece îmi propun să grupez idei, în eseu, în jurul cîtorva probleme ce mă frămîntă: omul și persoana umană; primejdia unor metafizici și mitologii ce pun ziduri între oameni, etc....

Peste două zile mă duc la țară, la „Moara" dela „Chapelle-Anthenaise". Am să stau, o săptămînă sau zece zile. Voi lua cu mine jurnalul lui André Gide și Confesiunile Sfîntului-Augustin. Compararea acestor două cărți atît de opuse, și a acestor oameni ce nu se pot compara între ei, îmi va fi, cred, revelatoare.

Voiu avea oare timpul să scriu acolo o nuvelă de vreo sută de pagini, în care să fie înfățișată o parte din copilăria mea? Subliniez că vreau să scriu nuvela aceasta pentrucă mentalitatea oamenilor mi-o cere; se spune că scriu jurnal intim pentrucă nu sunt în stare de creație. Deși în sinea mea, disprețuesc aceste stupidități și mediocrități, totuși, ceva superficial din temperamentul meu se simte prost cu povara acestei judecăți în spinare. Nuvela va fi scrisă tot la persoana întîia; trebue să aibe ceva de poem; un lirism intens, o frază ritmată.

Mai tîrziu. Am recitit versuri de Eminescu. Din ce în ce sunt mai sigur că trei sferturi din ele au devenit ilisibile, au căzut. Multe par siropoase. De un sentimentalism, de un sentimentalism!

Acum patru sau cinci ani cînd era la noi furia romanelor de *dragoste* (Camil Petrescu, Holban, M. Sebastian, M. Eliade, M. Celarian, Ionel Teodoreanu, O. Șuluțiu, D. Petrașincu, Lucia Demetrius, etc.; cînd apăreau și unele capodopere ale genului ca *Adela*, etc.), Eminescu rezista încă în proporție de șaptezeci și cinci la sută. Era actual. Era în atmosfera noastră sensualo-sentimentală. Acum, Eminescu, odată cu ultimele romane reușite de dragoste, pare a se scufunda și el, împreună cu stilul și problematicele unui ciclu.

26 Iulie. Nevoia ca toate tristețile mele, nemulțumirile, plînsetele să fie semnificative. De aceea le scriu: cu speranța că sunt semnificative. Nu pot purta povara lor, umilința lor amară, existența lor pură. Trebue să le aureolez, să le scriu, să sper că oamenii le vor citi, vor

fi interesaţi, se vor regăsi, etc... Iată dece nu rezolv niciodată lucrurile, iată de ce nu merg în adîncul lucrurilor. Trebue să mă sprijin.

Cum fiecare om însă nu are decît ceea ce vrea să aibă (aproape fiecare om izbuteşte să aibă ce vrea, dacă se sbuciumă pentru ceea ce vrea), şi nu vrea să aibă decît ceea ce poate să aibă, ceea ce merită să aibă este foarte probabil că, într'adevăr, voi fi citit şi „discutat", că lucrurile de aici vor intra într'o anumită istorie literară (dacă istoria literară va mai fi), pentru un moment scurt.

Pe de altă parte, cînd mă gîndesc că o mulţime de inşi (în România chiar), se macină în mărunţişele şi umilinţele lor, sperînd şi ei să se salveze prin literatură, m'apucă ruşinea. Imi dau seama că lucrul acesta este nedemn, meschin.

E lesne să reuşeşti în literatură, tocmai din cauza mediocrităţii ei.

Totuşi, încă nu am renunţat ca jurnalul acesta să poarte urmele unor lupte, unor probleme mari, unui angajament pentru lume, unor generozităţi.

Dar, în fond, atîta vreme cît voi scrie în acest jurnal, şi atîta vreme cît nu voi încerca să ies dincolo de lume, nu mă voi putea aştepta la nicio victorie spirituală, la nicio depăşire a condiţiei mele inferioare de om, de om torturat. (Tortura este har sau josnicie?).

Seara. Mîine plec la ţară. Trebue să-mi pregătesc valiza, să pun acolo ciorapi, cămăşi. Să fac un pachet din rufele murdare. Să mă spăl apoi, pe corpul ăsta. Trebue să mă culc cu hotărîrea de a adormi ca să mă pot scula de dimineaţă. O dimineaţă care va fi, ca toate dimineţile, glacială, umedă, rea, lucidă. Şi să merg în gara neumană, în trenul cu oameni nesuferiţi şi mulţi.

Sunt într'un moment rău. Nu cred în nimic. Lucrurile sunt goale; cuvintele cadre fără cuprins. O tristeţe nesfîrşită.

29 Iulie. La Chapelle-Anthenaise. Marie îmi spune: „Mais tu écris tous les jours, mon gars?". Mais oui, Marie, tous les jours!". „Tous les jours?... Et ça ne te fatigue pas?... Tu ne vivras pas vieux!... Et combien de pages dois-tu remplir par jour?"... „Mais... une dizaine, environ". „Oh, alors... mais tu ne dois jamais avoir le sommeil tranquille?" — „En effet..." — „Moi, si j'écrivais un jour tant que ça, je ne ferais plus rien pendant une semaine...".

* * *

Casa asta de piatră, ţărănească, e veche de cîteva sute de ani. Pîn-acum o sută cincizeci de ani a fost moară. Astăzi e-o fermă mică. Generaţii de morari şi ţărani francezi au trăit şi murit între zidurile acestea. Dintre ei, mulţi au fost călugări. Iubesc amintirea lor, ca a propriilor mei strămoşi.

Casa aceasta, zidurile, paturile, podoabele sunt omeneşti cum numai lucrurile ţărăneşti pot fi. Incă cred că omenia adevărată e la ţară. Există o internaţională autentică: aceea a ţăranilor.

Ceea ce iubesc la ţărani este şi admirabila lor lipsă de igienă. Igiena sterilizează; ne face moartea nefamiliară, duşmană. In loc să vedem prietenie în lucruri, ne speriem de ele şi ni le îndepărtăm. „Obiectul acesta este contaminat! Feriţi-vă de microbi!" şi iată obsesia microbilor care ajunsese să-l chinuiască pe Pasteur însuşi, îmbolnăvindu-l de nervi. Intr'adevăr, suspectînd tot ce este în jurul tău, te simţi încolţit, persecutat. In spitalele de boli nervoase, există o mulţime de maniaci ai microbilor.

Pe timpul regilor magnifici ai Franţei, nobilii şi regii înşişi (Ludovic XIV, mai ales), miroseau îngrozitor. „Ingrozitor", ni se pare nouă acum; de fapt, — citeam aceasta de curînd, într'o revistă care totuşi nu e reacţionară, — igiena, băile zilnice ale modernilor, pasta de dinţi, săpunurile, parfumurile, făcînd să dispară mirosul greu al omului, miros natural, au făcut să se piardă şi ceva din integritatea firească a omului.

De altfel un cunoscut se întreba dacă nu igiena este aceea care l'a făcut să aibă oroare de corp, sudoare, păr, grăsimi. L'a făcut să devină, oarecum, manicheist. Desgustul lui de corpuri nu e puritate (puritatea iubeşte corpul, nu se desgustă), ci o desintegrare, desincarnare. Este un paradoxal sensual, ruşinat de simţuri, de corp.

30 Iulie. E-o linişte aşa de mare aici, încît mi-e imposibil să mă gîndesc la războiul care ameninţă să isbucnească în lume. La moarte, mă pot gîndi. E liniştea morţii în pace.

31 Iulie. Nu mă gîndesc decît să scriu, să scriu şi iar să scriu, am devenit un literat incorigibil, tocmai eu care dispreţuesc pe literaţi şi literatura. Şi tocmai acum, „literat", cînd nici nu mai e momentul (n'a fost niciodată).

Odinioară, aveam un fel de vervă febrilă, la scris. Acum, doar o ciudată predispoziţie la vorbă, la a spune „tot ce am pe inimă", o facilitate, deplorabilă în a însemna tot ce-mi trece prin gînd. Şi „eloquenţa" mea se epuizează pe o pagină.

* * *

Am oroare de tot ce este tehnică şi nu viaţă. De aceea, îmi place jurnalul. Romanul organizat elimină anumite conţinuturi şi dă altora intensităţi false.

Mă'ntreb dacă literatura nu intensifică, ci falsifică? Dă o înţelegere greşită a realităţii. De aceea, se ştie că un literat este un om falsificat.

(Distincţie: un „literat" nu este un poet; romanul nu este un poem: i se văd schemele).

Un prieten îmi spune: „nu-ţi place romanul, pentrucă nu poţi face decît jurnal intim". La care se poate replica: cu atît mai bine".

De fapt, sunt într'adevăr înclinat a crede că nu sunt în stare să fac o construcţie artistică. Incerc să fac o nuvelă a copilăriei. Intîmpin dificultăţi pentrucă vreau să mă exprim ca în jurnal: sunt sincer. Ştiu, e totdeauna suspectată posibilitatea sincerităţii directe şi conştiente; e-o sinceritate care nu coboară în adîncimi; dar nici romanul, proza literară nu poate face asta. Visul poate face asta, şi poezia. Jurnalul e însă mai valabil decît romanul.

Paris, 10 August 1939.

Intors dela ţară, revin într'un Paris plin de aşteptare şi febră. Presentimentul războiului. Agonia Europei? Elitele presimt moartea. Mă 'ntorc în Bucureşti, curînd. Va fi, cred, nevoie să fiu acolo. Problemele mele personale îmi par a fi, deodată, de-o intolerabilă meschinărie. Ştiam, ştiam întotdeauna că realitatea esenţială este aceea a ultimului prezent, aceea a sfîrşitului, a morţii. O ştiam fără să o ştiu. Acum trăesc lucrul acesta.

In vasul acesta al lumii care se scufundă trăesc, multiplicată, groaza mea individuală, şi groaza celorlalţi.

Nu ştiu dacă să plîng pentru mine mai întîiu, sau pentru lume? Se sfîrşeşte, poate, tot: cultură, civilizaţie, umanism. Tot ceea ce omul îşi durase.

Se dărîmă. Un sentiment de-o infinită melancolie, o suferinţă grea, apăsătoare. O milă sfîşiată pentru munca zadarnică a omului, de secole. Nimic nu va mai fi: desigur pentrucă a fost greşit întemeiat totul; dar totul era ursit să nu fie întemeiat altfel decît greşit.

O părere de rău profundă ca pentru propria mea moarte. (Eu însumi cît voi mai trăi?). Clipe din ce-a fost: curtea lui Ludovic XIV; cruciadele; Beethoven; Napoleon I; romantismul german; amorul courtois; Henric IV: „Paris vaut bien une messe"; Renaşterea; Savonaralo, Papii...

Un dezastru, un uragan peste toate astea. Sunt solidar cu agonia lumii europene. E în mine însumi. Nu-i nimic de făcut.

Şi atîtea revoluţii pentru un mai bun destin. „Umanitarismul" care ne părea mediocru şi acum, în luminile crepusculare actuale, se arată a fi fost ridicul şi sublim; utopie şi sublim.

Totul, totul de prisos. Braţele recad. Omul îngenunchează. Cerul se 'ntunecă. Omul coboară în noapte. Păcălit. Dece au fost cele ce au fost? Răutăcioasă farsă...

Mă restring, mă ghemuesc. Merg în ţară. ...Abia aştept s'o revăd pe R.

La plecarea mea din „La Chapelle-Anthenaise", spre Paris, în gară, Maria încerca să nu plîngă. Nu putea nici să vorbească. Intr'un tîrziu, a putut scoate un început de frază: „Am presimţirea că nu te voiu mai vedea!". Şi mai tîrziu: „Dacă nu te 'ntorci decît peste şaptesprezece ani, cum ai făcut acum... n'ai să mai găseşti pe nimeni la *Moară*... şi poate nici pietrele...".

Roagă-te, Maria, pentru noi, îi spusei. Dacă nu e războiu, mă întorc în două luni. Dacă e războiu...

*
* *

Şi, în acelaşi timp, peste toate aceste lucruri, o ideie incertă îşi face drum: toate astea nu sunt nici bune, nici rele. Sunt necesare echilibrului fizic al lumii. Toate astea sunt candide ca un ciclon, ca un cutremur de pămînt, ca o erupţie vulcanică: dacă eşti lava asvîrlită, valul, piatra ce se prăbuşeşte, e natural să te sbaţi, să urăşti, să lupţi, să suferi, să te aperi.

Dumnezeu este în afară de lumea asta, — părăsită sie însăşi, reechilibrîndu-se prin ea însăşi, — cu mult deasupra, şi nu ţine nici cu unii, nici cu alţii. El e dincolo de geologie şi de istorie.

Nici unii, nici alţii, — în geologie sau în istorie, — nu au dreptate sau nedreptate. Trebue să te ridici peste geologie şi istorie, spre a te integra într'o ordine spirituală, *independentă* de lumea asta căreia îi aparţii, dar de care te poţi libera.

Trebue să ducem o luptă teribilă pentru ca să ne rămînă intactă posibilitatea de a *urca*, de a ne libera de lanţurile geologiei şi istoriei. Să dăm istoriei tributul (ascultarea, viaţa), dar să nu-i dăm sufletul. Să n'o confundăm cu cerul. Să putem fi liberi.

EUGEN IONESCU

MISCELLANEA

GIRAUDOUX ŞI SPORTUL

„Sportul este singurul mijloc de a conserva la om calităţile omului primitiv. Sportul permite trecerea dela èra de piatră care a fost la èra de piatră care va fi; trecerea dela preistorie la postistorie. Graţie lui, s'ar putea să dispară orice urmă a maleficiilor civilizaţiunii".

Acel care a spus asta este Jean Giraudoux, cunoscutul romancier francez, autorul lui Amphytrion, al lui Siegfried, Bella, Eglantine, Jerôme Bardini şi alte foarte delicate scrieri. Amintita delicateţă a produs aci ciudate efecte şi semnificative pentru cît de persistentă este aprehensiunea intelectualilor faţă de sport, în ciuda favorii crescînde pe care această îndeletnicire o găseşte în marele public de pretutindeni.

Giraudoux, ca orice francez de bună calitate, se sileşte să fie obiectiv. Inţelege că nu se poate polemiza cu realitatea. Sportul a încetat azi de a mai fi plăcera golanilor, repetenţilor şi rataţilor. Este o ocupaţie încetăţenită în toate straturile sociale şi practicată fără ruşinare la toate vîrstele. Aprobată de marele public, ea trebue deci să fie stimată şi de elita intelectuală. Ca dovadă, Giraudoux el însuşi îi consacră un întreg mic volum de aforisme.

Şi totuşi, din pasagiul reprodus adineaori, se vede că Giraudoux, cu toată sincera lui dorinţă de a se arăta binevoitor faţă de fenomenul sportiv, se simte totuşi obligat, vorbind de sport, să facă asociaţii de idei cu preistoria, epoca pietrii şi viaţa barbară. El merge încă şi mai departe în silinţa lui de simpatie faţă de sport: vorbeşte despre civilizaţie ca de o sursă de maleficii (ceea ce dă cugetării sale acel ceva neplăcut de paradox intenţional). Dar atât de tare este el tentat, vorbind de sport, să se gîndească la omul cavernelor, încît, alături de èra pietrii ca să spunem aşa clasică, d-sa mai concepe şi o a doua, o epocă a pietrii *bis*, eventuală.

Poate, la urma urmelor, că o asemenea revenire la sălbătăcie nu este lipsită de verosimilitate. Odată şi odată omenirea îşi va săcătui izvoarele ei de avuţie — deşi ipoteza contrarie este egal de plauzibilă. In stare de sărăcie materială absolută, nu-i cu neputinţă ca toate riturile civilizaţiei să cadă în desuetudine — deşi este perfect admisibil să presupunem că lipsa confortului fizic, dinpotrivă, va stimula căutarea bunurilor celorlalte, a frumuseţii, a bunătăţii, a cugetării dezinteresate. Tocmai fiindcă azi există avuţie materială, care prin firea ei nu se poate poseda decît privind pe alţii de ea, contemporanii noştri, odioşii noştri contemporani, uită adesea să cultive valorile celelalte, acelea care nu scad împărţindu-se ci din contra sporesc prin distribuţiune: valorile etice, estetice, filozofice. Nu-i deci absurd să prevestim

— ipoteză pentru ipoteză — că acea postistorie a lui Giraudoux va însemna poate victoria bunurilor ideale față de cele materiale.

E drept că valorile variază direct proporțional cu raritatea. Dar raritate înseamnă altceva decît absență. Raritatea e o împuținare nu o inexistență. Dacă într'adevăr va fi o nouă și definitivă epocă a pietrii, bunurile materiale vor dispărea atunci de tot. Prețuirea lor va înceta deci din lipsă de obiect. Iar civilizația — înțelegînd prin asta nu „confort modern" ci amor pentru bunătate, frumusețe și adevăr — va fi poate mai activă ca oricînd.

Și ce va deveni sportul în toate acestea?

Sportul — după Giraudoux — este printre toate bunurile culturale, singurul compatibil cu regimurile de èră-de-piatră. Să admitem că celelalte bunuri culturale nu-s compatibile cu viața în caverne. Să admitem că, din tot ce a fost civilizație, singur sportul poate supraviețui în întunecata și înghețata viață a omului primitiv viitor. Decît, capabil de mentalitate sportivă, acest strănepot al nostru recăzut în barbarie va fi, implicit, capabil de o mulțime de lucruri foarte curioase. Va iubi generozitatea în luptă, va practica admirația surizătoare față de rival, va gusta plăcerea de a ameliora mișcările instinctuale ale mușchilor săi prin invențiuni de mișcări neinstinctive dar mai eficace, va cultiva deci acea valoare jumătate materială, jumătate ideală care se chiamă technică; în sfîrșit, va urmări acea valoare ideală supremă care se numește stil — categorie estetică prin excelență; stil, adică grație, precizie, supleță, adaptare subtilă și meticuloasă la obiect.

Prin toate acestea, omul preistoriei viitoare va (dacă se poate zice) recădea în civilizație. Sportul nu se poate practica fără o anumită teorie etică a cunoașterii. Un om care nu e dresat pentru „fair-play", pentru respect al unei reguli dezinteresate și al unei „morale fără sancțiune", un om care nu are oroare pentru jocul „dur", abuziv, în care jucătorul se năpustește asupra oricărei accidentale inferiorități a adversarului — acest om nu numai că nu știe gusta civilizația, dar nici măcar nu o poate percepe.

Giraudoux se înșală. Sportivul postistoriei va fi un civilizat — sau atunci nu va fi deloc (ceeace-i iarăși o ipoteză cît se poate de plauzibilă).

AMICA NOASTRA EUROPA

A apărut zilele acestea o carte care poartă titlul: „Amica mea Europa". Europa este ceva care a interesat totdeauna foarte tare „*Viața Romînească*". Revista noastră a susținut fără încetare că Romînii vor fi cu atît mai Romîni cu cît vor fi mai Europeni. Suntem o rasă bună, născută pentru civilizație și căreia sălbătăcia îi face mult mai mare rău decît altor popoare, unde cruzimea și brutalitatea se pot la rigoare combina într'un modus vivendi curios și durabil. Romînul — ați observat, nu-i așa, cu uimire — este în stare să treacă brusc, în cursul unei singure generații, dela barbar la occidental, după cum poate tot atît de iute să facă și drumul îndărăt. Destinul nostru e permanent comandat de o dilemă: sau tindem către Europa, sau redevenim Sciți. Avem nevoe de acea substanță morală care se numește Europa așa cum plămînul are nevoe de oxigen.

Au fost judecători severi și nedrepți care au pedepsit cu ironia lor amestecul de europeism și primitivitate din societatea noastră. Carageale este un exemplu tipic. Nu s'a înțeles că acel amestec este cel mai prestigios blazon al rasei noastre. El arată urgența naturală cu care Romînul năzuește la civilizație. E o grabă care nu numai că îi face onoare, dar și exprimă cît de imperios e resimțită această necesitate de adaptare la Occident.

Se numește Europa subordonarea valorilor materiale celor etice, estetice și intelectuale. Se numește Europa a prefera să *știi* decît să *ai*, a prefera să dai decît să iei și a înțelege că dînd aduni mai mult decît luînd. Se numește Europa o desvoltare oricît de mare a technicei, a avuției, a puterii politice, dar însoțită de o subprețuire a acestor bunuri față de acele ale cugetării și frumuseții. Și în America există cultură: știință, artă, filozofie. Dar ele-s trecute la remorca valorilor în dolari și în mașini. Siegfried, analizînd odată uzinele din Statele-Unite, observa că ele-s mai puțin importante decît cele din unele țări occidentale ale Europei. Nu, așa dar, pentru că nu-s destul de mari și multe avuțiile materiale ale Europei, ci pentru că-s materiale, Europeanul le așază pe un plan secundar.

Acest stil de civilizație — care se numește Europa — este alimentul natural prin care Romînul se poate desvolta și deveni din ce în ce mai Romîn. Am fost acuzați că imităm servil Europa. Este de două ori nedrept. Mai întîi fiindcă, să vrem să copiem, nu putem, firea rasei noastre imprimînd o pecetie indelebilă tuturor acțiunilor noastre; și al doilea fiindcă *nu imităm*, nu imităm *destul* Europa. Este marele nostru cusur. Istoria romînă cuprinde două perioade: una de conservare, unde la adăpostul lăcomiei de bani a Turcilor ne-am putut păstra intactă ființa noastră originală și originară, așteptînd timpuri mai bune; o alta, epoca de „timpuri mai bune", în care ne-a fost dat să nutrim sufletul romînesc cu singura hrană care îi priește: civilizația vest-europeană, amestec de blîndețe și deșteptăciune, de agerime și dezinteresare, de curiozitate și boerie în apucături. În clipele mai nefericite cînd suntem tăiați față de sursa de oxigen din Europa apuseană, vedem cum romînitatea însă-și se tulbură și se ofilește. Deaceea, printr'un instinct sigur de apărare al vieții, tindem către Europa ca viețuitoarele spre căldură, apă și lumină.

Amica noastră Europa. Marea noastră amică, dela care am învățat mereu și mereu mai bine sentimentul de a fi Romîni. Aliment sufletesc complect, el priește multor popoare. Nouă Romînilor nu ne priește; ne este indispensabil. Fără el devenim o mulțime de lucruri unele mai neromînești decît altele.

Există în Franța niște publicații, în sine destul de mediocre, și care se chiamă „les grands hebdomadaires". (Gringoire, Marianne, Candide, Match etc.,). Ele se vînd nebunește în Romînia. Sunt așa de căutate pentrucă aduc, ca un adevărat tren de marfă ce sunt, toate soiurile de substanță europeană.

Romînia e o rasă care crește, care poate crește prodigios, deîndată ce un sistem general oarecare îi va permite regularitatea aprovizionării cu evenimente și conduite europene. Depărtarea geografică e și nu e un obstacol, o cauză de întîrziere. Confuzia de astăzi ce domnește pe acest vechiu și scump continent va potrivi poate drumuri nouă și sugestii pentru noi.

PLOAIE

In toamna aceasta o ploaie de filme romînești s'a abătut asupra Romîniei. Comercialmente socoteala fusese bună și s'a chiar adeverit a fi astfel. La toate aceste producțiuni publicul s'a năpustit, curios și nerăbdător să audă lanterna magică vorbind romînește. Se svonise de atîta vreme că filmul romînesc este o *imposibilitate*, încît oamenii s'au dus să vadă operile d-lor Porsena, Mușatescu, Cornel Dumitrescu, etc., cu sentimentul că vor asista la un miracol. Miracol, vai, realizabil. Autorii triumfau; dovediseră că microfonul nu se astupă cînd vorbește d-l Vraca, nici că pelicula se voalează cînd fotografiem pe d-ra Cocea. Acei ce susținuseră contrariul fuseseră așadar, niște odioși calomniatori.

In fond, cusurul cel mare al acestor filme este tocmai că microfonul și pelicula n'au făcut ceeace ar fi dorit calomniatorii. Dar e un păcat răscumpărat de avantagii. Căci toate aceste eșecuri artistice pregătesc succesele viitoare. Nimeni nu se naște șampion de natație. Trebue mai întîi să te arunci în lac și să înghiți apă (este exact consumația pe care zisele filme au oferit-o deocamdată spectatorilor). Autorii au fost, în felul lor, profesori. Ne-au arătat pe deoparte că a face un film prost nu-i o pagubă comercială și pe de altă parte au arătat ce anume *nu* trebue să facem într'un film (este chiar cea mai complectă listă din cîte cunoaștem). Toate acestea sunt de natură a stimula zelul finanțatorilor viitori, redînd astfel cinematografului aceeași libertate de mișcare pe care de mult literatura proastă o cucerise.

Să nu uităm că literatura proastă pregătește pe cea bună. Cetitorul lui George Ohnet face posibil pe acel al lui Anatole France. Fără două bune duzine de filme romînești de genul celor săvîrșite în luna aceasta nu vom putea niciodată avea altele esteticește valabile. Este nevoe de un minimum de greață pentru a ne hotărî să refuzăm categoric lucrul prost. Să fim deci recunoscători curagioșilor pionieri ai îngrețoșării noastre viitoare, și să trecem mai departe, încercînd a vorbi puțin pentru mult mai tîrziu.

Banalitatea unui subiect nu-i nici cusur, nici calitate. Subiectul—în orice artă — nu are importanță. Importante sunt, în schimb, *materialele*. In filmele romînești de pînă acum materialele culturale erau mediocre. Romînul, cînd face un film, ori ne dă folklor pînă la leșin (adică ceeace el crede că este folklor, recuizite brumăresco-grigoresciene, deltă și bucegi, troițe și ciobani, etc., etc.); ori atunci cade în vulgaritate falș-caragealiană, în „șefi" sfătoși de bodegă sau prea-distinsse domnișoare de Teatru-Național.

In realitate avem și noi, în Romînia, oameni adevărați, cu tragedii veritabile, cu drame interioare și fapte diverse cotidiene și importante. Romanele unor G. Călinescu sau Cella Serghie dovedesc că un personaj romîn e tot atît de interesant, de omenesc, de „plin cu probleme" cît și unul din Balzac, Dostoiewsky sau Galsworthy. Totul e să știi să găsești aceste materiale. Și nu este vina d-lor Porsena sau Cornel Dumitrescu că nu le-au găsit. Este vina celor ce puteau să le găsească că n'au făcut-o.

De asemeni chestiunea technicei *fizice* este și ea secundară. Cu bani se poate avea imediat orice perfecție technică. Iar cînd nu-s bani destui, spectatorul — chiar cel pretențios — iartă, trece bucuros cu vederea imperfecțiile de aparatură, dacă vede că materialele omenești de care vorbeam sunt interesante (așa cum ne agasează dar totuși trecem cu vederea că un roman bun a fost tipărit murdar pe hîrtie proastă).

Fără îndoială, jocul actorilor are o mare importanță într'un film. E deci foarte util un regisor care să explice (uneori de cîte 2—3.000 de ori) unui interpret să nu intre călare în odaie și să vorbească ca toată lumea.

Dar regisori cu bun gust se găsesc ușor dacă îi cauți afară din cadrele teatrului, iar interpretul, cînd nu-e actor de meserie, *ascultă* dacă îl iei cu binișorul, adică dacă îl obosești bine până ce consimte să renunțe la ceeace *el* numește personalitate.

In schimb, nici regisorul cel mai priceput, nici actorul cel mai bine obosit nu pot da nimic dacă scenariul este idiot.

In compunerea valorii unui film scenariul însamnă minimum 80%.

Romînul își face o curioasă idee despre scenariu. In cel mai bun caz el crede că un scenariu este o poveste tăiată în scene scurte cu indicații de joc, decor, costum, muzică, zgomote, și dialog. Romînul știe că cinematograful e arta detaliilor sugestive (o țigară ce fumegă

singură, despărțită de proprietar; un gag comic; o poartă care se deschide simbolic; etc.). Și crede că scenariul este o listă a tuturor acestora.

In realitate scenariul este redarea unei *sequențe* (acesta e chiar termenul technic): o sequență de intrări și ieșiri, care au ca scop principal de a face pe spectator *să nu observe* că se intră sau se iese, că se vine sau se pleacă. Cusurul cel mai mare al filmelor proaste (în care cele romînești și-au cucerit o situație privilegiată) este că actorul stă în dreapta în loc de în stînga, în fund în loc de în față, că vorbește în loc să tacă sau viceversa.

Personajul de pe ecran trebue să ne facă să uităm că el a sosit pe ecran; și să ne dea impresia că noi am sosit să-l vedem trăind pur și simplu. Gagurile nostime sau profunde, găsirile ingenioase de detaliu, semnificațiile tulburătoare tragice sau poetice care se desprind din fapte, toate acestea se elaborează în timpul și în excitația filmării, în febra creatrice a „turnării". Ideile vin *atunci*, din însăși munca luărilor de vederi. Ele nu-s cuprinse în scenariu, sau mai corect nu-s indicate precis: sunt doar *făcute posibile* printr'o „sequență" naturală, elastic articulată și care *ascunde* articulațiunile. Scenariul cuprinde *tot ceeace spectatorul nu trebue să vadă*, tot ce trebue lui să-i rămînă neobservat. Este prima și cea mai grea condiție a unei povești cinematografice să te facă a nu vedea detaliile de așezare în pînză a oamenilor și lucrurilor. Pe urmă, ceeace spectatorul *trebue să vadă*, să observe, — asta e ușor de găsit și relativ ușor de plasat bine. Dar principalul e *urzeala care nu se vede*, care trebue împletită astfel încît să nu se bage de seamă.

Am zis că se numește „sequență" această așezare a faptelor. Și este o meserie întreagă, care se învață treptat și greu. Deaceea din toată fauna cinematografică dela Hollywood, scenaristul e animalul cel mai rar. Se face în California crescătorie de oameni pentru toate varietățile fizice și psihologice de personagii. Se găsesc chiar regisori cu sutele. Dar criza de scenariști rămîne cronică, chiar acolo, în patria cinematografului.

Toate aceste explicații arată lămurit care e calea de urmat pentru filmul romînesc. Prima sarcină e de a găsi, de a *cumpăra*, oricît de scump, un bun scenariu. Pentru producțiile naționale incipiente sumele de bani afectate cumpărării scenariului au dreptul să se ridice pînă la 80% din costul total al filmului. Nu e risipă. Este dimpotrivă o bună afacere. Și este singura școală posibilă pentru restul operațiilor (joc, invenție de gaguri, intelectualizare a filmului, efecte de lumină sau de dialog, etc.). Numai o bună sequență poate *stimula* invenția, în timpul turnării, a unor detalii artistice impresionante.

Trebue deci să se procedeze exact așa cum *nu* s'a procedat în nici-unul din filmele romînești de pînă azi. Asta costă bani, dar niciodată aceasta nu a fost un obstacol în creațiunea artistică.

Iar în cinematograf, cuvintele „costă bani" trebue să dispară din lista inconvenientelor, pentru simplul motiv că acest inconvenient nu este niciodată, dar niciodată, evitabil.

ULTIMUL RASBOIU

De trei luni Europa se găsește în stare de răsboiu. Este a doua oară cînd un răsboiu se înscrie în Istorie cu pretențiunea de a fi ultimul.

Ar fi deopotrivă de neexact a spune că în 1914 oamenii au mințit sau că în 1939 ei au spus adevărul. Cum numai Dumnezeu și Cafeneaua cunosc viitorul, e greu de spus că actuala bătălie dintre popoare *nu* va fi, totuși, poate, cea din urmă. Ceeace istoricul are dreptul să

facă este să noteze faptele şi, dacă vrea, să le comenteze semnificaţia adică inducţiunile pe care acestea le-ar îndreptăţi.

In fond răsboiul actual este sau nu este cel din urmă nu pentru că cei ce-l fac promit ori cred ori doresc asta, ci pentru că răsboiul devine sau nu devine o operaţie materialmente imposibilă. Aşa trebue pusă problema. Aşa o puseseră odată istorici-sociologi de felul lui Wells, care explicau cum mijloacele de exterminare vor fi în curînd atît de atroce, încît sau nimeni nu va mai supravieţui unui răsboiu (şi el va fi ultimul prin definiţie), sau nimeni nu va mai cuteza să-l facă (şi atunci ultimul războiu efectuat va fi fost de două ori ultimul).

Realitatea istorică ne oferă, în ultimele trei luni, un spectacol curios. Pe deoparte, popoarele au consimţit să intre în răsboiu, cu toate că ştiau, fiecare, şi ce bine e pregătit adversarul şi ce înfiorătoare sunt azi mijloacele de distrugere pe care vor putea trebui să le întrebuinţeze (ca represalii sau altfel). Aşa dar, conştienţi de enormitatea pagubelor unui răsboiu, popoarele şi-au învins totuşi temerea şi aprehensiunea.

Decit, odată intrate în luptă, aceste popoare aproape că nu se bat. Pe apă şi în aer, lupta e limitată de numărul necesarmente mic al vehiculelor. Pe uscat, oştile se contemplă mut şi nu întreprind nimic. Afară de asta, ambii beligeranţi privesc cu grijă statele neutre. E un punct asupra căruia cele două grupe rivale sunt riguros de acord: statele neutre trebue să rămînă neutre, cît mai mult şi cît mai multe. Şi unii şi alţii doresc pacea în mod pasionat. Unii o oferă tot timpul. Alţii o promit durabilă, aproape eternă. Intre timp, ambii socot că e bine să nu se întreprindă nimic decisiv. Unii spun: trecerea de vreme lucrează pentru noi. Ceilalţi îşi zic: timpul, prelungirea încordării oboseşte, adoarme elanul belicist, predispune la pace. Şi toată lumea aşteaptă. Toată lumea continuă războiul, dar un răsboiu pe care aproape că nu-l fac. Toţi se tem ca răsboiul declarat să nu devină un răsboiu propriu zis. Ambii luptători fac declaraţii de fraternitate adversarului, schimbînd formulele, apoi revenind la ele, apoi schimbîndu-le iară.

Este inutil să ne întrebăm dacă sunt sinceri sau ipocriţi. In ambele cazuri adevărul e acelaş, şi evident: cu toţii refuză să recurgă la răsboiul propriu zis. Oroarea de răsboiu e aşa de mare încît chiar angajate în el, popoarele ezită să-l facă.

Aşa încît, oricare ar fi conţinutul Istoriei veacului nostru; fie că actualul conflict se va duce pînă la capăt, făcînd uz de toate mijloacele de distrugere, fie că, invers, el va avorta într'o pace promptă; fie că această pace va fi bine făcută, fie că va fi o pace şchioapă ca cea trecută, lăsînd loc unui alt conflict viitor (pentru care devin, d-a capo, valabile toate supoziţiile de mai sus) —, în oricare din aceste ipoteze istoricul, odată şi odată, va putea scrie: *„în 1914 începe ultimul răsboiu al societăţilor omeneşti, care — cu o scurtă întrerupere între 1919 şi 1939 — apoi cu o a doua mică întrerupere...* (dacă va fi cazul) *...între anii... şi..., se sfîrşeşte în anul... După aceasta, războiul devine o imposibilitate în Europa, o întreprindere incompatibilă cu desvoltarea technicii materiale, cu moravurile societăţilor şi cu firea omenească*".

Să nu ne grăbim deci a spune că în 1914, ne înşelam crezînd că acel războiu va fi ultimul, nici că în 1939 minţeam cînd ne îndoiam că noul răsboiu va fi şi cel din urmă.

Să nu separăm, să nu izolăm artificial evenimentele.

Avem, cu adevărat a face, de un sfert de veac, cu *fenomenologia complexă dar totuşi unitară a ultimului răsboiu.* I se va zice, depildă, răsboiul de 30 de ani, sau „cel de al doilea răsboiu de 30 de ani", sau „răsboiul de 40 ani",etc., etc. Dar, se va zice sigur „Ultimul răsboiu". Felul cum s'a luptat în 1914—1918, felul cum nu s'a luptat în 1939, sunt

fapte. Şi aceste fapte istorice au o semnificaţie precisă: oricît de necugetate sau de entuzismate sau de cupide ar fi popoarele, ele nu mai vor, nu mai pot voi răsboiul. Această sîngeroasă ocupaţie devine o categorie trecută, ştearsă din Istoria viitoare aşa cum au mai dispărut şi altele, ca totemismul, sclavia, etc.

In aceste vremi de întunecare a gîndurilor, e bine să ne dăm sama că în fond organizăm inaugurarea — pentru foarte în curînd — a unei epoci din care răsboiul va fi eliminat. Vom trăi, aproape toţi cei de astăzi, începutul acestui nou ev, căruia nu ştim cum i se va zice în manualele de Istorie, dar care în tot cazul ne este acum o sursă de reconfort şi o promisiune de fericire. Vom găsi, desigur, mai tîrziu alte griji şi alte supărări. Dar nu supărările trebue să ne înspăimînte, ci urîciunea, simplitatea şi nedemnitatea lor. Fericirea — cuvînt confuz şi familiar — nu-i în fond decît o ameliorare în calitate a necazurilor noastre.

WAGNER ŞI FILMUL SONOR

Colaboratorul nostru, d. H. Filip, crede următoarele:

„Producţia muzicală a celor din urmă 50 de ani, a adus o desminţire esteticei lui Richard Wagner. Credinţa sa, că „opera de artă integrală a viitorului", sinteză a tuturor artelor, în felul de dînsul stabilit la Beyreuth, va fi unica formă posibilă de exprimare artistică, s'a dovedit — în aparenţă — neîntemeiată. Intr'adevăr, elementele noui armonice, arhitectonice şi orchestrale, descoperite şi pentru întîia dată utilizate de Wagner, departe de a anihila formele muzicale clasice, au contribuit, dimpotrivă, în cea mai mare măsură la întinderea şi desvoltarea lor. Astfel Wagner, compozitorul, a provocat el însuşi propria sa dezavuare ca teoretician. Un fapt care desigur nu poate decît să dea naştere unei anumite nedumeriri.

Teoriile estetice ale unui compozitor, presupun o concepţie în cea mai strînsă legătură cu compoziţiile sale. Deci vom aştepta ca aceste compoziţii şi teorii să aibă o valoare egală; — ceeace la Wagner, pare să nu fie cazul. Dramele sale muzicale sunt astăzi consacrate, nemuritoare, pe cînd teoriile lui, au trebuit să sufere soarta tuturor profeţiilor neîmplinite.

Şi totuşi în această privinţă i s'a făcut o mare nedreptate. Scurt timp după moartea lui, fraţii Lumière au inventat mijloacele technice, cu ajutorul cărora, fotografia, care un moment a tins să „înlocuiască", pictura, şi care în orice caz poate fi considerată drept reprezentanta acesteia, pusă în situaţia de a putea reda iluzia vieţii, devine elementul material de bază al acelei arte noi, care deocamdată a apărut ca un surogat al teatrului. Adică cinematograful. Şi acest surogat, din prima clipă a apariţiei sale, s'a dovedit incapabil de a se lipsi de un acompaniament muzical. Iar puţine decenii mai tîrziu, filmul încetează de a fi „mut"; devine „vorbitor". Exponenţi şi elemente deci ale picturii, teatrului, muzicii, literaturii, alcătuesc sau au tendinţa de a alcătui aci o sinteză. Nu cumva avem aci de-a face cu acea „operă de artă integrală a viitorului", preconizată de Wagner? Fie şi într'o formă surprinzătoare, pe care în niciun caz dînsul n'ar fi putut s'o prevadă?

Marea neîncredere pe care această ipoteză e sortită s'o deslănţuie, ar avea o singură cauză: incontestabila diferenţă de calitate artistică care există de pildă între „Maeştrii cîntăreţi din Nürnberg" şi „Cînele din Baskerville". O asociaţie de idei între Beyreuth şi Hollywood este net inadmisibilă tuturor acelora, cari nu vor uita că cinematograful n'a putut produce pînă astăzi nici o operă de artă durabilă.

Negreşit însă că acestei obiecţii, trebue opus argumentul, că ceeace încă n'a fost, poate să se întîmple de acum înainte. Argumentul

acesta poate fi deosebit de bine ilustrat *tocmai cu ajutorul istoriei operei.*

Pînă la Gluck și Mozart (primii maeștri cari au produs muzică de scenă care se mai cîntă și astăzi), timp de mai bine de o sută de ani, dela Monteverdi pînă la Händel, producția operei s'a desfășurat în condiții perfect identice, cu acele ale producției cinematografice actuale. O operă nu apărea decît pentru ca să îngroape pe alta, dispărînd la rîndul ei și ea după foarte scurt timp, ca să facă loc unei a treia care i-a urmat. Întrucît a împiedicat o astfel de stare de lucruri apariția de mai tîrziu a lui „Don Juan"? Sau apariția lui „Fidelio"?

Cinematograful este un gen de artă, menit să aibă și el maeștrii săi nemuritori. Realizarea acelor ultime perfecționări technice, care pe de o parte vor pune filmul în situația de a se putea sluji de *toate* culorile, și nu numai de așa zisele „culori naturale", singurele astăzi posibile; iar care pe de altă parte vor permite o proecție *real plastică*, tridimensională a filmului, va trebui să precedeze apariția acestor maeștri. Aceștia vor trebui să aibă mai întîiu de toate la îndemînă toate acele mijloace, în stare să asigure *integralismul absolut* al acestui gen de artă, singura sa rațiune de a fi. Viitorii clasici ai cinematografului, prin aceea că vor găsi *o noțiune estetică de bază* adequată filmului, vor fi în stare să suprime primatul exercitat în el de către elementele artei teatrale, față de exponenții celorlalte arte participante. Numai atunci aceste arte vor fi capabile să alcătuiască într'adevăr o sinteză și nu numai un conglomerat.

Deabea atunci opera de artă cinematografică va înceta de a fi fatalmente efemeră.

Durabilitatea ei va duce la împlinirea visului lui Richard Wagner: apariția unei arte noui, care întocmai ca și tragedia antică și în aceeași măsură cu dînsa, să fie capabilă să atragă asupra ei interesul întregului popor. Vraja pe care cinematograful, încă primitiv, poate s'o exercite asupra multor zeci de milioane de oameni, este o chezășie că acest „popor", în secolul de aur al cinematografului, va fi alcătuit de către întreaga omenire.

NICANOR & Co.

RECENZII

MIRCEA MATEESCU: Realitate și eroare. București, colecția „Universul Literar", seria „cercetări filosofice", 1939.

Ce și-a propus să facă hotărîndu-se la redactarea unei cărți de filosofie, Domnul Mircea Mateescu, e greu de spus, chiar după ultima pagină (338!). Ce face însă Domnul Mateescu, e vădit dela prima: confuzii. Cumul de confuzii. Titlul însuși o poate indica: „Realitate" și „eroare" sunt termeni al căror raport nu e nici opoziție, nici corelație, nici oricare alt raport logic. Pentrucă, mai întâiu, termenii aceștia aparțin unor planuri diferite, iar împreunarea lor cu aspect autentic e un non-sens flagrant. Cînd zicem „adevăr-eroare", alăturăm termeni antagoniști, din același domeniu însă. Alipind pe „realitate" de „adevăr", notăm corespondența lor pe terenuri deosebite. Diferența dintre ontologie și logică nu pare însă a fi o achiziție a autorului, cu toate că dialectica, adică tocmai ceea ce bănuim că încearcă domnia-sa, se bazează pe claritatea și distincția conceptelor. Păcat de moarte, nu numai împotriva filosofiei, dar față de inteligență pur și simplu, — imixtiunea planurilor, ni se înfățișează drept supremă dogmă a cărții de care vorbim. D-l M. M. n'a înțeles noțiunile elementare cu care are de a face. Iată o definiție a gnoseologiei: „*.. gnoseologia (metafizica naturii)*, este așa dar bine susținută ..." (p. 60).

Sau „... gnoseologia, adică ceea ce Kant numise *metafizica naturii*, este accesibilă spiritului omenesc". (p. 65). Că filosoful dela Koënigsberg va fi identificat vre-odată aceste două concepte, ni se pare cu neputință de susținut. Dar o „gnoseologie accesibilă spiritului" e o formulare de-a-dreptul ridicolă, odată ce gnoseologia e tocmai *un produs al spiritului*. Patru pagini mai departe: „Astfel văzînd lucrurile, distincțiunea dintre gnoseologie și metafizică ni se pare învederată" (p. 69). Adineaori erau același lucru. Consequența autorului e impresionantă!

Iată o confuzie în care putem surprinde automatismul gîndirii d-lui M. M.: „Hegel crezuse că ne putem face o idee despre „esența eternă", despre Dumnezeu, cuprinzîndu-l și pricepîndu-l cu *rațiunea suficientă* cu *logica omului*" (p. 65). Sensul conceptului de rațiune suficientă e pentru d-l M., cantitativ: bruma de rațiune a omului. Cu toate că se știe încă din liceu ce complect altceva înseamnează principiul rațiunii suficiente. El ține de structura cauzalistă a intelectului și nu de indigențele lui cantitative. Descoperim ecuații și mai interesante, la pag. 67: „...fenomenul, gnoseologia, știința sau metafizica naturii — propune cunoașterii un obiect care, mai tîrziu sau mai devreme... se descoperă, îl cunoaștem".

Așadar: 1) fenomenul, 2) gnoseologia, 3) știința și 4) metafizica naturii, sunt același lucru. Ele îndeplinesc același rol: „propune (sic!) cunoașterii un obiect". Să reflectăm: știința propune cunoașterii un obiect; ca și cum n'ar fi și ea cunoaștere. Fenomenul propune cunoașterii un obiect; ca și cum n'ar fi tocmai el obiectul, ș. a. m. d. „Obiect... care îl cunoaștem". E clar!

Dar iată o confesiune emoționantă. D-l M. a descoperit ceva de o capitală importanță. Anume: (p. 65). „.... *lucrul în sine*, adică... (eliminăm explicația, prilej de noi confuzii)... nu poate fi niciodată *fenomenul*". Fără restricția aceasta, explicit rostită, ne-am fi putut pomeni, poate, că lucrul în sine, capricios, are chef să devie din cînd în cînd fenomen. Fraza d-lui M. vine ca un veto: niciodată! Așa se pune, de obiceiu, punct pe iota.

Exemplele pot fi luate de oriunde. In cuprinsul cîtorva rînduri, nonsensurile sunt mai abundente decît verbele predicative. Extragem din prefață: „Dacă logica și psihologia sunt metode fenomeniste, inapte pentru a descoperi adevărul absolut, dificultatea problemei, unită cu aceea a metodei, se anunță întreagă, iar poziția dualistă: necesară pe cît de imperfectă. O asemenea concluzie poate duce la scepticism pe cercetătorul comod, lipsit de orice disponibilitate spirituală metasensibilă" (p. VI). Mărturisim rușinați că nu prea pricepem. Mai ales lipsa disponibilității spirituale metasensibile, sau sensul propozițiunii eliptice: „poziția dualistă: necesară pe cît de imperfectă". Să fie o exprimare necesară pe cît de imperfectă? Dar să trecem peste acestea: Aflăm de mai sus că psihologia și logica sunt metode. Se discută totuși despre metodele psihologiei. Are o metodă nevoie de metode, cumva? Mai mult: „logica și psihologia sunt inapte pentru a descoperi adevărul absolut". Are psihologia actuală veleitatea aceasta? E o problemă care n'o interesează, altele fiind țintele sale științifice. Despre logică știm că e doar „știința gîndirii formulate". De ce să-i mai atribuim intenții de recidivare?

Dar gîndirea Domnului M. are și un aspect critic. „Pluralismul modern, observa d-sa, „izvorît din constatarea pluralității *materiei (a fenomenului)*, este mai degrabă un monism fenomenist, un monism al materiei" (pp. 33—34). Am subliniat confuzia dintre conceptele de materie și fenomen. Un „tour de force" e însă să afirmi că *pluralismul e monism*, monism al materiei care e fenomen. Și aceasta pentrucă izvorăște din constatarea *pluralității* materiei! Motiv temeinic să fie monism, desigur. Chiar termenii benigni, ca acel „malin génie" al lui Descartes, sunt înțeleși de-a 'ndoaselea. La pag. 40, el e tradus prin „spirit insuficient".

Iată la pagina 69, cum comentează autorul un citat din Julien Benda: „Rîndurile sunt frumoase ca sinteză, zice d-l M., însă nu le subscriem, mai cu seamă în partea finală". Ori, pentru cine parcurge citatul, sare în ochi că în partea finală, e predicatul unei întregi serii de subiecte, enumerate în prima parte. Domnul M. M. admite subiectul unei judecăți, nu însă și predicatul.

In felul acesta, și cu mijloacele acestea, caută Domnul Mateescu să considere *critic* diversele sisteme de gîndire (după cum mărturisește în prefață), în raport cu „temele propuse": problema adevărului, binelui, justiției. Cele 171 pagini despre „cunoaștere și certitudine", alte 92 despre „drept și valoare și încă 30 asupra „valorii probelor", menite să alcătuiască un tratat complet de filosofie teoretică și practică, sunt scrise cum am arătat. Ințelegem să-l fi preocupat pe autor în calitate de avocat, putințele de înlăturare a erorilor judiciare, și „funcțiunea probelor procesuale". Nu vedem însă necesitatea unui volum de „cercetări filosofice", pentru scopul acesta. Obligativitatea culturii filosofice nu e lege nicăieri, cu atît mai puțin la noi. Lege e peste tot însă, atunci cînd se întreprind „cercetări filozofice", o informație bine asimilată și mai cu seamă un intelect bine disciplinat pentru asimilarea informației.

Suntem de acord cu autorul că volumul are unitate de ansamblu—asigurată nu de identitatea criteriului, cum speră, ci de felul cum domnia sa și-a „putut menține aceeași înțelegere critică" în tot cuprinsul cărții. Și-i împărtășim emoția la gîndul că, fără sprijinul celor cărora le mulțumește în prefață, cartea s'a n'ar fi azi o realitate — cu atît mai puțin o eroare.

ION FRUNZETTI

PETRU COMARNESCU: Introducere la „Straniul Interludiu". (Ed. Fundațiilor Regale, 1939).

Introducerea la studiul celebrei piese „Straniul Interludiu", de Eugene O'Neill nu constitue o lucrare autonomă, ci este alăturată traducerii romînești a piesei.

In primul rînd, trebue să vedem în această traducere unul din înaltele servicii care s'au adus culturii romîne, prin punerea la dispoziția ei a textului uneia din cele mai de seamă piese care s'au scris în literatura de după războiu.

Nu cunoaștem textul englez al piesei și nu vom vorbi, așa dar, de traducere, pe care o bănuim foarte dificilă și care trebue să fi cerut mari eforturi traducătorului,—mai ales în unele din numeroasele monologuri interioare.

Textul traducerii este însoțit de o lungă introducere în care este discutată semnificația piesei. Toate valențele ei sunt reluate de d-l P. Comarnescu și sunt prezentate critic, într'un fel care luminează bine resorturile ei intime și legăturile ei ascunse. Dar un studiu care nu pleacă dela literatura comparată și dela observațiuni strict tehnice ci dela încercarea de a legitima teoretic piesa.

Sunt, în această introducere de preț, cîteva puncte care, credem, trebue discutate și cărora—deși nu ne putem sprijini pe o amplă bibliografie — vrem să le alăturăm cîteva opinii personale.

In primul rînd, avem impresia că d-l Petre Comarnescu a atribuit dramaturgului american intenții teoretice, care se găsesc poate în germene, dar pe care piesa este departe de a le satisface.

Just, observă studiul că: „Inlăuntrul vieții lor, personajele sîngerează după fericire pentru a vedea că fericirea începe să se arate doar după ce se renunță la ea; că fericirea este o iluzie într'o altă iluzie, viața" (p. XV).

Intr'adevăr, aceasta este constatarea tuturor eroilor (cu excepția celor foarte tineri).

Această idee dominantă restrînge dela început adîncimea teoretică a piesei. Să fim bine înțeleși: „Straniul Interludiu" este una din cele mai remarcabile piese de teatru ale secolului. Dar tocmai această idee îi arată limitele, deoarece ea repune pe eroi în această filozofie destul de comună și spectaculoasă.

Suntem de asemeni de acord cu afirmația: „Gordon este mitul care va determina toate acțiunile Ninei, așa cum umbra tatălui conducea firul vieții lui Hamlet" (p. XVII).

Cu o deosebire totuși. Umbra tatălui lui Hamlet,—care, corespunde, în definitiv unuia din aspectele conștiinței lui Hamlet — reprezintă persistența ideilor feudale și mai ales apăsarea lor ce se opune conștiinței „moderne" a eroului. Gordon, are o altă funcțiune. El simbolizează o sexualitate reprimată, forță cu totul exterioară. Aici,

drama nu se mai prezintă istoric și nu se mai petrece ca o luptă internă ci exclusiv îndreptată împotriva rezistenții lumii din afară.

Suntem de asemeni de acord cu deosebirea pe care o vede d-l P. Comarnescu între Doamna Bovary și Nina Leeds. Numai că motivele acestei deosebiri, le vedem în altă parte și anume: Emma Bovary este o eroină care se dezintegrează progresiv de realitate și care sfîrșește prin catastrofă. Nina Leeds, debutează prin catastrofă, și, urmînd un drum invers, se va integra progresiv în viața: căsătorie, maternitate, bătrînețe. Căci, în definitiv — și aceasta nu conferă Ninei Leeds demnitatea tragică a Doamnei Bovary—evoluția ei, care ocupă toată piesa,—va fi potolirea progresivă a pasiunilor și acordul crescînd cu realitatea nemodificabilă, acord care apare în constatarea —să recunoaștem, destul de puțin „modernă"—că viața e un straniu interludiu.

De aceea, credem că, cu excepția sălbătăciei erotice de care este cuprinsă Nina la începutul piesei, — ea se supune, prin descoperire de justificații, celor mai severe abdicări și piesa e lipsită tocmai de o anumită febră agitatorică așteptată.

Și aci, observația foarte justă a d-lui P. Comarnescu vine în sprijinul acestei afirmații, arătînd că deși piesa „este mereu gata să explodeze", ea nu explodează niciodată „din pricină că patima și cruzimea lor telurică nu sunt realități absolute" (p. XXI).

Cred că tocmai din această lipsă de „explozie" a piesei decurge caracterul ei ușor convențional,—deși ea denunță convențiile;—denunțul transformă aceste date sociale și aceste evenimente personale în fatalități și destine.

D-l P. C. arată amploarea dramei, cu privire la descrierea exhaustivă a femeii: „Fecioară, soție, amantă, mamă: iată fețele acestei existențe uriașe, prin care Eugene O'Neill a căutat să tipizeze femeia". (XXV).

Intr'adevăr, „Straniul Interludiu" are meritul evident de a prezenta succesiunea formelor erotice feminine. Am adăoga la aceasta, că se găsește aci și un subtil proces de „degradare" a eroinei: sănătatea ei tinerească se transformă, pînă la sfîrșit, într'o bătrînețe făcută din resemnări. Este aci o contravenție puternică la obișnuita fixitate a eroilor de teatru și o opoziție la calificarea definitivă a personagiilor.

Credem, fără a voi să utilizăm un prea frecvent și prea ieftin procedeu critic, — că există o vizibilă mediocritate (în sensul etimologic) a eroilor acestei piese.

Acest fapt ne pare confirmat de următorul pasaj din prefață: „Tot ce se petrece propriu zis în Straniul Interludiu este afirmarea unei lupte cu păcatul, este timpul în care destinul răstoarnă toate socotelile și așteptările oamenilor, este o devenire năpraznică, ciudată, absurdă a sentimentelor omenești. Oamenii lui O'Neill sunt plini de viață și energie, așa că lupta dintre om și destin pare dusă dela egal la egal". (XXXIII).

Tocmai această transformare a contradicțiilor vieții lor în destin oarecum personificat, destin coroborat cu obișnuitele note de ironie, tristețe, duritate, etc., reduce însemnătatea teoretică a personagiilor.

In ceea ce ne privește, suntem ispitiți de a vedea în piesă, în primul rînd, o calitate tehnică: exprimare a gîndurilor intime, fără procedee convenționale.

Această exprimare a gîndurilor, care înlocuește monologul organizat și plictisitor, care nu cere rigiditatea dialogului, îngădue comunicarea celor mai delicate nuanțe, arată mereu disproporția dintre ceea ce comunicăm și ceea ce resimțim, precizează caracterul protoplasmic al conștiinței noastre. Trebue să reținem că este vorba de un mijloc care prezintă persoanele într'o sinceritate, pe care obișnuita tehnică a dialogului nu o poate reda.

In al doilea rînd, credem că o a doua mare însușire, ce decurge din prima, este o nouă organizare a fluxului conștiinței. Am fost obișnuiți, de către marii romancieri, să vedem „durata psihologică", ca o curgere neîntreruptă, ca un curent mereu reînoit.

E. O'Neill contravine în „Straniul Interludiu" acestei legi aproape generale. El arată, urmărind pe eroii săi o viață întreagă, că există anumite imagini persistente care revin mereu. In toate situațiile decisive, eroii lui readuc, spontan, una din imaginile lor favorite. Nina, pe Gordon prăbușit în flăcări; Manden, pe prima femee de stradă cunoscută.

Gîndurile lor sunt ca rețelele care trec mereu în mod circular, prin cîteva puncte esențiale, prin cîteva imagini dominatorii.

In sfîrșit, Nina Leeds e despărțită de tovarășele ei din teatrul naturalist european—Ibsen, Strindberg, Pirandello—de o notă, orice am spune, destul de americană: orginea concretă a durerilor ei. Nina Leeds suferă, desigur. Dar mereu, din cauze precise și externe: moartea logodnicului, amenințarea eugenică, dragostea fiului ei.

Toate durerile ei se hrănesc din evenimente. Ele nu obțin niciodată culoarea nebuloasă a marilor eroine europene, în care o sensibilitate interioară fie că amplifică, fie că provoacă evenimentele exterioare.

Această geneză vizibil externă a suferinței Ninei, nu îngădue piesei o abundentă atmosferă poetică deși îi dă un prestigiu de actualitate și modernism.

Grație traducerii d-lui P. Comarnescu, cetitorul romîn are acum piesa capitală a celui care a obținut Premiul Nobel 1936. Iar luminoasa și informata introducere a traducătorului, îngădue o rapidă integrare în problematica ei,—deși regretăm că nu au fost tipărite aci și studiile apărute în R. F. R.

D. TROST

MIRCEA ELIADE: Fragmentarium. Editura Vremea, 1939.

O culegere de fragmente, cum anunță titlul: „note de șantier", fără altă formă decît aceea aproximativă, fugară, subt care au apărut mai de mult în reviste și ziare. Caracterul de inventar provizoriu al volumului acestuia „non-conformist", după o expresie scumpă autorului (dacă interpretăm just sentimentul „introducerii" cu aspect de confesiune), face din el echivalentul unui carnet de pictor, în care fiecare schiță n'are alt rost decît de a fi reluată mai tîrziu, desvoltată, desăvîrșită și coordonată cu restul.

Scrise ca să-și afle loc ulterior în context, aceste „ébauches", nu lipsite de valoare, chiar cînd sunt considerate detașat, sufăr de pe urma vecinătăților întîmplătoare. Defectul e al tuturor carnetelor de soiul acestuia: Samuel Butler citit continuu nu supără mai puțin prin varietatea de mozaic a fragmentelor. Și totuși, considerată global, *după ultima* pagină, cu viziunea completă a cărții, — ce unitate perfectă!

Pentru D. Mircea Eliade, „stil", „organic", „firesc", nu sunt numai teme fecunde de causerie. Note, articole, esseuri, sau simple reflecții personale, — scrise pentru a fi utilizate cîndva, în desvoltări mai complexe, își descopăr îmbinarea logică, articulația funcțională, rostul ursit, în comunicarea unei concepții despre lume și viață, de o rotunjime (termenul echivalează cu „perfecțiune" *cf. Dincolo de etimologii*, p. 152), aproape primitivă. Rar om modern, (adică tributar cît de puțin.

în toate manifestările și închegările structurii sale, civilizației timpului său), care să fi păstrat mai deplin simțul totalului, unitarului, *sfericului*, așa de crud la oamenii naturii. Posesor al unui sens al existenței, în afară de care nimic nu mai are pentru d-sa interes, decît în măsura în care i-l confirmă, ori surpă parțial, (vezi „*Nu mă interesează*", p. 80) Domnul Mircea Eliade e un dogmatic. Mai clar? Dogmatismul de care e cuprins domnia-sa, nu e dintre cele în care cade gînditorul neputincios de a ajunge pînă la acel rafinament al cugetării, cunoscut subt numele de „scepticism": atitudinea neutră față de orice afirmație, bazată pe egala temeinicie a contrariilor. Dimpotrivă. Dogmatismul esseistului de care ne ocupăm, e rezultatul conștiinței că scepticismul nu duce la nimic, în afară de sterilitate. El depășește scepticismul, fiind produs al unei atitudini voluntare. Aceasta ia discuțiilor cuprinse în „Fragmentarium" orice coloratură critică, ele îndeplinind mai degrabă rolul de argument pentru anumite „adevăruri" personale ale autorului, decît pe cel de reflecții întîmplătoare, din puncte de vedere diverse, așa cum sunt de obiceiu notațiile esseistice.

Nu e oare semnificativă, pentru un cugetător ce-și afirmă, atît voit, cît și inconștient, totalitarismul teoretic, filosofic, (apropiat de școala modernă a Gestalt-ismului), — polemica necontenită cu un sistem pentru care realitatea e seria evolutivă A—Z? Practicînd istoria, d-l Eliade, înțelege totuși, mai puțin decît orice pe lume (chiar dacă-l pricepe, exterior, ca problemă), pozitivismul, (vezi „Secolul istoriei", p. 107, „protoistorie sau Ev. Mediu p. 34). Omul concepției d-lui Eliade e cel din centrul sferei cerești, care reflectă întregul fără să se miște. Omologarea perfectă a marco și microcosmos-ului e problema centrală a acestei antropologii, (vezi p. 49: „omologarea omului cu Cosmosul, mitul făpturii, în organică legătură cu firea, solidaritatea persoanei umane cu viața totală din jurul, dinainte și de după el..."). Concepția aceasta îmbibă toată cartea — **am fi ispitiți să scriem „toate cărțile"** d-lui M. E., dînd unitate varietății aparente a observațiilor d-sale. „Fragmentarium" ni se pare un tratat de antropologie filosofică în stare de fișe. Și fișele pot folosi, desigur, nu numai celui ce le scrie, pe lîngă interesul biologic ce-l prezintă.

ION FRUNZETTI

IORGU IORDAN. De quelques traits caractéristiques du roumain.

Volumul de articole închinat lingvistului elvețian Ch. Bally, publicat anul acesta, ne aduce și un articol al d-lui I. Iordan, cu titlul citat mai sus. Printre lingviștii romîni, d. Iordan este desigur acela care acordă cea mai mare atenție limbii actuale, scrise și vorbite. Deaceea d-sa publică adesea studii care se referă la trăsături ale graiului de azi. In articolul citat e vorba de trei probleme: dispariția lui u final la unele substantive, formarea pluralului de la substantive și crearea de verbe noi.

In ce privește prima chestiune, autorul arată că tendința populară este să se renunțe la *u* final în cuvinte ca *laborator* (în loc de *laboratoriu*), *domen*, *domeni* (pentru *domeniu*, *domenii*) și altele. Printre cuvintele care păstrează mai mult pe *u* sînt cele terminate în *agiu*. S'ar fi putut cita și cele în *egiu* ca *arpegiu*, *solfegiu*, *cortegiu*, etc., împrumutate în general din italienește. Cred însă că *ventilator*, din franc *ventilateur*, ar trebui scos din listă, deoarece n'a avut niciodată terminația *iu*. In afară de aceasta, la mai multe cuvinte ar trebui să se țină seama că ele n'au venit la noi direct dintr'o limbă romanică, ci prin intermediu străin, de exemplu *fotel* și *portofel* probabil prin polonă, *comentar*, *inventar*, *seminar* prin germană sau prin rusă, ceea ce explică în bună parte forma lor actuală.

Pluralul substantivelor este la noi de mai multe feluri. După d. Iordan, tendința ar fi ca pluralul în *i* să se generalizeze la feminine, iar cel în *e* la neutre. Constatăm însă că la genitivul singular al femininelor este tendința ca *i* să fie înlocuit cu *e*. Astfel citim în ziare genitive ca *onoarei*, *moarei*, *cearei* etc., și această tendință pare curioasă alături de cea analizată de d. Iordan.

Meritele d-lui Iorgu Iordan nu mai au nevoe să fie subliniate, activitatea d-sale este bine cunoscută de specialiști și de marele public, așa încît orice lucrare pe care o publică este citită cu convingerea că va aduce o contribuție serioasă și originală asupra unei importante probleme de limbă. Nici de data aceasta așteptările noastre n'au fost înșelate.

A. G.

DUMITRU ALMAȘ: Miron Costin.

D. Dumitru Almaș, cunoscut pînă acum cu o nuvelă ce a publicat-o revista „Azi", atunci cînd apărea lunar, nuvelă primită cu multă căldură de critică, a dat acum la iveală cartea în două volume, care e o viață romanțată a cronicarului Miron Costin. In seria „vieților romanțate" apărute la noi în ultimii ani, cartea d-lui Almaș, vine să ocupe un loc aparte. Autorul se arată un talentat mînuitor de condeiu. Și nu rare ori momente din această carte, evocă o atmosferă epică de cea mai bună calitate. Dar tocmai aceasta ne dă prilejul, ca, înainte de a intra în fondul cărții, să abordăm o problemă care ni se pare că e de mare importanță pentru literatura noastră în proză, de azi, și anume: E acea „modă" — dacă vreți — a „vieților romanțate" care în ultimii ani a mobilizat aproape complet pe tinerii noștri scriitori. De aceea toate aceste „vieți romanțate", tind a se înfățișa subt formă de roman, pun accentul pe elementul psihologic. E oare atît de searbădă epoca pe care o trăim, încît scriitorul să nu poată găsi, o temă pentru roman în viața curentă, trebuind pentru aceasta să răscolească subiectele de acum cîteva sute de ani? O „viață romanțată" are firește și un element documentar-informativ. Din acest punct de vedere se poate înțelege, apariția, din cînd în cînd, a unor astfel de lucrări. Cînd astfel de lucrări însă, mobilizează vocația *literară* a, aproape, întregii generații de scriitori, atunci problema aceasta capătă un aspect de o deosebită gravitate. Pentrucă refugiul acesta la teme îndepărtate, este în același timp și o evadare din prezent.

Nu prezintă viața pe care o trăim din epoca aceasta niciun interes? Goethe spunea: „umpleți sufletul cu spiritul epocii tale și opera e gata". Aci e spiritul epocii.

D-l Almaș a debutat în literatură cu o nuvelă, bine apreciată de critică. Aceeași critică aștepta dela d-sa, desigur, și alte producțiuni literare. Cartea „Miron Costin", dovedește odată mai mult, că d-sa are resursele necesare pentru a scrie și un roman sau nuvele mai dese.

Totuși, urmînd „moda" d-sa s'a apucat de o „viață romanțată". E o simplă modă, sau, acest fapt se datorește inaderenții scriitorilor la spiritul vremii de azi? Rar, poate, în istoria lumii, a fost o epocă în care spiritul vremii să fi gîlgîit atît de spumos. Rar cînd frămîntări istorico-sociale, au dat prilej de manifestare la atîtea laturi interesante a psihologiei omenești. Niciodată, poate, sufletul uman n'a fost frămîntat, sguduit mai mult de vuetul vremii, ca acum, și totuși, pana

tinerilor scriitori rămîne absentă dela acest epocal avînt de viață, dela această frămîntare a nașterii unei lumi noi.

Vom analiza, poate, cu alt prilej care e cauza acestei absențe, care e motivul pentru care literatura noastră, rămîne inaderentă la spiritul vremii de azi.

De astă dată ne mărginim să spunem doar că „refugiul" acesta în cultivarea unei literaturi de vieți romanțate, dăunează chiar literaturii, neputînd în nici un caz, substitui aportul spiritual, pe care îl aduce o adevărată literatură în viața unei societăți. Din contră aceste vieți romanțate, abat atenția dela ceea ce este viu și creator într'o epocă și pe care cititorul ar vrea să-l găsească sintetizat expus de scriitor, în cartea pe care o citește.

Am spus, că opera d-lui Almaș, se situiază totuși, pe un plan aparte, față de multe alte vieți romanțate; și aceasta tocmai prin elementul ei documentar. Prin fața ochilor noștri se perindă, poate, cea mai turbure perioadă din istoria Moldovei. Miron Costin este prezentat ca om „dintr'o bucată", care e preocupat continuu de soarta țării, cînd e în Divan, de soarta răzășilor și a sărăcimii, cînd e staroste la Putna. Ura lui contra „mîncătorilor de răzăși", cum erau numiți boierii care despuiau pe răzăși de pămînturile lor, protestele lui contra birurilor exagerate ce aduceau poporul la cea mai neagră disperare — disperare, care dealtfel a și dat pe acele vremuri loc la o revoltă a masselor populare. Toate acestea ne arată importante procese sociale ce se petreceau atunci în Moldova. Pentru a fi înțeleasă, motivată psihologicește în cadrul cărții, durerea lui Miron Costin în fața realităților sociale din timpul lui ar fi trebuit ca autorul să ne prezinte un tablou cît mai amplu și mai veridic a vieții tuturor păturilor sociale de atunci — nu numai a domnitorilor și a unor boieri. Intregirea tabloului cu aceste elemente, ar fi adăugat operii acea cadență de tragism epopeic, de care sunt pline paginile istoriei poporului romînesc.

Totuși, chiar și fără aceste însemnări, cartea d-lui Almaș, este un prețios aport pentru cunoașterea mai îndeaproape a unor timpuri pe care istoria ni le redă, numai cronologic.

ALEX. LIPCAN

SAȘA PANĂ: „Munții, noaptea, neliniștea". (Unu, 1940. Oradea).

Vorbind despre acest mic volum de poezii — și numai despre el, — trebue să spunem că el constitue doar un banal divertisment.

Aici, nu a mai rămas aproape nimic agresiv. Cîte o metaforă inuzitată, nu modifică caracterul cuminte al acestor poezii versuri.

O îndrăzneală foarte circumspectă, o plictiseală foarte puțin originală, o noutate verbală redusă definesc „munții, noaptea, neliniștea".

Cităm chiar din primul un poem:

„Aici e mai aproape cerul de pămînt
Dimineața din pahar limpede
Ozonul se dăruiește agresiv
Urzică plămînii carbonizați ai orășanului
Peluze cocoșate peticesc poalele munților
Smaragdul cunoaște toate semitonurile
Voluptatea clorozilei dezlănțuită în libertate
Garoafelor li este mai aspră mireasma și petalele
Niciun firicel de iarbă
Niciun gînd ofilit".

Cred că este limpede: cîteva metafore inuzitate nu valorează poemul de un caracter pur verbal.

Se vede azi mai clar, — ceea ce nu se putea vedea bine acum cîțiva ani: poezia de îndrăzneli cunoaște și ea o cumințire, un manierism, așa că din ea nu va rămîne decît aceea într'adevăr îndrăzneață, care a supt barierele esențiale.

Adesea, se definește poezia în funcție de cuvînt.

Poezia decurge din cuvînt, e drept — dar nu orice alăturare de cuvinte transmite atmosfera poetică. Există, și aici, poeme care nu reușesc să ascundă caracterul just al inspirației, nota uzată a metaforelor.

„Munții, noaptea, neliniștea" ni s'au părut într'atît lipsiți de o reală sensibilitate poetică, încît am fost adesea tentați de a-i atribui sensul pastișării. Privite chiar în acest fel, nu credem că interesul suscitat de ele să poată crește în mod simțitor.

P. T.

INSTITUTUL CENTRAL DE STATISTICĂ: Instituțiunile de asistență socială și de ocrotire.

Ideea de asistență socială nu s'a bucurat niciodată în țara noastră de suficientă încredere. Publicul romînesc, care în general numai de lipsa sentimentului de compătimire și dărnicie nu poate fi învinuit, este totuși departe de a fi convins de necesitatea și posibilitatea organizării asistenții sociale pe scara națională. Marele public arată un interes cu totul neînsemnat față de sumele destul de mari care se cheltuesc pentru asistența socială și care rezultă în mare parte din ajutorul benevol al cetățenilor dat în mod spontan și întîmplător cu ocazia diferitelor serbări, chete, donații, etc.

Satisfăcîndu-și o pornire momentană de generozitate, cetățeanul nostru nu caută în general să cunoască întrebuințarea ce se dă ajutorului său și rezultatele ce se obțin. Una din principalele cauze ale acestei dezinteresări este lipsa unei vederi de ansamblu asupra întregii activității de asistență și ocrotire socială din țara noastră.

Institutul Central de Statistică sub conducerea d-lui Dr. Sabin Manuilă a avut frumoasa inițiativă de a umple acest gol în statistica noastră socială, dînd o lucrare rezumativă care să stabilească atît numărul și alcătuirea tuturor instituțiilor de asistență socială din țara noastră, cît și activitatea desfășurată de ele și mijloacele ce le-au stat la dispoziție. Această lucrare urma să stabilească deasemenea amploarea activității de asistență socială față de necesitățile concrete, dînd astfel indicații prețioase asupra direcțiilor principale în care trebuește îndreptată sau accentuată această acțiune de un mare interes social.

Recensămîntul instituțiilor de asistență socială, primul de acest fel în țara noastră, s'a început la 1 Ianuarie 1936 și a întîmpinat nenumărate greutăți. Cu toate stăruințele depuse, nu s'a putut stabili nici lista completă a instituțiilor de asistență socială, iar identificarea instituțiunilor recenzate a cerut o lucrare premergătoare îndelungată și anevoioasă. Lipsa de interes și de atenție manifestată de către un număr considerabil din instituțiile recenzate, precum și insuficienta înțelegere și colaborare din partea autorităților a îngreunat mult strîngerea datelor necesare.

Datorită insistențelor depuse de conducătorii institutului de Statistică, s'au putut recenza în total 951 de instituții de asistență socială care înglobează aproape în întregime activitatea de asistență și ocrotire socială din țara noastră. Din cauza insuficienței și inexactității răspun-

surilor date de instituții, au rămas neprelucrate o serie de date cerute prin buletine de recensămînt ca: personalul instituțiilor, averea lor, repartizarea bugetului și altele.

Departe de a fi completă, lucrarea Institutului de Statistică conține o mulțime de date statistice prețioase și formează un început peste care se vor suprapune edițiile viitoare mai perfecționate. Tabelele publicate se referă la următoarele probleme: vechimea instituțiilor, proveniența resurselor financiare, împărțirea lor între autoritățile de Stat și inițiativa particulară, distribuția după personalitatea juridică, numărul filialelor și în fine partea cea mai importantă privitoare la activitatea propriu zisă desfășurată de aceste instituții.

Cel mai mare număr de instituții îl dă inițiativa particulară (830 din 951); totuși instituțiile de stat sunt mult mai mari și mai bine organizate. Prima instituție de asistență socială din țară este Institutul Săracilor din Bistrița înființat în 1925. In cursul veacului trecut, se observă o înmulțire lentă a instituțiilor de asistență socială care își îndreaptă atenția în primul rînd asupra infirmilor, bătrînilor și în oarecare măsură asupra copiilor orfani și părăsiți. După răsboiu, problema asistenții copiilor trece pe primul plan și se observă un curent puternic de raționalizare; se creiază școli de surori de ocrotire, de asistente sociale, se inaugurează noi ramuri de asistență socială, necunoscute pînă atunci.

In cursul anului 1935, instituțiile de asistență și ocrotire au cheltuit aproape trei sute de milioane lei adică cinsprezece lei pe cap de locuitor din care două treimi revin inițiativei particulare. Sumele cele mai mari s'au cheltuit pentru asistența copiilor și bătrînilor în leagăne, colonii și aziluri și pentru asistența sanitară și medicală a populației prin maternități, sanatorii de tuberculoză, filialele Crucii Roșii, etc. Resursele de care dispun instituțiile de asistență sunt extrem de reduse și cu totul neîndestulătoare față de nevoile concrete de asistență. Astfel în cursul anului 1935, s'au bucurat de asistență închisă: 1 la fiecare 43 orbi, 1 la 71 surdo-muți și 1 la 140 bătrîni trecuți de 65 ani. Pentru fiecare copil sau bătrîn din leagăne, colonii și aziluri, s'a cheltuit mai puțin de o mie de lei pe lună în care au intrat și cheltuelile administrative.

In afară de tabelele statistice care ne dau informații atît de prețioase asupra activității de asistență și ocrotire din țara noastră, lucrarea mai este complectată cu două indicatoare ale instituțiilor de asistență socială: primul după ordinea alfabetică a denumirilor instituțiilor iar al doilea după specialitatea lor.

N. ROMANESCU

REVISTA REVISTELOR

„REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE", Anul VI. Noemvrie 1939. Nr. 11.

Ultimul număr al revistei Fundațiilor Regale, începe cu colaborarea d-lui prof. N. Iorga care semnează un fragment intitulat „Priveliști bănățene''.

D-l Al. Philippide, publică traduceri din Baudelaire, din care transcriem ultimele versuri:

„O moarte, căpitane bătrîn, e vremea, du-ne
Din țara asta unde ne plictisim, străini!
Și apele și cerul acum sunt de cărbune,
Doar inimile noastre sunt pline de lumini.

. . . .

O, toarnă-ne drept balsam otrava ta aleasă!
Ni-i mintea arsă'n focul acesta și voim
Să cercetăm abisul, infern sau cer, nu-mi pasă!
Și'n fund de necunoașteri ceva nou să găsim!

Literatură mai semnează d-nii Gh. Brăescu și d-na Henriette Yvonne Stahl. In același număr d-l Ion Petrovici publică un studiu interesant despre „Limitele explicării psihologice''.

Pornind dela comunicarea făcută acum doi ani de esteticianul francez Lalo la congresul internațional de filosofie din Paris, d-l Petrovici analizează posibilitățile de examen critic a instrumentului cunoașterii și valoarea psihologiei ca auxiliar prețios a epistomologiei.

„Psihologia afirmă d-l Petrovici nu poate justifica adevărul ca atare. Poate însă explica eroarea. Psihologia nu poate să justifice dar poate să scuze și poate să păstreze rangul de instrument auxiliar valoros pentru cele mai înalte elaborări ale spiritului omenesc''.

Articolul d-lui Mircea Eliade despre „Ierburile de subt cruce''... pe lîngă concepțile personale ale autorului despre valoarea ,,mesajului Creștin'' conține totuși multă informație folklorică despre legendele și credințele populare străvechi preluate din lumea păgînă și transfigurate de religia creștină.

Partea critică a revistei este mai bogată și în genere mai interesantă decît cea literară.

D-l G. Călinescu publică „Fișe literare'' despre G. Sion, prozator și Carol Ardeleanu romancier „naturalist''.

D-l Pompiliu Constantinescu continuă studiul critic despre comediile lui Caragiale. D-l Șerban Cioculescu vorbește de cele trei cărți ale lui Mihail Sadoveanu: Istorisiri de vînătoare, Ochiul de urs și Morminte.

Despre ultmul roman al d-lui Ionel Teodoreanu „Prăvale-baba'', scrie d-l Vladimir Streinu găsind, că această carte dovedește încă odată „neștirbita identitate cu sine a romancierului''... încît deși nouă, „nu se citește ci se re-

citește''... ceea ce de altfel n'a avut efectul de a împrăștia popularitatea unui scriitor, care știe să-și construiască cărțile încît totul „dela ficțiunea întreagă și pînă la amănunt e calculat să fie fermecător''.

Din articolul d-lui Mihail Sebastian despre scriitorul G. M. Zamfirescu, reținem aceste rînduri:

„Eroii gravi în literatura noastră sunt ori țărani ori domni. Există în această privință, în romanul romînesc o dublă superstiție: a intelectualului distins și a țăranului aprig. Tot ce nu intră într'o categorie sau într'alta cade în caricatură. O întreagă lume rămîne dincolo, de aceste tipare, o lume despărțită parcă de barieră, peste care nu se poate trece. G. M. Zamfirescu este romancierul și dramaturgul acestei lumi. Cîmpul lui de vedere începe acolo unde sfîrșesc liniile de tramvai...''.

„*INSEMNARI IEȘENE*", Anul IV, Nr. 11, Noemvrie 1939.

Revista care apare la Iași subt conducerea d-lor Mihail Sadoveanu, M. Codreanu și Gr. T. Popa, se prezintă sub forma unui volum masiv de peste 300 de pagini conținînd un material bogat literar și publicistic.

Apariția regulată a revistei și materialul de înaltă ținută intelectuală a „Insemnărilor ieșene'' contribue desigur la menținerea tradițiilor intelectuale ale cetății de veche cultură romînească.

In ultimul număr d-na Otilia Cazimir semnează un fragment dintr'un nou volum al d-sale: „In tîrgușorul dintre vii''.

D. I. I. Mironescu publică notele unei conferințe despre Ion Creangă ținută la Ateneul Romîn din București. Despre evenimentele care au precedat Unirea Ardealului și atmosfera de acum 21 de ani cînd s'au înfăptuit marile acte istorice ale Unirii, scrie d-l I. Bordea.

„Uitarea pare că îngroapă totul și toate, afirmă d-l Bordea. Și e dureros de trist... E trist pentru că atunci s'a schițat un program și s'a uitat. E dureros, pentru că s'a desțelenit și s'a deschis un drum și pe el au crescut bălării. Și e dureros de trist pentru că chiar acei cari au schițat programul și au desțelenit drumul viitorului, au așternut vălul uitării peste un întreg trecut sublim de înălțător și dătător de mari nădejdi''...

In afară de cronica fantezistă semnată de d-l Ștefan Tita și o încercare interesantă de explicarea rațională a fenomenului mistic pe care o întreprinde d-l I. Bunescu, „Insemnări ieșene'', publică o cronică externă care merită o atenție deosebită.

Intitulată „Un pact de neagresiune și consecințele sale'', cronica externă a d-lui Mircea Rațiu, expune cu o claritate admirabilă problemele esențiale ale momentului internațional.

D. Rațiu explică împrejurările cari au dus la încheerea pactului de neagresiune ruso-german, și face o analiză judicioasă a urmărilor care pot rezulta de pe urma acestui eveniment istoric. Definiția și caracterizarea politicii sovietice este făcută cu o perfectă înțelegere a fenomenului și utilzarea unei informații bogate.

In actualele momente de dezorientare și de confuzie a planurilor, expunerea d-lui Rațiu este o contribuție interesantă și serioasă pentru lămurirea opiniei publice romînești.

„*TINEREȚE*", *revista elevilor școlii normale V. Lupu, Iași.* Anul III, Nr. 8—9.

Revistele literare ale elevilor de liceu ar merita desigur o soartă mai bună. Aceste manifestări timide ale tinerilor cari se simt atrași spre cîmpul literar, ar trebui desigur să fie urmărite mai îndeaproape.

De ce n'ar „coborî'' de pildă și marii noștri scriitori în paginile tinerești ale revistelor școlare?

De ce n'ar împărtăși maeștrii scrisului „secretele'' și experiența meșteșugului lor, îndrumînd primii pași ai acelora care se simt atrași la slujirea artei?...

Există în țară reviste literare școlare cu tradiție proprie, reviste care apar în condițiuni grafice mulțumitoare și au o răspîndire destul de largă.

Ultimul număr al revistei „Tinerețea'', are un conținut variat și îngrijit. Fragmente de proză și poezii sunt semnate de elevii: I. Rîmbu, Matei Mihai, Hotnoc Titus, Sîrbu Constantin și alții. Revista conține deasemeni cîteva pagini de folklor cules de elevii școalei. In ceeace privește calitatea și specificul literar al paginilor „Tinereței'' ele ridică probleme interesante, pe care le vom schița pe rînd, atunci cînd va fi vorba și de celelalte reviste literare școlare din țară.

„*MOLDAVIA*", *Bolgrad.* Anul I, Nr. 2—3.

Recenzenții literari ai ziarelor din Capitală n'au vizitat desigur micul orășel ruginit, trist și murdar, pierdut undeva pe malul unui lac sudbasarabean. Numai acei cari au văzut cu ochii lor, străzile desfundate și cojoacele locuitorilor din Bolgrad, își vor putea da seama de emoția cu care am răsfoit noua revistă „Moldavia''. Fenomenul este într'adevăr extraordinar. Intr'un colț de provincie depărtată să reușești să scoți o revistă care prin înfățișarea ei, condițiunile grafice și conținut întrece multe reviste din Capitală — este un tur de forță care merită subliniat.

Revista „Moldavia'' apare sub conducerea d-lor Ioan St. Botez și Vladimir Cavarnali. Activitatea literară a acestuia din urmă este cunoscută. In ultimul număr al „Moldaviei'', d-l Cavarnali, care a tălmăcit cu cîțiva ani în urmă poemele lui Essenin, publică de astă dată o traducere din limba cehă „din cîntecele lui Smetana'', în colaborare cu Franz Studeni. In același număr d-l Cavarnali publică sfaturi pentru poeți, care merită un comentariu, deoarece reprezintă păreri destul de răspîndite în rîndurile intelectualilor noștri:

„Intr'o epocă de degringoladă, afirmă d-l Cavarnali cînd se pare că omenirea se află în preziua unui efort necunoscut istoric, poezia nu poate împlini nici o misiune''.

Mai este oare nevoie să spunem că socotim greșită această concepție? Intr'un moment cînd este în joc soarta valorilor culturale poeții — care se bucură de privilegiul lor de a putea influența psihologia și faptele oamenilor — să rămînă pasivi și să privească cu indiferență cum se încearcă distrugerea culturii?

N'ar însemna aceasta pur și simplu o lașitate de neiertat — lașitate care de altfel a fost străină tuturor marilor poeți ai trecutului, cari au participat la procesele și disputele pasionante ale vremilor...

„Poetul are de ales între pervertirea conștiinței sale, alături de mersul sgomotos al țambalagiilor de duzină și păstrarea singurătății sale''. Dilemă falsă, și profund neadevărată.

A răspunde la chemarea timpului, a servi națiunii tale și umanității întregi prin forța talentului pe care ți l-a hărăzit natura, nu înseamnă nici decum „pervertirea conștiinței'' după cum a merge la pas cu timpul nu înseamnă renunțare la singurătatea creatoare.

In tot cazul, revista d-lui Cavarnali prilejuește o prețioasă bucurie: aceea de a putea semnala că și în provincia îndepărtată, cu mijloacele cele mai modeste, se poate totuși edita o revistă de genul „Moldaviei''.

„*CADRAN*", *pentru literatură și artă.* Anul I, Nr. 3. Noemvrie 1939.

Intre revistele literare tinerești, „Cadran'' (director d-l Ștefan Popescu), se evidențiază printr'un material care nu ignoră problemele arzătoare ale timpului.

Ca și „Moldavia'', revista „Cadran'', adresează un apel poeților. Cită deosebire însă, între cele două apeluri! Conducătorii „Cadranului'' au o înțelegere clară și luminoasă a misiunii artistului în zilele noastre:

„Nu rămîne la gîndul că tu etern vei fi neînțeles — se adresează revista poeților—și trebue să te păstrezi departe de gloată. Pornește sănătos să te plimbi printre oameni, să vrei ca ei, să muncești cu ei, să iubești. Scrie despre ei, iubește-i în scrisul tău, închipue povești cu ei, te vor asculta, vei fi al lor... Azi și din totdeauna oamenii au suferit, au dorit, s'au bucurat. Azi și întotdeauna oamenii au crezut în minuni; ei, au făcut minunile. Ei, toți, puternici și — să ne gîndim bine oricum, atît de admirabili... Dacă ești poet autentic, oamenii au să-ți dea ce-ți trebuește pentru vindecare și pe deasupra condei și cerneală să scrii deadevăratelea''.

Intreaga revistă este condusă în spiritul acestui apel.

Remarcăm articolul d-lui Vlădescu-Răcoasa despre misiunea socială a universității și articolul d-lui Vilțișescu despre aniversarea a cincizeci de ani dela moartea marelui scriitor democrat rus, Cernișevschi.

„Cadran'' are o concepție sănătoasă și fecundă.

Are deasemenea și colaboratori care sunt la înălțimea acestei concepții. Din păcate însă, înfățișarea revistei lasă de dorit. Și aceasta nu este numai în funcție de mijloace materiale. Secretariatul de redacție și paginația sunt lucruri care se învață, mai ales atunci cînd „pornești să te plimbi printre oameni'' și să vorbești pentru cei mulți.

„*ȚARA NOUĂ*", *Cluj*. Anul I, Nr. 28. 26 Noemvrie 1939.

Autorul acestor rînduri nu este ardelean și nici „regionalist''. Aceasta nu l'a împiedicat totuși să privească întotdeauna cu simpatie și considerație deosebită, tot ceeace poartă semnul intelectualității ardelene.

Intotdeauna ni s'a părut că intelectualii Ardealului, revistele și manifestările lor, au o temeinică și serioasă pregătire, iar confuziile sunt mai puțin numeroase decît în alte părți.

„Țara Nouă'' — îndreptar ardelenesc de gînd și faptă romînească — ne-a confirmat odată mai mult această părere.

Revista clujeană e tînără, iar grupul de tineri din jurul ei este bine cunoscut nu numai publicului ardelean. Numele d-lor Bucur Șchiopu, Mircea Bogd, Mihai Beniue, Vasile Munteanu și Victor Iancu (redactorul revistei), le-am mai întîlnit cu cîțiva an în urmă, pe linia unei atitudini populare și democratice. Aceiași publiciști ardeleni au condus revista „Țara de mîine''.

Nu este locul aci să facem procesul transformării „Țării de mîine'', în „Țara nouă''.

Ne place să subliniem numai că și în noua casă, se continuă servirea multor idealuri „vechi''.

In cele douăzeci și opt de numere apărute pînă azi, s'au publicat zeci de articole judicioase asupra problemelor zilei. Au fost prezentate puncte de vedere puțin cunoscute la noi, reportagii și studii interesante, călăuzite de o concepție luminoasă și dragoste față de cei mulți și nedreptățiți.

Cronica culturală a d-lui Bucur Șchiopu a discutat problemele arzătoare ale timpului, iar cea literară a d-lui Mihail Beniuc — este una din cele mai interesante cronici care apar în săptămînalele noastre.

O subliniere deosebită merită prezentarea revistei, tehnica ei grafică, economia paginilor și a materialului.

Din acest punct de vedere, „Țara nouă'', se prezintă mult superioară revistelor bucureștene foarte pricepute în reclamă și material superficial destinat cu dispreț „vulgului''.

I. C.

„*VIAȚA BASARABIEI*", Anul 8, Nr. 9—10. 1939.

Din paginile revistei lunare editate de Asociația culturală „Cuvînt moldovenesc'' respiră par'că o atmosferă de melancolie specifică provinciei dintre Prut și Nistru cu orășelele ei pierdute în noroi și drumurile ascunse printre ape și stuh.

Fruntașul basarabean Pan Halipa, directorul revistei, publică o poezie: „La Chindia vieții''. Versurile de factură veche ale d-lui Halipa, comunică o atmosferă de tristețe și dezamăgire...

„Sufletul îmbătrînit de om
Sătul de visuri vagi de Prometeu... ș. a. m. d.

D-l Nicolae Popovschi semnează o schiță intitulată „Trei vieri'', în care respiră aceiași atmosferă specific basarabeană — crame vechi cu pereții de nuele lipite cu lut, printre tufe de plăvaie și poame rare... Vii bătrîne, unde vierii își mai amintesc de cîntecele de pe vremea turcilor...

In partea istorică a revistei profesorul Al. Boldur, publică un fragment din „Istoria Basarabiei sub dominația rusească'', — lucrare documentată și bine gîndită. Interesantă deasemenea descrierea muzeului regional al Basarabiei, din Chișinău, care împlinește în curînd cincizeci de ani de existență. Studiul asupra acestei instituții de cercetări științifice și de popularizare, semnat de d-l ing. Gr. Vrabie, aduce multe date și informații interesante cu privire la soarta și progresele unui muzeu provincial inițiat cu mijloace modeste de Zemstva Basarabeană și înconjurat de simpatia activă a tuturor păturilor sociale basarabene.

„Viața Basarabiei'' se închee prin cîteva cronici și recenzii lăsînd însă ca deobicei pe cititori complet neinformați asupra problemelor culturale și sociale actuale ale Basarabiei.

TARIFUL PUBLICAŢIILOR

Dela 1—1.000 linii	Lei	7	linia
„ 1.000 linii in sus	„	6	„
Ştiri: Artistice, judiciare, şcolare	„	10	„
Bilanţuri, convocări, notificări etc.	„	15	„
Informaţiuni comerciale şi financiare, minimum 5 linii	„	12	„
Articole, dări de seamă comerciale etc., in corpul revistei	„	20	„
Anunţurile colectorilor de loterii	„	8	„
Informaţiuni loteria de Stat	„	10	„
Informaţiuni colectori de loterii	„	10	„
Intruniri electorale, anunţuri	„	10	„

ORICE ANUNŢ ÎN TEXT

Anunţuri comerciale şi financiare	Lei	10	linia
Acte juridice, sentinţe, hotăriri, cereri de naturalizare etc. la anunţuri	„	8	„
Acte de mulţumire; la informaţiuni	„	10	„
Cutia cu scrisori; plasat lingă text	„	10	„
Acte de mulţumire	„	8	„
Numiri, permutări, deplasări, decorări etc. la informaţiuni nedepăşind 10 linii	„	200	bucata
Extrase de divorţ simple	„	400	„
Schimbare de nume; trei publicaţii	„	400	„
Anunţuri dela instituţiuni industriale	„	15.000	pagina
„ comerciale	„	15.000	„
„ financiare, asigurări, oficiale etc.	„	20.000	„

Anunţurile editorilor şi librăriilor, se taxează după tariful special.

Anunţuri mai mici ca spaţiu de cit 10 linii, se vor plăti cu tariful a 10 linii. Anunţuri şi informaţiuni cu fracţiuni de linii, nu se admit decit socotite la: 10, 15, 20, 25 etc. linii.

Orice anunţ cerut să apară special, se taxează cu tarif special.

Plata la orice anunţ sau angajament se face numai anticipat